Mm 1-5 L°

Fratris Dominici Soto Segouiensis, theologi, ordinis Prædicatorum, Cæsareæ Maiestati à sacris confessionibus, in Epistolam Diui Pauli ad Romanos COMMENTARII.

Eiusdem de Natura & Gratia, ad Sanctum Concilium Tridentinum Libri III.

Secunda æditio nuperrimè ab Authore recognita, multisq; in locis aucta, & à mendis quam maximè fieri potuit, repurgata.

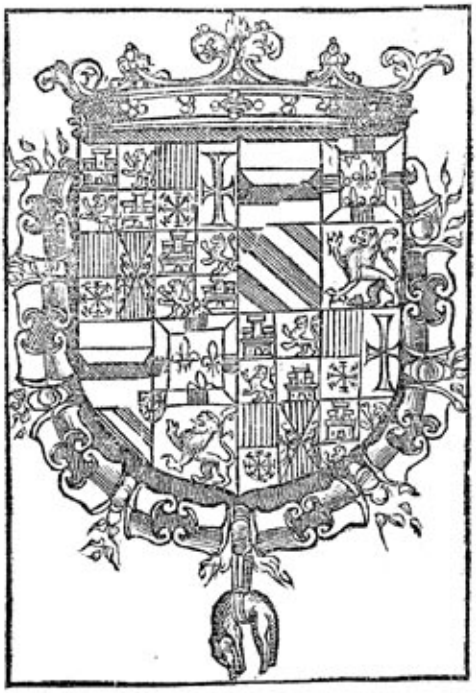

SALMANTICAE,
Excudebat Andreas de Portonariis.
M. D. LI.

Cum Priuilegio.

EL REY.

POR quanto vos Andrea de Portonaris mercader de libros vezino de la ciudad de Salamanca, nos hezistes relacion, diziendo que vos teneys po [illegible] en caus, ppria de fray Domingo de Soto, prior de Sátisteuan de la dicha ciudad, para nos supplicar os diessemos preuilegio para imprimir y vender todas sus obras, que hasta aqui auia fecho, que son vna Epistola ad Romanos, de Natura & gracia, con vna Apologia contra Catharino, y vna Consultacion de los pobres, y vna Repeticion de Tegendi secreti, y Stimulas, Logica magna, y Phisica. Como parecia por vna scriptura signada de escriuano, de que ante los del nuestro consejo hizo presentacion, y nos supplicastes acatando ser obras muy vtiles y prouechosas, os diessemos licencia y facultad, para que vos solo, o quiẽ vuestro poder [illegible], pudiessedes imprimir y vender las dichas obras, o como la nuestra merced fuesse: lo qual visto por los del nuestro cõsejo, fue acordado que [illegible] mandar dar esta nuestra carta para vos. En la dicha razon [illegible] os lo por bien. E por la presente por os hazer bien y merced, o [illegible] licencia y facultad, para que vos, o las personas que vuestro poder ouieren para ello, por tiempo y espacio de ocho años primeros siguientes, que corran y se cuenten dende el dia de la fecha desta mi cedula en adelante, podays imprimir y vender los dichos libros en estos nuestros Reynos y señorios, siendo primeramente tassado por los del nuestro consejo el precio, o como los ouieredes de vender. Y mandamos que por el dicho tiempo ninguna otra persona los pueda imprimir, ni vender, sin tener el dicho vuestro poder, como dicho es, so pena, que pierda la impression que assi hiziere y vendiere, y los moldes, y aparejos con que lo hiziere, y mas incurra en pena de diez mil marauedis para la nuestra Camara. Y mandamos a los del nuestro consejo, Presidentes & Oydores de las nuestras audiencias, Alcaldes, Alguaziles de la nuestra Casa, Corte, y Chancillerias, y a otras qualesquier nuestras justicias delos nuestros Reynos y Señorios, a cada vno en su [illegible]dicion que guarden y cumplan, & fagan guardar y cumplir esta nuestra cedula, por el dicho tiempo delos dichos ocho años, y contra lo en ella contenido, ni cõsientan yr, ni passar. Fecha en Valladolid a diez dias del mes de Nouiembre, de Mil y Quinientos y Cincuenta años.

Yo la Reyna.

Por mandado de su Magestad en su nombre.
Francisco de Ledesma.

PHILIPPO MAGNO,

CAROLI. V. CAESARIS MAXIMI Filio, suus Frater Dominicus Soto

FOELICITATEM.

ACCIPE PRINCEPS MAXIMè qualescunq; meas has lucubrationes in Paulum, quas sub claritudine nominis tui in lucem exire permitto. Nam si diuinum cùm primis numen afflauerit, cuius sunt fauore elucubratæ, nullis possunt auibus prodire fœlicius. Iam quippe orbem Cæsar, quem tot rebus clarè gestis perlustrauit, tamq; multis illustraunt victoriis, tuis partim gestit humeris imponere, solem orientem (vt inter Apophthegmata Græcorum est) annuit adorari, experiri cupit, vt sis currus post longum eius, fœlixq; seculum gubernaturus. At cùm tot sint illi exhibita negocia, conflataq; ingrata bella, quæ pro suæ amplitudine Maiestatis retrectare nequiuit, quæq; adeò prosperrimo Marte patrauit, vna est tamen causa fidei, pro qua sua sponte pia sæpe induit arma, laboresq; immensos pertulit, suos toties exercitus, fortunas, regna, vitam denique exposuit. Hanc tu Inclyte Princeps si, secundum Deum, paternis votis obsecundare cupis, toto pectore suscipias, huic consacres vitam, personam deuoueas, & quanta te manent clarissima sceptra. Fudit pater, fugauitq; hostes Christiani nominis, prostrauit fidei perturbatores: Christianam itaq; seruauit religionem, quam nouatores homines iam diu demoliri pertendunt. Has victorias, tuum sit negocium, perpetuò prosequi. Fient enim Celsitudini tuæ frequenter obuia paterna vestigia, quæ prudentiam, magnanimitatemq; tuam rectà ducant. At quanuis armis tua referat rem transigere, hoc tamen potissimum est operæpretium, vt amatorem te, vti cœpisti, fautoremq;, & omnino patronum bonarum literarum exhibere pergas. Nouerint, qui sacris præsertim elogiis interpretandis, elucidandis, colendisq; & protegendis insudant, nullam rem gratius ab Amplitudine tua acceptum iri. Hoc enim est, aduersus errores c[illegible]ùm firmissimum veritatis præsidium.

Est autem inter omnes sacros codices Paulus, qui vt corruptè expositus, seminarium fuit errorum omnium huius tempestatis, ita, si sanè, in-

 tegreq;

tegreq; intelligatur, vniuersos valeat protinus extirpare. Huius igitur Epistolam ad Romanos, quæ & ordine, & dignitate cæteris antecellit, meis rudibus meditationibus interlitam, Claritudini tuæ nuncupo. Opus quidem, quod neq; tua Celsitudo, si dignum illud suo nomine fuerit, vt caricam æstimabit, quam Diogenes obtulit Aristoteli: neq; ego vicissim, si tua id legerit Celsitudo, potero nihili pendere. Nam etsi nemo alius legerit, dicam quod poëta ille olim de Platone, Philippus vnus mihi instar est omnium.

Cùm hos nostros in Paulum Commentarios Antuerpiæ primùm impressos, vti alienos relegerim, non equidem potui non aliqua elucubratius lambere & efformare, quę non adeò absoluta mihi visa sunt, primo partu prodiisse. Admonitos ergo velim Chalcographos quoslibet, siqui postmodum prælo eos sunt redditurí, vt emunctiori hoc Salmantino vtantur exemplari.

Fratris Dominici Soto Segouiensis, theologi, ordinis Prædicatorum in Epistolam ad Romanos

COMMENTARII.

DIFFITERI porrò nequeo, veritum esse me, dum hosce in diuũ Paulum commentarios pararem, ne vitio mihi, temeritatiq; tribueretur, quòd post ita multos supremæ classis viros huic ego operi calamum admouere cogitassem. Nam etsi hæc cœlo delapsa sapientia ita sit in abditissimis diuinorum mysterijs recondita, adeoq; obuoluta cœlestium secretorum velaminibus, vt quantiscunq; fuerit ingenijs culta, explicataq; eloquijs, nunquam non reliqui fiant complures lubrici, implexiq; loci, lucis plusculæ appetentes: neq; in tam fœlici segete tam esse possint vigilantes messores, qui non frequentissimam spicam pauperibus post terga relinquant: tamen qui possim ego patrum lacunas explere, & quæ siluerunt illi, ac (velut priscus ille pictor, Agamennonis faciem) prudenter velauere, quo eo ausu retegere, effingere & efformare tentabo? quippe qui licet valerem cubitu staturam meam adaugere, nequirem tamen inter cupressos caput attollere. At verò in ea tempora infœlicia, calamitosaq; incidimus, quibus præcipui etiam ipsi Pauli enarratores, si superstites essent, proprios suos commentarios accuratius reuiserent, quos denuò aduersus neotericos interpretes, dubio procul, instaurarent. In id scilicet mortalium genus relapsi sumus, quos sua iam ætate grassantes subnotauit Petrus Apostolus: nimirum qui ex suo cerebro doctrinam huius Apostoli perperam interpretantes, eò fidem euexerũt (vel deminserunt potius) vt charitatis officia, si non prorsus abiecerint, certè nõ æstiment pro dignitate. Aduersus quorum dogmata tres libros de natura & gratia ad sanctum Concilium Tridentinum, cui tunc præter meritum, meamq; dignitatem intereram, pro virili nostra elucubratos dedimus. Sed cum eiusmodi controuersiæ (vt dicere cœpimus) ex intellectu Paulini huius, imò diuini thesauri dimanauerint, opus illud in hanc me commentariorum altiorem speculationem traduxit: nempè vt duo deinceps labores mutua & vicaria se opera dilucidantes, simul valeant, & Paulum ab istorum interpretamentis vendicare, & viam eisdem finiendis controuersijs firmius ac validius cõmunire. Haud tamen est animus, cum hisce aduersarijs de eorum opinionibus pugnatius hic litigare: id enim iam illic, vt nostra pusillitas tulit, abundè fecimus: quo ideo lectorem, vbi opus fuerit, remittemus: sed sensum cumprimis literalem eruere pro exili captu nostro connitemur, mox vbicunq; locum idoneum obtulerit ratio, viuida Apostoli sensa afficiendis, permouendisq; legentium animis, pro nostro tepente spiritu, accommodare conabimur. Hanc etenim operam, qualem antiqui patres sacris biblijs nauare consueuerunt, ab vniuersis requiro, qui ea enarranda suscipiunt. Quæcunq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vtpote quæ non tantum intellectum erudiant, sed animos alant, vt per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus.

Timantes.

Lutherani.

Lib. authoris de natur. & gratia.

Intentio authoris.

PAVLI VITA, EPISTOLARVMQVE

numerus, ordo, & materia.

PAVLVS, vt de se ipse ad Ephes. testatur, Hebræus natione fuit, de tribu Beniamin, Pharisæus, Pharisæi filius (vt est in Actibus Apostolorum, & Hierony. in lib. de Scrip. Eccl. refert) ex oppido Iudææ Giscalis oriundus. Quo, inquit, oppido à Romanis capto, cum parentibus suis Tharsum Ciliciæ commigrauit. Tametsi planè intelligere hoc nequeo. Nam cum sese ipse Act. 22. affirmet natum Tharsi, fidem videtur facere, quòd parentibus Tharsum prius commigrantibus, progenitus inibi fuerit. Porrò autem inde Hierosolymam fuit ad Gamalielem, à quo legem erudiretur, missus. Quòd autem ciuem ibidem se Romanum profitetur, (vt historiarum etiam rudibus obsequamur) de more Romanis erat ex municipibus suis ac prouincialibus, eos præsertim, qui bono essent sanguine, quive essent de Repub. benemeriti,

Ephes. 3. Act. 23.

Act. 22.

Ciues Romanus.

benemeriti, ciuitate donare, qui proinde vndecunque essent oriundi ciues dicebantur Romani. Vnde Cice. 2. inuect. in Catili. Ciuium duo sunt genera, quidam nati, alij ciuitate donati. Quin & vrbes quæ in ditionem Romanorum veniebant, ciuitate donabantur. Cùm ergo Tharsus ciuitas esset Romana, cuius pater Pauli ciuis erat, iure illo & Paulus inscriptus erat ciuis Romanus. His inter alia priuilegium erat, ne torqueri possent, aut pœna vlla seruili plecti. Quo tunc Apostolus iure, ne vapularet, liberatus est. Haud ergo ita multum probabilitatis præ se fert, tunc fuisse primùm ciuitate donatum, quando Paulum Sergium ad fidem adduxit. Nam præterquàm, quod tunc vti stercora (vt ipse ait) omnia reputans, neutiquam huiusmodi honoris titulos ambiuisset, testimonium eodem loco subijcitur, quòd priuilegio ciuitatis iure hæreditario per parentes fruebatur, vtpote qui ciues fuissent Romani. Etenim tribuno obijcienti, multo se negocio, & pecunia acquisiuisse, vt esset Romanus ciuis, respondit Paulus, Ego autem & natus sum, scilicet in hoc honore. Vnde & bona eruitur coniectura, natum fuisse Tharsi. Fuit nihilominus opifex scenefactoriæ artis, vt legitur Act. 18. id est, tabernaculorum construendorum. Nam & tabernaculorum Iudaicam celebritatem scenopegiam appellant. An verò vxorem in matrimonium duxerit, nec ne, sunt qui vertant in dubium, Euseb. 3. lib. Eccles. hyst. testimonio Clementis affirmat. Hoc ipsum tamen super epistola ad Philippens. pluribus discutiemus. Nam verbum illud in cap. 4. Rogo te Germane (aut secundum aliam literam) germana compar, ansam huic dubio præbuit. Hic itaq; prosperrimo natus sydere, Dei inquam misericordia in hoc ante sæcula destinatus, dum nomen Christi odio persequens summo, properaret Damascum, voce eius quem infectabatur de repente correptus, mentem mutauit, fidemq; suscipiens, fidei promulgandæ est Apostolus institutus. Quo munere cum annos septem & triginta fuisset gloriosissime perfunctus, anno demum Neronis. 14. pro ea quam prædicabat fide, animam posuit: eatenus quantum coniectari licet, in ius Romani ciuis assertus, vt cum Petrus seruile subierit crucis supplicium, ea ipse morte, quæ nobilitati decreta erat, capite scilicet truncatus occubuerit. Reliqua eius præclarissima gesta in Act. Apostol. relata sunt. Egregias autem laudes Chrys. Pauli amantissimus, copiose retulit, extulitq; eloquentissime. A quibus accumulandis nos hic, non ideo tantum supersedemus, sed ob id vel maximè, quod tota doctrinæ Pauli enarratio nihil sanè aliud quàm perpetuum sit, idemq; mirificum enconium vitæ. Vas ergo istud organumq; diuinum, in hoc selectum desuper, vt nomen Iesu Christi in omnes gentes euulgaret, non satis sibi pro suo officio facere videbatur, dum alatus volucer, quas poterat orbis partes peruolaret prædicando, sed mundum vniuersum mente amoreq; complexus, quos adire nequiuerat, literis instituebat, recreabatq;. Enimuero quemadmodum (vt Hieron. author est) in veteri testamento, post libros legis quæ Christum prænunciabat, necessaria fuit prophetarum doctrina, qua & fides venturi dilucidius illustraretur, & mores componerentur populi, ita & in lege gratiæ, præter Euangelicam hystoriam, operæ precium fuit, vt Apostoli, prophetarum successores, suis nobis verbis Euangelica sensa elucidarẽt, nosq; ad religionem Christianam instituerent. ¶ Extant ergo Pauli epistolæ numero quatuordecim quæ legis decalogum numerumq; Euangeliorum complent. Vtpote ad ecclesias Gentium nouem. Hæ sunt, Ad Romanos vna, duæ ad Corinth. vna ad Galat. ad Ephes. vna, ad Philippen. alia, & alia ad Collos. atq; ad Thessal. duæ. Mox quatuor ad tres discipulos suos, videlicet ad Timoth. duę, vna ad Titum, & alia ad Phile. Deniq; quartadecima scribitur ad Hebræos: vt cum Græcis, Romanis, Hebræisq; scripsisset, nulla fieret reliqua natio, cui suam Euangelicam doctrinam non fuisset impertitus. Licet fuerint olim, qui de epistola ad Hebræos ambigebant, esset ne Pauli: tum quòd non est eius nomine & titulo, vti reliquæ, superscripta: tum quòd stylus & phrasis paulò sit politior, quàm vt Paulum referat: quippe qui imperitus (vt ipse ait) sermone, non tanto ornatu poluit reliquas. Quibus nos tamen in suo eiusdem capite respondebimus. At verò non sunt eodem temporis ordine scriptæ, quo in hoc catalogo conscriptæ. Nametsi ordinis scripturæ certa nequeat à nobis haberi scientia, possumus de illo nihilominus tria quatuorve conijcere. Primùm, duæ sunt Pauli epistolarum series, septem sunt Romæ, atque septem diuersis alijs locis scriptæ, vt ex earum Græcis titulis patet, & suis singulis locis peculiariter adnotatur. Illæ autem septem quas, dum extra Romam ageret, ex varijs locis misit, sunt duæ ad Corinth. totidem ad Thessal. ad Timo. prior, & quæ est ad Titum, & quę ad Roman. Secundum, quod hic coniectamur, est. Inter eas quæ extra Romam scriptæ sunt, epistola

Cicero.

Paul. opifex.

Dubium est an vxorem duxerit.

Conuersio & vita Pauli.

Laudes Pauli.

Cur Paulus epistolas scripserit.

Hieron.

Numerus epistolarum.

epistola ad Roman. fuit nouissima. Hoc sic colligitur. Tunc eam Paulus Romam misit, quando profectionem ad Hierosolymas moliebatur, eleemosynas delaturus, quas Macedonia & Achaia in subsidium sanctorum qui erant Hierosolymis, erogauerant, vt ex eadem epistola capitu. 15. liquido constat. Quocirca, vt mox dicemus, ex Corintho censetur missa. Prius autem quàm dicta eleemosynarum summa confecta esset & collecta, scripserat vtramque ad Corinthios, priorem ex Epheso per Timotheum, posteriorem verò per Titum ex Troade: commonefaciens eos & exhortans, vt præfatas eleemosynas contribuerent, collectasque seruarent, quoad ipse veniret ad importandum. Id quod patet in prioris capite. 16. & in posterioris capi. 8. & 9. Imò verò nondum certò tunc constituerat, vtrum ipse per se asportaturus esset Hierosolymas pecuniam, an esset per alios transmissurus. Ait enim eodem cap. 16. Quòd si dignum fuerit, vt ego eam, mecum ibunt, &c. Sed & priorem ad Timotheum in comperto est fuisse ante scriptam, puta, quam miserat ei Ephesum ex Laodicea, dum in Macedoniam ad exigendas illiusmodi eleemosynas ire pergeret, vt legitur capitu. 1. vbi ait. Sicut rogaui te vt maneres Ephesi, dum irem in Macedoniam. De his verò quæ sunt ad Thessalonicenses & ad Titum, tametsi non sit adeò manifestum, prius tempore fuisse scriptas, est tamen verò simillimum. Etenim priorem ac subinde posteriorem ad Thessalon. dedit ex Athenis, vt patet ex priori capitu. 3. Imo verò ex illis verbis cap. 4. De charitate autem fraternitatis, &c. coniicit Chrysosto. mentionem etiam ibi fieri eiusmodi eleemosynarum. At quicquid hoc veritatis contineat, satis est fuisse scriptas Athenis. Ad Titum verò scripserat ex Nicopoli, vt liquet capi. 3. eiusdem epistolæ, quem reliquerat Cretæ: & fortè dum iret in Macedoniam: vt apparet capitu. 1. Dum verò ad Romanos scripsit, iam tunc Græciam à tergo relinquebat, in qua prædicta hæc loca sunt. illuc nunquam reuersurus. Ait enim cap. 15. quod cùm tunc vsque fuisset eos visere prohibitus, vlterius tamen locum non habens in illis regionibus (videlicet vnde non iam fuisset expeditus) proficiscebatur in Hierusalem ministrare sanctis. Quod cùm consummauerim, inquit, proficiscar in Hispaniam: & tunc videbo vos. Si ergo in exitu postremo è Græcia epistolam Romanis scripsit, certè omnium postrema est quas inde miserat. Tertium quod ex his conficitur est, quòd præfatæ septem epistolæ, septem reliquas antecesserint, quæ scriptæ sunt Romæ. Etenim dum epistolam ad Roma. scribebat, non vtiq; Romam viserat, id quod edocet capitu. 1. Sæpe enim, inquit, proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque huc. Ergo si cunctarum quæ alibi editæ sunt, hæc ad Roman. est vltima, inde quarto colligitur, fuisse inter vniuersas ordine septimam. Quamquam epistolam ad Galatas Chrysost. videtur magis probare, nõ fuisse scriptam Romæ, sed eam potius præcessisse, quæ est ad Romam. De hoc tamen loco proprio dicendum est. Igitur vt Prophetarum catalogus temporum ordinem non obseruat, quo illi scripserunt, ita neque series epistolarum. Neq; verò nihil penitus conducit (vt admonuit Chrysostom.) tempus nosse epistolarum, ad intelligendum cur variè videatur Paulus ad diuersos locutus. Dum enim Romanis scriberet, erudiebat eos, vt infirmis nonnihil indulgerent, tanquam teneris in fide. Qui enim, inquit, infirmus est, holus manducet, & qui manducat, non manducantem, non spernat. Colossensibus verò longè aliter præcipit: nempe ne gustent, nec tractent illa quæ sunt in interitu, id est, cibos, aut minutiores cerimonias legis, cuius rei caussa (præter alias) est tempus. Nam posterius multo, quàm ad Romanos, scripsit Colossensibus in fide iam prouectioribus. Quinimo iuxta Origenis sententiam semetipsum ostendit Apostolus magis profecisse gratia & fide, dum posterioribus scribit, quàm dum prioribus. Etenim sub id temporis quo Corinthios instituebat, quamuis multum fuisset progressus, tamen vti secularibus affectionibus mutabundus ait, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne cum aliis prædicauerim ipse reprobus efficiar. At verò postea ad Romanos, quasi iam firmus, altissimisque virtutum radicibus subnixus, Quis nos, inquit, separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames? &c. Non autem temere, & vt sors tulit, hoc ordine sunt epistolæ in catalogum dispositæ. Rationem eius Hieronym. ex eorum habitu perpendit, quibus epistolæ mittebantur, ab infirmioribus videlicet orsus. Erant enim, inquit, inter Romanos, qui non Dei se gratia, sed suis meritis crederent esse saluatos: quæ proinde vitia Gentilitatis tanquam omnium pessima corrigi primum erat necessarium: atque ob id epistola ad Romanos omnium est prima. Corinthios verò fide satis instructos de aliis peccatis minoribus, vt de incestu, increpat. Auditur inter vos fornicatio, &c. Accedeinde eodem protulit ordine. Attamen sanctus Thomas consideratè profecto ratio-

Epistola ad Rom.

Ad Corin.

Ad Timot. prior.

Ad Thess.

Ad Titum.

Chrys.

Rom. Cap. 14.

Origenes.

1. Cor. 9.

Rom. 8.

Ordo catalogi.

Epistolarũ argumenta singula.

ctò rationem ordinis huius de obiecto & epistolarum materia ratiocinatur, vtpote ex gratia Christi, quam Apostolus proposuerat propalare. Gratiam enim hanc consyderare est & in corpore mystico Christi, cùm in membris omnibus generatim, tum præsertim in præcipuis prælatis, & postremò in capite ipso Christo. In primis nouem epistolis ad Ecclesias Gentium habetur de gratia sermo, quatenus ad omnia attinet membra. Primùm omnium in epistola ad Romanos propositum est, gratiam secundum suam absolutam naturam & necessitatem manifestare. Mox in priori ad Corinthios, ea ratione qua est & in sacramentis: quocirca in posteriori statim de ministris sacramentorum verba fiunt, & continuo ad Galat. superflua relecantur, abiiciunturque sacramenta vetusta. Deinde epistola ad Ephesios consequitur, in qua tractare cœptum est de gratiæ effectibus, scilicet de Ecclesiæ vnitate. Et in ea quæ ad Philippenses, subiungitur de gratiæ confirmatione & promotione. In ea verò quæ est ad Colossen. instruimur qualiter per gratiam eandem sit nobis aduersus errores pro fide pugnandum. Ad Thessal. quemadmodum sit asserenda fides aduersus persecutiones: in prio re quidem, aduersus præsentes, & in posteriori aduersus futuras, finalique iudicio proximas. Quæ omnia sunt gratiæ munera. In reliquis deinceps quatuor instituuntur prælati. In priore scilicet ad Timoth. vt sit ab eis Ecclesia Dei gubernanda, Ecclesiæq; vnitas protegenda. In posteriori verò, quàm ab illis sit propugnanda, quamq; eius hostes oppugnandi. In Tito peculiariter instruuntur Pontifices aduersus hæreticos: ac denique in Philemone, quid debeant seculares dominos ac principes docere & exhortari. Epistola demum, quæ postrema est, ad Hebræos, tota versatur in gratia, quæ fuit in Christo Iesu domino nostro. Omnia verò hæc suis peculiaribus prologis explicatius sunt tractanda.

EPISTOLA AD ROM.

Epistola ad Roma. Cenchris scripta

PRIMVM igitur locum habet epistola ad Roman. quam modò in lucem prodire permittimus: veluti reliquarum specimen, quas diuino numini confisi, nisi alia nos necessaria negotia remorẽtur, breui speramus ei comites adhibere. Hanc quamq; sint (vt Haymo) qui ex Athenis iudicẽt esse missam (in quam sententiam D. Thomas citat hic quoq; August.) multò tamen plures, & quidem merito, sunt, qui cum Hierony. & Orige. consentiunt: missam fuisse ex Corintho. Primùm, quòd (vt paulò ante dicebam) inde missa est, vnde Apostolus iter Hierosolymam adornabat. Est autem plusquam coniectura, quòd peragratis prius Macedonia & Attica (vbi sunt Athenæ) & Achaia (vbi est Corinthus) à Cenchris portu, qui est Corinthi, solueret, vt nauigaret Hierosolymas. Ait enim cap. 15. Nunc verò locum non habens in his regionibus, videlicet quem non iam eundem inuiserim, &c. Transmiserat ergo iam tunc Athenas. Secundò, epistolam hanc per Phœben ciuem Cenchreæ misit, quæ iter tunc fortè Romã habebat, quam cap. 16. Romanis commẽdat. Postremò inter alios Caius quoq; in hac epistola salutẽ dicit Romanis, vt patet eodẽ cap. quem Caium liquet fuisse Corinthium: quandoquidẽ in priori epistola gratias Apostolus Deo habeat quòd neminẽ Corinthi baptizauerit præter Crispũ & Caium. Si tamen lubet dicere q̃ Athenis scripta, aut forsan cœpta, Corinthi data est Phœbe ad Romanos, parum refert. Fuit Paulo Amanuensis in hac epistola scribenda quidam Tertius nomine, vt cap. eodem habetur. Attamen licet aliena manu quãdoq; vteretur, propria tamen proculdubio omnibus epistolis subscribebat, vt certam haberẽt authoris fidem. Vnde in calce. 1. Corin. Salutatio inquit, mea manu subscripta. Imò ad Philemonem. Ego Paulus scripsi mea manu. ¶ Argumẽtum huius epistolæ, penè omnium est commune & generale. Quod illis proinde est ob oculos cõtinenter habendũ, quicũq; in Paulo versantur. Tria namq; sunt quæ diuinitate hic plenus Apostolus suis in vniuersum epistolis Christiani nominis professores edocere perseuerat, persuasosq; ac cõmonefactos summopere habere cõtẽdit. Primũ, vt nostri mortaliũ generis originali illa iustitia destituti, vnde nos depulit Adæ præuaricatio, imbecillitatẽ, inopiã, ac miseriã cognoscamus, atq; adeò perpẽdamus, q̃ simus nulla virtute, nullaq; penitus reliqua facultate, vt valeamus nostris nos viribus in gratia apud Deum constituere, vllúmve, quod ei placeat, exhibere opus, quodq; aliqua sit apud suam maiestatem retributione dignum. Secundum huic appendens, in quod neruos totos intendit, viribusque incumbit, est, quòd iustificatio nostra & cum Deo reconciliatio, ipsius solius, absq; meritis nostris præcedenti-

Amanuensis Pauli.

Argumẽtum generale omniũ epistolarũ Pauli tripartitum.

cedentibus opus est, idq; per fidem & gratiã vnius mediatoris, redemptoris, ac seruatoris, & sospitatoris nostri Iesu Christi: per quem ideò quicquid est in nobis Deo gratum, ad æternamq; felicitatem spectans, obtinemus: cui perinde vni huiusmodi beneficia cuncta referre accepta tenemur. Tertium Paulini propositi membrum est, nos per fidem & gratiam domini nostri Iesu Christi iustificatos expergefacere, adhortari, & (quæ sui erat sanctissimi pectoris energia) extimulando perurgere, ne suscepta gratia in nobis vacua frustraneaquè sit, sed per officia omnia & virtutum munia charitatem excolamus, atque adeò ope eius præuenti subsidioq; fræti, qui dat nobis velle & operari, meritis promoueamur æternis. Hic ergo triformis scopus est, ad quem suam vsquequaq; doctrinam ac pennè verba singula refert: quem proinde identidem inspectet, ac sedulo meditetur, pernecessarium est, quisq; sese Paulo mancipauerit. Hæc autem tria sunt, in quibus interpretandis neoterici Germani diffidium à nobis ex diametro fecerunt. Dissentiunt inquàm, à nobis articulis tribus: nempè de operibus liberi arbitrii triplicibus: vtpote ante iustificationem, in iustificatione, & post iustificationem: vt initio secundi libri de natura & gratia adnotauimus. Aiunt enim opera præcedentia iustificationem, omnia esse simpliciter peccata: in puncto iustificationis concurrentia, neque dispositoria esse ad gratiam, neq; vllius momenti: ac demum illa quæ iustificationem subsequuntur, nulli esse meriti ad vitam æternam, Imò quatenus à concupiscencia dimanant, omnia esse peccata. His veruntamen aduersatur per omnia catholica orthodoxorum veritas. Sic enim gratiã Dei, quæ super naturam est, iure suo, & merito extulerunt semper Ecclesiæ patroni, vt naturam nostram, quæ Dei quoq; præstantissimum est figmentum, non adeò deiecerint indigne, quo minus posit homo, culpis aliàs inquinatus, per influentiam Dei generalem opera nonnulla exhibere, quæ licet non sint æterni præmii merita, tamen neque sint peccata, sed vtcunque honesta, quæ vocant moraliter bona. Item sic semper agnouit Ecclesia, per gratiam præuenientem nos à Deo iustificari, vt tamen non veluti pecudes ad se pertrahat, sed (quę nostra natura est) libere: ob idq; tunc nos per fidem iustificat, quando per opera simul liberi nostri arbitrii, quæ fides iubet, ad gratiam nos suscipiendam fauore suo disponit ac præparat. Ac demum eatenus per auxilium gratiæ augetur deinceps nostra iustitia, quatenus eidem nos augmẽto operam impendimus per charitatis officia, quæ merita sunt vitæ æternæ. Quocirca non sola fide (vt falsò ipsi prædicant) sed fide per charitatem operante iustificamur: hoc est, dum per actus fidei, spei, & charitatis, puta pœnitentiæ, Dei munere disponimur, suo assentientes numini, vt ex iniustis iustos nos, ad se trahendo, constituat. De adultis quippe loquimur. Hanc autem trinam veritatem, quàm pro facultate nostra valuimus amplissimè, in præfato opere disputauimus. Quod in tres libros iuxta hoc tripartitum Pauli argumentum, & trinum Lutheranorum errorum caput, distribuimus. In quorum primo de statu hominis peccatoris, in secundo de iustificatione, ac deniq; in tertio de potestate iustificati pertractauimus. Hic autem specimen duntaxat causæ ob oculos lectori nudum posuimus, quod cum verbis Pauli conferat, vbicunq; de hac re loquitur: atq; adeò perpendat, quãm illis Apostolus nihil faueat, imò q̃ pro nobis apertè pronunciet. In diuerticulum autem vt reuertamur, argumentum hoc tripertitum, quod in suis epistolis Paulus ferè tractare persistit, explicatius in hac ad Rom. longeq; maiori emphasi edisserit. Quippè vbi vix apiculus est vllus, qui non redoleat, vel nostras ab Adam hæreditarias egestates, ærumnas, & miserias, vel Christi in nos misericordiam & gratiam, vel, quam in Christo renati & insiti debemus adhibere morum culturam, vt eisdem diuinis fauoribus adiuti, omni officio & diligentia magis ac magis proficiamus coram Deo & hominibus. Itaq; vt paulò ante diximus, cum propositum Pauli in vniuersis epistolis fuerit, gratiam Dei manifestare, in hac ad Romanos exorditur de gratia secundum suam absolutam naturam dicere. Qua de re in capite omnium collocatur, ceu fundamentum ac robur, quo nostra Christianorum fides religioquè subnixa consistit. Neque verò mysterio fortè caruit, quòd princeps hoc, illustrissimumq; argumentum Romanis, id est, principi ac totius orbis celeberrimæ vrbi nuncuparetur. Porrò vt quæ caput fuerat Gentilitatis, eadem & fidei susciperet, quod modo habet, patrocinium. Nam & ob hoc ipsum forsan mysterium apostolorum principes eandem vrbem suo sanguine rubricarunt. ¶ Fuit autem Paulo peculiaris causa materiaq; scribendi, dissidium & factio Christianorum, qui Romæ ex vtroq; populo, Iudæorum scilicet & Gentium conuertebantur ad fidem. Diuersum etenim Romanis acciderat ab eo, quod postea Galatis. Hi nanq;, cum recte fuissent initio per Paulum instituti, per

Lutheranorũ dissidiũ à nobis.

Veritas catholica.

Nõ sola fide iustificamur

Argumentũ huius epistolæ ad Rom.

Causa cur ad Rom. scripsit.

fraudem postea à pseudo apostolis ad legis cerimonias retrahebantur, Romanos vero, contra ab eisdem falsis apostolis prauè peruersèque informatos, Paulus hac epistola probe syncera ráque legis veritate reformat. Nam primi qui Romam Euangelium attulere (vt in Glossa hic ordinaria scriptum est) fuerunt à Hierosolymis Christiani quidam ex Iudaismo conuersi. Id
Euse. namque quod Eusebius narrat, Petrum primum Romanis predicasse, intelligendum est (vt ait eadem Glossa) inter apostolos. Siquidem anteaquàm Petrus illuc applicuisset allatum eó dem fuerat Euangelium. Quocirca dum hanc Paulus epistolam misit, fortè nondum Petrus Romanos inuiserat, vel nondum eos instituerat, Aliàs nõ tam cuperet eis euangelizare, quàm
Hierony. exprimit statim capit. 1. Tametsi Hierony. aliter sentiat super illud, Vt aliquid impartiar, &c. Erat autem sub id temporis Iudæa Romanorum prouincia, quamobrem frequentes iam tunc
Act. 18. Iudæi Romam domicilia traduxerant, quos Claudius postea Cæsar vrbe relegauit, vt Act. 18. scriptum legitur. Sed illo defuncto probabile est fuisse reuersos. Cum ergo Romæ prædicatio ne eorum qui ab Hierosolymis aduentauerant bonus numerus, tam ex Iudaismo, quàm ex paganismo nomina Christo dedisset, antiqua odia fouebant, inq; diuersa studia dissecti tumul
Romanorũ litigium. tuabantur. Fuerat enim semper Iudæorum genti inuisa præputiata gentilitas. At cum sint quàmplurimi, qui litigium hoc eleganter denarrent, haud tamen erit fortasse superuacaneũ, illud ex nostro perexiguo iudicio in præsentia deprimere. Porrò ex Iudaismo neoterici persuadere gentibus contendebant, quòd ipsi per opera legis gratiam euangelicam fuissent com-
August. meriti. Id quod August. palàm edocet, tum hic, vbi ait quæstionem huius epistolæ esse, vtrum solis Iudæis Euangelium domini nostri Iesu Christi venerit, propter merita operum le gis, &c. Tum clarè ad Simplicia. lib. 1. q. 2. vbi inquit, Israelitas gloriari, quòd datæ sibi legi seruissent: & ex hoc euangelicam gratiam, tanquàm debitam meritis suis percepissent, quia legi seruiebant. Vnde nolebant eandem gratiam dari gentibus, tanquàm indignis, nisi Iudaica sacramenta susciperent. Hæc ille. Quin verò forsan, si coniectari liceat, aduentum ipsum
Authors cõiectura de iudæorum errore. Messiæ arbitrabantur eadem legis cultura promeruisse: nam cum Christus non aduenerit nisi vt legis conditor euangelicæ, eiusdemq; gratiæ largitor, si illa dona censebant meruisse (vt ait Aug. idem & de aduentu ipsius Christi sentiebant. Vel sic, quod eodem redit. Certum est in il lo fuisse Iudæos errore, quòd operibus legis commeruissent iustificari: nã huius blasphemiæ reos facit eos Paulus per totum huius epistolæ decursum: cum ergo certo illi crederent spera-
Esa. 45. rentq;, in hoc Messiam aduenturum, vt eos saluos faceret (vnde illud, Rorate cœli desuper & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet Saluatorem, & huius generis plurima) pari ratione hallucinabantur, & eisdem meritis debitum fuisse eius aduentum. Itaq;, si ratiocinatio hæc nostra solida est, cogitabant, promissionem Messiæ, Abrahæ & patribus, veluti stipulatio ne quadam fuisse factam, nempè si legem seruarent. Et quoniam ipsi in fide perseuerauerant, Deum aiebant, quasi debitam sibi mercedem, misisse filium suum. Hanc considerationem exi stimo impendio ad intellectum Pauli conducere, vt cap. 1. 3. & 4. adnotabimus. Eam vtique ob rem se tam insolenter iactabant, filios esse Abrahæ, quasi quibus hereditario iure regnum cœ
Tres Iudæorũ errores. lorum obueniret. Quod etiam Christo redemptori nostro identidem obiectabant. Ex hinc ergo in tres subinde errores collapsi sunt Iudæi Fuerunt etenim primum tantillum temporis in ea cæcitate, quòd lex Euangelica Abrahæ & semini eius peculiariter promissa, non esset in gentes euulganda ac prophananda: in hunc sensum interpretantes verba Christi, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Et, In viam gentium ne abieritis, sed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Israel. Quin & Petrus aliquandiu, vel ignorauit, vel hæsitauit, non esse cum illis mensa communicandum in cibis vetitis. Qua de re (vt
Act. 10. Act. 10. & 11. legitur) anteq; nuncii à Cornelio sic eum ambiguum occupassent, diuinitus edoctus est in linteo ciborum communium pleno, omnia fuisse purificata. Atque eam ob causam audientes apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quasi præter suam opinionem & expectationem, quòd & gentes recepissent verbum Dei, disceptabant cum Petro, à Cornelio reuerso, quare introisset ad viros præputium habentes, & manducasset cum illis: quibus expurgare se opus habuit Petrus, quòd cœlitus id fuisset admonitus. Mox autẽ postq; persuasi ex suis etiã prophetis fuerunt, quòd ad Christum congregandę essent omnes gentes ab extremis terræ (vt habetur Hierem. 16. & Iohel. 3. & frequentissimè in lege illa) licet gentes admitterent in
Iosepb. et Euse. de Iudæis. consortium Euangelii, contendere nihilo secius perseuerabant, necessariam esse circuncisionẽ, atq; adeò priscã legem, vt Act. 15. patet. Erat enim populus ille (vt Iosephus, & li. 3. Euse. refert) inter

inter mortales legis suæ amantissimus, tenacissimusq;, vt quam à Deo ipso receperat. Adeò vt in hac parte nonnihil legi veteri præ gentium ritibus deferentes Apostoli, aliquandiu permiserint circuncisionem & legales illas lotiones. Quia Paulus circuncidit Timotheum, & purificauit se. Et generalis Apostolorum synodus tres præterea cæremonias importunis illis molestisq; hominibus in tempus indulsit. Quin verò eo tertiò vesano errore tenebantur, quòd quemadmodum antiquitus proselytos, hoc est, ad se ex gentibus transmeantes suo ipsorum iudicio & facultate à Deo concessa in contubernium legis admittebant, ita essent tunc in Ecclesiam Euangelicam incircuncisi recipiendi, quasi per suam authoritatem: per suæ scilicet legis sacramentorumq; ac rituum præuiam professionem: quod nuper citatus ad Simplician.
August. affirmat, vt non tantum Christo, sed quodam etiam pacto sibi adscribendum esset Aug. beneficium illud. Qua de causa Apostolos, præsertim Paulum, acriter obiurgabant, quòd Ethnicos antequàm circuncciderent, baptizarent: iniquo animo ferentes, quòd qui tanto tempore aduentum Christi præstolantes, pondus legis pertulissent, nullum præ Gentibus esset
habituri in lege gratiæ honoris titulum. Porrò autem Christiani ex Gentibus conuersi, quip- Gentes contra Iudæos. pè qui Hebræorum legem semper habuerant exosam, nouam citius abnegassent, quàm professuri forent antiquam: ob idq; scelera illis vicissim fortasse, flagitiaq; & sacrilegia violatæ sæpe legis obijciebant. Vtpote qui ita multis, eisdemq; amplissimis beneficijs, miraculis, ac prodigijs, superne exornati, tantis, tamq; nefandis piaculis in beneficentissimum Deum ingrati extitissent. Quapropter non fuisse creditu possibile, salutem per Christum exhibitam ab eis ipsis fuisse commeritam, qui legem illam, Christianæ fidei prænunciam, toties non perfregissent modo, verum ad idola peruersi perfide repudiassent. Atq; vt aliud nihil perpetrassent, Christum tamen ipsum præsentem probris, conuitijs, contumelijsq; affectum extremo vtiq; crucis supplicio peremissent. Quapropter si beneficium Christianæ salutis vlla præire quiuissent hominum merita, sibi potius hoc esse deferendum: nempè qui de cultis idolis, nonnullam, quæ impietatem sibi attenuaret, haberent excusationem. Nimirum quòd non cum ipsis Deus adeò fuisset familiariter proloquutus, cum tamen illi, dum cum duce suo loquebatur in facie, tunc Deum alterum conflabant. Cæterum naturalem legem & philosophiam, quas Deus in mortalium mentibus seminauerat, maiori lõge cura & cultu fuissent semper ipsi venerati. Hoc enim allegare poterant, à cæteris scilicet mundi nationibus facile Romanis semper fuisse concessum, quòd pro fide, pro iustitia, proq; Repub. opes, fortunas omnes, vitam deniq; deuouissent. Legem ergo quæ cum Euangelio esset duratura, non illam censeri quæ præter significationem nihil reliqui, quod ad mores conferret, de se præstitisset, sed naturalem
solam, cuius equidem præcepta æternum permanerent. ¶ Huiusmodi litibus ac iurgijs diri- Paulus iudex mendis in medium se dat hac epistola Paulus. Qui tametsi non admodum sit erudito sermone, nec verba à Demosthene sit mutuatus, reliquas tamen eloquentiæ partes scientissime seruat. Ex arte nanq; acutissimè dementiam, vesaniamq; vtriusq; factionis reprimit. Commonstrat enim primum, quòd quanuis in legis vllius facultate, aut naturalis aut scriptæ, positum fuisset, vt eius operibus posset quispiam salutem apud Deum promereri, neutram tamen vel Iudæi vel Gentes ea fide & studio custodissent, vt illa essent mercede digni. Deinde persuadere prosequitur, quòd etiam si legem ad vnguem vtique exactissimè seruassent, nullius tamen vnquam fuisset legis facultas, vt per eius opera posset quispiam filiorum Adæ naturaliter demereri gratiam Dei, ne dum Christi aduentum: quippè quod, negocium sit supernaturale. Quamobrem beneficium hoc non ex operibus legis aut naturalis aut scriptæ, sed ex diuina nobis spontanea & gratuita promissione exhibitum fuisse. Neque rursus promissionem illam Messiæ (id in quo plurimum epistola hæc versatur) ex obseruantia legis fuisse pendentem: imò cum fidem illi multis modis defregissent, nihilominus Deum, quod gratuito fuerat pollicitus, firmum id certumq; pro sua misericordia voluisse. Ex quo vtiq; colligit, salutem nostram nullis legis operibus, sed vni Christo deberi. Nempè qui, non quod debitum hominibus esset, aduenisset, at vt suam promissi fidem solueret. Quandoquidem si quis opus aliquod Deo gratiosum impendere vnquam studuit, id non aliter quàm per fidem prius, gratiamq; Dei iustificatus præstare potuisset. Elicit tandem, eos, filios esse Abrahæ, non solos, qui circuncisionem illam in carne circumferrent, sed vniuersos, quibus fides, quam suscepit Abraham, hæreret in corde. ¶ Sanè verò in tenellis illis neophytis reuincendis rigorem Modestia eius. acerbitatemque obiurgandi lenitate quadam Christiana attemperat, ne vlla saucios contumelia

melia exasperet. Sed tamen simul dum amanter loquitur aculeos nihilominus abdit amaros, vt superbiam eorum, qua deturgebant, retunderet, atque adeò Euangelica disciplina syncerè & candidè imbutos vno angulari lapide Christo Iesu parietes ambos compingeret.

Quæstio epistolæ ex August. ¶ Est igitur quæstio huius epistolæ (vt verba referamus Augustini) vtrum Iudæis solis Euangelium Domini nostri Iesu Christi venerit propter merita operum legis, an verò nullis operum meritis præcedentibus, omnibus gentibus venerit iustificatio fidei, quæ est in Christo Iesu, vt non quia iusti erant homines, crederent, sed credendo iustificati, deinde iuste viuere inciperent. Hoc ergo, inquit, docere intendit Apostolus, omnibus præuenisse gratiam Euangelij Domini nostri Iesu Christi: quod propterea beneficium, gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiæ redditum est, sed gratuito donatum. Hæc Augustinus. Cui Ambros. Orige. & reliqui adstipulantur. Hoc argumentum est, vnde adeò est nomen Pauli celebratum. In hac peragenda causa ita se præ cæteris extulit, vt eundem locum inter epistolarum scriptores sacros obtineat, quem habet inter Euangelistas Ioannes. Quid ni? nunquam

Paulus cõferetur cũ Ioãne.

suprà pectus Domini recubuit, vnde exugeret arcana Dei, at vsque ad tertium raptus est cœlum, vbi illa videret. Ille à Christo in humanitate viuente lactatus est, quò posset sapienter verbi diuinitatem enunciare, hic autem in diuinitate contemplatus, quæ posset digne de gratia crucifixi hominis prædicare. Nam iudicaui me, inquit, nihil scire inter vos, nisi Christum,

Pauli phrasis & stylus.

& hunc crucifixum. ¶ Verum enimuero de phrasi & stylo Apostoli id etiamnum præmonendum restat, quòd donum linguarum, quo cæteri Apostoli in Pentecoste, Paulus autem post suam conuersionem perfusus fuit, non ad fastum suppeditatum illis est, sed ad vtilitatem,

Donum linguarũ quale

vt habetur. 1. Corinth. 12. Et ideo quemadmodum scientiarum naturalium non ampliorem sortiti sunt reuelationem, quàm quæ ad propagandam fidem satis erat, ita neq; linguarum politiem edocti, neque omnem prorsus artificialem eloquentiam, sed eo vsque penitus huiusmodi gratia donati, vt vel singulis omnium gentium linguis loquerentur, vel (quod modo non disputamus) sua propria loquentes ab vniuersis planè nationibus intelligerentur. Neque hoc verò absq; Dei consultissima prouidentia factum est. Quoniam lex religioq; nostra, vt fide potius quàm rationibus percipitur, sic spiritu, quàm verbis persuadetur efficacius. Ne ergo hominum genus, qui ad lepòrem & splendorem humanæ sapientiæ assueti fuerant, maiestate sermonis spauefacti, diuinis latentibus sensis negligentius animum appellerent, consulendum à Deo nobis fuit, vt Euangelij sapientia spiritualis, non in sublimitate sermonis, nec in sapien-

Adversus theologos minũ latinitatis studiosos.

tia verbi, quæ carnales aures demulcet, traderetur. Quod vtinam animaduerterent noui isti huius seculi paraphrastæ, qui Pauli ipsius personam induere ausi, ea ipsum perpoliunt & incrustant elaborata elegantia, vt grammaticorum plebi, paraphraseos dulcedine scilicet delibutæ, sordida iam habeatur & vilis Apostolica phrasis. Scribebant ergo Apostoli sapientissime quidem, quia numine afflati, at non ita nitide. Quapropter etsi imperitus, inquit, sermone, sed non scientia. Tametsi dum prædicabant, haud dubium est, quin essent efficacissimi. Quorsum hæc? quòd licet præclarus hic calamus spiritus sancti diuinis vbique mysterijs exundet, magnificaq; sit sapientia refertissimus, tamẽ si verborum nitorem luculentiamq; spectes, picturatumque ornamentum, non adeò elegans, neque ita multa est suauitate fluens. Quinimò, quod vsu venire comperimus ijs, qui cùm non sint vsque adeò in re latina prouecti, latinum (vt sic dixerim) pellucens loquuntur, quo phrasin suam quisque vernaculam

Sermo hebræo græcus

prodit, idem & in Paulo perspectum est. Etenim vbi græcè scribit, tota dictio hebraisinis scatet, vt non inepte sermonem hebræo græcum dixeris. Neque loquendi artem pluris facit, dum spiritus impetum non abrumpat. Quocirca hyperbatis, & (quos pleonasmos vocant) verborum redundantijs, alijsq; id genus, quæ in rhetore non leuia sunt vitia, frequens est. Id quod in causa est, vt crebris in locis à multis non intelligatur, & à pluribus etiam, si audire fers, habeatur despectui. Quanquam August. libro. 4. de doctrina Christ. cap. 7. vbi argumentum hoc discutit. Sicut, inquit, Apostolum præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quòd eius sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus. Hoc autem quibus locis occurrerit, adnotabimus: nempe quemadmodum crebro rhetorum schematibus eleganter vtatur, & illis quæ ad verborum structuram sententiarumq; cõpositionem attinent, dignitatibus. Fuit namq; Apostolorum disertissimus, non modo hebraicè, cuius monumentum est

August.

Paulus disertissimus.

epistola ad Hebræos, quam sua scripsit materna lingua, verumetiam græcè. Ea enim fuit fortè causarum aliqua, cur fuerit selectus in gentes. Quapropter & Lystris Mercurius tanquam dux verbi ha-

verbi habitus est & nuncupatus. ¶ Vt autem ad obscuritatem Pauli regrediamur, Origen. difficultatis huius epistolæ ad Roman. alteram quoque subdit causam. Nempe quòd quæstiones in ea plurimas mouet, quibus innitentes hæretici tantùm fidei & gratiæ Dei tribuunt, vt arbitrii libertatem à Deo homini concessam conentur euertere: id quod Petrus Apostolus Origene ipso explicatius testatur: dicens, in epistolis Pauli quædam esse intellectu difficilia, quæ indocti & instabiles deprauant. Quomodo autem deprauent, exponit in lib. de fide & operib. August. vbi miseranda hæc tempora nostra graphicè depingit. Inter alias enim, inquit, obscuras Apostoli Pauli sententias, illam etiam, iustificari hominem per fidem sine operibus, quidã ita intellexerunt, vt professa fide, opera iustitiæ sint cõtemnenda. Qua de re alii apostoli, scilicet Petrus, Ioannes, Iacobus, & Iudas epistolas suas contra hanc maximè dirigunt intentionem, vt vehementer adstruant, fidem sine operibus nihil valere. Hactenus August. Illud autem hic vbi de obscuritate Pauli loquimur, silentio non arbitror prætereundum, quod recentes isti Pauli interpretes persuadere hominibus pertendunt. Agnoscunt imprimis obscuritatem maximam Pauli, adeò vt quidam eorum in prologo eius dixerit, quòd vtilitatem huius epistolæ æquat ac penè superat difficultas: quæ sanè auxesis longè fuisset venustior, Christianæq; modestiæ propinquior, si diuersa ratione, & vtilitas & difficultas explicaretur: puta si dixisset bonus ille author, quòd difficultatem superat vtilitas: siquidem vtilitati sacræ paginæ nihil est quod adæquari possit. Quòd autem in iis magis est admirandum, hoc sanè censeo, quòd cùm tam densum in Paulo fateantur caliginem, euulgari eum nihilo secius iubent in populum, opificibusque interpretantur, atque adeò vulgari lingua versum circunferendum putant ac teren dum manibus indoctæ plebis. Equidem non ignoro à Chrysostomo, Pauli studiosissimo, nonnunquam populum admoneri, vt quas quotidie lectiones Euangelij & epistolarum in Ecclesia audiunt, domi meditentur, dentque operam, vt intelligant. Chrysostomi autem documentum ita est auscultandum, vt populares plana perspicuaq; sensa scripturæ à sacerdotibus simpliciter doceri studeant, quæ in rem sibi ad componendos mores esse possint. Iuxta sententiam Malachiæ prophetæ, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini est. At verò vt vnusquilibet de plebe scrutator velit esse maiestatis, atque his maximè temporibus, quando tanto cum periculo de doctrina Pauli decertatur, tamque multiiuga numerositate translationum in diuersa sensa discissa est, distracta, & detorta probare nequeo.

Obscuritas Pauli.

Orig.

August. de fid. & ope. c. 14.

Erasmus.

Nõ est Paulus vulgo cũ miscendus.

DE AEDITIONIBVS.

AT verò vetus vulgataque æditio est, quam enarrandam assumpsimus. Enimuero, vt minimè inficias ierim, trilingues huius ætatis homines nonnihil lucis potuisse sacræ paginæ affundere suis annotationibus, si se extra in marginibus continuissent, tamen quod textuales limites adeò audenter temerauerint, indolendum quidem est plurimum. Laborabant fateor Theologorum scholæ barbarie immodica, at nescio an nocentior iam sit tam sedula tamque improba & anxia Latinitatis cura. Nam præterquam quòd maximam iam homines optimamq; vitæ partem studio huic nauare pergunt, quã superioribus disciplinis iniquè subripiunt, id iam authoritatis hoc linguarum nitore, qui populo seruit, vulgusq; delectat, sibi arrogarunt, vt (quod minimè ab Ecclesia in istis literatoribus ferendum esset) nemo iam inter ipsos satis se in Græcis promouisse arbitretur, nisi sacram verterit paginam, idq; tam singulari ter ac licenter, vt à cæteris sua differat traductio: haud alia Theologiæ mysteria venerantes, q̃ quæ è suis sunt Homero ac Cicerone venati: videlicet vt venustissimam quamque vocalam affectent. Legitimum olim Patribus legimus & diuino iussu solenne, vt inter populum & arcam legis spatium duorum millium cubitorum interiaceret, neq; vlli propius accedere fas esset: & qui ei manum officiosus admouerat, ne eam boues excuterent, pœnas temeritatis suæ interemptus dedit. Modo autem (si diis placet, nam Deo certum est non placere) nemini prorsus interdictum est, sed rhetorculo cuiq; liberrimũ, non arcam modò legis, sed verba ipsa, nec sine sensus graui periculo impetere, mutare, vertere, & peruertere. Quibus profecto (absit inuidia verbo) non possum sententiam illam non metuere, quam Ioan. in contaminatores verbo-

Aeditio vulgata.

Trilingues eloquentia, & bona & mala.

Iosue. 3.

2. Reg. 6.

Apoca. vlti.

verborum legis pronunciat. Contestor enim, inquit, omni audienti verba prophetiæ libri huius. Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto: & si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sanct, & de his quæ scripta sunt in libro isto, dicit qui testimonium perhibet istorum. Neque verò me latet, salua scripturæ veritate, variari nonnunquam posse inter translationum verba. Sed tamen cum litera vna, neque infrequenter, præcipuè autem apud Paulum, varios sensus, etiam literales ferat (vt author est Augu. 3. de doct. Christ. cap. 27. & 12. conf. cap. 20.) quique citra iniuriam sacræ paginæ suos quisq; fautores & propugnatores, eosdemq; viros graues sortiti sæpe sunt, non est profecto vsq; adeò magna laus interpretis (etsi hac ætate pro summo ducatur) amphibologiam & ambiguitatē ab scriptura excludere, atq; ita traducere, vt non possit litera nisi vnum capere sensum. Quinimo illa debetur inaccessæ bibliorum maiestati veneratio & reuerentia, ne os spiritus sancti, plurimis fœcundum mysteriis, ac literæ intelligentiis, vlla ex parte obstruatur. Accedit huc quod turba hæc tam variatarum translationum non potest non maiestatem scripturæ sacræ indignè deiicere & exauthorare, atque tunc vel exitiolissimè, si eiusmodi æditiones vulgaribus idiomatibus, vt cœperunt, euulgari perrexerint. Itaque vt ad intermissa redeamus, cum his iustissimis de causis nuperrimè sancta Synodus veterem æditionem ex vniuersis vnam elegerit ac receperit, eandem nos defendendam suscepimus, atq; ab istorum nouatorū traductoribus pro virili nostra vindicandā. Quam idcirco precor obtestorq;, vt quiuis typographus fideliter intertextam curet, qui nostra hæc excuderit commentaria. Igitur diuinum imprimis fauorem precati, sub patrocinio diui huius Apostoli, ac sacrosanctæ matris Ecclesiæ censura, enarrationem ad Dei laudem auspicamur.

Varii sensus literales. August.

Veneratio q̃ bibliis sacris debetur.

Cōcilii Tridentinum.

Admonētur typographi.

CAPVT PRIMVM.

PAulus. Epistolā hāc, in sedecim capita Patres diuiserūt. Quid, quodq; cōtineat, in singulis eorum prænotabimus. Primum hoc in tres partes distribuitur. Prima vsq; ad verbū istud, Primū quidem, salutatio est. Secunda verò vsq; ad illud, Non enim erubesco Euangelium, prologi vicē habet. Exinde autē incipit narratio, quā illic in sua ex ordine membra dispertitam curabimus. Igitur cùm epistolæ initium quicunq; ex arte scribit, à salutatione capiat (vt est, Cicero Lentulo: aut Hieronymus Augustino salutem) hac vna ratione Apostolus (quicquid alij effingant) à proprio nomine orsus est. Id quod in cūctis epistolis obseruat, præterquam in illa quæ est ad Hebræos: cuius illic subiiciemus causam. ¶ Porrò autē quāuis de hoc nomine variæ diuersæq; sint interpretū sentētię, tamē hanc omnium esse cōmunē necessarium est, quod Paulo, vti qui Hebræus natus est, idēq; ex tribu Beniamin, primū à sua statim circuncisione nomen fuerit, Saul, Hebræis celebre, præfatæ potissimum tribui, vnde fuerat ille in regem assumptus: cuius Act. 9. extat testimonium. Nam vbi nos legimus, Saule Saule quid me persequeris? in codice Græco, eodem idiomate quo Christus loquebatur, seruatum est, Saul Saul. Attamen in more vtrisque est, puta Græcis & Latinis, vt huiusmodi Hebraica nomina suis declinationibus inflectant: ceu Adam, Adamus: Ioseph, Iosephus. Vnde qui ab Hebræis appellabatur Saul, à Græcis (etiam tunc in Iudaismo) nuncupatus est Σαῦλος, à Latinis verò Saulus: vt Act. 7. & 8. scriptura testatur. De altero item nomine, quod est, Paulus, illud etiam primum in cōfesso est omnibus, quòd sit Latinis peculiare: quibusdam scilicet Romanorum familiis Gētile: vt, Paulus Aemilius, Paulus Sergius. Neque apud alios vsquam Gentium in vsu fuit vnquam, nisi quasi Latinum. Vtrum autem Apostolo à puero statim fuerit geminum nomen, Hebraicum videlicet & Latinum, an verò quando nomen Christo in baptismate dedit vnà tunc cum religione Hæbreum etiam nomen commutauerit, id quidem inter sacros doctores controuertitur. Chryso. in ea est sententia, qui diuinitus commutatum illi nomen existimet, vt neq; in hac re quicquā minus haberet, quàm Petrus, qui ex Simone appellatus est Cephas: vel quàm Zebedæi filii, qui Boanerges sunt cognominati. Chrysostomo adhæret Beda. super Act. Ambrosius eodem ferè alludens ait, quòd quemadmodum Isaac à risu quem matri fecit, & Iacob à calcaneo quem supplantauit fratris, sortiti sunt nomina, ita Apostolus, qui prius propter inquietudinem fuerat Saulus, postmodū Paulus, id est, quietus nuncupatus est. August. in lib. de spi. & lit. cap. 7. Non ob aliud nomen, inquit, elegit Pauli, nisi vt se paruum ostenderet. Sed Hieronymus in enarratione epistolæ ad philemonē censet nomen hoc quasi trophæum vsurpasse à Paulo Sergio, quem (vt legitur Act. 13.) primam frugem obtulit Christo: quo & Augustin. quoque sæpe libr. 8. confess. Ceu Romanus ille Scipio à debellata in Aphrica Carthagine, Aphricani sibi nomen fecit. Neque Hieronymus primus fuit huius sententiæ author, quippe quā vetustior Origenes, vt suo iam tempore vulgatam, commemorat, at non approbat. Quinimo adstruit, Paulum à puero statim fuisse binominem, Saul scilicet nominatum & Paulum: velut Salomon dictus est Idida: Matthæus, Leui: & id genus binomii complures. Cui quidem sententiæ (quantum mea fert tenuis opinio) plausibilius adimunt coniecturæ. Primum quòd cùm vocatio & baptismus Pauli tam sint Actuum. 9. explicatè denarrata, si nouo cœlitus tunc nomine fuisset insignitus, neutiquam id Lucas silluisset: præsertim cùm aliorum, quibus nomina sunt commutata expressè meminerit scriptura. Deinde quia noua nomina non nisi mysterii gratia delata sunt cœlitus viris sanctis ad exprimendum (vt. q. 37. in. 3. p. author est S. Thomas) gratuitum aliquod donum personæ collatum, vt Gen. 17. Appellaberis Abraham, quia patrem multarum Gentium constituit te. Et Iacob, vel à lucta cum angelo, vel quia vidit super scalam Deum, dictus est, Israel. Et Matth. 16. Tu es Petrus, & super hanc petram, &c. nomine verò, Paulus, non designatur officium aliquod, dignitásve, aut mysterium Apostoli huius: solùm enim propter virtutem humilitatis nec ipse mutasset nomen, nec mutaretur à Deo. Et maximè quòd nomina diuinitus missa, Hebraica sunt, & tunc recentia: hoc verò priscis Latinis fuerat iampridem vsurpatum. Ad hæc,

Distributio.

Salutatio.

Saul primū nomē Pauli. Act. 9.

Saulus.

Paulus, Latinum nomen.

Fuerit ne binominis nec ne.

Chrysost.

Ioan. 1.

Mar. 3.

Ambros.

August.

Hieron.

Origenis sententia probatē de nomē Pauli geminio.

Gen. 17.

Matt. 16.

hæc, si à Deo commutatum esse illi nomen, id commodissimè effectum esset, aut in eius vocatione, aut in baptismo, vbi proinde extinctum esset nomen Sauli: at verò non modo in eius conuersione, verum & post baptismum nuncupatus est Saulus. Segregate mihi, inquit, Saulum & Barnabam. Et aduersus Hieronymum, nobilissimum aliâs scripturarũ interpretem, præterquam quòd illud de Paulo Sergio nihil aliud est quàm coniectura, insinuat se quoq; argumẽtum, quòd ante cõuersionem Sergii legitur eodem cap. Saulus qui & Paulus. Et præterea ex hac nominum copulatione nouum etiam desumitur argumentum. Oratio enim hæc, Saulus qui & Paulus, significãter exprimit, vtroque simul nomine appellatum. Nam si nomen submutasset, dictum esset, Saulus, qui postea Paulus, aut Paulus, qui antea Saulus. Accedit huc, quòd nisi prius de nomine Pauli notus fuisset, non se hoc solo nomine de improuiso vbique, & minimè apud Iudeos nuncupasset. Postremò deniq; fidem mihi facit, quòd consuetudo fuerit Iudæis, nominibus nonnunquam appellari aut Græcorum, vt 2. Machab. 4. de Iasone & Menelao scriptum habetur, aut etiam Romanorum, iis cumprimis, qui ciues fuissent Romani: qualis (vt suprà dicebamus) natus fuit Paulus. Qui proinde & Saulus propter legem, & propter honorem ciuitatis Paulus ab infantia (vt cõiector) nuncupatus est. Tametsi qui in Iudaismo nomen plurimum vsurpabat Sauli, postea in Christianismo nunquam se nisi Paulum appellare visus est: tunc vt Hebræo nomine vna cum lege reiecto, Christianum vbique se de nomine prædicaret, tum etiam quòd Gentium propriè Apostolus selectus erat, quibus celebrior habebatur illa nominatio. Et confirmatur hæc sententia à simili in Ioanne, qui cognominatus est Marcus, vt habetur in eisdem Act. cap. 12. id est, simul nominatus. Non enim, quantum opinor: Marcus, cognomen erat, sed nomen, vt cum nomine Hebræo, Ioannes, quod abiecit, habuerit simul & Romanum, Marcus, quod retinuit. Cuius & aliud exemplum est in Leui. & Matthæ. Per multa hic præterea scrutantur doctores etymlogiarum mysteria, ad rem forsan non ita multum pertinentia. Hierony. ait vocem, Paulus, Hebræis sonare, mirabilem, de quo apud aliquos malè audit, quòd contra suum ipsius alibi documentum, etymologiam vnius linguæ ab alia

Act. 13. *Adversus Hieronym.*

2. Machab. 4

Act. 12.

Etymologia nois Paulus.

diuersa asciuerit. Nam Paulus (vt diximus) vox Latina est. Igitur vt de hoc tantillum dicamus, Saul, Hebræis idem pollet quod petitus, seu postulatus, eò quòd Saul postulatus fuit Rex à populo: quoniam ab huiusmodi actibus & euentis Hebræi nomina efformabant. Et ita (si sic loqui lubet) fuit à Deo Paulus ad apostolatum accersitus. Σαῦλος verò abiecta υ Græcè significat commotionem, sonat enim propriè Σαλος maris fluctum. Sed tamen Paulus, tametsi Latina vox sit, potest nihilominus Græca vox similis deriuari à παύομαι, quod est, quiesco, vnde παῦλα quietem vocant: vt Paulus, idem sit quod quietus. Qua ratione ait Ambros. ex Saulo Paulus, id est, ex violento quietus. Hæc Patribus & tempori præter ingenium nostrum dedimus, Etenim vt ratio nonnunquam etymologiarum habẽda est, tamen neque adeò crebrò sunt obseruandæ, neque persequendæ tam anxiè. Quod ad rem verò attinet, Paulus Latinè nil aliud quàm pusillum significat: quod nomen vndecunque Paulo obtigerit, quàm maximè ipsi competit. Non eò tantum, quòd de se vbique humiliter & abiectè sentiat, blasphemum se nimirum vocans, contumeliosum, abortiuum, atq; adeo apostolorum minimum, sed quòd vel in hoc ad regnũ cœlorum spectare videatur, quòd velut minimum granum sinapis, & quod in Iudaico agro computruerat, eò sit honoris diuinitus sublimatus, vt in virtute spiritus sancti nõ tãtùm (quod ipse ait) partem orbis, quę ab Hierusalem vsque ad Illyricum patet, sed orbem ipsum Euangelio compleuerit, idq; signis & prodigiis corroborauerit, tãq; excelsos atq; frugiferos præterea nobis mysteriorum culmos reliquerit, quibus volucres cœli, Euangelici, inquã, Ecclesiæ doctores, insidentes, nunquam satis queant, quantum in eis abditur diuinæ sapientiæ, meditatione exhaurire.

Paulus, pusillus.

Laus Pauli.

Seruus Iesu Christi.

Mox nomini suo tres subdit voces, scilicet, seruus, Apostolus, segregatus, quibus suã conditionem, vitæq; institutum, ac prærogatiuam proloquitur. Igitur qui spiritum Pauli legendo ebibere cupis studiose lector, iam hinc te ad delibandum accommoda: atque hanc primum suspice mutationem dexteræ excelsi: qua ex persecutore factus est vas electionis. Qui enim hactenus non modò inimicus erat Iesu Christi, sed quasi acerrim⁹ hostis in omnes huius nominis viros ac mulieres virus

Tres voces.

Dictus Paulus mutatio.

virus efflabat, quo vinctos pduceret, perderet, & extingueret, qualis iam de repente prodeat, contemplare. Seruus, inquit, Iesu Christi. Quid ita? Qui legis (ait) antea zelo non secundum scientiam super omnes coætaneos meos, ceu furia quadam, aduersus nomen Christi inuehebar, super omnes nunc antecessores meos apostolos vnius Christi negotium gero. In ea penitus causa hæreo, vt nomen hoc toto orbe habeatur honorificum. Huic obeũdo muneri vitam consecraui. Seruus enim quantũcunq; est, domini est, & ego quidquid sum, gratia Dei sum. Sed si quis id obiiciat, quod Galatas ipse docuit, nempe q̃ postq̃ misit Deus spiritũ filij sui in corda nostra, clamantem, Abba, pater, nõ iam serui sumus, sed liberi. Huic respondetur primum, quòd licet mirifica Dei bonitas sit, filios nos appellare (iã non dicam vos seruos, sed amicos) nostra tamen debet esse modestia, vt contra pro honore maximo ducamus, eius nos seruos agnoscere. Nam cũ feceritis, inquit, q̃cunq; pcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus. Præterea seruitus, vna est, cum mancipium, non tam vltro, q̃ metu seruit, quẽadmodum vetus populus, quasi sub ferula in pædagogia agebat legis: quippe cui nondũ tradebatur hæreditas, quę quidem seruitus non cõgruit Euãgelicis nobis: quippe quibus Christus aditum pandens ad regnũ, facultatem subinde fecit, vt filij Dei nominemur, & simus. Quã duarũ legũ intercapedinem verba illa designant, Iam non dicã vos seruos (puta vt olim) sed amicos. Altera verò est seruitus, libertatis plena, q̃ à timore filiali proficiscitur: dum sua quisq; sponte cogitata ratione beneficio patri obsequiũ repẽdit, qua se Paulus (veluti Moses olim, Abraham, Dauid, & Iob & reliqui selecti patres) appellat seruum Iesu Christi. Id quod & Græcè δοῦλος (quæ vox hic est) exprimit, à δουλόω quod est, colo. Quòd si seruo à seruãdo nomen impositum fuerit, tam iuris prudentes, ex eo quòd in bello captis vita seruetur, quàm etiam philosophi, propterea quòd qui ab elegantioribus doctrina & moribus instituuntur, eorũ serui existimantur, vtraque sanè de causa serui omnes sumus Iesu Christi: quippe à quo & redempti sumus, & saluberrimis institutis gubernamur. Qua de re optimè componuntur, Seruus Iesu, id est, seruatoris. Appo fuit & cognomen Christi, quod est vnctus. Hoc enim ritu reges sacerdotesque & prophetæ in lege veteri olim initiabãtur, quibus venturi Christi præsignabãtur munera. Vnde quod Græci, Christus, nos verò vnctus, id Hebræi dicebant Messias.

Galat. 4.

Ioan. 15.

Luc. 16.

Seruitus duplex.

Seruus Iesu Christi.

Vocatus Apostolus.

Cũ seruũ se pnunciasset, mox gen⁹ obsequij subiũgit, quo Christo inseruiebat. Sũt enim (vt author est ipse ad Ephe.) ministeriorũ diuisiones, secundũ donationem spiritus sancti. Nã posuit Deus, inquit, quosdã apostolos, quosdã autẽ, prophetas & euangelistas. Quòd autem non dixerit simpliciter, apostolus, sed, vocatus apostolus, sunt qui authoritatis gratia per antonomasiam dictũ existimẽt, Hesychij forsan antiquissimi authoris adducti sententia, qui ait, vocatus apostolus, idem esse quod, nobilis apostolus. Sed sunt qui cõtra modestię malint adscribere, vt Anselmus: nempe vt amplitudinem vocis apostoli temperaret, quale est, Bernardus vocatus Abbas. Attamen vtrunq;, videtur extremum: nam prima sententia humanum quiddam & ab eius humilitate, modestiaq; alienũ Paulo videtur impingere. Qui enim se minimum apostolorum censet, & alibi indignum etiam qui vocetur apostolus, quomodo se per excellentiã apostolorum apostolum iactasset? In altera verò opinione nescio quid occulitur, quod veritati quodãmodo detrahit. Etenim, vocatus apostolus, iuxta hãc glossam, non tam esse apostolum, q̃ vocari, insinuat: Paulus verò (vt in suis fermè epistolis, & maximè, vbi cõtra pseudoapostolos scribit, perspectum est) nullo adhibito tali tẽperamento, planè se apostolũ (quod verè erat) profitetur. Igitur, vocatus apostolus, fortè idem est, quod, existens apostolus. Nam, vocari, Hebraicè idem sæpe est quod, esse. Vel forsan, vocatus, dixerit, vt modum, quo apostolatum inierat, demonstraret. Habet enim nominis potius vim, quàm participij: vt sit sensus, vocatione apostolus. Ob idq; Græcè non καλούμενος participium, sed nomen extat κλητός. Et quanquam non adeo perspicuè, vtcunq; tamen internoscitur latinè hæc differentia. Vbi enim dicimus, Romanorum Reges, & Venetiarum duces, sunt electi, non id tantum enunciamus, quòd ij in indiuiduo, fuerint aliquando electi, sed quòd nõ sunt apud illos nati duces aut reges: non hæreditate, aliâve ratione obeunt

Ephe. 4.

Vocatus apostolus.

Vocatus nomen.

imperium, q̃ electione. Quo pacto Dauid & Saul fuerunt etiam reges electi. Sic Paulus vocatus, id est, non natus apostolus, vt ciuis natus Romanus: non hæreditario iure, aut (quo mentem intendit) ex legis meritis, aut q̃ ipse huiuscemodi honoris ambiẽs, à lege, institutoq; parentum desciuisset, sed quòd esset vocatus apostolus, hoc est sola Dei vocatione institutus. Ea enim ratione qua, dicere, in deo, idem est quod, facere (nã ipse dixit & facta sunt) vsurpatissimum erat in lege, vt q ad mun⁹ aliquod, vel functionẽ assumebãtur à Deo, dicerẽtur vocati: vt Esa. 48. Audi me Iacob & Israel, quẽ ego voco. Quod alii eodẽ quinto casu transferunt, vocate mi. Et. 49. Dñs ab vtero vocauit me. Quapropter vsitatissimũ est Paulo, conuersos ad fidẽ, appellare, vocatos. Cuius figurę sunt, & hic paulò inferius illa, vocatis Iesu Christi, & vocatis sanctis. Et. 1. Cor. 1. Ipsis autẽ vocatis, Iudæis, atq; Græcis. &c. Quin & in veteri lege legimus. Soph. 1. Iuxta est dies dñi. Et infra. Sanctificauit vocatos suos. Imò vero ex hoc scripturæ idomate sancti vsurparunt sermonem illum, Bernardus vocatus abbas, Anselmus vocatus episcopus, id est, sine meritis propriis vocatione Dei. Cui successit & quod modo in more est, Paulus miseratione diuina Papa. 3. Communiuit prętera Apostolus hac voce authoritatem suam aduersus pseudoapostolos, qui fidẽ ei imminuere ac derogare moliebantur, quæ diuinæ authoritati debetur, eo quòd non fuisset electus à Christo, ex quo ratio Apostoli constat, atq; adeo nec eius fuisset reuelationibus imbutus. Quo ergo huiusmodi detractionem propulsaret vocatum se ait Apostolum, diuinitusq; sub inde, tum doctrina perfusum, tum etiã adiutum gratia. Huc pertinet quod ad Galat. 2. ait, Qui operatus est Petro in apostolatũ circũcisionis, operatus est & mihi inter gentes: atq; id quod ait hic infra, Per quem accepimus gratiam & apostolatum. Quin ad cumulum etiam authoritatis eius accedit, quòd cum alios in natura mortali degens, elegisset Christus, hunc iam cælo receptus euocauit. Neque verò muta sorte, vt Matthiam, sed viua voce, deq; proprio eodemq; congeminato nomine Saul, Saul.

Esa. 48.

Vocatus abbas. &c.

Vocatio Pauli diuinissima.

Segregatus in Euangeliũ Dei.

De illa segregatione hoc quidã interpretãtur, vt Hieron. quando missus est gentibus prædicatum, quoniam à reliquo tunc apostolorum collegio fuit segregatus. Legitur enim Act. 13. Segregate mihi Saulum & Barnabam. Ita vt quod dixerat, vocatus apostolus, hac prærogatiua amplificaret. Attamen phrasis hæc non videtur hunc sensum exhibere: dixisset enim tunc potius, segregatus in gentes, aut quid simile, quo peculiaris designaretur segregatio à reliquis apostolis. Cùm ergo ait, Segregatus in euãgelium dei, nihil sibi propriè videtur præ cæteris arrogasse, sed munus potius ipsum apostolicum descripsisse. Idem enim pollet, Apostolus, quod, segregatus & destinatus ad promulgandũ Euangelium. Est ergo hic eleganter vsus rhetorum figura, quã dicunt definitionem. Nam vt quod in genere dixerat, Seruus, idem in specie nomine apostoli explicuit, ita & quę esset apostoli functio, definitione patefecit. Ambr. segregatus, inquit, à synagoga: vbi & Augustino nescio quid discriminis perspectum est inter Ecclesiam nostram & veterum synagogam, quippe quòd cum Ecclesia Græcis à verbo cadat, quod est, conuoco, synagoga verò ab eo, quod est, congrego, & illud quidem hominibus magis, hoc verò pecorum gregibus congruat, ea inquit, fortè de causa Paulus in Ecclesiam, vbi ratione viuitur, vocatum se dixit, à synagoga verò, segregatum. Hæc Aug. Tametsi profecto, segregatus, hic nihil humile significare videatur, sed honorificum. Est enim græce ἀφωρισμένος, quod est selectus, sepositus & secretus. Nã & medici selectas illustresq; sententias ἀφορισμοὺς vocant. Quo circa segregatus fortasse ait (quo Chrys. & Origen. propendent) ab vtero matris suæ, idq; ab æterno. Quæ ratione ad Galat. 1. Cum autem, inquit, placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ. Hoc enim, quãuis alii ex cœtu id synagogæ interpretentur Paulino tamen instituto propius apparet, vt de ventre naturalis matris ad literã intelligatur. Cum enim vbiq;, atq; in hac potissimum epistola, & ad Gal. negotium suscepisset prescindendi Iudæis supercilium legis, & admonendi, omnia beneficia nobis gratuita Dei voluntate obuenire, perinde est Paulo, de ventre matris meę, ac si dixisset, nullis meis pensatis meritis, antequam natus essem, more sacris literis consueto. Hiere. 1. Priusquam te formarem in vtero noui te. Et Esa. 49. Dominus ab vtero vocauit me. Et quod hic cap. 9. late

Apostoli nomenclatura.

Definitionis figura.

Aug. de eccle sia & synagoga.

Segregatus.

Hieron. 1.

9. late persequitur de Iacob: & Esau, qui antequam essent nati, aut aliquid boni vel mali fecissent, segregati sunt, alter in vas honoris, alter in contumeliæ. Allusio est ergo hæc quòd quemadmodum imperator exercitus ratione & consilio alios signiferos eligit, alios qui exercitum ducant, ita Christus alios euocauit apostolos, alios pastores, &c. Atqui consultò non dixit restricte, Segregatus ad prędicandum Euangelium, quod est vnum particulare officium, ad apostolorum quoq; successores deriuatũ. Sed dixit simpliciter, in Euãgelium, vt dignitates omnes functionesq; apostolicas complecteretur. Tria enim sunt apostoli munia, scilicet Euangelium promulgare, idq; spiritu prophetico, doctrinam miraculis confirmare, ac demum Euangelii professores gubernare. Elegantissimam idcirco œconomiam in his verbis Pauli videre mihi videor, dũ duabus præcedentibus vocibus, vocatus apostolus, duas subinde alteras expositorias, suam vtriq; accommodat. Quod enim præmiserat, vocatus, exponit per, segregatus, id est, sine meritis meis altissimo Dei consilio ex mortalium grege selectus: quòd vero dixit, apostolus, id per Euangelicam functionem describit. Ab exordio ergo statim ad causam se insinuat, quam agit. Nempe Romanorum tumorẽ comprimit, qui partim legi naturæ, partim scriptę beneficia recepta referebant. Nam quod de se ipse pronunciat, idem illos cõmonefacit, de se ipsis, vt sentiant. Neq; mala est præterea coniectura, si quis dixerit, Paulum segregationis verbo ad sectam etiam allusisse Pharisęorum, quam in Iudaismo profitebatur. Nam Pharisęi non ex eo tantum illo nomine appellabantur, quòd vitę instituto & vestitus fortasse delectu secreti erant à vulgo, sed inde potissimũ quòd legi meditãdę & interpretãdę erã segregati: ob idq; phorschai dicebantur, quod Hebræis est, interpretes. Quemadmodũ, teste Cicerone, & religiosi à relegẽdo dicti sunt: vt quorũ officium esse debet, legẽ & (qua vulgi mores componãt) philosophiam relegere. Alludens ergo ad Iudaismũ in quo erat tunc segregatus in legem Mosis, ait, Segregatus iam in Euangelium Dei.

In euangelium. Dei.

Tria apostoli officia.

Œconomia

Pharisei.

Religiosi.

Quod ante promiserat.

Postquã sese Paulus pluribus fortasse q̃ alibi vspiã epithetis apud Romanos cõmendauit, propterea quòd & mortaliũ clarissimis & de altissima fidei materia scripturus, op⁹ habebat contra pseudo apostolos authoritatẽ asserere suam, continuò anteq̃ personas nominet, quibus salutem dicit (non tam anxius de rhetoricis preceptionibus, q̃ spiritui obsequens) trinam parenthesim interponit. Prima est, qua Euangelium cuius meminit, suis titulis ac dignitatibus luculentissime exornat. Enimuero cum functionem apostolicam in Euangelio diuulgando collocasset, necessarium erat, Euangelii, tum rem describere, tum manifestare authoritatem: iis vel maxime, quibus neq; ipse, neq; aliorum apostolorum quispiam prędicauerat. Et quidem verbum ipsum, Euangelium Dei, satis prę se maiestatis fert. Nã cum Euãgelium, idem sit, quod bonus faustusq; nuncius, Euangelium Dei (à quo nihil, nisi eximium promanat) esse non potest, nisi optatissimum, & quod humanas mentes sui nominatione sursum rapiat. Quo proinde verbo (quod Chrysost. adnotat) functionẽ suam super prophetarũ vaticinia commendat. Diffinit ergo extollitq; Euangelium ex suis causis, initusq; & qualitatib⁹: quę sunt numero quinq;. Primum ex authore Deo qui promiserat. Porrò is cum sit (vno etiã consensu philosophorũ) immutabilis naturæ, nõ potuit nõ seruare promissi fidem, & cum nec fallere possit nec falli, nequit esse illud quod reuelauerit, nisi firmæ indubitatęq; veritatis. Accedit secundo ad pondus Euangelicæ authoritatis, antiquitas reuelationis: est enim nostrum ingenium, vt quæ noua sunt & de improuiso exorta, figmenta esse credamus: ea verò quę iam olim fuerant, diuinis prę sertim oraculis, prædicta, quoniã eorum expectatione tenebamur, facile recipimus. Quamobrem Christus postquã suam discipulis mortem, & à mortuis resurrectionem prædixerat. Hoc nunc, inquit, dixi vobis priusquam fiat, vt postquam factum fuerit, credatis. Et in Actis apostolus Petrus, quo fidei plus & authoritatis dictis suis adstrueret, Nos vobis, inquit, annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est. Hac ergo de, causa Deus tot antea seculis mittendum à se in carne filiũ pollicitus est mũdo, nẽpe vt tanto mysterio percipiendo sese homines fide exercentes, adpararent: vtpote quòd si exemplo nos imparatos occupasset, ingenti opus fuisset negotio antequam mentib⁹ nostris conciperetur.

Trina parẽthesis.

Euangelium

Quinq; dignitates euãgelii.

Antiquitas.

Per prophetas suos.

Tertia dignitas. Tertio essent euãgelii dignitatẽ inde quòd prẽnũciauerit illud Deꝰ per ꝓphetas suos. Nã sunt(vt Titũ ipse admonet)aliqui ꝓprii hominũ prophetę, qui teste Hiere. visionẽ cordis sui loquuntur,nõ de ore domini, Et erant dæmonum oracula, qui patre mendacii geniti miseros mortales prestigiis eludebant.Et quãmlibet gentibus fuerant nõnulla de Christo mysteria à suis Sybillis decãtata, extarentq; nõnulla venturi præsagia (qualis erat illa Athenis superscriptio,Ignoto deo)erant tamẽ rara hęc testimonia, exiliaq; & inferiora, q̃ quibus Apostolus diuinã authoritatẽ cõmuniret. Prophetas ergo Dei vocat,quibus in aurẽ arcana sua suggerebat Deus,quę,ceu suo ipsius ore, euulgarẽt. Qui quidẽ non solũ de Messiæ authore euãgelii vaticinati sunt(vt vbiq; apud ipos est cernere)sed euãgeliũ etiã ipsum de nomine prẽnũciarũt.Dabit.n.inquit Dauid, dñs verbũ euãgelizãtibus virtute multa.Et Esa. 61.Ad annunciandũ mansuetis misit me dominus,vt prędicarẽ captiuis indulgentiam. Et Hiere.31.Dabo legẽ meã in visceribus eorũ,& in corde eorum scribã eam. Nec tantũ à prophetis prẽnũciatũ est euãgeliũ, sed lex ipsa,tota erat vaticiniũ Christi:vt infra cap. 3.latius patebit. Vnde & iudæos Christus testimoniis Dauid de sua diuinitate conuincit:vt qui pater eius secundum hominẽ fuerat,testem eundem diuinitatis produceret. Apertissimo ergo hic testimonio condemnantur Manichæi(vt adnotauit Hiero.) repudiantes testamentum vetus, quod euangelio manifestum tribuit testimonium.

Hiere.23. *Esa.61.* *Lex, vaticiniũ Christi.*

In scripturis sanctis.

Quarta dignitas. Adiungit quarto loco ad robur euãgelicæ authoritatis,quòd prophetarũ vetustissima testimonia per scripturas sanctas perpetuę memorię ꝓdita sunt.Nã nisi literis(quibus cũ absentibus colloquimur)fuissent ad nos perlata, neutiquã adstruere nobis possent fidẽ euãgelii. Quapropter sanctas(quatenus ad rẽ hic pertinet)non ob id tantũ appellat scripturas, quòd spiritu sancto inspirãte(teste Petro)fuerint sancti loquuti, aut quòd sanctificationem nostram contineãt, sed prętereа(quod vox ipsa sanctitatis latinis auribus exhibet)quia integræ,puræ,incorruptæq; sunt, & quibus nihil potest vel falsi,vel ambigui esse commixtũ.Nã nisi author earum spiritus sanctus incontaminatas,illibatasq; seruasset, nunquam pro diuinis haberentur. Fuit equidem Lacedæmoniis, Athenienſibus, Romanis, ethnicis deniq; vniuersis religiosum ac solenne, leges suas & scita in ęs incidere, quo essent in sancta custodia:tamen(vt Iosephus in lib.de Iudæorum antiquitatibus,& Euseb.lib. 3. refert) nulli vnquam genti tanta fuit religio, suas leges ab omni corruptione & præuaricatione præseruare,quanta Hebræis.Quippe qui quando sub tentoriis vagi oberrabant,castraq; vno atq; altero subinde loco metabantur,tunc iussu dei in arca de lignis setim auro mundissimo intus & foris deaurata,aureaq; micante corona,legem(vt quę euangelio datura erat testimonium) decretis ex primoribus, qui humeris baiularent, ante castra pręferebant.Pro qua tuenda vitam exponere erant paratissimi. Hanc postea in templo,quo populus quotidie sacrificatum consluebat, & intra sancta sanctorum reconditam venerabantur. Qua de re scite August. scriniariis nostros existimat Iudæos,codicem portantes vnde Christianus credat.Vide quanta sapientia Paulus authoritatem euãgelii veluti inter Scyllam & Charibdin nauigans,à suspitione, tã nouitatis, q̃ antiquitatis asserit. Nam quia noua,vana esse solent,à vetustate commendat euangelium, sed quia temporis longinquitas multa nutrit fabulosa,testes summæ authoritatis adhibet, quorũ vaticinia in sacrario scripturarum ad nos vsq; fidelissime asseruata sunt. ¶Sed obiiciat hic qs fortè, quòd ab apostolorũ seculo nõ fuerit nobis sacrorum bibliorũ volumina tãto studio ac religone scriniis obsignata, id quod absq; responso,vel hoc maximè tempore, non est prætereundum.Responsio autem est,quòd legis nostræ, quæ apostolico testimonio spiritualis est longe aliam spiritus sanctꝰ habet rationẽ & curam,videlicet vt absq; corporeis illis impedimentis integram fidem scripturarũ custodiat per authoritatem Ecclesiæ. Duo enim (vt.2.2. q. 6.author est S. Thomas)sunt ad assensum fidei necessaria, scilicet habitus intellectus,quo inclinamur appellimurq; ad credendum ea quæ à Deo reuelata sunt. Et prætereа vt ipsa nobis eadem proponantur,hoc est,indubitato constituatur,quænam sint illa quæ sunt reuelata.Et vtrumq;,donum est supra naturale:aliàs non posset in Ecclesia vna constare fides.Quoniam neq; vllæ coniecturæ, rationes,

Scripturarũ sanctitas. *Iosephus.* *Custodia scripturæ in lege veteri.* *Iudæi scriniarii nostri.* *Quæstio.* *Certitudo scripturarũ* *Duo ad fidẽ necessaria.*

nes,aut testimonia humana certissimam fecissent fidem(qualis est catholica) hæc aut illa diuinitus enunciata, nisi nobis id cœlitus indicaretur.Neq; illis rursum super captum nostrũ propositis prõptissimo obsequio quiuis pręberet assensum,nisi numine afflactus,vt ea crederet,quæ naturalis ratio non suadet.Habitũ autem,quo inclinamur ad assensum,Deꝰ nobis infundit,sed authoritatẽ infallibilem proponẽdi elargitus est Ecclesiæ, vbi Petrũ vniuersalẽ pastorem & vicarium instituit:& vbi ait,Ego rogaui pro te,vt non deficiat fides tua. Hac autem authoritate proponendi nobis fidem bifariã Ecclesia fungitur.Primo definiendo, hunc illumue esse authorem diuinum,puta hunc esse Mosen,Esaiam,Matthæũ, vel Paulum, vel ex aliis vnumquemlibet.Secundo exprimendo hunc vel illum sensum ex sacra scriptura,decernẽdoq; illũ esse de fide: vt quòd spiritus sanctus à patre filioq; ꝓcedat,quòd mater Christi fuit mater Dei, quòd fuit virgo perpetua,& id genus cætera. De hoc verò secũdo munere nihil ad rem modo, sed propter primum ait contra epistolã Manichęi cap.5.Aug.Euangelio nõ crederem nisi me Ecclesię catholicę cõmoneret authoritas:quod est,nisi Ecclesia mihi, vt hoc esse Euangeliũ crederem,iuberet. Non enim est illius sentẽtiæ Aug. quòd Ioãnes aut quiuis alius apostolorũ aliqua Ecclesiæ authoritate indigeret,vt fides ei esset certissima adhibenda,si modo cõstaret hunc esse apostolũ. Est enim apostolis, ceu in diuinis organis, authoritas ipsiꝰ Dei,quibꝰ proide,etiãsi angelus de cœlo(vt ait Paulus) aliud euangeli zaret,firmissima debetur fides. At q̃ hęc sit apostolica doctrina, aliusve cuiusq; authoris sacri,Ecclesiæ munus est pronũciare.Porrò autem hac ratione necessariũ nobis fuit diuinitus consultum iri.Nã quãuis autographa ipsa apostolorũ (vt contra Faustum li. 28.ait Aug.)alicubi relicta essent, quin etiãsi Christus ipse seruator noster legem in tabulis ęneis incidisset, quæ ad nos vsque superstites,essent,nõ haberemus certissimã fidem,quę esset catholica & diuina, hæc esse scripta Christi aut apostolorũ: quippe qui nõ possemus nõ hęsitare,an forsan illis quę ipsi scripserunt perеũtibus,alia fuissent supposita. Adde quòd etiãsi hominẽ statuisset perpetuũ,vel certe angelum,qui nobis esset scripturarũ custos ac testis nõ esset tãta certitudo scripturarũ,quãta est necessaria ad fidem catholicam. Vnum enim principũ fidei est,hos quibꝰ vtimur, libros esse canonicos.Et ideo concludit Aug.necessariã fuisse publicã Ecclesię authoritatẽ, cuius dicto de hac re stãdũ esset.Qua de re insanissima fuit hęresis Vuitclef,qui referẽte Vualdẽsi,to.2. cap.19. ne ecclesiasticã admitteret de hac re authoritatẽ,fateri mãllebat, huius esse cæli tus reuelationis subsidiũ implorandũ. Quã amentiã & ab inferis reuocauit Lutherꝰ,neque sui relinquere volunt.Sed quinam sunt q̃ hæc vnq̃ reuelationũ lumina peculiariter receperint?aut quomodo tuti esse, securiq; possunt,nõ venire ab angelo Satanæ,qui ęqpe in angelũ lucis trãsformatur? Longe profecto tutius ac sanctiꝰ nos instituerũt Ecclesię patres,vt prętеr Augustinum vetustissimus Irenæus aduersus Valẽtinianos lib.3.& de pręscriptionibus hęreticorum Tertullianus:nempe quòd apostolorũ aliorumq; sacros codices,nisi Ecclesię decreto, fide certa tenere nõ possumus.Atq; hoc demũ Nicolaus Papa.19.d.cap.Si Romanorũ scripto definiuit.Hac ergo ratiõe scripturas illibatas indubitatasq;,&(vt ait Paulus)sanctas retinemꝰ,q̃ certissimi atq; tutissimi per fidẽ catholicã sumꝰ,paracleto spũi,quẽ filiꝰ à patre nobiscũ ęternũ permãsurũ misit, curę esse, vt quoties Ecclesia hũc vel illũ sacrorũ canonẽ pscripserit,nullatus error subesse queat.

Authoritas Ecclesiæ circa scripturã sacram. *Aug. Euãget. non cred.* *Aug. documentum.* *Vuitclef. insanis.* *Irenæus.* *Tertull.* *Cap. Si Rom. d.19.*

De filio suo.

Quinta dignitas. Materiã deniq; ac subiectũ sancti Euãgelii subiungit,vt celeberrimã eius,augustissimãq; authoritatẽ ex quinq;(vt diximꝰ) nominibꝰ cõcludat:sanè q̃ & à Deo,& ro tante seculis,& per eximios ꝓphetas,& in sanctissimis scripturis, & de filio suo promisisset. Qua vtiq; rõne mundũ in magnã spẽ vẽturi Dei mitteret,ingentiq; afficeret cupiditate videdi,quo maiori venientẽ alacritate & obsequio exciperẽt. Hoc enim suggerebat ipse nobis saluator noster,vbi dicebat, Multi prophetę & iusti cupierũt videre,quę vos videtis. ¶Sed nũquid Euangeliũ de filio est solo?an nõ de tota etiã trinitate?Profecto tota in ipo trinitas nobis innotuit.Nã etsi deũ quòd vnus esset,& rerũ genitor, philosophi (licet id quidẽ hallucinãtes) cognouissent, & ꝓphetæ de mysterio trinitatis qualẽ qualem fecissent sub vmbra mẽtionẽ, personas tamẽ illas vnius essentię de noie,ante euãgelium,nõ nouerat mundus.Quamobrẽ Christus morti proximus,Pater,inquit,venit hora cla-

Quæstio de filio suo.

ra, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te, vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terrã, &c. Et de triade tota paulò ante, Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. Quocirca iussi sunt apostoli prædicare Euangelium, baptizantes in nomine patris & filii & spiritus sancti. Quid ergo est quod ait, de filio suo? Hoc sane quòd Euangelium de re noua est, videlicet de aduentu Dei, pater verò non est, sed neque spiritus sanctꝰ carnem indutus. Qui ergo venturus prænunciatus est, quique nostram salutem est operatus, filius fuit, & ideo Euangelium promissum propriè est de filio. Cui veruntamen demandatum negotium est, vt altissimum trinitatis mysterium annunciaret, vtpote cuius fides & professio ad nostram nobis salutem necessaria est. Neq; verò Paulus trinitatis hic notiones tacitus prẹteriuit. Nam vbi ait, Euangelium Dei, patrem designat, vt de quo subdit, qdꝰ ante promiserat de filio suo, Quòd vero interiecit, per prophetas suos in scripturis sanctis, spiritum sanctum insinuat, prophetarum doctorem. Perinde ergo est, acsi dixisset, Euangelium, quod pater per spiritum sanctum de filio suo promisit. ¶Vt autem hanc descriptionem Euangelii expediamꝰ, dubitatio altera est, quid nomine intelligat Euangelii. Vtrum hystoriam quatuor euãgelistarum? hæc enim peculiariter censetur hoc nomine, quibus tamen euangelistis Paulus non annumeratur, an verò prædicationem intelligat suam, quam videtur 2. Timoth. 2. appellare Euangelium suum? Respondetur, quòd nomen Euangelii id penitus significat, quod bona annunciatio: vt euangelizo vobis gaudium magnum, Luc. 2. Sed tamen ecclesiastico iam vsu, verbis prophetarum & apostolorum receptissimo, tantum vsurpatur pro annunciatione & prædicatione, quæ fit de Christo per diuinam reuelationem. Atq; hic tripliciter. Primo modo Euangelium idem est quod diuina prædicatio de Christo, seu venturo, seu iam incarnato, quomodo & priscorũ ꝓphetię & prędicationes, Euãgeliũ dici possunt. Vt Esa. 40. Ascende tu qui euãgelizas Sion. Secũdo autẽ strictioreq; modo idẽ est quod annũciatio, id est, publica prædicatio ex diuina reuelatione de Christo incarnato, qua scilicet annunciatur factus secundũ carnẽ (vt subdit hic Paulus) & prædestinatus filius Dei in virtute in salutem omni credenti: atque hoc pacto accipit in prẹsentia. Quod enim vocatus hic ait & segregatus in euangelium, repetit. 1. ad Cor. 1. dicens. Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare. Et Gal. 1. Cum placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ & vocauit per gratiam suam. vt reuelaret filium suũ in me. vt euangelizarem illũ in gentibus. Qua nimirum notiõe prædicationem suam, siue verbo, siue scripto appellat euangeliũ suũ, atq; hac ratione totum nouum testamentũ appellatur lex euangelica, vt distinguitur à lege veteri. At tertio modo historia ipsa prẹscisa Christi vsq; ad ascẽsionem & eius propria de se ipso prædicatio dicitur arctissimè euangelium. Atq; hac ratione secernitur à reliqua parte noui testamenti. Neq; ita multũ referret, si hoc modo acciperetur impræsentiarũ. Nam ipsa prędicatio apostolorũ, explicatio fuit prædicatiõis Christi: tametsi significantiꝰ accipiatur secũdo modo. Scripta verò aut prędicationes aliorum sanctorũ post apostolos, quinimo neq; ecclesiastica decreta digna sunt nomine euãgelii: quia nõ sunt imediate reuelationes Dei, vti sacer canõ, etiã si fauore & (quod aiunt) manutenẽtia spiritꝰ sancti, Ecclesia errare nequeat.

Ioan. 17.

Trinitatis notiones.

Quid noũ Euãgelii.

Euangelium trifariam dicitur.

Gal. 1.

Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem.

Quoniam in explanatione euangelii filium Dei nominauerat, secundam illico de ipso parenthesin subtexit, qua mysterium totum sui aduentus trino sermone dilucidat. Primo quòd qui sempiternus est vnigenitus patris, Deus verus de Deo vero, per quem vniuersa sunt condita, idem ipse in tempore verus factus est homo. Secundo quòd idem vere Deus & homo in hoc prædestinatus est filius Dei in virtute, vt potestatem nobis faceret filios Dei fieri, quo post mortalem hanc vitam altera nos donaret æterna. Et tertio quòd per ipsum Dei & hominum mediatorem cuncta nobis proueniunt beneficia diuina. Igitur dum ait, qui factus, &c. discernit filium naturalem, de quo promissum fuerat euangelium, ab adoptiuis. Vnde Hilar. Hic verus & propriꝰ est filius: origine, non adoptione: veritate, non nuncupatione: natiuitate: non creatione. Addubitat autem hic Chrys. cur fuerit ab hoĩe auspicatus, cum humana natura in Christo ignobilior sit, quàm diuina: vult tamẽ

Secunda parenthesis.

Hilar.

Chrys.

tamẽ responsum esse, quòd ordo & via fuerit, vt ab imis ad summa perduceremur. Adiungere veruntamen ad causam possumus, quòd ordinem obseruauerit Apostolus cognitiõis nostrę, quę porrò cum à sensu oriatur, à corporea humanitate ad diuinitatẽ ꝓgreditur. Aut certe, quòd cũ dicẽdo, de filio suo, diuinitatẽ iã Christi designasset, naturã assumptã proxime subnexuit, vt inde quasi circulo quodã ad diuinã iterũ reuerteretur, dicẽs, Qui prædestinatus filius Dei. ¶Sed alia paululo grauior de hoc subit me cogitatio. Cur ex semine Dauidis et nõ potiꝰ Abrahę enunciatur Christus factus. Intelligere nanq; mihi videor idcirco Paulum hic ex semine, nõ Abrahę, sed Dauidis dixisse, quòd vulgo Christus filius Dauidis fuerit olim celebriter nuncupatus, Abrahę verò non itẽ. Nã interrogati pharisęi, cuius filiꝰ Messias esset, respõdent, Dauid. Et quoties miseri eũ supplices misericordiã postulatum adibant honoris gratia filiũ appellabãt Dauid. Sed verò hæc est quę me cõtra submouet hęsitatio. Etsi Dauidi quoq; postea facta fuerit ꝓmissio, de cuius fructu sessurꝰ Messias foret super sedẽ eius, tamẽ primus cui arcanũ venturi detectum est, & cui primũ spõsio facta, & cũ quo primum, data acceptaq; fide, percussum est fœdꝰ, Abrahã planè fuit. Ille characterẽ circuncisionis accepit, cuiꝰ minister (teste Paulo) missus est Christus. Deniq;, cũ populo illi tã erat gliosum, esse genus Abrahę, quippe qui eius se filios prędicabãt, qua re Christus non pari causa tam dicebatur Abrahę filius, q̃ Dauid? Prẹterea cum toties (vt est in lib. Gen.) repetita sit benedictio seminis Abrahę: vt, In semine tuo benedicentur oẽs gentes. Et, Multiplicabo semen tuũ super arenam maris & super astra cęli, cur Paulus non pulcherrima vsus est hic allusione illius seminis, vt diceret, Qui factus est ei ex semine Abrahę, scilicet vt eadẽ voce qua fuerat ꝓmissio facta, pronũciaretur impleta? Causam fortè huius sic possumus coniicere. Binus fuit generis delectus factus venturo Messiæ, prior quidẽ certæ selectęq; gẽtis ex orbe vniuerso, q̃ esset illustrissima, quæq; lege & more fidẽ venturi Dei profiteretur. Hic factus est in Abrahã, cum quo Deꝰ, quasi cum persona publica totiꝰ orbis de salute humani generis pactus est, qui proinde carnis fuit charactere signatus, quo esset genus ipsius internotum. Hac de causa vti Romanis, Lacedęmoniis, Thebanis, singulis deniq; gentibus, suum cuiq; gẽtile nomẽ erat, ita & circuncisus ille populus, filii Abrahę nuncupabantur, quasi populus Deo electꝰ, vniq; Deo colẽdo addictus. Sed alter fuit de lectus familię ex illo populo, quę esset Christi prosapia, & hic factus est in Dauid. Quocirca reiecta domo Saul, arbitrio Dei selectꝰ est rex, quo etiam honoris fastigio genus Christi secundum carnem nobilitatũ esset & illustre. Ob idq; prophetæ non vaticinabantur venturũ ex semine Abrahę (id enim ex vetusta sponsione Dei firmum erat) sed ex familia Dauid. Egredietur virga de radice Iesse. Et, Suscitabo Dauid germen iustũ, & alia id genꝰ plurima. Igitur licuti, licet Romani à Romulo, tamẽ nobiles præclariq; inter illos à propria familia cognominabãtur Camilli, aut Cęsares, ita Christus, non filius Abrahę, sed Dauid nuncupabatur. Quam obrem (quę mea est existimatio) Matth. in cap. genealogię Saluatoris nõ proposuit, Liber generationis Iesu Christi filii Abraham sed filii Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ. Hac itaq; ratione Paulus ait, Ex semine Dauid. Quo prẹterea titulo excellẽtiã Christi sanguinis prędicat: nimirũ qui regibus illius gentis fuerit progenitus. Sed tamẽ, secũdum carnẽ, vt contra Foti. & Arri. alteram habere sempiternã Dei naturã, insinuaret: Pronomen, ei, nõ habent græci oẽs codices, quod tamen cuncti habent latini. Et quantuis non adeo sit magni momenti, habet tẽ significationis nonnihil, vt non absolutè dicatur factus: sed Deo patri factus ea loquendi forma, qua dicimus, Natus est Philippo Hispaniarũ principi filiꝰ: more vsitatissimo scripturæ. Vt Agar peperit Abrahę filiũ. Et natus est ei ex Agar Ismael, &c. De Theologia verò harum prędicationum, Deus factꝰ est homo, qui tamen homo non est factus Deus, & de hæreticorum erroribus, qui nascentem Ecclesiam de hac re molestarunt, non est prẹsentis muneris dicere, sed ad tertium pertinet sententiarum librum. Origenes obseruat vocem, carnẽ, quasi illa ratiõe fuerit posita, quòd anima, q̃ non traducitur de potẽtia materię, nõ tam propriè fit, q̃ caro. Attamẽ forsan nõ huc cõspexit, Paulus, sed noĩe carnis totum intellexit hominẽ, vt Esa. 66. Veniet omnis caro, vt adoret corã facie mea. Quod cõtra Arrium facit, qui dicebat Christum nõ assumpsisse animã, sed verbũ ei fuisse, ꝓ anima. Expresserũt prẹterea hominem nomine carnis, & Ioan. Vbi ait, Et ver-

Cur ex semine Dauidis.

Respõsio.

Esa. 11.

Filii Dauid.

Factus est ei.

Gen. 16.

Origenes carnem.

verbum caro factum est,& in pręsentia Paulus,vel quò magis clemẽtiam & humilitatẽ Dei ab infimæ partis assumptione cõmendarẽt,vel (quod mihi potissimũ probatur) quia infirmitas carnis & concupiscentia adversus spiritũ,aboriginali peccato pullulãs, nostrorum est actualium causa. Et ideo qui in hoc de cælo descẽdit, vt peccata deleret, factus caro prædicari voluit, vt per illam vilem imbecillamq; naturã,qua victus homo est,& seruus peccati,intelligeret se, Christo victore,redemptum. Nihil est cur cum grãmaticis disceptemus,dicendum ne sit, factꝰ, an verò genitus. Nam primum græce γινόμενος est, per simplex ν & ο micron quod est facto, nõ γεννώμενος per duplex, & ω mega quod est,genito. Et præterea similiter Ioã.ait, Verbum caro factũ est. Ad hæc,factus, significãtius explicat,opꝰ fuisse spiritus sancti absq; virili semine,genitꝰ,nãq; suspitionem iniiceret,quòd esset genitus humano more.

Qui prædestinatus est filius Dei in virtute.

Postquam Christum de humana natura declarauit, prosequitur de diuina dicere. Sunt autem verba hæc de quibus enarratores magno interuallo dissidẽt. Primum omnium latini codices summo consensu habẽt prædestinatus,græci verò, quanuis plurimi habent προορισθεντος,id est,destinato,est tamen prægrande argumentum habuisse olim aliquos προορισθεντος:prædestinato, alias nemo vertisset,qui prædestinatus est. Tametsi Origenes solis in latinis codicibꝰ affirmet esse, prædestinatus,nisi forte eius interpres literam vitiauit. Græcum etenim Origenem non vidi,quem consulerem. At non tanti refere ad rem existimo particulam, præ, vt de illa sit pertinacius depugnandum. Est autem ὁρισθεὶς,idem quod definitus,ab ὁρίζω, vt de ὁρισμὸς, quod philosophis est definitio. Quanuis alii vertãt declaratus (quod idem est)& alii,pronunciatus. Origenis autem fidus interpres trãsfert, destinatꝰ. Hinc inter Origenem & Augustinum conflata lis est. Aug.tum alibi crebro,tũ in de prędestinat. sanct.cap.15.ait. Christum,quatenus homo est, fuisse prædestinatum. Orig. vero negat: neq; tamen alia de causa,nisi quòd particula,pre, antecessionem temporis importat. Et ideo,pdestinatur,inquit, nemo, nisi qui aliquando non fuit,Christus autem, vt qui semper Deus fuit,destinatus quidẽ est,at nõ prædestinatus. Chrysostomus autem nõ significationem(vt Origenes)destinatus, amplectitur,sed illam prorsus quę est, definitꝰ & declaratus:qui idcirco hic nullũ reputat subesse respectum ad Deum mittẽtem filiũ in carne, vt ab eo fuerit aut prædestinatus, aut destinatus,sed duntaxat censet significari,quòd filiꝰ Dei qui in mortali carne apparuit filius Dauid, patefecit & declarauit se esse Deum,ex illa virtute spiritꝰ sancti, qua resurrexit à mortuis. Iuxta illud Ioan.2. Solite tẽplum hoc (quo cognoscatis me esse hominem) & in triduo (vt manifestem me esse Deum(reędificabo illud. Et Ioã.8. Cum exaltaueritis filium hominis à terra,tũc cognoscetis quòd ego sum. At quãquã sensus hic non adeo à Pauli contextu (præsertim græco)abhorreat, mirari tamẽ certe satis nequeo, cur tanta concordia & applausu his retro annis triginta susceptus omnibus sit & probatus, vt D. Augustinum eiusq; assectatorẽ,D. Thomã atque alios non vulgaris existimationis viros,quasi indignos,qui audiantur,explodant:cũ tamẽ, si quam in hac epistola causam agit Paulus,meliori mente attenderent,nonnihil fortè de rigore cẽsendi remitterent. Est enim eius (vt sæpe diximus)institutũ, Romanos ita instruere & cõformare,vt crederent,neminem filiorũ Adę humanis operibꝰ assequi posse iustificationis beneficium, sed sola gratia & misericordia Iesu Christi. Ex quo manifeste colligitur, iustificationis eiusdẽ nullã aliã causam fuisse(vt cap.9,fusius dicturi sumus) q̃ diuinã ęternamq; prædestinationẽ. Nã si dũ iustificamur opera nostra non sunt causa quę antecedit volũtatẽ Dei, sed Deus pręuenit, consequens fit, vt neq; dum nos ab æterno prædestinauit,opera nostra prospexerit, tã q̃ causam, sed quia prędestinauit nos ad gloriã destinauit ad gratiã:& ideo statuit disponere nos per opera. De adultis enim loquimur. Siquidẽ euidentissimũ est, eodẽ modo ab ęterno decreuisse nobis gloriã & gratiã, quo modo in tẽpore cõfert. Quod istis oblo quẽtibus de pdestinatione summopere perspectum esse deberet, ne ita collaberentur. Quamobrẽ intelligere planè nequeo(vt peiori verbo abstineã) quidnã sibi volunt,q in suis scholiis super Chrys. de prędestinatiõe nostra discordiã inter ipsum & Augustinũ serere moliũtur,ppterea quòd Chrys. nihil hic de prędestinatione loquitur,& fauere semper videtur libero arbitrio. Nam si ita de Chrysostomo sentiunt,vt qui opera nostra, quatenus primam iustificationis gratiam antecedũt, causam illius & meritũ esse crediderint, Pelagianũ cũ planè faciunt, quã notã doctissimo & sanctissimo Chrysostomo inurere, impietas esset. Si tamẽ ita eum intelligunt, vt agnouerit iustificationem eorum, qui libero iam arbitrio vtuntur, ita Deum ab æterno præordinasse, vt nemo nisi assentiens vocationi & inspirationi ipsius,& motioni cooperans, iustificetur,hoc ipsum est, quod Theologi oẽs docẽt,ipsissimum Augustinum secuti,cuius dictum est, Qui creauit te sine te,nõ iustificabit te sine te. Sin verò velint gloriam qui supremus est prædestinationis scopus,nõ nisi propter propria pũisa opera cõferri, id quidem de adultis nemo negat:vt cap.2.dicturi sumus. At nullatenus consequitur,Deus statuit Laurẽtio ob martyrium gloriã, vel augmẽtum gloriæ:ergo martyrium fuit causa vt prędestinaretur. Prędordinamur enim ad gloriã,& ideo ad præueniẽtem gratiam per merita Christi,vt per officia nostra, cooperante Deo,perueniamus ad eandẽ gloriam. Ob idq; opera sunt causa,nõ quidẽ prædestinationis,sed effectus eius,vt cap.9.planè elucidabimus. In paruulis verò sola merita Christi causa existunt tam gloriæ,q̃ gratiæ, vt cap.2.ostensuri sumus. Vt ergo ad Paulinum propositum redeamus,cùm aduentus Christi causa fuerit iustitiæ nostræ, operæ precium duxit statim in frõte ipsa epistolæ scopũ ob oculos figere, quo totam referre statuerat:nẽpe hanc filij Dei manifestationem in carne nõ ex cõdignis meritis humani generis,sed ex æterna & gratuita prędestinatione Dei nobis obuenisse. Hoc re vera tũ cũctis antiquis Latinis, tũ pcipuè Augustino prudẽter exploratum est,& sapienter perspectum. Cuius ideo verba in lib. de prædest.sanct.cap.15.non pigeat audire,eos præsertim,qui D. Thomę inuẽtum hoc esse putant. Præclarissimũ,inquit,lumẽ prædestinationis & gratiæ ipse saluator est, ipse mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Ille enim homo vt à verbo patri coæterno in vnitatẽ personæ assumptus filius Dei vnigenitꝰ esset,vnde hoc meruit? quod eius bonũ qualecunq; præcessit,vt ad hanc ineffabilẽ excellentiã peruenirẽt? Et infra, Appareat itaq; nobis in nostro capite ipse fons gratiæ,vnde secũdũ vniuscuiusq; mensuram se per cũcta eius membra diffundit. Fit ea gratia ab initio fidei suæ homo quicũq; Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus. De ipso spũ est hic renatus,de quo est ille natꝰ:eodẽ spiritu fit in nobis remissio peccatorũ,quo spiritu factũ est,vt nullũ haberet ille peccatũ. Ipsa est igitur pdestinatio sanctorũ, quæ in sancto sanctorum maximè claruit. Quã negare quis potest rectè intelligentiũ eloquia veritatis? Nam & ipsum dnm gloriæ(inquãtum homo factus est Dei filius) prædestinatum esse dicimus. Clamat doctor gẽtium in capite epistolarũ suarũ, Qui prædestinatus est filiꝰ Dei, &c. Et paulò inferius cõcludit, Sicut ergo prędestinatus est ille vnus, vt caput nostrũ esset, ita multi prędestinati sumus, vt membra eius essemus. Humana hic merita cõticescant quæ perierunt per Adã, & regnet, q̃ regnat, Dei gratia per dnm nostrum Iesum Christum. Quisquis in capite nostro præcedentia merita singularis illius generationis inuenerit, ipse in nobis membris eius pcedentia merita multiplicatæ regenerationis ingrat. Hæc illic Aug. atq; his etiã plura in hoc argumentũ confert in lib. de bono perseuerãtiæ.& super Ioan. tract. no. Neq; verò solũ ,ppter Augustini authoritatẽ hęc retulimus, quanq̃ & dignus ipse erat, cuius huc testimoniũ accersitum curarẽ: sed in hoc quoq; tot verba retulimus, vt liberum lectorẽ docilem, attentumq; haberemus, quãadmodũ Pauli ratiocinatio hæc est, quòd si nostra singulorũ iustificatio sine pũiis meritis nostris fit, idẽ solidiori ratione & de Christi aduentu confiteremur. Nempe vt tumorẽ iam hinc retundere inciperet Iudæorum, qui (vt in prologo pfati sumus) suis meritis arrogabãt incarnationem Christi. At arguunt quidã, quòd saltẽ nihil hic Paulus de prædestinatione Christi ad gloriã cogitauerit, in quo tamẽ vera consistit prædestinationis ratio. Ad hoc primum respõdetur, q̃ neq; Aug. neq; alij doctores aiunt nisi quòd fuit prædestinatus, vt esset filius Dei in virtute (vt ait Paulus) & caput ac redẽptor noster. Sed præterea dicimus, hoc ptinere ad verã prædestinationẽ: cùm quod prędestinari vt esset filiꝰ Dei, includit gloriã eius: quãdoquidẽ ratione diuini suppositi debetur illi & gloria, etiã secundũ humanitatem: tum pręcipuè quòd cum redẽptio fuit causa nostræ glorificationis pdestinari vt esset redemptor, verè pertinet ad prędestinationẽ nostrã, quę fit ad gloriam.

Orig.

Discordia inter Orig. & August.

Indignè eiicitur sensus August.

Paulinũ instituum.

Prædestinatio.

Aug. de prædestinatiõe.

Nulla est inter Aug. & Chrys. discordia.

August.

Paulinũ pro posito.

Argumentũ.

Responsio.

Orig. cõtra prædestinationẽ Christi. Obuiam huc nihilo secius exit nobis Origenes, quòd non prædestinatur, nisi qui nondum est, sed futurus est, idcirco quòd, præ, antecessionem designat: Christus autem, qui Deus est, coæternus est patri. Haymo. hac de causa ait, quòd humanitas quæ antea non erat, prædestinata est vniri verbo. Est tamen hoc, vt verum sit, sanè intelligendum de homine. Nam non prædestinatur, nisi suppositum cuius est agere propter finem, quo destinatur: humanitas verò non agit. Secundum hæresim Nestorij, *Nestorius.* qui dicebat suppositum alterum humanũ coniunctum esse diuino, huic locus esset responsioni, nobis autem nequaquã cõgruit, vt qui vnum suppositum vtriusque confitemur naturæ. Respondetur ergo primò, *Respõsio de prædestina. Christi.* quòd non ita multum dimicamus de vocula illa præpositionis. Etenim, siue, prædestinatus, legatur, siue, destinat⁹, satis est, propositũ Dei aliquod æternũ significari absque vllis nostris meritis filium destinantis, vt idem esset Deus & homo. Quod certè Origenes non negat, sed solum contendit, quòd nos prædestinati, Christus verò non, nisi destinatus dicendus sit: cum quo sentit Hieronymus in enarratione epistolæ ad Ephes. cap. 1. Idcirco forte quòd destinari est respectu rei iam existentis quæ ad futurum opus ordinatur: prædestinari autẽ respectu rei quæ nondũ est. Ceu si quis eum, quẽ iam habet filium, rei vxoriæ destinet, *Legitima responsio.* eum verò, qui nondum natus est, cœlibatui prædestinet. Verum & secundo respondetur, q̃ particulam ipsam, præ, quæ in exemplarib⁹ Latinis vniuersim legitur, tueri possumus. Etenim inter alia quæ Christo secundum humanã naturam competunt, nõ autem secundum diuinam, vt vulnerari, famescere, sitire, &c, venit etiam, prędestinari, quoniam licet persona semper fuerit filius Dei, ob idq; non concedatur quòd homo Christus facto est filius Dei (quod dicit realem inceptionem diuinitatis) sed quòd filius Dei factus est homo: tamen quoniam prædestinatio solum dicit actum mẽtis, tuto affirmare possumus, quòd Christ⁹, *Christ⁹ quo sensu prædestinatus.* quatenus existit in humana natura, prædestinatus est esse filius Dei in virtute: iuxta verbum Augustini loco citato de prædestinatione sanct. vbi ait, Prædestinatus est ergo Iesus, vt qui futurus erat secundum carnem filius Dauid, esset tamen in virtute filius Dei secundum spiritum sanctificationis. (*Vt virtute.*) Clarissime nunc ablatiuus hic lucet, distinguit enim inter nostrã & Christi prædestinationem, nimirum quòd nos prædestinamur esse filij Dei adoptiui, Christus verò prædestinatur esse filius Dei in virtute, seu potentia, id est, filius naturalis, vt amplius iam nunc explicabitur.

Secũdũ spiritũ sanctificatiõis.

Hebraisinus est, Hebræi namque adiectiua sæpenumero reddunt per genitiuum *Hebræi adiectiuis carẽt.* nominis verbalis, vt, vas electum, vas electionis, odorem suauem, odorem suauitatis. Et ita spiritum sanctum, spiritum sanctitatis (vt aliqui vertũt) sed tamen melius habet, spiritum sanctificationis, vt exprimatur per participium, quod est, spiritum sanctificantem, Est enim hoc in re præsenti significantius. Sẽsus quippe est, quòd cũ nos prædestinati sum⁹, vt Deo in filios adoptati, sanctificemur, Christus prædestinatus est esse filius Dei in virtute spiritus sanctificantis nos, per remissionem peccatorum. Iuxta illud. 1. Corinth. 1. Qui factus est sapientia nobis à Deo & iustitia & sanctisi *Sãctificatio.* catio. Et cap. 6, Sed sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi & in spiritu Dei nostri. Quocirca verbum hoc non tam propriè referri videtur ad opus illud spiritus sancti, cuius obumbratione conceptus est Christus, vt quod in virgine nasceretur, sanctum esset. Licet hunc etiam sensum, præter alios doctores odoratus fuerit in his verbis Augusti. loco proximè citato de prędestinatio. sanct. Non tamen, inquam, tam propriè ad hoc refertur, quàm ad spiritum per quem nos ipse sanctificat. Est enim diffinitio hæc præcedentis verbi, in virtute, Nempe quòd prædestinatus sit in ea virtute, qua nos sanctificaret: sic nanque cap. 3. concludit, vt sit ipse iust⁹ & iustificans. Iuxta illud Ioan. 1. Dedit eis potesta- *Ioan. 1.* tem filios Dei fieri. Quapropter & super ipsum baptizatum spiritus sanct⁹ descẽdit, & ius facultatemq; habet donãdi spiritum sanctificãtem. Secundum illud, Paracletus quem ego mittam vobis. Et, Sicut misit me viuens pater & ego mitto vos. Accipite spi- *Io. 15. & 20.* ritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, &c. Quamobrem haud displicet eorum lectio, qui non illic faciunt comma, qui prędestinatus est filius Dei: sed orationẽ ita continuant, vt prędestinatio in totũ ptrãseat, quod est, filius Dei in virtute secun-

secundum spiritũ sanctificationis. Nam etsi homo Christus omnem haberet (vti erat) potentiã Dei, nõ tamẽ prædestinatus est esse filius Dei ad vniuersa patranda q̃ virtute diuina poterat, vt creare, annihilare ve mundum, sed ad ea tantum quæ ad nostram spectabant salutem: scilicet vt nos in gratiam patri reconciliaret, legibus institueret, ecclesiasticos magistratus erigeret, & (quod omnium consummatio est) mortuis in vitam immortalẽ reuocatis, prout quisq; gessisset in corpore, retribueret. Et hoc est quod subditur.

Ex resurrectione mortuorũ.

Hanc etenim particulã oẽs agnoscũt interpretẽ esse p̃cedentiũ. Est nihilominus in *Græca amphibologia.* cõtrouersia propter Græcã amphibologiã. Græci enim ablatiuo carẽt, in cui⁹ vicẽ substituunt genitiuum. Et ideo, mortuorũ, potest Latinè reddi p̃ ablatiuũ, vt pleriq; iam nunc secundũ Chrysostomũ & Græcos, ferè legũt hoc modo, Qui declarat⁹ est filius Dei illa virtute spũs sancti, qua ipse resurrexit à mortuis. At verò lectio hæc, vt non est quã ego obnixè contẽdam respuere, ita nec illa est q̃ mihi sit probatissima. Nam primũ Græcis obseruãtissimum est, eiusmodi genitiuis habẽtibus vim ablatiuorum pręfigere præpositionẽ, ex, vel similem, sicut nos diceremus, ex resurrectione ex mortuis, vel à mortuis: q̃ tamẽ nulla est hic Græcè. Et pręterea non solũ prisci omnes Latini, sed Origenes etiã Græcus legit per genitiuum: vt sit sensus, q̃ virtus illa spiritus sanctificantis in qua destinatus, vel prædestinatus est esse filius Dei, potissimũ declarata est ex resurrectione mortuorũ. Cùm scilicet ipse propria *1. Cor. 6.* virtute resurgẽs causa fuit resurrectionis nostræ, secundum illud. 1. Cor. 6. Deus dominũ suscitauit, & nos suscitabit per virtutẽ suã. Quocirca & cap. hic. 15. testimonio resurgentis Christi fidẽ adstruit resurrectionis nr̃æ. Si resurrectio, inquit, mortuorũ nõ est, nec Christus resurrexit. Et infra demum subiicit, Quòd Christus resurrexit à mortuis, quoniã per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorũ. Neq; forsan ad illos tantùm mortuos alludit (vt vult Origenes) qui cum Christo resurgente à monumẽtis excitati sunt, vt testes suæ essent resurrectionis, sed ad illam (vt reor) postremę diei celeberrimã resurrectionem mortuorum. Videtur eñ Paulus loqui idiomate tũc inter ver bi ministros vulgatissimo. Ninirũ qui aduersus Sadducæos negãtes resurrectiohem mortuorũ, his modo citatis, & eiusmodi testimoniis resurrectionẽ vniuersalem asserebant. Ob idq; sensus est, virtutem illam sanctificãdi in qua Christus prædestinatus est, quanta fuerit, ex illa resurrectione fore manifestandam. Quamobrem cum alia potuisset diuinitatis Christi clarissima documenta commemorare, nempe quòd dæmonia eiecisset, & varias infirmitates curasset, quodq; dum spiritum exhalaret, velũ templi scissum fuisset, & sol obtenebratus: cæteris tamẽ omnibus prætermissis, resurrectionis mortuorũ penitus cõmeminit: quippe quę supmum futurum esset spiritus sanctificantis opus. In summa comparationẽ Christi cum Adam hoc verbo insinuauit. Nimi- *Collatio Christi cũ Adam.* rum quòd sicut infirmitate ille puaricatus genus nostrum in mortẽ adegerit, ita in hac virtute prædestinatus fuerit Christus, vt mortis nexib⁹ abruptis, liber ipse à mortuis resurgeret, atq; adeo nos spiritu viuificante regenitos immortalitate donaret. Iuxta il- *1. Cor. 15.* lud ad Cor. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Consyderandum hic demum est, quàm ex arte duarum Christi naturarum, alteram alteri obiecerit, quo earum interuallũ magis fieret perspicuũ. Non enim satis duxit carni spiritũ opponere, sed quia caro in nobis, infirma, immunda, & mortalis est, ait, Christum prædestinatũ esse in virtute, cõtra infirmitatem: secundũ spiritum sanctificationis, contra immunditiem: ex resurrectione mortuorum, contra mortalitatem.

Iesu Christi domini nostri.

Et de hoc itẽ verbo dissidiũ est eadem de causa, scilicet an sit Latinè casu paterno, an ablatiuo reddẽdũ. Græcè namq; illa omnia sunt in eodẽ casu, genitiuo scilicet, filij sui, facti prædestinati, Iesu Christi, quorum primum citra controuersiã redditur per ablatiuum. De filio suo, atque duo item sequentia, facti & p̃destinati, absq; dubio sunt prioris adiectiua. Quæ aliqui proinde transferũt in eodẽ ablatiuo, alij verò per nominatiuum cum relatiuo. Sed tamen hoc postremum, Iesu Christi, anceps est. Etenim Neoterici traductores pro indubitato habent esse substantiuũ illius, quod est, filio suo. Et ideo aliqui oẽs quatuor voces traducũt per eũdẽ ablatiuũ, scilicet, de filio suo, facto secundum

cundum carnem prædestinato filio Dei, Iesu Christo domino nostro. Alij verò tria vltima per nominatiuũ, vtputa de filio suo, qui factus est ei secundum carnem, qui prædestinat⁹ est, &c. Iesus Christus dñs noster. Alij autẽ legunt, qui factus est, qui p̃destinatus, Iesu Christo dño nro, vt semper respondeat illi quod est, filio suo. At verò etsi lectio hæc nõ habeat vnde redarguatur, neq; dissonet lectioni Græcę, nõ tã est adeo perspicua & indubitata, vt sit vulgaris æditio abiicięda. Atqui si nulla hic p̃destinationis fieret memoria, fateor, ita tũc aptè quadrasset litera, Qui declaratus est filius Dei ex resurrectione mortuorũ Iesu Christo dño nostro. Sin verò p̃destinat⁹ (quod rẽor) aut destinatus, legẽdum est, tũc optimè cõstat lectio æditionis vulgatæ. Porrò vt genitiuus hic nõ cõ referatur, vt sit pariter ablatiuus, sed potius genitoris casus, atq; adeo modus illius, quod est, mortuorũ: vt sit sensus, q̃ diuina Christi virtus & potestas detecta sit & patefacta ex resurrectione mortuorum, qui sunt eiusdem Iesu Christi domini nostri. Quã lectionẽ Aug. & Latini patres, Græcè etiam periti sequuntur. Et vocat mortuos Iesu Christi vel omnes in vniuersum, idcirco q̃ omnes eius virtute & potentia resumpturi sunt viuentia corpora, vel eos forsan peculiariter secundũ sentẽtiã Augustini & Hiero. qui eius fide & gratia ad eius quoq; gloriã & felicitatem suscitãdi sunt. Eo quo loquitur pacto. 1. Cor. 15. vbi ait, In Christo omnes viuificabuntur, vnusquisq; autẽ suo ordine. Primitiæ Christus (ille enim omniũ fuit resurgentium primus) deinde ii qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Nam calamitosa illa reproborum turba, licet resurget iussu Christi, non tamen instar resurrectionis eius, vt similibus dotibus corporis donetur. Vnum hic tamen restat, ad quod respondeatur, videlicet, quòd si, Iesu Christi, non refertur ad, filio suo, sed est genitiuus illius quod est, mortuorũ, esset deberet per relatiuum, vt diceretur, ex resurrectione mortuorũ eius. Nam cũ ꝓximè antecessisset, de filio suo, repetere nomen ipsum Iesu Christi, non est phrasis Latina. Sũt qui pectori hoc Pauli tribuãt, qui Christo plenus tertio quoq; verbo nomen eius depromebat. Quare sexies vel septies prolatum hic obtẽuãt. At verò nõ id fortè temerè & incogitãter faciebat. Est enim hebraismus, in sacra pagina cõsuetissimus (vt author est Aug. sup Psal. 61. & lib. de Trin. 12.) vt loco pronominis repetatur nomen quod præcellerat, Sicut audiuimus sic vidimus in ciuitate dñi virtutũ, in ciuitate Dei nostri, De⁹ fundauit eam in æternũ, pro eo quod est, ipse fundauit eã. Et in Pẽtateucho sæpenumero, Fecit Moses, sicut p̃cepit dominus Mosi, pro eo quod est sicut pręcepit dominus ei. Et ita, mortuorum Iesu Christi, pro hoc quod Latini dicerẽt, mortuorũ ei⁹. Propter hũc, huiusq; generis alios locos in prologo de hoc crimine interp̃tes huius seculi in iudicium deferebã, quod satis scripturæ sacræ facerẽt si sua adnotamẽta ĩ marginibus circũscriberent: multo inquam sanctius veneranda eius maiestatẽ reuererentur, si non textum eo versus, omni posthabita Theologia, traducẽdo inuerterẽt, quocunq; eorum sententia propendet. Id quod profectò citra magnã iniuriam, non modo sanctorum patrũ qui multiiuga sensa in fœcundissima sacra pagina meditantur, sed & ipsius etiam sancti flaminis, qui tanta fœcũditate eandem dictauit, fieri nequit.

Vulgata additio defenditur.

Aduersus Neotericos.

August.

Mortui Iesu Christi.

1. Cor. 15.

Dubitatio.

Septies nomẽ Christi.

Per quem accepimus gratiã & apostolatum.

In tertio membro parenthesis secundæ, qua filius Dei describitur, demonstratum it Apostolus, per ipsum factum hominem p̃destinatumq; filium Dei, ac perinde mediatorẽ Dei & hominũ cuncta nobis obuenire, quæ ad nostrã spectãt salutem, siue ad personam propriè attineant, siue ad cõmune bonum. Quę duo donorum genera duabus vocibus designat, gratiã & apostolatũ, Reperias quosdã, q̃ eãdẽ rem vtriq; subiectã arbitrẽtur, ita vt noĩe gratię nõ illam gratũ faciẽtẽ intelligãt, sed apostolatũ ipsum, qui munus est gratuito impẽsum. Acsi dixisset, per quẽ accepimus gratiã hãc apostolatus. Aug. verò (id quod nõ solum coniunctio copulatiua innuit, sed mẽti literæ ꝓpius accedit (tanq̃ duo legit, Gratiã, inquit, cum omnibus fidelibus, apostolatũ autẽ cum cæteris apostolis. Et Hieron. gratiam in baptismo, apostolatum quando à spiritu sancto directus est. Atqui copiam hic cumulatæ gratiæ exprimere mihi videtur, vt idone⁹ esset cui apostolatus cõcrederetur. Enimuero quãuis gratiarũ eiusmodi dona q̃ in publicã vtilitatẽ conferũtur absq; iustificãte gratia, sceleratis nõnunq̃ hoĩb⁹ cũ iustis & sctis cõmunia esse possint, iuxta illud Matth. 7.

August.

Hiero.

Gratiarũ diuersa mensura.

Multi

Multi dicẽt mihi in illa die, Domine Domine, nónne in nomine tuo ꝓphetauim⁹, &c, Eos tamẽ quos Deus ad tales dignitates ac functiones ascisciet, vel maximè ad apostolatum, qui summũ omniũ in Ecclesia fastigiũ obtinet, nunq̃ nisi gratia & virtutib⁹ pro dignitate præmunitos super Ecclesiæ cãdelabra erigit. Licet sua inde culpa decidere possint, vt Iudas. Vnde Sufficiẽtia, inquit alibi, nr̃a ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamẽti. Quare qui Ecclesiæ antistites immeritò præsident, sibi videãt à quo sint dæmone in Ecclesiã obtrusi. Neq; verò eadẽ sunt quæ ad omnia obeunda munia, desiderãtur merita & gratiarũ plenitudines. Nam de Christo, qui Dei & hominũ mediator dignè esse nequerat, vt gratiã nobis Dei ad iustũ mereretur, nisi immẽsẽ ipse charus gratusq; esset patri, ait Euãgelista, Verbũ caro factum est, plenum gratię & veritatis, nẽpe sine mensura & modo. Et Deiparæ virgini, Aue, (ait angelus) gr̃a plena, nõ scilicet vt cunq; gratiosa, sed eo diuinitus gratia & fauore super omnes angelorũ hierarchias subleuata, quo esse loco apud Deũ decebat, cui nomẽ ipse suæ paternitatis erat cõmunicaturus, videlicet q̃ eius filij mater erat futura, cuius ipse pater erat. Et ꝓtomartyrẽ Stephanum plenum gratia & fortitudine legimus, vtpote ad iustum, quãtum in eo desiderari poterat, q̃ martyrũ inuictissimi exercit⁹ dux futurus erat. Mortaliũ em̃ principum solertia esse debet & prudentia, aptos idoneosq; explorare, quib⁹ magistratus fidant: sed Deus immortalis dignos ipse facit, quorũ fidei negotia sua & causas committat. Qua autẽ mensura emetiri Christus debuit apostolis gratiã, facile est perpendere. Nẽpe qui de media sublati plebe in hoc delegabantur, vt Euangelium quocũq; terrarum propagarẽt, quod non verbis tãtum persuaderẽt, sed signis & prodigiis cõfirmarẽt. Neq; obiectos hostes armis debellarẽt, sed (quod potẽtiæ diuinæ pręclarissimũ testimonium est) sine pera, sine baculo, velut oues mactati, mirifica mansuetudine lupos perrefacerẽt, euincerẽt, fugarẽt, ꝓfligarẽt, ruerẽt, ac prosternerent. Accepit ergo Paulus nõ apostolatum modo, sed gratiã & cætera dona eidẽ functioni necessaria: & dona quidẽ, q̃ alij forsan apostoli consummatiora. Nam abundãtius, inquit, illis omnib⁹ laborauimnõ ego autẽ, sed gratia Dei mecũ, Sanè verò de hac voce apostolatus obmurmurãt quidã, nec satis esse Latinam, nec verbũ Græcũ ἀποστολὴ fideliter reddere. Apostolatus nãq;, & clericatus & episcopatus, magistratus ipsos significãt, ἀποστολὴ verò (quod est in Græco) significat functionẽ & administrationem apstici muneris. Sicuti ἐπισκοπὴ administrationẽ episcopalis dignitatis. Et ideo trãsferendũ erat (vt dicũt) Gratiam & apostolatus functionẽ. At sunt iam hmõi noĩa in hoc significatu Latinè vsurpata, vt significẽt functiones ipsas. Et p̃terea q̃tis, apostolatus, pro dignitate ipsa & magistratu accipiatur, forsan & hoc ipsum voluit significare Paulus. Et ideo fortè interpres nõ tam vocẽ, q̃ sensum Pauli studuit exprimere. Neq; vero incõsulto dixit, per quẽ, & nõ, à quo. Quoniã à Deo, vt est nomẽ naturæ, cuncta dimanãt q̃ in reb⁹ fiunt creatis. Vnde illud est Theologorum axioma, Opera Trinitatis indiuisa sunt extra. Ea verò q̃ ad nostrã salutẽ spectãt, per Christũ tanquam per mediatorem nostrum donantur nobis.

Apostolat⁹.

Dignitas intemeratæ virginis.

Stephanus.

Interest ĩter Deũ & humanos principes.

Apostolorũ gratia.

Axiomatheologorum.

Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.

Vel est sensus, vt ipse gentibus prædicãdo obediret fidei, vel potiꝰ quod in hoc eiꝰ esset p̃dicatio intenta, vt audiẽtes assensum p̃berent fidei. Est enim Græcè, ad obedientiam fidei, quod est, vt obediatur fidei. Quã ob rem etsi obediẽtiã hic forsan quis posset eam subaudire, quę ad mores omnes extẽditur, secũdum illud ad Corin. Ideo scripsi vobis vt cognoscã experimentum vestrum, an in omnib⁹ obediẽtes sitis, tamen obedire fidei impræsentiarũ ex propria hui⁹ virtutis ratione & actu accipiendum est. Etenim vt, obedire iustitiæ, idẽ pollet, quod in iustitiæ officiis esse, & obedire fortitudini, tali virtuti operam dare: ita ad obediendum fidei, perinde est, acsi dixisset, vt gẽtes omnes credãt, fidemq; assensu suscipiãt. Et verbo vsus est, obedire, vt quantũ est inter fidem & humanas disciplinas discriminis explicaret. Hæ namq; cũ naturali mẽtis acie & lumine cernãtur, cõpellere euincereq; possunt ĩtellectũ: fides autẽ inuisibiliũ diuinorum, quę nisi per lucẽ illã mortalium oculis inaccessam, cõspecta esse nequeunt, non argumẽtorum vi, syllogismorũq; acumine demõstratur, sed volũtario obsequio tacitaq; auscultatione suscipitur. Vnde illud est. 2. Cor. 10. In captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Et cap. hic. 10. Non

Obedientia fidei.

2. Cor. 2.

Differentia inter fidẽ & humanas disciplinas.

2. Cor. 10.

Rom. 10.

Non omnes obediũt Euãgelio. Et ſubditur, Eſaias dicit. Dñe quis credet auditui nro. Eſt ergo ſenſus, In hoc aſcitus ſum ad apoſtolatum, non vt philoſophorũ more inani verborũ diſputatione demõſtrare cõtendã veritatẽ fidei, ſed (quod ait Theophylact⁹) vt audiẽtes obediẽter credãt. Vbi notã incredulitatis vtriq; populo impingit, Iudęorũ videlicet qui ſigna petebant, & gentium qui ſapientiã & philoſophicã perſuaſionẽ poſtulabãt, vt eſt. 1. Corin. 1. Tãetſi prouidẽtiſsimẽ cõſultũ à Deo mortaliũ generi fuerit, vt euãgelica ꝑdicatio (vt habetur Marci vltimo) miraculorum ſignis cõfirmaretur. Nã cũ cognitio humana à ſenſu incipiat, cõſentaneũ fuit, vt ſenſilib⁹ miraculis ad ſupnaturaliũ fidẽ hoĩes promouerẽtur, q̃uis afflatus internus ſpũs ſanẽti efficax eſſet. Vnde Chryſo. Nõ apl̃i res ita geſſiſſent, niſi ſpiritus ſanctus viã p̃muniret. Et Theophyl. Euangeliũ ꝑdicare, apl̃orũ eſt muneris, Dei verò audiẽtibus perſuadere (*In omnibus gentibus*) Videtur quibuſdã Paulus hoc dixiſſe eo ſignificatu, quo gentes à Iudęis ſępe diſtinguit. Veluti infra cap. 11. Gẽtiũ ſe ꝓpriè apoſtolũ pronunciat. Et Gal. 2. Qui operatus eſt, inquit, Petro in apoſtolatũ circunciſionis, operat⁹ eſt & mihi ĩter gẽtes. Et pertinere huc aiũt, quod ſubdit, in q̃bus eſtis & vos vocati, q̃ſi innuens, Romanos in ſortem ditionẽq; ſui ꝓpriè apoſtolatus veniſſe, tãquã natione Gẽtiles: qui ꝓpterea obſecundare ei tenebãtur. Hoc tamẽ nõ eſt veriſimile. Quod enim ait, apoſtolatum accepimus, non ſuo peculiariter, ſed apoſtolorũ nomine dictum exiſtimo. Et ideo gẽtium hic nomine vniuerſas nationes cõprehendit. Alludit ergo ad illa verba Marci vltimo, vbi apoſtoli in mũdũ vniuerſum miſsi, iuſsi ſunt docere oẽs gẽtes, cuiuſcũq; eſſent noĩs & cõditionis: ad differẽtiã antiquæ legis exiguis ſpatiis cõſtrictæ. Iuxta illud Eſa. 49. Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitãdas tribus Iacob & ſęces Iſrael conuertẽdas. Dedi enim te in lucem gẽtium, vt peruenĩat ſalus mea vſq; ad extremum terræ. Quod in hanc noſtram ſententiam citat Paulus ipſe Act. 13.

Prædicatio miraculis cõfirmata.

Chryſoſt.

In omnibus gentibus.

Eſa. 49.

Pro nomine eius.

Nõnulli (quorũ videtur eſſe Ambroſ. & Hieron.) exponũt, noĩe eius, pro hoc quod eſt, vice eius. Nã ſicut Chriſt⁹ vice & authoritate patris miſſus eſt, ita & vice & poteſtate Chriſti delegati ſunt apl̃i: ſecũdum illud Ioã. 20. Sicut miſit me viuẽs pater, & ego mitto vos, At verò quanq̃ apl̃i legatione pro Chriſto fungerentur (vt habetur. 2. Cor. 5.) non tamẽ huic loco ſignificatio hæc planè coaptari videtur, neq; enim cohæret primo verbo, vt legas, per quẽ accepimus gratiam & apoſtolatũ, vice eius. Nec rurſus cõgruit ſecundo membro, ſcilicet, ad obediẽdum fidei, vice eius. Et idcirco fortaſſe occulatius rem coniectãtur Chryſoſt, & Augu. nempe vt, nomen eius, in propoſito materiam fidei deſignet, vt ſit ſenſus, ad obediendum fidei, quæ eſt de nomine eius, vel ſuper nomine eius. Videlicet vt gentes credãt in nomẽ ipſius: nam τοῦ, non ſolum, pro, verũ idem quod, de, & ſup, ſignificat. Prædicabãt nãq; apoſtoli non eſſe aliud nomẽ ſub cælo datũ quo ſal⁹ pateret hominib⁹. Ob idq; quo celebrius haberetur, baptizare cõſueuerũt in noĩe Chriſti, vt patet Act. 9. Accedit ad hũc ſenſum, q̃ erat Paulus propriè organũ ac vas à Chriſto ſelectũ, ad importandũ nomen ipſius coram gentibus, cuius hic nominis meminit. Quãuis non diſplicet lectio, pro nomine, hoc eſt, ad gloriã nominis ei⁹,

Act. 9.

In quibus eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti.

Tres parẽtheſes interiectas hic prænotauimus. Primam quæ Euangelio, alteram tribus membrem quę filio Dei accommodata eſt, & hanc tertiã, quæ eſt de Romanis: vtpote qui inter prę̃fatas gẽtes ſunt vocati. Et quidem Chryſo. ad Romanorum hoc deiectionem pertinere autumat: nẽpe vt ſuæ eos ſortis & cum cęteris gentibus æqualitatis inde admoneret, quòd non præ aliis gentibus, ſed inter alios, citra prærogatiuã, eſſent vocati. At forſan cuipiã apparere cõtra poteſt honoris id gratia & laudis dictũ. Cũ enim ſe primum, mox Euangelium commẽdauerit, captare Romanorũ ꝓpt beneuolẽtiam, quod vbi primũ gẽtibus prædicatũ fuiſſet Euangelium, ipſi protinus noĩa dediſſent, quorum fidẽ paulopoſt effulgere ait in vniuerſo mundo. At ne nimiam eis præberet anſam extollentiæ, non ait, in quorum religionem voſmetipſos contuliſtis, aut fidẽ dediſtis, ſed quò id totum Chriſto acceptũ referrent, in quibus (inquit) eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti, id eſt, in quorum numerũ dignatione & largitate Ieſu Chriſti adſcripti eſtis. Vnde, vocati Ieſu Chriſti, idem eſt, qd' à Ieſu Chriſto. Sicuti ſtatim, dilectis Dei, quod

Tertia parẽtheſis.

Contrariæ ſententiæ.

Amplitudo Euangelii.

quod eſt, à Deo. Vbi & authore Aug. Amplitudo Euãgelij præ veteri lege laudatur. Quaſi diciſſet, Licet ex genere Iſrael nõ ſitis, quis tũ Euãgeliũ in gẽtes oẽs expãditur (vbi nõ eſt Iudæi diſcrimen & Græci) vos quoq; vocati eſtis. Igitur q̃ ratione dixerat, vocatus apoſtol⁹, ait vocati Ieſu Chriſti, qd' eſt, Chriſtiani. Et cõſonat ꝓterea verbo verbũ. Cuius em̃ ſe ſcholę vocatũ magiſtrũ, ꝓfitetur, eiuſdẽ ſubiũgit eos vocatos eſſe diſcipulos. Porrò (vt Act. 11. memoriæ, ꝓditũ eſt) Antiochiæ primum diſcipuli cognominati ſunt Chriſtiani, inſtar philoſophorũ, quorũ alii Stoici, alij Pythagorici, aut Academici, aut Peripatetici à ſuo q̃ſq; capite cognominabãtur. Et ne vllũ ꝓteriret locũ, quo nõ ſeruiret ei, quã agebat, cauſę, admonitos eos hic habere ſatagit, primũ ſuę inter ſe paritatis, imo verò vnitatis, vt nõ iam deinceps ad Romanorũ genus & ſymbolũ vel Iudæorũ clamitaſſent, ſed vno ꝓfeſsionis vinculo & nomine in Chriſto cẽſerẽtur cõnexi. Deinde (quod Ambr. agnouit) vt qui inter alias gẽtes pariter vocati eſſent, vti aliæ Chriſtianorũ nationes faciebãt, ita & ipſi neq; minimã antiquæ legis particulam admitterent.

Chriſtiani.

Paulus ſcripſit aſſumpta cauſa.

Antiquitus Chriſti dictitabãtur Chriſtiani.

Omnibus qui ſunt Romę dilectis Dei vocatis ſanctis.

Cũm ſermonẽ hactẽn⁹ ſuſpẽdiſſet, perſonas iam de more nominat q̃b⁹ ſalutẽ impertitur. Vbi nõ deſunt interpretes, qui trãſtulerũt. Qui eſtis Romæ. Eſt em̃ Græcè, nõ verbũ, ſed participiũ, exiſtentib⁹ Romæ, quod per tertiã ſecũdãmve ꝑſonã traduci poteſt. Obſeruãtiſsimũ tẽ ex arte eſt, perſonã q̃ ſalutatur in tertia ꝑſona reponi. Vt Cic. Brutũ ſuũ ſalutẽ. Quamq̃ neq; aliam lectionem reſpuo, idcirco quòd in ſecũda perſona præmiſerat, in quib⁹ eſtis & vos vocati, Omnibus, inquit, vtroſq; ex Iudæis gẽtibuſq; cõuerſos complexus, vt qui in vnã Eccleſiam coaleſcebãt, cõmũni nomine ſalutaret, atq; vt hac ratione factionũ fimbrias reſcinderet (*Dilectis Dei*) nimirũ q̃ non toti Romanorũ Reipublicę, ſed Chriſtianis peculiariter ſcribebat. Participiũ duriuſcũle genitiuo adhæret latinẽ, mollius nãq; ſonaret, dilectis Deo, ſed tamẽ Græcè non eſt niſi nomen, charis, id eſt, amicis Dei, & ferre id poteſt latinus ſermo, vt reddatur, dilectis Dei, quippe quòd eſſe quòq; poteſt nomen. Id quod & Auguſtini aurib⁹ benignitatẽ Dei inſonat. Nõ enim ait, diligẽtib⁹ Deũ, quaſi nos pri⁹ dilexerim⁹, ſed, dilectis Dei, id eſt, à Deo. Siqdẽ (vt habetur. 1. Ioã. 4.) Ipſe prior dilexit nos ãte merita nr̃a, vt adamati redamare valeremus. Quod & ſubiectũ nomẽ, vocatis ſanctis, explicat⁹ elucidãt, quod eſt, ad ſanctitatem aſcitis, ſeu vocatione ſanctis, nõ ex anteactis meritis, ſermone apl̃is cõſuetos, vt Iudas Ieſu Chriſti ſeruus, &c. Is q̃ ſunt in Deo patre dilectis & Chriſto Ieſu cõſeruatis & vocatis. Atq; eo ſunt vocati, q̃ pri⁹ dilecti, vt vocatio effectus amoris ſit, vocationis verò op⁹, ſanctitas. Etenim quos prędeſtinauit, i q̃uit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iuſtificauit. Sub id quidẽ tempus r: aſcẽtis Eccleſię ĩ more erat, quotquot baptiſmate abluebãtur, promiſcuẽ ſanctos nuncupari. Tum quia mos etiã fuerat antiquæ legis. Vt Leui. 11. Sancti eritis, quia ego ſanctus ſum. Et Deut. 7. Populus ſanct⁹ eſt dño. Tum quoq; quòd, ſanctum, ad verbũ ſonat, purum, mundum, & ſordibus penitus defecatum, Deo denique dicatum. In talem verò nos ſplendorem & nitorem reſtituit baptiſmi gratia, dũ Deo nos cõſecrat. Vnde Ephe. 1. Elegit nos, &c. vt eſſem⁹ ſancti & immaculati. Quo ergo auguſtiſsimũ hoc ſpiritus ſancti donũ orientib⁹ tũc Chriſtianis magis commẽdaretur, ſancti dictitabãtur, Vt ad Philip. Salutate omnẽ ſanctũ. Et, Salutãt vos oẽs ſancti. Quin & ſe ipſe citra inſolentiæ notã eodẽ vſu nũcupauit ſanctum. Mihi autẽ ſanctorũ minimo. Eadem em̃ de cauſa per man⁹ impoſitionẽ, quorũ pectorib⁹ iterne ſpirit⁹ ſanctus illabebatur, eorũ oculis ſenſibiliter effulgebat, vti habetur Act. 10. &. 19. Poſt verò adoleſcente Eccleſia inter patres tantũ & proceres hoc durauit. Ita em̃ Baſilius, Chryſoſt. Hieron. & horum ſimiles mutuo ſe nomine & honore ſanctitatis honeſtabãt. Sed tũ adulta iam ac ſeneſcente religione diuos duntaxat hoc titulo cenſemus, vt quos firmitas ſempiternę ſanctitatis ſecuros iã, tutosq; fecerit. In terris autẽ vnum eſt Eccleſiæ caput, quod ſanctitatis nominatione veneramur. Primũ vt admoniti ſimus, quanto ſit honore à nobis vicarius Chriſti ſuſpiciendus. Deinde vt de ſuo ipſe epitheto viciſim ĩtelligat, quo debeat gradu reliquo corpori antecellere, qui vniuerſorum iudex & cenſor in ſpecula Chriſtianæ Reipublicæ publicitus ſedet.

Variet tranſlatio.

Omnibus.

Auguſt.

Act. 10.

Sanctitas Pũtificis.

Gratia vobis & pax à Deo patre & domino nro Ieſu Chriſto.

Animo

Animo hic reputandum est, vt apostoli, forma salutandi gentibus celebratissima reiecta, nouam Christianos docuerint. Erat enim gentium salutatio, salutem, aut, bene agere, illud crebrius Latinis, Græcis hoc plurimum vsurpatum. At apostoli, præsertim Paulus, temporariam salutē non tanti estimantes, vt sit Christianis exoptanda, gratiam imprecantur & pacē. Nam præterquā quòd Iudæis fertur salutatio pacis solennis fuisse, cecinit quoq; cælestis ille nūciꝰ nati Saluatoris, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibꝰ. Sicuti olim fuerat præcantatū. Orietur in diebus eius iustitia & abūdantia pacis. Vnde redēptor ipse. In quamcūq;, inquit, domū intra veritis primū dicite, Pax huic domui. Neq; verò idem pollēt, gratia, & pax. Nam gratia via est ad pacem. Illa quippe radix est meritorum prima: pax verò, optimꝰ fructus. Exordiū enim salutis nostræ à dilectione Dei sumitur, non q̄ nos ipsum, sed qua ipse nos prior diligit: per illā namq; gratis nobis errata condonat, atq; exinde charitatē qua se redamemus, impendit, charitatē autem consequitur gaudium, gaudiū verò pax. Nam fructus spiritꝰ (inquit Paulus) charitas gaudium, pax. Enimuero qui manet in charitate, in Deo manet & Deus in eo. Ob idq; q̄si optato bono potitus, gaudio pfunditur, ac protinus fruitur pace. Est enim pax habitꝰ sedati animi, atq; à cupiditatibus ac desideriorū fluctibꝰ pacati. Erat pterea seditiosis Romanis deq; legis primatu tumultuātibꝰ congruētissima salutatio, Gratia & pax. (A Deo patre) Gratia verūtñ & pax hoibꝰ deprecanda illa est quę à Deo patre nobis impartitur. Quo verbo Paulus gratiā illam & pacē, quæ inter homines sunt, fallaces & adulterinas refellit. Vnde Christus seruator noster, Pacem, inquit, meam do vobis, pacē relinquo vobis: nō quomodo mūdus dat, ego do vobis. Pax enim (vt. 19. de ciuita. Dei, author est Aug.) est tranquillitas ordinis, vel ordinata concordia. Vbi ergo rerum ordo iusq; vnicuiq; non seruatur, imago quidem esse potest pacis, eò quod iniuriam passis facultas nō suppetit repetendi, haud tamē vera est pax. Mūdana pax est, dū ppriisvnusquisq; affectionibus obtēperat, atq; nulla vel ordinis vel iustitiæ ratione habita, animū explet. Sed vera est, cū suo quisq; iure cōtinetur, alienū ne violet, cūq; intus animꝰ rationi, vt par est, obsequitur: cū deniq; exigua hęc angustiaq; mundi bona, in cōmune posideri nescia, pceptionibꝰ illis, Nō adulterabis, non furtum facies, &c. veluti certis limitibꝰ circumsepta, per partes possidētur. Hęc inquam, vera pax est huius Christianę militiæ. Nā alia est pax quæ exuperat omnē sensum, vbi immēsum illud pelagus infinitorū bonorū, quod nullis terminis intercluditur, deposito corpore mortis huiꝰ possidetur. Vbi scilicet, vt fruentiū societas fuerit numerosissima, ita erit voluptas singulorū maxima, pax cūctis firmissima, quietissima possessio, atq; adeò felicissima. (A Deo patre & domino nostro Iesu Christo.) In aliquibus Græcorum exemplaribus pronomen, nostro, non attexitur voci, domino, sed, patre, scilicet, à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Vnde cùm apud illos vterq; possit esse, tā ablatiuus, q̄ genitiuus, sit ipsis sermo anceps. Posset enim legi, à Deo patre nostro, & domini Iesu Christi, quasi idem sit nobis pater communis cum Christo. In pluribus tamen, nostro, copulatur cum, domino, & sic absq; omni amphibologia sensus est, gratiā & pacē conferri nobis à Deo patre & à domino nostro Iesu Christo. Nēpe ab illo, vt in quo primū authōritas præsidet, & à Christo, quatenus mediator est Dei & hominū. Sed tunc perplexior profecto exoritur quæstio de casu, Deo patre, & quidem responsione digna. Vtrum sit nōmen naturę, ita vt accipiatur pro Deo in tribus subsistētę personis, an verò propriè pro persona, quæ gignit filiū. Deus enim primo modo est pater noster per creationē & gubernationē. Iuxta illud Deut. Nūquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit & creauit te? Et in Euangelio, vbi orare docemur, eodem significatu accipitur, Pater noster. Ad hanc dubitationē illi qui legunt, à patre nostro, & domini Iesu Christi, necesse habent respondere, quòd nomen patris, enunciatur hic de prima persona, q̄ est pater Christi. Atque hinc hæretici nacti sunt occasionem inficiandi diuinitatem spiritus sancti, nēpe quòd duas hic tantū personas nominaret Apostolus. Cū quibus hic, pinde Augu. serio de hoc conflictatur. At verò duobꝰ modis huiusmodi hæreticis obuiā à nobis itur. Primo quòd etiamsi acciperetur hic, pater, pro prima persona, nō erat illico necessaria expressa mētio spiritus sancti: tū quia argumētum huius epistolæ totum instruitur de Christo, & ideo licet nulla fieret mentio spiritus sancti, nihil inde colligitur contra eius diuinitatem, tum etiā quia appellatione donorum gratiæ & pacis, insinuatur persona spiritus sancti. Sed præterea manifestum est, patre nostro, non significare hic nisi Deum in tribꝰ personis, cuius authoritate cuncta nobis obueniunt bona. Eo quòd opera Trinitatis (vt suprà diximus) indiuisa sunt extra. Quocirca Christus licet aduocatus sit apud patrē (vt habetur. 1. Ioan. 2.) nō est tamē mediator inter patrē suum, sed inter Deū & hoīes. Ita enim ait Paulus. Vnus Deus, vnus mediator Dei & hominum. Et ideo non dicit hic, à Deo patre & filio suo, sed, & dñō nrō, Neq; stare idcirco potest lectio, à Deo patre & dñi Iesu Christi, sed, à Deo qui est pater noster, &, à Iesu Christo, qui est dñs noster. Erat enim apostolis solenne, Christum appellitare dominum, vt Ioan. 20. vidimus dominum. Et. 21. Dominus est. Quam ecclesia consuetudinem etiā nunc seruat, in calce precationū concludens, per dominum nostrum Iesum Christum: puta cui tanquā mediatori seruitium debeamus. Neq; verò absq; adnotatione prætereundum est, quòd nō dixit, à Deo patre, & Deo nostro Iesu Christo, ne deos duos (quæ Arrij fuit impietas) introducere videretur. Vnde (vt Tertulliani aduersus Praxeam obseruatio est) vbi Paulus patrem & filium coniungit, neque ambos dominos, neq; ambos, deos appellat, sed patrem Deū & filium Dominum: vt illud etiā est. 2. Cor. 1. Deus & pater domini nostri Iesu Christi. Non quòd filius non sit Deus, vt pater, neu quòd pater non sit dominus, vt filius, sed ꝙ vnus idemque sint ambo Deus & dominus. Vnde Philip. 2. vbi diuinitatem filij manifestè comprobat, comparatione ad patrē, non ait, Qui cùm in forma Dei esset nō rapinam arbitratus est se esse Deum (ne alium à patre deum falsus quis suspicaretur) sed se esse æqualem Deo, quod est, deitate parem. Ecce diuinam Pauli salutationem, vbi à sua primum persona, deinde à re ipsa de qua dicturus est, attentionē & docilitatem venatus est. Etenim si attētio (vt inter rhetorum præceptiones refertur) inde potissimum excitatur, vbi de rebꝰ maximis, altissimis atq; insolitis dicturū se orator pollicetur, vnde quęso potuit comparare Paulus maiorem, q̄ cū apostolus legatusq; Dei, de ipsius filio, tot retro seculis per diuinos prophetas in scripturis sanctis, fœdere sempiterno mortalibꝰ promisso, dicturus prodit? Inde verò eos dociles reddit, quòd non excogitatis à se argumētis, sed prophetarum testimoniis, & quas sibi Deus afflauerit rationibus, cuius apostolatu fungitur, rem agere proponit. Nam beneuolētiā in exordio statim sibi aucupatur.

Salutatio Gētium. *Pax cælestis.* *Variatio lectionis.* *Differtiatur gratiam & pacem.* *Christꝰ quō mediator.* *Christꝰ dñs.* *Annotamentum.* *Tertul.* *Philip. 2.* *Epilogus salutationis.* *Attentio.* *Docilitas.*

Gal. 5. *Quæstio de patre.* Deu. 32. Matt. 6. *Diuinitas spiritus sancti.*

Primū quidē gratias ago Deo meo per Iesum Christū pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.

Post salutationem exorditur epistolam. Exordium autem, quod secunda pars est huius capitis, vsque ad verbum, Non enim erubesco Euangelium, totum in hoc expendit, vt suum erga Romanos beneuolum & amicum animum aperiat, quo eorū quoq; in se reciprocum amorem venari valeat. Id quod operæpreciūm erat, antequam eos criminationibus suggillationibusque aggrederetur. Nam cùm Paulus apud illos ex Iudaismo cōuersos, veluti legis hostis, malè audiret, potuisset facilè illis in suspitionem venire, quòd sese potius vlciscendi causa, q̄ vt eos corrigeret, maledicta illa iactaret. Sed est hic prætera præfectis Ecclesiæ, & quibus cura incumbit animarum egregium documentum, quo corripiendi acerbitatem, in quam sæpenumero necessarium illis est incidere, Christiana lenitate mitigare discant: quinimo à beneuolentia initium sumere correptionis. Vt cùm vtrunq; (vt ait August.) sit necessarium, amari potius appetant, q̄ timeri. Atqui articulis septē præfationē hanc absoluit. Inchoat enim primū ab eorum laude, quòd fides ipsorum in vniuersum orbē emicaret. Vbi multa profecto sunt annotatu dignissima. Intētus enim cùm primis in negotium quod susceperat vt Romanorū videlicet fastū supprimeret, non ait, Laudo vos de fide ista vra tam firma, tāq; cōstāti, aut quid huiusmodi, quod ppriè virtuti possent adscribere, sed totū Deo & sospitatori nrō Christo trāscribit secundum illud Iacob. 1. Omne datum optimum & omne donum perfectum desursum est. (*Primū quidem, gratias ago Deo meo.*) Sanctissima est eloquentia, quæ cùm ab eorum laude videatur initiū capere, potius à gratiarum diuinarum actione initur, ex qua omnis debet oratio profiscisci. Ac deniq; ita hic Christianos instituit, ne de vanis honorum nominibus, vnde inanem gloriam aucupātur homines, sed de his penitus quę ad virtutem & religionem pertinēt: proximos laudemus: ac ne tunc quidem homi-

Exordium epistolæ. *Beneuolentiā cōparat sibi Apostolus.* *Septē mēbra.* *Multa adnotanda.* *A gratiarū actione exorditur.*

homines, sed bonorum omnium largitorē. Etenim virtutum opera, non tam quod sint merita nostra, q̃ quòd dona Dei, laudi sunt danda ab omnibus in hac vita. Deus enim est qui, quatenus sunt merita, laudabit, remunerabit; tempore suo. Vox, (*Primum*) nihil aliud mysterij abdit, quàm quòd est capt indis initiis accommodata: velut, Iam primum omnium satis constat Gratias de receptis beneficiis agimus, vti de fide hic Romanorum (*Deo meo*) Deum omnium (vt infra cap. 4.) suum iptius peculiarem, sanctorum idiomate nominat. Habet enim emphasim huiusmodi sermo & significationem necessitudinis cuiusdã singularis, aut ex parte Dei, qui speciali quadã prę cęteris cura tali homini prospicit, aut ex parte hominis, q̃ singulare studium gerit colendi Deum: porrò cui solus Deus pro omni bono est. Vtraq; etenim ratione olim Deus Hebræorum ꝓdicabatur, vt Exo.3. & Deus Abrahã & Deus Isaac & Deus Iacob. Sed præter has causas, ob quas iure optimo id Paulus poterat, forte, Deo meo, dixit, vt legitimus pastor, quo amplius explicaret, quàm pro suo proprio, bonum eorum duceret, id est, Deo, qui mihi hoc beneficiũ, propriè in vobis largit⁹ est. Veluti Moses in beneficio transmissi maris, Deus meus & glorificabo eum. (*Per Iesum Christum*) vtrunque mediatoris munus est, veluti sacerdotis & pontificis nostri, puta, & dona nobis à Deo deferre, & nras vicissim ante cõspectum eius preces & sacrificia offerre. Quapropter in precationibus ecclesiasticis subiũgimus, Per dominum nostrum Iesum Christum. Et Paulus Heb.3. Consyderate, inquit, apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui præfecit illum: sicut & Moses in omni domo eius. Vt enim Moses inter Deũ & populum internuncium agebat, ꝓces populi in auribus Dei exponens, à quo & legem rursus & mandata populo renũciabat, ita Christus nuncius delegatus est atq; institutus sacerdos noster apud Deum. Imo tanto amplius (inquit Paulus) Christus Mose, quanto amplioris glorię est qui prefecit Mosen, q̃ præfectus ipse Moses. Ob idq; qui paulò ante, apostolatum se recepisse per Christũ confessus est, per quem & gratiam & pacem Romanis item optauerat, per eundem etiam nunc gratias Deo refert (*Pro omnib⁹ vobis*) Omnes, vti suprà, communi appellatione cõplectitur, ne factiosis hominibus, & de honore cõcertantibus, flammã accẽderet iurgãdi, vtrius populi nominationem anteferret. Atqui esse potest, vt quod Græcè est ὑμῶν idẽ sit hic quod, de, vt, pro vobis, materiam designet gratiarum actionis. Acsi dicat, Gratias ago de vobis quòd per clementiã diuinã Ecclesię insiti sitis: vt quorum accessione fides Christi tantum incrementi & fulgoris acceperit. Aut, pro vobis, id est, nomine vestro. (*Quod fides vestra annuntiatur in vniuerso mũdo*) Non eis congratulatur (quod Chryso. obseruat) terrena atq; caduca, vtpote imperij ditionem & gloriam, quæ nihili sunt æstimanda, sed fidem. Quin age lector, q̃ se Paulus sapiẽter causæ insinuet, speculare. Nullũ eorũ officium, neq; charitatem, quæ maior est fide, cõmemorat, præter vnam fidem, hac nimirũ ductus ratione. Cùm hęc esset virtus de qua totum argumẽtũ huius epistolæ instituisset, quę est Christianę fundamentum religionis, essetq; Romanos reprehẽsurus, ac vellicaturus, quòd fidẽ non pro dignitate penderent atq; suspicerẽt, legi scriptæ vel naturali illud tribuẽtes, quod fidei erat propriũ: captat inde primum eorũ beneuolentiã, q̃ Romæ fuerit suscepta fides, vnde, cũ caput esset & arx ac publicũ forum totius orbis, nomẽ Christi amplissimè posset diuulgari. Sed & hinc etiã mirificè se accingit ad causam, eos vtiq; commonefaciẽs, vt cogitarẽt quẽadmodũ in sua opinione periclitaretur tota mundi fides. Nã cùm essent positi in exẽpiũ vniuerso mũdo, suam vel veram vel falsam doctrinã probare poterãt & seq nationes aliæ. Vniuersus mundus, non intelligitur iuxta propriã verbi notionem. Nondum enim tunc præconiũ Euãgelij in vniuersos orbis angulos euolauerat, quia neq; ad Antipodas tam breui quiuerat penetrare, quod cap 10. repetendũ nobis est. Sed vel est hyperbole, quæ sacris literis nihil officit: vt est illud Mat. 19. Facilius est camelũ per foramẽ acus trãsire, &c. nihil enim mẽtitur qui superlationis schemate nomẽ alicuius illustrissimi viri toto orbe terrarum celebratum dixerit: vel fortè Romanis Romano loquitur more, qui eadem hyperbole ditionem suã & dominatũ, quo latissimè patere significarẽt, vniuersum orbẽ appellabant: vt est illud Euangelij, Exiit ædictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.

Primum. *Deo meo.* *Exod.3.* *Heb.3.* *Pro omnib⁹.* *Pauli sapiẽtia.* *Fides.* *Vniuersus mundus.* *Hyperbole non officit vero.* *Luc.2.*

Testis enim mihi est Deus cui seruio in spiritu meo in Euangelio filii eius, quod sine intermissione

sione memoriam vestri facio sem per in orationibus meis.

Secũda pars prologi. Secũdum mẽbrũ sermonis, quẽ de sua in Romanos explicãda beneuolẽtia instituerat, est, q̃ sine intermissione orabat ꝓ eis. Quatuor enim sunt, q̃ ad Timotheũ iubet fieri in Ecclesia, pro regib⁹, & pro vitæ trãquillitate. Hæ sunt obsecrationes, orationes, postulationes, & gratiarũ actiones. Et quidẽ gratiarum actio, vt paulò ante dicebam⁹, de receptis est beneficiis, quas quidẽ gratias iã nunc fecit ꝓ ea, quã susceperãt fide: oratio autẽ cum postulatione ad ea q̃ desunt, impetranda funditur, sed obsecratio, quædã est, adiecta cõiuratiõe, impcatio, vt cùm ꝓ sanctæ incarnationis mysterium: aut per passionem eius & crucem, Deũ qui nos exaudiat, adiuram⁹. Vnde, obsecrare, ob sacra precari. Has hic Paulus speciatim gradatione quadam coorditur, prẽmisso iuramento. Sunt autẽ qui cogitant orationẽ hãc, Testis mihi est Deus, non esse Paulo iuramentum, propterea quòd Græcè non est nisi, Testis meus est Deus, Quod videtur narratiue prolatũ, potius q̃ sub forma testis inuocãdi. Sed re vera & verbum Græcum habet etiam attestãdi formã, tametsi magis id consonum interpres Latinis auribus reddiderit: & crebro Paulo in more est, vbi necessitas occurrit, iurare, vt Gal.1. Ecce corã Deo quia nõ mẽtior, & alibi sæpe (vt author est Augu.) in lib. de serm. dñi in monte, & cõtra mendaciũ, & contra Manichæos. In quib⁹ locis hoc exẽplo Pauli cõprobat, nõ esse illicitũ, quinimo nonnunq̃ ex causa honestum esse religionis officium, ad Dei pertinẽs cultum: vtpote quẽ iurantes confitemur infallibilẽ omnium veritatem & prospiciẽtiã habere, vt cui omnia sunt in conspectu, etiã abditissima cordium: dũmodo suos habeat iuratio comites, vt ait super Hiere. Hierony. Nempe veritatem, iudicium, & iustitiam. Quandoquidem authore eodem Apostolo ad Heb.6. Iuramẽtum omnis controuersiæ finis sit ad confirmationẽ. Qua de causa, inquit, & Deus ipse iuramẽto per semetipsum Abrahæ promissiones obfirmauit. Quod autem habetur in Euãgelio, Sit sermo vester, est est, non non, quod autẽ amplius est à malo est, non intelligitur malum esse (ait August. (ex culpa iurantis, sed vel ex culpa exigentis iuramentũ, plus fortè nimio increduli, vel ob malum pœnæ: scilicet, propter ingenium & conditionẽ mortaliũ, quibus post peccatum Adæ non est facile de re occulta fidẽ adhibere citra testes, & iuramẽtũ. Quare nõ ait, quod amplius est, malũ est, sed à malo est. Est autem peierare sacrilegiũ: nẽpe vbi Deo nota impingitur, aut ignorãtiæ, quod ipsum lateat quid homo habeat in corde, aut iniustitiæ, quod veritatis cõscię cõtrariæ attestetur falsitati. Sed citra necessitatẽ de rebus minutioribus iurare, temeritas est, & tãtæ maiestatis irreuerentia: consuetudo verò periculosa, & q̃ ad periuria viã sternit: iuxta illud Eccle.23. Iurationi non assuescat os tuũ, multi enim casus in illa. Iurat autẽ Paulus cum omnib⁹ iuramẽti circunstãtiis cautissimè ac circunspectissimè. Primũ necessitate appulsus. Nam cum Romanorum illis pseudoapostolis infestus esset, non erat illis pluasu facile, quod tam propẽso in eos esset animo, quod tũ creditu eisdẽ erat operæpretiũ, vt eius doctrina proficerẽt. Quin vero habet hic emphasis plurimum iuratio Pauli, ad efferendã, quã in eos gerebat charitatem. Secũdo iurat de re occultissima: vtpote de oratione, quã secreto absq; testibus agebat. Ac deniq; tertio in scripto vbi maturius & consultius loquimur. Sed tute animo tecum attẽtius quàm exprimere ego valeam, reputa, q̃ congruenter, quantoq; cũ decoro velit pornatque iuramẽtum suum. Cui seruio, inquit, in spiritu meo in Euãgelio filij eius. Vbi verbum Græcum λατρεύω, non significat, vt cũq; seruire, sed reuerenter, quasi Deum colere & adorare: vnde, latria, deriuatur, Theologorũ vox. Vt ergo irreuerẽtiam iuramenti expurgaret, quod quis posset temerarium suspicari, ait, Testis est ille, quẽ nõ solum extere, sed in spiritu meo summopere reuereor, tantum abest vt irreuerentissimè testẽ falsi appellarem. Et cui seruio in Euangelio filij eius, hoc est, in illo obsequij genere, vbi summa fides, ac veritas constãtissima, necessaria est, quippe cuius ministris Deus arcana pectoris sui concredidit, q̃ summa fide propalarent. Perspice ergo quàm sit iuramentum Pauli, non excusandum modo, sed planè laudandum. Chrysosto. præterea in verbo, spiritu meo, meditatur sublimitatem cultus euãgelici respectu Gentilium rituum, Iudaicarumq; cæremoniarũ, quorum prior vanus erat, & corporeus: alter autẽ: verus quidẽ, sed tamen & ipse corporeus, in animalibus mactãdis plurimum positus. At verò euangelicus ethnico contrarius est, quia verus, Iudaico autẽ præstantior, quia spiritualis. Vnde Ephes.3. Qui in spiritu seruimus in Christo Iesu, & non in carne,

Quatuor orationum genera. *Obsecrare.* *Amplectitur.* *De iusto iuramento.* *Hierony.* *Iuramẽti comites.* *Matth.5.* *Peierare sacrilegium.* *Eccli.23.* *Iuramẽti circunstantiæ.* *Iurationis Paulinæ ornatus.* *Chrysost.*

Sine intermissione. carne, (*Quod sine intermissione, &c.*) Non ait simpliciter, sine intermissione, quia & dormiebat & curabat alia, sed sine intermissione, idem est, quod in omnib⁹ suis orationib⁹, scilicet, quotiescunque statis horis orabat. Est *Prælatorum munus.* enim prelati munus, cuius ꝓpinde & cura maxima esse deberet & vigilãtissimũ studiũ, nõ solũ verbũ in animis populi prędicãdo seminare, sed p̃cationũ itẽ assiduitate, agricolarũ exẽplo, apud Deũ agere, qui humorẽ superne calorẽq; sufficiens, sementẽ ad frugẽ vsq; ꝓsperet ac pserat. Nam ego, inquit, plãtaui, Apollo rigauit, Deus autẽ incremẽtũ dedit.

Obsecrãs si quomodo tãdẽ aliquando prosperũ iter habeam, in voluntate Dei veniendi ad vos.

Tertia pars. Tertia ratione beneuolentiã colligit Romanorũ, ex eo q̃ cuperet eos visere, atq; ita cuperet, vt inter alias obsecrationes hoc plurimum peteret, vt sibi per alia negotia aliqũ vacaret ad eos venire. Enimuero hoc forsan de Paulo conq̃rebãtur Romani, q̃ cùm Christiani & ipsi essent, & in vrbe quę orbis esset p̃clarissimum caput, atq; eius ipsius ditionis, qui apostolus erat gentiũ, nullã aut perexiguã sui rationẽ duceret, siquidẽ cùm Græciã totã perlustrasset, nunq̃, vt Romã veniret, cõcepisset animo. Hanc ergo suspitionẽ hic animis eorũ eximere molitur. Neq; verò aduerbiorũ congeminatio illa & inculcatio, si quomodo, tandem aliquãdo, ociosa est, sed habet nescio quid energiæ ad maiorem depromendum affectum. Nam, tandem, vehementiam præ se fert deliderij. Et ideo ait, si quomodo, &c. id est, Si quacunque via & tempore mihi liceret, deliderium meum implerem. (*Prosperum iter in voluntate Dei.*) Non enim vel aëris inclementiam, vel locorum asperitatem metuebat, vel quòd aliis implicitus secularibus negotiis præpediretur, sed id tantum optabat, si voluntas esset Dei, vt ab aliis, quibus ob causam ipsius distrahebatur, peregrinationib⁹ tandẽ expediretur, quo facultas sibi fieret diuertendi Romam. Fuerat namq; (vt Galat. 2. meminit) cum Barnaba decretus in Macedoniam & circumiacentes regiones (vnde epistolam hanc mittebat) tum prædicationis gratia, tum vt eleemosynas pauperibus, qui erant Hierosolymis procuraret. Et ideo ante transactum negotium nõ inde abducere se poterat: imo neq; absq; nutu Dei, cui se totum addixerat, mouere pedem.

Desidero enim videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratię spiritualis ad confirmandos vos, id est, simul cõsolari in vobis per eã, quę inuicẽ est fidẽ vestrã atq; meã.

Causam denique optati itineris exponit, *Quarta pars.* quod ipsius erga illos voluntatis quartum est argumentum. Non enim eum visendi Romanos cupido incesserat, vt maiestatem spectaret vrbis, superba ædificia, monumentaq̃ve vetustissima suspiceret, neque vlla itẽ ex huiusmodi voluptatibus, quas inanis hominũ cura in visitandis amicis captare solet, sed vt aliquid illis impartiretur gratiæ spiritualis. Aut nunquam, aut certẽ quàm rarissimè Paulo virtutis, fideique & gratiæ *Fides & gratia.* nomen, in hac præsertim epistola, ab ore decidit: quorum enim solam fidem supra commendauerat, eis gratiam nunc gestit impertiri. Hic non est Græcè χάρις, vt supra, vbi gratia & pax, sed χάρισμα, quod est, gratiæ donum. Non enim eius functionis erat, gratiam iustificantem conferre, quod diuinum est munus, nisi prædicando, docendo, persuadendoq; & exhortando: quæ quidem genera gratiæ gratis datæ sunt, quæ Romanis hic cupit impertiri. Addit, spiritualis, vt singulis verbis à terrenis eos ad cęlestia seuocare perseueret. Ambros. non legit, impertiri, sed administrare. Et Chrysost. transmittere. Vbi *Ambros. Chrysost.* notat Paulũ insinuare, quòd non promittat propria elargiri, sed quæ acceperat cõmunicare. Nihilo tamen deterius habet, impertiri, nam & ea q̃ nobis, vt dispẽsemus demandantur, dicimur quoq; impertiri. Sed est hic mentis attentione consyderandum, quanta tum modestia, tum etiam synceritate & eloquentia vtatur. Etenim ne eum redarguerẽt, quòd qui gratiã iam suscepissent, nullius amplius *Modestia & eloquentia Pauli.* egerent, ait, Ad confirmandos vos, in ea scilicet quã suscepistis gratia. Vnde constat q̃ nõ fuerat illis suprà gratulatus fidẽ, tanq̃ eis esset præ cæteris nationibus firmissima (imo erat opinionibus pseudoapostolorum commixta & exulcerata) sed quod esset celebratissima: vtpote q̃ admiratus esset mundus, Romam antiquissimas, & quas sanctissimè colebant, patrias leges cum lege noua crucifixi hominis cõmutasse. At quia verbum confirmationis duriuscule & acerbe eorum forte animos percellere poterat, vt quo notam illis impingeret fluctuantis animi, altera sese exponit

exponit mitiori voce mutuæ consolationis, quo videlicet temperamẽto omni se humanitate & comitate demitteret, ac parẽ se illis faceret, (*id est, simul consolari in vobis*) Intepẽtes huius tẽporis taxãt hic veterẽ, q̃ duo verba Græca eiusdẽ formæ diuersẽ reddit Latinè. Græci *Respondetur pro interpre.* enim gerũdiis carẽt, quib⁹ sufficiũt verba infinita. Græca sic habet lectio, Ad confirmare vos, id est, simul cõsolari in vobis. Quod aiũt isti ita vertẽdũ fuisse, vt vtrunq; ad illos pertineret: scilicet, ad cõfirmandum vos, id est, ad hoc vt inter vos inuicẽ cõsolationẽ alterutrũ capiatis. Sunt veruntamen isti nimium cẽsores. Interpres nanq; prospiciẽs subsequẽtem orationẽ, per eam, quæ inuicem est, fidem vestrã atq; meam, qua palã fit, nõ esse sensum, vt ipsi inter se inuicem se cõsolarentur, sed q̃ & illi ab Apostolo, & ab illis reciprocè ipse solamẽ caperet, licet dixisset, ad cõfirmandos vos, (quod Latinus sermo postulabat) non subiũgit, ad cõsolandũ vos, vel, ad vestrã inter vos cõsolationẽ, sed, simul cõsolari in vobis. Quod fateor pspicacius dixisset, Vt nos inuicẽ mutuã cõsolationẽ capiamus. Sed fuisset hæc, paraphrasis potiusq̃ trãslatio. Atqui vt supra gratias aiebat agere se Deo suo, quasi eorũ bonũ, suum existimãs propriũ, ita & hic angi se desolatũq; innuit eorum disidio, atq; adeò cupere de eorum pace solamen capere. Quocirca id quod ait, (*Per eam, quæ inuicem est, fidem vestram atque meã*) referri vno modo potest ad vnam fidem Christi, vt sensus *Ambros.* sit iuxta expositionem Ambrosij, quòd cùm ipsi solidi fierent in fide eius prædicatione, per eandem fidem consolationem cum illis haberet etiam ipse, qui bonum illorum suũ ipsius reputabat. Vel forte, fidem vestrã atq; meam, dixit, alludẽs ad mutuam fidem, quã ipse illis tanq̃ discipulis Christi, atque sibi illi vicisim tanq̃ apostolo debebãt. Vt sit sensus, Desidero videre vos, vt cũ vos experiar mihi auscultantes, atq; opera mea confirmatos cõsolatosq̃, solatium quoq; mihi afferat correctio vestra.

Nolo autẽ vos ignorare fratres, quòd sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc: vt aliquẽ fructũ habeã in vobis, sicut & in cæteris gentibus.

Quinta pars. Quinto argumento pergit etiamnum animum erga eos suum patefacere: nempe qui non solum optabat postulabatq̃ve à Deo iter illuc prosperum, sed animo id sæpe etiã proposuerat, nisi fuisset prohibitus. Sũt qui vertere malint, præpeditus. Nam obstantia, inquiunt, negotia sunt, quæ impediunt: idq; vsu veniebat Paulo. Prohibet autem qui interdicit ne facias, quod illi non contingebat. At verò præterq̃ quod, prohiberi, sæpe etiam vsurpatur pro eo quod est impediri, forsan Apostol⁹ hoc loco id sentiebat, quod est pro *Prohiberi.* priè prohiberi. Non enim tam negotia aliorsum trahentia causabatur, quàm quòd esset à spiritu sancto prohibitus, cuius solius nutui sese permiserat. Talis enim erat apostolis loquendi consuetudo. Vnde Act. 16. de eodem Paulo & Sylla legitur, quòd transeũtes Phrygiam & Galatiæ regionem vetiti sunt à spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia. Atqui Ambro. Orige. & Theophylata consentiunt. Quinimo secundum Amb. hanc prohibitio- *Ambro.* nem in culpã illorũ reiicit Paulus. Ait enim à Deo fuisse prohibitum, qui sciẽs adhuc imparatos illos, ad alias eum vrbes direxerit: Cui quidem sensui alterũ etiam addit Orige. *Orige.* scilicet quòd potuit & à Sathana prohiberi: quemadmodum ad Thessalo. ait. Voluimus *1. Thess. 2.* venire ad vos semel & iterum, sed impediuit nos Sathanas. Hæc Orig. Qua forsan de causa præmiserat obsecrasse Deum, vt prosperũ illi iter cõcederet: atque adeò per hoc quod ait, prohibitus, emollire Romanorũ animos intendebat, vt à suis contentionibus desisterent, ne illę essent forsan in causa, cur nõ ipsi fieret diuinitus facultas eos visitãdi. Ambro. legit, Arbitror vos nõ ignorare, quasi iam id fuisset Romanis compertum per fratres qui Romam venerant, quo & Hieron. respicit. Et forsan isti patres tale exemplar Græcum nacti sunt: in his tamen quæ modo circunferuntur non est nisi, Non volo (*vt aliquem fructum, &c.*) Hoc non proximo verbo, prohibitus sum, apponendum est, sed superiori, venire ad vos. Fuit enim hyperbaton hoc necessa- *Hyperbatõ.* rium, videlicet, interserere impedimẽtum itineris ante propositi causam, ne postea filum orationis intercideret: vt confestim videbimus. Atqui (vt S. Thomas commeminit) referri hic fructus potest, nõ solum ad fructum *Fructũ impartiar.* qui ex augmento fidei, Ecclesiæ Dei accresceret, verum & ad eum etiam quem Apostolus inde ad suorum meritorium cumulũ erat appositurus, secundũ illud Ioan. 4. Qui metit mercedem accipit, & fructum congregat in vitã æternam. Quin verò hunc secundũ sensum locupletando persequitur Orige. *Orige.*

edisserens, quomodo Paulus multarum diuitiarũ cupidus, ex multis possessionib⁹ prouẽtus congregare desiderabat. Sensus autem prior est, qui menti literæ videtur magis consentaneus. Nam qui Deo plenus apostolico munere fungebatur, nõ tam ad suorum meritorum accessionem, quàm ad amplificandam stabiliendamq; fidem in cordibus hominum coniiciebat oculum, sciens inde charitatem locupletius ditari, quòd non quærit quæ sua sunt. Itaq; quod antea dixerat, gratiæ spiritualis, hoc est quod explicatius modo ait, Vt aliquem fructũ habeã in vobis, seu apud vos. Alludens ad mandatum illud Christi Ioã. 15. Posui vos vt eatis & fructum afferatis & fructus vester maneat. Tãetsi modestiæ causa nõ dixit, faciã, sed, habeã. Atqui hic intellectus ex subiũctis cõtinuò verbis eruitur, quibus ait, se debitorẽ esse cunctis gentibus.

Græcis ac Barbaris, sapiẽtibus ac insipientibus debitor sum.

Sexta pars. Sexta hæc pars est huius prologi, qua ita causam reddit, pximę orationis, vt semper in cõciliãda beneuolẽtia psistat. Ait enim ideo se tãtopere affectasse viã in vrbem, ꝙ vniuersis æquè sit debitor, cuiuscunq; sint nationis aut sortis. Quãobrem etsi Græcis prius prædicasset, nõ est quia min⁹ deberet. Romanis, sed quòd illuc fuerit à spiritu sancto appulsus. *Orige.* Orige. quatuor hos, non datiuos, sed ablatiuos esse censet. Nam Græcè in hac forma loquendi idem casus vtrique seruit, suppleta ergo particula, quibus, sic intexit hanc literam. Sicut in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipiẽtibus, quibus debitor sum. Qui non vtiq; esset inconcinnus ordo. Efferri nihilosecius bene Latinè possunt, ac forte aptius, in datiuo, vt sit hoc membrum distinctum, quo redditur causa cur in Romanis, veluti in cæteris gẽtibus, fructus fidei facere cupit. ¶ Græcorum fuit olim idioma, exteras omnes nationes, barbaras appellare. *Barbari. Strabo.* Vel ex eo (vt Strab. libr. 14. author est) quòd homines durè & asperè Græcam linguam pronunciantes, quasi blæsos & balbos iudicabant: atque inde à sono barbar, qui est balbutientiũ, factitio nomine vocabant barbaros. Vel à Barbaria regione (vt aliis opinio est) cuius incolæ, quibus cũ Græcis commercium erat, ineptitissimi erãt, vt Græcè loquerentur. Vndecũq; id tamẽ emanarit, vsus obtinuit, vt quibuscunq; nõ erat lingua Græca, Barbari, & quicquid in Græcia esset peregrinum, barbarum diceretur. Exinde ad naturam agrestem & incultos mores accõmodari vocabulum cœptũ est. Vnde Anacharsidis extat dictũ, in Solonẽ vrbane reiectum. *Anacharsis.* Is enim cum ex Scythia Athenas venisset, à Soloneq; barbarus esset salutatus, respõdit, Est per Iouem & Solon Anacharsidi, ita vt Anacharsis Soloni barbarus. Et ideo. 1. Cor. 4. Si nesciero, inquit, Apostolus, virtutem vocis, ero cui loquar, barbarus. Vsu tum demum Latini idem sibi vendicauerũt, vt ignaros suæ linguę, barbaros nuncuparent. Græcis ergo & barbaris, idem est, quod Græcis & reliduæ orbis parti: acsi dixisset, vniuerso orbi. Nisi mauis idem prorsus esse, Græcis & barbaris, quod statim diffinitionis schemate subdit, sapientibus & insipientibus. Sed præstat prior sensus. Quamq; Iudæos secundum Origenẽ neq; in Græcis posuit (vt quos paulò post Græcis cõtraponit) neq; barbaros appellasse est verisimile, sed appellatione Græci ac barbari, gentiũ tantũ vniuersitatem expressit, quibus erat propriè debitor, tanq; gẽtium apostolus. Nam Iudæorũ populo (cui Christus præcipuè fuerat missus) pro manifesto habebat se esse debitorẽ, vti erãt reliqui apostoli. Sed de hoc Paulo post districtius. *Chrysost.* Chryso. Barbarorum nomine Romanos vult cõprehendi, eo quòd nõ sunt natione Græci. Ambro. cõtra, Græcorum vocabulo omnes Romanos intelligit: id quod psuasu, facilius forte est. Haud enim est verisimile, quòd in exordio statim tam dura, infamiq; barbarorum voce eorũ animos perculisset, quorũ affectabat beneuolentiã. *Romani Græcorũ appellatione.* Eò vel maximè quod vbi statim subdit, Sapientibus & insipientibus, absq; dubio sapiẽtiũ numero cõplexus est quoq; Romanos. Quippe q iã sub id ætatis bonas literas artesq; ingenuas coluissent, ac legum politia morumq; elegãtia reliquis antecellerẽt nationibus. Accedit & huc coniectura, quòd Romani vel ea forsan ratione quòd Græcus Pythagoras in Italiã philosophiã intulit, vnde (vt author est Hieron.) magna Græcia Italiæ pars quędã dicta est, Græcorũ appellatione concludebãtur. Neq; verò dissentiã, si qs, Græcis ac barbaris, ad naturã referat, id est, tã elegãtibus & ad literas natis hominibus, q̃ agrestibus & feris, Sapiẽtibus *Nota veritatẽ catholicã.* verò & insipiẽtibus, ad artẽ: scilicet, tã eruditis & cultis, q̃ sciẽtiarũ rudibus. Collige hinc ergo quòd nulla natio, quàmuis in remotissimis insulis abditissima, tam esse potest beluini ingenij, cui non debeatur euangelica prædicatio.

dicatio. Et est dubio procul, qui huic catholicæ veritati contradicit, condemnatissimus error. Aliâs neque vellet Deus omnes homines saluos fieri, nec fuisset Christus, vti vniuersalis redemptor, pro toto humano genere passus. Sunt autem qui sapientiũ hic nomen *Iudei sapientes.* Iudæis asscribant, propter peritiã legis, qua ad Euangelium poterant manu duci, & ẽ cõtrario gentes omnes, ob legis inscitiam, insipientium nomine intelligant. Sed tamen lectio hæc non adeò videtur legitima. *Diuina potẽtia.* Quicquid sibi tamen Paulus verbis huiusmodi voluerit, mirificum sanẽ diuinæ potentiæ, & virtutis testimonium erat, quod cum Græcia omnium scientiarum emporium haberetur, totiusq; sapientiæ splendor & cultus, Roma verò imperiũ mundi, homo natione Iudæus (gens toti orbi abiecta & inuisa) absq; humana vlla eruditione, artifex quidam tẽtoriorũ sutor, debitorem se Græcis Romanisq; erudiendis auderet prædicare. Sed ita Deo complacitum fuit, secundum altissimũ iudicium suum, perdere sapitiẽtiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobare. Nam quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Ita quod in me promptum est & vobis qui Romæ estis, euangelizare.

Septima pars. Septimũ est ac deniq; postremũ prologi mẽbrũ, vbi conclusionẽ præmissorum facit. Concludit inquam gradationem, qua suum aduersus Romanos affectũ exaggerat. Nempe quòd in eodem, ꝓposito videdi eos, quod semper habuerat, adhuc persisteret, quodq; idem iter, quod à Deo petierat prosperũ, & procurauerat, etiã tunc esset promptissimus arripere: neq; per ipsum staret, quo min⁹ habita facultate, conficeret. Sed & coniunctio illa. (*Et vobis qui estis Romæ euangelizare.*) *Emphasis.* emphasin habet, acsi dixisset, Nihilo plus cunctabor, & vobis qui in gloria summa estis & fastigio mundi, qui leges orbi præscribitis, & eloquentię numeros cum omni philosophię genere coniũgitis, euangelizare, quàm prouincialibus vestris ac subditis. *Euãgelizare.* Euangelizare vobis, ita est hic Græcè, scilicet in datiuo, sicut annunciare & prædicare vobis. Tametsi, euangelizo, eadem lingua & cum accusandi quoque casu construatur, sicuti, doceo, apud nos. Vnde, Pauperes euangelizantur, idẽ est, quod, Docentur Euangelium.

Nõ enim erubesco Euangeliũ: virtus enim Dei est ĩ salutẽ omni credẽti, Iudęo primũ & Gręco.

Submittit hic causam cur sit prõptus, etiã Romæ prædicare, quia scilicet non erubescit *Enarrationis caput.* pdicationẽ Euãgelij. Ob idq; plęriq; interpretũ ad exordium hunc textum pertinere existimant, enarrationẽ verò à subsequenti verbo, Reuelatur autem ira Dei, inchoari. Videtur autem nisi fallor, ita ad exordij calcẽ pertinere, vt sit etiã narrationis caput, atq; adeò nodus vtriusq; partis. Quin verò est propositio argumenti totius epistolæ. Quocirca hic pmittẽda est totius diuisio ac distributio. Igitur (vt suprà dicebamus (tripartitũ est epistolæ huius argumentũ. Primũ enim Romanos, *Argumentũ.* in quibus & totum mortalium genus, admonitos habere satagit conditionis suæ & inopiæ post Adæ peccatum, vtpote qui suopte ingenio & facultate naturali, redire in gratiã Dei nequeunt. Deinde (quod inde cõsequẽs fit) omne studium totusq; conatus eius est, ita nos instituere, vt credamus, salutem & reconciliationem nostram, opus Dei esse per fidem & gratiam Iesu Christi. Tertiam demũ partem in hoc expendit, vt nos per gratiam Dei iustificatos ad charitatis officia exhortetur. Duo priora tractat in vndecim priorib⁹ capitulis, at ita promiscuè cõmixtimq;, vt vix posint perspicuè discerni. Et ideo *Distributio in quatuor membra.* distributio quam possumus exactissimam facere, in quatuor sit præcipua membra. Siquidem in quatuor primis capitulis intendit illam constabilire conclusionem, quam profert cap. 3. Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis, Vbi ostẽdit gratiam Dei & fidem sic esse vniuersis vsquequaq; necessarias, vt absque illis nulla vllius legis opera Deo sint grata & accepta, tanquam vera iustitia, sed gratis nos propter eius misericordiam iustificari. In quatuor deinceps sequentibus patefacit earundem fidei & gratiæ amplissimam virtutem ac facultatem ad salutem, ad legisque impletionem, denique ad consummationem vitæ Christianæ. In tribus autem subsequentibus agit de origine eiusdem gratiæ & fidei iustificantium. Quibus tribus membris constitutis liquidò constabit, tum indigentia nostra, tum præcipuè potentissimum auxiliũ Dei. Quartũ deniq; membrũ, puta à duodecimo capite vsq; ad finẽ, exhortatio ferè est hoim iustificatorũ ad exaugẽdam percolendamq; iustitiam. Proponit ergo statim hoc capite

Prothema. intentum prothema, ſcilicet fidem & gratiã euãgelicã cũctis eſſe mortalib⁹ neceſſariã ad ſalutem, vt ſine qua nulla vnquã lex potuit hominem iuſtificare. Ait itaq; , Nõ erubeſco *Romanorũ gloria.* Euãgeliũ. Enimuero cum ea eſſet Romanorũ ſuperbia & gloria, vt nihil humile ſaperẽt, nihil deiectum & vulgare, vel admittere, vel certè audire dignarẽtur, niſi quod de media philoſophia deprõptũ eſſet, omniq; ornatũ elegãtia: neq; rurſum in deos referrẽt, niſi hoĩes illuſtres, victoriiſq; & triumphis clariſsimos: pudere certè quemq; poterat, præconiũ Romã inferre Iudæi hominis, & fabro (vt vulgo putabatur) prognati, qui non ſolũ nullã habuiſſet vnq̃ armorũ potentiã, verũ ſcelerum reus factus, crucis dedecus inter latrones medius pertuliſſet. Hunc ſcilicet vnũ Deũ prædicare, contra verò Herculẽ, Iouẽ, aliosq; hoc genus indigetes atq; penates deos, veluti hominũ portẽta, eliminare, eorũq; delubris imaginẽ Dei affigere pendentis in patibulo, poterat circũſpectiſsim⁹ quiſq; erubeſcere, atq; is p̃ſertim, qui nõ eloquẽtia polleret Ciceronis, cui aures illi aſſueuerãt accõmodare, ſed ea ſermonis incompta ſimplicitate vſurus foret, quã ad retundendã ſapientiã huius ſeculi De⁹ prouiderat. Poterat inquã vnuſquiſq; id erubeſcere, niſi qui ab ore eiuſdem Dei au *Luc.9.* diſſet, Qui me erubuerit & ſermones meos, hũc filius hominis erubeſcet, cùm venerit in maieſtate ſua & patris & ſanctorũ angelorũ. *Hieronym.* Mirificè autẽ ac venuſtè Hier. expreſsit hunc Paulinũ affectum. Ecquid enim Apoſtolus apud eos hoĩes Euãgeliũ Dei erubeſceret facti hominis, qui non ſolũ prodigioſos hoĩes, verũ animalia bruta colebãt vt deos, cùm in primo admiranda pietas ſit, & in altero horrendũ dedecus. Vbi & hæretici pariter ſubnotantur, qui indignum reputabãt, vt hominẽ Deus induceret. Igitur nihil erat, cur Paulus Romanos erubeſceret, qui nihil falſum, ſed diuinam veritatem, qui nihil humile, ſed ſummam pietatem prædicabat. Quin habebat potius ex quo idolalatras illos pudefaceret. Vnde quod hic ait, Non erubeſco, repetit ad Corinth. Prædicamus Chriſtum cru *1.Cor.1.* cifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam, ipſis autem, &c. Dei virtutem, & *Cõſyderatio.* Dei ſapientiam: Eſt rurſus merito conſyderandum, quàm ex arte qui in fronte ſtatim ſalutationis nominauerat ſe apoſtolum, hoc eſt, miniſtrum ſegregatum in Euangelium, in calce itidem exordij verbum reſumit Euangelij, vnde eius virtutem decentius aggrediatur enarrare. Idcirco ſubdit (*Virtus enim Dei eſt*) Ecce propoſitionem thematis, ac *Enarrationis initium.* narrationis initium. Quando verò ait quòd Euangelium eſt virtus, non vſurpatur hic nomen Euangelij pro verbis euangelicis: ea ratione, qua Bartholomæus, Barnabas, ac cæteri quoq; ſanẽti diſcipuli per tactum Euangeliorum ſanabant à languoribus infirmos: ſed vel accipitur pro ipſarum ſerie rerum, quemadmodũ, quod Deus factus eſt homo, quòd crucifixus eſt, &c. dicimus eſſe Euangelium, vel (quod eodẽ relabitur) accipitur pro verbis ſeu prędicatione, eo ſignificatu, quod per ipſam diuulgantur Dei hominis facti myſteria, quæ ſunt noſtrę cauſa ſalutis. Vt ſit huiuſmodi verborum contextus, Euangelium eſt denuntiatio virtutis potẽtiæq; Dei, quæ per Chriſtum Ieſum ſalutem pollicetur, omniq; præſtat credenti. Quemadmodum loquitur Chriſtus Ioan.6. Verba quæ ego loquor vo- *Ioan.6.* bis, ſpiritus & vita ſunt. Vtrunq; ſignificatũ nos Paulus eodem loco perq̃ ſapienter docet. 1.Corint.1. Verbum, inquit, crucis pereun *1.Cor.1.* tibus quidem ſtultitia eſt, iis autem qui ſalui fiunt, Dei virtus. Et paucis interiectis, Prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudęis quidem ſcandalum, Gentibus autẽ ſtultitiã, ipſis autẽ vocatis Iudęis atq; Greęis, Dei virtutẽ & Dei ſapiẽtiã. Qui nanq; prius dixerat, verbũ crucis virtutem eſſe, continuò repetit, Chriſtum crucifixũ, virtutẽ eſſe eãdẽ, Virt⁹ quippe La- *Virtus Dei.* tinè nomẽ anceps eſt, nam opponitur & vitio & impotẽtię, Græcis verò diuerſę ſunt voces ἀρετὴ & δύναμις, hic autẽ legẽdum eſt in poſteriori ſignificatione, vt idem polleat quod potentia (*Virtus Dei*) Quoniã non eſt in hominis credẽtis, aut merito, aut facultate, ſaluum ſe per ſe facere, ſed virtus Dei eſt, quæ per fidẽ ſaluũ facit credentẽ, ſecundũ illud. cap. 9. Non eſt volentis neq; currentis, ſed Dei miſerentis. Olim ſub lege mittebãtur deſuper patribus angeli, qui eos à periculis ſeruarẽt, vt Genẽ.48. Angelus qui eruit me de cũctis malis, &c. in noua verò non nominatur niſi virtus Dei. Neq; verò ait, virtus Chriſti, ſed Dei, vbi prima reſidet authoritas, à quo Chriſtus eandem accepit. Iuxta illud. Data eſt mihi *1.Cor.1.* omnis poteſtas in cælo & in terra. Et dicitur virtus', non ſolùm propter ſtupendam *Salus.* poteſtatem, quo moriens mortem vicit, & vitam donauit æternã, verum & propter admirandã victoriam fidei, cuius prędicationi, miraculis cõfirmatę, mũdus nõ potuit reſiſtere. Quod enim ſtultũ eſt Dei, ſapientius eſt hominibus,

minib⁹: & quod infirmũ eſt Dei, forti⁹ eſt homi- *Salus.* nibus. (*In ſalutẽ omni credẽti.*) Salus, licet nõ nunquàm pro ſanitate accipiatur, differũt tñ, q̃ ſanitas eſt bonus corporis habitus, firmaq; valetudo. Salus aũt (vt hic accipitur) idẽ eſt q̃ incolumitas, cũ quis ab aliquo periculo ſeruatur. Quęquidẽ gręcè diuerſę ſunt voces, ὑγεία, id eſt, ſanitas, σωτηρία, id eſt, ſalus. Vnde σωτὴρ ſaluator. Hoc loco & quibuſuis ſimilib⁹ ſcri- *Scripture testimonia.* pturę, accipitur hoc ſecũdo mõ. Vt Exo.14. ſuper tranſitũ maris rubri, ait Moſes, Nolite timere, ſtate & videte ſalutem dñi quã vobis facturus eſt hodie. Et Iud.15. de Sãpſone. vbi mil liariã illã turmã Philiſtinorum maxilla aſini trucidauit. Tu dñe, inquit, dediſti in manu ſerui tui ſalutẽ hãc & victoriã. Et. 1. Reg. 11. tale eſt ad populũ verbũ Saulis cõgredientis cũ Ammonitis. Cras erit vobis ſalus. Illæ enim oẽs ſalutares victorię, myſteria erãt ſpiritualis hui⁹ per Chriſtũ conferendæ ſalutis: quam proinde prophetę identidẽ vaticinabãtur. Vt, Dñs illuminatio mea & ſalus mea. Et, Salus iuſtorũ à dño. Et, Dñe virtus ſalutis meæ. Quibus ferè hic verbis vſus eſt Paulus. Et Zacharias, Quia viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ. Et erexit cornu ſalutis noſtræ. Vnde duces omnes antiquæ legis, qui Chriſti figuram gerẽtes populo ſaluti fuere, Saluatoris appellatione cognominabãtur. Vt Gene. 41. Iud. 3. & quarti Reg. 15. cernitur. Quo alludens angelus, Chriſtianæ ſalutis paranymphus. Voca- *Vocabis nomen eius Ieſum.* bis, inquit, nomẽ eius Ieſum. Ipſe enim ſaluũ faciet populum ſuum à peccatis eorum. Quæ tamen etymologia, niſi hębraice, ſplendorem non habet. Eſt enim (vt characteribus Latinis effigietur) Iaſa verbũ, ſeruare, vel ſi dicas, ſaluare, cuius verbale nomen, Ieſua, ideſt, Seruator, vel Saluator. Eſt ergo perinde, ac ſi diximſet, Vocabis nomen eius Saluatorẽ, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Hoc autem verbum impręſentiarũ addẽ- *Saluator.* dum duximus de nomine Saluator. Illi enim qui hac ętate latinitatis tutelam nimio iure ſuſcepere, non, Saluator, admittunt, ſed, ſeruator, aut liberator, aut ſoſpitator. Quia ſaluare aiunt, non eſt Latinũ, ſed, ſaluere, defectiuum ſalutandi verbũ neutrũ, ſignificans id quod, ſaluum eſſe. In actiua verò ſignificatione pro eo quod eſt, ſaluum facere, non ſaluare, ſed, ſeruare, dicunt Romani, atq; inde ſeruator, nõ ſaluator. At verò licet, conſeruatis, etiam dixerit Iudas, Dilectis & Chriſto conſeruatis & vocatis, tamen cum ſaluare, & ſaluatus, & ſaluator, non ſolum ſint in ſcriptura frequentiſſima, verum & ſolennes doctores & latinè celebratiſsimi, vt Aug. Ambro. Cypria. Lactan. crebro vſurpent, non eſt cur nos ab illis abſtineam⁹, eo pręſertim q̃ neq; Quintilian. neq; Cicero ipſe ab hoc verbo abhorruere. Ait ſiquidẽ ille. li.12.ca.10. At loquũtur & ſaluãt per ſonarũ diſcrimẽ. & Ci. li.2. de na. de. Itaq; maximę reip. partes in his bellis quibus reip. ſalus continetur nullis auſpiciis adminiſtrãtur, nulla perennia ſaluãtur. Neq; vero eſt cur audiãtur qui his locis fidẽ derogãt dicẽtes legendũ forte, Seruant, & ſeruantur. Vt ergo ad literã vnde videmur diſceſsiſſe, reuertamur, ait, virtutẽ Dei quę per Euangeliũ annunciatur, nõ eã eſſe, q̃ eſt ad creandũ mundũ, vel ad liberãdũ ſeruandũq; populũ à corporeis periculis, vt à diluuio ſeruauit Noe, & ab Aegyptiis Iſraelẽ, ſed in ſalutẽ aĩæ omni credẽti (*Iudeo primũ & Græco*) Quod dixerat, omni credẽti, ex- *Iudeo primũ & Græco.* primit ſubdens, Iudæo primũ & Greęo, ideſt, ſine aliqua diſcrepãtia humanę cõditiõis. Sed p̃poſuit, Iudęo, vt ſeruaret antiqtatis ordinem in credẽdo: nã prius crediderũt in Abrahamo Iudęi. ¶ Dubitare hic q̃ſpiã põt, an ſub iſta diſiunctiõe vniuerſos mortales cõplectatur, veluti ſub illa ſupiori, Greęis ac Barbaris, Orig. *Origen.* quidẽ neq; per illã neq; per hãc cẽſet totũ orbẽ cõprehendi, ſed ait, q̃ cũ Greęi duabus appellationibus, Greęi & Barbari, omne homi- *Græci & Barbari.* nũ gen⁹ exprimerẽt, veriore diſtinctione vſus eſt Paulus ſub trina appellatione. ſ. Iudęorũ, Græcorũ, & Barbarorũ. Atqui forſan ita res habet (vt iã prenotauimus) Iudæos nõ venire aut Greęorum, aut Barbarorũ nomine, ſed nihilo ſecius verò ſimillimũ eſt, q̃ per hanc modo bimembrem diuiſionem intelligatur totum humanum genus. Sed annotandum eſt, quòd λαὸς græcè vno ſignificatu ſignificat Græcos, alio verò idem eſt, quod Gẽtilis, Vbi ergo ſuprà è regione ponuntur Greęi & Barbari, accipitur primo modo pro illa natione, hic verò ubi opponitur Iudæo, idẽ pollet qd' Gentilis. Cũ enim Romę lis eſſet inter Iudęos & Gentiles de lege ſcripta & naturali, prima ſtatim propoſitio Pauli eſt, ſalutẽ nemini cõtingere poſſe, neq; Iudæo, neq; Gentili, niſi per virtutem Euangelii. Quocirca hoc ſibi familiariſsimo binario Iudæi & Greęi totũ orbis ambitum vbique complectitur. Adeò, vt *Ephe.2.* Ephe.2. inde vniuerſitatẽ redemptionis Chriſti patefaciat, q̃ ipſe fuerit pax noſtra faciens vtraque vnum. Nempè qui medio pariete maceriæ, hoc eſt, ceremoniarũ legis, diruto, duos populos condidit in ſemetipſo in vnũ nouũ

hominem, vt ambos reconcilaret in vno corpore Deo. Et hoc est quod ait hic. Virtutem Euangelii esse in salutem omni credenti. Hic autem primus locus est Pauli, vnde Lutherani ab orthodoxa patrum expositione discordant. Hinc argumentorum turbam ordiri inceptant, hinc bellum contra nos de iustificatione adoriuntur. Si enim, inquiunt, sal' apostolico testimonio omni in vniuersum patet credenti, quid aliud ad iustificationem desiderare oportet, aut exigere, q̃ vnicam fidem? Huius autem statum controuersiæ, et si lib. 2. de nat. & grat. satis explicuerim, quam infra quoq; commodius repetam cap. 3. tamẽ quia creberrimi subinde occurrunt loci huius figuræ, operæpretiũ est summatim hic eãdem ex parte referre. Fatentur enim catholici per fidem, vt hic ait Paulus, iustificari credentes, sed tamen per eam fidem, quę per charitatem operatur. Vt ipse idem Apostolus ad Galatas attestatur. Nam alias, etiamsi tanta esset (vt ait ad Corinth.) quæ transferendis montibus sufficeret, nihil ad iustitiam coram Deo valeret: pro eo quod, teste eiusdem apostolici ordinis Iacobo, ociosa esset, quinetiam mortua. At neq; illi negant fidem qua iustificamur, eam esse, quæ per charitatem operatur, sed tamen id verbotenus sustinent. Nam re vera bis per omnia à veritate distant. Concedimus enim oẽs fide per charitatẽ operante apprehendi iustitiam Dei: attamen, vt cap. illic. 5. explicitum à nobis est, apprehendere, idem illis est, quod credere, puta intellectus assensione accipere verbum promissionis diuinæ, quod solum, vt aiunt, necessarium est ad salutem. Iustitiam autem & gratiam sola sic fide apprehensam subsequitur, secundum illos, charitas & reliquæ virtutes, quæ ideo nullatenus concurrunt ad primam iustitiam, sed sequuntur iustificatum. Vbi facillimum perspectu est, quemadmodum iuxta eorum dogma non iustificamur fide per charitatem operante, sed sola fide, id est, intellectus assensu, antequam per charitatem operemur. Veritas autem catholica est, fidem esse omnino necessariam ad salutem, per quam quidẽ apprehendimus, hoc est, cognoscimus vnde pendeat & in quo consistat iustitia & salus nostra: veruntamen hanc Deus salutem in adultis per actus fidei & charitatis operatur qui ante gratiam informes sunt: post verò, formati. Deus enim ita nobis per fidem Christi pollicetur salutem, si fecerimus quæ fides iubet. Non enim solum ait, Qui crediderit, sed, Qui crediderit & baptizatus fuerit. Et, nisi pœnitentiam habueritis, omnes simul peribitis. Et, Si impius egerit pœnitentiam, omnium iniquitatum eius non recordabor. Et, Conuertimini ad me & conuertar ad vos. Nõ ergo satis est credere, ad iustitiam, sine actione pœnitentiæ. Quo circa fides non solum operatur per charitatem formatam in eo qui iam iustus est, sed per actus etiam quodãmodo charitatis disponit ad iustitiam: dum peccator numine afflatus diuinoq; attactus digito, assensum prębet Deo, libere nos mouenti atq; diuinę motioni cooperatur per spem salutis & peccatorum detestationem. Igitur in hoc sensu audiendus est hic Paulus prædicãs, Euãgelium, virtutem esse Dei in salutem omni credenti, vt lib. 2. citato latissimè à nobis disputatum est, vbi cap. 21. hunc Pauli locum peculiariter tractauimus, sed & cap. hic item 3. explicatius iterabitur idem locus.

Lutherani.

De nat. & grat. lib. 2. cap. 3. & 12. & 21.

Gala. 5.

1. Cor. 15.

Status controuersiæ Lutheranorum.

Veritas catholica.

3. Explicatè.

Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem.

Expositionem attexit eius quod dixerat, Virtus Dei in salutẽ. Salute enim nostra tũc re vera potimur, cũ iusti habemur, sumusq; apud Deũ. Iustitia namq; idẽ est quod ęqualitas inter duos. Atqui tunc res vnaquælibet iusta est, cũ rectè se habet ad proprium finem. Finis autẽ hominis (vt lib. 1. de nat, & grat. disserebam) nõ vnus, vt in cęteris se inferioribus creaturis, sed duplex est, nempe naturalis & supernaturalis. Hic supremus est: in quem inferior ille refertur. Naturalis finis hominis est bonum honestum, quod est rationis obiectum. Et ideo naturalis eius iustitia est operari secundum rationem propter honestum. Hoc enim est viuere, ceu animal rationale: in quo proinde Aristoteles felicitatem humanam constituit. Sed alter homini finis est supernaturalis in visione amati Dei consistens. Quocirca iustitia supernaturalis est, in gratia Dei agere, atquè ea præstare officia quę illi sint grata acceptaque ad vitam æternam. Primus dicitur naturalis, quia suapte natura homo cum generali affluentia Dei potest talem exequi iustitiam. Potest quippe nonnulla opera moraliter bona agere, quæ licet non sint merita æternæ vitæ, atque adeò nec simpliciter bona, sunt tamen vtcunquè bona, id est, iusta apud homines. Quod libr. eodem late discussimus. Iustitia autem supernaturalis nuncupatur hic ab Apostolo iustitia Dei. Vbi nihil refert qualiter genitiuum vsur-

Iustitia.

Finis hois duplex, & duplex iustitia.

Lib. 1. de nat. & gratia, cap. 21.

uum vsurpes, actiuène, id est, iustitia quæ est à Deo, an verò obiectiue, id est, iustitia ĩter hominem & Deum: Seu, iustitia coram Deo. Iustitia enim nobis apud Deum inesse non potest, nisi Deo ipso authore per iustitiam Christi. Hæc autem iustitia inde constat: primum vt in gratiam suam ac beneuolentiam (vnde nos Adam deiecit) restituat: mox vt iussa faciamus iuxta intentionem, qua nobis ab ipso præcepta sunt: puta vt digna sint præmio ęterno: qualia esse nequeunt, nisi in eius nos gratia, sua ipsius ope asseramus. Posita ergo est salus nostra in hac iustitia Dei, quæ inde iustitia Dei dicitur, authore Augusti. in lib. de spiritu & lit. quòd impartiendo eam iustos facit. Sicuti domini est salus, qua saluos facit. Quocirca non accipitur hic iustitia pro speciali virtute, quæ distinguitur in commutatiuam & distributiuam, sed pro toto virtutis genere, quod vniuersam probitatem comprehendit. Quemadmodum Matth. 3. Sic decet nos adimplere omnem iustitiam. Et ca. 5. Nisi abundauerit iustitia vestra plusquã scribarum & pharisęorum, non intrabitis in regnum cælorum. Hæc enim iustitia Dei est, quæ reuelatur in Euangelio. Tametsi (quod mihi probabilissimum est) iustitia hic etiam accipi posit pro iustitia Christi, qui de condigno meruit nobis reconciliationis gratiam vt infra suo loco exactius latiusq; patebit. (Ex *fide in fidem*) Geminam hanc fidem variè enarratores, nec parum diuerse, interpretantantur, nunc præcipuè postquàm ex Ciceronis officina tam densa in Paulũ prodiit enarratorum caterua. Igitur, vt nouas commentitiasq; expositiones missas faciamus, & complures alias, quæ in glossa referũtur, duę sunt ad rem pertinentes. Prior quã Ambros. suggerit, est, iustitiam Dei reuelari ex fide, quam nobis ipse dat promittẽdo salutem, in fidem quam nos illi vicissim tribuimus credendo. At verò doctissimus Ambros. potius videtur hic modum attingere, quo salutem acquirimus, q̃ quo nobis reuelatur. Adipiscimur enim tunc salutem, cùm Deus confert quod promisit, annuentibus quidem nobis credendo. Reuelari verò ex fide in fidem, ordinem planè luminum ac successionẽ designare videtur. Quamobrem sensus omnium certissimus est, vt vtroq; loco assensus intelligatur credẽtium per reuelationem Dei. Nempe ex fide antiquorum patrum in fidem nostram. Hunc enim sensum Orige. Chrysosto. & reliqui patres magno hic consensu percipiunt.

Iustitia Dei.

Augusti.

Iustitia.

Ambros.

Ex fide in fidem.

Germanus sensus.

Cùm enim dixisset Paulus, Iustitiam Dei reuelari in Euãgelio, obiicere ei potuissent Iudæi, ante Euangelium reuelatam illis in lege fuisse salutem. Quocirca præocupans eos, qui sic reclamarent, ait, iustitiam hanc nõ in Euangelio primum, sed ex fide in fidem reuelari, id est, primum in lege veteri patribus, quibus multifariè multisq; modis loq̃batur olim Deus in prophetis, per fidem implicitam & trinitatis & Christi, postea per explicitam nobis in Euangelio, quibus explicatius locutus est in filio. Quæ quidem fides licet ex parte obiecti, non duæ, sed vna sit, scilicet de vno Deo, deq; vno Messia, iuxta verbum Apostoli Ephes. 4. distinguntur tamen accidentaria differentia expressionis & temporis. Quem enim ipsi credebant implicitè trinũ, nos explicitè, & quẽ ipsi operiebantur venturũ, nos cõfitemur venisse. Est ergo sermo hic talis. Iustitia Dei per Christũ q̃ sub fide antiquæ legis velabatur, nunc per fidem Euãgelij reuelatur. Et apparet ex fide in fidẽ, dixisse, qua forma dialectici docẽt ex premissarum scientia progredi discipulum ad eam quæ est conclusionis. Qua de causa Apostoli & Euãgelistæ sæpe vtebãtur testimoniis veteris testamẽti, vt ꝓximo textu patet, & cap. 3. repetemus. Reuelatio autẽ hæc iustitiæ Dei est, nemini vnquã mortalium per vllius opera legis extitisse salutem, nisi per gratiã Dei in fide, vel implicita, vel explicita Iesu Christi. Gentilibus autem qui possent identidem redarguere, etiam in lege naturæ extra fidem Iudæorum patuisse sibi salutem, respondere hic differt: dicturus statim quomodo illis facta fuerit reuelatio iustitiæ Dei: atq; adeò inuisibilium bonorũ, per ea quæ facta sunt.

Vna fides.

Reuelatio iustitiæ.

Sicut scriptum est. Iustus autẽ ex fide viuet.

Testimonium hoc non assutum cogites sententiæ proximæ, reuelatur ex fide in fidem, sed superiori, in salutem omni credenti, Neque idcirco fit vitiosum hyperbaton, quinimo appositissimè prius exponere studuit, quidnam rei esset virtus illa in salutem: vtputa quòd esset iustitia Dei, quæ vita est omni credenti. Et quia dixerat, ex fide in fidem, è vestigio subiicit testimonium antiquę legis, quomodo credenti pateat salus, videlicet quia iustus ex fide viuit. Est autem verbũ hoc Abac. 2. Vbi translatio nostra habet, Iustus autem in fide sua viuet. Septuaginta verò, ex fide mea viuet. Et quidam codices Latini

Abac. 2.

Hieron. tini habēt, viuit, de p̄senti. Hiero. septuaginta arbitratur fuisse deceptos similitudine q̄ maxima est characterū Hebræorū, י, Iod &, ו, Vau. Nam si dictio terminatur in, י, Iod, legēdum est, mea. Si verò in, ו, Vau legendū, sua. At fortasse in re ambigua consultius septuaginta duxerūt vertere, mea, vt humanā salutē Deo trāsscriberēt. Apostolus autē vtrūq; suppresit, vbi idcirco alterutrū subitelligi licet. Nisi forte vel, sua, dixit, vel, mea, & à scriptorib⁹ neglectū est. Hic, secundus locus est, quē Lutherani pro se adferūt: porrò quē eo intellectu legunt, q̄ fides per se sit vita ipsius iusti, atq; adeò reliqua opera nihil ad iustitiā corā Deo conferant. Cùm tñ (vt eodē cap. 21. lib. 2. demonstrauimus) non ille sit sensus, q̄ fides sit vita ipsa & forma qua homo est iust⁹, sed q̄ fides sit, q̄ iustum, tum in finē dirigat, tum alliciat ad virtutē. Acsi dixisset, Iustus nō pri⁹ recipit p̄mium, q̄ operetur, sed in futurū prospiciēs operatur. Vnde, ex fide, inquit, Hier. quia sine fide, hoc est, sine spe retributionis bonorū operū perficere virtutes nemo poterit. Quo sensu ait ipse ad Heb. Credere oportet accedentē ad Deū, quia est, & quia remunerator est. Atqui sensus hic planissimus est & perspicu⁹ in verbis, pphetæ. Excitat enim illic Deus desides homines ac sensuales, qui nō nisi præsentibus cōmouentur, quibus ait, Ecce qui incredulus est non erit recta anima eius in semetipso: iust⁹ autē in fide sua viuet, id est, spe per fidē reuelata durabit in opere. Et Apostolus ipse ad Hebr. 10. eundē prorsus depromit intellectū, vbi ait, Nolite itaq; amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationē: patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei faciētes reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquātulumque qui venturus est, veniet, & non tardabit. Iustus autem meus ex fide viuit, quòd si subtraxerit se, nō placebit animę meæ. Viuit ergo iustus ex fide, dum propter Deum, quem fide cognoscit & propter præmiū, cuius spē habet, ex fide, facit opera charitatis. Vbi status depingitur & conditio nostra à Deo peregrinātium. Illi quippe triumphatores cælicolæ ex visione amātes viuunt, nos verò ex fide operātes. Atq; hic est quoq; sensus superioris conclusionis, quę hoc testimonio confirmatur, Euangelium est virtus Dei in salutem, omni credenti.

Lutherani.

Lib. 2. de natur. & gra. cap. 21.

Hieron.

Hebr. 10.

Reuelatur enim ira Dei de cęlo super oēm impietatē & iniustitiā hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent.

Præfixa itaque, explicata & testimonio scripturæ confirmata capitali propositione totius epistolæ, nimirum quòd soli gratiæ Dei per merita Christi adscribenda salus sit totius humani generis, ad amplissimam eius corroborationem descendit, tali ordine, secundum partitionem quam nuperrimè faciebamus. Primo in quatuor hisce capitulis dilucidat hanc secūdo loco propositā particulam, Iustitia enim Dei in eo reuelatur, demonstrando, (vt paulò ante dicebamus) necessitatem gratiæ & fidei euangelicæ. Mox in quatuor proximis edisserit priorem partem, scilicet, Virtus Dei est, explicando potestatem ac facultatem magnificam gratiæ iustificantis ad opera subsequentia perficiēda. Tertio in trib⁹ subsequētib⁹ explicat, quod ait, Iudæo primum & Græco, quēadmodum vtiq; vtriq; populo, id est, vniuerso orbi gratuito Dei munere eadē gratia obuenerit. Est aūt in hac potissimū tractatione ob oculos habēda bimēbris illa diuisio iustificationis, quā lib. 2. de na. & gra. p̄fiximus. Prima enim est, qua q̄ iniustus erat, iustus fit: iuxta illud infra. 4. Credēti in eum qui iustificat impiū. Altera verò est, qua (vt est in Apocal.) qui iustus est, iustificatur adhuc. Prima est remissio peccatorum per gratiam operantem. Secūda verò est progressio ad vberiorē iustitiā per gratiā cooperātē. Tertiā illic iustificationis acceptionem adiecimus, vt iustificatio sit absolutio eius, qui reus in iudicio fit: cū scilicet secundum allegata & probata ab illo iudex sentētiā profert: iuxta illud Pro. 17. Qui iustificat impiū & q̄ cōdēnat iustū, abominabilis est vterq;: de qua acceptione ī subsequētib⁹ aduersus Lutheranos redibit sermo. Attamen est hic maximopere speculādus processus apostolicus ad intellectū literę, q̄ alias abstrusissima videtur. Etenim quoniā duo poterant hoīes allegare, quibus suam arrogarent iustitiā, scilicet, vel cognitionē seu receptionē legis, vel secundo opera quę fecissent secūdū legem, hunc in ostendenda gratiæ ac fidei necessitate ordinē tenet, q̄ primū patefacit, cognitionē seu receptionem legis sine operum exibitione neutiq̄ sufficere ad iustitiam, vel acquirendam, vel augendam. Iustitiā dixerim, nec quæ apud Deū est, nec quæ apud homines. Et hoc pertractat vsq; ad illum locum cap. 3. Qui ex operibus legis, &c.

Ordo & distributio.

Iustificatio duplex.

Lib. 2. de na. & gra. ca. 6.

Processus Apostoli.

Nempe

Nempe commonstrando, non auditores legis, sed factores iustificari apud Deū. Quinimo in eos, qui auditores sunt & non factores, iram prorsus Dei reuelari. Illinc verò vsq; ad finem quarti capitis progreditur, vt confirmet, quòd neq; opera cuiusuis legis efficacia sunt primæ iustificationis, hoc est vt ex iniusto quis iustus fiat, sed eiusmodi causam iustitiæ ad fidem esse & ad gratiam Dei referendam. Quæ idcirco gratia & fides, causa quoquè sunt, vt opera iustificati, auctioris sint iustificationis merita. Ex quibus deniq; colligit necessitatem gratię & fidei, vtpote quòd ex illis vtrunq; iustificationis genus omnino dependeat. Sed quo perspectior hæc tibi fit partitio, hinc oculis prospicere incipias discrimen inter legē et fidē, qd⁹ Paulus in subsequētib⁹ expādit. Est enim hoc, q̄ legis, siue naturalis, siue scriptæ id, prsus munus fuit, vt doceret quid bonū & quid malū: & ideo inexcusabiles faciebat delinquētes: iustitia verò quæ est apud Deum, atque adeo impletio legis ad suam ipsius intentionem, beneficium est diuinum per fidem Christi. Quamobrem duo hic statim proponit. Primum quòd euangelium Christi redemptoris virtus Dei est in salutem, quippe in quo ipsius iustitia reuelatur. Alterum, quòd pariter in eo reuelatur ira eiusdem Dei in eos, qui veritatē eius per iniustitiam retinent. Atqui cognitionem legis absq; operibus nihili fieri apud Deum, quinimo præuaricatores per eandem reos constitui, prēmonstrat de gentilibus in residuo hoc fragmento huius capituli, ac deinde vsque ad locum iam præsignatum cap. 3. quia ex operibus legis, palam idem facit in Iudæis: nimirum de ambobus concludens populis, quib⁹ est totum hominum genus complexus, quòd omne os obstruendum sit, omnisq; mundus subiiciendus Deo, vtputa in cuius arbitrio & beneplacito posita est nostra salus. In accusatione autem gentium tria peragit. Præmittit nanq; primum, quam habuissent notitiam Dei, iurisq; naturalis, mox quanta nihilominus commisissent flagitia, ac demum quales exoluissent pœnas. Haud ergo abrupta tibi ineptaq; videatur oratio hęc, dum de improuiso à reuelatione iustitię Dei digreditur ad reuelationem irę. Est enim potius artificiosissima continuatio: iustitia etenim duas habet partes, videlicet retributionem bonorum, & malorum vindictam: ob idq; reuelatio irę, explicatio est iustitiæ. Quocirca ne proponenti Paulo, iustitiam Dei reuelari in Euangelio, obtenderent gentes, reuelationem iuris naturalis sibi satis fuisse, preuenit eos dicens, Imò reuelatur simul in eodem Euangelio & ira Dei super impietatem vestram, qui agnitionem illam naturalis iuris deprauatissimis moribus contaminastis. Et est vocum respondentia supra modum concinna, Iustitia Dei reuelatur ex fide, &, Reuelatur ira Dei de cælo super omnem iniustitiam, licet sit modus conuersus. Nā iustitia nostra à Deo per fidē velut ex suo fonte promanat, ediuerso autē iniustitia nr̄a non est effectus irę Dei sed causa. (Ira Dei.) Nulla in ipso est passio, sicuti in nobis, sed tamen iustissima eius vindicatio, dicitur ira, nomine sumpto ab affectione quæ est in nobis. Non quidem propter similitudinem affectuum, nihil enim in Deo simile est iracundiæ nostræ, nempe qui (vt est in lib. Sap.) cum tranquillitate iudicat, sed propter similitudinem effectuum. Sic enim Deus absq; vlla concitatione animaduertit in reprobos, qualem homo percitus ira effectum facit in hostem. Sicuti in subuersiōe orbis dixit se pœnituisse, quòd creasset hominē quoniam ita humanum genus deleuit de superficie terræ, quemadmodum deleret vas, figulus, quem pœnituisset facti. Quanq̄ & potest accipi nomen, ira, pro effectu ipso. Iuxta illud Exod. 15. Misisti iram tuam & deuorauit eos ignis (De cælo.) Exaggeratio est ad incutiendum terribilius timorem. Præterquam quòd fortè adiectum est ad declarandum, flagitiosos illos atq; impios gentiles tanta licentia vixisse, acsi Deus (vt est in Iob) nostra de cælo non consyderaret, sed ambularet circa cardines eius: contra quàm est in psalmo illo, Dominus de cælo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deū. ¶ At verò apparere cuipiā posset, non primum fuisse in Euangelio reuelatam iram Dei, imò non tam euidenter tamq; horribiliter in ipso, quàm olim, cum in lege naturæ, tum etiam in lege scripta. Legimus enim pridem cæli cataractis apertis obrutum orbem, item ardēti sulphure è cælo iactato consceleratas vrbes infandæ turpitudinis dedisse pœnas, alibi hiatu terrę viuentes homines absorptos, atque alibi ab angelo cælitus missо permulta hominū millia trucidata, aliaq; id genus prodigia, quorum similia à Christo vsq; nato nunquā, aut certe vix vnquam accidisse legimus. Qua de causa Manichæi Deum veteris testamenti crudelem existimabant. Quin vocabatur in lege, Deus vltionū.

Discrimen inter legē & fidem.

Tria in accusatione gentium.

Ira Dei.

Sap. 12.

Dubitatio.

Manichæi.

Quid

Quid ergo est quod ait Paulus, terrificam iram Dei cum Christo nato reuelatam de cęlo? Vt alta hic interim responsa intermittam, quod mihi in mentem venit, quodque euãgeca hominum soboles animo deberemus altè recondere, ne adeo nos secure præcipites in vitia daremus, sic habet. Humanum genus ante scriptam legem infans erat, sub lege deinceps, ceu puer (vt inquit Apostolus) sub pędagogo: quib⁹ proinde hominibus tam officiorum pręmia, quàm erratorum suplicia (qualia illi ętati conducentia sunt) præsentanea & sensibus peruia proponebantur. Si volueritis (ait per Prophetam illum) & audieritis, bona terræ comedetis: quod si noluerit & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. At vbi ad iustam ætatem adoleuit, vt in hęreditatem mitteretur, nihil iam in Euangelio puerile, nullum nobis lex nostra temporarium statuit, vel pręmium, vel suppliciũ. A visibilibus nos ad inuisibilia abducit, ad cęlestia attollit à terrenis. Cum ergo Apostolũ hoc loco iram de cęlo euangelicam comminantem audio, multo maiorẽ intelligo, quàm vel conflagrationem vrbium, vel orbis inundationem, nempe illam domini ac iudicis nostri, vbi ait, Ne terreamini ab his qui occidũt corpus, & post hęc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. Timete eum qui postquàm occiderit, habet potestatem mittendi in gehennam. Quod perinde est, acsi dixisset, Non solum minus timendi sunt qui occidunt corpus, quàm qui torquere potest animas, eo quòd maior corpore est anima, sed ex eo minus sunt metuendi, quòd non possunt, dum torquent, nõ occidere. Si enim id valerent, ob id mulo essent magis extimescendi. Fac dirum immanissimũq; tyrannum omni tormentorum genere in quempiam desæuire: videlicet qui hominem, vti pecus, coram iubeat excoriari, exenterari, dilaniari, torreri, & quouis alio (si quis excogitari potest) modo affligi, posleq; etiam tũc hominem illum non interficere, sed spiritum sensusq; vim in illo corpore in columem retinere, vt quoties sibi libitũ esset, in equleũ repeteret, eademq; tormenta iterum ac subin de iterum integraret. Hæc certe potestas vehementissimè perhorrenda esset. Veruntamen cum in hominis facultate positum non sit, vt quem cruciat, non perimat: quinimo quo quis crudelius cruciat, citius interimit, non est cur tantopere occisores corporum timeãtur. Nam illucvsq; penit⁹ eorum terminatur sęuitia. At verò illius est potestas expauescenda, à quo nec ipsa te mors valet eripere, sed post necem corporisq; interitum animam potest cũ resumpto immortali corpore sic semper discruciare, vt tamen nunq̃ exhauriat vitam, Hęc vtiq; ira Dei est que reuelatur de cælo, in lege quidem naturę qualiquali notitia, in lege vero scripta aliquanto maiori, sed in Euangelio explicatissime (*Super omnem impietatem & iniustitiam, &c.*) Impietas est hominum in parentes, in patriam, atq; cũ primis in Deũ in quos propriæ nõ est inititia, quia nec esse potest ęqualitas obsequiorum ad suscepta beneficia. Iniustitia verò ẽ inter homines. Et potest hic fortè speciatim accipi, vt contraria est iustitię, quę in præstando seruandoq; suo vnicuiq; iure posita est. Tametsi posit etiam, nec adeo multum refert, generaliter accipi pro vniuersa vitiositate, contraria iustitiæ paulò superius cõmemoratę. Et est secundum quosdã hebraissimus, vel fortè hypallage, idest submutatio verborum, super omnem impietatẽ hominum, pro eo quod est, super impietatem omniũ hominũ. Sed nulla fortè opus est figura. Vindex enim est de⁹ nõ solum in singulos impios, verum & singularũ impietatum. (*Qui veritatem Dei in iniustitia detinent.*) Id est veram cognitionẽ Dei, seu qua Deum homines nouerant, seu quam Deo authore receperãt. Vtrũuis enim senseris, eodẽ recidas. Nã (vt ex subsequentibus iamiam liquebit) quauis notitia Deus nobis innotescat, eãdem ipso magistro suscepimus. Quanq̃ in aliquibus exemplaribus, prę sertim græcis, non est genitiuus, Dei, sed tamen idem pollet, veritatem, quod veritatem Dei. Quid autem sit, veritatem Dei in iniustitia & impietate detinere, id sanè nõ obiter & perfunctorie est contemplandum. Sciẽtiam nanq; & quamcunq; notitiam à deo recipimus, in hoc eam ipse mentibus nostris insculpit, vt sui in nobis amorem ingeneret, ad suum nos alliciat cultum, & qua ad se recta pergamus, prę monstret viam. Qui ergo, quo suapte natura ducit, lucem huiusmodi non sequitur, sed moribus deuius aliorsum deflectit, is, quasi vim, violentiamq; inferens, veritatem Dei detinet, id est arcet, cohibet & veluti carceribus remoratur: multo profecto magis, quàm qui vel cælũ à motu, vel solem ne illuminaret inhiberet. De hoc ergo impii iniustiq;, Pauli iudicio censentur gentiles, quòd cum Dei notitiam tali lege & fide recepissent vt totam in eius cultum & gloriam impenderent, nequiter eam tamen perditissimisq; moribus

Humanum genus.

Esai. 1.

Luc. 12. Noli te timere eos qui occidunt corpus.

Impietas.

Veritatem detinere.

polluerunt, ac simulachrorum cultura vitiarunt. Huius pulchrum Chrysost. exemplum supponit. Veluti sicui rex (inquit) thesaurum suum crederet, vt in suum ipsius regis honorem & splendorem dispensaret, in prædones ille tamen & meretrices perfide effunderet, is sanè grauiter in regem peccasset. Quam vero nefande veritatem Dei impietate sua & iniquitate ethnici compresserint ac violauerint, explicatum progreditur.

Christ.

Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit.

Duo sunt radii lucis illius, quam Deus habitat inaccesibilem, nobis in hac mortali vita communicati: alter scilicet naturalis in natiq; nobis luminis, quo in rebus visibilib⁹, quantum nostrum fert ingenium, inuisibilia contemplamur: alter verò reuelatæ fidei. Idcirco cum de hoc secundo dixisset, iustitiam Dei reuelari in Euangelio ex fide in fidem, vtputa Iudæis & nobis, prosequitur nunc de priori modo dicere, per quem gentibus Deus innotuit, vt explicet, quã philosophi veritatem, quoq; pacto per iniustitiam detinuerũt. Igitur, quod notum est Dei, non est dicere, quod notum est Deo: sed quod cognoscibile est de Deo, id est, quod per se ratio naturali acumine absq; speciali reuelatione speculando consequi valet: ad differentiam eorum, quæ naturalem rationem transcendunt: quæ dicuntur ignota. Hoc, inquit, in illis manifestum fuit, id est, inter illos. At ne Romani vel reliqui mundi sapientes insolentia intumescerent, cogitantes eiusmodi cognitionem Dei suopte se ingenio & industria comparasse, subdit. (*Deus enim illis manifestauit.*) Hoc autem verbum nonnulli referunt ad manifestationem fidei. Quo profecto nihil esse potest literę minus consentaneum, vt paulò inferius emunctius disputabitur. Loquitur enim hic de cognitione gentium, vt distinguitur contra cognitionem Iudæorum & euangelicam, quam paulò ante appellauit fidem. Et propterea hic dixit, Quod notum est Dei, id est, cognoscibile per ea quæ facta sunt, in quibus conspiciũtur inuisibilia, hoc est, manifestè intellectui demonstrantur (vt ait Hiero.) quasi alia non sint cognoscibilia, nisi per fidem, per quam non conspiciuntur, sed creduntur. Igitur lumen ipsum naturale, de quo ait Prophęta, Signatum est super nos lumen vultus tui domine, appellat, & quidem meritissimo manifestationem Dei. Nam etsi lumen hęc, debitum sit conditioni, & naturæ hominis, sicuti sua singulis naturis debita cõgenitaq; sunt accidentia, tamen quia Deus est naturæ parens, qui res ex nihilo condidit, opera ipsa naturalia, quę fiunt per formas ab ipso rebus inditas, perq; generale auxilium, munera sunt eius. Ad confutandum ergo philosophorum opinionem, qui ignorantes mundi creationẽ, non ita pro dignitate Deo adscribebant beneficia naturæ, ait Paulus, Deus illis manifestauit, cui proinde cuncta debentur: nam & sensus nobis contulit, & hanc mundi fabricam, ceu librum, coram nobis aperuit, & inuestigatricem rationem adiecit, qua per effecta opera opificem suspiceremus. Atq; id est quod subdit.

Duo radii æternæ lucis.

Quod notũ est Dei.

Manifestatio Dei.

Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta cõspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas.

Exponit quidnam illud sit, quod humana ratio scrutari de Deo valet, quibusq; sit vestigiis indagabile. Vbi hoc est ad eiusmodi interpretationem prænoscendum, quod structura hæc mundi non est effectus Dei vniuocus (vt verba vsurpemus philosophiæ) sed æquiuocus. Quod est, non esse effectum similis substantiæ (sicuti est arbor ex arbore genita, vel animal ex sui simili est) sed substãtiæ & naturæ disparis ac dissimilis: veluti plantæ atq; animalia, opera sunt solis, à quo progignuntur. Ob idq; sicut effectus solis quos experimur, non eum secundum totam naturam repræsentant, sed quatenus eorum est causa, vtputa, quòd sit calidus, siccus, lucicidus, &c. ita neque per creaturas innotescit nobis Deus secundum naturam & essentiam suam, sed secundum potentiam, qua est rerũ effector. Agit autem extra se, quatenus vnus, (nam opera trinitatis indiuisa sunt extra) non autem qua ratione est trinus: fit ergo, vt quemadmodum qui nunquam vidisset solem, neutiquam ex rebus genitis cognouisset, cuius quantitatis aut figuræ esset (quod munus est astrologiæ) cuiusuè esset essentię (quod pertinet ad metaphisycam) ita neque per creaturas altius à nobis conspicitur Deus, quàm vt intelligatur esse vnus, primaque rerum causa, incorporeus, infinitus, & cętera. Penitus illa verò sublimiusque callere quæ illi competunt inquantum trino, superioris

Effectus vniuocus & æqui.

Quomodo Deus per creaturas repræsentatur.

perioris est cognitionis, puta fidei, in ænigma te: visionis autem, in propria specie. Hoc tanè notitiarum interuallum verbis illis subnotare videtur Sapiens, Eccli. 3. Altiora te ne quæsieris. Et subdit, Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. Quod est, Illa quæ eousq; sunt excelsa, vt intuitum naturalem excellant, nequaquam naturali vi mentis explores: sunt tamē eorum tibi multa desuper referata, quę non debes ad rationis tru tinam perpēdere. ¶ Igitur quę de Deo hęc rerum vniuersitas nobis indicat, tria sunt hic apud Paulum, scilicet, Inuisibilia Dei. Quod est dicere, Essentia seu essentiæ attributa, quę negationis forma proferuntur: vt quod sit infinitus, immensus, &c. hæc enim significat, inuisibilia. Mox Sempiterna eius virtus: puta quòd sit principium operādi primum, idemq; vnum. Ac tertio Diuinitas: quo nomine (vt reor) inaccessam maiestatem designauit, sed quatenᵘ in nos effusa, finis est noster. Hæc autem tria triplici via ex creaturis (vt author est in de diui. nomi. Dio.) peruestigantur: scilicet efficientię, excellentiæ, & negationis. Qua de re non erit extraneum hic adeò neq; peregrinū, vias quibus fuerint philosophi ad inuestigationē Dei ingressi, præcurrere, nempe vt intelligamus, quàm nō fuerint excusabiles, qui debitam ei gloriam non retulerūt. Primam nanq; viam, eandemq; regiam, cunctisq; propemodum celebratissimam, à ratione motus ac mutationis rerum sibi muniuere, quæ dicitur ratio efficientiæ. Hac enim semita rimati sunt virtutem Dei, & per virtutem cætera. Etenim per se notum ac sensu compertissimum primum omnium habuerunt, res corporeas vniuersas moueri: nempe alterari ab se mutuo, corrūpi, & quæ pereunt sementem facere, vnde similes repullulent, quatenus soboles rerum temporaliū perpetua generationum serie, æternum (vt in eorum erat opinione) persisteret: cælos verò, harum vicissitudinis mutationum expertes, loco saltem cieri. Sub hac autem sensuali experiētia assumpserunt, quicquid mouetur, ab aliquo moueri. Quod Arist. 7. & 8. Physicorum ratiocinatus est, acutè id quidem, sed prolixius & implexe magis, quàm vt hic extricare debeamus. Est tamē luce ipsa clarius, quòd nunquā viride lignum ardere, calescereve ex se posset, nisi ab alio, quod calidum, aut re sit, aut virtute, immutaretur, neq; luti massa in vas se vllum ipsa efformaret, nisi figulus ex præconcepta animo forma eam effingeret. Ab hoc principio elucere illis cœpit causarum series, naturalisq; catena, qualiter inferior quęq; à superioribus moueretur: nempe sublunaria hæc agentia subiecta esse cælestibus lationibus (quod in meteoris docet Aristot.) vt eorum virtus inde gubernetur. Perspexerunt enim, accedente ad nos sole, quàm plurima terræ nascentia germinari, quę recedente, exarescunt. Vnde illud dictū promanauit, Sol & homo generant hominē. At qua causa & ratione terrena hæc à cælis mouentur, & cælos necesse est (siquidem & ipsos moueri rotariq; constat) ab alio circunferri. Non est autē in causis in infinitum abitio, quoniā tunc nulla esset prima, nulla autem extante prima, quæ suppositas mouere incipiat, fieri nequit motus: est ergo motor primus, atq; adeo immobilis: nam aliâs moueretur & ipse aliunde, Ecce quemadmodum via motus & efficiētiæ peruestigata est suprema virtus: quæ cùm sit ipsa omnino immota, omnium perinde sit mutationum principiū & effectrix causa. Ex quo continuo secundum consequens eadem via fit, supremam illam causam, nō plures, sed vnum esse Deum. Nomine enim Dei potentia quædā, virtusq; enunciatur summa, ac per se sufficientissima. Si autem duo essent dij, aut vnus alterius ope egeret, & tunc nō esset cunctipotens: aut per se omnia posset, & tunc alter esset superuacuus. Quinimo vel vnus valeret alteri resistere, & tunc alter non esset consummata virtute: vel resistere nequiret, & tunc esset hic imbecillus. Sed & qui admirandam mūdi compositionem inspexerint, qui ex mēbris tam disparibus tanta concordia & vnitate confoederatis, compactus est, nō possunt non habere persuasissimum vnius Dei esse figmentū. Vnde Lactan. lib. 1. non philosophorum modo omnium, sed poetarum quoq; confessione ostendit, vnitatem summi Dei receptissimam fuisse semper in antiquitate. Id quod disertissimè Cicer. in de nat. deor. luculenterq; Aristo. & grauissimè in Parmenide Plato & in conuiuio constituunt. Quocirca (vt ibidē Lactan. & Cicero authores sunt) turbam illam deorum Saturni, inquā, Cereris, Neptuni & talium humana cōsuetudo introduxit, de quorum origine & causa paulò post redibit sermo. Quibᵘ nihilominus plurimos adiunxit poetarum licentiosa loquacitas. At quāuis diuersis eos rebus quasi fautores præferebant (vt Cererem frugibus, vitibus Bacchum) nemini tamen arrogabant efficientiā ea ra-

Eccli. 3.

Tria de Deo cognoscibilia.

Triplex via cognoscendi Deum. Dionys.

Vias motᵘ & efficientiæ.

Vnitas Dei.

Compositio mundi.

Lactan.

Cicero.

Deorum turba.

ea ratione, qua primo orbis motori. Tertio eadem efficientiæ semita insistentes contemplati sunt, virtutē illam vnius Dei, sempiternam esse. Quod ait hic Paulus, & propheta olim Daniel vbi dicebat, Potestas eius potestas æterna, quę non auferetur. Quoniam virtus & substantia quæ immobilis est, illa quidem neq; habet vnde gigni, neq; à quo possit corrumpi. Quam quidem præterea æternitatem virtutis eadem ipsa generationū perpetua constantia planè demonstrat. Nam & materia, perpetua est, quæ proinde ex corrupto restat, subsequentiq; generationi substernitur, & (si legem naturalem duntaxat spectes) cælum itidem perpetuum est, vnde generationes perpetuētur. Quo fit, vt & primū efficiens sit maiori multo ratione sempiternum. En quemadmodum sempiterna Dei virtus philosophis innotuit, videlicet primum esse principium motus, idemq; vnum, ac deniq; sempiternum. Mox inde eadem efficientiæ methodo philosophantes speculati sunt diuinitatem Dei, quam hic nominat Paulus. Quo sanè nomine aliter denotari videtur essentia Dei, q̄ nomine deitatis. Deitas, nanq; naturā Dei absolutè exprimit, sed, diuinitas, eandē significat, qua ratione rebus extra diffusa participatur, finisq; est omniū. Est enim id diuinum, quod est deitatis particeps, atq; adeò, diuinitas, idem pollet, quòd participata, seu participans se deitas. Quamobrē Deus non dicitur diuinus: licet dicantur attributa diuina: quia significantur modo intelligendi humano, veluti accidentia. Cognouerunt inquam, Deum se quodammodo rebus cōmunicare, atq; adeò cuncta propter seipsum, ceu supremum finē, mouere. Nō enim Deus appetitu & desiderio vllius rei acquirendę quaeret, operatur, sed amore suæ effundendæ bonitatis. Hanc autem rationem vltimi finis, veluti primi authoris, hoc pacto per eosdem creaturarum motus potuerūt indagare. Res etenim cunctæ de se ipsæ palā prædicāt, agere se, vel agi propter finē: qd' Arist. Physi. 2. perquàm sapienter difertum reliquit. Quis nam ignoret, vapores in hoc prorsus natura effectrice in aera sursum eleuari, vt pluat: pluere verò ꝓpter fruges, fruges autē i aiam tium vsum & alimoniam crescere. Et (quo cætera prætereamus) animaliū, hominumq; præsertim membra & organa & potentię in sua quęq; officia, functionesq; distributa, firmissimo sunt testimonio, in suos ipsorū fines suapte natura referri. Cùm res ergo irrationales, quippe quæ non se ipse arbitrio moueāt, in suos se fines dirigere nequeant, planè colligitur à sapiente suo primo motore in suos quæq; dirigi, propelliq; fines: veluti mittitur in scopum sagitta. Et quoniam finem vnum in alium ordinari, compertum est, neq; verò est in infinitum per illos ascendere, sed ad summum sit tandē perueniendum, fit, vt ipse qui primus est motor, supremus quoq; sit finis, propter quem ipse cūcta fabricauit. Neq; verò id tantum, sed inde facile sapientes illi intelligebāt, virtutem illam primā, non ideo solum sempiternā esse, eandemq; omnium finem, quòd esset perpetuo immota permānsura, sed quòd iugi perpetuaq; prouidentia ab initio cuncta gubernaret. Vt est Sap. 14. Tua pater prouidētia ab initio cuncta gubernat. Et in Euangelio Ioan. 5. Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Vnde Protagoras, qui de hoc dubitauit, & qui id negauerat Diagoras, atque adeò Democritus & Epicurus, qui res fortuna, casuq; agi profitebātur, ludibrio in reliquis philosophorum scholis habiti sunt. Quos Iob. cap. 22. illis ipsorū verbis subnotauit. Nubes latibulū eius, nec nostra cōsyderat. Nemo enim tam rudis vnquā fuit, tamq; feris moribus, inquit Lactan. ille Firmianus, quin oculos suos in cælum tollēs aliquam Dei prouidētiam intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, vtilitate & pulchritudine. Et lib. 2. de nat. deor. Cicero. Quid potest esse tam apertum, tamq; perspicuum, cùm cælum suspeximus, cęlestiaq; contemplati sumus, quàm aliquod esse numē prestantissimæ mentis quo hæc regantur? Imo verò si te audire adhuc non tædet, non modo cognouerant, totam hanc rerum molem, esse propter Deum, verū explicatius id quidem: puta totam esse propter hominem conditam, hominem verò, vt Deum coleret. Aristo. inquam, & quos veritas creati mūdi latuit, docuerūt nihilosecius omnia existere propter hominem. At verò Plato, quem philosophorum Deum iure optimo, vel hac de re, nūcupauit antiquitas, nō id modo, verum (vt in Timæo dilleruit) factum esse à Deo mundū, eundemq; propter hominē, tanquā eius domicilium, rerumque hanc vniuersitatem, quāta eam cernimus amplitudine vastissimā, ac dispositione pulcherrimā, in victum, vestitū, aliaque subsidia homini fuisse à Deo suffectam. Quamobrē cum Aristot. in operatione secundum virtutē, humanam felicitatem collocasset, & in cōtem-

Sempiterna virtus.

Dan. 7.

Diuinitas & deitas.

Deus, finis omnium.

Agere propter finem.

Prouidentia. Sap. 14.

Iob. 22.

Lactan.

Cicero.

Plato.

Mūdus propter hominē.

platione intelligentiarũ, multo diuinius Plato, (quod in conuiuio disputat, & D. Aug. de ciuit. Dei lib. 8. meuinit) hoc quod est, secundum virtutem viuere, nemini euenire affirmabat, præter eum qui notitiã, amorem, imitationemq; Dei haberet, neq; esse quẽquam aliam ob causam beatũ, q̃ ꝙ Deo, qui summũ bonũ est, frui cœperit. Nam animorũ immortalitatẽ nõ solum Plato frequẽter, & dubio procul Arist. sed etiã Stoicorũ princeps Zeno pro cõpertissima habuit, qui & piorũ sedes ab impiis longè discreuit. Hæc sunt in quorũ meditationem voces nos istæ duæ miserũt, Sẽpiterna virtus & diuinitas. Ex his demum diuinæ essentiæ attributa innotescũt, nẽpe omnipotẽtia, qua cũcta creat, bonitas, ob quã operatur, & sapientia, qua gubernat vniuersa, atq; id genus alia, quę hic vocat Paulus, inuisibilia Dei. Nam etsi simplicissima in se sint vna substãtia, tamẽ cum nobis nõ nisi per hasce perfectiones innotescãt, quæ in nobis multæ sunt & djuersæ, pluratiuo numero ait, inuisibilia. Et quanuis humana cognitio à virtute Dei ad eius essentiã cõtemplãdo cõscendat, tamẽ quia essentia prior est secundum rationem, q̃ potẽtia, eo ordine quo in se sunt, ait, inuisibilia, virtus, & diuinitas. Et hęc de via efficientiæ. At verò (vt initio proponebamus) diiquiritur quoq; ab hoibus attributorum Dei notitia per viam excellẽtię, vt quæ perfectionem designant, sed tamẽ in nobis imperfecto sunt modo, perfectissima eadem meditemur esse in Deo. Sũt enim in nobis, esse, viuere, sapere, & reliqua huiusmodi limitato imperfectoq; modo, Deum autẽ suspicimus, per se esse, per se viuere, per se intelligere, & sapere, &c. Tertia deniq; methodus diuinæ explorãdæ maiestatis est, negationis, id est, remotionis & depurationis eorũ quæ in nobis cõposita, mortaliaq; sunt, aut quomodocunq; aliter inferioris ordinis, q̃ vt sint digna, quę diuinæ substãtię apponãtur. Nempe vt cũ essentiæ nostræ angustę sint, & ter minis certis ac periodis cõtractę, in Deo infinitã, immẽsamq; essentiam intelligamus, immortalẽ, incõprehensibilẽ. Et quæ in nobis, seu corpora, seu accidẽtia sensibilia sunt, incorporea illic, & per se subsistentia, & insensilia existimemus. Quæ deniq; aut ex partib⁹, aliave quauis ratione cõposita in nobis experimur, eadẽ simplicia, ab hisq; oibus cõditionibus immunia, nuda, pura, & defœcata Deo tribuamus, atque (vti Paulus ait) inuisibilia. Vbi autẽ ait, à creatura mundi, iunt qui noie creaturæ, hominẽ intelligãt, idiomate Greg. super illud Mar. 16. Prædicate Euangeliũ omni creaturę. Vbi sentit hominẽ noie creaturæ cẽseri, eo ꝙ sit ei cum omni creatura aliquid cõmune. At verò quãuis *κτίσις*, Græcis ambigua vox sit, tam creationẽ significans, q̃ rem quoq; creatã, eandemq; pariter ambiguitatẽ Latinẽ habeat, creatura, tamen hic, creatura mundi (si genitiuũ respicias) creationẽ equidẽ significare videtur, sicuti factura mũdi, genitura hominis. Vnde Aug. 8. de ci. Dei, cap. 9. & 11. & vbicunque in hunc locũ incidit, ad tollendã dubietatẽ semper legit, à cõstitutione mundi. Est enim sensus, inaccessam illam antea lucem diuinã à creatione mundi effulgere promicareque cœpisse, vtputa quod quantum est hoc ædificiũ mundi, nihil aliud quàm radius sit quidam, quo se Deus effundere & manifestare constituit.

Animorũ immortalitas.

Attributa diuina.

Via excellentiæ.

Via negationis.

A creatura mundi.

August.

Ita vt sint inexcusabiles, quia cũ cognouissent Deũ, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.

Explicata notitia Dei quã habuerũt gentes, enarrare prosequitur, quã cõmiserint impietatẽ: colligẽs ex superiorib⁹, nullã habuisse excusationem, qua suam possent obtegere culpã. Nã si totã veritatẽ & omne diuinæ religionis arcanũ ethnicorum philosophi attigerunt: nẽpe si (quod loco nũc citato ait Aug.) de summo Deo ista senserũt, quod & rerum creatarum esset effector, & lumẽ cognoscẽdarũ, & bonũ agẽdarũ, quodq; ab illo nobis sit & principiũ naturę, & veritas doctrinę, & felicitas vitę, nihil erat quo suę valerẽt culpę obtẽdere. Hic tamẽ de verbo excusationis id cõsyderandũ est, ꝙ peccatum (authore Aug.) nisi esset voluntariũ, peccatũ non esset. Quam obrem ea causa quę prauę actioni hoĩs quippiam adimit libertatis, tantundẽ (vt docet. 3. Ethi. Arist.) de ratione culpę remittit. Tria autẽ inibi subiicit plenæ libertati aduersantia, per quę, si nõ vbiq; integra tollitur culpa, p parte tamẽ semper excusatur. Hęc sunt, ignorãtia, vis, atq; metus. Attamẽ nunq̃ ab his tribus excusutionẽ prętexere vllus potest, nisi dum prącedũt velut causa operis, quod aliàs nõ fieret. Qualis ignorãtia fuit Pauli insectãtis Ecclesiã Christi, cuius pinde culpę veniã & misericordiã cõsecutus est. Gentes autẽ nõ ob ignorãtiã veri Dei ad idola peruersi sunt, sed de sua potius exultãtes ac superbiẽtes sapientia

August.

Excusatio peccati.

Tria quæ obstãt libertati

pientia Deum studio cõtempserũt, ac subinde propter cõtemptũ excæcati sunt ab ipso. Quocirca nec fuerũt per ignorantiã excusabiles. Particula, ita, non est in codice Græco, eamq; ob causam aiunt quidã, non solum redundare, verumetiã sensum subuertere, & sic vertendũ ad verbum fuisse, Deus illis manifestauit, &c. in hoc vt sint inexcusabiles. Hanc autẽ lectionẽ ego non adeo pugnaciter auersarer, nisi literã in hũc sensum traheret, quòd Deus in hoc ipsum contulerit gẽtibus cognitionem, vt non haberẽt quo suã culpam excusarẽt. Qui sensus falsus est. Nihil enim Deᵒ facit ad malũ nostrũ respiciẽs. Id quod Chry. hic prudẽter admonet. Non enim, inquit, ea causa vt eos inexcusabiles redderet, tantum magisteriũ pręstitit, sed vt illũ cognoscentes excolerẽt. Euenit tamẽ ex eorũ culpa, vt non essent excusabiles. Cuiᵒ alumnus Theo. exẽplum ex psalmo supponit, Malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Non enim propter hoc deliquit Dauid, vt Deus esset iustᵒ, sed quia peccauit, iusta in ipsum fuit Dei animaduersio. Quare interpres nõ solũ non subuertit sensum per particulã, ita, verũ elucidauit, quippe quæ nõ significat Deũ eò retulisse quã sui cognitionẽ impertiuit hominibus, vt essent inexcusabiles: sed hoc tantũ quòd cognitio fuit causa, vt nõ possent ignorantiam impietati suæ prętẽdere. Atqui meditate de duobus incusat illos Paulus: nẽpe qd' neq; Deum glorificauerunt, neq; gratias egerũt, cùm tamẽ ad vtranq; rationẽ Dei ex vilibus penetrauissent: videlicet & ꝙ causa esset efficiens prima, cui de acceptis beneficiis gratias agere debuissent, & qd' rerũ omniũ, ac maximè ipsorũ hominũ supmus esset finis, cui idcirco se totos addicere tenebãtur. Nam sic Deus officia dispẽsauit, vt mũdi hæc moles, pulchritudo, & cõstantia, veluti mutorum signa & nutus, gloriã eius prędicarẽt, puta vt enarrarẽt cæli gloriã Dei, & ignis, grando, nix, glacies facerent verbum eius: audire autem hoc encomium soli rationali homini demandatũ est: cui ideo pręceptũ fuit gloriã in ipsum referre, ipsiq; pro his cũctis gratias agere: eo quòd vniuersa hæc subiecisset subpedib⁹ eius. ¶ Exurgit autẽ hic dubitatio iam partim submota. Vtrũ naturalis Dei cognitio sufficiẽs illis erat ad salutẽ, q̃ sub lege agebãt naturali. Nã si nõ erat sufficiẽs, non facile apparet, quomodo illos poterat vsq; adeò excusatiõe expoliare, quin valerẽt se ipsi percarentiã superioris notitiæ defendere. In contrarium verò, quòd non fuerit sufficiẽs, q̃ maxima sunt argumẽta. Primum quòd iustificatio non est opus naturæ, sed gratiæ, vt contra Pelagium decretũ extat: ergo neq; ad iustitiã coram Deo satis est naturalis cognitio. Mox quòd ad humanã salutẽ necessaria fuit semp homini cognitio Dei, nõ solùm qua ratione vnᵒ est, rerũq; causa & finis, sed nõnulla etiã trinitatis. Nam oportet credere, authore Paulo, remuneratorẽ esse: remuneratio verò per filiũ Dei atq; spiritus sancti opẽ obuenit nobis: trinitatis autẽ notitia, nõ est nobis naturalis. Ad hæc, credere quoq; opus est, in illa fruitione inspecti Dei positã esse nostrã felicitatẽ, ad quorũ profecto cognitionẽ frustra nostra niteremur natura, nisi altiᵒ nobis desuper affulgeret lumẽ. Postremò itaq; arguitur inde, ꝙ videtur necessaria ad salutẽ, notitia aliqua originalis maculæ, propterea ꝙ in nullo vnq̃ seculo, nisi per aliquod sacrificiũ imaginẽ gerẽs sacramẽti, remissa fuit: illa autẽ notitia acquiri nullatenus nobis potest sola naturæ ope. Hæc videtur cõfirmare eorũ opinionẽ, qui existimãt sermonẽ hunc apostolicũ interpretandũ esse de manifestatione Dei per fidẽ, quę faciebat eos inexcusabiles. Cùm tamẽ luce sit clarius, nõ loqui nisi de cognitione naturali, philosophorũ ꝓpria, ex creaturis elicita, in quibᵒ inuisibilia inspiciũtur, q̃ distinguitur contra obscurã diuinitus insufam fidẽ, qua creduntur. Igitur cũ hoc sit hic cõstitutissimũ, fit, vt quicqd sit de eiᵒ sufficiẽtia ad salutẽ, ob eandẽ tñ naturalẽ cognitionem, teste Apost. fuerint inexcusabiles. Est enim hoc loco mẽs ipsius, orbi palã facere, ꝙ Deus neminẽ deseruisset aut neglexisset mortalium, sed mundũ hoc fine creasset, vt esset nobis, nõ solũ in alios vsus vitę, at potissimũ (vt. 1. de doct. Chri. author est Aug.) in vehiculum, quo per rerũ contẽplationẽ Deũ speculãtes, ac perinde colentes, ab hac, vbi peregrinamur vita, transueheremur in ęternã patriam. Atq; hanc prouinciã ac negotiũ philosophiæ naturali demandauit, vt per sapiẽtes vulgus ad cultum Dei instituereturᵒ. Vnde Chry. explicãs quomodo Græci, id est, quotquot sub lege naturæ degebãt, nullã poterãt impietatis excusationẽ habere. Nunquid, inquit, nõ audistis vocẽ ęlorũ, qui enarrãt gloriã Dei per oculos nobis immissam, concentumq; rerũ oĩm pulcherrimũ vndiq; tuba clarius intonantẽ? &c. Hæc autẽ oĩa ad naturalẽ cognitionẽ pertinẽt: nõ ergo Paulus superioris meminit notiõis fidei. Idẽ sentit Greg. &

Ita, non est Græcè.

De duobus incusantur.

Dispositio Dei.

Dubitatio, an sufficeret cognitio naturalis.

Mẽs Apsi.

Chrisost.

Quō fuerint inexcusabiles. *Responsio.*

& Hieron.& reliqui. Quod autem cognitio naturalis fecerit eos inexcusabiles, bifariam quis fortè cogitabit. Vno quippe modo, sive ra illa esset opinio, quam lib.2. de nat. & gra. in prima impressione veneta probatiorē existimabam: puta quòd in lege naturę licet fuisset necessaria fides Christi ad salutem (quoniam nunquam fuit aliud nomē sub cælo in quo oporteat nos saluos fieri) tamen illa nō esset necessaria, nisi quę naturæ lumine haberi poterat: ita vt naturalis cognitio quæ per creaturas haberi potest, quòd vnus Deus est principiū ac finis, qui ideo remunerator est, diceretur fides, quæ in lege naturæ sufficiebat. Tunc etenim liquidò cōstaret, quomodo cognitio naturalis excusationem auferebat idololatris & iniquis gentib⁹: quoniā per illā cum auxilio speciali Dei mouentis voluntatem, reconciliari cum Deo poterant. Hanc equidem opinionem, præter authoritatē S. Thomę, qui super verbo illo cap.2. naturaliter quæ legis sunt faciunt, huc videtur conniuere (licet.1.2.q.113.art. 4. in contrarium propendeat) hac argumentorum probabilitate suadebam. Primum quòd in illis seculis sola erat necessaria illa fides de Deo cōfusa, quòd sit, & quòd inquirētibus se remunerator sit, in quorum primo membro notitia implicatur trinitatis, & in altero mediatoris, qui fuit Christus: ad hanc autem videtur natura posse rerum contemplatione conscendere. Et quod plurimum mouere quempiam potest, non est creditu facile, aliam Deum exegisse vnquam cognitionem sui ad salutem, quàm illam quæ esset ab illo publicitus promulgata: in lege autem naturæ non erat proposita gentibus cognitio Dei, præter illam, quæ per lumen naturę consignata erat in mētibus hominū: nullam ergo pręterea requirebat: neq; alia videtur fuisse necessaria. In lege autem scripta & euangelica alia ratio est. Neq; verò opinio hæc omnimodè impingeret in Pelagium, cùm non adscribat iustificationem naturæ viribus, sed beneficio Dei supernaturaliter mouētis affectum. Hoc enim proculdubio semper fuit necessarium, quoniā iustificatio, opus supernaturale est & donum Dei.

Responsio.

At verò licet nō desint fortè quibus hæc probetur opinio de naturali fide, re tamen bene inspecta, alteram omnino iam probo: non solum quòd hoc ætatis malè audit hæc, quam in scholis aliquādo sustinebam, verum quòd patres sublime hoc iustificationis mysteriū, non tam rationibus, q̄ sacris elogiis adstruebant, captiuātes nimirum intellectum in obsequium fidei. Et aduersus Pelagium non solùm sancitum est, iustificari hominem absq; operibus, verum quòd neq; initiū fidei à nobis est: cōtestante Apostolo, minimè nos sufficere cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis. Et Ephe.2. Gratia estis saluati per fidem, & nō ex vobis: vbi fides asseritur gratiæ donum. Et Aug. Hyp. lib.3. Fide, inquit, non alia nisi quæ nūc est salui facti sunt omnes sancti, qui ab exordio vsq; ad finem mundi salui facti, faciendiq; sunt: cùm ergo hæc sit supnaturalis, fit, vt semper talis fuerit necessaria, licet nō adeo explicita. Igitur alio modo cognitio hæc Dei naturalis, de qua hic loquitur Paulus, quā per visibilia rimādo adepti sunt philosophi, eos reddebat inexcusabiles: nēpe q̄ licet non fuisset sufficiens ad salutem, tamen si iuxta eandem cognitionem ostendentem illis vnum Deū in cuius gloriā tenebātur omnia referre, ius pręceptaq; naturæ seruassent, Deus suffecisset illis altiorem notitiam fidei.

August.

Quō reddebantur inexcusabiles.

Sed euanuerūt in cogitationib⁹ suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.

Perquàm sapiēter Paulus, vbi cōfirmauit q̄ ignorātia gētiū non antecessisset eorū impietatē & iniustitiā, vt possent eā suis sceleribus obtexere, statim cōmōstrat, neq; tiā potiē & insolentiā eorū in causa fuisse suæ ipsorū cęcitatis, mētisq; caliginis. (*Sed euanuerūt, &c.*) Res illa vana existimatur, quæ nihil habet solidi, sed caret illo qd' suapte natura apta est habere: seu quæ sibi à natura præscriptū scopū & finē non assequitur, vti auellanę crustula nucleo vacua. Ergo cùm finis intellectus nostri qui ad imaginē Dei facti sumus, cognitio sit diuina, quicunq; illius caret, vanus est, sicuti & voluntas quæ rei alius q̄ Dei amore tenetur, vana, Sapientis iudicio, censetur. Vbi vniuersa quę sub sole sunt ex eo vanitatum esse vanitates denunciat, quòd cùm res ipsę explere desideria nequeāt nostra, earum quoq; appetitiones vanæ sunt & futiles. Atqui cùm mētis cognitio, tam lux intellectus sit, q̄ etiā finis noster, vtrunq; est homo absq; diuinorū sciētia, & vanus scilicet, & obtenebratus. Ob idq; qui cogitationes suas nō affixerunt in Deū, sed ad creaturas submiserunt sese, merito ait eos, & euanuisse in cogitationibus suis, & eorum animum obscuratū esse.

Res vana.

Eccles.1.

Vanitas.

Nomi-

Nomine enim cordis in pręsentia Paulus animum nostrum designat, qua parte carneus factus, sensilibus rebus subsidet. Quemadmodum facit paulò inferius, vbi desideria cordis nominat. Cùm verò ait, obscuratum esse insipiens cor, non ita sentias, vt prius fuerit insipiens, quàm obscuratum, sed quòd per insipientiam (quæ est lucis priuatio) obscuratū est. Non quòd Deus se oculis eorum subduxisset, sed quòd illi se à vero sole auertissent (*dicentes enim se, &c.*) Dixerat, euanuisse in cogitationibus, ac perinde obscuratum fuisse illis cor, quorum vtriusque mēbri causam atque explanationē ex ordine subtexit. Enimuerò quoniam dixerunt se esse sapientes, inde in vanitatem collapsi sunt. Animaduerte pie lector, vt sit omnis initium peccati (quod apud Sapiētē est) superbia. Postquàm enim philosophi, eò q̄ tanto studio & sudore scientias nacti fuerant, earum sibi gloriam arrogassent, neq; Deo retulissent receptas, deturgere statim inflariq; cœperunt, atq; inde in sectas se & symbola dissecare. vt alij Academici, alij Stoici, alij Pythagorici, alij aliis spumosis ac tumentibus nominibus insigniretur. Mox dogmata quisq; sua profiteri instituit, nec tam lucem intellectus sectari, quàm alios oppugnare, propriaque tueri placita. Atq; hinc sanè est, vt tam de naturalibus rerum principiis & causis, quā de ratione morum vsq; adeò varia diuersaq; commenta & mōstra confinxerint, vt qui plerosq; eorum legerit, nihil aliud quàm ab irato dæmone demētatos existimet. Dicentes ergo se esse sapientes, stulti facti sunt. Quas suprà dixerat mentis tenebras, easdem nunc stultitiam appellat. Bene ergo Esaias, Væ, inquit, qui sapiētes estis in oculis vestris. Etenim quod in fabulis de formoso illo iuuene est, hoc ipsum illis euenisse videmus, vt cùm non Deum suspicerent, sed in terram proni in sua se sapientia identidem spectarent, quasi humanā exuti effigiem, in vanitatem abierunt.

Initiū peccatis superbia.

Philosophorū errores.

Esa.5.

Narcissus.

Et mutauerunt gloriā incorruptibilis Dei, in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrū, & quadrupedū, & serpētū.

Non exigas Christiane lector diuinū nostrum oratorē ad regulas humanæ eloquentię. Non enim verba prodigit, quibus vestiatur oratio, sed si à loco illo, Reuelatur ira Dei, sermonē respicias, perpetua est catena, vbi quodlibet verbum exponit pręcedentis causam. Quo ergo insolētes sua scientia Gentiles deiecti fuerint, explanat. Quia mutauerunt gloriā Dei in similitudinem animaliū. Vt autē cōtinuatio huius textus fiat ad subsequētes, cōsyderandū est, tria esse in quibus officium omne collocatur: nēpe vt homo in Deū religiosus sit ac pius: sibi verò sobrius, pudicus & modestus: aliis autem iustus, frugi & bonus. Atque in omnes has partes insimulat hic Paulus, illam gentium iniquitatem peccasse. Primum in Deum, quoniā mutauerūt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis creaturæ, Incorruptibilis Dei, alij transferunt, immortalis, aliique, indissolubilis: amplioris tamen significationis est, incorruptibilis. Deus nanq; non solùm est immortalis, verùm nulli corruptioni mutationive, vitio aut cōtagio obnoxius. Neque interpres noster ignorabat ἀφθαρτος significare etiam immortalem. Nam transtulit.1. ad Timot.1. Regi immortali: sed nouerat nihilominus significare & incorruptibilem: nimirum à verbo cadens φθείρω, quod est corrumpo. Et nota, mutauerunt, nam immutabilem gloriam Dei mutauerunt transtuleruntq; in caducas ac futiles creaturas. (*In similitudinem*) Græcus casus per effectiuum germanius redditur. Non enim est sensus, q̄ gloria versa sit in similitudinem, sed quòd mutata est ab illis gloria Dei, & ipsorum existimatione translata in creaturas, similitudine, id est, per similitudines deorum, quas ab se conficta adorabant. Sed parum interest. Nam & in similitudines ipsas, hoc est, deorum simulachra honores etiam diuinos referebāt: iuxta illud Sap. 14. Incommunicabile nomen imposuerunt lignis & lapidibus. Atqui, vt D. Thomas obseruat, diuinis tribus tria è regione opponit humana. Gloriā, inquit, quæ ideo vera est & æterna, quòd veri atq; adeò incorruptibilis est Dei, in similitudinem, quæ non est veritas, sed vmbra, neq; solida, quia hominis, ob idq; corruptibilis creaturæ. Quibus proinde verbis vehementer exprobat eorum impiam dementiam, quòd incorrupta veritate posthabita, euanidam vmbram, quin verò nugacissima mendacia deitate donassent. Nec refert, siue nomen gloriæ enuncies de illa, quæ est in Deo diuinitatis claritudo, quam mentiti sunt esse creaturę, siue de glorificatione, quam Deo debentes, impenderūt creaturæ. At quorum obsecro cogitas, similitudinem hominū adorabāt?

In tribus collocatur officium omne.

Incorruptibilis.

In similitudinem.

Sap.14.

rabantē Iouis, Iunonis, Bacchi, Veneris, Plutonis, aliorumq; id genus, qui hominum potius portēta, nōnstrorumq; prodigia habendi fuissent. Imo nec ibi quidem præcipitem naturam casum sistere permiserunt, verùm & ad volucres demiserunt sese: atq; inde rursum ad quadrupedia, atq; ad ima vsq; reptilia colenda deiecti sunt infamatores illi naturæ nostræ, quos Deus ad imaginem suam cōdiderat, orbiq; præfecerat, & æquauerat angelis, vt soli maiestati suæ subderentur. Luculenter quidē & eleganter per quatuor hæc præcipitia ruinam infatuati hominis depinxit. Vtpote qui supremo Deo neglecto, homines primū, par sibi animal, mox volucres supra se volantes, deinde subiectum sibi brutum pecus, ac demum abiectissimos serpentes adorasset. Neq; enim animantium vllam serpente inferiorem excogitare potuit, & quæ Deo magis aduersaretur: vtpote cuius effigiem indutus est circumuentor ille primorum hominum, vbi discordiarū inter genus nostrum & Deum atque inimicitiarum sementem fecit. Adorauerunt tamen & sculpta marmora, & ligna, luteaq; idola, quibus si faber, aut figulus tribuisset cor, authorem ipsum suum adorassent, vt in de verb. domini ait August. vide quàm erant idololatræ illi inexcusabiles. Et enim cùm solum hominem Deus volūtate & mente donasset, vt pro omni creatura Deo gratias referret, illi in saxa traducebant gloriam Dei, quæ non solùm sine numine, sed sine sensu erant, reclamantia, non ipsa nos, sed Deus fecit nos. ¶At pulset hic fortasis cuiuspiam animum. Qui mortalium potuerint eò insaniæ furorisque collabi, vt non homines modo, eosdemque mortuos, sed pecora, lapides & robora pro diis ducerent? Initio quidem tyranni fuere, qui suis imaginibus templa, arasque erexerunt: vt de Belo Babyloniorum rege memoriæ proditum est. Deinde propter aliqua facinora (vt propter vrbem conditam Romulo) seu propter egregias victorias (vt Herculi aliisque compluribus) statuæ positæ sunt, quæ non habebantur vt dij, sed extabant in eorum memoriam, atque vt homines ad virtutum studium excitarent. Nam idolum idē est quod simulacrum. Cùm verò sensuales homines imagines sensibus obiectas tanta veneratione suspicerent, data inde occasione, dæmonia illuc ingressa, responsa dare cœperunt, atque homines deludere, qui crederent subsidia, præsidiaque inde sibi à statuis ac delubris obuenire. Animalium verò cæterorum adorationem Aegyptus, astrologiæ superstitionibus imbuta, edidit: quod libr. 7. est apud Strabonem diffusè. Cunctas nanque animalium effigies, quas in zodiaco compererant, vt Arietem, Taurum, Scorpium & alia pro diis habebant. Cuius idcirco Deus admonitos fecit olim Iudæos ex Aegypto reduces, dicens, Ne fortè oculis eleuatis in cælum, videas Solem & Lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus adores ea & colas. Quin verò (vt author idem refert) non solùm pecoribus penè vniuersis, sed cæpis & porris, quibus vescebātur, deferebant diuinos honores. Quin & crocodilus ferocissima belua Arsinoe vrbe Aegypti à sacerdotibus mansuefacta colebatur: quam hic forsan commemorat Paulus nomine serpentum: sicuti & nomine volucrum, aquilas Romanorum, vel anseres ob custodiam capitolij sacros. Sed de his Eusebius, & Lactant. latissimè. Et. 8. de ciuit. Dei August. vbi celebratissimum illum Aegyptiorum Hermetem Trimegistum inducit, qui aiebat, veluti Deus summus omnium pater effector est cælestium deorum, ita & homines, terrestres sibi deos effingere. Est profecto altissima dignū meditatione, quàm sit homo hinc rerum omnium miraculum, si dicto Dei audiens fuerit, vt qui ad eius imaginem factus, eius demū vt fiat particeps deitatis natus, idoneusq; sit: inde verò si ad Sathanæ tyrannidem desciuerit, quanto ludibrio vanitatem eius antiquus ille hostis circūuersset. Ex hoc autem loco recentes isti protestantes catholicos deferunt, & increpant, quòd gentilitatis imagines ab orco reuocemus, idololatrarumq; æmuli colamus, contra prohibitionem legis Deuter. 5. Non facies tibi sculptile neq; omnem similitudinē quæ est in cælo desuper, & quæ est in terra deorsum, & eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles. De hoc tamen fusius hic decertare ratio enarrationis non permittit, sed satis admonuisse fuerit, in hunc olim errorem lapsos fuisse nonnullos, quorum fuit Seruius Marsiliensis Episcopus. Leo quartus Imperator, & Vualdensis. Qui error condemnatus est sub Gregorio tertio in Concilio Romano, & Franconiæ sub Adriano primo, & in concilio secundo Niceno, & postremo in sexta Synodo Constātinopolitana: quæ condemnatio inter decreta relata est, de consecr. dist.

Deorum monstra. *Aegyptii.* *Deut. 5.* *Crocodilus.* *Homo varius.* *August.* *Deorū turba vnde oborta.* *Lutherani de imaginibus.* *Hæreses negātium imagines.* *Idolum.*

De cōsec. dist. 3. cap. venerabiles. sec. dist. 3. cap. venerabiles. Neque aliæ erant antiquis imagines interdictæ, quàm astrorū & animalium, & piscium, quæ subnotantur nominibus illis, cæli, terræ, & aquarum. Quibus adorandis, cùm totus penè mundus erat infectus, tū maximè populus ille suopte ingenio deditus: à quo nunc periculo procul abest Christianorum orbis: vbi nulli vnquā tam rudes aut barbari fando auditi sunt, qui crucifixi, sanctorúmve imagines, tanquam idola venerarentur. Sed quemadmodū tunc Cherubin in propitiatorio duos erigi Deus iussit, de quorum medio loquens, humanis etiam sensibus maiestatem suam ostenderet, ita modo, præsertim postquàm Deus visibilis homo factus est, sanctissimè institutū est, vt suprema illa triumphantium Ecclesia, vbi Deus inter tot beatorū coronas medius regnat, in hac interim militanti ob oculos nobis obiiceretur: tum, vt per visibilia (vt hic docet Paulus) ad felicitatem illam contemplandam promoueremur, tum vt sanctorū exempla animos nobis ad eorundem imitationem accenderent. Neque vlli Christianorum vspiam terrarum aut gentium in mentem venit, vt seu ab imagine, seu à diuis vllis auxiliū aliquod expectaret, quod per se ipsi possint ferre, sed eos tātum apud Deū aduocatos adhibemus. Verum de hoc emūctius. 1. Timot. 2. inter enarrandum, quēadmodum Christus vnus sit mediator Dei & hominū.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis.

Post idololatriā gentium, qua fuerant in Deum impij, attexit, quo pacto fuerint in se ipsos impudici & cōtumeliosi. Proponit autem secundū hoc vitiorū genus, quasi pœnā impietatis eorū, à Deo ipsis inflictā. Vbi hæc primum omniū meditatio animum occupat meū, quàm sint vtiq; dirę, crudelesq; beluæ, quamq; in nos truces, atq; truculētæ, nostræ ipsorū libidines. Qui enim homines de honore diuino in pecudes & serpentes fœdissimè translato, acerrima supplicia debebāt, nō vrsis, leonib⁹ aut immanissimis tigribus traditi sunt laniādi ac deuorandi, sed in desideria cordiū suorū: ergo desideria nostra, sæuiora illis sunt, ac bestiis quibusuis immaniora. Cuius equidē causa nō est indagatu difficilis. Est enim animal quoddā, homo, rationale, & mortale. Quapropter quæcunq; nobis mors, quālibet atrocissima cōtingat, nihil naturæ nostrę dissonū patimur, quādoquidem mortales morimur. Cùm autem quicquam rationi aduersum, contrariumq; admittimus (quale omne est peccatum) tunc conditioni, naturæq; nostræ insignis irrogatur contumelia. Et quoniā nulla nos res externa inuitos, sed solum liberum arbitrium nostrum valet de rationis arce deturbare, nullum potuit in impios acerbius patibulum decerni, q̄ quod in propria traderentur desideria, atq; ea quidem immunda & impudica, quæ voluntatē ad malum propellerent, quo naturam ipsam inquinarent, defœdarēt, & infamarent. ¶Est autem locus hic quem Lutherani eo detorquent, vt persuasum habeāt, Deum non modo causam esse peccati, verum ita efficacem, vt ad malum cogat. Quinimo ita sit causa, vt solus ipse sit causa. De qua re præcipuam disputationem instruximus lib. 1. de nat. & gra. quam poterit consulere, quicūq; hunc locū intellectum sibi cupiat. Ait enim Lutherus art. 36. quòd non est in potestate nostra, malas vias facere, sed mala opera in impiis Deus operatur. Et (vt alios silentio prætermittamus) Bucerus super hunc locum eousq; habet constitutissimum, Deum esse cogentem causam peccati, vt qui hoc negauerit, Deum neget, esse Deum, quia negat esse efficacem causam illius effectus, quem vult fieri. Hoc enim, inquit, significat, Tradidit, Hanc verū tamen incredibilem absurditatem, absurdissimamq; impossibilitatē pro virili nostra confutauimus argumētis multis, ex natura, tum Dei, tum etiam peccati constructis. Est enim peccatum, opus contra diuinam regulam & voluntatem: quòd autem Deus quoquo pacto quempiam contra regulam suam & voluntatem moueat, manifestaria contradictio est. Siquidem cum eadem in ipso res sit mentis regula, & voluntas, & potētia, iuxta regulam suam facit & voluntatē quicquid facit. Multo ergo magis est impossibile mouendo ad id cogere. Est præterea peccatum (vt verbis August. in de vera relig. vtamur) vsq; adeò voluntariū malum, vt nullo modo sit peccatum, si non sit volūtarium: id quod de peccatis etiā ipsis, quæ sunt pœna peccati, repetit lib. 1. retractationū. Id ergo operis, quod Deo cogente fieret, imputari ab ipso in culpā, impossibile est. Quinimo si facere quod Deus, vel præcipit, vel consulit, adeò non est peccatum, vt sit etiā officium & obedientia,

Pœna peccati. *Lutherani.* *Lib. 1. de nat. & gra. cap. 17. & 18.* *Lutherani.* *Peccatum.* *August. in de ve. re. ca. 14.* *Lib. 1. retra. cap. 15.*

tia, quomodo quod perurgente ipso fit, peccatum erit? Iam verò si vera est Iacobi sententia, qua admonemur, vt nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur, quoniam Deus intẽtator malorũ est, quis dum peccat dicere audeat, quòd Deo, non modo tentante, verum & cogẽte peccat? Tradere ergo in proposito, quo Orig. Ambr. Chryso. Aug. & sancti patres consentiũt, idem est quod permittere. Bifariam hic tamen insurgunt cõtra hoc interpretamentum. Primum arguunt, id quod est, tradere, non satis explicari per hoc quod est, permittere. Nam traditio applicatio quædam videtur & impulsio vel adiudicatio in potestatẽ sensualitatis. Sicut in Exo. legimus, quòd indurauerit Deus & ingrauauerit cor Pharaonis. Et Esa. 6. innuitur Deus excæcare corda, aggrauare aures, &c. quæ maiorẽ multo emphasim habẽt, quàm, permittere. Deinde argumentãtur, verbum, permittere, in Deo non esse mitius, quàm facere: quin verò in idem recidere. Nam cùm Deus nouerit, inquiunt, naturã nostram ita esse deprauatam, quin etiam tales nos, ipso authore, in vtero conceptos, vt sine eius spiritu & auxilio cauere peccata nõ possimus, si illud nobis, quoties eo opus habemus, non largitur, manifestè conuincitur in causa tunc esse peccati nostri: sicuti causa cæco cadendi est, qui manum non porrigit. Ad hæc autem abundè (vt reor) responsum à nobis est loco citato, vbi distinximus, quòd duobus modis cogitare possumus à Deo quempiam priuari auxilio suo. Vno modo, quòd in pœnam præcedentis peccati ita destituat hominem fauore suo & subsidio, vt statuerit, quasi firma sententia, nunquam ei amplius succurrere, sed fixum apud se habeat & firmum, illum perpetuò deserere, ita vt per Deũ ipsum stet, ne ille vel à præterita culpa emergat, vel noua vitet crimina. Alio modo permittere idem pollet, quod sinere quemque liberè agere secundum propriam voluntatem, ita tamẽ vt semper sit Deus paratissimus brachium porrigere, nisi per hominem steterit. Primo itaq; modo dicebamus, neminem vnquàm mortalium in hac vita fuisse à Deo destitutum, sed illam esse destitutionem eorum propriam, qui cruciantur in inferno. Aliàs non in vniuersum verum haberent de omnibus hominibus voces illæ diuinæ, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Et, Pœnitentiam agite. Et, Conuertimini ad me in toto corde vestro. Et, Deus non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, &c. Et, Ego ad ostium sto & pulso. Et, Noli vinci à malo. Et, Noli negligere legem Dei. Et, Nolite fieri sicut equus & mulus, Et alia id genus, quæ vniuersalem hominum libertatem præ se ferunt. Colligitur ergo Deum eo tradere homines in sua desideria, quòd permittit eos ire secundum inclinationem propriæ voluntatis. Idem quippe Apostolo est, Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, quod Prophetæ illud, à Hieronymo hic citatum, Dimisi eos secundum desideria cordis eorũ. Ibunt in adinuentionibus suis: hoc est, nulla coactione, sed suapte spõte animi obsequentur suis. Neq; aliud quicquam designat Augustiniana glossa, quæ est inter ordinarias, desumpta ex lib. de gra. & libe. arbi. cap. 21. quæ ait, operari Deum in cordibus hominũ ad inclinandas eorum voluntates quocunque voluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum. Cùm enim cuncta bona in Deum suapte natura referãtur, inclinatio Dei ad bonum, intẽtionem eius ac numen designat. Cùm verò malum culpæ deuiatio quædam sit à diuina voluntate, fit, vt inde Deus inclinare hominem ad malum cẽseatur, quod propriæ ipsum inclinationi permittit. Atq; idem est tradere in desideria. Vnde in epistola ad Sixtum secunda, Nõ Deus, inquit, obdurat impartiẽdo malitiam, sed non impartiendo gratiam. Et ad Simplicianum, Non intelligẽdum est, quòd Deus ita induret, quasi quenquã peccare cogat: sed tamen quibusdam peccatoribus misericordiã iustificationis suæ non largitur, & ob hoc eos indurare dicitur, quia nõ eorum miseretur: nõ quia vi impellat vt peccent. Et in lib. de essent. diui. Indurare, inquit, dicitur Deus quorundam malorum corda, sicut de Pharaone scriptũ est. Non quòd omnipotẽs Deus per potẽtiam suam corda eorum induret, quod est impium ita credere, sed exigẽtibus eorũ culpis, cùm duritiã cordis quã ipsi sibi mala ppetrãdo nutriũt, nõ aufert, quasi eos induret, quia iusto iudicio indurari limit. Ecce Deus non aliter q̃ sinendo & permittendo est causa peccati. At verò (vt S. Tho. 1.2. q. 79. exponit) quoniã Deus nõ necessitate, sed ratione & iudicio permittit nostrã nos sequi inclinationẽ, permissio ipsa, nũc traditio, nũc verò excæcatio, obduratio, vel aggrauatio nuncupatur. Vt illic à nobis expositum est. Quin verò Orig. lib. 3. de prin. ca. de lib. ar. elegantis-

Iacobus. Tradere. Exo. 7. & 10. Esa. 6. Aug. Permittere. De natur. & gra. lib. 1. cap. 18. S. Tho. 1.2. q. 79. Orige.

gantissime explicat, non aliter Deum indurare corda, q̃ patienter tolerãdo (vt cap. sequẽti etiam adnotabimus) schemate illo sermonis, quo clementissimus herus in seruum ait, Ego te talem serue feci. Patientia mea tuę extitit insolentiæ causa. Quã expositionẽ sequitur & Hieron. Quinimo & Pau. id exprimit, vbi ait, Ignoras quoniã benignitas Dei ad pœnitentiã te adducit? Secundũ autem duritiam tuã & impœnitens cor, &c. Hæc latissime testimoniis q̃ plurimis inter enarrandum decretum sanctæ Tridẽtinæ Synodi sessione sexta cõfirmauimus. Vbi anathema esse iubetur, qui dixerit, nõ esse in hominis potestate, vias suas malas facere, sed quòd mala opera, ita vt bona, Deus operatur. Quod autem inde huc restat accersendũ, est, quòd nõ quæcũq; permissio est censenda traditio aut induratio, sed vbi iam catena malorũ in profundũ pertraxerit miserum. Vnde Apostolus hic, vbi primũ ait gentes demutasse gloriã Dei in similitudinẽ corruptibilis hominis, &c. non dixit eos tũc tradi: tametsi id permissi commiserãt. Sed cum deinceps carnalibus desideriis assuescebãt, tunc ait eos tradi in desideria cordis ipsorum, id est, cordis, quòd nõ Deus ab se coactu abalienauerat, sed quod illi libere ab ipso fecerant alienum. Quam itidem libertatem suggerit etiamnum Apostolus in subiunctis verbis (*vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis*) Quod est, tali sua se ipsi sponte deturparunt spurcitia, & affecerunt contumelia, qualem ne ab hoste paterentur, vel mortem priᵒ ipsam perpeti debuissent.

Concilium Tridẽt. Veritas Dei.

Qui cõmutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quã creatori: qui est benedictus in secula. Amen.

Quæ deinceps subsequũtur per ea, quę hactenus præcesserunt elucescunt. Nihil enim pergit quicquã noui adiicere, quam (quod in more habet) explicatius repetere, in aliamq; faciem vertere quæ simpliciter dixerat. Resumit nanquè gentium, tũ impium idolorũ cultum, tũ spurcitiã infamẽ, qua se in pœnã permissi sunt defœdare, & conspurcare, vt districtiore oratione & exprobratione eorũ insolentiam retundat, atq; adeò patefaciat, q̃ nõ fuerint per se digni diuina recõciliatione. Vnde quod dixerat, Mutauerunt gloriã Dei in similitudinem imaginis, &c. iterato perstringit subdens, Et mutauerunt veritatẽ Dei in mendacium. Est enim hebraismus cuius supra meminimus, Dei, pro eius. Cũ enim mox antecesserat, gloriã Dei, supponẽdũ deinde fuerat relatiuum. Veritas hic Dei fortè ab aliquo referatur ad cognitionẽ, quã philosophi à Deo ipso recipiẽtes falsis dogmatibus peruerterũt. Attamẽ significãtius accipitur pro natura diuina, quæ cum in vno sit solũ vero Deo, existimata ab illis est creaturis competere, quæ deorum sunt portentosa mendacia. Est quippe mẽdacium, quicquid nõ est id, quod repræsentat. Iuxta illud Psal. Vt quid diligitis vanitatem & queritis mendacium. Atq; huc pertinet quod subdit (*Et coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori.*) Duo crimina quæ superius gentibus obiecerat, puta quòd neq; Deum glorificassent, neque egissent illi gratias, eadem ambo iam nunc maiori refricat improperio. Est enim auxesis prodigiosæ impietatis insignisq; dementiæ amplificatio. Quod enim Deo gloriam & gratias non habuissent, ingrati animi delictũ erat: quod autem debitos Deo honoris titulos, aras, thura, sacrificia, & id genus cultus in creaturas transfuertissent, inexpiabilis est perfidię sacrilegiũ videlicet quòd creaturas nõ modo Deo pari iure exæquassent, verum honorificentius colerent. Imò vero quod ait, potiuś, non eam fecit comparationem, quasi Deo etiam vero aliquatenus seruirent, sed Hilario lib. de trin. 12. interprete, tantundem est acsi dixisset, Præterito, prætermisso quæ Deo, soli creaturæ diuina obsequia præstiterunt. (*Qui est benedictus in secula. Amen.*) Pulcherrima conclusio & prehabitæ orationi accõmodissima. Est enim perinde acsi ita conclusisset, Quicquid autẽ impii ac vanidici illi honoris & glorię moliti fuerint Deo detrahere, nihil tamẽ solidę inaccessęq; maiestati ademptũ est, vt quę à futili creatura nullatenus pendet. Nihil ei deperiit diuinitatis, sed est per se ipse benedictus, & omni laudis nomine dignissimus, Amen, vox est hebræis affirmandi, idq; adeo cõstabiliendi, qd firmum fixumq; est & sempiternum.

Veritas. Mẽdacium. Psal. 4. Hilar.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.

Quẽadmodũ culpã idololatrię de q̃ prædixerat, mutauerũt gloriã Dei, quo eã acriᵒ exulceraret, iterato refricuit, subdẽs, Et cõmutauerũt veritatẽ, &c, ita & acerbitatẽ pœnę, q̃ in genere illis verbis perstrinxerat, tradidit illos in desideria, explicatiᵒ repetit ĩ specie, subiũgẽs,

quòd tradidit eos in paſsiones ignominiæ, Nam deſiderium cordis, genus eſt ad affectus animi, libidinesq; complures, & perturbationes & morbos. Ubi verò quod græcus codex habet, alii vertũt, affectũ, alii, morbos animi. Sed re vera, paſsio, quanuis nõ ſit latinis a deo frequens, egregie fœdiſsimã libidinẽ effert. Nanq; ſub nomen paſsionis nõ cadit apud philoſophos quęuis qualitatis ſuſceptio ſed illa quæ naturę ſubiecti aduerſatur. Vnde Ariſt. noluit abſolute affirmare, intelligere, eſſe pati, ſed per diminutionẽ, quoddam pati, id eſt, receptionem formæ, qua ſubiectum perficitur. Neq; aqua, dũ calorẽ remittit, proprie cenſetur pati, vtpote quæ in naturã redit ſuã, ſed quando calefit, tũc proprie patitur: quippe quę tunc euincitur, & de ſua natura detur batur. Morbi ergo animi & libidines, naturali ordini cõtrariæ, perq; proprie dicuntur paſsiones. Ignominia componitur ex nomẽ, per negationẽ. Eſt enim nomẽ hominis idem qd' honor eius & celebritas: iuxta illud, Meli' eſt bonũ nomẽ q̃ diuitię multæ. Quare ignominia eſt illud, quod ex diametro opponitur honori: vt contraponantur, nomẽ & ignominia, ſicuti nobilitas & ignobilitas. Vbi hoc animaduertẽdũ eſt, quòd peccatorũ ſpiritualiũ, vt ſunt, infidelitas, ſuperbia, iniuſtitia, & reliqua, ad peccata carnalia, & prę ſertim ad luxuriam, duplex eſt cõparationis ratio. Etenim ſi culpæ grauitatem ſpectes, peiora genere ſuo ſunt ſpiritualia, vt 1.2.q.73. author eſt S. Tho. Primũ ratione ſubiecti, puta ſpiritus, qui dignior eſt corpore, & per quem fieri debet in Deum conuerſio. Nã corporis natura eſt, conuerti ad ſenſibilia. Secundo ex parte obiecti: quoniã per ſpiritualia, vel in Deũ immediate peccant', vel in proximos, quos plus tenemur diligere, q̃ proprium corpus. In quod author Paulo, qui fornicatur, peccat: atq; adeo minus inſert iniurię. Ac deniq; tertio ratiõe motiui, quia delectabilia tactus vehementius mouent q̃ ſpiritualia, vnde magis excuſant. Si verò infamiam attendas & ignominiam, carnalia antecellũt ſpiritualibus. Vnde Gre. Carnalia, inquit, ſunt minoris culpæ & maioris infamię. Cui' ratio eſt in prõptu naturalis, quòd honor humanę naturæ penſandus eſt ſecundum ſuam excellentiã & prę ſtantiã, reſpectu irrationabilium animalium. Actiones autem ſpirituales nõ ſunt nobis cum brutis communes, veluti ſunt carnales. Qua de cauſa carnales primum dicuntur peculiariter immundi-
tiæ. Eſt enim immundum, id quod mixtionẽ

Paſsio.

Ignominia.

Peccatorum cõparatio.

Grego.

Immundum

habet inferioris naturæ, vt dum aurum cum aliis cõfuſum eſt metallis. Vnde Paul' Ephe. 5. fornicatorem appellat immundũ. Sunt præterea infames magis, pluſq; contumelię & opprobrii irrogantes naturę noſtrę: ſanè quam degenerem de honore proprio & excellentia ad vilitatem deiiciunt brutorum: quę ideo, author e. 3. Ethico. Ariſtot. maiori ſunt dignę exprobratione, maioriq; ab illis pudore ſuffundimur. Id quod Pſal. indicat, vbi ait, Homo cũ in honore eſſet nõ intellexit (nam intellectu præſtat cęteris animantibus) & ideo comparatus eſt iumentis. At vbi eouſq; impudicitię in pręceps corruit humana impudentia, vt in nefandam turpitudinẽ, brutis pecudibus incognitam, ferisq; ipſis intentatã volutetur, ſumma inde ignominiam & contumelias totũ contrahit genus noſtrũ: nimirũ quòd tũc nõ ſolum comparatur iumentis, ſed beluis etiam ipſis, cunctisq; pecoribus ſubſidet. Ob idq; paſsiones ignominiæ dicũtur, quaſi abſurdio res ac magis deteſtãdæ, q̃ quę nominẽtur. Affabre ergo abſurdiſsima deſideria, ĩmunditiã prius Apoſtol' nominauit, mox cõtumelias, ac demũ paſsiões ignominiæ: quas paſsiones proximo inferiori textu explicatũ properat.

Infame.

Ariſt.

Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalẽ vſum in eũ vſum qui eſt contra naturam. Similiter autem & maſculi, relicto naturali vſu fœminę, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem, maſculi in maſculos turpitudinem operantes.

Heu nimium miſerandum hominem poſt quàm diuina ſemel orbatus luce, ſupernarum legum diruperit vincula. Profecto nulla procella tanto impetu, anchora in media tempeſtate diuulſa, tranſuerſam nauim illidit in ſaxa. Perſpice quo vitiorum voragine abſorptos narrat Apoſtolus mortales illos, qui Deum, quem cognouerant, non glorificauerunt. A cognitione etenim veri Dei ad idola peruerſi in horrendum protinus ſubmerſi ſunt flagitiorum barathrum. De quibus (etſi pudor officium linguę ſuperet) non veritus eſt Paul. fari, vt gentium infamiam euulgaret ad gloriã redemptoris, qui eis nihilo ſecius non occluſit ſalutis ianuam. (*Nam fœminæ. &c.*) Aut nullum eſt myſterium, quod à fœminis orſus fuerit: aut illas fortè anteposuit, quòd quanuis non tam ratione polleãt, quàm

Deplorãdos hominũ caſus.

Fœminarum pudor.

quàm viri, pudor tamen, qui debet in eis præcellere, debuiſſet longius ab inſano illo furore eas arcere. (*Mutauerunt naturalem vſum.*) Quoniam in homine duæ ſunt naturę, vel duo potius diſtincti gradus, ex quibus vna conſtat natura, videlicet ſenſibilis & rationalis, duobus modis peccatum dicitur contra naturã. Vno quia eſt contra rationem: quo modo omne peccatum eſt contra naturam, vt. 4. capit. de diuin. nom. Dionyſius, & 14. de ciuitate Dei Auguſt. authores ſunt: ex eo, ſcilicet, quòd cum homo, rationale animal, & ſpeciem à ratione ſortiatur, & nomen, quicquid eſt contra rationem, cenſetur propriè contra noſtram naturam: vt lib. prim. de natur. & gratia, latius expoſuimus. Sed altero modo peccatum dicitur contra naturam per antonomaſiam: illud porrò, quod non modo rationi, ſed ordini etiam, quem appetitui ſenſitiuo natura præſcripſit, repugnat. Concubitus etenim vagus maris cum fœmina, quanuis fiat extra rationem, continetur tamen intra lineam, animalibus à natura poſitam, prolis gratia. Et ideo vocatur hic naturalis, etiam dum illegitimus eſt & peccatũ: quia membris fit, à natura generationi deſtinatis. Quo circa & filii inde procreati, naturales dicuntur. Ob idq; optima eſt redargutio Auguſtini contra Iulianum, qui ex hoc quòd vſum fœminæ appellat hic Paulus naturalẽ, eliciebat, nullum inde contrahi peccatũ originale. Redargutio quippe eſt, quòd tunc ſtupra eſſent laudanda. At verò ſeminationes alię, quæcunq; prę ter illum ordinem fiant, illæ quidem ſimpliciter ſunt contra naturam, puta quas non ſolum ratio, ſed appetitus etiã naturalis deteſtatur. Ex his ſic explanatis cõſequitur, peccatum contra naturam ſecundo modo in ſola re venerea verſari. Nam alia vitia non mutãt ſpeciem naturalis appetitus, ſed per exorbitantiam à ratione patrantur. Eſt enim à natura ingenitus homini appetitus honoris, atq; etiã vindictę: ſed per tranſgreſsionem rationis collabitur in ſuperbiam, vel in iram. Pari modo appetitus naturalis eſt cibi ad conſeruationem indiuidui, ſed crapula rationis modum tranſmittit. Attamen in venere non ſolum peruerti contingit is qui à ratione prę finitus eſt ordo (vti in adulterio) ſed ſcopus præterea naturalis ipſius appetitus. Vbi autem ait, fœminas immutaſſe naturalem vſum, poſſet forſan quiſpiam non alia fœminarum abſurditatem cogitare, quã quòd peruerſo naturæ ordine ſeruirent maſculis: attamen infandam etiam aliam ſuggerit Paulus: nempe quod ſicut maſculi in maſculos exarſerunt, id eſt, immaniori quàm naturali ardore æſtuauerunt, ita & fœminæ inter ſe inuicem. Nam etſi hæc pluſquàm beſtialis rabies non tam nefaria, tamq; turpi deformitate inter fœminas valeat, q̃ inter viros perpetrari, graſſatur tamen in vtrunquè ſexum: ita vt fœminis contingat amplexari ſe quoq; inique. Ob idq; ſeorſum adiecit de viris (*Similiter & maſculi, relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem. &c.*) Habet autem hoc genus ſceleris ſuos grauitatis ſilendos numeros: adeo vt vbi fuerit peſſime conſummatum, tunc vel pollutionis ſpecies mutatur in genere moris, vel fit circunſtantia eouſq; prægrauans, vt debeat (vti reor) exprimi in confeſsionis ſacramento. Compulit nos hic locus de fœditate hac peſsima loqui, quod tamen flagitium meritò inter reliqua appellatur nefandum. Sanè quòd & immanius ſit ac portentuoſius, quàm vt effari poſsit, turpius autem probroſiusq;, quàm vt debeat. Nam & angelis quoquè cæleſtibus ab impuriſsimis illis olim, mortaliumq; ſceleſtiſſimis oblatum fuit, qui tamen cæleſti pice ardentiq; ſulphure abſumpti, quàm Deo abominatio hæc, ſit execrabilis, perpetuo ſuo fœtore nos admonent.

Duobus modis peccatũ contra naturam.

Dionyſ. & Aug.

Lib. 1. de na. & gra. ca. 3.

Aug.

Grauitatis gradus.

Et mercedem quã oportuit erroris ſui in ſemetipſis recipientes.

Confert tum demũ cum culpa pœnam, vt diuini iudicii ſplendeat iuſtitia. Porrò autem multa ſpeculantis animo occurrunt in vltione hac ſupplicia, quæ meritis illorum hominum reſpondent. Primum enim ſi inuerſum ſuę naturæ ordinem cernas, optimè illum intelliges, ordini, quem diuinum ipſi peruerterant, reſpondere. Fuerat enim (vt præfati paulò ante ſumus) is naturalis ordo rebus ſupernè inditus, vt animalia rationis expertia homini ſubiecta parerent, in homine verò ſenſualis, brutaq; pars ſuperiori rationi obſecundaret: quæ quidem ratio Deo ſemper affixa, cætera ſubinde gubernaret. Vbi ergo homo ad imaginem Dei conditus, per inſolentiam à ratione decidit, ac diuinam gloriam honoriſq; titulos in brutorum ſimulachra, nefaria impietate, contulit, iuſto ſtatim iudicio in deſideria carnis traditus eſt, quæ rationalem partem, non euincerent modo, verum eo dedecoris opprobriiq; pertraherent, vt hominẽ, ſimulachrũ Dei brutorum

Mutationũ analogia.

torum naturæ substernerent. Mox, si modos quoq; conferas mutandi veritatem Dei in mẽdacium, vsumq; naturalem in abusum sexus, & ibidem quoq; spectatur analogia. Si enim illi Deum verum nõ cognouissent, quanquã creaturam aliquam pro Deo adorassent, non idcirco condemnarẽtur, studio demutasse veritatem in mendacium, sed ex ignorantia existimarentur peccasse. At cum id ipse illis reuelasset, consulto falsos deos vero præferẽtes veritatem mutauerunt in mendaciũ. Eodẽ quoq; pacto censendũ in pœna, quã erroris istius persoluerunt. Si enim nõ præsensissent, voluptatem inesse in re vxoria, licet contra naturam deliquissent, non iudicarentur meditato mutasse naturalẽ vsum: sed tamen quia natura magistra, edocti erant, in coniunctione maris & fœminę legitimũ vsum consistere, atq; adeo verã illic inesse voluptatẽ, qua possent cupiditatem suã, honestius explere, meritò facti sunt ingẽtissimæ fœditatis rei, ob id quòd scientes ac prudẽtes mutassent naturalẽ vsum id est, cogitato eũ spreuissent, profanassentq; & diuertissent ad illum, in quo non erat vera oblectatio, sed quam ipsi vitiato lutulentoq; gustu sentiebant in cœnoso illo volutabro prodigiosæ corruptionis naturæ. Veluti qui linguã humore corrupto infectam patiũtur, gustum terrę, suauẽ sentiũt. Quapropter hoc nõ vitium, sed vitiorum portentũ est, nempe cui nemo obtendere potest, quòd naturali sit allectus illecebra. Quin verò immanissima est libidinis furia, quæ obluctantem naturam, tã ingentiq; iniuriæ renitentem, in vesanam hãc rabiem adigere vnquã valet. Vide ergo q̃ fuerit legitimum iudicium Dei, quod in vlciscenda idololatriæ impietate refulsit. Siquidẽ qui veram Dei gloriam in deos falsos transcripserant, ita plcẽtebantur, vt verum delectamentum naturę in deformem illam obscenitatem transferrent, vbi non est nisi horrendum delectationis monstrum. Et qui diuinum nomen monstruosa deorum cultura obscurabãt, suũ etiam ipsi genus, quasi publici pudicitiæ hostes, dehonestãtes, ignobilissimum reddebãt. Et qui vnam Dei, indiuiduamq; naturam in deos plures dissecabant, vinculum quoq; iidẽ & fœdus naturæ, quo duo sunt iuncti in carne vna, illegitimo coitu dissoluebãt. Atq; dũ sexus vterq; alterum sibi concesum aspernabatur, in se ipsum reddebatur iniurius, & propagãdo generi perniciosus. Qua deniq; ratione qui in Deum naturæ authorẽ, cuius beneficio viuebant, tã erãt peruerse iniqui, naturã ipsam suã, inconcessa illa ac turpissimè deflagrante libidine, non solum peruertebant, sed ple frustrati, prorsus extinguebãt. Obseruãt præterea hic enarratores, nefandũ crimen ferè cõiunctũ esse cũ idololatria, quasi peculiarem eius vltionẽ. Atq; adeo sub idẽ ferè ętatis exorta fuisse ambo. Nã paulo ante tps Abrahę Bell⁹ ille Babylonicus idololatrare cœpit, quãdo & Sodomorũ vrbes de execranda turpitudine exustæ, pœnas luerunt. Tametsi & ante diluuium, quãdo omnis caro corruperat viam suam, eodẽ vitio contaminatũ fuisse gen⁹ humanũ, vero simile est. Nã propter quod aliud tam extimescẽda animaduersio æquior fuisset? Neq; enim aut modo viget aut vlla vnquã ętate viguit genus hoc stupri nefandissimum, quod naturam, quæ imaginem Dei gerit, in vlus prostituat pecuinis peiores, nisi vbi notitia Dei, sempiternęq; alterius vitæ, aut nulla est, aut perquàm tenuis.

Legitimũ iudicium Dei.

Idololatria & peccatũ contra naturam coeuia.

Et sicut non probauerunt Deũ habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt.

Tertio etiam nunc eandem repetit orationem, quippe conferens cum crimine impietatis ignorantiæ pœnam. Existimant hoc loco nonnulli, quorum est D. Thomas, Paulum meditato singulis trium impietatum singula supplicia respondenter supposuisse, vt ex eo quod peccauerũt in gloriam Dei, traditi sint in desideria: & quoniam peccauerunt in veritatem eius, traditi sint in passiones ignominiæ: sed quia non probauerunt Deum habere in notitia, traditi sint in reprobum sensum. Origeni tamẽ non probatur tam anxia hęc relatio singulorum ad singula. Sed satis est, inquit, quòd ex eo quòd cõmiserunt tria, totidem passi sunt. At re vera videtur Apostolus scienter & cogitata ratione, gloriæ quam Deo subtraxerant, subiecisse contrarium verbum contumeliarum, quas in se ipsi irrogauerunt: & veritati in mendacium commutatæ supposuisse mutationẽ verę voluptatis in falsam et vanam: ac demum verbo probationis, scilicet, quòd non probauerunt, obiecisse traditionem in reprobũ sensum. Probare, nanq; id est, approbare (vt hic accipitur) & reprobare, contraria sunt. (*Sicut non probauerunt Deum habere in notitia.*) Sermo anceps est. Potest enim, Deum, actiue legi. Vt sit sensus: Tanta eos licentia & impudentia in omne vitiorum genus

S. Thom

Orig.

genus

genus sese profudisse, vt viderentur credere quòd Deus aut vitæ suæ pessimæ nõ haberet notitiã, aut nullã eorum gereret curã. Sed tũ huic lectioni abest accusatiuus passiuus: quoniã non exprimitur, quid est illud quod De⁹ non haberet in notitia, nisi subaudiantur mores ipsorum. Et ideo iudicio pluriũ magis cõsonat, vt Deũ passiue legatur, hoc modo. Quoniã moribus suis non probauerũt, quòd Deũ haberent in notitia. Illo enim crimine meriti sunt, vt qui diuinũ lumẽ in se extinxissent, naturali subinde priuati, reprobæ suæ menti traderentur, hoc est, permitterẽtur carnalib⁹ flagitiis excęcari, vt reprobãda de rebus haberẽt iudicia. In Gręco nulla est ęquiuocatio, vbi legitur νοῦς, quod est, mentẽ. Et ideo, sensus (qd̃ Latinè æquiuocũ est) nõ de exteris hic potentiis, sed de interno mentis oculo enunciatur, qui est, vnde probitas peruersitasq; emanat in mores: secundũ illud, Si oculus tuus fuerit simplex, totũ corpus tuũ lucidũ erit: sin autẽ oculus tuus fuerit nequã, totum corpus tuũ tenebrosum erit. Neq; legẽdum est, improbũ (vt quibusdam placet) sed reprobum. Quod non solum improbitatẽ morum, verũ firmitatem in malo, mentisq; cæcitatem designat.

Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia plenos inuidia, homicidio, contẽtione, dolo, malignitate, susurrões detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuẽtores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absq; fœdere, sine misericordia.

Igitur (vt partitionem sequamur quam supra premisimus) postquàm patefecit Apostolus, quo pacto fuissent illi mortales, tum in Deũ impii, tum in se ipsos impudici, sermonẽ prosequitur, quo manifestet, postquàm iam essent traditi in reprobum sensum, quàm fuerint in omnẽ turpitudinẽ effusi, quàmq; in se inuicem inciuiles & iniqui. Construit autem criminum scelerumq; aceruum ad numerũ viginti trium. Non tamen existimauerim, in animo fuisse Paulo, hãc certam summã significanter congerere, sed amplificatione vsum, ea retulisse, oratorum more, quæ dum diuin⁹ impetus durabat, succurrebant, quibus omnium malorũ sylua intelligatur. Nõ sunt tamen temere aut absq; ratione & ordine conglomerata: sed prius supremo iniquitatis genere designat omnes vitiorũ species. Etenim vt iustitia quãdoq; est generale nomẽ, cõplectens omnẽ virtutẽ, ita, iniquitas, quę idẽ pollet, quod, iniustitia, cõprehendit omne vitiũ. Ait autẽ Repletos omni iniquitate, ex eo qd̃ nulla appetitui prescripta linea. quocunq; libido vocaret, effrænes ruerent. Vertit interpres repletos, per accusatiuũ, vt referatur ad verbũ, tradidit illos. Potuisset tamẽ nõ ineptè trãsferre per nominatiuũ, repleti (nã græcè similis est casus) vt esset suppositũ verbi, faciãt. At nihil interest. (*Malitia*) Si vocẽ respicias, effusissimã significationem habet omniũ vitiorũ, veluti, iniquitas, vtpote quòd contraponatur bonitati, quæ tantũdem, significat quantum, virtus: vsurpatur autem pro illa peruersitate, vbi quis data opera sciens & prudens male agit. Vnde in. 4. Tuscu. Cicer. Virtutis, inquit, contraria est vitiositas. Nam, malitia, cuiusdã vitii nomẽ est. Ab hoc ergo nomine exorditur peccata narrare, quę vocantur cõmissionis, quæ sunt transgressiones prohibitionum negatiuarum, vsq; ad illud verbum, superbos. (*Fornicatione*) Non coarctatur hoc loco vox ad simplicem scortationem cum meretricibus in fornicibus prostitutis, sed patet ad quamuis illegitimam venerem infra naturales limites: vti sunt adulterium, incestus, & tales. (*Auaritia*) Fornicationi qua quis peccat in corpus suum, probe supposuit auaritiam, qua peccat in proximos. Quapropter hoc nomine quæuis iniustitia subnotatur, quoties quid quis præter ius suũ vsurpat: vt sunt furtum, rapina & quæcunq; fraudulenta surreptio: quod verbum græcum πλεονεξία, significat à πλεονεκτέω, quod est plus habere. (*Nequitia*) Parum ab iniquitate distat. Est enim nomẽ etiamnum, quod de omni prauitate vsurpatur. Nam inter nequam, & iniquus, non ita multum differt. Quapropter quidam deducunt à nequeo, idest, faciẽs quod iure nequit: attamẽ opponitur frugalitati, quæ significat animorum fœcunditatem. Et ideo, nequitia, significat sterilitatem virtutum, earum maximè quę versantur in beneficentia erga proximos. (*Plenos inuidia*) Inuidere idẽ est quod, nimium videre, eo quòd inuidi animum semper habent intẽtum in aliorum fortunas. Vnde inuidia idem est, quod dolor alienę felicitatis: licet nonnunquàm de odio prædicetur. Et sicuti inuidia diaboli (vt habetur Sap. 2.) mors

Iniquitas.

Malitia.

Cicero.

Fornicatio.

Auaritia.

Nequitia.

Inuidia.

mors introiuit in orbem, ita hoc fermè morbo tabescit mortalium charitas, quæ mutua deberet esse: atq; huius soboles sunt & progenies, ea quę subsequuntur malorum germina (Homicidio.) Attexit homicidium inuidiæ, vel propter iucundam affinitatem vocum græcarum, φθνος, φονος, vel fortè, vt à suprema iniuria initium aucuparetur omnium earũ, quas inuidia parturit. Primum enim homicidium inuidia patratũ est, qua frater æstuauit in fratrem (conuentione) Proxime ad homicidiũ quod est summa iniuria in opere, collocat cõtentionẽ: quę vel designat iurgia & pugnas, vel honorum ambitiones, & conatus quibus plures eã dẽ rem competunt, vel certè verbosam veritatis oppugnationẽ. Nẽpè vbi (vt ait Hierony.) non ratione aliquid, sed animi pertinatia defenditur, & vbi iam nõ veritas quæritur, sed, proximus fatigatur. Cum contentione autẽ graphice composuit (dolo) Ex contentione enim doli oriuntur, quibus fratrẽ circumuenit frater (Malignitate) Sicuti malitia ad bonitatẽ, ita ad benignitatẽ refertur malignitas, Et ideo ferè idẽ est quod nequitia. Nã frugalitas, cui diximus aduersari nequitiã, & benignitas, in idem ferè coeũt. Fertilitas enim, & in terra fructuũ, & virtutũ in homine, tam benignitas dicitur, q̃ frugalitas: nisi quòd, nequitia, solũ dicit sterilitatem & inutilitatẽ, malignitas verò asperitatẽ morũ & difficultatem: quemadmodum maligna via dicitur, quæ difficilis est & aspera (susurrones) Hoc verbum & quod sequitur pertinent ad clandestinas iniurias. Susurro enim est qui clancularia maledictione discordias disseminat, aut odia in aliquẽ molitur. In quos susurrones illud profert Ecclesiastic⁹, Susurro & bilinguis, maledictus: multos enim conturbauit pacem habẽtes (Detractores) Manifestam significationem habet. Sunt enim qui alicui honorem & famam, occulto itidem vt susurro, arrodunt: de quibus scriptum est Ecclesiastici. 10. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit (Deo odibiles) Non videtur hoc ad nouum pertinere crimen: sed ne quempiã talis cogitatio falleret, quòd crimina hęc proxime nominata, quia vel intra animum cogitatione perpetrantur, vel saltẽ nõ extra verba nõ sint vsq; adeò grauia, quę possint dirimere amicitiam Dei, ideo subiecit, tales homines à Deo odio haberi: maxime detractores susurris serẽtes discordias. Vnde Prouer. 6. Sex sũt quæ odit dominus, & septimũ detestatur animа eius. Hic est ille, qui seminat inter fratres

Homicidiũ. Contentio. Hierony. Dolum. Malignitas Susurro, Eccle.28. Detractor. Odibiles Deo. Prouer.6.

discordias, Etenim cũ eiusmodi iniuriæ aperte charitatem proximi, nec quidem leuiter, offendant, consequens fit, vt & diuinã violent. Ioannis enim collectio est, Qui nõ diligit fratrem suum quem videt, Deum quẽ non videt quomodo potest diligere? Quãuis Cypri. epi. 4. legat, Deo abhorrentes, & alii vertant, Dei osores, videlicet qui Deum oderint (contumeliosos) Contumelia vel re vel conuitio fit, quæ à detractione, tum obiecto difert, tũ etiam modo. Est enim contumeliosus, qui alios, vel manuum iniectione, vel maledictis dehonestat, vbi maior est contẽptus, q̃ in detractione. Nã qui detrahit, aut reuereri videtur, aut timere eum quem clam remordet. Et ideo contumelia (vt vult Seneca) à contemptu dicitur, quæ proinde honorem lędit. Detractio verò deterit famam & existimationem eius, cuius malam opinionem in aliorũ aures dispergit (Superbos) Accedens ad delicta, quæ sunt præceptorum omissiones, præfigit eorum radicem. Est enim superbia (quod Ecclesia. 10. legitur) initiũ omnis peccati: ea ex parte qua peccans eximitur à diuina obedictia. Superbire nãq; est superius q̃ ius est, ire, (Elator, inuentores malorum) Associat superbiæ suam geminam prolem. Harũ prior est elatio: quæ parum discriminatur à superbia: nisi quòd superbia est habitus appetendi præter ius & æquũ excellentiam, vt nullius quis recipere velit leges, sed omnibus aliis ponere. Quæ malorũ compluriũ est sentina. Elatio autem est qua quis cum aliis se superlatione confert: vt euangelicus ille pharisæus, Nõ sum sicut cęteri hominũ. Superbi ex elatione nouorũ inuentiones cõminiscũtur, quo egregii habeãtur. Porrò enĩ coticula dogmatibus examinãdis omniũ fidissima, est authoritas vetustatis, in his vel maxime, quæ ad Christianã pertinẽt religionẽ. Et ideo quæ de repentè oboriũtur, suspitione nõ carẽt. Quã obrẽ idẽ est Paulo. Inuentores malorũ, quod, inuentores nouorũ. Id quod hac imprimis ætate pestilentissimũ est vitiũ (Parẽtibus nõ obedientes) Subiũgit sex omissiones affirmatiuarũ præceptionũ, quę sunt ad proximos, quarũ iniquissima est, parẽtib⁹ nõ obtẽperare, quibus vitã debemus, Sed parentũ nũcupatione maiores oẽs, magistrosq; & magistratus cõplexus videtur, quibus obsequia, fides, honoresq; debẽtur (Insipientes, incompositos) Duo hæc meditato coniũgit, eò quòd grecè simillimo sunt charactere ἀσυνετοι & ἀσυνθετοι. Cæterum ex superbia in insipiẽtiã ineuitabile pręcipitium est, Sunt aũt qui insipiẽtiã ad obli-

Ioann.4. Cypria. Contumeliosus. Seneca. Superbus. Inuentor malorum. Antiquitas dogmatum. Non obedientes. Insipientes

ad obliuionem & despectum Dei referãt. Nã dixit insipiẽs in corde suo, Nõ est Deus. Incõpositos eos fortè appellat, qui nõ sunt morũ decentia & venustate externè appositi, sed cachinnis & reliquis gestibus dissoluti. Quoniã impudicus oculus, teste August. impudici cordis est nuncius (*sine affectione*) Affectio & affectus nõ vnius sunt omnino significatus: quoniam affectus generalè nomen est, ad omnes animi motus relatum, tã bonos quàm prauos affectio autẽ hic accipitur pro studioso amore in propinquos (id enim sonat στοργή) quẽ natura mortalib⁹ ad societatẽ ingenerauit. Quin animalibus brutis insitus à natura est mutuⁿ amor, vt saltem quæ vna sunt specie cõmuni, conciliẽtur. Diligit enim omne animal sui simile (vt est in Eccle. cap. 13. & ideo quia vbi abũdat iniquitas, refrigescit charitas, recensitis aliis iniquitatis vitiis, subdit, sine affectione. Quæ nequit inter propinquos esse vlla, vbi nulla præfuerit charitas Dei (*absq; fœdere*) Nõ quòd fœdera non inirẽt, sed quòd pactis non starent, imò cõuentorũ fidẽ effringerẽt. (*absq; misericordia*) Per omnes societatis rationes violatas, ac diruptos numeros orationẽ deduxit, & quibus homines conciliantur, necessitudines & vincula, vt eos omnis ciuilitatis pollutę, quin penitus exutæ humanitatis reos pera geret. Sanè quos neq; innatus cõmunis amor in officio poterat retinere, quo mutuo se pecora amplexãtur, nec fides humanorũ fœderũ, nec deniq; cõmiseratio vlla miserorum.

Eccle.13. Absq; fœdere. Absq; misericordia.

Qui cum iustitiã Dei cognouissent, nõ intellexerunt, quoniã qui talia agunt digni sunt morte: non solum qui ea faciũt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Alludit in hac conclusione ad illa superiora verba, Iustitia Dei in eo reuelatur, &, Reuelatur ira Dei de cælo, Quippe vt colligat, vtrũq; fuisse lumine naturæ gentibus notum, scilicet & iustorum præmium, & supplicium malefactorum. Litera verò hæc aliter multo habet græce, in his saltem qui circumferuntur modo codicibus, aliumq; sensum præbet. Desunt enim illis quatuor verba, quæ nos legimus. Ea sunt, non intellexerũt, & ex tribus sequẽtibus relatiuis duo postrema: nam ita est prorsus. Qui cum iustitiã Dei cognouissent, quoniam (id est eam nimirum) quòd qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed etiam consentiunt facientibus. Qui quidem cõtextus adeò iis probatur, qui hoc ætatis traductores prodierunt, vt veteri interpreti notam prẽuaricationis moliantur inurere. Et quidem ingenuè fateor, optimè sic lucere sensum Pauli. Enimuero litera nostra solũ videtur eos ignorantiæ & inscitiæ redarguere vtpote quòd Deum cognouissent, non continuò suã ipsius vltricem legem intellexerint. Græca verò eos acrius incusat, nempe quòd non ex ignorantia sed meditata industria & negotio tam absurda delicta & flagitia admisissent. Videlicet qui scientes, non solum bonitatem Dei, verum etiam talem esse iustitiã eius, vt qui talia agerent, digni essent morte, nihilominus non solum ea ipsi agerent, sed vt alii facerent, consentirent. Qua ratione præscindit eis Paulus excusationem ignorãtiæ, tam Dei quàm etiam legis naturalis & punitionis diuinæ. Imò verò inde erant magis improbandi, quòd nec amore fuerint allecti, nec cõterriti metu. Quo videtur annuere & Ambrosiana lectio, quę sic habet, Vsq; adeò iustitiam Dei cognouerunt, vt non negent hæc omnia quę faciunt pœna esse digna, & morte. Nihilosecius nõ est cur vetus translatio ita acerbe flagelletur. Nam verisimile est sic Interpretem nostrum in suo codice græco legisse, & audio nunc etiam in aliquo ita reperiri: & potest præterea litera eundem fermè sensum recipere. Nempe quòd cũ Deum cognouissent, aut moribus suis excæcati non intellexerunt iustitiam eius, aut perinde licenter viuebant, acsi non intelligerent, quòd qui talia agunt digni sunt morte, &c. Id autem quod ex loco illo nonnulli sibi videntur scite ratiocinari, videlicet, grauius esse consentire vel comprobare aliorum malefacta, q̃ si ipse qui consentis eadem cõmitteres, nõ asseuerat certè hic Paulus, quippè cuius verba hoc duntaxat ponderis habent, quòd non solum te delinquere, peccatũ est, sed & peccantibus consentire, quorum aliquam geris curam. Vel, secundum aliam lectionem, quòd non satis ipsi habebãt peccare, sed vt impunè id fieret, conniuebant. Non quòd insicias iuerim, quin scelestior sæpe sit, per quem alteri peccare licet, q̃ sit ipse qui impunitate ipsa, licentiaq; abutitur. At ratione est, iudicioq; discernendum. In principe namq;, cui incumbit leges, tum ædere, tũ defendere, atque id maximè in ecclesiastico rectore, grauius peccatum esset malefacta publicitus impune permittere, q̃ aliquod quandoq; ipsum tale peccatum admittere, & maximè si sciens lege decerneret, malum,

Consentientes in aliena peccata.

malũ, bonũ: & bonũ, malũ: aut si quis peccata laudaret, vt ait Chrysost. Attamẽ nõ quęcũq; negligentia prelati erga vnũ subditũ, etiãsi mortale peccatũ esset, grauior censenda est, q̃ si ipse idem cõmitteret. Quod si quis interroget, quidnã Paulo in mentẽ hic venit, vt de cõ
Consentiẽtes sentiẽtibus meminerit? Facilis est coniectura, quòd cũ rẽ hactenus cũ gẽtibus tractasset, nõ tãtũ de hoc priuatim personas insimulat, qd̃ tanta fuerint morũ peruersitate, sed ipsas pręterea respublicas & principes & parentes per respectum ad filios increpat, quòd impunè ea permitterẽt: Romãos pręsertim, qui orbi tũc ius dicebãt. Nã cũ totus decalogus sit de iure naturæ, quem propterea nouisse & sanxisse debuissent, multa nihilominus fiebant cõtra eũ facinorosa crimina, quorum nulla in eorũ
Simplex fornicatio. legibus cautio scripta erat. Simplex enim fornicatio, quã liberam venerem appellabãt, nõ habebatur apud eos pro illicita. Quinimò neq; in nefandam spurcitiam legimus scriptum ab illis capitale supplicium, vti par erat. Adde quòd pręter paucos Romanos & Græcos reliqui gentium sub nullis fermè legibus viuebant. Neq; verò Romani idololatriam prouinciarum, quæ in suam ditionem venerant, vetabant: etiamsi non omnem probarent, sed illa penitus pro criminibus ducebãt, quæ essent cum atroci iniuria coniuncta.

CAPVT SECVN.

PRopter puod inexcusabilis es ò homo omnis qui iudicas. In quo enim alterũ iudicas, teipsum condemnas: eadem enim agis: quæ iudicas.

Cum Ethnicorũ vitã adamussim exegerit, in qua spectare possent, q̃ nõ fuisset in suis ipsorum meritis, vt in gratiã Dei reciperẽtur, atq; adeò nihil eis profuisse cognitionem legis naturæ, eandem aduersus Iudæos accusationem aggreditur, scilicet, quòd cognitio & receptio legis nihil sine eius custodia profuit.
De tribus Iudei gloriabantur. Hãc tribus his capitibus cõtinuat. Tria nãq; cum essent, ex quibus maximè gloriam aucupabantur, quibusq; sua apud Deum collocabant merita, nimirum lex, genus & circuncisio, singulatim de illis disserit. In hoc quidem cap. de lege, cuius susceptio non iustificabat, & de circuncisione, quæ sine legis obseruantia nihil adultis proderat. Et in. 3. de genere, q̃ nihil ad rem faciebat. Sunt veruntamẽ huius capitis, veluti superioris, tres partes. Etenim *Distributio trẽs partes.* vt ab vno ad alterũ populũ transitum faciat, sermonem ex præfatis deducit cõtra eos qui alienę sunt vitæ censores & iudices: quem sermonem illuc vsq; protendit, Non enim auditores legis, vbi incipit secunda pars capituli de insufficientia legis Iudęorũ. Nempè quòd legem recepisse nihil est sine operibus, vsq; ad verbum, Circuncisio. Inde autem succedit tertia de circũcisione. (*Propter quod, &c.*) Haud facile quidem est causale hoc relatiuum cum *Relatiuũ causale.* pręcedẽtibus contexere, vt bene sit concinna textura. Nã etsi in comperto sit, esse inexcusabilẽ, quicũq; cõmittit quod in alio taxauerit, non ita tamen apertè hactenus extat in supra dictis causa, propter quã id verũ sit. Neq; omnino perspicuũ est, cum ait, Inexcusabilis es ò homo, quosnã subnotauerit, gentes ne, quib⁹ cum hucusq; sermo illi erat, an, quos iam aggreditur, Iudęos, an verò omnes in vniuersum mortales. Quinimò videtur hoc verbum pugnare cũ eo, quod proxime dixerat, Si enim hoĩes illi non solum malefaciebãt, sed consentiebant malefacientibus, quo pacto verum est, quòd iudicabant alios, id est, aliena errata vindicabant, aut reprehendebant, aut carpebant? Est ergo ad intellectum rei huius sco- *Interpretatio.* pus suprafixus identidem inspectandus. In capite enim enarrationis proloquuti sumus, quòd cum inter Christianos Romanos ex utroq; populo nouitios, simultates essẽt, Pauli institutum est, ambos exæquare. Et ideo post congeriẽ scelerum gentilium in transitu ad Iudęos, quasi prothema concludens ait, (*Propter quod*) Et potest vtroq; legi modo, scilicet continuatiuè, & illatiuè (*Inexcusabilis es ò homo, omnis qui iudicas*) Id est, tam Ethnicus quàm Iudæus, qui alterum obiurgas populum, alienorumq; reprehensione crimina propria cõtegis ac dissimulas. Exprobrabant enim Iudæi gentibus, quòd absq; veri Dei notitia athei, ex legesq; vixissent: illi verò contra Iudæis insultabant, quòd legem quam veri Dei receperant, minimè seruassent, sed ad eandem idololatriam sæpe defecissent, vt est in diuina pagina frequentissimum. Quo circa Apostolus concludit ex superioribus, quòd neutri sunt excusabiles, dum se alterutrũ remordicant. Nempè ex hoc quòd vtriq; populo reuelata fuit iustitia Dei: Iudæis scilicet per fidem, gentibus autẽ per ea visibilia, quæ

facta sunt. Et nihilominus neq; illi scriptã (vt in secunda parte capituli ostensurus est) neq; hi naturalem custodierunt. Est ergo perinde acsi dixisset: Vos philosophi & gentes, qui suæ violatæ legis compellatis Iudæos & accusatis, eodem vos iudicio conuoluitis: nam & eadem facitis, neq; excusationem habetis ab ignorantia. Sed vos nihilominus Iudęi eandẽ sententiam, qua damnatis gentes, in vosmetipsos pronunciatis. Quandoquidem legem quam scripto recepisse gloriamini, nihilo fidelius seruastis, q̃ illi naturalẽ. Qua de re non est cur eorum cõtubernia dedignemini. Vnde
Esa. 2. Esa. 2. conqueritur Deus, Si mutauit gens Deos suos, & certè ipsi non sunt dij, populus verò meus mutauit gloriam meã in idolum. Sunt tamen qui existiment tantum hic increpari iudices, qui publica fungentes authoritate, ea perpetrant mala, quæ in subditis puniunt, propter allusionem ad verbum præcedens, non solũ ea faciunt, sed consentiunt faciẽtibus. Sed profectò multo melius quadrat expositio facta de ambobus populis inuicẽ collatis. Vtroq; enim modo delinquebant, & inter se scilicet, dum alterutrum sese carperẽt, & in se singuli, dum suis subditis mala permitterent. Tametsi nihil vetet, quin eadẽ sententia ad vniuersos iudicantes extendatur.
Iudicium licitum. Neq; verò idoneus est hic locus in quo tractetur de iudicio humano, quando sit vel licitum, vel temerarium, de quo fortè aliquid ca. 14. Sed id admonuisse satis fuerit, q̃ nulla fit hic condẽnatio eius iudicij, quod publica exercetur authoritate: tametsi redarguantur iudices eisdẽ irretiti vitijs, quæ in subditis vlciscũtur. Nam inde reddũtur inexcusabiles, quòd non possunt ignorantiam sibi prætendere, illa esse peccata, quorum erãt & iudices & vindices. Et hoc est quod subdit (*Eadẽ enim agis, quæ iudicas*) Quo enim quis aliena, vel culpat, vel punit, profitetur illa esse peccata. Atq; adeò si eadem admittit, in seipsum existima-
2. Reg. 12. tur protulisse sententiam. Vnde Nathan propheta, quo maiore regem Dauid pudore suffunderet, sua ipsum de aliena persona lata sen-
Cicero. tentia cõdemnauit. Atq; in Verrem Cicero, Legem, inquit, sibi ipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumq; omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt. Et infra, Non modo accusator, sed ne obiurgator quidẽ ferendus est is, qui quod in altero vitiũ reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Hæc ille. Quocirca pari ratione redduntur inexcusabi-
Seneca. les, morũ institutores. Et ideo Seneca philosophos qui recta docentes, perditis erant moribus, in suum ait ipsorum conuitium fuisse
Iudicium temerarium. disertos. Damnatur autem iudicium temerarium: illud scilicet quod, vel de cogitationibus, nobis absconditis, concipimus, vel ex fallacibus indicijs de rebus occultis ferim⁹. Hoc enim nobis illic interdictum est, Nolite iudicare & non iudicabimini. At si iudicium, reprehensioq; via & ordine fiat, quo fratrẽ seruemus, officium est. Viam autẽ & rationem
August. pręscribit in de serm. Dom. in mõte. August. his verbis. Primũ cogitemus cum aliquẽ reprehendere necessitas nos cogit, vtrum tale sit vitium, quod nunq̃ habuimus: & tunc cogitemus nos etiam habere potuisse, vel tale, quod habuimus, & nõ habemus: & tunc tangat memoriam fragilitas communis, vt illam correctionem, non odium, sed misericordia præcedat. Si autem inuenimus nos in eodem vitio esse, non obiurgemus: sed congemiscamus, & ad pariter conandum inuitemus.

Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatẽ in eos, qui talia agunt.

Quemadmodũ ex perditis corruptisq; moribus gentium gradum fecit ad iudicium humanum redarguendum, ita ex humano ad commendandum diuinum, quasi per modũ parenthesis, progreditur, vnde noua amplificatione accusationem Romanorum instauret. Quam nimirũ ansam ex eo nactus videtur, quod dixerat de iudicãtibus. In humana enim republica, iudices, præsertim proceres ac principes, exemptos se à iudicijs arbitrantur. Cuius idcirco contrariũ statuere hic pergit de iudicio Dei, puta cui nemo non subditur. Neq; sunt illi subditi iudicandi secundũ acceptionem personarũ, sed æquissima lance
Commendatio iudicii ex quinq. secundũ opera. Commendat autẽ diuinũ iudicium, à quinq̃: scilicet à veritate, vbi nulla subesse potest fallacia, à necessitate, quia est ineuitabile, à longanimitate & beneuolentia iudicis, à summa deniq; æquitate & magnitudine retributionis. De primo ergo ait (*Scimus*
Iudicium verum ex causis. *enim, quoniam iudicium Dei est secundum veritatem.*) Iudiciũ quidẽ rerũ, ex earundẽ causis sumendũ est: externarũ autẽ actionũ radices ac fibræ in pectore internè delitescũt, quousq; solus diuin⁹ intuitus penetrat. Deus ergo solus est, qui vt actionũ momenta & pondera ad verũ æstimare valet, ita & pro cuiusq; meritis
Secundum veritatem. iusta rependere. Ambas enim veritatis partes designat, vbi ait, Iudicium Dei secundum ve-

ritatem:nempè & cognitionis expensionisq; meritorum: & præterea æquitatis iustitiæ in retributione:de qua paulò inferius fit sermo.

Iudicium humanum vtplicitet fallax.

Iudicium autem hamanum triplici subest falsitatis periculo. Primo quòd non potest homo iudicare de secretis cordium, vti deus qui scrutator eorum est. Secundo(si fiat authoritate publica) q̃ iudicium non fertur, nisi secundũ allegata & probata: vbi potest quoq; subesse mendaciũ, ob fallaciam testium. Deus autem(vt est apud Hieremiam: Imò & apud ethnicum Ciceronẽ)erit iudex & testis. Tertio itaq; q̃ non solet semper fieri secundum causæ merita, sed secundum personarum respectum. Quo paulò post redibit oratio.

Hierc. 29.
Cicero.

Existimas autẽ hoc ò homo, qui iudicas eos, qui talia agũt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?

Necessitas iudicii.

Subiungit secundo loco necessitatem diuini iudicij, quippe quod nemo potest effugere. Vbi tribus etiam nominibus integrare incipit illorum, imò nostri omnium accusationem, per tres videlicet interrogationes, Existimas, cõtemnis, ignoras. Primum quòd nihilo plus extimescimus terribile illud iudicium, quàm si nullum existimaremus factum iri (ò homo) Emphasin habet, per ironiam, execrandi: nam cum ex eo deberent mortales, tum certius præsentiscere, tum grauius expauescere iudicium Dei, quòd alios ipsi iudicant, inde contra ita sint excæcati, vt nullum se existiment subituros iudiciũ ipsius. Quanuis autem hoc in vniuersos iudicatores censo resq; proferatur, singulari tamen ratione in principes, præpositosq; cõpetit. Hi nanq; cũ ab omni sint prorsus iudicatu immunes, desuetudine audiendi, non solum vllos superiores iudices, verum & vllos quidem, qui vel leuissime ipsos taxare audeant, aut iudicij diuini obliuiscuntur, aut concipere satis animo nequeunt, quòd sint æquiori multo ipsi, districtioriq; trutina librandi in die illa iræ, q̃ ipsi modo suorum subditorum errata persequuntur. Cum tamen tanto sit acerbior in ipsos animaduersio futura, quanto hic sunt magis à terrenis exempti potestatibus. Nam quominus quemq; Deus subiectum esse alijs hominibus voluit, eo plus illi confidit, vt nihil in subditis vindicet, quod non in se prius ipse correxerit (ò homo) O vos præsertim monarchæ, & Ecclesiæ maximè rectores, quos legum suarum custodes reliquit omnipotens, & suarũ ouium pastores, si iura, quibus subditos cogitis, non solũ transgredimini, verum & in rem vestrã summa licentia peruertitis. Existimatis ne, siue quòd nullum vos fortè maneat iudicium Dei, siue q̃ vlla vobis futura sit declinandi potestas? Sed quo abibitis à spiritu Dei? aut quo à facie eius fugietis? Præsertim vbi is qui primus à Christo Ecclesiæ præfectus est, admonitos nos fecerit, quòd à domo Dei incipiet iudiciũ. Et reges præterrefaciat illic Sapiens, vbi ait: Horrendè & citò apparebit vobis dominus: quoniam iudiciũ durissimum in his, qui præsunt, fiet: exiguo enim conceditur misericordia: potentes autẽ potenter tormenta patientur.

Principes & præpositi.

Ecclesiæ rectores.

1.Pet.4.
Sapien.6.

An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis?

Clementia iudicis.

Tertio loco subnectit clementiam iudicis, eam ob causam tanta benignitate prestolantis iniquorum resipiscentiam, quòd non vult mortem peccatoris, sed vt per pœnitentiam effugiat iudicium. Hic autem secunda ratione stringit Romanorum culpam: ex suo scilicet contemptu & ingratitudine. At qui habet profectò locus hic, tum significationem multijugam, tum grauissimam exaggerationem. Primum quippe causam depromit, cur iudicij diuini nec fides habeatur ab hominibus, nec subinde metus. Causa enim est mora & cunctatio Dei, suarum procrastinantis iniuriarum vltionem, vnde impunitatem sibi impij pollicentur. Id de quo naturales etiã philosophi disputauere: vt est apud Plutarchũ, sub titulo, de sera numinis vindicta, super dictum illud Euripidis, Cunctatur: talis enim est numinis natura. Quòd enim Deus de criminibus non confestim pœnas reposcat, id (vt ait inibi Patroclus) prouidentiæ fidem adimit. Inde nanq; amentia illa verba euomebant illi apud Iob: Circa cœli cardines ambulat, nec nostra considerat, quòd cernebãt, homines impuros, flagitiosos, sacrilegos, nefarios & impios impunè viuere. Idem quoque argumentum fusius tractat Dauid Psal. 72. Quàm bonus Israel Deus: zelaui super iniquos, pacem peccatorũ videns: cum hoĩbus non flagellantur. Et ideo tenuit eos superbia, & dixerunt quomodo scit Deus, etsi est scientia in excelso. Et proculdubio, quibus non est fides alterius seculi & inferni, non potest non esse prægrande argumentum, quòd nulla nostri cura Deum tangat. Ob idq; concludit Psaltes, Existimabam vt cognoscerem, hoc la-

Secunda sententia Pauli.

Cunctatio Dei.

Plutarch.

Iob.22.

Psalm.72.

bor labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissimis eorum, id est, in finali iudicio. Et Eccles. 8. Quia non profertur citò contra malos sententia, absq; timore vllo filij hominum perpetrant mala. Et Eccle. 5. Ne dixeris, peccaui, & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiẽs redditor. Vt ergo ad literam, hæc præmeditati, reuertamur, grauissimè eos perurget de cõtemptu diuinæ clementiæ (*An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis?*) Singula verba ad cumulum conferunt singularis munificentiæ Dei, atq; ad exaggerandũ eorum, imò nostrum contemptum & ingratitudinem. Bonitas nanq; Dei idem est, quod benignitas, qua in nos est tam largiter beneficus: patientia verò, qua tam multa nostra scelera & crimina sustinet, quibus fœdifragi in eum nos ipsi, iniurijq;, atq; impij & sacrilegi existimus: sed longanimitas est, qua non semel aut bis, sed longissimis vitæ spacijs nos perfert. Quare ex ignorantia naturæ rerum recentes isti traductores noua hic verba exquirunt. Græce est χρηστότης, quod non significat bonitatem morum, vt ἀγαθωσύνη, sed bonitatem, quæ est benignitas & beneficentiæ virtus. Isti nostri latini vertunt, Diuitias lenitatis & mansuetudinis. At verò primum, bonitas, tam propria vox est, imò magis huic significationi accommoda, quàm lenitas. Dicimus enim terram bonam, pro eo, quod fertilem & benignã ac frugiferam. Præterea neq; norunt, quòd bonitas, quatenus sui diffusiua (vt ait Dionys.) prima in Deo est causa omnium extra se factorum, & donorum potissimum spiritualium. Ex qua proinde ad nostrum modum intelligendi effluit patientia in peccatores. Lenitas autem, qualitas est atq; ornatus bonitatis. Quocirca doctissimè interpres noster primo hic loco transtulit, bonitas, quo nomine primum fontem misericordiæ aperiret: infra verò, vbi græce similis vox est χρηστὸν, traduxit, benignitas, quod idẽ pollet, ac bonitas. Quocirca de quibusdam mirandum magis est insignibus theologis, qualis est doctissimus Caietanus, qui citra vllum examen & delectum, veluti oracula, summo applausu in vniuersum suscipit istorum adnotationes: quas profecto non possumus nõ creberrimè expendere, easdemq; crebro pro exili captu nostro, aliorum fretus subsidio, refutare. Vbi precor nulla mihi, vel inuidiæ nota, vel alia infamis inuratur, quam, si vlla est Christiano fides, non agnosco: nisi ignorantiæ, quam syncerè confiteor. Ad rem ergo redeamus. Origen. quem sequitur Augustin. (vt refertur in gloss.) patientiam ad bonitatem Dei refert, qua non statim pessimos punit, eos scilicet qui studio & superbia peccant: longanimitatem verò, ad eam qua tolerat minus malos, eos videlicet, qui infirmitate, ignorantiáue delinquunt. Quasi hos substineat, illos verò, vti grauiores patienter ferat. Potest tamen fortè vice versa sensus exprimi. Nam longanimitas vastissimam præ se fert animi capacitatem ingentissimæ patientiæ: quæ idcirco ad grauiora scelera videtur respicere, quàm patientia. Tametsi nec desint iam, qui patientia hoc loco, quæ græcè est ὑπομονὴ, non ad tolerantiam Dei, sed ad suam referant anthropopathiam, hoc est, ineffabilem charitatem, qua ita compatitur hominibus, vt nostram nimis doleat perditionem. Haud tamen ita spontanè videtur conuenire sensus. Neq; verò simpliciter ait, bonitatem, patientiam, & longanimitatem, sed, Diuitias contemnis bonitatis & patientiæ & longanimitatis. Hebraismus est, vt aliàs diximus. Nam Hebrei, quo efferant copiosissimam & amplissimam bonitatem, dicunt copiam bonitatis. Et vehementiori significatione, inquit Paulus, Diuitias, quod simili schemate profert Ephes. 2. vbi ait, Qui diues est in misericordia. Colligamus ergo hominum ingratitudinem, neque illorum tunc tantum Ethnicorum, quam vtinam nostra non transcenderet. Ingratitudinis crimen ille committit (vti nomen sonat) qui contra gratiam alicuius delinquit: gratia verò est beneficium citra debitum collatum: bonitate nos autem Deus sua gratis tum condidit, tum cunctis, beneficijs, tam naturalibus, quàm supra naturam ad regnum cœlorum spectantibus cumulauit. Cum primum ergo quis in Deum peccat, ingratus est in eius bonitatem. Sed vbi crimen primum, alterius accessione, degrauat, ingratitudo est in eius patientiam criminosior. Cumulatior nanq; est ratio gratiæ in peccatore tolerando (vt cui non solum nihil debeat Deus boni, sed iustissimè etiam rependere posset malum) quàm in mundo ex nihilo condendo: quando & si nemo fuerat bene de Deo, neq; tamen fuerat vllus malè meritus. At verò cum quis non solum à Deo auersus, sed sensum etiam humanum exutus, quocunq; ipsum sua rapit cupiditas, laxatis habenis, licentissimè distrahitur, non solum bonitate & patientia, sed & immensa Dei longanimita-

Bonitas.

Recentes traductores.

Caietanus.

Origen.

Humana ingratitudo.

ganimitate ingratissimus abutitur: sanè quē in profundum malorum prolapsus (quod est inter Prouerbia) contemnit. Prouerb.18.

Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?

Tertia hæc interrogatio, expositio est causæ, ob quam Deus iniquos tanta patientia operitur. Quæ quidem ea est, vt sua ineffabili benignitate atq; blandissima lenitate ad pœnitentiam emolliat adamantina pectora nostra. Vbi primùm dilucidare videtur Paulus trinum illud præfatum, tradidit, puta in desideria cordium, in passiones ignominiæ, atq; in reprobum sensum. Nam etsi (vt illic dicebamus) nihil aliud sit, tradidit, q̃ permisit, ob idq; nulla possint exinde homines suorum malefactorum, vel culpam vel causam in Deum refundere, subrepere tamen Romanis in animum potuisset aliqua cogitatio inclementiæ Dei, quòd saltem intendens ipsorum malũ, præcipites eos ire tandiu siuisset. Huic ergo occurrens sinistræ cogitationi, ait: Ignoras quòd benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Cuius simile est in alio Apostolo, Non tardat Deus promissis, sed patiẽter agit propter vos, nolẽs aliquos perire. Et in Esaia, Expectat vos Deus vt misereatur vestri. Et cum græcè sit participium, quod reddi poterat per, ignorans, tamen vehementioris reprehensionis gratia vertit interpres per verbum. Est enim gradatio quædam, & auxesis in his tribus verbis, quibus subnotantur tres causę, quæ nos in peccatis remorantur. Etenim existimare nullum fore iudicium, tum peccatũ est, tum causa peccandi: grauius verò piaculum & sacrilegium est, cum iudicium Dei subituru te noueris, exuberantissimam nihilominus eius benignitatem contemnere, differentis ac procrastinantis vltionem. Atq; hæc est causa iacendi in peccatis. Longè tamẽ scelestissima est impietas, causam nihilificere suæ benignitatis: quæ est, vt nos lucrifaciat. Idq; caulam accumulat, nunquam emergendi ex sordibus peccatorum. Quamobrem nõ ait, ignoras, quasi allegans ignorantiam excusantem, Sed, ignoras, ironicè, quasi, non est cur ignores, sed contemptus benignitatis est tibi in causa, cur non consideres quo te fine expectet. O inenarrabilem, stupendamq; ac summa animi veneratione suspiciendam longanimitatem Dei. Cuius causam deprehendere nequeas, nisi in amorem, quo se Deus ipse diligit, mentis oculos sustuleris. Ecquis enim sibi persuadeat, ex solo amore nostri tam esse Deum cupidum nostræ salutis, nisi in suam ipsius gloriam redundaret, quæ altissima est huius patientiæ ratio? Prima nãq; Dei intentio in rerum conditione (vt cap. superiori præloquebamur) nullum fuit extra se bonum, sed suum proprium. Non enim quòd vllius indigens esset, sed vt suam ipsius deitatem quodam pacto diffunderet ac prolataret, suumq; esset profusius gloriosum nomen, & angelum & hominem creare proposuit, ac propter hominem, orbem. Quocirca, cùm vnius hominis culpa totum genus nostrum inficiens, eandem intentionẽ Dei frustrasset, ob suam ipsius gloriam instaurandam, filium, qui plenè perfecteq; honori suo satisfaceret, ad nos destinauit. Igitur ne diuinum suum propositum tamq; ampla beneficia incassum sibi abierint, obstinationem nostram diutissimè expectat, nolens mortẽ peccatoris, sed vt conuersus glorificet eius maiestatem. Nec tamen ideo minoris æstimandũ à nobis est donum hoc ineffabile, quòd referatur in gloriam Dei: imò pluris, quia multò inde excellentissimè sublimata est nostra natura, quòd ad illam ipsius participationẽ fuerit recepta. Sed ò iterum atq; iterum expauescendam patientiam Dei, cuius non fuerunt angeli capaces, sed eodẽ momento & à Deo auersi sunt, & nullo expectato redemptore, nulloq; indulto spacio pœnitendi, & defastigio cœlorum præcipitati sunt, & in tartarorũ abyssum obtrusi. Tametsi neq; huius eorum miserandæ cõditionis desint causæ quas possimus meditari. Primum q̃ cum suapte natura intellectuales fuerint, nulloq; proinde discursu indigentes, sed omnia simul nouerint, nullam habebant excusationem deceptionis suæ, aut incõsiderationis, sicuti rationalis homo: qui cum temporis curriculo rerum peritiam conquirat, vt facilè potuit decipi, sic inducias temporis habere debuit, vt resipisceret. Adde, quòd in angelis voluntas suo proportionatur intellectui: & ideo sicuti quicquid natura sua cognoscũt, perspicuè & immobiliter apprehendunt, vti nos prima principia, à quibus nulla nos ratio dimouere valet: ita post electionẽ sunt voluntate inflexibiles, nec pœnitere valentes. Quapropter angelorum, & boni statim præmiati sunt, & mali protinus damnati. In homine verò alia est, diuersaq; ratio, vt intellectus, ita & voluntatis. Adhæc, Angelis, natura sua immortalibus, nullum potuit certũ indici tempus pœnitendi,

Trinum tradidit.

2.Pet.3.

Esa. 30.

Tres causæ quæ nos in peccatis remorantur.

Cur angeli pœnitere non queant.

Inenarrabilis Dei misericordia.

Causa patiẽtiæ Dei.

nitendi, veluti hoĩbus destinata est tota hæc vita mortalis. Vnde quod nobis est mors, illis fuit casus per primum peccatũ, vt author est Damasc. Iam verò angelorum nõ corruit tota multitudo, vti in vno homine totũ humanum genus: quod ideo nisi fuisset redemptũ, nullus potiretur homo fine illo sempiternæ fœlicitatis. Postremò cœli vbi sedes est & thronus maiestatis Dei, peccatorũ molẽ sustinere nequiuerant: quin vel superbos euomerẽt, vel ipsi dirumperentur. Meritò ergo Paulus (vt ad ipsum reuertamur) despectores patientiæ & longanimitatis durissimè increpat, qua nunq̃ angelos Deus, sed nos peculiariter ad pœnitentiã adducit. Quin vero, nõ longanimitatẽ modò, sed animi infinitatẽ dixeris, quæ tam multa scelerũ genera, tanta æquanimitate & silentio perfert: siue leuiora sint, siue grauissima: siue ex ignorantia vel infirmitate, siue ex prauitate admittãtur: siue in proximos, siue in diuinam ipsam bonitatẽ. Neq; priuatorũ tantũ crimina, verũ prælatorũ etiã & principũ facinora, in cõmune bonũ perniciosissima, quibus Deus suã fidit Reipub. atq; animas deniq; suo sanguine redemptas. Idq; nõ tantũ per diem, sed per pluriũ annorum spacia. Nam si statim impios morte puniret æterna, breuissimè extingueret humanum genus. Vnde in li. sen. Prosp. Aug. Nisi Deus primò per misericordiã parceret, non inueniret, quos per iudiciũ coronaret. Neq; verò tantũ perfert procrastinando vindictã, sed veluti fidissimus iniquorũ honoris ac famæ zelator & custos, lenissima dissimulatione, silentioq; cõtegit eorũ delicta: solẽ suũ sine discrimine mittens super bonos & malos, suãq; pluuiã super iustos & iniustos: de quo tamẽ scriptum est, q̃ in nouissimo manifestè veniet & nõ silebit. At quibus nõ modis obsecro ad pœnitentiã nos adducit? Illuminãdo, inspirando, pulsando. Per tam multa beneficia, tum naturæ, tum gratiæ alliciendo: precio sissima pollicendo, terribilia minitando: per lectiones, per prædicationes, per sanctorum exempla, longã largiendo vitã, repentinam mortẽ intentando, nihil vtiq; omittẽdo, quo possit sitim inextinguibilẽ significare suam salutis nostrę. Cui nihilominus exuberantissimæ ac tot noĩbus demirandæ clementiæ, is in nobis respondet beluinus sensus, vt ex his oĩbus preciosissimis beneficijs ac fauoribus infausti nobis, acerbumq; furoris thesaurũ cõflemus in die iræ. Meritissimò ergo maius gaudiũ est in cœlo super vno peccatore pœnitentiã agente, q̃ super nonaginta nouẽ iustis, qui nõ indigẽt pœnitentia: nõ solũ propter difficultatẽ pœnitendi, in quã delabitur peccator obdurati cordis, & propter periculum vnde pœnitẽs eripitur, verũ ob eximiã gratiam, nunq̃ angelis impensam, vt, nonaginta nouẽ ouibus iustis in deserto relictis, quęsitũ Deus veniret hominẽ errantẽ, factus homo. Quamobrẽ effulgentior est ratio gratiæ pœnitentiũ, q̃ innocentiũ, pro eo q̃ in peccatoribus nõ solùm nulla est ratio debiti, verũ vltionis maxima. Quid nobis hic respõdeant cæci isti detractores liberi arbitrij? Etenim si omnia nobis ex necessitate diuinæ voluntatis prouenirẽt, quid Deo opus erat assensum nostrum postulare ac præstolari? Sineret ne, vt Ecclesiam suam, vel hæretici sic demoliretur, vel præfecti antistites vsq; adeò negligerent, si cogendæ essent voluntates humanæ? minimè gentium. Attamen quia liberum arbitrium non coactu pertrahit, sed benignitate, authore hic Paulo, ad pœnitentiam adducit, idcirco omni patientia & longanimitate affectat liberum nostrum assensionis obsequium. Verum lib. 1. de natu. & grat. prolixè disputauimus, qualiter neminem Deus cogat vel ad bonum vel ad malum.

Damasc.

Longanimitas Dei.

August.

Psal.49.

Quibus nos Deus modis addu. ad pœniten.

Luc.15.

Malus est

Gaud. super vno peccatore.

Gratia pœnitentium.

Detractores liberi arbitrii.

Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicii Dei.

Subiungit antithesin cordis nostri. Contraponit inquã intentioni Dei peruersitatem nostri pectoris, qui exitiosissimè sua abutentes patientia, altorsum indulgentiã suã diuertimus, q̃ quò eã ipse dirigat. Differt enim Deus vltionẽ suã, vt nos ad emendationẽ emolliat, nos autẽ ex eodẽ beneficio occasionẽ nãciscimur obduratius aceruandi crimina. Hoc autẽ hic cumprimis obseruandũ est, quod supra iam prænotauimus: nempè q̃ neminem Deus intẽtione sua indurat, sed cuncta in bonũ nostrũ ordinat: nos autẽ sumus qui nosmetipsos induramus. Iuxta dictũ Iob: Dedit ei Deus locũ pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia. Quinimò inde dicitur induratũ cor, quod non cedit tangenti Deo. Nimirum quod neq; tolerantis benignitate emollitur, neq; territantis metu, cõminantisq; flectitur iracundia. Similitudo est Orige. lib. 3. de principijs, q̃ quemadmodũ eadẽ pluuia terra bona herbas pfert bonas, mala verò malas, atq;

Induratur quomodo dicatur Deus.

Origen.

eodem sole, quo lique fit cæra, indurescit lutum, ita eadem patientia Dei cor alijs emollescit, alijs verò induratur. Vnde Aug. Quasi inuitus vindicat dominus qui in vitam, non in mortem, à principio constituit homines. Ipse enim infert sibi interitum, qui medentis contempsit consilium domini. Et Chrysosto. Ille tibi omnia præstitit, ad pœnitentiam te euocans, tute autem inflexus manens colligis tibi iram. Et hoc est quod ait Paulus: Secundum duritiam tuam, nimirum propriam. Et impœnitens cor, id est, impœnitibile (si ita loqui licet) & pœnitere nescium. (*Thesaurizas iram*) Graphicè profectò & significantissimè thesauri voce recondita Dei iudicia patefacit, alludens, tum ad Euangeliũ, Nolite thesaurizare thesauros vestros super terram, tum præcipuè ad id, quod proximè dixerat, diuitias bonitatis. Enimuerò si thesauri qualitates inspicias, primùm qui thesaurizat, non solum aurum, aut preciosos lapillos congerit, verum minutiora etiam coaceruat, quæ precium cumuli possint augere. Mox nõ cuicunq; temere, sed delecto amico, vel loco concredit, vbi sint recondita: neq; opibus illis vtitur vsq; ad finem: vt tunc tandem fructu thesauri, quos pertulit labores, & parsimoniam recõpenset. Pari modo thesaurus conficitur bonorũ operum. Nam etsi iusti in hac vita non adeò magna subsidia videantur ex suis laboribus recipere, in die tamen reuelationis patefiet, quanti æstimentur apud Deum eorum obsequia: nimirum, vel duo erogata minuta, & potus aquæ frigidæ. Qua ratione & thesauro abscõdito cõparatum est regnũ cœlorũ. Per cõtrarium ergo sumpta metaphora innuit Paulus, q̃ sicut pœnitentes misericordiã, ita & impœnitentes delictorũ suorũ sarcina thesaurizãt irã. Cuius simile ait Iacobus, Thesaurizastis vobis irã in nouissimis dieb. Et Deut. 32. de iniquorũ vltionibus, Nonne hæc cõdita sunt apud me, & signata in thesauris meis? Vnde Orige. triplicè in scripturis thesauri significantiã adnotauit. Est enim thesaurus in terra, in quo prohibet dominus thesaurizari: est thesaurus in cœlo, in quo iubentur fideles suas opes recondere: est & tertius hic iræ thesaurus ab Apostolo condemnatus. Thesaurizator primus, animalis est, & stultus, de quo in Euangelio, Stulte hac nocte repetent abs te animã tuã. Secundus verò, spiritualis & sapiens: sed tertius, carnalis & saxeus. De quo hic dicitur, Secundũ duritiam tuã. Hactenus ille. Et enim qui perditè nunc obstinati, tam

August. *Chrysost.* *Thesaurus.* *Matth.15.* *Iacob.5.* *Deut.32.* *Triplex thesaurus.*

Dei, q̃ sui ipsorum obliti, neq; maximorũ scelerũ existimãt se redditurosesse rationẽ, tunc de minimo quoq; verbo ocioso respondebũt, omnia persoluentes vsq; ad minimũ quadrantẽ: atq; adeò qui increduli fuerãt, diuinæ illudentes patientiæ, suo periculo videbunt, tam esse Deum iustum in puniendo, q̃ est in expectando benignus. Quocirca, qui diuitias spreuerint bonitatis, easdem in iræ vehementiam cõuersas experientur. Nam dulcis simul ac rectus dominus, & ita longanimis, & multæ misericordiæ, vt tamen sit postremò verax & iustus. Et ideo quò abundantior fuerit ac locupletior expectantis misericordia, eò erit & amarulentior, & acerbior iudicantis animaduersio. Quapropter qui lento hic gradu incedebat ad iracundiam, concitatissima illic sæuitia rapiet miseros in perennes cruces, quibus suam vindicet spretam clementiam. Nam etsi misericordia Dei infinita in se sit, facit eam tamen nobiscũ, veluti pleraq; omnia, in numero põdere & mensura, vt hic Origen. tetigit. Aceruus autẽ nostrorũ criminũ & adamantina durities cordiũ fines illi præscribit. Vnde illud est, Nondũ cõpleta sunt peccata Amorrhęorũ vsq; nũc. Atqui etsi per prophetam nobis Deus pollicitus sit, q̃ in quacunq; die resipuerit peccator, suarũ amplius iniquitatum nõ recordabitur, & longanimitatẽ hic Paulus expectãtis enunciet, nusq̃ tamẽ longã vitam promisit nobis scriptura, imò verò admonuit, vt diẽ postremũ, veluti furẽ noctu, vigilantissimè operiremur. Documento nobis est, tum generalis illa orbis inundatio, quãdo Deũ pœnituit fecisse hominẽ, tum Sodomorũ cõflagratio, quemadmodũ, vt cumulatissima præcesserit misericordia, ita in maximam iracundiã Dei transformetur. Vnde in Psal. Existimasti iniquè, quod ero tui similis? hoc est, quod simili, qua tu causã delinquis, ego te perfero? hoc est, q̃ ceu tuis oblectatus delictis cõniueo? Haud ita falsus existimes. Redarguã eũ te & statuã cõtra faciẽ tuã, vt tua te ipsius crimina reuincãt. Heu q̃ sibi calamitosam metamorphosin adornãt iniqui obdurãtes corda. In quã scilicet nõ irã clementissima expectatio Dei euadat, qui pœnitẽtię nostrę ac resipiscẽtię sitibundus adeò nos clemẽter sustinet, lentissimẽ ad irã, vt (si fas esset ita loq) sui ipsi videatur honoris & existimationis negligẽs? Nam sera eius, morosaq; vindicta ansam præbuit, vt sint qui existimẽt, nõ esse, qui hæc nostra cõsideret, Deum vllũ. Nos verò cõtra adeò cõtemptui habemus eiẽ misericordiã, vt metum

Misericordia Dei. *Gene.15.* *Ezech.18.* *Iniquorum mutatio.*

metum etiam deponamus infinitæ iustitiæ. Quandoquidẽ inde duriores efficimur, vnde remollescere deberemus. Nam si angelorum nobis præscripta lex esset, nempè vt nullum nobis esset remissibile peccatum, sed cõsestim delinquentem infernus absorberet, nullã nõ curam ac diligentiam adhiberemus seruandi nos in gratia Dei. At verò cũ clementior hac parte in nos Deus sit, q̃ inducias nobis pœnitendi indulget, quo sæpius nos sibi reconciliat, securius nos atq; supinius iacemus in vitijs. Quaquidem ratione peius impœnitentes pudefaciet vox illa: Ite in ignẽ æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Non enim eò solum paratus peculiariter diabolo enunciabitur, q̃ eius suggestione peccatũ introiuit in orbem, sed ex eo præterea, q̃ illis propriè destinatus est, quibus nõ est cõcessum pœnitentiæ tempus. Hoĩbus nanq; cõminatus est Deus locũ illũ, nõ tam vlciscẽdi animo, q̃ deterrendi. Sanè vt metus iustitię diuitias nobis misericordiæ custodiret. Quamobrẽ hoc homini in properio dabit, q̃ pœnitere, quod angelus nõ potuit, ipse nõ voluit. Atqui ex eo Aug. finalem impœnitentiã (quam hic aliqui intelligũt voce duritię cordis) appellauit peccatũ in spiritũ sanctũ, nimirũ quod opponitur virtuti spiritus sancti remittendi peccata. Iuxta illud Ioan.20. Accipite spiritũ sanctũ. Quorũ remiseritis peccata. &c. Veluti & peralterũ extremũ peccatũ desperationis itidem blasphemia in spiritũ sanctũ dicitur, quoniã eandem bonitatem diuerso modo lædit. Est ergo biformis spiritus sancti blasphemia, scilicet & per obstinationẽ, & per desperationẽ. Quam enim bonitatem nimium confidentes in irã peruertunt, eandẽ desperantes tollunt, Quæ idcirco blasphemia neutris remittetur, neq; in hoc seculo, neq; in futuro. (*In die iræ*) Dies finalis iudicij ac perinde cuiuscunq; particularis, dies domini solenniter appellatur, vt est sæpissimè legere apud prophetas: vel quia de die illa nemo scit, nisi Christus: vt innuitur Ezech.14. Et erit dies vna quę nota est domino: vel quòd cũ nos in hac vita arbitrio nostro viuere finat, tunc ipse potestatem suã faciet manifestam, qua reddet vnicuiq; iuxta opera sua, qua maxime die ostendet se vniuersorum dominum cum terrore magno & tremore: vt est Ioel.2. Magnus dies domini, terribilis valde, & quis sustinebit eum? Vel forte dies domini idem est quod, iudicium domini: propter claritatem, qua manifestabit abscondita cordium: illo modo loquendi, Mihi pro

August. *Duplex blasphemia in spiritũ sanctum.* *Matth.12.* *Dies iræ.*

minimo est iudicari ab humano die.

Hæc autẽ dubitatio posset hic fortè cuiusq̃ piam animum pulsare. Cur videlicet extremę illi diei, iræ magis nomen inditum sit, q̃ misericordiæ. Ita enim prophetauit Esaias, Ecce dies domini veniet insanabilis furoris & iræ. Et Soph. Iuxta est dies domini. Et infra, Dies iræ dies illa, dies tribulationis. &c. Ratio dubitandi est hæc. Vtraq; virtus Dei, puta misericordia & iustitia, splendore summo manifestabitur illa die, nam misericordia & veritas præcedent faciem suam: in cunctis autem operibus Dei, cui proprium est maximè misereri, iustitiã antecedit misericordia, quæ suopte genere, tum Deum excellentius commendat, tum nos etiam illectat suauius. Vnde Iacobus, Misericordia superexaltat iudicium: ergo vt homo de facie cognoscitur, ita & dies iudicij, à parte pulcherrima nominanda fuisset, dies misericordiæ. Quod si à iustitia debuisset nomen accipere, cum duæ illic sint futuræ iustitiæ functiones, præmiatio porrò bonorum & punitio malorũ, à digniori debuit nuncupari. Si aliquam hic tamen licet scrutari rationem, forsan hæc fuerit. Tempus misericordiæ non incipit in futura vita, quippè cũ eadem numero, quæ tunc refulgentius promicabit, nunc exercetur, non solum in bonos & iustos, quibus gratia suppeditatur, qua gloriam promerentur, sed & in iniquos & prauos, quibus tempus indulgetur pœnitendi. Ira tamen & vltio malorum non incipit in hac vita, maximè in lege euangelica, per quã nullum temporarium supplicium statutum est in criminosos. Tametsi nonnullæ etiã scintillæ in hunc mundum iaculentur illius terrifici ignis, ne prorsus diuina prouidentia è mentibus hominum obliteretur. Igitur totũ tempus huius vitæ, quo arbitrium nobis suppetit & potestas per Dei opem recuperandæ salutis, tempus dicitur (vt est in Psal.) misserendi, & tempus pœnitentiæ & gratiæ. Dies autem postrema vniuersalis, vel cuiusq; particularis, quæ pœnitentiæ vias occludit, ac initium est perpetui temporis, quo rigore iuris cum iniquis agendum est, videlicet quando calix qui est in manu domini, & nũc propinatur mistus, effundetur merus, vt bibant omnes peccatores terræ vsq; ad feces, dies iræ meritò nũcupatur: quippe in qua summa ira Dei patenter incipiet crimina vindicare. Horum ergo temporũ confinia spectans hic Paulus, tempori benignitati & patientię ex aduerso statim obiecit diem iræ. Adiungens tamen

Dubitatio de die iræ. *Esa.13.* *Sophon.1.* *Iacob.2.* *Cur dies iræ* *Psal.74.*

 (Et reue-

(Et reuelationis iusti iudicii Dei) Orige. quem & Theophyla. sequitur, interserit cõiunctionẽ, legens, Et reuelationis, & iusti iudicij, vt non intelligatur reuelatio iudicij, sed reuelatio occultorum operum, secundum quæ faciendũ est iustum iudicium, vt statim sequitur. Et secundum lectionem cõmunem idem penè sensus est. Nam idem pollet, reuelatio iusti iudicij Dei, puta qui occulta tunc cordium propalabit. Hoc ergo trino verbo mirifica significatione manifestat formam illius iudicij: videlicet ira, misericordiam Dei quodam modo terminante, qua illuc vsq; sustentata est impœnitentium obstinatio. Et reuelatione, qua omnia opera, cuiusnam sint valoris & meriti, ex causis suis omnibus & circunstantibus accidentibus erunt compertissima. Atq; adeò districta iustitia, quæ omnium merita exactissima proportione suis cuiusq; retributionibus exæquabit. Atqui vbi ait, iusti moderatur verbũ iræ, vt non morbum animi intelligas, perturbantẽ iustitiã. Et præterea eisdem verbis respondet capitali enunciationi suorum propositæ, quam hic præcipuè tractat, Reuelatur ira Dei de cœlo. Quæ pote in Euangelio reuelatur per fidẽ, & tunc reuelabitur palã oculis. Atque illos præterea remordet, quos taxauerat, existimare, nõ esse futurũ iudiciũ, aut ignorare clementissimã tolerantiã Dei. Tunc enim reuelabitur & agnoscetur (vt ait Ambros.) quod modo futurum negatur.

Orige.

Forma iudicii.

Qui reddet vnicuiq; secundũ opera eius.

Quarta qualitas iudicii.

Tria iam hactenus de diuino iudicio constituit, puta infallibilem veritatem, necessitatem ineuitabilem, ac iudicis benignitatem. Quarto itaq; loco de summa eiusdem æquitate continuat orationem. Aequitatis autem ratio hæc est, quòd vnicuiq; retribuatur non secundum personarum acceptionem, (quod paulò post concludet) sed secundum vniuscuiusq; opera. Hoc ergo primum in hac assertione seruandum est, quòd de illis tantum intelligitur, qui vsq; ad lucem & vsum liberi arbitrij adolescunt. Nam prima gratia, quæ ante rationis lumen quibusdam, vel ex priuilegio in vtero, vel communi lege per sacramentum confertur, ac perinde quę illi respõdet gloria, non rependitur pro operum præmio, imò est solius per se premium passionis Christi, quæ quidem post gratia in causa est meritorum. Neq; ideo existimãdus est Deus exceptor personarum, vt infra loco proprio explanabimus. Pari ratione neq; parvuli cũ sola decedentes originis labe arcentur ingressu regni cœlorum ob opus proprium, sed ob peccatum Adæ. Vnicuiq; ergo, siue probo siue reprobo, intellige. De illis nanq; legimus Eccli. 16. Omnis misericordia faciet locũ vnicuiq; secundũ meritũ operum suorũ. Et Psal. 27. Da illis secundum opera eorum, & secundum nequitiã adinuentionũ ipsorum tribuè illis. Est enim Pauli sapientia, eloquentiaq; mirifica. Postquàm enim veritatem diuini iudicij proposuit, quod iustorum nemo, neque iniquorũ suffugere valeat, dulcia amaris cõmiscuit, & quæ lęta sunt, tristibus. Iudicis, inquam, benignitatẽ clementissimam cum iracundię truculentia composuit: mox vtrumq; respiciens, subdit, reuelationem iusti iudicij, atq; occultorum manifestationem operum, ob hoc factum iri, vt vnusquisq;, seu bonus, seu prauus recipiat iuxta opera sua. Ex quo maximè æquitas, veritasq; iudicij, quam enarrandam proposuerat, resplendescet in die illa. Vnde Dauid, Iudicabit, inquit, orbem terræ in æquitate. Quapropter vbi ait, secundũ opera sua, illos respicit, quorum occasione sese in sermonem iudicij insinuauerat: puta censores ac taxatores alienæ vitæ, & potissimũ rectores & principes, atq; id genus, quorũ personæ in iudicijs captantur humanis, ne æqua lance cũ hoĩbus inferioris classis libretur. Illic enim neq; pauper prece, neq; precio diues quicq̃ proficiet. Vnde neq; potentem vis, neq; caliidum fraus, neq; vlla vtiq; sapientem, vel prudentia huius seculi, vel eloquẽtia valebit eripere. Quoniã vt est in Iob, nemini parcet, quasi verbis potentibus & ad deprecandũ cõpositis. ¶ En iocũ alium inligne, vbi nos Lutherani adoriuntur, denegantes rationem vllam inesse meriti vitæ æternę in operibus hoĩs, quamlibet iam gratis iustificati. Triplicẽ nanq; litẽ nobis de operibus excitãt (vt in proloquio dicebamus) scilicet quòd ante gratiam, vniuersa sint simpliciter peccata: quòd in iustificatione non sunt, præter fidẽ, necessaria: quòd neq; postea sunt æternæ vitæ merita, imò quatenus proles sunt concupiscentiæ, omnia sunt peccata. De alijs alibi, de hoc autem tertio per hoc ipsum, (præter alia complura) testimonium Pauli ita irretiuntur conuincuntur q; vt nequeant, nisi per meras nugas elabi. Quam proinde materiam meriti condigni diffusissimè elucidauimus ac discussimus lib. 3. de natura & grat. vbi etiam ipsorum commenta abundè profligauimus.

Aequitatis ratio.

Iob. 41.

Lutherani cõtra meritum operum.

Ecclí. 16.

Psal. 27.

Lib. 3. de natur. & grat. cap. 7. & 8. & 9.

At verò

At verò non possumus non capita generatim in similibus locis, semel saltẽ delibare. Duos nanq; effodit homo ille pestiferos fontes, ex quibus inter alios errores & hanc etiam abolitionem meriti deriuauit. Vnus est q̃ concupiscentia carnis est, etiam in renatis, peccatũ originale. Ex quo elicuit, nullis nos nostris operibus implere præcepta Dei, quia omnia promanant ex peccato. Atq; inde continuò fit: non esse meritora vitę æternæ. Nam si vis, inquit, ad vitam ingredi, serua mãdata. Alter est, quòd negauit liberum arbitrium, quod planè ad rationem meriti requisitum est. Horum singula suis proprijs locis copiosissimis refutationibus explosimus, ac demum. 3. lib. rationem meriti cõdigni pro exilitate nostra cõstabiliuimus. Sed quod ad rem attinet pręsentem, triformi commento deludere excogitarunt hoc atq; huic similia sacra elogia, vt in suo didagmate & in confes. augustana. & in lib. imperatorio, est videre. Primum est hoc, Vitam æternam solum elargitur nobis Deus ob promissionem, quam sola fide apprehendimus. Quoniam gratia non cõfertur nobis ex operibus, aliàs, authore Paulo, non esset gratia: gloria verò consequitur gratiam: nam si filij, ergo hęredes per Christum. Secundum est, Opera iusti sunt fructus fidei. Tertiò ex his inferunt, q̃ possunt eadem opera esse merita accidentarij præmij, tam in futuro seculo quàm in pręsenti: essentialis verò, minimè. At veritas catholica contra hanc stat ipsorum inscitiam. Etenim quanuis illa vitæ felicitas ex diuinis nobis pollicitationibus obueniat, tamen quia nusquã nobis promissa legitur, nisi sub cõditionibus operum, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Nisi pœnitentiã egeritis, omnes simul peribitis. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, nihil prohibet quin merces vitæ & ob promissiones conferatur nobis, & nihilo secius propter opera nostra. Nempe dum adultis liberè à Deo per motiones fidei, spei & pœnitentiæ conuersis sic gratia absq; merito harum virtutũ confertur, vt tamen non sine earũ dispositione. Sanè verò post obtentã gratiam non est cur opera iusti non sint merita cumulatioris gratię & glorię. Ex hac vtiq; legitima explanãdi ratione colligere mihi videbar lib. 2. de nat. & grat. ca. 18. cum. S. Tho. locis illic citatis, q̃ non solũ opera, quę post tẽpore gratiam consequũtur, merita sunt gloriæ, verũ & opera illa pręparatoria, quatenus gratia eodẽ instanti, quo infunditur, informantur, merita sunt: non quidem illius gratiæ, sed profectò gloriæ quæ illi respondet. Cuius hic veritatis ideirco meminerim, q̃ ad explicationem huius Paulini loci q̃ plurimũ confert. Haud enim intelligendum est, Deum vnicuique repensurũ in die iudicij secundum ea tantùm opera, quæ post articulum iustificationis operatur, sed re vera secundum illa etiã quibus præparatur ad gratiam. Nam quãtus est motus liberi arbitrij per auxilium speciale Dei, est & gradus gratiæ, quo reconciliamur, atq; adeò gloriæ, ad quã acceptamur. Exceptus hinc veruntamẽ cẽsendus ille gradus est gratię, qui solius effectus est sacramenti, ac perinde gradus gloriæ, quæ illi respondet. Ex hac eadem veritate elucere tibi, emicareq; palam cernas recõditam sapientiã Pauli. Quæ quidem veritas minus considerata Lutheranos miserè fefellit. Vbicunq; enim de gratia recõciliationis loquitur, opera quidem excludit quasi merita, vt cap. sequenti &. 4, & vbiq; adnotabimus. Nam si gratia esset ex operibus, non esset gratia, sed merces. At vbiuis sermo illi est de retributione gloriæ, aut supplicij, id iuxta operum merita constituit emetiendũ nobis à Deo, vt hoc maximè loco facit. Eodẽ veritatis clypeo lib. 3. de na. & gra. cap. 9. repellebamus Lutheranorũ interpretamentũ huius nuper citatæ authoritatis, si filij, ergo hęredes per Christũ. Nulla quippe inde cõsecutione fit, vt si gratia, per quam filij constituimur, donũ sit gratuitum, nõ mereamur gloriã, cuius efficimur hęredes. Tum q̃ postquã geniti sumus filij, commereri possumus apud patrẽ ampliorẽ hęreditatis cumulũ, tum etiam q̃ licet motus virtutũ, quatenus materiales sunt dispositiões gratiæ, merita non sint eiusdẽ, sunt tamen quatenus eodem instanti per gratiam infusas q; virtutes operamur, hęreditatis æternæ meritorij. Hac etenim ratione luculentissimè Aug. in epistola. 2. ad Sixtũ edisserit, quemadmodũ gloria dicatur gratia. Non enim quòd nulla sunt iustorum merita: sunt enim, inquit, planè, quia iusti sunt, sed vt iusti fierẽt, merita nõ fuerũt. Et infrà, Vnde & ipsa vita æterna, quæ vtiq; in fine fine fine habebitur, & ideo meritis pręcedentibus redditur: tamen quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostrã sufficientiã, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa (scilicet vita æterna) gratia nuncupatur: non ob aliud nisi quia gratis datur: nec ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita, quibus datur. Atque id explicatissimè repetit lib. de gratia & libero

Veritas catholica.

Lib. 2. de natu. & grat. cap. 18.

Mysterium Pauli, de gratia & gloria.

Contra Lutheranorum glossema.

Aug. epist.

Gratia Dei vita æterna.

& libero arbitrio cap.7. Vbi prudēter ac meditatò voces discernit, dum opera iustorum, & dona Dei vocat, vt quæ eius nobis proueniant auxilio, & merita simul nostra, quoniā per nostram etiam fiunt liberam voluntatē, per quam nostrarum sumus actionum dñi. Perspice ergo quàm isti indignè fidem attollant: periculosissimè de operibus hallucinantes. Nam etsi opera fructus sint fidei, id quod nos vltro confitemur, neutiquam tamen per se ipsa fides fructificaret, sed id quidem facit, per liberum assensum atque obsequium nostrum. Atq; adeò non est ipsa quæ operatur, sed nos per ipsam. Idq; est quod nos Paulus edocet, vbi ait, Necesse est accedentem ad Deum credere, quòd est, & quòd remunerator est. Ea enim est meritorum radix: nempe credere quòd remunerator ille est, in cuius fide obsequia nostra collocamus. Et ideo est argumentum sperādarum rerum, quia mittit nos in spem, dirigens intentionem operum. Et idcirco exordiū est atq; initium spiritualis vitæ, vnde spes erigitur nostra, charitasq; erga Deum suscitatur, per quam operamur. Quocirca Paulus nō dicit, q̄ fides per se operatur, sed per charitatē. Iam verò si rationem scripturamq; sacram consulamus, quis poterit operum merita ignorare? Est enim meritū opus quodcunq;, liberum, honestum, in vtilitatem, honorémue cuiuspiā impensum, atq; eidem acceptum. Tale autem est opus virtutis præuia gratia exhibitum, per quam vtiq; potestatē accipimus, tum filios Dei fieri, tum etiam vt filij iam geniti, de patre nostro, eius exequendo mandata, bene mereamur. Iuxta verbum Pauli Heb.5. Beneficētiæ & communionis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus. Cur enim opera eorū, qui filij Dei, teste Ioanne, & nominantur & sunt, non sint illi accepta. Neq; verò tantum ad minora præmia (vt victi iam Lutherani fatētur) verùm & ad vitam ipsam æternam, quā præparauit inquirētibus & diligentibus se. Nam si opera apud Deum merita non sunt, nisi virtute præuiæ gratiæ, cuiusnam quæso sint potissimum mercedis digna, nisi gloriæ, cuius gratia est semen? Hunc nobis sensum locus ille exprimit, Si vis ad vitā ingredi, serua mandata. Et, Qui reliquerit domum, &c. propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Ecce pari modo vtrunque præmium, tam accidentale quàm essentiale, proponitur operi in Deū per suā ipsius gratiā relato. Cuius simile & illud est ad Timoth. Pietas ad omnia vtilis est, promissionē habens vitæ, quæ nunc est & futuræ. Quamobrem optimè semper patres consueuerunt dijudicare opus liberi arbitrij, vel secundum substantiam, hoc est, ex parte obiecti: vt pauperi stipem porrigere, aut potum aquę frigidæ, orare, &c. Et hac ratione, etiam si in gratia fiat, non est dignū vita æterna. Quo sanè sensu ait Paulus, filijs etiā ipsis Dei, non esse condignas passiones huius temporis ad futuram gloriam quę reuelabitur in nobis. Alio pacto consideratur idem opus, quatenus à gratia progenitum. Et hac ratione ait alibi, Quod in præsenti est momētaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Accedit inuictum ineluctabileq; argumentum huiusmodi, Merces relatione dicitur ad meritū. Est enim meritum, opus, quo quis fit mercede dignus. Cùm ergo in tam multis sit locis vtriusq; sacri eloquij celebratissima propositio mercedis, vt apud Esaiam, Deus in fortitudine veniet & ecce merces eius cū eo: cui concinit Deus ipse per Ioan. in Apocalypsi, Ecce venio cito & merces mea mecum est, reddere vnicuiq; secundum opera sua. Et in Euangelio, Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis, quis, rogo, non palàm agnoscat rationem meriti in operibus iusti? Pondera verbum Pauli, Si gratia esset ex operibus, iam nō esset gratia, sed merces, merito operum debita. Ergo à contrario sensu, Si operibus reconciliati & iusti merces proponitur, palam fit, subesse in ipsis rationem meriti. Sed hac de causa tam multijuga, tamq; protensa disputatione hæc loco citato patefecimus, ne opus hic esset prolixitate. Ad locū ergo præsentem Pauli vt redeamus, animaduertendum est, quo pacto, qui gratiam, qua quis ex iniusto fit iustus, gratis vbiq; prædicat conferri, nihilominus in præsentiarū manifestè affirmat, retributionē factum iri vnicuiq; secundum opera. Vbi vox, secundum, causam planè præ se fert, quæ vtiq; in operibus nequit esse alia, q̄ ratio meriti. Neque id (vti Lutherani hallucinantur) quicquam derogat gratiæ Christi, immo verò arrogat virtutis plurimum: nempe quòd per ipsam potentes nos faciat mercedē abs se merendi, quā nobiscum pro sua misericordia pepigit nomine denarij diurni. Et hac de re alibi fidem seruantibus, coronā ait Pau. repositā iustitiæ, quā reddet, inquit, nobis in illa die iustus iudex. Neq; enim vel coronam dixisset, vel iustitiæ,

Fructus fidei.

Ratio meriti.

Heb.5.

1.Ioan.3.

Matth.19.

1.Tim.3.

Opus nostrū dupliciter cōsideratum.

Rom.8.

2.Cor.4.

Esa.40.

Apoc.22.

Matth.5.

Discrimen gratiæ & gloriæ.

2.Tim.4.

stitiæ, vel reddendā à iusto iudice, nisi in hac nostra militia per conflictus cum dæmone, mūdo, & carne, bene de ipso mereremur. Eandem ob rem & ad Corinth. similitudine currentium in stadio brauium intuēdo, militantem Ecclesiā depinxit. Accedit & huc, quòd per idē verbū Apostolus in præsentia vtranq; retributionē, tam bonorum, q̄ malorū, enunciauit, nimirum secundū opera: ob idq; in die iudicij, sicuti maledicti (vt iudicis verbis vtamur) in ignem æternum relegandi sunt, ita & benedicti admittendi in regnū, ob sua singulorū merita: nam sicut dicet illis, Quia esuriui, & non dedistis mihi mādūcare, ita dicturus est his, Quia esuriui, & dedistis mihi mandūcare. Non ergo est cur istis abnegemus sua bona merita, quando in illis agnoscimus mala. Iam verò qua obsecro alia de causa, teste Paulo, sistēdi omnes sunt ante tribunal Christi, vt vnusquisq; referat propria corporis, nisi vt perpensis meritorū momētis, vnusquilibet recipiat prout gessit, seu bonū, seu malū? Sunt ergo, vt suppliciorū, ita & præmiorum merita in operibus nostris. At cōtrarius fortè inquis, videtur Paulus infrà cap. 6. vbi inter hæc duo, puta mortem & vitam æternam, diuersis voculis dignoscit. Stipēdium quippe, inquit, peccati mors: gratia autē Dei, vita ęterna. Vbi in morte stipendiū nominat, at in vita æterna, non, nisi gratiā. Ad hoc iam suprā citauimus August. ad Six. vbi hū clocū enarrans ait, non ideo hoc dixisse Paulum, q̄ vita æterna non sit etiam stipendiū iustitiæ, procedentis ex fide, quia sicut merito, inquit, peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanq̄ stipendium vita æterna. Vnde & merces appellatur plurimis sanctarum scripturarū locis. Sed dicitur gratia, ratione iam dicta, quia merita ipsa non à nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam. Hęc ille omnia. Qua vtiq; ratione, vt ait ipse de corrēp. & grat. misericordia Dei semper adhæret iustis, siue cū conuertuntur, siue cū præliantur, siue cū coronantur. Vbi insinuat gratiam operantem, à qua præuenimur: cooperantē, per quā meremur: & præmiantem, dum coronamur.

¶ Duplex ex his tamē reliquus fit scrupulus. Vnus, quomodo Deus æquitate summa reddat vnicuiq; secundū opera, si ob temporalē, imò sæpè momentaneum lapsum perpetuas exigat pœnas. Alter quidnā sibi theologi paradoxo illo cōminiscuntur. Præmiare scilicet Deum vltrà, punire verò citra condignum, si operum trutina perpēdenda sunt præmia. Ad priorem August. respondet. 21. de ciuit. in retributione iustitiæ non considerari æqualitatem temporis inter culpam & pœnā. Nam & in ciuili republica pro breuissima adulterij culpa capite plectitur adultera: atq; adeò perpetuò priuatur viuentium societate. Hæc ille. Eò potissimū q̄ cùm infernales nunq̄ resipiscant, sed superbia eorū ascendat semper, nunq̄ Deo satisfacere queunt, vt eis ignoscat. Est autē id diuinę retributioni equissimè cōsentaneum, q̄ qui duas creaturas vitæ perpetuę, angelum, inquam, & humanum animum in hoc condiderit, vt suæ essent ipsius (vt ait Petrus) cōfortes naturę, quibus gratię quoq; subsidia supra naturales vires suppeditauerit, easdē, si in officio, vti filij, perseuerēt, ad suam secum sempiternā felicitatē admittat. Sin verò quis violata fide, veluti transfuga, in hostilibus castris suas fouerit vsq; ad mortem inimicitias, hunc, ceu firmato odio ab hac militia abscedentē, perpetuis cruciatibus addicat. Vt tam hostes q̄ filij, iuxta sua cuiusq; merita, æternum sempiterni Dei sui, vel misericordia perfruantur, vel perferāt iustitiam. Atqui si vtrorumq; opera speculemur, nonnullam infinitatis rationē in vtrisq; contemplamur. Quemadmodū enim iustorum officia, quia opera sunt, tum filiorū Dei (nam tales nominamur & sumus) tum in immēsam bonitatē ipsius ac gloriā relata, ac perpetuo vtiq; proposito confirmata, digna sunt vita ęterna, ita & iniquorū commissa, quibus ab illo infinito bono perpetua intētione, veluti tenebrarum filij, descisciunt, digna sunt perennis supplicij. Qua de re sapiēter theologi pœnas dāni & sensus ita discernunt, vt illa auersioni à Deo respōdeat, hęc verò cōuersioni ad creaturas. Atq; adeò q̄ hic ait Paulus, secundū opera, referendū est ad pœnas sensus, vt eadē sit. v.g. proportio inter tormēta Iudæ & alia diuitis epulonis, quæ fuerat inter eorū delicta: iuxta illā legē antiquā, Pro mēsura delicti erit & plagarū modus. Tametsi, vt in scholis olim adnotabā, forsan & pœna ipsa dāni inæqualis erit modo quodam. Siquidem non est mera negatio, quę non recipit plus minūsue, sed carētia diuini conspectus, quę per se acerbius eos affligit, qui maiori odio Deū habēt. Idem enim exilium (prēter alias pœnas sensus) gratiuus molestiusq; eò quis ferret, quò à maiori hoste magisq; sibi inuiso iuberetur. Quanq̄ qui putāt, pœnā damni omnibus fore æqualem, forsan hāc priuatiōis molestiā in pœnis sensus

August.

1.Cor.9.

2.Cor.5.

August.

De correp. & gra. ca. 23.

Quæstio.

Virtutū vtiorūq; opera, quo modo infinita.

Pœna damni & pœna sensus.

Deut.25.

Pœna damni inæqualis.

ſenſus reponerẽt. Ad poſteriorẽ autem quæſtionem vt tranſeamus, prius membrum non eſt difficile. Cur ſcilicet dicatur Deꝰ vltra condignum præmiare. Ex eo enim ꝓ merita noſtra, eius ſunt dona: neq; ex parte obiecti adæquant dignitatem gloriæ, ſed ſolùm ratione ſuæ gratiæ, quicquid nobis gloriẹ pro quantocunq; merito rependat, confert vltra condignum. Nimirum ꝓ non per noſtrã nos ſufficientiã, ſed per ſuam gratiã obtinemus. Quo ſenſu ait Pau. non eſſe cõdignas paſsiones huius tẽporis ad futurã gloriã, vt illic expoſuimus. At verò quomodo citra condignũ puniat, non ita eſt intellectu facile. Et ideo citra condignũ ab aliquibus Deus punire dicitur, ex eo ꝓ cùm iuſtè nos eodẽ temporis articulo, quo delinquimus, poſſet in tartara cõijcere, indulget nihilominus nobis pro ſua miſericordia tempus vitæ, quo poſsimus reſipiſcere. At verò ratio hæc non conſtaret in angelis, qui ſimul & in culpam lapſi ſunt, & ſupplicio traditi. Ob idq; ſecunda poteſt adhiberi expoſitio, quòd quanuis in inferno ex lege iam poſita ad iuſtum Deus agat cum reprobis, nihilominus quia merito potuiſſet acerbiora in illos ſupplicia ſtatuere, dicitur citra condignum punire.

Vltra citraq; condignũ

His quidem qui ſecundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionẽ, quęrentibus vitam æternam.

Quinto deniq; poſtremoq; loco ineffabilem magnitudinẽ præmiorũ ac terrifica malorum ſupplicia ſubiungit: nimirum vt quod in genere prædixerat, vnicuiq; ſecundũ opera, ſpeciatim exponat. Atqui pro dignitate, ordine præfert bonorum remunerationẽ. In hac verò litera diuerſitas cumprimis lectionis eſt inter traductores. Duplex enim poteſt ex Græca lectione, Latina elici. Prior vt, quęrentibus (quod grecè participium eſt) feratur in tres præcedẽtes accuſatiuos, gloriã, & honorẽ & incorruptionẽ, accuſatiuus autẽ, vitã æternam, referatur ad ſuperius verbũ, reddet. Vnde ſi participiũ exprimatur per relatiuũ & verbum, lectio hæc conflabitur, Qui reddet vnicuiq;, &c. his quidẽ qui ſecundũ patientiam boni operis gloriã & honorẽ, & incorruptionem quærunt, vitã æternã, ſcilicet reddet. Poſterior vt, quærentibus, regat accuſatiuũ proximè ſequentẽ, vitam æternã, tres verò priores ſubdãtur verbo, reddet. Ita vt participio itidẽ verſo per verbũ, conſtruatur oratio hęc, Qui reddet, &c. His quidẽ gloriam & honorem, & incorruptionẽ, qui ſecundũ patientiã boni operis quærunt vitam æternã. Priorem lectionem amplexi ſunt doctores Græci, vti Orige. Chry. & Theop. Poſteriorẽ verò ſuggerit nobis vetus interpres: niſi ꝓ eius contextus, dum relatiuum videtur ſine verbo reliquiſſe, diſſutus apparet. Quocirca vtroque nomine malè audit apud iſtos recentiores, tũ vt ſententię peruerſor, tum vtiq; vt barbarus. At verò anteq̃ hominẽ à barbariſino defendamus, de ſentẽtiæ reſpondeamus peruerſitate. Primùm omnes Latini ſecundã lectionẽ concorditer ſequuntur. Hierony. enim hoc loco ſic ait, Qui per patientiæ opera quærit vitam æternam, illa omnia conſequitur. Eandemq; refert ſentẽtiam lib. 18. ſuper Eſaiam. Et Ambro. Dabit ergo eis gloriam & honorem. Et infrà, Hi ergo quærunt vitam æternam, &c. Atq; eodẽ modo legit Gregor. ſuper Iob. lib. 28. cap. 13. Quin & Rufinus (de quo immeritò incuſat eum Eraſm.) lib. 3. peri. ſic legit, His quidem qui ſecundũ patientiam boni operis (ſupple, ſunt) gloria & incorruptio (ſcilicet reddetur) qui quærũt vitam æternam. Adde, quòd neq; Iacobus Faber huius temporis interpres, lectionem hanc potuit refutare, ſed ſolum participium mutauit in verbum, ne iaceret relatiuum deſertum: transferens, Ijs qui per patientiam boni operis, quærunt vitam æternam, gloriam, &c. reddet. Porro autem ſi rationibus in preſentia dandus eſt locus, cùm anceps contextus græcus vtrunque ſuſcipiat ſenſum, noſter eſt & ingenio magnifico Pauli & veritati multo propinquior, q̃ ille quem Origenes ſequitur, & Chryſoſt. quanuis neq; ille ſit prorſus abijciendus. Primũ, quia legitima noſtrorũ operum intentio, in Deum recta eſſe debet, qui obiectum eſt vitæ æternæ, vbi eſſentia conſiſtit beatitudinis: gloria autem & honor, illius ſunt qualitates: non eſt ergo veriſimile, quòd Paulus admoneret homines, vt prius mentis oculum in gloriam defigerent & honorem, quàm in vitam æternam: præſertim Romanos qui (vt ante nos alij adnotarunt) nihil aliud quàm illuſtres honoris titulos, glorioſumq; immortalitatis nomen ambire ſoliti, occaſionẽ inde caperẽt, vt in hęc potius bona intenderẽt, quàm in vitam æternam. Contra ergo eos videtur inſtruere, videlicet, quòd ſi nihil, niſi Deum, in quo noſtra occulitur æterna vita, ſpectent, illa conſequentur omnia in quibus ſolebant fœlicitatem

Diuerſa lectio.

Lectio interpretis confirmatur authoritatibus

Confirmatur & rationibus.

tem ponere, iuxta verbum dñi, Quærite primùm regnũ Dei & iuſtitiã eius, & hęc omnia adijciẽtur vobis. Vnde, vbi ait Pſal. Inclinaui cor meum ad faciẽdas iuſtificationes tuas in æternum propter retributionẽ, enarrãtes intelligunt, propter vitam æternã: vtpote cuius obiectum eſt Deus. Hanc quippe propoſuit nobis Chriſtus, vbi ait, Si vis ad vitã ingredi, ſerua mandata. Præterea gloriẹ, honorisq; & incorruptionis cõgeries explicatio eſt ac penè deſcriptio vitæ æternę: melius ergo rerum ſeruatur decorum, ſi dicatur, ꝓ quærentibus ſubſtantiam rei, reddentur illa, quæ inibi continentur, quàm ſi cõtrario dicatur modo. Appoſitior enim oratio eſt, Quærentibus fœlicitatem, obueniet incolumitas, honor ac rerum affluentia, quàm ſi contraria id figura proferas. Adde, ꝓ lectioni huic ex arte opponitur quod ſubditur, ira & indignatio. Perinde ac ſi diximſſet, His reddetur gloria & honor, illos verò manent cõtraria mala. Eidemq; lectioni gratanter arridet ſubſequẽs repetitio. Quod enim præmiſerat, Reddet gloriam & honorẽ, repetens ſubdit, Gloria autem & honor, ſupple, erit omni operanti bonum. At verò de ſtructura oratiõis inficias ire nequimus, quin fuiſſet perſpicacior ac lenior, ſi participium verteretur per verbum, quod relatiuo redderetur. Quemadmodum vertit Faber Stapulenſis, vtputa, Qui reddet, &c. His qui ſecundum patientiam boni operis quærunt vitam æternam, gloriam & honorem. At poteſt nihilominus relatiuũ optimè defendi, vt iacet. Quemadmodũ legit, & Aug. 3. de doct. chriſt. cap. 11. Neq; verò mutilum manet (vt iſti putant) carens verbo, ſupplendum enim eſt verbum ſubſtantiuum. Quinimo phraſis eſt Hebræis frequentiſsima. Apud quos adiectiuis carentes, perinde eſt, His qui ſecundum patientiam, ſcilicet fuerint, acſi dicas, patiẽtibus. Cuius quidem ſimillima phraſi ſtatim reſpõdenter ſubnectitur, His autẽ qui ſunt ex contentione, hoc eſt cõtentioſis. Nõ ergo eſt cur iſti tantopere regulis patrocinentur Donati. Nempe cùm lectio ſic planè conſtet, His quidem qui ſecundum patientiam boni operis (ſupple fuerint) id eſt, operis laborumq; patientibus, gloriã & honorẽ, ſcilicet reddet. Ita vt datiuus, quærentibus vitã æternam, appoſitus ſuperiori pronomini, his, hunc ſenſum exhibeat, ꝓ patientibus laborum illa bona reddentur, eò ꝓ quærunt vitam æternam. Vt ergo interiorẽ ſenſum literæ penitus perſcruteris, notato, omnẽ hic Apoſtolum rationem exerere tam meritorum, vbi ait, Patientiam, quàm præmiorũ, vbi ait, Gloriam, &c. Igitur patientiæ nomen vix poteſt hic, niſi violẽter, vſurpari pro tolerantia Dei, qua nuperrimè dixerat, ferre noſtra crimina (licẽt huc videatur ſpectare Ambro.) vt ſit ſenſus, ꝓ bene illa vtentes quærunt vitam æternam. Sed virtutẽ illam planiſsimè ſignificat noſtram, quæ eſt pars fortitudinis ad malorum tolerantiam, vt idem ſit, Secundum patientiam boni operis, quod, Secundum perſeuerantiã in bono opere. Vbi optimè Chryſoſt. primũ adnotauit, non in ſola fide noſtram collocandam fiduciam. Quandoquidem prętorium Dei, opera etiam ipſa examinabit. Quòd ſi hac de cauſa Lutherani Chryſoſtomum in Pelagianos inclinare autumant, id ipſum & de Paulo poſſent aſſeuerare. Qui non tantùm ait, ſecũdum bonum opus, ſed, ſecundum patientiam, hoc eſt, tolerantiam boni operis. Nam rectè agere, niſi in officio perduraueris vſq; ad mortẽ, non ſatis eſt. Et conſonat ſuperiori dicto, Iuſtus ex fide viuit. Nam inde opus eſt nobis patientia, quòd operamur ſpe bonorum, quę non videntur. Imò verò patientia non qualẽcunq; exprimit perſeuerãtiam, ſed illam quæ eſt cum tolerantia & ſuſtinẽtia incurſionum dæmonis & carnis. Poteſt enim in re ſuaui & grata eſſe perſeuerantia abſq; patientia. Optima præterea reſonantia fit, vbi patientiæ Dei ſuppoſuit patientiam noſtrã. Nam ſi culpas ipſe noſtras tã fert clementer, vt reſipiſcamus à malo, cur nos moleſtias non patienter ſuſſeramus, vt perſeuerem⁹ in bono? Neſcio quare hic quidam denegent genitiuum, boni operis, obiectum deſignare patientiæ. Siquidem qua parte bonũ opus moleſtiã ſæpenumero ſecum, laboremq; affert, & difficultatẽ, obiectum materiaq; eiuſmodi virtutis eſt. Nam fili, ait ille Sapiens, accedens ad ſeruitutẽ Dei, præpara animam tuam ad tentationem. At qui, neq; nobis eluctandi qualeſcunque ſunt hoſtes, verùm, præter carnem & ſanguinem, principes etiam & poteſtates, harumq; rectores tenebrarum. Excitat nos ergo vniuerſos, vt neq; vlla nos territamenta, neque labores, neq; pericula, ipſius etiam mortis, de officio deijciant. Excitat, inquã, delicatos ac molles, ne grauedine ineundi boni operis pigreſcãt: deſides verò ac ſocordes, ne continuationis ſatietate nauſitent: ſed debiles & imbecillos, ne tentationum frangantur vehementia. Trina quippe hæc poteſtas huius virtutis eſt. Quare optimo quidem iure & meritò præclarę

Matth. 7.

Pſal. 118.

Matth. 19.

Structura orationis.

Auguſt.

Eccle. 2.

Ephe. 6.

Patientia.

Chryſoſt.

Lutherani.

Patientiæ munera.

Senſus literæ.

claræ huic fortitudini decernitur meritorum palma. Propterea q̃ & pondus belli sustinet, & virtutũ omniũ opus perficit, & ad brauiũ
Luc. 12. nos vsq; perducit. Nam in patientia vestra, ait ipse retributor noster, possidebitis, hoc
Iaco. 1. est, seruabitis animas vestras. Et Iaco. Patientia opus perfectum habet. Et vtique rursus
Matth. 19. Christus, Qui perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. (*Gloriam & honorem & incorruptionem.*) Affabrè fœlicitatem illam sempiternæ vitæ suis explicat numeris. Fuit enim semper vel naturali lumine q̃ notissimũ, gloriam, consequentem esse ex virtute, atq; ho-
Arist. 1. Ethic. norem eidem deberi. Vnde. 1. Ethic. Arist. Ij, inquit, omnes quorum vita in actione versatur, beatam vitam in honore putant. Nempe quòd supremum omniũ, quę præcellentibus exhibemus, honor est, eumq; elegantissimi quiq; præ rebus cunctis ducunt. Tametsi fœlicitatẽ huius vitæ in honore non consistere, vel inde probatur, quòd qui gloriam & honorem inter mortales cõspectantur, id procurant, vt existimationem consequantur, se esse probos: quo fit, vt tam honore q̃ gloria præstantior sit virtus ipsa, in cuius testimoniũ illa ambiuntur. Ob hanc ergo affinitatem gloriæ & honoris cum virtute, & in sacris fermè eloquijs encomij gratia iustorum cõponun-
Psal. 8. tur: vt, Gloria & honore coronasti eum do-
1. Tim. 1. mine. Regi seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria. Qua hic præsertim ratione Apostolus describit vitam æternam. Enimuero cùm Christus legislator noster suę ferendæ legis inde exordium sumpsisset, vt humanas de fœlicitate opiniones confutatas
Matth. 5. proscriberet, scilicet quòd neq; in diuitijs, neq; in honoris ambitione, aut voluptatibus, vt philosophi olim docebant, sed in horum potius contemptu esset beatitudo recondita. Beati enim, inquit, pauperes, beati mites, beati qui lugent, idq; ipsum eius deinde promulgatores prædicare perseuerabãt, necessè erat mundum admonere, quòd fides, naturæ leges non dissolueret, vel abrogaret, sed compleret ac perficeret. Nimirum quòd non condemnaret naturalẽ appetitum gloriæ & honoris, aliorumq; bonorum, quibus homines illectamentis virtutẽ amplexantur, sed ostenderet, vnde sunt legitima hæc verissimaque expetenda. Qua de causa & Christus affluentiam æternæ vitæ significatione conuiuij ex-
Luc. 2. tulit. Et ego dispono vobis, &c. vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo. Atque pari ratione hic Paulus gloriosis Romanis, si caducis honoribus posthabitis, solam æternam vitam conquirerent, gloriam & honorem proponit, atque hæc non qualia eorum philosophi docebant, sed quæ essent cum immortalitate coniuncta. Neq; verò idẽ
Gloria. sunt prorsus gloria & honor. Gloria quippe, teste Ambrosio, est clara cum laude notitia. Quæ idcirco bifariã hic potest intelligi. Primò gloria Dei, beatis communicata. Notitiã enim sui, quę gloria eius est, aspectu illo ineffabili impartitur cœlicolis. De qua Dauid, Satiabor cùm apparuerit gloria tua. Qua de re Deum Iacobus patrem luminũ vocat. Quinimò si sublimius rem lubet speculari, pater (vt refert Orig.) fons gloriæ est, cuius splendor, vt ait ad Hebræ. Apostolus, est filius: de quo Psal. In splendoribus sanctorum ante luciferum genui te. Porrò autem per Christum glorificatorem nostrum sanctis eadem gloria participatur, non solùm secũdum ani-
Esa. 58. mas, quas iuxta verbum Esaiæ splendoribus
1. Cor. 15. implebit, verumetiam secundum corpus. Nam ipse reformabit corpus humilitatis nostræ configuratũ corpori claritatis suæ. Qua-
Mat. 13. propter fulgebunt, ait, iusti, sicut sol in regno patris eorum. Circumstabunt siquidẽ in conspectu diuinæ maiestatis, veluti astra (vt in-
1. Cor. 15. nuit alibi Paulus) ante faciem solis, resplendentes suo quisq; fulgore, quo fuerint ab illa pro meritis irradiati. Potest itẽ nihilominus accipi hic gloria pro clara notitia, qua vnusquisq; beatorũ erit cum ingẽti laude notissimus, cũ alijs, tum maximè Deo. Quo significatu opulentiæ dignitatisq; amplitudo, quæ latissimè patet, gloria nuncupatur. Vt Genẽ.
Gen. 45. 45. Ioseph fratribus ait, Ite & annũciate patri meo omnẽ gloriã meam. Vnde eos qui vel genere aliaue sunt re præcelsi, illustres clarosq; appellamus. Hæc, inquã, iustorũ gloria, quæ hic calamitatũ hyeme, aduersitatũq; nubilo occulitur, illic erit, Christo authore, spectatissima: videlicet dum cordium perspector pondus meritorum publicus propalabit. Esuriui enim, inquit, & dedistis mihi manducare, &c. Neq; delictorũ sordes, gloriæ quicq̃ obnubilabũt illis, quorũ fuerit ignominia, per pœnitentiæ fructus contecta. Honorẽ verò semper
Honor. dictitarũt philosophi quicquid alicui in testimoniũ excellẽtię alicuius impenditur, ac potissimum virtutis, cuius honor est præmium, quantũ ei possunt hoies persoluere, siue reuerentia id sit, siue palma, aut res alia. Honorãt nanq; tã princeps suo ordine ciues premiando, quàm ciues contra principem reuerendo.

Quo-

Quocirca, vt gloria, ita & honor, vtroq; modo hic vsurpari potest. Primum pro illo inæstimabili, quo Deus honestabit fœlicissimos illos, tã nominibus honorificis, quia nõ iam seruos, sed amicos appellabit, quàm re ipsa: quia filij non tãtum (vt ait Ioan.) nomi nabuntur, sed verè erunt. De quo miserrimi Sathanæ filij expauefacti turpiterq; pudẽtes
Sap. 5. clamabunt, Ecce quos habuimus in derisum, quomodo computati sunt inter filios Dei. O quàm sunt nimis honorificati amici tui bone Iesu, quibus prædixeras, eatenus qui tibi ministrassent honorificãdos à patre tuo, qui in cœlis est, vt vbicunq; tu esses, illic & minister tuus esset. Nam ita tuũ nobis disposuisti regnum, vt tibi non solùm cuncti circunsederẽt ad mensam, verùm & primores, qui omnia propter te reliquissent, pro tribunali iudices assiderent ad iudicandum duodecim tribus Israel. Cui perinde exultantes sancti in gloria
Apoc. 5. diuinas intonabũt grates illas, Dignus es dñe accipere librũ & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione, & fecisti nos Deo nostro regnũ & sacerdotes, & regnabimus super terram. Ecce quo iure, quod Apostolus Heb. 2. duci nostro tribuit, nempe, Gloria & honore coronasti eum, id ipsum canit & de suis athletis Ecclesia, ob singularem patientiam, qua, veluti agni, luporũ rabiem sustinentes, de mundo gloriosissimè triũpharũt. Intelligi quoq; & hoc loco ille honor potest, quo se inuicem beati afficiunt, & pro cuiusq; merito & gradu, ad quẽ singuli per misericordiã Dei euecti fuerint, condecorãt. Etenim (vt cap. superiori contẽplabamur) in possessione immẽsi illius pelagi infinitorum bonorum, nulli est inuidię locus, qua qui inferiore sunt honore, in superiores exardeant. Quoniã suam vnusquisq; habet mensuram plenam, proq; sua dignitate confertã, & iuxta Christi promissum
Honor bui ius vitæ. superfluentem. Vnde cùm nihil vlli reliquũ fiat, quod cupere amplius possit, non est cur decorũ in mutuis deferendis honoribus non summoperè conseruetur. In hac vita non est tanti faciẽdus honor, qui cùm, authore Arist. non sit in honorato, sed in honorãte, hoc est, non sit in potestate illius, qui honore dignus est, pro suo merito honorari, sed in arbitrio honorantis pro sua, vel voluntate, vel libidine, vnumquẽlibet honorare, fit, vt sæpissimè iniquè distribuantur honores. In illa verò sacrosancta Hierusalem, vbi nulla esse volũtas potest, nisi cum summa ratione coniuncta, nullus est qui, vel proprio posit fraudari honore, vel quenquã suo velit defraudare. Adde honorem illum esse legitimum, plurimiq; habendum, qui ab ijs, qui prudentia, probitateq; præstant, exhibetur. Quarum vtraq;, suprema illic est: vbi Deus & visu præsens comprehenditur, & visus amore percolitur. Adiecit (*Et incorruptionem.*) Alij vertunt im- *Incorruptio.*
mortalitatem. Sed iam cap. præcedẽti in verbo, incorruptibilis, adnotauimus verbum φθορὰ, non specialem tantùm incorruptionem per mortem, sed generaliter significare 1. Cor. 15.
idem q̃ corrũpo. Quare non est cur αφθαρσίαν, aphtharsiã non traducatur per incorruptionem. Adiectum id tamen puta, primum (vt ait Chry.) ad aperiendũ resurrectiõis valuas. Omnes enim resurgemus in incorruptionẽ. Deinde ad significandũ gloriæ & honoris soliditatem ac veritatem. Inde nanq; philosophis tantùm exhibuit negotij quæstio illa, Vtrum contingat in vita vera fœlicitas, an verò requiratur, vt perduret etiam post mortẽ, quòd fœlicitas secum adfert connexam perpetuitatem, quæ in tanta rerum turbulentia minimè possibilis est viuentibus. Nam & defunctis multa quoq; possunt incommoda accidere, honorẽ huius seculi denigrantia. Illos autem, qui diuinæ præsentiæ potiũtur, si nostra, vera est, quæ verissima est, fides, quid obsecro potest offendere, quidũe attingere eorum, quæ fiunt sub sole? Quapropter nomen hic incorruptionis, non hoc tantum præ se fert, quòd cœlestia bona nullum habebũt finem, sed quòd nulla poterunt ex parte lædi. Quod enim corruptioni non subditur, omni prorsus alternationi subducitur: vt neque minui posit, neq; interpolari, alicũdẽue detrimentum vllum accipere.

His autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credũt autem iniquitati, ira & indignatio.

Retributioni iustorũ contraponit infœlicium damnationẽ. Exponit autẽ tria demeritorũ mẽbra, suppliciorũ verò quatuor. Nempe in hoc textu duo, atq; in proximo, duo altera. Ijs, inquit, qui sunt ex contẽtione, id est, cõtentiosis. Hebræorũ more sicuti, ij qui sunt ex circũcisione, pro eo quod est, circũcisi. Videri autẽ cuipiam potest, non seruasse decorum antithesis: non enim cõsonat contrapositio,

ſitio,eorum qui ſunt cõtentioſi,cum illis qui ſecundum patientiã, &c. At forſan reſpexit, reſperſitq; hoc verbo Romanos de primatu concertantes:ac maximè Iudæos,contendentes,per fidem euangelicam non abijci cerimonias legis,de quibus cõtinuo ſubdit, Qui nõ acquieſcunt veritati. Quam ob cauſam contentionem hic potiſsimũ audio pro reluctantia contra fidem. Hæc quippe reluctantia vtramq; comprehendit contentionem, tam cõtra Deum inquam, reuelatorẽ fidei,quàm etiam contra homines, defenſores eiuſdem. Eſt enim contentio,de qua hic loquitur Paulus,oratio pertinax,hoc eſt,impugnatio agnitæ veritatis. Quando quis nõ ex ignorantia, ſed ſtudio,vel veritatem oppugnat,vel doceri non ſuſtinet. Quam peruicaciam Romanis impingit. Cum quo ſenſu probè cõſentiunt ſubſequentia verba, non conſentire veritati, ſed credere iniquitati. Sunt enim illa illius prioris expreſsio. Eluceteq; præterea concentus cõtrapoſitionis. Nam vt patientia & perſeuerantia fons eſt & robur bonorum omnium meritorum, ita & contentio contra fidem,radix eſt omniũ malorũ: ea parte,qua, authore Greg.31. Moraliũ, filia eſt ſuperbiæ: quæ(vt eſt in Eccles.)initium eſt omnis peccati(*Et qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati*)In græco duo ſunt ſimplicia participia,vti priuatio & habitus,oppoſita. Aeſi dicas, Increduli & creduli: ſeu inobedientes & obedientes. Quocirca neoterici carpunt hic interpretem, quòd iucunditatem non ſeruauerit affinitatis verborum. Sanè vt diceret, Qui non obtemperant veritati, ſed obtemperant iniuſtitiæ. Attamen forſan id fecit,vt diuerſa verba mutua ſe opera elucidarẽt. Idem enim pollet,acquieſcere,quod credere. Nam fides ex obedientia naſcitur voluntatis. Eſt enim contentioſi hominis non acquieſcere veritati. Ambro.hic & Auguſt.lib.3.de doct. Chri.& interpres Origenis pro,non acquieſcunt,dicunt,diffidunt, ſed credunt iniquitati. Apparere item alicui poteſt præpoſtera oratio. Aptior enim fuiſſet & ſpecioſior, ſi diximſſet,Qui non credunt veritati,ſed conſentiunt iniquitati.Credimus enim veritati & cõſentimus iniquitati. Quam quidem œconomiam ſcitè ſeruauit.2.ad Theſſa.2.vbi ait, Vt iudicentur omnes,qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Reſpondetur autem,illum modo citatum locum,expoſitorem eſſe huius,quẽ interpretamur.Nempe quòd ſicut acquieſcere,idem eſt quod credere,ſic veritas idem eſt quod æquitas:& iniquitas,idem quod falſitas. Quoniã veritas regula eſt in intellectu Dei ſuæ ipſius voluntatis,cuius comparatione æquitas conſtituitur in opere. Et ideo oratio hæc & illa ad Theſſ. eadem ſunt prorſus (*ira & indignatio*) Primũ Orig. qui pientiſsimè, vt ſupra diximus,negociũ ſuſcepit diſſerendi, qualiter nulla nobis mala per intentionẽ Dei obueniãt,ſed nobis noſmetipſi cuncta conflemus, dignouit hic orationis diſcrimen: quia cũ ſupra dixiſſet,Reddet vnicuiq; gloriã.&c. hic haud ſimiliter ait, iram & indignationẽ, ne hæc quoq; referantur ad verbum, reddet,ſed ira & indignatio:ſcilicet erit. Nimirum vt oſtenderet, bona quidem diuino iuſtis beneficio reddi: mala verò iniquis ex illo theſauro obuenire, quem ipſi ſibi condiderant.Similis figurę & illud eſt.1.Reg.2. Glorificantes me glorificabo,contemnentes me afficientur ignominia. At verò ais,quòd videntur malorum ſupplicia præfatis bonorum præmijs haud concinnè opponi:puta gloriæ & honori, ira & indignatio.Fortaſſe Paulum non ita multũ angebant huiuſmodi cõſonantię,tametſi & hic eſt nonnulla.Sunt enim græcè duæ voces θυμὸς & ὀργή, quarum prima ſignificat iræ primordia, dum ebullire incipit ſanguis, altera verò, iram iam adultam & prorumpentem. Quare nonnulli,nec fortè ineptè,permutato ordine,vertũt,indignatio(quod minus videtur)& ira. Quæ quidẽ vt dictũ eſt,nõ ſignificãt paſsionẽ in deo,ſed vindictã. Vt ergo gloria & honor ornamenta omnia æternæ vitæ deſignant,ita ira Dei,nõ modo concepta,ſed effuſa, omnium eſt ſuppliciorũ cauſa,ac ſubinde ignominiæ ac vituperij, quæ gloriæ honorisq; ſunt cõtraria. Quocirca ſecundũ hãc expoſitionẽ ſi poſtponatur indignatio, tunc accipitur pro iracundiæ excandeſcentia:qui proprius etiã eſt eius ſignificatus,vt,indignatio,addat ſupra irã. Quod ſi aliã adhuc(quæ legitima etiam eſt)ſignificationẽ eiuſdem nominis ſpectemus, nihilo conſtabit ſenſus incongruentius. Differt nanq; ab inuidia indignatio,quòd inuidemus digno bona quæ legitimè poſsidet: indignamur verò, quòd indignus fruatur bonis, quæ nõ meruit. Quo fit,vt indignatio ſit etiã quaſi dedignatio, dũ athlotheta & iudex, cuius eſt præmia dare, indignũ quẽpiã reputat premio. Vnde quẽadmodũ de electis dictũ eſt Sap.3. Tentauit eos Deus,& inuenit eos dignos ſe,ita probabit & reprobos, quos adeò publica ſententia pro-

Contentio. *Orig.* *Greg.* *1.Reg.2.* *Ira & indignatio.* *Indignatio.* *Ordo litera.* *Sap.3.*

tia pronunciabit,ſe,ſuoq; cõſpectu eſſe indignos.Quibus proinde(vt eſt in pſal.)iurabit in ira ſua,ꝓ non introibunt in requiẽ ſuam. Quæ quidẽ ignominia, omniũ eſt maxima pœnarũ,quas luent miſeri. Nempe dum alle gantibus in nomine tuo prophetauimus, & virtutes multas fecimus,improperãter reſpõdebit iudex,Nunquam noui vos. Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem.Et interrogãtes ſuæ cõdemnationis cauſam,cõuincet.Qnia eſuriui & non dediſtis mihi mãducare.Nudus fui & non veſtiſtis me.Ite in ignẽ æternũ. Quocirca iuxta hanc interpretationẽ,Ira ſignificat executionẽ iuſtitiæ Dei, Indignatio verò ſententiã,vt intelligant, quàm dignam ſuis meritis ſumat de ipſis vltionem. Quin verò & ipſi conuicti ſibimet indignati confitebuntur,Erraumus à via veritatis.

Tribulatio & anguſtia in omnẽ animam operantis malum,Iudęi primùm & Græci.

Sunt qui hæc duo,tribulatio & anguſtia, contexunt ſuperioribus,ira & indignatio, Haud tamen ita concinna eſt oratio,aeſi diſſoluantur.Primũ vt ſit reſpondentia ad ſubſequens mẽbrum.Gloria autẽ & honor, &c. Deinde quia neceſſe eſt hos nominatiuos ita diſpenſare,vt duo priores ſcilicet,ira, &,indignatio,reſpondeant ſuperiori datiuo,iis, reſi qui verò duo,accuſatiuo, in omnem animã. Præſertim quòd cùm duo propoſuiſſet de æquitate iudicij, videlicet quod retribuendũ illic ſit,& iuxta opera, & vnicuique, expedita prima parte de operibus, tranſit hic ad explanandum quod dixerat vnicuique, puta ſine vllius exceptione perſonæ. Atqui doctè S. Thomas inter hæc quatuor diſcreuit:nẽpe quòd duo priora teneãt ſe ex parte Dei,duo verò hæc ex parte hominis,hoc eſt, quòd priora ſignificent uindictam per modum actionis Dei modo expoſito, hæc verò per modũ paſsionis in reo. Traductores iſti neoterici pro ſua conſueta libidine ad ſolum florem grammaticæ attendentes,vertunt,afflictio & anxietas: quod certè non facerent, ſi energiam verborum, conſequentiamq; penitius inſpicerẽt.Tribulatio enim vel à tribula dicitur,qua ſegetes in area cõteruntur, vel à tribulo,ſeu ferreo,ſeu ſpineo,cuius pũctione acutiſsimus incutitur dolor.Quorũ perinde vtraq; alluſione ſignificãtiſsimè exprimũtur perhorrenda dãnatorũ tormenta.Anguſtiæ verò ſignificatus ſumitur à breuiſsimo loco,vbi res aliqua arctiſsimè conſtringitur: indeq; trãsfertur ad preſſurã animi, nullum habẽtis perfugium,quo ſe anxius cõferat,vt cruciantes pœnas euadat.Quocirca oculatiſsimè diſtinxit Origenes tribulationẽ iuſtorũ in hac vita à tribulatione iniquorũ, videlicet ꝓ priorẽ illam nulla ſequatur anguſtia,eo ꝓ ſubſidium Dei,veluti aſylum, ſibi cõſtituant pij.De qua idcirco tribulatione ait Apoſtolus,Tribulatio patiẽtiã operatur. Et rurſus, Tribulationẽ patimur, ſed nõ anguſtiamur. Et Dauid, In tribulatione dilataſti me. Qua de cauſa Deus de ſanctis ſuis,quos habere nouit intra cordis ſui domiciliũ ſpacia lõgè lateq; diffuſa,dicit,Habitabo in eis & inambulabo. At verò iniquorũ tribulationem anguſtia ſubſequitur, quæ cumulũ ſuppliciorum perficit.In quorũ anguſtiſsima corda diabolus ingreditur,non vt inambulet, ſed vt tanquam ſerpens lateat in cauerna.Hęc ille. Igitur ſi Dauid quo ſuum maximè mœrorem angoremq; animi expromeret, Tribulatio, ait,& anguſtia inuenerũt me, multo id ſignificãtius Paulus dixerit de miſerrimis illis ac perditiſsimis,dum fuerint in tartara cõiecti. Illic enim,vt cap.ſuperiori dicebamus, & trucem illum tormentorum aceruum patiẽtur, qui ſi mortales eſſent,ſingulis eos momentis abſumeret, & in illis tamen anguſtiis erunt concluſi,à quibus neque mors eos valeat eruere.Qua de re tribulatione ſimul & anguſtia eorũ animi afflictantur.Quibus & Chriſtus non longè diſſimiliter fletum, ſtridoremq; dentium comminatur.Nanq; & tribulatio præſens lachrymas cogit,& metus futuræ,ſtridorẽ dentium.Et Dauid de Aegyptiorum vltione,immiſit in eos indignationẽ & iram & tribulationẽ per angelos malos. Sequitur ergo (*In omnem animam hominis operantis malum*)In omnem animam, fortè dixit eo ſignificatu, quo anima in ſcriptura pro homine frequenter vſurpatur. Nam in ſecundo ſtatim retributionis mẽbro,perſonas ſubiungit,Iudæo & Græco.Quanquã genitiuus reclamare videtur,quòd potius accipiatur pro ipſamet anima,vel quia ante corporũ reſumptionem animę ipſæ interim contorquẽtur, vbi & hęretici(vt ait Hiero.)confutãtur, qui dicebant ſola corpora delinquere. Vel quia vt ſanctorum gloria & dotes ab anima exundant in corpus, ita & dãnatorum ſupplicia. Eodem accedit quòd tribulatio & anguſtia affectus morboſq; animę enunciãt (*operãtis*)

Variatio lectionis. *Tribulatio.* *Orig.* *Rom.5.* *2. Cor. 4.* *Pſal.4.* *Mat.8.* *Pſal.77.*

Græcè non est simplex participium, sed compositum: quod reddi poterat, continēter seu perseuerāter operātis malum. Id quod optimè ad id respondet, quod similiter de iustis prædixerat, qui secundū patiētiam boni operis, &c. (*Iudæi primùm & Græci*) Traductores recētes vertūt, Iudæiq; primū ac Græci, contendentes, q̄, primū, non dicat ordinē Iudæi ad Græcū, sed amborū simul populorū ad barbaros. Et miror q̄ & Theologi nonnulli vsq; adeò fuerint istis addicti, vt & hanc eorum lectionē susceperint. Nam cùm Paulus (vt cap. superiori adnotauimus) horū populorū descriptione vniuersitatē orbis cōprehēdat, nullas hic gētes reliquas facit, cum quib⁹ ambo populi conferātur, sed cōparat vnum ad alterū. Et re vera oratio Græca hūc sensum facit, Iudæi quidē primū, mox Græci, id est, Gentilis. Non enim strictim accipitur pro sola Græcorū natione. Vnde, primū, dicit, quia minus fuerāt Iudæi excusabiles. Nam cùm perspicacior explicatiorque in illis fuisset cognitio Dei, vēturiq; Messiæ q̄ in gētibus, veluti qui præter lumen naturalis iuris scripta etiam lege fuerant illustrati, promptius, tāquam illis peculiariter promissum, obsequentiusq; debuissent ei auscultare: ob idq; grauiores debebant pœnas, cùm aliorum criminum, tum potissimum reiectæ fidei. Vbi & hoc adnotāt Theologi, quòd quanuis omnis infidelitū pœna, ratione infidelitatis, atrocior sit, quàm illa quæ Christianis infligitur, tamē ob idem peccatum, quod nobis illisq; commune est, vt propter adulterium, vel furtum, ad maiora rapiētur supplicia Christiani: quasi minorem habētes excusationē ignorantiæ. Seruus enim sciens voluntatem domini sui, & non faciens, dignè plagis vapulabit multis.

Operantis malum.

Comparatio peccato. in fi. & fid.

Luc. 12.

Gloria autem & honor & pax omni operāti bonum, Iudæo primùm & Græco.

Quodnam, gloria & honor, significatum importēt, explicatum iam suprà satis est. Sed vice incorruptionis, quo rem lucidius exponeret, pacis appellationem substituit. Pax enim plenioré habet significādi emphasin, quàm, incorruptio, cò q̄ nō solùm excludat quacunq; rerum contrarietatē ad corruptionem pugnantium, verum includat summam tranquillitatē ac requiē, tam animi, q̄ corporis, perpetuis vinculis confirmatā. Hæc enim illa est pax Dei (vt ait in alio loco) quæ exuperat omnē sensum. De qua in Psalmo, Lauda Hierusalē dominū, lauda Deū tuum Sion: quoniam confortauit seras portarū tuarū, & posuit fines tuos pacē. (*Iudæo primū & Græco*) Eundē ordinem meritò tenet in pręmiis, quē in suppliciis enarrandis. Nam Iudæi, qui scriptam legem susceperant, omnes debuissent Ecclesiam prius ingredi, nisi quòd (vt infra cap. 11. dicturus est) ex parte cæcitas contigit in Israel, donec intraret plenitudo gentium. Vnde & Act. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniā repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternę vitæ, ecce conuertimur ad gētes. Hoc ergo retributionis bonorum ac malorum latissimo, stupendoque interuallo, quæ nos in die iudicij manet, exterritos nos curauit Paulus, atque admonitos, vt nobis perspectū esset, quēadmodum sit militia nobis huius vitæ inter spem metumq; proposita, quibus ideo scopus esse deberet, vt seruilem metū diuini iudicij, procedentes de virtute in virtutem, omni conatu excuteremus: neq; studium & vigilātiam prius remitteremus, quàm spe firma optatissimum haberemus aduentum iudicis. Hunc enim mihi suggerunt sensum verba illa Apostoli. Reposita est mihi corona iustitię, quam reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex: non solùm autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.

Documentū Pauli.

Pax.

Non enim est acceptio personarum apud Deum.

Concludit tandem quod de æquitate iudicij proposuerat, scilicet, Reddet vnicuique secundum opera sua. Atqui in Græco clarius effulget contrapositio vocum. Est enim hæc vnica simplex dictio προσωπολημψία, id est, personarum acceptio. Cuius contraria eademque simplex διανεμησία, hoc est, iustum iudicium. Et ideo cùm suprà vbi dixit, reuelationis iusti iudicij, præposuisset hanc secundam, opponit illi modo negationem alterius, quasi cōcludens, inde constare æquitatem iudicij, quòd nullum sit illic habitura locum personarum acceptio. Molestat nos hic etiamnum interpretum varietas, dum alij transferunt, discrimen personarum, atq; alij, respectus personarum. At verò cùm nomen hoc cadat à verbo, λαμβάνω, quod per se significat accipio, & ita ipsi consentienter idem verbum transferunt ad Galat. 2. Deus personam hominis non accipit, non est cur in cōpositione non similiter traducatur acceptio

Acceptio, discrimē, respectusq; personarum.

ceptio personarum. Sicuti. Act. 10. Non est acceptor personarum Deus. Et Coloss. 3. Et Ephes. 6. Et in veteri testamento Deut. 10. Et quanuis Ciceroni priscisque Latinis non fuerit nomen hoc receptum, est tamen à doctoribus catholicis latinitate donatum. Acceptio ergo personarum peccatum est iustitiæ distributiuæ contrarium: quod tunc contingit, quādo iudex qualitatem respicit personæ, nihil ponderis afferentem ad causam. Vt si quis propter consanguinitatem sacerdotium conferat indigno. Nam si in bonis patrimonialibus distribuēdis talem quis habeat respectum, non est cur existimetur personarum acceptor. Rursum quòd Deus operum ponderator rationem habeat paupertatis mulierculæ, quæ duo æris minuta contulit in gazophylacium, ratione cuius paupertatis operi accreuit meritum, quodque personæ dignitatem, vnde grauatur peccatū, consyderet, vt si qui crimen commisit, persona erat publica, quæ scandalum dedit, nullus est personarum respectus: quandoquidē huiusmodi qualitates, & officium adaugent, & vitium. Inuectum ergo est verbum hoc ab Apostolo propter discrimen inter Iudæos & Græcos: nempe vt significaret has generis qualitates, aliāsve id genus nihil in bilancibus Dei momentum inclinare, quippe quibus sola librentur opera. Ita tamen probatam censeas nominationem acceptionis personarum, vt minimè aliam, puta respectus personarum inficieris. Nam, πρόσωπον, & personam significat, & faciem. Item, λαμβάνω, & accipere, & in compositione, respicere. Quapropter respicere personam iudex prohibetur, id est, faciem, ne hominis qualitate, puta sexu, ætate, patria, genere, opibus, aut pauperie, idque genus reliquis, quæ extra rem & causam sunt, affectus animus iudicium corrumpat. Vnde Leuit. 19. Non consyderes personā pauperis, nec honores vultum potentis. Et de Socrate legitur quòd neque vxorem neque liberos in iudicium voluit adducere ad excitandam commiserationem. Et. 1. Rhetoricorum Aristot. partem illam oratoriæ condemnat, quæ ad commouendos affectus exposita est: Areopagum Athenienſium hac maximè ratione cōmendans, quòd actor in causa id lege vetaretur facere. De quibus Areopagitis & Lucianus refert in Hermotimo, ideo noctu & in tenebris iudicare fuisse solitos, ne ad dicentes respicere possent, sed ad ea quæ dicerentur. ¶ Sed est operæpretium tantisper diuertere ad quendam, qui hoc tempore Chrysostomi scholiastes prodiit, quem capite superiori in verbo, prædestinatus, subnotauimus. Hic inquam tria scholia appendit Chrysostomo in præsentiarum, à quibus si abstinuisset, multo esset ab illo melius lectori consultum. Primo super proximo illo verbo, Iudæo primùm & Græco, adnotauit ex illa oratione Pauli, qua tanta paritate adæquat Iudæos & Græcos, elici, circuncisionem, nihil attulisse momenti illi populo ad reconciliationis gratiam. Non solùm. quòd circuncisio non illam conferret, veluti nunc baptismus tanquam instrumentum passionis Christi (nam hoc etiam sanctus Thomas cum multis Theologis probè censuit) sed quòd nulla illic fiebat reconciliatio à peccato originali, ita vt circuncisi pueri aliquam inde gratiam Dei retulissent. Nam tunc, inquit, quomodo esset par ratio apud Deum Iudæi & Græci absque vllo discrimine, vt hic Paulus explicatissimè disserit, concludens capite tertio, An Iudęorum Deus tantùm? nonne & Gentium? Imo & Gentium, &c. Quinimo plus gratiæ possiderent, ait, tunc masculi Iudeorum, quàm fœmellæ. Et. 1. ad Corinth. 7. expresè ait, Circuncisio nihil est, præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei. Quo fit, inquit, vt nulla ante Christi aduentum conferretur gratia vulgo & publicè, scilicet per sacrificium, licet fortè priuatim & occultè adultis quibusdam. Ecce qua isti ratione existimant, merum esse commētum scholasticorum, quod in circuncisione conferretur gratia. Hæc autem catholica veritas gratiæ circuncisionis infra cap. quarto constabit ex verbis Pauli, vbi ait, quòd Abraham accepit signum circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei. Nam quid obsecro aliud est signaculum iustitiæ fidei, quàm indicium & protestatio illius fidei, per quam iustificabantur qui illam recipiebant: vt palàm ait Augustinus ad Valerium contra Iulianum? Cuius verba illic recitabimus cum aliis locis, ex quibus hæc constabilitur veritas: adeò vt contraria opinio, error sit non serendus. Quippe ex quo protinus fiat consequens, vel quòd nullum est peccatum originale, quod est hæreticum, vel quòd vniuersi, qui ante rationis vsum obibant mortem, deperibant absque remedio reconciliationis, quod planè est impium. Sed inde isti

Acceptio personarum.

Respectus personarū.

Arist.

Digressio ob quorundam opiniones.

Circuncisio non cōferebat gratiam.

August.

in hæc dogmata collabuntur, quòd ſcholaſticos ab iudicibus librorum ſalutant. Nullus enim vnquam Theologorum aſſeruit, gratiam conferri in circuncisione, qui non illico ſubiũgeret, per aliud etiam remedium proſpexiſſe Deum gentibus omni ſeculo in lege naturæ: puta per aliquam formam ſacrificij, quo poſſent paruuli mundari ab originali: quod libr. 2. de nat. & grat. tractauimus. Inſignem enim notam inureret clementiſsimo Deo, quicunque diceret, vlla vnquã ætate deſtitutum fuiſſe humanum genus omni ſubſidio, quo minus poſſent aliqua fidei proteſtatione in gratiam eius homines cuiuſq; ætatis reſtitui: quod quidem remedium perdurauit in populo Iſrael in fœmellis, & ante octauum diem in maſculis. Genuinus ergo ſyncerusq; intellectus Pauli, patribus Eccleſiæ celebratiſsimus, eſt, in hoc pares fuiſſe Iudæos & Græcos, quòd ante Chriſti aduentum, quicũq; vſi vnquam fuiſſent libero arbitrio, ſine diſcretione circunciſionis aut præputij, iudicandi erant ſecundum opera propria: quoniam tunc gentes non tenebantur circuncidi, ſed poterãt in lege naturæ per ſpeciale auxilium Dei ſalui fieri: quod nunc nemo poteſt ſine baptiſmo. Pro paruulis verò prouiſum erat vtriq; populo. Quòd autẽ maſculis Iudæorum peculiaris eſſet indicta recõciliationis cerimonia, quã gratiã aliæ nationes, vel in eodẽ populo alter ſexus alia via poterãt adipiſci, neq; turbat ęqualitatem, de qua hic loquitur Paulus, neq; quicquam derogat diuinæ iuſtitię. Secũdum autem ſubiiciunt iſti cõmentum ſuper hoc verbo, Non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum, vtpote ex quo ſibi inferũt, neminem à Deo prędeſtinatum, niſi ob propria eiuſdem pręuiſa opera. Et quò ſe planius explicẽt, aiunt, futura vtriuſq; opera, quę eius cõſpectui erãt in ſua ęternitate pręſentia, cauſam fuiſſe, cur Iacob admiſit in gratiam ſuam, Eſau verò repulit. Nam defendere alia ratione neſciunt, quin perſonarum fuiſſet reſpector. At vide obſecro, quo iſti literatores præcipitãtur, eò nimirum vt denegent, vllo vnquam ſeculorum ante Chriſtum paſſum, quempiam ante rationis vſum iuſtificatum fuiſſe, vel dam natum: ideo quòd in tali ætate nemo habere poteſt proprię voluntatis opus, quoniã neq; hoc quidem admittunt, quòd ob ſolùm Adæ peccatum condemnetur, vel infans, vel adultus. Ex quo manifeſtum ſit, quòd in peccato originali veram rationem culpæ non agnoſcunt, neq; antiquum vllũ ſacramentũ, quo paruuli iuſtificarentur. Quod ſi ab his ſciſciteris, quid ergo de paruulis ſentiant immaturè ętate defunctis, reſpõdet hic bonus pater, cuius ſcholia recitamus in tertio ſubſequenti ſcholio, quòd ſi fingere liceat tranſmigrationẽ Pythagoricam, anima decẽdentis ante rationis lucẽ, demigrat in aliud corpus, vbi viuat quo ad propria efficiat opera, ſecundum quæ iudicetur. Et quãuis id non audeat vſq; adeò indubiè affirmare, ait nihilominus fulciri poſſe ſacris eloquiis. Veluti his Pauli, Qui reddet vnicuique ſecundum opera ſua: quod in vniuerſum de omnibus cuiuſq; ætatis iſti intelligunt. Et, Non eſt acceptio perſonarũ apud Deum, horumq; ſimilibus. Ecce quàm fuerit nobis digreſsio hæc neceſſaria, tum vt lectorem cauere iuberemus, tum vt ſcriptores huiuſmodi, aliàs catholicos, obſecraremus, vt alias diligerent humiliores materias, in quibus ſuas linguas, & cum minori periculo, & quidem felicius perpolirẽt. Hæc enim generaliſsima iſtorũ intelligẽtia, quòd Deus neminẽ prædeſtinat, niſi propter propria opera, quæ ſunt prædeſtinationis cauſa: atque adeò nemini reddendum ſit, ſiue præmium, ſiue ſuppliciũ, niſi ſecũdũ opera propria, multorum protinus emittit errorũ ſentes. Et quidem de prædeſtinatione Dei, cuius cauſam à noſtris operibus pendere hallucinantur (quem errorem ſuperiori cap. perfunctoriè attigimus) cap. 9. plenius dicturi ſumus. Vbi demonſtrabitur, ex diuina prædeſtinatione, licet merè gratis abſq; operũ cauſa fuerit, nullum effingi poſſe argumentum, quòd vlla inibi fuerit perſonarum acceptio. Atq, ſimul explicatius patebit, quemadmodum adultorũ opera ſint quidẽ æterni præmij meritum & cauſa, prædeſtinationis verò, nõ item. Nunc verò, quàm hæc quæ de infantibus philoſophãtur, ſint & creditu impoſsibilia, & quæ affirmentur abſurda, dicere eſt operæpretium. Illam primùm omnium deridiculã metempſycholin Pythagoricorũ certè nec effingere Philoſopho licuit, quãto verò minus Theologo, & in re ſacra. Etenim prętęterquàm q̃ inter philoſophos opinio illa nũquam aliter, quàm ludibrio fuerit habita, argumenta cõtra ipſam adauget Chriſtianorũ ſchola. Deus quippe naturã ditauit, ſublauitq; per gratiam, non autem demutauit. Si ergo anima ſuapte natura, quia actus eſt corporis phiſici, proprium ſibi corpus vendicat, ita vt ſingulis in indiuiduo poſitis diſpoſitio

Sẽſus germanus Pauli.

Secundus error.

Pythagorica tranſmigratio animarum.

Pythagoræ metempſychoſis.

ſitionibus ſingulæ coaptentur animæ, inopinabile eſt, vt Deus ratione operum hanc demutaſſet naturam in paruulis, quã non mutat in adultis, vt ſcilicet animæ oberrarent per corpora. Quarum quidem alia centum percurreret domicilia, ſi tot ante rationis diſcerniculum obirent homines, alia tantùm duo. Adde, quòd ſi animæ nunc paruulorũ in gratia baptiſmali decedentium non commigrant, ſiquidem iam ſunt in gratia, cur ante Chriſtum natum? Præterea fac hoc temporis momento mille paruulos vita decedere in toto orbe, vis ne totidem, ne vno quidem minus, ſimul gigni, in quorum corpora continuò ſummitantur illorum animæ? An verò extra corpora cenſes operiri aliorum geniturum, quo ad vſque ſe valeant in noua conferre corpuſcula? Deridiculũ ſanè vtrunque eſt. Imo verò quomodo fieri tunc poſſet vniuerſalis omnium reſurrectio mortalium in die iudicij? Neceſſe enim profectò eſſet, animam tunc vnam plurima reſumere cadauera. Eſt ergo non tantùm ludicrum commentum, ſed error pernicioſus in fidem. Hac igitur abiecta fictione à diuerticulo reuertamur, vt iſtos reuincamus adeò vniuerſaliter audientes, quòd Deus reddet vnicuique iuxta opera ſua, vt nec de paruulis aliter ſentiant. Reſpondeant enim nobis de infantulis vniuerſis, qui ante Chriſtum natum mortui ſunt ſine propriis operibus. Enimuerò primum diffiteri nequibunt originis labem veram eſſe culpam, quin protinus Pelagianorum contagio inficiantur. Omnes enim in Adam peccauimus, & ſumus natura filij iræ. Aliàs neque Chriſtus fuiſſet naturæ redemptor ab originali, neque vllius fieret culpæ condonatio per paruulorum baptiſmata. Nam vbi nulla eſt culpa, nulla eſſe poteſt, vel redemptio, vel remiſsio: de quo articulo latè cõtra Zuinglium diſputauimus lib. 1. de natu. & gra. Si autem eandem maculam, vt catholici, confiteantur, cùm nullum admittant ſacramentum paruulorum, aut formam ſacrificij reconciliationis, non ſolùm in lege naturę, verum neque in ſcripta Moſi, neceſſariò vel Charybdi abſorbẽtur, vel immergentur in Scylla. Si enim miſeros infantes ante libertatis tempus defunctos, omnes abſq; vllo remedio regno cælorum ablegẽt, primum iam victi fatentur, illos abſque propriis operibus exilio cõdemnari propter delictum Adæ: & præterea, Deo inſignem crudelitatis notam inſcribunt, qui numeroſiſsimam animarum multitudinem tot ſeculis omni remedio deſtituerit. Sin verò quoſpiam eorum ſeruatos agnoſcant, tunc pariter concedere conuincuntur, illos non propter propria opera, ſed ob Chriſti ſola merita ſaluos fuiſſe. Et præterea reſpondere tenentur, quo pacto reconciliationis gratiam obtinuerint, ſi non per ſacramentum aut ſacrificij formam fides illis Chriſti fuerit applicita. Vide delirium illud ac veſaniam Pythagoricorũ quàm ſeriò gerebant iſti in pectore, licet id cunctanter proferebant. Nam videbant aliàs, neutiquam ſuſtineri poſſe interpretamẽtum ſuum vſquequaq; vniuerſaliter, quòd vnicuiq; penes propria opera ſit reddendum. Sed enim, vt de paruulorum interim vetuſto ſacramento taceamus, in exemplis Hieremiæ & Baptiſtæ Ioannis, qui, teſte ſcriptura, ante rationis lumẽ in vtero ſunt gratia infuſi, & præ omnibus in ſanctiſsima virgine, nunquid manifeſtiſsimum eſt, in gratiam & amicitiam Dei repoſitos fuiſſe paruulos ante Chriſtum natum, in qua, ſi de hac luce demigraſſent, gloria potirentur, non ſecundum propria opera? Quin age hunc tandem locũ abſoluamus. Infantes iam modo, qui Chriſto per baptiſmum regenerati vita defunguntur, nonne recipient in patria non ſecundũ propria opera? neceſſe ergo eſt, ſententiam apoſtolicam non vſque adeò vniuerſim ſuſcipere, quin aliqua fiat exceptio. Cur igitur nõ itidẽ cõfiteamur, in fide olim venturi ſaluatos fuiſſe q̃ plurimos? Hęc ego non ob iſtos equidem authores tantopere ſtatuiſſem vrgere, niſi & corruptela huius ætatis in metum me adegiſſet, ne huiuſmodi opiniones latius ſerperent. Igitur vt ad textus expoſitionem redeamus, quod ait Apoſtolus, vnicuiq; reddendum à Deo iuxta opera ſua, de iudice Deo intelligito, dum iis, qui rationis iudiciũ ingreſsi, mortem obierint, præmia diſtribuet. Paruuli verò in omni ęuo ſine propriis operibus, partim ob meritum fidemq; Chriſti aliquo ſacramento applicitam, vel in lege naturæ aliquo ſacrificio, recipiebantur in regnum: partim verò (vt qui tale ſacrificium vel ſacramentũ nõ receperũt) ob peccatum Adæ, inde exulabũt: abſq; pœnarũ verò ſenſu: quod lib. 1. de na. & gra. diſputabamus. Vnde cõſtat, nullã hic ſubeſſe acceptionem perſonarũ. Quoniã acceptio perſonarũ vitiũ eſt, iuſtitiæ diſtributiuæ contrariũ: iuſtitiæ verò ratio nulla eſt, vbi nõ eſt ratio debiti, ac proinde neq; ibidẽ ſubeſt perſonarũ re-

Expoſitio mẽtis Pauli.

Acceptio perſonarum.

ſpectus. In prædeſtinatione autē lōgè minor ratio eſt debiti, ſed eſt ſumma miſericordia: & ideo neq; illic acceptio perſonarū locū habet, eo ꝙ Iacob dilexerit, Eſau autē odio habuerit: neq; verò vllā eius cauſam perſcrutatur Paulus, vt cap. 9. adnotabimus, ſed admiratione pauefactus inclamat, O altitudo diuitiarū, &c. Effectus autē, vel reprobationis, vel prēdeſtinationis, neq; paruulis poſt delictū Adæ aduenīūt ſine meritis. Enimuerò omnes in ipſo deliquimus, omnesq; è diuerſo merui mus in Chriſto, quibus eius applicatur fides. Quocirca vti reprobi ob parētis noxā, ſentētiā exilij perferūt, ita & prædeſtinati ob merita Chriſti, ſempiternæ potiūtur hæreditatis. Attamen in adultis iudicandis, de quibus hic propriè agit Paulus, acceptio eſſet perſonarū, niſi ſecūdū cuiusq; opera Deus illis rependeret. Quoniam etſi noſtris officiis nulla per ſe ineſſe poſsit ratio debiti, diuina tamen præeūte & cooperāte gratia, tanq̄ obſequiis filiorum Dei debētur æternę vitæ prēmia ex ipſius ſtipulatione, qua ſeruātibus mandata vitā illā repromiſit: vt lib. tertio de na. & gra. fuſius à nobis diſcuſſum eſt. In angelis verò nulla apparuit acceptionis nota: porrò quos Deus abſq; diſcrimine omnes ante propria ipſorum merita, ſua dignatus eſt gratia, quēadmodum & noſtros primos parentes.

Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Secūda pars capituli. Textus hic ita cauſam contexit ſuperioris ſentētiæ, vt initiū quoq; prębeat ſecūdo principali membro huius capituli. Præfati enim ſumus in eius exordio, idem velle commonſtrare Paulum in hoc capite de Iudæis, quod de Gētibus patefecerat. Nempe notitiam ſuſceptionemq; legis nihil abſq; operib⁹ prodeſſe, neq; verò circunciſionem aut genus: & hoc vſq; ad verbum illud. 3. cap. Quia ex operibus legis, &c. Vbi incipit tractare quòd neque opera ſatis ſint ad iuſtificationem, niſi pręeunte diuina gratia. Sed tamē oratio hæc pręhabita de iudicio Dei, parēthesis fuit, quę hucuſq; protelauit primarium propoſitū, ad quod iam nunc in hac ſecunda parte regreditur: ita tamē, vt dictio minimè abrumpatur, ſed ſit pendula ex præcedēti. Defendit nāq;, vt nō ſit acceptio perſonarum apud Deum, reſpondens occultæ obiectioni, tum Gentilium, tum maximè Iudæorum. Nam de retributione fortè bonorum non metuebat Paulus illos reclamaturos. Hoc enim erat fauorabile, vt qui bona egiſſent, bona iidem eſſent recepturi. Attamen contra retributionē malorū poterat vterq; populus aliquid cauſari. Ethnici quidem, quòd cum nulla à Deo fuiſſent lege inſtructi, nullum haberēt tranſgreſsionis opus, de quo deberent plecti. Iudæi verò, ꝙ cùm illi peculiariter ſcriptam legem, veluti familiares Dei recepiſſent, non deberet illos Deus, veluti gentes, proſcribere, vllıſve ſuppliciis afficere. His ergo obuiās Paulus ait, abſq; vllo perſonarum reſpectu, & illos qui ſine lege peccauerūt (puta Gentes ſine ſcripta) perituros, eos verò qui in lege peccaſſent (ſcilicet Iudæos) ſecundum legem fore iudicandos. Hæc autem verborum diuerſitas in errorem quoſdam coniecit, qui dicerent, eos, qui ſuſcepta fide & lege deliquiſſent, iudicādos quidem fore & caſtigandos, non autem regno detrudendos in perpetua ſupplicia, cùm de ſolis ex legibus pronūciet Paulus quòd ſint perituri: de aliis verò, id duntaxat, quòd ſint iudicandi. Eſt veruntamen hæc, hæreſis apertiſsima. Nam ꝙ Iudæi, legis antiquę profeſſores, condemnandi ſint, ac prorſus perituri, eo quòd fidem Chriſti non ſuſceperunt, admonet Chriſtus, vbi ait, tolerabilius fore Sodomæ in die iudicij, quàm illis. Imo quòd Chriſtiani quoque, profeſſores Euangelij, perituri ſint ob legis tranſgreſsionem, docemur tum crebrò in Euāgelio, tum illo verbo Chriſti, Seruus qui nouit voluntatem domini ſui, & nō fecit, plagis vapulabit multis. Senſus ergo huius loci exprimitur ex doctrina Gregorij ſuper illud Iob. 36. Iudicium pauperibus tribuit, vbi ait, ꝙ in futuro iudicio, impij, qui ſine lege & fide Dei vixerunt, ſine iudicio peribunt, id eſt, ſine diſcuſsione operum: iuxta verbum Pſalmiſtę, Non reſurgent impij in iudicio, & Ioan. 5. Qui non credit iam iudicatus eſt. Illi verò, qui fidem profeſsi, legem fregerunt, iudicabuntur diſcuſsionis iudicio, vt ſecundum cuiuſque merita, vel pereant, vel abſoluātur. Inſtar ciuilis Reip. vbi hoſtes regni & exteri, qui nūquam fidem pręſtiterūt, indicta cauſa exterminantur: ciues verò, non niſi examinati ſecundum leges, pœnas ſoluunt. Quòd ſi hic quiſpiam opponat. Gentes quoque non ſine lege, ſed in lege naturæ peccaſſe, reſpondetur, id Paulum hic non inficias ire. Nam cùm peccatum eſſe nequeat,

Quorundā error.

Mat. 10.

Luc. 12.

Grego.

Obiectio.

queat, niſi contra legem (quia vbi non eſt, inquit, lex, nec præuaricatio) nō peccaſſent, ſi nullam habuiſſent legem. De qua ſuprà dixerat, Deus illis reuelauit: & paulo hic inferius, Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis. Sed tamen quia in illis duobus populis iudicij formam inſtituerat delineare, & Iudæi de lege maximè gloriabantur, nomine hic legis intelligit ſcriptā, ſanè vt oſtenderet, nihilo minus puniendos, qui in lege illa peccauerunt, quàm Ethnicos. ¶ At maior aliquāto eſt cauſa ambigēdi hæc. Cùm olim ante Chriſtum paſſim exteræ nationes non tenerētur Moſaica lege, ſed poterant lege naturæ ſaluos fieri, non apparet diſcriminis ratio, cur illi tāquam hoſtes, in dicta cauſa, eſſent perituri, & non potius iudicandi, veluti Iudæi: vt pariter ſecundum merita, vel præmia reciperent, vel ſupplicia. Hoc enim ætatis quando vnica lex euangelica vniuerſo orbi eſt neceſſaria, facile eſt intellectu, quemadmodum qui foris ſunt, non ſint diſcuſsione iudicandi, ſed abigendi tanquam publici hoſtes. Attamen in antiquitate non erat par ratio. Reſpondetur ergo, quòd quanuis Paulus ratione iam dicta diſcreuerit inter Iudæos factores ſcriptæ legis, & gentes, qui nullam diuinitus de ſcripto audierant, haud tamen adeò coarctare rem cogitauit, ſed Iudæorum tantum ſupercilia ſubſternere: qui putabant propterea nullam malè actorum redditurus fore rationem, eò quòd legē Dei recepiſſent. Et ideo ait in vniuerſum omnes eſſe iudicandos penes legis præceptiones. At nihilominꝰ Ethnici, qui lumine naturalis iuris viuebant, pari ratione erant iudicandi, atque adeò ſecundū opera cōdemnandi, vel remunerandi. Si qui verò Barbari (vt Origen. adnotauit) ea fuiſſent morum feritate, quibus obliterata eſſet atq; abolita lex etiam naturæ, illi quidem erāt ſine lege perituri: ſicuti iam modo quotquot euangelicam fidem non ſuſceperint.

Quæſtio.

Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum: ſed factores legis iuſtificabuntur.

Explicatiſsimam iam hic profert concluſionem, quam demōſtrare ſtatuerat, ſcilicet, quòd audiuiſſe legem nihil vnquam contulerit niſi ei prorſus, qui legi operam dederit. Id quod Iudæis propriè inculcat, quaſi rationem ſubſcribens eius quod dixerat, illos qui in lege peccaſſent, nihilo plus, imo multo minus excuſationis habere: & idcirco ad legis normam fore exigēdos. Nam audire, inquit, legem non ſufficit ad iuſtitiam, ſed requiritur, legis opera moribus exhibere. Secundū illam Chriſti doctrinā, Qui audit verba mea hæc & non facit ea, ſimilis eſt viro ſtulto: qui autē audit & facit, ſimilis eſt ſapiēti. Et Iacobus, Eſtote factores verbi, & nō auditores tātum: quia ſi quis auditor eſt verbi, & non factor, hic cōparabitur viro, &c. Quocirca nullum imminet periculū ab amphibologia, vt factores hic legis (vt quidā metuūt) exiſtimētur illi, qui leges cōdunt, quādoquidē vel oratio ipſa præcedēs admoneat, ꝙ audire legem, idē ſit, quod, recipere: facere verò, idē quod, implere. Qua quidē phraſi vtitur & Iacobus, vbi modo citatus eſt. Eſtote factores verbi, & non auditores tantū. Vnde Chriſtus redemptor noſter inter conditorē factorēq; legis diſtinguit, dicens, Nonne Moſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem. Subeſt tamen ſcrupulus in hac Pauli ſentētia, eò quòd non videatur ſibimet ipſe conſtare: ſtatim enim cap. 3. ac per totam fermè epiſtolā conſtituturus eſt, non ex operibus, ſed gratis diuinitus obuenire nobis iuſtitiam: hic verò ait, factores legis iuſtificari. Quæ quidem contradictionis imago non parum negotij enarratoribus exhibuit. Atqui Ambroſius, Hoc inquit dicit Paulus, quia non hi iuſti ſunt, qui audiunt legem, ſed qui credunt in Chriſtum, quem lex promiſit: & hoc eſt, facere legem. At verò quanquam ita res habeat, vt nulla lex ſine fide Chriſti ſatis ſit ad ſalutem, non tamen apparet, quòd facere legem, accipiatur pro eo quod eſt, credere in Chriſtum, ſed pro eo quod eſt, viuere ad præſcriptum legis. Enimverò quòd gentes fuerat criminatus, ſcilicet reuelatione legis naturæ nihil eos fuiſſe adiutos, eo quòd turpiſsimis eam moribus contaminaſſent, id iam nunc exprobat Iudæis. Neceſſe ergo eſt indagare, quo pacto legis opera iuſtificent. Aug. lib. de ſpir. & lit. duobus aliis intellectibus hunc locum interpretatur. Prior eſt, vt iuſtificationē nō intelligamus effectum eſſe impletionis legis, ſed cauſam potius: vt ſciamus, inquit, aliter eos nō eſſe factores legis, niſi iuſtificētur, vt nō iuſtificatio factoribus accedat, ſed factores legis iuſtificatio præcedat. Hæc veruntamē non tā apparet legitima expoſitio, q̄ eſt vera ſentētia. Nam etſi opera non ſint Deo accepta prius q̄ gratuita iuſtificatio anteceſſerit, tamen Paulus non videtur

Mat. 7.

Iacob. 1.

Quæſtio.

Ambro.

Auguſt.

hic nobis suggerere iustificationem illã, quæ causa est iustorũ operum, sed aliã cuius opera sint causã. Est enim sensus, quòd, audire legẽ, non est sufficiens causa vel comparandæ vel augendæ iustitiæ, sed legem officiis designare: ergo operari est causa iustitiæ. Ob idq; alterã adhibet expositionem: nempe quòd dictum sit, Factores legis iustificabũtur, pro eo quod est, iusti habebũtur, iustiq; reputabuntur. At verò caue ne eo sensu intelligas, habebuntur, & reputabuntur, quo hęc verba excipiũt Lutherani. Videlicet quòd iusti nõ sint verè iusti, sed quòd tales deputãtur: eo quòd Deus peccatum quod habent, eis non imputat. Aiunt enim, quòd iustificari quempiam apud Deum, est iustum ab eo pronũciari: sicuti cap. 1. in tertio vsu huius verbi dicebam⁹. Ita tamen quòd sicut nonnunq; iudex in foro secundũ allegata & probata absoluit reũ, qui re vera reus est, perinde vsu veniat apud Deum. Caue inquam ita sentias, quandoquidem blasphemia sit dicere, quòd Deus, quem nihil latere potest, non imputat peccatum ei, qui re vera est in peccato. Quod lib. 1. & 2. de na. & gra. fecimus manifestũ: haud enim iniquitas vlla est, quam Deus non odio habeat. Et ideo neminẽ Deus in iudicio iustificabit, hoc est, pronũciabit iustum, nisi quẽ re vera iustũ inuenerit per diuinã suã gratiam. Qui quidẽ iustus si vsus fuerit libero arbitrio, faciẽdo legis opera, iustificabitur, hoc est, accessionem indies incremẽtaq; faciet ad priorem iustitiam: vt in secunda iustificationis vsurpatione suprà dicebamus. Hæc autẽ augmenta per gratiã Dei fiunt nobiscum cooperantem. Quemadmodum ait Iacobus, Videtis quoniã ex operibus iustificatur homo. Itaq; interpretatio Augustini est, quòd factores legis non per opera antecedentia gratiam efficientur iusti, sed per opera subsequentia habebuntur iusti, veluti augentes iustitiam per vsum gratiæ. Attamen quò perfectior hic fiat locus, prænosse hic conuenit iustitiæ diuisionem, quam in calce subsequẽtis capituli præ se fert Apostolus. Est enim iustitia, altera quidem operum, altera verò fidei. Iustitia operum est operis rectitudo, sanè quod fit propter honestum, quando, & vbi oportet. Idq; si naturaliter solo generali Dei auxilio fiat, nõ quidem est simpliciter virtus, sed tamen opus moraliter bonum: eo quòd ciuilem humanamq; induat honestatẽ. Dicitur autem iustitia operum, tum quòd est secundum naturam rationalis operis, tum quòd sua natura tantum opus iustificet: vt officiũ fortitudinis aut temperantiæ: non autem gratam Deo exhibeat personam. Iustitia verò fidei (vt illam angelorum mittamus) est rectitudo quæ est à fide, hoc est reconciliatio hominis cum Deo per viuam fidem, ex qua deinceps promanantia opera, in Deum, vti in finem supernaturalem, relata, placita ei sunt, eademq; accepta ad vitam æternam. Vnde hæc est differentia formalis ex parte causæ inter iustitiam legis & iustitiam fidei, quam Apostolus infra cap. 10. discernit, ꝙ illa consistit in operando, hæc autem in sanctæ credendo: quãtum spectat ad primam receptionem iustitiæ. Dicere ergo congruenter possumus, quòd loquitur hic Paulus de iustitia operum, non quidem præscindendo fidem, sed in genere. Quod est dicere, Non exactè docet quid omnino sufficiat ad veram iustitiam supernaturalem: sed hoc tantum in genere præfatur, quòd audire, seu recipere legem, nulla est pars iustitiæ, nisi accesserint opera: quia lex est propter opera. Loquitur enim hic de adultorum iustitia, perseuerans in enarratione illius loci, Qui reddet vnicuique secundum opera sua. Quocirca factores legis iustificari apud Deum, non excludit necessitatem fidei, sed hoc reponit dilucidandum infra cap. 3. & 4. vbi liquebit, quòd iustitia, si tantum sit ex operibus, habebit humanam laudem, id est, erit humana iustitia: attamen vt laudem habeat apud Deum, necessum est, ex fide diuinaque ope proficisci. Atqui optimus hic locus est, quo manifestum fit, solam fidem non esse satis ad salutem. Quippe cùm audire legem, idem polleat, quod, legem atque adeò fidem suscipere, in quo ait Paulus, neminem iustificari antequam moribus legem obseruet. Quod vt luculentius patescat, recogitanda hic veritas illa est, cuius identidem meminimus, scilicet quòd non solùm iustificato necesse fit, factorem esse legis, vt cumulum exaugeat iustitiæ, sed quòd neque ad primam iustificationem, seu reconciliationẽ satis adulto sit fides, nisi assensum præbeat, atque adeò faciendo curet, quæ fides præcipit ad culparum remissionem. Quæ sunt sperare, pœnitere, &c. Hæc etenim opera, licet nõ sint iustificationis merita, sunt tamen præparamenta necessaria. Qua nimirum ratione ad vtrunq; iustificationis genus protenditur veritas hæc in adulto, quòd non auditores tantum, sed factores legis iustificabuntur apud Deum.

Lutherani.

Lib. 1. de na. & gra. cap. 11. & lib. 2. cap. 19.

Iustitia operum & iustitia fidei.

Differentia inter iustitiã legis & iustitiã fidei.

Contra Lutheranos.

Nõ sola fides iustificat.

Cum

Cum enim gentes quæ legem no habẽt, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex.

Textus hic bifariam assui potest. Primum illi mẽbro, Quicũq; sine lege peccauerũt, &c. Cum enim iste, qui proximè expositus est, rationẽ tradiderit, cur qui in lege peccauerint, per eandẽ sint iudicãdi (vti expositũ à nobis est) hic præsens exponit illud, quod latebat in priori mẽbro: videlicet quòd quẽadmodũ qui sine lege peccauerint (scilicet scripta) sine lege peribunt, ita qui sine audita eadẽ lege, legis mandata faciunt, iustã quoq; reportabũt mercedem: nempe si faciunt mandata quo ad substantiã operũ, reportabũt humanã laudẽ, si verò per Dei auxiliũ, quo ad intẽtionẽ præcipiẽtis, reportabunt mercedẽ à Deo, vt infra exponetur. Vel fortè cõgruentius attexitur proximè præcedenti. Est enim nõ solũ expositio, sed exaggeratio illius. Perinde acsi dixisset, Adeò audientia legis scriptæ, nisi operã illi impenderis, nõ sufficit ad iustitiã, vt neq; audire eandẽ legẽ sit requisitũ, sed qui sine lege veteri, natura duce, naturalia præcepta custodiunt, iusti reputẽtur vel apud Deũ eius ope, vel citra illã, apud homines, vt patebit super verbo, naturaliter. Quibus etiã verbis succidit Iudęorũ cristas, erroremq; illis eximit, in quo forsan sub tempus aduentus Christi versabãtur, vtpote ꝙ extra illam, quã à Deo, scripto susceperant legem, non patebat hominibus salus. Vnde cũ in ethnicos supra tã acri fuisset accusatione inuectus, nunc vicissim eorundẽ honorem refarcit, quippe qui legẽ quam solo naturali dictamine sculptam gerebant in mẽte, nihilo segnius seruauerint, q̃ Iudęi illam, q̃ receperant expressam in tabulis. Ait ergo, ꝙ cũ gentes quę legem nõ habent, per sentoriũ scilicet auditũ à Deo (q̃ de causa à Iudęis exleges cẽsebãtur) naturaliter quæ legis sunt faciunt, non illa intelligas legis opera, seu iudicialia, seu cerimonialia, quę super naturam Deᵒ illi populo peculiariter reuelauerat, iuxta dictum Psal. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis: ad quorũ perinde obseruantiã soli Iudæi astricti erant, secundum illud Deut. 33. Legem præcepit nobis Moyses hæreditatem multitudinis Iacob, sed præcepta intellige decalogi ac moralia reliqua, quibus vniuersum humanum genus natura ipsa, tum instituit, tum etiã obligauit. Qui, inquit, hæc naturaliter faciunt, ipsi sibi sunt lex, id est, in se ipsis eiusmodi gerunt impressam legem. Quam legem iampridem dixerat à Deo illis quoq; reuelatam per ea quæ facta sunt, ne Iudæi superbirent, quòd præter suam, nulla esset alia lex diuinitus reuelata. Tametsi & hæc quoq; moralia expressius Iudęis per legem scriptam illustrauerit, q̃ gentibus per lumen naturæ. At verò assertio hęc Pauli scrupulum ex eo offert, quòd fautrix esse videtur Pelagianorum, docentiũ, posse impleri ab homine naturaliter mandata legis. Hunc tũ scrupulũ possumus nobis abstergere, dicentes, id solũ hic adstruere Paulũ, quòd possit naturaliter homo legẽ implere, quantum ad substantiam operum, quæ sint moraliter bona, nõ tamen quantum ad intentionẽ præcipientis, vt sint coram Deo meritoria: illud enim vires naturæ non exuperat, prout lib. 1. de nat. & gra. disputauimus. Vbi etiã denarrauimus, quemadmodũ primi parẽtes, natura integra, hoc est, parte sensitiua per iustitiam originalem rationi subdita, poterant naturaliter implere præcepta oia quo ad substantiam operis: nos verò in natura lapsa nõ omnia, sed tamen aliqua. Licet tam illi, q̃ nos nequimus absq; gratia vllũ meritoriè implere. Et idcirco non ait hic gentes naturaliter omnia, sed aliqua quę legis sunt facere. Hanc equidem expositionem adeo arbitror nõ reprobandam, vt sanè intellectam, necessariam existimem. Quam & Aug. quoq; agnouit in de spir. & lit. cap. 28. vbi ait, quòd neq; in malis adeo est detrita imago Dei, quin in sua impietate aliqua legis opera faciant. Attamen (quò illam examinemus) videtur nõ esse ex mẽte Pauli, qui cum superiori textu præfatus fuerit de factoribus legis, qui iusti sunt apud Deum, præ se fert hic etiam de impletione legis orationem perpetuare, quæ fit secundum intentionem præcipientis: nam alia non est iustitia apud Deum. Quamobrem idem ipse Aug. lib. eodẽ in priori expositione, de opere Deo grato sentit hanc literam, vbi ait Pau. Gentes naturaliter facere ea quę legis sunt. Sed exponit, naturaliter, non vt contraponitur auxilio gratiæ, sed vt naturæ significat inclinationem, per gratiam sanatę. Ex qua etiam naturali inclinatione operamur opera gratiæ. Et hęc prima est hic S. Thomæ expositio. Veruntamen ista ratione non adeo fit perspicuũ discrimen inter Gentes & Iudęos. Nam hoc significatu Iudæi etiam naturaliter benefaciebant eadẽ mandata legis, quinimo

Contra Iudęos.

Quęstio.

Lib. 1. de na. & gra. cap. 20. 21.

Aug.

Aug.

mo & Christiani modo in gratia existentes naturaliter seruant legem. Paulus verò hic peculiariter discernit in Gentes ac Iudæos. Imò tantum comparat cognitionē ad cognitionē: lumen inquam naturę legis, quod supra dixerat Deū illis reuelasse, ad notitiā scriptæ. Ob idq; altera expositio est S. Tho. (qd spectat & Chrys.) vt naturaliter, referatur tantum ad cognitionē. Nempe quòd idem prestitisset olim gentibus lumen naturæ, quod Iudæis lex scilicet, ad diiudicādum inter rectū & prauū, licet in lege scripta explicatiora essent præcepta, q̄ in lege naturæ. Vnde colligit S. Thom. quòd cognitio naturalis sufficiens erat Gentibus, ad ostendendū quid agēdū: iuxta illud
Psal.4. Psal. Quis ostendit nobis bona. Signatū est lumē vultus tui super nos. Et ad ostendendum Deum quatenus est, & remunerator est: quā quidem cognitionem naturalē satis fuisse videtur sentire ad salutem cum speciali auxilio Dei mouentis affectum. Et hanc ego expositionē probabiliorē existimabam lib. 2. de na. & gra. Sed tamen quia, vt cap. 1. dicebam, non adeo iā tutū censeo adseuerare, naturalem cognitionē, sufficientem vllo fuisse seculo ad salutē, priorē expositionem prefero: in hoc tamen sensu, quòd naturaliter quæ legis sunt, facere potuerant, id est, pręcepta facere quo ad substantiam operum, Et ideo non dixit, naturaliter legem cōplent, sed quæ legis sunt faciunt: quæ si fecissent, vel si faciebant, Deus tunc succurrebat illis per auxilium speciale, illustrando eorum mētes altiori lumine, quo possent in Dei amicitiam recipi.

Qui ostendunt opus legis scriptū in cordibus suis: testimoniū reddente illis consciētia ipsorum, & inter se inuicē cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum, secundū Euāgeliū meum: per Iesum Christū.

Exponit quod dixerat, Ipsi sibi sunt lex, id est, vice legis. Quoniā ostendunt opus legis, puta morale pręceptum, scriptum, id est, scriptitium. Habet enim græcè vim potius noīs, q̄ participii. Veluti iurisconsulti dignoscunt inter ius scriptum & ius non scriptum. Continet nanq; ius scriptum firmiorē stabilitatem, maiusq; authoritatis pōdus, q̄ quod solo vsu tenetur (*in cordibus suis*) Modo loquendi scripturę. Vt Prou. 3. Describe eam in tabulis cordis tui. Aug. de spi. & lit. quæstionē ex his verbis mouet huiusmodi. Cum inter nouū vetusq; testamētum ita Paulus discriminet, vt vet' in tabulis Deus nouū verò in cordibus inscripserit: de quo vaticinatus fuerat Hiere. Dabo legē meā in visceribus eorū, & in corde eorū superscribā eā. Et Apos. 2. Cor. 3. Epistola estis Christi ministrata à nobis, scripta, nō atramēto, sed spū Dei viui, nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, & nunc simili figura de Gentiū lege loquatur, nullū reliquū fit interuallū inter Gentes olim & nos modo euāgelicos. Hoc ergo argumēto concludit, Apostolū hoc intelligere de Gētibus ad nostrā conuersis fidē. At verò vt nihil Augustinianæ authoritati depereat, vero similius est, fortè (vt ipse quoq; paulò inferius, & li. 2. de ser. do. docet) versari semper Apostolū in statu Gentiū ante susceptā legē, de quibus dixerat. Qui sine lege peccauerūt, &, naturaliter quæ legis sunt faciunt: nempe qui habebāt legē naturæ cōplantatā in cordibus suis, id est, (interprete Orig.) in rationali parte animæ. Quòd autem lex euangelica in visceribus spiritu Dei viui scripta sit, aliorsum spectat: puta ad charitatē, quā Christus infudit in nos abūdè. Veruūtamē non ait, In mente, sed in corde. Est quippe hoc membrū, in cuius cellulis spiritus vitales, motoresq; ingenerātur: atq; hac ratione trāsfertur nomē cordis in sacris, ad significandū voluntatē, quę omniū est potētiarū motrix: quare & tota mēte & toto corde iubemur Deum diligere. Vnde quia notitia naturalis iuris nō est merè speculatiua, sed practica, quę coniunctā habet animi propēsionē in opus, idcirco ait, in cordibus suis. Qua quidē figura ait Psal. Inclina cor meū Deus in testimonia tua. Et ita forsan accipitur cor, vbi ait Christ', De corde exeūt cogitationes. Nā quales sunt volūtatis affectus, tales cōflant cogitatus. Quemadmodū verò ostēdant gentes scriptā in cordibus legē, explicat (*Testimoniū reddēte illis consciētia ipsorū*) Consciētia est applicatio scientiæ ad opus particulare, qua iudicatur, rectum ne sit, an prauum. Et quia iudiciū sumitur collatione facta ad legem, quę est actionū norma, (secundū illud cap. sequentis, Per legē cognitio peccati) fit, vt testimonium cōscientiæ sit manifestum iudicium legis, quæ scripta est in mente. Est ergo sensus, quòd cū Gentes in lumine naturali consciētiā habeāt, vnum esse colendū summū rerum opificē, eaq; à nobis

August.
Hiere. 31.
In corde.
Psal. 118.
Consciētia.

præ-

præstanda aliis officia, quæ nobis metipsis optamus, per id ostēdunt scriptitiā gestare legem in cordib' (*Et inter se inuicē cogitationū accusantiū, aut etiā defendentiū*) Bone Deus q̄ isti græcissimi dilacerāt hoc loco authoritatē veteris interpretis, quāmq; aiunt officiāter, quinimo ignoranter peruertisse hunc locū. Sunt enim græcè ambæ dictiōes, cōsciētia, & cogitationū, in genitiuo, quarū vtraq; importare videtur vim ablatiui. Cū ergo transtulit, consciētia, in ablatiuo, codē casu debuisset, inquiū', traducere, cogitationibus. Et quidē confitendū est, quòd luculētior fuisset versio, testimoniū reddēte cōscientia ipsorū, & inter se inuicē cogitationibus accusantib', &c. vt, cogitationib', esset appositio & quasi diffinitio consciētię. Et ita plurimi legunt authores latini. Imò verò sunt qui genitiuū, cogitationū, vsurpēt phrasi græca loco ablatiui: id quod nō apparet qua ratione fecisset interpres. Ob idq; dixerim potius, optimè sustineri genitiuū, qui regatur à noīe, cōscientia, iterū post coniūctionem subintellecto. In hoc videlicet sensu, Testimoniū reddente conscientia ipsorum, & conscientia cogitationū accusantiū, &c. Hic tamen sensus potest esse duplex, alter vt, cogitationum, sit obiectū cōscientiæ, quia esse homo potest cōscius cogitationū suarū, sicuti externorū operum, atq; hoc pacto tuentur cōplures veterē interpretē. Ego verò facilius possem credere, vt, cogitationū, sit expressio materiæ, ex qua constat conscientia, vt quod dictum fuerat, cōscientia ipsorū, exprimat oratio subsequēs, conscientia cogitationū, hoc est, quæ constat ex cogitationib', accusantibus aut etiā defendentibus. Nā illa est consciētia, dum ancipiti aīo vtrimq; ratio cogitationes adfert, iustum ne sit opus, an verò iniustū, honestū, an turpe vnde quandoq; rectam fert, quandoq; corruptam sententiā, siue accusando se, siue defendendo. Multi enim suæ iniquitati ignorantiā præextentes conuincētur in die iudicii à cogitationē, quę accusabat, tale opus esse peccatum. Multi contra excusabuntur inuincibili ignorātia, quibus cogitatio, bona fide, persuadebat licitum esse, quod faciebant (*In die qua iudicabit Deus occulta cordiū*) Non intelligas accusandos nos, aut defendendos, in die iudicii cogitationibus, quæ tunc erūt. Etenim quando oīm corda erunt patentissima, vel ad gloriam & laudem bonorum, vel ad dedecus, & cruciatus malorum, nulla futura est vacillans conscientia. Sed cogitationes ipsæ, quæ nos modo, vel consolantur, vel identidem compungunt, superstites quidē tunc, vel secūdū approbationē, vel secūdum reatum, testimonium manifestū perhibebunt, quo vel iusti absoluātur, vel qui rei fuerint, condemnētur. Et est pulcherrima allusio ad illud, quod supra dixerat, Qui sine lege peccauerūt, sine lege peribunt. Etenim sicut factores legis iudicabuntur per legē, quæ ostendebat eis, quid sequi, quidq; deberent effugere, ita & gentes: quinimo oēs peccantes in ius naturę, iudicabuntur per suas cogitatiōes, id ipsum proclamantes. Redarguet enim tunc vnumquenq; Deus (vt nobis per Psal. comminatur) et ante suā ipsiusmet faciem statuet, vt iuxta verbū Esa. agnitio vultus eorū respondeat eis, vndè vel cōfusione quisq; obruatur, vel perfundatur sempiterna gloria. Ecce quēadmodum cōscientia & in hoc seculo fiduciā parit, & in futuro gloriā, dicente Ioan. Si cor nostrū non reprehenderit nos, fiduciā habemus ad deū. Et Paul. Gloria nostra hęc est, testimonium conscientię nostræ (*Secundū Euangeliū meum*) Aliter supra vocauerat Euangelium Dei, aliter hic, suum. Est enim Dei authoris & reuelatoris: sed ait suum, tanq̄ ministri, id est, secundum quod euangelizare, docereq; soleo vos. Neq; veritus est dicere, Euangelium quod prædicabat esse suum, quanuis. 1. Corint. 1. baptismū, quo baptizabat renuat suum appellare. Quoniam cum baptismus & gratiam conferat, & professio sit fidei, non potest propriè nuncupari, nisi Christi, per cuius vnius gratiam & fidem iustificamur. Euangelium verò non aliter sanctificationem operatur, quàm mouendo audientium animos, quod ministris suo quoque modo conuenit (*Per Iesum Christum*) Non ad Euangelium, sed ad verbum, iudicabit, appositum est. Nam pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Puta cui, tanquam redemptori, vniuersale competit iudicium.

Immerito lacerat interpres.
Psal. 49.
Esa. 3.
1. Ioan. 3.
2. Cor. 1.
Euangeliū Paul.
Iudæorum crimina.

Si aūt tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, et gloriaris in Deo, & nosti volūtatē eius, & probas vtiliora instructus per legem.

Hic tandem peculiariter in Iudæis commonstrat, quod superiori capit. præmonstrauerat in gentibus. Videlicet notitiam legis absq; operibus euanidam esse. Et quanuis nō tā fœdę infandæq; vitiositatis hos, q̄ illos insimulet, tamen ex alia parte excusationem adimit: nimirum quòd cum tot fauorib' fuisse

fuissent præ gentibus à Deo cumulati, vsq; adeo vt se orbis doctores profiterentur, eadem ipsi deiicta patrassent, quorũ reprehensores venditabant sese. Vbi & ad illa prima verba huius capitis respicit, Inexcusabilis es omnis qui iudicas. Et pręterea amplificat quod dixerat, non auditores, sed factores æstimari apud Deum, vtpote quòd non solũ facientes naturaliter legem sine auditu, iusti olim habebantur, verum quòd auditores cõtra absq; opere, peiores sint existimandi. Igitur cum in tertia persona locutus fuisset cũ gentibus, apostrophe iam vtitur in secunda ad Iudæos, quę vehementiorem habet insultandi acrimoniam.

Variatio lectionis Quidã græcorũ codicũ habent, ἰδὲ, quod est, Ecce, quidam verò ἰοὺ, si tu autẽ Iudæus, &c, vt traductio habet nostra. In hac autẽ suggillatione Iudæorũ magnificũ ingenium Pauli refulget, vbi mirifica eloquentia eorũ fastum retundit. Honestat quippe eos prius quinq; prerogatiuis, quib⁹ pręcellere se reliquis mortalibus arbitrabantur, mox quinq; actiones subiungit, quas in alios vsurpabãt, vt inde tertiò deiicere eos possit maiori cum rubore & contumelia. Exorditur ergo à generis ac nominis claritudine (*Si autem tu Iudæus cognominaris*) Triplex erat Iudęis honorificentiæ nomẽ vt scitè hic notauit Ambro. à tribus patriarchis deductũ. Gloriabantur enim filios se fuisse Abrahæ ob fidei meritum, vt patet Ioan. 8. Nuncupabantur & honoris gratia Israelitæ à Iacob, qui propter auctam in ipso eandẽ fidẽ, appellatus est Israel. Vnde inter alia eorũ honestamenta ait Paulus, Israelitæ sunt: & ego. Tertiò dicti sunt Iudæi, nõ à Iuda Machabęo, sed à Iuda patriarcha, tũ propter historiã, qd' facta diuisione tribuũ, in tribu Iuda & Benia min, cuius caput erat Iudas, perpetuò durauit lex & cultus Dei: tum maximè propter significationẽ Christi, inde descẽdẽtis. In cui⁹ figurã benedixit ei pater suus dicens, Iuda te laudabũt fratres tui, &c. Et ĩ Psal. Facta est Iudęa sanctificatio eius, Gentibus autẽ, Græcis maximè & Romanis hoc potissimum nomine celebrabatur popul⁹ ille. At nõ, inquit, Iudęus es, sed Iudæus cognominaris. Vbi etiã vellicat eorum arrogantiam, nõ concedens illis rem, sed tantum nomen Iudæorũ, vt de quibus cõcludere meditabatur, quòd non est æstimandus verè Iudæus, qui in manifesto circuncisionem gestat in carne, sed is qui in spiritu circũcisus est corde. At meditatò hic præterea op⁹ est, quòd verbũ illud, Nõ auditores legis, &c, quod hic exponitur, inductum supra fuit ad

Triplex Iudæorum nomen.

Gen. 49.

Psal. 113.

cõfirmationẽ alterius, scilicet, quòd Deus nõ sit personarũ acceptor: & ideo acutissimè hic perseuerat propalare personarum qualitates quæ nihil habentur apud Deum. Non enim propterea quòd Iudæus quispiã sit, aut cuiusuis illustris prosapiæ, meliori loco est apud ipsum. (*Et requiescis in lege*) Existimanda est artificiosissima gradatio. A genere ascendit ad legẽ. Requiescis, inquit, in lege. Orig. interpretando addit, Omnem tibi requiem in legis litera collocas. Quasi dicat, De hoc tibi places, in hoc quiescis, quòd legẽ receperis, per quã citra negotiũ philosophiæ, quæ agi debeant certò cognoueris. Et ideo nihil mente vacillas, sed firmũ habens intellectum, requiescis, id est, nihil tibi amplius ad salutẽ deesse arbitraris, pręter legem (*Et gloriaris in Deo*) A lege assurgit ad Deum, id est, hoc tibi ad gloriam satis habes, quòd sis peculiaris populus Dei. Nempe de quib⁹ scriptũ erat, Te elegit dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terrã. Ob quorum salutem fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Cham, terrebilia in mari rubro. Non tamen eos cõmendat à vera gloria, de qua ait alibi, Qui gloriatur, in dño glorietur: sed subnotat potius de vana, videlicet, quòd inde insolescerẽt, quòd essent à Deo gentibus prælati. Quinimo pręposterè, vt ait Aug. de spi. & lit. de Deo gloriabantur, non eo modo quo postulat gratia, quæ nõ operum meritis, sed gratuitò donatur: at ita gloriabantur in Deo, velut qui soli meruissent legẽ eius accipere, quam sua iustitia arbitrabãtur implere. (*Et nosti voluntatẽ eius*) Quartus ascẽsionis gradus est, nosse voluntatẽ Dei: quod munus est legis. Nã manifestauit (vt est in psal.) verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel. Nec fecit taliter omni nationi (*Et probas vtiliora*) Explicatio est agnitę voluntatis Dei, quia scilicet nosti per legẽ, nõ solum bonũ & malum sed bonũ & melius. Spectãs fortasse ad illud Esa. 48. Ego dominus docẽs te vtilia. Vel forsan est auxesis. Nosti nõ solum præcepta moralia, vti gentes per lumẽ naturæ, verũ et ipsa eadẽ multo perspectius quantũ ad Dei amorem pertinent & proximi, quod erat maximum mandatũ in lege, & in super alia eximia (vt legit Chryso.) Et alludit fortè ad cerimonialia & legalia, per quę (si fiebant ex gratia) cumulatior fiebat iustitia. Vel suggerit consilia, quę adhibita erãt pręceptis. Et ideo addit, Intructus per legem, Neq; verò ait, facis voluntatem Dei, aut vtiliora: sed, nosti & probas,

Orig.

Deut. 7.

1. Corin. 1.

Aug.

Psal. 147.

Psal. 18.

probas, vt in omnibus his quinq; descriptas itelligas qualitates personarũ, quas Deus nõ respicit, quia in his nõ cõsistit iustitia: imò cũ eiusmodi priuilegia, beneficia potiⁿ essent diuina, q̃ ipsorum merita, inde eos magis pudefacit, redarguitq; vrgentius ingratitudinis.

Confidis teipsum esse ducẽ cæcorũ, lumẽ eorum, qui in tenebris sunt, eruditorẽ insipientiũ, magistrũ infantiũ habentẽ formã scientiæ & veritatis in lege.

Subscribit quinq; continuò munera superioribus priuilegiis respondentia, quę pertinẽt ad ignorantium eruditionem, qua itidem pręstare se gloriabantur exteris nationibus. Et alludit hic Paulus, tũ ad proselytos, quos ad se venientes catechizabant, eruditosq; recipiebant in contubernium legis, tũ ad iurgia Romanorũ, Quoniam conuersi ex Iudaismo vsurpabant sibi magisteriũ in alios. Hæc pariter quinq; gradatim effert per omnes ignorantię disciplinæq; numeros. Prima enim insciticę causa est, cũ quis caret potẽtia: seu visu, dico, mẽtis, seu lumine. Qui orbi enim sunt oculis nõ possunt doceri viã, sed tantũ duci, Et ideo ait, (*Confidis teipsum esse ducẽ cæcorũ.*) Non inquit, es, (nam hoc, officium esset) Sed confidis, vt iactantiam eorũ exulceret. Atq; hoc respondet primæ dignitati, qua dixerat, Iudæus: quasi inde posset tanquã videns (quoniam notus in Iudæa Deus) cæcos gentiles ducere. Qui autem visu pollẽt, luminis pręterea egent. Ob idq; subdit, (*Lumen eorum, qui in tenebris sunt*) Qui gradus respondet superiori, Quiescis in lege, sanè quę lumẽ est. Vnde lex domini (inquit Psal.) immaculata, cõuertens animas: præceptum domini, lucidum, illuminans oculos. Illi autem qui visum habent & intellectus lumen, eruditione nihilominus indigent, vel consummatioris sapientiæ, vel primorum rudimentorum: propter priores ait, (*Eruditorem insipientium*) Et refertur ad tertium suprapositũ gradum, gloriaris in Deo. Nam nulla est alia sapientia, q̃ nosse Deũ: Propter posteriores verò subdit (*Magistrum infantium.*) Qui est effectus notitię voluntatis Dei, quarto loco supra nominatæ. Secundum hanc etenim subiicienda sunt prima religionis rudimenta. Concludit deniq;, Habentem formam scientiæ & veritatis in lege. Formam, scilicet, nõ rẽ. Sicuti concluserat in superiori ordine. Probas vtiliora instrucẽ⁹ per legẽ, Veluti ait Chrys. Formã. i. imaginẽ & exẽplar veritatis, quam opere nõ imitaris: cũ tã gẽtes sine tam expresso exẽplari ductum naturæ sequũtur.

Chrysost.

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furãdum, furaris? qui dicis nõ mœchãdum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegiũ facis? qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis, Deum in honoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.

Chrysosto. interroganter legit. Et habet vim quandam, maioremque vehementiam obiurgandi. Sed potest & remissius legi assertiuè. Estq; superiorum conclusio, quinquè pariter membrorum. Primum nanquè concludit in genere (*Qui ergo alium doces teipsum non doces?*) Quo opprobrio illos respergit comparatione ad laudem supra memoratam gentium, qui legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Quasi dicat, illi absquè lege instituunt sese, vos autem per eam, qua alios profitemini instituere, nequaquam erudimini. Exauget enim iugiter eorum crimẽ, sanè quòd non solum auditores legis non facerent, quæ gentes sine auditione faciebant, sed quòd cum legis se quoquè doctores venditarent, non agerent, quæ docebant. Mox in specie id subdit explicatius per duo crimina in proximos, perq; duo sacrilegia in Deũ. (*Qui prædicas non furandum, furaris.*) Hoc furtum Orige. & Ambro. mysticè interpretantur, sicuti & mœchiam. Nempè quòd aduentum Christi manifestum furabantur, id est, celabant, & relicta lege euangelica, adulterium faciebant cum synagoga. Sensus autem literalis non est, nisi quod Iudæi per legem oculatius nouerant, atq; ideo prędicabãt grauitatem furti, & grauitatem adulterii, ac pari ratione totius decalogi, quàm gentes, & tamen nihilo sanctius eadem obseruabant. Vnde idem pollet quod addit. (*Qui prædicas non mœchandum, mœcheris?*) Extabant enim ambo præcepta hæc in decalogo tanquam lethalia crimina, cum explicatissima prohibitione, nõ modo operis, sed cordis. Non concupisces domum proximi tui. Non desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, nõ asinum. Et pro vno boue quinq; repeteban-

Origen.

Exod. 20.

petebantur, pro vna ouicula, oues quatuor. Sed & de adulterio cuiuis mœcho, neq; non & adulteræ decretum erat capitale suppliciũ, Gentibus autem neq; erat tam lucida notitia neq; tã districta animaduersio. Ob idq; maiori erant Iudæi vituperio digni. (*Qui abominaris idola, sacrilegium facis?*) Subdit primum impietatis crimen in Deum, atq; adeò imprimis de pudendum idololatriæ. Quæ præcunctis aliis erat in lege abominabile. Nihil enim ita erat frequenter, verbisq; tam vrgentibus cautum,
Leuit.16. q̃, Non facietis vobis idolum & sculptile, nec titulos erigetis, neq; insignẽ lapidẽ ponetis in terra vestra, vt adoretis eum. Ego enim sum dominus Deus vester. Et Deut.7. Iubebantur aras idolorũ subuertere, confringere statuas, lucosq; succidere, & sculptilia comburere. Et tandẽ, Nec inferes quidpiam ex idolo in domũ tuam, ne fias anathema. Quasi spurcitiã detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. Adeò erat execrabilis idololatria, vt nec tangere illis liceret idolothyta, Et hoc est qd' ait, Abominaris, scilicet, per professionem legis. Et tamen sæpissimè, atq; adeò fœdissimè illa polluti fuerunt impientissima abominatione: vt ab initio statim receptæ legis constat, quando aurum conflarunt in execrandũ vitulum, & historiis, tum Salomonis, tum sacris aliis cõpluribus scritũ est. At idololatriã vocat hic sacrilegium, quod est sacrorũ violatio ac cõtaminatio (*Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras?*) Cum lex diuinitus posita, regula sit diuinæ voluntatis, neq; nisi diuino munere obseruetur, obseruãtia eius & obedientia natura sua cedit in gloriam Dei. Iuxta illud, Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrẽ vestrum qui in cœlis est. Vice versa nulla re magis periclitatur diuinus honor apud exteras nationes, q̃ cũ populus, qui imaginem gerit peculiaris familiæ Dei, cuiusq; curam ipse propriè fert, legẽ cõtemnit, quã profitetur. Nanq; ob corruptos mores protinus blasphematur doctrina fidei vt author est Apostolus. 1. Tim. 6. deinde nomen ipsum Dei, vt prophetæ deplorant, quib' locis hic citãtur ab Apostolo, vbi ait, sicut scriptũ est, Esai. 52. Dominatores eius iniquè agunt, & iugiter tota die nomẽ meũ blasphematur. Et Ezech. 36. Polluerũt nomẽ sanctum meum, cum diceretur de eis, Populus domini iste est, & de terra eius egressi sunt. Et, Peperci nomini sancto meo, nõ propter vos, sed ꝓpter nomẽ sanctũ meũ, quod polluistis in Gẽtibus, ad quas intrastis. Potest præterea hoc etiã in sensu literali referri ad tẽporis articulum aduentus Christi. Nam cum in hoc potissimum lex illa data fuisset, vt populus de eodem aduentu Messię instrueretur, (de quo ipsi gloriabantur) inde prẹsertim fiebat gentib' mysteriũ illud creditu difficile, quòd populus tot annorũ centuriis illam edoctus legem, suũ aduenientẽ Messiã non agnosceret. Et ideo non solum per se ipsi blasphemabãt Christum, cui improperabant, quòd in Beelzebub principe dæmoniorum eiiceret dęmonia, verũ ob ipsorummet incredulitatem blasphemabatur ab Ethnicis, negãtibus eius deitatẽ. Et cũ ait, inhonoras, antithesi & contrapositione vtitur. Acsi dixisset, cũ te tam eximiis honoris iam recensitis titulis Deus honestauerit, tu cõtra, eũ turpiter de honestas. Sed *Tempora nostra.* vtinam ad nostra hæc turbulenta, luctuosaq; tempora non tam appositè accõmodari posset hic idẽ locus. Nam si tunc idcirco despicabilis ac deridicula erat Gentibus lex Iudæorũ, quòd qui professores prædicabant sese vẽturi Dei, eisdem vitiis contaminatos cernebãt quibus & nationes alias: nos modo Christiani, qui Deum pro nobis è cælo delapsum, & in carne pertulisse mortẽ crucis, profitemur, quam putas inquinatissimis nostris moribus ansam offerimus infidelibus exprobrandi, & subsannãdi, ceu cõmentitiam, legẽ nostrã, blasphemandiq; subinde nomẽ Dei nostri? Quin verò hanc hęresum quam patimur truculentam pestem inde compertissimũ est fuisse subortam, indeq; nutritam, quòd qui ex nobis prodierunt, videntes iuxta verbũ Esaię, Do- Esa.52.
minatores nostros iniquè agere, legesq; pessundare, leges ipsas cœpere nihili pendere, Ecclesiæ authoritatẽ denegare, prẹlatos conculcare, ac deniq; suggillare doctrinam fidei.

Circuncisio quidem prodest, si legem obserues, si autem prẹuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. *Tertia pars capituli.*

Quod de lege hactenus constituit, id de circuncisione in hac tertia parte huius capitis, ꝓsequitur. Nempè quòd quemadmodũ, recepisse legem, nullius erat laudis apud Deum, ita neq; circuncisam gestare carnem, nisi legem seruassent: atq; adeo incircuncisos Ethnicos non minoris esse existimationis, si eadem prẹcepta naturæ compleuissent: vt ęqua constaret

stare rõ totius humani generis. Ambro. quẹ nũnulli sectantur, nomine circuncisionis non intelligit, nisi genus illud, populũq; Abrahę, *Circuncisio* per quẽ fuit recepta circũcisio, veluti nomine præputii designatur gẽtilitas. Et secundũ hãc glossam nihil sibi vellet noui Paul' hoc loco, sed in eadẽ re perseueraret: cõfirmãs, nihil ꝓfuisse legis receptionẽ, quia neq; ꝓderat esse illus familię, nisi legẽ custodiẽtibus. Origẽ. au *Orige.* tẽ intelligit hic spũalem Chriastianorũ circũcisionẽ. Haud tñ dubiũ est (vt reliquus existimat doctorũ cœtus) quin de ipso sacramento circũcisionis ineatur hic sermo, quẹ cap. 4. late prosequitur. Nã de vtraq; gloriabãtur. s. de lege & circũcisione. Qua ꝓpter ne reclamarẽt, nihili Apostolũ circũcisionẽ æstimare, præuenit eorũ querimoniã, dicẽs, circuncisionẽ prodesse, nimirũ ad delendã originalẽ culpã. De cuius quidẽ vsu atq; effectu nõnihil paulò ante prælibauimus, sed plenè cap. 4. dicturi sumus. Quod verò ad rẽ modo spectat, est, circũcisionẽ illis penitus profuisse, qui legẽ obseruassent. Erat enim protestatio quædã legis, sicuti nũc baptismus, vbi populus ille nomina dabat, addicebatq; sese legi, iuxta verbũ Paul.
Gal.5. Testificor omni circũcidẽti se, quoniã debitor est vniuersæ legis faciendę. Et idcirco paruuli circuncisi qui in prima infantia morerentur, absq; alio legis officio per illã professionẽ fidei seruabãtur, tñ qui vsq; ad discretionẽ boni & praui vixissent, si legẽ prẹuaricabantur, à gratia decidebãt circũcisionis. Et hoc est qd' subdit, Si aũt præuaricator legis sis, circũcisio tua prẹputiũ facta est. i. perinde habes, acsi nõ fuisses circũcisus, sed mãnsisses præputiatus.
Hiere.4. Vnde Hiere. Omnes gẽtes præputiũ habent, domus aũt Israel incircũcisi sunt corde. Quinimò non modo circũcisio iã inde frustranea erat, verũ & peior ex eo fiebat Iudæi cõditio, quòd fidẽ promissi abnegasset. Nã displicet
Eccles.5. Deo (vt est in Ecclẽ) In fidelis & stulta promissio. Intelligitur aũt circuncisio profuisse ante euulgatũ Euangeliũ. Nã de hoc nostro tẽpore ait eodẽ loco ad Galat. 5. Si Circũcidimini, Christ' vobis nihil proderit. Et perspice quã oratio hęc superiori coaptetur. Circũcidi enĩ nihil aliud erat, quàm audire, quod est, recipere legẽ. Vnde sicut nõ auditores, sed factores legis iusti reputantur apud Deũ, ita neq; circuncisi, nisi legem rebus gestis designent.

Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nõne præputiũ illi' in circuncisionem reputabitur? & iudicabit id quod ex natura est prẹputium, legem consummans, te qui per literam & circuncisionem prẹuaricator legis es?

Quemadmodũ supra ad demonstrandum, quòd non auditores, sed factores legis iustificantur, induxit Ethnicos factores legis, quam nõ audierant, ita & nunc eosdẽ adducit in circuncisos, implentes nihilominus legem. Si igitur præputium, id est, præputiata gentilitas, iustitias legis, id est, moralia præcepta custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur? id est, perinde erit eis apud Deum, acsi fuissent circuncisi? Huius autem ratio est, quòd ad circuncisionem non tenebantur. Nisi Iudæi. Secus enim loqueretur de lege euangelica, extra quam non sufficit impleri totum ius naturę. Et iudicabit, id est, accusabit seu condemnabit, id quod ex natura est præputium, id est, gentilitas: legem cõsummans, hoc est, implens legem naturæ. Te, qui per literam, puta per approbationem scriptæ legis, & circuncisionem, prẹuaricator es legis? Non quòd circuncisio causa esset prẹuaricandi, sed quòd existens circuncisus prẹuaricaris legem. Quapropter non ait, præputiũ iudicabit circuncisionem, sed, te. Id quod ex natura est prẹputium, periphrasis est, & illustratio prẹputii gentilium, quod non erat eis voluntaria culpa (eo quòd non tenerentur illud rescindere) sed res naturalis. Ad differentiam præputii, quod si aliquis Iudęus haberet, esset illi voluntarium crimen. Et ideo licet legem impleret, nihil ei prodesset. Iudicabit, autem perinde est, atq; illud Euange-
lii, Viri Niniuitę surgent in iudicio cum gene- Matth.12.
ratione ista, & condemnabunt eam. Et, Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam.

Nõ enim qui in manifesto, Iudæus est: neq; quæ in manifesto in carne, est circũcisio: sed qui in abscondito, Iudæus est: & circũcisio, cordis in spũ, nõ litera. Cuius laus nõ ex hominibus, sed ex Deo est.

Subscribit tãdẽ assignatq; rõnẽ factę ęquiparatiõis inter Iudęos & Grecos. Nẽpè quòd apud Deũ diuersa sit rõ tã Iudæi q̃ Gręci, ab illa

illa q̃ est apud homines. Etenim apud ipsum, nõ qui i manifesto. (Habet characterẽ Iudei) Iudæus est. Sunt enim orationes istæ mutilæ, sed nihilo habẽtes minus venustatis in sua eclypsi. Neq; q̃ in manifesto in carne (videlicet facta est) illa est vera circũcisio: sed qui in abscõdito, puta in animo Iudæus sit, ille verè Iudæus est, & circũcisio cordis in spũ, illa est vera: nõ litera, hoc est, nõ autẽ illa, q̃ tantũ est secundũ literã. Vnde Phili. 3. Nos sumus circuncisio qui in spiritu Deo seruimꝰ, Iudęus in abscõdito, hoc est in animo, nõ dicitur, ꝓpterea, ꝙ ad iustificationẽ necessariũ esset Gentibus votũ circuncisionis, sicuti nunc est baptismi, sed propterea ꝙ cũ foris in carne nõ haberẽt signaculũ Iudaismi, seruarẽt nihilominus morales preceptiones legis. Pari modo intelligitur circũcisio cordis. Habet enim pudẽda illa particula, quę abscisione pelliculę detegitur nõnullã imaginẽ cordis. Et ideo per similitudinẽ illiꝰ dixit Moses, Circũcidite duritiẽ cordis vestri. Et Hiere. Circũcidimini in dño & auferte præputia cordiũ vestrorũ, id est, euellite idololatriã, q̃ pręputiũ est gentiũ, ex pectore vestro. Atq; ad eundẽ modum vocat in pręsentia circũcisionẽ cordis in spiritu, purita tẽ mẽtis. Iubebantur nanq; (vt est in Genesi) circuncidere carnẽ præputii in signũ fœderis: quo abrupto, circũcisio reddebatur infrugifera (*Cuius laus nõ ex hoĩbus, sed ex Deo est.*) Bellissima est cõclusio: relatiuũ enim, cuius, Iudęum refert, & est sensus, quòd ratio hæc Iudæi, circũcisionisq; veritas, nõ est ęstimãda ex probatione & cõmendatione humana, quę recõditas rerum causas nõ penetrat, sed ex Deo, cordiũ inspectore. Cuiꝰ enim opeverꝰ Iudæus sit, quicũq; talis est, eiꝰ solius iudicio perpẽditur.

Significatio pelliculę circuncisę.

CAP. TERTIVM.

Vid ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas circũcisionis? Multũ per omnem modum, primum quidem: quia credita sunt illis eloquia Dei.

Primarium propositum Pauli in his quatuor capitulis (vt in primo dicebamus) est necessitatem asserere gratiæ Christi, vtpote sine qua nullius opera legis, efficacia esse possunt salutis. Ad cuius demonstrationem hanc hactenus constituit parem rationem inter Iudæos & Græcos, quòd habere cognitionem legis, siue naturalis, siue scriptæ, nullius pretii est apud Deum, sed qui faciunt opera legis, grati sunt Deo, iustiq; habentur: neq; verò Iudæis circuncisionem absq; legis custodia frugi extitisse. In hoc autẽ capite duo sunt præcipua membra. In primo nanq; demonstrat, quòd neq; genus neq; aliud personale priuilegium eosdem Iudæos iustificabat neq; in his præstantiores erant Græcis: sed vniuersos ait mortales æqua sorte complicatos fuisse delictis: ob idq; omnes egere diuina ope & fauore. In secundo autem membro, cuius initiũ est, Quia ex operibus legis, exorditur disserere hominis recõciliationem, nõ ex operibus, sed ex fide & gratia Dei fieri: quæ ideo fides & gratia necessariæ prius sunt, quàm legis opera iusta habeantur apud Deũ. Discutit ergo in hoc priori membro interrogationes, seu quæstiones duas. Enimuero cum eousq; visus fuerit deiecisse Iudæos, vt nullum eis pręGentibus reliquerit priuilegium, concludens, nullam esse apud Deum discrepantiam, sed solum illum qui in abscondito est Iudæus, & illam, quæ cordis est spiritualis circuncisio, ab eo reputari, illico emergit inde quæstio prior de Iudęis (*Qui ergo amplius Iudæo est?*) Hoc siquidem generosum nomẽ, præter legem & circuncisionẽ, erat quod maximè ducebant gloriosum. Aliqui transferunt, Quid igitur habet, in quo præcellit Iudęus, sed profectò ineptè: quia hic non est de excellentia meritorum sermo, (quinimò subdit paulòpost, nihilo Iudęos pręcellere gentibus) sed de iis priuilegiis, quibus propriè Deꝰ Iudæos, tanquàm suum peculium, illustrauerat. (*Aut quæ vtilitas circuncisionis?*) Quasi dicat, Nunquid audisse auribus legem & carnali insigniri circuncisionis charactere, quo internotus erat populus ille in toto orbe, selectusq; in singularem cultum Dei, nihil erat? Respondet, multum, & id quidem per omnem modum. Quidam textus Græci habent, multa, scilicet vtilitas: sed parum refert. Est enim prudentia Pauli inter Iudæos ac Grę̃cos sic arbitrari, vtrunq; populum eatenus laudare, quatenus nequeat extollentiæ ansam arripere, ac neutrũ eousq; deprimere, vt ius alterius violet, (*Primum quidem. &c.*) Incipit enarrare priuilegia. Quorum primum est, quòd credita sunt illis eloquia Dei. Quanquàm Origen. primum, non refert ad ordinẽ priuilegiorum, sed ad verbum credita, videlicet,

Par ratio Iudæi & Græci.

Distributio.

Interrogatio primo.

Iudæus.

Variatio traductionis.

Priuilegia Iudæorum.

Origę.

cet, quòd quanuis pòst fuerint etiam gentibus eloquia credita, prius tamen fuerunt recepta Iudæis. At quia non dicit, Quòd primũ credita sunt: sed primùm quòd credita sunt, primum, videtur referri ad ordinem prærogatiuarum. Et ait, primùm, quia per totam ferè epistolam denarrat eorũ priuilegia: ob idq; dixit, multum per omnem modum. Sed conspice, vt non enarret aliquod rectè factum Iudæorum, sed solùm Dei beneficia. Quorum hoc planè maximum fuit, quòd inter omnes mortales disquisiuisset Deus Abraham, quin potius dignum fecisset, cui in aurem loqueretur, cuiq; arcana cõcrederet venturi Messiæ: atq; adeò accepta dataq; fide, & Deus mittendum filium promitteret, & Abrahã vicissim obedientiàm. Ac deinde per Mosem legem verbo tradidisset. Vnde Dauid, Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Et Moses, Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt antè ex die, qua creauit Dominus hominem super faciem terræ, si facta est aliquando huiuscemodi res, aut vnquam cognitum est, vt audiret populus vocem domini loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vidisti, &c. Non enim tanti celsitudo mysterij communicanda extemplò erat toti orbi, ne margarita conculcaretur inter porcos, sed selectæ familię erat committenda, quoadusq; mũdus adolesceret in virum idoneum, cui promissus mitteretur. Quare non modo sanctis patribꝰ (vt bene agnouit Chrysost.) sed toti Iudæorum genti credita sunt oracula. Quorũ illos idcirco protinus reprehendit, qui non crediderunt.

Deut. 4.

Quid enim si quidam illorum non crediderũt? Nũquid incredulitas illorũ fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax, oís autẽ homo mendax, sicut scriptũ est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris.

Occurrit hac interrogatione illis Paulus, qui possent in hac vita aduersus ipsum insurgere. Quanuis populo illi cõcrediderit Deus oracula sua, suumque fuerit pollicitus filiũ, illi tamen vice versa non credentes Deo, irritam fecerunt fidem eius, causaque extiterũt, ne obligatam illis fidem seruaret. Anteuertit, inquam, Apostolus eos, quos sic prospiciebat argumentaturos: respondens, quòd incredulitas eorum non euacuauit fidẽ Dei. Et est verborũ resonantia, dum dixerat, Credita sunt eis eloquia Dei: & subdit, quidam illorum non crediderũt. Hic locus est, quem, ni fallor, illustrissimum existimo, ad explicandum, tum Iudæorum errorem, tũm præcipuè veritatem, quam Paulo in hac epistola propositum est adstruere, vt in prologo adnotauimus. Dubitare hic nanq; quis potest, quibus hic velit Paulus respondere, vtrũ gentibus, volentibus hac argumentatione labefactare dignitatem Iudæorum, eò ꝙ non crediderunt: an verò Iudæis, plus nimio illa superbientibus dignitate, quòd credita sunt eis eloquia Dei. Et fortasse, in omnia perspicuus & intentus, vtrisq; respondet, nihilominus potissimum Iudæis. Coniecturam enim hoc loco nobis facit Paulus, ita desipuisse Iudæos, vt crederent, promissum sibi fuisse saluatorẽ, quasi stipulatione quadam, nempe si ipsi vicissim credentes Deo fidem seruassent & legem. Et idcirco postea, tanquã illis debitum, aiebant aduenisse. Quò accedit, vt illic dicebamus, ꝙ Iudæi arbitrabantur, operibus legis promereri diuinam gratiam: de quo errore redarguit eos Paulus in hac epistola: cùm ergo notissimum esset, Christum aduenisse tanquam authorem gratiæ & salutis, consequẽs fit, vt vnà cogitarent, se promeruisse eisdem operibus aduentum eius. Paulus verò contrà intendit docere, quòd promissio venturi Dei non fuit facta sub conditione aliqua, dependente ex hominum fide, vel volũtate, vel operibus. Ob idq; sicut Christus gratis promissus fuit, ita non venit ob aliquod debitum, sed vt Deus suam liberaret fidem, promissionem implens. Et ideo ait, ꝙ licet quidam eorum non crediderunt, incredulitas illorũ non euacuauit, id est, imminuit, vel infirmauit fidem Dei. Quocirca (quãtum mea fert existimatio) nõ dixit particulariter & indefinitè, Quidam eorum, vt innueret, ꝙ quorundam perfidia non debuit officere aliorum fidei, ob quorum meritũ & dignitatẽ venit. Non enim ait, nisi quòd incredulitas hominum non euacuauit fidem Dei, suggerens quòd quanuis (vt Chrysost. sentire videtur) nemo credidisset, nec legi nauasset operam, nihilo secius venisset ad persoluendam promissionis fidem. Sed ait, Quidam eorum, quoniam multi ex patribus crediderunt. Hoc veruntamen fatendum est, ꝙ aductus nõ fuit efficax nisi credulis: quippe quibꝰ solis Christi redẽptio, & passionis eius participatur effectus. Quocirca nõ

Iudæorum error.

Coniectura de promisso Messia.

Quidam eorum.

Fides. accipitur hic, fides, pro fide nostra, qua credimus Deo, sed pro fidelitate, puta pro firmitate, stabilitate, & constantia veritatis Dei. De qua alibi Paulus, Fidelis est qui repromisit. (*Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*) Abscissum hoc est ex Psal. 115. Vbi habetur, Ego dixi in excessu meo, omnis homo men-
Verax. dax. Verax hic non solùm significat, vel actũ, vel consuetudinem dicendi veritatem, sed negationem potẽtiæ mentiendi, sicut, mendax, potentiam dicit ac morem mentiendi. Acsi dixisset, Mendacium hominis nihil vel detraxit vel detriuit diuinæ fidei. Quoniam nullus est homo, qui non mentiatur: Deus autẽ
Causa falsitatis. mentiri nescit. Causa enim falsitatis in dictis cuiuspiam altera duarum est, nempe quòd habet, vel mentem falsam, vel prauam voluntatem. Primum homini inde accidit, quòd veritatem à rebus sumit, vt, quia res ita sunt, taliter iudicat: in quo proinde sæpe decipitur, Deus autem non accipit veritatem ex rebus, sed causa ipse potius est rerum. Etenim quales res fore iudicat, tales efficit. Et ideo nequit inde falli. Voluntatem autem ex eo potest homo habere prauam, vt studio mentiatur, quòd cùm non sit ipsamet bonitas, nec veritatis regula, potest ab illa discordare: Deus autem, cuius voluntas & veritatis regula idem sunt, non potest distortam habere à veritate voluntatem, vt aliud nobis enunciet, q̃ mente habeat. Et hic est sensus Pauli, Deus fidelis est, negare seipsum non potest. Nempe quòd cũm per se ille sit ipsissima veritas, si veritatẽ declinaret, seipsum negaret. Quòd
Ionæ.3. si contrà obijcias illud Ionæ. 3. Adhuc qua-
4.Reg.20. draginta dies & Niniue subuertetur. Et. 4.
Prophetæ comminationis. Reg. 20. ad regem Ezechiam, Morieris tu & non viues. Quæ prophetię non sunt completæ. Respondetur, duo esse genera prophetiæ: Alterũ comminationis, quod nõ prædicitur, quasi sit omnino futurum, sed secũdum præsentia hominum merita, si non mutẽtur. Iux-
Hiere.18. ta illud Hierem. 18. Repente loquar aduersus gentem & aduersus regnum: vt eradicem & destruam, & disperdam, & dissipem illud: Si pœnitentiam egerit gens illa, &c. Agam & ego pœnitentiam super malo, &c. Alterum genus est prophetiæ prædestinationis, quæ ceu simpliciter implenda profertur, Illud Ionæ est prioris generis: promissio verò Christianæ salutis, posterioris, quæ nihil à nobis dependet. Promissio, inquam, venturi Christi, quoniam applicatio passionis eius singulatim ad membrorum salutem, & à sacramento pendet quidem in paruulis: & in adultis à peculiari præterea cuiusq; fide & assensione. Quoniam nemo, nisi qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Sed neque hoc modo cuiuspiam incredulitas fidem Dei euacuat. Etenim cùm non fuerit pollicitus saluare, nisi credentem, non frangit fidem, dum incredu-
Iudæorũ incredulitas. lum non seruat. De Iudæorum autem incredulitate latissimè patẽt scripturæ testimonia. Neq; enim olim vel Deo vel prophetis, neq; demum Christo præstiterunt fidẽ. Et vtranq; hic vellicat eorum incredulitatem. Ait enim
Psal.105. Dauid, Non crediderunt verbo eius. Et Chri-
Ioan.8. stus ipse, Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi? Et causa quare non crediderunt Christo, fuit, quia non crediderunt Mosi, quantùm ad verum futurorum intellectum. Vnde si credidissetis, inquit, Mosi, vtiq; & mihi credidissetis. (*Sicut scriptum est, vt iustificeris, &c.*) Congeminat & alterum testi-
Psal.50. monium ex Psal. 50. eidem sententiæ accommodatissimum. Vbi enim Dauid tanta animi angustia & mœrore veniam deprecatur flagitij sceleris q̃; sui, nulla propria merita ante oculos Dei ponit, sed ipsius fidem, pollicẽtis veniam confessis crimina. Et ideo ait, Tibi soli peccaui (quoniam peccatum nõ esset, nisi quia cõtra legem tuam) miserere mei, vt iustificeris: hoc est iustus habearis atq; censearis in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris, id est, cùm te homines iudicauerint, hoc est, tecum expostulauerint in extremo iudicio, an promissa constanter persolueris, & ipsis quoq; perfidis, qui fidẽ tibi promissam defregimus. Et alludit ad promissionem sibi à Deo factam de semine suo, sub his verbis, Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium: qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum, &c. Misericordiam autem meam non
2.Reg.7. auferam ab eo. 2. Reg. 7. Et de particularibus
Leuit.26. repromissionibus Leuit. 26. Orabunt pro impietatibus suis, & recordabor fœderis mei.
Deut.30. Et Deut. 30. Si ductus pœnitudine cordis reuersus fueris ad Deum, reducet te ac miserebitur tibi. Et Ezech. 18. Si impius egerit pœ-
Ezech.18. nitentiã, &c. Quapropter vbi Deus per prophetam Esa. 43. Criminationem præuaricantis populi proposuit, mox subdit, Reduc me
Esa.43. in memoriam, & iudicemur simul: narra si quid habes vt iustificeris. Quibus verbis dies iudicij extremi designatur, vbi nõ solùm Iudæorum, verùm nemo omnium existet, qui fidem non fregerit Deo, ipse verò solus iustificabitur, qui promissorũ fidem, nec minima ex parte

ex parte cassauerit. Nulla ergo Iudæis reliqua sit occasio, vnde possint gloriam sibi arrogare, quandoquidem non propter eorum merita Deus stetit promissioni suæ: sed pro-
Fundamentum Pauli. pter suam ipsius fidem. Et est considerãdum, hanc sibi Paulum præstruxisse veritatem, vt viam sterneret ad principalem cõclusionem, quòd non ex operibus legis, sed ex fide Christi iustificamur. Quòd si Gentilis ex hinc colligeret, nullam ergo fuisse Iudæorum prærogatiuam, quòd facta illis fuerit promissio, & illis quoque respondet Paulus, quòd licẽt nõ fuerit eorum meritum, fuit tamen diuinum beneficium, quod præ cæteris gentibus illis propriè pollicitus est Deus, quem erat vniuersalem redemptorem missurus: iuxta suum
Matth.15. ipsius verbum, Non sum missus nisi ad oues
Euacuauit. quæ perierunt domus Israel. Quidam non in præterito, euacuauit, sed in futuro, euacuabit, legunt. Sed nihil ad sententiam refert. Sicuti nihil interest, seu dicas, sit autem Deus verax, seu, est, seu, fiat optatiuè, vt ait Orige. Est enim græcè γινέσθω in imperatiuo, & fortè interpres vertit, esto, & vitio librariorum deperijt litera, o.

Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nũquid iniquus est Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit, alioquin quomodo Deus iudicabit hũc mundum?

Intentio hic Pauli perspicua est, omnibusque expositorbius compertissima, litera tamen, non ita lucida: quoniam varijs modis, licẽt eodem tendentibus, induci potest. Cùm enim inde fidem, iustitiamq; Dei meritissimò extulisset, quòd etiam infidis fidelis est, & iniquis iustus, quidam nequã homines, ac veritatis irrisores exinde colligebant, per iniustitiam nostram atq; perfidiam directè commendari, hoc est, illustrari & magnificari iusti-
Blasphemia. tiam & veritatẽ Dei. Quare duas subinde ratiocinationes extruebãt. Priorẽ sic, Si iniquitas nostra iustitiã Dei cõmendat, fit, vt ex nostra peccantiũ iniquitate accrescat illi gloria & honor: atq; adeo non sit digna, quæ dicatur iniquitas. Quinimò Deus dum nobis peccantibus irascitur, iniquus est potius: iniquus quippe haberetur rex, qui illos supplicio afficeret, qui suã ipsius gloriã magnificarẽt. Hãc blasphemam delusionem recutit hoc loco Paulus, atq; posteriorẽ in subsequenti textu. Quod verò ad phrasin & literæ inductionem *Phrasis* attinet, anceps oratio est. Haud enim satis *Pauli.* constat, an Paulus intendat negare antecedens hypotheticæ consequentiæ: scilicet, iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, an verò, illo concesso, negare consequentiã: ergo iniquus est Deus. Aliqui (vt Sanctus Tho.) meditantur, occasionem argutandi vafros illos homines sumpsisse ex illa proxima coniunctione, vt iustificeris, sinistrè intellecta in sensu causali, quasi Dauid eo proposito peccasset, vt Deus iustificaretur, eiusq; commendaretur iustitia: & ideo neq; illum, neq; alios peccatores esse dignos ira Dei. Ob idq; Paulus velit ostendere, quòd illa coniunctio non est causalis, sed consecutiua. Itaq; licẽt ex peccatis consequatur gloria Dei remittentis, non tamen fiunt illa voluntate. Secundum quam expositionem alicui videretur Apostolus negare antecedens præfactæ rationis, scilicet q̃ iniquitas nostra commendet iustitiam Dei, quia nemo illo fine delinquit. At verò fortasse (licẽt perparum distet) alia potest esse verborum explicatio, vt non intendat negare antecedens, sed consequentiã. Nam primùm
Vt iustificeris. coniunctio illa, vt iustificeris, apud Psal. forsan refertur nõ ad verbum proximũ, tibi soli peccaui, sed ad primum, Miserere mei: vt sit sensus, Miserere, vt iustificeris. Et quanuis referretur ad, tibi soli peccaui, nemo esset adeò hebes, qui suspicaretur significare, causam esse, & intentionem peccantis, vt Deus constitueretur iustus, cùm sit sole clarius, non designare nisi consecutionem & euentũ, scilicet, ex eo quòd peccata sunt materia diuinæ misericordiæ: quæ promissa est peccatoribus, commendari iustitiam & fidem diuinarum promissionum. Quare Paulus fortè non tra-
Vera expositio. ctat, an coniunctio sit causalis, nec ne: sed esto non sit nisi consecutiua, nihilominus intendit fortasse concedere, quòd iniquitas nostra commendat iustitiam Dei, quanuis non directè, Nam etsi nemo tali mente delinquat, inde tamen illustrior redditur iustitia Dei, q̃ promissam misericordiam neq; iniquis ipsis abnegat. Quare inferius ait, Vbi abundauit delictum, superabũdauit & gratia. Sicuti grauitas morbi commendat artem medici, tanquam materia in qua relucet. Quoniam nisi peccata essent, nõ splendesceret misericordia iustificantis. Et si Deo homines fideles essent non tam clarescceret promicaret q̃; eius fides,

quàm cum ab eo seruatur etiam fœdifragis. Quemadmodum fides Marci Reguli inde illustrior fuit, quòd hostibus seruata est. Inficiatur ergo Paulus solam illationem enthymematis. Et hoc est quod ait, Si iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: id est, esto ita sit, quid dicemus? Quasi dicat, Inferemus ne inde quòd Deus sit iniquus, dum infert irã, id est, dum supplicia sumit de iniquitate nostra, magnificante exaltanteq; eius iustitiam? (*Secundum hominem dico.*) Impietatem vtiq; & absurditatem verbi suppolita correptione mitigat. Acsi dixisset, Vt ita secundum argutiam illorum hominum loquar. Vel, si sic more humano, de Deo, salua eius reuerentia, loqui fas est. Quanuis Orige. reperisse quosdam autumet, qui legebant, aduersus hominem, vt esset vna oratio, Qui infert iram aduersus hominem. Sed lectio hæc non recipitur. (*Absit*) Scilicet, vt consequentiam vllo pacto donemus. Est enim negatio exhorrentis affirmationem. Et causam subiungens ait (*Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum?*) Quod est, Si iniquitas esset, punire errata nostra, non illi legitimè competeret iudicium orbis: vtpotè qui quod bonum est, tanquam malum puniret, & prauis contrà præmia decerneret. Si enim iniquitas nostra, bona esset, contraria virtus, esset prauia. Subintelligenda ergo est reuersio illationis hoc pacto, Deo autem iure competit sedere mundi iudicem, non ergo est iniquus. Quòd si tibi Paulus non appareat dubitationem totam exhaurire, quippe qui non aperit vitium consequentiæ, sed tantũ negat consequens, puta Deum esse iniquum, respondetur, id tanquam apertissimum prætermittere. Iniquitas enim nostra non directè suaptè natura, tanquam bonum opus, impulsu Dei factum, commendat eius iustitiam, vti est illud Euangelij, Videãt opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum: vel perinde atq; fabrica mundi manifestat eius potentiam & sapientiam: vel tanquam bona causa quę illi prosit, ceu prudentia cõsiliarij iustitiam clarificat principis: sed tanq̃ malum culpæ, cuius remissio & iustificatio eximiã eius declarat misericordiã. Et ideo nõ fit cõsequens, vt iniquus sit Deus, dum infert irã iniquis. Imòvero vtraq; ratione iustissimus est, & dum induratã iniquitatẽ vlciscitur, & dum pœnitentia emollitam remittit. Quò fit, vt peccata sub diuersa figura materia sint & iustitiæ & misericordiæ Dei, in qua vtraq; eius virtus præfulget ad ipsius gloriã.

Orige.

Matth. 5.

Peccata metu vna tã iustitiæ, quàm misericordiæ.

Si enim veritas Dei in meo mẽdacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non (sicut blasphemamur, & sicut aiũt quidam nos dicere) faciamus mala, vt veniant bona: quorum damnatio iusta est.

Quasi repetitio est superioris rationis, tametsi paulò diuersa. Duas enim virtutes Dei supra manifestauerat ex vitio nostro prælucere, scilicet fidem, quam incredulitas nostra non euacuauit, eò quòd Deus verax sit, omnis autem homo mendax, & iustitiam ex iniquitate nostra excellentius effulgentem. Ex hoc secundo membro peruersores illi, ac deformatores veritatis cõmentabantur superiorem rationẽ, & ex priori, hanc secundã. Qua ratione duo absurda colligebant, hoc pacto, Si ex mendacio nostro, id est, fidei violatione veritas Dei extollitur, eiusq; gloria fit splendidior, primum sequitur, ꝓ homo, qui Deo fidẽ abnegat, nõ est iudicãdus peccator. Quinimò amplius præterea subsequitur, ꝓ deberemus facere mala, vt inde euenirent bona, puta remissiones & condonationes peccatorum plurimæ, quæ in gloriã Dei cederent. Efformat autem rationẽ per apostrophen in propria persona, humilitatis gratia, suã confessus pristinã incredulitatẽ. De qua alibi, Eramus & aliquando nos insipientes & increduli. Et ad Timoth. Quoniã prius fui blasphemus & persecutor & contumeliosus. Ait ergo, Si veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius (quod antecedens tanq̃ cõfessum legendũ est) quid adhuc & ego tanq̃ peccator iudicor? Quasi dicat, Nulla apparet ratio. Et non (*Sicut blasphemamur. &c.*) Nulla est eclypsis seu defectus (vt quidã putãt) vt aliquo opus sit supplemento verbi, sed hoc pacto constat plena oratio. Quid adhuc & ego tanq̃ peccator iudicor? Et cur nõ faciamus mala, vt veniant bona? & in parenthesi (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidã nos dicere) hostes enim Euangelij (quorũ forsan meminit Petrus, vbi ait indoctos & instabiles deprauare epistolas Pauli) cũ audirẽt prædicantes apostolos, per fidem, hoc est, nõ ex meritis præcedentium operum salutẽ esse mortalibus propositam, diuinamq; misericordiam inde extollentes, quòd peccatorum multitudinẽ & gratitatem

Duo absurda.

gratitatem iniquis condonaret: atque adeò quò essent cumulatiora, eò patẽtior esset gratia Dei: ac deniq; legem subintrasse, vt abundaret delictum, ac subinde gratia (vt cap. 5. videbimus) talem prædicationem ludibrio ac deridiculo vertebant, interpretantes, nihil aliud esse, quàm persuasionem, vt homines effusissimè patrarent mala, ex quibus beneficium remissionis reportarent. Quæ quidem non solum erat maledicentia in homines, sed blasphemia in Deum. Ob idq; nõ solum ait, maledicimur (quod notauit Orige.) seu malè audimus, sed blasphemamur. Haud tibi tamen videatur Apostolus argumentum insolutum reliquisse. Nam vel verbum superius, absit, huc etiam referendum est ad negandã hanc secundam rationem, vel eam refutat, subdens. (*Quorum damnatio iusta est*) Relatiuum enim nõ intelligatur referre eos, qui faciunt mala, vt veniant bona (quanquam & illi damnabiles quoq; sint) sed blasphemos illos impostores perinde de Deo paralogizantes, acsi quis de viro iusto argueret: Patientia viri iusti inde refulget, quòd iniurias perfert condonatq;, ergo irrogandæ sunt illi iniuriæ. Quæ quidem argutia, sordidissima est. Hic nõ est locus tractandi paradoxum hoc, Non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona, sed hoc duntaxat adnotandum, quod intelligitur de malis culpæ. Est enim peccatũ, idem, quod res illicita: quare nullo pacto prætextuve honestatis admittendum est. Manifestaria siquidem contradictio est, vt peccatũ, hoc est, res illicita, quoquo pacto liceat. At qui eadem ratione nec licet facere malum minus ad euitandum maius. Neq; verò obstat verbum Concilij Toletani, dist. 13. vbi habetur, quòd duo mala, licet omnino cautissimè sint præuenda, tamen si periculi necessitas vnum ex his perpetrare compulerit, id debemus resoluere, quod minori nexu noscitur obligari. Id enim præcisè illic admonemur, vt patet in subiuncto exemplo, quòd in male promissis, etiam iureiurando firmatis, rescindamus fidem: vt qui iurauit hominem occidere, potius frangat iuramentũ, quàm occidat: quoniam frangere non est tunc peccatum, sed fecisse iuramentum. Consulere autem minus malum, quãdo alia via nullatenus possumus amicum arcere ab eo crimine, quod est perniciosius, crediderim esse licitum. Quemadmodum enim meretrices ad vitanda adulteria permittuntur, ita qui amicum nulla alia ratione abducere ab adulterio valeret, non esset absurdus, si consuleret, vt fornicatione simplici citius libidinem expleret. Quia consilium, non ad malum, sed ad bonum potius refertur: puta ad cauendum quod peius est. Quare consulens non eligit minus malum, sed alter qui facit. Id quod colligitur ex D. Gregorio eadem distin. cap. Nerui.

Non sunt facienda mala.

Concil. Tole.

Consulere minus malũ.

Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquã. Causati enim sumus Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse, sicut scriptum est, Quia non est iustus quispiam, nõ est intelligens aut requirens Deum, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnũ, sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendũ sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non agnouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.

Mirifica est oculatissimi Pauli eloquentia, ex solutione vnius quęstionis, alterã mouentis. Enimuerò cum in calce superioris capitis Iudęis Gręcos exęquasset, illico interrogauit, num abundantius quicquã Iudæis esset præ Gentibus? id autẽ vbi affirmasset, extemplò scisciatur, an propterea Iudęi quoquo pacto illis prestent? Et respondet neganter. Quarũ concordia responsionum hæc est in glossa ordinaria, quòd supra loquebatur de Iudæis sub lege Mosis agentibus, quando circuncisione & lege præferebãtur Gentilibus. Nunc verò loquitur de Iudæis conuersis ad fidẽ, vbi vnum est baptisma omnibus commune. At profectò Paulus perseuerãter hucusq; loquitur de Iudęis & Gentibus ante aduentũ Christi, quos omnes pariter cõcludit sub peccato, vt doceat vniuersos indigere gratia Dei. Igitur superi? loquebatur de beneficijs diuinis, quibus Iudæi fuerũt propriè donati: hic autẽ de pro-

Concordia responsionũ.

de proprijs operum meritis. Et ideo diuersis est vsus verbis. Supra enim nõ dixit, Iudæum præcellere, sed aliquid amplius habuisse, id est, recepisse: hic autem amputat eis excellentiam: sanè quæ ad virtutem propriam & merita refertur. Ob idq; in priori membro, vbi aliquid laudis videbatur tribuere Iudæis, in tertia persona id protulit: vbi verò hic eorum crimina refricat, humilitatis causa in prima persona ait, Quid ergo? præcellimus nos Iudæi eos? scilicet, Paganos. Nequaquam, Causati enim sumus. &c. id est, iam enim supra allatis causis cõmonstrauimus, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Vbi loqui censetur de solis peccatis actualibus. Nam de originali nihil hactenus meminit, sed de Gentibus id prorsus ostendit, quòd cum Deum cognouissent, non sicut Deum glorificauerunt: & de Iudæis quòd cum prædicarent non furandum, furarentur. &c. Atq; adeò neq; illos sua philosophia, neque hos legis cognitione quicquàm promouisse (*Sicut scriptum est*) Apostolis nõ erat necessarium scripturis suã prædicationem contestari, sicut neq; Deo, cuius erant organa. Vtuntur autem, perinde atq; Christus ipse dominus noster eiusmodi testimonijs, ad elucidandum consonantiam vtriusq; legis. Apud illum potissimè incredulum populum, qui nihil præter suam legem recipiebat. Atqui Origen. prudenter hic admonuit, quòd in nonnullis exemplaribus Latinorum in.13. Psal. cõsequenter ex integro posita inueniuntur hæc omnia testimonia: in Græcis autem penè omnibus non amplius in.13. Psal. scriptum est, quàm vsq; ad illũ versiculum, Non est qui faciat bonum. Quocirca non abs re nonnulli coniecturam faciunt, aliquem forsan scriptorem inseruisse tres reliquos: quintum scilicet, qui incipit, sepulchrũ patens, & sextum & septimum. Inde nimirum deceptum, quòd credidit Paulum hæc omnia elogia ex eodem cõsequenter Psalmo citasse. Cum tamen qui animaduerterit Psalmum.52. qui idem est prorsus, qui.13. eisdem tribus versiculis carere, vehementer suspicabitur, adiectitios esse ex Paulo in Psal. 13. Vtcunq; tamen hæc res habeat, Paulus nõ dixit, sicut scriptum est in Psalmo, sed sicut scriptũ est: tum in Psalmis, tũ in Esaia, vel alibi. (*Non est iustus quisquam,*) Hoc non est expressum in Psalmo, nisi eliciatur ex eo quod subditur: Non est qui faciat bonũ. Cùm autem illud in propria forma seorsum citet, forsan est verò similius, quòd hoc primum sit depromptum ex illo Ecclẽs.7. Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & nõ peccet. Vel ex Michęa, cuius in cap.7. verba sunt, Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Et arbitror, loqui de iniustitia actuali, tum propter rationem à nobis paulò superius adductam, tum quia in subsequentibus de actualibus delictis loquitur. Quanquàm & de originali, quod lege communi omnes cõprehendit mortales, omniumq; causa fuit actualiũ, non malè intelligi possit. Neq; intelligit iniustitiam, vt opponitur speciali virtuti, sed vitiositatem in genere. Exorditur enim à genere, vnde ad particularia crimina speciatim descẽdat. Atqui si iniustitia hic ad originalem vsq; protenderetur, manifestum est, quòd omnes nascimur filij irę. Si verò de sola actuali sit sermo, intelligendum est de adultis, eo modo, quo ait Ioannes, Si dixerimus quòd peccatũ non habemus, ipsi nos seducimus. Tametsi nonnulli nihil aliud cogitent, Paulum enunciasse, quàm quòd nullus sit per se iustus, sed per gratiam Dei: secundum illud Exod. 34. Nullus apud te dominator domine per se innocens est: sed tamen aufers iniquitatem atq; peccata. Et (Origene interprete) id tantum vult, quòd hominum, si comparentur Deo, nemo est iustus. Attamen primus sensus est genuinus Pauli volentis, constituere omnes sub peccato. Et ideo in specie subiungit quinque omissionum genera, quatuor autem cõmissionum in verbo, atq; in opere totidem. Enimuerò quoniam primus qui ad iustitiam supponitur lapis, est cognitio Dei, cui officia sunt cuncta referenda, neque verò cognitio quæcunq;, sed practica, quæ in opus dirigit, ait. (*Non est intelligens, non est requirens Deum.*) Et est zeugma, vbi idem accusatiuus ambobus subijcitur participijs. Tertio subinde ponit (*Omnes declinauerunt*) Id est, absq; discrimine Iudæi & Græci defecerunt à veritatis tramite & scopo, quem non intellexerunt: puta animo quisq; suo obsequentes, ac detortos iniquitatis anfractus pererrantes. (*Simul inutiles facti sunt*) Voculam simul, siue antecedenti orationi, siue huic coniungas, perparum differt, Si aduerbiũ modo est. Nam forsan officium habet coniunctionis ad superiora. Inutiles autem censentur, qui finem non assequuntur suum. Vnde cum rationalis homo ad imaginem Dei expressus, atque eius capax, à ratione denius fit, ipsiusque caret amore, ne quicquam & in vanum accipit animam suam. (*Non est qui faciat bonum.*)

Ecclés.7.

Origen. de hac Pauli citatione.

Tredecim genera peccatorum.

Inutiles.

Eodem

Eodẽ modo intelligitur, quo: Non est iustus quisquam. Atqui hæ omissiones quinq; in Psalmo habentur.13. perinde atq; in.52. in quo tamen non legitur, non est vsq; ad vnum: & ideo non desunt qui arbitrentur redundare in Psalmo.13. Tametsi non solum Latini, verũ & Origenes & alij Græci ita legant. Et potest sensum exhibere, vel exclusorium, qui est, nõ est qui faciat bonum præter vnum Christũ, vel inclusiuum: Non est qui faciat bonum, scilicet, perfectè ita vt nunquam deficiat, neque vnus quidem ex puris hominibus. Nulla est hic altercatio, si ex priuilegio fuerit incolumis sanctissima virgo. (*Sepulchrum patens est guttur eorum.*) Transitum facit ad peccata, quę committuntur verbo: quæ gradatione quadam graphicè depingit. Imprimis enim obtrectatoris os, atq; maledici, hianti sepulchro adsimilat. Sepulchrum enim occlusum, homines significat, qui lethalia crimina specie bonæ vitæ extrinsecus contegunt. De quibus Christus dominus noster: Væ vobis hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum. &c. Patens verò sepulchrum est, homo, quem nullus, vel metus, vel pudor cohibet, sed in publicum scelerum fœtorem expirat. Vel lætatus cum malè fecerit, vel pestifer, vt mala persuadeat, vel certè maledicus, vt alienum honorem famamq; deterat. Quin multò est sepulchro pestilentior obtrectator homo, & conuitiator. Sepulchrum etenim neminem occidit, sed excipiendis mortuorum cadaueribus patet: maledici autem guttur adeò ad deuorandam alienam famam satiscit, vt viuentes absorbeat. De cuius ore, vt est in Apocalypsi, procedit ignis & fumus & sulphur. Nam & famam exurit, & obnubilat gloriam, & putorem emittit, emunctis naribus intolerabilem. Ex hac maledicendi appetentia protinus existit dolus in lingua, iuxta verbum Hieremiæ, Sagitta vulnerans lingua eorum: dolum locuta est. Atqui hæc duo elogia secundum Origenis sententiam, non ex.13. Psalmo, sed ex quinto ad scita sunt: quemadmodum & quod sequitur: Venenum aspidum sub labijs eorum, desumptum est ex Psalmo 139. cuius versiculus est, Acuerunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labijs eorum. Et Deuteronõ.32. Fel draconum, vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Dignissimi profectò sunt exitiosissimi denigratores alienæ famæ, qui cum monstriferis his beluis ac serpentibus componantur. (*Quorum os maledictione & amaritudine plenum est*) Hoc ex Psalmo.9. allegatum est. Sed vide quanta accessione adaugetur detractorum vitium: sanè quorum os, ait, esse apertum, dolosum, veneficum, ac deniq; maledictione & amarulentia oppletum. Qui idcirco rabidi canes, hominibus inuisissimi, & ingratissimi, tanquam publica pernicies, deberent de Republica exterminari. Sunt enim (vt est in Prouerbio Salomonis) abominatio hominum, detractores, cum quibus commisceri vetamur. (*Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*) Sub delictis oris ponit ea, quæ opere patrantur. Et sicut in illis orsus est à promptitudine obloquendi, scilicet quòd haberent os hiantissimum, ita & in his inchoat à promptitudine malè agendi, quæ pedum velocitate designatur. Pedes enim & gressus, spiritualiter, sunt voluntatis adfectus. Porro autem in summa iniuria, puta in homicidio, reliquas omnes complectitur. Hunc versiculum cum duobus sequentibus ab Esaia cap.59. vt illic adnotauit Hieronymus mutuatus est. Quanquam hic proximè subsequens, etiam Prouerb. 1. Extet. (*Contritio & infœlicitas in viis eorum*) Hoc autem vel actiuè potest intelligi: quoniam tribulationem alijs incutiunt, & infœliciter de iure suo deturbant. Vel forsan passiuè delineatur hic perditorum vita, qui suis malis cupiditatibus iactati, infœlicissimè opprimuntur. Etenim lassati in via iniquitatis, viasq; ambulantes difficiles (vt proprio ipsi ore confitentur Sapien. 5.) ad aliam properant sempiternam contritionem, & infœlicitatem. Hoc est, ad pœnam sensus de qua Esaias: Comminuentur, sicut conteritur lagena figuli. Et ad pœnam damni, quæ est priuatio æternæ fœlicitatis. Quapropter meritò de miseris illis pronunciatur Sapien. 12. Infœlices sunt, & inter mortuos spes eorum. Et huic sensui consonat antithesis, & contrapositio subsequens, (*Viam pacis non cognouerunt*) Nam lex Christi onus leue est, & iugum suaue, & viæ eius, viæ pacis, & in hac vita & futura. Vnde, Venite ad me, inquit, qui laboratis & onerati estis, & inuenietis requiem animabus vestris. Animabus scilicet, quarum requies verissima est, atq; omni tranquillitate sempiterna (*Non est timor Dei ante oculos eorum.*) Hoc est Psalmo 35. ascitum est, vbi legitur, Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius. Nam sicut initium sapientię

Beatissima virgo.

Sepulchrum.

Matth.23.

Apocalyp.9.

Hiere.9.

Prouer. 24.

Sap.5.

Esa.30.

Sapien.12.

Matth.11.

Psal.15.

timor Domini, ita & præcipitium omniũ malorum est, abijcere timorem domini. Et ideo tantundem est, acsi conclusisset hoc modo, In summa, in omne se vitiorum genus præcipites deiunt, acsi nullus esset, quem vererentur, Deus. Et est emphasis. Vehementiorem enim habet significationem, quàm si dixisset, Non habent timorem Domini. Nam res ipsæ sensuales, quibus carnales homines oblectantur, metum inijciunt futuræ vindictæ, quam sanè ante oculos repræsentant, nisi essent homines excæcati.

Scimus autem quoniam quæcunq; lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.

Optima periodo concludit hoc membrũ, quo statuerat demonstrare, neque philosophiam Gentibus, neq; legis cognitionem Iudæis quicquam profuisse, vt Deo essent placentes, sed omnes pariter concidisse, eiusq; egere adiutrice ope, & iustificante fide, de qua properat sermonem ingredi. Est enim hæc prolepsis, id est, præoccupatio exceptionis, qua se poterant Iudæi protegere, videlicet, quòd maledicta illa prophetarum non essent in se iactata, sed aduersus Gentes. Præscidit ergo eis exceptionem hanc, dicẽs, quòd quæcunq; lex loquitur, ijs qui in lege sunt, id est, quibus lex posita est, loquitur. Lex autem non erat, Paganis, sed Iudęis ædita. Haud tamen omnino negat, quo minus multa sint in lege aduersus Gentes peculiariter inscripta. Vt illud Esai. 13. Onus Babylonis quod vidit Esaias filius Amos, Et multa similia. Sed tamen tunc Gentes ipsæ exprimuntur, de quibus est sermo. Quæcunq; autem absque speciali nominatione extãt in lege reprehensiones (quales sunt istæ allegatæ) populo ipsi Israel intelliguntur obiectæ. Sed est præterea animaduertendum, quòd vetus testamentum in tria nonnunquam dissectum legimus, scilicet in legem, Psalmos & Prophetas. Vt Lucæ vltimo, Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi (quod est, in Pẽtateucho) & Prophetis & Psalmis de me. Quandoq; vero in duo, vt Matth. 22. In his duobus mandatis pendet omnis lex & Prophetæ: vt Psalterium quoq; prophetiæ nomine cõprehendatur. Nonnunquã verò generatim tota scriptura vetus legis appellatione designatur.

Esa. 13.

Per tria vetus testamẽti.

Matth. 22.

vt Ioan. 15. Vt impleatur sermo qui in lege eorũ scriptus est, quia odio habuerũt me gratis. Et hoc modo vsurpatur in præsentia nomen legis. (*Vt omne os obstruatur & subditus fiat omnis mundus Deo.*) Vt nõ solum illatiua est, ac indicatiua conclusionis, quæ ex prædictis colligitur, verùmetiã causalis. Suggerit enim, duplici fine per scripturã reos fieri Iudæos, tantorumq; eos criminũ damnari, altero proximo altero verò supremo. Proximus quidẽ, vt omne os obstruatur, supremus, vt subditus fiat omnis mundus Deo. Hanc ob causam Orig. vbi supra dictũ est, Scimus ꝓ quæcunq; lex loquitur. &c. de lege naturæ intelligit, quæ vniuersos mortales omni seculo erudiuit, quid esset peccatũ. Aliàs si lege, inquit, Mosis propriè intelligeretur, nõ fieret cõsequens, vt omne os obstrueretur, & fieret omnis mundus subditus Deo. At re vera cum post testimonia Mosaicæ legis continuò subiungat, ꝓ lex his qui in lege sunt loquitur, verisimilius fit de eadem prorsus lege orationẽ subtexere, ad elidendam (vt diximus) Iudæorũ excusationẽ. Ergo aliter cũ alijs patribus sentiamus. Nempè ꝓ retusa per suæ legis oracula Iudęorum insolentia, tum omne os reddebatur obstrusum, tum totus mundus Deo subditus. Quandoquidem gentes neq; ita se insolenter iactitabãt, neq; habebãt quod suæ patentissimę idololatriæ ac morũ peruersitati obtenderent. Ecce finem & scopũ Pauli in hac priori parte huius capitis, imò in toto hactenus tractatu ab initio illo statim narrationis, Reuelatur ira Dei. Hactenus inquã tam Gentes de violata naturæ lege, q̃ Iudęos de scripta interpellauit, ambosq; populos omni vitiorũ genere obrutos desœdatosq; mõstrauit, vt omni eos defensione nudaret, illisq; perinde ora cõpesceret. Et est allusio ad forum iudiciale, vbi reus, si quid habet, quo se possit purgare, tempus respondendi postulat, sin minus, silens condemnationẽ expectat. Sunt qui pro, subditus, reus, transferant: sed re vera non est mens Pauli meminisse reatus pœnæ, sed concludere, ꝓ omnis mundus conuictus culpæ, subditus fiat Deo, id est, humilis ac supplex prosternat se ante Deum, propriamq; cõfessus fragilitatem atq; inopiam, eius postulet subsidiũ, vt in cuius potestate & arbitrio posita est nostra salus. Quocirca parum refert, si transferas, obnoxius, cum græcè sit ὑπόδικος. Ille quippè obnoxius est alteri (autore Chrysosto.) qui sibijpsi ad defensionem non sufficit, sed alterius opus habet auxilio.

Orige.

Scopus Pauli.

Subditus.

Quia

SECVNDA Sectio huius capitis.

Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.

Hic more suo Paulus ita concludit membrum prius huius capitis, vt eodem loco initium faciat posterioris. Reuocanda enim huc sub oculos est partitio, quam cap. 1. super verbo, Reuelatur ira Dei, præmissimus. Tali enim ordine (vt illic dicebamus) necessitas fidei ac gratiæ Christi in hisce prioribus quatuor capitulis adstruitur ab Apostolo, vt ex illo loco hucusq; præmonstrare sategerit, quòd audisse recepisseq;, seu naturalem, seu scriptam legem, nihili penditur ad salutem, nisi cura accerit eidem obtemperandi legi. Neq; verò Iudæi vllam præ Græcis sortiti sunt hac parte præcellentiam, vel à circuncisione, vel à genere, sed in hoc omnes pares fuerunt, quòd vniuersi illaqueati erãt delictorum reatibus. Hinc autem deinceps pergit elucidare, in hoc etiamnum pares fuisse omnes cuiuscunque, vel generis, vel sortis homines, quòd primam iustitiam, hoc est, cum Deo reccõciliationem, sine qua nulli esse possunt legitimi factores legis apud ipsum, nemo assequi vnquam potuit, poteritve in posterum merito suorum operum, sed per fidem & gratiam vnius Iesu Christi Domini nostri. Ex quibus cõsectum erit, omnem iustitiam nostram, siue dum initur, siue dum augetur, diuinæ gratiæ esse referendam, vt puta vel præuenienti, vel deinceps promouenti arbitrium nostrum. Horum enim duorum identidem opus est, meminisse modorum iustificationis. At cũ duorum hactenus mentionem fecerit, puta legis & circuncisionis, quemadmodum demonstrauit, neutrius receptionem absq; operibus satis fuisse, vt quis rationis lucem ingressus habeatur iustus apud Deum, ita modo constituere prosequitur, quòd neq; legis opera, neq; verò circuncisio causa per se vnquam fuerunt humanæ salutis, sed vna fides & gratia Iesu Christi. Secundum hoc membrum de circuncisione tractat capite subsequenti: de priori autem statuit in huius residuo hanc bimembrem conclusionem. Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Hoc igitur præsenti textu proponit partem negatiuã, rationemvnà subijciens proximi textus. Ait siquidem, ex eo omne os obstruendum, totumq; subdendum mundum Deo, ꝓ ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram ipso. Tametsi Chrysosto. silenter præterierit hunc textum. Non ꝓ vllo fuerit modo dubius, hanc esse orthodoxam veritatem, sed cum forsan nõ ita legeretur in eo, quem ipse habebat codice, putauit, quoniam idem mox eodem tenore subijcitur, redundantẽ esse hoc loco. Legit igitur, Et subditus fiat omnis mundus Deo: per legem enim cognitio peccati. De qua lectione paulò post dicemus. Origenes verò & consentienter Latini vniuersi citra controuersiam interlegunt, Quia ex operibus. &c. Perpende ergo cum hactenus de iustitia operum sermonem habuerit, quàm se ex arte gnauiter in legitimã causam insinuauerit illius, quæ veta est personarum iustificatio, hoc est, reconciliatio nostra. Vbi hoc cumprimis animaduertendũ nobis est, ꝓ prudenter non ait, ex lege, sed, ex operibus legis. Vbi enim supra dixit, non auditores legis, sed factores iustificari apud Deum, illic nos habuit admonitos, solam legem, hoc est, notitiam legis de se nõ sufficere ad iustitiam, sed quia dixerat, factores legis iustificari, ne quis inde falsus crederet opera antecedentia fidem, meritoria esse iustitiæ, ait nunc, neque ex operibus legis eiusmodi iustitiam emanare. ¶ Exoritur hic autem nonnulla dubitatio, de qua hic lege, naturali ne, an scripta, aut si mauis, de quibus legis operibus sententia hæc Pauli auscultãda nobis sit. Sentire nanq; verba hæc quis fortè posset dicta, vel de legis obseruationibus, & cerimonijs, quæ figura olim erant atq; vmbra futurorũ, vti erat circuncisio & reliquæ id genus obseruantiæ, vel de legis quoq; moralibus præceptis, quæ in iure naturæ sunt. Et quòd de solis intelligantur cerimonialibus, argumentum primum est, quòd nõ est ita de Paulo existimandum, vt neget iustitiam inesse apud Deũ mandatis illis moralibus, quæ ad ipsius cultũ pertinent, fraternamq; inter mortales charitatem fouent, atq; adeò quibus proposita est vita æterna, sed solis illis quæ iam abolitæ sunt cerimonijs. Eadem enim erant in lege veteri mãdata, de quibus ait in Euangelio Christus, Si vis ad vitã ingredi serua mãdata: & de quibus Paulus aiebat supra, nõ auditores sed factores legis iustificari apud Deum. Præterea sententia hæc statim capite proximo, inde maximè corroboratur, ꝓ Abraham ante circuncisionem in præputio, vtputa in statu naturæ legis iustificatus est, circuncisio verò inter cerimonias connumerabatur: easdẽ ergo hic denotat cerimonias appellatione legis, vbi ait, ex operibus legis neminem iustificari.

Duplex modus iustifi.

Conclusio Pauli.

Chrysost.

Orige.

Ex operibus legis.

Dubitatio præcipua de operibus legis.

Matth. 19.

Id quod præcipuè conijcitur ex loco illo Ga-
Gala.2. la.2. Vbi inter reprehendendum Petrum, eiſ-
dem, quibus hic, vtitur verbis. Nos enim, in-
quit, natura Iudæi, ſcientes quòd non iuſtifi-
cabitur homo ex operibus legis. & cæt. Illic
nanq; ſoltùm redarguebat Petrum, quòd ni-
mius eſſet cerimoniarum obſeruator: cerimo
niæ ergo duntaxat eſſe videntur, ex quibus
negat Apoſtolus iuſtificari hominem: iuxta
illud ipſius verbum. 1. Cor. 7. Circumcisio ni-
hil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio
Reſpoſsio. mandatorum Dei. Hæc veruntamen argu-
menta nihil obſtant, quominus ſancti omnes
enarratores (& cumprimis Aug. de ſpir. & lit.
cap. 14.) conſentiant, præceptiones hic etiam-
num ſubnotari morales, nempè decalogum
ipſum, cui° opera per ſe nõ iuſtificãt: id quod
dilucidum apud Paulum fit, ex verbis ipſis
proximè ſubiunctis. Per eandem quippe le-
gem, ex quibus operibus non iuſtificamur,
ſubdit, fieri cognitionem peccati, lex autem
per quam nobis innoteſcit peccatum, eſt præ
ceptio ipſa moralis, morumq; regula. De qua
lege ait infra cap. 7. Concupiſcentiam neſcie-
bam, niſi lex diceret, Non concupiſces, quæ
quidem prohibitio in Decalogo ſcripta eſt.
Concinit & huic veritati collatio illa. 2. Cor.
2. Coriut. 3. 3. Literæ antiquæ legis ad ſpiritum nouæ. Epi
ſtola enim, inquit, eſtis Chriſti miniſtrata à
nobis, & ſcripta, non atramento, ſed ſpiritu
Dei viui: non in tabulis lapideis, ſed in tabu-
lis cordis carnalibus. Acſi dixiſſet, Lex illa de
cem præceptorum ſcripta in tabulis Moſis
non vos iuſtificabat, ſed gratia & fides digito
Dei ſculpta in cordibus veſtris. De quibus
ſubinde tabularum lege & ſpiritu paulò poſt
inquit, Litera occidit, ſpiritus autẽ viuificat.
Auguſt. Vnde perſpectè illic Auguſt. adnotauit non
ſolum cerimoniarũ literam (qualis erat præ-
ceptio ſabbati) verum opera cuncta Decalo-
gi per ſe occidere. Nempè φ nil per ſe quic-
quam valebant, quàm peccatum facere mani
feſtum: vnde noſtra excitatur appetentia. Vti
Regula eduo taiida. infra in verbo, lex iram operatur, enarrabi-
mus. Hanc ergo figamus in præſentiarum vni
uerſalem regulam, quæ ſit ad intelligentiam
Pauli in ſubſequentibus conſtitutiſsima, φ
vbicunq; adſtruit, neminem ex operibus le-
gis iuſtitiam aſſequi, & vbiuis legem confert
cum gratia, moralia etiam opera complecti-
tur: haud tamen illa præciſa, verum (vt per ar-
gumenta ſecundo loco ſupra facta reor euin
ci) vniuerſa cuiuſcunq; generis officia, ſiue na
turæ, ſiue ſcriptæ legis, vel in veteri teſtamen-
to, vel in nouo, tam moralia, quàm cerimonia
lia. Tametſi cum bona pars antiquæ legis,
imò prima & præcipua Decalogum, & reli-
quum ius naturæ continebat, non opus erat
naturalem vel aliam exprimere legem, ſed le-
gis nomine, quo ſpeciatim ſcriptam ſubindi-
cat, omnes comprehendere. Nullum ergo hic
facit diſcerniculum inter legem naturalem
Gentium, & veterem Iudæorum, & noſtram
euangelicam, ſi modo opera per ſe ipſa nunc
noſtra moralia ſpectes, ſed inter opera cuiuſ-
uis legis & fidem cum gratia Chriſti: hoc ni- Conſtitutiõ
mirum conſtituens, quòd nulla eſt lex cuius Pauli.
per nos operibus, hoc eſt, viribus naturæ no-
ſtræ reconciliari poſsimus cum Deo, eiusq;
inire iuſtitiam, niſi prius præuia fide & ope
ſubniixi. At verò quia illo tempore ſoli erant
Iudæi, qui legi ſuæ munus hoc adſcribebant,
illam ſpecialiter excludit cũ ſuis cunctis ope-
ribus, tam moralibus, quàm cerimonialibus,
vt perſpectius patebit in ſubſequentibus.
Quocirca inter confirmandum paradoxum
hoc iuſtificationis, aliquando de tota lege ge
neratim loquitur, quandoq; verò (vt ſupra
priori loco argumentabamur) ſpeciatim de
cerimonijs, quæ multo minus iuſtificabant.
Haud tamen eſt cur hinc Lutherani inſultan Lutherani.
tes opera noſtra prorſus abijciant, tanq; nihili
ſint habenda, vel ad reconciliationis opus, vel
ad meritũ hæreditatis æternæ. Sola enim hic
Pelagianorum blaſphemia contunditur, atq;
adeo conſtituitur, merito præcedentium ope-
rum neminem fieri iuſtum: vt paulò hic poſt
apertiſsimè dilucidabitur. Orige. in verbo, Orige.
omnis caro, adnotauit, idcirco dictum eſſe,
quia ad eos qui in carne ſunt, opera legis ſpe-
ctant. Ita enim putat intelligendum eſſe, ex
operibus legis non iuſtificari omnem carnẽ,
quia omnis qui caro eſt, puta qui ſecundum
carnem viuit, ille non poteſt iuſtificari ex le-
ge Dei. Quoniam qui in carne ſunt (vt ait ali-
bi idem Apoſtolus) Deo placere nõ poſſunt. Rom. 8.
At profectò (ſalua egregia authoritate Orige
nis) aliorſum, altiusq; ſpectat Paulus. Hic
enim ſenſus nemini poterat nõ eſſe compertiſsimus. Vult ergo legis infirmitatẽ aperire.
Nempè φ quanuis quiſpiam ſummis naturæ
neruis incumbat, vt faciat officia legis, nequit
abſq; fide præuia numinisq; ſuppetijs veram
obtinere iuſtitiam. Quapropter appellatione
carnis, homines intelligit, ſecundum vires natu-
ræ, ſpiritus diuini auxilijs deſtitutos. Igitur
vt ad argumenta ſuperius cõtra obiecta nõ- Factores le-
hil reſpõdeamus, qui factores ſunt legis De- gis.
calogi,

calogi, cæterarumq; præceptionum moraliũ,
ſi id quidem ſola facultate naturali præſtent,
iuſtitiam tunc exhibent operum, hoc eſt (vti
antehac dicebamus) opera faciunt honeſta
naturali ciuiliq; æquitate, qua deniq; iuſtitia
iuſti ſunt coram hominibus. Eademq; ſcitè
appellat hic Ambro. temporalem iuſtitiam,
vt quæ ad ciuilem ſtatum & tranquillitatem
attinet. Sed nõ tamen, illa officia ſunt quę ſuf
ficiũt iuſtificare perſonã, nempè amicitia nos
iungere cũ Deo, quæ eſt æterna iuſtitia. Qui
verò gratis per fidem recõciliatus, eadẽ poſt-
modũ adiutus cooperatrice gratia, mandata
ſeruat, dignus is eſt vita æterna. Quod infra
explicatius aliquanto repetendum nobis eſt.

Per legem enim cognitio peccati.

Verbum hoc vtriuſq; ſentẽtiæ cauſam de-
ſignare poteſt, & illius, videlicet proximæ,
Quia ex operibus legis, & alterius ſuperioris,
Vt omne os obſtruatur, & ſubditus fiat om-
nis mundus Deo, veluti Chryſo. legit. Imò ve
rò quanuis interſitus ſit textus, Quia ex ope-
ribus, (prout legitima habet lectio) poteſt ni-
hilo incongruentius illuc ſpectare textus hic.
Nempè vt ſit ſenſus, ex eo omne os homini-
bus cuiuſcunq; gentis obſtruendum eſſe, ne
poſsint ſuis delictis aliquam ab ignorantia
excuſationem obtendere, quòd abundè, cum
Græci per legẽ naturæ, tum præcipuè Iudæi
per ſuam ſcriptam fuerint edocti diſcrimen
boni & mali. At verò ſi hoc membrum, per
legem enim cognitio peccati, cum altero com
ponas, quod proximè ſubſequitur, ſcilicet,
Nunc autem ſine lege iuſtitia, venuſtius am-
Altera lectio bo coaptantur proximæ ſententiæ, Quia ex
operibus legis. Tunc tamen legenda eſt præ-
ſens litera cum præciſione in ſenſu excluſiuo.
In hoc videlicet, Ex operibus legis non iuſti-
ficabitur omnis caro: ex eo quòd lex nihil de
ſe maius præſtet, quàm vt per ipſam nobis in-
noteſcat peccatum: cum tamẽ neceſſaria præ-
terea ſit vis & facultas eo pacto faciendi offi-
cia legis, quò Deo placita ſint, grata, & acce-
pta. Id quod ſolus Deus nobis elargiri valet.
Et hoc eſt quod ſubdit, Nunc autem ſine le-
Per legem co gnitio peccati. ge iuſtitia. Quòd autem per legem nobis co-
gnitio fiat peccati, vel ex ipſa liquet ratione
legis. Nam etſi lex Latinis à legendo (vt aiũt)
dicta ſit, eò quòd publicitus legitur, dum pro
mulgatur, eſt tamen norma & rationis regu-
la, oſtendens nobis viam, quibus officijs in le
gitimum ſcopum dirigamur. (Quæ proinde
Græcis nomos appellatur. Et quanuis apud
iuris prudentes, leges dicantur, iuſſi princi-
pum, eſt tamen lex ſplendor & regula diui-
ni intellectus, quæ nos in diuinam dirigit vo-
luntatem. Id quod nõ modo antiqui patres,
qui ab ore Dei legem per Moſen audierunt,
& nos, qui eadẽ præcepta moralia per Chri-
ſtum legiſlatorem noſtrum ſuſcepimus, ve-
rùm & ipſi inter Gentes philoſophi agnoue-
runt. Definit quippe legem Cicero, quod ſit Leges deſſini
certa ratio, è mente diuina manans, quæ recta tio.
ſuadeat, prohibeatq; contraria. Qua quidem
ratione lux meritiſsimò cenſenda eſt, diuini-
tus emicans, cùm primum ratio naturalis il- Pſal. 4.
luxerit: iuxta illud, Signatum eſt ſuper nos lu
men vultus tui domine: tametſi ſcripta lex
longè clarius effulgeat. Quare & præceptum Pſal. 18.
domini illuminans oculos. Et Prouerb. 6. Prouerb. 6.
Mandatum lucerna eſt: & lex, lux, & via vitę.
Hoc tamen fuſius etiamnum tractabitur cap.
7. vbi ait Paulus, Concupiſcentiam neſciebã,
niſi lex diceret, Non concupiſces. At verò φ
nulli per ſe legi facultas ſit aut poteſtas in gra
tiam nos Dei tranſmittendi, duabus diuer-
ſisq; cauſis aſtruximus lib. 1. de nat. & gratia.
Quarum altera ijs peculiaris eſt, qui peccati Lib. 1. de na.
labe inquinati ſunt, altera verò illis etiam cõ- & gra. ca. 4.
munis, ſi qui effingerentur homines in ſua
mera natura progeniti. Eſt etenim iuſtitia
apud Deum, idem quod amicitia cum ipſo,
atq; acceptatio ad vitam æternam. Cùm ergo
vita illa, ſupernaturalis ſit, nempè ordinem
creatæ naturæ præcellens, ſit, vt ciuſmodi ami
citia, munus etiam ſit ſupernaturale. Quo pa
làm fit, vt tametſi quis æderetur præter legem
homo abſq; vlla, vel culpa, vel gratia, nullis
ſuis tamen officijs poſſet hoc dignitatis per-
tingere. Quin verò neq; Adam in ſtatu inno-
centiæ, ſi gratiam ſemoueas, id quidem po-
tuiſſet. At verò eius poſteri, vt qui omnes na-
ti ſumus filij iræ, hac rurſum ſecunda de cau-
ſa nequimus noſtris operibus gratiam recon
ciliationis promereri: quòd neutiquam Deo
poſſunt noſtra officia placere, vt qui odio ci-
dem ſumus. Quamobrẽ officia hæc nequeũt
nobis peccata remittere. Quo deniq; conſe-
quens ſit, vt hæc legis virtus, ea ſit prorſus
quæ eſt, peccati rationem pandere: atq; adeò
nec remittere valet delicta, nec regni hæredi-
tatem commereri.

Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à le ge & prophetis.

Ecce

Ecce iam post repulsam legem, quæ iustitiam Dei non operatur, ad veram iustitiæ causam, gradum facit, præstituens primũ, quemadmodum se habeat vera iustitia ad legem, idq; duabus cõparationibus. Prior est, quòd vt lex ante incarnatum Christum virtute carebat iustificandi, ita nunc iustitia per Christum eiusq; ministros manifestata est absq; lege. Non equidem poterat significantius exprimi, quemadmodum, salus nostra non dependeat à lege, quàm demõstrando, quòd non solum lex per se nõ præstaret iustitiam, verũ quòd sine legis adminiculo sit per Euangelium manifestata. Et dicitur iustitia Dei: primùm, quòd beneficium est misericordiæ Dei (secundum Ambro.) de promissione originem habẽs. Nam quia id quod promiserat Deus, reddidit, iustitia eiꝰ dicitur. Et præterea quia credentes nos, & per obedientiam ad se confugientes suscipit. Suscipere enim, iustitia dicitur. Quia nõ suscipere cõfugientem, iniquitas inter homines reputatur. Aug. autem lib. 1. de gratia Christi, & rursus lib. de spiri. & lite. non ita legit hanc literam, vt sit sensus, Sine lege manifestata, sed vt intercedat sic punctum, Nunc autẽ iustitia sine lege, id est, quæ sine legis ope fit, manifestata est. Nam quomodo, inquit, sine lege manifestata est, si per legem est testificata? Huiusmodi autẽ lectio inde in mentem venit Augustino, quòd idem illi pollebat, manifestata, quod, testificata: cũ tamen secundum alios doctores nõ ita res habeat. Sed quod Paulino sensui magis accommodum est, manifestata intelligitur per Christum sine lege, testificata verò per legẽ. Itaq; iustitia Dei non modo fit sine lege veteri, verum & sine ipsa manifestatur per Euangelium. Quin verò quantum intersit discriminis inter manifestata & testificata, quamprimum subijciam. Dicit autem meditatò, sine lege manifestata, & non, sine lege effecta, aut instituta, ne suspitionẽ alicui inijceret, quòd tunc primum tempore Christi fuisset creata iustitia, cum tamen ab orbe vsq; condito patuerit salus credentibus in Christum, fide saltem obscura, & sub nubilo implicita. Id quod Apostolus ipse ad Hebræos longa patrum seriẽ patefacit. Sed illa tamen quæ prius fuerat obuelata, per euangelicam prædicationẽ reuelata est. Origeni, nonnihil exhibet negocij ambiguitas hæc, an eandem omni loco debeamus intelligere legẽ, vbi ait, per legẽ agnosci peccatũ, & sine lege manifestari iustitiã, & per legẽ testificari. Atqui in ambobus prioribus locis intelligit legem naturæ, in postremo verò legem Mosaicam. Quam illi opinionem eadem ratio suggessit, quæ fuit postea Augustini. Nempè, quòd idem sint, manifestata, & testificata, quæ idcirco de eadem lege nõ possunt negari, & rursus affirmari. Attamẽ indubiè existimauerim, ab illo loco, quia ex operibus legis, continenter in his etiam subsequentibus de eadem lege sermonem haberi. Nam aliàs dissuta & nimium anceps esset oratio. Loquitur inquam specialiter de lege veteri, sed tamen in illa ambit quoq; naturalem. Et quòd neutrius ministerio fuerit per Euangelium manifestata iustitia, sic accipe: Quænam fuit prædicatio Euangelij? Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et, Vt sciatis quia filius hominis habet potestatem remittendi peccata. Et, Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remissa erunt. Et, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et, Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet, qui credit in me, nõ sitiet in æternum. Et, Ego sum via veritas & vita. Et, Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur. Atq; id genus plurima, quibus edoctus est mundus, per vnam fidem Iesu Christi viuam condonari delicta nostra, aditumq; patere ad cœlestem fœlicitatem. Hęc verò per legem naturę manifestari nequiuerant: quippè quæ lumine naturali nõ diluceſcant. Neq; verò per legem veterem manifestata sunt, hoc est, explicata, hoc eũ sonat, manifestari. Attamen fuit nihilominus iustitia hæc per legem illam testificata, hoc est, adumbrata, suisq; delineata figuris. Atq; hoc est quod subditur, (*Testificata à lege & prophetis.*) Id est, testimonijs legis comprobata. Enimuerò cum legem explosisset, vt per quam iustitia Dei nec fuerit exhibita, neq; verò manifestata, ne omnino illam videretur, veluti futilem ac superuacaneam proiecisse, subdit, non omnino fuisse inutilem. Porrò ꝙ in hoc, illam Deus promulgasset, vt esset testimonium iustitiæ per Christum manifestandæ. Testificari ergo minus est, quàm manifestari. Est enim Euangelium manifestatio, hoc est, expositio & elucidatio iustitię, quę antiquæ legis inuolucris latebat: illa verò lex, testificatio eiusdem iustitiæ quæ diluxit in noua. Vnde Paul. Col. 1. Secundũ dispensationem, quæ data est mihi in vobis, vt impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis, & à generationibus.

Iustitia Dei. *Euangelica prædicatio.* *August.* *Heb. 11.* *Orige.* *Testificari & manifestare.* *Col. 1.*

bus, nunc autem manifestum est sanctis eius. Et ad Gal. 3. Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem, quæ reuelanda erat. Quò itidem pertinere autumat Paulus. 2. Cor. 3. Velamen Mosis legem promulgantis: quod quidẽ velamen ait, vsq; in hodiernum diem (scilicet redemptionis) in lectione veteris testamenti manere non reuelatum, quoniã in Christo euacuatur. Vtraq; ergo ratione Apostoli & Euangelistæ testimonia ex veteri testamento ascisciunt. Porrò vt vicaria opera, & nouum instrumentum veteris authoritate corroboretur, & vetus noui illustratione patescat. Veluti est illud Matth. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictũ est à domino per Prophetam dicentem, Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium. Et illud Ioan. Facta sunt hæc vt scriptura impleretur, os non cõminuetis ex eo. Consultò autem ac meditatò dixit, A lege & prophetis. Nam cui iustitię prophetæ verbo attestati sunt, eandem & lex re ipsa, hoc est, ritibus ac sacrificijs repræsentabat. Vnde quanuis lex pro tota hic lege accipiatur, non tamen secundum omnes sui partes præfigurabat venturum Christum, sed secundum eam, quæ in cerimonijs & neomenijs erat collocata. Nam moralia præcepta in eundem erant illis vsum edicta, in quem nobis. Dicitur autem lex tota id facere, quod secundum quandam sui partem facit. Nihil enim aliud existimãda est tota illa prisca lex, q̃ vaticinium Christi: atq; adeò theatrum quoddam, quo futurorum comœdiam in conspectu mundi Deus exhibebat, & quo Christi mysteria cerimonijs, prodigijs, ac rebus gestis adumbrabat, & quo demum humanum genus, quasi puerum, neq; idoneum cui palam fides reuelaretur, sub legis (vt ait Paulus) pædagogia educabat, vsq; dum in virum iam adultum (quod ipse vocat plenitudinem temporis) maturum esset, cui detectam tandem veritatem manifestaret. Vnde. 1. Cor. 10. Omnes in nube & in mari baptizati sunt: quia omnia in figura contingebant illis. De prophetis autem non est quòd multum moremur, quandoquidem ob hoc fuerint prorsus numine pleni, quo venturum prædicerẽt Saluatorem. Vnde ad Iudæos Petrus Apostolus, De qua salute (scilicet animarum vestrarum) exquisierunt, atq; scrutati sunt prophetæ, qui de futura in nobis gratia prophetauerunt. Adeò vt Esaiam Hieronymus, vti Euangelistã æstimauerit. Et Christus ipse redemptor noster Dauidico vaticinio fidem suæ diuinitatis adstruxerit. In summa, si crederetis, inquit Mosi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.

Gal. 3. *2. Cor. 3.* *Matth. 1.* *Ioan. 19.* *A lege & prophetis.* *Lex vetus theatrum.* *1. Corint. 10.* *2. Pet. 1.*

Iustitia autẽ Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt in eum.

Accommodatissima hæc est explicatio, si ad primam Pauli propositionem mentem reuoces. Quod enim primo statim capite proposuerat, dicens: Iustitia enim Dei in eo (scilicet Euangelio) reuelatur ex fide in fidem, idem modo ipsum eisdem penè verbis pandit. Ait enim, iam nunc sine lege esse manifestatam. Qualis autem fuerit manifestatio, id quidem docet. Nimirum quòd huiusmodi iustitia, fit per fidem vnius Iesu Christi. Nempè quæ in legis vmbraculis delituit, per quam legem testificata est, & in Euangelio manifesta præfulget. Atqui hæc est secunda pars, videlicet affirmatiua conclusionis Pauli: qua enunciat, quòd non ex operibus, sed per fidẽ iustificamur. Ex hoc autem limpidissimo fonte Lutherani, quem tanquam limphatici homines totum conturbarunt, putida sua dogmata hauserũt de iustificatione. Nanq; iustitiam Dei non ex operibus, sed per fidem existere, quidnam aliud est, inquiunt, quàm sola nos fide iustificari? & vsq; adeò sola, vt opera nostra, neq; præparamenta sint iustificatricis gratiæ? En primùm eorum assertum. Rursus si dum iusti efficimur, in filios vnà, ac subinde hæredes (vt infra ait Pau.) adoptamur, longius eadẽ absunt opera, quàm vt vllo sint pacto æternæ vitæ merita. Hæc autem nos, atq; alia eorum in eandem sententiam cõmenta. 2. lib. de nat. & gra. diffusissimè tractauimus. Haud tamen hic grauabimur in epilogum, ea quæ satis sint, contrahere. Primum ergo non est hic nomen fidei eo detorquendum, vt non pro actu vel habitu intellectus vsurpetur, sed pro Euangelio, vt distinguitur à lege veteri. Sic enim quidam arbitrãtur expediri hunc locũ, scilicet quòd Pau. nihil aliud constituat, quàm quòd per opera legis veteris non iustificamur, sed per Euangelium, in quo & fides & spes & charitas & pœnitentia cum reliquis virtutibus prædicãtur. Etenim quòd hoc non sit apostolicum propositum, palam est. Quoniam non distinguit hic inter legem veterem & nouam, sed inter opera naturalia hominis, & fidem redemptoris Christi. Et hoc patet ex his, quæ paulò superius

Secũda pars conclusionis *Lutherani.* *Fides hic nõ accipitur pro Euangelio.*

perius dicebamus. Nam si appellatione operum, vniuersa cuiusq; legis moralia opera cõprehenduntur (quę in Euangelio quoq; scripta sunt) & fidem operibus è regione contraponit, fit, vt fides non accipiatur singulariter pro Euangelio includente eadem opera. Et præterea id patebit cap. quarto, vbi Abrahã constituitur pater omnium credentium per fidem, quam habuit ante Euangelium & legem. Accipitur ergo pro fide, quæ est mentis assensio, qua credimus (vt ait alibi Paul.) quòd Deus est & remunerator est. Sed vt ad citatum lib. nostrum reuertamur, duos significatus in hoc nomine, fides, agnoscebamus illic cap. 6. Significat enim veritatem & constantiam, quæ in dictis seu affirmantis quidpiam, seu pollicentis inesse debet, quæ dicitur moralis virtus: in qua significatione hic paulò ante dictum est, Nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit? id est, constantiam illam, qua ipse fidelis est. Significat præterea & intellectualem virtutẽ, puta assensum, quẽ denuncianti, promittentiue nobis aliquid præbemus. Atq; in hoc significatu accipitur hoc loco præsenti. Huiusmodi enim assensus, quem habemus dictis Dei, & quo potissimũ in Christum credimus, primum est nostrę salutis initium ac fundamentum, vt libr. citato cap. 11. peramplè cõmonstrauimus: iuxta verbum Pauli, Sine fide impossibile est placere Deo. Accedentẽ enim ad Deum oportet credere quia est, & quia remunerator est. Enimuerò cum Deus per Christum sit author salutis nostræ, primum nostrum obsequium esse debet, fidẽ illi adhibere, reuelanti sese nobis, suamq; pollicenti gratiam. Neq; deest inter homines exemplum accommodatissimum. Etenim quemadmodum cùm fideiussor pro debitore exoluerit, necesse est, debitorẽ ratã habere solutionem, vt sibi applicetur, hoc est, vt debito ipse absoluatur, & fideiussori deinceps acceptũ referat, ipsiq; se debitorẽ agnoscat, simili modo cùm Christus suo nos beneficio liberauerit, non ante suũ sanguinis precium nobis imputabitur, quàm per fidẽ tanti mysterij eum credamus liberatorem fuisse nostrum, cui vicissim nos ipsos addicamus seruos. Adde quòd cum finis ille noster, ad quẽ destinati sumus, ita nostram exuperet facultatem, vt neq; ipsum cognoscere naturaliter valeamus, neq; verò, nisi præmonstrato scopo, actiones illuc nostras possimus intẽdere, necessarium nobis fuit lumen fidei, quod spem nostram erigeret, & in laborũ nos patientia

Duo significatus fidei.

Heb. 11.

Exemplum.

2. Ratio.

sustentaret, animaretq;, atq; in officio retineret. Quo sensu dictũ illud interpretati sumus, Iustus ex fide viuit: nempè quòd spe eorum, quæ fides nobis pollicetur, perdurat in cultura iustitiæ. Atq; hoc pacto intelligendus est, & sanctorũ ille catalogus, quo magnificè demonstrat Paul. quemadmodũ fide Abel obtulit Deo, & fide Enoch translatus est. &c. Fuit enim hæc fides per omnia secula necessaria: cuius spe fieret quodcunq; opus Deo erat probandum. Ob idq; quicquid operum sub lege naturæ, vel in quacunq; alia extruxerit quis, nisi hoc fidei præstruxerit fundamentum, esse quidem potest ciuiliter, & (quod aiunt) moraliter bonũ, haud tamen Deo gratum. Sed est meditandũ præterea (vt in lib. 1. cap. 15. disputabamus) quòd Deus haud nos veluti pecudes aut inanime organum trahit, sed (quæ nostra natura est) liberè, hoc est, illuminando, dirigendo, alliciendo, pulsando, & instigando. Nam etsi illam libertatẽ primus parens perdiderit per peccatum, vt sine nouo Dei auxilio, ope & fauore nequeamus in eius gratiã redire, iuxta verbum Aug. in Enchiri. cap. 30. Libero arbitrio malè vtens homo & se perdidit & ipsum: tamen ea libertas, quæ homini naturalis est, vt liberè Deo assentiat, si velit, assentireq; renuat, si nolit, superstes est homini, quandiu fuerit rationis capax, Exclamante eodem Augustino cõtra duas epistolas Pelag. lib. 1. cap. 2. Quis nostrũ dicat, quòd primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? Libertas quidẽ perijt per peccatũ: sed illa, quæ in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate iustitiã, propter quod natura humana, diuina indiget gratia. Et in de Ecclesiast. dog. cap. 1. Postquàm verò seductione serpentis per Euam cecidit Adam, naturæ bonum perdidit, pariter & vigorem arbitrij: non tamẽ electionem, ne non esset suum quòd euitaret peccatum, nec meritò indulgeretur, quòd non arbitrio diluisset. Manet itaq; ad quærendam salutẽ arbitrij libertas, id est, rationalis voluntas: sed admonente prius Deo, & inuitante ad salutẽ, vt vel eligat, vel sequatur, vel agat occasione salutis: hoc est, inspiratione Dei. Et infra, Sicut ergo initium salutis nostræ, Deo miserante, & inspirante habere nos credimus, ita arbitriũ naturæ nostræ sequax esse diuinæ inspirationis liberè confitemur. Confecimus ergo, ita vt id neq; pertinacissimus cæcus non videat, fidẽ ita esse donũ Dei præuenientis, illuminantisq;, ac præmouentis liberũ nostrũ arbitriũ,

Heb. 10.

Heb. 11.

Fides assensione nostra fit.

August.

August.

De Eccles. dog.

arbitriũ, vt tamẽ sit etiam nostra liberè assentientium ipsius aspirationi & nutui. Id quod latissimè idẽ Aug. in lib. de prædest. sanct. cõstituit, & cõfirmauit. Atq; id quidẽ ibidẽ vbi cõtra Pelagiũ disserebat, quòd neq; initium fidei esset à nobis: cuius cõtrario errore tenebatur aliquando & Augustinus ipse. Illic inquam demonstrans, quemadmodũ Deus est, qui nobis prior ad ostiũ pulsat, nihilominus cõfitetur, ꝓ tam fides ipsa, q̃ quod subsequitur bonũ opus, & Dei est & nostrũ. Vtrunq; etenim ait nostrum est, propter arbitrium voluntatis, & vtrunq; tamen datum est per spiritum fidei & charitatis. Quam sententiam tum alibi sæpenumero, tum potissimùm lib. retractationum repetendo probat. Quoniam credere, inquit, est cum assensione cogitare: assensio verò libertatem præ se fert. Vnde vbi dicit Paulus, quòd non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, moderatur continuò verbum, adijciens, Quasi ex nobis. Nempè quòd quãuis liber noster assensus necessarius sit, nisi nos tamen prius Deus suo lumine irradiauerit, suoq; tetigerit digito, nihil per nos ipsi possumus, ob idq; sufficientia nostra ex Deo est, cui perinde referenda est gloria. De hoc enim penitus damnatus fuit Pelagius, dicens, Deum à nobis præueniri. Quamobrem qui auxilium Dei imprecantes clamamus, Deus virtutum conuerte nos, vicissim ab illo commonemur, Conuertimini ad me in toto corde vestro. Et vbi ait Christus, Nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eum, statim subdit, Omnis qui audit à patre & didicit, venit ad me: nempe quòd conuersio sic opus sit trahentis Dei, vt sit etiam nostrũ liberè venientiũ. Sed quia ipse præuenit, non ait, duxerit, sed, traxerit: vt author est Aug. contra duas epistolas Pelagianorũ lib. 1. cap. 19. Vbi & hoc itẽ addit, ꝓ nemo venit, nisi velit. Nam homines, fieri nõ potest vt nolẽtes credãt, sed Deus, inquit, facit, vt ex nolẽtibus sint volentes, hoc est, liberè assentientes. Vnde in enarratione Psal. 144. illam elicuit celebrem sententiam, Qui creauit te sine te, non iustificabit te sine te. Hanc nostræ spontaneę assensionis necessitatem eo vsq; hic confirmauerim, quò ad satis sit, ad demonstrandũ, ita nos per fidem iustificari, vt tamen eadẽ fides, quatenus opus nostrum est, liberè sequentiũ diuinum appulsum, sit dispositio necessaria, quam nos numine attacti asserimus ad iustificationem: quod ipsi magnopere respuere prætendunt. Atq; hæc vna causa est, cur inter creaturas sola illa quæ intellectualis est, vt angelus, vel rationalis, vt homo, capax sit diuinæ gratiæ & gloriæ: nempè solum libertatis arbitrium. Vnde in opusculo de libero arbitrio Bernardus, Tolle, inquit, liberum arbitrium, & non erit quod saluetur. Tolle gratiã, & non erit vnde saluetur. Et paulò post, Quod ergo à solo Deo, & soli datur libero arbitrio, tam absq; consensu esse non potest accipientis, quàm absq; gratia dantis. Et ita gratię operanti salutem, liberum arbitriũ dicitur cooperari, dum consentit, hoc est, dum saluatur. Proinde irrationalis spiritus salutem minimè capit, eò ꝓ illi voluntarius consensus desit, quò Deo saluanti placidè obtemperet: siue iubenti acquiescendo, siue pollicenti credendo, siue reddenti gratias agendo. Hactenus Bernard. Accedit & huc, quòd nisi vitronea assensio nostra ante iustificationem vllo pacto esset requisita, certè opus conuersionis nõ esset opus nobis laudabile. Nam propter illa quæ nobis præter voluntatẽ nostram accidunt, nec laudamur, nec vituperamur. Et Paul. 1. Cor. 9. Si volens hoc facio, mercedem habeo. Imò verò neq; munus esset obedientiæ: atq; adeò iniquum esset præceptum suscipiendæ fidei. Vt illud, Creditis in Deum, & in me credite. Neq; fidem nõ suscipere de ore prædicantium, esset peccatum: quoniam peccatũ (vt ait in de vera relig. Aug.) adeò voluntarium malum est, vt nullo modo sit peccatũ, si non sit voluntarium. Vnde ad Damasum Hiero. Liberũ arbitriũ dedit Deus homini, vt viueret vnusquisq; nõ ex imperio Dei, sed obsequio suo: id est, nõ necessitate, sed ex voluntate. Vt virtus haberet locũ, & à cęteris animantibus distaremus, dum ad exemplũ Dei, permissum est nobis facere quod velimus. Postremò nisi venire ad fidem liberum nobis esset, sed coactu nos Deus pertraheret, cùm (vt est in Apocal.) ad ostium sit semper & pulset, quidnam esse posset in causa, cur non vniuersos ad se inuitos permoueret, veluti cęlestes orbes, quos nunquam cessat circumagere? Quorsum demum admonitiones illæ creberrimæ nihil aliud quàm nostram liberam voluntatẽ allicientes, Venite ad me omnes qui laboratis. Et, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Et, Qui potest capere capiat, qui non potest, abscedat. Et, Noli negligere legẽ Dei. Et, Quoties volui congregare filios tuos, vt gallina pullos (nempè blandè vocando) & noluisti. Ac deniq;, Qui crediderit ac baptizatus fuerit, saluus erit. Profecto

Credere.

Pelagius.

Ioan. 6.

August.

Bernard.

1. Corint. 9.

Ioan. 14.

August.

Hieron.

Profecto nihil in his ac huiusmodi elogijs perspectius nobis esse potest, quàm nostrum assensum exigi ad iustificationem, tanquam dispositionem necessariam. Atqui ex his perquàm facilis ac planissima erit via ad euincendum, non solam fidem esse, quæ iustificat, sed alios insuper habere comites, in eis qui vsu pollent liberi arbitrij, puta spem & charitatē, seu delictorum pœnitudinem, quibus Deum habemus offensum. Viam enim hanc primùm ipsa nobis sternit ratio fidei. Est enim (vti dicebamus) actus intellectus, quo assentimur Deo. Nempè quo certò credimus, veracem esse ac fidelem, tum in alijs suis assertis, tum maximè in suis pollicitationibus: cognitio autem hæc nulla est, nisi in illam nos transmittat obedientiam voluntatis, quā nobis ostendit esse necessariam, spemq; nostrā erigat, atq; accendat charitatem. Et quemadmodum voluntas est, qua sola (vt author est Aug.) delinquitur, ita duritiem eius emolliat, vt peccata amara detestatione abijciat. Quoniam (quæ verba sunt Augustini) nemo potest vitam nouam inchoare, nisi quem præteritę pœnituerit. Quocirca non solum fidei in scriptura, sed alijs etiam virtutibus iustificatio adscribitur. Vt enim hic habetur, per fidē nos iustificari, legimus quoq; & de pœnitentia, Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Et in Ecclesiastico, Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœnitentibus. Et in alio capite infra, Pœnitentibus dedit viam iustitiæ. Et apud Ezechielem, Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, vita viuet. Neq; solus Ioannes angelus Christi per pœnitentiam patere aiebat fores regni cœlorum, verùm & Petrus illis, qui ad baptismum anhelabant, pœnitentiam vt agerent, prædicabat, vt pœnitentes baptizarentur in nomine Iesu Christi. Sed & de spe ait infra Paulus, Spe salui facti sumus. Et Ioā. Omnis qui habet hanc spem in eo (scilicet quoniam videbimus Deum sicuti est) sanctificat se, sicut & ille sanctus est. At verò de charitate obuia sunt, patentiaq; in hanc sententiam eloquia sacra. Ait enim Paulus, quòd plenitudo legis est dilectio. Et perspicuè Ioā. Translati sumus de morte ad vitam, quoniā diligimus fratres. Et, Qui non diligit, manet in morte. Et Christus vtiq; seruator noster, Qui diligit me, diligetur à patre meo. Non ergo sola fide, sed spe & charitate (cuius actus pœnitentia est) fundata est, sarta, & tecta salus nostra. Neq; fides tota est, machina, sed pietatis exordium, & fundamentum Christiani ædificij. Vt author est August. lib. 1. de prædest. sanct. Spes autem, murus: ac deniq; charitas (authore Paulo) vinculum perfectionis, atq; adeò præparamentum proximum ad gratiam, veluti nexus, quo cum Deo copulamur. Atque vt semel omnia dicamus, fides iustificans non est ociosus intellectus actus, sed actuosa illa fides & officiosa quæ per charitatem operatur. Iuxta verbum Apostoli ad Gal. 5. In Christo Iesu neq; circūcisio aliquid valet, neq; præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Quapropter, quod ait ad Ephe. habitare Christum per fidem in cordibus nostris, de hac sola intelligi potest, cum (teste Ioanne) Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. En statum, punctumq; controuersiæ, quæ nobis cum Lutheranis est de iustificatione. Conueniunus enim hoc verbo, quòd iustificamur fide per charitatē operante, rem tamen ipsi palam abnegant. Docent siquidem iustitiam Dei apprehendi sola fide, quia apprehendere iustitiam, id est, iustificari, nihil aliud illis est, quàm adhibere fidē pollicenti Deo, hoc est, fidenter credere veras sanctissimasque esse diuinas promissiones. Quod ad solū pertinet intellectus assensum. Atqui hoc se pacto explicat Lutherus in de libertate Christiana, vbi ait, Quòd cum verbū sola fide per intellectum apprehendatur, ille solus assensus apprehendit misericordiam, quam postea consequitur charitas, ac subinde opera. Sic quippe intelligunt verbum Pauli. Euangelium virtus Dei est in salutē, quod cum Euangelium, verbum sit quod solo assensu fidei percipitur, illo solo assensu percipitur salus. Perspice igitur duo hic potissimū q̄ absurdissima. Primum q̄ iustitia solo actu intellectus apprehendatur. Intellectus nanq; apprehensio, nihil aliud quàm cognitio, vel iudicium est. Apprehendere autem iustitiam, hoc est, iustum fieri, recipiendo iustitiam, ad voluntatem certè pertinet, cuius consensu cōmittitur peccatum. Apprehendo enim per intellectū, hoc est, iudico & credo, quòd qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, & quòd si iniquus, fide instructus, spe veniæ egerit pœnitentiam, vita viuet (huiusmodi enim sunt pollicitationes diuinæ) at verò promissam iustitiam non suscipiam, antequā eo me pacto accommodem diuino nutui, quo me fides docet. Altera istorum hallucinatio pestilens est, quòd non cernunt quemadmodum soli per se fidei & nō illi, quæ per charitatem operatur,

Non sola fide.

Luc. 13.
Eccles. 12.
Ezec. 18.
Act. 2.
1. Ioan. 3.
Ioan. 14.
Gal. 5.
Status controuersiæ.
Alter error.
August.

operatur, adscribunt causam esse iustitiæ. Quandoquidem solo actu intellectus, aiunt, iustitiam suscipi. Iustificatū verò (vt dicunt) per talem actum, consequitur deinceps actus spei & charitatis. At consequuntur, aiunt, tamen naturali consecutione. Re vera hoc est falsissimum & contra sensum hominis, quē praua modo affectio non excæcauerit prorsus: vt lib. 2. de na. & gra. cap. 7. disserebamus. Enimuerò ratio & essentia fidei non solùm alia est à ratione charitatis, verùm & natura sua prior, neq; ab illa dependēs, quippe quæ in intellectu consistit. Atq; adeò fides, etiam mortua, Christianum potest hominem efficere absque charitate. Iuxta verbum Pauli, Si habuero fidem ita vt montes transferam, charitatē autem nō habeam, nihil sum. Et Christianis loquebatur Ioan. vbi aiebat, Qui non diligit, manet in morte. Cōspectus enim ille Dei, quo felices animæ perfruuntur, vbi nullus est socordiæ locus, nullum prorsus cum carne luctamen, nō potest illas non protinus in amorem rapere, perpetuoq; amoris nodo cum Deo habere coniunctas. Fides autē, quę obscura hic est cognitio, & cum carne colluctatur, non adeò efficax est & ferax, vt charitatem, quam de se parturit, vbique pariat. Igitur Patres à primordiis vsq; Ecclesiæ hoc pacto explicant rationē iustificationis, eorum, inquā, quibus lumē rationis affulserit (nanq; paruuli sacramento fidei abluti, iustitiam assequuntur) nempe quòd Deus nullis nostris præeūtibus meritis fores nostri pectoris prepulsat, corda irradiat, ad se alliciens, vt nos trahat & conuertat: cui si nos assentiētes annuimus, vt veniamus & conuertamur, tunc nos ad se permouet, motu primū fidei, mox spei, tandem charitatis in detestationem peccatorum. Instar illius qui cùm auersum haberet vultum à sole, in illum se conuerti permitteret, vt lumen reciperet. Istos verò præparatorios motus, qua parte iustificationis gratiā antecedunt, negamus meritorios esse gratiæ, contra quam nobis tanquam Pelagianis Lutherani imponūt. Nam gratia, si esset ex meritis (vt ait Paul.) non esset gratia, sed meritissimo vocamus dispositiones, quibus nos spontaneos ad se Deus cōuertit, vt eius suscipiamus iustitiam. Quatenus verò iam opera sunt iustorum à diuina gratia infusaq; charitate profluentia, audenter fatemur, merita esse, tum gloriæ, tum augmenti gratiæ: vt iam suprà super verbo, Qui reddet vnicuiq;, &c. adnotauimus, & cap. sequēti repetemus. Per hæc igitur perspectissimus factus est sensus diuinę huius Pauli doctrinę: vtriusq; scilicet membri, & quòd non ex operibus, & quòd per fidē Christi iustificamur. Negatio quippe hæc solùm refellit opera præcedentia diuinam gratiam, vt cuius negantur esse merita. Hoc enim erat prorsus, quod Iudæorum error continebat, scilicet, quòd per suæ legis opera merebantur apud Deum iustitiæ premia. Et ideo hoc duntaxat refutat hic Paul. Haud tamen inficias ire cogitauit, quin fides dum iustificat, secū habeat alias virtutes comites. Siquidem non iustificat, nisi dum, modo iam explicito, per charitatem operatur. Quamobrem nec asserit, per fidem nos iustificari, eo quòd ipsa sola sit causa: sed quia primum fundamentū est, sine quo nulla opera cuiuscunq; legis efficacia sunt comparandæ salutis: quod Iudæorum superbia non agnoscebat. Atqui hunc sensum, tum sacra per se elogia efferunt, tum maximè Patrū testimonia perspicuè affirmant. Quorum aliqua huc à nobis ascita sunt, plurima verò 2. lib. de na. & gra. congesta. Vnde August. in enarratione Psal. 31. exponens illud, Ei qui non operatur, credēti autem in eum, qui iustificat impium, fides reputatur ad iustitiā, ait, nō quòd absq; nostra cooperatione, sola fides iustificet, sed non operanti, inquit, id est, impio iacenti in peccato, atque adeò non bene operanti: hoc est, nihil meriti adferēti ad suam iustificationem: credenti tamen per auxilium Dei, fides reputatur illi ad iustitiam. Sed quæ fides, illa scilicet, quæ per charitatem operatur. Et de fide & oper. cap. 14. cùm dicit, inquit, Apostolus, arbitrari se hominem iustificari per fidem sine operibus legis, nō hoc agit, vt precepta, ac professa fide opera iustitiæ contemnantur, sed vt sciat se quisq; per fidem posse iustificari, etiam si legis opera non precesserint: sequuntur enim iustificatum, nō precedunt iustificādum. Neq; negat in puncto iustificationis simul alias dispositiones cum fide cōcurrere. Nam subdit, quòd vbi ait Paul. fide nos iustificari, nō quamlibet fidem, qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeq; euangelicam definiuit, quæ per dilectionem operatur. Ait verò quòd opera sequuntur iustificatum, quatenus merita sunt, & rationē habent absolutæ virtutis. Et lib. 83. quæstio. 76. Vbi hanc materiam ex professo dilucidat, concilians Paulum, dicentem, fide hominem sine operibus iustificari, cum Iacobo, dicente, fidem cooperari operibus, ait, primū loqui

Lib. 2. de na. & gra. ca. 7
1. Cor. 13.
1. Ioan. 3.
Explicatio rationis iustificationis.
Sensus Pauli perspectus.
August.

loqui de operibus præcedentibus fidem: alterum verò de subsequẽtibus. Et lib. de prædest. sanct. cap. 7. (vbi comparat fidẽ, & opera, quæ inde nascũtur, Israeli, & Iudæ, qui ex Israele genitus est) ex fide, inquit, ideo dicit Paul. iustificari hominem, non ex operibus, quia ipsa prima datur, ex qua impetrẽtur cætera, quæ propriè opera nuncupantur, in quibus iustè viuitur. Nota quòd fides non est sola, sed prima: cur autem prima? quia ex ipsa impetrantur cætera. Quomodo autem ipsa alia impetrentur, luculenter edisserit lib. de spir. & lite. potissimùm cap. 13. vbi hanc constituit inter legem operum & legem fidei distantiam, vt quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat. Credendo, id est, dum per eam cognoscimus, à quo debeamus auxilium petere. Vnde subdit, Ac per hoc lege operum, dicit Deus, fac quod iubeo: lege fidei, dicitur Deo, da quod iubes. Ideo enim iubet lex, vt admoneat quid faciat fides: id est, cui iubetur, si nondũ potest, sciat quid petat. Et quando illa Aug. non adnotasset, expressè hoc docet Paul. vbi ait, Fidem esse argumentum rerum sperãdarum, nempe indicans nobis, quo debeamus officia nostra referre. Et ideo accedentem ad Deum oportet credere, illum esse vnum remuneratorem, cuius fide & spe erectus iustus, viuat in officiis charitatis. Fides ergo nõ sola, sed prima est causa iustificationis. Atqui cùm principiũ (vt est apud philosophos) virtute contineat subsequentes effectus, securus dicit hac ratione Paul. per fidem nos iustificari. Nam nisi nostra obsisteret libertas, carnis illecebris compressa, fides suo ingenio ferax est omnium bonorũ: genitrix quidem spei, ac charitatis parẽs. In summa, Non ex operibus, idem pollet, quòd non viribus nostris naturalibus, sed gratis per auxilium Dei. Quapropter quod hic & Gal. 2. & sæpe ait, Non ex operibus, idẽ pollet quod Ephe. 2. inquit, Non ex vobis, sed donum Dei est. Et Timo. 3. Nõ ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiã. Cessent ergo nos Lutherani maledictis proscindere, atque in familiam Pelagianorum obtrudere. Nos enim potius illos inde reuincimus, qd̃ doctrina hęc Pauli nullũ præse alium fert intellectum, quàm quem Ecclesia ante tot annorum centurias, contra Pelagianos sanciuit. Quod autem contra Pelagium de hac re Ecclesia definiuit (vt apud Augustinum in epistola ad Paulinum, & in concilio ipso Mileuitano cernimus) est, gratiam non secundum merita nostra dari, neque per liberum arbitrium sine Dei auxilio aliquid nos per nos ipsos facere operis, quod Deo gratum sit & acceptum. Atque adeò victoriam nostram non ex libero nostro arbitrio, sed ex Dei esse adiutorio. Ergo error Iudæorum quem hic Paul. reprehendit is ipse erat, quem Ecclesia contra Pelagium condemnauit: atque adeò veritas Paulini sensus, eadem, quam Ecclesia definiuit. Quin verò sibi ipsi caueant, vtrum ad se illud pertineat, quod lib. de fide & operibus cap. 14. commonet August. Porrò quòd sententia hæc, sola nos fide iustificari, pessimè audit apud apostolos Petrum, & Iacobũ, tanquam ex verbis deprauatis Pauli violenter exorta. Nam propter hanc inde exortam hæresim, ait, reliquos apostolos suas ædidisse epistolas: cuius authores Petr. deprauatores appellat epistolarum Pauli. Et Iacobus (inquit August.) vehementer infestus est eis, qui sapiunt, fidem sine operibus valere ad salutem, vsque adeò vt illos etiam dæmonibus comparet: dicens, quòd etiam dæmones credunt & cõtremiscunt. Nescio an plus satis, & cum legentium tædio: existimo tamen non sine operæ precio tãtopere hæsisse nos in explicando, quidnam sit, iustitiam Dei nobis obuenire, non ex operibus legis, sed per fidẽ Iesu Christi. (*In omnes & super omnes qui credunt in eum.*) Dilatatio est vniuersalis causæ, hoc est, explicatio iustitiæ fidei, quàm longè ac latè pateat. Perseuerat quippe in collatione fidei cum lege. Non enim solis illis, quibus data est lex, nempe Iudæis, exhibita est postea per Christum salus: sed omnibus in vniuersum credentibus in Christum. Quandoquidem non merito legis, sed fidei beneficio obuenit humano generi, In omnes, ergo amplitudinem fidei significat, super omnes, verò, eminentiam: sanè quòd non virtute legis aut naturæ vi, sed excelsiori causa atq; vtriq; præcellente prouenerit.

Non ex operibus.

Ecclesia contra Pelagianos.

Error Iudeorum & Pelagianorũ, idẽ.

Nõ enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.

Causam vtriusq; subscribit, scilicet, & generalitatis, & præeminentiæ fidei. Causa verò ea est, quòd nullum est inter Iudæos & Græcos interstitium, sed omnes peccauerunt. Quare vt Græci nullam sibi possunt arro-

arrogare gloriam à sua naturali lege, ita neque à sua sibi scripta, Iudæi. Quandoquidem vt vtraque suos docuit subditos quid persequi, quidque deberent in moribus fugere, tamen neutra præstitit auxilium aut originalem maculam delendi, aut cauendi actualia. Ob idque omnes egent gloria Dei. Sunt aliqui textus qui pro, gloria, habent, gratia. Attamen licet nonnunquam authores sancti videantur legere gratia, longè tamen frequentius legunt, gloria, & ita est Græcè δόξης. Vnde sensus est, quòd cùm nihil à nobis meriti adferatur ad iustitiam, sed ex sola diuina clementia nobis obtingat, omnes indigent diuina glorificatione, id est, illa gratia, vnde gloria Dei effulget. Quo fit, vt perparui referat, gratia, ne, an, gloria legas, eo quòd in eundem sensum ambo coeant. Est enim scripturæ mos, vbicunque insigne aliquod facinus memoratur, illã numinis præsentiam, gloriam domini appellare. Vt Exo. 24. Ascendente Mose in montem. Et habitauit, inquit, gloria domini super Sinai. Et. 1. Reg. 4. sublata arca domini, clamabat vxor illa Phinees, Translata est gloria de Israel, eò quòd capta sit arca. Nisi fortè gloria Dei actiuè audias in hoc sensu, Omnes egent gloria vera, quæ est à Deo. Acsi dixisset, possunt homines ex operibus legis gloriam inter homines venari: apud Deum verò non, nisi per fidem. Quemadmodum ait in initio sequentis capitis, Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Arrogantiam demum & hic deiicit Iudæorum, quibus nullum propter legẽ priuilegium relinquit in assequenda iustitia: quoniam nullo interiecto discrimine pares eos facit cum gentibus.

Gloria.

Iustificati gratis per gratiam ipsius.

Huic quod dixerat, per fidem Iesu Christi, explicationem attexit. Eò enim fides basis est, ac fundamentum Christianæ salutis, ac diuinæ fundamentum iustitiæ, quòd iustificati sumus gratis per gratiam ipsius. Relatiuũ quippe, ipsius, Christum refert, per quem Deus promissa compleuit sua, cui mũdus præstiterat fidem. At verò, gratis, &, per gratiam ipsius, sunt qui eodem referunt, nisi quòd per emphasin congeminatum putant verbum, Crediderim ego verò (nisi mea fuerit ignorantia) per gratiam ipsius, speciosissimam illius esse diffinitionem, quod præmiserat, gratis. Enimuerò gratis alio nobis pacto condonare poterat Deus delicta nostra, vtpote si absq; redemptore vllo, nullaq; iustitiæ ratione habita, ignouisset humano generi, tam quod in primo parente, quàm quod per se quisque deliquisset. Cùm enim cõtra illum duntaxat peccatum fuerat, quomodocunque ipse nobis condonasset crimina nostra, in gratiam eius rediissemus. At verò non ita fuit consilium eius, sed vt gratia cumulatissima, ita æquissima iustitia vsus est, dum præ nimia in nos dilectione gratis nobis dedit filium suum, qui, cum persona esset infinitæ potentiæ, infinitumque amica, grataque & accepta Deo patri, per mortem, eandemq; acerrimam, quam in carne pertulit, ad iustum exolueret eidem patri debita nostra. Vt qui sua ipsius efficeremur membra, suam iidem iustitiã adferremus ante tribunal suum, secundum mensuram donationis eiusdem: hoc est, prout quisq; assensione sua & cooperatione vsus fuerit ope & gratia ipsius Christi. Nam reddet (ait Pau.) vnicuique secundum opera sua. Attamen quia non modo gratis donatus est Christus, sed gratis quoque conceditur & nobis, vt eius efficiamur membra, ait, gratis per gratiam ipsius, hoc est per talem gratiã, in qua summa fuit iustitia. Quo fit, vt cùm dixerit, per gratiam ipsius, & addiderit (*per redemptionem quæ est in Christo Iesu*) non modo nulla sit repugnantia, verum perspicua eademque appositissima dilucidatio. Est enim redemptio vt meminit Origen.) illud precium, quod hostibus solet pro captiuorum liberatione pendi. Gratia ergo summumque beneficium, quod in nos contulit Christus, fuit, quòd se ipsum pro nobis tradidit. Illic enim (vt ipse author est Apostolus Col. 2.) Donauit nobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & potestates traduxit confidenter palãm, triũphãs illos in semetipso. Nec verò (quod Hiero. adnotauit) dixit, per emptionẽ (nam iam antea sui eramus per naturæ creationẽ) sed, per redemptionem: consonans Esaiæ vaticinio, Gratis venundati estis, & sine argento redimemini. Namq; vt peccatis nos gratis ipsi tradimus Sathanę, nullũ inde reportãtes emolumẽtũ, ita sine vllo nostro precio, preciosissimo sanguine illius, qui nullũ fecit peccatũ, redẽpti sumus. Fuit enim ineffabiliter

Gratis per gratiã ipsius.

Redemptio.

Col. 2.

Esa. 52.

Permutatum iudiciũ mortis.

iudicium mortis permutatũ. Cùm enim peccator homo placare Deum non poterat, factus est Deus homo, qui non suis, sed alienis peccatis mortuus, à nostris nos propriis eruet. Atque adeò iustitia eius, nostra efficeretur: secundũ verbum Pauli. 2. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatũ fecit: vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Vt ergo ad literã reuertamur, eadem Christi redẽptio, tũ opus iustitiæ fuit, quod patri persoluit, tum etiã gratię, quam in nos effudit.

Non persoluit diabolo.

Absit enim tam ingens vesania, vt quis dicat persoluisse pro nobis diabolo. Nam iniquo tyrãno quid homo debuisset? Imo verò quid opus erat Deo cum iniquissimo dæmone rationẽ illam inire iustitiæ? Sed satisfecit patri, quẽ iuxta verbũ proximè subsequens, nobis fecit propitiũ. Et sic vtiq; humanum genus à seruitute peccati liberauit, cui sua se sponte dediderat. Nam vt est Ioan. 8. Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et. 2. Pet. 2. A quo quis superatus est, huius & seruus est. Nullum tamẽ exinde ius diabolus in nos habebat, quod illi esset reddendum, sed exercebat tyrannidẽ. Atqui eo pacto satisfecit pro nobis, quo nulla poterat creatura. Id quod lib. 3. de na. & gra. cap. 6. meditabar. Enimuerò quòd ait D. Aug. 13. de trinitate, haud defuisse Deo alium modum liberãdi humanũ genus, non eo sensu excipiendum est, quòd fuisset alius modus posibilis perfectę redemptionis, absolutæq; & consummatæ satisfactionis. Sed quòd potuit (vt proximè dicebamus) delicta vniuersa omnino gratis nobis condonare, absque ratione vlla, vel redẽptionis, vel satisfactionis. Potuit item fortè creaturam aliquam eo secum gradu amicitiæ gratis copulare, vt eius mortem in precium acceptaret pro toto humano debito. Hæc autẽ non fuisset perfecta satisfactio (vt probè author est S. Tho. in. 3. parte. q. 1.) cuius causa palam fit ex ratione ipsa satisfactionis. Est enim perfecta satisfactio, solutio debiti, quæ nulla ex parte à creditore, sed tota à debitore proficiscitur. Si enim ego à creditore meo argentum dono susciperem, quo debitũ illi persoluerem, esset quidem satisfactio, sed quæ ex dono esset parta creditoris. Talisque esset illa craturæ satisfactio. Christus verò, licet sua misericordia factus est homo, tamen quia suppositum erat diuinum æquale patri, quanuis nulla esset alia donatus creata gratia, opera ipsius (nam opera, non naturę sunt, sed suppositorum) infiniti essent valoris & precij. Ob idq; de se ad iustum satisfecit. Neq; enim existimauerim hoc incomprehensibile incarnationis munus sine summa ratione & causa, nè dixerim, necessitate, collatum nobis à Deo esse. De quo proinde innumeras illi debemus gratias. Et hoc perspicienter hic S. Tho. adnotauit super hoc verbo, Quæ est in Christo Iesu, dicens, Quasi dicat in alio non poterat nobis esse redemptio. Atqui meditatò non dixit, per Christum, sed in Christo. Quoniam nõ per aliud exterum precium, sed per mortem nos redemit, quam pertulit in seipso. Apposuit verò, Iesu, eò quòd sit saluatoris nomen, atque adeò redemptoris.

Satisfactio Christi.

August.

Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionẽ iustitiæ suæ.

Mirificè cõnexa à Paulo hæc est explicationũ catena, vt articulatim subsequẽs membrum præcedẽtis mysteriũ aperiat. Annectit, inquã, rationẽ, cur redẽptio Christi per mortem suã, iustificatio fuerit nostra, Ratio quippe est, ꝓ proposuit eum Deus, vt se ipsum Deũ nobis propitiũ faceret. Nempe ꝓ cum in enarranda illa misericordia reconciliationis, nihil diuinæ iustitiæ debuisset adimere, quo minus fieret æquissima satisfactio, absolutissimaq; redemptio, id quod nulla creatura (vt modo dicebamus) præstare poterat, proposuit, hoc est, (Origene interprete, quo etiam & Chrysost. alludit, & Ambro.) ante secula in sua æternitate disposuit: vel (secundum Hieronymum) in promptu ob oculos omnium posuit filium suum propitiatorẽ, vt quicunq; per saluificam fidem eum susciperent, eius sanguine redempti Deum haberent propitiũ. Haud enim otiosè repetit, per fidem, sed appositissimè composuit redemptionem Christi & fidem nostram. Nimirũ vt admoneret, quòd vana fuisset redemptio, nisi nobis per fidem, eam ratam habentibus applicaretur, vt paulò superius exponebamus. Quo fit, vt per gratiam, per redemptionem, per fidem, tres ex ordine causas nostræ salutis prę se ferãt, vtpote gratuitam Dei voluntatem, quæ prima est, æquissimã iustitiã Christi, & vtriusque ad nos applicationem. Vbi nos legimus, propitiatorem, Græcè est ἱλαστήριον, quæ vox, sine articulo, vti iacet, anceps est. Potest enim esse accusatiuus neutrius generis, & tunc significat propitiatoriũ (vt

Tres causæ salutis

Propitiatorẽ

Orig.

(vt legit Orig. & Theophyl.) vel potest esse masculini generis, & tunc idem est (vt vertit interpres noster) quod, propitiatorem. Qua re hoc adnotauit Orig. quòd cùm Christus, & propitiatoriũ fuerit, & pontifex, & hostia, vno eodemq; sensu, apostoli, propitiatoriũ, vel propitiationem, vel, vt frequẽtius, inquit, in Latinis codicibus inuenitur, propitiatorẽ, eum nominant. Sed nihil interest, siue propitiator, siue propitiatoriũ, siue propitiatio scriptum sit. Hæc Orig. Haud tamen audiendi sunt qui legunt reconciliatorem, vel aliam quamlibet id genus vocem. Est enim allusio venustissima veritatis ad figuram: scilicet quòd antiquum propitiatorium, quòd Exo. 25. de auro mundissimo extrui iussum est, imponendum arcæ testamenti, Christi fuerat figura: qui corpus ex mundissima ac purissima carne, munere spiritus sancti indutus, Ecclesiæ erat præficiendus. Expurgatio itidem peccatorum, quam in sanguine hircorum & vitulorum pontifex, sancta olim ingressus, celebrabat quotannis, sacrificium Christi in cruce effigiabat, vti ipse Apostolus ad Heb. 9. cõmemorat, vbi ait, Quòd Christus assistẽs pontifex futurorum bonorum, perãplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis, neq; per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per propriũ sanguinẽ introiuit semel in sancta, ęterna redemptione inuenta. Ille quippe vitulorum sanguis, quia non erat causa vniuersalis redemptionis, sed signum indulgentiæ particularium delictorum, identidem erat vna, ac subinde altera vice fundendus: sanguis verò Christi semel effusus æternę fuit precium redemptionis. Eodem præterea loco Paulus & Christi corpus tabernaculo cõparat, & Christum ipsum, tum pontifici, tum etiã hostiæ. De qua ait Ioan. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Qua de causa mortem hic Christi non proprio nomine, sed sanguinis effusione designauit. Nempe vt ex integro constaret allusio. Ea quippe tunc pontifex significatione, hostiarum sanguinem contra propitiatorium pro peccatis aspergebat, vti legitur Leuit. 16. quòd sola tunc fide huius effundendi in cruce cruoris abstergebãtur delicta. Ob idque ingrediens in mundum dicebat Christus, Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem adaptasti mihi. Tametsi & respicere hic quoque Paul. potuit ad sanguinem agni, quo deliniti sunt Iudæorũ postes in exitu de Aegypto.

Cõtra nouos interpretes.

Exo. 25.

Leuit. 16.

Heb. 9.

Ioan. 1.

Heb. 10.

Ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.

Persistit in illo illustrando primo proposito. Iustitia enim Dei in eo reuelatur, cui videlicet cõsonant verba hæc, Ad ostensionẽ, &c. In quibus binus latet intellectus. Aut enim iustitia hic fidem Dei significat, seruatam & constantissimè persolutam, dum quẽ vnigenitũ promiserat mundo, fidelissimè miserit: qua ipse iustitia iustus est, vt paulò post ait Apostolus, velut æquissimus in suis promissionibus. Et talis tunc sensus assuitur præcedẽti sentẽtiæ, Quem proposuit, &c. veluti fuerat pollicitus. Aut loquitur de iustitia, qua nos iustos cõstituit, scilicet, vel qua nos perfudit, vel fortè quã in se Christus stupendam pro nobis obtulit. Quẽ igitur locus hic non nimis q̃ vehementer perterrefaciat, qui secũ cogitando reputet, ꝓ Deus filio suo pro nobis non pepercit? Perplexum me sanè habet, vtram præ altera demirer, misericordiam ne Dei, an iustitiã. Nam cùm seruari integrã iustitiam haud aliter iudicauerit, quàm per filium suũ vnigenitũ, eiusdemq; secum substãtiæ, carne assumpta, crucifixum, sic nihilo secius dilexerit mundum, vt nobis eum dederit propitiatorem in sanguine suo: vbi, quàm sit iustitia eius extimescẽda, fit manifestum. Quæ nam ergo putandũ est imminere nobis supplicia à iustitia Dei, qui immensam hanc misericordiã effusi pro nobis sanguinis eius, vsq; adeò negligimus, vt non modo non rependamus ei vitam, verum neq; vllam geramus curã seruandi animas nostras, tanti precio sanguinis redemptas? Qui tamẽ inde vel maximè extimescere scelera nostra deberemus, ac perpendere, quàm dira sint ab iniquis exigenda supplicia neglectæ misericordiæ, quòd non nisi tam tremenda interueniente iustitia Dei deletum fuerit chirographum, quod contra nos erat inscriptum. Hic autem sensus manifestatæ iustitiæ Dei apprimè quadrat cum suppositis cõtinuò verbis. (*Propter remissionem præcedentium delictorum.*) Inde enim iustitia Dei fit manifesta, hoc est, solum illum posse iustificare, quòd non mo-

Duplex intellectus.

Misericordia & iustitia.

do futura post delicta, verum vniuersa simul à mundi primordio patrata, siue sub lege naturæ, siue sub lege scripta, quæ videri Iudæis poterant per legem esse abolita, vsque ad donatum nobis Christum non fuerunt prorsus remissa, sed tũc primùm per eius iustitiã. Huius simile extat testimonium. 1. Ioan. 2. vbi ait de Christo, Quòd ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non autem pro nostris tantùm, sed etiam pro totius mundi. Id quod & frequentissimis antiquitatis de Christo vaticiniis prædictum fuerat, qualia sunt, Copiosa apud eum redemptio. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Et, Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet saluatorem. Et Micheæ vltimo, Deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Quare senex ille lætabundus excipiens vlnis redemptorem, nunc, inquit, dimittis seruum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Neque adeò refert, vtrum, præcedentium, adiacere putes genitiuo, delictorum, an verò præcedentium, hominum, subaudias. Persequitur nanque Paulus principale argumentum suum de Iudæis & Græcis. Quorum neutros sua potuit lex à noxa seruare, sed omnes per Christi mortem salui facti sunt. Fuit quippe fructus sanguinis Christi, vniuersalis redemptio totius humani generis. Quoniam non est aliud nomen sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Ne quis verò hæsitare queat, an omnia in vniuersum priscorũ crimina fuerint morte Christi condonata: imo verò quomodo illorum Patrum errata, qui iampridem in gratia & amicitia Dei ab hac luce demigrarunt, non fuerint vsque ad tempus illud Christi dimissa, præsto occurrit ac subdit (*In substentatione Dei*) Est fortè Hebraismus supplemento egens relatiui, hoc est, quæ quidem peccata fuerunt in sustentatione Dei. Acsi dixisset, Haud quidem cuncta remissa sunt, at illorum omnino, qui in gratia, qualis tunc erat, defuncti sunt. Eorum etenim peccata qui vel per sacramentum, vel per pœnitentiam participes fiebant effundendi sanguinis Christi, per eius fidem tolerabantur à Deo, vt morte eius remitterentur. Sanguinis quippe virtus per fidem operatur ac diffunditur, & eandem nobiscum sortiti sunt fidem antiqui, iuxta illud. 2. Corinth. 4.

Vaticinia Christi.
Psal. 129.
Esa. 45.
Dubium præcipuum.

Habentes eundem spiritum fidei credimus. Scilicet illi expectantes venturum, nos verò confitentes venisse. Quocirca, tametsi diffitendum non sit, ante Christi aduentum veram fuisse gratiam & amicitiam Dei, non solùm in Patribus veteris testamenti, vt in Abraham & prophetis, verùm in lege naturæ, vt in Noe, Melchisedech & Iob, & aliis, quos scriptura commemorat, modò rectos, modo iustos, modò inuenisse gratiam in oculis domini, tamen ad gradum illum amicitiæ, vt digni essent adeunda hæreditate, & conspectu Dei, qui debetur amicis, & filiis, illa olim gratia non pertingebat. Et ideo Patres substinebantur in limbo suo, quoadusque precium redemptionis Christus soluerat. Sustentari enim ac tolerari nõnihil deterit, ac diminuit de flore gratiæ & amicitiæ. Nam qui tolerantur, nondum ad omnes amicitiæ numeros peruenerunt. Perinde res tunc habebat, acsi modò princeps reos quospiam & sibi offensos, neque ad suum omnino conspectum admittere vellet, neque verò omnino condonare, sed precibus victus, abstineret lege agere in illos, & velut in deposito custodiret, quoadusque fieret iniuriarum compẽsatio per alium, à quo certò sciebat satisfactum iri. Atqui forsan in hoc sensu de suo Baptista pronunciauit Christus, Qui minor est in regno cælorum, maior est illo. Conferebat enim illic gratiam familiæ euangelicæ, cum illa Patrum antiquæ legis, dicens, quòd summa illorum, puta gratia Ioannis, qui fuit omnium maximus, non adæquabat gratiam baptismi: quæ cùm sit minima in regno cælorum, hoc est, in Christianismo, tamen cæli fores continuò pandit. Huic consonat & verbum Pauli. 2. Corinth. 4. Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Nunc proprior est nostra salus, quàm cùm credidimus. Loquitur enim, acsi vna esset Ecclesia à tempore Abrahæ, quando credere cœpit orbis pollicenti Deo salutem, vsque ad Christum, quando facta est (*Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore*) Repetitio hæc, Ad ostensionem, &c. minimè redundat, fuit nanque accommoda, & necessaria ad explanandũ, cur Deus tam diu sustentauit priscorum delicta: causa enim fuit, vt hoc præfinito tempore suam patefaceret iustitiam. Quòd si quis percontetur, cur qui diues est in misericordia, non statim postquam Sathan in mundum grassatus, omnia oppleuit sceleribus, hanc

Gratia ante Christi aduentum.
Exemplum.
Qui minor est in regno cæ.
Rom. 13.
Dubitatio.

hanc operatus est redemptionem, per quam aditus pateret cunctis ad regnum ab Abel iusto vsque ad Ioan. Baptistam. Egregiã certè respondẽt Patres rationẽ, scilicet ob superbiã edomandã humani generis. Siquidẽ cũ protoparentes nostri præ superbia lapsi fuissent, ex re nostra erat, hominẽ prius in lege naturę arbitrio suo permitti, vt tenuitatẽ naturalis luminis, ac defectum scientiæ per absurdissimos philosophorũ errores cognosceret: ac deinde sub ampliori luce legis scriptæ exerceri, vt imbecillitatem naturaliũ virium, defectumque potentię, crescẽte cum cognitione peccati, libidine, experiretur: atque adeò tam legi, quàm naturę diffusus, ad Deũ identidem manus attolleret, cuius diu expectatum auxilium pluris idcirco æstimaret. Præterquàm quòd dignitas ipsa venturi, hoc etiam postulabat, vt diu ipsum mundus præstolaretur. Erat enim mundus aliquod seculis (vt iam ante dicebamus) infantior, ac rudior, quàm qui posset tantum beneficium agnoscere, quoadusq; venit plenitudo temporis. Non autem hic est locus hęc discutiendi. Nam si morosus quispiam presius rem vrgeat, quòd alio forsan tempore si venisset, plures salui fuissent, id quod Christus ipse de Tyro & Sydone pronunciat, non audet August. in lib. de perseuerantia aliter respondere, quàm quòd non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei (*Vt sit ipse iustus & iustificãs eum, qui est ex fide Iesu Christi*) Finis est totius periodi. Quod enim præfatus est, proposuisse Deum propitiatorem filium suum, ad ostensionem iustitiæ suæ, id apertius concludit. Nempe quòd hoc fecit, vt sit ipse iustus. Non quidem iustificatus, vt nos per susceptam iustitiam (de quibus dixerat, Iustificati gratis) sed sua natura iustus, & ideo seruans promissam suam fidem iustificandi, nõ quidem promiscuè ac temerè vniuersos, sed eos prorsus, qui sunt ex fide Iesu Christi, hoc est, qui ex fide nascuntur & coalescunt in corpus Christi. Nam dedit potestatem filios Dei fieri iis, qui credunt in nomine eius. Et, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, nõ intrabit in regnum cælorum.

Dignitas aduen. Christi.
August.

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non: sed per legem fidei. Arbitramur enim, iustificari hominem per fidẽ sine operibus legis.

Ex hac demum manifestatione iustitiæ Dei per sanguinem Iesu Christi concludit id, quod ab initio epistolæ fuerat eius propositum, puta deprimere Iudæorum superbiam, oraque obturare, & obsepire, qui gloriam sibi suæ iustitiæ arrogabant, illosque Gẽtibus adæquare, ac deniq; omnium iustitiam Deo transcribere, vt illi soli adscribatur gloria. Vtitur autem interrogatione, vt vis sit, vehementiaque in verbis maior. Et quanuis gentes quoque attingat interrogatio, qui neq; à lege sua naturali gloriam sibi poterant vllam attribuere, peculiariter tamẽ inuehitur in Iudæos, quibus superiori capite inter cætera improbat, quòd gloriarentur in lege. Et quanquam in Græcis nonnullis codicibus non extet, tua, sententia tamen eadem est. Neq; verò solùm Latini, verùm & Origen. Legit & Theophyl. August. autem lib. de spir. & lite. cap. 10. non vno sensu hanc gloriationem exponit. Ait enim, posse hic intelligi gloriationem laudabilem, quæ in domino est. Quæ quidem per iustitiam Christi exclusa est, hoc est, expressa, & (vt dictum est) ostensa. Vnde & exclusores, inquit, dicuntur quidam artifices argentarij. Hæc autem vera gloria, dicitur Iudæorum, quia non deberent nisi in domino gloriari. Sed tamen legitimus sensus ac genuinus Pauli est, de vitiosa gloriatione, quæ de superciliis Iudæorum descendebat. Quam commonstrauit esse exclusam, id est, depulsam, non per legem factorum, sed per legem fidei. Quoniam etsi gloriatio ex operibus legis promanans, in personas refundatur, illa tamen quæ nascitur ex fide, Deo debetur. Non autem ait simpliciter, per fidem, sed venustius, per legem fidei, vt lex vna, per legem aliam, appareat eiecta. Cùm enim lex sit vis ac norma operum, quicquid eiusmodi vim habet, translatè lex dicitur. Quare & infra cap. 7. legem mentis, appellat vim mentis ad optima deprecantem, legem autem membrorum, carnis illecebram & cupidinem: fides ergo nos, nostraque officia rectificans, lex probè nuncupatur. Neq; verò dixit (vt notat Chrys.) Periit gloriatio tua, id est, quam à lege aucuparis, aut cessauit, aut quid simile, sed significãtissimè, exclusa est, id est, repulsa per ostensionem iustitię fidei. Huc quoque spectat quod ait Ioan. lex per Mosen data est, gratia & veritas per Ie-

August.
Lex.
Exclusa.
Ioan. 1.

sum Christum facta est. Nempe gratia iustificationis & figurarum veritas. Vel gratia & iustitia. Deus enim per Mosen legem duntaxat dedit, qua doceret populum: at quicquid gratiæ ac iustitiæ ab orbe condito largitus est post peccatum, id per Christum factum est. ¶ Est verũtamen spectatius hæc consyderanda discretio inter legem factorum & legem fidei. Imprimis lex factorum non hic censetur, præcisa illa portio legis veteris, quę posita erat in cerimoniis & neomeniis (vt sapienter August. adnotauit in de spi. & lit.) sed lex vniuersa quæ mores instituit: vt iam suprà plenius disputauimus super verbo, Quia ex operibus legis. Eandem enim legem ex cuius operibus non iustificamur, cognominat hic pari ratione legem factorũ. Ob idque neque constituit hic differentiam inter totam legem euangelicam, & legem veterem, de qua dicturi sumus in calce huius capitis. Nam & in Euangelio sunt eadem moralia præcepta, quæ erant in veteri, quorum officia per se non iustificant. Et quemadmodum in lege illa sua erant sacrificia & cerimoniæ, quibus fidem Christi Patres profitebantur, ita sunt & in nostra. Et præterea, sicut nos tenemur lege fidei, id est, præcepto fidei, similiter obligabantur & illi. Nam illud, Accedentẽ ad Deũ necesse est credere, vniuersos ab exordio mundi comprehendit mortales. Vnde Ecclẽs. 2. Qui timetis Deum, credite illi. Et, Credidi, inquit Dauid, propter quod locutus sum. Quare lex illa non erat tota posita in externo cultu, sed potissimum eius fundamentum, sicuti & nostræ, erat interna fides, per quam cultores legis iustificabantur. Discrimen ergo hoc (vt author est loco citato August.) illud est prorsus, quod Apostolus constituit inter epistolam scriptam spiritu Dei viui penitus in cordibus, & illam quæ scribitur in tabulis lapideis, Et quod est inter literam occidentem, & spiritum viuificantem. Atqui vt perspicacius dicam, legem factorum appellat Apostolus legẽ quamlibet, seu externè scriptam, seu internè naturali lumine reuelatã, quæ vim tantùm habet docendi, dirigendi, & imperandi ac prohibendi quæuis opera, siue moralia sint, siue cerimonialia: nulla tamen pollet facultate remittendi cõmissa peccata, neq; efficiendi ea opera, quę per se Deo placeant. Et ideo (vt infra patebit) eadẽ dicitur, occidens litera. Lex verò fidei est lumen supernè à Deo impressum penitissimè mentibus nostris, qua ratione nos instituit, ac dirigit, vnde debeamus fauorẽ petere, & opem, qua à peccatis liberati, Deoque reconciliati, possimus officia illa, quæ per legem docemur & iubemur, taliter perficere, vt in oculis eius grata sint & accepta. Et hoc est, quòd ait ibidem Augu. scilicet, Quod operum lex minando imperat, hoc fieri lex credendo impetrat. Illa dicit, Non concupisces: ista dicit, Cùm scirem quia nemo esse potest continens, nisi Deus det, adij dominum, & deprecatus sum. Quod est dicere, Lex obligare quidem potest præuaricatores ad pœnam, neutiquam tamẽ ad iustitiam satis adiuuare. Quocirca sub lege factorum, legem etiam Gentium complexus est. Lex autem fidei est de qua infra. 8. Lex spiritus vitæ quæ est in Christo Iesu. Et de qua prædixerat Hiere. cap. 31. Hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos. Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum scribam eas. Atqui ex hoc legum interuallo innascitur & discrimen inter iustitiam operum, & iustitiam fidei, cuius iam suprà meminimus. Iustitia enim operum est humana rectitudo, quæ per naturalem facultatem in moribus est, secundum legis normam. Iustitia verò fidei, peccatorum remissio, ac sanctitas apud Deum. Quòd autem hæc fuerit mens Pauli, apertissimum ex subiunctis verbis fit. Et enim vt paulò antea confirmauit, ex operibus legis non iustificari omnem carnem, eò quòd per legem nihil aliud præstitum est, quàm cognitio peccati, ita & nunc viceuersa comprobat, per legem factorum nõ excludi gloriationem personarum, hoc est, non esse adscribendam legi iustificationem, quia (*Arbitramur, inquit, iustificari hominem per fidem, sine operibus legis*) Est enim resumptio præcipuè hic propositæ conclusionis, cuius vtrunque membrum, scilicet, & quomodo non ex operibus legis, & qualiter per fidem parta sit nobis iustitia, iam satis in superioribus enucleatum est. Haud enim abiecta simpliciter sunt opera legis, sed ab hac præcisa ratione iustificandi, quæ est, reuocare hominẽ in gratiam Dei, quod opera præcedentia diuinum subsidium efficere non possunt. Sunt tamen deinceps necessaria ad cultũ incrementumq; iustitię. Id quod Orig. optimè declarat eorum exemplis, qui de improuiso sunt iustificati absq; præcedentibus operibus, puta exẽplo latronis, quem sua fides saluum fecit. Et exemplo Magdalenæ.

Discrimẽ inter legem factorũ & legem fidei.

August.

Ecclẽs. 2.

Psal. 118.

1. Cor. 3.

Sap. 8.

Iustitia operum & iustitia fidei.

Orig.

Lenæ. Haud tamen est cur ex hac Origenis authoritate Lutherani exultent, acsi docuerit sola eos fide iustificatos. Nam verba latronis Memento mei, spem ac pœnitentiam & charitatem demonstrant, quibus fuit vnà cũ motu fidei à Deo tractus. Et in Magdalena apertius id indicauit tum fletus, tum & Christi testimonium, Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.

Lutherani.

Origẽ.

An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? Imò & Gentium: quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionẽ ex fide, & præputium per fidem.

Hic intueor excelsum Pauli ingenium attolli ad causam altissimam ac principem, puta fontalem & efficientem, cur Deus quantũ ad sufficientiam, omnium in vniuersum mortalium salutem fuerit operatus. Nam hactenus à causa materiali argumentum sumpserat quam itidem demonstrauit, generalem, scilicet, ex eo quòd omnes tam Iudæi, quàm Græci peccauerunt, indiguisse gloria iustificantis Dei. At verò ex huiusmodi indigentia non tã extruitur solidum argumentum, quòd essent seruandi, quàm ex benignitate causę agentis. Videtur ergo mihi Paul. à primo fonte rem deducere. Hæc enim vna fuit Deo causa condendi humanum genus, (quod antehac dicebamus) vt nobiscum suam communicaret effusissimam deitatem. Ob idquè proprium ipsius munus est, aberrantes ab illo scopo in viam reducere, id quod naturalem exuperat facultatem nostram. Quo fit, vt prima causa nostræ salutis sit Deus, qua ratione bonus est. Est ergo argumentum huiusmodi, Deo proprium est, eos iustificare, quorum est Deus: non tantum Deus est Iudæorum, sed etiam Gentium: iustificat ergo cum Iudæis pariter & Gentes. Et idcirco vna esse debet causa communis, per quam omnes iustificentur, sicuti vnus est & Deus qui iustificat: hęc non poterat esse lex, quæ non participabatur Gentibus: fit ergo, vt qui vnus est omnium Deus, per vnam ipsius fidem iustificet tam circuncisionem quàm præputiũ, hoc est, vtrumque populum, tam recutitum illum ac circuncisum, quàm præputiatum. Similiter ait Galat. 5. In Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quę per charitatem operatur. Quod ait, ex fide, &, per fidem, forsan idem est, vt aiunt Hieronym. & Augustin. Nisi quis fortè hoc mysterii meditetur, quòd, ex, significet remotiorem causam, per, verò, propriorem. Iudæi enim à fidei fundamento exorsi, per legem tum postea coluerunt Deum. Gentes verò primum ad prędicationem Christi per fidem iustificati sunt. Et huc forsan spectat Orige. qui de re hac longam orditur homiliam. At non absq; mysterio phrasi hac interrogandi vtitur, An Iudæorum Deus tantum? Nam id quoq; Iudæi adstruebant. Nempe quòd propter susceptam legem Deus verus, Deus Hebrẽorum proprie nũcuparetur, & Deus Abrahã, & Deus Iacob, &c. Vt Exo. 5. & alibi crebrò videre est. Atq; ideo putabant sibi propriè aduenisse Messiam. Igitur de hoc errore illos hac deiicit scisitatione. Nam etsi, ob peculiarem Dei cultum inter alias nationes, notus in Iudæa Deus diceretur, erat nihilominus (vt est in Psal.) Rex omnis terræ Deus. Vnde Hiere. 10. Quis non timebit te, ò rex Gentium.

Causa humanæ creationis.

Argumentũ Pauli.

Gal. 5.

Iudæorũ Deus.

Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

In fine tandem & calce capituli, hoc est, collationis fidei cum lege, lenit sedatq; Iudæorum animos, quos grauiter inde perturbare poterat, & consternare, quòd visus semper est adeo fidẽ in sublime tollere, legemq; supprimere, acsi fides aduersa esset legi, eamq;, vti prauam & exitiosam cum idololatria Gentium auersaretur. Prosequitur autem eundẽ rogationis impetum, Nunquid ergo legem per fidem destruimus? Hoc est, abrogamus euacuamus, & proiicimus? Absit. Abhorrentis est. Sed legem statuimus, hoc est, constabilimus, & obfirmamus, scilicet, per fidem. At obiectat sese hic confestim Apostolo sua ipsius doctrina. 2. ad Corint. 3. vbi docet, Gloriam vultus Mosis promulgantis legem, eiusq; ministrationem, ac subinde legẽ euacuari per gloriam ac lumen Christi. Id quod ad Heb. 8. & 9. confirmat, commonens, antiquatam esse legem. Nam translato, inquit, sacerdotio, & legis quoq; necesse est translationem fieri. Hæc autem, quæ videtur, nulla est dissensio. Legem enim veterem bifariam est consyderare, scilicet, qua parte cerimonias & iudicia continebat, & qua, moralia amplectebatur etiam præcepta. Vel si mauis, qua ratione figura vẽtuę erat euangelicę, vel qua officia imperabat, q̃ ad mores diuinumq;

Argumẽ. contra.

Heb. 7.

Lex vetus.

uinumq; cultum pertinebant. Et neutro modo infirmata est per fidem, sed vtroq; dilucidata & asserta. Porrò quantum ad vim operum inde potissimè corroborabatur, quòd opera illa per se Deo placere non poterant, nisi quatenus fide nitebãtur. Fides ergo, præterquàm quòd peccata remittebat, id quod lex nequibat, causa etiamnum erat, vt opera legis, quæ fierent ex gratia, tam cerimonialia, q̃ moralia accepta essent Deo, & apud ipsum meritoria. Et ideo lex quæ per se tantum valebat peccatum monstrare, vigorem accepit ac vim operandi per fidem. Sed & quatenus figura erat, per fidem est quoquè illustrata & firmata, nempe demonstrantem, quãm fuerit verax in suis vaticiniis, figurisq; & oraculis, quorum veritas patefecit in Euangelio. Ob idq; dignitatem legis per hoc fides illustrat, quòd maximè ostendit fuisse operę precium tanquam Euangelii testem. Quapropter dixit, testificata à lege. At verò quoniam qua parte prenuncia erat Christi, ipso veniente, perfuncta iam est officio suo, hac ratione fides illam non quidem abrogauit, sed declarauit, cessasse. Et hic intimus est omnium sen-
Mat.5. sus sententiæ illius Christi, Non veni soluere legem, sed adimplere. Quod est, Non abrogo legem, neq; tollo, sed quia non fuit ędita nisi vsq; ad me, per me impletum est tempus illius, vt iam deinceps abolita censeatur. Atq; hoc est, quod ait locis citatis Paul. euacuatã esse legem, & antiquatam, & translatam per Christum. Veruntamẽ neq; isto modo fides Christi destruxit legem, imò explicuit ipsius munera & officia: quæ erant, tum peccata patefacere, tum legem prænunciare nostram: atq; hoc nomine fuisse vtilissimam suo tempore, tanquam pædagogum (vt ait alibi idem
Gal.4. Apostolus) quoadusq; veniret plenitudo tẽporis. Euacuauit ergo fides legem, eo solum
1.Cor.13. tropo loquendi, qui est ad Corinthios, Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. ¶ At verò quoniam hucusq; solum inter legem quamcunq; & fidem Christi diximus, Paulum discriminatum esse nõ autem inter legem totam euangelicam & antiquam, superesse existimo, vt ad plenioręm prædictorum intelligentiam, veluti colophonem adhibentes, vtcunq; discrepantiam inter
Discrimen inter vetus ac nouum testamentũ eadem duo testamenta attingamus. Id quod sermonis perpetuitas hactenus non permisit. Igitur primùm omnium inter nouum, vetusq; instrumentum sic nimirum conuenit, vt vtrobiq; necessaria sit fides ad iustitiam, absquè quo fundamento nulla fieri tunc poterant, neq; verò modo possunt opera, quę digna sint æterna remuneratione, neq; adeo legitimo virtutis nomine: qua tamen præuia fide ac diuina ope, sicuti nunc, ita & tunc tẽporis omnia opera, siue moralia, siue cerimonialia, nomen habebant ac rem quidem simpliciter virtutis ac meriti apud Deum. Pertinebant enim tunc cerimoniæ ad obsequium & cultum Dei, veluti & modo nostræ. Discrepantiæ verò sunt potissimùm tres. Prima, quã nunc explicatior fides est, quàm tunc. Qui enim tunc credebatur venturus, venisse iam creditur. Secunda, quòd lex illa nõ erat adeo vniuersalis, atq; nostra. Poterãt enim tunc extra illam legẽ Gentes saluari, quod nunc absq; nostrę professione nequeunt. Tertia, quòd mysterium salutis, quod in illa sperabatur, in nostra exhibitum est. Qua de causa lex euangelica dicitur lex gratię, sanè quòd (vti paulò ante dicebamus) nunc Christus operatus salutem, ianuam patefecit regni. Quamobrem & nostra septem sacramenta, veluti instrumẽta passionis eius, gratiã conferunt, quod Paulus antiquis denegat: appellans illa infirma & egena elementa, quę facultate vacabant iustificandi. Tametsi (vt statim dicturi sumus) in circuncisione, gratia impendebatur originalem detergens labem, tanquam sub signo professę fidei Christi. Abundãtior tamen fit per nostrum baptismum. *Lex gratiæ.*

CAP. QVARTVM.

QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem?

Scopus quem sibi Paulus in his potissimũ quatuor capitulis proposuerat (vt initio dicebamus) is est, vt ostendat, non nisi per vnam fidem Iesu Christi oblatam esse nobis à Deo iustitiam. Atquè hoc præcipuè contra Iudęos, quos de contrario errore deiicere satagit, atq; Gentibus æquales in hac parte facere. Eam autem Iudęi virtutem iustificandi duobus tribuere poterant, scilicet legi, & circuncisioni. Quorum priori membro expedito, scilicet quòd per opera legis non obtinetur iustitia Dei, pergit & de circũcisione, cui iam supra cap. 2. sermonem iniit, idem commonstrare,

strare, si per se consyderetur. In quo totũ hoc
Diuisio. quartum caput insumit. Et quãuis non adeo necessaria esset huiusmodi partitio, possum ipsum tamen in quatuor articulos distribuere. Primùm enim ostendit, Abraham nõ ex circuncisione, sed ex fide fuisse iustificatum. Mox inde, vbi ait, Et signum accepit, aperit causam & finem, cur acceperit circuncisionis religionem. Tertio ab illo loco, Nõ enim per legem, edocet, quòd nec promissio futuræ redemptionis facta illi est per legem. Nam tam circuncisio, quàm promissio legem multo tempore antecesserunt. Quarto deniq; ex illo verbo, Cui credidisti, vsque ad finem, multa effert commendatione fidem Abrahę. Proponit igitur statim in fronte quæstionem. (*Quid ergo dicemus inuenisse Abraham.*) Simili enim oratione exorsus est caput præcedens. Quid amplius Iudæo est, aut quæ vtilitas circuncisionis? Et est velut Iudæorum obiectio aduersus illa vltima verba, quibus constituit, exclusam ademptamquè fuisse Iudæis omnem gloriationis ansam, per fidem Christi. Poterant enim Apostolo reclamare, incassum tunc se obseruasse circuncisionis religionem, quam tamen Deus sanctissimo fœdere imperauerat Abrahæ. Meditatò enim in cau
Circuncisio sa circuncisionis, nominat Abraham, quoniã circuncisio non pertinebat ad legem Mosis, hoc est, non erat per ipsum mandata, sed Abraham multò antea dum promisionem redemptoris fide suscepit, iusus fuit cum sua posteritate illo charactere discerni ab orbe reliquo. Erat enim condecens per fidem venturi aliquandiu populm erudiri, antequam lege operum instrueretur. Primùm vt antequam legem audiret, finem doceretur, ad quem scilicet, per ipsam erat perducendus. Nam in omni officio, cognitio finis prima basis est. Vnde illud existit Pauli, Accedẽtem ad Deũ oportet credere. Deinde maximè vt spem salutis non in operibus legis, per quæ peccata remitti nequibant, sed in fide Christi homines collocarent. Quocirca accommodatissimum hinc Paulus extruit argumentum, nulla legis opera ponenda esse in causa iustificationis, quòd Abrahamus non solum ante legem Mosis, sed ante circuncisionem legitur, quia credidit, assecutus iustitiam. Concludit ergo quasi ex prędictis, Quid ergo dicemus
Secundũ carnem. inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Adiectionem, secundum carnem, sunt qui applicent verbo, inuenisse, (vt Ambros. & sunt qui cum verbo, patrem nostrum, coniungant, vt Origenis & alii authores Græci & Augustin. Secundum Ambrosium sensus erit, Quid ergo dicemus inuenisse Abraham, hoc est, meruisse, vel fortè dono Dei acquisiuisse, per illam carnis circũcisionem? Et in hoc sensu videretur mihi Paulus, opposuisse circuncisionem in carne, circuncisioni cordis in spiritu, vti fecerat in fine secundi capitis. At verò secundum alios, nulla insinuatur hic nominatio circuncisionis, vsque ad subsequentia, sed subintelligitur in genere sic, Quid dicemus inuenisse Abrahã, qui secundum carnem pater est noster, scilicet per opera legis, qualis fuit circuncisio. Atqui prępositio, secundum, huic lectioni plus fauet. Nam aliàs dixisset, per carnem. Arridet & eidem sensui, quod paulò post colligit, Abrahã, patrem fuisse secundum spiritum omnium credẽtium. De quibus ait Christus, Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Vt ostendat hanc veram esse paternitatem apud Deum: non autem illam, quam hic proponit secundum carnem. At non ita multum refert, vtram amplectamur lectionem. Dixit, patrem nostrum, non eò solum, quòd & ipse proles etiam esset Abrahæ, sed quia in morte hanc habet humilitatem, vt vbi humiliare cogitat Iudæos, se vnà connumeret.

Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.

Respondet ad quæstionem, haud quidem exprimẽdo conclusionem, sed syllogismum, vnde colligitur. Respondet enim prius, quid non inuenit per opera legis. Hoc est, quòd nõ inuenit iustitiam. Deinde in secunda sectione capituli, quid inuenit. Quia signaculum accepit iustitiæ. Syllogismus ergo Pauli est destru *Syllogismus* ctorius. Si Abraham ex operibus iustificatus est, habuit gloriam, hoc est, nactus est inde gloriam (puta apud homines) sed nõ apud Deũ: habuit autem gloriam apud Deum, ergo aliunde quàm ex operibus iustificatus est. In priori prępmissa subnotat discrimen inter iustitiam fidei, quæ sola existimatur iustitia apud Deũ, & iustitiam operum. Non solũ operum legis scriptæ, sed etiam naturalis. De illis enim loquitur hic etiam Paulus. Nam ex operibus legis scripte, quę longè post Abraham ædita fuit, indubitatum erat non fuisse iustificatum. Hęc autem operum iustitia duplici

Iustitia apud homines. plici ratione dicitur iustitia apud homines. Vno modo, quòd cum ad veram iustitiã, etiã moralem & ciuilem, non sufficiat opera fieri iuxta præceptionem legis, nisi recta etiam intentione, & homines non intueantur corda, sæpenumero opera, sinistra mente exhibita, falsò existimantur ab hominibus iusta. Sed in alio sensu iustitia quoq; operũ, iustitia est suo modo apud homines, vt sæpius antea diximus, & in fine lib. 1. de nat. & grat. latissimè discussimus. Nempe quòd opera, quæ facultate naturæ, secundum legem, intentione honesti, nequé alia adiuncta circũstantia praua, fiunt, quanuis non sint iustitia apud Deum, vt per quæ, nec peccatum remittitur, vt reconciliatio fiat cum Deo, atq; adeo neq; re, neq; nomine sint absolutæ virtutes, sunt tamẽ virtutes suo modo, hoc est, ciuiles & morales, eæ demq; apud homines verè dignę præmio, hoc est, honore, qui humanis legibus decretus virtuti est. Atq; hunc arbitror etiam secundum sensum significatum esse hic ab Apostolo.

Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatũ est illi ad iustitiam.

Proposita primum quæstione, subiunctoq; deinde responsorio syllogismo, subiungit tertio loco, probationem secundę præmissę, quam non explicitè posuerat, scilicet, quòd Abraham habuit gloriam apud Deum, et id quidem non per opera, sed per fidem. Probationem autem adsciscit à testimonio scripturę, Gen. 15. Existimo locum hunc Pauli postremo capitulo lib. 2. de nat. & grat. ita à nobis esse expositum, vt nullum hinc prorsus argu- *Lutbe.* mentum Lutherani, vnde validissimum putant, adferre valeant, ad cõfirmandum, quòd iustificatio, hoc est, recõciliatio, solo fiat actu fidei. Etenim (quod satis mirari nequeo, eos non animaduertisse) illo temporis articulo, quo Gen. 15. facta est Abrahæ promissio progignendi seminis, quando Deo credidit, non fuit primùm iustificatus. Nam, vt Orig. perspectè adnotauit, iam ante multa eius officia, ceu viri iusti, Deo fuerant probata & grata, sanè cũ iussui Dei iam obediens (vt ait Heb. *Gene. 13.* 11. Paul.) fide exierat de terra sua, & de cognatione patris sui. Et apud conuallem Mambre ædificauerat in Hebron altare domino. Ac deniq; benedictione Melchisedech comprobatus fuerat iustus apud Deum, cuius significatione, panem ei obtulit & vinum. Quin verò nemini ambigendum arbitror, quo minus statim à puero Deo fuerit gratissimus, scilicet protestatione illa fidei, qua erat in iure naturæ ab originali labe mundatus, veluti Abel, Enoch, Noe, & reliqui eius maiores. Adparabat enim ipsum Deus, efformabatq; secundum cor suum, vt cui mysteria fidei decreuerat reuelare. Elogium ergo hoc nulla apparentia significat, quòd per illum tunc actum credendi iustificatus est, id est, ex iniusto iustus constitutus, sed hoc prorsus, quòd actus ille fuit actus iustitiæ & obedientię, atq; adeo Deo acceptus. Sicuti si quis modo iustus probaret, susciperetq; aliquem articulum fidei, quem antea à se ignoratum, Ecclesia nunc expromeret ex Euangelio. Et sicut legitur Ioan. 2. de apostolis, quod post resurrectionem crediderunt sermonem, quem prędixerat Iesus de excitatione templi, sensum habuisse de ipsius corpore. Haud enim per illam fidem fuerũt primùm iustificati, sed fuit illis virtus iustitię. Ita enim expressè habent verba, credidit Abraham Deo, & hoc ipsum credere, reputatum est ei ad iustitiam, id est, probatum à Deo est, veluti officium iustitiæ. Eadem enim phrasi legitur. 1. Macha. cap. 2. quòd Abraham in tentatione inuentus est fidelis, & reputatum est illi ad iustitiam. Qui absq; dubio sermo non significat primam iustitiam. *Dubitatio.* At verò redarguis contra, Quale ergo hinc Paulus comminiscitur argumẽtum pro fide contra opera legis? Re vera per quàm egregium, ad vtranq; conclusionis partem, tã negatiuam operum legis, quàm affirmatiuã fidei. Primùm enim probat neq; ex legis Mosaicæ operibus, neq; verò ex circũcisione, vbi credebant Iudæi, remissam fuisse primùm originis culpam, vllo fuisse pacto pendentem iustitiam apud Deum: si quidem ante legem & circuncisionem, virtutem præstitisset Abrahamus iustitiæ, per quam, consecutus est gloriam apud Deum. Secundò per illud officiũ credendi Abrahæ, quo sub figura suæ prolis credidit donandum à Deo nobis redemptorem, commonstrare vult remissionem peccatorum, non nisi per eandem fidem factam vnquam fuisse, qua itidem subnixi operati sunt, quicunq; vel in lege naturę, vel scripta, opera iusta fecerunt, quę Deo essent accepta. Vt magnificè denarrat Heb. vbi ait, quòd fi- *Hebre. 11.* de plurimã hostiam Abel, quàm Cain obtulit Deo: non enim suggerit, quòd sola fide iustificatus est, sed quòd fide se exercuit in operibus iustitiæ. Et fide, inquit, qui vocatur Abraham

braham obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem.

Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositũ gratiæ Dei.

Quarto loco supponit Apostolus explicationem illius quod dixerat, reputatum ad iustitiam. Vt exinde perampliùs diluceſcat, quidnã sit iustificari citra legis opera. Et sunt *Duæ antith.* hic discretè annotandæ duæ antitheses, inter quatuor verba. Contraponit enim operanti, eum qui non operans credit, & deinde gratiam, debitę mercedi. Operantem autem appellat illum, qui aliquo opere meretur, hoc est, debitam sibi facit mercedem. Quapropter huiusmodi operarii, mercenarii dicuntur. Et re vera eos hic intelligit operantes, quos supra nuncupauerat factores legis. Puta qui legis cultura & officiis præmia eiusdẽ legis promerentur. Atq; contrario sensu non operans est, qui nulla prius præstitit legis opera, sed fides, quam habet pollicenti, primum ei fundamentum est assequendi beneficium. Sunt ergo verba hæc in formam talis syllogismi con- *Syllogismus Pauli.* struenda. Si quis obtineret iustitiã apud Deũ tanquam operans secundum legem, talis iustitia non conferretur ei quasi gratia, sed retribueretur tanq̃ iusta merces, quę debetur operãti, si autem impenditur nunquàm ante operanti, ob hoc quòd credit iustificatori pollicẽti, illi certè non redditur tanquàm debita, sed confertur gratis ob solum propositum, hoc est, gratuitam voluntatem pollicentis: hoc autem secundo modo fit iustificatio impii: ergo fit gratis per fidem, & non redditur tanquàm operib⁹ debita. Sciscitaris autem, qui hoc pertinet ad expositionem præcedentis authoritatis, imò quomodo hanc probat subiũctam præmissam? Profectò scientissimè. Haud tamẽ sic, vt sentiat Abraham illo loco fuisse ex impio in iustitiam primùm constitutum (id enim iam exclusimus) & ideo hic minimè illius meminit, sed est locus à simili. Fuit enim illic Abrahæ facta promissio prolis supra naturam propagandæ, nempè quòd senibus per emortua corpora procreanda esset. Qua de causa (vt in fine capituli ait Paulus) reputata est fides eius ad iustitiam, scilicet supernaturalem. Nam fides illa non potuit esse naturalis. Cõstat ergo inde analogia, quòd quẽadmodum tunc Abraham nullius exhibuit opus legis, aut naturalis, aut scriptæ, sed obedientia illa supernaturalis fidei, accepta fuit illi, tanquàm iustitię opus, ita & impii iustificatione vsu venit, scilicet quòd non operanti, videlicet (expositore August. in præfatione Psal. 31.) iacenti in peccato, atq; ideo nõ bene operanti, neq; quicquàm meriti adferenti ad suam iustificationem: credenti tamen per auxilium Dei, fides reputatur ad iustitiã: fides autem illa, quæ per charitatẽ operatur. Quocirca consultò Paulus non dicit credẽti ei qui iustificat, sed, credenti in eum. Quæ phrasis voluntatis affectum designat comitem fidei, quo affectu ferimur in Deum. Vt autem plenius, manifestiusq; diluceat, quomodo non *Non operãti* operanti fides reputatur ad iustitiam, meditemur oportet, quatuor illorum gradus, qui iustificantur, quos 2. lib. de nat. & grat. singulatim *Quatuor iustificatorum gradus.* discreuimus. Paruulis enim ante rationis lucem sola fides per sacramentum applicata, vt in lege veteri, seu sacramentum ipsum fidei, vt in noua, reputatur & sufficit ad iustitiam, per quod paruulus sacramentum, ea quidem ratione credere censetur, quòd re vera obligatur voluntate parentum, fidem ad mortem vsq; substinere, ac legi obsequi Christi, cui damus illic nomina. Illi verò qui iam per ætatem compotes sunt ratiõis, si qui fortè essent cum sola macula originali, solo actu fidei baptismum suscipientes, salui fierent. Nam qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Illa enim fides Dei, quòd remunerator est, spẽ secum affert, atq; intinctio ipsa baptismalis charitatem & obedientiam: quæ illi sufficeret absq; vlla pœnitentia. Verum qui vnà cũ natiua illa labe, aliis esset delictis, propria voluntate commaculatus, huic certè haud satis esset actus fidei, tametsi primus sit omnium necessarius, sed requiritur cum spe veniæ, per aliquam forsan in genere pœnitentiam, obicem illũ, qui gratiæ obstat, amouere, vel omni saltem praua affectione semota, baptismũ suscipere in remissionem peccatorum. At verò qui de gratia baptismali dilabũtur, illi quidem, nisi interueniat cum fide & spe singularis quoq; charitatis pœnitentia, nunquã recuperabunt salutem. Est ergo merum & inane commentum Lutheranorum, qui, vt mordi- *Lutbe.* cus

cus retineant, ſola nos fide iuſtificari, aiunt, idem eſſe, fide iuſtificari, & gratis iuſtificari. Nam etſi ambo vera ſint, non tamen ſunt vnũ. Gratis enim iuſtificari, hoc eſt, quòd nullis præcedẽtibus meritis. Fide autem, eſt, quòd in vtentibus libero arbitrio, ille ſit primus actus, aliorumq; fundamentum & baſis. Vt autem ad literæ contextum reuertamur, ſciẽs ac prudens non dixit, quòd credere eſt iuſtitia, ſed quòd, reputatũ eſt illi ad iuſtitiam. Videlicet vt perſeueraret in diſcerniculo iuſtitię fidei, & iuſtitiæ operum. Etenim militis. v. g. labores, qui ſtipendia facit, & cuiuſuis ſuam locantis operam, non ſolum reputantur, ſed ſunt per ſe iuſta opera, ſi comparẽtur ad mercedem. Et pariter legis officia moralia, ſi ad ciuile præmium referantur. Qui verò ex impietate iniquitate ve ſua reſipiſcẽs adſciſcitur ad iuſtitiam Dei, illius, quia non adfert meritum vllum, meritò fides non dicitur iuſtitia, ſed reputari, hoc eſt, ex gratuita volũtate Dei acceptari ad iuſtitiam. Quòd ſi poſt partã gratis iuſtitiam iuſtus iam iuſtè agat, ſicuti in illo actu credendi contigit Abraę, & illud quoque opus ex eo dicitur reputari ad iuſtitiam, non quod non ſit vere meritorium, ſed quòd ratio meriti non ex naturali virtute arbitrii noſtri, ſed Dei munere exiſtit. Quocirca in illo priori membro, ei autem qui operatur, &c. Suggerit nobis Paulus, id in iuſtitia regni cælorum quodam pacto accidere, quod in ciuili. Dignoſcit enim inter eum, qui iam in iuſtitia conſtitutus per gratiam Dei operatur, atq; eum, qui reconciliatur. Nam etſi nihil hic quidem operans ſit, quod ſit meritum gratiæ quam ob cauſam huiuſmodi preueniens gratia, operans nuncupatur, tamen qui gratis iã iuſtus eſt, ille ſanę operans eſt, vtpote cuius opera per cooperãtem Dei gratiam fiunt meritoria. Quę ideo (vt ait in lib. de na. & gra. & libe. arbi. Augu.) tum dona Dei ſunt, vt ſine cuius fauore, nec cogitare aliquid à nobis poſſumus, tum etiam merita noſtra, propter liberum noſtrum aſſenſum. Particula illa finalis, Secundũ propoſitum gratiæ Dei, in nõnullis codicibus Græcis non ſcribitur. Quare nec Græci enarratores illius meminerunt. Legit eam tamen interpretaturq; Hierony. cui & Ambro. ſubſcribit, qui ait, propoſitum, idem valere quod decretum, quo Deus ſtatuit, vt ceſſante lege, fidem poſceret ad ſalutem, leguntq; etiam Latini alii. Quare credendum eſt, veterem interpretem tali fuiſſe vſum exẽplari. Atqui liquidum eſt, per eam plurimum lucis ad perſpicuitatem literę adferri, tantum abeſt, vt vel minimũ in ſententia demutetur.

Reputatum ad iuſtitiã.

Et qui opera tur.

Aug.

Secundũ pro poſitũ. &c.

Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus.

Accerſit & Pſalmiſtã quoque in teſtẽ eiuſdem ſententiæ ex Pſalm. 31. Vbi nulla præmiſ- *Pſal. 31.*
ſa operum ſignificatione, beatum vocat hominem, cui Deus non imputat peccatum. Et primò depromit ſententiam Pſalmi, quę eſt, hoc vno agi beatitudinem hominis, ſi Deus illi accepto fert iuſtitiam ſine operibus. Verſionem iſtam inrerpretis noſtri, iuniores nõ vno modo taxant, neq; ita multùm pudenter. Etenim vbi ſuprà dictum eſt, Reputatum eſt illi, Et, Merces non imputatur, Et, Reputatur fides, Et hic vbi ait, Accepto fert, vna eſt græcè, eademq; dictio λογίζεται. Increpant ergo primùm affectationẽ copiæ, velut puerilem, q̃ idem verbum diuerſis efferat. Deinde, quòd alicui accepto ferre, non eſt Latinum, ſed, accepto ferre. Primum vt ad illud de reputare & imputare, reſpondeamus. Vtcunq; iſti impenſè latinitati patrocinentur, inficias ire tamen nequeunt, quominus, reputare, in bonã partem accipiatur, imputare verò, in malam. Illorum enim duorum, qui cum Chriſto latrones crucifixi ſunt, alterius confeſsio in laudem quidem & gloriam deputata eſt & reputata, alterius verò blaſphemia imputata ad culpam. Neq; diceret quis aptè, negationem Petri reputari ad infidelitatem, ſed certè imputari: ſicuti & fletus pœnitentis, non eſt imputatus, ſed reputatus pro iuſtitia. Vnde in Pſalmo citato, Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatũ. Cum ergo vox Græca, amphibola ſit, variasq; huiuſmodi verſiones ferat, vbi res ad perfectionem ſpectabat, vertit interpres, reputatum eſt illi ad iuſtitiam: ſed quia prauitas eſt, oib⁹ inqui aliquid reputari vt debitũ, nõ dixit ſed⁹ o loco, q̃ merces nõ reputatur, ſed non imputatur, ſecundum grãm, ſed ſecundum meritum. Tertio verò loco pro bè repetiuit, Reputatur fides ad iuſtitiam. At accepto ferre, quanquam ſint qui ſimpliciter exponant, per hoc quod eſt, gratis dare, verũtamen nonnihil amplius prę ſe fert myſterii, quod penitus eſt animaduertendum. Latinæ nanq; phraſes ſunt, acceptum alicui referre, & acceptum ferre. Dicitur enim quis acceptum quidpiam referre alteri, cum confitetur ſe id ab eodem accepiſſe. Veluti dum œconomus aliquid

Nouĩ interp.

Reputare & imput.

Acceptũ referre & ferre.

aliquid à domino in expenſas recepit, dicitur id domino acceptum referre, quod cum expẽderit, dicitur & eidem expenſum ferre. Qua nos ratione gratiam & gloriam, quin & dotes naturales Deo in vniuerſum acceptas referimus, vt de cuius manu ſuſcepimus vniuerſas. At acceptum ferre (quod ad præſentem attinet expoſitionem) remiſsionem ſignificat debitorum. Cum enim creditor debitum remittit debitori, dicitur illi acceptum ferre. Vnde verbum iuris dimanauit, acceptilatio. Vbi ſcilicet debitor qui non eſt ſoluendo, interrogat ſuum creditorem, vtrũ acceptum habeat quicquid illi debebat, hoc eſt, pro accepto & ſoluto deputet, Tunc enim ſi creditor reſpõdeat, habeo quidem, acceptumq; tibi fero, remiſsio illa & condonatio, dicitur acceptilatio: quæ è regione opponitur iuſtæ ſolutioni. Pulcherrima ergo hic accommodatiſsimaq; oratione explicat Paulus, tum id quod dixerat, Reputatur fides ad iuſtitiam, tum clariſsimè rationem noſtrę iuſtificationis. Cum enim nos ſoluendo non ſimus Deo, acceptum fert ipſe nobis noſtrum debitum, id eſt, pro accepto ducit, ſi modo illi fidem pollicenti adhibeamus. Quocirca perſpicacior eſſet, fateor, verſio, cui Deus acceptam fert iuſtitiam ſine operibus, hoc eſt, ſine debiti ſolutione. Neq; mirum ſi interpres ita verterit, & librariorum vitio fuerit mutatum. Attamen poteſt fortaſſe, accepto, aduerbialis eſſe datiuus, qui in eandem veniat ſententiam. Affertur ex quibuſdã qua le quale exemplum, vt cum dicimus, Do tibi hanc rem pignori, ſeu locato, id eſt, in pignus, ſeu pro pignore, vel in locatum. Quo pacto & Deus fert iuſtitiam nobis accepto, id eſt, deputat in acceptam, ſeu pro accepta. At dum ſenſus pateſcit, nihil te angat dictio.

Acceptilatio

Optima expli.

Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum.

Subnectit iam verba ipſa pſalmi, in quibus, tametſi expreſſè non fiat excluſio operum, tamen ſimul tria hæc verba, remiſſæ, tecta, &c, non imputare, tantundem ſignificant. Idem enim eſt, acceptum ferre alicui debitũ, quod remittere, & abſq; ſolutione condonare. Id quod alius propheta dixerat, Sine argẽto redimemini. Et ad Titum Paul. Non ex operib⁹ iuſtitiæ, quæ fecimus nos. Vocat hãc autem beatitudinem, hoc nimirum ſeculo in ſpe, poſt verò futuro, in re. Quoniam nullus illuc, poſt Adæ peccatum, patet nobis aditus, niſi per gratuitam huiuſmodi condonationẽ peccaminum. Et videtur ſpectare ad vulgatum loquẽdi modum. Cum enim quis abſq; vllo labore, & diſpendio, in aliquem ſubuectus eſt honoris gradum, beatũ talem acclamamus. Addit (*Et quorum tecta ſunt peccata.*) Id eſt, perinde remiſſa, acſi prorſus eſſent obliuioni tradita. De qua re alius vates, Omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, nõ recordabor. Dicitur enim Deus recordari iuſtitię noſtrę, quando prẽmia largitur: iniquitatis verò, quando infer ſupplicia. ¶Sed nunquid non in die illa vniuerſalis iudicii, omniũ conſpectui palam fient vniuerſa iuſtorum crimina? Fient ſanè. Nam referet vnuſquiſq; ante tribunal Chriſti (vt ait alibi Paulus) propria corporis, prout geſsit, ſiue bonum, ſiue malum: nimirum vt nõ ſolum in reproborũ vindicta, iuſtitia refulgeat Dei, verum & in retributione iuſtorum, tam eadem pateſcat iuſtitia in laude bonorum operum, q̃ ſumma miſericordia in delictorum remiſsione. Quod ſi hic hæſites, quomodo fieri tũc poterit, vt ſua iuſtos peccamina non pudefaciantẽ? eos cumprimis, qui ſceleratiſsima hic facinora, depudendaq; admiſerunt flagitia, ob quę impoſſibile eſſet in hoc ſeculo correctiſsimos etiam quoſq;, & emendatiſsimos, non ſummo pudore ſuffundi? En tibi, q̃d⁹ hic humana ratio excogitare non valet, reſpõdet Dauid, dum ait, Quorum tecta ſunt peccata. Patebunt enim tunc propalam iuſtorum errata, nihil tamen confuſionis à cõſpectu illius vniuerſitatis ipſi contrahent. Tanta erit contegentis Dei miſericordia, tãtaq; pœnitentię per fauorem eius virtus & gloria, tanta vtiq; charitatis efficacia multitudinem operientis peccatorũ, ac perinde abolentis acſi nunq̃ perpetrata fuiſſent. (*Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum.*) Repetitio fermè eiuſdem rei eſt. Niſi quòd, vt remiſsio cauſa eſt, qua peccatum tegatur, ac cæletur, ita cęlatio ratio eſt, cur non imputetur. Etenim quia peccatũ remittitur, deletur de memoria Dei, ob idq; non imputatur ad ſupplicium. Vt remiſsio referatur ad ablationẽ culpæ, tectio verò, ad obliuionẽ præteriti actus, ſed non imputatio ad condonationem pœnę. Quæ quidem tria cũ pleniſsimè in martyrio fiant, interpretati nonnulli ſunt (referẽte Hierony.) peccamina per baptiſmum remitti, tegi laboribus pœnitentię, non imputari per martyrium. At nihilominus ad remiſsionem

Eſai. 52.

Ezech. 18.

Quæſtio quomodo tecta peccata.

sionem omnium cuiusuis peccatorum exten
duntur,quoq; omnia tria. Tametsi hunc tri
nitatis ordinem aliter Orige. aliter Ambros.
atq; alii aliter exponant. At quàm ex hoc ver
bo Lutherani sinistrum sensum extorqueant
lib.1.&.2.de nat.& gra.copiosè disputauimus.
Haud enim nescio, vnde in hanc mentem fue
rit ille istorum parens delapsus,qui docuerit,
nullam fieri vnquàm veram remissionem pec
cati,seu originalis,seu actualis,ita vt ratio ipa
culpę omnino tollatur,sed sic prorsus,vt quę
perpetuò permanet, non imputetur à Deo.
Et ita interpretatur,tum tegi,tum non impu
tari peccatum,ac deniq;, fidem reputari ad iu
stitiam.Quapropter, quod in humano tribu
nali sæpè assolet, puta reum secundum testes
absolui,qui tamen verè est in crimine, id &
de sanctissimo Dei iudicio cogitare audēt. At
quis tātam æquissimo Deo impingere absur
ditatem ausit,vt scilicet quempiam absoluat,
qui non sit, vel potius quē non perficiat ipse,
vt verè sit iustus? Iniquitas enim quandiu ma
net in homine, non potest non odio haberi
Deo:quippe qui,teste Dauid, viam iniquam,
iniquitatem & iniquum, vt qui contra suam
sunt voluntatem,iugiter odio habet: quæ au
tem odio habet, non remittit: ergo vel nulla
est in iusto iniquitatis ratio, vel non remitti
tur:remittitur autem:ergo non remanet, sed
verè tollitur:iuxta.Ioannis testimonium, Ec
ce agnus Dei: Ecce qui tollit peccata mundi.
Adde quòd cum peccatum id prorsus polleat
quod offensa in Deum, si ipse iniquo parcit,
quænam, quæso, excogitari potest ratio cul
pæ,quę in ipo fiat reliqua? Haud ergo est cur
in dubium cuipiam veniat quin,remittere,cō
tegere,ac,non imputare peccata,idem sit,qd
prorsus condonare, abstergere, ac radicitus
conuellere & tollere. Aliàs fictio esset, & non
veritas,contra illud ipsissimæ veritatis verbū,
Pater sanctifica eos in veritate,sermo tuus ve-
ritas est.Et,Si filius vos liberauerit, verè libe-
ri eritis. Verba sunt Augu.con. Epi. Pela.lib.
1.cap.13.Dicimus baptisma, omnium dare in
dulgentiam peccatorum, & auferre crimina,
non radere:neq; peccatorum radices in mala
carne teneri, quasi rasorū in capite capillorū,
vnde crescant iterum rescanda peccata.Et ad
propositum luculentissimè ī lib.de perfectio
ne iustitiæ, Certè iustus est Deus: negare sei
psum non potest.Imputat autem Deus homi
ni omne peccatum: quia neq; peccatum est,
quicquid nō imputabitur in peccatum. Hęc
ille,Eadem vtiq; ratione vbi ait, reputatur fi-

Luthera.lib. 1.de nat.& gra.cap.10. & li.2.ca.19

Ioan.17.

August.

des ad iustitiam,verbum,reputatur, nihil de
trahit verę iustitiæ.Quinimò quēcunq; Deus
iustum reputat, idem verissimè est iustus per
spiritum sanctum, quem effundit in nos a-
bundè.

Beatitudo ergo hæc in circun-
cisione tantum manet, an etiam
in præputio? Dicimus enim quia
reputata est Abrahæ fides ad iusti
tiā. Quomodo ergo reputata est?
in circuncisione, an in præputio?
Non in circuncisione, sed in præ-
putio.

Tātū manet.

In hac tandem postrema particula huius
primæ sectionis dictorum conclusionem col-
ligit.Nempè quòd beatitudo hæc,& iustifica
tionis felicitas non fuit facta per circuncisio-
nem,quum ante ipsam susceptam de præpu-
tiatò Abraham fuerit memoriæ proditum,re
putatam fuisse eius fidem ad iustitiam. Atq;
id quod de ipso legimus, de vniuerso quoq;
tunc humano genere sentiendum nobis est.
Quam enim ipse in lege naturæ per fidem af
secutus est iustitiam,eandem quoq; & olim
poterant Gentes assequi, per eandem fidem,
& posteri etiam nunc Christiani,sine circun-
cisionis charactere. Conficere enim aduersus
Iudęos perseuerat,non esse suscipiētibus Euā
gelium circuncisionem necessariam. Persistit
autem in sua interrogandi figura,quę certam
designat fiduciam constabilitę sententiæ. In
Græco tamen non est aduerbium, tantum,
neq; verbum,manet,sed sic legitur,Beatitudo
hæc in circuncisione est, an etiam in præpu-
tio? Est tamen omnino eadem sententia, quā
cum alii sic reddant,In circuncisionem cadit?
alii verò,In circuncisionem venit? Licuit pari
iure interpreti dicere, In circūcisione manet?
Et exclusionis aduerbium,tantum, non ocio
sum fuit, vt cui responderent subsequentes
particulæ,an etiam. Trunca enim fuisset ora
tio, In circuncisione manet?an etiam in præ-
putio? Verba responsionis per se ipsa pate-
scunt.

Secūda pars capituli.

Et signum accepit circuncisio-
nis,signaculum iustitiæ fidei, quę
est in præputio.

Secundum iam hoc membrum est huius
capituli,in quo postquā demonstrauit,quòd
per

per circūcisionē non inierit Abrahamus gra-
tiam cum Deo, neq; fuerit ascitus ad iustitiā
eius, constituere prosequitur, in quemnam
vsum, honorem ve, aut dignitatem illo fuerit
charactere insignitus,atqui primū definit cir
cuncisionis ingenium & naturam.Porro quæ
non tam fuit data vt res,quàm vt rei signum:
ac deinde subiungit ipsius finem & proposi-
tum:quod fuit,vt esset Abraham credentium
pater.Igitur postquàm in Dei,inquit,iustitiā,
per fidem constitutus est (*Signum accepit circun-
cisionis, signaculum iustitiæ fidei,quæ est in præputio*)
Haud ita legeris,vt,signum, accommodes ge-
nitiuo iustitiæ,sed,signum circuncisionis, idē
est,quod signum,quod est circuncisio. Vt po
te quæ signum fuit icti fœderis inter Deum
& Abraham,cū prole & posteritate eius. Ita
enim legimus Gene.17. Circuncidetur ex vo-
bis omne masculinum: & circuncidetis carnē
præputii vestri, vt sit in signum fœderis in-
ter me & vos.Quod autē subsequitur, Signa-
culum iustitiæ fidei,definitio est & elucidatio
præcedentis verbi. Fœdus enim illud, quod
Deus cum Abrahamo iunxit,ita constitit, vt
quia Deus illi amplissimam pollicitus fuerat
prolem,per quam Christus erat venturus,cu-
iusq; perinde fide instificatus fuit, ab illo vi-
cissim hoc obsequium repoposcit,vt se,suam-
q; familiam perpetuò circuncideret,vt in mē
bro illo,generationis ministro sigillationem
gestaret promissæ prolis. Quocirca signum
illud recisæ carnis signaculum fuit iustitiæ,
quam fuerat per fidem consecutus. Medita-
tò ergo circuncisionem,nō appellat, vel cau-
sam, vel augmentum iustitiæ, sed signacu-
lum penitus, ne inde Iudæi exultarent,dicen-
tes,à circuncisione pendere iustitiam. Ob id-
què adiecit,In præputio,hoc est,iustitię, quæ
per fidem fuit in pręputio, puta antequàm
circuncisionem susciperet. Cernere enim mi-
hi videor diuinitatem quandam in hystoria
Abrahę, quem Deus in patrem omnium cre
dentium instituebat. Enimuero quemadmo-
dum in omni negotio finis primum & scopus
prefigendus est, quo referantur post media,
sic Deus sub imagine temporalium, æterna
bona pollicitus est Abrahę, per ipsumq; vni-
uerso humano generi.Primum,inquam, om-
nium,Genes.12.Iussit eum egredi de terra &
cognatione sua in terram,quam illi esset mon
straturus: vbi cælestem patriam sub vmbra
pollicebatur, tum ipsi,tum genti, cuius erat
per fidem futurus pater: & ideo (teste ad He-
brę. Paulo) fide exiuit. Mox quia sempiter-

Gene.17.

Nota Abrahæ historiā.

Gene.12.

na illa hæreditatis felicitas,nemini, nisi per fi
dem Christi, obtingere potest, pollicitus est
illi Genes.15. proprium legitimumq; hære-
dem,ex cuius vastissima propaginè, procreā-
dus esset naturalis Dei filius, per cuius iusti-
tiam fidei,adeunda erat promissa prius cæle-
stis hęreditas. Quem proinde Paulus locum,
ad hoc propositum citauit,videlicet,quòd cre
didit Abraham Deo,&c. Hęc verūtamen om
nia ante circuncisionem peracta sunt,ne quis
crederet, ob iustitiam illius obedientiæ, vel
fuisse tunc iustificatum Abraham,vel quem-
piam in posterum iustificatum iri. Tandem
quò populus ille secretus esset à reliquis Gē-
tibus,insignisq; inter omnes haberetur natio
nes,iussus est charactere illo circuncisionis si-
gnari.Qua de causa Iosue.5. iussus est popul
antequàm Gentibus commisceretur prępu-
tia rescindere,quæ in deserto nutriuerant.

Gene.15.

Vt sit pater omnium credenti-
um per præputium, vt reputetur
& illis ad iustitiam,& sit pater cir
cuncisionis, non iis tantum, qui
sunt ex circuncisione,sed iis,qui se
ctantur vestigia fidei, quæ est in
pręputio patris nostri Abrahę.

Apponit statim finē dati illi signi. Is nāq;
fuit,vt esset pater omniū credentiū per præ-
putiū, Parui refert, vtrū intelligas, pater per
pręputiū,hoc est,qui dū erat in pręputio,con
stitutus est pater omniū credentium, an verò
legas,credentiū per pręputiū, hoc est, omniū
qui crediderint, etiā pręputiatorū. Mens enī
Pauli hoc loco est secundū binā circuncisionē
duplicemq; Iudęū,cuius meminit,cap.2.duas
pariter dignoscere paternitates Abrahę, spiri
tualem scilicet,per fidē, quę in vniuersum est
omniū credentiū,cuiuscunq; sint gentis: alte-
ram carnalem per illā membri recisionē,quæ
peculiaris erat illius, quę ab ipso deriuata est,
posteritatis. Hoc quippe dignatus est Deus
nomine Abrahamū,vt qui prim fuit,cū quo
de futura salute voce pactus est: ac prim qui
hanc sibi fidē expressiorē adhibuit,pater nū-
cuparetur omnium fideliū. Quæ quidem pa-
ternitas in infinitū præstantior erat illa car-
nali.Id quod Ioan.Bap.Mat.3. Iudæis obiicit.
Ne velitis dicere intra vos,Patrē habemus A-
brahā (illa enim carnis propago, nihili duci-
tur apud Deū) sed potens est ipse de lapidib
(hoc est incredulis Gentibus) suscitare filios

Mens Pauli.

Abrahæ dignitas.

Mat.3.

Abrahæ, hoc eſt, fide regenerare Abrahamo filios: non in illam literalem terræ Iebuſæorũ & Amorrhæorum, ſed in æternã hęreditatem (*Vt reputetur & illis ad iuſtitiam, & ſit pater circumciſionis*) Explicatius pandit rationem iſtius filiationis ſpiritualis: puta quæ in hoc collocatur, vt quemadmodum illi, ita & cunctis ſuis per fidẽ regenitis filiis reputetut fides ad iuſtitiam. Qua nimirũ ratione ſit ipſe pater circuncifionis, illius videlicet ſpiritualis, quã ſupra dixerat fieri abſconditè in corde. Patefacit etiamnum amplitudinem ac generalitatẽ paternitatis dicens. (*Non iis tantum, qui ſunt ex circumciſione, &c.*) Opponit, inquam, circuncifioni ſpirituali, carnalem, vt demonſtret huiuſmodi propagationis modum. Non enim illis tantum factus eſt pater, qui filii eius ſunt, per circuncifæ carnis generationem (*Sed iis qui ſectantur veſtigia fidei.*) Hoc eſt, qui per imitationem fidei, hoc adeunt filiorum munus. In textu Græco negatio non præcedit articulũ, ſed ſequitur: hoc modo, Iis qui nõ tantum ex circiſiõe ſunt, ſed iis qui ſectantur veſtigia fidei. Et ideo aiunt neoterici traductores, non id af
Nouĩ interp. firmare hoc textu Paulum, quòd Abrahã nõ tantũ Iudæorũ, verùm etiam gentium fuerit pater, ſed hoc pręciſè, quòd nõ ſit verus Iudęorũ pater, ob præciſam pelliculam, niſi ſectentur veſtigia fidei. Quo & Chryſo. applaudit. At qui, ſi in ſecundo membro non repeteretur gręcè articulus, optimè cõſtaret lectio, in hoc ſenſu, Iis qui non tantum ex circuncifione ſunt, ſed qui ſectantur, &c. Cum tamen articulis ſicuti latinè pronomen, repetatur, quaſi duo ex æquo membra diſiũgens, profectò vero ſimile eſt, vel quòd in antiquo codice negatio præponebatur articulo, vel quod etiam ſi poſtponatur, eundem reddat ſenſum. Ob
Theoph. idq; Theophyla. indiuiduus aliàs Chryſoſtomi aſſecla, nobiſcum legit, & expreſsè Hiero. ſcripturę obſeruantiſsimus: & vbilibet Aug.
Ambro. Quinimò & Ambro. quem tamen illi iniquè pro ſe adferunt. Nam licet in textu negationem non præferat pronomini, ſubiungit tamen in cõmẽtario hęc verba, Hoc dicit, quia credens Abraham, primus factus eſt pater circuncifionis, ſed cordis, non tantum eorũ qui ſunt ex eius origine, ſed eorum qui ſimiliter credunt ex gentibus. Secundum carnẽ enim Iudæorum pater eſt, ſecundũ fidem verò omnium credẽtium. At verò quamuis ſit qui ita autumet, vt Paulus his verbis ſolum Iudæos admoneat, non ſatis eis fuiſſe, vt filii eſſent Abrahæ, incifione illa carnis inſigniri, niſi inſigne quoq; fidei in corde gererent, tamen pro indubitato habendum eſt & cõfitendum, ab illo loco, Vt ſit pater omnium credentium, id conſtituere Paulum, quòd Abraham per fidem, quam Deo habuerit in præputio, pater fuerit inſtitutus, non ſolum Iudęorum, ſed & Gentium, hoc eſt, omnium corde circuncifo-
Conſtitu. Pauli. rum. Imò neq; circuncifoorum ſpiritualem eſſe patrem, niſi eorum, qui fidem ſequuntur. Quam ego ob rem hoc ſenſu legerem, Iis qui
Lectio auth. non tantum circuncifi ſint, ſed iis, hoc eſt vniuerſis, tam circuncifis, quàm incircuncifis, qui ſectantur veſtigia fidei, vt non duo populi diſiuncti, ſed vnus per fidem ex vtroq; conflat' adnotetur. Iuxta verbum Chriſti, Ioan. 10. A-
Ioan. 10. lias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere, vt fiat vnum ouile & vnus paſtor: & ideo vnus grex. Quòd autẽ ſe ita res habeat, infra expreſſo illo teſtimonio Geneſis, confirmat, Quia patrem multarum gentium conſtitui te. Eademq; de cauſa
Gene. 17. in conſtitutione huius periodi, cum diximſſet, patrem eſſe eorum, qui ſectantur veſtigia fidei, annexuit. (*Quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ.*) Id eſt, qua, dum eſſet in præputio, iuſt' effectus eſt. Artificioſa etenim eloquẽtia verbo reſpondet, quo fuerat ſermonem exorſus. Propoſuerat enim. Quid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnem? Et concludens ait, Patris noſtri ſecundum ſpiritum. Huc & illud attinet Io-
Ioan. 8. an. 8. quod Chriſtus Iudæis obiecit, iactantibus ſe filios fuiſſe Abrahæ, Scio enim, inquit quia filii Abrahæ eſtis, (ſcilicet, ſecundum carnem) ſed quęritis me interficere, quia ſermo meus non capit in vobis. Quod eſt, ſed non eſtis filii legitimi. Quippè qui ſermonẽ meum non capitis, vt ille, patris mei. Ob idq; tanta ab illo intercapedine diſtatis, vt cum ſi de ipſe filium proprium occidere ſtatuerit, in obſequium Dei, vos me contrà, filium Dei, prę infidelitate veſtra, occidere moliamini. Et infra, Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Sicuti ait hic Paulus, eos eſſe filios Abrahæ, qui ſectantur veſtigia fidei. ¶ Con-
An in circũcifione remiſſio fiebat originalis. gruit hic tamen aliquanto penitius, quæſtionem illam diſcutere, quam ſupra cap. 2. de circuncifione tetigimus. An circuncifis condonatio, ſub illa cerimonia, fieret originalis culpæ. Non tantum enim Bucerus ſuper verbo. 3. cap. Quid amplius Iudæo eſt, cum Lu-
Luthe. theranorum familia, verùm & catholici nonnulli, quos ſupra notabamus, minimè verentur negare, vllam illic fuiſſe factam remiſſionem

nem, proptera quòd Paulus pares omnino & æquales conſtituit, reſpectu gratię, Iudæos & Gentes, neque opera ſcriptæ legis vllo gradu pręfert legi naturæ. Neq; profectò deſunt à parte hac ſua negatiua probabilia argumenta. Quale illud præcipuè extat Pauli
Gal. 2. Galat. 2. Si ex lege eſt iuſtitia, Chriſtus gratis mortuus eſt. Vnde & capit. 4. eos pudefacit, quòd iterum conuertantur ad infirma & egena elementa. Et pręterea ex hoc præſenti loco non exilis fit coniectura, vbi tantopere contendit Apoſtolus demonſtrare, quemadmodũ ante circuncifionem iuſtitia fuerit in orbe apud Deum, cuius circũcifio nihil aliud eſt, quàm ſignaculum. Qua de re Abrahamũ, patrem demonſtrat eſſe omnium ſpiritualem per fidem, non per circuncifionem. Ac denique mirandum eſt, quòd cum originis labes in vtrunq; effunderetur ſexum, peculiaris eſſet inſtituta cerimonia, per quam ſolis remitteretur maſculis, idq; non ante octauum diẽ. Exiſtimant ergo iſti, inuentum eſſe ſcholaſticorum, vllius factam olim remiſſionem culpę,
Conclu. Carbo, in circuncifione. Contra quos nihilo cunctantius retinenda nobis eſt catholica concluſio, cui' negatio enormis error eſt, cum ſancti Patres hanc veritatem veluti de media ſcriptura ſacra elicitam ſemper probauerunt, ſcilicet, quòd in circuncifione abſtergebatur natiua illa macula, quàm à primo parente contrahi-
Circuncifio ſignaculum triplex. mus. Qua propter circuncifio, ſignaculũ fuit rei triplicis, ſcilicet præteritę, pmiſsionis, pręſentis tunc remiſsionis, futuræq; ablutionis, circuncifionisq; cordium per baptiſmũ Chriſti. Atq; his omnibus competens erat, vt in illa parte corporis fieret. Quandoquidem & ſignum erat, vt paulò ante dicebamus, propagandi per illud organum, promiſſum ſemen & ſignum quoq; remiſsionis culpę, quæ per eiuſdem concupiſcentiam contrahitur. Quæ quidem concupiſcentia, nudatione illa (vt fertur) mitigabatur. Ac tertiò denudatio illi' particulæ figuram habentis cordis, ſpecimen ferebat futurę per Chriſtum cordium circuncifionis in baptiſmo, vbi veterem exuimus carneum hominem. Cuius figura illa fuit circuncifio in deſerto, petrinis cultris facta. Petra enim erat Chriſtus. Ob idq; pręſentia baptiſ
Gal. 5. mi circuncifionem abegit. Iuxta illud Gal. 5. Si circuncidimini, Chriſtus nihil vobis proderit. Quinimò & futuram etiamnũ deſignabat expoliationem corporum, in reſurrectione ab omni paſsibilitate & mortalitate. Qua etiam de cauſa, præter eam quę de infantis teneritate veniebat: octauo die præcepta fuit, Octauo die.
qui myſterium ſignificat reſurrectionis. Aliis verò, quę nemini non ſunt confeſſa, prætermiſsis, quòd in circuncifione deleretur originale, primum argumentum eſt hoc, quod negare nullus poteſt, niſi vel hęreticus, qui originalem culpam non agnouerit, vel blaſphemus, qui in diuinam extiterit miſericordiam iniurius, argumentum in q̃ primum eſt quòd omni ſeculo prouiſum infantibus à Deo fuit, per aliquã formã ſacrificii, qua fides remuneratoris Dei applicaretur, vt ante vſum ratiõis poſſent ab originis culpa emundari. Haud enim conſentaneum eſſe videtur, vt qui in culpa erant, quam propria voluntate non admiſerant, omni deſtituti pręſidio, quotquot ante rationis vſum hac vita defungerentur, deperirẽt. Hac enim de cauſa, ne hoc ſcilicet crudelitatis Deo adſcriberetur, indultus à Chriſto per apoſtolos eſt paruulis euangelicis baptiſm'. Niſi forſan quis diceret, quòd omnes tunc indiſcriminatim, abſq; aliqua applicatione fidei ſeruabantur, quod abſq; vlla prorſus probabilitate concederetur, Huic fundamento ſententia hæc Pauli adhibita, appellantis circuncifionem ſignaculum iuſtitiæ fidei, facillimè rem comprobat. Nam cum nemo abſq; ſibi applicata fide Chriſti iuſtificari quę at, quia ſine fide impoſsibile eſt placere Deo, & paruuli credere actu intellectus nequeant, conſequens fit, vt ſemper fuerit aliqua ſacrificii forma, per quod fides applicaretur illis, talis autem erat circuncifio, diuinitus inſtituta: quę cum (authore hic Paulo) eſſet ſignaculũ iuſtitiæ, quam per fidem conſecutus eſt Abraham, certiſsimum, eadem eſſet, ſignum, vt qui cunq; eam reciperet, iuſtificaretur, per applicatam illi fidem: aliàs non erat, cur teneri paruuli ante rationis vſum iuberentur circuncidi. Accedit huc, quòd circuncifio erat quedã proteſtatio & profeſsio fidei, per quam paruuli obligabantur legi, ſicuti eſt modò baptiſmus, teſtificante ad Galat. Paulo, Omni homi
Paruuli dũ baptizantur credunt aliquo modo, ni circuncidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendę. Qua tunc obligationis ratione paruuli credere dicebantur, dum circuncidebantur, ſicuti nunc noſtri infantes dum baptizantur. Hac enim conſideratione libro ſecundo de Natura & gratia ſuſtentabamus vniuerſalis illius ſententiæ veritatem. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, etiam in paruulis, qui aliquo modo credunt. Non quòd vllum habeant actum fidei, vt incredibilis Lutherani, deridiculaq;, con-

tinet opinio: nec solum propter infusum habitum, sed propter obligationem, qua addicũtur fidei & legi. Qua quidem de causa decernuntur illis ab Ecclesia susceptores, qui eorũ nomine interrogati respondeant, Credo. Acquisitum ergo erat, vt qui per obligationẽ fidei Christi subdebantur legi, per eandem liberarentur ab illa innata culpa, cuius ipse erat futurus redemptor. Quem idcirco sensum
Gene.17. meritissimò Patres agnouerunt in verbis legis, Masculus cuius præputii caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. Significatur enim ob culpam aliquam, delendam fore animam incircuncisi, quæ culpa in infantulo, nulla esse, nisi originalis poterat. Huc præterea pertinet collatio illa Pauli circunci-
Col.2. sionis cum baptismo Colos. 2. aduersus Iudæos obtrudere connitentes cum Euangelio circuncisionem. Vbi ait. Circuncisi estis, circuncisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed circuncisione Christi, consepulti ei in baptismo. Vbi videtur sentire, id
Discrepãtia. quod modò facit baptismus, fieri tunc olim in circuncisione. Nisi quòd circuncisio tunc non erat instrumentũ passionis, quę nondũ erat exhibita, qualia modo sunt sacramenta nostra, sed tantum signaculum fidei, vt hic dicit Paulus. Quocirca illa non iustificabat, sed fides. Quum tamen nunc baptismus, vt instrumentalis virtus Christi, gratiam conferat, iuxta verbum Apostoli, ad Titũ. 3. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. Et eadem de causa, circuncisio non aperiebat regnum, licet gratia illic inibatur cum Deo. Adstipulantur & huic veritati, apertis testimoniis sanctũ Pa-
Beda. tres. Extat enim in hunc locum glossa Bedæ hæc, Idem salutare curationis auxilium circuncisio in lege contra originalis peccati vulnus præbebat, quod baptismus agere tempo-
Grego. re reuelatæ gratię consueuit. Et Grego. in moralib. Quod apud nos valet aqua baptismatis, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis, sola fides, vel pro maioribus, virtus sacrificii, vel pro iis, qui de Abrahæ stirpe prodierunt, mysterium circuncisionis. Non quòd in lege naturæ non esset aliqua saltem oblatio paruulorum, qua parentes fidem protestarentur pueri coram Deo, sed non erat certum diuinitus institutum sacrificium, quia nulla erat secretio tunc populi peculiaris Dei. Et cõtra
August. Iulianum August. Ex quo instituta est circũcisio in populo Dei, quæ erat signaculum fidei iustitiæ ad sanctificationem purgationis valebat paruulis originalis, veterisq; peccati: sicut etiam baptismus ex illo cepit valere tempore ad innouationem hominis, ex quo institutus est. Ea verò, quæ obtendebantur argumenta, nihil deuincunt. Quod enim ait Paulus, Si ex lege est iustitia, Christus gratis est mortuus, hoc solum præ se fert, quòd Gala.2.
per merita operum non adquiritur iustitia, vt cap. pręce. expositum est: circuncisio autem non iustificabat per modum meriti: neq; verò per se tanquàm opus legis, sed fides illic applicata. Appellat ergo cerimonias illas, infirma elementa, quia per se nihil efficiebant, sed erant vmbra & veluti puerorũ rudimẽta, quibus erudiebantur ac præparabantur susci piẽdo Euãgelio. Ad alia verò argumenta, videlicet, quòd ante circuncisionẽ erat iustitia, & de fœmellis, & ante octauũ diem de masculis, ca. 2. respõsum est, quòd in lege naturæ nõ deerat remedium etiã pro paruulis: quod quidem durauit sub lege scripta tam pro fœminis, q̃ pro paruulis ante diem octauum.

Nõ enim per legẽ promissio Abrahę, aut semini eiꝰ, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei. *Tertia pars capituli.*

Hęc, tertia est sectio huiꝰ capitis, vbi ad maiorem rei propositæ confirmationẽ, pergit demõstrare promissionẽ, quæ facta est Abrahę, nõ esse impletã per legẽ, sed per iustitiã fidei. Haud enim sic audiẽda est hæc oratio, Nõ. n. per legẽ promissio, acsi velit proponere, pmissionẽ nõ esse factã per legẽ: id quippe neutiq̃ poterat in quęstionẽ incidere: nõ eo solũ, qd promissio res est à legis pręceptionibus diuersissima, verum quòd antea etiam fuit à Deo facta, q̃ lex data. Vbi ergo ait, Nõ per legẽ promissio Abrahę, subintelligendũ est, seu soluta cõpleta est. (*Vt heres esset mũdi.*) Sub his quidẽ verbis nullibi facta legitur promissio, sed tamen tantundẽ illud est Gene. 12. In te benedi- *Nota iudaeorũ errorem.*
centur vniuersæ nationes terrę. Hic autẽ locꝰ est inter alios, per quẽ id confirmatur, quod à prologo vsq; identidẽ consideraui mus. Videlicet, quòd promissiones illas factas Abrahæ Gene. 12. vastissimæ possidẽdę terræ, in quam Deus hęreditatẽ, eũ esset missurus, & ꝙ in ipo benedicerentur vniuersæ nationes terræ (sub cuius figura promittebatur credentibus cælestis hæreditas) & Gene. 15. quòd Ismael non esset eius hęres futurus, sed ille qui egrederetur de vtero suo, (qui vmbra erat Christi) illas, inquam, promissiones conuersi ex Iudaismo interpretabãtur, factas esse ad modum stipulationis

lationis, hoc est, si legem, quam circuncisione Abrahæ profitebantur, custodirent. Et exindeillam colligebant blasphemiam, quam per hanc fermè totam epistolam expugnat Apostolus, nimirum per circuncisionem, & reliqua opera legis se iusticatos, ac perinde commeritos fuisse ingressum æternæ hæreditatis: quod hic secundum membrum peculiariter videtur confutare. Atq; ideo (si quid nostra valet coniectura) censebant, propter meritũ eiusdem seruatæ à se legis, Christum aduenisse. Nam planè fatebantur, quòd venturus esset Messias tanquàm redemptor, qui traditurus eis esset hæreditatem, Abrahę promissam. Inde enim modo in eam delapsi sunt cæcitatem, vt Messiam præstolentur, qui regna sit eis amplissima traditurus. Per hanc igitur cõsiderationem aperitur loci huius intelligentia. Confirmat enim Paulus, Abraham per fidem in præputio constitutum fuisse patrem omnium credentium, acutissimè ex propriis rei causis, per hoc scilicet, quòd promissio facta Abrahę & semini eius, quòd hæres esset mũdi, non est per legem impleta, hoc est, per hoc, quòd Iudæi legis opera seruassent, quasi impletio promissionis ex legis impletione pẽderet, sed per iustitiam fidei: nã per hoc quòd credidit, constitutus est credentiũ pater, quibus debetur hæreditas cælestis, illic prenuntiata. Vnde infra. 8. cap. Hęredes quidẽ Dei,
Heb.1. cohęredes autem Christi. Vtpote quẽ Heb. 1. ait constitutum à Deo fuisse hæredem vniuersorum. Et Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, & seminibus: quasi in multis, sed quasi in vno. Et semi
Syllogismus Pauli. ni tuo qui est Christus. Intendit ergo hic Paulus hoc vti syllogismo, Si non per fidem, sed per legem procreati sunt Abrahamo filii, per legem & non per fidem in hęreditatem mitterentur (siquidem filiorum titulus, idem est, qui & ius hæreditatis) non autem per legem, sed per fidem adiri potest hęreditas, ergo per fidem & non per legem cõstituti sunt ei filii.

Si enim qui ex lege, hæredes sunt, ex inanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.

Commonstrat specialius vtramq; partem. Primùm autẽ negatiuã (scilicet quòd promissio non constat neq; impleta est ex lege) duobus argumentis. Locus prioris est ab illatione absurdi. (*Si enim, inquit, qui ex lege, hæredes sunt*) Hebraismus est Paulo peculiaris, eiusmodi, Si illi qui ex lege, scilicet, sunt (hic enim est cæsura) id est, factores legis, ex legis operibus ius sibi faciunt hęreditatis, tunc exinanita est fides, hoc est, exclusa est ab omni virtute & vigore, & perinde est, acsi nulla fuisset. Hoc & de fide Abrahæ, quam Deo pręstitit, intelligi potest, & de fide Dei pollicentis. Et hoc secundo modo idem est, Exinanita est fides, quod, Abolita est promissio. Vt talem suggerat sensum, Tunc neque promissio Dei suum habuit cõplementum, neq; suã ipse fidẽ liberauit, quippè cum ius hæreditatis non ex promissione acquisitũ est, sed ex legis operibus. Si verò intelligas de fide Abrahæ, quam ad iustitiam reputatam vbique cõtraponit operibus legis, tunc duo sunt distincta membra. Et sensus est, quòd non fides Abrahæ, sed opera legis reputata essent ei ad iustitiam, ac perinde promissio fuisset inanis. Sed infir- *Dubitatio.*
mabit hanc quispiam fortè argumentationẽ, quòd non fit consequens, si hæreditas nobis ratione promissionis obueniat, nullo pacto obuenire ex operibus legis. Et est argumentum quod à parte Iudæorum paulò antè informabamus. Nam promissio, dicerent illi, fuit quædam stipulatio & pactum, scilicet, quòd Messias mitteretur, si illi modò legem *Contra errorẽ Iudaeorũ.*
sustinerent. At verò exceptio hæc & cauillatio iam multis modis repulsa est ab Apostolo. Primùm ex eo quòd in verbis promissionis nulla est inserta mentio legis, nec facta est sub conditione, sed simplici absolutaquè forma. Deinde quòd promissio multò antea facta fuit, quàm lex posita. Et quàmuis Genesi. 22. appareat promissam esse benedictionem gentium in semine Abrahæ ob ipsius meritum (Sic enim habetur, Quia fecisti hãrem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, &c.) illa tamen obedientia processit ex priori fide, quam antea dederat Deo, gratis eandem benedictionem pollicenti. Et præterea argumentum Pauli euidentissimum est. Nam si ex operibꝰ oriretur iustitia, iusq; conflaretur hęreditatis id quidem fieret ex natura & æquitate operũ, quare nihil restaret, quod deberetur promissioni, atq; adeò abolita esset & exploſa. Ad hęc, idcirco hactenus tantopere nixus est prodere, quomodo fuissent, tã Iudęi, q̃ Græci pręuaricatores, factoresq; legis, ne ansam illis relinqueret vllam huius comentitię exceptionis, scilicet, quòd pacta illis fuerit, collata ve

hęreditas propter opera legis. (*Lex enim iram operatur.*) Secunda ratio ſumitur ex infirmitate legis, quinimo ex contrario eius ingenio. Eſt enim argumentatio hæc. Lex iram operatur, hoc eſt, vindictam & ſuppliciũ tranſgreſſoribus: ira autem potius in cauſa eſt exhæredationis, q̃ admiſsionis ad hereditatem: ergo per legem non eſt impleta hæreditatis promiſsio. Dum ergo ait Paulus, quòd lex iram operatur non intelligas nomine iræ, peccatum: quemadmodum ait infra capit. 7. quòd occaſione accepta peccatum per mandatum operatur in nobis omnem concupiſcentiam, Hæc enim alia res eſt, illic tractanda. Hic autem iram appellat vindictam ipſam malefactorum. Etenim quoniã officium legis, vt ſupra dixerat, eſt, vt per ipſam fiat cognitio peccati, inde fit, vt per eandem eripiatur delictoribus excuſationis occaſio, atque adeò ipſa ſit cauſa, vt veniant meritò plectendi: nõ quidem directa cauſa, ſed per occaſionẽ. Etenim legiſlatoris intentio, non eſt, niſi vt per legem (vt eſt. 2. Ethi.) bonos faciat ciues, quos ad fœlicitatem perducat. At praua noſtra voluntas cauſam præbet, cur lex indirectè iram operetur. Et hoc eſt quod in eandem ſententiã ait Gala. 3. Quicunq; ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt, Scriptum eſt enim, Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, vt faciat ea. Et eſt alta mente hoc diſcrimen fidei & legis cõſiderandum: ſcilicet, quòd malorum ſuppliciũ non à beneficentiſsimo Deo directa intentione infligitur, ſed lex eſt quę illos punit. Deus enim nihil in eos agit, niſi ſecundum legem, quam tamen poſuit intentione pręmiãdi. Pręmium verò & corona iuſtorum, non legi debetur, ſed diuinæ miſericordiæ per fidẽ: iuſta illud Oſeæ, Perditio, tua Iſrael, ex me tãtum auxilium tuum. Quod quidem diſcrimẽ inde naſcitur, quòd lex prącipit quidem, non autẽ adiuuat. Sed quod lex iubet, fides Chriſti implet, qui (vt infrà. 8. capit. audiemus) adiuuat infirmitatem noſtrã. Cauſa verò cur lex iram operatur, ſubſequitur (*Vbi enim non eſt lex, nec prœuaricatio*) Scilicet, eſt, ac ſi dicat, Ira & ſuplicium ſolis debentur prœuaricatoribus, & tranſgreſſoribus: pręuaricatio autem eſſe nequit, vbi nulla eſt lex: ergo ira & ſuplicium ex lege dimanant. Continenter hic nomine legis, vti vbiq; ſupra, naturalis quoque comprehenditur. Nam etſi nulla fuiſſet ſcripta, nihilo ſecius violatio naturalis iuris, quod inſculptum eſt mentibus noſtris, delictum eſſet, Quanquàm lex ſcripta, quo explicatior eſt, eò & minorem permittat excuſationem, & idcirco iram operetur ſæuiorem.

Nomẽ iræ.

Adnotatio inſignis de lege & fide.

Oſee. 13.

¶ Attamen dubitatio hinc, quàmuis exigua, reſultat, quòd prima peccati radix non exinde innaſcitur quòd ſit cõtra legem, ſed quòd contrà venimus voluntati ſuperioris, cui parere tenemur. Si enim per impoſsibile (vt impietas abſit, & blaſphemia verbo) nullus eſſet nobis ſuperior, neq; Deus quidem, qui iure creationis ſubditum habet humanum genus, & nihilominus homo ſuapte natura, rationis vi polleret, certè facere contrà, quàm ratio dictat, licet peccatum quidem eſſet naturale, rationem tamen vẽrę culpæ nullam haberet. Quoniam peccatum omne, inobedientia quędam eſt: inobedientia verò, veluti obſequium, nõ niſi reſpectu domini, aut pręfecti eſt, cuius iure tenemur. Ob idq; Dauid inquit, Tibi ſoli peccaui. Vnde & Theologi (vt S. Thom. 22.) colligunt, quòd omnis lex præſupponit ſubiectionem ſuſcipiẽtis legem ad dantem. Non ergo legis prœuaricatio, ſed violatio diuinæ voluntatis iram demeretur. Facilimum eſt tamen reſponſum, quòd Paulus nihil horum denegat. Sed quoniam lex omnis, tam naturalis quàm ſcripta, index & linea eſt voluntatis Dei, ideo prœuaricationem legis delictum cenſet, voluntati Dei aduerſum, dignumq; proinde illius iræ, quam comminatur lex. Vnde Auguſt. tam legem, quàm Deum complexus, Peccatum, inquit, eſt dictum, &c. contra legem Dei.

Dubium.

Auguſt.

Ideo ex fide, vt ſecundum gratiam firma ſit promiſsio omni ſemini, nõ ei qui ex lege eſt ſolum, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui pater eſt omnium noſtrum, ſicut ſcriptum eſt, Quia patrẽ multarum gentium poſui te.

Poſt negationis demonſtrationem, videlicet, Non ex lege hæreditas, ſubnectit affirmationis cauſam, Ideo ſcilicet ex fide obueniſſe filiis Abrahæ hęreditatem, vt ſecundum gratiam firma, certaquè & conſtantiſsima eſſet promiſsio omni ſemini. Namq; ſi ex legis per ſe operibus fuiſſet pendula, non haberet certitudinem: quoniã legis opera, quæ homo faciat, non habent firmitatem, ſed lubrica ſunt, & varietati ſubdita. Neq; ſi operibus ſcriptæ legis (vt Iudæi contendebant) fuiſſet

fuiſſet alligata, tunc omni ſemini Abrahæ, putà Gentibus ad fidei veſtigia ingreſſus pateret, Cum autem ex fide pendeat promiſsio, quæ ideo gratis impletur, non poteſt huius modi impletio non eſſe tam firma, quàm eſt Deus verax, neq; non ad omnes gentes ſuopte ingenio extendi, quarum eſt Deus. Potes & hic fidem quoq; Dei intelligere, quę cauſa fuit efficiens exoluendi promiſsi. Vel intelligitur fides Abrahæ, quæ reputata eſt ei ad iuſtitiam, & præfuit operibus legis. Vna enim ratione Paulus vtramq; fidem, & Dei ſcilicet, qui ſuæ ſtetit promiſsioni, & credentis Abrahę, vbiq; opponit operibus legis, vtputa, quòd per alteram effecta eſt, impenſaq; iuſtitia, per alteram verò, ſuſcepta. Quamobrem Augu. in lib. de prędeſtinatione ſanctorum, verbum hoc ad prædeſtinationẽ refert, Ait enim, ideo ex fide firmam eſſe promiſsionem, quia non de noſtra voluntatis poteſtate, ſed de ſua prædeſtinatione promiſit. Promiſit enim quod ipſe factu⁹ fuerat, nõ quòd homines. Quia etſi faciũt homines bona, quę pertinent ad colendum Deum, ipſe facit, vt illi faciant quę præcepit, non illi faciunt, vt ipſe faciat quod promiſit. Alioqui vt Dei promiſſum compleatur, non in Dei, ſed in hominum eſſet poteſtate. Hactenus Auguſt. Dixerat, Et ſemini eius, repetit ergo eiuſdem ſeminis numeroſitatem. (*Non, inquit, ei, qui ex lege eſt ſolum, ſed ei qui ex fide eſt Abrahæ.*) Aduerbium, ſolum, vel non adiacet verbo proximè præcedenti, ſed apponendum eſt, pronomini, ei, in hoc ſenſu, Non ei tantummodo certa fit promiſsio, qui circunciſus eſt carne, ſed ei etiam Gentili, qui per fidem filius conſtitutus eſt Abrahæ, vel ſi adiacet verbo, eſt, puta, qui ex lege eſt tantum, tunc legendum in eo ſenſu eſt, quem illic ſupra adnotauimus, iis qui nõ tantum ex circũciſione. Huic enim ſenſui ad ſtipulatur ſubiunctũ teſtimoniũ legis. Sequitur nanq; (*Qui pater eſt omnium noſtrum.*) Hoc eſt, credentium, ſiue Iudęorum, ſiue Gentiliũ. (*Sicuti ſcriptum eſt. Quia patrem multarum gentium conſtituite.*) Præteritum, conſtitui, de more prophetarum fungitur vice futuri, ob certitudinis firmitatem. Id eſt, non illius populi tantũ, ſed vniuerſorum, qui fidem tecum mihi dederint. Quocirca iuſtorum omniũ locus in Euãgelio ſin⁹ Abrahę nũcupatur. Luc. 16. Et Matthęi. 8. Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob, in regno cælorum: filii autem regni, hoc eſt, qui ob circunciſionem tales ſe vendi-

Mẽs accuriſſima Pauli.

Sinus Abrahæ.

tabant, eiicientur foras. Simile ad hoc propoſitum argumentum adſert Galat. 3. Scilicet, quòd qui ex fide ſunt, ij ſunt filii Abrahæ. Prouidens enim, inquit, ſcriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, pręnunciauit Abrahę, quia benedicẽtur in te omnes gẽtes. Et cõcludit, igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham. Recentes traductores ge minum illud relatiuũ qui, more ſuo carpũt. Nempè quòd deberet eſſe neutrius generis, referens vocem, ſemini, At verò græcè non eſt relatiuum, ſed articulus datiui caſus, qui optimè reddi poterat per relatiuum maſculini generis, quod quidem referat, non vocem, ſemini, ſed eius ſignificatum, puta hominem. Accipitur enim pro quouis hominũ credentiũ. Locus hic præſens eſt, vnde Lutherani ſuam illam extruunt controuerſiam de certitudine fidei. Duo enim hinc exiſtimant, omni occluſo aſylo, contra nos conficere. Primùm quòd ſola fide iuſtificamur, de quo iam illis abundè ſupra reſpondimus. Alterum quòd ex eo, quod fide ſolum iuſtificamur, fit palam conſequens, vnuunquemlibet iuſtorum certum eſſe gratiæ ſuę & amicitię apud Deum. Hoc quippè, inquiunt, eſt argumentũ Pauli, Quoniam ex fide & non ex operibus iuſtificamur, firma, certaq; fit promiſsio, Inferunt ipſi ergo cuicunque pręſtanti Deo talem fidem certitudo adnaſcitur ab eadem fide, quod obtinuerit promiſsionem. De re ipſa ſatis ſuperq; lib. 3. de nat. & gratia diſputauimus, quam poſtea diſputationem, inter reſpondendum cuidam reuerendo Epiſcopo explicatius diluci dauimus. Quibus tractatibus exiſtimo, ni fallor, demonſtratum eſſe, neminem lege cõmuni, hoc eſt, abſque ſpeciali reuelatione, certum fieri poſſe per certitudinem fidei, in quo ſtatu ſit apud Deum. Vbi & hunc locum expoſuimus, qui profectò nullus eſt, cui innitãtur. Primùm vtique literam detrũcant. Non enim ex eo quòd ex fide impleatur promiſsio, infert hic Paulus, quòd fiat firma & certa, ſed, quòd fiat per gratiam & non ex operib⁹ firma omni ſemini. Arguit, inquam, quòd cum promiſsio ex fide ſit completa, non fuit firmata ex debito operum, ſed per gratiam. Neque verò fides & gratia eadẽ ſunt res proꝛſus, vt ſupra dicebamus. Tametſi & fides ipſa gratia quędam ſit, hoc eſt, donum Dei. Commentitia ergo eſt illorum collectio, & ab hac Paulina longo interuallo diſcrepans, Ex fide fit promiſsio, ergo ex ſola fide fit firma & certa. Prętereа ſenſus hic duplex eſſe poteſt. Etenim

Gal. 3.

Noui interpre.

Lutherani.

Lib. 3. de na. & gra. c. 20

Senſus duplex.

nim aut de impleta promissione in genere in telligendus est sermo, hoc est, de missione redemptoris faciendaq; redemptione, aut de applicatione ad singulos. Si priore intelligatur modo, tunc fatemur, quòd, quia promissio illa ex nullis pendebat legis operibus, sola Dei constantissima fide pollicentis sanctissimè fuit impleta. Imò etiam si per impossibile nemo credidisset (vt initio præcedentis capitis dicebamus) Deus suo satisfecisset promisso, Ideoq; hanc promissionem esse completam, firmissima nobis est, & certissima fide tenendum. Et hunc forsan hic etiam Paul. prætendit sensum contra Iudæos, qui contra existimabant, ob meritum legis datum fuisse Saluatorem. At verò si sermo hic Pauli intelligatur (vt præ se quoq; fert) de applicatione ad singulos, putà quòd promissa salus in omne esset effundenda semen Abrahæ, hoc est, in omnes fide credentes, tunc quàmuis concedamus idem esse, per gratiam, certâ fieri promissionem, quod, per fidem (vt Origenes sentit) tamen quia fides hæc, illa est, quæ per charitatem operatur, nemo communi lege esse potest certus, quòd tali vigeat fide, quia non potest esse tutus, an habeat charitatem. At ille solus, qui infantem baptizat, certus est certitudine fidei, in gratiam illum tunc Dei esse ab originali restitutum. Sed quàm sit etiã pulchra, alia Lutheranorum interpretum obseruatio in eum locum, vt hæres esset mundi, nõ est silentio prętereundum. Nam huc vsq; cõtinuatio Paulini textus nõ fuit id meminisse Inde nimirum sibi colligunt, quòd credentes, non solum cæli, verùm & huius quoq; mundi constituantur hęredes. Ob idq; nihil esse prorsus omnium rerum, quas Deus in humanos condidit vsus, nempè vestium, ciborũ, potus, auri: nihil inquã esse tam delicatum, quo non viri sancti piè & feliciter vti queant, atq; hac ratione illos qui ista interdicunt (institutores scilicet religionum) aiunt alium spiritũ esse sequutos, q̃ Christi. Pari argutia colligere possunt, quòd liceat viris sanctis omnium dominium vsurpare. Vide quodnam isti solent fulcire stabilimentum suorum dogmatũ nimirum non solum spiritum Pauli ad terrena demittere, sed eundem etiam vocare spiritum Christi, qui versatur in cibo & potu. Eui dentius igitur per se est & confirmatius, q̃ vt istis respõdere teneamur, fide (iuxta verba hic Pauli) per charitatem operante, tãtum homines constitui hęredes glorię: terrenorum verò, non item. Imò quo parcius illis vtantur, longiusq; ab illis vixerint abdicati, gloriosi de mundo triumphant: sic enim nihil habentes, omnia possident, imò pessundant, propiusq; ad Christi paupertatem accedunt, cautius pericula cauent, quæ à rebus istis caducis nobis imminent, tutius deniq; ad eius felicitatem incedunt, quę pauperibus & flentibus proposita est: apostolorum exemplo, qui omnia relinquentes, sequuti sunt Christũ. Neq; verò vllus vnquàm fuit religionum patron, qui coactu præcepto ve homines addigeret ad religiones, compelleret ve alia seruare, quã quæ præcepit Christus, sed tamen eius instructi exemplo, vltroneos atq; spontaneos commonefaciunt, si velint esse perfecti, vt venditis quæ habent, expeditius eundem sequantur Christum. Quòd verò quisq; sua se sponte Deo consecratum vellit, addictumq; & voto obligatum eius consiliis, non solum hic locus, verùm nullus alius in vniuersa scriptura prohibet: admonẽt verò multi, quos huc accersere operosum esset, & superuacaneum. Quòd hic autem altius dentem figunt in Ecclesiam, quæ Christianum populum statis temporib' esu carniũ cohibet, cõmentariorũ ratio nõ permittit, vt fusius hoc loco disputetur. Nõ enim supestitione illorũ, id facit, quos notauit ad Timo. Paulus, prohibẽtes nubere, & abstinere à cibis, quos Deus creauit, sed vt carnis maceratione paratior sit spiritus obsequentiorq; Deo. At de his satis. Regrediamur ad literam.

Encomium. religiosus.

Lutherani. Vt hæres esset mundi.

Contra Lutho.

Delect' cibo

Ante Deum, cui credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quę non sunt, tanq̃ ea quæ sunt.

Quarta pars capituli.

Hæc iã quarta est, postremaq; sectio hui' capituli. q̃ tota est encomiũ fidei Abrahæ, quinq; sexve particulis articulatũ. voculas illas, ante Deũ, sunt qui ad eloquiũ illud ex Genesi citatũ referãt. Nõ quòd sint illic tanquã perpetua oratio Dei, sed quòd Paulus eas adhibuerit interpretamẽti gratia. Huc videtur Orige. respicere, qui statim recitata authoritate, subdit, Et rectè addidit ex sua interpretatione Apostolus, Ante eũ, cui credidit Deũ. Sequitur & S. Thom. & forsan ita res habet. At facilius crediderim perpetuationẽ esse Pauli ipsi' orationis: ita vt assuẽdũ hoc sit ad superiorẽ sentẽtiã, Qui pater est omniũ nostrũ, tanq̃ illi' pars Hoc est, Qui pater est omniũ nostrũ ante Deum. Peculiare enĩ est Paulo, authoritate, quã citat interiecta. orõnem propriã & clausulam dissuere.

Orige.

dissuere. Quod hic eò præcipuè fecit, vt eam voce, ante Deum, eam postmodum, quę subsequitur orationem, Cui credidisti. Qui vocat ea quæ non sunt, &c. cõtinuò colligaret. Adiecit autem, ante Deum, vel ad differentiã illius paternitatis, quæ cognatione circũcisæ carnis propagatur: illa siquidẽ corã hominibus est, quæ autem fide coalescit, coram Deo: cui' vice interpres trãstulit, Ante Deũ, vel fortè, Ante Deum, idem valet, quod, in præsentia Dei. Nam licet proles Abrahæ non erat pręsens, sed futura in re, tamen erat æternitati Dei præsens. In quo sensu S. Thoputat, Ante Deum, moderamen esse illius præteriti verbi, cõstitui te, seu, posui te. Quoniam apud Deum, futura perinde sunt, vt pręterita, & pręsentia. Et hæc videtur interpretatio textui perquàm germanè adhęrere. Nam licet sit (vt dicebamus) adiectio ad superiora verba Pauli, potest nihilominus facta esse ad exponẽdum verbum allati testimonij. Tametsi Chryso. ac Theop. glossema nõ est cur displiceat, scilicet vt, ante Deum, idem sit, quod, Ad exẽplum Dei. Vt quemadmodum Deus non est partialis Deus, sed omnium vniuersalis pater, sic & Abraham. Et iterum, Quemadmodum non secundum naturalem cognationem pater est Deus, sed iuxta fidei familiaritatem, Sic & Abraham. Verba sunt Chrysost. Quinimo & ĩ ea, quæ secundum carnem est, paternitate nonnihil meditari possumus similitudinis. Enimuerò quemadmodum res Deus super naturam de nihilo, ædidit, ita & Abraham ex senili iam corpore, atque in emortuo Saræ vtero super naturam procreauit sobolem (*Cui credidisti*) Orige. & Chryso. & August. legunt in tertia persona, Cui credidit. Et ita plerunq; reperitur in codicibus Græcis. Videturq; oratio cõcinnior, vtpote quę de Abrahã in tertia persona hactenus decurrebat. Est tamen credendum, interpretem nactum fuisse codicẽ, vbi erat secunda persona. Ita enim habent antiquissima Latina exemplaria. Atque ita legit Hieronym. & ex professo Ambr. Hic autem apostrophen, non ad Abraham, sed ad Gentilitatem refert. Nam cùm ex diuino elogio præmisisset, patrem gentiũ constitutũ Abraham, quo gentium nomen maiori emphasi commẽdaret, rationemq; eius filiationis expromeret, ad Gentilem versus, ait, credidisse eum eidem Deo, ante quem Abraham constitutus est omnium pater, vt per eandem fidem adoptarentur ei in filios, nullaq; esset distantia inter Iudæum & Græcum. Neque verò improbabilis est glossa hæc. Quamuis alij ferè Latini: & forsan sensatius Paulũ credant hic ad Abrahamum sermonem cõuertere. (*Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.*) Encomium, quo fides Abrahæ commendatur, in duobus positum est. Primũ quod de illis rebus Deo fidẽ adhibuit, quæ præterea multis post seculis futuræ erant, quòd excellebãt etiam naturæ ordinem. Videlicet, quòd ætate iam confectus ex emortuo vtero Saræ suum propagaturus esset semen super stellas cæli, vbi & supernaturalis gratuitaq; adoptio Gẽtium per Christum aperiebatur. Ob idq; duo respondenter de Deo enunciat prædicata, quæ eandem ipsi fidem arrogant & confirmant, ita vt meritissimò ipsum Abraham' auscultauerit. Non enim erat cur cunctaretur Deo credere, quod seni sibi, aniliq; Saræ corpori, virtutem, quæ demortua erat, generãdi esset instauratur', quũ ab eo crederet mortuos etiã posse ad vitam euocari. Nec id quidẽ quod in longum æuum promissio esset protelãda, quicq̃ eius fidẽ debilitabat, eo quòd perinde Deus vocat ea quæ nõ sunt, atq; ea, quę sunt, hoc est, eandẽ habet vtrorumq; potestatẽ. Et ideo de constituendis Habrahamo filiis ait de præterito, cõstitui. Nisi mauis vt posterius membrũ non referatur ad dilationẽ promissionis, sed sit prioris diffinitio. Hoc est, explicatio omnipotentiæ in viuificãdis mortuis. Non enim illi opus est alio molimine, quàm nutu & voce, vt adesse faciat ea quæ nõ sunt: adeò illi præsto sunt vniuersa. Dixit enim, Fiat lux, & facta est lux. Et dixit. Fiat firmamentũ, & factũ est firmamentum. Quocirca nõ ait, intelligit, aut, nouit (qui sunt immanẽtes actus) sed, vocat, quòd respectum importat ad exterum opus. Neq; verò ait, adducit, aut, facit, quasi aliunde accersat res, vel alio opus habeat instrumento, quàm sola vocatione, qua vniuersa de nihilo etiã educit, quę illi ad nutum pareant. Quamobrem, per ea quæ non sunt, non ea tantùm intelligit Paulus, quę nõ sunt in rerum natura, sed illa quę neq; sunt in potẽtia & virtute naturali, sicut Saræ sub id ætatis genitũ esse Isaac, per quẽ multiplicatum fuit Abrahæ carnale semen: ac subinde Christum genitum fuisse in carne, per quem tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus adoptati sunt ei in spiritalem sobolem. Perseuerat enim in illo aperiẽdo loco, quòd Deus constituerit ipsum patrem multarum gen-

Qui vocat ea q̃ non sunt.

S. Tho.

Chrysesto.

Encomiũ fidei Abrahæ.

Natui dẽ parent oũa.

Ea quæ non sunt.

gentium. Hanc ob rem, quod ait, Viuificat mortuos, nõ ad solam resuscitationem mortuorum referendum est, sed ad omne illud, quod quoquo pacto recipit, vel vitam, vel vitalem virtutem. Nam literalis sensus est, quẽ statim exponit Paul⁹ de emortuis corporib.
Nouiinterp. Abrahæ & vxoris eius. Atq; hinc facilè colligas, q̃ sint interpretes nõnulli inepti, q̃ elegãtiæ causa vertũt, Qui vitæ restituit mortuos. Nã etsi sermo Græcus vtrãq; permittat versionẽ, lati⁹ tamẽ patet, Viuificat mortuos, ob idq; significãtius hic à nostro interprete trãslatũ est. Mortuũ enim appellat quicquid nõ est viuens, etiã si nunq̃ habuisset vitã. Vnde sicut Adæ nõ restituit Deus vitã, sed dedit nouam, sicuti & cunctis, qui in hanc lucẽ æduntur, ita ad spiritualẽ sensum hui⁹ loci per gratiam viuificat omnes, qui nascuntur filij iræ, quibus tamẽ non restituit vitam, quam nunquàm habuerunt. In secũdo quoq; membro nescio quid isti noui traductores moliuntur. Aiunt enim nõ esse Græcè, Qui vocat ea quæ non sunt tanq̃ ea quę sunt, sed, Qui vocat ea quæ nõ sunt, tanquã sint, seu perinde ac sint. At re vera, quamuis nõnulla videatur discrepantia, eò quòd priori oratione comparatio fit inter res, quæ non sunt, & res quæ sunt, in secunda verò, inter res, dum non sunt, & easdem quando sunt, facillimè tamẽ in eundem coẽunt sensum. Primùm enim, Græcè participia sunt, quę ad literam sic trãsferuntur, Qui vocat non entia, tanquam entia: seu non existentia, tanquam existentia. Et profectò tanquam existentia, vtranq; exhibet intelligentiam, scilicet & tanquam ea quę sunt, & tanq̃ sint. Præterea idem est dicere, quod res dum non sunt, eodem modo obsequũtur Deo, ac si essent, & quòd perinde illi obtemperent, atq; illæ, quę sunt. Vnde August. super illum
August. versiculum psal. 104. Vocauit famem de terra, ait, quod vocauit famem, quę nõ erat, ille qui vocat ea quę non sunt, tãquam sint. Sed tamen in lib. de natura boni, ca. 26. Et in Enchiridio cap. 29. legit cum vetere interprete, tanquã ea quę non sunt. Et ita legit Ambro. & Orige. qui per ea quæ non sunt, illos spiritualiter intelligit, qui mortui sunt delictis & peccatis, iuxta illud, Si charitatem nõ habuero, nihil sum. Per ea verò quæ sunt, illos qui
August. esse habent filiorum Dei. Quocirca August. super psal. 118. Non ad temporalem vocationem verbum accommodat, de qua ait Apostol. Quos prædestinauit, hos & vocauit, sed ad ęternã dispositionem, de qua ait ad Eph. 1. Elegit nos in ipso, ante mundi constitutionẽ. Et infra hic. 9. cap. Cùm nondum nati essent &c. Vnde sicut suprà dixit, vocatus apostolus, id est, diuina vocatione apostolus, ita hic docet, eos qui non dum in hanc lucem prodierunt, vocationis gratia filios Dei fieri. Potest & verbum, vocat, referri ad simpli- Vocat.
cia nomina rerum, quæ sunt in æterna dispositione. Enimuerò sicut de naturalibus habetur Ecclẽs. 6. Qui futurus est, iam vocatum est nomen eius, & scitur, quòd homo sit, ita & prędestinatorum nomina scripta sunt in libro vitę. Ecce prima particula laudatæ fidei Abrahæ, qui Deo credidit potenti demortuam eius virtutem viuificare, veluti is, qui vocat ea quæ non sunt, tanquã ea quæ sunt.

Qui contra spem, in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium secũdum quod dictum est ei: sic erit semen tuum, sicut stellę cæli & arena maris.

Secunda particula est, superioris explicatoria. Nempe quòd contra spem in spem credidit. Pulchra est paranomasia, id est, agnominatio duorum contra se positorum nominum, qua fides maximè Abrahæ commendatur. Alij vertunt, præter spem in spe, vel, sub spe. Et quidẽ, prętęr, bene habet, si ea modo significatione vsurpetur, quæ est, contra. At verò, in spe, non tam accommodum est, quam, in spem, Nam à fide, quæ est substantia sperandarum rerum, assurgitur in spem. Quæ quidem progressio aptius profertur per accusatiuum, vt dicamur, in spem credere. Est autẽ sententia Pauli hęc. Quòd cùm Sensus
Abraham omni naturę vigore ad generãdũ Pauli.
destitutus, Saram quoq; contemplatus, quæ non solùm in sua iuuentute sterilis fuerat, verùm legitimã iam ętatẽ esset supergressa, nullam inde spem prolis naturaliter posset concipere, contra hanc spem, id est, contra huiusmodi desperationis naturales causas credidit Deo in spem, hoc est, fidem illi habuit, ex qua supernaturali fide perductus est in spem
sobolis, quam abnegabat natura. Historia Histo. Abra.
est Gene. 15. Domine Deus quid dabis mihi? ego vadam absq; liberis. Et ecce vernaculus meus hæres me⁹ erit, Hoc ob desperatã naturalem facultatem generandi dicebat. Cùm autem protinus audiuit sermonem domini. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de vte-

Continuatio orationis. de vtero tuo, nihilo cunctantius credidit. (Vt *fieret pater multarum gentium.*) Sunt qui non se iungant orationem hanc à superiori. Sed ita transferant, In spem credidit, se fore patrem multarum gentium. At verò præterquam quòd Græcanica lectio, cui adeò ipsi impẽsè suffragãtur, nõnihil eis hoc loco refragatur, lõgè sentẽtiã deflectunt. Græcè enim, si syllabatim trãsferas, sic extat, Ad fieri patrẽ multarum gentium, Quòd idem est ac si dicamus, Ad hoc vt fieret pater multarum gentium. Et quod sentẽtia sit diuersa, palàm est. Nam isti volunt, quòd fieri patrem multarũ gẽtium, sit obiectum fidei Abrahæ. Vulgata verò æditio, quòd sit eius effectus & merces. Quam quidem lectionem, non solùm Ambro.
Ambro. & Latini, sed Orige. quoque atq; Chrysost. sectantur. Ait enim Orige. quòd Abraham contra spem in spem crederet, vt pater fieret multarum gentium. Nempe in premiũ eiusdem fidei. Et explicatius Chrysost. Si igitur. inquit, merces erat vt fieret pater multarum gentium, palàm est, quòd illarũ gentiũ pater fieri debuit, pro quibus crediderat. Quòd si hic fortè quis hęreat, quòd cùm Paulus spiritualem paternitatem Abrahę propo
Dubitatio. suerit constituere, dicens, quòd sit pater omnium nostrum ante Deum, quomodo ad paternitatem carnalem diuertit. Nam quòd ait, contra spem in spem credidisse, vt esset pater multarũ gentiũ, de spe sobolis per Isaac intelligitur, vti expositum est. Respondetur nullum hic esse diuerticulum, sed est propositi perpetuatio. Primùm quia quantum ad meritum, ex eo quòd cõtra spem in spem credidit, propagandam sibi sobolem ex Isaac, commeruit pater fieri omnium credentium. Deinde cùm Christus secundum carnem ex Isaac esset procreandus, vbi credidit in spem generandi Isaac, credidit simul in spem venturi Christi, per quem erant homines adsciscendi in filios Abrahæ. *Secundum quod dictum est ei, Sic erit semen tuum, sicut stellæ cæli & arena maris.*) Aemulii isti vulgatæ æditionis præter-
Nouiinterp. mittunt has ambas comparationes: vt quæ in Græcis nõnullis codicibus non extent. Imo verò aiunt, quòd cùm Gene. 15. vnde asci tum est elogium istud, non sit nisi hoc præcisè, Sic erit semen tuum, non esse vero similè, quòd Paulus quicquam addiderit. Istis veruntamen respondendum est, esse è cõuerso vero, simillimũ, has comparationes à Paulo fuisse adiectas, vt integram citaret authoritatem. Etenim in Gene. quia præmittitur, suspice cælum, & numera stellas, si potes, & continenter subditur, Sic erit semen tuum, integra extat sententia. Quæ tamen esset in Paulo trunca, si hoc præcisum postremũ verbũ citasset. Ob idq; ex præcedentibus verbis adhibuit, Sicut stellæ cæli. Reliquum verò adicit vel ex Gene. 13. vbi habetur, Faciam semẽ tuum sicut puluerẽ terræ. Vel ex cap. 22. vbi vtrumq; expressum est, Multiplicabo semẽ tuum sicut stellas cæli, & arenam maris. Quo fit, vt in Græcis illis codicibus, quibus desunt hæc verba, prętermissa fuerint ab aliquo fortè sciolo, inde decepto, quòd in Gene. non sunt sub hac forma, quum tamẽ sint in re & virtute. Vnde & Orige. ipse Græcus, Orige.
etiam in commento, ita legit, Igitur Abraham contra spem in spem credidit, vt pater fieret multarum gentium, quę futuræ essent sicuti stellæ cæli, non solùm multitudine, sed Stellæ & arenæ.
etiam claritate. Binam autem hanc collationem seminis Abrahę cum stellis & arena, morosus satis esset. qui vsq; adeò exactè perscrutaretur, vt tot, ne vno quidẽ plures paucioresve existimaret fore filios Abrahę, vel secundum carnem, vel secundum spiritum, quot sunt, vel stellę cæli, vel arenę maris. Primùm quia neq; omnes carnales eius filij neq; illi soli, futuri sunt spirituales. Et ideo necesse est, vt alterutri vel plures sint, vel pauciores stellis. Mox quia neque arenę in eodem sunt numero cum stellis. Id ergo tãtùm prę se ferunt huiusmodi cõparationes, quòd sicut vel sydera cęli, vel arenę maris, seu terrę pulueres numerari, nisi à Deo solo, nõ possunt, ita & numerus proliũ Abrahę, prę sua numerositate, soli ipsi notus est. Sũt quippe in rebus quę sensibus supponuntur astra in cęlo, in terraque arenę & pulueres, incomprehensibili multitudine. Quibus proinde innumerabiles numeri compararisolent. Vt
Deut. 1. Dominus Deus vester multiplicauit Deut. 1.
vos, & estis hodie sicut stellę cæli. Et. 3. Regum. 4. Iuda & Israel innumerabiles sicut arena maris sunt. Quidã verò inter has comparationes ita dignoscunt, vt prędestinatos, qui fidem Abrahę operibus percolentes cęlestibus sedibus refulgent, stellarum appellatione intelligant, non solũ ob multitudinẽ, sed propter refulgentiam. De quibus alibi Paulus, stella differt à stella in claritate. Illos verò qui susceptam fidem vel moribus deturparunt, vel abiecerunt prorsus, collatos putent cum arena. Id quod profecto in Aduersus
hęreticos vel hac ętate quàm proximè com- hereti.
petere

petere cernimus, videlicet qui postquàm se ab Ecclesia abscíderunt, ita sunt, veluti sine calce arena, in diuersas dissecti opiniones, vt nullus cum alio cohæreat.

Et non infirmatus est in fide, nec cõsyderauit corpus suũ emortuum, cùm iam ferè centum esset annorũ, & emortuã vuluã Saræ.

In hac tertia particula persistit luculentius explanare quod dixerat, Viuificat mortuos, & quod dixerat, Contra spem in spem credidit, vt cumulatius exponat robur ac firmitatem fidei Abrahæ. Ait enim, quòd non consyderans corpus suum emortuum, mortuamque vuluam Saræ, vnde elanguens fides nutare poterat, & vacillare, spem totam solidissima fide in omnipotentiam Dei transmisit. Emortuum, præter suum publicum significatum, significat etiam idem quòd, inualidum, ac viribus exhaustum ad aliquid faciendum. Id quod & effœtum appellatur. Dicitur enim effœta mulier quæ fœtũ ædidit. Vnde & illa quã frequenti iam partu lassatã virtus defecit & calor ad concipiendũ, effœta dicitur. Et hoc modo mortua hic affirmatur vulua, id est, matrix Saræ, non solùm sterilitate, sed senio, Desierant enim iam tunc ei fieri muliebria, vt habetur Genes. 18. Ait autem Paulus, cẽtum ferè annorum fuisse Abrahã, quia nonaginta nouem erat, cùm facta fuit ei per angelos promissio, vt patet Gen. 17. Centum verò dum natus est Isaac, vt habetur ca. 21. Duo hic tamen posset quispiam scíscitari. Primum quomodo asseueret Paulus, emortuum fuisse corpus Abrahæ, qui post ex Cethura filios progenuit. Alterum cur neget, consyderasse mortificationem sui corporis, cùm contrà legatur Gene. 17. quòd cùm audiret pollicitationem prolis, cadẽs in faciem suam riserit in corde suo, dicens. Putásne centenario nascetur filius? Et Sara nonagenaria pariet? Ad primũ bifariam respondent enarratores. Primò quòd cùm valẽtior, solidiorq; necessarius sit vigor in viro, vt anum grauidam faciat, quàm iuuẽculam, destitutus erat virtute generandi ex Sara, non autem ex Cethura. In qua sententia est Hieronym. hic & August. quæstio. 35. lib. 1. super Gene. At fortè melius sentiat, qui dixerit, inualuisse in eo per miraculum, absumptam virtutem naturalem ad generandum, non modò ex annosa Sara, verùm ex Cethura, & ex quauis adolescentula. Hæc enim intelligentia sublimius effert diuinum munus. Secundi autem interrogati responsio est, Quòd Abraham primùm audita voce Dei, secũ reputauit naturæ imbecillitatem, nihil veruntamen hæsitando de diuina omnipotentia, sed de sensu forsan verborum, an is esset, quẽ præ se ferebant in cortice. Sicuti Beata virgo non dubitando, sed modum percontando, ait, Quomodo fiet istud? Cùm verò iteratò dictum est ei, q̃ verè Sara esset paritura, incunctanter credidit, ac nihilo hæsitãtius, quàm si nullam habuisset rationem emortui corporis. Et hoc est, quod ait Paulus. Non consyderauit. Sub hoc autem, quòd Abraham non iuuenis ex iuuencula, sed senex ex anu, & quæ sterilis semper fuerat, super naturam genuit Isaac, duplex latebat redemptionis mysterium. Primum videlicet, gigneudi redemptoris. Nam quia omnimodum exemplum proponi non poterat, figura saltem præfuit, vt qui centenario ex nonagenaria super ordinem naturæ prolem largiebatur, crederetur etiam posse, virgini absque suscepto semine obumbratione spiritus sancti fructum vẽtris donare. Admonemur illic præterea, quòd cùm adoptamur in filios Dei per fidẽ Abrahæ, non id assequimur propriis naturæ viribus, sed illius gratia & voluntate, qui præter facultatem naturę sobolẽ, propagauit Abrahæ. Qua de re tam est meritò commendata eius fides, ob quam positus à Deo fuit pater multarum gẽtium: atq; adeò in exemplum, vt quoties nos aliqua peruaserit calamitas aut procella, omneq; destituerit humanum subsidium, cõtra spem humanam, in diuinã credamus, nobis ipsis diffisi, in omnipotentia & bonitate Dei nostram collocantes fiduciam. Vnde & sequitur,

Emortuum.

Duo dubia.

August.

Duplex redẽptionis mysterium.

Abrahã excẽplũ nostrũ.

In repromissione etiam Dei nõ hæsitauit diffidentia: sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissimè sciens: quia quæcunq; promisit Deus, potẽs est & facere. Ideo & reputatũ est illi ad iustitiã.

Qua planè quarta particula inculcatius eandem repetit laudem fidei. Nempe quòd in repromissione Dei non hæsitauit. Neoterici non transferunt, nisi, In promissione, seu ad promissionem, Ambrosiana se authoritate, protegentes. Cùm tamen in vetustiore volumine Ambrosij non legi, nisi, in repromissione, & ita legit Hierony. & transfert Origenis interpres. Quod & Græca dictio, ἐπαγγελίᾳ, minimè respuit, Atqui ait, in repromissione, vel quia nõ semel aut bis, sed iterum atq; iterum, à cap. Gene. 12. vsq; ad. 22. iterata est. Vel fortè quòd cùm promissionẽ, appellauerit, illam, quę facta est liberorum, repromissionẽ vocat, alteram honestãdi exaltandiq; eius eandem progeniem, tum amplissima possessione inimicorum suorũ, tum etiã benedictione illa, qua pollicit⁹ est Deus, benedicendas omnes gentes in semine eius. Et, nisi mea me fallit existimatio, fortè hic cõpurgare contendit Apostolus Abrahamum, qui Gene. 15. Labascere visus est fide. Siquidẽ spondente illi Deo terram Chaldæorum, signum poposcit, dicens, Vnde scire possum, quòd possessurus sum eam? Ait quippe Paulus, nullatenus inibi hæsitasse diffidentia, sed confortatum fuisse potius fide, dando gloriã Deo. Etenim cùm morem Dei nouisset, qui fœdera sua & pacta dato aliquo signo stabilire consueuit, vt apparet in arcu exhibito Noẽ in monimẽtũ pacis, & in Achaz, Esai. 7. qui iussus est signum petere, reprehẽsusque à Deo, quòd iussionem renuerit, Abrahã nihil hæsitans signum etiam efflagitauit, quod esset promissionis stabilimẽtum. Vnde cum paulò hic superius negatiuè dixisset, quòd non fuerit infirmatus in fide, maiori hic cõmẽdatione affirmat, quòd fuerit confortatus fide, dans gloriam Deo, hoc est, debitum illi honorem deferens, in hoc, quòd planissimè sciebat, quòd quæcũq; Deus promisisset, potens esset facere. Qui enim Deo fidem denegat, impientissimè detrahit honori & existimationi Dei, qui summa, ipsaq; per se veritas est, cui ideo subest, cùm voluerit, posse. Sap. 11. & Luc. 1. Non est impossibile apud Deum omne verbum. Qui verò incunctantem ei fidem præstat, gloriam illi & laudem tribuit iustam. Concludit igitur id, quod antea præmiserat, reputatum id esse illi ad iustitiam, quod eodem loco Gen. 15. scriptum est.

In repromissione.

Mens Apostoli.

Achaz.

Deo non credere.

Non est autem scriptum tantũ propter ipsum. Quia reputatũ est illi ad iustitiã, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

Extrema hac denique particula, fidem historiamque Abrahæ, qua ratione & fine texuerit Moses, ipseque hic Apostolus denarrandam susceperit, declarat, dicens, Nõ propter ipsum tantùm, (licet etiam propter ipsius commendationem & Dei gloriã, qui tam fidelem effinxit, informauitque fæmulum) verùm & propter nos quoque scriptam esse. Nempe vt nostris sit oculis obiectus in typum fidei nostræ, vnde fiduciam stabiliamus nostram: porrò quibus si similis obtigerit fides, pariter ad iustitiam nobis reputabitur. Hac siquidem ratione pater ille positus est omnium credentium. At suspice ingenium Pauli, quàm in hac conclusione sit excelsum. Nulla in fide Abrahæ mentio facta est Christi redemptoris nostri, & tamen de filiis sequacibus ipsius non concludit simpliciter, credentibus. Sed (*credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis*) Vbi non vnum tantùm occulitur mysterium. Nam primùm hanc insinuat ratiocinationẽ. Quòd quemadmodum Abrahæ fides, qui non consyderauit suum, vxoriumque corpus emortuum, credens nimirum in eum, qui viuificat mortuos, reputata est ei ad iustitiam, ita cuiuslibet fides credentis in eum, qui suscitauit dominum nostrum Iesum Christum, ad eandem iustitiam reputabitur. Neq; verò simplex est ratiocinatio, sed certè mirifica. Nam cùm præmisisset, Qui viuificat mortuos, illius iam nunc viuificati mortui meminit, cuius morte, omniũ fuit mors spiritualis extincta, & cuius suscitatio, causa fuit cunctis resurgẽdi. Quapropter Abraham vbi credidit in Deum, mortuorum viuificatorem, & hanc quoque Christi suscitationem prospexit, quæ causa, exemplaráq; est vniuersalis resurrectionis. Tametsi Orig. in oblato quoq; sacrificio Isaac meditatur, mysterium hoc fidei Christi prospectum fuisse Abrahæ. Hæc enim quę de fide credentis in eum, qui viuificat mortuos, ob futuram eius progeniem ex demortuis naturæ viribus, contulit huc Paulus, absq; vlla quoq; violentia coaptari possunt fidei eiusdem Abrahæ, dum filium adorabat sacrificare, qui ariete mactato seruatus est. Illud quippe, vaticiniũ fuit æterni patris, qui

Ingenium Pauli.

Multiplex mysterium.

Orig.

qui vnicũ ſuũ pro nobis prius tradidit, poſt verò excitauit à mortuis. Tunc enim iterum contra ſpem, in ſpem credidit. Fuiſſet enim illa ſpe depulſus, quã illi Deus fecerat multiplicãdæ ſuę poſteritatis ex Iſaac, niſi arbitratus fuiſſet (vt ait ad Heb. Paulus) quòd & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus. Meminit præterea Apoſtolus domini noſtri Ieſu Chriſti, vt veram in concluſione ſubiiceret cauſam iuſtitiæ & ſalutis noſtrę, Haud enim fides, vel Abrahæ, vel noſtra, pro iuſtitia habetur apud Deum, niſi qua ratione ſubnititur paſsioni Chriſti. Et idcirco ſubdit (*Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram*) Traditus ſcilicet, & à patre, qui proprio filio ſuo nõ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Infra 8.cap. Et à ſeipſo, qui tradidit ſemecipſum pro nobis. Ephe. 5. Et à traditore Iuda, de quo ait redemptor ipſe, Qui tradidit me tibi, maius peccatum habet. Ac denique à Iudęis, de quibus ait, Tradent eum gentibus ad illudendum, &c. Sed heu quàm vili, imo quàm nihili ducimus, traditum eſſe vnigenitũ Dei, & in manus peccatorum, & in mortem crucis, propter delicta noſtra. Profectò quando nullum à noſtris ſceleribus periculum immineret nobis damnationis æternę, neq; aliud ab illis acciperemus incommodum, hoc nos perterrere in ipſis debuiſſet maximè, quòd cauſa fuerint immaniſsimè mortis Dei: videlicet quib⁹ adeò reddidimus offenſum Deũ, vt non ante fuerit nobis propitiatus, quàm vnicus eius filius, ſplendor glorię & figura ſubſtantiæ eius pro nobis litauerit ſeſe, affixus patibulo crucis, factus pro nobis maledictum. ¶ In hac veruntamen, quæ pulcherrima eſt, diſtributione, Tradit⁹ propter delicta, & reſurrexit propter iuſtificationẽ, nonnihil eſt quod interrogemus. Cùm enim iuſtificatio idem ſit, quòd delictorum deletio, ſi traditus eſt propter delicta noſtra, traditus cenſetur, & propter iuſtificationem. Et ſi reſurrexit propter iuſtificationem, conſequens apparet, quòd & propter delicta ſimul reſurrexit. Cur ergo Apoſtolus prudẽs & cogitãs diſpertitur cauſas condonationis delictorum, & iuſtificationis? Hic prenotato cumprimis opus eſt, quòd reſurrectio nõ eodem pacto cauſa fuit ſalutis noſtrę, quo paſsio. Hæc quippe cauſa fuit meritoria, illa verò nequaquam. Quoniam meritum non eſt, niſi viatoris opus. Terminus autem viæ in Chriſto mors fuit, cuius ideo reſurrectio, triumphus cenſendus eſt glorificati iam, etiã ſecũdum corpus. Vbi nihil proinde fuit meriti, ſed præmij plurimùm, reſpectu humanitatis ſuæ: iuxta verbum Pauli, Factus eſt obediens vſque ad mortem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomẽ. Igitur cùm ait, Traditum propter delicta, & reſurrexiſſe propter iuſtificationẽ, non idem genus cauſę vtrobiq; deſignat prepoſitio illa, propter. At verò paſsio non modo vt meritum, ſed vt Inſtrumentum, cauſa fuit quoq; & remiſsionis & iuſtificationis, ſicuti humanitas per tactum fuit ſalutare inſtrumentum mundandi leproſum. Mar. 1. At quia iuſtificatio, motus eſt quodammodo inter duo extrema, puta qua ex peccatis extinctis, in nouam reſurgimus vitam, & terminus ille à quo (vt cum philoſophis loquamur) ſimilitudinem gerit mortis Chriſti, qua crucifixa ſunt, abolitaq; noſtra peccata: reſurrectio verò effigies eſt termini ad quem, ſcilicet nouæ vitę, appoſitiſsimè dixit, Traditus eſt propter delicta, & reſurrexit propter iuſtificationem. Fuit nanque Chriſti reſurrectio exemplaris cauſa noſtræ à delictis reſipiſcentiæ: iuxta illud, Quomodo Chriſtus reſurrexit ex mortuis, per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quanquam Hiero. nihil hic amplius myſterij ſpeculatus eſt, quàm quòd reſurrectio fuit neceſſaria, vt confirmaretur iuſtitia credentium. Id quod ſic alij interpretantur, vt non intelligãt reſurrectionem huc à Paulo eſſe inductam, ceu cauſam iuſtificationis, hoc eſt, redemptionis, quæ per mortẽ fuit perfecta, ſed tanquam cauſam fidei noſtræ, per quam nobis iuſtificatio applicatur. Nam ſi non reſurrexiſſet, non habuiſſemus ſufficiens teſtimoniũ, quòd Deus, ille fuiſſet, qui traditus fuerat, neq; fidem habuiſſemus reſurrectionis corporũ: quæ eſt ad iuſtitiam neceſſaria. Quam expoſitionem neque refutauerim, neq; verò ſuperiori prætulerim.

Heb. 11.

Traditus.

Mat. 20.

Dubitatio.

Diſcrimẽ inter mortẽ & reſur. Chriſti.

Phil. 2.

Chriſti reſurrectio exemplar noſtræ.

Hiero.

CAP. QVINTVM.

VStificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deũ: per dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum: per

per quem habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam: in qua ſtamus & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.

Sectionum illarum quatuor, in quas totã epiſtolam diſpertiti in prologo ſum⁹, prima iam in quatuor enarratis capitulis abſoluta eſt: quæ in hoc tota inſumpta fuit, vt neceſsitas fidei, per quã ſolã aditus pateſcit nobis ad ſalutẽ & iuſtitiã, quæ eſt apud Deũ, demonſtraretur. In his modo totidem ſubſequẽtib⁹, ſecundam partẽ ſuſcepti muneris pertractat Apoſ. ſcilicet fidei poteſtatem & effectus. Ita enim dicebamus cap. 1. ſuper verbo, Reuelatur ira Dei, quòd hucuſq; tractaturus eſſet illam particulã, Iuſtitia Dei in eo (ſcilicet Euãgelio) reuelatur. Abhinc verò alteram, puta, Virtus Dei eſt in ſalutem. Aperit ergo, ornatiſsimeq; amplificat eiuſdem virtutẽ fidei, in quib⁹ ſemel inualuerit. In prima ergo portione huius capitis, vſque ad illum locum, Propterea ſicut per vnum hominẽ, &c. profert quidnam bonorum per hanc nobis fidẽ & gratiam obueniat, ac deinde à quibus nos malis & periculis eadem nos miſericordia liberet. Nam vſq; ad finem præſentis capituli, agit de ablutione originalis cõtagij. In ſexto, quemadmodum eadem obtecti gratia, futura quoq; peccata cauemus. In ſeptimo verò, quo pacto nos eadẽ fides à ſeruitute legis exemerit. In octauo demũ, qua ratione eripuerit nos à damnatione. Diuidamus igitur capitulum hoc in tres partes. Prima iam deſignata eſt, vſq; ad illud verbum, Propterea ſicut per vnũ hominẽ. Ab illo autẽ vſq; ad aliud, Sed non ſicut delictum, oſtendit, quomodo preuaricatio Adæ ſuã poſteritatẽ, originum ſerie, contaminauerit. Atq; exinde vſq; ad finẽ, qualiter conuerſo ordine ſeruatoris gratia proceſſerit. Igitur quatuor denarrat hic beneficia, quibus per fidem Chriſti donamur. Primum eſt, pax. Concludit enim ex poſtremis verbis ſuperioris cap. (*Iuſtificati ergo ex fide pacem habeamus*) Eſt ſiquidem peccatum, id quod in inimicitiam nos Dei proſternit: fides verò, cauſa, quæ fores nobis aperit amicitiæ. Ob idq; cùm cũcluſiſſet, hiſtoriam Abrahæ propter nos quoq; fuiſſe ſcriptã, qua erudiremur, ſimili nos fide iuſtitiã adipiſci, gratiamq; inire & amicitiã cum Deo, protinus inde profert primam fidei virtutem, vt ſcilicet tali iuſtificati fide pacẽ habeamus apud Deum. Traductoribus fermè huius ętatis nõ tam placet, habeamus, quàm, habemus. Nam Græcè eadem vox, ἔχωμεν, ἔχομεν, per, ο, micron ſeruit indicatiuo, & per, ω, mega imperatiuo. Et cùm eſſe aliàs impenſè ſoleant Græcorum fautores, hoc tamẽ loco Græcos omnes deſerũt. Origenes enim manifeſtiſsimè legit in imperãdi modo. Nam ait, inuitari nos hoc loco à Paulo ad pacem Dei, in qua ſumma perfectionis conſiſtit, quod planè propoſitum latè perſequitur. Modus autẽ inuitandi nõ eſt indicatiuus, ſed certè imperatiuus. Ad eundem modum & Chryſoſt. cuius vtiq; verba ſunt, Quid eſt quod dicit, pacẽ habeamus? Quidam ita interpretantur, ne videlicet pro lege denuò introducenda contẽdamus. Quibus verbis ad imperatiuum conniuet. Et infra. Dicit itaq;, pacem habeamus, hoc eſt, iam nõ peccemus amplius. Ecquid apertius? Nanq; de Theophylacto nullatenus ambigitur, quo minus in imperatiuo legerit. Et Hieronymus expreſsè ait, exhortatoriũ eſſe verbum habeamus, quo admonẽtur tam Iudęi, quàm Græci, vt fide vtriuſq; iuſtificati, ſubiecti ſunt Deo. Neq; in contrariũ adeò pugnax eſt, quod adferunt argumẽtum, ſcilicet quòd loquitur Apoſtolus hic iuſtificatis iam fide, per quam fidẽ pacem tunc habẽt cum Deo, ad quam ideo commoneri nõ indigẽt. Quòd autem hoc nihil peruincat, patet, Nam, habeamus, non id pollet hoc loco, quod, procuremus, acſi non haberemus, ſed idem, quod, ſeruemus, ac retineamus. Ita ſcilicet pacem excolamus, quã fide acquiſiuimus, ne in inimicitiam rurſus relabamur. Adde quòd particula, ergo, imperatiuo appetentius gaudet, veluti quo Romanos exhortetur. At verò vt aliam, quibus probatior eſt, lectionem, cõcedamus, iniquè tamẽ Lutheranorum interpretes intelligentiã ſuam de certitudine gratiæ hoc loco communire contenduut. Commentantur enim tantundem valere, fide nos iuſtificari, quantùm, certos nos fieri de peccatorum condonatione. Vnde iuſtificati ex fide, idem illis eſt, quod iuſtorum ſinguli perſuaſione euangelica certiſsimi facti ſuę apud Deum iuſtitiæ: & idcirco adiectũ eſſe, aiunt, pacem habemus, id eſt, tranquillitatem conſcientiæ. Hoc autem interpretamentum iam ante ſuperiori capite depugnauimus, & cap. 8. iterato diſcutiemus, inter exponendum teſtimonium, quod ſpiritus reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. Qua verò res hunc locum ſpectat. Quænam rogo illatio eſt, ſi iuſtiſi-

Diuiſio capituli.

Primũ fidei munus pax.

Habeamus.

Origẽ.

Chryſoſt.

Contra Lutheranos.

iustificari ex fide pacem habent, hoc est, amicitiam cum Deo, persuasissimum eosdē prorsus habere certitudine legitimæ fidei, in talē esse amicitiam constitutos? Id profectò ex fide catholica fixum est, quòd Christus sufficientissimo sanguinis precio operatus sit salutē humani generis, ac perinde quòd cui fuerit participatum hoc precium, sit in gratia Dei, quòd verò eiusmodi preciū verè sit, vel mihi, vel vnicuilibet applicitum, non est fides: nec qui hac fide dubius titubat, hæreticus est, imo verò nonunquam in metu est iusto & vtili. Est veruntamen confitendum nobis, fidei quę per charitatem operatur ingenium, naturamque inesse peccādi, serenādique (citra tamen certitudinem fidei) iustorum conscientias, plus minúsve, secundum quòd officiis charitatis prouectior vnusquisque est. Quocirca voce hic pacis, non solùm amicitia intelligenda est, quæ est apud Deū, verùm & tranquillitas animi, quę pariter est fructus fidei, vt habetur Gal. 5. Quapropter nouum exinde sumitur argumentum, legendum esse, habeamus, quod videtur Paulus, postquam Romanis patefecerat, nō lege, sed fide tam Gentes, quàm Iudæos in amicitiam copulatos esse cum Deo, eosdem hoc verbo adhortari & excitare, vti, illis positis iurgiis & factionibus, quibus de legis meritis digladiabantur, sanctissimam pacem, quæ proles est fidei, custodirent. Non solùm inter se omnes, sed intra se quisq;. Pacem scilicet, quæ est apud Deum, quam rex Christus pacificus reliquit nobis, quæ in mandatorum obseruantia consistit, sicuti peccatis cum Deo belligeramus. Nam (vti cap. 1. dicebamus) alia est pax, quam mundus dat. Sathanque persuadet, & concupiscit caro. Nempe, vt, sensibus succumbēte ratione, manus in seruitutē demus cupidinibus nostris. Quæ pax sæuior est truculentiorque omni tyrannide. De qua ait Christus, Non veni pacem mittere in terram, sed gladium (*Per dominum nostrum Iesum Christum*) Ne vllo nobis temporis momēto memoria non sit sospitatoris nostri ac domini Iesu Christi, identidem illius meminit. (*Per quē habemus accessum per fidem in gratiam istā*) Hæc eiusdem verbi inculcatio recētem mihi offert coniecturam, scriptum esse priori loco, habeamus. Quasi dixerit, Per eundem teneamus, nutriamusque indies, & moribus confoueamus pacem, per quem & accessum habeamus ad hanc gratiam. Atqui in hac sententia conspicuè est Chrysost. ait enim, Itaque si fides longè disiectos adduxit, multò magis iam prope constitutos in gratia continebit. Illis autem qui, habeamus, legunt, non ita applaudit hæc duplicatio. Satis siquidem fuisset dicere, Pacē habeamus per Iesum Christum dominum nostrum: vel, per fidem Iesu Christi domini nostri. Munus hic præterea panditur redēptoris. Ipse quippe est arbiter, & (vt legitur. 1. Timo. 2.) mediator Dei & hominum, ac ideo pax nostra, qui fecit vtraque vnum, per crucem interficiens inimicitias in semetipso. Epheseo. 2. Et infra, Quoniam per ipsum habemus accessum (ambo scilicet populi) in vno spiritu ad patrem (*In qua stamus*) Hi, quibus omnia noua placent, stetimus, magis probant, propterea quòd Græcē præteritū est. Attamē non infrequēter Græci præterito vtūtur loco præsentis. Quēadmodū & Matt. 2. venimus adorare eum, aoristus est vice præsentis. Quod profecto præsens tempus in hunc locum cōgruentius est, siue relatiuum, fidē, referat, siue, gratiam. Chrysost. enim, qui in secunda est opinione, palàm legit, stamus, ac meditatò. Ait enim Paulum dixisse, stare nos in hac gratia, scilicet pace cum Deo, atq; in gloria, hoc est, perpetuò immotos permanere, ad differentiam temporalium bonorum, quorum homines potiri non possunt in perpetuum. Sed & Ambro. qui relatiuum ad, fidem, accommodat, pariter annuit legisse in præsenti. Ait quippe, quòd doctrina Christi erigimur stantes fide eius, hoc est, fundati ac roborati in fide. Sicuti infra. 11. Tu autem fide stas. Quin imo & copulatio cum sequenti verbo præsentis, gloriamur, subindicat &, Stamus, eiusdem esse temporis. Sunt autem qui velint, Paulum, hoc quod est, stare, non de vniuersis iustis, sed de prouectioribus & perfectis adseuerasse, in quorū numero ipse erat. Nam incipientes & imbecilles, nutātes sunt potius, quàm stantes. At verò forsan nihil dignouit inter status fidelium, sed vim & conditionem fidei, seu gratiæ expressit: quæ est, erigere nos & constabilire spe futurorum bonorum. Ob idq; subiunxit (*Et gloriamur in spe gloriæ filiorū Dei*) Quanq; in compluribus Græcis exemplaribus non legatur, filiorū, sed, in spe gloriæ Dei, quę lectio doctorib⁹ Græcis receptissima est. At verò postquā Latini omnes codices cōsentienter habēt, filiorum, indubitata coniectura fit, ita quoque habuisse olim & Græcos. Prēterquàm quod multò fit absolutior perspicaciorq; sentētia per hunc genitiuū.

Fides catholica.

Pax.

Adhortatio Romanorū.

Pax mundana.

Chrysost.

Redemptoris munus.

Ephe. 2.

Noui interp.

Mat. 2.

Venimus.

Chrysost.

Ambros.

Quorūdam opinio.

genitiuum. Nam spem gloriæ Dei vix neoterici illi animo conciperent, subdubitantes, an de spe gloriæ deberent id intelligere, quæ Deo est propria: de qua & ipse ait, Gloriam meam alteri non dabo. Quamobrem Origē. cogitauit deesse aliquid, vtputa, in spe videndæ gloriæ Dei: quod & Theo. suppleuit per alium genitiuum, scilicet, In spe bonorū quæ in nos sunt cōferenda ad gloriam Dei. Lectio autem, in spe gloriæ filiorum Dei, rem planè eliquidat. Adde, quod infra cap. 8. in conclusione huius modò incepti propositi eisdē verbis respondenter concludit, Spiritum accepistis adoptionis filiorum Dei. Perspectū hic igitur nobis primùm sit, qualiter in enarrandis gratuitis bonis orationem attollat Paul. Hoc nanq; secundum est munus fidei, videlicet gloria: non solum quæ in cœlo nos manet, sed qua etiam in terra fruimur, quam duplicem hic nobis ostendit. Harum prior est, in spe gloriæ filiorum Dei. Ait ergo non solū nactos nos per fidem pacem rerum præsentium, sed & gloriari in spe futurorū. Etenim etsi gloriari, exultareq; detur nemini, nisi de his, quæ iam adeptus est bonis, tamen tam certa est, & firma spes hæreditatis æternæ, vt de illa nos propriè gloriari in Deo in hac vita mortali liceat. Potest quidem genitiuus, filiorū, accipi hic possessiuè, pro his qui in hac vita habent talem spem: sed aptius forsitan accipiatur, vt designet obiectum spei. Quod est dicere, Gloriamur in hac spe, quòd futuri sumus in patria filij Dei, paterna hæreditate perfruētes. Probè igitur Orig. tres hic dignouit glorias. Primam veteris legis, quæ figura erat nostræ, velata tamen. Alteram legis Euāgelicæ, in qua reuelata nobis sunt mysteria Christi. De quibus Paul. 2. Cor. 3. meminit. Vbi splendorem vultus Mosis recipientis legem, gloriam appellat, velamine obtectam (nam velabatur facies Mosis) tanquā vmbrā futurorum. Reuelatam verò gloriam nominat, lumen Euangelicæ fidei, quo ab ore proprio Christi suffusi, illustratiq; sumus: per cuius præsentiam, antiqua illa exclusa est. Et quod non de gloria hac reuelatæ fidei loquatur hic Paulus, per id liquet, quod ait, in spe. Nam fidem re ipsa iam nunc possidemus. Sed loquitur de tertia, quæ in spe sita est diuini illius fulgoris inaccessæ lucis Dei.

Secundū munus fidei.

Diuinus intellectus Pauli.

Orig. de triplici gloria.

2. Corint. 3.

Non solum autem sed & gloriamur in tribulationibus.

Adsabrè locupletat officia fidei: sanè per quam nō solum recōciliati sumus, & in pace & in spe futuræ gloriæ cōstituti, verùm & eo vsq; subuecti, vt in tribulationibus quoq; laboriosę huius vitę gloriemur. Et quanuis (authore Origene) ad illa quoq; superiora, particula hæc referatur, concinnius tamen (cōtra, quàm aliqui censent) ad hoc proximū membrū, gloriamur in spe. &c. Acli dixisset, Non modo in spe futurorum bonorum, verùm & in passione præsentium malorū gloriamur. Cōcinit & Iacobus Paulo, vbi ait, Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tentationes incideritis. At vide emphasim. Non enim satis ratus est dicere, q̄ labores æquanimiter ferimus ob spem futuræ gloriæ, verum quòd gloriamur quoq; & oblectamur in tribulationib⁹. Et est fortè dilutio maculæ, qua tunc blasphemi legem nostram deturpabāt, nempe quòd in tot pericula, calamitates, & martyria inuictos Christianos cōijceret (nam Christianos illius ętatis potissimùm fortè intuitus, hæc dicit) ob idq; ait, tam longè illis abesse molestè illa ferre, vt quàm maximè alacres & exultanter in domino gloriantes tyrannicis illis persecutionibus se obiectarent, spe refocillati filiorum Dei. Illud autē quod grammatici hic carpunt, quòd magis fuisset latinum, Neq; id solum, minor est nota, q̄ cui debeamus respōdere. Transtulit nanq; interpres vetus ad literam dictionem græcam, nihil solicitus, an posset elegantius verti. At per spice interim quanta Christianis bonorū accessio facta est ab Euangelica fide. Fuit equidem in philosophorū institutis apud gentes, vt vtranq; fortunā quadrato animo ferrent, ne ęrumnarū, laborumq; & calamitatū incursus mentē perturbarent. At quòd ex pressuris & mundi procellis voluptatē etiam caperemus, inauditū fuerat mortalibus, antequā ab ore audirent diuino, Beati pauperes, Beati qui lugent. Et, Qui persecutionem patiūtur. Sed qui meritū operū demoliri pertendunt, videāt, quàm hoc loco vinciantur. Hac quippe de causa docet hic Paul. Gloriandum nobis in afflictionibus & hostilibus pugnis, q̄ si victoriam nobis Deus fauore suo & ope tribuerit, in meritum nobis cedunt foelicitatis æternæ. Haud enim post mentionem spei filiorum Dei, subiungeret de gloriatione in tribulationibus, nisi vt explicaret, quomodo tribulatio, per suas subinde proles (vt patescet proximo textu) spem tandem operatur. Causa verò esse nō potest spei, nisi in ratione meriti.

Neq; id solū.

Beneficia fidei.

Contra Lutheranos.

De merito.

2.Corint.4. riti. Quo planè & illud attinet. 2. Cor. 4. quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vnde & Ambro. hic causam, inquit, cur gloriandũ sit in tribulationibus hãc scribit Paul. Quòd tribulatio augmentum faciat præmij. Et infra, Contemnere præsentia, & in pressura non cedere, magni meriti est apud Deum. Sed de his satis superq; cap. 2. dictum est. At verò præter hanc Paulinam causam spei, quisnam videat ducem suum ac vexillarium Christum, suam præferentem crucem, cui non aduersitates omnes, cunctiq; agones in arena Christiana dulcescant? Quis non pro summa gloria ducat, & suam se tollere crucem, vt sequatur magistrum? Nam quis in cœlesti illo gloriosissimo triumpho ducem ac caput suũ suspiciat, splendorem gloriæ patris, ac figurã substantiæ eius, colaphis cæsum, sputo conspersum, flagelli ac ferri vibicibus conspicuũ (nam ita oportuit Christum pati, vt intraret in gloriam suam) quem non depudeat sine vllo puluere & sudore huius militiæ inibi comparere? Nobis igitur absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Eò inquam virtutis prouehi connitamur, quo Paul. conscenderat: vt neq; mors neq; vita separare nos valeat à charitate Dei. His enim præcipuè datum est in cruce Domini & tribulationibus gloriari & oblectari.

Alia causa gloriandi.

Scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autẽ probationẽ, probatio verò spem: spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctũ, qui datus est nobis.

August. Optimè Aug. de doctri. Christ. cap. 7. inter defendendam, laudandamq; sacrorũ authorum eloquentiam, hunc locum in exemplũ profert. Vtpote quo Paul. miriticè vsus illo schemate est, quod Græci, climax, nostri verò, scalun quidem poterant, sed gradationem maluerunt appellare. Quæ figura sit, cum verba vel sensus ex ordine connectuntur, & veluti hic, ascensu quodam concathenantur. Hanc enim causam inducit, cur gloriandum nobis sit in tribulationibus, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem. Vbi tria membra, secundum ex primo, ex secundo verò tertium cõnexa sunt. Ac deinceps, vt circuli decus obseruaretur, tribus alijs commatibus periodum ordine verso claudit. Videlicet, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Neq; verborũ profectò tantum, sed & sensuum nexus artificiũ habent. Materia siquidem in qua propriè patientia versatur, est tribulatio, quo nomine & carnis incursus, & vniuersæ, quæ nobiscum cõflictantur aduersitates intelliguntur, quibus per patientiã fortitudinemq; obnitimur. Atq; idcirco ait, Tribulatio patientiam operatur. Non quidem (vt aiunt) directè, sed tanquam materia, in qua versatur exerceturq; virtus, ac perinde vegetatur atq; corroboratur. Veluti conflictu belli augescit fortitudo. Nempe quæ, vt de ligno palmæ scribitur, cõtra molem & contra id, quo degrauatur pondus, assurgit, quæ proinde arbor decreta est victorum triumphis. Patientia verò, malorumq; tolerantia, indicium est & examen infracti animi, quiq; anchora diuinę gratiæ fundatus in Deo est. Quare probè dixit, Patientia autem, probationem: iuxta verbum Prophetæ, Probasti cor meum, & visitasti nocte, igne (scilicet tribulationis) me examinasti. Cui consonat & Ecclesiasticus, In dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe: quoniam in igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles in humilitate. Et inter prouerbia, Doctrina viri per patientiam noscitur. Quod autem per probationẽ succrescit spes, liquidum est. Nam qui legitimè certauerit, hic saluus erit. Ob idq; ait, Probatio verò spem. Et respicit ad id quod prædixerat, gloriamur in spe. Igitur abeant, qui ita se prædicãt sola fide iustificari, vt per eam protinus certissimi fiant suę iustitiæ: longè enim aliter nos hic Paulus instituit: nempe quòd per probationem & experimentũ operum fidei, innascitur, aliturq; nostra spes. Id quod, vel experientia magistra, cõperimus. Vnde Aug. in Prolo. Psal. 31. Qui vult, inquit, habere bonam spem, habeat bonam cõscientiam. Vt autem habeat bonam cõscientiam, credat & operetur. Et Chry. Tribulatio spem in nobis vigere facit. Huic autẽ assertioni, Patientia autem probationem (scilicet, operatur) reclamare videtur Iacobus, vbi conuerso modo ait, Quòd gaudeamus in tentationibus, scientes quòd probatio fidei patientiam operatur. Facilè tamẽ inter ambos pax constabit

Gradatio.

Tribulatio.

Patientiã operatur tribulatio.

Palma in triumphis.

Psal. 16.

Eccli. 2.

Prouer. 19.

Contra Lutheranos.

August.

Dubitatio.

constabit per distinctionem. Enimuerò, si nomine probationis tentationem ipsam (vt Iacobus insinuat) intelligamus, tunc probatio operatur patientiam, perinde atq; dictum est de tribulatione. Idem quippè est Iacobo, Probatio patientiam operatur, quod Paulo, tribulatio patientiam. Si verò probatio vsurpetur pro eo, quod probatum esse & exploratum, id quidem effectus patientiæ est. Quo nimirum sensu ait Paul. Patientia probationem operatur (*Spes autem non confundit*) Hæc retrogradatio præcedentẽ gradationem pulcherrimè dilucidat, & à calumnia vtique vendicat. Etenim ne quis inde quòd à victoria tribulationum progigni spem nostram audisset, humanis meritis iustitiam adscriberet, ostendit stabilimentum spei nostrę in Deo situm esse, qui in nos opulentiã charitatis effudit, per quam fides in debellandis aduersis malis operatur in nobis. Spem quidem non confundere, bifariam interpretari quis potest. Primùm vt sit responsio, quàm gentibus, & filijs huius seculi obtendit, Christianos deridentibus, q̃ spe vana rerũ futuri seculi tanta obirent præsentia discrimina & incommoda, cum vitæ etiam iactura. Respõdet inquam nullo Christianos pudore affici, eò quòd ærumnas illas & persecutiones patiuntur præsentes ob certam spem fidei. Vel melius, & ad rem propius ait, quòd spes hæc non confundit, hoc est, nõ pudefacit sperantes, sicuti spes humana. Spes enim tunc pudoris est causa, quando hominem frustratur, eluditq;, vel quia sponsor nõ seruat promissum, vel quòd alia quauis ratione ille, qui sperabat, deceptũ se, atq; adeò confusum cõperit. Vnde quia omnis homo mendax, de spe humana sriptum est, Maledictus homo qui confidit in homine. Illa verò quæ ponitur in Deo, qui nec falli nec fallere potest: cui neq; potestas deest, neq; benefaciendi voluntas, cõfundere nequit vnq̃. Vnde Dauid, In te Domine sperauì: non confundar in æternum. Et Eccli. 24. Qui audit me non confundetur. Et Esa. 49. Ego dominus: super quo non confundentur qui expectant eum. Causa autẽ cur nõ cõfundit, est (*Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris*) Orig. ait, non esse cuiuslibet hominis, nisi perfecti, qualis erat Paulus, vt in eius corde diffundatur charitas Dei: nempè in quibus perfecta charitas foras mittit timorem. Hoc verò asseuerat, non nisi propter verbum diffusa, seu, effusa, quod exuberantiam excellentiamq; significat charitatis. Attamen non negat, quia neq; negare poterat, quominus quicũq; iustus suffundatur charitate, seu per sacramentum, siue alia quacunq; via, reconcilietur Deo. Idem siquidem est charitas, quod amicitia Dei: ob idq; indiuidua comes est gratiæ. Et ideo probabilius est, Paul. in vniuersum de omnibus iustis hoc adstruere. ¶ Est veruntamẽ in quæstione positum, quam hic charitatẽ Dei intelligat Apostolus, illam ne scilicet, qua diligit Deus nos: quæ eius est diuina essentia, an verò illã, quã nobis inhærente, ipsum diligimus, quę quidẽ effectus est impressioq; in nobis diuinæ bonitatis. De prima legitur Iere. 31. Charitate perpetua dilexi te. Et de altera Paulus infra, Certus sum, quòd neq; mors, neq; vita separabit nos à charitate Dei. Et de vtraq; redemptor noster, Qui diligit me, diligetur à patre meo. Aug. de spir. & lit. cap. 32. & vbicunq; in hunc incidit locum, posteriorẽ intelligit. Alij verò authores, priorem, & Orige. vtranq;. In cuius sententiam tutò subscribere possumus. Neq; Aug. dexterè auscultatus, refragabitur. Charitas enim, quæ prima causa est nostræ salutis, non hęc nostra est, sed illa, qua nos ipse diligit. Haud enim quia boni nos primùm sumus, ab ipso diligimur (quæ Pelagiana blasphemia est) sed per suam nos ipse dilectionẽ efficienter, & per gratiam formaliter bonos facit & iustos, suosq; subinde constituit dilectores per infusam in nos charitatem. Nam quis prior dedit illi & retribuetur ei? Et in hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniã ipse prior dilexit nos. Et, Non sumus sufficiẽtes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis. Et, Per suam misericordiã saluos nos fecit. Atq; hoc genus quàm plurima, quæ Augustinum adeò nõ præterierunt, vt Hypog. & vbicunq; cum Pelagianis congreditur identidem illa repetat: peruincens, ita nos diuino fauore præueniri, vt neq; initium fidei à nobis sit. Igitur dicere probissimè possumus, charitatem, qua Deus nos diligit, in nos esse diffusam, eo loquendi modo, quo causa per effecta diffunditur. Quemadmodum liberalitatem principis, licet in ipso persistat, dicimus per beneficia diffundi in ciues. Neq; is modus Augustinum latebat. At ne ansam offerret suspicandi illud, quod Magister sententiarum opinatus est: nempe q̃ Spiritus sanctus per se ipse illaberetur nobis, cauit dicere, charitatem quæ Deus est, in nos effundi. Ob idq; locum hunc de illa, quæ nobis inest, interpretatus est. Non quòd per illam, quasi à nobis iustificemur, sed quòd simul,

Spes non cõfundit.

Iere. 17.

Orig.

Quæstio de charitate.

August.

1.Ioan. 4.

Charitas dei diffusa.

Opinio magistri sententi.

mul, dum nos iustificat, per eam nos facit sui dilectores, vt operemur iusta. Tametsi lib.2. de na. & gra. inter explicandũ formales causas iustificationis (nisi falsi sumus) declarauimus, modo quopiam actus ipsos fidei, spei, & charitatis, qua scilicet ratione gratiam subsequuntur, veluti administros eiusdem gratiæ & instrumenta, per quæ diuina potestas operatur, causas esse formales iustificandi, atque adeò gloriæ merita: licet quatenus gratiã antecedunt, merita nõ sint, sed materiales dispositiones. In genitiuo ergo, Dei, vel subiectum potes, vel effectricem causam intelligere. Atqui etsi complures sint qui, effusa, transferãt, verbum tamen græcum libenter suffert, vt, diffusa, quoq; transferatur. Quod eandem vim, opulentiamq; charitatis exprimit. Præterquam quòd, diffusa, diuersos effectus Charitatis significantius exerit. Sunt etenim, non modò dona gratuita diuersa, verùm & charitatis ipsius multijuga munia. Charitas enim patiens est, benigna est, nõ æmulatur. &c. Porrò autem ne cogitatio nobis subreperet, de dilectione ipsum loqui, qua per nostras nos vires, generali Dei influentia, eũ, vti primã causam, diligere valemus, adiecit (*Per spiritum sanctum, qui datus est nobis.*) Oratio enim hæc, tum suppetias præ se ferẽ supernaturales, tum, in hoc quod ait, datus, gratuitũ donũ. Vulgare enim est, dona Dei, quæ propria totius sunt trinitatis, Spiritui sancto attribui, eò q̃ sola diuina voluntate donentur, per cuius modum Spiritus sanct' à patre & filio spiratur. Et inter cætera, charitas illi noua ratione adscribitur. Nempè q̃ per eum, qui nexus est patris & filij, statuit nos Deus, & inter nos, & secum amore cõglutinare. Vnde seruator noster, Vt sint, inquit, vnũ in nobis, sicut & nos vnũ sumus. Ex hoc autẽ verbo cõmentus opinionẽ suam est Magister sententiarum, q̃ Spiritus ipse sanctus secundũ substantiã illabatur iustorũ cordibus. At verò Pau. se ipsemet exponit, Si enim secundũ substantiã nobis inesset, nullo esset alio opus habitu charitatis. Datur ergo Spiritus in effectu suo: nimirum per charitatem, quam in nos effundit. Adauget hoc tamen munificentiam hanc, quòd nõ solum charitatem, sed Spiritum sanctum, ait, nobis donatum sicuti causa in suo datur effectu. Neq; id solũ in cordibus per charitatem, sed Ecclesiæ huic nostræ in Apostolis, tum ad remittendũ peccata, tum in Pentecoste ad peruulgandam nostram fidem est missus. Quò & Ambro. censet respexisse Paulum. Nam inde quoq; illustrata plurimùm est fides nostra, spesq; proinde corroborata. Quamobrẽ spiritus non datus est in persona sicuti Christus, quem nobis dedit pater factum hominem. At vide quàm mirificè periodum absoluerit. Cùm enim de munere illo fidei dixisset, q̃ est spes filiorum Dei, patefacere continuò perrexit, nõ sola fide, sed ea quæ per charitatem operatur, constare spem nostrã. Atq; hanc ob causam tribulationũ meminit, quarum cõflictu exerit sese, virescitq; patientia. Cuius probatione spes validius radificat. Radices tamen eius de bonitate Dei procedunt, qui charitatẽ nobis in pignus arrabonemq; futurę glorię donauit. Ait enim alibi Paulus, Qui confirmat nos, Deus, vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Et ad Ephe. In quo (scilicet Christo) credentes, signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ. Igitur qui tam largiter tamq; opulenter Spiritu sancto corda, & pectora nostra perfudit, vt etiam in tribulationibus, pressurisq; huius mundi gloriemur in prelio, quale premiorum gaudium existimemus adparasse nobis in triumphum? At ne parum putemus, spiritum suum nobis donasse, audiamus, quomodo dederit quoq; & filium.

Lib.2. de na. & gra. cap. de causa formali iustificandi.

Effundit.

1. Corint.13.

Attributa Spiritus sancti.

Ioan.17.

Collectio periodi.

2. Corint.1.

Ephe.1.

℣ Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus, secundũ tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori.

Nõ vna, sed duæ sunt significationes huiusmodo subsequentis orationis. Haud enim amplificatio tantũmodo est, eademq; eximia firmitudinis, soliditatisq; spei nostræ, quę nõ solum pignore donati nobis Spiritus sancti, sed charitate traditi filij stabilita est, verùm & causam præterea subijcit hac eadẽ o ratione Paulus ipsius donationis Spiritus sancti. Hęc enim fuit, incarnatio, passioq; Christi: cuius meritò charismata nobis omnia elargitus est Deus. Et quanuis imperitum se Paul. sermone fateatur, prodit huc tamen diuina præditus eloquentia. Recentiores non vertunt, Vt quid enim Christus, sed, Nam cum Christus. Eò quòd in græco legunt, ἔτι γὰρ, quod tantum valet, vt, quod enim, ἐπὶ γὰρ, verò idem est, quod

Vt quid.

qnod, vt quid, vel, ad quid, quod coniectura est legisse nostrum interpretem. Et forsan vocum confinitas occasionem exhibuit, vt post commutaretur. Atqui præterquam quòd Ambro. Hieroñ. & alij graues authores cum interprete nostro consentienter legunt, profectò interrogationes huiusmodi, tum decus adferunt, tum vim etiam adhibent orationi. Vel hoc maximè loco. Cùm enim in corroboranda spe, quæ proles est fidei, perseueret, vehementiam exacuit hac ex abrupto interrogatione, (*Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus, mortuus est?*) Particula autem, secundum tempus, in ambiguo tenet commentatores, vtrum præcedenti accommodanda sit membro, vt legatur, cum infirmi essemus, secundum tempus, an verò subsequenti, vt cæsura sit, secundum tempus mortuus est. Et quanuis ad alterutrum referatur, non ita multum fortè interfit, consensũ tamen magis vno antiquorum Patrum ad id quod sequitur applicatur. Id quod probabilius est. At quod aio, lectionem priorem probabilitatem habere, non est, quòd cum quibusdam consentiam, id Apostolum adiecisse, vt mitigaret quod dixerat, infirmi, acsi infirmi secundum tempus, excusatio sit infirmitatis humani generis ante aduentum Christi, eò quòd esset pro ratione temporis diuino subsidio destitutum. Hæc etenim excusatio, cum nihil addat ad cumulum misericordiæ Dei, quam hic Apostolus intendit cõmendare, nõ videtur esse de eius mente. Ob idq;, si lectio illa recipitur, excusatio censenda potius est moræ diuini aduentus. Videlicet quòd ne quis diuinam bonitatem culparet, quæ non antea perdito generi nostro succurrisset, hac præoccupatione respondet, illud non fuisse condecens: imò fuisse necessarium, infirmum per aliquot secula relinqui, vt suam homines naturę miserabilem tenuitatẽ & inopiam experti, dilatum auxilium Dei, pluris tandem oblatum, facerent. Iuxta illud Act.14. Qui (scilicet Deus) præteritis ætatibus permisit omnes gentes ambulare vijs suis. Quocirca, Infirmi secundum tempus, idem, secundum hanc lectionem pollet, quod, infirmi secundum rationem temporis, hoc est, pro ratione ætatis humani generis. Quemadmodum dicimus, puerum præ ætate imbecillum. Quam doctrinam docet ad Gal. idem Apostolus. Nempe, q̃ tanq̃ paruuli eramus sub tutoribus & actoribus, quoadusq; veniret plenitudo temporis præfiniti à patre, hoc est, genus humanum adulta esset ætate, ac perinde idoneum fieret, cui traderetur hæreditas. At qui, hoc fortè verum est, quòd, infirmi, hic non significat peccati culpam: ea enim, mors proprius est, q̃ infirmitas, secundũ illud Ephe.2. Cùm essemus mortui peccatis: de qua ideo morte cõsestim subdit, Pro impijs. Et rursus, Pro peccatoribus, sed significat animi languorem orbitatemq; iustitiæ originalis, quo vulnere natura nostra læsa est enerunataq; adeò & infirmata, ne se posset in amicitiã Dei recipere. Ea enim quæ fragilia sunt, dictitare solet Paulus infirma. Ita enim alibi ait, Infirmus in fide. Alibi autem, Infirma & egena elementa. Quanquã Orig. tribus his notionibus, infirmi, impijs, & peccatoribus, tres peccatorũ rationes intelligit, scilicet eos qui ex ignorantia peccant, & eos qui ex malitia idola contra Deum colũt, & tertios qui iniurij sunt in proximos. At verò his non obstantibus particula, secundum tempus (vt dicebamus) aptius cohæret subsequenti participio, mortuus est, vti Ambro. & Theo. glossant. Nempè vt sit moderatio, q̃ nõ mortuus est in perpetuum, aut lege cõmuni, vsq; ad vniuersalem resurrectionem, sed in triduum. Vnde Ambr. Ad tempus enim mortuus est, quia tertia die resurrexit. Nam de Origene, quem vi nõnulli perpellunt in priorem lectionem, nulla esse potest ambiguitas, quin fuerit posteriorẽ amplexus: siquidem in suo cõmentario sic habet: Charitas Christi erga nos, quanta pensanda est, qui secundum illud tempus, quo passus est, pro impijs & iniustis mortem perpeti nõ refugit. Quapropter ex textu, commentarijs eius intexto, vtcunq; punctus fuerit, nullum mentis Origenis argumentum sumitur, sed impressoris. Hiero. autẽ sub dubio id relinquit: siue enim, inquit, secundum tempus infirmi, siue quia vltimo tẽpore passus est. Sunt igitur de hoc isti recentes interpretes meritissimò condemnandi, quòd cum græcè simpliciter sit, κατὰ καιρὸν, secundum tempus, quod probatissimi authores ad, mortuus, apponunt, non satis habent sua glossemata circumscribere, nisi textum ipsum in suum transcribant sensum, transferẽtes, secundũ rationẽ temporis. Id quod participio, mortuus, quadrare nequit. Nam licet sit Christus mortuus præfinito tempore, nõ tamen secundũ rationẽ temporis, vt doctè ante nos alius adnotauit. Siquidẽ mors eius nõ pendebat à tempore. Est igitur sententia Pauli, q̃ cũ infirmi essemus, hoc est, insufficiẽtes, vt per nos ipsi possemus gratiã amicitiamq;

Ambro. Hieroñ.

Secundum tempus.

Act.14.

Infirmi.

Orige.

Ambro.

Hieroñ.

Contra interpretes.

Sententia Paul.

Dei obire, atque adeò opis illius egeremus, Christus ad tempus pro impijs mortuus est. Illuc nimirum prospiciens, vbi dicturus erat, Christus resurgens ex mortuis iam non moritur: quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel. Et est profectò ingeniosa hæc duplex contrapositio accuratè perspicienda: scilicet cũ infirmi essemus, mortuus est Christus pro impijs. Nam quòd pro infirmo quis infirmetur, æquitatem quandam habet. At quòd quis mortem oppetat, vt alium quempiam morbo liberet, hoc certè longè est præclarius. Quòd si quis vitam daret propriam, vt innocentem seruaret, officium sanè esset egregium: at verò quòd iustus pro impio moriatur, demiranda res est. Quanto ergo mirabilius, ꝓ Christus, qui summa bonitas est, pro ijs, qui in ipsum fuerant impientissimi, vitam, & in cruce posuerit? Eam ob rem subdit exaggerationem. (*Vix enim pro iusto quis moriter. Nam pro bono forsan quis audeat mori.*) Quanuis, iustum, & bonum, possent hic fortè legi in neutro genere, vt sit sensus, pro iustitia & bonitate, tamen cõsensus Patrum est, vt masculinè vsurpentur pro homine virtute prædito. Idq; inde clarè constat, quòd respondent alijs masculinis, pijs, &, peccatoribus. Est autẽ meditandum, quòd virtus, seu in intellectu sit, seu in appetitu, eò maior est ex parte subiecti, cæteris paribus, quo in obiecto minus habet motricis virtutis. Vt scientia, quia per demonstrationem tunc vincitur intellectus, nullum arguit subiecti meritum. At fides, quia non ex vi demonstrationis ingignitur, sed ex obedientia voluntatis, commendabilior est ex parte subiecti: tametsi habitus sciẽtiæ claritate antecellat. Pari modo in charitate, quanquam actus dilectionis probi hominis atq; amici, præstantior genere suo sit ex obiecto, dilectione inimici, tamẽ dilectio inimici maiorem vim indicat in habitu charitatis, pro eo ꝓ non solùm sese in amicos proferat, quò ratione dicitur, sed etiam pateat vsq; ad inimicos, qui charitatẽ auersantur. Adde, ꝓ quanto ratio obiecti minus habet honestatis, minor est virtus. Vt si quis sanguine, aut quauis alia necessitudine cõiunctos, aliàs minus probos, diligat. De quibus Christus, Si diligitis eos qui vos diligũt, quam mercedẽ habebitis? Nonne publicani hoc faciũt? Et si salutaueritis fratres vestros tantũ, quid amplius facitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt. Quasi dicat, Hæ naturales dilectiones, nisi in Deum per gratiam relatæ, nullius sunt meriti apud ipsum. Has verò infimas dilectionis causas, nõ est dignatus Apost. in exemplũ inducere, sed illã, qua studiosus diligitur. Probitas enim, legitimũ obiectũ est charitatis. Vt ergo mortẽ Christi pro impijs à cõtrario cõmendaret, ait, Vix enim pro iusto quis moritur. Acsi dicat, Cùm id ratio deposcat, tamẽ vix & per quam raro cõtingit. Attamẽ quia quandoq; cõtingit, adiecit. (*Nam pro bono forsitan quis audeat mori.*) Quapropter eundẽ fortè significat vtraq; appellatione iusti & boni: vt ait Hiero. Et accipitur, quis, nõ interroganter, sed definitè & assertiuè. Neq; tam propriè, quod græcè est, τόλμα, transfertur, sustineat, (vt quidã volunt) q̃, audeat. Temperat autẽ sententiam per, forsan, &, audeat, ad cõmonstrandum difficultatem & metum mortis. Nam cum vita, fundamentum sit stabilimentumq; bonorũ omniũ temporaliũ, & mors terribiliũ omniũ horrendissimũ, vix vnus est aut alter, qui pro bono virtutis vitã exponat. Tametsi pro se quisq;, vbi ægritudo semel animum occupat, multò sint plures, qui eum despondeant, atq; etiam pro mundi gloria deuoueant: vti in Ethnicorum historijs memoriæ de multis proditum legimus. Hanc ob causam Ambr. hic inter iustum & bonũ discreuit, inter virum scilicet, qui probatæ iam est, adultæq; virtutis, quem censet nomine iusti, & innocentem puerum, quẽ cõcipit nomine boni. Nimirũ ꝓ pro innocente puero plures fortasse naturalis commiserationis affectus permouet, vt morti se obijciant: pro illo verò iusto, qui adultæ est ætatis, quia non est tanta à sensu cõmiseratio, licet sit rationis vis maior, vix reperias, qui id faciant. Orig. autem in verbo, bono, Christũ recognoscit, pro quo martyres ausi sunt tam immodicis cruciatibus occumbere.

Immẽsa Christi charitas.

Adultatio de virtute.

Matth. 5.

Iustus & bonus.

Ambro.

Commendat autem charitatẽ suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est.

Progreditur Paulus, vt per gradus inæstimabilem hanc clemẽtiam beneficentiamq; Dei per Christũ, quibus potest numeris efferat. Commẽdat enim, inquit, hoc est, illustrat laudabilemq; & amabilẽ facit charitatẽ suã Deo in nobis, atq; inde præsertim spem nostrã cõfirmat, ꝓ cum inimici eius essemus, & qui ab ipso statim protoparente nostro, quẽ tot beneficijs donauerat, ornamẽtisq; insignierat, mortales fermè vniuersi, omni scelerum flagitiorumq; & idololatriæ genere oppleti eramus, atq; adeò in ipsum ingrati & perfidè impij, Cùm tales scilicet essemus, nihilo minus Christus, Dei vnigenitus, nostram dignatus est induere naturam, in qua pro nostris impijs facinoribus eluendis truculentissimam obiret mortem. Id planè quod Ioan. dixerat: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, explicare mihi videtur hic Paul. Nam in hoc quod ille dixerat, mundum, eum subnotauit mundũ, à quo se Christus conquerebatur odio haberi: ob idq; ait Paul. cum inimici essemus. Et vbi dixit, daret, intellexit, quasi ad mortẽ adigeret: quod ait Paul. mortuus est. Ecce cur redemptor ipse ait, maiorem charitatem neminem habere, quàm vt animam suam ponat pro amicis suis: nempè vt culmen humanæ charitatis ostenderet. Quod tamen infinito modo diuina transcendit charitas. Nullam enim Deus inuenit in nobis, seu bonitatem, seu amicitiã, quam diligeret, sed moriẽdo pro nobis, nos, nisi per nos ipsos steterit, iustos effecit, & bonos. O certè infinitum amorem, qui Deum in mortem proiecit, qui dæmones vicit, stupefecit angelos, atq; homines constituit filios Dei. Hanc profectò nobis Dei hominis mortem dæmones inuidebant, cum Gentes olim, & si quæ sunt vspiam gentiles modò, furore exagitabant, vt de humano sanguine cruentas eis hostias cæderent. At Deus noster, qui humanæ author est vitæ, morte non delectatur humana. Mortem enim ipse (vt est in lib. Sap.) non fecit in humana natura, sed est peccatum inducta. Adeò vt nec peccatoris fitiat mortem, sed malit, vt conuertatur & viuat. Quocirca crucifixio Christi, si generalem mortis rationem mediteris, non fuit illi grata: eademq; multò minus, qua parte à perfidis parricidis summo scelere patrata est, sed quatenus ab vnigenito filio spontè oblata, gratissima illi fuit & infinito æstimata, Erat enim in altissima iustitia Dei hæc ratio recõdita perfectissimæ satisfactionis pro debito humanę naturæ. Quam rationem in calce tertij capitis exponebamus. Nam de congruitatibus reliquis eiusdem mortis Christi in. 3. senten. abundè doctores edisserunt.

Inæstimabilis clementia Dei.

Ioan. 3.

Maiorem charita.

Infinitus Dei amor in nos.

Mors Christi.

Sap. 1.

Multò igitur magis, nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius, multò magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.

Collectio rationis est. Si enim tantum abfuit, vt in impios & peccatores meritam iram euomeret, vt etiam cum propriæ vitæ dispendio eos à morte liberaret, multò profectò libentius ac promptius effuso iam sanguine redemptos, omni procul ira, seruabit. Iram autem hic insinuare videtur extremi iudicij, cuius metum eximere hic curat à iustorum animis. Acsi dicat, Cuius eximium amorem in primo aduentu experti sumus, non est cur in altero extimescamus iram. Informat autẽ syllogismum explicatius. (*Si enim cum inimici essemus. &c.*) Argumentum est à minori ad maius, quod duplici comparatione fulcitur. Duabus scilicet Christi qualitatibus inter se collatis, duabusq; item, secum inuicem, nostris. Si enim mors Christi potuit inimicos reconciliare, multò facilius poterit eius vita reconciliatos saluare, hoc est, beare. Nam & vita resurgentis Christi in gloria valentior est multò, quàm mors in carne, & seruare amicos, longè facilius, quàm inimicos reconciliare. Sed erit quis fortè, cui argumentatio hæc Pauli subfrigida iudicetur. Nam quos semel Christus reconciliauerit, nulla esse potest hęsitatio, fore beandos. Qui enim in amicitiam, Dei constituitur, is regno destinatur. Quid ergo opus erat tam instructa disputatione, ad confirmandam illis spem gloriæ, qui sunt in gratia Dei? Respondendum forsan, quòd cũ fides; argumentum sit rerum non apparentium, neq; satis hic mente valeamus tam stupendam magnificentiam Dei comprehendere, vt in suum nõsse cõspectum admissurus, necessarium fuit argumentum ex his quę facta à Deo pro nobis sunt, ad consolidandam titubantium spem. Nam ipsi quoq; reconciliati nutare poterant hęsitantes, an essent pro officijs momentaneis, sensilibusque laboribus, imò pro duobus erogatis minutis, & pro potu aquæ frigidæ, sempiterna illa diuinaq; bona recepturi, proq; enormibus remissis criminibus atq; impietatibus nullũ daturi supplicium. Et ideo argumentatur, quòd qui tale sui erga nos amoris specimen exhibuit, vt per mortẽ nos vnigeniti sui in filios adoptaret, in spe nos certissima constituit, tum vt perfectè pœnitentes omni essent metu liberi, tum

Ira iudicii.

Dubitatio.

tum vt quæcunq; officia iam filij constituti per eandem ei gratiam offeramus, & quoscunq; pro ipso sustineamus agones, æquissima libra in æterna beatitudine sit nobis remensurus. Neq; id solum, sed & ijdem iusti, quibus precium iam sanguinis impertitũ est & applicatũ, firmiorẽ per eandẽ gratiã spem habeant diuinæ protectionis ad perseuerandum, quoadusq; optato potiãtur regno. Adde (licet menti hic Pauli nõ sit ita multũ germanus sensus) ꝓ post peractam redemptionẽ, illi etiam Christiani, qui in peccato iacẽt, maiori inde fiducia esse debent in Deum cõuersionis suæ, q̃ olim ante Christum natum. Nam qui in carne tot pro nobis pertulit iniurias, contumelias, flagella & vulnera, cur non sit multò paratior suppetias nobis ire, quàm ante indutam nostram mortalitatem?

Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Luculentissimam intuere conclusionem. Initium nanq; denarrandæ gloriationis iustorum, quæ prouentus est fidei, sumpsit ab spe futurę fœlicitatis. Huic statim suppositum, non id solum, sed & gloriari eos in præsentibus tribulationibus. Iam nunc demum concludit, non solum in spe & tribulationibus, sed in Deo quoq; ipso gloriari per dominum nostrum Iesum Christum. Et posset quis fortè exaggerationẽ huc vertere, quòd iusti non tantum de spe fœlicitatis, quę illis obuentura est oblectantur, (hæc enim lætitia de amore concupiscentiæ nascitur) sed quòd in Deo ipso suum collocant amorem beneuolentiæ, suamq; adeò gloriam, cum quo vnum ratione quadam futuri sunt. Gloriari enim sic in Deo, est ipsum propter seipsum absque vllo nostri respectu deamare. Hæc tamen sententia, licet legitimum amorem Dei exprimat, tamen minus huic textui videtur consentanea, propter id quod sequitur, per quem nunc reconciliationem accepimus: Sed est sensus, ꝓ nõ solum in spe futuri præmij gloriamur, ac subinde in meritorijs tribulationibus, sed in hoc iam percepto per Christum beneficio Dei, ꝓ cum ipso sumus fide & charitate coniuncti, vel quo Chry. spectat, nõ solũ gloriamur, ꝓ salui vtcũq; facti sumus, sed & in hoc præterea, quod ab ipso omnipotente Deo saluati sumus. Quin & in hoc plurimum, ꝓ tãti nos fecerit, vt nõ per angelũ, aut per aliũ quẽlibet ex Potestatibus aut Seraphin, sed per vnigenitũ filiũ, eundemq;, nõ angelica, sed nostra vestitũ natura. Atq; in summa, ꝓ idẽ vnigenitus, nõ minori negocio, q̃ effuso sanguine, traditaq; in cruce vita, causam nostrã peregerit. Quamobrẽ, vnde nos aliqui fortè pudefacerent, ꝓ tanta scilicet fuerit iniquitas nostra, vt nõ nisi morte Dei aboleri æquissimè & congruentissimè potuerit, inde nos maximè gloriamur: nimirum, ꝓ tam ingentia per id testimonia eius in nos beneuolentiæ cognouimus. Ecce quot nobis, quantiq; bonorum fructus à fide prouenerunt.

Chrysost.

SECVNda pars capituli.

Propterea, sicut per vnũ hominem peccatũ in hunc mundũ intrauit, & per peccatũ mors: & ita in oẽs homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.

Hactenus prima pars huius capitis protensa est: in qua bona, quæ nobis per fidẽ obuenerunt, denarrata sunt. Hinc iam mala, à quibus per eandem liberati sumus, recenseri incipiunt. Mala inquam, seu occasio mali, qualis fuit lex. Qui quidem tractatus vsq; ad finem 8. cap. perpetuatur. Exorditur autem Apost. à remissione originalis peccati: cuius idcirco rationem aperit & causam in hac secunda parte vsq; ad punctum, Sed non sicut delictum. Eam nimirum comparationem prospiciens inter Adam & Christum, quòd sicut per illũ inuecta culpa est in orbem, ac perinde mors, ita & per hunc delata è cœlo est iustitia & salus. Quamobrem scopus hic obsigendus oculis nobis est in hac perpetua enarratione horum capitulorum quatuor, quòd mala omnia, quæ per delictum protoparentis nostri, nobis fiterunt hæreditaria, in duo hæc referuntur à Paulo, scilicet in peccatum & mortẽ, hoc est, culpã & pœnã: nomine siquidẽ mortis, miserias reliquas est complexus. Sicuti in subsequentibus cuncta beneficia Christi resoluit in gratiã & vitã æternam. Sed & nexũ quoq; verborũ, q̃ sit congruus, perspice. Cùm enim de pace dixisset, qua per fidem Christi potiti sumus, bellum autem nobis præuaricatio Adæ conflauerit, optimè subiungit, Propterea, id est, si pacem per Christum, &, quæ filiorum Dei est, spem adepti sumus, consequens fit, vt sicut per vnũ hominẽ. &c. Hieronimi sua sunt hæc scholia, hominis voce, Euam intelligit,

Duo mala hæreditaria.

Eua.

intelligit, quæ primũ transgressa est. Et pariter Ambr. quam ait in Adam fuisse, vtpote de cuius costa fabricata est. Attamen legitimus sensus est, vt Adam ipsum intelligamus. Nam etsi à muliere (vt Eccli. 25. scriptum est) factũ sit initium peccati, id intelligitur, quia ipsa, prius seducta, causa fuit Adę peccandi: verum tamen nisi Adam peccasset, qui principium fuit generationis efficiens, nulla serpsisset in nos cõtagio. Qua de causa Christus, quia nõ virili semine genitus est, nullam cõtraxit labem. Atq; ideo nõ hic modo, sed vbilibet nõ Eua, sed Adam cum Christo, diuersa ratione, cõfertur. Imò, vt omnis tollatur ambiguitas, quod hic ait, vnum hominem, expressè dixit 1. Cor. 15. Sicut in Adam omnes moriũtur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Ait veruntamen, nõ per Adam, sed, per vnum hominẽ, alludens ad vnum alterum, itidem hominem, cuius solius morte liberati ab eisdem peccato & morte sumus. At oratio hæc tota, si attendas, manca videtur, & mutilata, sanè cui deest secundum cõparationis membrũ. Debuisset enim è regione cõtinenter opponi (vt notauit Orige.) ita & per vnum hominem iustitia introiuit in hunc mundũ, & per iustitiã vita, & ita in omnes homines vita pertransijt, in quo omnes iustificati sunt. Inuenias ergo inter nouos traductores, quibus, hanc ob rem, placet expungi coniunctionẽ, &, secundũ, scilicet vt cõparatio inter hæc duo membra constet, Sicut per vnũ hominẽ. &c. ita in omnes homines mors pertrãsijt. At præterq̃, ꝓ tam Græci omnes, q̃ Latini, legũt coniunctionẽ, &, frigida esset, & ineptissima cõparatio talis, Sicut per vnũ hominẽ iatrauit peccatũ, & per peccatũ mors, ita mors in omnes homines pertransijt. Et præterea isti nõ penetrãt mysteriũ collationis Christi cũ Adamo. Est ergo tota hęc, vt iacet, oratio, vna pars cõparationis. Quod si alterã desideras, duobus iam modis respondet Orig. Primò ꝓ meditatò subticuit alterũ membrũ propter negligentiores: ne scilicet audientes, iustitiam & vitã transisse iam per Christũ in omnes homines, remissiores redderentur in bonis operibus. Cùm tamẽ vita illa nõ sit ociosis proposita, sed officiosis: de quibus scriptũ est: Regnum cœlorũ violenti rapiunt. Longè tamẽ & ad rem propius secundũ eundẽ respõdetur, alterum membrũ pluribus, more Paulino interiectis, illic infra correspondere, Sed nõ sicut delictum, Vel si mauis, inferius: Igitur sicut vnius delictum. &c. Vbi propter longum hyperbaton resumpsit idem hoc ipsum membrũ, cui alterũ subderet. Simile est illud proximè citatũ 1. Cor. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Hic locus insignis est apud Paulũ de originali peccato. De quo nos lib. 1. de nat. & grat. octo capitula scripsimus, quibus septem puncta disputauimus. Nempè an sit, quid fuerit in eius causa, quid sit, quomodo transfundatur, quinã eius effectus, quę etiã pœna, & quomodo remittatur. Atqui ꝓ vllum sit peccatũ originale, nõ poterat naturæ luce deprehẽdi, nisi reuelatio fuisset supernaturalis: primũ quidẽ Adę, post verò in lege naturæ sub nube quibusdã singulariter personis: in lege verò scripta vtriusq; paginę expressè vniuersis. Tametsi expressis in leg. Euang. Re verò diuinitus cognita, adhiberi naturali lumine ratio potest explicatoria. In veteri igitur instrumẽto extat testimoniũ Dauidis, qui se prædicat iniquitatibus conceptũ, & in peccatis. Et secundũ Hebraicã veritatem, In iniquitate, & in peccato. Et Eccli. 25. A muliere initium factũ est peccati: & per illã oẽs morimur. Cui cõcinit & ex gẽtilitate Iob, viciatũ suũ cõceptũ præsentiẽs. Qui ideo malè precabatur diei, in qua natꝰ fuerat, vnde tãta cõtraxerat mala. Et ca. 14. Quis põt facere mũdũ de immũdo conceptũ semine? Et ca. 25. secundũ septuaginta, Nemo mũdus absq; sorde: neq; infans, cuius est vnius diei vita super terram. Vnde Euangelicus ille paranymphus prodijt clamans, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Siue vti Græci habent, peccatum mundi: vbi generale illud designatur. Cæterorũ verò testium, quos modò prętermittimus, Paul. est omnium luculentissimus. Atq; in hoc præsertim loco, vbi ait, per vnum hominẽ peccatum intrasse in mundũ, in quo omnes peccauerũt. Hunc veruntamẽ locum Pelagiani) referente Aug. lib. 1. de pec. me. & bap. par. cap. 9. & Hyp. lib. 2.) eo deflectebant, ꝓ peccatũ nõ intrauit per Adã propagatione, sed imitatione: iuxta illud Osee. 6. Ipsi autẽ sicut Adam transgressi sunt pactũ. Illos antẽ redarguit illic Aug. ꝓ si imitationẽ illam commemorasset hic Paul. non vtique Adam, eius principem, sed diabolum quidem induxisset. De quo legitur in lib. Sap. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarũ. Vbi & subditur, Imitantur autẽ illum, qui sunt ex parte eius. Et 1. Ioan. 3. Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. Fuit enim primus qui peccauit. Est præterea argumẽtum Augustini ex cõparatione inter

Eccli. 25.

Adã fuit originalis peccati causa.

Oratio manca.

De originali macula.

Psal. 50.

Iob. 3.

Ioan. 1.

Pelagiani.

Osee. 6.

Sap. 2.

1. Ioan. 3.

Matth. 11.

inter Christum, & Adam desumptum. Scilicet sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur: quam hic infra comparationem prosequitur etiam Paulus. Enimuerò per Christum non solùm intrauit iustitia imitatione (quamuis & ipsum imitentur adulti) sed spirituali quoq; regenerationе, vti patet in infantibus regenitis lauacro baptismi. Fit ergo vt Adam quoq;, non solùm imitatione, verùm & generatione reos nos constituerit culpæ. Idem Chry. & Ambr. & doctores omnes tam Græci, quàm Latini agnoscunt. Vnde Orige. ideo, inquit, nõ meminit prioris delicti, seu seductæ mulieris, seu dæmonis seductoris, q̃ de illo peccato loqueretur, ex quo mors in omnes homines pertransierat: posteritatis autem successio, nõ mulieri adscribitur, sed viro. Quo & exemplũ ascisciit ex Paul. Heb. 7. de Leui, qui multis retro annis, quàm natus esset, decimatus est in lumbis Abrahæ. Pari ergo modo nos peccauimus in lumbis Adæ. Igitur vbi tanta est doctorum concordia, non essent profectò audiendi illi, sed exibilandi potius, qui hunc locum, etiam nunc inter catholicos in dubium reuocant, an de peccato originali intelligatur, præsertim quum ex subsequentibus verbis patentissimè appareat, ita esse intelligendum: iuxta illud Ephe. 2. Eramus natura filij iræ, id est, à genitura nostra, vt sit, natura, quasi, nascitura, seu ratione naturæ, quam à primo parente trahimus. At, quid dixerim, hũc locum in dubium reuocant? Imò extenuant interpretando, & eo vsq; corrumpunt, vt vix secundum illos, vires habeat vllas aduersus Pelagianos: quos tamẽ sancti patres per hunc locum acerrimè oppugnabant. Vbi enim legimus, Per vnum hominem, vertit Erasmus, Propter vnum hominẽ, cum tamen, *In*, dum Græcè genitiuo adiungitur, vt hic, vniuersim significet idem, quod, per, Et vbi nos habemus, pertransijt, quod planè significat verbũ græcum διαπεραω, iste vertit, peruasit. Et vbi nos legimus, in quo, ipse transfert, quatenus, seu, in eo quod. Propterea quòd particulæ græcæ has possunt quoq; translationes permittere. Citans pro se Hieronymiana scholia, quæ tamen ipse fatetur non esse Hieronymi. Quòd autem versiones istæ, seu peruersiones Pelagianis patrocinentur, patet. Nam ipsi non negabant propter Adam peccatum peruasisse in nos, quatenus occasione inde sumpta, ad imitationem eius peccamus & nos. Per, verò significat, veram causam, scilicet, quòd per Adam corrupta est nostra natura, atq; adeò per ipsum introiuit permanauitq; ad nos peccati macula, eò quòd in ipso peccante omnes peccauimus. Ob idq;, propter, non tam Pelagianis aduersatur, quàm, per, Neq;, peruasit, quàm, intrauit: neque, quatenus, seu, in eo quod, tantum, quantum, in quo: Nam peccare in Adam, est peccare suo peccato, sed peccare in eo quod ipse peccauit, est peccare ad eius imitationem, vt contendebant Pelagiani. Nunquid non satis esset istis (quod identidem meritò inculcamus) vt in suis commentarijs, textu intacto, placita sua proferrent? Arbitros huc appello, an expediat, huiusmodi traditiones lingua materna vulgo permitti, vt ei, qui in suggesto scripturam sacram secundum sanctos Patres exposuerit, bubulcus de plebe reclamet, secus haberi in textu. Sed ad rem redeamus. Eramus enim in confirmatione veritatis illius, quòd ex Adæ delicto deriuatum in nos sit peccatum originale. In quos autem transierit, non est cur orthodoxus interroget. Siquidem respondere alijs verbis non liceat, quàm apostolicis, In omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerũt. Cùm enim peccatum, quod in mundũ ingressum est, in causam induxisset subsequentis mortis, cõsequens facit, vt ita mors, hoc est, per peccatũ, in omnes homines transierit, eò quòd in omnes transierit peccatum. Absit vt vllum hic verbũ de sacratissima virgine genitrice Dei faciam: vtrum videlicet hac sententia concludatur, necne. Nam etsi Concilium Tridentinum decretũ Sixti innouando, libertatẽ fecerit sentiendi in vtranq;, partem, est tamen exceptio beatę virginis ab hac vniuersali sententia Pauli vsq; adeò celebris, nõ modo inter plebes, sed etiam inter bonos doctores: quales præcipuè sunt illustrissimi Parisienses, vt siqui hanc sibi exceptionem persuadere non possunt, vt cui Paul. refragare videtur haud tamen debeant publicitus talem prodere disputationem, adeò id absq; odio & inuidia nequirent facere. ¶ Vt verò ad textum reuertamur, & si fides sit, originis labe omnes nos infici, tamen causam huius, nimirum quòd Adam præuaricante, omnes in illo deliquimus, non facile est aperire. Si enim peccatum, authore contra Faustum Augustino, adeò sit voluntarium, vt aliàs non sit peccatum, quomodo antequam nasceremur, peccauimus? Et maximè in foro Dei, qui propensior est ad ignoscendum nobis, quàm ad se vindicandum. Alioqui cur alia peccata, vel Adæ,

Orige.

Heb. 7.

Contra corruptores interpretes.

Ephe. 2.

Eras.

Contra nouam traductionem.

Traductio in linguam vulgarem.

In quos trãsiit.

Sacratissima virgo.

Causa peccati originalis

Adæ, vel aliorum parentum non in nos pariter transfunduntur? Addè, quòd cum delicto ipsi protoparenti condonata fuerit noxia, iuxta illud Sap. 10. Eduxit illũ à delicto suo, nulla videtur relicta esse in nobis culpa. Hanc veruntamen causam lib. 1. de na. & gra. ita fermè exponebamus. Erat quidem homo ex duplici, diuersaq; parte compositus, anima scilicet & corpore. Atqui secundum animã, vnde speciem sortitur, tum immortalis, tum etiam ratione pollens, cuius proinde rationis ductu aptus est natus viuere: secundũ verò corpus, mortalis: cuius ideo sensualitas rationẽ sæpe de via deturbat. Id igitur prouidentissimus, simul atq; in nos beneficẽtissimus Deus initio prospiciẽs, in gratia primos homines, quã naturæ viribus inire nequiuerant, vel creauit, (vt credo) vel creatos post cõstituit, iustitiaq; vestiuit originali, quæ sensibus frenum esset, vt iugiter, superstite gratia, rationi parerent. Donauit eis præterea lignum vitæ, cuius esu perpetuæ immortalitatis potirẽtur. Sic itaq; pro animi dignitate dotatus est, insignitusq; totus homo, & (vt habetur Ecclẽs. 7.) factus à Deo rectus. Hæc idcirco dona Adæ collata sunt, non vtiq; vt singulari personæ, sed vt publicæ, & veluti cõmunia toti naturæ. Quæ ideo, perpetua originum serie, successura erãt in posteros: vnde iustitia originalis nomẽ obtinuit. Quinimo (cuius rationẽ eod. lib. cap. 5. explicabam) in gratia quoq; fuissent proles creatæ. Haud tamen vel opinandum, vel certè cogitandum cum quibusdam est, per aliud singulare præceptũ adstrictum fuisse Adam, aut pro se, aut pro sua posteritate, seruare dotes illas, q̃ per illud, quo prohibitus est edere de ligno scientiæ, tum quòd nullũ illic aliud legitur, tum quòd neq; nos alijs præceptis tenemur custodire gratiam, quàm illis, quibus tenemur custodire legem. Neq; verò vllum intercessit pactum inter Deum & Adam de seruanda iustitia, in quod parens ipse noster nomine totius naturæ cõsentiret. Commenta enim, hęc sunt omnia. Deo nanq; nullo opus erat consensu humano. Quandoquidem, velut author ipse naturæ, totum poterat genus in primo parente obligare: quo transgredente, illis priuilegijs totam ideo posteritatẽ multare, quæ supra eius naturã illi supererogauerat. Per hæc ergo iam causa originalis culpæ clarescit. Enimuero, cum Adam non solum tota tunc esset natura humana, verùm semẽtis, seminatioq; ipsius, vt in cuius lumbis totũ genus nostrũ virtute latebat, transgressione illa prima præcepti, sub mortis interminatione toti naturæ positi, totam secum naturam vitiauit, in mortemq;, ac mortalium miserias adegit. Vnde Aug. Hyp. art. 2. cum Adam, inquit, peccauit, natura in illo tota peccauit. Neq; hanc profectò Dei punitionẽ vllus mirabitur, qui consideret, non in alios casus & incommoda nos incidisse, ob illam culpam, q̃ in illa penitus, quæ à natura nobis inhæsissent, nisi supernaturali nos ipse priuilegio præseruasset. Atq; hinc ratio colligitur, qua peccatum illud fuit nobis voluntariũ, videlicet, quòd in conseruanda illa iustitia, toti naturæ impertita, voluntas Adæ, voluntas quodammodo totius generis reputabatur: perinde ac si præsentes oẽs fuissemus, vti est regnũ in voluntate regis. Nam in gratuitis illis beneficijs, seu cõferendis, seu amouendis, non erat (vti iã modò dicebamus) necessarius noster cõsensus. Atq; huc pertinet exemplum illud S. Tho. de membris, quæ vna totius suppositi volũtate delinquũt. Haud enim necessè est, exemplũ adæquari omnino rei. Sed sicuti per actionẽ suppositi deriuatur peccatũ ad membra, ita & illud ad nos per generationem. Atq; ideo Aug. lib. 1. retra. cap. 14. & 15. negantibus Pelagianis, peccatum origine cõtrahi vllum, eò quòd nihil illic interueniat voluntarij, respondet, voluntarium esse voluntate primi parentis, qua commissum fuit, quando diuini precepti transgressio facta est: vnde factum est nobis peccatum hæreditarium. Mox ex eadẽ ratione colligitur, cur reliqua peccata, siue Adæ, siue aliorum parentum minimè cõmaculent sobolem. Videlicet quod illa nõ cõmittuntur vt à persona, quæ totam repræsentat naturam. Neq; per talia crimina priuatio fit donorũ, quæ toti sint tributa naturæ. Atq; adeò fit cõsequens, vt quamuis primo parenti cõdonata fuerit, remissaq; noxia, quatenus erat personæ, quia restitutus fuit in gratiam, haud tamen quatenus erat naturæ. Sicuti modò vsu venit in sacro fonte: vbi remittitur originale, quatenus personã polluit, restat verò natura inquinata, vt qui baptizatus est, filios nihilo minus procreet infectos. ¶ At verò, vt rationẽ originalis culpæ pũctim attingam[a], duo primũ cõsim, p̃ indubitatis (vt lib. 1. de na. & gra. ca. 8. dicebam[a]) quiuis habere debet, qui nõ vult Pelagian[a] haberi. Primũ q̃ sit vera culpa, alterũ q̃ sit in singulis, nõ solũ quo ad reatũ pœnæ, verũ & quo ad culpã. Id quod lib. 2. sen. dis. 30. contra quosdam adnotauit Petrus Lombar. Itaq; nõ satis est dicere,

Lib. 1. de na. & gra. ca. 8

Ecclẽs. 7.

Nomen originis iustitiæ.

Obligatio Adæ.

Causa & ratio originalis culpæ.

Aug.

Exemplũ de membris.

August.

Alia peccata nõ transfunduntur.

Ratio peccati originalis

cere, nos omnes peccasse peccato illo Adæ. Sed quòd suam quisq; inde trahit culpam, & proinde pœnam. Hæc duo non solum colligunturhic ex Paulo, verùm habentur apud ipsum expressa. Ait enim, Cùm peccatores essemus, vbi veram culpã nobis inesse demonstrat: culpam autem ante rationis arbitrium inesse infantibus aliam, quàm originalẽ, non est possibile. De qua loco præsenti liquidò pronunciat: In quo omnes peccauerũt. Quocirca August. lib.1.retra. cap.15. ait, reatu peccati Adæ nos esse implicatos, & ob hoc pœnę obnoxios. Vbi secernens reatum à pœna, clarè docet, quòd reatum pœnæ antecedat in nobis reatus culpæ. Et super Psal.50. Ideo, inquit, se in iniquitatibus dicit conceptum Dauid, quia in omnibus trahitur iniquitas ex Adam, & vinculum mortis. Nemo enim, ait, nascitur, nisi trahens pœnam & meritum pœnæ. Meritum autem pœnæ peccatum est: omnis ergo qui nascitur per carnis concupiscentiam, peccatum trahit. Hæc ille. Et Hyp.ar.2. Peccatum Adæ non solum ipsum, sed omne necauit genus humanum: cum eius damnationem simul & culpam suscepimus. Est autem hic Pauli sententia perspectior, quàm quæ testimonio Augustini opus habeat. Nam per vnum, inquit, hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertrãsijt, in quo omnes peccauerunt. Ecce non solam mortis pœna, sed culpa prius in nos transijt, & idcirco pœna. Item, Ideo Adam fuit forma Christi, quòd sicut ex gratia Christi verè iustificamur, ita Adæ delicto omnes iniusti sumus, vereq; peccatores constituti gratia autem in singulis est, ergo & culpa. His tanquam fide catholica, stabilitis, negocium exhibet explicatio rationis originalis culpæ. Nam cum peccatum propriè in actu consistat (est enim dictum vel factum. &c.) actus verò ille Adæ ita transierit, vt in nos nequiuerit pertransire, difficile extricatu est, quomodo in nobis vera sit culpa, qua dum concipimur, vitiamur. Quòd enim sensualitatis cõcupiscentia in nobis nõ sit ita propriè originalis culpa, vt quibusdam Aug. apparet docuisse, credo nos loco citato de nat. & gra. persuasum fecisse. Illud enim, quod in Adam non fuit peccatum, sed peccati effectus, profectò neq; in nobis esse potest culpa, sed pariter effectus eius: talis autem est effrenata cõcupiscentia. Et præterea id quod post sanctum lauacrum perdurat in nobis, certè non est culpa, sed illud planè quod illic abstergitur: concupiscentia verò, absterſa culpa, relinquitur. Iam si rationẽ culpæ perspicias, res fit conspicua. Culpa eñ propriè cõsistit in deuiatione illa à lege & voluntate Dei, quæ iniquitas est, & odio habetur Deo: ob quam, & gratia illius priuamur, & supplicio destinamur. Quamobrem neq; priuatio gratiæ in nobis, neq; exorbitantia & rebellio concupiscentiæ peccatum est, sed peccati damna: sicuti fuerunt in Adam. Placuit autem Augustino, concupiscentiam appellare peccatum, in odium Pelagij, eò quòd hæreticus ille aiebat, concupiscentiam rem esse merè naturalem, quæ nunquàm fuerat per originalem iustitiam coercita. Intelligit autem esse peccatum materialiter, vt aiunt. Neq; verò eo pacto, quo materialis actio in peccato actuali denominatur peccatum, sed tanquam proximus effectus amissæ iustitiæ: vt latius loco citato exposuimus. Neq; verò inimicitia (vt quidam autumant) propriè est peccatum, sed effectus peccati. Quòd enim infans odio sit Deo, non est illi culpa, sed culpæ effectus. Eadem prorsus ratione neq; priuatio originalis iustitiæ, eo sensu quem prima verborũ facies præfert, peccatum est, sed peccati effectus, vt ex dictis palam fit. Et multò minus si dicas, carentiam iustitiæ debitæ inesse. Nam cum post baptismum remaneat adhuc carentia iustitiæ, neq; vllo inibi debito habendæ illius liberemur, consequens fieret, vt in legitimè baptizato remaneret peccatũ. Respondebamus ergo lib. citato cap.9. eandẽ esse in nobis rationem formalem originalis peccati, quæ fuit in Adam sui actualis: puta obliquitatem illam & deflexum animi à voluntate & lege Dei. Enimuerò nullo alio peccato deliquimus omnes (de originali loquimur) quàm illo, quo peccauit Adam. Ita enim ait Paulus, In quo omnes peccauerunt. Ob idq; falsum est, ineptissimumq; esset dicere, quòd peccamus originaliter: sed illud ipsum per originem trahimus cum natura. Vnde Aug. lib.1.de pec.me.& bap.par.cap.10. hunc enarrans locum, In quo omnes peccauerunt, siue relatiuum, peccatum referat, siue hominem, totum genus humanum ait peccasse in illo homine, & in illo peccato. At cõmodius multò refert hominem. Primùm enim id indicat præpositio, in, congruentius enim dicimus, peccato peccare, quàm in peccato: peccamus autem in ea persona, in qua virtute continemur. Sicuti regnum peccat in principe, qui nomine publico delinquit. Et præterea huc

August.

Explicatio diffinitionis originalis culpæ.

Concupiscentia quomodo sit peccatum.

Responsio authoris.

August.

In quo.

huc alludit cõparatio Pauli, quòd Adam fuit forma futuri. Putà, quòd sicut in illo carnales omnes filij gratiam Dei amisimus, ita in Christo spirituales filij eam recuperamus. Et alibi euidentius, Sicut in Adam omnes moriũtur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Accedit & authoritas Orige. Chrysost. & Ambro. & fermè omnium Patrum qui ita interpretãtur. ¶ Superest hic veruntamen respondere, quemadmodum ratio culpæ per generationem traducatur. Siquidem actuale illud Adæ delictum res fuit transitoria: neque in nobis inde aliud existit, quàm priuatio gratiæ & iustitiæ cum reliquis miseriis, quæ sunt mortis comites. Ob hanc rei difficultatem sunt & ex catholicis quoq; nonnulli, qui putant nõ esse in singulis nostrum peccata singula originalia, sed ab illo vno Adæ actuali, nos omnes denominari peccatores. Quod quidẽ in nos transire dicitur secundum suos effectus, qui nobis insunt. Hoc autem re vera, nisi sanissimè audiatur, falsum est, & contra textum Pauli (vt supra dicebamus) secundum sanctorum sensum, & præterea contra modum loquendi Ecclesiæ aduersus Pelagium. Dicimur enim nasci nos in originali peccato, & peccatores, & filij iræ: quæ quidem locutiones aliquam in nobis culpæ labem & reatum denotant. Item in Conc. Mile. definitur, quòd trahimus peccatum originale. Et August. de fide ad Pet. ait: quòd nascimur cum peccato originali. Et iam supra ostendimus, ꝙ transijt in nos, nõ sola mors, sed peccatum prius, & per peccatum mors. Imò peccatum originale, si diffinias, nihil aliud est, quàm peccatum origine receptum. Quapropter consultissima iam Synodus Tridentina sessi.5.can.3. optimè sic rem explicuit, Peccatum quod origine vnum est, & propagatione transfusum, omnibus inest, vnicuiq; proprium. Sunt alij qui rem sibi expedisse videntur, respondentes, quòd illud Adæ peccatum rectè dicitur transfundi in nos, non per se, sed per effectus suos: putà priuationẽ gratiæ & iustitiæ atque immortalitatis. Sed horum opinio in eandẽ iam satis expugnatam relabitur, videlicet, ꝙ nõ transit culpa, sed pœna & effectus, seu defectus peccati. Cùm tamen Paul. vtrunq; seorsum doceat per se in nos tarsisse, scilicet & peccatum, vt causam mortis, & subinde mortem. Neq; ab effectu vllo peccati denominamur peccatores, sed certè à reatu culpæ: quæ causa est priuationis gratiæ: sicuti gratia, causa est remissionis culpæ. Arbitrabar ergo illic, nescio an falsus, tum mentẽ hoc loco Pauli, tum ipsius interpretum sensum esse, quòd quemadmodum, transeunte actuali peccato, relinquitur in homine, præter hoc quòd reus est pœnę, reatus etiam culpæ, à quo vt forma, denominatur peccator (licet nulla sit alia qualitas, quàm respectus ad præteritã culpã) ita in nos reatũ illum præuaricationis Adæ profundi: qui quidẽ reatus, respectus est ad suum ipsius delictum. Fac. v.g. quotquot erant post nascituri, filios Adæ, tunc viuere, omnes tunc reatum illũ participarent, reiq; omnes haberentur & peccatores, licet non essent obnoxij pœnæ sensus, sicuti ipse. Eadem igitur ratione per generationẽ, qua natura propagatur, traducitur & reatus idem. Atq; adeò vt suam quisq; recipit indiuiduã naturã, ita & suo inscitur reatu, quo nascitur formaliter peccator. Atqui hoc est quod doctores aiunt, peccatum originale habere modũ habitus. Non ꝙ aliqua ingeneretur morbida qualitas carnis, qua anima, dum infunditur, deturpetur, (hoc namq; figmentũ est) sed ꝙ quemadmodum pręeunte actu peccati, dicitur peccatum per modũ habitus in homine remanere, quãdiu nõ resipiscit, ita & in nos reatus ille transfunditur. Neq; aliud quicq̃ est, animam inficiens aduenientem carni, q̃ cum ipso corpore per generationem Adæ coire ad compingendam naturam, quæ in ipso vitiata fuit. Quantum verò ad effectus attinet huiusmodi peccati, hoc est, defectus, damna, & incommoda, quæ inde cõtraximus, Paul. de morte præcisè meminit: quam Deus fuerat primis parentibus cõminatus. At verò notamine mortis cuncta cõplexus est, quæ mortalibus accidunt detrimenta. Nam cum iustitia originalis partẽ hominis inferiorem rationi subditam in officio contineret, illa abeunte, partes omnes quatuor, quæ quoquo pacto sunt subiecta virtutis, vulneratæ sunt. Nempè intellectus, ignorantia: voluntas, malitia: irascibilis, infirmitate: ac demum cõcupiscibilis, concupiscentia. Hæc enim sunt quatuor vulnera, quæ Beda probè colligit ab originali culpa nobis inflicta. Si tamẽ ex ordine mala hæc pœnæ disponenda sunt, primũ fuit priuatio gratiæ: quod generale damnũ est omni peccato. Mox expoliatio originalis iustitiæ: quę illi primo peccato Adæ fuit peculiaris pœna. Inde verò alia sunt quatuor vulnera infixa. Ac denique in corpore, morti iam subdito, subsecutæ sunt idcirco molestiæ, languores & ærumnæ, quibus corpus premitur, atteritur, & conficitur. ¶ Per-

1.Corint.15.

De traductione originalis culpæ.

Con. Mile.

Diffinitio peccati originalis.

Con. Tridẽt.

Alia opinio.

Catherinus.

Traductionis modus.

Peccatũ per modum habitus.

Anima inficiur.

Effectus peccati.

Beda super Luc. de quatuor naturæ vulneribus.

¶ Percõtabamur tamen lib.citato,cap.3. Vbi hæc copiosius discussa sunt, quodnam esset interstitium inter hominem iustitia originali nudatum, huiusmodiq; sauciatum vibicibus & plagis,atq; illum, qui in puris naturalibus esset conditus. Quæstioni etenim huic occasionem offert parabola Euangelica, in qua genus nostrum comparatur homini incidenti in latrones,qui ab illis spoliatus, plagisq; affectus,relictus est semiuiuus:vbi theologi cum venerabili Beda concordes affirmant,hominem expoliatũ esse gratuitis,atq; in naturalibus vulneratũ & læsum. Ad quod dicendum rebar, inter nos in culpa huiusmodi conceptos, & eum qui cum nuda natura nasceretur (præter rationem culpæ) non aliter, quantum ad operandi virtutem & vires spectat differre, quàm inter hominem vestimentis exutum,quibus fuerat indutus,& nudum natum,qui nunquã fuit vestitus. Nam quòd per Adæ præuaricationem nullum fuerit corruptum in nobis principium naturale, consentienter docent theologi.2. Sen.d.30.& S.Tho.1.2.q.81.Secundum Diony. 4. cap.de diui nomi.qui ait,bona naturalia,etiam in dæmonibus integra mansisse post peccatum. Quòd autem nulla fuerit protoplasto ingenita qualitas per actum peccandi, quæ per carnis propaginem in posteros inserperet, inde fit liquidum, quòd consensus ille spiritualis in peccatum, nõ potuit tam perpetuam qualitatem corpori imprimere. Agnouit quidem Arist.1.de ani. concitatione animi affici nonnunquã corpus:& vice versa affici etiam animum corporis commotione. Calefit etenim corpus ira, ac timore frigescit:sicuti & ex calore corporeo concitatur & turpis affectus animi. At eiusmodi qualitates, dispositiones quidem sunt transeuntes,haud tamen diutur ni habitus. Et præterea quòd actio vna animæ, propterea quòd delinquat in legem,peculiarem illam ingenerasset in illo primo homine qualitatem in corpore,quam non ingenerat quiuis alius actus culpæ,ridiculum esset concedere. Nisi quis adeò esset delirus, vt cõcederet diuino iudicio tributum esse peculiariter præuaricationi illi Adæ,vt eiusmodi crearet qualitatem. Adde,quòd quanuis daretur, corpori Adæ infixam esse,tamen quòd perpetua generatione in suam posteritatem diffunderetur, nulla est ratione probabile. Igitur si nullum principium naturæ nostræ per illam præuaricationem detractum aut detritum est,nullaq; nobis intrusa qualitas, effingi non potest alius naturæ languor,aut debilitas ad bene agendum, propensiorve inclinatio ad malũ,quàm si in puris naturalibus nasceremur. Sed ais, Debilitatæ sunt potentiæ illæ naturales, quas supra diximus vulneratas:aliàs quomodo explicabitur,q̃ fuimus læsi in naturalibus? Et S. Thom.loco citato.1.2. ait, quòd inclinatio naturalis ad virtutem diminuitur per peccatum. Ad hæc autem vt respondeatur, minimè diffitendum est, in eo ipso sceleroso homine, qui vitijs sese tradit, ingenerari habitus secundum Aristo.in Ethi. lib.2. quibus deprauatur corrumpiturq; natura, seu Adam ille sit,seu nostrum quilibet. Atq; hoc est penitus quod ait S. Thom.inclinationẽ naturalem ad virtutem diminui per peccatum. Neq; verò negauerim, longa consuetudine quorundam carnalium vitiorum cõplexionem nonnunq̃ naturalem demutari: quod forsan detrimentum, nil mirum,si trãsfundatur quandoq; in proximas proles. Quòd verò per vnũ eundemq; primũ actum delicti Adæ, taliter natura in perpetuũ fuerit attenuata,vt sit modo debilior,& languẽtior, quàm si in puris fuisset naturalibus condita, comprehendere nequeo,At fuit nihilominus in naturalibus læsa, ea ratione,quàm illic explicabam. Nempè q̃ cum rationalis natura hominis sit secundũ rationẽ agere, à quo tramite per sensualitatẽ cohibetur& deflectitur, donum illud iustitiæ,quod sensualitatem cõpescebat, perficiebat hominẽ in naturalibus: prohibendo scilicet ne sensualitas impedimẽto esset rationis officijs,quæ sunt homini naturalia. Ob idq; priuatio eiusdẽ doni,fuit plaga & vulnus in natura, quatenus homo inde relictus est mancus,& incursionibus diaboli, mundi,& carnis peruius, vt non possit iuxta naturam suam perpetuò operari. Veluti si natura hominis esset,rectà incedere, haberet nihilominus ligatũ sibi canẽ aliorsum trahentẽ,qui canem aliquo remedio coërceret,perficeret hominẽ in naturalibus, & qui remediũ auferret,pari ratione læderet in eisdem. At ne cuipiam fortè doctrina hæc quicquã censeatur Pelagianum olere,animaduertendum est, quòd præterquã q̃ fatemur in Adam omnes peccasse, omnesq; exinde in peccato nasci, quod ipse negabat, negamus quoq; defectus hos naturæ eò esse nobis prorsus naturales, quòd tales omnino creati sumus:id quod ipse prædicabat,cuius idcirco erroris reprehensus iure ab Ecclesia fuit,& cõdemnatus. Sed dicimus, quòd licet mors, morbiq; ac reliqui defectus

Quæstio.

Luc.10.

Aristo.

Læsa in naturalibus.

Nota contra Pelagia.

Mors pœna peccati.

fectus sint naturales ratione materiæ, (quia omne mixtum ex elementis est suapte natura corruptibile) tamen quia in prima nostri conditione donati supernè sumus immortalitate, vt possemus nõ mori, quam nostra ex culpa amisimus, mors, effectus est, pœnaq̃; peccati. Vnde Gene.3. Post cõdemnationem Adæ, vt in laboribus comederet. &c. subdit Deus, Donec reuertaris in terram, de qua sumptus es:quia puluis es,& in puluerem reuerteris:nimirum ostendens mortem, naturalem esse nobis ratione materiæ. Sed est effectus peccati remouentis prohibentem iustitiã. Atq; hic sensus illius est dicti Sap.1. Deus mortẽ non fecit.&c. Et huius Pauli,Per peccatum mors. Pari modo & de cõcupiscentiæ rebellione cõflictuq; aduersus spiritum sentiendum est, scilicet quòd licet ex principijs naturæ nudę ortum habeat,tamen quia per donũ gratuitũ originalis iustitię compressa erat,factum est, vt dissolutio effrænatioq; ipsius,sit etiã opus ac pœna peccati:eademq; tyrãnus, & lex carnis,&peccati fomes. Eadẽ ratione de cõdemnatione & priuatione gratiæ & regni censendũ. Nempe q̃ si homo in meris naturę dotibus fuisset conditus, tunc esse eum extra gratiã & ius regni, mera fuisset negatio, quia nullo sibi iure cõpeterent:tamen quia in Adã ius quodam modo, prius habuimus,post verò perdimus,non negatio mera, sed priuatio est, & condemnatio, q̃ orbati beneficijs illis nascimur & filij iræ. Quocirca mirari quosdã soleo,qui per iudiciũ hoc demonstrare nitun tur peccatum originale,quòd scilicet mortem ac reliquas calamitates & carnis pugnas patia mur:quasi non fuissent Adæ naturales,etiam si in nuda natura fuisset ęditus. Atq; alios itidem admiror, qui nimiũ durum arbitrantur, ob vnum peccatum Adæ, nos omnes in vitã adeò calamitosam adactos esse. Acsi aliud de nobis fecisset Deus, q̃ quòd corruptibi naturæ nostræ innatũ fuisset. Ob hoc ergo in initio proponebam, neq; peccatũ originis,neq; originalem iustitiã innotescere potuisse natu rali lumine,nisi diuina præcessisset reuelatio, quoniã mortẽ reliquasq; nostras infirmitates quiuis lumine naturali reputasset naturales. Hæc autem omnia lib.illo nostro pro nostra exilitate abundè discussa explicataq; â nobis sunt:quæ tamen huc summatim ascisce re necessarium fuit in enarrationẽ huius loci. Quapropter de pœna huius generis culpæ, deq; eius remissione, quæ ad hoc nihil pertinent, non est cur verbum addamus vllum.

Contra quorundam opiniones.

Vsq̃ ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esset.

Cùm affirmasset Paul. per primum hominem,ingressum patuisse peccato in orbem,& per peccatum morti, explicationem asserti sui defensionemq; subnectit. At verò doctores ninium variãt de intellectu huius textus: dum alij appellatione hic, legis, naturalẽ intelligunt:& quidem Orige.de singulis hominibus eum interpretatur, antequam attingãt vsum rationis:nimirum vt,vsq; ad legẽ, idem polleat, quod, vsq; ad vsum rationis: Tunc enim peccatũ quidem est, sed mortuũ, vt infrà cap. 7. ipse ait Apost. & ideo ait hic, tunc ætatis non imputari: ob id videlicet quòd licet infans opera faciat, quæ genere suo sint peccamina, extra culpã tamen est.Huic verò glossæ refragatur id quod ait, in mundo, Et pręterea in puero qui non peccat,nullatenus est peccatum actuale,de quo Orig.loquitur. Alij verò, vt August.in de baptis. paruu. Cui concors est, & Chryso. & in alia expositione Orige. Vtramq; cogitant hic legẽ designari, naturalem scilicet & illam Mosis. Ita tamẽ vt particula,vsq;,inclusiuè audiatur. Acsi dixisset Paulus, quòd vsque ad finem legis Mosis peccatum fuit in mundo, quia neq; illa,neq; naturalis illud quiuit abolere,vt in pręcedentibus commonstrauit. Non tamen imputabatur, scilicet vulgo apud homines. Alij in sententia nihil ferè distantes, legem intelligunt Euangelicã. Nam vsq; ad Christũ exclusiuè, peccatum non fuit perfectè abolitum, vt regnũ pateret iustis. At verò sensus genuinus Pauli ægrè fert, vt aliam legem intelligamus, q̃ scriptam Mosis,eandemq; exclusiuè. Quẽ sensum Ambro.& plerique; alij agnoscũt. Nam etsi hoc à principio obseruauimus in Paulo, vt vbicunq; legem opponit gratię,tam naturalem intelligat, quàm scriptã: hic tamẽ apertè discriminat inter illas,quantum ad peccati rationem, quod vsq; ad Euangelium durauit. Vnde quod prius dixit, vsque ad legem, illicò repetit,vsq; ad Mosen,per quem lata est lex: vt legitur Ioan.1. Quin etiam nomen Moses, pro lege ipsa vsurpatum est, Luc. 16. Habẽt Mosen & prophetas. Exponit itaq; prius peccati ingenium & cõditionem sub lege naturæ,vsq; ad scriptam exclusiuè, & post inferius sub lege scripta,vbi ait,lex autem.& cæt.

Diuersitas interpretũ.

Orige.

Sensus legitimus Pau.

Discrimen

Discrimē peccati ante & post legem.

Discrimen autem est hoc, q̃ sub lege naturæ peccatum quidem erat in reputatione Dei, tametsi nō imputabatur inter homines: & hoc tractat in hoc textu: adueniente autē lege scripta, licet hominibus peccatum per ipsam innotesceret, tamen vsque adeò non potuit lex ipsum superare, vt occasione ab eadē sumpta, magis etiā irroborasceret, & exundaret atq; hoc infra prosequitur. Quam quidē peccati exaggerationē in hoc induxit, vt opulentiam magnificentiamq; gratiæ numerosius amplificaret. Sed est præterea figura locutionis adnotanda. Videtur enim illos præuenire, qui dicere contrà possent, peccatum non fuisse causam mortis: pro eo quòd ante legem scriptam, nullum erat peccatum (quia vbi nō est lex, nec præuaricatio) & tamē ab initio orbis mors semper ingruit in mortalium genus. His ergo respōdet Paulus, quòd licet tunc ab hominibus nō reputaretur peccatum, erat illud nihilominus in reputatione Dei, cuius causa mors tunc regnabat. Est veruntamen & dubiū pariter, de quo peccato loquatur Paulus. Quidam enim, vt Chrysost. audiunt hoc de peccato originis ab Adam in nos deriuato: alij verò de alijs, quæ post in ius naturæ perpetrabantur. At qui indubitatò longè constantior est luculentiorq; sensus prior: nam cū de peccato illo primo Adæ præfatus fuisset, q̃ per illud mors introiuit, idem ipsum ait semper fuisse in mundo, per quod mors renauit. Et nunc lucescit sensus particulæ, non imputabatur, scilicet ab hominibus: quoniā in lege naturæ rarissima tenuissimaq; erat notitia originalis culpæ: vtpote quæ citra reuelationem, quę quibusdā principibus viris fiebat, per quos fortè diuulgabatur, haberi non poterat. Et ideo ait, q̃ non imputabatur, eo q̃ lex non erat, scilicet scripta, per quam illud innotuit. Potest nihilo secius & de peccatis actualibus (vti vult Ambr.) intelligi: ita vt velit Apostolus ostēdere, quemadmodum peccatum illud primum Adæ indies adoleuisset: pluribus scilicet criminibus, ac sceleribus per eius sobolem coaceruatis enutritum esset & multiplicatum. Sed tunc non ita claret sensus verbi illius, non imputabatur, quia eiusmodi crimina non solum à Deo, verum & ab Ethnicis hominibus imputabantur per legem naturæ, vindicabanturq;. Bina tamen esse potest expositio. Prior quòd licet imputabantur, id est, agnoscebantur ab illis mortalibus, tamen nō reputabātur peccata esse corā Deo: Nam etsi semel aut bis vltus fuisset illas iniurias, vt in diluuio, & in Sodomis, id tamē post hominibus tenuiter in memoria hæserat. Et sub notat eos forsan, quos Aristo. 5. Ethico. refert in ea fuisse opinione, quòd nihil esset naturale iustum aut iniustum: sed solum delinquii in leges humanas. Od idq; cum lex non esset, scilicet quam constaret à Deo præscriptam, nō reputabatur, hæc ipse curare, vt habetur Iob 22. At quia etiam Gentes, vt in eorum extat historijs, non prorsus ignorabant Deorum vindictam, posterior fortasse præstat expositio: nimirū quòd nō imputabatur, scilicet ab hominibus: quia non legitimam attingebant rationem peccati, quæ in auersione à Dei regula & voluntate consistit, ob quod homines à regno in baratrum inferni relegantur, vt cap. 7. super illud, Peccatum non cognoui nisi per legem, apertius fiet. Quare neq; omnia peccata pro cuiusq; merito & grauitate (veluti Deus) existimabāt, sed illa tantum legibus cauebant, quæ tranquillitatem Reipublicæ perturbabant: vt furta, adulteria, homicidia, & id genus reliqua.

Præoccupatio.

Dubitatio.

Non imputabatur.

Ambro.

Dubitatio.

Aristot. 5. Ethi.

Sed regnauit mors ab Adam vsq; ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinē præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Duorū meminerat, peccati scilicet, & mortis, quorum alterum fuit causa alterius. Igitur cum de peccato constituerit, ante legē fuisse, subiungit & de morte, q̃ eodem seculo, puta vsq; ad Mosen, regnauit tanquam effectus & damnum atque vindicta eiusdem peccati. Et neq; hoc loco simillimi omnino sunt enarratores: nanq; alij mortem hic spiritualem subintelligunt: vt puta ipsa delicta. Hanc quippè mortem eò idcirco meditātur tunc regnasse, quòd homines nō reputantes peccatum, ceu diuinam offensionē, licentius, omniq; perfricto pudore præcipitabantur in vitia. Sed secundū hanc expositionem non esset diuersum pronunciatū hoc de morte, ab eo, quod fuerat de peccato: siquidē istis idem est mors, quod peccatum: contrarium tamen videtur sentire Paul. Alij ergo de tēporali morte hoc dictum putant. Isq;, nisi à Paulino proposito declinemus, certissimus intellectus est. Prosequitur enim enarrare, quo pacto per peccatum inuecta fuerit mors, quæ in eius vltionē fuerat decreta. Dixit autē, nō simpliciter, fuit, sed, regnauit, eo quòd vniuerso orbi dominaretur,

Dubitatio de qua morte.

naretur, suāq; potestatē quasi vi quadā exerceret in omnes. Nam etsi peccatum quoque dicatur regnare (quoniā qui faciat peccatū, seruus est peccati) nō tamen regnat, nisi se homo voluntate illi subiecerit, per quam quoque voluntatem diuina præeunte gratia, potest se eius tyrannidi eximere: quamobrem & infra nos exhortatur Apostolus. ne regnet peccatum in nostro mortali corpore. Mors autem post præuaricationem Adæ, quæ ius illi fecit regnandi aditumq̃ue velut tyranno pandit ad regnum, eo dominatur imperio, vt nullo spectato arbitrio nostro, vniuersos demetat. Nisi quipiam, vt Enoch & Elias, priuilegio fuerint exempti. Vel dicta fortè est, regnare vsq; ad Mosen, ad differentiam subsequentis inde seculi: eo quòd cum ante legem perrara fuisset cognitio Dei (vt dictum est) rarissimi à morte æterna tunc liberabantur, quam diabolus, Aeuam aggressus, expetiuit potissimùm & procurauit. Mors ergo tunc maximè regnabat, hoc est inualescebat, quādo temporalis mors suos plurimū mortuos in æternam illam transmittebat, quam tentator potissimè procurauerat. Data verūtamē scripto lex, vtcunq; hanc mortis tyrannidem suapte natura reprimebat, tū explicatius diuina mandata & fidem iustificatoris tradēs, tum (vt ait Orige.) purificationem peccatorum aperiens. Licet vsque ad Christum non fuerit omnino deuicta. Tunc nanque soluto precio, vitaq; foribus reseratis, iusti, qui, quasi in vmbra mortis, captiui tenebātur in limbo, in illam sunt inde cœlestem libertatem educti. (*Etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*) Græcè, in similitudine, De hac veruntamen negatione, non diu lis fuit inter Patres. Ambros. enim eam expungit: quam in Latinis etiam codicibus de veteribus Græcis translatis ait minimè reperiri. In cuius sententiam citat Tertulianū, Victorinum, & Cyprianū. Origenes quoq; affirmatiuè legit, qui peccauerunt. Licet negationem in nonnullis exemplaribus haberi etiam agnoscat: quam idcirco lectionem haud prorsus aspernatur August. de pec. me. cap. 11. Etsi sciam, inquit, plerosque Latinos codices negationem non habere: Græci autem codices, vnde in Latinam linguam interpretatio facta est, illam habent. Hæc ille. Et profectò mens Pauli in hanc negatiuam lectionem odeò propendet, vt citra violentiā, vix possit in alteram pertrahi, nisi & altera eodem sensu exponatur. Origenis expositio est, mortem regnare, non in vniuersos, sed in eos tantùm, qui in similitudine Adæ peccauerūt, id est, in preuaricatores, qui se tota mēte peccato subiecerunt. Itaq; tam peccatum, quàm mors pertrāsiit quidē in omnes, quoniam & iustos quoq; leuiter attingit: regnat autem non nisi in illis, qui in vitiis obstinati perseuerant, Vnde Paul. Non regnet peccatum, &c. Quē ferè intellectum sequitur Ambros. dicens in eos duntaxat regnare mortē, qui (vt dixerat Apost. cap. 1.) cōtempto creatore, Deos sibi constituerunt, quos in iniuriā veri Dei colerent. Hos etenim existimat Ambro. peccare in similitudine Adæ, qui diabolo obediuit. Hæ veruntamen glossæ nō sunt ita multū Paulino proposito affines. Primò quòd si de mortis regno distinguere volumus, ita vt non in omnes, sed in aliquos dominium obtineat non aliter id commodè fieri potest, quàm si dicamus, non regnare in prædestinatos, quorum mors, quæ transitus est in vitam æternā, dormitioni assimilatur: regnare autem in eos tātuminodo, qui extra gratiam Dei obeuntes in perpetuam mortē destinātur: hi autē, neq; sunt soli idololatræ, neq; verò omnes. Possunt namq; & illi in mēte sanam redire. Adde, quòd neq; omnes illi qui dānantur, neq; soli, delinquū in similitudinē Adę: nam eius preuaricatio neq; fuit idololatria, sed gula vel superbia: neq; ita fuit obstinatus, quin statim ipsum facti pœnituerit, vt in historia sacra legimus. Ob idq; neq; regnabit eo sensu in illo peccatū, quo admonet nos Paul. ne regnet peccatum in nostro mortali corpore, neq; regnauit in eo taliter mors, vt fuerit dānatus: quandoquidē auctoritas inducta Sapiētiæ. 10. insinuat, fuisse saluū. Inter eos ergo qui similiter peccauerūt, multi sunt, in quos minimè regnauit mors in hoc sensu: sicuti neq; regnauit in illum: & eorundē itē qui superbia & gula, vti ille, peccāt, multi sunt in quib⁹ aliter regnauit mors, q̃ in illo. Et vice versa inter eos qui dissimiliter peccauerūt, cōplures reperias, in quib⁹ regnauit tam peccatū, q̃ mors. Iam vero, quod postremū est argumentū, Paul. citra discrimē in vniuersos innuit peruasisse inualuisseque mortē, qui in Adam peccauerūt. Inest igitur germanus sensus pauli in negatione. Etenim ne de infantium morte, in quib⁹ nullum apparet peccatū, argumentū sumeretur, quod mors non acquisiuisset ob peccatum, ius regnādi, ait, quod illos quoq; depascitur mors propter peccatum, licet nullam legem instar

Ambro.

Reprobatio.

Ambros. & Orig.

August.

Orig.

Ver⁹ sensus.

Adæ propriæ voluntatis actu transgrediantur: eo nimirum quòd omnes, ac ideò illi, in Adam peccauerunt. In hoc enim superiori pronunciato explicando persistit. Atqui, intellectus hic adeo est paulò proprius, vt illi etiam qui negationem expungunt, ad eundē ferè cogantur reuerti. Videlicet mortem regnare in eos omnes, qui peccauerūt in similitudine Adæ, hoc est, qui tanquā progenies illius, eiusq; adeò præuaricationis rei, nascūtur illi similes. Vnde Theophy. ipse qui affirmatiuè legit, eò inquit Adæ similitudine, vel cæteri omnes crimine obstringuntur, quòd cùm Adam, tanquam progenitore, fiunt peccati participes. Atqui, p hoc denuò & Pelagiani conuincūtur, & pudefieri quoq; deberent catholici, qui defendunt hoc loco agere Paulum non de peccato illo Adæ, genus humanum contaminante, sed de peccatis, quæ eius imitatione perpetrantur: quādoquidem in eos ait Paul. Regnare quoq; mortem, qui non peccauerunt similitudine & imitatione Adæ. Sunt qui particulam, in similitudinem Adę, sic diuertunt, vt non proximo verbo, peccauerunt, sed remotiori, regnauit, adiungant: vt legant: regnauit mors in similitudinē Adæ. In hac verò cōtextura nihil est probabilitatis. Neq; Chrys. (vt quidam putant) penitius inspectus, vllo modo huc conniuet. (Qui est forma futuri.) Supple, Adæ. Etenim ob similitudinem, Christum appellat nouissimum Adam. 1. Cor. 15. Est enim antithesis, omnium, quę excogitari possunt, pulcherrima atq; illustrissima & commendatione dignissima: vtpote inter hominē & Deum, inter creaturam & creatorem, inter duo vtique diuersissima capita culpæ & gratię. Hæc autem analogia & forma multis nominibus cōstat. Primùm sicuti terrenus Adam absq; patre de incorrupta terra, diuino munere plasmatus est, ita & cœlestis Christus de intemerata virgine, obumbratione Spiritus sancti, genitoris vice fungentis est genitus. Mox sicut ille positus est veluti initium animalis vitæ, ita & hic sicuti fons spiritualis salutis: nā primus factus est in animam viuētem, nouissimus verò in spiritum viuificantem. Deinde sicut vxor illi de latere dormientis extructa est in officium propagandæ sobolis, ita & Christo de latere dormientis promanauit sponsa Ecclesia, quæ per aquæ & sanguinis sacramenta prolem illi regigneret. Præterea sicuti ille prescriptum Dei esu ligni trāsgressus, nos omnes, anteq̄ in lucē æditi quicquā mali propria volūtate admiteremus, immerentes peremit, ita & nos Christus in ligno crucis voluntati obtemperās patris, antequā nasceremur ac bonū faceremus vllum, quātum in se fuit, viuificauit. Quocirca sicut per vitiatā illius seminationē latente culpa nascimur filij irę, ita & per sacrā Christi ablutionē occulta gratia renascimur filij Dei. In summa, per illius infirmitatē mors, & per huius potestatem resurrectio mortuorum. 1. Cor. 15.

Theoph.

Contra quosdam neotericos.

In similitudinem.

Collatio Christi cum Adam.

1. Cor. 15.

Sed non sicut delictum, ita & donū: si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donū, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.

Hæc tertia sectio earum est, & postrema, in quas capitulum hoc dispertiti sumus. Etenim, postquàm in prima recensuit Apostolus bona quæ fidei beneficio recepimus, & in secunda enucleauit rationem originalis culpæ, atque per magna exaggeratione detrimenta eius & incommoda explicuit, in hoc residuo excellentiam mirificam & exuberantiam gratię Iesu Christi dignissimè extollit & amplificat: nimirum vt significantissimè patefaciat, quantò fuerit maior virtus nouissimi Adæ, quàm primi infirmitas. Enimuero si collationem hanc Christi cum Adam in genere spectes, similitudines cernes, quas suprà commemorauimus: si verò rem in specie penitius inspicias, similitudinem deprehendes inter res longissimè dissimiles. Subest enim sub similitudine illa, q̄ vterque fuit origo & fons, tum contrarietas maxima, quòd alter fuit origo humanæ culpæ, condemnationis, & mortis, alter verò diuinæ gratiæ, & liberationis, & vitæ, tū etiā lōgissimus excessus in forma. Igitur vbi primùm similitudinē nominauit, scilicet quòd Adam fuisset forma Christi, statim subdit disparitatem & excessum: Fuit enim similitudo in causis, contrarietas in effectibus, & excessus in modo profusionis culpæ & gratiæ. Constituit ergo primùm exuberantissimam copiam gratiæ in expurganda originis contagione, & eadē post in diluendis actualibus criminibus, quę legis occasione succreuerūt. Illic, lex autē, &c. Connectit autem tres, quatuórve ex ordine comparationes lucidiores expositionis gratia, Est veruntamen memoria

Tertia pars capituli.

ria retinēdū, quòd sicut duo summatim fuerunt damna, quę nobis dedit Adam, vtpote peccatū & mors, ita & beneficia Christi fuerunt gratia & vita. Prima ergo cōparatio est inter Adę delictum & gratiā Christi, quatenus causę sunt mortis & vitæ, quæ in multitudinem profusę sunt: nēpe quòd nō sicut delictum, ita & gratia. Lapsus enim culpę ab infirmitate humana processit, gratiæ verò cumulus ex omnipotētia diuina, quę multò est maior in subleuāda creatura, q̄ infirmitas in deprimenda. (*Si enim vnius delicto, &c.*) Id est si vnius culpa multos potuit perdere ac mortis vinculis irretire, multò magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit, hoc est, affluentius exuberauit in vitam. Siquidem gratia Dei ex perenni infinitoque bonitatis fonte per suum vnigenitum deriuata, infinito interuallo potentior est, quàm culpa imbecillitatis humanæ: iuxta illud. 2. Corinth. 9. Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. Eò vel maximè quòd misericordia Dei & benignitas latius patentiusq; diffundit, quàm vltrix iustitia. Nā visitat Deus iniquitatem patrum in tertiam & quartā generationem: verbum autē & testamentū gratiæ, quod mandauit ad Abrahā, illud, inquit, Dauid, vsq; in mille generationes. Quāobrē ingēs fuit blasphemia illa Cain, Maior est iniquitas mea, q̄ vt veniā merear. Ait verò, gratia & donum, vel quòd donum definitio est & expositio gratię. vel quod illa ad remissionē culpæ refertur, hoc verò ad alia beneficia & dotes, quib⁹ iusti insuper cumulati⁹ donātur. Est & præterea luculētissima oppositio gratiæ & dōni contra delictum. Hoc quippe propria fuit Adę, tū volūtate, tū infirmitate cōmissum, nobisq; in nocumentum & perniciē: gratia verò suprà nostras nobis vires gratuitò impensa, tanq̄ beneficium Dei. At meditanter audi, quòd ait, Gratia Dei in gratia Christi, vbi recolendum illud est, quod ca. j. super verba, Iustificati gratis per gratiā ipsi⁹, speculabamur, videlicet quòd quanuis gratia Dei salui facti sumus, nō tamē tali gratia, in qua nō intercesserit summa Christi iustitia. Ob idq; ait, gratia Dei, donantis, scilicet nobis satisfactorem atq; adeò sospitatorem & propitiatorem nostrum, in cuius membra gratis quoq; recepti, & ab Adæ contagio seruamur, & amplissimis ditamur gratiæ diuitiis. Nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. ¶ At dubium profectò restat explicatu dignum, in quo hęc excellentiæ comparatio consistat inter delictum & gratiam. Orige. nanq; & Ambro. hanc gratiæ prælationem meditati sunt in illo comparatiuo, plures videlicet quòd Adæ culpa diffusa est in multos, gratia verò Christi in multo plures. Hærent nanque semper in ea expositione regni mortis, quę secundum illos non patuit in omnes, sed in idololatras, & fortè in reprobos obstinatos, quos solos arbitrantur in similitudinem Adæ peccasse, gratia verò Christi non solùm ad huiusmodi scelerum & impietatum remissionem protenditur, verùm & ad remissionem aliorum cuiusuis generis criminum. At verò August. lib. 1. de pec. me. cuius sententiam cœtus ferè Theologorum in hac meritò expositione amplectitur, non accipit nomen, plures, comparatiuè, sed vt idem sit quod, multos: est enim mens Pauli iam suprà referata, quòd mors regnauit in vniuersos, qui in Adam peccauerūt peccato illo per originē transmisso in totū genus humanū: atq; ideo non sunt plures, (vt ait illic cap. 11. qui gratiā Christi redēptoris eiusdē humani generis receperūt: imo pauciores, quoniā nō omnibus filiis Adę fides Christi sic affulsit, vt gratiæ redēptionis fierēt participes. Nisi ad angelos fortè appellaueris, quos dicas in gratiā quoq; Dei, merito crucis fuisse receptos. Hoc verūtamē nescio, cui fiat persuasum: quippe cùm Christus nō angelorū, sed noster prorsus redēptor aduenerit. Nāq;, vel si Adam non peccasset, neutiq̄ Christus fuisset carnem indutus (vt vult clarè Augu.) vel saltem modò non nisi ob nostram venit salutē, Nullā enim præterea aduentus sui causam confitemur in symbolo. Excessus ergo & præstātia gratiæ non collocatur in numero, sed in hoc, q̄ si vna culpa potuit gen⁹ humanū in mortē adigere, longè tum facilius, tū efficacius & copiosius poterit nos gratia in vitam restituere, secundum illud Ioan. 10. Ego ueni, vt vitam habeant & abundantius habeant. Dixit autem, multos, & plures, non ob mysterium aliud, quàm vt respondenter loqueretur ad id quod dixerat, vnius delicto & vnius gratia. Vnde sicut hic ait, vnius delicto multos fuisse mortuos, ait Hebræ. 2. de Christo, quòd multos filios in gloriam adduxit. Sed est forsan, qui sic reclamet. Ergo gratia non fuit augustior, quantum ad nūmerū, sed angustior & breuior, quàm virtus delicti: quādoquidem culpa Adę vniuersos mortales infecit: gratia verò Christi non

Comparationes inter delictū & gratiam.

Gen. 4.

Gratia & donum.

In gratia Christi.

Orige. & Ambros.

August.

Ioan. 10.

Heb. 2.

omnib⁹ obtingit, imo multo in minori sunt numero, qui ea potiuntur, quàm quib⁹ applicatur. Huic autem respondendum dixerim, quòd non facit collationem Paulus in hoc, quòd gratia in effectu applicita fuerit pluribus, sed in eius ingenio vigore & virtute. Nēpe quòd suapte natura sufficientissima de se est, vt filios Adę vniuersos reducat in vitam, quos ille perditos coniecit in mortē, atq; id multò potentius. Qui quidem genuinus sensus illius sententiæ est. 1. Ioan. 2. Ipse est propiciatio pro peccatis nostris: nō pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi. Quòd si sint, qui hoc beneficio non fruātur, sua ipsorū est culpa: nam vt est in Osea. Perditio, tua Israel: tantūmodo in me auxilium tuū. Quocirca hic tam, multos, quàm, plures, prò omnib⁹ fortasse vsurpatur. Etsi iniquorum culpa fiet diuortium illud Ioan. 5. vt in vltima resurrectione alij per hanc gratiā & donum Christi procedant in resurrectionē vitę: alij verò eiusdē gratiæ indigni, in resurrectionem iudicij. ¶ Veruntamen restat hic dubitatio de hac excellentia gratiæ. Mors etenim, qua nos Adā implicuit, duplex fuit, dum nos & iure depulit sempiternę vitæ, & in ditionē tēporarię mortis addidit, nam de vtraq; illud intelligitur cap. 6. Stipendiū peccati, mors) gratia verò nos Christi, licet in ius illius vitę cœlestis restituerit, ab hac tamen præsenti morte non eripuit: non ergo validior fuit gratiæ virtus, quàm violentia culpæ, Prēterquam quòd iustitiam originalem, qua dispoliati sumus, nunquam per gratiam Christi recuperauimus. Responsio est, quòd donum originalis iustitiæ, quod primos parentes in ea immortalitate constituerat, vt possent non mori, & inferiorem partem hominis, rationis ordini subiugauerat, licet fuisset conforme naturæ animæ rationalis, erat nihilominus (vt prefati sumus) supernaturale: Atqui cùm beneficium redemptionis nō fuerit instaurare naturam quantum ad intrinseca eius principia & natiuam conditionem, sed tantùm quatenus ad sempiternam illam cœlestem vitam, qui erat supremus finis terrenæ immortalitatis, nō est nobis omnis ratio originalis iustitiæ resarcita. Expediebat enim statui naturæ lapsæ, hominem in sua mortalitate relinqui, in qua caro ad exercitium virtutis cum ratione cōfligeret, vt qui munere illo tranquillæ mētis præ sua superbia perfrui nesciuerat, tantorum modò malorū turbulentia humiliat⁹, diuina auxilia & beneficia pluris pēderet, quibus suffultus mortale corpus laboribus & officiis militiæ huius maceraret, conficeretq;, ac demū per Christi gratiam, sempiternam immortalitatem promeretur. Vbi corpus, quod seminatur animale & mortale, resurgeret spirituale & immortale. Et ideo licet nos gratia Christi in huius immortalitatem vitæ non reduxerit, nihil ideo hoc detrahit gratiæ Christi, quominus fuerit efficaciæ maioris, quàm culpa: nam vita hæc nihili penditur apud Deū, nisi quatenus transitus est ad beatam illam cœlestem, in qua nos Christus vniuersos, quantum in se fuit, ad maiusque gloriæ culmen tam corporis, quàm animæ reuocauit. Id quod paulò adhuc inferius amplius explicabitur super verbo, vbi abūdauit delictum, superabundauit & gratia.

1. Ioan. 2.

Osea. 13.

Dubium.

Expediebat homini lapso esse mortali.

Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum: nam iudiciū ex vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem.

In superiori cōparatione collata est gratia cum culpa secūdum effectus vitæ & mortis: in hac verò confertur secundum institicationem & condemnationem. In Græco non est, Per vnum peccatum, sed, per vnum peccantem, Quemadmodum legit & hic Ambros. & de pec. me. Augu. Seu potius, per vnū qui peccauit. Est enim participiū actiuum præteritiq; consonantius superiori verbo, per vnum hominem. At forsan nostri interpretis codex nō habebat nisi, per vnum peccatum, etsi eodem litera hæc prorsus recidat. Prēterquàm quòd nomen nomini congruētius respondet, videlicet, & nō sicut per peccatum, ita & donum, & significātius exprimit vnū illud peccatum primum, quo fuimus omnes irretiti. Porrò particulæ, ita, &, adiectæ sunt ad Græcum textum claritatis gratia. Alij verò licentius textum hunc adaugēt, quàm par fuerat, hoc modo, Et non sicut per vnum qui peccauit venerat mors, ita donum. In textu enim non est nisi, & nō sicut per vnum peccatum, seu qui peccauit, donum. Vbi comparatio manet pendula, necsatis definita, an intelligenda sit, vt isti volunt, & non sicut per vnius peccatum venerat mors. Quam idcircò comparationē nullo modo illis licuit, sed fuit plusq; temeritas, coarctare in ipso sacro contextu. Prę sertim quòd non tam ad mortem

Contra quorundem licētiam.

tem in priori comparatione memoratam arridet collatio hæc, quàm ad damnationem & iustificationem subiunctam. (*Nam iudicium ex vno, &c.*) Acsi dicat, Non qualis fuit per vnius peccatum condemnatio, talis præcisè fuit iustificatio. Nam iudiciū ex vno, scilicet delicto, non, ex vno homine, vt August. de nup. & concup. lib. 2. adnotauit: respondent enim sibi mutuò, iudicium ex vno, & gratia ex multis delictis. (*in condēnationem*) videlicet multorum hominum: illud enim vnicum fuit delictum, ob quod fuimus omnes iudicati damnatiq;, & iure hæreditatis cælestis eiecti, gratia verò contrà ex multis in iustificationem. Siquidē non modo ab illo nos tantùm Christus relaxauit, sed ob omnib⁹, quæ per se vniuersi mortales suapte sponte vel commiserant, vel commissuri erant. Forma veruntamen loquendi in hoc textu verbum desiderat, processionem significans, hoc pacto. Nam iudicium ex vno delicto emanauit. quò nos omnes in condemnationem delati sumus, gratia verò Dei ex multis nos eripiēs, ad iustificationē perduxit: fuit enim propiciatio (vt ait Ioan.) pro peccatis totius mundi. In hac verò comparatione hoc obseruandum est, quòd condēnatio nō accipitur pro sententię executione, quæ quidem executio, supplicium est: nam tunc non è regione omnino & ex æquo respōderet illi, iustificatio: nimirum cum supplicio præmium debeat cōtrà locari: iustificatio autem, non præmium est, vt quam nullum antecedit meritum, sed est via ad præmium æternum. Sed accipitur pro sentētię prolatione, tunc enim appositè & perpulchrè se mutuò cōspiciunt. Est enim iudicij terminus, vel condēnatio rei, vel absolutio, quę hic scripturæ more (vt suprà dictū est) iustificatio nuncupatur. Quamuis condēnatio forsan pro sententia corporalis mortis hic vsurpetur, quę in pœnā esus de ligno vetito, posita erat. At, quia recompēsatio illius facta non fuit à Christo per huiuus seculi vitam, sed per illam cuius sumus in cœlo potituri, ad quam per solam nobis iustificationem aditus fit, iustificationem obiecit condēnationi. Atqui & hunc quoq; locum August. lib. 1. de pec. me. cap. 11. aduersus Pelagia. optimè ponderauit. Etenim si sermo hic Paulo esset de peccatis, quæ per imitationem Adæ increbuerūt in orbe, neq; dixisset in superiori comparatione, quòd vnius dilecto multi mortui sunt, sed potius ob sua cuiusq; delicta propria: neq; verò in hac, ex vno delicto iudicium in condemnationem, gratia verò ex multis in iustificationem: quippe cùm sicuti gratia à multis nos seruat delictis, ita & in iudicio damnationis, vindicta de vniuersis criminibus sumitur. Edocet ergo hic dilucidè Paulus, vnum fuisse tantum delictum in nos omnes exundans, cuius scilicet rei facti, pœna illa damnati sumus, In quocunq; die comederis ex eo, morte morieris: paradisoque vtraq; sumus exclusi, tam cœlesti, quàm terrena. Cum hoc itaq; delicto Paulus hic gratiam confert, quę non solùm hoc, sed quanta fuerit actualium congeries, quę homines suo arbitrio coaceruant, delet. Vnde alia statim effulget gratiæ præeminentia & magnificentia. Nimirum quòd illa originis culpa tātùm non cœlo depulit, ob quam tamen, si verum habet vniuersalior opinio, nullos præter carentiā diuinæ visionis patimur cruciat⁹ infernigra verò ab illis nos liberat quoq; scelerib⁹, quæ illuc nos in supplicia obtrudunt.

Cōdemnatio & iustificatio.

1. Ioan. 2.

August.

Gene. 1.

Alia gratiæ commendatio.

Si enim vnius delicto, mos regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabūt per vnū Iesum Christū.

Optimo ordine quasi scala quadam tres dissimilitudis comparationes disposuit. Primùm nanque gratiæ prærogatiuam generaliter in hoc constituit, quòd non sicut mors per delictum, ita & per gratiam, supple, vita facta est. Deinde quòd non sicut ex vno delicto processum est ad condemnationē, quę inflictio est mortis, ita ex vno, sed ex multis delictis per gratiam remissio facta est in iustificationem. Nunc demum, quia non solùm mortis, sed regni quoque mortis meminerat, illuc respiciens ait, quòd si vnius delicto mors regnauit, hoc est, iure acquisito ingressum habuit per vnū, multò magis abundantiam gratiæ accipientes regnabunt in vita. Et est pensiculatius consyderādum, quòd in superioribus solius gratiæ mentionem fecerit, hic elucidationis causa ait, accipientes gratiam. Nimirum vt perpendamus neminem per se gratia in vitam restituere, nisi cui, vel per sacramentum, vel, si rationis fuerit compos, per suam sibi etiam assensionē participetur: neque is fruetur perpetua vita, nisi subsidio deinde fauoreq; eiusdem gratiæ officiis incūbat, operibusq; iustitię. Quare non

solùm dixit, accipientes gratiam, hoc est, cõdonationem peccatorum, quæ ex gratia fit, sed abundantiam gratiæ, ad iustè, scilicet quę iusta sunt, exequendum. Sunt qui tria membra hic connumerent, videlicet gratiæ, & donationis, & iustitiæ: quorum est Ambro. Attamen in Græco non est secundo loco coniunctio: vbi ideo vnicum est membrum, donationis iustitię: siue sit descriptio illi⁹ quod præcesserat, acsi dixisset, abundantiam gratiæ, quæ est donatio iustitię: siue gratia referatur ad remissionem culpę: donatio verò iustitiæ, ad auxilium gratię nobiscum cooperantis ad progressum iustitię, Haud tamen vnquam mediatoris oblitus, subiungit. (*Per vnum Iesum Christum*) Respondenter ad id quod de morte dixerat, per vnum hominẽ. Hoc autem regnum vitę per Christũ, quod ipse appellauit regnum cęlorum, in hoc quidem seculo haud infima habet initia: dum vtique iusti carnis affectionibus imperant, eiusque edomãtes insultus pacata sunt mente, & veluti animi compotes, suique ipsorum domini, in pace conquiescunt. Nulla eos miseria premit, nulla, vel calamitas pertuabat, vel lędit iniuria, nulla itaque tangit iniqua fortuna. Vnde illud, Seruire Deo regnare est. Cuius vtique regni libertatem expertus Apostol. Qui nos, inquit, separabit à charitate Christi? At verò consummata possessio tunc habebitur, quando tradiderit regnum patri. Et ideo de futuro ait hic Paul. In vita regnabunt, scilicet in illa beata, vbi ab omni mortis periculo & lege securi & tuti degent: nimirum vbi Christus erit rex omnium, iusti verò inferioribus absque ambitione prelati, superioribus absque rebellione subditi, secum adeò quieti, suo cuiusq; ordine singuli reges. De qua porrò regnorũ permutatione mortis & vitæ in sua Apocalypsi Ioan. cap.20. resurgentes mortuos contemplatus, In his, inquit, scilicet beatis, secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis, hoc est, seculis infinitis. Et nuncupat secundam mortem, non tam itera tam hanc separationem animę à corpore (licet neq; hanc vnquam rursus experientur) q̃ miserandam illam inferni, in quam iniquos mors hęc temporaria transmittit. Vnde Paulus, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.

Tria mẽbra.

Initia regni cœlorum in hac vita.

Seruire Deo.

Apoca.20.

Igitur sicut per vnius delictũ, in omnes homines in condemnationem, sic et per vnius iustitiã, in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obeditionem iusti constituentur multi.

Collationem demum hanc, non superuacaneã existimes repetitionem, sed certè pulchram superiorũ, tum collectionẽ, tum explicationẽ & cõclusionem. Est autem textus bimẽbris, cuius prior pars propositio est cõclusionis, posterior verò eiusdẽ cõfirmatio. Premiserat in cõparatione prima, q̃ si vnius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei in gratia Iesu Christi in plures abundauit: nunc verò quòd dixerat, multi, & plures, apertius ait, omnes. Nam (vt præmonstratũ est) in omnes inualuit tam mors per Adam, quàm per Christũ vita. Siquidẽ vt omnes in Adam peccauimus, ita & Christus propitiator est pro peccatis totius mũdi, & vt ait Paulus. 1. Thimot. 4. Saluator omnium hominũ, licet ex eo quòd omnes hoc beneficio participant, adiecerit, Maximè autem fidelium. Et quod antea dixerat, in gratia Iesu Christi, patentius nũc repetit, dicens, per vnius iustitiã, quandoquidẽ (vt illic dicebã) in illo gratię culmine cumulatissima extitit, cõsummatissimaq; iustitia. Et quod dixerat, abũdauit, luculẽtius hic pari modo resumit, nã abũdauit, inquit, in iustificationẽ vitę. Allusit autẽ ad vitã ęternã, quę in hoc mũdo non donatur, sed iustificatio, per quã introitus ad illã aperitur. Qualis autẽ demũ fuerit culpa delicti, quãtumq; iustitię meritũ, explicatissimè in specie subnectit (*Sicut enim per inobedientiam, &c.*) Fuit nãq; vt delictũ, inobedientia: ita & antidotum, obedientia. Etenim esus arboris natura sua & obiecto nõ fuisset delictũ, nisi quia prohibitus. Et ideo nõ nominatur hic gula, sed inobedientia: iuxta illud Gen.3. Quia audisti vocẽ vxoris tuę. &c. Neq; illud obstat Eccli.10. Initiũ omnis peccati superbia, quod Theologi de primo, tum angelorũ, tum hominũ crimine interpretãtur. Nam primus superbiæ illius motus (authore.2. super Gene. Augustin.) fuit elatio, qua noluit subesse & obedire. Quinimo, si adiicere vllam hic coniecturam

1. Tim. 4.

Gen.3.

August.

Authoris cõiectura de inobedientia Adæ.

iecturam licet, noluit fortè non tantùm precepto, verùm neq; diuinæ gubernationi subesse, Interdixerat enim eum Deus gustu arboris scientiæ boni & mali, vt homines curam sui ipsorum penes Deum ipsum esse, intelligerent, cui se ideo & sua, veluti cæci, ductori fiderent & committerẽt: ille autem primus parens audito quòd aperirẽtur illi oculi, sciretq;, vti Deus, bonum & malum, eo superbiæ ellatus est, vt fortasse cogitaret, absq; Dei ducatu & adminiculo se per se posse deinceps gubernare inter bonũ & malũ. Quã ob impietatem denudari meruit supernaturalibus illis dotibus ac prę sidiis, vt à Deo desertus, quàm esset naturæ imbecillę & fragilis, experiretur. Vt autẽ eo, vnde discessimus. regrediamur, cõtrario modo & Christi iustitia, obediẽtia fuit. Nam sicut mandatũ dedit, inquit, mihi pater, sic facio. Est autem vt trãsgressio mãdatorum, illegalis iniustitia, ita & obediẽtia, iustitia legalis: vt docet Ari.5. Ethi. Vnde Christ⁹, Sic decet nos inquit, adimplere omnẽ iustitiam. At verò interuallũ immensum inter inobediẽtiã Adę, Christiq; obediẽtiã, neq; angelus valet pro dignitate æstimare. Fuit nãq; vt illius inobediẽtia, grauissima, ita Christi obsequiũ, stupẽdũ maximè. Nam cùm Deus illum de luto finxisset, omnigenæ nihilomin⁹ cognitionis splẽdore illustrasset, iustitiæq; dotasset insignib⁹, & velut humani generis caput munificentissimè honestasset, vnius præterea interdicto esu ligni, idq; sub mortis cõminatione, reliquas illi cũcti generis arbores permisisset, illam tamen ipse nequiuit præceptiunculam ferre, sed dum vxori à diabolo seductæ auscultauit, creatorem abnegauit suum, seq; adeò vno facinore genusq; suum cum vniuersa progenie perdidit. Sed age quàm fuerit hac inobedientia offensus Deus, quamq; in nostrum omnium mortalium genus infensus, de contraria obedientia Christi perpendamus, quæ ad nostram reparationem operę preciũ fuit. Haud enim antea placatus est, quàm fuerit iustitia eius ad omnes vsque numeros resarcita, per obediẽtiam nimirum haud alius, quàm vnigeniti filij sui. Is enim cum natura sua parere nequisset, nostram pro nobis in similitudinem eiusdem peccati assumpsit, in qua posset obediens esse patri, cui erat æqualis, vsque ad mortem crucis: vt homo qui diuinę cuiuspiã æqualitatis cupidus in lignum impegerat, mortemq; ideo incucurrerat, in ligno quoq; per eundem à se offensum Deum, gratiam recuperaret & vitam. Ecce quemadmodum per illius hominis inobedientiam peccatores constituti sumus, in quo pro conditione sua, vel maxima fuerat obsequendi ratio, perq; illius obeditionem iustificati, qui præ maiestate sua obedire non poterat, nisi formam Dei pro nobis exinanisset. Ecce itaque periodi conclusionem hucusq; protractam. Dixerat enim, Propterea sicut per vnum hominem peccatum, &c. Concludit iam demũ, sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obededitionem iusti constituẽtur multi. Est autem animaduertẽdum hoc quod dicit, peccatores. Non enim ait solùm, In mortem aliliásve molestias, ac pœnas peccati adacti sumus, sed, peccatores constituti. Non ergo solùm pœnis subiecti nascimur, verùm & culpa infecti. Id quod præterea adnotãdum est in eo quod ait, constituti. Vnde palàm colligitur, de peccato originali loqui: nam, constituti, idem sonat, quod citra filiorum consensum parentis inobedientia rei facti anteaquã nascerentur: sicuti & obedientia Christi pari contrà forma iustos nos absque nostris constituit meritis. Quocirca nõ solummodo ad adultos, sed etiam vsque ad infantes ante vsum rationis tam gratia hæc protenditur, q̃ illa culpa. Igitur depudẽda est eorũ catholicorũ audacia, qui Pelagio hic fauentes aiunt, nõ ita clarè hoc loco Paulũ loqui de peccato originali, quin possit de peccatis per imitationem glossari. Atqui deberemus per hæc tandem satis superq; esse commoniti, quàm sit nostra miserorũ rebellio detestãda. Factus est Deus obediens vsque ad necem crucis, vt nos suæ faceret consortes diuinitatis, atque adeò donaret æterna vita: nos autem peruersa vice tot illi nominibus debitam obedientiam sic passim subtrahimus, vt in obstinatã naturam dæmonum degenerantes, prolabamur in æternam mortem.

Inobedientia Adæ & obediẽtia christi.

Quàm offensus Deus.

Cõclusio periodi, sicut per vnũ hominem.

Peccatores.

Quorũdam impudentia.

Humana rebellio.

Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum.

Vbi dixerat, per vnum hominem ingressum fuisse peccatum, illicò duas temporis differentias insinuauit in progressu peccati: alteram vsque ad legem, de qua differentia hactenus disseruit, alteram post datam legem Mosi, cuius amodò sermonem prosequitur. Quum enim asseruerit per gratiam Christi iustificatum absolutumque humanum genus non solùm ab illa culpa, qua

per Adæ delictum fuerat infectum, verùm & ab aliis, quæ per propriam voluntatem admiserat, reclamare Iudæi poterant, id non nisi de peccatis Gentiũ in lege naturæ probabilitatem habere: causantes quòd ipsi per legis scriptæ meritum vetusti originalis peccati veniam consequebantur, perq; eius vigorem noua cauere poterant: aliàs incassum illis fuisset à Deo data. Vel responderet Paulus, quodnam tunc fuisset legis emolumentum. Respondet ergo, adeò legi abfuisse eiusmodi facultatem, vt etiam subintrauerit, vt abundaret, hoc est, exaugeretur delictum.

Chrys. Chrysostom. obseruat, quòd non dixit, data est, sed, subintrauit, eo quòd non in perpetuum, sed ad tempus fuerit posita. Attamen Euangelista non abhorruit à verbo, data, vbi

Ioan.7. dixit, Lex per Moysen data est. Et Christus, Nónne Moyses dedit vobis legem, Neque ex eo dicitur subintrasse, quòd latenter fuerit indicta, quippe quæ, & in monte, & tonantibus fulgurantibusque nubibus, atque buccinæ clangore fuit publicitùs promulgata: sed dicitur subintrasse, vel propter latentia, quæ cœlabat arcana. Vel, subintrauit, ni-

Subintrauit. hil habet mysterij, sed idem valet, quod subsecuta, seu superinducta est legi naturę. At de hoc paulopost. ¶ Quomodo autem ad hoc fuerit subingressa, vt abundaret delictum, hoc plus prima facie ambiguitatis iniicere videtur. Hinc enim Marcio & Manichæus cæteriq; hæretici cõminiscebantur malignitatem legis, vtpote quę iniqua intentione fuisset posita. Qua de causa Orige. non de lege

Orig. contra Manichæ. scripta hunc locum commentatur, sed de lege membrorum, quæ pugnat aduersus spiritum. Atq; hanc subsequentibus crebrò agnoscit legem, vbicunque les inducitur vt occasio peccãdi. At verò planus sensus est, quem

Legitimus sensus. post Chrysostomũ, August. cæteriq; Patres amplexi sunt, videlicet quòd intelligitur de lege veteri: attamen coniunctio, vt, non est causalis, sed significat euentum, puta quid per vitium hominum occasione legis fuerit subsecutum: id quod infrà cap. 7. copiosius edisserit Paulus, vbi ait, quòd lex quidem sancta est & mandatum sanctum, licet prauis hominibus fuerit occasio peius offendendi. Fuit enim intentio Dei, per legem aperire diuersitatem recti & prauí, vt facilius homines & declinarent malum, & sequerẽtur bonum, deinde quoq; aduentum prænunciare saluatoris. Ob idque hominibus bene natis, rectéq; institutis nullĩ fuit occasio mali, sed plurimi causa boni. Vnde Gala. 3. Lex prædagogus noster fuit in Christo. *Gal.3.* Quoniam per per moralia præcepta instituebatur populus ille, & per cerimonialia, tum ab idololatria diuertebatur, tum admonebatur vẽturi Messię. Peruersi verò & rebelles multis modis *Occasiones peccandi per legem.* inde nacti sunt occasionem coaceruandi maiora peccata. Primùm ex parte obiecti, eò quòd clariori inde luce persusa sunt moralia præcepta. Nam per legem cognitio peccati: cognitio autem, quia excusationem admit, peccatum adauget. Quamobrem lex iram operatur. Secundò quòd per legem scriptam adhibita sunt multa cerimoniarum iudiciorumque præcepta: multitudo autẽ mandatorum, occasio esse solet crebrius offendẽdi. Tertiò & potissimùm ratione subiecti, ob id quod appetitus humanus ardentior est in vetita. Cuius rationẽ præstò nobis offert obuia ipsa contrariorum natura. Est enim rebus suapte natura ingenitum, vt contrarium in suum contrarium insurgat: vbi autem res aliqua voluntati interdicitur, tunc tanquam libertati contraria apprehenditur, & ideo quasi eandem libertatẽ propugnando ac defendẽdo maiori homo conatu renititur. Vnde August. de spir. & lit. cap. 4. Lex, inquit, *August.* prohibendo auget desiderium malum: sicut aque impetus si in eam partem nõ cesset influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cùm euicerit, maiore cumulo præcipitatus violẽtius per prona prouoluitur. Et causam subdens ait, Nescio quo enim modò hoc ipsum quod concupiscitur, fit iucundius, cùm vetatur. Hæc illæ. Ecce quemadmodum compressa per legem: cupido magis recrudescit, sicuti contrarium suo contrario circumseptum: nam in iis quæ licent, libertas ipsa faciendi dum libuerit, restinguit libidinem, vt coniugatis compertum est: in illa verò quæ interdicta sunt, quia tanquam ardua magnæq; molis iudicantur, impetuosius fertur æger animus, quibus ideo maiori cum voluptate potitur. Quum ergo lex auxilium gratiæ non præberet ad mitigandam concupiscentiam (nam lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta *Ioan.1.* est) eam peius inflammabat. Id quod nos Paulus infrà docet cap. 7. Vnde (vt August. tractat. 3. super Ioan. prudenter adnotauit) ante experientiam legis dicebat superbus populus, Non deest qui impleat, sed deest qui iubeat: secundum illud Exod. 24. *Exod.24.* Omnia quæ locutus est Deus faciemus, & erimus

erimus obedientes: at post receptam legem, quæ non adminiculabatur, sed minabatur, efferuere illis coeperunt appetitus idololatriæ aliorumq; scelerum. Atq; hoc fortè significauit Paul. verbo, subintrauit, *Subintrauit* illud enim sub intrat (vt ait Orige.) quod vnà cũ alio intrat: bonæ autem intentioni legislatoris adiungitur occasio mala ex hominum prauite. Idemquè est quod ait interpres Chrysostomi, O- *Subintrare & obiter.* biter subiit: non quod obiter fuerit à Deo lex posita: nam data fuit certo proposito, sed quòd obiter fuit occasio peccandi. Ex his *Lex in proposito.* præterea patet, quòd lex in proposito totam veterem scripturam significat: quia non solũ præcepta tam cerimoniarum quàm morum (licet hęc præcipuè) verùm & consilia omnia & Patrum exempla & documenta, quibus populus ille ad virtutem instruebatur, augebant illis delictorum grauitatem. Posset quis forsan coniunctionem, vt, causaliter exponere: non quòd de intentione legis fuerit delictum ipsum, sed vel cognitio delicti, vel effectus eius: puta humiliatio populi, Quod est dicere, Lex subintrauit, vt cognitio fieret peccati, siue vt populus suam recogno- *Dubitatio.* scens infirmitatem, humiliaretur. ¶ Sed nunquid singulare aliquid docet hic Paulus competere in legem veterem, quod non sit commune legi naturę, omniquè humanę, quinimò & euangelicæ? Profectò ratio concludit omni legi esse commune, occasionem esse peccandi: quoniam hoc non est vitium legis, sed est hominum natura & ingenium: homines autem eandem sortiti sunt naturam sub omni lege. Videtur ergo hic Paulus omnem legem designare. Idq; inde vel maximè liquet, quòd hic legem distinguit contra fidem Chri- *August.* sti, quæ (vt in lib. de spir. & lite. ait August.) docet nos à quo debeamus auxilium petere, vt faciamus quod lex iubet: lex autẽ, vt à gratia & fide distinguitur, omnem legem comprehendit, vt illic cap. 3. adnotauimus, vbi exponebamus, non ex operibus legis, sed per fidem hominem iustificari. Hoc autẽ est peculiare legi veteri, quòd augendo cognitionem peccati, & multiplicando præcepta, maiorem obtulit occasionem, quàm lex naturæ: lex verò euangelica, quia non nisi naturalem decalogum continet cum paucorum sacramentorum obligatione, non attulit tantam occasionem, sed est iugum suaue & onus leue. Adde, quòd lex euangelica cõtinet sacramenta, quę sunt velut riuuli preciosi iã effusi sanguinis Christi, maxima gratiæ opulentia exundantis, opemq; ferentis ad faciendum, non solùm quod ipsa iubet, sed quod quęcunq; lex humana inter Christianos sanctè constituit: quãobrem non censetur tam propriè occasionẽ inde capi augendi peccata. De legibus autem humanis longè alia est ratio: nam legislator humanus, cum opera duntaxat externa procuret emendare, licet gratiam non conferat, tamen non dat magnam occasionẽ mali, quoniam timore gladii, quem non sine causa portat, arcere ciues potest: lex autẽ Dei internos quoq; cogitatus cohibet, qui sine afflatu numinis euitari non possunt: ob idq; de lege omni Dei, si fidẽ Christi & grãm semoueas, peculiariter dr, occasionẽ esse, vt abũdet delictũ.

Vbi autem abundauit delictũ, superabundauit & gratia.

Iam verò tandem ad conclusionem se orationis applicans, mentem detegit, qua malignitatem augmentumq; ac detrimentum culpæ exaggerauerit: illa quippè mens fuit, vt per hæc maximè amplificaret, efferretq; effusissimas gratiæ diuitias, Vbi & Iudęis illis respondet, qui de sententia proximè præcedenti calumniam possent extruere in Deum: cur scilicet prudens & sciens legem eis illam veluti offendiculum, proposuisset, vt abundaret delictum. His inquã licet respondere potuisset, non extitisse hoc diuinũ propositũ, sed vt eos probos faceret, attentosq; futuro Messiæ (vt supra exponendo dicebamus) pręclarius tamen ac sublimius respondet, quòd ipsa quoq; delictorum abundãtia cesserit in superabundantiam gratiæ, hoc est, vt gratia opulentius & fructuosius exuberaret. Atq; hoc tam à parte Dei largientis, quàm à nostra recipientium. Nam vbi peccatum non solùm *Superabundauit gratia numero.* per originem ex illo primo Adę redundauit, sed proprio cuiusquè arbitrio auctũ est & multiplicatum, maior apparuit benignitas saluatoris nostri Dei. Et quò numerosiora fuerunt & grauiora scelera, magis etiam ac magis se exeruit grã ipsius nõ modò, illud vnum, sed plurima & grauissima condonantis. Superabundauit ergo gratia ex numero. Itẽ ex qualitate & modo: quia non *Qualitate.* solum in gratiã nos suam ex inimicis recepit, sed plurimis cumulauit bonis per Spiritum sanctum, quẽ effudit in nos abundẽ: nimirũ vt per opera iustitiæ, quasi vi cœlo illata ipsi potiremur regno. Quemadmodũ enim infir- *Excellentia charitatis diuinæ.* mos corpore perfectè sanabat Christ, vt nullus illis languor reliqu fieret, sed ea euaderẽt

valetudinis firmitate, vt posset qui iacebat in grabato, illud confestim humeris deportare, ita non solùm nos à cõmissis culpis, earumq; ægritudinibus curat, verùm quantum ad gratię virtutem pertinet, vires irroborat nobis aduersus tentamenta, vt possimus omnino futura cauere crimina, vt cap. subsequenti demonstraturus est Apostolus. Vnde. 1. Cor. 9. Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. Item ex parte præmii: nam mors, quæ decreta fuit in pœnam peccati, est hæc temporalis: & licet nos illud Adæ peccatum orbauerit iure regni, vitam nobis eandem instauraut Christus, felicissimam videlicet illam sempiternam, cuius ingressus maiori cum triumpho patet nobis per ipsum, q̃ si status innocentiæ perdurasset. Tradet enim triũphator ipse noster gloriosissimus regnũ patri, proprio sanguine comparatum, virginum laureis florens, confessorum meritis decoratũ, martyrũ stemmatibus, stigmatibusq; ac tropheis splendidum, quibus sanè ornamẽtis caruisset felicitas illa nostra, nisi vbi abundauit delictum, superabundasset & gratia. Iã verò nescimus an homines tunc ante peccatum efferendi essent & sublimandi vsque ad choros angelorum, an verò sicut natura inferiores, ita deberent esse & gloria, de quo nihil temere affirmamus: at verò iam nunc fidem habemus, homines inter angelicas sedes collocatum iri: quinimò & Deiperam virginẽ super choros omnes angelorum exaltatam. In summa, si vera est concordior Patrum sententia, hoc nobis defuisset insigne, quòd si Adam non peccasset, non fuisset homo Deus. Ecce quàm ex parte Dei excreuerit gratia vltra culpæ incommoda. Sed à parte quoq; hominum, abundantia peccati, abundantior est quodammodo dispositio ad resipiscendum. Nam quò delictorum acceruus maior est, & quò eorum pondus grauius, eò hominem benenatum abiectiorem humilioremq; reddit, vt opem magis supliciter expostulet à Deo, cautioremq; facit in futuram. Id quod de lamentis Dauid facilè est coniicere, & de lachrymis Magdalenę, quæ de suis flagitiis odoriferum confecit balsamum pœnitentiæ, vt audiret, dimissa sibi peccamina multa, quoniam dilexit multum: nam cui plus dimittitur, plʼ diligit. At rationem iam ipsam tandem sentẽtię suę ab ipso Apostolo audiamus.

1.Cor.9.

Ex parte præmii.

Pulcritudo cælestis regni.

A parte nostra,

Vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum dominum nostrum.

Conclusio est totius disputationis de redẽptione à peccato, concludit inquàm rationẽ excellentiæ gratiæ, illuc vtiq; respiciens, vbi dixerat, mortem regnasse vsque ad legem. Nõ autẽ resumit, vt sicut regnauit mors, sed quasi expositorię, vt sicut regnauit peccatum in mortem, nam sicut mors effectus est peccati, ita & regnum peccati causa est regni mortis. Et pariter gratia causa est vitæ æternę. Est enĩ semper intentus ad prę fixum illum scopum, Per vnum hominem peccatũ intrauit in mũdum, & per peccatum mors, sub quibus duobus mala vniuersa naturę lapsę continentur, sicuti nomine gratiæ & vitæ ęternæ comprehenduntur cuncta beneficia Christi. Neq; verò simpliciter dixit, Ita gratia regnet in vitam æternam, sed, ita gratia regnet per iustitiam. Quod quidem referri potest vel ad iustitiam Christi, quippè in quo iam diximus gratiam effulsisse, iustitia plenam, vel ad effectũ ipsius gratiæ in nobis, quæ nostra fuit iustificatio, vel certè ad iustitiam operum, quæ iustificati diuino fauore prestant. Hoc enim capit. 2. super verbo, Qui reddet vnicuique, animaduersum à nobis fuit & perpensum, quòd vbicũq; Paulus in sermonem incidit de dono gratiæ, illud absq; operum meritis adstruit nobis impendi, vbi verò de prę mio vitę æternæ, iustitiam operum in meritum commemorat, quæ per Dei gratiam fiunt. At verò neq; prætereũdum silentio est, quòd peccatum regnare, nõ est vtcunq; committi (tametsi consensus, non nullum seruitiũ sit, iuxta illud, Qui facit peccatum, seruus est peccati) sed subditam ac penè vinctam habere libertatẽ. Vbi enim quis aut ignorãtia delinquit, aut repentina animi cõmotione corruit, peccatum non tam rex est, q̃ fur insidiatorq; : cum tamen iam homo obdurata mente prudens & sciens absq; vllo prauitatis sensu suis cupiditatibus inseruit, ita vt neq; legis memoria, neq; vllo Dei metu tyrannidem iugumq; peccati valeat excutere, tunc iam in regnum prorsus desciuit & dominatum eius. Id quod repetendum nobis est cap. proximo, vbi admonemur, ne regnet peccatum in nostro mortali corpore. Ex qua quidem re coniectura mihi de Apostolo fiet, q̃ meditatò superius in illo seculo ante scriptã legem, non dixit, peccatum regnasse, sed tantum,

Iustitia.

Peccati regnũ.

Ioan. 8.

Adnotatio.

tum, fuisse peccatum, regnasse verò mortem: nam vbi adeò erat exilis cognitio peccati, vt non saris imputaretur, ibi non apertè regnabat, sed quasi per insidias prorepebat inualescebatq; : mors autem in aperto grassabatur. At verò post latam scripto legem, quæ intrauit, vt per cognitionem recti & praui abundaret delictum, meritò ait, peccatum regnasse quasi quòd palàm homines suppeditasset. Id quod in Iudæorum idololatria tantopere illis à Deo prohibita, compertum est. Eadem analogia, neq; in eo iusto statim censenda est gratia regnare, qui vtcunq; adiuerit amicitiã Dei, sed verè in eo, qui tali se illi charitatis glutino copulare studet, vt posita omni mundi cura, illi soli viuit. Vnde author ipse gratiæ redemptor noster, pauperes, lugentes, & persecutionem passos, beatos pronunciat: quasi iã regno gratiæ adscriptos, quæ illis patentissimè dominatur. At quia supra de originali iustitia argumentum extruximus, quòd non fuerit nobis per gratiam instaurata, hæc demum gratię recompensatio considerãda hic nobis suspiciẽdaq; restat, quòd licet nõ prorsus sensualem partem rationi, vti illa iustitia, subdiderit, tamen quodam pacto præclarius nobiscum actum est per gratiam, quàm cum Adam per iustitiam illam. Doctrina est Augustini in lib. de correp. & gratia. Donum enim originalis iustitiæ præstabat, vt posset homo perseuerare, si vellet, haud tamen dedit, vt perseueraret: aliàs non cecidisset: at verò per gratiam Christi plurimis egregiis viris collatum est, vt perpetuò perseuerarent: illis nempè qui nullum crimen admiserunt mortale: quã plurimis in super, vt martiribus, donatum est inter sæuissima immaniaq; tormenta perdurare vsq; ad mortem. Adam enim, inquit August. terrente nullo, & insuper contra Dei terrentis imperium, libero vsus arbitrio, non stetit in tanta non peccandi felicitate: isti autẽ, non dico terrente mundo, sed sęuiente, ne starent, steterunt in fide: cum videret ille bona prę sentia, quæ fuerat relicturus, isti autẽ futura bono, q̃ accepturi fuerant, non cernerẽt. Hęcille. Super hæc autem omnia tum apostoli confirmati sunt, vt nõ solũ non offenderẽt mortaliter, verùm, neq; offendere possent: tũdemum intemerata Virgo, vt neq; in leuissima venialia sublaberetur. Hæc autem omnia per Iesum Christum dominum nostrum.

Regnũ gratiæ.

Recõpensatio origi. iustitiæ.

August.

CAP. SEXTVM.

QVID ergo dicemus? Manebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit.

Ab illa parte præcedentis capitis, Propterea sicut per vnum hominem, Apostolus (vt dicebamus) cõmemorat mala, à quibus beneficio Christi liberati expurgatiq; sumus, post quam ergo hactenus egit, quemadmodum à præteritis delictis fuerimus expediti, tam ab infectione scilicet originis, quàm à peruersita te actualium criminum, in hoc modò capitulo sermonem instituit de futuris: prosequendo explicationem exuberantis gratię: vtpote quemadmodum eadem opitulante potentes sumus, atq; ideo debeamus nostras vincire ac profligare cupiditates, relapsum cauere, in ea demq; nos demũ iustitia asserere. Partiamur autẽ, si iuuat, capitulũ in tria. Primò enim cõmonstrat, quàm debeant iustificati per gratiam Christi cautè illam custodire, duabus tribus ve similitudinibus baptismi. Mox illic, Non ergo regnet, subinfert exhortationem, Ac tertiò illic demum, humanum dico, eandẽ amplificat. Præfigit igitur statim in fronte cõclusionem: nempè quòd non sit vlterius iustificatis in peccato viuendum. Quam quidem per totum capitulum edisserit, eius argumenta ex eadem gratiæ abundantia congeminando. At verò, vt ex superiori disputatione de præteritorum remissione, ad hanc de futuris cauendis cum de coro se conferat, interrogationem ex proximo verbo nascẽtem præmittit. Cũ enim videri alicui fortè posset, affirmasse delictorum exundantiam in causa fuisse, vt illustrior fieret gratia, inducit blasphemũ sic improperantem. Ergo manendum est in peccato, veluti in re, vnde tanta sit Deo honoris accessio. Quam quidem protinus blasphemiã execratur Pauli. Absit enim, inquit, vt ita cogitemus. Locus est quem capit. 3. abundè tractauimus inter elidendũ similẽ blasphemiam eorum, qui per irrisionẽ dicebant, Faciamus mala, vt veniant bona. Qua propter nulla est hic necessitas remorandi lectorem. Si enim cõmentus fuisset Apostolus, quòd delicta essent propriè & directè causa incrementi gratiæ, sicuti & iustorũ virtutes apta tunc fuisset argumẽtatio, cũ tamen id nõ innuerit,

Partitio capitis.

innuerit, sed quòd sunt occasio, velut materia, quę per gratiam aboletur, potius fit consequens, contraria conclusio. Scilicet quòd si gratia extinguit delicta, veluti rem diuinæ amicitiæ aduersam, cauendum deinde nobis est, ne eodem reuoluamur: nam ideo nos Deus ad suam amicitiam adiungit, vt eam nunquàm euertamus, sed colamus assiduè. Nam cui plus dimittitur, is plus tenetur diligere. Fuit ergo hæc nihil aliud, quàm insinuatio ad principale propositum. Et ideo ex responsione, absit, eruenda nobis est conclusio & prothema totius capituli: scilicet, non est vllo pacto manendum neu hærendum in peccato, neque illuc relabendum, sed perseuerandum in iustitia.

Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?

Syllogismus est confirmatorius conclusionis ex illo effectu gratiæ constructus, qui est peccatorum remissio. Sed & hic quoq; admonito opus est, quemadmodum in suo themate perstet de peccato & morte per Adam admissis in mundum: componit enim mortē Christi, cui nos feliciter in baptismo per eius gratiam commorimur, funestæ morti, in quā adacti per peccatum sumus. Hunc autem syllogismum sic possumus efformare. Qui mortui sunt peccato, iis non est amplius in illo viuēdum: nos autem omnes mortui sumus peccato: nunquàm ergo nobis viuendum est in vita peccati. Viuere peccato seu in peccato, idem est, quod vitam seruitio eius dicare: nam, seruus quicquid est, domini est. Obiq; mori peccato (*iuere peccato.* est enim datiuus casus) idē significat, quod dominium peccati excutere, quinimò & illud de memoria delere. Verbū est perquā familiare Paulo. Simili enim schemate ait, & Galat. 6. Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Contraria autem significatio illius est, quod habetur Ephe. 2. Cum mortui essetis delictis, hoc est, per lethifera delicta. At qui sicut hominem mori mundo, præstantius est, quàm mundum mori homini (nā emphasis est, & ego mundo) ita & plus mihi apparet dixisse Paul. cùm ait, mortuos nos esse peccato, quàm si conuersim dixisset, peccatum nobis fuisse mortuum. Etenim peccatū tunc esset mihi mortuum, sicuti & mundus, quando nullam ego aliam gererem illius curam, quàm cadaueris: tunc autem ego essem mortuus peccato, vel mundo, quando peccatum vel mundus nullam haberet memoriam mei. Vbi enim Paul. exagitabatur stimulo carnis, tunc quidem peccatum illi mortuum erat, quia neq; consentiebat neq; conuersabatur cum peccato: sed tamen ille non erat mortuus peccato, quoniam tentans caro aggrediebatur ipsum. Quo ergo maiori emphasi extolleret viin virtutēq; gratię, ait, per ipsam mortuos nos esse peccato, quatenus ad ipsius spectat facultatem. Primam autem præmissam huius syllogismi non quidem exprimit, sed supponit assumptam pro indubitata, ex natura eorum quæ priuatiuè opponuntur: qui enim semel mortuus est, redire ad vitam nequit: quando quidem à priuatione, (vt ait Aristo.) ad habitum impossibilis est regressus. Vnde Esai. 26. Morientes non viuant. Alterius verò subsumptæ demonstrationem subiungit talem.

Galat. 6. *Ephes. 2.*

An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cū illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Vbi quonam pacto per gratiam moriamur peccato, manifestum facit in baptismo. Sunt etenim sacramenta omnia (vt iādiu ante dicebamus) instrumenta, per quæ pretium mortis Christi in nos defluit, singula tamen peculiaribus actionibus spiritualibus vitę ac commodantur. Est ergo baptismus, regeneratio per quam fide initiamur adoptamurq; in filios Dei, iuxta illud, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritusancto, &c. At quia nemo potest nasci denuò Christo, cœlesti Adæ, nisi præ mortuus fuerit terreno, ob hoc baptismo per singulare quoddam priuilegium assimilatus est, morti, & sepulturæ Christi: non solū quòd pretium illic mortis participatur nobis hoc enim & aliis sacramentis commune est, sed ob hanc insuper similitudinem, quòd vt Christus moriens extinxit nostra delicta, & resurrexit in nouam vitam, ita & in baptismo per plenissimam delictorum condonationē abolitionemq; & obliuionem, exuimus vitam peccati, & cum omni nitore gratię renascimur

Sacramenta baptismi. *Ioan. 3.*

scimur in nouam vitam. Probat ergo Paul. mortuos nos esse peccato per hoc, quòd dum in Christo baptizamur, in morte eius baptizamur. Habet autem vehementiæ plurimùm interrogatio, An ignoratis fratres. Acsi dicat, Pudor esset turpissimus, si quis rem tam apertā ignoraret. Erat enim publica illa prædicatio. Et forsan (vt ait Orige.) infer catechismos edocebantur catechumeni mysteriū hoc. Et quamuis in vetustis codicibus tam Latinis, quàm Græcis, non sit, fratres, nihil tamen sententiæ mutatur: & ideo licet curiositate fortasse librariorum fuerit adiectum, toleratur. In Græco ancipites orationes sunt hæ, quas interpres noster vertit per ablatiuos, in Christo, in morte, quę quidem possunt vel sic verti, vel per accusandi casum, in Christum, & in mortem. Et sunt quibus magis secunda hæc versio probatur, vt hanc exhibeat intelligentiam, quòd in hoc baptizamur, vt efficiamur membra Christi mortisq; eius participes. At quamuis ita sit, quòd per baptismū inseramur Christo, huic tamē loco congruentior est ablatiuus, quemadmodum non solum antiqui omnes Latini, verū & Origen. clarè legit. Nempè vt tantum valeat, in Christo, quantum in nomine & virtute Christi: ad differentiam baptismi Ioannis: nam & apostoli intingebant in nomine Christi. At verò, in morte, non tam significat hic, in virtute, quàm, in similitudine mortis Christi. Est enim Pauli institutum hic patefacere, qualiter baptismo in nomine Christi specimen præferat mortis eius. Imò neq; mortis solùm, sed & sepulturæ, & propter id, subdit. (*Consepulti enim sumus per baptismum cum illo in mortem.*) Apposuit vtiq; post mortem, sepulturam, vt mortis rationem augeret. At quod prius interpres reddiderat per ablatiuū consultò statim effert per accusatiuum: nimirum vt doceat, vtrūq; Paulum tribuisse baptismo, vt pote & quòd fiat in similitudine mortis Christi, & hoc præterea fine, vt in eo admittamur participiū. Et nota, consepulti in mortem, Christus nāq;, sicuti omnes mortui, antea mortuus est, quàm sepultus: nos verò sepelimur subtus aquā, vt participes mortis Christi moriamur peccato, Hanc ob causam (vt Damasce. lib. 4. capit. 10. author est) instituta fuit forma illa antiquitus per imersionē baptizandi: nempè vt sepultura illic Christi effigiaretur. Quapropter trina mersio, nō solum trinitatem Dei, sed mortis etiam Christi triduum refert. (*Vt quomodo Cristus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*) Optima hęc est conclusionis collectio. Enimuero cum ad hoc contulisset baptismum cum morte Christi, vt commonstraret præmissam illam superioris syllogismi, quòd mortui sumus peccato, concludit nihilominus, non solum illam, sed principalē propositionē: vtputa quòd non est nobis manendum, viuendum, iacendūq;ue in peccato. Quasi dicat, Hoc docemur admonemurquè lauacro illo instar mortis Christi peracto, vt quemadmodum ipse surrexit à mortuis, ita nos, relictis in sepulchro baptismi fundus nostris culpis, in nouitate vitæ ambulemus, proficientes & de virtute in virtutem progredientes. Prædestinauit enī nos Deus non vna tantum forma, sed multifariā conformes fieri imagini filii sui, vt sit ille primogenitus in multis fratribus. Primùm vt sicut nostra ipse delicta cruci confixit, eadem nos in baptismo sic relinquamus sepulta, vt neq; sensus eorum vllus in nobis reliquus, quantū posibile est, fiat Mox vt suam ipsius crucē baiulantes, corpus nostrum iugiter ac sedulò crucifigamus, quod ipse tum demum in similitudine gloriæ suæ suscitatū reformabit, configuratum corpori claritatis suæ. At resurrexisse Chrs dē per gliam patris. Aut per gliam, q̄ à patre recepit: per hoc. s. q̄ qui ī terreno humiliq; corpore fuerat sepult°, post in corpore glorioso, mortis vinculis resolutus, ab inferis resurrexit: secundum illam ipsius precationem, Nunc pater clarifica filium tuū sicut filius tuus clarificat te. Et ad Cor. Paul. Si crucifix° est ex infirmitate, viuit ex virtute Dei. Vel fortè gloriam patris appellat, supernam ipsam immensamq; virtutem & potestatem patri attributā, per quā ipse resurrexit: more scripturæ consueto, quæ vbicunq; illustre aliquod miraculum inaccessę maiestatis Dei effulget, gloriam illic Dei ait apparere, vt Exod. 16. De manna & coturnicum miraculo, Ecce gloria Dei apparauit in nube. Et capit. 40. de tabernaculo fœderis, Opperuit illud nubes & gloria Dei impleuit illud. Porrò autem neque ociosē hic gloriæ cōmeminit patris, sed vt accessio fieret veritatis ad collationem, quam inter resurrectionem Christi & nostram faciebat. Est enim [illegible] de acsi dixisset, Vt sicut Christus per gloriosam virtutem patris surrexit à mortuis, non rursus relapsurus in mortē, ita & nos per suæ mortis virtutem excitati à peccatis, per eandem confirmati, in nouitate vitæ, hoc est, nouis

Orige. *Fratres.* *Translatio Vsus.* *In Christo.* *Damas. de trina mersione.* *Per gloriam patris.* *Ioan. 17.* *2. Cor. 13.* *Exod. 16.* *Cor. omnes imag. filii sui.*

uis vitæ actionib⁹ & officiis ambulem⁹. Christum autem dixit resurrexisse per gloriam, quia re vera resuirexit cum omnibus gloriæ dotibus, nos verò non perinde hortatur, vt resurgamus à peccatis per gloriosam vitã, hãc enim expectamus in cœlis, sed vt tanq̃ viatores progrediamur in nouitate vitæ.

Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.

Adhibet & secundam confirmationem capitalis conclusionis per aliã similitudinem quæ est superiori cognata: per hoc enĩ quòd in baptismo cõmorimur & cõsepelimur Christo, compingimur & illi in idem corpus, & veluti ramus arbori inserimur incorporamurq; in eius mẽbra. Vnde ego, inquit, sum vitis vera, & vos palmites. Ex hac ergo allusione conficit alterũ syllogismũ, Quicunq; consiti sunt cõplantatiq; similitudini mortis ipsius, simul & resurrectionis (scilicet participes) erunt: vel simul complantati similitudini resurrectionis erunt: nam in hoc mortuus est, vt resurgeret: nos autem in baptismo complantati sumus similitudini mortis: erimus ergo participes resurrectionis. At verò licet in hoc tantũ Paul. per hunc syllogismũ appareat intentus, vt ex re, quæ est plantatio in morte, in spem nos transmittat resurrectionis, tamen non hic gradũ sistit, sed eò vltra pergit, vt ab spe ipsa resurrectionis cõmonitos nos habeat & confirmatos, vt cum omni perseuerãtia in nouitate vitæ incedamus. Similitudo hęc autem insitionis in hoc posita est, quòd sicut insitus ramus humorẽ excipit ab arbore, quo humore in eandẽ coalescit naturã, ita, & nos per intimum diuinæ gratiæ influxũ, debem⁹ in Christo fructescere. Nam in hoc, inquit, vitis ipsa, clarificatus est pater meus, vt fructũ plurimũ afferatis. Cui sanè hic accinit consonanter Paulus, vbi post resurrectionem per gloriam patris, plantationis meminit, quæ est in filio. Quo circa non possum, nescio an dixerim non subindignari, in bonos istos traductores, neoteriços, qui nullum verbum veteris interpretis non suo arbitratu demutant. Nam ubi fortè tantillum illis iudicatur deesse, aut vel vna syllaba græca, iniqs̃imo ferunt animo: vbi verò ad literam omnino trãsfert, dictionẽ nihilo minus ita venustãt, vt depraueẽt sensum. Est enim græcè σύμφυτοι, quòd syllabatim sonat, complantati: vertunt ipsi tamen participes, quę profectò versio nõ prorsus exhauriit paulinam mentem: nam participare aliter res vna potest alterius virtutẽ sine insitione, vt terra participat influxum cœli. Paulus verò explicat non id solum, sed participationis modum, vtpote quòd fiat veluti ramus erũgit radicis succum. Quam quidem metaphoram luculentissimè Orige. edisserit. Neq; verò insititii, vti alii transferũt, satis exprimit rei mysteriũ, nisi dicas consiti, aut, cõplantati, siue prepositionẽ con, ad populos duos Gentium, Iudęorumq; referens, qui ex diuersis legibus conglutinati sunt in Christo, vno fidei & charitatis nexu: siue (quod secundum Origenẽ probabilius est) ad complantationem nostram cum Christo in eodẽ corpore spectes. Est nanq; Christus satus plãtatusq; in morte, vt fructificaret nobis: nos autem in similitudine eiusdem mortis consiti in illo & cumplantati, vt ex succo radicis eius (quòd ait Origen.) radix quoq; nostra suscipiens, producat ramos iustitiæ & fructũ adferat vitę. Quamobrẽ non idem hic valet, con, quod, simul plantati: nam arborum quę simul seruntur neutra alterius humore alitur, sed idem quod, in altera plantata arbori plantati. Quo mihi profecto illud spectare videtur quod ait Christus, Ego sum vitis vera & vos palmites, & pater meus agricola est: nimirum quòd idem agricola & filium plantauit in cruce, & nos illi complantat in baptismo, tanquam ligna secus decursus aquarum, vt de plenitudine ei⁹ nos omnes accipiamus. Quòd verò reclament isti, duo participia, complantati facti, ineptè coire, responderi potest, quòd, cõplantati, vim fortè habet nominis. Quanquã neq; huiusmodi nenias obseruare vll⁹ debet. Sed enim neq; hoc silendum, quòd non ait, complantati sumus morti ipsius, quinimò cũ paulò ante dixisset, in morte ipsius baptizati sumus, nunc elucidationis gratia ait, complãtati similitudini mortis eius. Neq; fuit per omnia similitudo, quoniam neq; omnino ipse mortu⁹ est peccato, vt nos: neq; verò nos mortui sumus corpore, vti ipse. Etenim peccatum ipse nec fecit, nec contraxit vllum, sed missus in similitudinẽ carnis peccati factus est pro nobis maledictum: chirographum debiti nostri affigens cruci: ac deinde sepultus est: nos verò haud quãquàm corporaliter morimur, sed in aqua sepelimur baptismi, vbi peccata relinquimus, quæ verè, aut contraximus aut perpetrauimus.

Ioan. 5.

Insitionis similitudo.

Cõtra nouos interpretes.

Origę.

Cõplantati.

Cõplantati similitudini.

Hoc

Hoc scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra nõ seruiamus peccato.

Perspecti nobis hic sint munerum [illegible] fus baptismalis gratiæ eorum qui sunt, in [illegible] ne baptizati, complantati, crucifixi. Pr[illegible] uo in ablutionem culpæ, secundum in generationem fructuum, tertiũ in concupiscentiæ mortificationem. Quocirca sicuti supra [illegible] sepulturam explicuerat mortis cõsummationẽ, ita & modò complantationẽ per hoc exaggerat, quòd insitus ramus sic emoritur propriamq; exhalat naturam, vt nulla ei superit virtus propria, prates virtutẽ arboris. Talẽ etenim imaginatur insitionẽ nostram in Christo: nimirum quòd non solum illic peccato cõmorimur, id est, culpæ, sed quòd in ibi relinquimus radices eriam eius & fibras causas denique, vniuersas peccandi, quasi cruci virtute Christi cõfixas deponimus, vt fructificemus eidẽ Christo: iuxta illud Ioan. 15. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, ita nec vos nisi in me manseritis. Vnde vetus homo idem est in præsentia, quod homo, qualis per A[illegible]ege naturã procreatur: vtpote non modò in peccato, sed in peccati fomite, cum aliisq; mortis legibus natus. vnde Gal. 5. Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. (*Vt destruatur corpus peccati.*) Id est, consistentia & robur peccati. Tametsi fortè nulla opus est metaphora, sed corpus ipsum, quatenus est effrenata caro, dicitur & est corp⁹ peccati: quod post nuncupabit corp⁹ mortis. (*Vt vltra non seruiamus peccato.*) Ex singulis mẽbris concludit principale propositũ. Non esse illis viuendũ in peccato, qui gratiã semel beneficium; reconciliationis susceperunt: perinde atq; insitus ramus non viuit amplius vita propria, sed illa quam truncus ei suministrat. Est enim hic meditanda insitio hæc spiritualis nostri in Christo, quæ longè diuersa est ab illa, quæ fit per artem agriculturæ. Nemo enim inserit silueſtrem arborẽ in preciosa, sed vice versa pirum in quercu, nempe vt insitus ramus humorem quem fugit degeneris trunci, in bonũ fructũ digerat: nos verò contra in baptismo, veluti deriles rami inserimur preciosissimę arbori, q̃ Christ⁹ est, vt suo ipsius humore fructus gratiæ proferam⁹. Id quod cap. 11. repetendũ nobis est. At verò si obiectaret hic fortasse quispiam Paulo cõtra hanc ipsius doctrinam, e[illegible] quia vnq; compertum nobis est, non solo in baptismo crucifigi nostrum vetus [illegible] corpus peccati, quin [illegible] ingentẽ nobis [illegible] Paulus ipse vetere legis [illegible] repugnantem legi [illegible] bat, Quis me liberabit de corpore [illegible] iusti? Responsum iam [illegible] quod est, Paulum, [illegible] prorsus gratiæ vigorem, [illegible] finitẽ, ac perinde [illegible] nate, quo nos suo [illegible] enim eius facultas [illegible] aduersus concupi[illegible] enerare extinguere, molitur. [illegible] vt perficiat, plurimo negocio opu[illegible] sesso conatum, neq; eni libertatẽ nobis [illegible] neq; naturã carnis, obliq; fortè nõ di[illegible] lus, quòd stati destruatur, corpus peccati, sed quòd crucifigimur, hoc est, debilitatur ac vi[illegible] bus imminuitur vetus homo, vt exercitio destruatur corpus peccati. Neq; dixit, ne peccemus vnquã (hoc enim pręnostra fragilitate nõ fit possibile) sed ne amplius seruiamus peccato tanquã domino, in cuius nos dedimus tyrannidẽ. De quo statim ait, Non regnet peccatũ, &c. Profectũ autẽ hunc & progressum nostrũ ad perimendũ veterem hominẽ explicat aucor, vbi hanc Christi mortem, cuius similitudini cõinorimur, recinẽs, ait. Deficiatur sed non perimus: semper mortificationẽ Iesu Christe in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corpore nostro. Et infra, licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, tamẽ is, qui intus est, renouatur de die in diem. Quod enim hic ait, ambulemus, hic ait, de die in diem. Talibus ergo gradib⁹ progressibus vsq; adeo sancti possunt veterem in hominem confodere & crucifigere, vt dicat tunc demum cum Paulo, Viuo ego iam non ego, sed viuit in me Christus.

Ioan. 15.

Gala. 5.

Cor. 4.

Gala. 2.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam viuemus cum illo.

Periphrasis est & explanatio predictorũ. Dixerat quippe cõmori nos Christo in baptismo, exponit modò quid appellatione mortis senserit, Mori enim. s. nos in Christo, iustificari est à peccato. Nã etsi de redẽptore ipso id

Deliberatio.

Iustum

statim enunciaturus sit, quòd fuerit mortuus peccato, tamen id aliter interpretabimur. Ad hoc erat autem supra, quod si complantati facti sumus similitudini mortis eius, [illegible] & resurrectionis erimus: id ergo & [illegible] exponit, dicens, (*Si autem mortui [illegible]*.) Enimuero si cõplantati sumus similitudini mortis eius ad fructificandũ, consequens fit, vt simili modo enim ipso resurgentes collecturi simus percepturiq; fructus vitæ: primuũ in hoc seculo resurgentes à peccatis in nouam vitã: post verò exsuscitati à mortuis in vitam æternã. Ad hæc enim duo refertur semper intentio Pauli per hasce ratiocinationes. Primùm vt nostrã stimulans vecordiam debiti nos nostri admoneat, quàm obstrictiores per baptismum sumus resurgere in perfectionem nouæ vitæ: iuxta illud Col.3. Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Alterum, vt, spem quoq; nobis corroboret resurrectionis nostræ, vt animos scilicet inde quoq; nobis consolidet persistendi in via, quæ in illam nos felicitatem perducat. Hanc eandem intentionem postremò, eodemque summo tandem exemplo confirmat.

Col.3.

Scientes quòd Christus resurgens à mortuis, iam non morietur: mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quòd autem viuit, viuit Deo. Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato: viuentes autem Deo in Christo Iesu.

Suprema inquã corroboratio hæc est conclusionis, vbi ita nos vehementer perurget ad perseuerandum in noua vita, vt velit nos imitatum ire Christi resurrectionem, qui tantũ semel mortuus peccato, æternùm iam viuit Deo. (*Scimus.*) Præmiserat, credimus quia simul viuemus cũ Christo, eò quòd illius beatæ vitæ spem duntaxat per fidem habemus, subiungit autem, scientes quòd Christus resurgens, &c. Non quòd hęc non sit quoq; agnitio fidei, sed vt rem gestam vehementius promeret. Resurgens, in græco participiũ est pręteriti, idem pollens, quod excitatus, seu potius, qui resurrexit. At verò perdoctus interpres, eò quòd Christus non tam excitatus fuit aliena virtute, quàm propria resurgens, abstinuit à participio, excitatus, & quia, resurgens, non habet latinè participium præteriti, vsus est hoc præsentis: quod perinde valeret acsi dixisset, qui resurrexit: nam Christus nõ est resurgens modò, sed semel resurrexit. Neq; satis [illegible] bitratus est dixisse, non moritur, [illegible] dixisset, mors illi vltra non dominabitur [illegible] est dicere, nullum iam mors ius habet [illegible]. Omnes quippe ærumnę miserię dolores, morbi, & quibus vndecunq; concuti [illegible] anitates, satellites sũt mortis, qui hominis suo nos iure fatigat, macerat, atterit, & tandem absumit. In codicibus modo Græcis pręsentis est temporis, tam, non dominatur, quàm, non moritur, sed est vox futuri simillima illi: & ideo forsan in futuro legit interpres noster: quod certè significantius est ad pronunciandum, quòd iã deinceps nunquã in perpetuum, vel minima mortis conditio accidere Christo potest: vt qui iam diuina perfruatur immortalitate. At verò interroget hic forsan quispiam Paulum, num Christo qui verus est Deus, ob idq; naturę immortalis, vitęq; dominium habens & mortis, dominari [illegible] nunquam mors? Quid ego ait, mortem [illegible] vltra non dominari, quasi vllum habet [illegible] vnquam in eum ius? Porrò neq; Paulus tale innuit dominum, quod fuerit absolutum ius. Sed tamen vbi se vltro Deus ad nostram demisisset naturam, quam decuit secũdum sua ipsius naturalia principia patibilem permittere, sua se sponte summisit dominatui mortis, quem post resurgendo reiecit, (*Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel.*) Probatio est conclusionis. In græco nonnihil abditur amphibologiæ, vt transferri etiã possit, Quod enim mortuum est, vt referatur ad corpus: neq; ita adeo sensum variat, sed tamẽ versio vulgata significãtior est ac luculentior acsi dicas, Hoc ipsum, quòd mortuus est, & ita omnes Patres legunt, vbi & cõmã figunt hoc pacto, Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel, hoc est, non quod naturæ mortalis esset, aut ob suam ipsius necessitatem, sed (vti iam supra dixit) traditus est propter delicta nostra. Et 1. Pet. 3. Christus semel pro peccatis nostris mortuus est. Attende quàm Paulus de Christo abiectè videatur loqui. Etenim quod de nobis protulerat, mortuos scilicet esse peccato, id ipsum nõ veretur & de Christo adseuerare. Ea enim ipsius est diuina in nos clementia, qui voluit per omnia fratribus adsimilari. Sed interest nihilo minus interuallo quàm

Resurgens

Dubitatio.

Quod mortuus est.

1. Pet. 3.

Quoquo modo loquatur de Christo Paulus.

quã esse potest vastissimo. Ipse quippe mortuus est peccato: primùm quòd naturam nostram (vt modò dicebamus) gratis assumpsit, non de peccato, sed in similitudinem peccati, quam necessariò nos cum peccato trahimus: & ideo mortuus est peccato, hoc est, obsequẽs morti, seu mortem persoluens, quæ [illegible] nouã, non illius, sed nostri peccati introduxit. Deinde quòd ipse mortuus est in pretium debiti nostri, delendo nostrum peccatum: hoc enim illi fuit mori peccato, quod mori ad expurgandũ peccatum: nobis autẽ mori peccato, est, expurgari seruatique. Mortuus itaque ipse in cruce est morte iustificante à peccato, nos verò à morte in baptismo, qua iustificamur à peccato. Alterutram autẽ rationem inspectes, siue quòd mortuus est ratione mortalis naturæ assumptæ, siue ratione peccati, non debuit mori nisi semel. Etenim ob naturæ necessitatem, nemo pluries moritur, sed & in preciũ redemptionis, atq; ad nostram perficiendam salutem vna abundabat mors Christi. Quid enim vnigenitus Dei filius infinitoq; proinde iure amicus patri, acceptusq; illi & gratus, offerre eidem poterat in precium humani debiti, quod non esset illi acceptissimum? quanto verò æquius per obedientiam vsq; ad mortem crucis. Vnde ad Heb. Paul. pontificem antiquæ legis cum nostro conferens, ait, illum ad eleuendas forinsecus peccatorum sordes, iterato per sanguinẽ hircorum sacrificio, quotannis ingressum in sancta: Christum autem dum assisteret pontifex futurorum bonorum, per proprium sanguinem introisse semel, æterna redemptione inuẽta, hoc est, redemptione quæ non esset iteranda & integranda, sed quæ vniuersis peccatis abolendis sufficeret tam futuris, quàm præteritis. Et infra, Neq; vt sæpe offerat semetipsũ, quemadmodũ pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioqui oportebat eũ frequenter pati ab origine mũdi. Et inferius, Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium, sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, Vide quàm sit locus ille huic concors, vbi explicatur, quẽ admodum necessitati tam redemptionis, quã naturę, secundum quam statutum est hominibus semel mori, satisfecisse Christum: vna morte, Et eadem epistola cap. 6. Impossibille, inquit, est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritussancti, gustauerũt nihilo minus bonũ Dei verbum, [illegible] ri, & plapsi sunt, rursus [illegible] tiã, rursum crucifigẽtes sibi. Ex qb⁹ verbis, Nouat⁹ hęreticus [illegible] tellectũ, pre[illegible] is nullũ erat reliquũ remedium pænitentiæ. C[illegible] tũ Paulus, interprete Augustino, & lib. 1. de poe[illegible] nihil sibi aliud [illegible] lit, q̃ quòd non possit omnino renouari ad nouã vitã, hoc est, purissimã innocentiã per receptũ baptismũ: quòd veluti imago crucifixionis Christi nõ potest iterari. Per hæc detur q; proditur eorum blasphemia hæreticorum quos Orig. hic cõmemorat asseruisse, q̃ in futuris iterũ seculis, vel eadem, vel similia patiũ necesse sit Christũ, vt liberari possint etiã hi, quos in pręsenti vitã dispẽsationis eius nõ iuuauit medicina. Hãc enim demẽtiã elidit Paulus, vbi ait, semel mortuũ viuere iã Deo, hoc est, vita Dei. (*Ita & vos existimate fratres vos, mortuos quidẽ esse peccato, viuentes aũt Deo in Christo Iesu.*) Sunt qui legãt, Cogitate, sed profectò, Existimate, tũ germanè & fideliter effert significatũ verbi græci, tũ etiã vehemẽtioris est emphaseos. Possunt enim & ij, qui iacẽt in peccato cogitatione versare hęc mysteria absq; emendationis fructu: sed cũ ait, ita vos existimate vos id est, vos metipsos, mortuos esse peccato, viuere autẽ Deo, maximũ nobis pauorẽ incutit vt cũctis nostris actionib⁹ existimem⁹ nos ita mortuos esse peccato, & viuere Deo, vt nulla in nobis appareat figura peccati, sed solã præ nobis feram⁹ numinis effigiẽ, cuius nutu influxuq; & spũ viuimus. Atq; id ita sublimiter existimem⁹, vt cõstãtia nostra & perseuerãtia imago quædã sit illius vitæ immortalis, quã Christus viuit Deo, talisq; nobis sit à morte peccati cautio, vt quædam nobis sit imitatio Christi, qui nõ nisi semel pro nobis est mortuus. En q̃ nos sedulò celebratissimo hoc exẽplo mortis & resurrectionis Christi cõfirmatos studuit habere in noua vita, quãq; deteritos à vetusta morte. Nos verò cõtrà adeo vecordes supiniq; sumus & in nostras proni cupiditates, vt veluti ad oĩa hæc monita surdi, nihili ducamus, sexcenties per Dei gratiã resurgentes, toties ingratissimos meditatò mortẽ peccati nobis ipsos conscisceremus, non modò in contumeliam Christi, qui postquã semel mortuus est peccato, resurrexit, nunquamiterum moriturus, verùm & cum præsentissimo nostro periculo, ne nostra nos tandem ingratitudo eò nos vsq; tradat desideriis nostris, vt ab ipsis obtrudamur in tartara.

Christ⁹ mortuus peccato.

Semel mortuus.

Heb. 2.

Heb. 6.

Alii hęretici

gnet peccatum in
corpore, vt obedia
concupiscentiis eius.

Secũda hæc sectio est præsentis cap. in qua apostrophen facit Paulus exhortatoriam, ex superioribus appendicem. Colligit nanq; ex præfatis, quãmi debeamus strenuè dimicare contra peccatum, ne regnet in nostro mortali corpore. Alludit hic autem ad id quod dixerat peccatum, data lege, regnasse in mortem: vnde conferens modò cum lege euangelicam gratiam, ait, non esse iam, vbi tanta opulentia gratię donati suffultiq; sumus, cur peccatum dominetur nobis, veluti olim Patribus sub lege. Aug. tract. 41. super Ioan. Et de pec. me. lib. 2. cap. 28. & alibi frequenter nomine peccati intelligit hoc loco concupiscentiam carnis, q̃ remanet in renatis ad luctam. Eamq; ob rem existimat non dixisse Paulum, Non sit peccatum in vestro mortali corpore, quia hoc non est possibile, cum sit natura, sed nõ regnet ita, vt obediatis concupiscẽtiis eius, hoc enim cũ præuio adiutorio Dei positum est in arbitrio nostro. Quò & Chry. applaudens, ait. Non dixit, caro non viuat, neq; nõ operetur, sed, peccatum non regnet. Non enim naturam tollere, sed voluntatẽ corrigere venit. Hęc ille. Neq; verò à tantis Patribus deflectendum nobis est, non solum quòd ea sit eorum authoritas, verũm quòd neq; ab scopo forsan ipsi deflectunt. At verò, vt supra dicebam, non est hic fortè necessaria illa metaphora: sed quòd accipiatur peccatum secundum suam legitimã significationẽ. Ita enim perpetuò hic nomen vsurpauit ab illo loco, Per vnum hominẽ peccatum in hunc mũdum intrauit. Id quod modò delictum, modò peccatum appellat. Concupiscentia verò licet nõnunq̃ ab Apost. nuncupetur peccatum, vt cap. proximè sequen. videtur, vbi ait, Quod habitat in me peccatum non est tamen propriè peccatum, sed per translationem, vti ipse docet August. quia est effectus peccati, sicut scriptura, manus cuiusq; dicitur: & oratio, lingua, Possumus ergo dicere, neq; ineptè quidem, quòd cum concupiscẽtia sit fomes & lex peccati, quam Paulus ait pugnare contra spiritum, eiusq; ideo illecebrosi affectus, & qui nos ad malum instigant, insultus, sint velut pręceptiones seu milites peccati idem ipsum peccatum tunc dicitur regnare, quando huiusmodi cupidinibus consentimus in obsequium illius culpę, quę illic consumatur: qui enim facit peccatũ, seruus est peccati. At verò quamuis quocunq; absoluto cõsensu cõmigremus in regnũ peccati, tamẽ (vt supra dicebamus) non sumus illucadeo detrusi, neq; aperta adeo potentia imperitat nobis quo adiusq; libertatis nostræ potitur: quod fit, quando non solum ex ignorantia vel surreptione repentinoue casu, quasi per insidias occupamur à peccato, vel quoq; pacto repugnantes vincimur, sed vbi iam subacti traditiq; in desideria carnis vltro imus (vt ait alibi Pau.) nostę concupiscentias nostras. Quã forsan regni apertam tyrãnidem subnotat hic dicens, vt obediatis concupiscentiis eius. Tametsi & agnosco omnem hic consensum in malũ interdici, tanquam non regnum peccati, vt Augu. & patres docent. Si codices nunc Græcè vulgatos consulas, placebit fortè translatio hæc vt obediatis ei, scilicet peccato, in concupiscẽtiis ipsius, quam lectionem secuti videntur Theophyl. & Ambro. Amplexi sunt tamen vulgatam Latini reliqui, cui & Orig. arridet. Et perparum refert, vtram probes. Sunt verũ tamen sigillatim verba huius, subsequentisq; textus spectatissima contemplatione libranda, vt quorum singula plurimùm exaggerationis adferant. Primùm enim omnium libertatem nostram declarant, vnde opera nostra dependent. Enimuerò, vt sine diuina ope nihil possumus, ita nisi illi assensum præbeamus non erit eius auxilium in nobis efficax. Aliàs vana hæc esset exhortatio Pauli. In cuius ideo enarratione probè meditatur Orig. inter cõcupiscentiam peccati, quæ est in carne, & concupiscentiam spiritus, quæ est in mente, mediam esse animam, quę per voluntatis assensum, vel regnum constituit peccati, vt obediamus concupiscentiis eius, vel regnum Dei, vt pareamus ipsius mãdatis. Sed & quod ait, nõ regnet peccatũ, grauissima est dehortatio à re turpissima. Ecquid enim vel iniquius vel absurdius, quàm peccatum regnare? rem scilicet, perhorrendam, vt quę minus homini detrimẽti importaret, si libertatem ei adimeret, vt esset iumentis similis, q̃ dum in spontaneam illum assensionem pertrahit, qua Deo fiat cõtrarius, ad cuius est & imaginem conditus, & regnum ascitus: quod quidem regnum, vt filius traderet patri, ad nostras se miserias demisit, factus obediens vsq; ad mortem crucis. Adiecit, in vestro mortali corpore, vt proprium subiectum sedemq; designaret regni peccati. Dixerat enim supra, corp° regnare in mortem, nunc autem peccatum in mortali corpore.

Peccatum.

Ioan. 8.

Regnare peccatum.

Variatlectio

Libertas nostra.

Inter spiũ & carnẽ media est eãe.

Absurdũ regnũ peccati.

In vestro mortali corpore.

re. Vt enim stipendium peccati mors est, quę nobis ratione corporis competit, ita & mortalitas eiusdem corporis, quod corrumpitur, agnatum habet in membris fomitem carnis aggrauantem animam, repugnantemq; spiritui, solicitantem nos ad regnum peccati, & captiuantem eiusdem legibus. Ob idq; & liberari cupiunt sancti de corpore mortis huius, sciẽtes, quòd cum mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc implebitur sermo qui scriptus est, Absorpta est mors victoria tua. Agnouit hic pręterea scitè Chry. copiã Christianæ gratiæ. Adã siquidẽ mortale nondum corpus habẽs, cecidit: nos verò in corpore mortali per auxilium gratię excutere possumus regnum peccati. Neq; eo nos verò tantũ pudore suffundit quòd peccatum tyrãnidẽ in nos regnet, sed eò maximè quòd nos vltrò obediamus concupiscentiis eius: puta quòd præclarissimã illam voluntatis libertatem ad hoc nobis à Deo donatam. vt in eius prorsus obsequium atq; honorem totam expenderemus, ob quod & dominium nobis mundi tradidit, eandem nos, veluti trãsfugæ, ad seruitiũ carnis secundũ eius prudentiam, quæ inimica est Deo, in nostrã ipsorum sempiternã perniciem traducamus:

Chrys.

Pudor noster.

Sed neq; exhibeatis mẽbra vestra, arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquã ex mortuis viuentes: & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

Accessionem facit ad vehementiam orationis. Regnum enim peccati in interna voluntatis assensione constituitur, sed per membra foras verbo & opere proditur. Postquam ergo nos cõmonitos habet, ne in regnum peccati assensum præbeamus, adhortari ocyus properat, ne membra illi mancipemus, quæ sint illi arma iniquitatis: vbi profectò grauissimo nos percellit horrore. Nimirum, quòd non modò iniquitatẽ ipsam de suo ipsius nomine abominandam, non sic prorsus execremur, vt vndecunq; nobis veniret armata, omni conatu niteremur propulsare, verumquòd cum ipsa nihil per se in nos possit, nos contra nos metipsos obarmemus ipsam, neq; aliis armis, quàm nostris ipsorum membris, quibus nos Deus in naturales vsus dotauit ad gloriã suam. Hæc inquam membra iniqui faciunt arma illa, de quibus Ezec. Cum armis suis ad inferos descenderũt. Ciuis quidẽ qui hostem patrię vel armis instruit, vel intra mœnia recipit, proditor Reipublicæ iure pronũciatur: qui autẽ in seipsum hostem Dei admittit, vnde Deum propellat, quo possit nomine dignè censeri? Manichæorum hic item error refutatur, qui dicebant, peccatum nos in corpore à natura insitum gestare. Nullum quippe in nos principatum haberet, doctore hic Paulo, nisi nos ei spontanei cederemus, offerremusq; membra ipsa nostra, quibus nos debellaret. Accedit & ad cumulum pudoris nostri id quod pręmiserat, crucifigi, scilicet, in baptismo veterem nostrum hominem in destructionem corporis peccati, qd est, eneruari & attenuari: qua propter non tantum in nos haberet vigorẽ et robur, nisi nos illi exhiberemus arma. Est autẽ exhibere, non magna illata nobis vi, sponte nostra præbere & dedere. (*Sed exhibete vos Deo, &c.*) Et hæc sanè cõparatio peccati ad Deum, iniquitatisq; ad iustitiam, permagnam habet ad pudefaciendum nos, energiam: imò hoc, verborum omnium quæ allata sunt, grauissimum est. Non peccato ad armandam iniquitatem, sed Deo exhibete vos, & membra vestra. Duo quippe ait, Exhibete vos ipsos Deo, tradentes illi voluntatem intrinsecus per consensum, & pręterea forinsecus membra in obsequiũ iustitiæ, Deo videlicet, à quo & ex nihilo formati estis, & ex peccato reformati. Ei vos mancipate, cuius vtroq; iure estis mancipia. Et hoc est quod ait, tanquam ex mortuis viuentes, scilicet exhibete vos ei, per quem à morte estis in vitam reuocati. Tametsi & præfixum exemplar mortis & resurrectionis Christi identidem inspectat, Etenim quia dixerat, Christum semel mortuũ viuere Deo, illius nos instar admonet, vt exhibeamus nos Deo tanquam ex mortuis viuentes, Regnat enim peccatum in mortem, Christus autem in vitam. (*Et membra vestra arma iustitiæ Deo.*) Sunt enim, vt iniquitatis, ita & iustitiæ arma, de quibus Ephe. 6. Paulus, Accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, induti loricam iustitię, in omnibus sumentes scutum fidei & galeam salutis. &c. Sed nota, Exhibete Deo, Etenim, velut in malum, ita & in bonum liberi sumus. Idem quippe ipse qui ait, Nemo potest venire, nisi pater traxerit, admonet liberè nos trahi, vbi nostrã excitans voluntatem, ait, Venite ad me omnes, &c. Sed & quod ait, Deo, duplicem habere potest intelligentiam. Primam quòd membris nostris militemus ipsi: alteram, quòd nos illi ministremus arma, quibus pugnet pro nobis. Armat enim ipse nos, tum virtutes nobis

Armamus iniquitatem.

Ezech. 32.

Manichæi.

Ephe. 6.

Ioan. 6.

Matth. 11.

afflando, tum & appellando nos ad earum exercitium: sed quodam etiam nos pacto ipsum vicissim armamus in nostram salutem, dum liberè & potimur & vtimur eisdem virtutibus, quibus nos ipse vt milites ducit in pugna, quos tãdẽ coronet in gloria. Exhibeamus ergo nos ipsos illi ac nostra membra, cui nihil deperit, quod in eius militia insumptũ fuerit, sed seminatur animale in corruptione, ignobilitate, & infirmitate, vt resurgat spirituale in corruptione, gloria & virtute.

Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia.

Præocupatio est & præuentio eorum, qui excusare cogitarent ignauiam suam & malignitatem, causantes acerrimam carnis pugnã quã non esset possibile sustinere, quin obtempérarent peccato. Horum videlicet excusationem repellit dicens, quòd peccatum post gratiam baptismi, vbi crucifixum, mortuum & sepultum est, non est iam validum ad dominandum euangelico populo, redemptore ipso testante, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. ¶Sed est profectò dubitatio. Primùm de qua hic lege loquatur, vbi ait Christianos non esse sub lege: mox qualis sit hæc eius ratio. Apparet enim loqui de lege in genere, vt naturalem etiam cum scripta comprehendat, ex eo quòd legem distinguit contra gratiam, in qua distinctione quæuis lex intelligitur: cũ nulla absq; gratia possit homines, vel cõstituere, vel conseruare in amicitia Dei. Si autem sic loquatur de lege, manifestũ est, Christianos etiam esse sub lege: tenẽtur quippe legibus vtriusq; tabulæ, quæ eliciuntur ex iure naturæ. Quòd si loquatur de lege veteri, cuius vinculo per Euangelium relaxati sumus, vt cap. sequenti doctur us est, tunc fortiʼ instruitur argumentum aduersus hanc eius rationem: nam & multi sancti Patres fuerũt sub lege illa, in quos non dominabatur peccatum, & plurimi sunt modò in lege euangelica liberati ab illa lege, quibus tamen dominatur. Hic imprimis perspicuum est & cõstantissimum, significare Apostolum eam legem, quæ è regione opponitur gratiæ: ait enim, Non estis sub lege, sed sub gratia. Hoc autem præfixo, perfacile se vnusquilibet extricare hinc posset, dicens, quòd esse sub lege, idem valet, quod iacere in inimicitia Dei: tũc enim dilucida esset contrapositio legis & gratię. Atq; intellectum hunc concipere hic videtur Ambro. Qui ait, illis dominari peccatum qui peccant, eosdemq; esse sub lege, eò quòd authoritate legis rei fiũt: quibus verò data est remissio, iam peccatum non dominari, neq; illos esse sub lege, eò quòd cessãt ã circa eos authoritas legis. Hæc illæ. Eademq; eatenus verissimè, quatenus ait, tunc dominari peccatum, quando illud admittimus: nam qui facit peccatum, seruus est peccati. At verò Paulus vlterius censetur progressus, dum gratiam componit cum lege. Non enim tam videtur conferre personas ad personas, quàm tempʼ ad tempus, seu statum sub lege euangelica, ad statum sub lege veteri. Loquitur siquidem Christianis, non peculiariter illis, qui erant illo tunc momento in gratia, sed vniuersis qui gratiam baptismi receperant, per quam exẽpti erant à iugo legis: nã si cum illis propriè qui erant in gratia loquerétur, non dixisset, Non enim iam estis, quasi nuperrimè: quandoquidem & retroactis seculis, tam iuris naturalis, quàm legis Mosaicę, fuerãt multi sub gratia, qui ideo ratione dicta non fuerant sub lege. Loquitur ergo Paulus de lege Mosis. Et per hoc quod ait, esse sub lege, intelligit, iuxta primęuum verbi significatum, id quod est teneri lege: licet & de Christo qui nõ tenebatur illa, pronunciauit, factum esse sub lege, eò q̃ venit vt obediret legi, quoadusq; illam impleret. Quocirca nos non sumus sub lege illa: quoniam licet obligemur decalogo, qui erat illius pars, id non est ob vinculum illud illius legis, vt cap. proximo demonstrat Paulus, vbi rem apertius tractabimus. Pari modo quod ait, esse sub gratia, non ĩtelligit eo pacto, quo singuli iusti sunt in gratia, sed eò, quo legem euangelicam vocamus legem gratiæ. Quinimò hæc est sententia, quam statim capite proximo tractaturus est, scilicet, liberatos nos esse à lege per gratiam. Itaq; confert cum Iudaismo Christianismum. Etenim cum in illo seculo Christʼ, qui author est gratiæ, nõ persoluisset redemptionis precium, quapropter nec valuæ tunc cœli patebant, neq; fides illius populi tam erat aperta, neq; legis illius sacramẽta efficacia erant vilius gratię, auxiliiuè, aut fauoris ad facienda iussa legis, quæ & numero erant & pondere grauia: lex illa non nuncupabatur lex gratię, sicuti neq; lex naturæ, quæ illi antecesserat. Haud equidem diffitemur, fidẽ per circuncisionẽ applicitã id circũcisis cõtulisse, quod nobis, baptismus. Sed loquimur de sacramẽtis in genere, deq; eorũ vi

Iouan. 8.

Ambro.

Iouan. 8.

Mens Pauli.

Nõ sumus sub lege.

&

Iouan. 8. ibitatio duplex.

Responsio.

Lex gratiæ

& energia. At verò lex nostra significantissimè lex dicitur (vt est) gratiæ. Nempe quòd à latore ipso gratiæ prolata sit, & redemptionis sanguine rubricata, vbi & apertior est fides, quæ docet nos, fauorem diuinum implorare, & precepta vt rarissima, ita & explicatissima, ac demum adhibita sacramenta plurima gratiæ in subsidium implendæ legis. In summa, est lex, cuius tempore operatus est Christus mysterium gratiæ, seras referans regni cœlorum, quod mysterium omnibus retrò ætatibus absconsum fuerat, & cuius fide velut in deposito custodiebantur sancti & sustentabantur, quasi ab hoc tempore penduli, vt cap. 3. dicebamus. In quo sensu ait Euangelista, Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Nam etsi vnum illis extiterat circuncisionis sacramentum, per quod fide Christi applicata, iustificabantur, reliqua verò lex iubebat quidem, non autem iuuabat. Vult ergo commonefacere Paul. conuersos ad fidem, vt, qui in gratia sunt, solidius confirmatiusq; persistant aduersus regnũ peccati, quàm illi qui olim sub lege naturali & scripta degebant, & qui relapsi fuerint, expeditius seruentiusq; & robustius resipiscãt: si quidem tanta affluẽtia gratiæ & dignationis diuinæ, sacramentorũq; & remediorũ copia illis antecellunt. Eundẽ sensum agnouit Chry. nempè quòd ante Christi aduentum, quando lex erat tantũmodo præcipiens, facillimum erat corpus nostrũ mancipatu in seruitutem peccati: nunc autem per gratiam, quæ & priora dimittit, & ad futura quoq; cauenda nos munit, facilius illi resistere possumus. In eodem sensu legit & hunc locum Aug. in lib. de gratia & libe. arb. vbi ait, quòd peccatum dominatur sub lege, nõ quia lex mala est, sed quia sub illa sunt, quos reos facit iubendo & non adiuuando.

Lex per Moysen &c.

Chrysost.

August.

Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

Frequens est Paulo schema hoc præuenièdi pseudo illos apostolos obseruatores & calumniatores verborum ipsius. Etenim vti supra ex eo quod dixerat, vbi abundauit delictum superabundasse & gratiam, deprauata mens subinferre poterat, hærendũ esse in peccato, vt gratia exuberaret, ita modò ex hoc quod dixit, iam non esse Christianos sub lege, sed liberatos ab illa per gratiam, dicere illi cogitarent, quòd licentiam Pau, indulgeret explendi cupiditates carnis: nam vbi non est lex, nec præuaricatio, vt ipse dixerat. Hanc ergo calumniam recutit: & ideo sicut superius interrogauerat, quid ergo? Manebimʼ in peccato? Hic scisciratur, quid ergo? Peccabimus? & eodem verbo respondet, Absit, quę aptissima est responsio ad manifestariam detestandum calumniam. Haud enim ita intellexerat absolutos esse ab illa prisca lege, vt nulla deinceps obligarentur noua: quinimò simul per eandem professionẽ baptismi, vbi veterẽ hominẽ exuimus in nouam vitã, legi quoq; addicimur nouę. Et hoc est quod subiungit.

An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam?

Probat siquidẽ nõ prorsus omni esse Christianos lege solutos. Et format hunc syllogismum, Quicunq; sese ad obediendũ exhibuit iustitiæ, seruus est iustitię, Christiani sese in baptismo exhibent iustitię euangelicæ, ergo & serui eius sunt. Priorẽ præmissam assumit in hoc textu per interrogationẽ, quo vehementior fit oratio, An nescitis quod non minori sitis obligatione serui iustitię, cui vos in baptismo exhibuistis q̃ fueratis peccati, cui sub antiqua lege vestra vos sponte addixeratis? Imò multo arctiori vinculo & iure astricti estis iustitiæ. Nam peccatũ per tyrannidem dominatur homini, qui ratione viget secundum quã natʼ est viuere: iustitia verò legitimo iure. Cõposuit duos quasi dominos & reges: putã, seruitutem peccati, et, serui obeditionis, obeditionem enim appellauit obseruantiam diuinarũ præceptionum, apposuitq; & duos fines ac termini nos diuersos, scilicet, peccati in mortem, quia stipendium peccati mors, vt statim dicturus est, obedictionis autem ad iustitiam. Est autẽ fortasse qui dicat, quòd fuisset luculẽtior oppositio, si dixisset, siue inobedientiæ ad iniustitiam, siue obeditionis ad iustitiam: aut fortè hoc modo, siue peccati ad mortem, siue iustitiæ ad vitam: tunc enim singulis singula responderent ex æquo. At non solet Paulina grauitas tam esse verborũ solicita, quàm rerum obseruatrix. Sed dixit, peccati in mortem, illuc respiciens, vbi dixerat, peccatum regnare in mortem. Dixit autem obeditionis (quæ opponitur transgressioni peccati) ad iustitiam,

Duo domini peccatum & iustitia.

ſtitiam, vt finem proximum obedientiæ exprimeret, qui eſt exercitium in operibus iuſtitiæ, per quod progredimur ad vitam æternã. Atq; id cogitata ratione, vt illos admoneret, non ita fuiſſe emancipatos à lege per gratiam, quin eſſent ſemper debitores iuſtitiæ faciendæ: iuſtitia enim debitum ſignificat.

Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi eſtis. Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.

Poſt priorem premiſſam, nempe quòd qui ſe deuouit iuſtitiæ adſtrictus illi eſt, vt ſeruus, ſubnectit alteram: ſcilicet, Chriſtianos addictos eſſe & adſcriptos ad obediendum iuſtitiæ. Profert ſe hic autem apoſtolicum pectus Deo plenum: non enim ſimpliciter ait, quod ex ſeruitute peccati ſeſe contuliſſent in obſequium iuſtitiæ, ne officium illud ſibi arrogarent, ſed vt Deo acceptum referrent: cui ideo gratias debebant, ait, Gratias ago Deo, quòd cum ſerui eſſetis peccati, ex corde obediſtis iuſtitiæ: quaſi in memoriam reuocans, quod in fróte epiſtolę dixerat, Gratias ago Deo meo, quia fides veſtra annunciatur vniuerſo mundo. In græco, gratia, eſt in nominatiuo ſingularis numeri, Gratia Deo, vt ſubintelligatur verbum, ſit. Interpres verò tranſtulit per accuſatiuum pluralem, vt ſubintelligatur verbum agimus. Quę quidem oratio (quicquid neotericorum ſchola reclamiret) multò fuit ſemper Chriſtianis celebrior à primordiis Eccleſiæ, quàm gratia Deo. Id quod & ſacra ipſa teſtãtur, in quorum præfatione, vt gratias agamus domino Deo noſtro, commonemur, & in fine pariter concludimus, Deo gratias: quaſi totam gratiarum congeriem de quibuslibet rebus ſoli Deo referre debeamus. At verò ſatis ſunt inepti, qui obiiciunt interpreti noſtro, ita hunc locum eſſe ab eo traductum, vt gratiarum actio referatur ad proximam orationem, quòd fuiſtis ſerui peccati: ſi enim hoc, vitium fuiſſet, in Paulum ipſum refunderetur: ſed nulla eſt vitii nota, vbi tam eſt apertus ſenſus: agit enim gratias non de ſeruitute peccati, ſed quòd tranſcripti fuerint à peccato ad iuſtitiam per miſericordiam diuinam, Gratias enim, inquit, Deo, quòd cum fuiſſetis priʼ ſerui peccati, traducti per Dei miſericordiam eſtis in libertatem iuſtitiæ. Atqui lõgè cumulatior eſt cauſa gratiarum agendarum, quòd à peccati ſeruitute abdicati, adoptati fuerint in filios Dei, quàm ſi antea fuiſſent in puris naturalibus: iam enim aliàs diximus, rationẽ gratię ibi eſſe maiorem, vbi minus eſt debiti: ille autem qui eſt in peccato, non ſolùm non eſt dignus diuino fauore, ſed eſt indignʼ, imò ſupplicio digniſsimus. Auget autem rationẽ per hoc quod ait, ex corde, nam à peccatis poteſt quis foris abſtinere, pœnarum metu, intrinſecus autem cor ab illis prorſus euellere, Deoq; fide optima conſecrare, ibi quidem labor & virtus. (*In eam formam doctrinæ in quam traditi eſtis.*) Definitio eſt dilucidatioq; illius qdʼ dixerat, ſerui obeditionis ad iuſtitiam, idem enim, ſed explicatius ſignificat oratio pręſens Obediſtis in eam formam doctrinę, puta in Euangelium: quod eſt dicere, iuxta formam doctrinę vobis pręſcriptam. Neq; tamen opʼ fuerat traducere, vt quidam volunt, In ea forma doctrinę quæ tradita eſt vobis, nam pręterquã quòd lectio græca, noſtrę omnino applaudit, maiorem etiam habet energiam, maioremq; honorem Euangelio defert, in quam traditi eſtis, quàm, quę tradita eſt vobis. Nõ enim ſolum Chriſtus Euãgelium propoſuit orbi, ſed per gratiam ſuam redemptos nos à peccato eiusq; ſamulatui ſubductos, ſubdidit Euangelio, cuius dicto ſimus ſemper audientes. (*Liberi autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ.*) Concluſio eſt propoſiti, nempe quòd per illã obedientiam, quam doctrinę euangelicę præſtiterunt, ita ſint relaxati à peccato, vt ſerui tamen fuerint conſtituti iuſtitię. Datiuus eſt cauſus, acſi diximus, mancipati eſtis iuſtitiæ. ¶ Attentum hoc autem loco lectorem reddere volumus aduerſus illud Lutheri dogma, tam fidei catholicę abſonum, & pernicioſum, quod in ſuo illo libro de iniquiſsima libertate Chriſtiana commentus eſt: contra quod nos copioſam diſputationem inſtruximus in initio lib. 3. de nat. & grat. Dogma autem eſt, quod per ſolam fidem qua iuſtificamur, liberamur à tota lege: hoc eſt, legis obligatione. Nam cũ per nos, inquit, legẽ nequeamus implere, vnico actu fidei nos Deus abſoluit: vt poſtea nõ iã ex obligatione, ſed noſtra ſponte debeamʼ præſtare officia charitatis. Qui quidem profectò abſurdiſsimus error in Iouinianum impingit, qui referente Auguſtino, lib. de hęreſ. cap. 82. dicebat, Neminem poſt receptũ regenerationiS lauacrum poſſe amplius peccare. Enũerò ſi nulla reliquitur iuſtis obligatio legis,

Pectus apoſtoli.

Gratia Deo.

Nouĭ interpretes.

Ex corde

In quem traditi eſtis.

Lutherani.

Aug.

gis, & peccatũ nihil aliud ſit, quàm legis tranſgreſsio, fit, vt nullo modo poſsint delinquere. Et pręterea ſi nulla lege tenerentur iuſti, profectò in ſua poſiti libertate non eſſent tanto robore firmati in officiis virtutis. Fuit ſanè Adam in illo felicitatis culmine, legi obligatus, & nihilo ſecius corruit, quomodo nõ ſint modò iuſti ſub legis iugo? At fatemur, poſſe quempiam eò ſanctimoniæ prouehi, vt nullã renitentiam ſenſualitatis præſentiat, vbi iam per charitatem foras miſſo timore, omnia faciat ex amore filiali, neq; indigeat metu legis in quem illa ſententia competeret, Iuſto non eſt lex poſita. Sed tamen quòd aliqui, vel ipſi confirmati apoſtoli, ita ſint exempti vinculo legis, vt licet illam tranſgrederentur, non peccarent, hæreſis eſt manifeſtaria. In patria faciet nos illa beata viſio prorſus impeccabiles, gratia verò huius vitæ, non item. Plurimis illic quidem egimus aduerſus hũc errorem, cuius hic tamen eò meminerim, quòd illum apertè hic cõdemnat Apoſtolus: vbi ait, quòd qui ſe per gratiam præbuit iuſtitiæ, ſeruus illius eſt, atq; adeò obnoxius euangelicæ legi: iuxta verbum Chriſti, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, & docentes eos ſeruare omnia quæcunq; mandaui vobis. Quare & iuſtiſsimus quiſq; ſibi dictum putet, Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.

Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ: ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatẽ, ita nunc exhibete mẽbra veſtra ſeruire iuſtitiæ, in ſanctificationem.

Tertiam hic poſſumus deſignare partẽ huius capitis, in qua poſtq; principalẽ concluſionẽ, puta quòd non eſt iacendum in peccato, perſuaſit, alliciẽdo Romanos cõmendatione latiſsimi beneficii ſuſcepti in baptiſmo, eadẽ confirmat confundendo eos oner eflagitiorũ & ſcelerũ, à quibus erepti fuerant. Atqui eſt præterea exaggeratio & amplificatio præcedẽtis proximę adhortationis. Cum enim eos cohortatus ſit, ne membra exhiberent arma iniquitatis peccato, ſed Deo potius arma iuſtitię, orationem hac maximè comparatione attolit. (*Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ.*) Præambula eſt excuſatio, quæ acrimonię plurimùm ac ponderis adfert ad commouendos animos. Quaſi dicat, Non audeo vobis pro dignitate rei & diuino merito ſignificare, quanta fide & cura deberetis exhibere membra veſtra Deo: ſed demiſſus accommodatusq; imbecillitati carnis veſtræ, humanũquidpiam & humile dico: hoc enim hic ſignificat, humanum, quod eſt, fragili conditioni humanæ attemperatum. Atqui ſecundum Auguſtinum in epiſt. ad Anaſt. & in ſermone quodam de verbis Apoſtoli, hæc intelligentia eſt huius, quod ait, humanum dico. Homines dulcedine illectantur ad flagitia: timore tamen pœnę deterrentur, ſi non à volũtate, ſaltem ab opere peccati. Iuſtitiæ autem non ſolum ſeruiendum eſt ob ſuauitatẽ quæ eſt in opere, ſed incumbendum eſt etiam illi, & ita conſtanter inhærendum, vt nullus metus poſsit inde hominẽ dimouere. Cuius rei clariſsima exempla dederunt nobis martyres Chriſti, & illic quoq; Paulus fortiſsimus ſeruus iuſtitię: vbi ait, Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Vult ergo dicere ſecundum Auguſtinum, quòd ſi non legitimo hoc modo, qui iuſtitiæ debetur, exhibemur illi mẽbra, vt nullo ſcilicet timore ab eius obſequio abſterreamur, ſaltem ſeruiamus illi ſicut ſolemus peccato, ob dulcedinem & voluptatem illius: & non ſit ſeruitiũ noſtrum peruerſum: puta, quòd cum ad peccandum, non metu, ſed amore peliciamur, ad opera iuſtitiæ, non amore ducamur, ſed trahamur timore. At verò forſan & alium intellectum admittere etiam poteſt ſimilitudo hæc Pauli. Nempè quòd cum homines, & maximè illi Romani, vt ſuarum potirentur cupiditatum, nihil reliqui faciebãt, ſed fortunas omnes, honoremq; & vitam poſthabebant, adhortatur eos, vt tali fide & conſtantia reuocati in lucẽ gratiæ, ſeruiant iuſtitiæ, caduca omnia & peritura propter illam relinquentes. Itaq; non ait, humanũ dico, vt tẽperet & diminuat modum, quo debemus ſeruire iuſtitiæ, ſed vt ſe excuſet, quòd non ſit veritus conferre cũ turpitudine peccati dignitatẽ iuſtitię: quippe cũ omni procul cõparatione ſupraq; omnẽ modum ſeruiendũ eſſet conſtantius iuſtitiæ, quã iniquitati, ſecundum illud Baru. 4. Sicut fuit ſenſus veſter dum erratis à Deo, decies tantũ iterum conuertentes requiretis eum. Hoc planè corruptiſsimi perditiſsimiquè homines experiri in ſe poſſunt, Quid enim non deſignant, cui non ſe obiiciunt diſcrimini, vt animum expleant? Atq; hoc eſt quod ſubdit. (*Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſeruire, &c.*)

Tertia pars capitulĭ.

Auguſt.

Alius intellectus.

Baruch. 4.

Quem ergo iam non depudeat Christiani pectoris hominem, non eam natuare operam virtuti, quam pendebat vitiositati? Aut quis suauissimum iugum Christi importabile iudicet, ad quod ferendum ij prorsus labores exiguntur à nobis, quos nostra sponte in seruitio peccati collocamus? (*Seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem.*) Sed & membra singula ipsius antithesis neruos quoque adhibent orationi. Ecquid enim turpius & imagine Dei, quæ in homine est, indignius, quàm exhibere membra immunditiæ & iniquitati, vt mancipia dæmonum sint & seruitia, quæ per momentaneas voluptates in perpetua supplicia proiiciantur? Quid autem pulchrius aut decentius, quàm membra exhibere Deo in sanctificationem, quæ membra in hoc officium ab ipso creata sunt, vt laboribus exiguis mactata refloreant sempiterna gloria? Immunditia, nomen est flagitiorum carnalium, quæ capite primo subnotauit illo verbo, Tradidit illos Deus in desideria cordis & in immunditiam. Iniquitatis, verò appellatione comprehenduntur peccata, quæ fiunt in iniuriam proximi. Adiecit autem, ad iniquitatem, in hoc sensu, quòd serui iniquitatis iugiter iniquitati adiungãt aliam iniquitatem. Haud tamen inde fit licitum, vt in ipsa intus traductione textus (qui eorundam ausus est) plures particulæ adhibeantur, quàm sint in textu. Licentissima in quam translatio quorundam est, seruire iniquitati ad aliam atq; aliam iniquitatem, satis enim fuisset cum sanctis Patribus in commentario expositionem hanc adscribere: eò vel maximè, quòd & hæc ipsa lectio, iniquitati ad iniquitatem, eundem potest exhibere sensum.

Immunditie. *Iniquitas.*

Neq; verò sunt prorsus refutandi, qui alium sensum his verbis concipiunt: nempe vt, iniquitatem, posteriori loco, non accipiatur pro speciali iniustitia, quæ est ad alterum, vt in priori loco: sed generaliter pro vniuersa vitiositate: vt referatur quoq; ad immunditiam, atq; adeo tertium membrum, exprimat finẽ duorum præcedentium datiuorum. (*Ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.*) Immunditię & iniquitati vnam è regione collocauit sanctificationem, quæ cordis puritatem & æquitatem animi significat. Est enim sanctum, cum de Deo dicitur, qui est sanctitatis exemplar, idem quod mundum, purumq; & omni corruptione liberum. Vnde illud Leui. 19. Sancti estote: quoniam ego sanctus sum. In nobis autem sanctum, idem est, quod sancitum: hoc est ab omni sorde & inquinamine mundatum, & depuratum, ac Deo dicatum: imò ad quandam diuinitatis cõmunicationem euectum, & secundum latinam interpretationem, sanguine consecratũ. Ad quem nos maximè modum sanctificauit proprio sanguine Christus. Qui ait, Sanctifica eos in veritate tua. Et paulò post, Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Et Ephe. 1. Elegit nos vt essemus sancti & immaculati. Et. 1. Thess. 4. Deus vocauit nos, non ad immunditiam, sed ad sanctificationem. Vnde sanctificatio idem fermè theologis est, quod iustificatio: qua propter accipitur & pro mundatione à priori peccato, & pro confirmatione in bono, & pro augmentatione ipsius. Atq; hanc ob rem simul ambo in Apocal. componuntur, Qui iustus est, iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. Sicut ergo iniqui immunditiæ seruiũt & iniquitati ad iniquitatem, ita & qui sacramento baptismi initiantur, debent Christo, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, assensum cumprimis præbere, ad assequendam iustitiam, & membra deinceps ad percolendam augmentandamq; sanctificationẽ. Iuxta illud. 2. Cor. 7. Has habẽtes promissiones charissimi mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis, & spiritus: perficientes sanctificationem in timore Dei.

Sanctum. *Leui. 19.* *Ioan. 17.* *Ephe. 1.* *1. Thess. 4.* *Apoc. 22.* *1. Cor. 2.* *2. Cor. 7.*

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

Vim patentius expandit præfatę comparationis, manifestando diuersissimam rationem & interuallum inter effectus qui oriuntur ex seruitute peccati, qua antea premebãtur, & eos qui proueniunt à iustitiæ famulatu, ad quem per baptismum transmigrarunt. Constituit autem discrimen inter tria, scilicet inter seruitutem peccati & seruitutem iustitiæ & inter fructum illius, & fructum istius: atq; adeo inter fines. Ait ergo. (*Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.*) Ea est inter alia sententia Prosperi, quod vt nemo potest duobus dominis seruire, ita neq; esse potest absq; domino: neq; verò seruitus vspiam est respectu vnius absq; libertate respectu alterius: neq; libertas respectu vnius absq; seruitute respectu alterius. Et hoc est, quod ait Paulus

Sententia prosperi.

Paulus, Cùm serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Respondenter præcedenti verbo, liberi à peccato, serui facti estis iustitiæ. Idioma hoc, appellare scilicet iniquos seruos peccati, Christus primũ docuit Ioan. 8. quod ideo apostoli prædicatione sua celebrarunt in odium gentium, qui pro libertate ducebant animo obsequi, eumque quocunque collibitum esset, relaxare. Liberi autem dicuntur iustitiæ (est enim datiuus) qui iustitiæ iugo reiecto liberè seruiunt peccato. Id quod in illos potissimùm competit, qui non ex inscitia, vel ex aliqua subrepente passione, sed perfricta fronte in ditionem peccati sese dediderunt: in quos antea dicebamus apertè regnare peccatum. Hi enim dum nullo fræno iustitiæ cohibentur, nulloque metu cunctantur parere peccato, liberi omnino sunt iustitię: id est, legibus eius exẽpti. Itaq; primus effectus seruitutis peccati, est hominem abducere ab obsequio iustitiæ. Sed neque hoc verbum sua caret ironia atq; adeo emphasi: dixit enim, liberi iustitię, ad eorum confusionem: cùm illa non sit vera libertas, sed durissima, dirissimaque & infelicissima seruitus. Non enim vera libertas in hoc posita est, vt facias quicquid libet: nisi sit rationi consentaneũ. Est enim homo rationale animal: hoc est, ratione viuere natum: ideoque cùm voluntas nata perinde sit rationem sequi, tunc maximè captiua tenetur, cùm à rationis lege & ordine seducitur. At quia in homine duplex est appetitus, puta, sensualis, ratione materiæ & generis, qui omnibus ideo est animalibus communis, & rationalis virtute formæ, vnde homo speciem sortitur: quando voluptatibus sensuum traditi in illis oblectamur, etsi voluntas tunc maximè captiua tenetur, ne in rationis viam & ordinem redeat, tamen dicitur libertas secundum quid, quę est secundum materialem appetitum: at quãdiu rationi subdita est, tunc vtiq; sua fruitur genuina naturalique libertate: quæ illi conuenit ratione specificæ formæ. Quo fit, vt quò fuerit quis confirmatior in bono: vti voluntas sanctissimæ Virginis & apostolorum, eò fuerit magis libera: atque adeo in cœlo, vt sunt diui illi diuino amore confirmatissimi, ita fit eorum voluntas maximè libera. Enimuero vbinam maior potest excogitari libertas, quàm in Deo? qui tamen peccare nequit: quoniam peccare non est potestas, sed infirmitas. Atq; ideo nescio an adstruxerim, hac de causa diuersa phrasi

Seruus peccati. *Liberi iustitiæ.* *Primus effectus peccati.* *Vera libertas.*

Paulum vsum fuisse, vt de peccato dixerit, liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ, de iustitia verò, cùm serui essetis peccati, liberi fuistis, non à iustitia, sed iustitiæ: hoc est, liberi fuistis iniuriam iniicientes iustitiæ. (*Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?*) Post primum effectum peccati: qui est abstrahere hominem à famulatu iustitiæ, sequitur eius fructus: qui est confusio & pudor. At verò quia hic non est fructus nisi per antiphrasin à contrario sensu: imò nullus est peccati fructus, vtitur interrogatione sibi familiari: qua profectò eloquentissimè fructum eum nominat, quem tacere simulat. Ex illa, inquit, peccati tyrannide, in quam ita vos penitus contulistis, vt principatum iustitię omnino abiiceretis, quem fructum habuistis? Etsi videatur interrogatio hæc prę se ferre negatiuum responsum: quasi diceret, Nullum, tamen in verbo, erubescitis, designat fructum peccati. Consequitur enim peccatum protinus erubescentia: vt in prima Adæ pręuaricatione vsu venit, comedentis de arbore, quę primos peccati fructus emisit. Vnde in Psalm. Erubescant impij, & deducãtur in infernum. Hanc enim primam pœnam luit rationalis homo cumprimũ aliquid contra rationem admittit: vnde autem erubescẽtia exoritur, nullus potest aliꝰ prouenire bonus fructus. Sed nescio quid mihi Paulinę mentis prospicere videor sub voculis, tunc, &, nunc. Peccatum enim dum adest actu, erubescentiam abstergit de fronte: vt sese homo liberius oblectet. Imo verò quia tũc turpitudinis deformitas minus noscitur, non est adeo efficax ad pariendum pudorẽ: maximè in illis qui se lõgè subtraxerunt famulatui iustitiæ: calore autẽ deferuẽte, tunc, quia peccatũ lucidius deprehenditur, incipit rubescere erubescẽtia: atq; eò magis, quò homo ad meliorẽ mentẽ cõuersus elõgatior fit à peccato. Optimè ergo discreuit tẽpora, quẽ fructum tunc habuistis in illis, in quibꝰ nũc erubescitis, quod est, voluptas illa quã tunc præsentiebatis, quemnam vobis fructũ tulit præter hanc prę lentẽ iam modò erubescẽtiã? Diuersa autem est iustitiæ natura: qui enim non sese totos illi mancipãrũt, prę cipua eius opera, quæ stultitia sunt apud homines, aggredi erubescunt. Vnde Christus redemptor noster, vbi ad tollendam suam crucem nos inuitat, statim subdit, Qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cũ venerit in maiestate sua, & patris,

Secundus effectus peccati. *Tũc & nũc.* *Psal. 30.* *Luc. 9.*

& sanctorum angelorum. Qui verò dulcedinem eius affatim degustauerit, nō solùm nulla verecundia arceri potest ab officiis: quæ sapientia sunt apud Deum, verùm pro summo illa ducit honore. Vnde Paul. Non enim erubesco Euangeliū. Et, Absit mihi gloriari nisi in cruce domini. (*Nam finis illorum mors.*) Post fructum peccati, cōstituit finem, qui est mors. Et loquitur de vtraq; morte, tam temporali, q̄ æterna. Illa enim statuta erat in pœnam peccati: cuius perinde causa prima fuit peccatū Adæ: tanetsi per omnia deinde peccata hominum causa eadem & ratio augeatur. Sed & iniquis à morte temporali cōmigratio fit ad æternam, vbi peccaminum fructus, scilicet pudorē, grauioresq; alios ac perhorrendos æternum percipiunt.

Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationē, finem verò vitam æternam.

Tribus superioribus membris peccati, tria contraria supponit iustitiæ, Nunc verò liberati à peccato, serui facti Deo, vbi summa est libertas (nam seruire Deo, regnare est) habetis fructum vestrum in sanctificationem. Perseuerat in metaphora, quam suprà proposuit de complantatione nostra similitudini mortis Christi, qui arbor fuit illi primorum parentum contraria, cuius scilicet virtute florescit fructescitque Christianorum Ecclesia. Etenim (vti illic citabamus) sicut non potest palmes ferre fructum à semetipso, ita neq; nos nisi in Christo māserimus. Fructus autem hic est sanctificatio nostra: hoc est, mētis purificatio: hæc enim per opera iustitiæ fit, promanantia ex fide, quę per charitatem operatur: secundum illud Gal. 5. fructus spiritus sunt charitas, pax gaudium, &c. Hæc autem fructificandi virtus à Deo per venas voluntatis nostræ ab ipso attactę & prēmotæ deriuatur. Vnde Act. 15. de Deo, tanquam de primo authore legitur, quòd ipse sit fide purificans corda. Et in Psal. Cor mundum crea in me Deus. Sed quia nos etiam ad hanc nostri sanctificationem cooperamur, ait Iacobus, Emundate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. (*Finem verò vitam æternam.*) Arboris quidem postremus finis, est fructus: hominis verò, non quidem fructus, sed fruitio est summus finis, hoc est, fructuum perceptio. Et ideo hic distinxit inter

Gal. 5.

Act. 15.

Psal. 50.

Iaco. 4.

fructum voluntatis nostrę, quæ est arbor bona vel mala, ferēsq; proinde bonos malosq; fructus, & finem ipsius hominis, qui est æterna, vel mors, vel vita. Sed est oculatissimè speculandum, quomodo vita æterna consistat in perceptione fructuum. Est nanq; vita æterna, ait ipsa veritas, vt cognoscant te, Deum verum, & quem misisti Iesum Christū. Hoc est, vt te in hac vita per specularem fidem cognoscentes, spe concupiscant, & charitate percolant, & tandem deamatum faciali cognitione comprehendant videndo. Qua ratione vita beata, vt cognitione hic inchoatur, ita & illic consummatur. Ob idque licet charitas in hac vita præstantior sit fide, quia ob hoc cognoscimus, vt per amorem curramus (nam etsi habuero inquit fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem nō habeam, nihil sum) tamē in patria præstantior est visio charitate (sicuti authore Arist. præstantior est intellectus volūtate) nam per intellectum comprehēdimus Deum, quem voluntate amamus, perq; eundem adeò intellectum cōcupitis in cœlo potimur. Hoc enim inter apprehensiuam potētiam & appetitiuam interest, quòd per appetitiuam in obiectum ferimur: per apprehensiuā verò (quod nomen ipsum sonat) ipsum apprehēdimus. Cùm ergo beatitudo in comprehensione & possessione Dei consistat: iuxta illud, Sic currite vt apprahendatis, fit, vt in visione sit posita beatitudo. Est enim beatus, vt ait. 13. de Trin. Aug. qui habet quicquid vult, & nihil mali vult: nō ergo beatitudo est amare quod habes, sed habere quod amas. Vnde quāuis visio illa, nisi Deus dilectus esset videntibus, neq; delectaret, neq; proinde bearet, ipsa est nihilo minus beatitudo. Ad propositum ergo Pauli vt descendamus. Cùm ratio videndi Deum, in qua vita æterna consistit, sit puritas & mundities cordis: iuxta illud, Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbūt, mūdities autem idem sit, quod sanctificatio per opera iustitiæ, quę ex charitate fiunt, atque adeò quò mūdius est cor, & purificatiō, eò sit in patria visio perspicatior, optimè fructibus sanctificationis pręstituit tanq̄ finem, vitā æternam. ¶ Per hęcvtiq; ratio diluescit, tum intelligendi, tum etiam terminādi litem illam scholasticam de actu, in quo beatitudo consistit. Haud enim lis est (vt plurimi falsò existimant) an consistat in fruitione: quippe quod S. Thomas, si penitius inspiciatur, nunquā negauit. Neq; verò dubitauit, quin fruitio

Vita eterna.

Ioan. 17.

Beatitudo in visione.

1. Cor. 9.

August.

Mat. 5.

In quo actu beatitudo cōsistit.

tio esset actus voluntatis. At dissidium est, consistat ne in amore, vt alij autumant, qui est actus elicitus voluntatis, an in visione, vt ipse scitè constituit, quæ est actus ab eadem voluntate imperatus. Sunt enim qui arbitrantur fruitionem, idem esse, quod amorem Dei visi: cùm tamen non sit nisi visio ipsius amati. Est enim, re qualibet frui, idem, quod fructum ab illa capere: id est, rei potiri, quam amamus. Vnde quia voluntas est, quæ per desiderium fertur in rem absentem, & dum adest, conquiescit in illa, eadem quoq; voluntas est, quæ aliis vtitur potentiis ad percipiendum amatæ rei fructum: nempe quæ per gustum: fruitur pomo: & per visum, pulchro: & per odoratum, odore: &c. tāquam per actiones à se ipsa, non quidem elicitas, sed imperatas. Cùm ergo Deus non fiat præsens nisi per intellectualem conspectum, fit, vt per intellectum fruatur ipso volūtas, atq; adeo homo, voluptatemq; inde percipiat. Quocirca S. Tho. 1.2, q. 11. visio inquit, inquantum est visio, actus est intellectus: inquantum verò est bonum & finis, est voluntatis obiectum: & hoc modo est eius fruitio. Vnde finem, inquit, hunc intellectus consequitur tanquam potentia agens, voluntas autem tāquam potentia mouens ad finem, & fruens fine iam adepto. Hactenus ille. Est ergo fruitio, visio ipsa, quę actus est vtriusq; potentiæ: scilicet voluntatis mouentis, intellectusq; elicientis. Hoc si meditatius perspectiusq; specularentur multi scholastici, non ita incassum digladiarentur de verbis August. qui diuersis in locis videtur de hac re diuersa sentire: alicubi scilicet quòd beatitudo consistat in visione, alibi verò quòd cōsistat in fruitione, cùm idem sit prorsus Augustino visio & fruitio. Ait etenim in de mori. Eccle. Quid est aliud quod dicimus frui, nisi præsto habere quod diligis. Nō dixit, diligere quod habes, sed habere quod diligis. Nihil ergo obstat quod ait. 1. de doct. Christ. &. 10. de Trin. Frui est amore inhærere alicui rei propter seipsam: eadem enim authoritate vtitur loco citato S. Tho. ad probandum fruitionem esse actum voluntatis: & tamen inde non colligit, quòd amor sit fruitio, sed quòd visio, quę motione voluntatis elicitur ab intellectu, sit fruitio: nam & de vsu ait pariter idem August. quòd sit amor, quo diligimus rem propter aliud: & tamen vsus equi aut cibi non est amor, quo res illas propter nos diligimus: sed certè vsus equi est equitatio, & vsus cibi gustatio.

Fruitio.

August.

Ideoq; in hoc sensu accipiendum est frui, est amore inhærere rei, quòd tunc fruimur, quādo in re possessa amorem sistimus: haud tamen formaliter (vt aiunt) fruimur: nisi per actum potentiæ, quæ propria est illius obiecti, & eodem amore admouetur ad percipiēdum ipsum. Igitur neque vllo pacto obstat, sicubi apud sanctos fruitio appelletur summum bonum, siquidē fruitio, ipsa est visio. Vnde idem ipse August. in epist. de videndo Deum, ad Paulinum, visio, inquit, est summa merces, quæ promittitur diligētibus Deum: iuxta verbum Christi, Si quis diligit me, ego diligam eum, & ostendam me ipsum illi. Et lib. 1. de Trin. Visio sola est summum bonū. Et in lib. de spi. & anim cap. 57. Deum videre summa felicitas est, summa iucunditas, vita æterna, vita beata. Video me longius digressum, quàm pro ratione fortè cōmentarij parerat. Sed tamen hucusque me contulit causa hæc exponendi, quàm speciosę fructui, qui est sanctificatio, vitam æternam, ceu finem, adiunxerit, quæ est fruitio.

August.

Stipendia enim peccati mors: gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro.

Quoniā de morte & vita: æqua ratione videri poterat locutus, hanc errādi occasionem summouet, dicēs, Non eadē prorsus ratione cōscisceré sibi iniquos mortem, qua iusti sibi cōparant vitam: est enim stipendium peccati mors, gratia autē Dei, vita æterna, Quod est dicere, Serui peccati proprio marte stipendia faciunt mortis: effingit enim illos, veluti militantes sub vexillis peccati, qui suis propriis viribus, vel suis potius cupiditatib⁹, quę verius sunt morbi & ægritudines ex infirmitate & languore naturæ prouenientes, conquirūt sibi mercedem mortis. Iusti verò, qui & ipsi per gratiam Dei sunt iustitiæ milites, ita per sua strenua opera: hoc est, fidem seruantes, & cursum consummantes, merent coronam iustitiæ in vita æterna: vt tamen illam non debeant suis propriis viribus & naturalibus operibus adscribere, sed diuinæ gratię: per quam tum in talem militiam asciti sunt, tum etiam in acie ducuntur, & de Deo bene merentur. Hunc autem locum nobis obiectant Lutherani contra meritum iustorum operum, per quę Theologi, iuxta veritatem euangelicam, mereri iustum docent vitam æternam: de qua re lib. nost. 3. de nat. & grat. latis-

Luberant.

Lib. 3. de na. & gra. ca. 7

latissimè disputauimus. Obiiciunt inquam, quod ait Paul. Gratia Dei vita æterna. Respondet illis tamen apertissimè August. & in epist. ad Sixtum, quæ est. 105. & de gra. & lib. arbi. cap. 7. quibus locis hoc legitimè interpretatur Paulinum verbum. Scisciatur enim quasi ex hac sententia subinferēs. Nulla ne igitur sunt merita iustorum? Et respondet, Sunt planè, quia iusti sunt: sed vt iusti fierent, merita non fuerunt. Et infra, Vnde ipsa vita æterna, quæ in fine sine fine habebitur: & ideo meritis præcedētibus redditur: tamē quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostram sufficiētiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa (scilicet vita æterna) gratia nuncupatur: neque ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita, quibus datur. Et inferius, Cùm dixisset (scilicet Paul. hoc loco) stipendium autem peccati mors, quis non congruētissimè & conuenienter addere iudicaret, stipendium autem iustitiæ vita æterna? & verum est, inquit, quia sicut merito peccati tāquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanquam stipēdium vita æterna, vnde etiam & merces appellatur pluriminis sanctarum scripturarum locis, &c. Hæc August. & alia plura, quibus edisserit, vitam æternam esse quoq; militantium stipendium: sed ne merita ipsa quibus datur, nostris viribus adscriberemus: quę tamē gratia Dei conniuntur, ad amputādum hanc impiam gloriationem, dicit Apostolus, Gratia Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro, id est, per eius virtutem & meritum: cuius membra sunt iusti omnes, veluti palmites fructifi cantes in vite.

August.

CAP. SEPTIMVM.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quāto tēpore viuit?

Argumentū huius capitis.

Discurrit per omnia à quibus sumus beneficio Christianæ gratiæ liberati. Egit enim hactenus de liberatione à peccato, iam verò in hoc capite docere instituit, quemadmodum simus per eandem gratiam Mosaica lege soluti. Erat enim hic inter præcipuos Iudæorum errores, quòd lex vetus non esset per Euangelium antiquanda. Tanti nanque suam pendebant legem, vt, veluti quę à Deo fuisset etiam lata, sic digna esset, quę simul cū euangelica custodiretur. Possumus autem & pręsens capitulū in tria distribuere membra. In primo commōstrat eos, qui in baptismate moriuntur cum Christo, absolui illic à lege Mosis, instar mulieris, quæ defuncto viro soluitur iure matrimonij, quo illi fuerat addicta, vt liberè possit alteri nubere. In secundo ab illo scilicet verbo, Quid ergo dicemus, diluit obiectionem, ne quis inde colligeret, malam fuisse iniustamq; eiusmodi legem. In tertia demum sectione quæ illic incipit, Simus enim, ostendit legem fuisse bonā. At quoniā initiū huius capitis non adeo est patēter cum calce superioris cōtextū: videbitur alicui fortè Apost. quasi ex abrupto transilire in nouam materiam: est hic verumtamē regressus ad demonstrandam conclusionem illam, quam iamdudum proposuerat, Nō sumus sub lege, sed sub gratia, cuius sermonem interpolauit, vt responderet ad illam interrogationem, Quid ergo? Peccauimus quoniam non sumus sub lege? Ad propositā ergo conclusionem reuertitur ait. (*Antignoratis fratres.*) Solennè enim (vt iam dicimus) est Paulo schema hoc interrogādi, vbi de re liquida & cōpertissima rationē init. Quasi dicat, Nō est cur ignoretis. (*Scientibus enim legē loquor.*) Ob hanc autem parenthesin, quidā accipiūt hoc verbū de lege naturali dictum: nam Romani quibus scribebat, non illam Mosis (vt isti opinantur) sed hanc tantū sciebāt: putantq; hoc dixisse propter legem matrimonialem, à qua iamiam cogitabat exemplum petere. Sed tamē intellectus Apostolo congruētior est, vt hoc de lege veteri intelligamus, quā volebat demonstrare antiquatā fuisse. Id quod vel ipsa parēthesis psuadet. Etenim quia non oibus Romanis, sed illis à Iudaismo cōuersis nota erat lex illa, quasi cū ipsis peculiariter rem haberet, ait, An ignoratis fratres. Scientibus enim legem, & eius mysteria loquor: qua forma ait & paulo inferius, Simus quoniam lex spiritualis est. Et ideo fortè (vt ait Orig.) appellauit eos propriè fratres in agnitione legis. Quinimò & lex ipsa matrimonij (etiam si de hac loqueretur) nō erat Gentib⁹, veluti Iudæis, obseruata & præcognita. (*Quia lex dominatur in homine quāto tēpore viuit.*) Verbum, viuit, anceps est, quod potest & legi accommodari: vt vult Origen. scilicet quan-

Distributio.

quanto tempore viuit lex: sed tamē commodius refertur (vt sentit Chry.) ad hominem: id est, quamdiu viuit homo, vt quàmprimū compertum fiet.

Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera, si fuerit cū alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro: Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo.

Neminem hic conturbet, an exemplum hoc indissolubilis coniugij ex Euangelio intulerit, vbi non permittitur diuortium, an ex lege antiqua, in qua permittebatur, vbi ideo non erat necessarium, vt viuente viro, semper esset mulier alligata legi viri: qua ratione non videtur constare veritas hic Pauli, si inde petatur exemplum. Neminem inquam hoc commoueat: quandoquidem manifestū est, exemplū ab Apostolo, inductum esse ex lege ipsa per se coniugatorum in sua ipsius natura absq; vlla dispensatione considerata: siue in lege scripta rem spectes, siue in Euangelio. Vbi & Chry. annotauit, noluisse Paulum similitudinē ducere à libertate mulieris repudiatæ: quoniam illic aliquid subierat culpę: sed à libertate viduę, quæ naturalis est. Nam vt Augu. lib. de nup. commemorat, Nuptiæ sunt bona mortalium ad perpetuandam speciem: quamobrem in resurrectione neq; nubent neq; nubentur. Ob idq; vteruis moriatur coniugum, alter fit matrimonio liber, adeò vt etiam si defunctus resurgeret, vt Lazarus, vidua non tenebatur amplius vinculo matrimonij. Quod enim legitur Heb. 11. Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos, nō sic intelligitur, quasi resumerēt maritos ad instaurādum matrimonium, sed quòd miraculo prophetarū susceperūt suos mortuos in lucem restitutos: putā, vel filios, vel fratres, vel etiam eos qui fuerant mariti: vt in historiis Heliæ & Helisei scriptum est. In hac quidem similitudine Orige. & Chrys. quos & Ambro. sequitur & fermè interpretes, virum priorem, quo mortuo, libera fit vxor, comparant legi veteri: mulierem autem Iudæo, qui lege illa ligabatur, à qua per baptismum dissoluitur & sociatur alteri viro, qui est Christus. Sed tamen tunc non videtur vndequaque quadrare similitudo. Ait nanq; per mortem viri mulierem liberari lege matrimonij: in applicatione verò contrarium apparet. Nam cùm homo sacramento baptismi initiatur, lex vetus nō moritur, sed baptizatus ipse, vt præfatus est Paulus: vbi ait, In morte ipsius baptizati sumus. Qua dictionis figura subiungit hic, Et vos mortificati estis legi. Orige. quidem cui & Ambros. adstipulatur, vt in sua comparatione persistat, ait, legem ipsam antiquam emortuam censeri per baptismum: scilicet, quòd mortuus illic est sensus literalis, vbi & viuere cœpit spiritualis. Ambro. verò ait, quòd non est mortua pars illa legis, moralia iubens: vt-puta quę naturalis est: sed altera quæ ad cerimonialia & iudicialia attinebat. Qua de causa suprà vbi habetur, Lex dominatur in homine quàmdiu viuit, verbum, viuit, referebant ad legem, quæ moritur in baptismo. At verò quanuis hoc quidem veritatem habeat, quòd cessatio legis, mors quædam eius sit, tamē hic Paul. nihil commeminit de morte legis, sed de cessatione per mortem spiritualem hominis. Ob idq; Chrysost. putat argumentum à Paulo formari à minore ad maius: nempe quòd si mulier defuncto viro soluta est lege matrimonij, vel pari, vel maiori ratione soluitur per suam ipsius mortē, quā mulierem repræsentat qui in baptismo moritur. Arbitror autem (si verbum authoritati Patrum, expositionis gratia adiungere licet) quòd dilucidior fiat sensus Pauli, si non ponamus virum qui moritur, loco legis quę cessauit, sed legem ipsam matrimonialem, cui subiicitur vterq; coniunx viuēte altero: quò & Aug. lib. 83. q. q. 66. spectare videtur. Itaq; voluerit Paul. hunc cōstruere syllogismum, Quicunque viuit in aliquo statu & ordine, quàmdiu viuit in illo, subiectus est legi illius status: sed cum primum de illo decesserit, solutus est illa lege: vt miles quàmdiu est bello adscriptus, mācipatus est legi militari: vnde si abcesserit emancipatur quoq; à lege: ergo Iudæus quàmdiu vixit in Iudaismo ante Christum passum obligabatur lege Mosis:

Chrysost.

August.

Hebr. 11.

Orige.

Orig.

Ambro.

Chrysost.

Authoris expositio.

August.

sis:cumprimũ autem mortuus fuerit Iudaismo, statim relaxatur illa lege: moritur autẽ Iudaismo, cùm sacramentum suscipit baptismi, illic ergo absoluitur illa lege. Quocirca non induxit hic mortem viri aliam ob causam, nisi vt ostenderet, quòd tunc mulier abdicatur statu matrimonij: ex quo inferret, quòd & perinde soluitur lege illius. Atque hũc sensum forsan intuitus Interpres, trãstulit, viuẽte viro alligata est legi, & non vt isti neoterici, nouitatis amantissimi, viuenti viro alligata est per legem. Est enim viro Græcè in datiuo: sed tamen qui seruit quoq; ablatiuo absoluto. Et Pauli propositũ non fuit adducere similitudinem, quòd sicut mulier alligata est viro, ita & Iudæus legi: sed quòd sicut mulier, superstite viro, alligata est legi, & Iudæus dum viuebat in Iudaismo, subiectus erat veteri legi. Sed & hoc quoq; contẽplor hic in ingenio magnifico Pauli, quòd non satis duxit meminisse ligaminis vxoris sub lege cõiugij: sed subnexuit & verbum de adulterio, quod mulier facit, si viuente viro copuletur cum alio, (*Igitur viuente viro vocabitur adultera, &c.*) Nimirum vt respondenter loqueretur ad verba celebratissima in antiqua lege, vbi conquerebatur Deus, quòd sua spreta lege, quæ legitima erat vxor, adulteraretur populus ad idòla peruersus cum amatoribus suis, Cuius figuræ illud est Hiere. 3. Si dimiserit vir vxorem suam, & recedens abeo duxerit virum alterum, nunquid reuertetur ad eam vltra? Tu autem fornicata es cũ amatoribus multis, tamen reuertere ad me, dicit dominus. Ne ergo excusationem inde sibi obtenderent Iudæi, quòd suscipientes legem Christi non deberent veterem relinquere, sed illam vnà retinere: ne velut adulteri, vti olim increparentur, ait, quòd viuente viro tunc censetur cognominaturque mulier adultera, si transit ad alterum, tanquam violatrix fidei matrimonij: mortuo tamen viro, quia lege amplius connubij non tenetur, potest aliud legitimè contrahere cum alio viro, sine nota adulterij. In Græcis exemplaribus, quæ modò circũferuntur, neq; est, eius, neq;, viri, sed sic, si autẽ mortuus fuerit vir, liberata est à lege. At verò forsan Interpres ita inuenit, & quantum ad sententiam nihil refert: & ita legunt Patres. Sed & quod ait, Si fuerit cum alio viro, itidem carpũt: quod verte dum esset, si fuerit alterius viri, simili phrasi qua statim dicit, vt sitis alteri⁹. Sed profectò significantius est, si fuerit cum altero viro: nã si fuerit alterius, amphibolũ erat ad id, quod est, ancillam esse alterius viri: sed esse cum altero, tupitudinẽ præ se fert, quã & hic oportuit exprimi: & infra vbi mentio fit de matrimonio spirituali Christi, non, sed honestiori verbo caueri & contegi. (*Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi.*) Post priorem præmissam exemplo dilucidatam: scilicet, quòd nemo obligatur lege status cuiusq;, nisi quãdiu in illo perstiterit: ex quo si abierit, solutus est illa lege, subsumit alterũ, Itaq; fratres mei, Etenim cùm acerbum esset Iudæorum auribus extinctionẽ legis audire, edulcat verbum & lenit, dicens, Fratres mei. (*Vos mortificati estis per corpus Christi.*) Respectari lectori opus est ad superiores metaphoras: quibus explicut Paulus morticatos illos fuisse in baptismo, atque adeò consitos corpori Christi, tanquam membra: veluti sterilis ramus cõseritur fœcundæ arbori, vnde vitalem exugat humorem, neq; amplius viuat illa vitæ specie, qua prius, sed illa penitus quæ est arboris. Vnde Ephes. 1. Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quę est corpus ipsius. Ob idq; veluti alimenta dum in membra coalescunt, propriam relinquunt substantiam, vt vita hominis viuãt: ita in baptismo mortificari nos ait Paul. per corpus Christi quod efficimur. Id quod & sacrosanctum Eucharistiæ sacramẽtum cibi & potus repræsentat, vbi non ipse in nos) vt ait August.) sed nos in ipsum mutamur. Vel forsan ait, per corpus Christi (quod probè tractat Ambros.) quia per corpus cruci defixum mortẽ peccati peremit, & vita nos gratiæ donauit. (*Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.*) Profectò eloquẽtissimè disserit mysterium: nam quia in baptismo & morimur antiquæ vitæ, & resurgimus in nouã, significãtissimè dixit, vt sitis alterius, scilicet, viuentia mẽbra, qui ex mortuis resurrexit: id est, qui mortu⁹ est (vt suprà meminerat) propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Vnde Esaiæ. 53. Si posuerit animam suam pro peccato, videbit semẽ longæuum. Et de se ipse, Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. (*Vt fructificemus Deo.*) Perdurat in metaphora plantationis in Christo: & alludit ad id simul quod dixerat, cùm serui essetis peccati, quem fructum habuistis? Quasi dicat, vt non peccato iam, sed Deo feramus fructus. Vel forsan spectat spirituale connubium, quod Christiani contrahunt cum Christo: de quo alibi Paul.

Cõtra nouos interpretes.

Ingenium Pauli.

Hiere. 3.

Græca enim plaria.

Cũ alio viro

Ephe. 1.

Senule.

August.

Ambros.

Esa. 53.

Ioan. 12.

Paul. Dispondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Quod & Orige. legem illam antiquam adumbrasse agnouit, quæ iubebat, vt mulier mortuo priore viro, de quo semen nõ susceperat, fratri eius nubere: spiritus enim legis qui est Christus, frater erat illius sensus literalis, qui morte ipsi⁹ Christi abolitus est: cui quidem spiritui quæ nupserint animæ, longam sobolem procreabunt. At quia Iudæi coniugium hoc repudiarunt, in quod sterilis gentilitas finem dedit, completum est Esaiæ vaticinium, Lætare sterilis quę non paris: erumpe & clama quę nõ parturis: quoniam multi filij desertę, magis q̃ illius quæ habet virũ. Sed & mutatio personæ animaduertenda est Pauli: quippe qui per secundam dicere orsus, mortificati estis, per primam concludit, vt fructificemus, nimirum qui semine sancto fœtus erat, feruoreque idcirco accensus, non solùm ferre sibi fructus, sed & illos propagare, de quibus ait Christus, Ecce posui vos vt eatis, & fructum afferatis. Hoc enim semine & Galatas iterum, vt filiolos parturiebat, & Corinthios gignebat in Christo.

2. Cor. 11.

Orig.

Esa. 54.

Ioan. 15.

Gala. 4.

1. Cor. 4.

Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legẽ erant, operabãtur in membris nostris, vt fructificarent morti: nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur: ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.

Dilucidat, cõfirmatq; sententiã, quẽadmodũ scilicet gratia eos eruisset à lege. Vbi hoc animaduertendũ est, q̃ statũ illum legis, quẽ eò quòd subintrauit, vt abundaret delictum, appellauit statum peccati, Cùm essetis serui peccati, eadem hic ratione appellat statum carnis: Non quòd lex peccatum esset, vt q̃ primùm responsum ire festinat, sed ob rationes, quas suprà denarrauimus inter exponendum legis occasionem ad peccandũ. Et quia Paulus, Iudæus fuerat, ait in prima persona. (*Cùm essemus in carne.*) Erat quidem in corpore, sed tamen caro, licet nonnunq̃ in scriptura, idem sit, quod corpus, vel homo, vt, verbũ caro factum est: Apostolo tamen hic ipsum idem est, quod paulò ante appellauit veterẽ hominem, hoc est, portio inferior, quæ spiritui aduersatur: nẽpe sensualis appetitus, quatenus est iustitia originali denudatus. Hac enim ratione concupiscit aduersus spiritũ, & mentem infestat, & radix est, fomẽtumq; peccatorum. Quinimo hoc loco præsenti quidpiam adhuc aliud sibi vult. Dicens enim, Cũ essemus in carne, insinuat iam nõ esse in carne, sed in spiritu: & tamẽ paulò inferius non negat, se habere carnẽ repugnantem legi mẽtis: Vbi ait, Nõ habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Ergo esse in carne, idem præ se fert, quod esse sub potestate & tyrannide carnis: hoc est sub ea lege, quæ nõ per se suppetias ferret subditis ad faciendum quod iubebat, sed carnis appetentiã obiter irritabat, pro qua ideo carne, potiusq̃ pro spiritu, præliabatur. Sub qua proinde lege, quasi præsidio destituti, traditi erant in ditionẽ carnis. Tunc ergo (*Passiones peccatorũ, quæ per legẽ erant, operabantur in membris nostris.*) Alij transferũt, affectiones, seu affectus: sed iam antea explicuimus, satis esse propriã vocẽ passionis, ad exprimẽdum animi ægritudines & morbos. Vocat passiones peccatorum, illas, quæ tum causæ prius sunt peccatorũ, tum etiam post modum ipsorum effectus. Inualescunt enim passiones, vegetantur q̃, & feruẽtius ebuliũt & instigant assuetudine peccandi. Ait verò, quæ per legem erant, inhærens semper in superiori sentẽtia, quòd lex subintrauit. vt abũdaret delictum. Quanuis Orige. perseuerare contẽdit, legem hic subintelligere membrorum, quæ pugnat aduersus spiritũ. Hic verũtamen intellectus non adeò cõsentaneus est: quia sermo hic fit de ea lege, de qua cõfestim quæstionẽ submouet Paul. an sit peccatum: quæ quidem quæstio de lege scripta proculdubio intelligitur, quã antea dixerat, & subintrasse, vt abũdaret delictum, & cessasse ad præsentiam lucis euangelicæ. Operabantur, id est: efficaces erant in membris nostris. (*Vt fructificarent morti.*) Non quòd peccatum in membris forinsecus consummetur, sed in cõsensu voluntatis, nec quoadusq; consummatum fuerit, generet mortẽ. Nam concupiscentia (ait Iacobus, cùm conceperit, parit peccatum: quod cùm fuerit consummatũ, generat mortẽ, Sed ait, in mẽbris, vel quòd membra appellat potentias etiã interiores animæ, vel quòd dum consensus per membra diffluens propalatur, tũc proprie fructificat morti, hoc est, multiplicat & coaceruat peccata. Et respicit ad illud superius, Non exhibeatis mẽbra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem. Dici-

Caro.

Passiones peccatorum.

Iacobi. 1.

Fructificare mortis. Dicimur autē per peccatū fructificare mortī, eò quòd mors fuit pœna & stipēdium peccati. Iugiter enim tāgit scopum illum suum, Per vnum hominem peccatum, & per peccātū mors. Pari enim modo quo peccatū peperit mortē, nutrit augetq; eandem sub imagine fructificātis arboris. Nam (vt iamdudū contemplabar) arbor fuit, in qua peccatum mortē germinauit. Neq; hic nomine mortis, solū tēporalem intelligit: licet & huic quoq; iniqui fructificāt, dū corpus prauis exercitiis inanīūt iugiter, & absumūt, verū & ęternā in quā supplicia indies coaugmētant, thesaurizātes irā in die iræ, Quęquidē supplicia, mortem secundam appellat Ioan. vt cap. 5. diceba mus. (*Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur.*) Recentiores isti transferūt, soluti sumus à lege moriētes, seu mortui, ei, in qua detinebamur: id est, ob hoc sumus soluti à lege, quòd mortui sumus ei: scilicet, legi per baptismum. Et quidem fatendum est, in codicibus modò Græcis ita haberi: quomodo & legit Theophylactus. Quin verò Orige. licet vtramq; lectionem referat, si tamen penitius perpendatur eius commentaria, hæc est, quam ipse probat. Ait enim, soluti sumus à lege mortui. Nisi enim quis mortuus fuerit in Christo, ab ista lege non soluitur. Et subdit, Scio & in aliis exēplaribus scriptū esse, à lege mortis in qua detinebamur: sed hoc, id est, mortui, verius est & rectius. Hæc Orige. qui ita legendus est. Neque verò diffiteri possumus, quin sit lectio hæc illi superiori verbo germanior, mortificati estis legi. At verò postq (teste Orige. alia exēplaria habebant, à lege mortis, quam literam Latini suscipiunt, nō est cur condemnetur Interpres: vnde Ambros. Lex inquit, mortis dicta est, quia punit reos: mortificat enim peccatores. Alludit forsan ad illud Heb. 10. Irritam quis faciens legem Mosi: sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur. Vel dicitur lex mortis, quia obiter occidebat. Vnde August. lib. 83. q. 66. Locum hunc per alium. 1. Cor. 15. dilucidat. Ait enim, Lex mortis dicitur, quia stipēdium peccati, mors: aculeus mortis, peccatum: virtus verò peccati, lex. Hæc ille: Igitur quia lex est virtus, per occasionem augens peccatum, cuius stipendiū est mors, lex illa quæ non erat in auxilium, cognominabatur lex mortis. (*Ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.*) Per conclusionē patētiora ea facit, quę prefatus est. Fuit enim mirific decursus orationis Pauli, si bene propositum eius colligere possum. Cōposuit enim primùm in capite, veluti radices duas, legem & gratiam, Non sumus sub lege, sed sub gratia. Mox tanquā inter proximos earum effectus comparationem fecit inter peccatum & iustitiam, cùm serui essetis peccati, liberi facti estis iustitiæ, effectus inquàm: quoniam lex præter ipsius intentionem incidenter fuit occasio peccati: gratia verò, propria causa iustitiæ. Tertiò quia lex nō est causa peccati, nisi per carnē: contulit carnem cum spiritu: puta cum superiori portione mentis, cui ratio præest: hunc enim spiritum ad Gala. ait concupiscere aduersus carnem. Quartò hic demum quasi periodum faciens gradationis, comparat vetustatem literæ ad nouitatem spiritus, qui sub illa occulebatur. Vocat enim vetustatem literæ, literam ipsam, vt contra spiritualem sensum distinguitur. De quib. 2. Cor. 3. Litera occidit, spiritus autem viuificat, illam appellat vetustam, hunc verò nouum: quia non prius quod spirituale est, sed quod animale, dein de quod spūale: quo reuelato, patefactoque spiritu, vetustas illa literæ senio confecta expirauit, quando Christus, qui legem impleuit, clamauit in cruce, Cōsummatum est. Est ergo, legem occasionē fuisse peccandi (quod prius dixerat) idem prorsus, quod literā eius occidere, quod modò insinuat. Id quod scitè August. denarrat lib. de spiri. & lit. cap. 14. Vbi edocet nomine occidētis literæ, non solummodo sacramentorum cerimonias intelligi à Paulo, quæ cùm figuræ essent prorsus, & futurorum vmbræ, abolitæ per veritatem Euangelij sunt: atque adeò si ad literam iam nunc obseruentur, animam per culpam occidunt, sed & decalogum significari ipsum. Is enim intellectus facile ex verbis Apostoli eruitur. Disgnoscit siquidem illic inter legē nostram & antiquam: quòd nostra, scripta sit spū Dei viui in tabulis cordis carnalib. illa verò in tabulis lapideis: in quib. tabulis palàm est, decalogum extare ad literam: in mentes verò nostras effusus est spiritus auxiliator ad eundem seruādum. Cùm igitur statim subiungat, ministrū se esse noui testamēti, non literæ occidentis, sed spiritus viuificātis, manifestè demonstrat decalogum ipsum, quatenus iubebat præcisè, nō autem per sacramēta iam factæ redemptionis subditis fauebat occidere. Quo sensu ait alibi, Virtus peccati lex. Hoc autem luculentius cōfestim lucebit, vbi declarat Paul. quemadmodum occasione

Vacatio interpretum.

Ambros. lex mortis.

Heb. 10.

Aug. lib. 83. quest. 66.

Decursus orationis Pauli.

2. Cor. 3.

1. Cor. 15.

August. Litera occidit.

1. Cor. 15.

occasione accepta peccatum per mandatum operatum est concupiscentiam. Igitur vt verba huius membri in pauca referam. Instituit Romanos, & in illis nos quoq; Paul. legem antiquatam fuisse abolitam & extinctam. Et intellige abolitam omnino totam quantùm ad vinculum obligandi, quod lex illa habebat, siue cerimonialia spectes, siue iudicialia, siue moralia: de tota enim lege ait simpliciter Paul. Hebr. 7. Translato sacerdotio, necesse est, vt legis translatio fiat. Et loco modò citato. 2. Corint. 3. post mentionem gloriæ Mosis promulgantis legem ait, illam esse euacuatam per gloriam Christi. Nisi quòd cum tria fuerint illic præceptorum genera, moralia, tanquam ius naturæ (quod vniuersum orbem semper obligat) iussa sunt denuò, explicatiusq; sancita per Christum: cerimonialia verò, quoniam figura erāt futurorum, adeò cessauerunt, vt non liceat iam illa seruare: neque rursus innouare: essent quippē nunc falsa signa: sed iudicialia, quanquam non sunt per Christum instaurata, licitum nihilo secius est Christianis ea rursus concedere, vt quòd persoluatur furtum ad quadruplum, vel septuplū. Quapropter axioma illud, Moralia mandata non cessarunt, non est eo significato audiendum, quòd ob vinculum illius legis perdurent, sed hoc prorsus sensu, quòd qua ratione in illa lege, eadem & in nostra debuerunt, & sunt re vera præcepta. Quòd autem cessauerit lex illa per Euangelium, probat Apostolus, eo quòd status ille erat imperfectus: hoc est, status legis iubentis, & non iuuantis, ob idq; obiter fautricis peccati & carnis, & literaliter occidentis: quem idcirco statum cessasse liquet, eo quòd per Euangelicū beneficium Christi subuecti ad eum gradum & ordinem sumus, qui est gratiæ & iustitiæ & spiritus nostri dimicantis, & spiritus Dei viuificantis.

Epilogus cessationis legis.

Moralia quomodo cessarunt.

SECVNda pars capituli. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit.

Secunda hæc portio est huius capituli, in qua illorum cogitatus prænenit pseudoapostolorum, qui criminari illum iniuriarum poterant, quas visus hactenus est irrogasse legi, vbi illam dixit sub ingressum vt abundaret delictum, iram fuisse operatam, seruos constituisse peccati & carnis, concitasse peccatorum passiones: atq; adeò nos ab illa, veluti à lege mortis Euangelium eripuisse: cùm tamen à Deo fuisset edita, à sanctisq; Patribus sanctissimè suscepta & culta. Quinimò Manichæi hac Pauli (vt eis videbatur) vituperatione & proscriptione legis suam fulciebant blasphemiam, quòd lex vetus mala fuisset, & commentū mali Dei. (*Quid ergo dicemus?*) Id quod alij confingere possent de dictis Pau. ipsemet secum expostulat. Quid ergo ex dictis colligamus? Nunquid legem, peccatum fuisse? legem quidem per se ipsam suspicari nemo poterat esse propriè peccatum, vt quod in cogitatione penitus, verbo, vel actione est hominis: cum lex non sit nisi regula quædam, quæ si in iniqua sit, peccatum quidem esse potest, eo duntaxat modo, quo curuitas lineæ, quæ recta esse debet, peccatum dicitur. Obiectio ergo quæ Paulo fieri poterat, erat, quòd positio illius legis fuisset peccatum, aut obseruatio, vel forte, legem esse peccatum per metaphrasin: puta, causam peccati: Paulus verò proponit quæstionem sub grauiori forma, qua potuit. Vbi verò respondit, Absit, omnes rationes interdicit, quibus aliqua impingi potest legi macula culpæ, vel legislatori Deo, vel eiusdem cultoribus. Estq; responsio ad quæstionem, cuius affirmatio vsq; adeò est absurda, vt potius abominatione digna sit & detestatione, quàm responso. Quapropter Manichæi summæ conuincuntur absurditatis, quòd neq; hac execratoria respōnsione deuictos se agnoscebant, sed aiebant, Paulum ita respondisse, ne scandalum daret: cum profectò, si lex, mala fuisset, nunquā sanctus Apostolus per mendacium subterfugisset scandalum. Imò verò (vt est in scholijs Hiero.) Si vt scandalum vitaret, vel quauis alia causa, neq; hic, neq; vspiam alibi asseruit malam fuisse legem, vnde illi contrarium eliciebant?

Manichei.

Manichei.

Sed peccatum non cognoui: nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.

Prosequitur responsum dilucidare & amplificare per defensionem legis. Et primò exprimit, quodnam sit propositum & ingeniū per se cuiusuis legis. Deinde, quodnam ab illa homines damnum per accidēs acceperint. Officiū naturaq; legis est, quid rectū, quidve prauum patefacere. Est enim rationis norma (vt cap. 3. super illud, Per legem cognitio peccati, dicebamus) viam aperiens voluntati, qua debet rectà actiones suas dirigere. Quocirca lucerna à Sapiente dicta est, & lux, & via. Et in Psal.

Legis natura

Proverb. 6.

Psal.18. in Psal. Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Et quia lex omnis iusta, splendor quidam est, & scintilla legis æternæ, cuius ideo authoritate lex omnis subnititur, ait Sapientia, Per me reges regnant, & legum condi
Proverb.8. tores iusta decernunt. Eandem ob causam & Christus, qui vt legum conditor illuxit orbi, modò lucem mundi, modò viam, veritatem & vitam prædicabat sese. Benè ergo ait Paulus, Peccatum non cognoui nisi per legem, quoniam peccatum, neq; excogitari potest, nisi sit contra legem: sicuti nec obliquū quidpiam aut deuiū, nisi in ordine ad certam nor-
Orige. mam & rectitudinē. Vnde Aristote. Rectum inquit, iudex est sui & obliqui. Orige. autem verbum hoc, & quę in hanc rationem hic cōgerit Paulus, de lege penitus naturæ cuncta interpretatur: nam cum ante legem scriptam Adam, Cain, Pharao, & qui in Sodomis perierunt, quinimò & Gentes omnes naturali lumine discerniculum boni & mali deprehendissent, (aliàs non fuissent puniti) non poterat, inquit, de lege scripta enunciare Apostolus, quòd sine illa nunquam innotuisset peccatum. At verò hoc vnum pro indubitato hic fixum habere debemus & constitutissimum, quòd loquatur Paulus de lege hac, quam videri hactenus poterat diffamasse. Etenim ne eò quis verba sua diuerteret, vt putaret, legi obtrectasse, compurgat se modò. Quòd autē hactenus de lege veteri fuerit proloquutus, per ea quæ dicta sunt, liquet. Nunquā enim de lege naturæ, quatenus semper consignata fuit, futuraq; est in mētibus hominum, dixisset, subintrauit (cum verbum hoc temporariam legem significet) neq; quòd nos mortui fuimus illi, vel quòd ab eius dominatu fuimus liberati, vt seruiremus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ: hoc quippè vetustatis epitheton legi scriptæ propriè adseribitur. Accedit & subiunctū exemplū præcepti illius, Non cōcupisces, quod rem abundè cōfirmat: quandoquidem hoc inter alia præcepta legis Mosis scriptū leginus. Exod. 20. Loquitur ergo (vt Chrysost. & cæteri Patres cōsentiunt) de lege Mosaica, in qua tamē ius
Paulus personā induit humani generis. quoq; naturæ scriptum erat. At verò ad plenam intelligentiam hic Pauli, sic ipsum contemplor, vt qui personā induerit totius humani generis, vt in se ipso mortalium progressum, carnisq; pugnā delinearet. Quapropter quædam dicit, quę homini sub peccato agenti cōpetunt, qualis ipse erat ante suam cōuersionem, quædā verò homini cōgruentia, dum est in gratia, in qua erat dum hæc scribebat. Ab ipsa verò generali legis cuiusq; cōditione exorsus proponit, Peccatum nō cognoui nisi per legem, id est, homines nullū possunt peccatum iudicare nisi per legem aliquam. Quare Adam ante legem positam cognoscere nō poterat peccatum, qua ratione diuinæ voluntati contrarium est, nisi per legem naturę sibi menti impressam ac fidei splendore illustratam intelligeret id quod est contra rationem, *Cognitio peccati apud Ethnicos.* diuinæ aduersari voluntati. Et pariter Ethnici lege naturæ irradiati, quadantenus rationē peccati attigerunt: nempe hanc primùm innatam esse deformitatem omni peccato, quòd sit à ratione distortum, mox plurima scelerū genera, perturbationes pacis esse tranquillitatisq; Reipublicæ: quas perturbationes proui da natura illo præcepto cauit, Ne facias alijs, quod tibi fieri non vis: Quocirca omnes iniuriæ tum ciuium, tum præsertim Reipublicæ vbiq; gentium vindicabantur. Quinimò & eouisq; philosophando prouecti sunt, vt cōijcerent & deorum quoq; iram irritari malefactis hominū, quos ideo placare propitiareq; curabant. Ille enim naturæ radius, quo Deus per creaturas cognoscebatur, prima esse rerū causa, supremusq; naturalis finis, satis erat, vt gentes intelligerent, seruitium illi eadem ratione cultumq; deberi. Imò neq; solū in hac vita pœnas Deo pendere sceleratos homines putabant, verùm & in futuro æuo. At verò eum naturaliter Deus non cognoscatur, vt finis supernaturalis, in cuius præsentia & consortio vera consistit fœlicitas, legitimā ignorabant rationē peccati: quod est (authore Au *Peccati definitio.* gust.) dictum vel factum vel concupitum cōtra legē Dei: quæ ratio peccati, auersio à Deo est, ob quam dignus fit homo, tum exilio à regno cœlorum, tum perpetuis cruciatibus inferni. Loquimur de gentibus in genere: nam si qui fuerunt egregij, quibus altiori radio suæ sapiētię Deus affulserit: vt Noē, Abraham, Iob, & similes, haud illos hic cōprehendimus. Quinimò neq; interna peccata, quæ intus cogitatione consummantur, satis nouerant, neq; omnia externa, quæ consistunt in opere: vt puta, quæ citra iniuriam & damnū alterius perpetrantur: qualis est libera venus, & si quæ sunt talia. Lex autem scripta hæc omnia explicatius docuit. Ob idq; Apostolus postq̄ in genere proposuit munus legis, quęcunq; illa sit, quod est, rationē peccati vtcunq; prodere, exemplum supponit speciale scriptæ legis, per quod testatur de ipsa loqui. (*Nam*

(*Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.* Non intelligas, quòd absq; lege nō sentitur concupiscentiæ illecebra, præsentiscunt enim & beluæ, sed quòd nesciebat esse peccatum, nisi lex diceret. Sed nunquid præceptio hæc non iuris etiam naturæ est? Est quidem: at quandiu non fuit scripta in tabulis Mosis, sed tantum in mentibus hominū, non omnino innotuerat quantæ esset obligationis. Primùm quòd gentes forsan credebāt in sola cogitatione: quippe qua, nisi in opus prodeat, nullum datur damnum alteri, nullā subesse rationē peccati. Secundò quòd quanuis aliquando talis ratio peccati fuisset eodē lumine naturali cognita, tamen iam in illo seculo, quo data est lex, obliterata propemodū erat lex naturæ: adeò vt sola concupiscentia mali non conseretur esse peccatum. Quod & sub lege ipsa scripta vsu etiam iam venerat tempore redemptoris nostri: cuius ideo rei Iudæos commonefaciebat. Audistis quia dic-
Matth.5. tum est antiquis, Non mœchaberis, ego autē dico vobis, Quicunq; viderit mulierem ad concupiscendū eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Et tertiò licet ratio intus naturalis illud dictaret, tamen leges humanæ, quales tunc solę erant scriptę, actum interiorem nec prohibent, nec vlciscuntur. Hæc igitur vel maxima fortè, vel ex præcipuis causis fuit, cur non vsus fuerit exemplo alius cuiuslibet præcepti: vt furti aut homicidij: quæ notissima erant crimina in iure naturæ, sed huius propriè quod nō adeò patebat. Tametsi alia
August. sit præterea ratio, quam allegat Aug. in glo. Nempè quòd elegit Apostolus hoc generale peccatum: quia omne peccatum ex concupiscentia nascitur. Veruntamen non ita intelligendus est Aug. vt cogitauerit præceptū hoc citatum hic ab Apostolo generale esse, ad omnium peccatorum concupiscentiam protensum: vt est concupiscentia cibi, vindictæ. &c.
Non concupisces. Est enim speciale in nonum & decimum decalogi diuisum, illisq; duobus, Non mœchaberis, Non furtum facies, appensum: vt patet Exo. 20. & Deut. 5. Non concupisces domum proximi tui, non desiderabis vxorem eius, non seruum, nec bouem. &c. Quæ quidem concupiscentia peculiariter, præter opus, prohibita est in his duabus materijs ob singularem voluptatem, quæ intus etiam sola cogitatione captatur de re venerea, & de re vtili. August. verò voluit dicere concupiscentiam esse generale peccatum, quia hæc specialis concupiscentia oculorum, quæ est auaritia, causa est & radix omnium malorum: vt habetur. 1. Timoth. 6. quatenus rerum opulen- *1.Timoth.6.* tia instrumentum est, fomentum & administriculum omnium cupiditatum. Quanquā aliquando August. non tam exponens singula re præceptum decalogi, quàm generale illud Eccli. 18. Post concupiscentias tuas non eas, *Eccli.18.* Et illud superius Pauli, Non regnet peccatū in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius: hoc etiam, Non concupiscas, vsq; ad vniuersam concupiscentiam dilatat. Vnde de nup. & concu. lib. 1. cap. 23. concupiscentia inquit, in renatis non est peccatum, quando illi ad illicita opera non consentitur. Vt si non fit quod scriptum est, Non concupisces, fiat saltem quod alibi legitur, Post concupiscentias tuas non eas. Et libr. de spi. & lit. cap. 36. ait, Quòd in hac vita non implemus, Non concupisces, sed, concupiscentijs non obedias. Quod quidem dictum Lu- *Lutherani.* therus impendiò magnificauit, quasi suo fauisset errori, qui fuit, concupiscentiam ipsam sensualitatis, quæ dimicatio est aduersus spiritum, ante assensionem quoq; & negligentiam rationis, peccatum esse, neq; baptismo neq; vllo alio sacramento aut remedio in hac vita debile: quem errorem lib. 1. de nat. & gra. *Lib.1. de nat. & gra. cap. 11. & 12.* satis expugnauimus. Cùm tamen August. id penitus censuerit, quòd nō implemus in hac vita, vt concupiscentia non insurgat, non titillet, non oppugnet & insultet, non tamen quòd non implemus, quatenus præceptum est. Illud enim præceptum non vetat carnis pugnam & luctam, quæ naturalis est, sed solā inhibet voluntatē, qua ideo sola ipsum transgredimur, per quam & regnare incipit peccatum. Ob idq; Christus redemptor noster nō *Matth.6.* docuit nos orare, ne tentemur, sed ne inducamur in tentationem. Cur autem exemplum non adiunxit legalium aut cerimonialium, perfacilè est conijcere. Ponendū quippe erat exemplum rei quę erat mala, sed nesciebatur esse talis: iudicialia verò & cerimonialia genere suo nec bona erant nec mala, quocirca lex non solum ostendebat, sed constituebat ea talia.

Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.

Constituto proposito & directa intentione legis, quæ est, peccatum detegere, indican-

 do virtu-

do virtutis ſemitam, atq; adeò ductare ſubditos, vt rectâ in finem, ſcopumq; rationis perducantur, ſubſcribit id quod per accidens inde & incidenter cõtingit prauis hominibus. Nam iuſtis quidem non eſt niſi bonum: ob idq; ait, (*Occaſione accepta*) Accepta, ex eo inquit, quòd lex per ſe ipſa non dat occaſionẽ illã, ſed homines vitio ſuo & naturæ corrupte la illam accipiunt, ijs rationibus, quæ ſupra ſatis explicatæ ſunt ſuper illo verbo, cap.5. Lex ſubintrauit, vt abundaret delictum, Primùm ex parte obiecti, eò quòd vt fuerit ratio peccati maximè manifeſta, ita minima relinquitur peccatori excuſationis cauſa. Et ſecundò peculiariter à lege ſcripta capta eſt maior occaſio propter multitudinem præceptionũ. Sed tertiò ex parte ſubiecti, quia omne cõtrarium renititur ſuo contrario, & ideo quò libertas pluribus prohibitionibus arctatur & obſequitur, impetuoſius cupido effertur in veritatis: id quod illic effuſius reliquimus diſertum. Nec eſt quod culpa in Deum latorem legis refundatur magis quàm ob id quòd ſenſus nobis dedit, quibus malè vtimur, vel magis quàm in medicum, (vt ait Chryſo.) qui ſe bricitanti nocuã aquã interdicit, vnde accenſa peius ſitis ægrotum vincit, vt periculoſius bibat. Eò vel maximè, quòd fidelis eſt Deus qui nunq; præcipit, niſi quæ implere homo poteſt, niſi ſua abutatur libertate. Quẽ & homines in legibus ferendis imitari tenentur, ne legũ numeroſitate ſcandalũ dent, & occaſionẽ offerant facilius peiusq; collabendi. (*Peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam*) Idem eſt dicere, per mandatũ, quod per legem: nam mandatum, quædam lex eſt. Et ſpectat fortè ad illud prænominatum mãdatum, Non concupiſces. Veruntamẽ appellatione hic peccati, quidam diabolum intelligunt, qui cauſa fuit homini primumq; initium peccati. Hæc tamen vſurpatio nimium diſtrahit nomen à ſuo proprio ſignificato. Et profectò cui conſtitutum eſt, verba quàm minimè poſsibile fuerit alienare à ſua proprietate, non compellitur aliter hic accipere, quàm eſt eius primæua ſignificatio. Etenim peccatum ipſum mente apprehenſum operatur cõcupiſcentiam: hoc eſt, appetitionem eiuſdem futuri peccati, ſic enim accipitur hic concupiſcentia: ſcilicet pro actu concupiſcendi. Quemadmodum & finis mente conceptus cauſa eſt electionis mediorũ. Et ideo vbi occaſione cohibentis mãdati, illecebra, vel quæuis alia affectio praua inflammatur, ipſum etiam futurũ peccatum operatur eandem appetitionem. Attamen Auguſt. quem pleriq; ſequuntur expoſitores, nominatione peccati intelligit concupiſcentiã ipſam, quæ eſt vis & potẽtia cõcupiſcendi: hæc nanq; peccatũ dicitur, quoniam eſt peccati primi Adę, tum effectus, tum etiã tradux, qua in nos profunditur, atq; adeò noſtrorum actualium cauſa. Quanq; & pro originali peccato cõgruit in preſentia nomine vti, quinimò & pro ipſo Adæ delicto, per quod & peccatum in nos tranſit & mors. Enimuerò quia (vt author idem eſt Aug. in de nup. & concu. & alibi ſæpe) diluto reatu culpæ in baptiſmo, remanet concupiſcentia, vt pugnet cum noſtra infirmitate eadem concupiſcentia eſt velut adminiſtra virtus primi illius peccati protoparentis, per quam idem ipſum cenſetur exiſtere vigereq; in noſtro mortali corpore ad oppugnandũ ſpiritũ. In quo forſan ſenſu ait infra, peccatũ habitare in nobis. Niſi quod mihi ſemper fit veriſimilius, ſermonẽ hic ſubtexere Paul. de peccatis, quę ſuccreuerũt occaſione ſcriptę legis: iuxta ſecundã acceptionẽ à nobis tactã. Vbi autem ait, Omnẽ concupiſcentiam, ſignificat omnes prauas affectiones in omni peccatorũ genere, ſiue à radice concupiſcibili dimanẽt, ſiue ab iraſcibili. Et loquitur ſub perſona hoĩs nondum reconciliati. Quòd verò ait, operatum, eadẽ phraſi id repetit, qua ſupra dixerat, lex iram operatur, temperatius hic autem ait, nõ quòd mandatũ operatur concupiſcentiã, ſed quòd peccatum per mandatũ, à quo accipit occaſionẽ, id patrauit. Scrupuloſum veruntamen fuiſſet verbum, q̃ peccatũ per mandatũ operaretur cõcupiſcentiam, ſuſpitionẽ generans, an mandatum eſſet directa cauſa mali, niſi præmiſiſſet, occaſione accepta. Et eodem ſenſu: ſcilicet, obiter & per occaſionem, intelligendum eſt & illud. 1. Cor. 15. Virtus peccati, lex. Et quod ſupra dixerat, Paſſiones peccatorum quæ per legem ſunt. Neq; verò lex tantum vetus hac ratione, ſed & euangelica (vt notauit Chryſo.) ſi gratiã ſepares, nempè ipſe decalog⁹, occaſio quoq; eſt malis, mali. Atqui & cõſilia & monita vitiatis hoĩbus occaſiones ſunt delinquendi. v.g. vbi qui cõſulit, inuiſus ingratusq; eſt audiẽti. Vnde illud, Si nõ veniſſem & locutus eis nõ fuiſſem, peccatũ nõ haberẽt. Quin & ſancta ipſa, ꝓpoſita nonnunq; ſunt habẽti offendiculũ ruinæ, nõ ſolũ eò q̃ ſanctis operibus inſidiatur inanis gloria, verũ q̃ dũ fortis armatus, ꝓſpicit ſcopatã cõſciẽtiã, nequiore inſtruẽt⁹ ſatellitio inſtaurat pugnã.

Auguſt.

Nulla in deũ refunditur culpa.

Lex humana quomodo ſit ferenda.

Peccati appellatio.

Virtus peccati, lex.

Ioan. 15.

Sine

Sine lege enim peccatum mortuum erat, ego autem viuebam ſine lege aliquando.

Exponit cauſam ſuperioris aſſerti, vt coniunctio, enim, ſubindicat. Aperit, inquàm, quo pacto lex occaſio fuerit augendi peccati: diſcernẽs inter duo tempora, prius, in quo peccatum mortuum iacebat, quia tunc homo ſine lege viuebat, poſterius, in quo mortuus eſt homo, quia peccatum reuixit. Quũ enim diximſſet, occaſione mandati peccatum peperiſſe omnem cõcupiſcentiam, ſubdit cauſam. (*Sine lege enim peccatum mortuum erat: ego autem viuebam ſine lege aliquando*) Mortuum peccatũ, ſi vim prorſus ſignificati teneas, tunc exiſtimatur, quando nullum eſt, ſeu quod nondũ eſt commiſſum, ſeu quod iam eſt remiſſum. Sed mortuũ nihilominus dicitur latinè quod emarcuit, aut quauis ratione debile eſt & elanguidum, & viribus eneruatum, ad operandũ ſecundum naturam ſuam, vt ſupra in, emortuum corpus Abrahæ, &, emortuum vuluam Saræ, adnotauimus. Iuxta hos igitur duos ſignificatus bifariam exponitur hic textus. Orig. in ſua interpretatione perſiſtens, quòd de lege naturæ habeatur hic ſermo, ſententiã refert ad ſingulos mortalium, qui ante vſum rationis ſine lege, quæ nos obliget, viuimus, quo ideo ætatis peccatum in nobis actuale mortuum eſt. Nam licet infans rem deſignet, quæ genere ſuo peccatum ſit, nihil illi imputatur. Et ſubdit, quòd ſi hic non ſit intellectus Pauli, quo modo verum eſt, quod ait, ſe aliquando ſine lege vixiſſe: quippè qui in peccato originali, & ſub lege Moſis natus eſt. Attamen quia Paulus de lege hic diuinitus præter naturalem poſita, & nomine humani generis continenter videtur loqui, poſtquam homo rationis lineam ingreſſus eſt: alij, quibus faciliùs ſubſcriberem, hunc locum interpretantur de protaplaſto Adam. Is enim tantiſper in paradiſo ſine lege poſitus a vixit, in quo tẽporis articulo mortuũ: id eſt, nullum, fuit peccatum. Sed præcepto dato expergefactus eſt appetitus, atq; adeò ſuggeſtione ſerpẽtis violatum præceptum. At verò quoniã Apoſtolus longa iam hactenus orationis ſerie de lege Moſis, deq; eius antiquatione loquitur (vt ſupra præmonſtrabamus) non eſt credibile, aliorſum ſermonem deflexiſſe, vt Chryſoſt. ex profeſſo contra hanc ſecundò recitatam opinionẽ reclamauit. Eò vel maximè, q̃ perſiſtit Paul. in explanatione illius quod dixerat, Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces, quod quidem præceptum non primis parentibus, ſed Moſaico populo poſitũ fuit. Et prętera illud quod ſupra dixit cap. 5. Vſq; ad legem enim peccatũ erat in mũdo, peccatũ autẽ nõ imputabatur, cũ lex non eſſet, in cõfeſſo oĩbus eſt, de lege Moſis intelligendum eſſe: eſt autẽ ſententia hæc eadẽ illi prorſus, illiusve expoſitio. Quãobrem non eſt cur à Chryſoſtomo, Ambr. & Auguſt. & alijs huius ordinis Patribus declinemus, qui planè hanc literam de lege Moſis interpretantur. Hoc nimirum ſenſu, quòd ſine lege ſcripta peccatum erat mortuum: hoc eſt, ſecundum Augu. lib. 83. q. 66. Non imputabatur, vt ſupra dixit, licet re vera eſſet. Vel quia lex naturæ non ſatis aperiebat peccati rationem, vti ſupra enarrabamus. Vel quòd tunc temporis obnubilata iam erat, & ferè de mentibus hominum abraſa. Et hoc eſt quod ſubdit, Ego autem: id eſt, homo, ſine lege viuebam. Sunt autem quibus talis placet lectio huius literæ, vt punctum illic figatur, Ego autem viuebam aliquando: ſcilicet, vita ſpirituali, quando nondum erat lex: vt, viuebat, contraponatur morti peccati: ſicuti ſtatim vitæ peccati contraponitur mors hominis. Et dicebatur ſecundum iſtos tunc homo viuere, qua ratione mortuum erat peccatum. Nimirum quòd cum non ſatis cognoſceretur, non adeò vigebat ad interficiendum hominẽ ſpirituali morte. Sed profectò non huc videtur vergere mens Pauli. Sed ait: Ego autem ſine lege viuebam, hoc eſt, lege deſtitutus vitam degebam. Quo verbo cauſam reddit præcedentis, acſi diximſſet, ſine lege peccatum mortuum erat: ego enim aliquando eram ſine lege. Dubium tamen inde hic excurgit, quòd ignorantia iuris naturalis nõ excuſat: & ideo quantuncũq; obſcurata eſſet huiuſmodi lex, non excuſabantur qui illam offendebant. Quinimò acrius eſſent accuſandi: nam quanto culpa ex libidinis vehementia magis ignoratur, tanto ob affectatam ignorantiã degrauatur magis: nulla ergo eſt cauſa cur tũc peccatum diceretur mortuum. Reſponſio autem eſt, quòd neq; Paul. illos tunc mortales excuſatos contendit, quinimò cap. 1. acerrimæ accuſationi ſubiecit idololatras, atq; alios turpes flagitioſos q; Gentium, q̃ cum Deum cognouiſſent aut certè noſſe debuiſſent, tã perueſis moribus in eũ peccaſſent. Sed ait, peccatum fuiſſe mortuum, in cognitione hominũ, qui præterq; quòd multa tunc neſciebant

Mors peccati.

Duplex expoſitio.

Alia opinio.

Concors interpretatio Patrum.

Ego autem.

Dubitatio.

eſſe

Ignorantia quomodo excusat.

esse peccata, quæ verè erant, legitima peccati ratio eos celabatur: vt supra expositum est. Et ideo peccatum in sua existimatione languebat, emarcidumq; erat, & inualidum, ad deterrendum eos: quapropter ignauia & socordia torpebant. Adde, quòd quãuis ignorantia affectata non excuset, quando tamen tractu aliquo temporis in aliqua natione corruptissimis moribus lumen naturæ obtenebratur, tunc etsi scelerum capitalium ignoratio non excuset, tamen aliorum minorũ obliuio, quæ sunt etiam contra ius naturæ, vel minuit, vel fortè nonnunq; tollit culpam: præsertim quando ferè orbis tali ignorantia excæcatus erat. His ergo rationibus, mortuum: hoc est, exile & tenuè tunc erat peccatum respectu temporis, quo lex diuina resplenduit Israeliticæ plebi.

Sed cùm venisset mandatum, peccatum reuixit. Ego autẽ mortuus sum, & inuentum est, mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

Priori differentiæ temporis supponit posteriorẽ, vbi accedente lege, & humanas mentes illustrante, reuiuiscens peccatum, hominẽ coniecit in mortem: scilicet, animæ: sic enim necesse est vsurpare hic vocem, mors. Tota hæc autẽ oratio nihil aliud est, quàm expositio illius sæpè repetitæ sententiæ, quòd lex & vetando illud, quod lubet, libidinem auget, & manifestando peccatum, excusationem adimit, præsertim diuina lex quæ aperit, peccatum, tum aduersari Deo, tum etiam & priuatione diuinæ fœlicitatis, & solutione æterni supplicij dignum esse. Hoc enim pacto & peccatũ insolescit inualescitq;, & hominẽ perimit. Quocirca si peccatũ ea ratione mortuũ erat, quod non satis noscebatur, ea quoq; ratione moritur homo reuiuẽte peccato, quòd cognoscit se peccare, vt August. ead. quæst. ait. Perseuerat hic autem personam agere hominis sub potestate peccati viuentis. At neq; secundum Orige. qui hanc temporum vicissitudinem ad illud confinium ætatum refert, vbi ratio incipit lucescere, neque secundum alios, qui hoc accommodant ad statum primorum parentum: accipi ita propriè potest, quod ait, mortuũ & reuixit, nam quod nunquàm vixit, non est mortuum: ob idq; in statu innocentiæ peccatum nullum erat mortuũ, nec propriè reuixit. Idemq; comperitur

Mortuum & reuixit.

in puero ante rationis lineam. At secundum vulgatam glossam, peccatum, quod in mundi primordijs vigente lege naturæ viuebat, mortuum iam tunc erat prope ante diluuiũ, & post in seculo Abrahæ, vbi idololatria innumero flagitiorũ satellitio stipata, in mundum grassabatur: atq; adeò obnubilabat humanas mentes, vt vix vlla esset existimatio peccati: reuixit autem occasione scriptę legis: quò enim arctius interdicti Iudæi erant idolorum cultu, eò magis impiè in eum impingebant, minusq; ideo excusabantur. Vt autem Romanos iugiter admonitos habeat, hanc peccati resuscitationem, hominisq; mortem, non vitio legis obuenisse, subdit. (*Et inuentum est, mihi mandatum, quod erat ad vitam, esse ad mortem.*) Quasi dicat. Non hæc erat mandati intentio, sed inuentum est: id est, vitio hominũ repertum deprehensumq; est, seu vsu venit, vt mandatum, quod sutopte proposito datũ erat mihi ad vitam: hoc est, vt ostendendo enormitatem peccati, quod est Dei offensio, & sublimitatem præmij, quod virtuti proponit, supplicijq; acerbitatem, quod peccatoribus cõminatur, à peccato me cohiberet, transmitteretq; in viam iustitiæ, idem mandatum inuentum est cessisse mihi in mortem.

Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.

Repetitio ferè est conclusionis suprapositæ. Est enim oratoris mos, conclusionem repetere. At quia mortis meminit, in quam illos ait peccatum per mandatum adegisse verbis nonnihil differentibus vtitur. Dixerat enim, quòd peccatum occasione accepta per mandatum operatum est concupiscentiam, modò ait, occasione accepta per mandatum seduxit me & per illud occidit. Perspice quẽadmodum ad propositum respectet, ad compositionem scilicet peccati & mortis, quæ per Adam ingressa in orbem in initio dixerat. Nam, seduxit, idem est, quod in peccatum induxit, per quod me occidit. Perparui tamẽ refert, an quod ait, per mandatum ad, occasione accepta, an verò ad, seduxit, apponas: nam & per mandatum accepta est occasio, & eadem ratione per ipsum seduxit, atque adeò occidit. Verbum hoc quidem, seduxit, illis fauet, qui hanc literam interpretantur de statu primorum parentum, vbi ait Eua, Serpens seduxit me. At verò referri etiam commodissimè potest ad tempus scriptæ legis.

Seduxit.

Enimuerò

Enimuerò licet lex, quatenus in mentem irradiat detegendo illi peccatum, neminem decipiat, sed instruat: tamen peccatum per ipsam seducit. Hoc autem seducere August. q. sæpe citata inter. 83. bifariam exponit, primò quòd suasio delectationis vehementior est dum adest prohibitio, vti in adulterio, quàm in matrimonio. Secundò quòd quæ homo facit secundum iussa legis, sibi attribuit, nisi fides doceat referenda esse in Deum. Sed forsan congruentior sit & planior sensus, quòd eadem ratione, qua concupiscentia per legem ardentius inflammatur, homo seducitur, & excæcatus, decipitur, leuius innoxiusq; quàm par esset, reputando peccatum: qua tandem causa ad deceptorium imperium particulare intellectus labefactatur, vt fieri imperet, quod non decet. Hanc siquidem ob rem dixit Aristote. Omnis peccans est ignorans. Etenim neque Euam seduxisset serpens, dicens, Nequaquã moriemini, nisi cupido cibi eam præmolisset. In qua profectò tentatione, nostra quoq; depicta est: nam pariter nos dæmon circunuenit vbi ebullit passio, attenuando & exinaniendo grauitatem noxiæ, qua nos seductione excæcatos occidit. Atqui & verbum, occidit, videtur cum præuaricatione illa Adæ admodum quadrare: illa siquidem, peccatũ fuit, per quod mors ingressa est in mundum. At competit nihilominus suo modo & cuicunq; peccato, non solùm si de morte animæ verbũ intelligatur, quæ est ipsummet peccatum, sed etiam si extendatur ad mortem tam corporis, quàm animæ, quæ consistit in morborum & calamitatum sensu, vt cap. 8. latius dicturi sumus. Mors etenim corporis in reprobis transitus est ad æternã illam inferni, vbi tam anima, quàm corpus mortis doloribus & tormẽtis eisdemq; sæuius acerbiusq; discruciantur, quàm dum corpus erat mortale. Quam idcirco Ioan. in Apoc. (vt cap. 5. dicebamus) appellat mortem secundam, eandemq; ait iustos nõ visuros. Ob idq; cum per vnũ quodlibet delictum accessio fiat illis supplicijs, fit, vt quodlibet nos verè occidat. Quapropter ait Theophy. Mors hæc & ad culpam potest & ad pœnam referri. Sed & quod ait, peccatum per mandatum occidit, eodem relabitur cum illo. 2. Corin. 3. Litera occidit: hoc est, lex iubens, non iuuans.

August. *Aristote.* *Euæ tentatio* *Occidit.* *Theophyl.* *2. Corin. 3.*

Itaq; & lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum, & bonum.

Concludit vtiq; responsum, quod institutorat in defensionem legis. Sunt tamẽ qui quatuor hæc cõmata ita distribuãt, vt, lex sancta, ad totam legem relatum velint, mandatũ verò sanctum, ad cerimonialia, quibus populus emundabatur: sed, iustum, ad iudicialia, quibus homines inter se exęquabantur: bonum, autem, ad honestatem moralium. Siquibus verò forsan hæc tam excogitata distributio nõ perplaceat, omnia de tota lege asserta possunt audiri. Lex enim, & documenta complectitur, & exempla, atq; monita, & præterea mandata. Proponit ergo prius totam legem fuisse sanctam: hoc est, puram & incorruptã, alludens ad proprium verbum legis, quod est, sancire, atq; id quidem quò ad omnes eius partes, secundum illud Psalmi. Lex Domini immaculata. Deinde in specie subdit, & mandatum sanctum, cuiusuis generis mandatum intelligas. Nam & iudicialia quoq; & cerimonialia, perinde atque moralia, ad populi sanctitatem instituta erant & ordinata. Subtexit autem, iustum, quod rectitudinem & ęquitatem in se legis significat, & bonum, quantum ad effectum eius: qui est secundum Aristote. 2. Ethicor. vt bonos faciat ciues. Vnde vbi dixit Psalmista, Lex Domini immaculata, statim subdit, Conuertens animas: & testimonium fidele, sapientiam præstans paruulis, id est, ineruditis & humilibus. Iustitiæ Domini rectè. &c. Hoc ergo est, quod lex est in se: vnde Manichæi, & Marcionis hæresis palam damnatur, eorumq; in legem blasphemiæ, quam quidem legem diffamabant, & tanquam malam proscribebant. Nam quod legitur Ezech. 2. Dedi eis præcepta non bona, huc penitus refertur, quòd præcepta cerimonialia erant imperfecta, quæ gratiam non cõferebant, neq; erant perpetuò duratura: vnde & de iudicialibus subditur, Et iudicia in quibus non viuent. Quid autem fecerit lex per accidens, subdit.

Quatuor comata. *Psal. 18.* *Aristote. 2. Ethic.* *Manichæi.* *Ezech. 2.*

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccãs peccatum per mandatum.

Proponit autẽ accidentariũ transuersumq; effectum legis per modum quæstionis. Nunquid lex, quæ per se bona erat, facta est mihi

 mors?

mors? Absit. Intuere attentè lector, quanta fide tueatur legem. Non enim satis duxit eam per se sanctam, iustam & bonam prædicare: sed si quis fortè cogitasset, saltem homines vitio suo eam deturpasse, fecisseq;, vt ipsa esset lethifera, id etiam interdicto negat. Illa quippe ita suapte natura viuifica erat, dataq; adeò in subsidium vitæ, vt nullo modo, neq; per hominũ corruptelam facta sit mortis causa. (*Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem.*) Id est, non ipsum mandatum legis seduxit & occidit hominem, (repræsentat enim hominem peccatis inquinatum,) sed peccatum, vt appareat peccatũ, per bonum (scilicet mandatum) operatũ est mihi mortẽ. At verò litera hæc variè distinguitur apud diuersos authores. In nonnullis etenim Græcis exemplaribus clausula superioris textus sic terminatur, Quòd ergo bonum est, factum est mihi mors? absit, sed peccatum, vt subintelligatur, factum est mihi mors, & inde subsequatur altera clausula, vt appareat peccatum, id est, vt seipsum proferat, per bonum operatum est, &c. At verò Orige. Chrysost. Theophyla. cum Latinis omnibus sequuntur distinctionem, quæ est in nostra translatione. Hoc autem quod ait, peccatum, vt appareat peccatum, nonnulli sic exprimunt: peccatum: hoc est, iniquus animus, vt in sua se asserat libertate, cõtra prohibitionem prorumpens, per mandatum, quod suapte natura est bonum, operatur mortem. Attamen quam citati modo Patres concipiunt, planior intelligentia est. Peccatum (seu cõcupiscentiam intelligas, seu peccatum ipsum, pro vt supra exponebamus) vt vel per hoc se pandat, appareatq; quàm sit res iniqua & praua (puta q̃ optimis remedijs malè vtatur) per mandatum bonum, quod veluti salutifera medicina adhibitum est in remedium, operatum est mortem. At verò ne id de solo peccato Adæ dictum crederetur, per quod mors introiuit in mundum, addit. (*Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.*) Ac si dixisset. Nolo ego negare, ante scriptam legem per peccatum Adæ patuisse morti aditum in mundũ: nam dictum est, quòd per vnum hominem introiuit peccatum, & per peccatum mors: & quòd ab Adam vsque ad Mosen regnauit mors, sed doceo, quòd peccatum, quod per legem Mosis incrementum accepit, cumulatius & supramodum operatum est mortem, multiplicando mortis iura: qua ratione vnũ peccatum, causa aliorum fit. Et hoc sonat quod ait, vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. In Græco nomen peccati, ἁμαρτία, fœminini generis est, cui apponitur adiectiuum, peccatrix. Et ideo Origenis interpres transtulit, vt fiat peccator peccatum, hoc est peccatum ipsum fiat supra modum peccator, puta causa peccati. Sed interpres noster ad attenuandam amphibologiã, ne, peccator, conseretur prædicatum esse hominis, transtulit per participium, vt peccatum fiat supra modum peccans, id est, peccatum per occasionem mandati fiat exuberantior vehementiorq; causa plurium peccatorum. Etenim quæ pauciora leuioraq; erant ante legem, plura, grauioraq; facta sunt occasione legis.

Varietio lectionis.

Orige.

Peccatum vt appareat peccatum.

Origen. interpres.

TERTIA *pars capituli*

Scimus enim quòd lex spiritualis est, ego autẽ carnalis sum, vænundatus sub peccato.

Hactenus legem ab accusatione illorũ defendit, qui illam, velut lethiferam damnare cogitarẽt: iam nunc in hac tertia sectione huius capitis, quàm fuerit iusta & bona, aperire constituereq; pergit ratione sumpta ab eiusdem legis optimo proposito, & quem in nobis sortitur saluberrimo effectu, qui est, spiritum aduersus carnem instruere, irroborare, iuuareq; & fouere. Sed est præterea particula hæc superioris expositoria. Edisserit hic enim Paulus id quod dixerat, non legem, quę bona est, causam fuisse, vel peccati, vel mortis, sed peccatum per mandatum operatum fuisse vtrunq; malum. Id autem demonstrat per certamen & duellum, quod in nobis metipsis intestinum est inter carnem & spiritum: quæ duæ sunt diuersæ naturæ, ex quibus compacti sumus. Producit itaq; statim statuitq; contrarias partes, sibiq; inuicem aduersantes: nempè legem & carnem. In epistola ad Galat. inter portiones ipsas homini internas idem ait, bellum geri: Caro enim inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Sed quia lex à parte eiusdem spiritus dimicat, rationem instituens, vetansq; carni succumbere, eãdem hic prorsus pugnam depingit inter legem carnis & legem spiritus. Proponit igitur. (*Scimus quod lex spiritualis est, ego autem carnalis.*) Scimus inquit, hoc est, constitutissimum omnibusq; adeò in confesso esse debet, qui legis naturam scrutantur: vti ipse faciebat Paulus: sermonem nanq; prosequitur de lege Mosis, quæ quantum ad præcepta moralia, eadem erat cum nostra. Eandem

Galat.5.

dem quippè legem spiritualem cognominat. Primùm ratione causæ: fuit enim in tabulis digito Dei scripta, vt habetur Exod.32. digiti autem nomine, Spiritus sanctus nuncupatur: nam in hoc digito aiebat se Christus eijcere dæmonia. Dicitur deinde spiritualis, ratione effectus: quoniam lex, regula est & norma spiritus colluctantis cum carne. Et præterea quia litera antiquæ legis, quæ figura erat & vmbra futuri Euangelij, spiritualiter erat intelligenda. Hæc inquam fortè ratione legem hic veterem appellat, legem spiritualem, id est, spiritus prænunciam: legem verò euangelicam appellat cap. proximo legem spiritus vitæ, legem scilicet, continentem in se præsentiam Christi, vel quia illa scripta erat in tabulis, hæc verò in cordibus spiritu Dei viui: quod loco citato fusius expositurí sumus. (*Ego autem carnalis.*) In homine, vt qui ex anima constat & corpore, duæ discernuntur portiones, superior scilicet, cui ratio præest, & sensualis inferior, quæ iniussu rationis in obiecta sensibilia per se fertur. A priori homo est, diciturq; rationalis: à posteriori verò, sensualis & carnalis. Refert tamen plurimùm ad intellectum huius literæ, illius hic meminisse, quod supra iterum à nobis dictum est: nempè illud esse simpliciter hominem, quod ei cõpetit ratione formæ, à qua sortitur speciem & nomen: illud autem secundum quid, quod competit ratione materiæ. At verò carnalis, bifariam dicitur, vel quia ratio per voluntatis assensionem subiugata est carni, vel quia citra huiusmodi assensum subiecta est pugnę & molestię carnis. Modus prior competit solis peccatoribus, posterior verò patet lege cõmuni in omnes filios Adæ, quamlibet iustos: Vterq; autem modus conuenit homini ratione peccati. Et ideo subiungit. (*Vænundatus sub peccato.*) Quasi dicat, Homo in sua conditione non fuit creatus carnalis, sed liber à seruitute peccati: veruntamẽ factus est carnalis, quia venditus est, atq; adeò seruus constitutus mancipiumq; peccati. Vendit se autem homo non alio precio, quàm vt suũ expleat sensualem appetitũ: quò illud spectat Esa.50. Ecce iniquitatibus vestris venditi estis. Igitur si carnalitatem accipias pro sola rebellione sensualitatis, quæ citra crimẽ reperitur etiam in viris iustis, in illam nos vendidit seruitutem primus parens, cuius præuaricatione dispoliati sumus originali iustitia. Si autem vsurpetur carnalitas priori modo pro victoria carnis, quam obtinet in solis iniquis, huic tyrannidi quilibet per propriam voluntatem mancipatur. Secundũ hos duos igitur significatus carnalis hominis geminus est, bipertitusq; sensus huius sermonis Pauli, vsq; ad finem capituli: Orige. nanq; super hunc locum & Chrysost. posteriorem amplexi sensum aiunt, hic Paulum personam agere illius, qui secundum carnem in peccati potestatem deditus viuit. In qua sententia fuit iunior August. vt patet lib.83. quæstionum, q. 66. Vbi ait, verba hæc esse hominis sub lege constituti, nondum sub gratia. Postmodum verò senex, vt est videre contra Iulianum lib. 6. cap. 11. Et lib. 1. retract. cap. 23. Et latè lib. contra duo epist. Pela. ad Bonifa. His quippe locis inter enarrandum hunc locum, in cõtrariam abijt sententiam: nempè quòd loquatur hic Paulus in persona sanctorũ, quorum gemitum, contra carnales cõcupiscentias dimicantium, videtur se hic audire. Quemadmodũ inquit, locum hunc intellexit Hilar. Gregor. (scilicet Nazianzenus) Ambro. & cæteri Ecclesiæ sancti, notiq; doctores. Et reuera germanus hic intellectus est Pauli, & genuinus. Enimuerò cum ab illo loco, Peccatum non cognoui nisi per legem, personam (vt diximus) humani generis indutus fuerit, personas subinde diuersas refert, nunc scilicet hominem gratia destitutum, nunc verò illum qui in gratia constitutus est: in quem aptissimè conuenit tota hæc subsequẽs oratio, vt per singula eius membra liquescet.

Lex spiritualis.

Exod.32.

Luc.11.

2.Corin.3.

Duæ portiones in homine.

Carnalis dupliciter.

Vendit se homo peccando.

Esa.50.

Duplex sensus.

Orige. & Chrysost.

August.

Sensus germanus Pauli.

Quod enim operor non intelligo, non enim quod volo bonũ, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio.

Sistamus ergo nobis ob oculos iustum quempiam, conflictu carnis afflictum, verbis nanq; illius instituit Apostolus, tum legis bonitatem & virtutem: tum etiam peccati, cõcupiscentiæq; malignitatem & pertinacissimã pugnam exaggerare, vt superiorem orationẽ amplificet. Nempè quòd peccatum, non modò in eo qui non vtitur auxilio Dei per mandatum accumulat grauiora, verùm in eũ etiã quem adiuuerit eius gratia, infestissimè subsultat, instigando ad malũ. In quo pariter & virtus gratiæ patentius exerit se se, vt quæ rationem continet, ne corruat. Sed est præterea obseruandus Apostolus, quemadmodum ob alternas vices spiritus & carnis alterum se à se ipso subinde inducit, duarum personarũ vi-

August. cesunctus, carnalis scilicet & spiritualis. Augustino in lib. 83. quæstionum, & hic Ambrosio verbum hoc, Quod operor nõ intelligo, perinde est, ac si dictum esset, peccata quæ facio non cognosco: quia non illa inuenio scripta in regulis veritatis, Nam aliud per legem scio, aliud ago. Hæc autem expositio aptius quadraret, si verba hic texerentur de homine seruiente iniquitati. Nam si sermo fiat de viro iusto, cõgruentius exponitur ab alijs in hunc sensum, Id quod operor nõ agnosco, hoc est, non approbo, sed me inscio, meaq; inconsulta voluntate, fit. Etenim cum orationem exorditur de illis motibus sensualitatis, quæ citra consensum voluntatis exiliunt, & voluntas nihil velit nisi præcognitum, initium capit dicendi à cognitione: proponens multa se operari per sensualitatem, nulla præuia cognitione intellectus, vel saltem absq; certo iudicio, quæ idcirco quantùm ad rationem attinet, potius dicimur pati per sensus, quàm agere. (*Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio.*) Sunt exemplaria Græca, in quibus neutra illarum vocum, bonum, malum, extat: constat tamen, illis ex punctis, sententia eadẽ, licet per illas explicatior fiat. Et sunt inferius in simili oratione expressæ, vnde fit mihi coniectura (vt illic adnotabimus) hic nõ ab Apostolo, sed ab aliquo fuisse adiectas, quia illas vidit infra extare. Est autem hoc tum declaratio, tum probatio proximi verbi. Quod enim dixerat, quod operor non intelligo, apertius significantiusq; profert. Non enim. & cæt. Est hic tamen ante oculos habenda diuisio illa peccatorum, quæ fit in commissionem, contra affirmatiuum præceptum: atq; omissionem, contra negatiuum: quam forsan nobis suggerit Paulus hac bimembri oratione, vbi ait, Non enim quod volo (puta opus affirmatiui, seu præcepti, seu consilij) illud ago, sed quod odi, (scilicet rem prohibitam) illud facio. At verò si in priori articulo intelligas, non ago, vbi adest necessarium tempus præcepti, nõ id tunc ad statum viri iusti pertinet, siquidem omissio illa, lethalis est. Si autem ad tempus referas, quo consilium est facere, id & viro quoq; iusto vsu venire potest: nempè, vt renitentia sensualitatis id non faciat: puta ob ignauiam pigritiamvè, aut alium languorem, vel ægritudinem animæ. Pariter in posteriori membro, si quod odimus facimus, transgredientes præceptum, id quidem iustitiæ repugnat. Quòd si nobis vel nolentibus, vel nõ aduertentibus, sensualis appetitus naturali surreptione nos subitò impetat certè illic nihil subest, nec leuissimæ culpæ. At dum illecebra eousq; prorepserit, vt attendens ratio in mora sit reprimẽdi, culpa eò tunc innascitur venialis, quæ ante voluntatis assensum, vel in rem, vel in delectationem, haud est mortalis. Scisciatur hic forsan addubitans quisquam, quomodo possunt actiones illæ contrariẹ simul consistere & cohærere? Videlicet voluntas absq; opere, & rursus, facere quod nolis. Facilis est responsio, q̃ dum quis non facit quod vult bonum, voluntas illa non est absoluta, & ad particulare determinata: hanc enim vbi facultas suppetit, protinus consequitur opus, sed esse potest voluntas in genere, vt idem sit, quod volo, ac si dicas, quod ratione admonitus sum velle. Potest esse & particularis, quam scholæ, explicationis gratia, permittunt, velleitatem appellari: quæ quidem non repugnat absolutæ appetitioni sensus in contrarium, qualis est, vellem facere, & nihilominus non facio. Eodem ferè modo alterum membrũ audiendum est. Etenim dum nolo in peccatum consentire, non obstante quauis sensuali commotione, simpliciter & absolutè illud odi: sed id dicor facere secundum quid per sensum: nam illud prorsus simpliciter agimus, quod per voluntatem agimus. Vbi autem assentimus malo, quod facimus, tunc iam non simpliciter odimus, quanuis qui cum vehementibus passionibus decertat, illisq; contra nititur, is quidem, dum superatur & vincitur, licet non simpliciter, tamen secundum quid per nolleitatem (vt cum scholasticis sic loquamur) odit id, quod simpliciter vult & facit. Qua ratione ait. 3. Ethic. Aristot. quòd qui in naufragio exonerat merces in mare, secundum quid nollet, sed simpliciter & in particulari vult.

Peccatorum diuisio.

Motus subitus.

Addubitatio

Conditionales voluntas.

Aristote. 3. Ethi.

Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Concludit vtrãq; propositionẽ, quam hic constituerat stabilire: puta & quòd lex sancta sit, spiritualis & bona, & quòd peccatum sit carnale & iniquum, sub quo homo venditus est, atque vtramque elicit ex proximè præfato verbo. Et de lege quidem sic, Si quod nolo inquit, illud facio, in hoc quod nolo, consentio legi, quia bona est, id est, obtempero illi, seu illam probo, vt quam hoc testimonio cognosco esse bonam, quod manifestat mihi prohibetq; peccatum. De peccato autẽ sic. (*Nunc autem. &c.*) Id est, si me nolente, legiq; consentiente illud operor, quod est malum, consequens fit: vt, neq; ego illud, neque lex faciamus, sed quod habitat in me peccatum. Perspice quomodo hic simpliciter facit homo quod iudicio rationis agit per voluntatem: hac enim de causa non dixit solum, voluntas consentit legi, Sed, ego consentio. Neq; ait, Non voluntas operatur, at, Non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Ex quo rursus subsequitur, sententiã hanc de viro iusto enunciari, dissentiente à cupiditate carnis. Et respicit ad illud cap. 6. Non exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Etenim dum per voluntatem non exhibemus: huiusmodi arma, non nos, sed concupiscentia citra culpam mortalem nostram operatur. Vnde. 2. Cor. 10. In carne, inquit, ambulantes non secundum carnem militamus. En locus vbi secundum August. & complures enarratorum peccatum transfertur, vt vsurpetur pro concupiscentia rebellante contra rationem, tum quia causa, tum quia effectus est peccati, licet (vt paulò ante dicebam) absq; vlla fortè figura intellexit peccatum Adæ habitare in nobis, eò quòd concupiscentia virtus est, & seminarium, per quod peccatum ipsum primi parentis, modo quodam non improprio, habitat in nobis: parturitq; nostra delicta, sicuti diabolus dicitur habitare in homine sceleratissimo & pestilentissimo, tametsi in illo non sit per essentiam. Et ait, non vtcunq; esse in nostra carne peccatum, quasi in transcursu, verùm inhabitare, tanquam rem nobis cognatam. Est enim vis illa concupiscentiæ, si principia hominis naturalia spectes, naturalis & ingenita, quæ homini ideo condito in puris naturalibus inesset: sed est nihilominus effectus peccati Adæ, per quod iustitia originali nudati sumus, quę eiusmodi cõcupiscentiã rationi subiugabat.

Loquitur de viro iusto.

2. Corin. 10.

Habitat in me peccatum

Scio enim quòd non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam nõ ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Probat breuissimè non habitare in nobis, hoc est, in carne nostra bonum, sed peccatũ: id est, peccati reliquias & semina: eò quòd velle adiacet nobis, perficere autem minimè. Et spectat hoc verbum ad illud, Non enim quod volo bonum, hoc ago, Sed intuere correctionem, in me, hoc est, in carne mea, Vt sis continenter admonitus, id quod est in carne, non esse simpliciter in homine, quatenus rationalis est. Admonemur eodem præterea verbo, in anima iusti viceuersa non malum, sed bonum habitare, hoc est, gratiam ac numinis opem. Quocirca nihil huic loco repugnat, quod capit. subsequenti ait, Inhabitare in nobis spiritum Dei, qui in nos per sacrum lauacrum effunditur. Neq; verò illud. 1. Corin. 6. Nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti: illic enim ius duntaxat exprimit, quòd Deus ratione creationis, sicuti & Christus causa redemptionis in corpora habet nostra, ne exhibeamus eius membra seruire iniquitati, sed illi tanq̃ templum eius manibus fabrefactũ, eiusq; cruore reædificatũq̃ obrem subdit, Empti estis precio magno, Hic veruntamẽ prodit malum ex peccato Adæ in nostra carne relictum. Ducit itaq; argumentum ab effectu, qui index est signũq; & propalatio causæ hoc modo. Velle adiacet mihi, perficere autẽ non item, experimento ergo cõpertum habeo, nõ habitare in carne mea bonũ, sed peccatũ. Porrò autẽ hoc quod est, velle adiacet mihi, perficere autẽ bonũ, non inuenio, accõmodare vno modo possumus viro iam sanctimonia prouecto & cõsummato, qualis erat Paulus. Et tunc facilè est videre, quo pacto similibus sanctis velle adiaceat: hoc est, præsto sit: habent enim virtutẽ cõsuetudine ferè in naturã versam, vt in prõptu habeat per Dei fauorẽ velle quicquid honestum est. At verò argumentabitur quis fortè, q̃ videtur & posse quoq; perficere: aliàs quomodo dicuntur perfecti, vt secernantur ab incipientibus & proficientibus. Aug. lib. cita to contra Pelagianos ad Bonifa. ait, perficere, hoc loco idẽ pollere, quod nullatenus concupiscere: id quod in hoc corruptibili corpore nõ est posibile, à quo idcirco corpore mortis liberari cupiebat Apostolus, vt paulò hic post subiungit: propter eum, quẽ patiebatur angelum

1. Corint. 6.

Perficere.

August.

angelum Sathanæ ipsum colaphizantē: qua etiam de causa castigabat corpus suum & in seruitutem redigebat. Potest autem & altera adhiberi ratio huic proxima. Videlicet quòd in quantocunq; fuerit sanctitatis culmine iustus, non valet bonū ita perficere, quin quandoq; aliquid venialis culpæ illi obrepat, quo contaminetur eius opus. Nulla ergo repugnantia est, vt sit quis perfectus perfectione viæ, & tamen non adiaceat ei perficere, hoc est, omnia venialia cauere. Perfectio enim cœlestis patriæ est corpus habere spirituale, ob idq; neutiquam spiritui aduersum: perfectio autem viæ est rectà illuc pergere: culpa verò venialis non est declinatio à recta via, sed demoratio quædam, quæ perfectioni huius seculi nō repugnat. Idem enim Apostolus qui ait, Si dixerimus quia peccatū nō habemus, ipsi nos seducimus, ait quoq;, Qui seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est. Quod vtiq; perfectionum discrimen insinuat Paulus ad Philippen. 3. Vbi prius ait, non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim, postq; verò subdit, Quicunq; ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. &c. Vt, prius, ad perfectionem triumphantium referas, posterius, verò ad hanc, quæ est militantium. Hanc veruntamen disputationem pluribus instruximus aduersus Lutheranos lib. 3. de na. & gra. cap. 4. qui veritati contrarij negant, præceptum dilectionis Dei perfectè in hac vita impleri posse, quò minus quauis actione nostra contra illud peccemus: nescientes destinguere inter perfectionem viæ, & perfectionem patriæ: quarum altera quidem meritum est per impletionem legis, altera verò præmium per fructus perceptionem. At verò si hanc eandem Paulinam sententiam coaptare volumus, vel proficientibus, vel incipientibus, clarius patebit quo pacto velle adiacet nobis: perficere autem, minimè. Oculata enim experientia docet, quantò sit difficilius opus bonum re exequi (si hoc fortè Apostolus appellat hic quoq; perficere) quàm illud velle, hoc est, animo proponere. Dum enim intemperatum, qui in omnem est libidinem effusus, timor Dei percellit, potest quidem à periculorum vnda in bonam mentem iactatus, sanctum concipere propositum, sed tamen vt opere id perficiat, illic totus est labor. Et incontinens, qui primordia tantùm habet virtutis, duellumq; durum sustinet cum passionibus, citam habet voluntatem bonam: perficere autem opus, non item, quoadusque virtus altas iecerit radices, & amore homo incipiat agere, quod timore cœperat. Huc pertinet parabola Euāgelij de semine iacto, quod cecidit, vel secus viam, vel in petrosis, vel inter spinas, quod ob varia impedimenta non retulit fructum. Hunc præterea sensum optimè tractat Origen. per exempla in alijs artibus. Qui enim, verbi gratia, vult sapiens fieri, non statim vt voluit, sapiens effectus est, sed adhibendus est labor, studium, solicitudo, vigiliæ, doctrina & institutio: idque vsu venit in alijs quibusque artibus, atque adeò multò hæc magis necessaria sunt in comparanda vel pudicitia, vel mansuetudine, vel cæterarum vnaqualibet virtutum. Hæc fermè ille. Non quòd, vel ad virtutis cognitionem longo opus sit studio, vel quòd Deus præsto nō adsit nobis, sed quòd ad perdomandum vim concupiscentiæ, ad fallendas mundi versutias ac technas, cauendaq; pericula, atq; adeò ad debellandas potestates aëris, omnis est cura necessaria, sedula vigilantia, summusq; conatus. Adeò vt tepidus frigido peius audiat apud Deum: nam, vtinam calidus inquit, esses aut frigidus: sed quia tepidus es, incipiam te euomere de ore meo. Alludens ad gustum subcalidæ aquæ, quæ citius nauseam commouet, quàm si vel calida omnino esset, vel frigida. Potest tamen haud ineptè & perficere, hic vsurpari pro eo, quod est, perseuerare vsque in finem: in quo plus etiam est difficultatis, quàm in eo, quod est, & velle, & operari bonum. Ad quam ideo perseuerantiam singulare auxilium & fauorē agnoscunt theologi esse necessarium, præter illud, quod requiritur ad ingrediendum salutis viam. Est autem hic vnus, quem ex locis sacris pro se adferebant Pelagiani, dicentes, Saltem incipere opus iustitiæ apud Deum, esse à nobis: nam velle inquit, adiacet nobis. Erant autem vel in hoc iniqui hæretici, quòd non auscultabant Paulum illis alibi respondentem. Ait enim Philippensibus, Deus qui operatur in vobis & velle & perficere. Et Corinthijs, Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis: quæ tamen cogitatio voluntatem antecedit. Igitur vbi ait, velle adiacet mihi, non negat, quin illud sit quoq; donū Dei (loquitur enim in persona viri iusti de voluntate illa, quæ grata est Deo) sed hoc planè sibi vult, quòd velle multis donatur, quibus non protinus datur perficere, vti expositum est. (*Non enim quod volo bonum, hoc facio. &c.*) Hæc verba eadē propemodū sunt, quæ supra sunt exposita:

Perfectiones præsentis ac futuri seculi.

1. Ioan. 2.

Philip. 3.

Lib. 3. de na. & gra. ca. 4

De incipientibus & proficientibus.

Math. 13.

Orige.

Vtinā sis frigidus. &c.

Apoc. 3.

Ad perseuerandum requiritur auxilium.

Pelagiani.

Philip. 2.

2. Corint. 3.

exposita: nisi quòd illic formam habebant propositionis, hic autem confirmatæ iam cōclusionis. Atqui per hoc mihi suadetur, illic superius non esse in Paulo voces illas, bonū, malum, nam aliàs, non repetisset hæc verba, quæ omnino essent eadem, Sed cum illic in confuso dixisset, Non enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, illud facio, nunc explicatius ex dictis concludit, quid illud sit, quod volo, quidq; illud, quod odi, nempè quod alterū sit bonum, alterum verò malum. Cætera illic enarrata sunt.

Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniā mihi malū adiacet. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem.

Perseuerare etiamnum pergit in tractanda pandendaq; illa bimembri propositione, lex spiritualis est, ego autem carnalis. Quorum priori membro appendit prius corollarium hanc expositoriam cōclusionem, moxq; posteriori alteram. Dixerat legem spiritualem esse, oculum semper habens ad legem Mosis spiritualitatem ergo eius elucidat, hic inferens ex ijs quæ dicta sunt. (*Inuenio igitur legem. &c.*) Hæc veruntamen conclusio non vno, nec simplici quidem modo exponitur. Est enim, vt Orige. Chryso. & Theophy. fatentur, obscura & trunca, alicuiusq; appetens supplementi. Atqui doctores isti, Ambrosiusq;, & ad Boni facium August. omnes illam interpretantur de lege Mosis, cuius & bonitas & pariter necessitas hic asseritur (vt aiunt) ab Apostolo: fuit enim necessaria ob malum illud, quod in carne abditum est nostra. Ob idq; Orige. ita paraphrasticè legendum censet, Igitur quia malum mihi adiacet, volens facere bonū, inuenio legem Dei, & condelector ei. &c. Perparum differenter Chryso. Legem inquit, inuenio patrocinantem mihi volenti bonum facere: scilicet, contra malum, quod adiacet mihi. Et pariter Theophyla. quo & Ambro. propendet. Neq; profectò illud admodum respuerem interpretamentum, quod ab alijs excogitatur: videlicet, Inuenio legem, volenti mihi facere bonum ostendentem, quòd malum illud, quod inuitus facio, mihi adiacet, non ipsi legi. Arridet enim hæc paraphrasis superiori sententiæ, qua dictum est, non legē, sed malum, quod in me habitat, causam esse in me peccati & mortis. At licet hunc sensum de lege Mosis ob egregiam authoritatem tantorum Patrum amplecti debeamus: in quorū gratiam, hanc ego feci diuisionem textus, vt id quod sequitur, condelector legi Dei, esset veluti appositio ad id quod præcesserat, Inuenio legem, Nihilominus tamen intonare hic aliud poterit Paulina mens cuiuspiam auribus: nempè vt cum ait, Inuenio legem, illam membrorum intelligat, vt dictio, quoniam, non sit causalis, sed sit potius veluti coniunctio, quòd. Hoc modo, Inuenio legem volenti mihi facere bonum, legem, inquàm, hanc, quòd adiacet mihi malum, eandemq; adeò cohibentē, ne quod volo facere bonum, hoc agam. Vt deinde transitum faciat Paul. ad bonam legem, dicens, condelector enim. &c. Et rursus reuertatur ad explicandam legē membrorum, video aliam. Quanuis tunc melius esset, autem, q̄, enim. Nam, enim, cum reddat causam superioris sententiæ, patrocinari videtur priori sensui, quem doctores sequuntur: quem ideò tenendus est, vt totus hic textus de lege bona, subsequens verò, video autem, de mala audiatur. (*Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem*) Eandem hic legem Mosis cognominat legem Dei: interiorē autem hominem, intellectualem partem nuncupat, in qua est Dei imago, mentem scilicet, spiritum & rationem: qui quidem homo internè officia sua & munera complet per voluntatis arbitrium. Ad differentiā partis sensualis, quæ circa res corporeas versatur, & per corporeos sensus forinsecus mouetur, & sæpenumero extra rationis lineam. Igitur distinctio inter hominem interiorem atq; exteriorem non eadem est, quæ inter animam & corpus. Nam homo nomen suppositi est, nō partis: sed ea quæ inter hominem, quatenus ratione & intellectu viget, quibus vtitur contra inclinationem sensus, & eundem hominē quatenus sensuali appetitui obsequitur præter rationis ordinē. Eosdem appellat Eph. 4. Veterem & nouum hominem. Inter quos & certamen illud est, de quo ait ad Gala. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē. Igitur vt supra dixerat, Consentio legi, quia bona est, ita & modò, condelector legi. Neq; ait solùm, quòd voluntas condelectatur, sed ipse: quia quod iudicio & voluntate fit, id homo absolutè facit. Et ait, Condelector, geminam insinuans voluptatem, alteram carnis, alteram legis, ostendentis malignitatem carnis. Et ideo insinuat, quòd licet secundum externum hominē condelectetur carni,

Coniectura authoris.

Distinctio inter hominem interiorem & exteriorem.

Orige.

Chrysost.

Ephe. 4.

Gala. 5.

carni, secundum tamen internum condelectatur legi Dei. Imò ille qui eousq; sanctitatis, quò Paulus, fuerit progressus, angelum quidem pati potest colaphizantem, haud tamen voluptatem carnis, quæ oblectet.

Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantẽ me in lege peccati, quæ est in membris meis.

Post declaratam particulam priorẽ supra assertę conclusionis, lex spiritualis est, attexit amodo & alterius expositionem, puta, ego autem carnalis venundatus sub peccato: Ait ergo, Video aliam legem in membris meis. In membris inquit, sicut supra dixerat, in me, hoc est, in carne mea, vt membra contra interiorem hominem collocet, quem iam nunc denominat mentem, in qua inscripta est lex Dei. Et ideo ait, aliam legem repugnantem legi mentis. Quatuor ergo nobis leges suggerere hoc loco videtur Paulus, duas duabus alteris oppositas: scilicet, legem membrorum, legi mentis repugnantem: & legem peccati, legi etiam Dei aduersantem. Et quanuis simplicius forsan alicui existimetur, legem mentis in eandem cum lege Dei coincidere, sicuti & legem membrorum cum lege peccati, nonnihil tamen fortè discriminis ex rerum natura scrutari possumus. Etenim inter legem mentis, legemq; Dei ita differt, vt inter effectum & causam: est enim lex mentis nihil aliud quàm impressio in mẽte, & participatio quedam legis æternæ Dei: lex autem membrorũ est inclinatio naturalis potentijs sensitiuis ingenita, & per membra diffusa, quæ in sua obiecta secundum vim suam totam prosiliunt: hæc etenim inclinatio lex sensualis naturæ dicitur: sicuti lex ignis est, sursum ferri: lex autẽ grauis, deorsum cadere: at lex peccati est impetus idem, quatenus voluntatem à ratione deflectit: illa enim est linea & norma, seu potius obliquitas, in qua consistit ratio peccati. Dicitur ergo lex peccati, quia sicut lex Dei dirigit mouetq; nos & ducit ad bonum rationis, ita & illa membrorũ inclinatio dirigit, seu proprius, à ratione in obliquum diuertit nos ad malum. Vel nuncupatur lex peccati, ex eo quòd est quasi posita & præscripta à primo peccato Adę tanq̃ eius effectus, ea ratione qua per illam præuaricationẽ dissoluta est cõcupiscentia freno originalis iustitiæ. Quinimò & à Deo quodammodo posita est. Non quòd Deus intentus fuerit ad malum, sed q̃ est effectus diuinæ legis, per quam talis mala inclinatio deserta fuit ab originali iustitia in pœnam peccati, atq; adeò inflicta lapsę naturæ ad exercitiũ. Itaq; eadẽ inclinatio diuersis rationibus, & lex membrorũ est, & lex peccati. Quapropter, vt de diuersis discretè fatur Apostolus, sed tamen cum ambæ existant in membris, ait, quòd lex membrorum captiuat hominẽ in lege peccati, quæ est in membris. Ex eo enim q̃ inclinatio illa & conatus naturæ quanta vi potest fertur in sensibilia, fit, vt voluntatẽ extra lineas rationis pertrahat, vbi fit mancipiũ peccati. Igitur dimicat lex membrorum repugnando legi mentis, eò quòd ad diuersa conatur: vincit autem dum cedit voluntas desciscitq; à ratione in regnũ peccati. Et annuit Paul. hoc verbo captiuitatis, ad id quod supra dixerat, Cùm serui essetis peccati. Quapropter de verbo hoc coniecturam faciebant illi, qui arbitrabantur hæc Paulũ nõ de se, sed sub iniquorum persona asserere, siquidem ipse nõ erat captiuus sub lege peccati. At verò sub iugo esse peccati, nõ solùm ille censetur, qui peccato seruit, sed ille etiã (quanuis alio significato) qui molestias perfert, quas lex nobis peccati facessit.

Quatuor leges.

Lex peccati.

Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem, legi peccati.

Claudit ergo orationem, quam inde exorsus est, vbi dixit, Per vnum hominem peccatum, & per peccatũ mortem inoleuisse. Hanc vtiq; mortis elegiam terminat exclamatione hac interrogantis, & responsione, & cõclusione: quoniam trimembris est textus præsens. Peccati etenim sæuissimã seruitutẽ, quam in carne mortali perpetimur, magna hactenus exaggeratione prodidit, à qua nec per legem poterat, nec per gratiam videbat se liberari: nam rogauerat à se amoueri angelum, qui ipsum colaphizabat, à quá petitione fuerat repulsam passus. Igitur quasi sub iugo pressus altissimũ ædit suspiriũ. (*Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?*) In græco quoniã idẽ est casus ablatiui & genitiui, amphibolũ est pronomẽ, vtrũ legendũ est, De corpore mortis

Amphibolo-giagræca.

mortis hoc, an, De corpore mortis huius. At verò non solum Latini, sed Chry. & Orig. legunt, mortis huius. Et est sensus, Quis me liberabit de corpore, in quo hoc genus mortis adeò inoleuit, vt ferè inuitos homines contra legem & gratiã Dei sub iugum redigat peccati. Non ergo simpliciter corpore, quatenus sedes & organum naturale est animæ exui cupit: sed exoptat eo exonerari, qua ratione subiectum est corruptioni, eò quòd corpus quod corrumpitur aggrauat animam. Vbi & aliud designat spirituale corpus, in quo appetit viuere. Vnde. 2. Cor. 5. Nolumus, inquit, expoliari, sed superuestiri. Et veluti qui optimè nouit rationem veræ infœlicitatis & miseriæ, ita se infœlicẽ arbitratur, quòd vllo sit pacto legi peccati obnoxius. Miseria enim & calamitas nulla est, nisi quæ à peccato existit. Porrò autem exclamatio hæc testimonio est, suam hic Paulũ personã repræsentare: haud nanq; de tam profundo pectore haurire hoc suspirum poterat, Quis me liberabit de corpore mortis? nimirũ euellente nos à lege Dei, nisi qui eodem affectu & feruore alibi resonat, Quis nos separabit à charitate Christi? Sed quanto hic pudore, vecordia, imò cęcitas, duritiesq; nostra perfunditur. Ingemiscit lamentabiliter Paulus, dissolui cupiens corpore, vnde periculũ imminebat peccandi, nobis autẽ adeò nullus inest flagitiorum nostrorũ sensus, vt in eorum vinculis, non absq; gemitu modò, verùm absque vllo metu iaceamus. (*Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.*) Chrysost. & Theophyl. atq; ad Alagassiam Hiero. non legunt, Dei, sed, Deo, puta, Gratias ago Deo. Quam lectionem recentiores interpretes amplexi multis verbis cõtendunt persuadere. Et fatemur in codicibus modò græcis ita plurimum legi. In nonnullis inquã citra cõtrouersiam per verbum, εὐχαριστῶ, quod est, gratias ago, in alijs verò non est nisi, gratia Deo. At verò si propositum hic phrasimque Pauli, solennemq; ipsius loquendi morem isti obseruassent, non adeò pugnanter illam propugnarent lectionem, sed in hanc potius vulgatam subscriberent. Hanc enim hic, quicquid ipsi fingant, magis videtur sequutus Orige. & replicatissimè apertissimeq; inculcat Ambro. & citra vllam controuersiã vbiq; Aug. quorum verba lectori cõmittimus speculanda & perpẽdenda. Et primũ, vt ipsis respodeamus, si græci codices ita quoq;, ipsis fatentibus variant, vt in nonnullis extet verbum, εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, in alijs verò, χάρις τῷ θεῷ,

2. Corint. 5.

Vera miseria

Vecordia humana.

Varia lectio

Orig. & alii

gratia Deo, cur nobis nõ similiter liceat cõijcere, sola vna litera nomen olim variasse, vt fuerit, in plurimis, gratia Dei, quemadmodũ transtulit noster interpres? Quòd autem ad intentionem Pauli dictionemq; eius attinet, quantò sit accõmodatius, gratia Dei, quàm, Deo, palàm liquet. Interrogauit enim ore functus (vt supra diximus) humani generis, Quis nos liberabit de corpore mortis huius? Et respondet (vt ait Orige.) apostolica authoritate, quòd nec lex, nec nostrorum operum meritum, sed sola Dei gratia per Iesum Christũ. Id quod prothema ipsius est, & perpetuum propositum in hac epistola. Vnde supra capitul. 3. Iustificati gratis per gratiam ipsius. Et Ephe. 2. Gratia estis saluati per fidem. Quin & planè verbũ illud Christi referre hic Paul. videtur, Si vos filius liberauerit, verè liberi estis. Sed aiunt isti, Ipsa quoq; gratiarũ actio præ se ferret liberationem hanc Deo acceptã referri. Fatemur quidem, at non ita lucidè: gratias enim non ageret Deo Paul. nisi beneficium ante commemorasset. Sed argumentantur rursus, quòd responsio, gratia Dei, non adeò poterat quadrare in personam Pauli: nam ipse non erat per gratiam liberandus, cum esset iam liberatus. Hoc tamen argumentum minorem vim præfert, quàm cui opus sit longa responsione: nam si interrogationem fecit nomine illius, qui iacet in culpa peccati, eidem indubiè authoritate Apostolica respondet, & ita infractum est argumentum: si verò nomine iusti, qualis ipse erat, liquidum inde fit, vt ei quoq; respõdeat. Nam liberari à corpore mortis, non est liberari solùm à præsenti culpa, sed à grauamine & pondere moribundi corporis, cum quo nobis molestissimũ est certamen, atq; à periculo, quod inde iusto etiam imminet relabẽdi. A quibus profectò malis etiam iustum gratia Christi iugiter liberat, corrumpendo indies hominem qui foris est, & innouando illum, qui est intus, quoadusq; absumpto corpore mortis huius reformet corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Quinimò consonat & locus præsens illi. 2. Corint. 12. vbi ter roganti liberari ab angelo colaphizante, responsum ei est, Sufficit tibi gratia mea: per hãc enim ait modò, liberari à corpore mortis. (*Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.*) Qui Paulum anima duerterit, solitum esse sermonem absoluere illo verbo: Per Iesum Christũ, arbitrabitur forsan illic fieri finem præcedentis cap. hic autẽ subse-

Gratia Dei.

Ephe. 2.

Ioan. 8.

2. Cor. 12.

subsequentis initium:at verò non est hæc nisi conclusio totius antecedentis orationis. Confert enim disputationis summam in hæc duo verba. Si hæc autem duo membra ad personã iusti ambo referantur, qui propriè seruit legi Dei, intelligendus est hoc penitus modo seruire legi peccati, quòd caro in ipso, citra consensum in lethale crimen, bellum gerit aduersus spiritũ: si autẽ (quod minimam habet probabilitatem) de iniquo hæc audias, qui propriè seruit legi peccati, illum dicere debes, seruire legi Dei, qua ratione neq; in peccatore extincta est cõscientia, sed continenter reclamat aduersus carnem. Quod autẽ fortè menti Pauli proximum arbitrarer, est, vt diuersos hic status hominum comprehendat, peccati scilicet & gratiæ, quos ab illo loco, sed peccatum non cognoui nisi per legem, depinxit. Et sic vtrunq; membrũ tam seruire legi Dei, quàm seruire legi peccati, propriè vsurpabimus: ita vt velit cõcludere, quòd in hoc pertinacissimo prælio inter spiritum & carnem vicissitudo est: dum quandoq;, victrice mente, seruimus legi Dei, quandoq; autẽ, superante carne, obsequimur legi peccati. Tractauimus autẽ hunc locum lib. 3. de nat. & gra. aduersus Lutherum, qui adeò retinere pertendit errorem illum, quòd motus quicunq; cõcupiscentiæ esset ineuitabile peccatum, vt alia fuerit correptus insania: scilicet, quòd omne opus iustum, esset simul & bonum & malũ. Quamobrem verba hæc Pauli non solùm ad eundẽ statum personæ, verùm ad eandem actionem accommodat: quæ quatenus à mente proficiscitur, bonam esse ait, sed quatenus procedit à carne, nihilo minus viciatam & malam: vnde colligit per nullum opus implere nos posse in hac vita dilectionis præceptũ. Hunc veruntamen repugnantem boni & mali in eadem actione amplexum nemo sanè mentis potuisset concipere, sed qui ingenio erat, secum repugnante.

Mens Pauli.

Lib. 3. de na. & gra.

Lutherani.

CAP. OCTAVVM.

NIHIL ergo nũc dãnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnẽ ambulat.

In capite quinto post bonorum enarratio nem, quæ nobis contulit fides, commemorare illa instituit, à quibus nos quoq; liberauit. Vnde illic de ablatione ab originali macula disputauit, & in cap. 6. de ptectione ab actualibus, & in septimo de absolutione à lege veteri: ex quibus in hoc tandem capitulo concludit, ab omni nos deniq; damnatione seruasse, tam culpæ, quàm pœnæ. Quò fit, vt caput hoc quædam expositio totum sit eorum, quæ hactenus docuit. Est veruntamen aureũ, & inter omnia huius epistolæ illustrissimũ: in quo videlicet cum de spiritus muneribus disserere statuisset, spiritus ipse diuinus pleno nunine in eius pectus illapsus videtur: cuius ideo suauitate & fragrantia singulis verbis redolet, charisinatibusq; diffluit & exundat. Atqui, vt aliquam diuisionis lucem præmittamus, in quatuor partes fieri potest sectio huius capitis. In hoc enim primo membro constituit Apost. quòd spiritu & gratia Christi seruati sumus à damnatione culpæ: in secundo, illinc scilicet, Quòd si spiritus eius, quòd sumus erepti à corporali morte: & in tertio, puta ab illo verbo, Similiter autem, qp per eundem spiritum tuemur ab incommodis præsentis vitæ: ac deniq; postremò vbi ait, Quid ergo dicemus, concludit, nullam aduersus eos, qui membra sunt Christi existere posse hostilitatis, vel impugnationem, vel accusationẽ. Igitur ex illo seruili statu antiquæ legis, vbi seruierant homines peccato & morti, ex illaq; rixa legis membrorum cum lege mentis, veluti ex abissu quadam & voragine in lucem Euangelicam emergens, in hanc cõclusionem prorumpit, quę capitalis est huius capituli. (*Nihil ergo damnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu.*) Inde nobis tamẽ luculentior fiet illatio, & quæ subsequuntur perspectiora, si mentem Pauli retineamus, quam hactenus perpetuò obseruauimus de duobus malis, scilicet peccato & morte, in quas nos miserias præuaricatio Adæ coniecit. Cùm enim in calce proximi capitis illa exclamatione conclusisset, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et respondisset, Gratia Dei. Inde modò infert, Nihil ergo nũc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu. Acsi dixisset, Cùm hæc duo fuissent mala, quorum eramus condemnati ob delictum Adæ, scilicet culpa peccati & pœna mortis, monstratumq; in superioribus fuerit, per gratiam Christi, peccato contrariam, reuocatos nos esse in vitam æternam, fit, vt nulla sit nobis damnatio reliqua, neq; à

Commendatio huius capituli.

Distributio.

Capitalis cõclusio.

neq; à lege peccati, neq; à lege mortis. Potest itidem & tanquã conclusio induci illius, nõ quod volo bonũ, hoc ago, sed quod odi malum, Et, Non ego iam operor illud, sed conde lector legi, acsi dicat, Quanuis caro cõtra spiritum insultãs molestias exibeat iis, qui sunt in Christo Iesu, nihil in eis tamen est damnationis, quia dum non cõsentiunt, non ipsi operantur illud: sed peccatum, quod per concupiscẽtiam habitat in carne. Ait verò, nunc, primùm ad differentiam elapsi temporis antiquæ legis, quam suprà appellauit legẽ mortis, eò quòd per eius occasionẽ peccatorum passiones exardebant. Et præterea forsan ad eximendum scrupulum, ne quis suspicaretur, exemptionem hanc ab omni damnatione non fieri per Christum in hoc seculo vsq; ad futurũ, pro eo quòd visus est hucusque Paulus conqueri, quòd nõ faceret quod vellet bonum, sed quod odisset malum, neq; liberari in hac vita posse à corpore mortis huius. Est ergo mens Apostoli dicere, quòd cũ sub antiqua lege, vbi tantùm erat fides venturi Christi, eademque tunc exilis, peccatum per mandatum reos plurimos fecisset, atque adeo indies acriori damnationi obnoxios, nunc per legem spiritus effusi in nos abũdè, etsi rixa illa & prælũ in corpore mortis perduret, nihil inde tamen damnationis (si vim, copiamque & affluentiam gratiæ spectes) contrahunt ij, qui sunt in Christo Iesu. Hoc autem postremo verbo admonemur, beneficium hoc non vniuersos mortales, sed illos penitus, qui fide per sacrum baptisma illi copulãtur, suscipere, eò quòd sunt in ipso sicut palmites in vite, in qua qui non manserit (vite id ipsa testante) non potest fructum ferre charitatis. At verò vt segnes ac desides commonefaciat, quòd non confestim, vt quis fuerit incorporatus Christo, nimiùm securus esse debet, quoniam neq; est adeò tutus, quin possit in eandem damnationem recidere, adiũgit. (*Qui non secundum carnem ambulant.*) Hoc est, qui non secundum carnem militant. Vnde 2. Corint. 10. In carne ambulantes, non secundum carnem militamus. Militat enim secundum carnem, qui (vt suprà dixerat) per spontaneũ assensum exhibet membra sua arma iniquitati. In nõnullis quidẽ Græcis exemplaribus adiectum legitur, sed secundum spiritum, quam adiectionem Orig. Theophylactusq; videntur legisse: Latini verò omnes eam subticent: est autem paulò inferius expressa, & hic potest facilè subintelligi. Offert se hic veruntamẽ dubitatio. Videtur quippe nullum interstitium designare Paul. inter Patres sub veteri lege, & Christianos sub lege euangelica: nam pari iure qui tunc olim per fidem erant in Christo Iesu, neque ambulabant secundum carnem, nihil habebãt vnde damnarentur. Sed est responsio, id Paulum minimè negare, vult autem explicare, primũ (vt modò dicebamus) quòd Spiritus sanctus copiosius, per pluraq; sacramenta nobis illapsus, multò nobis maiores vires sufficit ad expugnandam carnem, quàm illis: ob idque quantùm ad naturam potentiamq; gratię in hoc tempore attinet, tum liberiores sumus à damnatione, tum pariter maiori condemnatione digni, si cũ tam multis auxiliis superari nos à carne permittimur. Sed præterea quacunque antiqui Patres sanctitate pollerent, non prorsus erant liberi à damnatione. Relegabantur enim in limbum, vbi præstolarentur aduentum Christi, qui precium persoluens debiti, panderet aditum regni. Quocirca liberatio à damnatione hoc tẽpore Christi consummata est. Duplicis hic autem erroris admonitum esse lectorem operæpreciũ est. Fuerunt enim qui hoc loco decepti arbitrati sunt, omnes concupiscẽtiæ motus in infidelibus, illos etiam primos, rationẽ præuenientes, esse mortalia crimina. Sic nimirum argutantes, Infideles qui non sunt in Christo Iesu, subsunt damnationi, quocunque ergo opere seruiunt legi peccati originalis, secũdum carnis prudentiam, quæ inimica est Deo. Nulla hoc tamen probabilitate colligitur ex hoc loco. Etenim naturales motus, vt nullam habent rationem voluntarij, ita neq; vllam habere possunt rationẽ peccati, adeò annexũ, innatumq; peccato est, vt sit voluntariũ. Quinimò si illę naturales titillationes peccata essent infidelibus, grauioris essent culpæ fidelibus: vt qui vigilãtius deberemus eas præscindere ob maiorem (qua suffusi sumus) lucẽ fidei. Id ergo tantũmodo sibi vult Paul. quòd qui non sunt in Christo Iesu, non sunt liberi à damnatione: seruire autem legi peccati per carneos naturæ insultus citra voluntarium assensum, non est damnabile: quia hoc non est ambulare secundum carnẽ (quod ait Paul.) sed volũtariè incedere gressibus carnis, hoc est, secundum eam ambulare. Quocirca neq; volũtaria infidelium opera, genere suo bona, nisi vel iniquum eis finẽ præstituant, vel circunstantiam prauam adiungant, eò tantùm quòd extra fidem fiant,

Admonitio Pauli.

2. Cor. 10.

Dubitatio.

Patres non erãt liberi à damnatione.

Error.

ſunt peccata:vt parẽtes colere, & naturalem fidem amicis ſeruare.&c.Id quod in fine lib. 1.de na.& gra.abundè diſputauimus. At verò & alia Lutheranorũ phrenesis,cuius iamdudum meminimus,hoc verbo Pauli confutata repellitur.Aiebat enim ille nouorũ inuẽtor vſq; adeò motus cõcupiſcẽtiæ quoſcunq; intimè eſſe peccata,vt neque per baptiſmum remittantur,neq; per aliud ſacramentum,ſed hoc prorſus efficri per fidem,vt nõ imputentur:quam amentiam eodem opere lib.1. &.3. effuſiſsimè expugnauimus. Eãdem ergo hic Paul.proſcribit,vbi ait,nihil damnationis eſſe iis, qui ſunt in Chriſto Ieſu. At perpende Latheranum cauillum. Aiunt, non dixiſſe Paulum,Nihil peccati eſt,ſed, Nihil damnationis,quaſi actus concupiſcentiæ peccatum ſit,damnatione dignum:ſed in viro tamẽ iuſto non damnatur,quia per fidem nõ imputatur.Ecquid autem inconſyderatius, ſed & quid abſurdius dici poteſt, quàm manere in homine peccatum damnatione dignũ,quod ab æquiſsimo Deo,cui odio eſt omnis iniquitas,non damnetur? Imo quid repugnantius eſt verbis Chriſti, quàm quòd in eo, cui per eius gratiam ſit peccaminum condonatio, reſtet quidpiam damnatione dignum? Ait enim Ioan.17.Pater ſanctifica eos in veritate: ſermo tuus veritas eſt.Et Ioan.8, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Et Paul. Renouamini in iuſtitia & ſanctitate veritatis: at vbi peccatum verè relinqueretur, ibi profectò nõ eſſet vera ſanctificatio, vera liberatio & vera renouatio,vt hiſce ſacris elogiis enunciatur,ſed certè fiẽta.

Lutherani.

Ioan.17.

Ephe.4.

Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati & mortis.

Subſcribit cauſam prædictæ liberationis, eandemque verbis accommodatiſsimis. At ineptiſsimi profectò ſunt & moroſiſsimi,qui elegantiorem verſionem exiſtimant, à iure peccati, quàm, à lege peccati, eſt enim Græcè,νόμος,quod verbum non accipitur hic pro, iure:hoc eſt, pro ditione & dominio peccati,ſed certè pro lege,quæ occaſio erat peccandi: vel pro irritamento carnis inclinante & mouente ad peccandum, quæ dicta eſt lex membrorum. Nam vt omnes hic expoſitores agnoſcunt, confert hoc loco Paul. legem ſpiritus cum præfatis ſuprà legibus.Quatuor quippe leges prænotauimus in fine ſuperioris capitis,ſcilicet,legem membrorum repugnantem legi mentis,& legem peccati aduerſantem legi Dei:quintam ergo hic ſubdit legem ſpiritus vitæ.Etenim quoniam à duplici damnatione,quam per Adam incurrimus, ſcilicet, peccati & mortis, liberi facti ſumus per Chriſtum: legem eius, cognominat legem ſpiritus,cõtra peccatum: & legem vitæ, contra mortem. Venuſtiſsima ergo oppoſitio eſt. (*Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto liberauit me (hoc eſt genus humanum) à lege peccati & mortis.*)Igitur veluti ſuprà inter legem membrorum & legem peccati,interq; legem mentis & legem Dei nonullam rationem differentiæ dignouimus,ita hic inter legem mentis & legẽ ſpiritus vitæ fieri poteſt. Lex quippe mentis eſt naturalis impreſsio legis Dei in mente noſtra, quæ ideo legem naturalem ſimul & Moſis,quantùm ad moralia præcepta amplectitur: lex autem ſpiritus vitæ, eſt lex ſupernaturalis:puta fides infuſa, quæ velut lex quædam & norma nos inſtituit quò debeamus legis opera referre, & vnde auxilium poſcere ad faciendum ea. Fides inquam quæ per charitatem, cæterasq; virtutes operatur.Hæ nanq; virtutes ſunt, quibus gratis in vitam ſpiritualem renaſcimur per Spiritũ ſanctũ effuſum in nos abundè. Vnde, authore hic Chryſoſtomo,cùm legem Moſis ſuperius Apoſtolus appellaſſet ſpiritualem, vbi ait,ſcimus quoniam lex ſpiritualis eſt,legem Chri honorificentius denominat legem ſpiritus: nempe quòd illa à Spiritui ſancto data eſt tantummodò, hæc verò omnibus, qui illam ſuſceperunt,Spiritum ſanctum abundè impertitur.Sed age hanc toties recurrentem differentiam legum Moſis & euangelicæ ſemel examinemus. Lex nanq; Moſis, ſi præcepta conſyderes moralia,eadem erat quæ nobis data eſt:quę quidem præcepta neq; tunc, neque modò abſque fide & gratia Chriſti ſufficiunt ad ſalutem. Si verò fidẽ & reliquos habitus ſpectes, quæ naturæ imbecillitati ſuperfunduntur, vt neceſſarij ad ſalutem, non alij nobis,quàm illis,qui tunc iuſtificabãtur impenduntur,neq; minorem in illis habebãt efficaciam ad reconciliandum & dignè implendam legem. Quid ergo eſt, quòd lex Euangelica vocatur lex ſpiritus, de qua olim Ierem. prædixit, Dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam. Et Paul. Epiſtola eſtis Chriſti miniſtrata à nobis, & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, ſed

A lege peccati.

Quinta lex.

Diſcrimen legis Moſis & noſtræ.

Ierem.31.

2.Cor.3.

ſed in tabulis cordis carnalibus. Vbi & ſubdit,Quòd litera occidit,ſpiritus autem viuificat?Ad hoc dubium iam partim reſponſum à nobis eſt cap.6.ſuperverbo,Non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia, Eadem quippe ratione qua noſtra dicitur lex gratiæ, videlicet quia lata eſt per Ieſum Chriſtum datorem gratię, tempore quo eandem nobis gratiam reconciliationis meruit, lex quoque dicitur ſpiritus vitæ: non quòd idem ſpiritus per fidem ipſius Chriſti non illaberetur etiã tunc cordibus Patrum, ſed quòd Deus legem illam dedit ſcriptam in tabulis,quę ideo non viuificabat, neque verò promulgator eius Moſes, ſed tamen lex noſtra vitua voce ab ore ipſius Chriſti filij Dei, Spiritus ſancti officio concepti,tranſmiſſa eſt in audientium mentes.Cum eiusq; ſimul voce ſeſe Spiritus ſanctus inſinuabat in audientium pectora ad ſuſcipiendum verbum. Vnde & populi confitebantur verba eius eſſe verba ęternæ vitæ: & mirabantur quòd doceret, ſicut poteſtatem habens,& non ſicut ſcribæ & Phariſæi. Et eandem cõceſsit apoſtolis Spiritus ſancti poteſtatem:quamobrem in ciuitate ſedere iuſſi ſunt, donec infunderẽtur virtute ex alto, ne humana facultate crederentur prædicare. Et alibi,Sicut miſit me viuens pater & ego mitto vos:accipite Spiritum ſanctum,quorũ remiſeritis peccata,remiſſa erunt.Sed præterea lex illa plurimùm in cerimoniis poſita erat, quæ non viuificabant, ſicut ſacramenta noſtra:& quanuis per vnum circuncifionis ſacramentum, quod ante legem traditum fuerat Abrahæ, fides applicata originalem culpam deleret,tamen nullum erat tunc aliud ſacramentum per quod aucta illis gratia vigeret,neq; vllum per quod relapſi poſſent recuperare gratiam,neq; per quod ſibi alimonia ſpiritualis cõtra pugnam carnis pręberetur, qualia nobis indulta ſuffectaque ſunt, veluti canales,per quos ſanguis Chriſti permeãs, ſpiritualem nobis gratiam ſumminiſtraret.

Ioan.6.

Ioan.20.

Nam quod impoſsibile erat legi in quo infirmabatur per carnẽ: Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati,& de peccato damnauit peccatũ in carne,vt iuſtificatio legis impleretur in nobis,qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum.

Probat iam modò legẽ ſpiritus in Chriſto homines liberaſſe à lege peccati, mox in ſecunda parte capituli nos quoq; ſeruaſſe à lege mortis. Vtitur hic autem admirabili verborũ cõpendio,quibus antidotũ ſalutis noſtræ ſpecioſiſsima oratione ac rerũ cõtrapoſitione declarat, Chriſti videlicet incarnationis & neceſsitatẽ explicans, & modũ, & fructum.Prodidit enim hucuſq; latiſsima diſputatione legis infirmitatẽ,quæ pręterquàm ꝓ peccati rationẽ aperiebat,nihil præterea auxilij præſtabat ſpiritui aduerſus carnem: & ideo neq; ſufficiebat ad iuſtificandũ, neq; ad perficiẽda legis opera.En neceſsitatẽ,ob quã miſit Deus filiũ ſuum,qui nos tum iuſtos faceret,tum etiã adiuuaret ad implendã legẽ. Modus autẽ fuit,vt in carne, ſimili carni peccati infirmitati languẽtis noſtręq; carnis mederetur, & de peccato damnaret peccatum, & morte vinceret mortem, & per reſurrectionem in nouam vitam reſtitueret nobis vitã, atq; adeo ſupremus fructus iuſtificationis cõpleretur in nobis.(*Nam quod impoſsibile erat legi.*)Græcè eſt in genitiuo, quod impoſsibile erat legis,id eſt,quæ impoſsibilitas,ſeu impotẽtia erat legis(quẽadmodũ legit & Ambr.) Sed tamẽ operæpreciũ fuit,Græcanicã phraſin, lucidius Latinè reddi per caſum dandi: quemadmodum Latini propemodum legũt & Origę. At nunquam oblitus Paul. honoris legis,apologiam & hic quoq; ipſius ſubordiuit,quia non ait,illam fuiſſe malam, ſed imbecillam, infirmamque & minimè efficacem: neque verò infirmitatem illi impingit, quaſi intrinſecus inhærentem, ſed quaſi extrinſecus ratione carnis ei adiacentem. Ob idq; ſubdit.(*In quo infirmabatur (puta lex) per carnem.*)Id eſt, qua parte carnis incurſionib⁹ & pugnis infeſtabatur,ne præſtare homo poſſet bonum,quod volebat, ſed id quod nolebat faceret. Quò verbo illuc reſpexit, vbi dixerat, Cùm eſſemus in carne, paſsiones peccatorum quæ per legem erant,operabantur in membris noſtris. Eò videlicet quòd lex non opem ferebat ad operandum, quod præcipiebat. Sed ſubiit me hic tamen ratio nonnulla hæſitandi:nam legis impotẽtia & infirmitas,ne efficax per ſe eſſet iuſtitię apud Deum, non illi accidebat ab infirmitate carnis,ſed ipſa eſt iuſtificationis natura, vt cùm ſit ſupranaturalis, vires cuiuſcunq; creaturę

Dubitatio.

& potestatem cuiusuis per se legis exuperet. Quocirca primi parẽtes in statu naturæ integrę, licet possent in natura illa sana ius omne implere, quantùm ad substantiam operis, tamen iusti esse apud Deum nequiuerant, nisi per gratiam Dei: hoc est, per singulare eius auxilium prẽter originalem iustitiã. Respondetur autem quòd Paul. nihil hic horum diffitetur: at cùm loquitur de statu hominis in peccato, in quo prẽter ipsam iustificationis excellentiam noua causa ratione carnis accedit, vt non solùm nõ valeat iustitiam promereri apud Deum, verùm neq; legem totã implere, quò ad substantiam operis, priori causa subtacita, huius solius, quam in superioribus discusserat, commeminit. (*Deus filiũ suum mittens in similitudinem carnis peccati.*) Filium suum, vnigenitum eiusdemq; secum substantiæ. Misit, non creauit aut condidit, sed qui secum erat coæternus, eundem ad nos delegauit: nõ vt esset, vbi non fuerat, nã in mundo erat, ait Ioannes: nimirũ qui per ipsum factus est, sed vt appareret, vbi inuisibili modo erat. Missio primùm significat processionẽ, & hac ratione soli patri conuenit filium mittere, à quo & genitus est, sicuti patri & filio, Spiritum sanctum, qui ab vtroq; spiratur: at prẽterea significat opus extra in termino: quod quidẽ effectus est Dei ea ratione, qua est in trinitate vnus. Vbi ergo ait, quòd Deus misit filium suum, nominatione Dei, patrem intelligit, ad quem filius refertur. (*In similitudinẽ carnis peccati.*) Caro peccati, hebraismus est, pro eo quod est, caro peccatrix, vel caro peccato obnoxia: sicut, vas electionis, vas electum. Et, filij iræ, filij obnoxij iræ. Nõ ait precisè, in similitudinem carnis, nam verbũ non per similitudinẽ, sed verè caro factũ est, in qua & verè resurrexit: quam ipse veritatem carnis contestatur, vbi ait, Spiritus carnem & ossa nõ habet, sicut me videtis habere. Contra quam tamẽ veritatem exorta fuit Manichæorum blasphemia, de phantastico Christi corpore, sed ait, in similitudinem carnis peccati, quoniã neq; contraxit, neq; fecit: neq; (vt est. 2. Cor. 5.) peccatũ nouit, eo quòd (teste ad Mariã angelo) Spiritus sancti obũbratione sanctus cõceptus est. Assumpsit autem vltro carnẽ peccatrici similem, dum verè infirmitates nostras portauit, languoresq; tulit, quos nos in pœnam peccati necessariò patimur. Peior ergo q̃ curiosa est quorundã translatio hæc, sub specie carnis peccato obnoxię, multò enim hoc min° significat, q̃ pro rei veritate. Venit quippe Christus in sacramento sub specie panis, licet naturam panis non assumat. At verò missum esse in similitudinem carnis peccati, significat, veram, eandemq; naturã assumpsisse, quæ in nobis est peccatrix. Est hic veruntamẽ ad penitiorem meditationẽ verborũ Paul. illud recolendũ, quod iamdiu confessi sumus, videlicet quòd poterat Deus suã incõprehẽsibilẽ misericordiæ largitatẽ patefacere, condonando noxiã humano generi absq; vllo actu perfectè satisfactionis: attamẽ vt simul infinitę suæ quoq; iustitiæ fieret satis, Deũ decuit assumpta creata natura ad iustum satisfacere. Sed & in hoc prẽterea, tum summa iustitia, tum etiã immẽsa eius omnipotẽtia diluxit, q̃ cũ reparãdus esset perditus homo, delendũ scilicet eius peccatum, sananda caro, mors eliminãda, instaurandaq; eius vita, accõmodatissimis antidotis horũ singula perfecit. Homo enim hominem redemit, qui (vt paulò ante dicebã) carnis nostræ infirmitati, in carne sua absq; peccato infirma meditatus, mortem moriendo destruxit, & vitam resurgẽdo reparauit. At verò quoniã fieri nequiuerat, vt pariter per peccatũ, peccatũ subuerteret, vt rem exaggeraret, verbisq; q̃ maximè fieri posset, exornaret, ait, in similitudinẽ carnis peccati. Neq; verò id satis arbitratus, adiecit. (*Et de peccato damnauit peccatum in carne.*) Vt hac quoq; verborum collusione rem & venustaret, & magis etiã redderet stupendã. Quam quidẽ emphasin vehemẽti° adhuc extulit. 2. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis Deus fecit peccatũ. Et Gal. 3. Christus nos redemit de maledicto legis, fact° pro nobis maledictũ. Contextus autẽ orationis huius siue Græcè legas, siue Latinè, nõ satis videtur esse perspicuus, sed appetẽs potius supplemẽti cuiuspiam. Atqui primũ vocula, &, redundare videtur: inepta enim est coniunctio verbi, damnauit, cũ præcedenti participio, mittens, neq; si accipiatur pro eo, quod est, etiam (vt aliqui volunt) videtur quodnam officiũ habeat. Et prẽterea desiderari nonnulli putãt aliquod hic verbũ, videlicet, vt legant, quod impossibile erat legi, hoc Deus suppleuit seu sarciuit, & præstitit, dum mittens filium suũ de peccato dãnauit peccatũ, vel vt alij trãsferunt, Hoc Deus misso filio suo præstitit, ac de peccato condemnauit peccatum. At verò vt diffiteri nõ possumus, quin luculẽtior fiat oratio per huiusmodi verba, est tamen paraphrasis potius, q̃ translatio: & ideo vna tantùm

Missio.

Luc. 24.

Cõtra nouos traductores.

Infinita eius iustitia, eius misericordia Dei.

2. Cor. 5.

Gal. 3.

Obscuritas textus.

tum coniunctione expuncta, nullo præterea opus est supplemẽto. Sed sic optimè constabit lectio, quod impossibile erat legi, Deus mittẽs filiũ suum, de peccato damnauit peccatum, ita tamẽ vt impossibilitas legis nõ ad id referatur, quod est, filiũ mittere: ineptissima enim, talis esset relatio, eò quòd lex non habet filiũ, sed ad id quod est, peccatũ damnare: hoc est, destruere & abolere, quæ erat intẽtio legis, nõ autẽ facultas, vt exprimitur in subsequẽti verbo, vt iustificatio legis perficeretur in carne, At dubia restat intelligentia huius, quod ait, de peccato damnauit peccatum. Et quidẽ Aug. lib. 3. cap. 6. contra duas epist. Pelag. triplicẽ expositionẽ attexit huic textui. Primam, vt nominatione hic peccati priori loco, humanitatẽ ipsam intelligamus. Et re vera hæc est, quæ omniũ optimè coaptatur verbis Apostoli: quod enim dixerat, in similitudinẽ carnis peccati, hoc ipsum explicare videtur, dũ ait, de peccato, hoc est, de eadem humanitate peccatrici simili dãnauit peccatum, eò quòd rerũ similitudines nominibus earundẽ rerum nuncupari solent, quarum sunt similes: sicuti Cęsaris imago, Cæsar nominatur. Idem ergo est, de peccato, quod, de carne, quam induerat speciẽ gerentẽ peccati. Contendit enim admirabilem omnipotẽtiam Dei per hoc magnificare, quòd remediis vsus est, quæ essent, quantùm rerum possibilitas ferret, morbis simillima. Altera expositio est, quæ prius fuit Origenis, vt peccatum, idem sit, quod hostia pro peccato. Pari enim metaphora dicebantur sacerdotes antiquæ legis comedere peccata populi, hoc est, hostias pro peccatis oblatas. Sed hæc tamẽ interpretatio illi loco. 2. Cor. 5. Eũ qui nõ nouerat peccatũ, fecit Deus peccatũ, accõmodatior est, q̃ huic: fecit enim Deus filiũ suum peccatũ, hoc est, hostiã. Attamẽ nõ tam propriè dicitur Deus de hostia dãnasse peccatũ, q̃ de carne. Neq; verò nuncupatur hic caro peccati, tam propter hoc, quòd oblata est p̃ peccato, quàm propter similitudinẽ, quã habuit cum peccato, vnde maximè effulsit omnipotẽtia Dei. Tertia verò expositio multò minus affinitatis habet cũ eodẽ Paulino intellectu, quę est hæc, Quòd cùm non dixerit, de peccato suo, sed indefinitè, de peccato, referri posit ad peccatũ Iudæorũ tradentium ipsum morti, in hoc sensu, De peccato Iudęorum condemnantium Christum, condemnauit Deus ipsum peccatum. Et enim Paul. non hoc significat, sed quòd de illo peccato, quod quodammodo assumpsit Christus, dum missus est in similitudinem carnis peccati, damnauit Deus peccatum. At perspice quòd non dixit, Christus dãnauit, sed, Deus per Christum, nam in peccatorum remissione consyderare est, tum meritũ per quod remittuntur, tum etiam actionem ipsam primeuæ causæ, suprema scilicet authoritate remittentis. Meritum propriè competit Christo, quatenus homo erat mortalis: nã Deus per se, nisi in natura creata, mereri nõ potest, sicut nec pati: authoritas verò primùm cõuenit Deo, quatenẽ vnus in trinitate: quia opera trinitatis indiuisa sunt extra: licet attribuãtur patri, cui attribuitur omnipotẽtia. Vnde 2. Corrint. 5. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Sed nunquid non aliud inuenisset Paulus accommodatius huic loco verbum, quàm, damnauit, videri enim alicui posset significantius dixisse, destruxit, vel aboleuit, vel quid simile: nam damnare peccatum potius refertur ad condemnationem illius qui reus sit peccati, vt, In quaeunq; hora comederitis, morte moriemini. Profectò hoc perpulchrè & quàm probissimè contemplatus est hic Chry. quòd Deus non solo robore & potentia (vt suprà dicebamus) deleuit peccatum, sed æquissima iustitiæ ratione ipsum inuadens. Nempe quòd (si ita nobis meditari fas est) Deus ipsum peccatum in iudicium detulit, inobedientiam scilicet Adæ, in quo tota eius soboles illi displicuit, cũ cæteris culpis quas ipse, eiusq; posteritas occasione accepta per mandatum, accumulauit, cum quibus peccatis obedientia dilecti filij sui, in quo sibi bene cõplacuit, collata, quasi lata sententia, peccatum condemnauit, vt nullum iam principatũ haberet in orbe. At nomine causę effectũ simul intelligis: sicut enim in reo damnatio est causa suspendij, ita & vbi ait, damnauit, intelligit, quòd condemnatum interemit, exterminauitq; quò ad culpam, sed debilitauit, infirmauitq; quò ad fomitem carnis, quem nõ prorsus extinxit. (*Vt iustificatio legis perficeretur in nobis.*) Ecce fructum missionis Christi in similitudinem carnis peccati. Videlicet, quòd cùm legis intentio & propositũ esset, homines, bonos apud Deum facere & absq; peccato viuentes, idq; efficere per se sibi esset impossibile (cuius cõtrarium falsò sibi Iudæi persuaserat) præstitum hoc, perfectumq; est per Christum in nobis. Et meditatò ait, perficeretur, quo verbo id ipsum denegauerat legi. Hebrę. 7. vbi inquit,

De peccato.

August.

Deus damnauit peccatũ.

2. Cor. 5.

Damnauit.

Chrys.

2. Cor. 5.

inquit, Nihil ad perfectum adduxit lex. Et Gal.2. Si per legē est iustitia, Christus gratis mortuus est. (*Qui non secundum carnem ambulamus.*) Vt illi olim quando passiones peccatorum, quæ per legem erāt (vt suprà dictum est) operabantur in membris. (*Sed secundum spiritum.*) De quo dictum est. Quòd lex spiritus vitæ liberauit nos in Christo Iesu à lege peccati & mortis. Quanuis hic forsan non speciatim dignoscit inter Iudæos & nos, sed simpliciter inter iustos & iniquos, vt statim videbimus. Vide quàm sit vsus diuino artificio Paulus, cùm carnem Christi induxit, quę & inscia esset peccati, & tamen peccatrici carni similis, vt ex vno superare posset peccatū, & ex altero ipsum cōfundere, dum simili carne victum est, per quam vincebat, atq; adeò caro toties superata, de victore ipso peccato coronata triumpharet in Christo.

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò secundum spiritum sunt: quæ sunt spiritus sentiunt. Nam prudentia carnis mors est: prudētia autem spiritus, vita & pax.

Prosequitur explicatius discrimē aperire, quod modò designauit inter eos, qui ambulant secundū carnem, & eos, qui ambulāt secundum spiritum. Id quod Orige. inter Iudęos sub lege, & nos sub Euāgelio interiectū intelligit, quam intelligentiam latè tractans ait, Iudæos esse secundum carnem, eò quòd secundum carnalem sensum, qui occidit, legem intelligentes, non veniūt ad Christum, qui est vita, & ideo illis prudentia carnis, mors est, nos autem secundum spiritum eam audientes, ea quę spiritus sunt sentimus, quibus ideo prudentia spiritus per Christum, vita & pax est. Attamen doctores reliqui non vsq; adeo coarctant hæc verba, sed vniuersalem differentiam carnalium hominum atq; spiritualium hic internoscunt, & ad rem forsan propius. Est enim propositum Pauli desinire eos, qui liberantur à lege peccati & mortis, quòd illi sint præcisè qui spiritui seruiūt. Igitur esse quoq; secundum carnē, idem est, quod deditos esse carni, seu, vitā degere carnalem. Eademq; analogia, esse secundum spiritum, idem est, quod deuotos esse dicatosq; spiritui: est nanq; hebraismus Paulo frequentissimus. Et quoniā authore Aristotele qualis vnusquisque est, talis sibi finis esse videtur, taleq; habet rerum iudicium, consequēs fit, vt qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiant, id est, probēt & sequantur: qui verò secundum spiritum, spiritualia contrà præferāt: Græcè autem secundū membrum, neq; priori loco habet, sunt, neque verò, sentiunt, sed sic omnino habet, Qui enim secundum carnem sunt, quę carnis sunt sapiūt: qui verò secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Insimulatur ergo interpres, tum quòd nullū verbum debuisset addere, eò quòd iam subintelligeretur ex priori membro, tum quòd si aliquod volebat exprimere, id ipsum debuisset repetere, quod est, sapiunt. At verò forsan interpres diuersa verba legit: & ideo Ambr. & interpres Origenis vtriusq; meminerunt: & re vera, sapiunt, &, sentiunt, in proposito mutuò se dilucidāt. Nam sapere in rebus practicis, non solùm dicit actum intellectus, sed respicit quoq; volūtatis affectum & gustum rerum: quocirca sapientia hæc, quædam sensatio mentis est, sicuti huiusmodi sensatio, quędā sapientia. Et videtur interpres cōsultò permutasse voces, vt diceret, Quæ carnis sunt, sapiunt, vbi quadrare aptius videbatur, sentiunt, & quæ sunt spiritus sentiunt, vbi accommodatius apparebat esse, sapiunt, sed hoc fecit vt admoneret, quòd vt carnis sua est sapientia, ita & spiritui suus quoque inest sensus & gustus. Hoc autem iterum repetendum occurreret super verbis, prudentia carnis, &, sapientia carnis. (*Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax.*) Sunt qui duos hic syllogismos existimēt ab Apostolo structos. Vnum ex parte carnis tale, Quicunq; sequuntur prudētiam carnis, ducuntur ad mortem: illi autem qui sunt secundum carnem, sequuntur prudentiam carnis, nam sapiunt quæ sunt carnis: qui ergo sunt secundum carnem, ducuntur ad mortem. Alterum huic similem ex parte spiritus, Quicunque sequuntur prudentiam spiritus, consequuntur vitam & pacem: qui sunt secundum spiritum, sequuntur prudētiam spiritus, quia sentiunt secundum spiritum: ergo qui sunt secundum spiritum, consequuntur vitam & pacem. At verò qui penitius inspexerit verborum formam, vix ita iudicabit: quoniam seorsum distinguit Paul. duo membra: vt vbi ait: prudētia carnis, mors est, reddat causam illius asserti, qui secundum carnem sunt, &c. vel fortè est eius potius conclusio vel expositio. Et pariter quod ait, prudentia autem spiritus, vita & pax, subdit velut causam vel expositionem alterius membri, qui verò secundum spiritum, &c. Ob idq; legitima forsan distributio est, vt textus qui hunc præsentem antecesit, scilicet, Qui enim secundum carnem, &c. referatur ad superiorem proximum, veluti eius explicatio, nimirum, vt ex hoc, quod est esse secundum carnem, inferatur id quod dixerat, ambulare secundum carnem, hoc modo, Quicūque sunt secundum carnem, sapiunt secundum carnem: qui autem sapiunt secundum carnē, ambulant, hoc est, operantur secundum carnem: ergo qui sunt secundum carnem, ambulant secundum carnem. Esse enim secundum carnem dicit intentionem finis, quæ est agibilium fundamentum: vnde actiones hominum gubernantur: sicuti actiones cuiusque rei sunt secundum naturam ipsius substātiæ. Et pari modo quicunq; sunt secundum spiritum, sentiunt secundum spiritum: qui autem sentiunt secundum spiritum, ambulāt secundum spiritum: ergo quicunq; sunt secundum spiritum, ambulant secundum spiritum. Hic autem textus quem modò tractamus, licet præ se ferat speciem causæ, forsan est potius vel conclusio, vel si mauis, diffinitio & expositio illius quod est, sapere secundum carnem, ita vt vocula, nam, fungatur vice huius, quod est, quocirca, vel, quapropter, nam quòd prudentia carnis sit mors, non est causa cur qui sunt secundum carnem, sapiant secundum carnem, sed verus effectus: sapere enim secundum carnem, idem est quòd prudentia carnis, quæ causa est mortis. Vult ergo forsan dicere, quòd cùm illi qui sunt secundum carnem, sapiant secundum carnem: sapere autem secundum carnem, delinquere sit & peccare, fit, vt huiusmodi prudentia carnis mors sit, hoc est, causa mortis. Vnde Aug. in tract. psal. 34. Peccatum inquit, mors est, sicut lingua Latina dicitur, non membrum oris, sed oratio eius. Ita vt quo schemate suprà diximus, concupiscētiam esse peccatum, hoc est, causam peccati, eodem tam peccatum, quàm prudētia carnis, quod idem est, dicitur mors, vt nomen effectus tribuamus causæ. Et æqua ratione cùm sentire secundum spiritū: idem sit, quod operari opera vitæ, fit, vt talis prudētia spiritus sit vita & pax. Prudentia secundum Aristotelē, ratio est recta agibilium: quod ideo nomē propriè congruit prudentiæ spiritus: trāsfertur autem, vt per similitudinem significet astutiam versutiamq;, & quam appellat alibi Paul. stultitiā apud Deum, atq; hic prudentiam carnis. Est autem munus veræ prudentiæ triplex: nempe, vt supposita recta intentione finis, & solerter de agendis consultemus, & consulentes rectè ad eligendum iudicemus, & post electionē, citò constāterq; præcipiamus. Enimuero rectam intentionem finis virtutes aliæ morales quæ sunt in affectu, faciunt: temperatus enim proponit temperatè viuere: & fortis, strenuè agere: & iustus: iustè: prudētia autem versatur circa media. Vnde colligit Aristo. veram prudentiam connexionem habere cum omnibus virtutibus: nam qui non est bene affectus circa fines omnium virtutum, nequit de illis rectum ferre iudiciū, atq; adeò neque prudentia vigere. Ad rem ergo, qui secundum carnem est, hoc est, affectum habēs carni infixum (vt intemperatus & iniustus) prauam habet intentionem finis: ob idq; sapit secundum carnem, hoc est, media omnia illò refert. Atque hæc est prudentia carnis, quæ ad illum adipiscendum finem de omnibus cōsulit, iudicat, & prēcipit. Vnde alij pro eo quod est, prudentia, transferunt, cura, seu, studium & solicitudo, secundum illud, Carnis curam ne feceritis in desideriis. Et pari modo, qui est secundum spiritum, hoc est, virtutibus præditus, rectam habet intentionem finis, & ideo sentit secundum spiritum, quæ appellatur eadem ratione, prudentia spiritus. Et quemadmodum prudentia carnis, mors est, hoc est, causa mortis, ita & prudentia spiritus, est vita, secundū illud ad Gal. Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Et est quoq; pax, tum in hac vita, tum potissimū in futura: iuxta illud ad Gal. Fructus spiritus, charitas, gaudium, & pax. Et in psalm. Pax multa diligentibus legem tuam domine. Et consultissimè cōgruētissimeque composuit hic vitam & pacem, vt sensuales homines pudefaceret, qui arbitrantur, suis expletis desideriis, pace frui: iustos autem calamitatibus huius mūdi attritos, & persecutionibus cōpressos, pace carere, cùm tamen contrà stet veritas.

Orig.

3. Ethic.

August.

Prudentia.

Ethi. 6.

Mens prudentiæ triplex.

Rom. 13.

Gal. 6.

Gal. 5.

Quoniam sapiētia carnis inimica est Deo, legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.

Probat etiam nunc proximam sententiā, quā ex superiori colligerat, huiusmodi syllogismo. Quicquid Deo inimicū est, mortis est causa:

causa:sapientia carnis inimica est Deo, eò q̃ legi Dei non est subiecta, quia neq; potest, ergo est causa mortis. Sed tamẽ hic quoq; neoterici isti latinissimi remordent interpretem, quòd idem Græcum verbum diuersis reddit Latinè, neq; sine vitiosa affectatione: eadem quippe vox quę est suprà: nempe, φρόνημα, est & hic, & tamen superius vertit, prudentia carnis, hic verò, sapientia. Sed profectò (præterquàm quòd grauiores authores id nunquã adnotarunt, sed vtroque promiscuè vsi sunt verbo) S. Thom. doctè pro interprete respondet. Nimirum quòd sapientia est cognitio altissimæ causæ à qua alię pendent: quamobrẽ in vnaquaque arte ille solus est sapiens, qui primam nouit causam: vt in ædificatoria, nõ ille qui cædit lapides, sed architectus habetur & est sapiens: iuxta illud ad Corinth. Vt sapiens architectus fundamentum posui. Et inde fit consequens, vt etiam in rebus agibilibus spiritualis homo, qui bonã habet æstimationem de fine humanę vitæ, sapiens dicatur, ideoq; & prudentia quędã est practica sapientia. Et pari ratione prudentia carnis & sapiẽtia carnis, idẽ sunt: tunc maximè quãdo ex adiacẽte verbo legitima deprehẽditur significatio. Est autẽ modò in plurimis codicibus Græcis, inimicitia, p eo qd̃ nos habent, inimica, sed cùm minimè referat: credibile tamẽ est, ita legisse interpẽtem: quandoquidẽ & Orig. ipse Græc⁹ & Theop. ita videtur legisse & Amb. & Aug. & Hier. in scholiis. Lutherani autẽ ad illam suam adsurdam causam paulò ante memoratam, qua defensant quoscunque motus concupiscentię, etiam naturales, peccata esse: & hunc quoq; locum Pauli pertrahunt, vbi ait, quòd sapientia carnis inimica est Deo, quibus lib. 1. de nat. & gra. respondebamus, quòd si prudẽtiam hic carnis pro sola pugna, qua se naturaliter attollit contra spiritum, accipias, tunc eo duntaxat modo vitium est & peccatum, quo claudicatio tibiæ, vel quęuis alia deformitas peccatũ est naturale. Non quòd natura potentiæ concupiscibilis nõ sit à Deo, vt Manichæi ex hoc quoque loco colligebãt, sed quòd rebellio eius, vulnus est, quod natura accepit ab Adã: quę eatenus inimica est Deo, quatenus, veluti legi Dei rebellis, insurgit præliaturq; cõtra spiritũ. Et isto quoq; modo legi nõ est subiecta, nec subiici in hac vita potest: quoniã huiusmodi insultus, naturales sunt. Haud tamẽ ita est ei inimica, vt cui aliqd insit culpæ quoadusq; voluntas, vel assentiat, (quæ est mortalis) vel saltẽ in mora sit & negligẽtia, q̃ venialis est. Et hoc forsan pacto probè intelligitur Paulus appellans prudentiam carnis illas naturales affectiones. Si autẽ accipiatur, vt omnes prudentiæ partes cõprehendat, quę sunt iudicare & præcipere secundũ intentionem carnis: in summa, pro cura & studio carnis, tũc indubitatò vera inimicitia est Dei. Quòd autem huiusmodi prudentia, siue rebellionẽ tantùm carnis significet, siue veram culpam, non possit esse legi subiecta, facillimum est intellectu, potest enim legis trãsgressor subiici legi, quapropter dictũ suprà est, liberati à peccato, serui facti Deo, sicuti qui friget calescere potest. Quòd autẽ trãsgressio ipsa fieri possit subdita, non aliter est possibile, q̃ quòd frigus in calorẽ transeat. Et nota quòd proprie inimicitia non geritur cũ lege, sed cũ Deo: sed subiectio sit Deo per legem: & ideo ait, Inimica est Deo, quia legi Dei nõ est subiecta: nã qui cũ Deo nõ est, contra Deum est.

Definito interpretis.

1.Cor.3.

Lutherani.

Inimica est Deo.

Inimicitia.

Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autẽ in carne non estis, sed in spiritu: si tamẽ spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritũ Christi non habet, hic non est eius.

Id quod de prudẽtia carnis & spirit⁹ abstractè tractauit, ad hoies iam nũc in cõclusione huius primę sectionis accõmodat, quasi repetẽs id quod suprà dixerat. Qui secundũ carnẽ sunt, q̃ carnis sunt sapiũt. Inde eñ subinfert, eosdẽ Deo placere nõ posse, adiunẽta altera p̃missa, q̃ illa sapiẽtia carnis inimica est deo: hoc pacto. Quicũq; secundum carnem sunt, sapiũt secũdum carnẽ: sapiẽtia carnis inimica est Deo, ergo q̃ in carne sunt, Deo placere nõ possunt. (*Vos autẽ in carne nõ estis, sed in spiritu.*) Sãtisimè profectò, vt suũ erat pect⁹, in cõclusione nõ instituit solũ intellectũ docẽdo, sed affectũ quoq; excitat exhortando: huc enim euãgelicũ doctorẽ doctrinã vbiq; referre cõdecet. Et est quasi secũda prẽmissa alteri⁹ syllogismi de altero spirit⁹ mẽbro cõstructi, qui talis est. Qui sunt secũdũ spiritũ, secundũ spiritũ sentiunt: vos autẽ in carne nõ estis. sed in spiritu: debetis ergo secundũ spiritũ sentire: ea scilicet quę spirit⁹ sunt, probare, curare, conari & pficere, illis vtiq; oblectari, & iis quæ carnis sunt caducis & perituris post terga relictis,

carnem pro humana facultate in spiritum cõuertere. In hoc enim caro colluctatur aduersus spiritum, vt ipsum carneum efficiat, atq; illam homo patiatur sententiam, Nõ permanebit spiritus meus in homine in æternũ, quia caro est. Atq; in hoc quoq; spiritus obnititur carni, vt illa prorsus subacta & exhausta, dicere valeat cum Paulo, Viuo ego iã nõ ego, sed viuit in me Christus. Adiecit autem. (*Si tamen spiritus Dei habitat in vobis*) Iuxta illud. 1. Cor. 3. Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis. Spiritum verò sanctum habitare in nobis, non per se intelligas, sed per charitatem, vt cap. 5. exponebamus. Particula autẽ græca, ἐὰν περ, quę hic redditur, si tamen, anceps est, veluti latinè, siquidem, quæ potest esse affirmatiua, & ita modò nonnulli transferunt, scilicet, vos autem non estis in carne, &c. siquidem, hoc est, quandoquidem spiritus Dei habitat in vobis: sed potest etiam esse dubitatiua, veluti, si quidem, cum diuiditur in duas. Vetus autem interpres ad tollendam amphibologiam, vertit dubitatiuè, si tamen. Poterãt enim illi, quamlibet Christiani, spiritum, hoc est, charitatem Dei, per peccati iniquitatem abiecisse. Præterquam quòd dubitandi sensus germanior est huic textui, qui continuò sublequitur. Nam ad eius maiorem elucidationem subdit. (*Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.*) Nã teste illo eximio charitatis doctore, in hoc cognoscimus q̃ in eo maneamus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Vbi & hoc considerandum, quòd Spiritusſanctus qui à patre & filio procedit, vtriusque dicitur, & ab vtroq; mittitur. Et ideo vtrunq; ait Christus. Et, Quam pater mittet in nomine meo. Et, Quẽ ego mittam vobis à patre. In qua tamen verborum varietate prioritas quædam originis dignoscitur: sanè quòd à patre, vt prius origine procedit filius, à quo & recepit, vt & ab ipso vna procedat Spiritusſanctus. Tametsi & hoc fortè illic suggeritur nobis, quòd Christo non solum quatenus Deus, sed quã ratione homo est ac redemptor, atq; ideo sanctificator noster, competat, modo quodam, Spiritũ sanctum mittere: non ea vtiq; ratione, qua missio processionem dicit: nam Spiritusſanctus non procedit à Christo, inquantum homine, sed tamẽ ea ratione minus propriè, qua respicit terminum in quo Spiritusſanctus illud operatur, quod nobis tribuitur per beneficium redemptionis. Nam licet proprie mittere non competat nisi personæ, aqua missa procedit, tamen largo modo concedit Augustinus. quòd tota trinitas misit filiũ: quia incarnatio fuit effectus totius: & sic Spũsſanct⁹ misit filiũ: pari ergo modo dici permittitur, quod Chrs̃ in quantum redemptor, cui secundũ potestatem illi datam cõuenit dare spũm sanctum, iuxta illud data est mihi omnis potestas accipite spũm sanctum, &c. mittat eum. Atq; hic inter alios bonus porro sensus illius est, Si nõ abiero paracletus non veniet ad vos: si aũt abiero, paraclet⁹ veniet ad vos. Erat quippe cõgruẽs vt iret prius ipse in cœlũ, vnde in quantũ redẽptor missur⁹ erat Spũm sanctũ. Ob idq; ait, Pater mittet in noĩe meo, & ego mittã à pre. Sed vt ad Paulũ regrediamur, hoc insuper his verbis admonemur, q̃ licet per fidẽ informẽ ea rõne mẽbra simus Christi, quæ sufficit vt Christiani simpliciter nominemur & simus tũ quia illa fides mortua est, cõsequitur, vt & nos quoq; vita tũc Christiana carea mus, q̃ cõsistit in charitate. Nã vti ait Ioãnes, spũs est qui viuificat. Et ideo ait, Si quis spũm Christi nõ habet, hic nõ est eius, nimirũ vt viuidũ membrũ. Est quidẽ eius creatura (vt ait Orig.) veluti feræ syluarũ, iumenta in mõtibus & boues: haud veruntamen spiritualiter De⁹ est in illo. Nã si quis, inquit redẽptor diligit me pr̃ meus diliget eũ, & ad eum veniem⁹.

Gene.6.

Gal.2.

1.Cor.3.

1.Ioan.4.

Spiritus Dei et spũs Christi.

Ioan.14.

Si nõ abiero.

Ioan.6.

Ioan.14.

Si autẽ Christus in vobis est, corpus quidẽ mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem.

Videbitur hic fortè Paul. alicui secũdã partẽ capituli inchoare, in qua deliberatione de lege mortis agit, attamẽ primã poti⁹ cẽsend⁹ est cõcludere de redẽptione à lege peccati, vt patet per ipsam verborũ effigiẽ. Illi nãq; proximo negationis verbo, si quis aũt spũ Christi non habet, hic nõ est eius, cõtinuò opponit affirmationẽ. (*Si aũt Christ⁹ in vobis est. ergo*) Nimirũ eos pueniẽs, q̃ hoc modo redargueret. Quid nobis Paule persuadere cõtẽdis seruatos nos esse à peccato, cũ mortẽ cui in pœnã peccati addicti eram⁹, nũcetiã ppetimur? Est ergo respõsum, quòd si Christ⁹ in illis est, quãuis corp⁹ propter peccatũ mortuũ sit, hoc est, morti obnoxiũ, tũ peccatũ ipũm nõ viuit, imò est extinctũ. Sed quia tã vita, q̃ mors peccati, circa spũm ẽ, ait, spũm viuere ppter iustificationẽ qua peccatum interiit. Orig. autẽ censet pro eodẽ dictum esse, spũm Christi, & Christum. Cui nõ desunt qui adhæreãt, propterea quòd Christus

Orig.

Christus in nobis tantummodo spiritualiter
Ephe.3. est per fidem & charitatem. Iuxta illud, Habi
tare Christum per fidem in cordibus vestris:
ob idq; idem est, Christum à nobis haberi, &
spiritum eius. At verò quanuis Christus & spi
ritus eius inseparabiles sint, discernere nihilo
secius videtur inter eos. Pau. nam spiritũ Chri
sti vocat Spiritum sanctum, per quem iam an
te cap. 5. dixerat diffundi charitatem in cordi
bus nostris. Quòd si de spiritu etiam in nobis
recepto intelligatur, licet per ipsum Christus
in nobis habitet, differunt tamen Christus &
spiritus eius, sicut causa & effectus: qui enim
Christum induit, spiritum Christi præ se fert.
Sapit inq̃, redolet, gustat, operatur & sequi-
Col.3. tur, quæ Christi sunt, Iuxta illud, Si consurre
xistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite,
quæ sursum sunt sapite. Vnde (Origene inter
prete) Christus sapientia est, iustitia est, pax
est, &c. Spiritus autem Christi est istorũ Cha
rismatum imitatio. Ait ergo. (*Si Christus in vo
bis est, corpus quidẽ mortuũ est propter peccatũ, spiri
tus autem viuit.*) Breuiloquentia hæc Pauli nõ-
Breuiloquentia Pauli. nihil parturit ambiguitatis, an de spiritu sci
licet Christi postremum hoc verbum pronũ
ciet, an verò de nostro. Confert enim hic, ho
minem in quo est Christus, cum Christo ipso
cõmonitum eum faciens, qualiter Christum
debeat imitari. De Christo enim supra dixe
rat, quòd semel pro peccato mortuus est, spi
ritus autem semper in illo fuit viuax, cuius vi
ta non fuit per mortem interrupta. Conludit
ergo nunc pariter, illum in quo est Christus,
corpus quidem mortuũ gestare propter pec
catum, id est, moriendi necessitatẽ, sicuti fuit
in Christo: nam ab hac morte tẽporali, sicut
se ipse non excepit, ita neq; nos eripuit. (*Spiri
tus verò viuit propter iustificationem.*) Spiritus (sci
licet ipsius Christi) viuit in illo propter iusti
ficationem, vel quam adeptus per Christum
est iustus in sua reconciliatione, vel cuius de
inceps potitur operãdo iusta. Mens ergo Pau
li indubitata est de morte hic fari, quæ est ani
mæ exhalatio, nam hoc ei propositum est, pa
tefacere, quòd non obstãte hac corporis mor
te, quę est pœna peccati, liberi sumus à pecca
to per spiritum iustificationis: dũ scilicet hoc
beneficiũ sortiti, vita viuimus spirituali, quæ
non abrumpitur per temporalem mortẽ, sed
permanet in æternum. At verò nihil prope
modum ab eodem scopo deflectas, si cum O-
rigine & Chrysost. & aliis sanctis hoc ipsum
quoq; verbum intelligas de mortificatione
corporis, qua iusti macerant mortificantq;
membra sua, mortem Christi iugiter circunfe
rentes, vt spiritus viuat propter iustificationẽ
scilicet vt liberius sese attollat ad excelsa iusti
tiæ opera. Nam & hęc corporis afflictio, iugis
continuaq; mors est. Quinimò & videtur præ
terea hic Paul. simul & causam reddere, cur
dum à peccato liberamur, non protinus &
iura mortis cessant. Est enim causa, quòd sicut *Cur nõ hic à mortalitate liberamur.*
oportuit Christum pati, & sic intrare in glo-
riam suã, ita & nobis congruens fuit, vt à pec-
cato seruatis mortalia corpora relinquerentur, in quibus cruces nos nostras tollentes, ipsum sequeremur. Hac enim de causa quàm primum dicturus est, regno nos filiorum potituros, si tamẽ compatimur, vt glorificemur.
Alli textus Græci non habent, spiritus viuit, *Variatio textus.*
sed, spiritus vita (scilicet est) & ita crebrò hunc locum citat Aug. atq; ita hic legit Ambro. & Hilarius. Et consultò Chry. ait, quòd non dixit, viuit, sed, vita. Nihilo minus Orig. legit, viuit, et scholia quę intitulantur Hieronymi, atq; ipse etiam Aug. in quadam epistola ad Honoratum. Et consonantius respondet, viuit, q̃, vita, ei quod dictum est, mortuum corpus. At qui cum voces græcè similimę sint, ζωὴ, &, ζῇ, vita &, viuit, facilis esse potuit lapsus. Qui autem, vita, legunt, intelligunt de ipso spiritu Christi, qui vita est nostra. At verò profectò (vt est in scholiis Hieronymi) congruentius esse videtur, vt nomen, spiritus, perinde atq; nomen, corpus, de nostro intelligatur: qui dicitur Christi, tanq̃ effectus eius: aliàs minus esset antithesis speciosa. Neq; verò obstat, si legas, spiritus vita est, nam & si Spiritussanctus vita sit nostra spiritualis, nihilo secius idem spiritus noster per Christum viuificatus, vita quoq;, neq; ineptè, dici potest interna: quatenus per ipsum in nobis habitat. Spiritussanctus. Et hoc idem explicatur per subiunctum verbum iustificationis: spiritus enim per iustitiam vita est.

Quoòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificauit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.

Sequitur secũda pars huius capitis, in qua *Secũda pars capituli.*
postq̃ prior articulus principalis conclusio-
nis cõmonstratus est, scilicet, quòd lex Chri-
sti

sti emancipauerit nos à lege peccati, demon-
strare properat Paul. posteriorẽ: puta quem-
admodum eadẽ nos seruauerit & à lege mor
tis, cui in pœnam peccati subiecti eramus. In
hac inquam secunda parte ostendit, quomo-
dò hanc libertatem plenè in futuro seculo cõ
sequamur. Et in tertia, quo etiã pacto alleue-
mur & in hac vita, dum valentiores per ean-
dem gratiam sumus aduersus incursiones &
Idẽ spũs Dei & Christi. molestias carnis. At cum idem sit, spiritus Chri
sti, etiam inquantum redemptoris, & spiritus
Dei, meditatò, nec sine optima causa ab spiri-
tu Christi ad spiritũ Dei se insinuat, eò quòd
Christus, & si inquantum Deus excitauit sese
à mortuis, tamen inquantum homo (qua hic
ratione loquitur de ipso Paul.) ab spiritu Dei
in quo prima residet authoritas, suscitatus fuit.
Et est apposita, venustissimaq; collectio, & ex
genuina causa procedens, dũ liberatio à mor-
te ex liberatione à peccato infertur. Etenim
sicuti ex morte animæ sequuta est mors cor-
poris in Adam, & per eius spiritum inhabitã-
tem in nobis peccatum introiuit in orbem,
quo secundũ animã mortui nascimur, & per
peccatum mors corporis, ita per inhabitantẽ
spiritũ Christi in nobis prius viuificatur ani-
ma in hoc seculo, & per eundem spiritũ, dum
in futuro ab anima in corpus idẽ spiritus per
dotes suas effunditur, viuificabuntur corpo-
ra nostra: siquidẽ dotes corporis á gloria ani-
mæ effluxuræ sunt in resurgẽtia corpora. Lu
culentissimè ergo postq̃ dixit, spiritũ Christi
in Christianis viuere, etiã dũ hic corpus mori
tur, exinde protinus ratiocinatur alterũ effe-
ctũ eiusdẽ spiritus respectu corporis: videlicet,
quòd si spiritus Dei, qui suscitauit Iesum à mor
tuis habitat in eis, idẽ ipse, scilicet Deus, qui
suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mor
talia eorum corpora propter inhabitãtẽ eun
Chrys. dẽ spũm eius in eis. Chry. in prima persona le
git, nobis, sed plurimi sunt, qui cũ vetere no-
stro interprete legunt in secunda, vobis, Est
ergo syllogismus à positione eiusdẽ causæ ad
positionẽ eiusdẽ effectus. Similem collectio-
1.Cor.15. nem fusius dilucidat. 1.Cor.15. Ex resurrectio-
ne Christi arguens resurrectionem nostram,
& per hoc quòd Deus suscitauit Christum, o
stendens quòd suscitaturus sit & nos. Etenim
propterea spũs dei Christũ quatenus hominẽ
suscitauit, quòd semper vixit in illo, etiã dum
corpus mortale gerebat, atq; adeo effecit, vt
per eiusdẽ mortẽ nostra delerẽtur peccata. Igi
tur cũ idẽ spũs cõmunicetur nobis per gratiã
tanq̃ membris eiusdem Christi, eundẽ in no-
bis habebit effectũ. Sunt enim corpora mem-
braq; nostra tẽplũ Spiritussancti, vt habetur.
1.Cor.6. ob idq;, vt sibi ea dignum faciat æter- *1.Cor.6.*
nũ habitaculum, viuificabit illa, vt sint nun-
quam amplius interitura. At verò ad notãdũ
est verborũ discrimen. Etenim cum dixisset,
suscitauit Christũ, non subiunxit, suscitabit,
sed, viuificauit mortalia corpora vestra, quo-
niã generalis resurrectio mortuorum, quan-
quàm sit effectus Christi, qui vniuersalis est
iudex bonorum & malorum, non tamen ge-
neraliter tam propriè est effectus spiritus eius
sed particulariter, quantum ad iustos, qui re-
surgent in vitam æternã. Omnes enim resurge *1.Cor.15.*
mus, inquit Paul. quia oẽs oportet stare ante
tribunal Christi, sed non omnes immutabi-
mur, scilicet de morte ad vitã, sed illi qui par-
ticipes erunt mortis, ac subinde spiritus eius.
Vnde & ipse quoq; distinxit, vbi ait, Proce- *Ioan.5.*
dent alii in resurrectionem vitę, alii verò in re
surrectionẽ iudicii. Etenim cũ infernus, perpe
tuatio sit mortis, illi non dicuntur viuificari,
sed potius in æternã relegari mortem. Neq; *Mortalia.*
verò ait solum, viuificauit vestra mortua cor-
pora, sed, vestra mortalia, quoniam non solũ
ab actuali morte seruabũtur, sed etiam à mor
talitate, ne vllas scilicet mortis reliquias, puta
passiones, vel molestias sentiant. Hoc est enim
liberari non tantũ à morte, sed à lege mortis.
Quanquã illi, qui arbitrãtur nõ omnes mori
turos, sed eos, qui in die iudicii viui inuenien
tur, viuos quoq; absq; experientia mortis re-
cepturos immortalia corpora: propterea hic
putant, nõ dixisse quòd, viuificauit corpora
mortua, sed, mortalia: De hoc aũt. 1. ad Thes. 4
disputandũ est (*Per inhabitantẽ spũm eius in vobis*)
Relatiuũ, eius, siue Deũ referat, sine Christũ,
perparui interest, siquidẽ idẽ spiritus est vtriusq;: tametsi nonnihil energiæ & decoris adfe-
rat, si referat Christum, vtpote per quem cõ-
municatur nobis idem spiritus, quo eius effi-
cimur membra. Vbi obseruabit Chrys. quòd *Inhabitãtẽ.*
non tantũ dixit simpliciter, habitantẽ, quasi
ad tempus, sed, inhabitantem, vt ostenderet
omnimodam & continuam mansionem.

Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autẽ spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Ex

Ex differentia, quam inter carnem & spiritum tanta verborum luculentia cõstituit, hoc demum exprimit corollariũ, quòd non carni debitores sumus, sed spiritui. Hoc enim videre videor in Paulo infixum propositũ ab illo initio capitis.6.vbi Christianos in morte Christi baptizati & sepeliri adstruxit, vt longa deinceps instructa oratione, ac legum carnis & spiritus repugnantia interiecta, cõmonitos Romanos faceret, q̃ deberent seruitio se carnis subducere, vt subditi omnino essent obsequio spiritus. Intelligenda ergo est illatio hæc, tum ex verbis proximis, puta ex amplissimo beneficio viuificantis nos spiritus, tum etiam ex superioribus, vbi demonstrauit liberatos nos à lege peccati & mortis, atq; adeo à lege carnis, quinimò & à lege veteri, ĩ qua homines seruiebant peccato & carni. Etenim si beneficia hæc per Christi gratiam & spiritũ assequuti sumus, consequens planè fit, vt iam non carni neq; antiquæ legi, carnaliter intellectæ, debitores sum⁹, sed spiritui Christi, qui illic delitescebat, spirituiq; nostro pugnanti aduersus carnem, Est autem meditatu dignũm, quemadmodum Deum nunq̃, vt debitorem nostrum induxit, sed quasi vltroneum largitorem, qui gratuitò nobis impertitus est huiusmodi dona: de nobis autem contrà non satis duxit simpliciter dicere, quòd deberem⁹ quoq; vices illi gratis repẽdere, sed ait, debitores nos esse: maioris enim est emphasis, debitores, q̃, debemus: Deus nanq; per gratuita beneficia obligatos nos sibi, obstrictosq; iure habet, vt suis eisdem beneficiis ac fauoribus bene vtamur, iuxta illud.2.Cor.5. Si vnus pro omnibus mortu⁹ est, ergo omnes mortui sunt & pro omnibus mortuus est Christus, vt qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est. Et.1.Cor.6.Empti estis pretio magno, &c. At qui qua ratione nomẽ hic carnis, pro litera legis carnaliter intellecta vsurpatur, sententiam præ se fert aduersus Romanos ex Iudaismo conuersos, qui legis vinculum vnà cum Euangelio durare defendebant. Sed quatenus pro carnalibus affectib⁹ et cupiditatibus accipitur, nos quoq; omnes in Romanis videtur suggillare, qui ita carni obsecundamus & seruimus, ac si eius legi adstricti essemus & obligati. At verò quoniã quadantenus debitores sumus carni, scilicet vt quantum necessitas exigit naturę, cibo vestitũq; corpora sustentemus, & dum ęgrotãt medicatu etiam recreemus, non simpliciter negat, debitores nos esse carni, sed apposito moderamine, vt non secundum carnem viuamus. Viuere enim secundum carnem, est eius imperio sub esse, eiusq; viuere legibus, desideriisq; parere. Cuius & illud simile est capit.13. Carnis curam ne feceritis in desideriis. (*Si enĩ secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.*) Reddit causam cursimus debitores, nõ carni, sed spiritui: exponendo illud vbi dixerat, spiritum inhabitantem in nobis, corpora nostra viuificaturum: vt enim spiritus hic causa est corporum viuificatrix, ita & viuificandi modus est, si nõ secundùm carnem, sed secundùm spiritum cõtinenter viuamus: iuxta illud Galat.5. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Nam qui perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit: viuere autem secundùm carnem, est peccato seruire, cuius stipendium mors est. Quasi dicat, Non ideo quòd spiritu Christi donati estis, & in vitam animæ restituti, tutam à Deo habetis vitæ eiusdem perpetuitatem, quæ futura est animæ & corporis, vt vobis liceat in segnitie & socordia, carni indulgentes, vitam degere. Nam hac ratione, viuificatore spiritu extincto, moriemini, prius secundùm animã spiritualiter in hoc seculo, post verò in alio quoq; secundùm corpus ęternaliter. (Scriptũ enim est, non permãsurum spiritum domini in æternum in homine, quia caro est) sed op⁹ vobis est perpetuo indefessoq; conatu in seruitio spiritus perdurare, vt vita hac perpetuò perfruamini. Quoniã cessante exercitio spirituali flaccessere, marcescereq; protinus charitas incipit, & paulatim euanescere. Et ait, si spiritu facta carnis mortificaueritis, quia omnino extingure non possumus & interimere: nam (authore hic Aug. carnis concupiscentiis non consentire, magna laus est, omnino autẽ non habere, summa perfectio. Hactenus ille. Hæc autem perfectio futura est in altera vita. Neq; verò mortificatio huius vitæ subitò fit, vt ait Orig. sed paulatim: primò enim languescere carnem in iis qui incipiunt, necesse est: tum deinde, cum ardentius proficere cœperint, non solùm languescere, sed tabescere: vbi autem ad perfectum venerint, tum demum mortificata sunt opera carnis. Interimit autẽ huiusmodi spiritus carnis opera contrariis ad ministris, Vnde Paul. ad Gal.5. operibus carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, &c. è regione locat fructus spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax, &c. Nempe vt per charitatem, mortificetur odium: tristitia verò huius seculi, per gaudium: sed per pacẽ, discor-

Debitores sumus Deo.

2.Cor.5.

1.Cor.6.

Gal.5.

Viuere secundũ carnem.

Genes.6.

Aug.

Orig.

Gal.5.

discordia. Et eodẽ marte virtutes reliquæ sua quæq; contraria expugnant vitia. At quia opera mortificare nequimus, nisi per mortificationem mẽbrorum, quæ arma sunt iniquitatis, ait alibi, Mortificate mẽbra vestra quæ sunt super terram. Verùm ne nunus hoc Romani suis viribus adscriberent, nõ ait simpliciter, si mortificaueritis, sed si spiritu (nimirũ vobis diuinitus impertito) opera carnis, quæ natiua vobis sunt & propria mortificaueritis

Col.3.

Quicunq; enim spiritu Dei aguntur, ij sunt filii Dei.

Subiicit rationem proximi verbi, scilicet, quòd hoc nobis negotio agitur perpetuitas vitę, si spiritu opera carnis mortificauerimus. Recolere hic veruntamen illud oportet, quod initio capit.5. proposuit, gloriari scilicet Christicolas spe cumprimis glorię filiorum Dei, ac subinde in tribulationibus, intuitu illius tolleratis. Illa nanq; duo membra respiciens prius hic filiorum rationẽ dilucidat, ac mox tribulationum indignitatem, præ gloria quæ illis proposita est: idq; eo loco, Non sunt cõdignæ. Ratio ergo qua vtitur est huiusmodi, Quicunq; filii Dei sunt, ij & vita quoq; perfruuntur diuina (quæ est cum Deo sempiterna) quicunq; autem spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei, ergo quicunq; spiritu Dei aguntur, viuent. Quæ erat propositio supra asserta nam idem est, spiritu facta carnis quenq̃ mortificare, quod spiritu Dei agi. Posteriorẽ premissam proponit hic, ostensurus illic priorẽ, si autem filii, & hęredes, Hæreditas nanq; filiorũ est vita æterna. Est autẽ propria genuinaq; ratio filii, agi spũ patris, & maximè spiritualis filii. Etenim sicuti animalis vita per vitales spiritus à patre deriuatur in filium, per quos tum cõplexio patris, tum subinde affectus quoq; similes trãsfunduntur, ita & renatis in Christo per lauacrũ regenerationis Spiritussanctus effunditur abundè: vt ait alibi Paul. quo ad nutũ Dei ducuntur, aguntur & gubernãtur. neq; verò ait simpliciter, vt chry. annotauit, Quicũq; spiritũ dei acceperũt, sed, quicunq; spiritu Dei aguntur, ad denotandũ quòd ad adipiscendũ filiorum hęreditatẽ nõ satis est spiritu semel imbui diuino, nisi ducatu gubernatuq; Dei, qui nauclerus est & auriga noster, continenter viuamus. Locum hunc pro seipsis pugnare Lutherani existimãt, qui demoliri cogitant libertatem arbitrii, contra quos lib. 1. de nat. & grat. disputationem latè protulimus. Ex hoc enim quod ait Paulus, aguntur, quod illi interpretantur, coguntur, & compelluntur, confingunt ita hominem agi diuino numine, vt fanaticus agitatur furore: vel pecus, stimulo: quo nihil potest absurdius cogitari, vt illic patefecimus. At quod ad præsentem locum attinet primùm græcè est, ἄγονται, quod latinè vtrunq; significat, scilicet, & aguntur, & ducuntur. Vnde cũ et Math.4. & Luc.4. idem sit verbum, tametsi cõpositiõe differens, priori loco traductum est, Tũc ductus est Iesus à spiritu in desertũ, posteriori verò, Christus agebatur à spiritu in desertũ. Quod si, aguntur, idem sit, quod, ducuntur, argumentum euanuit: nam ducũtur qui ratione & iudicio suapte sponte dirigũtur ab alio & illectantur. Interpres autem intuit⁹ hic non solùm ductu spiritussancti illuminãtis intellectum, inuitantisq; affectum gubernari nos in vita spirituali, verùm & appulsu præmouentis corda nostra trahi, quanquam potuisset vertere, ducuntur, iuxta illud psalmi, Spiritus tuus bonus deducet me, consultius tamen transtulit, aguntur, quo illam prę uentionem exprimeret: haud tamen vllo inde colore præiudicatur libero arbitrio, quò minus liberè moueamur à Deo, vt in nostra sit potestate tactui digiti eius assentire. Sic enim attingit ad omnia fortiter, vt tamen singula disponat suauiter, iuxta cuiusq; naturã. Ita vt bruta & insensata naturaliter, hoc ẽ imposita necessitate moueat, nos autem, qui liberi sumus, liberè: nimirũ pulsando ad ostiũ, vt aperiri cõsentiamus: vocando, vt ad se veniamus, & alliciẽdo vti gallina congregat pullos suos. Quàmuis ad commendandam vim energiamq; diuinæ motionis, nonnunquam in scriptura extent verba violentiam præ se ferentia. Vt Esa.59. Cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus dñi cogit, hoc est, cõgregat vel pellit. Et Ioan.6. Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eũ. Vbi nõ dixit, duxerit, sed, traxerit, vt ait exp̃sè Aug. non quòd non liberè trahimur, sed ad significandum premotionem, quam non tam apertè significat, ducere, Agi ergo à Deo non tollit libertatem. Cum enim Christus agebatur ab spiritu, neutiquam cogebatur.

Hæreditas filiorum.

Lutherani

Psal.142.

Esa.59.

Ioan.6.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus Abba, pater.

Probat

Probat eandem minorem præmissam, nõ modò à proprietate & qualitate doni Spiritussanĉti, quod est filiorum proprium, puta amoris timorisq; filialis: verùm & ex nostra ipsorum confessione. Sed est ad intelligentiã huius literæ operęq; precium de timoris amoris q; dono nonnihil premeditari. Nam et si vtrũq;, munus sit Spiritussanĉti, in timore nos tamen tanq̃ seruos Dei constituit, cui seruimus vt domino: amore verò, ceu filios eiusdẽ, perficit, quem honoramus vt patrem. Vnde Malachi. 1. Si ergo pater ego sum, vbi ẽ honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus? Timoris itaq; obiectum, est malum: quod duplex est: nimirum vel pœna vel culpa. Sed & malum pœnę aliud est existimatum, videlicet illegitimum, & aliud verum. Et secundũ hanc triformem diuisionem discernuntur timor mundanus, seruilis, & filialis. Timor ergo illius mali pœnæ, quod contrarium est bono, non vero, sed existimato, putã quod peruersè diligitur, humanus est & mũdanus: isq; effectus esse neutiquã potest Spiritussanĉti, quoniam turpis est & prohibitus: vt cũ quis metu temporalis incommodi recedit à Deo. Cuius illo mandato Christi admonemur, Nolite timere eos, qui occidunt corpus, &c. hoc est, nolite pauore momẽtaneæ mortis in æternam obtrudi. Sed alius est timor mali, quod contrarium est naturali bono, qui timor nascitur à proprio amore. Atq; is quidem, si nullam illi indecẽtem circunstantiam adiungas, actus est obiecto habituq; suo bonus: nam quòd se homo diligat (nisi illic finem mentẽq; sistat) quodq; contraria sibi mala exhorreat, bonum est. Ob idq; si metus hic respectũ habeat ad Deum, veluti eiusdẽ mali causam: vt cum quis vel inferorum tormenta, vel qua suis alias pœnas, ne sibi à deo infligantur, pertimescit, tunc qua ratione Deus vteunq; timetur, Spiritussanĉti munus esse potest per speciale auxilium. Atq; hic dicitur seruilis metus qui verbis illis Deut. 5. commendatur. Quis det eos talem habere mentem, vt timeant me. Non quòd sufficiens sit proximaq; ad gratiã præparatio, sed quòd causa esse potest, per quam homo tandem redeat ad bonam mentem. Et ideo quãdo ex ignauia vel praua qualibet hominis affectione non per talem metum permouetur in odium peccati, vteunque sit effectus Spiritussanĉti, non tamen est simpliciter virtus: sed potest esse actus moraliter bonus, sicuti actus fidei informis. Quinimò licet metus ille in causa sit vitandi futuri peccati, quod alias committeretur, dum tamen nõ eò pertingit, vt commissi pœnitentiam ingeneret, quatenus Deo offensæ, neq; tunc absolutè dignus est virtutis nomine. Et hoc est, qd̃ ait August. quòd licet talis homo bonum faciat, non tamen bene, hoc est, simpliciter bene: etsi nihil vetat, quò minus sit opus bonũ moraliter, humanæ laudis dignum. At si ita præcise tali metu quis culpam effugiat, vt illa sit mente, quòd nisi pœnam metueret, minimè ob diuinam reuerentiam abstineret à malo, talis mens peccatum est. Diuersos ergo gradus secum patitur metus seruilis. Potest enim esse extra gratiam, etiam dum sit donum Spiritussanĉti per auxiliũ speciale. Neq; obstat quin actus similis haberi quoq; possit naturaliter. Potest item causa & genitrix esse veræ pœnitentitię, dum quis metu pœnę perculsus, eò vsq; prouehitur, vt tandem detestetur peccatum, qua ratione est Dei offensa: & tũc nequit esse nisi ab Spiritusanĉto, atq; adeo manere aliquandiu potest cum charitate: q̃q̃ adulta iam perfectaq; charitas (teste Ioanne apostolo) foras post demum hunc mittat pœnarum timorem. Timor autem filialis & castus est metus & fuga mali culpæ, hoc est peccati ea ratione, qua est Dei offensa. Qui quidẽ metus germẽ diuini amoris est, eamq; ob causam filialis dicitur: nam filii reuerentia est, vt patris potius metuat offensionem, quàm proprium supplicium. Cuius contraria est conditio serui respectu heri. Quo fit, vt illud psalm. Initium sapientię timor Domini, de vtroque timore ratione sua & modo possit intelligi. Enimuero seruilis initium esse potest sapientię, veluti dispositio quędam antecedens gratiã q̃tenꝰ timore pœnę, vt dictũ est, abominatur, nõnunq̃ aduersatur peccatũ. Iuxta illud Eccle. 1. Timor Dñi expellit peccatũ. Nominatio enim illic sapientiæ non solùm cognitionem Dei, sed & directionem affectus comprehendit. quæ fit per gratiam. Timor autem filialis est initium, veluti primus effectus gratiæ, qui cum charitate vtiq; adolescit perficiturq;. Vnde eodem cap. ait Ecclesi. Plenitudo sapientiæ est timere Deum. Et in psal. Timor Domini sanctus permanet in seculum seculi. De quo heroico timore, & illud Esa. 7. Christo potissime decantatum, intelligendum est, Et replebit eũ spiritus timoris Domini. Qua ergo res ad presentem expositionem attinet, Lex vetꝰ dono Spiritussanĉti data est, hoc est, speciali reuelatione & motione Dei: per donum tamen timoris seruilis, Id quod perstrepentia

Mala. 1.

Timoris obiectum.

Diuersi gradus timoris seruilis.

Timor filialis.

Mat. 10.

Initiũ sapientiæ timor domini.

Eccle. 1.

Seruilis metus.

Deut. 5.

Psal. 18.

Esa. 7.

Lex metus donũ timoris.

illa tonitrua, micantia fulgura, ignisq; fumãs, & densissima nubes designabant, quibus per cultus populus, veluti seruili metu pollicitabatur impletum fore legem. Lex autem euangelica afflatu amoris donata nobis est, scripta q; in mentibus. Quapropter & Gala. Pau. Primum testamentum præsignatum in filio ancillæ, ait, in monte Sinai popullum illum in seruitutem generasse, quæ est Agar, sed nouũ datum esse in Hierusalem, quę libera est mater nostra. Qui idcirco spiritus donatus est Christianæ familiæ, veluti ingenuis iam & liberis, vt casto amore flagrarent, vti igne illo Spiritussanĉti in Pentecoste significatum est, post vehementem de cœlo sonitum, non qui dem deterrentem, vti antiquus olim, sed excitantem apostolorum mentes & corda. Haud tamẽ ita hallucineris, vt cogites nullos ex Patribus vetustę legis recepisse spiritũ adoptionis filiorum: nam quemuis iustum gratia eadem quæ gratum eum Deo facit, & filium vnà constituit. Vnde in psal. Ego dixi dii estis & filii excelsi omnes. Et Esai. 1. Filios enutrui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et supra Paul. credentes omnes demonstrauit filios esse Abrahæ per fidem. De quibus Christus, Multi autem ab oriente & occidente venient, &c. Fili autem regni eiicientur foras. Sicuti & in Euangelio vice versa ratione timoris cognominantur sæpenumero Christiani, serui, Attamen duo hic Paul, nobis suggerit inter antiquam nouamq; leges discrimina. Primum quòd lex prisca, dum ex vna parte peccatum ostenderet, ex altera verò gratiam non conferet (eo modo, quo crebrò supra repetiuimus, scilicet præter eam, quę in circuncisione per fidem donabatur) ita excusationem peccati auferebat, vt tamen nihil per se ad opera charitatis adiuuaret: & ideo veluti seruos deterrebat: nostra verò per viuidã Christi mortem, & viuam ipsius vocem, perq; sacramentorum gratiam ceu filios nos amore conciliauit. Sed alterum discrimen est, quòd licet per fidem Christi filii tunc olim constituebantur, erant tamen vt paruuli, quemadmodum ait Gala. 4. nihil à seruis differentes, sub elementis mundi, sub tutoribus & actoribus hæreditatis possessione cohibiti: quod paulò inferius repetendum nobis est. Nostrũ verò Euangelium aperit nobis regnum, vt filiis iam adultis. Probat ergo eos, qui spiritu Dei per Christum sibi participato aguntur, filios esse Dei. (*Non enim accepistis spiritum seruitutis in timore.*) Videlicet vti olim sub lege. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.*) Veruntamen perpende primùm oppositionis energiam. Etenim spiritui seruitutis non simpliciter opponit spiritum libertatis, qui propria est illi ratione contrarius, sed, quod sublimius est, spiritum adoptionis filiorum. Non enim solum sumus ceu manumissi & liberti, sed asciti præterea in filios. Idẽ ergo hoc prorsus est illi, quod ait Christus redemptor noster, Iam nõ dicã vos seruos (nimirũ vti antiquitus) sed amicos. Nisi quòd plus est filius, q̃ amicus. Et Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Qui talẽ potestatẽ nõ habuissent Patres virtute legis. Et rursus Christus, Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Frequẽtissimaq; Christo fit mẽtio filiorũ, ad extollẽdum discrimen hoc inter legẽ suam & legem Mosis. At recentiores interpretes neq; hic veterẽ sine culpę nota prętercunt: est enim græcè vnica composita vox, υἱοθεσία, hoc est, adoptionis: quam Interpres per tres reddidit, scilicet, adoptionis filiorum Dei. Quas quidem non solùm aiunt superuacaneas esse, cũ satis fuisset dicere, spiritum adoptionis, verũ & ineptè constructas. Nã adoptio filiorũ incõgruè dicitur passiuè, pro eo quod est, adoptio in filios. At verò quantũ ad genitiuũ, filiorũ, attinet, profectò non solũ non est incongruenter appositus, verũ fuit ad complendam sententiam necessarius, qui & in voce Græca cõtinetur. Etenim vox, υἱοθεσία, componitur ex duabus, scilicet, filius, & positio, vt idem sit, quod filii positio: hoc est, loco filii substitutio, qd̃ Latini dicũt adoptionem. At quia solent etiã extranei adoptari & subrogari, non in filios, sed in nepotes, secundum iurisconsultos: nempè qui legitimo filio succedant, vt discriminaret Interpres inter has adoptiones, disgregauit compositionem nominis Græci in duo Latina, adoptionis filiorum, quod sanè optimè dicitur pro eo quod est, adoptionis filialis: sicuti dicitur, creatio episcopi, quando ille qui nõ est episcopus, assumitur in episcopũ. Adoptare enim filiũ, est illũ instituere & creare filiũ. At genitiuus, Dei, forsan adiectus est diligentia alicuius, vt exprimeret scopũ desiderii nostri: quanq̃ neq; probabilitate caret, illũ extisse olim in Græcis. Nam supra ca. 5. similes est oratio, Gloriamur ĩ spe gloriæ filiorũ Dei. Ait aũt, spiritũ adoptionis filiorũ Dei, ad differentiã naturalis filii, qualis Christus fuit, qui nec genitus est, nec procedit à patre per Spiritũsanctũ, sed Spiritussan. potius spiratur ab illo, prius origine genito à solo patre.

Sub lege erãt filii Dei.

Psal. 81.

Esa. 1.

Mat. 8.

Duo documẽta Pauli.

Gala. 3.

Gala. 4.

Ioan. 15.

Ioan. 1.

Mat. 5.

Descriptio Interpretum.

Christus nõ est filius adoptiuus.

tre. Neq; in quantum homo, licet fuerit cõceptus de Spiritusanctõ, est filius adoptiuus, quoniam adoptari nos in filios Dei, est accersiri ad similitudinem & quandam participationem naturalis filiationis: siquidem (vt statim Paul. dicturus est) prædestinauit nos Deo conformes fieri imaginis filii sui: per gratiam autem vnionis factum est, vt homo Christus sit filius, non participatiuè, sed verè naturalis qua propter non factus est de non filio filius. Humanitas verò, licet fuerit assumpta, nõ tamen, nisi abusiuè (vti Hilarius loquitur) dicitur adoptata: quia adoptari est propriũ suppositi: quandoquidem filiatio proprietas personalis est. Nos autem, quos Deus gratia & bonitate sua admittit ad suæ beatitudinis hæreditatem, propriè adoptamur. Hoc enim est & inter homines ciuiliter adoptari. Nisi quòd homo extraneum adoptat, quia probum illũ studiosumq; nouit, Deus autem non sic, sed adoptando nos, bonos facit. Iuxta illud Phil. 1. Prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei: videlicet absq; vllis nostris præeuntibus meritis. Ac præterea, homo alienum sibi substituit in filium ad suam ipsius suplendam re ficiendamq; filiorum orbitatem, Deus autem vt suam exuberantissimam abundantiã, quin diuinitatem etiam, ratione quadam, nobis cõmunicet. (*In quo clamamus abba, pater.*) In quo, id est, cuius nomine appulsu & suggestione clamamus: hoc est, non voce tantũmodò, sed intimo corde, altissimoq; pectoris spiritu, nihil hæsitantes in fide, sed maxima cum fiducia ingemiscimus (vt ait inferius) & in hanc paternitatis vocem prorumpimus. Eodem ferè schemate ait Galatis. Quia estis filii Dei, misit spiritum filii sui in corda vestra clamantem abba, pater. Dicitur enim spiritus clamare, quia nobis dictat vt clamemus: sicuti paulò inferius ait hic, quòd postulat pro nobis, quia nos postulare instigat. Composuit autẽ Paulus ambo nomina, quæ in græco quoque extant, scilicet, Abba, Hebraicum &, πατὴρ, Græcum. Vt admoneret ambos, quibus scribebat populos, Hebreorum scilicet & Gentium per vnũ angularem lapidem Iesum Christum coglutinatos esse in vnam Ecclesiam, atq; adeo in eandem filiationem arrogatos, vt pari iure compellare possent vnum Deum patrem. Quamobrem, pater, hoc loco non tantum in Deo opus creationis designat, nam eo iure non solùm fidelium, sed vniuersorum est pater: iuxta illud Deut. 32. Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, fecit & creauit te? Sed beneficium quoq; repræsentat redemptionis, per quod nos in filios conscripsit. Vnde, vt per munus creationis omnis creatura diuinæ bonitatis facta fuit particeps, ita & homines per beneficium reconciliationis compotes fiunt diuinæ filiationis. At verò paternitas hęc totius trinitatis est propria, vt cui toti conuenit adoptare nos: & ideo nomine hic, patris, Deus denotatur, vt communis est tribus personis. Sicuti & in oratione dominica, vbi precantes dicimus, Pater noster: tametsi per quãdam attributionem & primam quoq; trinitatis personam, patrem iure adoptionis appellare nos decet, quippe cui proprium est generare naturalem filium, cuius nos sumus adoptitii fratres. Vnde Ioan. 20. seorsum pronunciauit, patrem meum & patrem vestrum, quia diuersa ratione eandem personam appellamus patrem: nam sicut ipse per naturam splendor gloriæ est, & figura substãtiæ patris, tales nos gradu & ordine nostro, sumus per lumen gratiæ. Hæc autem paternitatis appellatio, licet iustis omnibus fuerit semper competens, tamen profectò nobis maximè sub lege gratiæ. Nam etsi tam sub lege naturę, quàm sub lege scripta fuerint per fidem homines Deo in filios. Deusq; illis in patrẽ, nunquam iussi sunt Deum pleno ore, vti nos, appellare patrem. Atqui (vt adnotauit Chryso.) adiecta Hebręa voce, quæ legitimorum puerorum potissima est, alludit fortè ad nomẽ, abba, quod ex duabus congeminatis initialibus literis alphabeti componitur, qua voce pueruli Hebræi prima elementa balbutientes, vocitabant patres suos, sicuti Latini aiunt Pappe. Id quod & inditium magnum est diuinæ in nos teneræ charitatis: nempè quòd, velut proprios filiolos, hac nos indulgentia dignetur in lege gratiæ vt appellemus ipsum, abba, et, pater. Illud nãq; Hierem. 3. Patrem vocabis me, de hoc nostro ęuo nostraq; Christianorum Republica vaticinium erat. Quam quidem sanctissimam habuit Ecclesia considerationem in illa præfatiuncula, Præceptis salutaribus moniti, & diuina institutione formati, audemus dicere. Pater noster, &c, Quasi dixerit, aliàs nunquã hanc pręsumeremus vocem ore formare. Atqui legem veterem perlustrantibus, cumque Euangelio conferentibus, liquidò apparebit discretio hæc, quę est inter seruos & filios. Illi nanq; in primis opere tantùm extra vt serui ad occulum seruiebant: atq; id quã diu flagellum ob oculos imminebat, haud tamẽ ex corde, filialiq; constantia. Nam vt ait Prophe-

Adoptari.

Phili. 1.

Gal. 4.

Abba pater.

Deut. 32.

Paternitas

Ioan. 20.

Filii Dei.

Christ.

Hierem. 3.

Ecclesiæ cõsideratio.

Discrimẽ inter seruos et filios.

ta,

Psal. 77.

ta, quotiesexacerbauerunt Deum in deserto, & in iram concitauerunt, cum occideret eos, quærebant eum & reuertebantur, & diluculò veniebant ad eum. Et, Dilexerunt eum in ore suo & lingua sua menti sunt ei, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento suo. Et vt in eodem psalmo latè enarrat, ocularibus beneficiis, temporaliumq; pollicitationibus allecti, pręsentibusq; castigationibus, vt seruilis populus, conterriti, vix in officio & legis custodia continebantur. Sed in lege euangelica omnia spiritualia sunt. Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis, ego autem dico vobis, qui viderit mulierem ad concupiscẽdũ eam, iam mœchatus est eã in corde suo. In summa, nihil, aut pollicitus, aut cõminatus nobis est Christus temporalium, sed omnia ęterna, vt spiritum nostrum ad cœlestia raperet, ne metu, vt hero, seruiremus ei: sed amore colere mus, vt patrem. O inæstimabilem charitatem Christi. Quisnam regis filius non iniquissimo tulisset animo, vt pater suus vnumquemlibet plebei bubulciq; filium in proprium ad optione asciscere, in iusq; admitteret regni, quod ei soli erat legitimum? Et tamen Christus id non solùm non inuidit nobis, verum effusione proprii sanguinis hoc nobis nomẽ comparauit, ita nos patrem nostrum compellare instituit, spititũq; suum dedit nobis, in quo clamaremus, abba pater. Videte ergo (vt cum Ioan. sic concludentes admiremur) qualem charitatem dedit nobis pater, vt filii Dei nominemur & simus.

Mat. 5.

Christi beniguitas.

Ipse enim spiritus testimoniũ reddit spiritui nostro, quòd sumus filii Dei.

Expositio illius est quod dixerat, in quo clamamus abba, Quasi licadiecerit, Hęc enim vox, qua nos profitemur filios, nõ nostra est propria, vt vereri debeamus, ne falsa sit (quia omnis homo mendax) sed spiritus ipsius sancti suggestione illam proferimus. Quomodo id autem fiat, ostendit: quoniam ipse spiritus (scilicet Dei, qui fallere nescit) testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filii Dei. Id quod nõ est absq; asterisco prętereundum Nimirum quòd idem spiritus, qui testimoniũ tulit demissus cœlitus super Christum ascendentem de aquis baptismi, quando clara voce testatus est pater, Hic est filius meus dilectus, idem inquam spiritus, non quidem palã externa voce, sed tamen interno, occultoquè dictamine cõtestatur spiritui nostro, & filios nos esse quoq; Dei per eiusdem Christi baptisma. Veruntamen textus hic nonnihil habet ambiguitatis apud Græcos, propterea quòd illic nõ est, testimonium reddit, sed vnicum compositum verbum, contestatur. Quã literam sic quidam ex neotericis vertit, Idem spiritus testatur vnà cum spiritu nostro, quòd sumus filii Dei, ita vt velit, hoc quod est, spiritus contestatur spiritui nostro, non idem pollere, quòd Spiritusanctus dat testimoniũ nostro, sed quòd contestatur, hoc est, simul cum nostro testatur: sicuti ille mihi cooperatur, qui mecum operatur: quasi duo sint testimonia, vel vnum duorum contestium. At verò profectò procul versio hæc distare videtur à Paulino ingenio: nam cum huiusmodi filiatio supra naturã nobis obtingat, nequit spiritus noster testis eius esse, sed totum testimonium est ab Spiritusanctò, qui & eiusdem est filiationis author. Quam ob causam Paulus 1. Corin. 2. vbi illorum meminit bonorum quæ Deus præparauit diligentibus ipsum, putà quę neq; oculus vidit, &c. statim subdit, nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum Et extemplò inferius, Quis enim scit quę sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita, & quæ Dei sunt nemo cognouit nisi spiritus Dei. Spiritus ergo noster fidele testimoniũ ferre non potest quòd simus filii Dei, nisi quatenus illud ei testimonium Spiritusanctus fert. Vnde interpres vetus, quò alterum abigeret sensum, non transtulit, contestatur, sed, quod citra amphibologiam idem valet, testimonium reddit. Neq; est cur reprobetur verbũ, reddit, in hoc significatu, quippè cum & pro eodem accipi latinè soleat, quod est, dare, vel ferre. Porrò autem hic vnus est eorum locus, quos suæ opinioni illi obtendunt, qui, etiam inter catholicos in ea sunt oppinione, vt existimẽt certum fieri quemcunq; iustum suæ cum Deo reconciliationis & gratiæ: atq; ea quidem certitudine, aut ei simili, quæ est fidei catholicæ, putà quæ omnem prorsus dubitationem auferat. Quam quidem opinionẽ in calce tertii libri nostri de natu. & grat. latissimè expugnauimus, tam contra Lutheranos quàm contra catholicos, qui licet diuersa ratione in eandem tamen conclusionem impingebant, Quam quidem apologiam rursus integrauimus aduersus quendam reuerendum episcopum, vbi prędictam opinionem monstrare curauimus, non solum aduersam decre

Defensio interpretis.

Cõtra certitudinem gratiæ.

to Concilii, verùm & esse creditu difficillimã: an verò id præstiterimus, alii iudices sunto. Hoc inquam paralogismo protegebant sese, Testimonium Spiritussanctì non potest non esse certum, Spiritussanctus testatur nobis (authore hic Paulo) non esse filios Dei, ergo quemcunq; constituit filium, eundem ipsum certum vnã facit quòd sit in gratia. Argumentum fuit antea Buceri in colloquio Ratisponeñ. ad quòd ego securius iusto respondi eodem lib. concedens priorem assumptam: non potest non esse certum: cum tamen tutius cõcederemus: non potest non esse verũ. Tametsi de subiunctis extemplo verbis deprehendere quisque poterat mentem nostram. Explicuimus tamen eandem tertius in præfata apologia. Concedimus ergo quòd testimonium Spiritussanctì non potest non esse verissimũ, attamen inde non protinus consequitur, vt fiat nobis certum certitudine fidei. Ad huiusmodi nanq; certitudinem non fatest testimonium esse Spiritussanctì, sed præterea exigitur, vt certum sit, illud in particulari testimonium ab Spiritussancto procedere, sicuti certi sumus, scripturæ reuelationem diuinitus eluxisse: vel sicuti beatissimæ Virgini & apostolorum & aliis quibusdam sanctis per singulare priuilegiũ sua est salus reuelata, quos hic exceptos supponimus. At lege communi Spiritussanctus testimonium non palam exhibet: sicuti fuit illud de Christo super Iordanem, sed internè per coniecturas, quæ nõ sunt adeò perspicuę, quin possit angelus Satanæ, transfigurans se in angelum lucis, per similẽ apparentiam hominem deludere. Et vt hoc omni pro culdubio, manifestum fiat, potissimum argumentum ego mihi sumo ex præsenti hoc loco Pauli. Testimonium enim hoc, de quo hic loquitur, est, quòd Spiritussanctus in eis, quos inhabitat, amorem castum seminat, eosdemq; allectat, vt non timore, vti antiqui olim serui sub lege Mosis, sed prompto amore filiali pareant, iussaq; Dei spontanei faciãt tanquam filii iam idonei ad hæreditatem adeundam. Quod quidem testimonium perhibere inchoat (vt hic edocet Paul.) cuiuis iusto, & tamen luce clarior experientia est, illos qui recentes sunt in gratia Dei, quos incipiẽtes appellant, non protinus timorẽ deponere illũ seruilem, vt supra diximus, qui via illis fuit ad veram charitatem, quoadusq; adeò sit perfecta charitas, vt huiusmodi timorem radicitus conuellat. Ergo Paulus loco præsenti solùm habitum, ingenium, vim & naturam Spiritussanctì aperit, quæ est excelsum hunc amorem ingignere, admonendo nos, quanta fuerit erga nos charitas Dei, qui filium donauit nobis cõmendandoq; quanta illi nostri sit paterna cura, Huius autem certitudinem & firmitatẽ ob nostram prauam dispositionem non facit subitò, sed tẽporis successu, accumulando roborandoq; magis ac magis coniecturas secundùm progressum & exercitium in operibus virtutis: ex quibus planè inualescit quotidie per auxiliũ Dei nostra fiducia. Quocirca paulò hic inferius, vbi tractat, quo pacto Spiritussanctus interpellat pro nobis Deũ, statim inducit scrutatorem cordiũ, qui discernit quisnam spiritus in nobis loquatur. Hoc tamẽ fatendum est, quòd possunt huiusmodi testimonia Spiritussanctì eousq; in prouectioribus sanctis increbrescere & virescere, vt certus homo fiat sui status gratiæ, ea probabilitate, certitudine & firmitate, quæ sufficit inter homines humano more metũ contrarium propellere, securumq; hominem facere: vt ego sum modò securus Romam extare, licet nõ habeã certitudinem fidei diuinę, an postq̃ ego illam vidi, iam modò non extet. Quamobrem in opusculis nostris citatis hanc certitudinem appellabam coniecturalem, & moralem aut humanã: non, inquã, quòd causa illius nõ sit Deus sed quòd modus eius non pertingit ad certitudinem & firmitatem sacræ scripturæ, cui subesse non potest falsum, quinimò nescio an vllus vnq̃ ad tam altam certitudinem, quantã exemplo Romæ explicabam, fuerit subectus siquidem experientia constat & hęreticos sæpissimè mendosis, fallacibusq; coniecturis adeò sibi habere persuasum, obsequiũ se præstare Deo, quã inter catholicos iustissimũ quemq;. Talis autẽ certitudo non prouenit ex obiecti veritate: quã ideo hęreticorum certitudinẽ in lib. de natu. & grat. appellabamus certitudinẽ, nõ ex parte obiecti, sed ex parte subiecti. Similis huic Paulinæ est & sententia illa Ioannis, Tres sunt qui dãt testimoniũ in terra, spiritus, aqua & sanguis. Super quo verbo Bernard. sermone. 1. & 2. in octa. Paschæ, testimonia, inquit, gratiæ Dei sunt, aut nullam habere conscientiã peccati post baptismũ, aut lachrimarũ fonte eorũ sordes abluere, mox iugibus pœnitentiæ fructibus corpus affligere & veluti sanguinolento martyrio prauas affectiões perimere, ac deniq; in operib' spiritualibus exerceri. Hæc ille. Sed est aliud præterea indicium filiationis huius, auiditas audiendi verbum Dei: nam qui filius Dei est, verba Dei audit,

Argumentũ validum.

Certitudo gratiæ nostræ.

1. Ioan. 5.

Bernar.

Ioan. 8.

audit. Hæc autem omnia etiam in hęreticis videas. Vnde idem Bernard. ser. 17. super Cantica, orandus inquit est tantùm Deus, vt custodiat corda nostra & intelligentias nostras ne fortè cùm non aderit, adesse putemus, nostrumq; pro ipso sequamur sensum, deuiãtes. Venit nanq; & vadit prout vult, & nemo facilè scit vnde venit, aut quo vadat. At sunt verba hic Chrysostomi, quibus videtur insinuare hoc Spiritussanctì testimonium q̃ maximã & quàm firmissimam certitudinẽ, putà fidei catholicæ ingenerare cuiuis iusto, quòd sit in gratia. Ait nanq;, quòd quando spiritus testatur, nulla relinquitur ambiguitas, vti si homo quispiam vel angel' id fuerit testatus vel pollicitus. Hæc autem & si quę sunt id genus apud sanctos talia, quę obiectari nobis solent ab istis assertoribus certitudinis gratię, nihil aliud comprobant, q̃ quòd spiritus Dei non est de se fallax, sicut spiritus creaturę: inde tamen solùm colligitur, quòd vbi certus ego essem, hũc qui mihi loquitur, esse Spiritumsanctum, certus continuò fierem, verũ esse testimonium, id quod non contingeret, si ille qui mihi fert testimonium, esset homo. Sed de his plurima ĩ illis, quos memorauim' opusculis.

Ioan. 3.

Chrysost.

Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Si tamen cõpatimur, vt conglorificemur.

Diximusiamdudum Apostolum probare sententiam illam, quòd spiritus sit viuificaturus mortalia corpora nostra, si tamen eodem spiritu facta carnis mortificauerimus, hoc syllogismo. Quicunq; filii Dei sunt (scilicet vsq; ad finem) ij & vita quoq; perfruentur diuina quicunq; autem spiritu Dei aguntur, sunt filii Dei: ergo quicunq; spiritu Dei aguntur vita fruentur diuina. Posteriorem præmissam hactenus illustrauit, iam modò ad priorẽ reuertitur: heriditas enim Dei est vita æterna: ob idq; tantundem est dicere, si autem filii, ergo hæredes, acsi dixisset, Si filii, ergo vita viuent æterna. Ac deinde, quos spiritus constituet filios, eorum & viuificabit mortalia corpora: quod fuerat antea propositum. Est autem hic perspectu dignum quemadmodum neq; vnguem à proposita differentia declinet inter statum antiquæ legis, & statum euangelicum, quòd ille erat seruorum, iste autem filiorum. Quinimò hic eam maximè patefacit: nam etsi electi illorum, in filios fuissent recepti, erant tamen tanq̃ paruuli, quibus differebatur hæreditas: nobis autem, nisi per nos steterit, ab hac vita absq; mora trãsitus fit ad æternam: & ideo colligit, si filii & hæredes. Et quidem inter homines de adoptitiis neutiq̃ fallit illatio: nam ad hoc adoptantur, vt in bonis succedant, secus autem de legitimis & naturalibus, quorum primogenito obuenit sępenumero hæreditas integra. Vnde vt legitur Gene. 25. Abraham soli Isaac hæreditatem reliquit, cæteris autem filiis elargitus est quædam munera. Quocirca Paulus vel illationẽ hanc fundat in eo, quòd de filiis adoptiuis sermonem habeat, in quibus constans est illatio vel dignitatem filiorum Dei extollit, quòd non primogenitum suum tantum, sed omnes in ius recipiat hæreditatis: iuxta illud 1. Pet. 1: Regenerauit nos in spem viuam in hæreditatem. Etenim exiguitas angustiaq; temporaliũ bonorum, quorum quantò in plures dispertiũtur, minores singulis partes obtingũt, in causa est, vt reliquis filiis nonnunquam abdicatis, hæreditas decernatur primogenito: hæreditas autem Dei, est Deus ipse, qui bonorum externorum non indiget, sed suas in se vniuersas, continet diuitias: vnde in psal. Dominus pars hæreditatis meę: Deus autem infinitum bonum est, qui non per partes cõmunicatur nobis, neq; dum communicatur minus ipse habet: sed (veluti sol) vt latissimè beando profunditur, ita est eius gloria cõsummatissima. Vnde aliud quoq; patescit discrimen, videlicet quod hęreditas inter homines non aditur à successore vsq; ad mortem præcessoris, eo scilicet quòd non posset vtriq; sufficere: hęreditas autem Dei non est defuncti successio, sed consortium Dei viuentis in secula seculorum. Tametsi hoc quod in humana hæreditate perfectionis est, nempè vt testamẽtum morte testatoris confirmetur: & in diuina quoq; hęreditate adnotauit Paul' Hebræ. 9. Testamentum enim, inquit, in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet, dum viuit qui testatus est. Quare sicut vetus in sanguine hircorũ & vitulorum dedicatum est, ita & nouum preciosissimo sanguine Christi per quem aditus ad hæreditatem patefactus est, quem sanguis hircorum referare nequiuerat. Attamen non sumus hęredes Christi, sed Dei: & ideo subdit (*Hęredes quidem Dei: cohęredes autem Christi.*) Quoniam Christus, inquãtum homo, non est pater noster, sed Deus, quem afflante Spiritusanctò appellamus. abba, patrem: Christus autem & caput nostrum est & primò

Gene. 25.

1. Pet. 1.

Deus hęreditas nostra.

Psal. 15.

Aliud discrimen.

Testamentũ hęreditatis.

Heb. 9.

primogenitus frater, quem constituit hæredē vniuersorum, cuius idcirco & nos cohęredes existimus. Est ergo hęc dilutio argumēti, quo quis posset Paulum subnotare, quòd contraria dixisset, dum Christum induxerit tanquā datorem vitæ, quæ proprietas patris est, & tamen simul nos nuncupauerit filios Dei. Ait vtiq; hęredes nos esse Dei, tanquam patris, cohæredes autem Christi, tanquam fratris. Quā obrem supra dixit eum ipsum, qui suscitauit Christum Iesum, viuificaturum corpora nostra. Neq; verò quod supra narrabamus, nempè Christum non esse filium adoptiuum, obstat, quò minꝰ sit frater noster, eò enim quòd filius naturalis est, non est adoptiuus: sed tamen eadem ratione, qua naturalis est, primogenitus quoq; constituitur in multis fratribꝰ vt ait inferius Paulus. Sed est hæc pręterea cōmendatio eximia excellentissimæ charitatis Dei in nos, quam supra cœpimus denarrare. Etenim homo nunquàm extraneū in ius filii adoptat nisi ob naturalium legitimorum q; inopiam, quasi alterum substituens loco naturalis filii, quo caret: Deus autem cum naturalem haberet eundemq; sibi æqualem, neq; nostro indigeret, vel obsequio, vel honore, accersiuit nos in ius bonorum suorum, neq; verò in particulam eorum quampiam, sed in ipsam eandem hæreditatem, quę filio suo vnigenito & naturali debetur. Hæredes ergo Dei sumus, quia sua ipsius diuinitate eius faciē conspicientes participabimus, cohæredes autem Chri. Primò quòd dum eadem visione similes futuri sumus Deo: iuxta illud, Cùm apparuerit similes ei erimus, consimiles tunc erimus Christo, qui in summo gradu eādem perfruitur. Secundò quantum ad corpus, quòd reformabit corpora corruptionis nostrę configurata corpori claritatis suę, vt eādem immortalitatis gloria cum ipso donemur: iuxta illud inferius verbum, prædestinauit nos conformes fieri imaginis filii eius. Neq; id solū, sed in eundem locum subleuabimur, nam, volo, inquit, pater vt vbi sum ego, illic sit & minister meus. Et eodem nos titulo dignabitur: est enim ipse rex regum & dominus dominantium, atque sacerdos in æternum: sed & nos quoque, secundum verbum Petri, regale sacerdotium per ipsius gratiam. Et Propheta Constitues eos principes, &c. Quinimò vt probè Orige. meditatus est, cum pater omne iudicium dederit filio, idem fermè & filius suis cohæredibus tribuit, vbi ait, sedebitis & vos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel: vt non solum in patrem hæreditatis, sed & in consortium eos potestatis ascisceret. Perspiciamus ergo atq; animo reputemus, quo Paulus produxerit extulerit què orationem ab illo proposito thematе, Gloriamur in spe glorię filiorum Dei, Quam q; alte & perspectè arcana filiationis huiꝰ depromserit, cuius per gratiam Christi potimur. Sumus etenim iam à Christo passo per eius pretium sanguinis non serui, sed filii Dei neq; qualescunq; filii, sed hæredes, neq; verò minoris hæreditatis q̄ Dei ipsius, cuius Christus est hæres, at verò ne quis nimium securꝰ socordię se dedat, quasi taliter hæc dona per gratiam obtineamus, vt nullis opꝰ sit nostris laboribus: sicuti supra post gloriam spei filiorum, mentionē fecit gloriæ in tribulationibꝰ, ita & modò subdit. (*Si tamen compatimur, vt glorificemur.*) Quemadmodum autēm paulò ante adnotauimus super verbo, si tamen spiritus Dei habitat in vobis, ita & hic anceps est dictio Græca, ἐάνπερ, potest enim assertiuè legi seu causaliter, pro eo quod est, siquidem, vel, quā doquidem, vt sit causa superioris sententiæ: videlicet quòd si filii, & hæredes, eò quòd ob hoc compatimur Christo, vt cōglorificemur illi. At verò doctores non solū Latini, vt Ambro. & Aug. Verū & Græci, putà Orige. & Chrys. dubitatiuè & ratiocinatiuè hoc legūt vt est in translatione nostra. Et procul dubio lectio hæc fidelius ac purius refert mētem Pauli: qui quidem, constituto fine & scopo gratię Dei, viam sternit, qua illuc per eandem gratiā perducamur. Quasi dicat. Hæc ita adipisci possumus per gratiam Dei: si tamē eadem gratia in nobis vacua non sit, sed eius ope compatimur Christo, vt vnà cum illo glorificemur. Vbi & causam quoque reddit, cur nobis vita immortalis corporum diferatur vsq; ad futurum seculum: ea enim est (sicuti supra dicebamus) vt quemadmodum oportuit pati Christum, & sic intrare in gloriam suā, eādē nos incedamus semita: nempè vt cōmortui in baptismo cū illo, crucem ipsius similiter baiulemus eiusq; mortificationē cū Paulo circūferentes, & quę desunt passionū eius ī nostro corpore cōplentes, demꝰ operā, vt viuat ipse in nobis Christus, cū quo nos viuamꝰ in æternū. Haud enim dissimiliter ait, ad Tim. Si cōmortui sumus, & conuiuemus: si subtinemus, & conregnabimus. Sunt verò quibus translatio, cōpatimur, nō placet, ex eo quòd hoc potius significet, commisereri: & ideo dicendū censent, simul cū eo patimur, At verò interpres seruari

Solutio dubii.

Cōmēdatio cōritatis Dei.

Charitatis diuinæ commendatio.

Cohæredes Christi.

Ioan.12.

Apoc.19.

1.Pet.2.

Psal.44.

Orig. Mat.19.

Egregia deductio Pauli

Cur differtur nobis tua mortalitas.

Col.1.

2.Tim.2.

Defensio interpretis.

re voluit verbum compositum, vt est græcè, quod profectò, & simul pati significat, quē significatū subsequens verbū, cōglorificemur, declarat. Atqui per hæc clarescit, q̄ sit nulla Lutheranorū argutia, quā ex hoc loco nectūt contra operū merita. Arguunt etenim, quòd si nulla sunt merita recōciliatricis gratiæ, per quā cōstituimur filii Dei, minimè vlla sunt vitę ęternæ: nam, si filii, inquit Paul. & hęredes: atq; adeò si gratis filii, gratis & hæredes. Si autē argumentatio hæc firma esset, nunq̄ subiunxisset Apostolus, Si tamē cōpatimur. Respōsum ergo à nobis supra est in calce cap.6. ex verbis Aug. in de lib. arb. exponētis illud, Gratia Dei vita ęterna. Vbi vsq; adeò non inficiatur, opera nostra esse verè merita vitæ æternæ, vt idipsum iterū atq; iterum adstruat, sed quia gratia, inquit, per quam habēt vt sint merita, gratis nobis donatur, vita æterna dicitur & est gratia. Quocirca (vt li. de na. & grat. cap.3. dicebamus) quāuis per adoptionis gratiā hæredes constituamur vitæ æternæ, nō fit continuò consequens, quòd si gratiam nulla præcedunt merita, neq; vlla sint merita vitæ æternæ. Nam præterē quòd officia iusti à gratia proficiscētia, merita sint auctioris gloriæ, ipsę quoq; dispositiones gratię, quę non sunt ipsius merita, sunt nihilominus merita glorię quatenus eadē gratia in eodē instanti tēporis vestiuntur: hoc est, quatenus opera sunt gratiosis. Id quod iāpridē prefati sumus cap.2. sup verbo, Qui reddet vnicuiq; iuxta opera sua.

Lutherani.

Aug.

Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

Quoniā viam hanc adeundę hæreditati cōmuniuit, si cum Christo vnà patiamur, necui hoc durū & grauē existimaretur, quasi quòd magno cōstaret huiusmodi hæreditas, obuiā huic occurrit cogitationi, vt et passionū apparentē accerbitatē extenuet exinaniatq; respectu propositi brauii, & simul excellentiā ipsiꝰ gloriæ cōmendet, vt cui afflictiones huius seculi, persecutiones q̄ ac dirissimæ immanissimæq; mortes, quas martyres olim pro Christo subibant, pares nō sint. Quavtiq; oratiōe animos Romanis & in illis nobis ad tolerantiā constantiamq; & perseuerantiā irroborat. Ait ergo, nil mirum si qui hæredes sumꝰ Dei, cohæredes autem Christi, quascunq; perferamus molestias & cruces: siquidem hęc omnia indigna sunt, quę cum futura gloria conponantur. (*Existimo enim quòd non sunt cōdignæ, &c.*) Alii transferunt, reputo, sed profectò simplex verbum Græcum, λογίζομαι, syncerius transfertur per, existimo, & ad propositum accommodatius. Nam reputare, hoc est, secū cogitare, quiuis potest, etiam infidelis, illud quod non credit: existimare autem maiorem habet energiam: significat enim indubitatò sic iudicare & censere. Respuunt quoq; vocē, condignę, vertuntq;, pares, ne probare videantur scholasticum verbum, condigni meriti At verò non est, cur verbum receptissimum, omniumq; Patrū lectione celebratissimum, deseramus. Neq; rursus transferunt, quæ reuelabitur in nobis, sed, quæ reuelabitur in nos, ob id quòd græcè accusatiuus est. Attamen solet sæpè atq; sæpius datiuus Latinus commodissimè efferre accusatiuum Græcum: atq; hic præcipuè. Nam lectio illa, Quæ reuelabitur in nos, refertur ad gloriā, quę Deus ipse est, quæ in nos tunc irradians effundetur. Dum verò legimus, Quæ reuelabitur in nobis, illam significamus gloriam, putà visionem, amorem, honoremq;, letitiā & requiē, quæ in nobis ipsis existet. De qua hic gloria loquutꝰ esse videtur Paul. Quam cùm neq; oculus vidit, neq; auris audiuit, hic dicit, tūc fore reuelandā. Vnde Paul. Vita vestra absconditа est cum Christo in Deo. In hac verò cōpositione, passiones huius temporis ad futuram gloriā, vastissimū interuallum depromit inter merita & præmia. Nempè quod passiones, temporię sint, breuiq; elapsurę: futura verò illa gloria nullo sit tempore emetienda. Porrò autē vt in tempore nihil esse grauissimum potest, ita neq; in ęternitate potest non esse optatissimum. Vnde est illud, Id quod in pręsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modū in sublimitate ęternū gloriæ pōdus operabitur in nobis, Non dixit, actiones aut opera, quę nos impēdimus Deo, ne significaret aliquo Deū pacto indigere nostrorū operum, sed passiones quas pro Deo patimur vbi aliqua emicare videri poterat ratio meriti. Quocirca multò est maioris exaggeratiōis, quòd non solùm mandata Dei ablq; nostro detrimento facere, verùm & angustias, calamitates, cruciatusq; & mortē p illo perpeti, nō æquatur illi glorię. Sed & hoc præterea meditandum, quòd passionibus non opponit requiem, quæ tamen passionum terminatio est iuxta illud, Vt requiescant à laboribus suis, sed, quod amplius est, gloriā, hoc enim splēdo

Existimo.

Condignæ.

Reuelabitur in nobis.

Colo.3.

2.Cor.4.

Nō actiones sed passiones.

Non requiē sed gloriam.

Apoc.14.

ris nomen homines ad laborum tolerantiam maximè excitat. Quo nomine & requies cõprehenditur summa. Obuiat hic autem argumentum nonnullum huic Pauli sententiæ. Nam si loqueretur de laboribus eorum, qui sunt extra gratiã Dei, manifestum esset, quomodò illi non sunt condigni futuræ gloriæ: nimirum quòd nullius sunt existimationis apud ipsum: cùm autem loquatur de afflictionibus iustorum, qui numine inspirati clamãt abba pater, quomodò verum est, non esse cõdignas gloriẹ? Quandoquidem veritas est cõstitutissima, quòd quatenus à gratia Dei emanant dignẹ sunt coronẹ iustitiẹ. Iuxta illud. Bonum certamẽ certaui, &c. In reliquo reposita est mihi corona iustitiẹ. Id quod libro. 3. de natura & grat. diffuse aduersus Lutheranos tractauimus. Responsio est autem, quòd ipsa eadem iustorum opera, etiam martyrum quos hic Paul. denotare videtur, si ratione obiecti perpendantur: vt porrigere indigenti potum aquæ frigidæ, duo erogare minuta, quinimò & vitam atrocissimæ offerre morti, nullo possunt momento librari cũ pondere infinitæ gloriẹ: & hæc est doctrina hic Pauli obiídq; alt, passiones huius temporis, videlicet quæ bonis nos huius temporis orbant, cum illis æternis nulla proportione conferuntur. Si autẽ considerentur, quatenus opera amicorum & filiorum Dei, ipsius operantium fauore, condigna certè eiusdem gloriæ sunt, veluti mercedis ipsis propositẹ. Et hoc est, quod discipulum Timotheum docebat. At quamuis licitum sit alterum mentis oculum, iuxta verbum Dauid, ad retributionem coniicere selectissima tamẽ meditatio in rebus afflictis est, Deum ipsum solùm tota mente spectare, qui per se quocunq; seruitio & obsequio nostro dignus est ob suam ipsius incomprehensibilem bonitatem: præterq; quòd tormenta & crucem, quæ pro nobis passus est Christus, nullis nos possumus nostris compensare.

2. Tim. 4.

Psal. 118.

Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat.

Subiungit causam, seu potius indicium inæstimabilis futuræ gloriẹ, quam pronunciauit incomparabilem esse laboribus nostris. Indicium autem est, quòd omnis creatura reuelationem illius gloriẹ expectat: Idq; primũ patefacit in genere, deinde illic, Non solum, in particulari de dignissimis creaturis. Estq; porrò huiusmodi ratiocinatio aptissima. Nam cũ natura habitusq; boni ex appetitu rerũ quæ in ipsum feruntur, perpendatur: iuxta illud philosophi in Ethicis, Bonum est quod omnia appetunt, ex propriis pulcherrimè ratiocinatur Paul. gloriã illam, quam expetit vniuersa creatura, supremum esse bonum, atq; adeò bonorũ omniũ spectatissimũ, quibus bonis per passiões huius tẽporis priuamur, quæ ideo passiones non sunt condignẹ illius. Quo circa non ait, creatura vellet, quẹ sanè conditionalis voluntas, esse vtiq; potest impossibilium, neq; solum, vult, aut, appetit, quæ verba rebus quoq; incertis coaptari possunt, sed, expectat, quod firmam certamq; appetitionem designat. Quinimò verbum Græcum, ἀποκαραδοκία, non simplicem expectationem, sed vehementem significat: vt interpres Chrysostomi trãsfert, seu feruentẽ, vt est apud Theophylactũ: vel sollicitã, seu anxiã, vt alii volũt. Quam quidẽ emphasin interpres vetus non protulit, arbitratus fortè satis eam exprimi reduplicatiõe verborum, expectatio expectat. Nũcupat eam autẽ, gloriã filiorũ Dei, illuc respectans, vbi cap. 5. proposuerat gloriationẽ in spe filiorũ Dei, quã & nuper hæreditatem filiorũ appellauerat. Haud veruntamen inter doctores cõtenit, q̃ se hic latè extendat nominatio creaturẹ: quinimò Augu. ob hanc ambiguitatem reputat locum hunc difficilem. Orig. verò autumat nomine hic creaturẹ, solam rationalem comprehendi, vt quẹ capax est illius gloriẹ, cuius iam angeli perfruuntur atq; hanc intelligentiam amplexatus est loco citato Aug. inquiens, hominem, dici omnem creaturam, eò quòd omnis creatura vel spiritualis est, vel corporalis, vel animalis, quẹ tria mẽbra in homine numerãtur, quãuis i lib. ad Orosium copiosius hoc edisserat. Et secundũ hũc intellectum, creatura cœtũ hic significat tantum (vt quidam censent) iustorũ, qui iam sunt filii, at nondũ hæreditatẽ adepti: iuxta illud. Nunc filii Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Sunt etenim in hoc seculo iusti in Christo, sicuti palmites in vite hyemali tempore, nempè afflictionibus & calamitatibus attriti & compressi, expectantes (vt habetur ad Tit.) beatã spem & aduentũ gloriẹ magni Dei. Qui idcirco dũ tẽpore suo fructus proferẽt suos, pauori maximo & terrori erũt impiis: qui ideo stupefacti subitatione (vt est in lib. Sapiẽtiẹ) insperatẹ salutis inclamabũt. Hi sunt quos habuim⁹ aliquãdo in derisum⁹ &c. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei. Vel fortè creaturẹ appellationi multitudo hic subiicitur humani gẽris. Nã & iniqui

Indiciũ duplex.

Natura boni

Ethico. 1.

Vehementer expectat.

Gloriam filiorum.

Creaturæ nominatio.

Ang. lib. 83. quæst. 67.

Orig.

Simile filiorum.

2. Ioan. 3.

Tit. 2.

Sap. 5.

qui ob hoc quòd ad imaginẽ Dei creati sunt eiusdem gloriẹ capaces, naturali inclinatione illuc feruntur, sicuti materiẹ appetitus ad formam. Cui sensui accommodari exemplum potest Augustini loco citato de coloribus pictori subiectis, qui sunt velut expectãtes imaginem, in quam efformandi sunt: eadem quippè analogia & vniuersi mortales suapte natura appetunt per gratiã reformari, iidemq; in genere gloriam filiorũ concupiscunt, qua ratione appetunt esse beati, quæ verè beatitas illic omnino perficitur. At verò Chrys. interpretatio est, quẹ proximè ad Paulinum institutũ accedere videtur: nempè quòd nomine creaturæ, rerũ vniuersitas veniat: saltem cœlũ cœliq; ambitu cõtenta: quæ vt propter hominẽ facta sunt, ita & in illa suprema reuelatione filiorum Dei sunt cuncta innouanda. Vnde expectatio ait ille sanctus pater, adfingitur hoc loco insensibili mundo, eò nimirum schemate, quo in scriptura dicũtur fluuii plaudẽtes, collesq; & montes saltantes. Hæc etenim interpretatio plurimum adfert energiẹ ad explicandam excellentiam gloriẹ quã hic Paulus instituit efferre: nam id quod omnis creatura tã anxia expectatione desiderat, esse nõ potest nisi summum bonum, & prẹterea cum hic & in subsequentibus continenter Paul. videatur distinguere inter creaturã & filios Dei argumentum est creaturæ nomen patere ad omnem in vniuersum. Nõ quòd comminisci cogitemus expectationem hanc naturalẽ designare appetitum creaturæ insensibilis, siquidem innouatio illa futura mundi, supernaturalis erit: sed tamem quia per æternam Dei dispositionem innouãdus est mundus, & ab infectione repurgandus, quam ab hominum vitiis contraxit, expectari innouationem illam ab vniuerso mundo, haud incongruè dici potest. Fuit veruntamen hinc exortus quorundam error, quos illic refert Augu. colligentiũ ex hoc loco, quòd & angeli ipsi ingemiscunt, expectantes mortalium resurrectionem, qua si antea non sint in ẹternam beatitudinem recipiendi: hoc autem nõ cogitauit hic Paul. vt qui alibi ait, Cupio dissolui & esse cum Christo. Et alibi. Quod cupiebat perigrinari à corpore vt præsens esset ad Dominum: apertè docens, post hanc peregrinationem absq; temporis intercapedine patere iustis conspectum Dei, nisi aliqua eos purgatio forsan remoretur in igne, atq; adeo angeli non est cur non sint in diuina præsentia. Sed loquitur hic de creatura corporea. Quanuis neq; abs re longè fateri possumus & angelos reuelationem hãc expectare: sine gemitu tamen: nam quib⁹ gaudium est super vno peccatore pœnitentiam agente, nil mirum si & desiderium habeant, non quidem ad spei virtutem spectans, quæ nulla in eis est, sed ad ardorem charitatis, qua in nos sunt propensi: disiderium, inq̃, potiundi societate totius humani generis, nã de animabus haud dubium est, quin sint expectantes corporibus reuestiri. In dæmonibus verò nulla spes est, ob quam huiusmodi filiorũ reuelationem expectent, Nisi per abusum dixeris, sperare expetereq; vltimã iniquorum cõdemnationẽ, quos deinde cum corporibus discrucient. Sed hic iam sermo extra causam fit.

Ang.

Chrisost.

Error quorundam.

Phili. 1.

Angelorum expectatio.

Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe.

Optimam assertioni suæ cõsignat causam, desiderium enim ex deffectu rei nascitur desideratæ, vanum autem est, quod caret suo fine ex propriis ergo probat auidã expectationẽ creaturæ, ex eo videlicet, quòd vanitati subiecta est proprioq; caret fine. Vanitas hẹc igitur creaturæ non est ita prorsus mendacium, vt non sint quod apparent, sed est quædam quasi frustratio finis. Etenim cum vnicuiq; rei natiuus sit amor sui, cui & subinde congenitus appetitus existendi, hunc tamen finem consequi nulli sublunarium rerum perpetuò contingit. Veruntamẽ extat in eis quẹdã perpetuitatis imago, dum vbi vnũ corrumpitur indiuiduum, aliud gignitur. Qua ratione fit, vt omnia se mutuò interimant, vt sua ipsorũ intermitione speciem suam seruent. Atq; hac de causa res haud constanter hominicõferũt quod pollicentur. Est nanq; cibus propter vitam hominis, quam tamen perpetuam efficere nequit: & arbor vt fructus ferat, quẹ nihilò minus fructificando senescit vsq; ad interitum. Id quod & in voluptatibus, diuitiis, & honoribus, quæ sunt vel concupiscentia carnis, vel concupiscentia occulorum, vel superbia vitæ, compertissimũ est: nempè quod non eã prestent animis requiẽ, dum possidentur, quã, dum desiderabãtur, promittebant. Quã quidem ob causam vanitas hẹc, genus quoddam mendacii est. Vnde Dauid, Vbi desiderium harum dilabentium rerum increpat, cõpositè ait, Vt quid diligitis vanitatem & quæ ritis mendacium. Rursus, Quia vana omnia sunt, fit, vt eorum appetitus vanus sit. Atque hoc

Vanitas creaturæ.

2. Ioan. 2.

Psal. 4.

hoc fortè subnotauit Salomon illo verbo, Va
Eccles.1. nitas vanitatum, hoc est, appetitus vanus re-
rum futilium. At quia non solum singula, sed
neq; omnia simul, quæ tandem vniuersa cessa
bunt, eandem hominis appetentiam complēt
adiecit, Et omnia vanitas. Per hæc ergo dilu-
Dubiū optimū solutur. cidatum dubium est, quod quis fortè scisci-
tetur, nimirum quòd cum hæc rerum vicisitu
do & inconstantia, natura sit rerum sensibi-
lium, cur vanitas iudicanda sit? Est, inquam,
ratio quòd quum res inde vana existimetur,
quòd suum non assequitur finem: finis autē
omnium sit homo, sit, vt quia eius nō expleat
appetitum, vana sint prorsus. Quò fit rursus
(quod ad intellectum Pauli plurimùm adno
tasse refert) quòd si res in sita primæua condi
Vanitas à peccato ortū habuit. tione ante hominis peccatum reputentur, nō
censeretur tunc propriè homo vanitati subie-
ctus, tametsi res essent suapte natura corrupti
biles, quia per iustitiam originalem & fructū
arboris vitæ habuisset non moriendi possibi
litatem, esset q; miseriarum omnium expers,
ab vniuersisq; malis incolumis. Et præterea,
nisi inquinatione humanæ culpæ corruptibi
litas naturæ versa nobis fuisset in exitium &
perniciem, conditio hominis, creaturę subie-
cti, miseranda non esset, nec deploranda: si-
quidem eiusmodi corruptibilitas necessaria
est omnino humanis vsibus, ornatuiq; & de
cori vniuersi. Si enim aër non esset corrupti-
bilis & dissecabilis, tunc impossibilis esset
animalium, tam progressus, quàm inspiratio:
neq; terra si esset incorruptibilis, culturæ es-
set proferendisq; fructibus apta: neque lapi-
des cædi, aut sculpi possent, neque dolari li-
gna, neque animalium cadauera alimento es-
sent nobis. Qua quidem meditatione excur-
rere quisq; potest latius per alia rerum spa-
cia. At propter peccatum subiectus est homo
vanitati. Etenim dum illam subiit sententiam
in quacunque hora comederis ex eo, morte
morieris, tunc ea quę naturalia sunt, versa fue
re mortali homini in detrimentum. Cœpit
enim terra tribulis spinetisq; & id genus her-
barum nocumentis sylvescere, aëreq; noxias
densare nubes, & excutere nocua fulmina,
cœli vtiq; nunc caumate, nunc aliis tempesta
tibus nobis esse inclemētes, animaliaq; in nos
sæuire, quibus homo ideo in pœnam delicti
Distinguēda expositio. per sententiam mortis subditus est. His ergo
præmiditatis distinguenda, distribuendaque
est huius textus expositio secundum diuer-
sas acceptiones nomini, creatura, nupperrimè attributas. Si enim accipiatur pro viro iusto, ille porrò vanitati subiectus est, putà huic rerum inconstantissimæ vicissitudini, quę spē immortalitatis protrahit. Subiectus est autē. (*Non volens.*) Vel quia mallet dissolui & esse cum Christo: vel quia non ex corde diligit hanc vanitatem, cuius contrarium Dauid de iniquis pronunciat: vel (quod rei magis consonat) quoniam istis molestiis atq; incommodis humanum genus subiectum est, non volens, sed propter Adę peccatum, in quod filii propria voluntate non consenserunt. Et quā uis ipse consensit in culpam, tamen in eius intentione non erat subiici huiusmodi erumnis & miseriis, sed esse vt Deus sciens bonū & malum. Quo circa culpa quidem, voluntaria illi fuit, sicuti vnaquæq; nostra, nobis, pœna *Pœna nō est voluntaria vt culpa.* verò inuoluntaria. Putà, vt mulier in dolore pareret, terra germinaret spinas & tribulos, vbi alia mala, quę, vel ab elementis, vel ab aliis animantibus aut inanimantibus nobis existunt, comprehēdūtur. Quòd si creatura pro *Psal.38.* toto gēre nostro accipiatur: iuxta illud, Vniuersa vanitas omnis homo viuens, eadem fer mè expositione textus cōtent° est: nisi quòd iniqui peius suase spōte vanitati perniciosius q; submittunt, dum propter hæc caduca Deū denegant. Si autem nomen pro vniuersitate rerum corporalium vsurpetur de his quidem manifestum est, quomodo omnia sint vanita ti subiecta: etiam cœli, de quibus scriptum est, Opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi *Psal.101.* peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Cui itidem suo modo vanitati eadem ratione subditæ sunt & intelligentię cœlorum motrices. Quod autē *Creatura irratio. vani. subic. nō volens.* creaturæ irrationales, atque insensiles huic subdantur vanitati non volentes per metaphoram audiendum est, & bifariam meditandum. Primùm respectu naturalis appetitus. Nam vt in rebus corruptibilibus palam liquet, cuiusq; rei corruptio contra suam ipsi° est inclinationem. Cœlum autem nihil non volens patitur: nisi dicas, inferiora hæc pręter suam intētionem ab eo corrumpi, ideo quòd per cœlorum intentio non est nisi res progignere. At si ad rem proximè fari percupimus, subiectio hæc non volentium creaturarum ad peccati articulum referenda est, sicuti & de creatura rationali supra dictum est, Enī verò sicuti subditus tunc homo fuit non volens naturalibus rerum cōmotionibus, quando fascecere illi molestiam cœperunt, eàdem tunc ratione & omnis creatura subiecta eidem tragicæ vanitati fuit, non volens, quia

quia videlicet nocere homini præter suam inclinationem cœpit. Etenim quanuis æstus & frigora & reliquæ aëris inclementię, herbarumque & animalium qualitates à rerum natura proficiscantur, tamen quòd homini officiant & noceant, pręter eorum est institutum, sanè quum sint omnia propter homi nem, hoc est, in bonum remq; ipsius effecta. *Optima meditatio.* Sed age aliter & hoc meditari tētemus. Non enim solùm creatura non volens subdita est huic muneri offendendi hominem plectendiq; in pœnā primi peccati, sed huic quoque iniquissimo oneri seruiendi illi ad perpetrādum alia vltro delicta, quæ pestilentissima vanitas est. Seruit nanq; illi lux solis, vt illa videat quæ ipsum turpiter alliciant: seruit & vmbra noctis, vt impudenter eadem perpetret: seruit & cibus & potus ad concitandos prauos affectus: seruiunt deniq; temporaria bona, in bonos vsus illi permissa, ad ambitionem, luxum, diffidia, iurgia, & alia id genus pestifera flagitia & scelera. Qua quidem ratione totus orbis tanquam hominum mancipium ipsorum quoque facinorum quodā modo fit particeps, eorumque vitiis non volens inficitur: à qua quidem contaminatione liberari perpurgariq; ingemiscens optat, quando libertas aduenerit filiorū Dei. Quin *Angeli subiecti vanitati humanæ.* verò angeli ei, quibus peccatum illud dicti splicuit, subiecti etiam sunt quodā pacto nō volētes eidem humanæ tragœdiæ, quatenus destinati nobis sunt custodes, & vt ait Paul. administratorij spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiēt salutis: *Heb.1.* adeò vt cùm bella gerere, insignis sit mortalium vanitas (meditatio est Orige.) tamen *Bona confyderatio.* apud Danielem archangelus Michael introducitur contra principem regni Persarum dimicans. Igitur nobiscum animo reputemus, qua nos hic confusione suffundat Paul. nēpe quòd nos scelerum nostrorum nō depudeat, quibus non solū nobis exitium cōparamus, verùm & totam mundi machinam, gratia nostri fabricatam, coinquinamus ac fœdissimè polluimus. Qui ideo mundus in diuino tribunali accusator nostri exurget, vbi suspiria, quibus nunc cōtra nos querulus ingemiscit, representabit. Subiecta ergo vanitati omnis creatura est non volens. (*Sed propter eum qui subiecit eam in spe.*) Videlicet propter Deum, qui ita res dispēsauit ac disposuit. At cōsultò nihilo min° arbitror, abstinuisse Apostolū ab his dispositionis verbis dixisseq;, subiecit, vt non tam ad primā rerū institutionē hoc referretur, per quā res orbicularibus lationibus subsidētes mutuæ corruptioni & permutationi subiectæ fuere, q̄ ad peccati articulum: vbi quēadmodum expositū est, non solùm homo verū omnis creatura submissa est huiusmodi vanitati & negotio, quod pręuaricatio Adæ illis exhibuit. Subiecit autem eam, inquit, (*In spe.*) Id quod de viris iustis manifestū est: quoniam afflictiones & pressuræ, quę ab hac illis existunt vanitate, cedūt eis in bonū, nutriuntq; illis confirmantque spem. Si autem ad iniquos id etiam extendamus, & illi quoq;, quatenus imaginē Dei gerunt, per quam sunt beatitudinis capaces, spe rare possunt reconciliationem per gratiam Dei: licet spes illa non sit apud Deum virtus. Facilè etiam potest & ad vniuersam creaturam nomē spei transferri, qua nimirum diuinum propositū Dei significatur, quo disposuit per vltimam orbis conflagrationē mundum ab hoc seruitio liberare, ab istaq; repugare contage. Vnde & sequitur.

Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Declarat vltimum verbum quod dixerat, in spe, & quantum ad prædestinatos attinet certa nobis fide constat, quòd liberabuntur ab huiusmodi corruptione. Et tūc quòd ait, Quia & ipsa creatura, perinde est, acsi dixisset, non modò selectissimi (vti erant ipsi apostoli) sed omnes iusti liberabuntur. Si verò totum humanum genus comprehendatur nomine creaturæ, reprobi quidem eatenus liberabuntur, quòd immortalia corpora resument: verùm non sic liberabuntur, vt libertatem recipiāt gloriæ filiorum Dei. Attamen hic vehementer locus vrget, quòd voce hactenus creaturæ, non solùm rationalem designauerit Paul. sed totū, qui renouandus est, mūdum: quia non ait, creaturam ita liberatum iri, vt adeptura sit libertatem glorię filiorū, sed quòd liberabitur in libertatē illorū: hoc est, tunc à mortalitate & corruptione liberabitur, quādo filiorū libertas, quę finis est: ob quam fabricata est tota mundi machina celebriter fiet. Et confirmatur expositio hæc, quoniam si liberatio hęc creaturæ sic esset intelligenda, vt libertate, gloriaq; filiorum sit potitura, tunc non posset nec in superioribus nomē creaturæ vsurpari pro omnibus iustis, neq; pro illis solis: quoniam neq;

omnes qui in hoc seculo iusti sunt, beabuntur, quãuis spe (vt suprà diximus) expectent huiusmodi libertatẽ, sed illi duntaxat qui in gratia & iustitia decesserint: neq; verò omnes qui hic aliquando fuerũt iniqui damnabuntur: nam & plurimi resipiscentes obtinebũt eandem gloriam. Soli ergo, cunctiq; prædesti nati perfruentur hac gloriæ libertate. Paulus verò absq; discrepantia ait, quòd creatura liberabitur in libertatem filiorum. Vbi ingeniolo meo hoc diuina hęc philosophia repręsentat, quòd corporeus mundus, quem philosophi propter hominem esse docuerunt, tametsi ob totum humanum genus fuerit conditus, potissimùm tamẽ ob prædestinatos. Nã hominum vniuersitas, si diuinam rationem rimari volumus, illorum penitus causa creata est, quos in consortium suæ beatitudinis Deus suscipiet, quæ finis est mundi. Atq; hũc quidem sensum & subsequentia verba explicatius panduntur.

Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.

Quod enim ter dixerat simpliciter, creatura, nũc explicationis gratia ait, omnis creatura. Et qui de sola rationali verbũ hoc interpretantur, dictum putant, omnis, quasi omnium hominum natio, sexus, ætas, & cõditio: omnes vtiq; Iudæi, Græci & Barbari: quia nemo est, iuxta superiorũ expositionẽ, qui non sit beatudinis capax, quam ideo nemo non appetit, saltẽ in genere, dum omnis exoptat esse beatus. Atq; hunc quidẽ appetitum significat verbum, ingemiscit. Et ait, Scimus, tanq; Apostolus, qui omnia iudicat. Et, vsque adhuc, id est, non solũ sub antiqua lege, quãdo neq; iustis dabatur aditus ad regnum, sed & nunc vsq; ad extremum vniuersaleq; iudicium. Attamen si de vniuersa creatura intelligatur, tunc, ingemiscit, &, parturit, per metaphorã rebus irrationalibus trãsscribitur. Nõ quòd suapte natura cessare appetant ab hac vanitate mutabilitatis & corruptionis, quæ illis naturalis est, sed qua ratione suprà diximus, quasi inuitas seruire mortali prauoq; & iniquo generi nostro, & ingemiscere quoq; dici possunt, libertatemq; parturire. At verò litera hæc nimiũ variè transfertur. Alij quippe transferunt, congemiscit, & ita modò habent Græci codices: sed tamen (teste Orige. variabant olim, quorum pleriq; habebant, ingemiscit, alij verò, congemiscit. At verò forsan, cõgemiscit, nihil aliud sonat, quàm, ingemiscit, vt, con, idem sit quod, valde, Vel fortè, omnes simul creaturas ingemiscere. Sed & pro, parturit, alij transferunt, dolet, seu, condolet. Sunt veruntamen Græcè, ὠδίνει, & ἐώδινεν, quàm simillima verba, quorum prius significat doleo, posterius verò parturio. Et est verisimile, hoc secundum interpretem legisse. Præter quàm quòd nil refert: nam dolere in proposito dolores parturientis significat. Nisi quòd, parturit, significantius exprimit affectum potiundi gloria. Est enim luculentissima emphasis accommodatissimaq; ad exprimendum vehementiam desiderij, quod creaturam angit illius immẽsæ gloriæ. Siquidem vt acerrimus est dolor parturiẽtis, ita & maximũ puerperæ gaudiũ. Qua ideo metaphora & Christus in eodem proposito vsus est, Mulier cùm parit tristitiã habet, cũ autẽ peperit puerũ, iam non meminit pressuræ propter gaudiũ. De hac vniuersali liberatione quam hic Paul. gemitu creaturæ, designat, tractat Aug. lib. 20. de ci. Dei, cap. 16. cuius sententiã Theologi secuti aiunt, suprema ignis conflagratione elemẽta quatuor repuiganda, tunc q; orbes cœlorum sistendos, qua ratione generabiliũ omnium corruptibiliumq; vicissitudo cessabit. Sed emerserunt iam nunc ex Lutheranis, qui vt nihil non detrectarent scholasticum, adseuerare pergunt, non solùm elementa, verùm & mixta hæc corruptibilia innouanda, præter illa quæ imperfecta censentur, vt entoma & alia quæ putredine generantur. Argumentũ nullum aliud adferũt, quàm quòd hic Paul. citra discrimen ait, creaturam liberandam, quam liberationem omnis creatura suspirãs expetit. Sunt tamen isti ridiculi. Nam quòd elementa perpetuò sint permansura, vti cœlum, manifesta ratio est, quoniam suapte natura sunt secundum se tota perpetua, veluti pręcipua membra quibus mundus consistit. De corruptibilibus verò ratio est longè diuersa. De quibus idcirco interrogandi isti statim sunt, an illa quæ iam effluxere, vti animalia bruta, arboresque & mineralia rursus instaurãda sunt: quod profectò affirmare nõ possunt: quin risum moueant. Quo enim pacto eodem loco vnde successu temporis plurimæ arbores succreuere, repullulare omnes simul possent? Et tamen deberent tunc pari iure vniuersa redire, quæ ab orbe condito corrupta sunt. Sed & vrgendi sunt præterea ad

Trãslationis varietas.

Ioan. 16.

August.

Bucerus.

ad quid essent reficienda, cùm enim cuncta sunt propter hominẽ, cui nam tunc fructificarent? imo quomodo id, motu cœlorum cessante, valerent? Si autem illa non sunt reditura, sed illa quæ postrema die reperientur, sunt in æternum conseruanda, quam quæsq huius figmenti causam comminisci poterũt? Presertim quòd cessantibus cœlestib⁹ lationibus, quibus hæc inferiora nutriuntur & vegetantur, durare illa nequirent nisi perpetuo miraculo. At verò aiunt, hęc nõ esse perpendenda philosophicis rationibus, sed iudicio Dei altissimo relinquẽda: hoc enim sibi perfugium iampridẽ muniuere, dum studiũ Philosophiæ abiecerunt. Profectò citius negandum illis fuisset, locum hunc de omni creatura intelligendum, quàm in talem improbabilitatem collaberentur. Dicamus ergo quòd cùm iudicium Dei, qui omnia suauiter disponit, ex rerum fine & congruitate nobis riuari liceat, liberatum iri probè coniicimus omnem creaturam ab hac vicissitudinis corruptionisque & generationis vanitate, per hoc quòd perpetuæ mundi partes ab huiusmodi negotio in perpetuum requiescent.

Non solùm autẽ illa. sed & nos ipsi primitias spiritus habẽtes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectãtes redemptionem corporis nostri.

Postquàm extulit celsitudinem gloriæ per testimonium ab vniuersali desiderio omnis creaturæ accersitũ, seu vniuersum genus humanum intelligas, seu orbem vniuersum, argumentum cõfirmatius repetit, & ex particulari desiderio per alterum iudicium excelsius effert, excellentissimæ craturæ inter eas corporeas, quæ merę sunt creaturæ. *Non solùm autem illa.*) In Græco non est, illa, sed, non solùm autem, Sicuti superius cap. 5. Non solum autem, sed & gloriamur. Colligitur veruntamen relatiuum hoc ex præcedentibus & sequentibus, quod & expressu necessariũ fuit claritudinis gratia. (*Sed & nos ipsi primitias spiritus habentes.*) Orige. in postremo glossematis membro, cui & Ambro. adhæret, vbi Paul. ait, nos: sub persona Christianorũ omnium id dixisse autumat. Quod & Hieronymianum scholium sic interpretatur. Videlicet quòd licet Patres sub lege scripta spiritũ habuissent, per quem ingemiscerent, expectantes gloriam filiorũ, atq; suo modo nonnulli in lege naturæ, non tamen tam ampla receperunt charismata, neque tantam gratię opulentiam, quantam Christiani. De quibus Heb. idem Apostolus, Hi omnes testimonio fidei probati non acceperũt repromissionẽ, Deo pro nobis melius aliquid prouidente. Vniuersalior tamen doctorum schola personas hic apostolorum peculiariter designari arbitratur, qui & Christianorum fuerunt primitiæ. Sunt etenim primitię in frugibus, fructus primi eiusdem speciei cum reliquis, solo tempore & preciositate præstantes: qui idcirco tam de area, quàm de torculari dicati erãt Deo in lege veteri, tanquam datori omnium bonorum offerẽdi. Vnde Paul. quicquid primũ est gratiæ in area spirituali, primitias appellat. Qua ratione & ad Cor. Christum appellauit primitias resurgentiũ. Et hic cap. postremo domum Epæneti, primitias Achaiæ. Et Thessalonicensium Ecclesiam, primitias quoq; in sanctificatione spiritus. Et pari ratione inter Christianos apostoli sunt primitiæ, nimirum quos Christus peculiariter elegit, quibusq; arcana fidei primitus reuelauit, vt irẽt, & fructũ ferrẽt. Quæ quidẽ apostolorũ functio prima est in Ecclesia, iuxta illud, Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primo apostolos, secundo prophetas, &c. Vnde ab Ecclesia receptũ est, post sacratissimam Virginem, primo gratiæ & charitatis gradu donatos esse diuinit⁹, siue virgines, siue martyres cogites. Neq; obstat, si qui martyrũ truculentiores mortes fuerint perpessi, quàm illi: seuiora enim illi parati erãt obire. Præterq; quòd prædicationes, itinera, & sudores eximię in illis erant charitatis testimonia. Hoc autem primitiarum nomẽ, scholiũ, quod Hieronymo inscribitur, vsurpat, ad probandũ φ in superioribus non fuerit prelocutus Apostolus de creatura alia, q̃ rationali. Nam putat hunc esse sensum Pauli. Nõ solũ alia quęlibet creatura, quę Spirit⁹ sancti fructus qualescunq; percepit, sed & nos ipsi, qui primitias eiusdem spiritus habemus. At verò non est adeò solidum argumentum, cõstat enim satis exaggeratio, si dicas, Non solùm creatura vniuersa suo quæque gradu & ordine, verùm & nos qui non modò Spiritũ sanctum, sed eius primitias suscepimus, gemimus. (*Et ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei.*) Nonnulli, dum nõ penitus inspiciũt phrasim hanc, ingemisco adoptionem, sed quasi incongruam ex eo reputant, quòd, ingemisco, verbũ est neutrum, figunt sic puncta,

Heb. 11.

Primitiæ.

1. Cor. 15.

1. Cor. 12.

Hiero.

Orig.

Variãt mẽtẽ.

cta intra nos gemimus, adoptionem filiorũ Dei expectantes, vt quod reliduum est, scilicet, redemptionem corporis nostri sit appositio quædã. At verò sicuti Latinum est, maritus ardet, ac deperit vxorem, quam ardenter amat, cuiusq; amore deperit, ita hic, gemere adoptionem est, cum gemitu illam inhiare & sitire. Neq; Græcè hic est, filiorum Dei, sed tantùm, adoptionem, attamen in verbo ipso Græco ambæ voculę abditæ continentur, vt suprà iam expositũ reliquimus. Ait verò, intra nos, hoc est, intimo pectoris suspirio, ad augendam orationis vim: nam spes quæ differtur (vt est in Prouerbiis) affligit animam.

Phil.1. Vnde, Coarctor enim, inquit, è duobus desiderium habens dissolui & esse cum Christo, multò magis melius: permanere autẽ in carne necessarium propter vos. Haud enim altius explicare poterat, quid erga illos amoris in animo gereret, q̃ quòd desiderio suo commigrandi ad Dominum anteferret ipsorum necessitatem. At non meminit in prẹsentia fortasse de huiusmodi desiderio: ipse enim se explicat de quo loquatur. (*Expectantes redemptionem corporis nostri.*) Ad expositionem nanq; inclinat rationis, in qua adoptio filiorum consistit: quæ quidem nõdum in omnimoda possessione posita est, sed in spe, quæ, nonnulla ex parte, vsq; ad vniuersalem resurrectionem corporis perdurabit. Quasi dicat, Non ita filiorum adoptionem per Spiritum sanctum accepimus, vt hæreditatẽ fuerimus adepti. Quinimo non modò in hoc seculo non illius potimur, verũ neq; plenissimè statim in futuro. Nam quãuis hac præ antiquis fruamur adoptione, quòd quum illi nec secundum animam nec secundum corpus euolarent in cœlum, nostris tamen animabus illud iam pateat, restat nihilo secius instauratio & reformatio corporum per immortalitatem, quæ complementum est huiusmodi adoptionis facienda in extremo iudicio. Dicitur hic autẽ redẽptio corporis, id quod est, redẽptio seu liberatio à mortali corpore: de quo paulò antè, Quis nos liberabit, &c. Vel quod eodem recidit, resumptio immortalis corporis.

Spe enim salui facti sumus.

Apertius iam adoptionis rationem deprompsit. Vbi redargutioni occurrit quã quis illi posset intẽtare, tali obiectionis præsumptione. Docuisti nos antea Paule, per fidem baptismi spiritum nos adoptionis recepisse, iusque acquisiuisse certissimum hæreditatis, quid ergo subiungis, non modò creaturam aliam, verùm & vos, primores inter filios, eandem adoptionem cum gemitu exoptare? Respondet ergo, non modò hæc non repugnare, verùm etiam esse germanè consequentia. Est enim fides substantia sperandarum rerum, argumẽtum non apparentium. *Fides & spes.* Qua de re, vt fides cognitio est rei non visæ, ita & spes, desiderium est rei absentis. Hæc ergo propria ratio est iustificatricis fidei, vt nobis ostendat quid sperare debeamus, atq; adeò nos confirmet, vt spe futurorum per charitatem legis opera faciamus. Igitur quo sensu illud suprà enarrauimus cap. 1. Iustus autem ex fide viuit, eodem ait hic, Spe salui facti sumus. Non enim operamur intuitu præmij quo iam fruimur, sed eius quod nos manere credimus in futurum. Quamobrem non sola fide iustificamur, sed accedente spe, quã sequitur charitas. Nõ enim sic seruati sumus à Christo, quòd illicò introducti simus ad hęreditatẽ, sed quòd missi ab illo sum⁹ in spem hęreditatis: nempe ea lege, vt cõpatiamur ad hoc vt cõglorificemur. Hoc enim superius pronunciatũ, & hic iterato dilucidat.

Spes autem quæ videtur nõ est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.

Quoniam spei meminit, eius protinus diffinitionem supponit. Vtitur autem hic metonymia, quæ plus prẹ se fert ponderis, dum spem appellat, rem ipsam quæ speratur. Spes enim, inquit, quę videtur, id est, res ipsa quæ possidetur, non amplius speratur. Ad exprimendum nanque quanta sit connexio spei ad fidem, spem diffinit, non tam per rationẽ propriam, quàm per rationẽ fidei. *Cõnexio spei cum fide.* Est quippe fides, intellectualis habitus eorũ quę non videntur: spes autẽ habitus appetitiuus eorũ quę nõ possidentur. Igitur cũ ait, Spem quæ videtur non esse spem, quia quod videt quis nõ amplius sperat, idem pollet, videre quod tenere & possidere. Potest enim athleta sperare brauium, etsi illud ob oculos propositum videat, quia nondum illius est compos. Itaq; spes tandiu durat, quandiu euidens nõ est rei assecutio: est siquidem spes in appetitu irascibili, quæ ideo non est nisi rei non solùm absentis, verùm arduæ obtentuq; difficilis.

Quocirca dum res ad euidentiam vergit, iam spes transit in gaudium: veluti vsu venit Duci quando victoria iam illi apertè arridet. *In cœlo non est spes.* Quamobreni in cœlo nullus est virtuti spei locus, sed felices illæ animæ per charitatem optãt, tam beatitudinem nobis, q̃ sibi corpora, eò quòd futura hæc in verbo cõtuentur, iam non sicut ardua. At verò vt ad digressum illum redeamus, vbi dicebam, videre, hic pro eodem accipi, quod est, possidere, nescio quid mihi nihilo minus suggerere videtur hoc verbo Paulus, quod propriũ est spei nostrę Christianæ. De aliis, inquam, præmiis, quæ non solo visu possidentur, congruentius significãtiusq; diceretur. Spes quę tenetur non est spes: nam quod tenet quis seu possidet, quid sperat? At de præmio illo infinito, quod Deus est, quoniam nõ alia ratione & modo, q̃ videndo comprehenditur & possidetur, appositissimè vsus est verbo, videndi, pro verbo possidendi. (*Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.*) Consuetissimũ est Paulo ea quę prius simpliciter pronunciat, post exponẽdo cõcludere. Spectat ergo hoc loco, tum ad illam admonitionẽ, si tamen compatimur, vt conglorificemur, tum ad conclusionem illius, expectatio creaturæ, &c. Spes enim in nobis, est patientiæ genitrix: ob idq; ex præfatis concludit, quod si ea speram⁹ quæ nõ videmus, sed quę obtẽtu difficilia sunt, multisq; euictis periculis adeunda, per patientiã expectamus. *Patientia duplex.* At nõ vnius simplicis generis patiẽtiã insinuat hic nobis, sed duplicẽ. Illã videlicet primũ quæ est lõganimitas ad expectandũ ęquanimiter bonũ illud excelsum, quod cũ anxiè percupim⁹, diutissimè nobis protrahitur, iuxta illud, Patiẽtes estote vsq; ad aduentũ dñi. *Laco.5.* Nam cùm spes quæ differtur affligit animã, dilatio illa in genere malorum est, circa quæ patientia versatur. Sed præterea cũ gloria hęc filiorum Dei, non nisi plurimis superatis pugnis subactisq; hostib⁹ obtineatur, q̃ spe illius petimur per huiusmodi etiã malorũ patientiã, hoc est, tolerantiã, eandẽ gloriã expectamus. Quocirca nescio qua ratione quidã cogitẽt, hanc illationẽ Pauli infirmare. Quòd si quis sperat quod nõ videt, per patiẽtiã expectat, adferẽtes in contrariũ argumẽtationẽ abstrenuo duce, qui nõ per patientiã expectat victoriã, sed per magnanimitatẽ, qua hostem impetit. Hoc etenim argumentum infirmissimũ est, nam duci & priore patientiæ genere opus est ad deuorãdum tædium temporis & posteriore quoq; ad perferendũ põdus & pericula belli. Et simili modo in vita Christiana. Etenim & in Christiana quoque militia, quanuis fauorib⁹ & subsidiis Dei in ea militetur, tamẽ necessaria etiã est magnanimitas & fortitudo ad aggredienda obeundaq; pericula, arduosq; conflictus vsque ad mortem: nempe vt oues sine pera & sine calceamentis armatos lupos deterreãt & prosternãt. Longè nanq; excellentior fortitudo est, eum qui inermis est, expectare mortem pro Christo q̃ armatum pugnam capessere. Quam quidẽ magnanimitatem nomine hic patientæ pariter complexus est Paulus.

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitib⁹ inenarrabilibus.

Sequitur tertia pars præsentis capituli, in qua postquàm constituit Apostolus, quemadmodum lex spiritus vitæ ereptura nos est à lege mortis huius: hoc est, omnino à mortalitate in futuro seculo, edisserit quo etiam pacto nobis in præsenti adiumento sit inter hostes & pericula, quæ nobis per totum vitæ spacium iminere videmus. *Tertia pars capituli.* Et quoniam primum omnium nostrorum operum, primusq; ad virtutem aggressus debet esse oratio, imploratioque diuini numinis, vnde nobis, velle, prouenit & operari (quia neque cogitare per nos quicquam possumus Deo gratum) primum quod nobis Spiritus sanctus suppeditat auxilium, est docere nos orare, ac subinde ad orandum appellare. Vbi hoc primùm sapienter adnotauit August. admonuisse hic nos Paulum, quòd non solùm merita nostra non nobis arrogaremus, quæ dona sunt Dei, verùm & ipsam postulationem auxilij, quæ à nobis videri posset ortum habere, Spiritui sancto trãscriberem⁹, qui nos, tum docendo, tum etiam ad orandum excitando, prẹuenit. *August.* Et vide quàm sit Pauli verbis apta & cohęrens symmetria, quamq; eidem spiritui Dei & Christi, qui datus est filiis, omnia filiorũ officia adscribit. Primùm quòd sit viuificaturus nostra mortalia corpora, mox quòd in ipso clamamus, abba pater: deinde quòd testimonium reddit spiritui nostro quòd sumus filij: nunc demum quòd ipse qui nobis clamat, pater, postulat in nobis pro nobis sedulò apud eundem patrem.

Ad

Ad hæc ergo superiora refertur quod ait (*Similiter.*) Nam sicut alia spiritus facit, ita & (*Adiuuat infirmitatem nostram.*) Græci modò codices pluratiuè habent, infirmitates nostras, nihil tamen refert. Et est verisimile tempore Origenis in singulari numero habuisse: ita enim ipse legit in commentis, vbi ait, huiusmodi infirmitatē nostram à carne descendere. Nam teste ipso Saluatore, Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. (*Non quid oremus, sicut oportet, nescimus.*) Ecce primũ omnium præsidium Spiritus sancti, nempe mentem ad orandum instruere. Sunt nonulli nescio quid commentantes in hunc locũ, coniungentes scilicet particulam, sicut oportet, cũ verbo nescimus: hoc modo, Non sicut oportet scimus, id est, non plenè scimus, quid Spiritus sanctus in nobis latenter oret. Ita vt non velit hic Paulus, secundum istos taxare errorem nostrum, nescientium quid debeamus petere à Deo, sed admonere quòd sæpe Spiritus sanctus intra nos imprecatur multa nobis, quæ nos celat, gemitibus inenarrabilibus seu ineffabilibus: hoc est, nobis absconditis. At licet & hanc forsan occultationē spiritus subnotet hic Paulus, vt quantotius videbimus, nihilo secius & alterius potissimũ nostræ nos admonet ignorantiæ ac pariter beneficij, quod Spiritui sancto debemus. Et ideo particula, quod oportet, applicanda est ad verbum, oremus, hoc est, nescimus neque quid, neque quomodo nos oporteat orare. Sed fortè arguas contra, Nunquid non legislator noster Christus id planè nos perdocuit sub illo precationum compendio orationis dominicæ? Dubitatio est August. in libello de orando Deo ad Probam, sed tamen solutu facillima. Enimuero licet in genere planũ sit, quidnã à Deo postulare debeamus, iuxta formam à Christo nobis præscriptã & quomodo: nam in fide nihil hæsitando (vt Iacobus nos instituit) in particulari tamen propter nostras, tum ignorantias, tum maximè cupiditates, hallucinamur sæpissimè. Ob idq; vtrunq; membrum insinuat Paulus, inquiens, Quid oremus, sicut oportet nescimus. Petimus enim crebrò, vt sanctificetur nomen Dei per aliquod nostrum opus, per quod iudicio nostro putamus illi obsequiũ præstare: quod tamen, licet genere suo sit honestum, caret tamen temporis, locive circunstantia. Nã (vt est in Prouerb.) est via quę videtur homini iusta, nouissima autē eius deducũt ad mortem. Vnde & sanctissimus Paulus (vt cap. 1. meminit) obsecrabat frequentius orationibus, si aliquo modo prosperum illi iter contigeret Romam, quod tamen diu illi protractum est, & ideo subiungit, in voluntate Dei, hoc est, si illi placeret. Et licet nobis panem nostrum quotidianum deposcere, sed tamen adeò auaritia iudicium corrumpit, vt sæpe necessarium appareat vitæ, quod est impendio superfluens. Vnde sæpenumero diuitiæ (vt est apud Ecclesiasten) in malum domini sui conseruantur. Et nonnunquam metu, ne inducamur in tentationem plus nimio efflagitamus ab illa liberari, cùm tamen ex re nostra quandoq; fuerit tẽtationibus superbiam nostrã deprimi. Vnde Paulus tertiò deprecatus extinctionem stimuli carnis, exauditus non fuit. Prostremò & aduentum regni in nos optare quoque & petere sanctum est, & tamen filij Zebedæi aura humana attacti, id petentes, repulsi sunt. Vnde August. trac. 73. super Euangelium Ioan. & itidem super epist. vbi hæc fusius amplificat, Nonnũquam, inquit, tunc maximè exaudimur, quando quod petimus non adipiscimur: quia licet non audiamur ad nostram voluntatem, exaudimur tamen ad nostram salutem. Igitur quanuis precationes non inficiemur, quæ pro rebus tẽporalibus, petentiq; peculiaribus in particulari fiunt, vt quæ eatenus licitæ sunt, quatenus per eas, tum Deum cõfitemur omniũ authorem & prospectorem, tum etiam nos illi submittimus, illa flagitãtes, quę adminiculo nobis nonnunquam esse possunt ad suum ipsius cultũ: consultũ tamẽ cordatissimus quisq; arbitretur, nihil sibi in particulari efflagitandum, nisi quo nullo valet pacto malè vti: vt cor contritum, deduci in semitam mandatorum, & id genus reliqua, quæ à sanctis legimus expostulari. In reliquis nanq;, quorum bonus esse potest & malus vsus, cõsultius forsan est nihil flagitare nisi generali nomine, vt ethnicus etiam Socrates hisce verbis docebat, bona à Deo petamus, hoc est, sub hoc generali nomine. Da quæ nobis bona sunt. Nã quantuncunq; flagitationem nostram ita moderemur, si talis fuerit diuina voluntas, tamen semper illuc sese insinuat occulitque repens voluntas nostra: auiditasq; illud impetrandi, quod nostra est voluptas. Sed satis fuerit generatim nostras illi proponere necessitates, atque illa quorum nos ipsi nobis videmur egere, citra petitionem patefacere. Infirmus enim si sapiens fuerit. nũquam à medico

Variat lectio.

Dubitatio.

Prou. 14.

August.

Prou. 14.

Eccles. 5.

August.

Documẽtũ salubrium.

dico, vel aquam, vel aliam quanuis medicinam postulabit, sed tantùm repræsentabit sitim aut dolorem: quid autem fuerit conducens, medicus viderit. Prudentissima illa insinuatio sacratissimæ Virginis in nuptiis exemplo nobis semper fuerit, quæ in intempesta penuria vini, neq; pudorem protulit conuiuatoris, neq; vllam aliam attulit persuasionem, at vnico breuissimo verbo ait filio, Vinum non habent. Neque adiecit, Prospice illis, vinumque suffice, si tua est voluntas, sed tantùm proposita indigentia, iudicio suo & arbitrio prouisionem reliquit. Christũ quidem qui in sua petitione errare nequiuerat, condecuit veritatem imbecillitatemque humanæ naturæ sub illa conditione patefacere, Pater si posibile est, &c. nobis autem nihil amplius dicere tutum est, quàm fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Et quæ necessaria sunt & communia, petere, vt panem quotidianum. Etenim vt ad Paulinum institutum præsens reuertamur, admonitos hoc loco Romanos curauit, Christianosque vniuersos periculo subesse, ne dum idemtidem ea quæ non decent, Deum rogamus, vel annuens in nostra nos desideria tradat, vel renuens in odium nobis veniat. Præuenit enim illos qui possent cum Paulo de Deo hoc modo conqueri, Si spiritus Christi in nobis est, in quo clamamus, abba pater, cur non nobis impetrat apud patrem hanc liberationem filiorum, quam ingemiscentes affectamus, eruendo nos ab ista mortalitate, vel ab eius molestiis? Respondet, inquam, quia nescimus quid oremus. At pro amicis hæc petere temporalia, vt bonam valetudinem & similia, charitas est. Sicuti quod Ecclesia pro benignitate & fertilitate anni, vti in letaniis, proq; aëris tẽperie oret, sancta est institutio: quoniã est pro bono cõmuni. (*Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*) Quasi dicat, Illa quæ petentes non obtinemus, nostro spiritu petimus: quæ autem decent, spiritus Dei in nobis postulat, idq; creberrimè contra nostram sententiam. Ex hoc loco Arriani & Macedoniani exultãtes arguebant, Spiritum sanctum esse creaturam: nam postulare non videtur Deo esse cõgruens. Ignorantia quippe horum schematum scripturæ quàm sæpissimè hereticos dementauit. Profectò si vllius fuisset momenti argumentum hoc, non modò conuinceret, Spiritum sanctum non esse Deum, verùm esse miseram creaturam à cœlo exulantem: nam aliâs quomodo ingemisceret? Non ergo Spiritus sanctus in seipso ingemiscit (vt ait August. trac. 6. super Euangelium, & super epistolam Ioan.) sed in nobis: quia gemere nos facit. Etenim quemadmodum id quod ait Paulus ad Galat. Spiritum sanctum clamare in nobis abba pater, dixit hic suprà expositoriè, in quo clamamus, quasi eum clamare, sit facere nos clamare: ita quod ait, interpellat pro nobis, idem est, quod interpellare nos docet & instigat. Sicuti illum dicimus fecisse res nostras, qui nos consilio, vel re iuuit, vel imperio mouit. Ingemiscit ergo Spiritus sanctus in nobis secundum Augustinum per charitatẽ, quæ ab ipso in nos effunditur. Ob idq; qui prudentia sua aliquid ingemiscens expetit, gemitum corui emittit, qui nunquam in arcam reuersus est: qui verò instinctu Spiritus sancti suspirat, gemitum ædit columbæ, quæ testis fuit, tum baptizati Christi, tum & gratię baptismatis nostri. Quod autem ait, interpellat, potius quàm interpellare facit, coniicio, emphasin esse, qua exprimitur, quod debeamus opera nostra pluris pendere, quòd dona sunt Spiritus sancti, quàm quòd officia sint nostra. Sed & hoc hic obseruandum est, & animo reponendum, quod non ait, interpellat orationibus prolixissimis & artificiosissimis, sed, gemitibus inenarrabilibus, hoc est, ineffabilibus. Quoniam orationis duplex est qualitas. Vna ornatè lateque postulata explicare: altera verò identidẽ cum omni humilitate reuerentiaque eadem efflagitare. Prior superuacanea est apud Deum: atque adeo nobis interdicta, vbi ait Christus, Cùm oratis, nolite multùm loqui sicut ethnici faciunt, scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis. Est enim duplex peccatum in tali multiloquio. Prius quòd Deum inscitię subnotamus: posterius quòd nostras illic affectiones battologia quadã inculcamus, quæ minus nobis expediũt. Posterior verò orationis conditio commendatissima semper fuit sanctis Dei: nempe frequentissimas orationes subinde integrare, gemitibusque & altis suspiriis illa, tum Ecclesiæ, tum nobis ipsis imprecari, quæ Deus scit nobis in bonum nostrum fore: iuxta illud Luc. Oportet semper orare & non deficere. Et ad Thess. Sine intermissione orate. Et ideo ait, gemitibus inenarrabilibus, id est, grauissimis & ex intimo corde profectis. Vel præterea inenarrabilibus, hoc est, nobis absconditis:

Arriani.

Gal. 4.

August.

Interpellat.

Notandum verbum.

Duplex orationis pars.

Mat. 6.

Luc. 18.

1. Thes. 5.

ditis: nam sæpe spiritus pro nobis intra nos petit, quod nos nescimus: vt in ecstasi patet. Hinc tamen non fit consequens opinio illa antea impugnata, quòd non loquatur hic pariter Paulus de altera ignorantia nostra, nescientium, quid nos orare oporteat, vtranq; enim tangit. Quinimo ex eo quòd quid oremus nescimus, fit vt ignoremus, quisnam spiritus, nobis orantibus, in nobis oret.

Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secũdum Deum postulat pro sanctis.

Quoniam dixerat nescire nos quid nobis orantibus expediat, ob idque alia esse nonnunquam quæ voluntas nostra postulat, alia verò quæ pro nobis precatur Spiritus sanctus, subdit, Deum solum iudicem esse, discretoremque horum spirituum, quippe cui soli competit corda renesque scrutari, non, inquam, inuestigando & disquirendo (quod verbum, scrutari, apud nos significat) sed simplici perspectu vniuersa vsque ad primas causas penetrando. Et forsan corda & renes ea ratione distinxit, qua supra dicebamus, intentionem ex hominis dispositione & affectione progigni: iuxta illud, Qualis vnusquisq; est, talis sibi finis videtur. Ideo, inquam, nomine renum, vbi sedes est concupiscentiæ, cunctas hominis affectiones designauit, quę ad voluntatem attinent: nomine verò cordis intentiones atq; proposita inde in intellectum promanantia. Scrutatur ergo corda, quia non solũ proposita nostra, sed & radices intuetur: neq; radices tantùm, verùm & effectus & euentus. Prospicit enim qualiter id quod petimus casurum sit nobis: nam licet forsan tẽporaria bona nũc nobis quando ea expetimus conferrent, in causa tamen fortè essent alicuius futuri incommodi: & vi ceuersa licet ea, quę spiritus petit, modò non sint ex re nostra, fortasse sunt nobis in posterum collatura. Ex quibus omnibus Deus perpendit, an quod petimus, postulatio sit Spiritus sancti, an verò, seu carnis nostræ, seu Sathanæ suggestio. Quem maximè locum animaduerti opto ab assertoribus certitudinis gratiæ, ne vlterius de illo suprà memorato testimonio Spiritus sancti hallucinentur, quod exhibet spiritui nostro filiationis nostræ: vnde paralogisantur, certos nos subinde fieri gratiæ certitudine fidei tollentis omnem ambiguitatem. Etenim quemadmodũ nobis non semper certò constat de petitionibus nostris, vtrum dictante Spiritu sancto fiant, an alter sit spiritus, qui satur in nobis, ita neque certò scimus vtrum in nobis habitet Spiritus sanctus. Qui ergo scrutatur corda, inquit Paulus. (*Scit quid desideret spiritus.*) Scilicet, sanctus. Isti neoterici non transferunt, quid desideret, sed, scit sensum spiritus, quia Græcè, non verbum, sed nomen est, φρόνημα, Abstinuit autem interpres à nomine sensus, tum quia non adeò congruebat in Spiritum sanctum, tum etiam quia per verbũ, desideret, qd' dictioni quoq; græcè quadrat, germanius exprimitur orantis affectus. Atqui pari modo dicitur Spiritus sanctus desiderare, vt postulare, eò quòd in nobis iusta suscitet desideria, ob idq; subdit. (*Quia secundum Deum postulat.*) Spiritus quidem sanctus nihil potest nisi secundum Deum postulare: adiectum hoc verò censetur ad exponendum quod dixerat, scit, nempe vt intelligatur de notitia approbationis. Scit nanque Deus & quid nos sinistrè desideramus, & quæ nobis Sathan in animum inducit, sed hoc simplici intelligentia: ea verò quæ Spiritus sanctus postulat, agnoscit approbando, eò quòd sunt secundum ipsum Deum. (*Pro sanctis.*) Hoc est, pro iustificatis: quoniam Spiritus sanctus non habitat nisi in his qui sunt in gratia: tametsi (vt non multò ante dicebamus) per subsidium speciale suggerit iniquis nonnunquã bona desideria, quæ remotæ sunt dispositiones ad gratiam. Vnde Aug. in epist. ad Sixtũ ait super hunc locum, quòd vnus idemq; spiritus aliter adiuuat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nõdum habitans, homines adiuuat vt sint fideles: inhabitãs verò adiuuat iam fideles. Et super Ioan. ait, quòd peccatores sæpe exaudit. Ex hoc loco Pauli panditur Euãgelij intelligentia, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Et, Omnis qui petit, accipit, &c. id enim in vniuersum verum est, de eo quod Spiritus sancti inspiramine iusti postulant: idem enim est prorsus, quod petimus nomine Christi, & quod petimus spiritu Christi. Aperitur etiam & intellectus Iacobi, vbi nos admonet, vt petamus confidenter, nihil in spe hæsitantes: haud enim hæsitare: data hypothesi, fas est. Hoc est, credere firmiter obligamur, quod si id, quod petimus, necessarium nobis fuerit ad salutẽ, id est, si Spiritus sanct' hoc postulet, obtinebimus. At verò quatenus hæsitamus, an petitio

Cordis & renes.

Ethic. 3.

Contra assertores certitudinis gratiæ.

Defensio interpretis.

August.

Quicquid petieritis &c.

Petere confidenter.

tio nostra, postulatio sit Spiritus sancti, & hę sitare quoque licet, an simus petitionem adepturi. ¶ Meritissimo hic tamen attentissimus quisque lector hærebit. Offert se enim extemplo argumentum, quod non quicquid Deus nouerit nobis ad salutem conferre, præstiturus sit semper. Petit enim sæpe peccator resipiscentiam, quam non obtinet: quinimo & ille qui est in gratia precatur & eandem conuersionem alteri, qui est in peccato, quam tamen non impetrat: & sibi aliquando cùm sit pauper & priuatus homo exposcere contingit facultates, dignitatesq; amplissimas, quæ forsan illi essent vsui ad culturam virtutum, conferrentq; illi potius quàm paupertas, ad salutem: cui tamen petitioni non est necesse vt Deus annuat, aliàs non tam infames essent cupiditates istæ temporalium bonorũ. In summa petit nonnunquam iustus æquissimè protegi à malo & perseuerare in bono, & optat sibi à Deo offerri locum, vbi martyrio posit amicitiam ipsius augere, quas tamen res non semper vnus quilibet iustus assequitur. Hic ad respondendum consyderandæ illæ sunt conditiones quatuor, quas Theologi in postulationibus requirunt, vt sit infallibiliter implenda, scilicet, vt quis, & pro se ipso petat, & necessaria ad salutẽ, & piè, & perseueranter. Quod est dicere, vt homo quicquid petat, necessariò, hoc est, infallibiliter assequatur, debet illud ad iustitiam & meritum condigni pertinere: hoc enim importat, necessario, nulla est autem nostra iustitia, nisi quæ misericordia innititur, & præueniente gratia Dei. Quapropter prima gratia, vt non cadit sub merito, ita neq; necessariò conferatur peccatori petenti, neque verò iustis pro peccatore eam deprecantibus: quoniam nec peccator sibi vllo pacto, neque iustus alteri meretur de condigno gratiam: licet crebrò vterq; audiatur. Ob idq; cogitato Paul. pro illis orare ait Spiritum sanctum, in quibus inhabitat, tanquam in filis Dei, atque has petitiones exaudiri à Deo. Præterea vbi petitio, peccatum est, vt cùm quis suprà suam dignitatem & meritum quid petit, emanare non potest ab Spiritu sancto, qui tẽtator malorum non est: & ideo neque piè fit. Sed neque vbi postulatio temporalium citra culpam fit, etiam si id quod petitur in salutem animæ casurum esset, inde sequitur, vt semper sit nobis impetrandum: quoniam diuina potestas nullis alligatur mediis bonorum temporalium, sed potest pauperem ad maiorem grudum iustitiæ per paupertatem euehere, quàm per diuitias, & infirmum ad altiorem, quàm per sanitatem, nisi eius sit culpa. Et eam ob rem licet bona temporalia instrumenta sint nonnunquã virtutum, attamen quia malè illis vti possumus, non sunt necessaria media ad salutem. Ideoq; non ait Euangeliũ, Quærite per temporalia bona regnũ Dei: sed, Quærite primùm regnum Dei, & hęc omnia adiicientur vobis. De perseuerantia autem eadem est ratio, quæ de prima gratia. Enimuero cùm ex iugi motione Dei inclinantis nos ad bonum pẽdula sit semper, quę motio initiũ est totius meriti, nõ cadit sub merito: vt in lib. de bono perseuerãtiæ author est Aug. At cũ quis magnum gratiæ culmẽ deposcit, quia augmentum gratię sibi iustus mereri potest de condigno, absq; dubio obtinebit, si perseuerãter petat. Sed est tamẽ notandum, quòd quãuis oratio & petitio quę ab Spiritu sancto procedit, meritoria sit, non tamẽ semper tanti præmij quantũ petitur, nisi alia adhibeãtur egregia officia. Ob idq; qui prouehi cupit ad gloriam Laurentij, si non martyrem esse datur, plurima diuturnaq; opera per Dei gratiam præstet, quæ equari possint illius martyrio: quod est perseueranter petere. At plus iusto iam sumus in materiam orationis immersi.

Dubitatio.

Quatuor cõditiones petitionis.

Mat. 6.

Scimus autem, quoniam diligẽtibus Deum omnia cooperantur in bonum.

Post explicationẽ fauoris Spiritus sancti, quo nobis in nostris dirigendis petitionib' presto est, secundũ subtexit munus, quod in hoc versatur, vt euentus quoq; omnium operum iustis, qui prędestinati sunt, bene vertat. Est autẽ appositissima sententia hęc ad superiora. Etenim cùm docuisset, salutẽ eam nos per Christum assequutos, quæ nõdum in re, sed in spe posita est, nobisq; plurima opus esse patiẽtia in hac nostra mortalitate, per quã ad futurã immortalemq; vitã perducamur, neq; verò iustos in suis afflictis rebus semper exaudiri, sed permitti vt calamitatibus premantur, congruentissimam iam nunc consolationem supponit, atq; adeò explicatoriam huius quod postremo dixerat: videlicet, Spiritum sanctum secundũ Deum orare pro sanctis. Obiicere enim quis poterat, quomodo si Spiritum sanctũ Deus nunq̃ non exaudit.

permittit eius alumnos tot perpeti incõmoda. Respõdet. (*Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*) Ad cuius maiorem cõfirmationem præmisit, scimus, hoc est spirituales (vt ait alibi) qui iudicant omnia, & altissimas causas diuini cõsilij speculãtur, sciũt, hæc, quę videntur mala, in bonum suum cedere dilectoribus Dei. In Græco idem verbum, συνεργεῖ, seruire potest & piurali numero, vt omnia, sit nominatiuus quemadmodũ legit interpres noster, & singulari, vt, omnia, sit accusandi casus. Atqui nõnulli eorũ quibus posterior hæc lectio placet, verbo, cooperatur, supponi volunt Spiritum sanctum, vt sit sensus, quòd Spiritus sanctus iustis omnia cooperatur in bonum. At verò hic sensus nullo pacto consistit, sed hac admissa litera, vt, cooperatur, sit singulare subintelligendus est Deus, de quo præmiserat, secundum Deum, & de quo statim in causa subditur, Nam quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Et secundum hanc lectionem non ait, operatur, sed, cooperatur, quoniam iusti iam facti simul operantur per gratiam Dei. Est veruntamen plusquam probabile, vt verbum vsurpetur pluratiuè, pro, cooperãtur, siquidem Patres omnes non modò Latini, verùm & Græci, vt Orige. Chry. & Theophyl. legunt cum interprete nostro. Vnde, cooperantur, idem est, quod omnia simul adiumento sunt iustis, vt promoueantur in bonum, siue prospera sint & læta, siue tristia & aduersa. Quocirca non dixit, Nulla eis tẽporaria calamitas ingruit, sed, omnia illis cooperãtur in bonum, vtpote quibus diuitiæ, instrumẽta sunt misericordię: paupertas, humilitatis causa: bona valetudo, vires illis ministrat ad ferendos penitentiæ fructus: aduersa verò, materiam patiẽtiæ. Sapientia, dum docent, promerentur Deum: ignorantia, dum discunt. In potestate constituti, felices sunt, quoniam iustitiam faciunt: & tyrannide oppressi, beati quoq;, quoniam persecutionem patiuntur propter iustitiam. Infernus salutarem illis metum incutit, paradisus spem gignit. Peccata aliena cautiores illos faciũt: & propria, humiliores. Vnde Aug. in lib. de correpto. & gra. Adeò, inquit, iustis omnia cooperãtur in bonum, vt etiam si qui eorum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum: quia humiliores redeũt atq; doctiores. Vbi hoc obiter adnotandum est, ꝙ non ita semper peccatum illis cedit in bonũ, vt ad cõsummationem, vel certè parem gradũ iustitiæ resurgãt: sed ad hoc tamen, vt abiectiores sint in sua conscientia, & oculatius viuant, vt perseuerent. Vnde in Ecclesiastico scriptum est, Melior est iniquitas viri (hoc est, strenui militis Christi) quàm mulier (hoc est segnis homo & deses) benefaciens. Nam ille resurgit prudentior, vt Petrus, Dauid, & Ezechias: hunc verò bona sæpe actio securũ reddit, ob idq; negligentiorem. Sed & hoc dignum est hic contemplatione, quòd cùm sint ambo inuicẽ consequẽtia, diligi scilicet à Deo, ipsumq; diligere, & amor quo nos ipse diligit prima sit causa, cur omnia iusto cooperentur in bonum, haud tamen dixit, dilectis à Deo, sed, diligentibus Deum. Nempe vt vehementius nos ad amorem Dei pelliceret, qui amor instrumentum, causaque est, per quam Deus operatur in nobis. Etenim vt calor naturalis in eo qui optima viget cõplexione, quicquid alimenti apponas, rectè concoquit in bonumq; digerit sanguinem, ita & qui amore Dei feruet, quicquid accidit bene vertit, meritumque inde conficit.

Variatio lectionis.

Cooperãtur.

De correptione. cap. 9.

Peccatum cedit in bonũ.

Eccli. 42.

His qui secundum propositũ vocati sunt sancti.

Moderatio est superioris sententię. Enimuero ne quis ita eam audiret, vt crederet iustis vniuersis omnia succurrere in bonum, definitionem adhibet iustorum, de quibus loquitur. Quasi dicat, Non omnes iustos intelligas, sed eos omnino qui secundum propositum vocati sunt sancti. Græca modò exemplaria non habent, sancti, sed, His qui vocati sunt, neq; doctores Græci id legunt. Aug. verò legit, sancti. Nihil veruntamẽ sententiæ deperit vel accrescit per illam particulam. Et est phrasis Paulina: vt. 1. cap. adnotauimus, vocatis sanctis, Tametsi hic redundare videatur, nisi intelligas, Vocati ad sanctitatem. Quod verò ait, secundũ propositum, Chry. interpretatur de proposito nostro: ac si dixerit Paul. Non sat est ad salutẽ vocatio Dei, nisi & nostrum accesserit propositum, puta, assensus. Neq; verò est, cur malè de hoc audiat Diuus hic, quem tamen nonnulli ex Lutheranis calumniantur: quasi videatur in Pelagianos propendere. Haud enim cogitauit proposito nostro quicquam meriti arrogare, quod sit causa vel prædestinationis, vel reconciliationis, sed hoc tantùm, quòd nemẽ Deus inuitũ trahat, ob idq; subdit, Neq enim necessitate coacta, neq; violenter facta est

Variatio lectionis.

Chrysost.

Lutherani.

est vocatio. Hoc ille. Quod profectò de adultorum vocatione verissimum est: nam in infantibus nullus est volũtatis vsus. At verò secundum hoc Chrysostomi interpretamentum nullos hic Paul. intenderet axcipere iustos: quoniam omnibus adultæ ętatis, quanuis sint ex numero reproborum, necessariũ est vocationi Dei assentire. Paulus autem exceptionem videtur aliquorum facere, qui non sunt vocati secundum propositum. Ob idq; indubitato loquitur de proposito Dei. Id quod Orige. sic interpretatur, vt illi iusti qui sunt in timore seruili, non sint vocati secundum propositum, scilicet charitatis, sed illi in quibus perfecta charitas foras mittit timorem. Attamen syncerus legitimusq; intellectus Pauli est, quem Augustinus in iib. de correp. & gra. & in alio de prædestin. sanctorum exponit. Est enim duplex vocatio Dei. Vna generalis secundùm præsentem cuiusq; iustitiã, qua scilicet vocati omnes sunt quotquot gratiam receperint, vt Iudam complectaris, & illi similes. Altera est singularis prędestinatorũ: atq; hi vocantur secũdum propositũ Dei: nimirum quòd firmum fixumq; illi est perducendi eos ad gloriã. Quod quidem propositum illic appellatione voluntatis, expressit redemptor noster, vbi ait, Hæc est volũtas eius qui misit me, patris, vt omne quod dedit mihi, non perdã ex eo quicq, sed resuscitem illud (scilicet ad gloriam) in nouissimo die. Et post, Quos dedisti mihi nõ perdidi ex eis quenq. Atque hos ideo vocat verè discipulos, vbi ait, Si mãseritis in sermone meo (nimirũ vsque ad finem) verè discipuli mei estis: Eademq; ratione de alio vocatorũ genere, putà à gratia recidentium ait Ioan. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum: omnes itaq; dicuntur simpliciter vocati, sed soli prædestinati, secundum propositum vocati & electi: iuxta illud, Multi sunt vocati, pauci verò electi. De quib⁹ electis ac prædestinatis tractatũ hic exorditur Paul. quem protẽsurus est per tria amodo capitula. Quibus igitur propriè cõpetit verbũ Pauli, Diligẽtibus Deũ omnia cooperantur in bonũ. Et viceuersa ait Chrys. illis qui non diligunt Deum omnia damnosa esse, veluti Iudæis: quorum culpam tam & signorum ostensio per Christũ, quàm eius sancta prędicatio degrauauit. Et Iudæ ac reliquis damnatis, qui in aliquo fuerũt gratię culmine, ex hoc ipso beneficio accessio fit damnationis. Procul hinc veruntamen illorum absit hæresis, quos Gilibertus commemorat sub Honorio exortos, docẽtes, prędestinatis nihil posse accidere spiritualis mali, neq; reprobis quicquam boni. Ecquis enim dubitet complures prædestinatorum in peccato iacere nonnunquam? Vt in Paulo & Petro, Dauid & Magdalena videre est: aut quis eò sit vsq; blasphemus, vt neget peccatum, quamdiu durat, noxium esse peccatori? Et pari modo cum reprobis sæpenumero vsu veniat in gratia degere, quæ nulli tunc potest non esse vtilis, fit vt & reprobis aliquid etiã pro tempore possit operari in bonum. Quod ergo ex hoc loco Pauli colligere licet, quantum ad gratiam res attinet & peccata, hoc est dũtaxat, quòd prædestinatis, cùm sunt in gratia, tũc illa peccata in quibus iacuerunt, possunt per fructus pœnitentiæ in bonum cedere, & reprobis contrà suscepta beneficia in supplicia graiuora, dum damnantur.

Propositum Dei.

Orige.

De corep. & gra. ca. 7. Et de prædest. cap. 16.

Ioan. 18.

Ioan. 8.

Mat. 20.

Heretici.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filii sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Exponit id quod postremò dixit, His qui secundum propositum vocati sunt, ac perinde probat, huiusmodi vocatis omnia concurrere in bonum, tali syllogismo. Quos Deus ad suam gloriam destinauit, ad quam eos ipse idcirco gubernãdo promouet, his nihil mali accidere potest, quod progressum eorum impediat, sed omnia per diuinum fauorem ad eundem finem adiumẽto illis erunt: Deus autem quosdam secundum propositũ prædestinauit & vocauit ad suam gloriã, ergo illis nihil accidere potest detrimẽti, quod non in idẽ bonum cooperetur. At suo more primò probat minorem, & potissimùm quia maior assumpta per se est manifesta: quã nihilo minus dilatat locupletatq; in. 4. par. capituli: ab illo scilicet loco, Quid ergo dicemus? Ait ergo. (*Quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri, &c.*) Iam inde à quadragintà retro annis adeò recruduit apud istos neotericos inuidia huius vocis, prædestinatio, vt non modò primo capite, vbi de Christo fit sermo, pro, prædestinatus, declaratus, substituant (vt illic notabamus) verũ & hic in toto sermone, de nostra prædestinatione, ab eodẽ verbo abhorreant. Sed aiunt, prefiniuit, seu, prædefiniuit, id quod & scholastici iam

Prædestinationis nomẽ inuisum.

ci iam gratis, & nimiũ istis nouatoribꝰ deferentes, suscipiũt. Cùm nõ solùm Aug. vbiq;, verùm & Origenis aliorumq; Græcorum vetusti interpretes verbo prædestinationis vtãtur. Per quod cũ significatio verbi, προορίζω, fidelissimè redditur, tum etiam & res ipsa diuinæ æternęq; dispositionis significãtius exprimitur. Est autem prædestinatio (vt in lib. eiusdem tituli author est Aug.) gratiæ prępa ratio. Hoc autem verbum nonnulli intelligunt de præparatione tẽporali, qua quis per auxilium Dei disponitur ad gratiã. Atq; hac ratione discernũt hic inter, præsciuit, &, prędestinauit, Nimirum quos ab æterno prescíuit, in tempore prædestinauit. Est autem sinistra hæc intelligentia. Quandoquidem prædestinatio, æterna quædam præordinatio & dispensatio diuina est de rebus futuris: quod iam verbum, sacrorum eloquiorum more & vsu accipitur pro illa Dei ab æterno destinatione, qua quosdam in supremum finem suæ beatitatis destinauit: iuxta illud Pauli,
Epbe.1. Sicut elegit nos in Christo ante mundi constitutionem, vt essemus sancti: qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum. Et alludens ad propositum hic proximè memoratum, subdit, Secundum propositum volun
An ꝓsci. fue. causa ꝓdest. tatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ. ¶ At vero suppósito, vtrãq; æternam esse in Deo, tam prędestinationem, quàm præscientiam, sunt qui adstruant, præscientiã bonorũ operũ quę in ęternitate Dei prędestinatę sunt, causam illi fuisse prędestinationis eorum. Non quidem causam actus quoad eius substãtiã, quippe qui Deus ipse est, sed quoad effectũ: in hoc sensu, quòd propter præuisa opera prædestinati sint. Atq; hoc probant ex hoc verborũ ordine: nam sicut ait statim, Quos prędestinauit hos & vocauit (vbi prędestinatio designatur causa vocationis) ita ait, Quos prędestinauit, & prędestinauit. Vbi vocula, &, secundũ istos non fert imaginem simplicis coniunctionis, sed causalis: ac si dicas, eos & prædestinauit: aliâs manca esset oratio, Quòd si istis opponas, quòd non dixerit Paul. Quos præsciuit bonos, neu, Quorum opera præsciuit bona, sed simpliciter, Quos prędestinauit fore, scilicet homines, vbi nulla designatur prędestinatio bonorum operum, respondent particulam, conformes fieri, &c. vtrique verbo adiacere in hoc sensu, Quos prędestinauit conformes fieri imaginis filij eius, eosdem ad eiusdem gloriam prædestinauit. Et reuera si tantùm de supremo scopo & effectu prędestinationis sic opinarentur, atq; id de his qui vsq; ad rationis vsum adolescũt, nihil à veritate deuiarẽt, in hoc videlicet sensu, quòd statuit Deus propter opera quæ ex gratia Dei procedunt, elargiri gloriam: vt cap. 2. super verbo, Qui reddet vnicuique iuxta opera sua, disputabamus: paruulis autem propter solum Christi meritum. Sed tamen quia prædestinatio non tantùm gloriam, sed omne beneficium denotat, cõplectiturque, quod ad nostram salutem refertur: scilicet & gratiam & quemuis libertatis motũ per singularẽ Dei opem factum, fit, vt dicere quenquam propter prędestinata opera prædestinatũ, est manifestariè subscribere in Pelagionorũ errorẽ. Etenim (vt cap. 1. subnotabam, & nono iam proximo emunctius discutiam) cùm Deus ab æterno eo modo statuit reconciliare nos per gratiã, quo modo id in tẽpore facturus erat (blaspheina enim hæresis esset hoc negare) consequens palàm fit, vt si Pelagianum est sentire, quòd gratia iustificans datur propter opera, idem sit prorsus error dicere, quòd quis prędestinetur propter prędestinata opera: vel quia prędestinatus est bene vsurus gratia: nam id quod effectus est gratię, magis repugnat esse causam prædestinationis, quæ causa est gratiæ, quàm esse causam eiusdem præcedentis gratiæ. Sed de hoc super loco de Iacob & Esau cap. subsequẽti plura. Igitur prędestinatio meritorum non est prædestinationis causa. Quamobrẽ, prędestinauit, impræ- Præsciuit.
sentiarum non dicit causam prædestinationis, sed solum ordinem. Atq; ob hoc existimant nõnulli subticuisse hic Paulum pronomen, hoc, quod in subsequentibus membris profert. Hoc autem non planè intelligo: imo arbitror subintelligendum esse idem pronomen: aliâs (vt dicebam) trunca esset oratio. Communis ergo vulgataq; expositio est, vt Expositio vulgata.
præscientia Dei accipiatur hic pro simplici cognitione rerum, quæ neq; asserit neq; negat, eas fore: atque adeò neq; dicit voluntatem Dei, neq; causam rerum: estq; cõmunis bonorum & malorũ, qua scilicet Deus tam bona, quàm mala opera præuidet. Hęc nanque prędestinatio natura præcedit prędestinationem, quæ voluntatem includit destinantem res ad suos fines. Itaq; sensus est, Quos prenouit simplici intelligentia, hos & adiuncta voluntate prędestinauit. Atqui ex hoc communi sensu nouum extruitur argumentum cõtra illam modò impugnatam opinionem, quòd prędestinatio meritorũ sit causa prędesti-

destinationis: nam scire Deum quosdam conformes fieri imaginis filij sui, hoc natura nõ antecedit, sed subsequitur prædestinationẽ: quandoquidem hæc iam est scientia futurorum rerum & euentuum prędestinatorum voluntatem Dei, quæ est eorum causa. At
Impugnatio expositionis vulgatæ. verò argumentum existit hoc contra hanc communem opinionem, quòd Paul. videtur adęquare prædestinationẽ prędestinatię: nempe quòd eosdẽ omnes quos præsciuit Deus, prædestinauit: cùm tamen scientia simplicis intelligentię latior lõgè sit, vt quæ ad reprobos quoque (vt modò dicebamus) protendatur: imo verò vsus iam scholaris obtinuit, vt nomen prędestinatię ad reprobos peculiariter accommodetur, nempe quos vocant prędestinatos: vt distinguitur contra scientiam approbationis. Quamobrem alij (quorũ est Orig.) Orig.
nomine hic prędestinatię, scientiã approbationis intelligunt, vel eius saltem euentus, quòd est, conformes fieri imaginis Christi: iuxta
2. Tim. 2. illud, Nouit dominus qui sunt eius. Et Christus ipse pastor noster, Ego cognosco oues
Ioan. 10. meas. Et de reprobis contrà, Amen dico vobis, nũquam noui vos.
Matt. 25. Veruntamẽ si de hac præscientia fatur hic Paul. necesse est dicere (vt modò arguebamus) quòd intelligat posterius natura fuisse prędestinatos, quàm prędestinatos: vt quos prędestinauit cõformes fieri, &c. eosdem sciuit fore cõformes filio suo, quoniam talis scientia prædestinationẽ supponit, per quam destinantur, vt sint conformes. Atq; hic quidem sensus perplacet nonnullis ex nostris. Sed tamen profectò durum esset, intelligentiam hanc obtrudere apostolicæ mẽti: qui meditatò ordine præmisit, prędestinauit. Dicam ergo quod in nostris prędestinationibus scholasticis de hac re olim speculabar.
Periculo ac sententia auctoris. Credo equidem Deum neminem prædestinasse, neq; de rebus quicquã disposuisse, nisi præuio iudicio: puta quòd bonũ id sit fieri: non quòd discursu opus Deo sit, sed quòd nihil de rebus statuat, nisi consultò id bonum censeat. Ecquis enim hanc præclarissimã inter homines partem prudentiæ Deo adimat, qui fons est totius sapientiæ, quiq; in numero, pondere & mensura condidit vniuersa? Quapropter non solùm simplici intelligentia præscit quos prędestinat, sed bonũ prius natura iudicat, eos prædestinare. Sic igitur hunc locum subaudiamus, Quos præsciuit, hoc est, quos bonum iuxta suam regulam iudicauit beare, hos prædestinauit conformes
Sapientiæ. fieri imaginis filij eius. At verò est in promptu obuium argumentum: nimirum quòd bonum esse hos beare, præsupponit voluntatem Dei, per quam est, quicquid est, bonum: ergo prius natura est, hos prædestinari ad beatitudinem, quàm bonum sit in mente diuina eos beare. Est veruntamen solutio facilis iis qui percipiunt, quomodo vnum sit causa alterius, & conuersim, in diuersis generibus causarum. In genere enim causæ efficiẽtis prius natura est prędestinatio, quàm quòd verum sit, hos fore beandos. Sed tamẽ in genere obiecti & quasi causæ finalis prius natura bonum iudicatur à Deo hos beare, q̃ eosdem ad beatitudinem destinet. Ecce quo pacto defensare vtrunq; possumus, & quòd de præscientia tantùm prædestinatorum habeatur hic sermo, & tamen non concedamus præuisa bona opera in causa fuisse prædestinationis. Si quæ autem verba apud sanctos offenderis, quibus innuere videantur prędestinata bona opera in causa fuisse prædestinationis: vt illud hic Origenis, In quibꝰ sciẽs qua- Orig.
les essent, amorem suũ Deus affectumq; posuit. Et illud Ambrosij, Istos quos præsciuit sibi deuotos, ipsos elegit ad promissa præmia capessenda, hæc, inquam, & similia, vel intelligenda sunt quantum ad supremum finem prędestinationis modo prius exposito, puta quò ad gloriam, cuius in adultis prędestinatę sunt merita: quę sunt causa, non prędestinationis, sed effectus eius, videlicet glorię: quod cap. proximo enucleabitur, vel si intelligatur de prima gratia, tũc quia prędestinata opera, licet non sint illius causa, sunt tamen dispositiones: in tali fortè sensu aiunt, q̃ illos quos præuidit adultos assensum præbituros suæ vocationi, prędestinauit, vocauit & iustificauit: haud tamen ita vt præuisio illa assensus fuerit causa prędestinationis ad gratiã, sicuti neq; opera ipsa, sunt eiusdem causa gratię, sed quòd sunt prędestinata, veluti prędestinata ad primum prędestinationis effectum. (*Conformes fieri imaginis filii sui.*) Ecce scopum supremumque finem prędestinationis. Est enim Christus redemptor noster causa reparationis nostrę quatenus homo, non solùm meritoria & suo gradu efficiens, sed velut exemplar, cuiꝰ instar beãdi sunt omnes, quotquot participes sunt hęreditatis suę. Est enim quatenus homo, in culmine participatę beatitudinis, ad quam altiori humilioriue gradu accedent beati homines, quantò per ipsius gratiam & fauorem plus minúsve charitate profecerint: gradu, inquam, secũdum dotes, tum

animi vt visionem, comprehensionem & amorem, tum corporis, quod cõfiguratur corpori claritatis eius. De angelis modò nil loquimur. At sunt qui existiment, consultò dixisse per genitiuũ, conformes imaginis, nam si dixisset, imagini, significaretur similitudo ad Christum per tertium medium: vt si quis fieret conformis, non Cæsari, sed eius imagini. Cùm autem dicitur, imaginis, significatur fieri nos conformes Christo per imaginem
1.Cor.15. ipsius quã gestamus, iuxta verbũ Apost. Sicut portauimꝰ imaginẽ terreni, portemꝰ imaginem & cœlestis. Sed reuera idem est, conformes imaginis, &, imagini, sicut idem est, similis cæsaris, &, cæsari. Et ideo vel est locutio intransitiua, hoc est, conformes imaginis, quæ est filius: est enim ipse imago inuisi-
Col.1. bilis Dei, vt alibi ait: vel, quod certius coniicere possumus, hebraismus est, assimilari & cõformari imagini cæsaris, pro eo quod est, cæsari, seu figuræ cęsaris. Vnde idem est, conformes imaginis filij, quod, cõformes filij, seu
Gen.1. filio. Cuius formę & illud est, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostrã.
Orig. Orige. autem meditatur, Christi animam potissimum esse imaginem Dei, & ideo nos fieri conformes imagini filij: id est, animæ filij. At verò cui hęc transitiua locutio ita multũ placeret, intelligere forsan aptius posset nomine imaginis visionem beatificam Christi, per quam ipse, qua ratione est homo, similis est Deo, cui deitati per similes visiones beati
1.Ioan.3. omnes assimilãtur: iuxta illud, Cũ apparuerit, similes, ei erimus. Quãuis sublimius efferre audemus hãc nostri cõfigurationẽ ad imaginem ęternã filij, inquantum Deus est. Etenim vt est ipse splendor glorię, & figura substantię patris, ita & beatorum chori splendore eiusdem deitatis rutilantes quadantenus prędse ferunt deitatis imaginem: quod forsan mysterium psallebat ille Dauid, In splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum ge
Ioan.14. nui te. At cùm sit ipse via, veritas, & vita, in hoc quoq; debemus mortali corpore specimen illius referre, qui ad ipsius exẽplar contendimus immortalitatem induere: vt plantati (vt suprà dixit) similitudini mortis eius fructus percipiamus & resurrectionis. (*Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.*) Christus nõ solùm secundum ęternam generationẽ absq; fratrum cõsortio vnigenitus est (vt ait Ioã.) existens in sinu patris, verùm & secundum humanam est quoque vnigenitus: nimirum qua factum est, vt homo sit, non adoptiuus (vt suprà dicebamus) sed idem ipse vnigenitus Dei filius: ad cuius personam assumpta est humanitas. Attamen dicitur primogenitus in multis fratribus. Primum secundum diuersas genituras æquiuocè, vt sola vox sit communis. Nempe quòd cùm ipse sit filius naturalis, nos autem per eius gratiam adoptati: ipse est primogenitus: quoniam quotquot repositi in gratiam Dei sunt, per eius fidem constituti sunt filij: neque tamen admissi ad hæreditatem, quoadusque, vti primogenitus, ipse resurgeret primus. Quocirca secundum æternam generationem appellauit eum Apost. primogenitum omnis creatu Col.1.
ræ, non quòd iuxta Arrianam impietatem creatura sit, at quòd de summa essentiæ cognitione, in qua omnis relucet creatura, genitus est. Sed præterea & secundum humanam natiuitatem, quoniam primus omnium re- 1.Cor.15.
surrexit, nuncupauit eum rursus primogenitum mortuorũ. At verò potest & modo aliquo vniuocè, hoc est, per vnam formam dici primogenitus: nam eandem gratificãtem gratiam, quam ipse, vt naturalis filius, factus homo suscepit, receperũt ab ipso alij, per quam filiorum albo adscribũtur. At qui hoc honoris ad cumulũ glorię christicolis accedit maximè: nempe quòd nõ solùm suã cũ illis beatitudinem cõmunicauit, verũ quòd ita essent patris sui ipsius filij, vt fratres essent sui: atq; ideo quem ipse inuocat, pater mi, nos quoq; adscititij appellemꝰ patrẽ nostrũ. Per hęc deniq; luculẽtius patescit, quomodo ipse cõstitutus sit hæres vniuersorũ, nos verò cohæredes ipsius: nẽpe quòd ipsi etiã inquãtũ naturali filio, homini facto, debebatur hæreditas, nobis autẽ per ipsum cõmunis fit, tanq̃ eius mẽbris. Quo ideo primogeniturę mysterio ad priscorũ mortẽ alludit Paul. qui & modò inter nobiles viget, vt primogenito decerneretur hæreditas, cui onus incumbebat alendi fratres. Idẽq; mysteriũ adũbratũ est in Isaac, Iacob & Manasse: qui paterna benedictione prægenitis fratribus prælati sunt.

Quos autẽ prędestinauit, hos et vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit quos autem iustificauit, illos & glorificauit.

Prosequitur explicare tum id quod dixerat, Vocati secundum propositũ, tum etiam prædestinationis executionẽ. Contexit vtiq; cathenã articulorũ trium. Primus est. (*Quos prædestinauit, hos & vocauit.*) Prescientia igitur ac prædestinatio, causæ sunt æternæ: vocatio verò, iustificatio, & magnificatio, temporales effectus. Porrò autẽ quia primũ iustificationis fundamentũ est fides, quæ per auditũ suscipitur, primus prędestinationis effectus statuitur vocatio: nam vox ad aures fit. Vnde Paul. Quomodo credẽt nisi audiãt? Quomodo autẽ audient sine prędicante? Ob idq; du-
Vocatio multiplex. plex est vocatio: altera externa per prædicationẽ ad aures corporis: altera verò interna per inspirationẽ cordis. Sed vtraq; rursus duplex. Nempe altera nõ pertingens effectum ob duritiam cordis obturantis aures suas: de
Mat.22. qua duritiæ in Euãgelio, tum illa extat illorum parabola, qui vocati ad nuptias excusa-
Ioan.15. tiones prętexuerunt, tum & illa sententia, Si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberẽt. Et de hac vocatione nequaquã hic loquitur Paul. nam hoc vtique modo non solùm prædestinati, verũ & vniuersi mortalium quibus tuba intonuit euangelica, vocati sunt. Sed altera est vocatio quæ suum sortitur effectum, eorũ scilicet, qui vel ante rationis vsum sacramento baptismi tinguntur, vel post Euangelio assentiũt. Enimuerò si ita esset fides opus Dei, vt nostra nõ esset assensio necessaria, cogeret nos potius ceu brutas animantes, q̃ vt gallina congregaret: ne q; inuitaret illo modo rogando, Venite ad me omnes. Et, Quid vult venire post
Ioan.6. me, &c. Sed quia nostro opus est spontaneo assensũ, postq̃ dixit Christus, neminem posse venire ad patrem, nisi quem ipse traxerit, subiunxit, Omnis qui audiuit à patre & didicit: hoc est, auscultauit & assensit, venit ad me. At verò & hæc quoque efficax vocatio non vna est tãtùm, sed bina. Nam vna est (vt paulò ante dicebamus) vocatio in diem, videlicet, secundum tẽporariã & præsentem iu
Luc.8. stitiã: quomodo fuit vocatus & Iudas: quæ quidem in illa feminantis euangelica comparatione delineatur, in parte scilicet seminis, quæ cecidit, vel in petrosis, vel secus viã: dedit enim fructum ad tempus, sed qui vel exaruit demum, vel ab auibus cœli consumptus est. De quibus vocatis ait suprà citatus Ioan. Ex nobis exierũt, sed nõ erãt ex nobis. Quocirca neque de ista vocatione loquitur hic Paul. Sed est altera secundũ ęternã prędestinationẽ, veluti proprius eius effectus. Vnde quod hic inquit, Quos prædestinauit, hos & vocauit, diffinitio est & explanatio illius quod dixerat, secundum propositum vocati, hæc siquidem vocatio certissima est, veluti ipsa sempiterna prædestinatio: iuxta illud, Iurauit dominus exercituũ, dicẽs, Si non vt putaui, ita erit: & quomodo mente tractaui, sic Esa.14.
eueniet. Atq; propter hãc certitudinẽ protulit verbo prętériti tres hos effectꝰ more prophetico, cùm tamẽ tempore Pauli multi erãt vocati, multi autẽ vocandi. Prętercq̃ quòd voluit seruare decorem ac cõsonantiã omnium verborũ cũ priori, prædestinauit. (*Quos autẽ vocauit, hos & iustificauit.*) Quẽadmodũ vocatio effectus est prædestinationis, ita & vocationis, iustificatio: nisi quòd cũ ambę simul sint tẽpore, vocatio natura duntaxat antecedit. Haud enim verè dixeris, quia hic iustificatus est, ideo vocatur, sed eò potius quòd vocatus, iustificatur: vocatio enim, motionẽ Dei significat trahentis hominem: iustificatio verò terminum: hoc est, reconciliationem per infusionem gratię Spiritus sancti in eum qui vocationi auscultat. De his autem verbis Haereticorũ arsa.
Pauli nancisci possent hæretici occasionẽ dicendi, quòd nemo est verè iustus, nisi qui est prædestinatus: nã videtur hic insinuare Pau. eos solos iustificari, qui secundum prædestinationem vocantur. At verò cùm diuina opera, fictione careãt, diffiteri nemo potest, quin quicunque lauacro baptismi legitimè intingitur, iustificatricem gratiam recipiat, tam paruulus, quàm adultus: & pari ratione quẽcunque verè pœnituerit prauæ vitæ: nam in Ezec.18.
quacunque hora conuersus fuerit peccator, omnium, inquit, iniquitatũ eius non recordabor: quorum tamen multi sunt reprobi, multiq; (vt ait Paul. à fide naufragãtes. Sunt ergo plurimi ad tempus iustificati, vt paulò ante dicebamus, licet non sint vocati secundum propositũ. (*Quos autem iustificauit, hos & magnificauit.*) Verbum Græcum ἐδόξασεν, germanius forsan versum fuisset per, glorificauit, quemadmodũ multi sanctorũ legunt, de gloria cœlesti id intelligentes: vt est videre apud Aug. lib. de correp. & gra. vbi ait, eam hic glo-
riã intelligendã, de qua inquit ad Col. Cùm Col.3.
Christus appareuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in Gloria. Significat nihilo minus & eadẽ vox Græca id, quod, honorifico, &, magnifico. Et fortasse interpres vsus est verbo, magnificauit, vt non solùm gloriã illam cœlestẽ, verùm & magnifica speciosaque dona, quæ in hac vita sanctis accrescũt, complecteretur: puta, filios esse adoptiuos, vt ait Theoph. & similes filio Dei, vt ait Amb. qui etiã legit, magnificauit. Quò & al-

Iudit. Orig. quãuis ei' interpres, glorificauit, trãstulerit. Refert tamẽ adeo nihil, vt nũc ali qui Latini textus habeant, glorificauit.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Quinta pars capituli. Hic designauimus quartam sectionem hu ius cap. propterea q̃ tota hęc portio exagge ratio quædam sit & conclusio beneficiorũ, quæ filiis & hæredibus Dei impensa comme morauit Apost. Quæ idcirco particula inter rogationibus frequens est, tum charismata Paulini pectoris flagrantibus, tum & in amo rem Dei inflãmantibus Christianos animos. Insunt autem in hac prima interrogatione multa. Primũ cùm propositionẽ illam, Diligentibus Deum, &c. hoc syllogismo (vt dicebamus) instituerit concludere, Nemo nocumentũ animæ inferre illis potest, quos Deus gubernat: Deus autem diligentes se guber nat: atq; hãc minorẽ hactenus cõmonstrauerit, quia eorum curã ab æterno gerit prędesti nando, vocando, & magnificãdo, aggreditur modò maiorẽ, scilicet, à nemine eos qui sic à Deo gubernãtur, posse lędi. Qua propter hic primũ ostendit, quòd non possunt pœna vlla affici, neq; ab hoste, neq; per alicuius boni priuationem: mox illic, Quis accusabit, pergit ostendere, quòd neq; à malo culpæ quicquam est, quod timere debeant. Sed est præterea in eadem interrogatione vigoris plurimum. (*Quid ergo dicemus ad hæc?*) Hoc est, cum Deo cura nostri tam altè insideat cordi, vt ab æterno nos prædestinauerit, deinde vocauerit, & iustificauerit, quibus & Spiritum sanctum donauit, qui profundis gemitibus interpellat pro nobis, quidnam dicere possumus? Hoc est, quibus verbis referre illi gratias possumus: aut quo non repleamur gaudio stuporeq; expauescamus, quòd talem ha beamus Deum, tam propitium, tam beneuolum & nostri amantem. Aut quis poterit, id quod suprà dictum est inficias ire, videlicet, diligentibus Deum, omnia cooperari in bonum? Nam quæ possunt voluntati Dei impe
Pro.21. dimẽta resistere? Cùm (vt est in Prouer.) Nõ sit sapientia, neq; prudentia, neq; consilium contra Dominum. Aut quisnam hostis illum offendat, quẽ Deus protegit? Vnde & sequitur. (*Si Deus pro nobis, quis contra nos?*) Haud negat existere contra nos aduersarium: nam
1.Pet.5. tunc cõtradiceret coapostolo suo Petro, vbi ait, quòd aduersarius noster diabolus sicut
Ephe.6. leo rugiens circuit quęrens quem deuoret, & sibi ipsi, vbi ait, præliari contra nos, non solùm carnem & sanguinem, verùm & potestates aeris & principes tenebrarũ. Sed perin de est, Quis cõtra nos, acsi dixisset, Quis prętualebit nobis. Vnde Iob postquam in afflictis rebus mirificè diuinum fauorem expertus est, Pone me, inquit, iuxta te, & cuius vis
Iob.17. manus pugnet contra me. Et in psal. Dauid,
Psal.26. Dñs illuminatio mea & salus mea: quẽ timebo? Dñs defensor vitæ meę, à quo trepidabo? Quo verbo vellicat exulceratq; socordiã & *Socordia nostra.* prauitatẽ nostram, qui tantis præsidiis subsidiisq; diuinis suffulti, quibus superare omnẽ hostẽ possumus, ita miserè succũbamus, non solũ acerrimæ, sed leuiusculæ etiã tentationi. Martyres fuerũt qui veritatẽ huius Paulinæ *Martyrũ magnanimitas.* sentẽtiæ satis comprobarũt, Si Deus pro nobis, quis cõtra nos, vt author est super Ioan. Aug. puta dum furens in eos, & infremens mundus non modò nihil eos deterrebat, sed ingenti stupebat admiratione, quòd nõ esset potestas contra spiritum, qui vigebat in illis.

Qui etiam proprio filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiã cũ illo omnia nobis donauit?

Progreditur ad persuadendum quòd neq; vllius rei defectum vel inopiam passuri sint, quos Deus ad suam gloriam destinauit: nam qui proprio, inquit, filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Relatiuum ergo, qui, indefinitè audiẽdum est videlicet, ille qui, &c. In Græco non est pronomen, suo, & est verisimile adiectitium esse, tum quia, proprio, idẽ pollet, tum & Græci omnes authores illud silent. Quinimo & Hila. lib. 2. de Trinit. adnotauit, dixisse, proprio, potius, quàm, suo, ad explicandum quòd sit ipsius patris solius: at nihil omnino incommodi sententiæ affert. Sed &, donauit, etiam variatur Græcè: nam com plures codices habent de futuro, donabit, Attamen & plurimi sunt in quibus præteritum legitur. Neque vllius est momenti argu mentum in cõtrarium, quòd non sint in hoc seculo nobis omnia donata, sed in futuro do nanda: siquidem iam sunt donata in spe certissima per Christum. Et ideo (vt suprà diximus) prophetarũ stylo vsus est exprimendo res futuras per verba præteriti tẽporis. (*Qui proprio filio.*) Quasi dicat, non vnicuilibet eorum.

rum, quos memorauimus in filios per baptis mũ ascitos, sed naturali ab ęterno sibi genito, veluti splendori suæ substãtiæ: huic nõ peper
Ioan.3. cit. Idem fermè est quod ait Ioan. Sic Deus dilexit mundũ, vt filiũ suum vnigenitum daret. At quod ait hic Paul. (*Non pepercit.*) Vehemẽtissimæ est significantię. Nihil enim homo eo rum quæ possidet reliqui facit, vt proprio filio parcat, & tamen Deus non solum omnia nobis donauit, verũ neq; vt nobis parceret, qui filii eramus peccati & iræ, pepercit pro prio filio. (*Sed pro nobis omnibus tradidit illum,*) Et verbũ hoc quoq;, tradidit, expressionẽ adfert eximiæ charitatis: nemo enim traditur pœnę nisi peccati reus: Deus autem vt homi nibus parceret, iniquis & in seipsum iniuriis & impiis, proprio filio, qui peccatũ non fecit, neq; inuẽtus est dolus in ore eius, sed toti' est fons bonitatis, nõ pepercit, imò in eam tradidit mortẽ, q̃ nos merebamur ipsi. Tradidit au tẽ, dum ipsum misit in similitudinẽ carnis pec
Esai.53. cati: tunc enim (vt est apud Esa.) posuit in eo iniquitatẽ oĩm nostrũ. Quin & ipse se quoq; tradidit, dum charitate succensus, passioni se sua sponte obtulit. Aliter autẽ Iudas atq; Iudęi eũ tradiderunt, vt cap. 4. dicebamus. Sed ait, pro omnibus, quia nõ solũ pro prædestinatis, in quibus obtinuit efficatia suæ passionis, verũ quantũ ad sufficientiã, pro omnibus
1.Ioan.2. peccatoribus peccatisq; (vt ait Ioan.) totius mundi passus est. (*Quomodo & non etiam cum illo omnia nobis donauit?*) Collectio est à maiori ad minus: vbi alludit ad id quod dixerat, Hæredes Dei, cohæredes autem Christi: nã si filiũ nobis dedit, quẽ fecerat hæredẽ vniuersorum quomodò nõ & eiusdẽ vniuersorum hęredita tis non fecit nos participes? Possessuri autem sumus vniuersa per visum dilectissimi nobis dei in patria: nã quid nõ videt (ait Greg.) qui
Iustorum dominium. videntẽ omnia videt? Neq; illic tantũ, verùm & in hoc seculo omniũ quodãmodo rerum sunt sancti possessores, iure Christi. Etenim
Col.1. cum omnia per ipsum, & in ipso creata sint, & ipse sit ante oẽs, & omnia in ipso consten t, & ipse sit caput corporis Ecclesiæ, oĩa iusti, ve luti eius membra posident, dum pessundant dum scilicet oĩbus ad gloriã eius vtuntur, & nihil eos remoratur in virtutis via, sed omnia illis cooperãtur in bonũ. Ad hoc enim supra assertũ reuocat hic quoq; Pau. attentionẽ no strã. Adscripti inq̃ angeli nobis sunt, tum in ministeriũ terrenæ militiæ, vt supra diximus, tum in consortium cœlestis triumphi, & quę sub cœlo sunt, in vsum donata, & cœli ipsi in habitaculum & perpetuam sedem. Vnde ad Cor. Omnia vestra sunt: vos autem, Christi, 1.Cor.3. Christus autem Dei.

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet.

Postq̃ depulit Apost. è pectoribus filiorũ Dei timorem mali pœnæ, progreditur ad ma lũ culpæ, vt eos securos faciat tam ab actore accusante, q̃ à condãnante iudice. (*Quis accusabit aduersus electos Dei?*) Quasi dicat, Nullus. Me ditatò autẽ non dixit, aduersus iustos, vel, aduersus vocatos, nã qui vtcũq; vocati sunt & iu sti ad tẽpus, quia nõ perseuerant vsq; in finẽ, non erunt ab accusatione immunes: sed tamẽ electos, quos Deus prædestinauit, & secundũ propositum vocabit, nullus offendet accusator, Et subest in verbo, electos, propria huius rei causa: nã eligere, idẽ est, quod, probare: accusare autẽ idem quod, improbare: quos ergo Deus, falli nescius probatos habet, iidem nul lam subeũt reprobationis discrimẽ. Pulchrũ admodũ est Chrysostomi exemplum. Si quis enim peritissimus eligendi, vel equorum pul los, vel aurũ, vel quauis rem aliam, optimo consilio rem eligeret suæ artis, nullus auderet in re electa quiquã reprehendere. (*Deus qui iustificat, quis est qui condemnet?*) Sicuti electionem Dei obiecit accusationi, ita & eius iustifica tionem opponit condemnationi. Aug. adno tauit, qua sit forma legendus hic locus: nam *Aug. li. 3. de doctri. Chri.* licet per se sit clarissimus, non tamen desunt qui arbitrentur, hoc quod ait, Deus qui iusti ficat, responsionem esse affirmatiuam præce dentis interrogati. Et quia vident non esse accusaturum electos, viciant præcedentem o rationem, hoc modo, Quis accusabit aduer santes, id est, eos qui aduersantur electis Dei? Deus qui iustificat. Sunt tamen (vt bona venia dixerim) ridiculi intexentes apostolicæ orationi nouum verbum. Vnde secundũ Au gustinũ cuilibet interrogationi subiicitur sua responsio etiam interrogatiua, negationẽ in cludens: hoc modo, Quis accusabit aduersus electos? Deus qui iustificat, videlicet eosdem. Quasi dicat, Non. Quis condemnabit? Chri stus qui pro nobis mortuus est? Acsi respon deat, Absit. Hanc veruntamen lectionem ita existimo probabilem, vt ea tamen probabi lior alicui forsan censeri alia possit: nempè vt prima interrogatio, Quis accusabit, suã in se includat tacitam negationem, putà, nemo. Et

hoc quod subditur, Deus qui iustificat, non habeat in hoc puncto interrogationē, sed sit pendens oratio: hoc modo, cum Deus sit qui iustificat, quis erit qui condemnet? hoc est nemo. Et est allusio ad tribunal supremi iudicis: cum enim prætor rerum iustificat, putà iustum pronunciat, non omnis misero abstergitur metus, ne rex, si ad ipsum appelletur, eū condemnet: quem verò rex absoluerit, ei sanè nullus sit amplius reliquus metus. Optima ergo est illatio, Si Deus, quem nihil latet, & cuius potestate nulla est superior, hominē iustificat, nullus relinquitur condemnationis timor. Vnde Iob, ipso concedente pacem, quis est qui condemnet? Et Dauid, Beati quorum remissę sunt iniquitates, & quorū tecta sunt peccata, id est, ita abolita, vt nulla in perpetuum restet memoria ad confusionem illius, cui condonata sunt.

Iob.34. Psal.31.

Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui & est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Diluit exceptionem, quam quis posset facere. Nempe quòd Christus tanq; legislator accusatus sit transgressores legis: sicuti & de Mose ait, Est qui accusat vos Moses, in quo speratis: & tanq; ille, qui constitutus est iudex viuorum & mortuorum, condemnaturus sit eosdem. Cum ergo ipsi etiam iusti sæpenumero delinquant, potuisset quis eis forsan talem metum incutere. Respōdet autem Paul. quòd cum Christus mortuus sit pro nobis, non est cur sit à iustis metuēdus, pro quibus mortuus est. Potest ergo oratio hęc tota sub vna interrogatione proferri, præ se ferente negationē: non solùm secundum Augustinum, verum secundum lectionem, quam modò probatiorē arbitrabar: hoc modo, Cum Deus sit qui iustificet, quis est qui cōdemnet? Christus ne qui mortuus est, &c? Tanq; dicat, Nequaq;. Quòd si lubet eam assertiuè pronunciare, ad eundē tamen sensum est referenda: nempe vt sit probatio superioris proximæ sententię: hoc pacto, Cum Christus mortuus pro nobis sit, &c. liquidò constat, nullum existere posse contra nos accusatorem. Seu interroganter, Quis nam vel accusator cōtrà prodibit, vel sedebit condemnator? (*Imò & resurrexit.*) Illuc retrorsum respicit, vbi ait cap. 4. Qui traditus est, ꝓpter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationē nostram. Nam licet redemptio per mortem facta sit, tamen quia (vt ibi dicebam⁹) iustificatio, resurrectio quędā est de morte ad vitam, optimè dixit, resurrexit propter iustificationem. Et eadem hic ratione quia iustificationis meminit, mentionem quoq; facit resurrectionis, per quam venitur ad supremum iustificationis finem. Vsus est autem cōiunctione, imò, ad augendum orationis vim: nam cum (vt habetur ad Cor.) crucifixus sit ex infirmitate nostra, viuat autem ex virtute Dei, maiori esse debent fiducia iusti, eò quòd resurrexit, q̄ si solum fuisset mortuus pro nostra salute: nam inde spes nobis augetur, cum resurrectionis nostrę, tum etiam adiutorii ei⁹. Vnde & ad maiorem quoq; vehementiam addit (*Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*) Perspice ergo, quam ex ordine disposita gradatione quatuor membrorum euexit spem filiorum Dei, vt in tuto eos constitueret ab omni malo. Et forsan pronomen illud, pro nobis, referendum est ad singula: quasi dicat, Non est, quòd Christum, vel tanq; accusatorem timeamus, vel tanq; iudicem: quando quidem mortuus est pro nobis, resurrexit pro nobis, sedet ad dexteram patris pro nobis, & illic interpellat pro nobis: nam etsi Christo vt Dei filio naturali & resurrectio debebatur & tronus ad dexteram patris, hęc tamen omnia retulit in rem nostram, quæ rursus salus in eius gloriam refunditur. Atqui, vt commēdatus redderet postremum membrum interpellationis, priora præmisit, & maximè tertium: nam cum interpellator humanus apud regem coram ipso stet, etiam si filius sit, qua non inde nos fiducia simus, qui filium Dei in re assidentem patri à dextris patronum habemus, qui pro nobis propitiator interpellat. Quod autem interpres transtulit, interpellat, postulat quoq; potuisset transferre: sicuti supra, Spiritus sanctus postulat pro nobis, nam idem verbum est, vel sola compositione alterum. Sed tamen interpellare idem valet. Quāuis meditatò forsan quod illic vertit, postulat hic traduxit, interpellat. Haud enim eandem nobis intelligētiam vtrobiq; exhibet, etenim Spiritus sanctus neq; mediator est, neq; naturam assumpsit creatam, secundum quam possit orare, sed facit nos orare: Christus autem secundum proprietatem tāquam mediator inter nos & Deum orat pro nobis. Oratio ergo Spiritus sancti & non est interpellatio pro nobis: neq; nos pro nobis interpellamus, sed tanquam rei & miseri postullamus: Christus verò postulat pro nobis intercedēdo tanquam medius

2.Cor.13.

Interpellat

Adnota discrimen,

medius aduocatus: iuxta illud, Aduocatū habemus apud patrem Iesum Christum iustum & ipse est propitiatio nostra, Quod quidē patrocinium & interpellandi munus etiam in hac vita mortali non solum re ipsa præstitit, vbi ait, Rogaui pro te vt non deficiat fides tua, verùm & in futurum pollicitus est, vbi ait Rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. ¶ At super verbo, pro nobis, sciscitabitur quis forsan, an pro omnib⁹ in vniuersum interpellet Christus: nam vtrinq; militat argumentum. Cum enim passus fuerit pro peccatis totius mundi, consequens apparet, vt & pro vniuersis intercedat, etiam reprobis. Sed ab altera parte alterum argumentum occurrit: nempe quòd Christus, nihil incassum cuiquam precatur, neq; in terra neq; in cœlo: ergo cum reprobi nunquam sint gloria potituri: non interpellat nisi pro iis quos Apostolus paulò ante designauerat vocatos secundū propositum. Est veruntamen facilis responsio, interpellationem Dei tam latè patere, q̄ eius passionem, ac pari modo: passus est autē quantum ad sufficientiam pro vniuerso humano genere: fit ergo vt in genere pro omnibus interpellet: quæ oratio sufficiens de se est vniuersis: nisi iniqui sua obdurarent corda: iuxta illud, Auxilium meum, Israel, ex te autem perditio tua. Neq; illa oratio generalis frustranea est, quandoquidem in electis suum sortitur effectum. At verò in particulari nihil simplici, et (quod aiunt) absoluta petitione precatur, nisi qd plenè impetrat, vt puta prædestinatis solis gratiam et gloriā: iuxta illud, Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt: hoc est, secundum certum propositum tibi electi: reprobis autem illis, qui nōnunq; in gratiam repositi sunt, illā etiam impetrat ad tempus: quam & in cruce meritus est. Vnde paulò inferius, Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me. Ex hoc autem apostolico loco tria Lutherani conficiūt argumenta in confirmationē trinidogmatis sui. Quippe ex illis verbis, Quis accusabit aduersus electos? De⁹ qui iustificat, quis est qui condemnet, Primò confirmāt illud toties memoratum de certitudine gratiæ. Sic videlicet hoc intelligentes, vt neq; in hac vita conscientia illius, qui est in gratia posit ipsum accusare. Quinimò & catholici aliquot, cum quib⁹ nobis disputatio fuit, huic etiam sententiæ cōnitebantur. Sed reor equidem inter explicandum paulò superius testimonium Spiritus sancti cōmonstratum esse, hunc sensum nulla posse ratione defendi. Ecquis enim ambigat, illos quos incipientes vocāt, quinimò & prouectiores à propria conscientia crebrò remorsos: nisi quis dicere audeat, neminem eorum, quos propria accusat cōscientia, in gratia Dei stare: contra quem non est amplius disputandum. Sententia ergo Pauli ad diem iudicii refertur, quando nulli locus dabitur accusationi in eos, qui fuerint electi: vel si de statu huiⁿ vitę audienda est, in hoc sensu est intelligēda, quòd nullus nec dęmon neq; homo accusare iustum potest, accusatione procedente ad cōdemnationē: nil tamen vetat, quò minus dum quis hęret dubius an sit iustificatus, in quietudinē patiatur conscientiæ. ¶ Alterum ex eisdē verbis adiiciunt argumentum ad negandum, tam satisfactiones huius seculi, q̄ purgatoriū alterius: nam cum (doctore Paulo) quos Deⁿ iustificatnō sit qui cōdmnet, nemini eorū qui à deo iustificātur, vllę supersunt peccatorum reliquiæ, quarū ratione cōdemnetur ad pœnam, vel hoc, vel futuro seculo luendam. Existimant enim, quòd quemadmodum, tā gratia, q̄ satisfactio Christi per se fuit sufficientissima delictis totius mundi omnino delendis, ita copiose cuiuis nostrum æqualiter applicetur, dum iustificamur. Nam aiunt per illam solam iustitiam, quę in Christo est, nobis imputatā, omnes iustificari, quę cū vna eademq; omnibus imputetur, omnes reddit, nō modò ab omni pœna æquè liberos, verum ad eādem gloriam pariter acceptos: vnde inferebat Lutherus, non esse in maiori sanctitate deiparā Virginem (audi blasphemiam hominis) quā sit aliorum vnusquilibet seruorum Dei. Discussimus autem hoc dogma de iustitia imputata lib. 2. denat. & gra. ca. 20. & de satisfactiōe libro. 3. capit. 6. Ob idq; satis hic fuerit adnotasse istorum absurditatem. Quis enim tam sit pertinaciter immersus eorum commentis, vt persuadere sibi valeat, eum qui postquam totam vitam flagitiosissimè ac perditissimè degerit, quocunq; modo resipuerit, statim ad illud culmen sanctitatis subuehi, vbi nullos amplius debeat pœnitentię fructus, sed dignⁿ habeatur cœlesti sede inter supremos sanctorum, perinde atque Magdalena, cui demissa sunt peccata multa, quia dilexit plurimum: ac Paulus qui ineffabili admirandaquè conuersione factus est ex persecutore vas electionis? Sanctorum igitur Ecclesia aliter semper alumnos suos docuit: nempe quòd per gratiam & iustitiam Christi in ratione meriti &

Lucę.22.

Ioan.14.

Dubitatio.

Sententia Pauli.

Error Lutheranorū de satisfactione.

Responsio.

Osee.12.

Ioan.17.

Lutherani.

Lucę.7.

Resolutio.

ti & causæ efficientis iustificamur, per eam verò gratiam quam nobis infudit, iustificamur formaliter: putà paruuli per sacramentum æquali gradu gratiæ, adulti verò, qui non nisi diuinitus moti & appulsi trahuntur secundum virtutis conatum, feruoremq; & gradũ, quo vocationi Dei assentientes mouentur in Deum, tum iusti fiunt, tum & à reatu temporalis pœnæ absoluuntur. Vnde quantum ad præsentis loci enarrationẽ spectat, licet quos Deus iustificat, nullus alius possit condemnare, ipse autem æquissimus iudex, vtpote cui⁹ iustitia æqualis est misericordiæ, cum non iustificet nisi volentem, exigit, vt qui minori cõtritione & dolore, quàm pro grauitate suorũ criminum par erat, conuertitur, is iam in gratia constitutus fructibus deinde pœnitentiæ teporem suum & negligentiam recompenset, Qua ratione Ecclesiæ prælati authoritate sibi a Christo tradita huiusmodi satisfactiões reposcunt à pœnitentibus, quas si non persoluerint, exacturus est Deus in futuro secu-
1.Cor.3. lo: vt iuxta verbum Pauli, saluẽtur quasi per ignem. Quocirca vbi ait, Deus qui iustificat, quis est qui condemnet, nomine iustificationis, tres omnes partes pœnitentiæ comprehẽdit, per quas Deus iustificat adultos: quibus ritè peractis, nemo est qui in extremo iudicio condemnet. ¶ Super vltimo autem verbo, ꝙ
Error Luth. cõtra sanctorũ orationes Christus interpellat apud patrem pro nobis, obseruant idem Lutherani, neminem præterea sanctorum pro nobis orare: nam interpellandi, inquiunt, officium mediatoris est propriũ, quiynus est Christus Iesus. At verò quãuis hoc gratis illis largiremur, quòd non sint à nobis orandi sancti propter illud infirmissimum euanidumq; eorum argumẽtum, quòd vt non audiunt, ita neq; agnoscũt petitiones nostras, tamen quòd ipsi, nobis etiam tacentibus, pro nobis intercedãt, nullatenus inficias ire possunt, cùm ex suis ipsorũ concessis, quę negare nequeũt, liquescat. Respõdeant enim rogo, nũ viri iusti in hoc seculo mutuis se iuuant, tum votis, tum etiam precatiõibus, atq; id ob vinculum charitatis? Hoc planè concedunt. Igitur cùm ad illam felicitatem admissi solidiori sint nexu charitatis nobiscum coniuncti, nonne & in eisdem persistent votis erga nos, vt eandem videlicet nobis beatitudinẽ exoptent, cuius ipsi potiuntur? Et hanc item illationem firmam esse agnoscunt, quam quidem cauillari non possunt. Igitur si illam nobis optãt gloriam, quis poterit diffiteri, quin eandẽ nobis deprecentur, atq; adeò ꝙ nobis Deum exorent? Profectò cum officium hoc tam sit iustis laudabile in hac militia, quod est pro amicis orare, planissimũ est, idem nobis officium beatos præstare, cuius scilicet vident egere nos maximè. Vnde liquidum fit, vt saltem eos veluti in nos beneficos debeam⁹ colere & venerari. Et adiunẽto prẽterea, quòd hoc De⁹ honore dignatur sanctos suos, vt ab illis exorari velit: facile est colligere, quòd nostras illis precationes repręsentat, atq; adeo quòd religio nobis sit preces ad eos fundere. Sic eis igitur respondeamus, quòd interpellare, tanquam mediatorem, quem Deus inter se & nos constituit, cuiq; eodem iure debetur quicquid postulauerit, & à quo, veluti authore, expetendum est quicquid pertinet ad salutem, Christo domino nostro proprium est: quem ideo à nobis precibus adiri, vt misereatur nostri, cultus est latriæ. At verò interpellare, tanquam Dei amicum, atq; ideo aduocatũ nostrum, cui de condigno & iustitia non debetur quod pro nobis postulat, ob idq; neq; author est collati beneficii, hoc planè cõmune est omnibus sanctis: quos idcirco dum precamur, vt orent pro nobis, minimè colimus latria, sed dulia.

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladi⁹? Sicut scripum est, Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis.

En supremam huius capituli interrogationem, quam Pau. ceu flammam Spiritussancti de superiori oratione conceptam, expirat. Enimuerò cum tot charismatum dona tanto feruore denarrasset, & Christum demum induxisset, pro nobis natum, ac passum, tamq; multis in nos modis beneficum, non potuit non ardentissimo amore liquescere, & velut indissolubili glutine cum eodem beneficentissimo Saluatore ferruminatus, in hunc tandem sensum prorumpere. (*Quis nos separabit à charitate Christi*) Quam orationẽ meritissimo Aug. lib. 4. de doct. Christ. in exemplum adduxit earum, quæ in sacra scriptura granditer et cum vehementia prolatę sunt. Habet ergo interrogatio hæc Pauli ex proximis verbis consequentiam hanc, Cum Christus Dei filius, vt prędestinatos vocaret, iustificaret, ac magni

Aug. li. 4. de doctri. Christi.

magnificare, traditus sit, & vt fructus iustificationis iugiter vberiores nobis proueniant, ad dexteram patris continenter interpellet pro nobis, quis non illi, tot charitatis pignoribus prouocatus, in amore ita respondeat, vt nulla inde vi possit amoueri? Et est velut repetitio illi⁹, Si Deus pro nobis, quis contra nos?
Lutherani. Sunt veruntamen Lutherani, qui legitimum sensum huius loci perturbant. Aiunt scilicet, quòd cum inquit Paul. Quis nos separabit à charitate Christi? non de illa loquitur charitate, qua nos Christum diligimus, sed de illa, qua nos ipse amat. At, quę nam sententia in hoc sensu inesse potest, Quis nos separabit, ne Deus nos diligat? Dicendum enim fuisset tunc potius, Quis Deum separabit à charitate nostri? Aiunt autem, Quis separabit, idem designare, quod, Quis efficiet, vt dubitemus de charitate, qua Deus nos diligit, & non firma eam fide teneamus. Sed hæc manifestaria est distractio verborum ad improprietatem. Hæc autem omnia cõmenta confingunt, ne tantam dignitatem arrogent charitati & operibus nostris, quantam hic significat Paul. Quocunq; tamen se vertant, manifestissimũ est, charitatem hic exprimere, qua erat ĩ Deũ ipse affixus. Nam Deus nunquam à nobis diligendis subtrahit sese, nisi quia ipsi nos ab ipsius charitate diuellimus. Atqui tribulationum huius vitæ, hęc est natura & contentio, vt ab ipsius amore nos & amicitia propellãt, Id quod in amicis Iob graphicè depictum est, qui hoc moliebantur, & in tentatore Christi. Contraria autem est charitatis virtus, Neq; tãtam energiam charitati sanctorum tribuere, in iniuriam Dei vertitur, imò ad summam ei⁹ refertur gloriam: sanè qui quos prior ipse diligit, ad tantum sui ipsius amorem prouehat. In digressionem ergo regredientibus, nobis perspectum primùm fit, quemadmodũ in illa bimembri gloriatione perseuerat Paul. cap. 5. proposita, quæ est in spe filiorum & in tribulationibus. Hac enim ratione, vt paulò ante post gloriam filiorum instinctu Spiritussancti clamantium abba, pater, subiunxit, nõ esse condignas passiones huius temporis ad futuram eorum gloriam, ita & hic cõmemoratis beneficiis & auxiliis Christi, subdit, nullam in tribulationibus inesse vim, quę nos ab ei⁹ charitate dissecare sufficiat. Est nanq; charitas aliarum omnium virtutum forma & consummatio, quæ ideo quocunq; delicto quamlibet aliarum expugnante, disperit: atq; adeo eisdem vel affectionibus vel afflictionib⁹, qui bus reliquę impugnantur, concutitur & ipsa, At verò quanuis non personas, sed res aduersas recenseat (vt tribulationem, &c.) haud tamen ait, quę nam res, sed, quis nos separabit. Primum (quantum coniicio) vt persistat in eo quod dixerat, Si Deus pro nobis, quis contra nos? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet, Nempe vt patrono adiutorio; Deo hostilem opponeret personam. Et prætera quia hęc omnia mala & nocumenta, veluti instrumenta quędam sunt, machinæ & tela, quibus nos trinus noster hostis oppugnat, scilicet Sathan, & mundus & propria caro. Effert autem hunc suum amoris indissolubilem nexum septem verborũ exaggeratione, vel fortè quòd spiritus hunc illi numerum in animũ suggessit, vel quòd hisce gradib⁹ calamitates omnes, & ærumnas huius mundi complex⁹ est. Sed vide quàm nihili fecerit detrimenta illa & incõmoda, quę filii huius seculi pro maximis ducunt: vt carere diuitiis, magistratib⁹ & similibus ambitionis titulis: hęc enim neq; leuissimè deberent turbare Christianum, sed illa penitus cõmemorat, quę possent iustum etiã quempiã deterrere. Horum autẽ tria facit genera, scilicet præsentium, quæ vel actiones sunt, vel priuatiões, tristitiã inferẽtes: & futurorũ, quæ metũ incutiunt. (*Tribulatio.*) Quæ à tribulo, vel ferreo, vel spineo ita nominatur. Cõplectitur autem hac voce aduersitates oẽs quę nobis foris secus ab hoste inferuntur veluti calumnias (Vt ait Chry.) carceres, exilia, & id genus reliqua. (*An angustia.*) Tribulationi statim supponit angustiam: quæ duo etiã coniunxit cap. 2. in punitione malorum, Nãsi in tribulatione vlla patet via, qua possis elabi, solatium est: si tamen omnis prędluditur, tunc angustatur animus, & tribulatio recrudescit. Vnde Dauid pro beneficio decãtat, In tribulatione dilatasti mihi. Et Paul⁹, Tribulationem patimur, sed non angustiamur. Quapropter sicut tribulatio omnia significat externa bella, ita & angustia internas anxietates. (*An persecutio.*) Nonnulli Latini codices hoc tertio loco habent, an fames, & in sexto, persecutio, Attamen Græci omnes habẽt hic persecutio, & vetustiores Latini vsq; ad tẽpus sancti Thomę, qui eodem ordine legit: & profectò appositius multò. Nã persecutio est insectatio miseri, quousq; oĩs illi sit occlusa via salutis: atq; adeo in extremas coniiciatur angustias. Qua nimirum ratione optimè cũ angustia cõponitur persecutio. (*An fames.*) Post tria positiua mala subiicit duo puatiua. Noĩe autem

Psal. 4.
2.Cor. 4.

autē famis, sitim quoq; intelligit, & morbos, et quanuis incommoditatem, quę penitus est in corpore. (*An nuditas.*) Et hac quoq; voce indigentiam pariter tecti designat, & penuriam rerum aliarum, quæ nobis esse solent extrinsecus refrigeria aduersus aëris inclementiam: (*An periculum.*) Hoc iam demum in futuris malis est, quę metum offerunt. Videri autem posset nimium attento lectori peruersus hic ordo: nam periculum futuri mali minoris est vehementiæ, quàm actio præsentis: ob idq; ab hoc dicet fuisse inchoādum, vt oratio per gradus assurgeret. At verò vel Paulus hanc vilipē
2.Cor.11. debat curiositatem: vnde eadem serie ad Cor. post carceres & plagas diuersa periculorum genera recensuit, quæ passus fuerat, vt fluminum, latronum, &c. Vel fortè hic periculum mortis subnotauit, quod vehemētius est, quā prænominata alia mala. Ob idq; statim subdit. (*An gladius.*) Iam scilicet imminens capiti. Vbi vniuersa mortis genera, quæ diri tyranni in martyres disquirebāt, significat. Meminit
Hebr.11. autem huius speciei, veluti & ad Heb. In occisione gladii mortui sunt, tum quia truncatio capitis, nisi feritas humani ingenii trunculentiores excogitasset mortes, deberet esse suprema, tum vt authoritatem Psalmistæ venustiō induceret. (*Sicut scriptum est, quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis.*)
Psal.43. Scriptum hoc est in psalmo, vbi antiquorum afflictiones continentur, qui ob conseruatam religionem & cultum Dei à tyrannis mactabantur. Qui pariter psalmus figura erat martyrum Ecclesiæ euangelicæ. At depingitur illic tyrannorum persecutio sub imagine querimoniæ martyrum, quòd immeriti sæua illa paterentur, Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, & iniquè non egimus in testamento tuo, &c. Non quòd vera sit querimonia, neq; laus, quæ in ore proprio vilescit. Quò enim sancti consummatiores sunt, eò sese demissius humiliant: & sciunt præterea nō esse condignas passiones huius temporis ad futuram gloriam, quę reuelabitur in nobis: quem locum versat hic etiam nunc exornatq; Paulus. Sed vsus est Propheta illo schemate, vt admonitos faceret filios huius seculi, ne, dum viderent filios Dei tam crudelia pati, cogitarent in causa esse, vel eorum demerita, vel quòd deserti à Deo essent & obliuioni dati. Atq; ad hoc ipsum propositum infert huc testimonium hoc Paulus: nempe ne id quod dixerat, omnia diligētibus Deum cooperari in bonum, atq; adeo neq; tyrannorum immanitatem, neq; aduersitatem vllam deiicere eos posse ab eandem charitate, commentum eius esse & inuentum existimarent: sed scirent assertum fuisse prophetarum prædicantiū Dei curam, quam gerit sanctorum suorum, quos videlicet per hanc mundi ęuitiam ad comulatiores coronas submouet. At singula verba expendenda sunt. Et primum sunt qui mallent supprimendam hic fuisse latinè coniunctionem, quia, licet græcè extet, quoniam latino sermone non solet ita fieri citatio, sed simpliciter. Videlicet sicut scriptum est, Propter te mortificamur, &c. Est veruntamen, quicquid isti dixerint, receptissima phrasis apud latinos. Ait autē, propter te, quia (vt author est in sermone de martyribus August.) Martyrem nō facit pœna, sed causa. Vt enim Christus inter latrones diuersa causa crucifixō est, ita & in hac area Ecclesiæ diuersis de causis eadē mala patiuntur homines. Traduntur enim latrones propter culpam: ambitiosi, propter vanam mundi gloriam: atq; alii propter alias cupiditates sese morti obiiciunt. Aiunt enim & auari idolo suo, Propter te mortificamur tota die, sed respondeat martyribus Christus (ait Augu.) Si morieris inuenies & me simul & te, respondeat autem auaris aurum, Si naufragaueris, & me perdes & te. Quocirca Christus non simpliciter dixit, Beati qui perfecu- Mat.5.et.10.
tionem patiuntur, sed adiecit, propter iustitiā Nec, Qui perdiderit animam suam, inueniet eam, sed, Qui perdiderit propter me. Et Petrō, 1.Pet.4.
Nemo vestrum patiatur vt homicida aut fur, si autem vt Christianus, non erubescat. Quū enim Christus pro nobis, caput videlicet pro membris, & pro iniquis innocēs animam suā posuerit, quod nō membrum pro gloria summa ducat, capiti suo vitam rependere? Et eò magis quòd aliàs natura sua id membra faciunt pro capite. Atq; ob hoc potissimè quòd Christus, bonorum nostrorum nō indigens, in hoc passus est, vt nobis à morte redemptis impertiret vitam: nos autem, vt mortalem vitā, p̄ immortali cōmutemō. At verbū, mortificamur, non vsurpatur hic pro eo quòd est, carnem macerare per opera pœnitētiæ: sicut ait ad Col. Mortificate membra vestra: sed pro eo quod est morti addici, hoc est, occidimur. Col.3.
(*Tota die.*) Videlicet, iugiter, & sine interuallo, siue hoc ad plures referatur, eò quòd ex numero Christianorum vnus ac subinde alius & alius singulis diebus surripiebatur olim in supplicium, siue quòd singuli perpetuò afflictabantur. Vt enim ait Chrysosto. Cum naturæ

turæ nostrę datū sit, semel mori, tamen primitiui illi Christiani sua se spōte mille mortibus obiectabant propter Deum, iuxta illud,
2.Cor.4. Semper nos qui viuimō in mortem tradimur propter Iesum. (*Æstimati sumus sicut oues occisionis.*) Aptissimè martyrum specimē in ouibus macello destinatis exhibetur, non modò propter eorum, tum innocentiam, tum & patientiam, qui sine armis, sine pera & sine baculo expectabant lupos, verum & propter modū & animum, quo interficiebantur. Quando enim ille qui hostis est, iniuriam arbitratur inferre, minus est metuendus, quia restincto odio, sopiri potest & ira: sed illi sunt maximè extimescēdi, qui cum sint crudelissimi, existimant id ex lege & religione decere. Tyranni verò necessarium ducebant, apostolos ac reliquos Christianos, tanquam peruersores legū & religionis suprimere & extinguere, quos idcirco perīde atq; pecudes victui necessarias quotidie cędebant, discruciabant, dissecabāt,
Ioan.16. ac dilaniabant, iuxta verbum Christi, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Inter quos apostoli in primis habebantur, secundum illud, Pu-
1.Cor.4. to quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tanq̄ morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo.

Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neq; mors, neq; vita, neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; instantia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; altitudo, neq; profundum, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate Dei: quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Priori membro, hoc est, interrogationi subnectit posterius, vt respondeat. (*Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.*) Græcè eadem præpositio, *διὰ*, præposita genitiuo significat, per, cum accusatiuo verò, significat, propter, Et est coniectura variasse olim Græcos codices, quoniam inter doctores partim sequuntur priorem significationem, & maximè Græci, partim verò cum interprete nostro amplectuntur posteriorē: vt Ambro. Hieron. & alii. Atq; hi vt significet causam finalem, & quasi redamationem, quòd hæc videlicet mala redamando superamus propter eum, qui nos prior dilexit, quasi inde corroboremus dilectionem nostram, quod videamus quāto nos ipse prior amore fuerit complexus, Attamen diffiteri nequeo, quin magis mihi arrideat lectio, per quem, vt significetur causa efficiens: de qua paulò ante, Si Deus pro nobis quis contra nos. Est enim mos Pauli celeberrimus, vbicunq; in sermonem incidit de operibus hominis iam iustificati, vt cōcursum ex primat gratię cooperantis cum libero nostro 1.Cor.15.
arbitrio: vt est illud, Plus omnibus laborauī: non ego, sed gratia Dei mecum. Idq; ad elidē- Duo errores
dum duos extremos errores: alterum in quē isti etiam nunc Lutherani impegerunt, scilicet quòd ita solō Deus operetur in nobis absq; nostro libero arbitrio merita nostra, vt ipse dicatur mereri in nobis: alterum verò Pelagianorum, quòd non absq; Deo quicquam solidi meriti faciamus. Vnde postq̄ dixit, superamus, id moderatus est adiiciens, per eum qui dilexit nos, id est, qui sua nos dilectione præueniens, per Spiritusanctum nos iuuat qui postulat pro nobis, perq; mediatorem ipsum qui interpellat pro nobis, & per alia peculiaria subsidia. Haud tamen ex hoc loco colligitur, vt Lutherani cēsent, de charitate qua nos Deus diligit, proposuisse Paulum, Quis nos separabit à charitate Christi. Imò sensus eius est, quòd ideo mala nequeunt nos separare à dilectiōe, qua nos ipsum diligimus, quia per suam ipse dilectionem nostri cōseruat nostrā Superamus.
ipsius. Superamus autem, idem hic repræsentat, iuxta verbi Græci compositionem, quod superuincimus, vt quidpiam excellentię vltrā id quod est, vincere, intelligamus: putā, facilitatem (vt ait Chryso.) & admiratiōem, cum qua martyres trophęa aduersus hostes statuebant. Primùm quòd non solùm inermes, verùm suis ipsorum hostium armis confodiebant eos, dum quandoq; solo iussu dæmonia cogebant è delubris exire, ipsaq; confringere idola, & aliquando ex ipsis incēdiis, quę martyrio parabantur, exilientes flāmæ ministros absumebant. Deinde quòd moriendo stupefaciebāt hostes suos demiranda constantia & alacritate, qua & expauefactos infideles in fidem pertrahebāt & religionem. Pro qua fide qui modò occisores erāt, subitò sinebāt sese in eadē supplicia surripi, adeò vt manifestè cōstaret, tyrānos illos non aduersus humanam potentiam, sed contra Dei virtutem bellum gerere. Vnde (vt habetur in Actis.) Videntes Iu Act.4.
dæi Petri constantiam & Joānis, intelligentesq;

Opinio auctorum.

tesq; adeò, quòd si eos occiderent, victoriam illis potius tribuerent, quàm ab illis acciperent, ambigui dicebant, Quid faciemus hominibus istis? Optimè ergo ait Paulus, superamus per eum qui dilexit nos, quoniam vel in hoc maximè dilectionem suam erga martyres ostendebat Deus, quòd tam illustres triũphos per eos de suis hostibus celebrabat: nõ modò asserens amicos suos in charitate aduersus opugnantium impetus, verùm etiam frequentatis victoriis eandem charitatem in ipsorum pectoribus vegetando, irroborando plurimumq; adaugendo. Hæc enim cuncta subsunt verbo, superamus, vt qui per carnalia prælia extinguere in sanctis spiritum moliebantur, & à deuotione Dei abducere, magis eum ac magis eisdem machinis accenderent ac Deo conpingerent. Vide ergo quanta orationis luculentia disseruerit duo illa præmissa, Si Deus pro nobis quis contra nos. Et Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. (*Certus enim sum, &c.*) Inexplicabilis est profectò celsitudo huius apostolici affectus, iis vel maximè socordibus, qui talẽ spiritum non sumus experti. Videtur enim per hæc quatuor contrariorum paria, mortis scilicet & vitæ, spiritualium & corporalium, instãtium & futurorum, altitudinis & profundi, vniuersitatem creaturæ, vniuersasq; tentamẽtorum phalanges in certamen prouocare, vt publicitus agnoscat mundus ineluctabilem potentiam & virtutem charitatis sanctorum, qui anchora fidei fundarunt sese in petra, quę est Christus Iesus. Videre, inquam, tibi videaris bone lector hoc loco diuum hunc numine plenum, veluti nauim ita ad rupem colligatam, vt validissimis ventis susque deq; propulsata, nequeat tamen vlla procella conuelli. Aut tanquam solidissimum terrę elementum, quod quanuis ventorum furiam intus visceribus susceperit, fremitu in contraria diffluantium, ac impellentium, nulla tamen vi potest dirumpi. Certus enim, inquit, sum, hoc est, ea sum in Deũ fiducia, vt persuasissimum habeam, quòd neq; mors, neq; vita possit me separare, &c. In interrogatione quidem de futuro scisciatus est, quis nos separabit, respõsurum autem vis impetus non permisit illic responsum sistere, sed de possibili respondet, nulla nos res poterit separare. Atqui cùm interrogationem per gradus tentationum deduxerit, responsum multò maiori emphasi per contraria extrema amplificat, quibus mundi omnes differentias amplectitur. Neq; tamen absq; ordinis pulchritudine. Exorditur enim à causa finali, quæ prima est inter causas, nempè à supremis duobus obiectis duorũ affectuum, timoris scilicet & amoris, qui radices omnium sunt passionum. (*Neq; mors, neq; vita.*) Primo verbo septem omnia membra expedit, quæ in interrogatione posuerat: cuncta enim illa, scilicet, tribulatio, angustia, &c, præcipitia sunt ad mortẽ, quæ gladio consummatur. Breuissima ergo vocula mortis mala omnia comprehendit, quorum metu deserere homo potest charitatem Dei. Morti autem adiunxit vitam: quo nomine vniuersa equidem bona veniunt, quæ allicere valent hominem. Ac si dixisset, Neq; qui mihi extrema supplicia minitaretur, quæ mortis atrocitatem exaugent, neq; qui vniuersa bona promitteret, quæ vitam exornant, quic q̃ apud me hac parte efficeret. Aut fortè aliter. Neq; si Deus mihi mori præciperet, amor me vitæ vllo pacto moueret: neq; si mihi ob necessitatem propagandæ fidei (vt insinuat ipse Phil. 1.) permanere in vita iuberet, desiderium tunc mortis quod maximum habeo, vt solutus corpore essem cum Christo, ab ipsius me charitate distraheret, Nam magnificabitur, inquit, Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortẽ: mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum, (*Neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes.*) Procedit ad causam efficiẽtem, quam explicat per aliam cõtrarietatem: quasi dicat. Neq; in spiritualibus, neq; in sensibilibus vlla est potestas, quæ mihi in hac re nocere valeat. At verò sublimis animus Pauli in hac præcipuè verborum magnificentia, nõ est dignatus visibilium potestates nominare, vt diceret. Neq; præsides, neq; principes aut reges: sed de repente assurgit ad spiritualia, in quibus suprema inesse videtur creata potentia. Neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes. Pleriq; sanctorum de damnatis angelis dũtaxat hoc intelligũt, eò quòd Beati optare nemini possunt huiusmodi abstractionẽ à Deo. Chrysost. verò tam hic, q̃ libro. 1. de compũct. cordis, de spiritibus hoc cœlestibus interpretatur. Videri tamẽ hic Paulum oculatissimo cuiq; potest, neq; de his, neq; de illis speciatim meminisse, sed in genere vtrosq; fuisse cõplexus, in nullis scilicet spiritibus talem esse potestatem cuiuscunq; sint voluntatis: putà neq; si principatus illos mediteris, de quibus ad Ephe. ait, colluctationem nobis esse aduersus principes & potestates, contra spiritualia nequitiæ: neque verò si illos, qui sunt ante

Phil. 1.

Chrys.

Ephe. 6.

throno

thronum Dei, hanc fingas prauã habere posse voluntatem. Etenim licet inter illos infernales nulla sit ordinis pulchritudo, sed sempiternus horror, est tamen in eorum confusione imago quædam ordinis principatuũ, in malũ nostrum instructi. Has tamen potestates eius virtute vincimus, qui (vt habetur Col. 2.) expoliauit principatus & potestates, triumphãs illos in semetipso. At verò, vt de felicibus spiritibus commentatio constet, per hyperbolẽ intelligendũ hoc est, qualis est illa. Si ego vel angelus de cœlo aliter euangelizaueritvobis, pręterq̃ quod euãgelizauimus vobis, anathema sit. Est enim amor inter cunctas animi affectiones, qui huiusmodi maximè hyperbolis gaudet. Nam vt author est loco modò citato Chrys.) amantium mos est, vt amorem suum silentio tegere nequeant, sed necessariis suis & charis produnt, & flammas suas intra pectus cohibere non possunt. Hæc ille. Adde quòd cum Deus (authore Bernardo) sine modo amandus sit, non potuit hic eximius amator modum torrenti orationis ponere, sed, vt ostenderet contra illam vim amoris nullã extare in creaturis facultatem, facilius, inquit, esset cœlicolis illis, diuino amore flagrantibus, velle me ab eodem amore diuellere, quàm vt hoc cõficere possent. Protulit autem tres hierarchias: nempè angelorũ, qui sunt nuntii, & (vt ait ad Heb.) administratorii spiritꝰ, quos mittit Deus in ministerium propter eos qui hæreditatem capient salutis. Ex quibus superiores archangeli delegantur ad summa negotia, veluti Gabriel ad virginem. Principatus autem sunt, qui prouinciis in custodiam pręficiuntur: vt est apud Daniel. Sed virtutes, per quas prodigiosa fiunt miracula, vti fuit exsiccatio maris rubri, Sodomorum euersio, & similia. Ait ergo. Quanuis principatus omnes huic negotio prælati essent, cuius gratia & mitterentur omnes angeli, & virtutes miracula æderent, nihilò plus aduersum me proficerent, quàm si imbecilles creaturæ essent. Assurgit enim oratio ab angelis ad virtutes. Abstinuit autem hyperbolen à superioribus hierarchiis, putà, dominationibus thronisq; & aliis, quas Colos. 1. cõnumerauit, eò quod per has reliquas complectitur. Vel saltem nomine angelorum archangelos: nomine autem principatuum dominationes: sed nomine virtutum potestates. Supremã enim hierarchiã non decuit in exemplum huius rei prodere: vtpote quæ non tam ad creaturas, quàm ad Deum respectum habet. Est enim seraph, idẽ quod ardor charitatis Dei, & cherub. splendor scientiæ ipsius, & throni, sedes eius. (*Neq; instantia, neq; futura.*) Speciose sanè ad duo causarum genera circunstantias quoq; adhibet, quæ sunt temporis & loci. Præterita nanq; mouere non possunt, sed pręsentia & futura tam ad amorem, quam ad metum: de quorũ obiectis in primo membro dixerat. Pręsentia siquidem bona gaudium adferunt & lætitiam ex eorum amore: futura verò spem, sicuti pręsentia mala tristitiam & pauorem: futura verò formidinem & metum, (*Neq; fortitudo*) Multi sunt Græci codices in quibus hoc mẽbrum non legitur. Quod cùm non habeat, vti cætera, contrarium respondens, suspitio nonnullis est, non esse Paulinum. Atta mẽ vel interpres illud græcè legit, quod est verisimilis: vel si adiectitium est, nihil officit. Quod si apostolicum verbum est, vti credo, existimarẽ adiectum esse, nõ hoc loco, sed proximè post, virtutes, veluti complementum spiritualium potestatum. putà neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; vlla, si quæ alia est sublimior fortitudo. Nam vt habetur in Canticis. Fortis vt mors dilectio. (*Neq; altitudo, neq; profundum,*) Circunstantiam loci describit per dignissimas eius differentias. Etenim sicuti in corpore ex tribus dimensionibus prima est longitudo, ita & in loco pręstantissima differentia est sursum ac deorsum. Pluribus autem modis exponitur. Primùm vt ambę ad metũ referantur, acsi dixisset. Neq; si quis mihi pręcipitium minaretur vel ab altitudine summa, vel in profundissimum mare, quicq̃ expauescerem. Chrysost. autem in de compunct. cordis per hyperbolen & hanc quoq; particulã intelligit de regno cœlorum, atq; infernorũ fundo: hoc pacto. Neq; si à regno cœlorũ perpetuò exulandum mihi esset, vel in gehennã descendendum pro Deo, ab eius discederem charitate. Quãquam luculentior forsan esset distributio amoris & timoris: tali ratione. Neq; amor altitudinis, putà, regni cœlorum, si illuc (per impossibile) nisi contra voluntatem Dei, nequirem ascendere, neq; timor gehennę, si Deus illuc me demitteret, dimouere me posent ab eius amore. Alii autem tria hæc meditantur hic, quę hominem possent commouere: nimirum coactionẽ, per fortitudinem cogentis: pauorem, per altitudinem authoritatis: seductionem, per profunditatem sapientię: quorum nullum se, ait, vereri Paul.) Neq; *creatura alia.*) Conclusio est Rhetoribus solennis: vt qui post inductionem aliquorum singularium

Col. 2.

Gala. 1.

Hebræ. 1.

Dani. 10.

Col. 1.

Cant. 8.

Chrysost.

R

gulariũ, tum demũ appellatione generali reliqua omnia designant, vt generis vniuersitatẽ concludãt: quasi dicat, Nulla cuiuscunq; ge
Chrys. neris creatura. Quãuis Chryso. non solũ veras res, sed possibilẽ quãcunq;, & quæ excogitari potest, censet Apostolũ significasse. Id quod verisimile est, cũ non solũ concludat, separabit, vti in interrogatiõe, sed, nulla poterit nos separare à charitate Dei, quippè quę diuinæ eius potẽtiæ innititur, cui nemo potest resistere, (*Quę est in Christo Iesu.*) Illis qui hanc totam orationẽ de charitate, qua Deus nos diligit in telligũt, perinde sonat, in Christo Iesu, ac si dixisset, Quę charitas Dei per Christũ applicata est nobis, & executioni mandata. Illis verò qui charitatẽ hic qua nos ipsum diligim⁹ (& quidẽ rectius) agnoscunt, idẽ est, in Christo Iesu, quod in virtute Christi Iesu. Nam charitas quę per Spiritũ sanctũ nobis infusa est, in virtute Christi confertur nobis, & per eundẽ qui
De certitudine gratiæ. à dextris Dei interpellat pro nobis, custoditur & propugnatur. Hunc aũt potissimũ locũ Pauli pro se agere arbitrantur defensores certitudinis gratiæ, scilicet, quo ait, Cert⁹ sum, &c. At verò nullo fauore patrocinatur eis: nã vel de se ꝓpriè loquitur, vbi ait, nos, veluti q iã cõfirmatus erat in gratia. Quã quidẽ cõfirmationẽ verisimillimũ est fuisse ei reuelatam vbi audiuit, Sufficit tibi gratia mea. Vel si nomine omniũ vel iustorũ, vel prædestinatorũ loquitur, ingeniũ tantũ & virtutem charitatis (authore hic S. Thoma.) explicat, quæ quãtũ ad se attinet, semper nos retinet cõiunctos cũ Deo: cuius paulò ante meminit Apostolus. At verò quãtum ad conditionẽ liberi arbitrii, cui⁹ facultas, seu potius difficultas & impotẽtia est, posse à gratia deficere, nõ sumus adeò certi. Quapropter & Apostolus ipse castigabat aliquãdo corpus suũ, ne cũ aliis prædicaret, efficeretur ipse reprobus. Sunt itẽ qui opinãtur de separatione finali duntaxat hic Paulũ fuisse loquutũ, scilicet quòd nõ poterat ita cadere à charitate, vt ĩ peccato moreretur, nõ autem de illa separatione quæ est ad tempus. Nam Petrus qui (vt ipsi censent) in eadẽ erat certitudine, lapsus fuit nihilò minus dũ Christũ negauit. Nescio tamen, an hoc ita sit. Si autẽ verũ est, tunc nullũ hinc argumẽtum colligere pro se possunt patroni certitudinis gratiæ: quippè qui asserere, neq; debent, neq; audent, quenquã, citra singulare priuilegiũ, talẽ suæ prædestinatiõis certitudinẽ habere. Reor veruntamen (ni fallor) nõ solũ à finali, verùm & ab illo quoq; casu, qui est ad tempus, fuisse certò tutum Paulũ, eò quòd in gratia erat cõfirmatus, sicuti & in Pentecoste alii Apostoli cuius reuelationem susceperat. Quocirca non eadem fuerat ratio de Petro, vt qui ante publicam missionem Spiritussancti nondũ erat in gratia confirmatus. Quod enim dixerat, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo, non dixit, nisi explicando naturam præsentis charitatis, qua tunc fuerat infusus absq; respectu ad imbecillitatem liberi arbitrii. Nisi dicere magis placet, quòd iudicio id humano affirmauit. Quoniã & similẽ nũc cõfidentiam efferre nõnulli possent, qui se se amore Dei inflammatos præsentiscunt, qui ni hilò minus collabi possunt. Quinimò & temerarios hęreticos reperias qui talibus verbis, qualibus hic Paulus, adstruant se non posse à charitate Dei semoueri, qua iuxta sua dogmata vigere se arbitrantur. Sed de his in lib. 3. de nat. & gra. in eiusq; apologia satis superq;.

CAP. NONVM.

Veritatem dico in Christo Iesu, nõ mẽtior, testimoniũ mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.

Expediuit ergo Paul. secundum membrũ eorum quatuor, quæ in prologo designauimus, scilicet, de virtute eximia, excellentissimaq; potestate euangelicæ gratiæ, post quod sequitur tertium, in quo de origine eiusdem gratiæ orationem subordiatur. Tres enim particulas dignouimus in propositione thematis huius epistolæ, quas interlineauimus, super verbo, reuelatur ira Dei, &c. Primam, virtus Dei est in salutem omni credenti. Secundam, Iudęo primum & Græco. Tertiam, Iustitia enim Dei in eo reuelatur. Hanc postremam tractauit in primis quatuor capitulis: primã verò in his quatuor proximè præcedẽtibus vt suis locis adnotauimus: & in hoc tertio mẽbro quod per tria capitula deducitur, explicatur secunda: quemadmodum scilicet Iudęis simul ac Græcis beneficium euangelicũ obtigerit, non ex meritis legis seu scriptæ, seu

seu naturalis, sed solo diuino beneplacito. Vbi verbum illud expãdit ac dilucidat, quod proximè dixerat, Iis qui secundum propositum vocati sunt sancti, Quos enim prędestinauit, &c. Huic autem præsenti disputationi causam obtulit hæc expauescenda conditionis permutatio, Iudæi & Græci: nempè quòd cum soli Iudæi tot retro sæculis in cognitione veri Dei fuissent versati, eiusq; legem percoluissent, ipsisq; adeò propriè promissus fuisset Christus, in eius tandem aduentu ita excæcati disipuissent, vt eũ repudiatum crucifigerent. Eundem autem Getiles, quibus illuc vsq; lex illa, ipsius pręnuncia, ignota erat & inuisa, promptissima obedientia & alacritate
Distributio. susceپissent. Constituit ergo in hoc nono capite causam & modum, cur Iudæis pro maxima parte reiectis, Gentes per fidem in Ecclesiam Dei priores receptæ sunt. In decimo verò deplorat miserandum Iudęorum lapsum, quem tamẽ ostendit non habuisse vsq; adeò excusationem, quin esset graui culpa denotãdus. Sed in vndecimo consolatur eos nonnihil, tum quòd eius casus non fuerit omnino vniuersalis, tum etiam quòd post ingressum Gentium omnis demum Israel sit in salutem
Diuisio capituli. reuocandus. Hoc autem capitulum quatuor sectionibus absoluit: prius enim ad captandã Iudæorum beneuolentiam suum in eos propensum animum aperit, ipsorumq; commendat dignitatem. Mox illic, Non autem quòd exciderit, commonstrat eandem dignitatem non iure hæreditario ab Abrahamo secundũ carnem illis competere, sed secundum spiritũ per æternam Dei electionem. Deinde illic, Quid ergo dicemus, appendit, soluitq; vnam atq; alteram dubitationem circa eandem conclusinem. Ac demum quartò illic, Quos & vocauit, concludit, eandem Dei electionem & vocationem non ad Iudæos tantum pertinere, sed patere quoque & Gentibus. Igitur ad exordium Pauli descẽdamus. Quum hactẽ⁹ de necessitate fidei Christi, quę vnicũ est fundamentum salutis, deq; eius præclarissima virtute copiose dixerit, progreditur vt edisserat, quàm miserè Iudęi ab eadem fide, cuius tandiu fuerant professores, excidissent. At verò quia grauissimũ eis esset, durissimumq; hoc audire, ne id pro contumelia ducerent, quam de odio Pauli proficisci existimarent, quo ipsos insectabatur, præmonstrat, quàm eos indicibili amore fuerit semper prosequutus, nõ solum dum ageret in Iudaismo, sed iam etiam Christianus. Simili tramite ingressus est ca. 1. vbi eorum reprehẽsionem adornabat, Testis mihi est Deus quòd sine intermissiõe memoriam vestri facio, &c. Nouerat enim quantopere pręlatorum referret, subditos persuasos habere, nil se nisi paterno affectu erga eos gerere & sua: maximè illam gentem, quam omni lenitate decebat ad fidem inclinare. Sed tamẽ erat exaggeratio hæc amoris, scilicet quòd anathema pro illis esse cuperet, tum perse ipsa creditu difficillima, tum repugnantiam præ se ferens cum postremis verbis superioris capitis. Qui enim ea charitate Dei flagrabat, à qua nullatenus separari poterat, adeò vt dissolui cuperet, & esse cum Christo, quomodò & anathema ab eodem esse cupiebat pro fratribus? Hac ergo de causa asserit prius veritatem hanc cum attestatione Christi, Spiritussancti, & conscientię suæ. Iam enim simili loco cap. 1. tractauimus de iuramento, quàm sit non modò licitum, sed condecens, vbi talis ad dest necessitas. (*Veritatem dico in Christo Iesu, nõ mentior.*) Potest quis, & dum falsitatem dicit, non mentiri, vtpote dum arbitratur se dicere verum, & dum veritatem fortè dicit, mentiri quia it contra mentem. Et ideo Paul. ambo copulauit. Optimè ergo obseruabit Origen. hoc quod ait, Veritatem in Christo Iesu: nam Caiphas licet verum prophetauit, tamen si ei⁹ intentionem spectes, non id dixit in Christo Iesu: quia quo ipse sensu loquebatur, non erat vera. Et Phyton ille, cuius spiritu puella *Act. 16.* veritatem inclamabat, iussus est nihilò minus exire tãquam iniquus veritatis assertor. Qui ergo alio spiritu, quàm Christi, veritatem annunciat, mentitur nonnunquam, dum quod se latet, affirmat. Paul⁹ autẽ qui in Christo loquitur, hoc est, virtute & suggestione Christi (est enim hic idiotismus eius, licuti, Charitas quæ est in Christo Iesu) veracissimè adiunxit, Et non mentior. (*Testimonium perhibente conscientia mea.*) Si compositionem verbi Græci obserues, dicas forsan, contestante, seu, simul testante. At non est sensus, quòd conscientia simul & Christus attestentur, sed, Christus est conscientiæ author veritatis. Ob quam ideo amphibologiam tollendam transtulit interpres per hanc phrasin, quæ idem pollet, quod, contestante. Addit ergo testimonium conscientię, veluti explicationem proximi verbi, Non mentior, Nam loqui contra conscientiam, hoc est mentiri. Sed quia conscientia nonnunquam etiam potest errare, adiecit, In spiritu sancto, de quo paulò ante, Testimonium reddit spiritui nostro,

Prælatorum munus erga subditos.

quod nimirũ infallibile est. Itaq; sicuti quod ait, Testimonium perhibente conscientia, definitio illius est quod dixit, Non mentiri, ita & quod ait, In spiritu sancto, explicatio est prioris verbi, in Christo Iesu, eò quòd spiritꝰ virtute Christi nobis infunditur: (*Quoniam tristitia mihi magna est.*) Quoniam, pro, quòd, quatiq; cõiunctione exprimitur asserta veritas. Tristitia, inqt, magna, quia de re graui, impendioq; infausta, qualis erat aberratio Iudæorũ à fide. Et præterea ex magno amore profecta nam amicorum mala, licet maxima sint, nisi maximè illi diligantur à nobis, non indolent nobis maximè. Ob idq; adiecit. (*Et continuus dolor cordi meo.*) Dolor enim, in corpore quidem est, sicuti tristitia in animo: vbi autem cum adiectione ait, dolor cordi, vehemẽtiam significat & acerbitatem tristitiæ: est enim dolor cordis, discrutiatio ipsius ex accepto vulnere. Et ait, continuus, exaggerationis gratia: quia quotiescunq; reminiscebatur, dolebat eorum miseriam. Sicuti capit. primo. Sine intermissione in orationibus meis, idem est quod, quotiescunq; oro. Neq; verò contrarius hic tibi videatur Paulus sibiipsi, dum Philippensibus præcepit & Thessalonicensibus, gaudere in Domino semper: aut illi documento Ecclesi. 30. Tristitiam non des animæ tuæ. Haud enim probatur illic Stoicorum sententia, qui tristitiam passionesq; omnes reprobabant: sed præcipitur, vt gaudium in Domino continuum sit, ne interrumpatur per aduersam tristitiam, illam scilicet mundanam, quæ de amissione bonorum temporalium, aut de passione malorum procedens, amorem Dei corrodit vt tollit: tristia verò de malis quę à Deo nos distrahunt, vt tristitia peccatorum adeò non interdicitur, vt sit etiam sancta: quippè conducens ad gaudium, quod est in Domino. Cohærent enim tristitia & gaudium de malo & bono, quæ sunt contraria: imò & tristitia de amissione temporalis boni, quatenus bonum illud instrumentum est & medium adipiscendi Dei, licita est, & nonnunquàm decens: siquidem & Christi anima sanctissima amissura vitam, tristata est vsque ad mortem. Commendatissima ergo est tristitia Pauli de peccato suæ gentis.

Concilatio locorum.

Eccli. 30.

Stoicorum dogma.

Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem.

Ecce eximium amoris exemplum ac penè incredibile signum. Anathema, ad literam est sursum positum. Quod quidem nomen dona significat, quæ in templis pendebant, diuis sacrata, ab vsuq; humano seposita: ea vel maximè quę ex hostium præda illis dicabantur. Inde tamen (vt Chrysostom. hic probè ait) per contrarium sensum nomẽ deductum est, vt significet quicquid semotum est à Deo vel Ecclesia: itaq; separatio vtrobiq; eadem est, modus autem diuersus. Alia enim sunt anathemata, à quorum vsu honoris gratia abstinemus, ob id quòd dicata sunt Deo: alia verò quę vituperii causa à nobis alienamus, veluti sunt rebelles homines, quos ab se Ecclesia abrupit: secundum illud Apostoli, Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema. Atqui in hac postrema significatione vsurpatur hic, vti ablatiuus, à Christo, subindicat. At verò anathema à Christo fieri bifariam contingit: vno modo, cum quis voluntate ab eo descisciit. Et hoc nullatenus licet, cum teneamur Deum super omnia diligere, atque id minimè Paulus poterat, qui nulla re existimabat posse à charitate Christi deturbari. Sed sunt nihilò minus qui hunc sensum Paulo impingunt, pro eo tamen tempore, quo sub Iudaisino Ecclesiam Christi zelo Synagogæ insectabatur. Et ideò aiunt, non de præsenti dixisse, opto, sed, optabam. At verò sensus hic ægrè potest subsistineri. Primum quòd nihil egregium tunc dixisset in cõmendationem amoris, quo erat in illos: quia persecutionem illam tunc temporis non pro illis tantum, sed pro seipso, quinimò (vt putabat) pro Deo faciebat. Quandoquidem odium illud Christi, non culpam, sed virtutem, officiumq; reputabat, ac religionem. Et præterea quoniam non solum amorem illum, quo olim fratres Iudæos diligebat hoc loco commendat, sed quo tunc Christianus erga illos erat affectus. Accipitur ergo, anathema, hoc est, separatio, in alio sensu, nempè pro eo quod est, abesse à Christi præsentia & fruitione, quam ardentissimè exoptabat. Ait verò, optabam, quia iam in præsentia cernebat., decretum esse à Deo, vt Iudæos in sua cæcitate permitteret: ob idquè tunc forsan non optabat contrarium, sed antea. Vel certè, optabã, idem est, quod, optarim (vt aliis placet) nam græcè affines sunt significationes eiusdem vocis. Et sic transfert interpres Chrysostomi in. 3. libr. de Sacerdotio. Nempè vt idem sit, optarim, quod, vtinam anathema ego esse possem

Anathema.

Chryso.

1. Cor. 16.

sem pro fratribus. Etenim quò vehementiam affectus depromeret, nõ ait simpliciter, velim sed, optarim, (Ego *ipse.*) Et hæc quoq; exaggeratio est, scilicet, ego ipse qui tam auidè fitio conspectum Christi, anathema esse optarim ab ipso, vt vos lucrifacerem, qui vltro per graui ssimum infidelitatis crimen anathemata esse ab eo pergitis. Nam artificiose sub anathematis nomine, & suum officium, & eorũ vnà scelus subnotauit. Interrogas autem. Si elongari à gloria Dei nequit homo nisi per culpã, quomodò id Paulus optare poterat. Ad hanc interrogationem pleriq; respondent non nisi temporariam separationem, seu remorationẽ à gloria citra culpam optasse pro fratribus: iuxta illud, Coarctor è duobus desideriũ habens, dissolui & esse cum Christo, multò melius, permanere autem in carne, necessarium proptervos. Neq; verò si hanc receperis expositionem, exigua tibi videatur emphasis Pauli: cogita enim tecum, perpendeq;, si vales, desiderium Pauli abeundi à corpore, fruendiq; suo Christo, vltra omnem modum excelluisse illud, quod mortales habent viuendi: vnde facilè intelligas, quantò altius extulerit amorem suum erga fratres, dicens, optare se per annum, vel mensem in carne viuere, carereq; ꝑ illis beato illo conspectu Christi, quàm si vitæ cupiẽtissimus parattum se diceret mortem oppetere pro amico. Veluti Dauid vbi optabat tribui sibi vt pro Absalone moreretur, nẽpè vt propria morte filium recuperaret, Tametsi dum Originem Chrysostomũ & Patres super hunc locum meditatius lego, sublimiorem mihi videor hic sensum intueri. Vis etenim amoris, vbi in ecstasin rapit amantem, nõ finit rationes has circunspectare, vt sese latius proferat. Quocirca qui (vt paulò ante meditabar) neq; exulare à cœlo, neq; in tartara detrudi vllius momẽti arbitrabatur, vt separari posset à charitate Christi, eàdem nunc charitate absq; præscriptione, vel temporis, vel loci ait, cupere se anathema esse à Christo pro fratribus: non considerans quo id pacto fieri possit. Quasi optasset charitas Dei in Paulo fructu glorię orbari, vt plures Deus haberet amatores. In quo profectò se maximè dilectio patefacit. Vnde meritò irridet Chysostom. eos qui appellatione hic anathematis intelligunt corporalem mortem, qua separatur homo ab humano consortio: tunc enim non dixisset, à Christo. Igitur sicuti pater dilectissimum filium nõnunquam peregrè dimittit abire, honoris aucupandi gratia, vbi amor ipse filii in causa est, vt velit ab illo lõgè fieri, ita hic Paulus abesse longè cupit à fruitione Christi pro fratribus. At quoniam nos ab hac dilectione q̃ lõgissimè absumus, fit vt neq; intelligere hęc possimus. Et Orig. vel in hoc etiam verum habere putat Euangelium. Qui vult animã suã saluã facere, perdet eam: & qui perdiderit, inueniet eam. Nam quid, ait, mirũ, si Apostolus ꝑ fratribꝰ anathema fieri velit, q̃ sciat eũ qui in forma erat Dei, exinanisse se de ea, ac suscepisse formam serui, & factum esse pro nobis maledictũ. Hæc ille. Pari ratione & illud Mosis, Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, deleme de libro tuo, quem scripsisti, quod nonnulli interpretantur de libro, in quo erat inscriptus dux populi: Patres isti intelligunt, de libro vitę. Id quod subsequens responsum Dei comprobare videtur. Qui peccauerit mihi, delebo eũ de libro meo. (*Qui sunt cognati mei secundum carnem.*) Alii transferunt, consanguinei, quod idem valet, nisi quòd tunc redundaret, secundum carnem, nã cõsanguinei esse aliter nulli possunt. At quia cognatio communis est ad cognationem spiritualem & carnalem, cum verbum Græcũ idem polleat, quod, eodem genere prognati, commodè transtulit interpres, cognati secũdum carnem, id est, ab Israele descendentes, vt proximo verbo exprimitur. Vnde secundum carnẽ, limitatio est illius, quod dixerat, fratribus, Nam qui fidem non receperant, non erant illi fratres secundũ spiritum. At verò quanquàm cognatio esset in parte causæ tantę beneuolentię, tamen potissima erat honor Dei, ob quem illis optabat conuersionem. Hic autem noster pudefiat tepor & pectoris siccitas erga fratres, quos vel nulla ratione, vel ob hæc tantum caduca bona diligimus: at pro pereũtibus, Christiq; honorem ac fidem labefactantibus ac prolligãtibus neq; minimam curam gerimus, tantum abest, vt fieri velimus anathemata.

Dubitatio.

Phili. 1.

2. Reg. 18.

Mat. 16.

Exod. 32.

Qui sunt Israelitæ: quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa: quorum Patres ex quibus est Christus secundum carnem: qui est super omnia Deus, benedictus in secula. Amẽ.

Subscribit amplissimam Iudæorum dignitatem, quã per octo priuilegia describit, vt inde tristitię suæ causam & doloris expandat, & com-

commiserationem eliciat infelicitatis eorum & calamitatis, atq; adeò vt eos hac nobilitatis cõmendatione ad fidem alliciat. Sed est nobis adnotandum, nullam hic virtutem Paul. aut dignitatem humanam laudasse in Iudęis, quã sibi possent insolenter arrogare, sed diuina penitus beneficia. Prima dignitas est generis.
2.Cor.11. (*Qui sunt Israelitæ.*) Vbi rationem exponit suę cũ illis cognationis: iuxta illud, Israelitæ sunt, & ego. Non autem appellat eos tantum genᵒ Abrahę, sicuti & ibidem ait, Genus Abrahæ sunt: & ego, sed Israelitas, Neq; id solũ, vt eos secerneret ab Ismaelitis, & à filiis Esau, sed ꝓpter singulare celebratissimumq; factum Iacob, luctamẽ videlicet cum angelo. Vnde nomen datum illi est diuinitus Israel: quod est, videns Deum: vel secũdum alios, potens Dei, hoc est, potestatem habens in Deum: iuxta
Gene.32. verbum illud, Appellabitur nomen tuum Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis.
Et sequitur, Vocauitq; Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens. Vidi Deum facie ad faciem, vbi significatur personæ quidem inditum fuisse nomen à fortitudine, loco verò à visione. Qua perinde ratione pudore illos fœdissimo conspergit, quod quum denomine illius Patriarchæ glorientur, qui angelum Deiᵛicit, angelis ipsi Sathanæ tam turpiter manᵒ dedissent, vt fidem Dei reiicerent. (*Quorum adoptio est filiorum.*) Non superfluit, filiorum, vt capite superiori adnotauimᵒ, sed est periphrasis simplicis verbi Græci, υἱοθεσία, idem pollentis, quòd, positio filiorum, ad differentiam illius adoptionis, qua quis adoptatur in nepotem. Pulchrè ergo secundum priuilegium primo subiecit: est enim multò præclarior adoptio filiorum Dei, quã Israelis genus: ob quã filiationem de Israele ait dominus, Filius meᵒ
Exod.4. primogenitus Israel. ¶ Addubitabit hic veruntamẽ quispiam, quomodò hic Paulus huiusmodi adoptionem priscis illis legis veteris
Dubitatio. adscribat, cum capite superiori inter alios & Christianos ita discriminauerit, vt illos spiritum tãtùm seruitutis accepisse in timore, nos autem spiritum adoptionis filiorum Dei, pronunciet. Ad hanc autem dubitationem, licet sint qui respondeant, spirituales olim Patres adoptionem filiorum recepisse per gratiam, carnales autem spiritũ in timore, tamen quia non sic distinguit Paul. legitimus fortè intellectus est, quem (vt illic prenotauimus) Apostolus ipse pandit Gal. scilicet, quòd illi adoptio-
Gala.4. nem quidem filiorum receperunt in circuncisione & sub lege, sed tamen tanquam paruuli atq; ætate minores, quàm quibus esset hęreditas tradenda, nos autem tanquam iam ætate legitima. Neq; obstat si qui, vel tunc olim, vel nunc, culpa sua huiusmodi adoptionis beneficiũ vel non receperunt, vel nõ seruant: quia Pau. tãtũ demonstrat diuinũ propositũ in cõferenda circũcisione & vtraq; lege, quod fuit, vt homines gratis reconciliati, & in filios asciti, Deum colerent, vt patrem. Quapropter licet ex gentibus fuerint etiam nõnulli in gratiam filiorum recepti, populus ille tamen peculiare nomẽ filiorum Dei obtinuit in orbe.
Vnde Moses. Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deut.4.
adest nobis Deus noster. Atq; hanc filiatiõis primogenituram probauit Christus, vocans eos filios. Nõ est bonum sumere panem filio- Mat.15.
rum & mittere canibus. In cuius figuram, scilicet cœlestis hæreditatis, donata illis est terra promissionis, eiectis inde Gentibus. Quapropter & hoc quoq; verbo pudefacit eos, quòd qui præ reliquis nationibus filiorum prærogatiua fuerint insigniti, iam tunc adueniente primogenito Christo posthabiti fuerint Gentibus, cum quibus nunquam fuerat Deus cõuersatus. (*Et gloria.*) Non tam de gloria cœlesti loquitur, quàm de virtutibus miraculisq; & portentis, quibus suã Deus gloriã illis, ceu filiis, manifestauit: vt fuerũt prodigia in Aegypto, in mari & in deserto. De quibus Moses.
Ecce gloria domini apparuit in nube. Et dum ædebatur lex, Habitauit, inquit, gloria domi- Exod.16, & 24.& 40.
ni super Sinai. Et Gloria domini impleuit tabernaculum. Idemq; legitur, de gloria templi
Et quòd illa gloria figura esset cœlestis conse- 3.Reg.8.
rendæ per Christum, docuit ipse, cũ se in mõte coram prophetis eiusdem legis transfigurauit. Mat.17.
(*Et testamentum.*) Graphicè, ꝑfectò & ex ordine innectit filiorum qualitates. Græcè autem pluratiuè legitur, διαθῆκαι, testamenta: At verò idem nomen in plurali numero significat hæreditatum distributiones, quæ obeundę sunt post testatoris mortem: sed tamen in singulari significat etiam pacta inter viuos atq; hæreditatem ipsam: & ideo, vt pacta & conuenta Dei, quæ cum ipsis paciscebatur significaret, traduxit forsan interpres, testamentũ.
Vnde Orig. Quoties peccauerunt, toties exheredati videntur. Et rursus. Quoties propitiatᵒ est Deus, reuocauit eos, & in hęreditatẽ suę possessionis adduxit, totiesq; reparasse testamẽtũ credẽdus est. Hęc ille. Et pepigit Deᵒ fœdera cum Abraham & aliis Patribus: vt in Genesi

Genesi relatum est. Alii in plurali legẽtes, verbum referunt ad duo testamenta: scilicet ve-
Gala.4. tus & nouum, quæ Paul, adnotauit. Quorum primum concessum illis est, alterum verò promissum. Si tamen, testamentum, singulariter legeris, pristinum illud intelligito, (*sit legislatio.*) Illis enim peculiariter inter nationes totius orbis scripta fuit lex. Et quoniam in lege tria erant mandatorum genera, nomine legis moralia comprehendit & iudicialia: sed quãtũ ad cerimonialia, subdit. (*Et obsequium,*) Vn-
Origᵉ. de Orig. Obsequium, inquit, sacerdotalia dicit officia. Alii transferunt, cultus: nam græcè est, λάτρεια, & parui refert: nã & illa cerimonialia cultus quoq; erant. Nisi quòd fortè, obsequium, significantius explicat exteriores illas cerimonias, quàm, cultus, quod nomen ad internam animi reuerẽtiam propius attinet. Præterquàm quòd eodem nomine officium omne & obsequium legis pariter designatur. (*Et promissa,*) Nempè promissiones quæ de futuro Messia, deq; eiᵒ lege & gloria factæ sunt Patribus: vtpote Abrahæ, Isaac & Iacob, & populo exeunti de Aegypto: vt legitur in Genesi à.12.cap. vsq; ad.22. Et in Exodo cap.20. & duobus proximis. Vt intelligas adoptionem illam antiquitus filiorum in sola fuisse positã pollicitatione & spe venturi, nostram verò iã esse in re. Quam ob causam Christus (vt infra 15. habetur) missus est minister circuncisionis ad confirmandas promissiones Patrum. (*Quorum Patres, ex quibus est Christus secundum carnem.*) Hoc est octauum postremumquè atque ideo supremum Iudæorum decus, quòd Christus ex eorum prosapia fuerit deriuatus secundũ
Deut.4. carnem: iuxta illud, Dilexi Patres tuos & elegi semen eorum. Quo nam enim maiori honore dignari illam gentem Deus potuit, quàm vt suo ipsius vnigenito matrem ex eorum genere optaret? Vt idem esset & Dei filius & eorum consanguineus. Sed quo præterea potuit Paul. acriori spiculo Iudęorum sceleus cæcitatemq; & impudentiam compungere, quàm commemoratione hac cognationis eorum cum Christo? Vt inde maximè pudefierent, obruerenturq; verecundia, quòd non solum Deum, sibi ipsis promissum, & missum abnegassent, sed eundem in carne crucifixissent, quam ab ipsis acceperat, eundemq; effudissent sanguinem, quem de suis ipsorum visceribus contraxerat. Quo profectò nefando facinore repudiari meruerunt, vt Gentes alienigenæ, quibus eum perimendum tradiderãt, eundem fide & obedientia susciperent, (*Qui est super omnia Deus, benedictus in secula.* Speciosissima est præhabitæ orationis conclusio, eademq; per necessaria. Primùm, vt quem hominem secundum carnem nominauerat, verum eundem Deum astrueret: veluti cap.1. Qui factus est ei secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei. Deinde, vt diuinitatis Christi commemoratione Iudæorum tum nobilitatem, à quibus sanguinem duxit ad summum fastigium eueheret, si modò tãtum beneficium agnouissent, tum culpam infamaret, quòd Deum verum explosissent, qui tam multis priuilegiis, quàm sunt in præsentia commemorata, eos illustrauerat, atq; adeò quem Patres eorum tam cupidè præstolabãtur. Quocirca meritissimò hoc loco culpan- Erasmus.
dus repellendusq; ille est, qui primus cogitauit vires huius loci eneruare, quas aduersus Arrium Patres omnes, tam Græci, quàm Latini semper agnouerunt. Ait enim ille, posse hanc clausulam ita distingui, Qui Christus est super omnia, vt, interiecto colo, sequatur Deus benedictus in secula, veluti gratiarum actio. Vel aliter, vt hoc relatiuum non referat Christum, sed superiori textu concludatur clausula, & relatiuum accipiatur idefinitè, in modum gratiarum actionis: hoc est, ille qui est super omnia Deus, sit benedictus in secula. Secundùm quas, inquit, lectiones non sumitur argumentum diuinitatis Christi, idq; magno verborum molimine pertendit defensare. Sed profectò non erat opus catholico viro hunc ingenerare scrupulum in re conspicua. At quia alii, tum diligentissimi, tum doctissimi iustas apologias aduersus hunc authorem doctè ac piè instruxerunt, inter quos est pius & verè catholicus Titelmanus, nolo ego esse molestus. Est ergo planissimus hic locus de diuinitate Christi: nam absque dubio, relatiuum refert Christum, & colon illic figendũ est, qui est super omnia Deᵒ, vt, Benedictus in secula, adiaceat Christo, Deo. Vel si colon præponatur nomini, Deus, totum subsequens, Deus benedictus in secula, enunciatur de eodem Christo. Vnde Origen. Ex ipsis ergo est & Christus secundum Origᵉ.
carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Christum aliud secundum carnem esse, & aliud secundum spiritum, iam in prioribus huius epistolæ partibus designauit, vbi dixit, Qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. Quem ergo ibi secundum spi

ritum, filium dixit, hic, procedente doctrinæ ordine, vtpote proficientibus auditoribus, Deum qui est super omnia benedictus, ipsum esse pronunciat. Hæc ille & alia in hanc sententiam plura. Quibus optimè adnotauit, quòd quem prius Paulus nõ appertè Deum, sed filium Dei asseruerat, ne adoptiuum designasse crederetur, planissimè iam nunc appellat Deum. Et est calumnia indigna quæ à Christiano obiiceretur, dicere quòd hæc nõ fuerit sententia Origen. sed interpretis correctio: nam est apertissima quoque sententia Cyrilli, Chrysostomi, & Augustini, & manifestissimè Ambrosii, qui ait, Si quis non putat de Christo dictum, qui est Deus, det personam de qua dicatur. Et Hieronym. notauit damnatas hic esse hæreses Manichæi & Photini, qui negabant veritatem carnis Christi, per hoc quod ait, Ex Patribus secundum carnem. Et hæreses Arii & Nestorii, in hoc quòd eundem qui est secundum carnem, affirmat esse super omnia Deum benedictum in secula. Quinimò & hoc ipsum quod ait, super omnia, certissima est & maximè propria dignitas Dei, vt quę nulli potest creaturę competere. Vnde ad Philip. postquam de Christo præmisserat, quòd non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, subiecit, datum illi nomen super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestiũ, terrestrium, & infernorum. Et adiecit. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Operosum autẽ esset Augustinum, Cyrillum ac reliquos doctores huc adscire, qui concorditer in hãc sententiam hunc locum exponunt.

Hiero. cõtra hæreticos.

Phili. 2.

Secũda pars capituli.

Non autem quòd exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex circuncisiõe sunt Israel, hi sunt Israelitę: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii sunt promissionis existimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, secundum hoc tempus veniam, & erit saræ filius.

Sequitur secunda sectio huius capitis, in qua de origine gratię hoc Paul. constituit, quòd non hominum meritis, sed ex Dei prædestinatiõe ortum habeat. Vnde cùm tot per censuerit Iudæorum priuilegia, explicatum pergit, quemadmodum illa omnia per gratiã Dei illis prouenerint. Et præterea cum miserum eorum casum fuerit lamentatus, præoccupatiõe iam vtitur aduersus eos, ne inde colligerent, incertas ac vanas fuisse promissiones Dei: quarum inter cætera munera, modò meminit. Fuerat enim Patribus salutem pollicitus per semen Abrahæ & Israel, ergo si tã numerosa pars eorum prosapiæ orbata fuit illa fide & salute, cassę videntur promissiones illę. Hanc ergo collectionem præsecat, dicens Non autem quòd exciderit verbum Dei, hoc est, non ob id tanto merore conficior de abcessione vestra, quòd fides per vos pollicitationum Dei collapsa fuerit, & per culpam vestram, vel infracta, vel infirmata. (*Non enim omnes qui ex circuncisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ. &c.*) Non solum in codicibus Græcis non legitur, ex circuncisione, verum neq; in vetustis Latinis. Neque est verisimile verbum esse Pauli, tum quia circuncisio non sumpsit initium in Iacob, tum quia multò aptius cohærẽt hæc duo membra, sine tali adiectione, hoc pacto, Non enim omnes qui ex Israel sunt, neq; qui semen sunt Abrahę. Sed tamen nihil sententiæ deperit, si legatur, ex circuncisione. Neq; habetur græcè, Hi sunt Israelitæ, sed, ij sunt Israel, vt, Israel, sit in casu nominandi. Est enim celebre in sacra scriptura, vt gens nominetur à capite illius stirpis: vt tribus Iudæ dicitur Iudas. Consultò tamen fortè interpres vertit, Israelitæ, ad tollendam æquiuocationem. Nam, Israel, potest latinè esse genitiui casus: quem sensum non prę se fert Pau. hic. Vel fortè (vti alii probè adnotarũt) quia Israel absolutè dictum de gente, nõ nisi vniuersam gẽtem Iudęorum significat. Israelitę verò potest etiam accipi pro particula Israelis, de qua hic Paul. loquitur. (*Neq; qui semen sunt Abrahæ, omnes filii.*) Ambrosius non legit, qui semen sunt, sed, quia semen sunt. Neq; huiusmodi lectio spernenda est: ita enim habent nonnulli Græci codices, hoc est, Non illa causa, &c. At pro literę dilucidatione prenotemus, tres fuisse insignes Patres in lege celebratissimos, quibus, data fide, promissus fuit Messias, nempè Abraham, Isaac & Iacob. Patent enim promissa facta Abrahę in figura terræ promissionis in Genesi à cap. 12. vsq; ad. 22. quę eodem libro cap.

Tres insignes patres.

cap. 26. repetita sunt ad Isaac, & rursus ad Iacob cap. 28. Ob idq; Iudæi celeberrima appellatione dictitabantur filij & semen Abrahæ: vt crebrò videre est in Genesi: & filij quoq; Israel, vt patet in Exodo. Abrahæ quidem, quia illi omnium primo & semini eius factæ sunt promissiones, vt ait Paul. Israelis verò, quoniã omnes eius filij tam ancillarũ, quàm præcipuarum vxorum connumerati sunt in populum Dei, cui per tribus distributo tradita est terra promissionis. Haud tamen solenniter nuncupabãtur filij Isaac, quia neq; primo fuit cui facta esset promissio, neq; tota eius progenies hæreditatem illam adiuit terræ promissionis, sed solus Iacob, abdicato Esau. Quamobrem in duobus tantummodo his seminib°, scilicet Abrahæ & Israelis, ostẽdit hic Paul. non excidisse verbum Dei: idq; per quatuor oracula, bina vnius, totidemq; alterius. Neq; est prætereundũ ingenium hic Apostolicũ. Poterat enim per hoc defendere certitudinẽ & firmitatẽ diuinarũ promissionũ, quòd particulariter quibusdam filiorum tam Abrahæ, quàm Israel eas impleuerat, ut ne quis redargueret, nõ ideo fuisse illas promissiones satis solidas, quoniam neq; omnibus quibus fuerat salutem pollicitus, persoluisset eas, neque verò illis tantùm, sed plurimis etiam ex gentilitate, commonstrãt easdem promissiones in vniuersum fuisse completas omnibus, qui legitimè sunt filij Abrahæ: atq; illis duntaxat obuenire hæreditatẽ æternam: de qua spiritualiter intelligebãtur. Ob idq; ait, Non enim omnes, hoc est, nõ mihi illos obiiciatis, qui ex semine, seu Israel, seu Abrahę aberrarũt ab scopo fidei: illi nãq; non sunt legitimi filij secundum spiritũ promissionum: quare ob excidium illorum non excidit verbum Dei. Qui autem fuerint legitimi filij, hic prius ostendit in filiis Abrahæ testimonio scripturæ Genesis. 21. (*Sed in Isaac vocabitur tibi semen.*) Et exponens spiritualem sensum subdit, id est, (*Non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii sunt promissionis, existimantur in semine.*) Animaduertat hic ergo attentus lector diuinam expositionem Pauli priscarum promissionum. Vt enim ostendat nullo carnali iure, sed diuino bene placito obuenire nobis adoptionem, adducit duo commodatissima exempla filiorum Abrahæ & Isaac. Quorum vtrique bini fuere filij Abraham nanque duas suscepit proles, Ismaelem scilicet maiorem natu, & Isaac minorem, quorum Ismaeli iure primogenituræ competere videbatur hæreditas: nonobstante quòd esset filius ancillæ. Nãin sobole Israel nullum interiectum est discrimẽ inter filios ancillarum & vxorum in distributione hæreditatis. Sed nihilo minus præcipitur Abraham eiicere filium ancillæ: quia in Isaac, inquit, vocabitur tibi semen: Adiecit autem Deus, Sed filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Optimè id ergo interpretatur spiritualiter Paul. quòd non qui filij carnis, id est, qui ius habẽt ex carne, sicuti Ismael, ij sunt filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, id est, filij secundum electionem & promissionẽ Dei existimantur in semen videlicet Abrahæ. Multò autem explicatius habetur allegoria hæc ad Galat. vbi ait, filium ancillę natum fuisse secundum carnem, hoc est, naturali virtute carnis ex iuuencula: filium autem liberę per repromissionem: nimirum emortuis iam & deficientibus viribus, naturæ, sed per miraculum Dei restitutis. Hæc enim omnia in typo facta sunt progignendi Christi adoptandorumq; mortalium per eius gratiam. Iudęi autem id intelligebant carnaliter. Vnde germanum possumus eruere sensum illius verbi Ioannis. 8. Nos ex fornicatione nõ sumus nati: vnum patrem habemus Deum. Non enim vocabant Deum, patrem propter gratiam qua erant illi accepti, sed quia non per naturam, vt Ismael, sed super naturã per miraculosam electionem Dei fuerant nati. Nihil ergo hic restat dubitationis ab hoc argumento, quòd neque omnes filij Isaac salui facti sunt, neque verò illi soli. Siquidem Gentiles, siue ab Ismaele, siue ab Esau descendentes salui fieri poterant olim in lege naturæ per auxilium gratiæ Dei, qui & in aduentu Christi Iudæos ipsos anteuerterunt. Nulla inquam ex parte ab hoc argumento infirmatur promissionum robur, quoniam sensus illorum oraculorum, interprete hic Paulo, spiritualis est: hoc tantùm docens, quòd quemadmodum Ismaeli seniori, qui secundum carnem, hoc est, naturali virtute carnis fuerat genitus, prælatus est diuino beneplacito Isaac, qui fuit sola voluntate Dei ex effœta iam anu miraculosè procreatus, ita intelligamus, eis tãtùm atq; eisdem omnibus factam esse promissionẽ filiationis Dei, quos ipse secundum æternum propositum elegit: atq; eosdem prorsus censeri filios Abrahæ, qui eadem fide generantur, quam Abraham habuit de conceptu Isaac. De qua Paul. supra cap.

Gala. 3.

Magnificum ingeniũ Pauli.

Gala. 4.

Sensus promissionum, spiritualis.

cap.4.illud antiquũ elogiũ citauit, Credidit Abraham Deo,& reputatum est illi ad iustitiam. Qua de causa superius cap.2. distinxit Iudeum duplicem:nempe in manifesto,& in abscondito,& duplicem circuncisionem, cordis scilicet & carnis. Et cap. 4. commonstrauit,Abraham fuisse patrem omnium credentium.Et Christus in Euangelio ait, posse de lapidibus suscitare filios Abrahæ. Atque adeò hic Apostolus in eundem diuinum sensum spectatissimè adsciscit oraculum secundum ex Genesi. (*Promissionis enim verbum, hoc est, secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.*) Id est, secundum hoc tempus mihi ab æterno prefinitum & prefixum, Vbi tẽpus gratię spiritualiter significatur. De quo tempore ad Galatas Paulus. Vbi venit plenitudo temporis misit Deus filium suum factum ex muliere, quippe ex Virgine per miraculum,prefiguratum in miraculosa generatione Isaac, vt adoptionem filiorum reciperemus.Quod est velut expositio huius, quod ait hic,Et erit Sarę filius.

Mat.3. Gene.18. Gala.4.

Non solùm autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habẽs Isaac patris nostri. Cùm enim nõdum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret:non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: quia maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Procedit ad exemplum filiorum Isaac. Et quanuis in Græcis modo codicibus non est relatiuum,illa,tamen claritatis causa adiectũ est:hoc veruntamen oculatioris est consyderationis,quod isti neoterici reprehendere cõnituntur in veteri translatione. In Grecanicis enim iam nunc exemplaribus vbi nos legimus,concubitu,nõ est nisi,κοίτης,qui est accusatiuus generis fœminini,significans idem quod,cubile.Ob idq; aiunt,deprauatum esse hunc locum ab interprete veteri, & quantũ ad verborũ structuram,& quantũ ad sententię fidem:nam ablatiuus, vno, masculini generis nequiuerat cum accusatiuo fœmININO copulari:sed supplendus inquiunt,erat ablatiuus, filio, vt legeremus, Rebecca ex vno (scilicet filio, cubile habens.i, matrimoniale thorũ,Isaac patris nostri.Vel ita, vt ablatiuꝰ, vno,coniungeretur cum,Isaac, in eodem casu. Nã genitiuus Græcus per ablatiuũ quoq; reddi potest Latinè: hoc modo, Rebecca ex vno Isaac patre nostro cubile habens. Nam aiũt,nihil Pauli retulisse, an vno coitu cõcepti fuissent illi gemini. At verò vt ab hoc postremo verbo retundere horum censuram exordiamur, quoniã isti (vt sæpe adnotaui) non sunt ita multum obseruãtes Theologiæ in scriptura sacra, ideo sunt tam nobis infesti:lõgè enim aliter sentiũt doctores omnes, non modò Latini, verum & Græci de isto vno concubitu.Cùm enim Paul. prius induxisset exemplum de Ismaele & Isaac diuersis matribus,diuersisq; temporibus prognatis,quinimo sub diuersis patris cõditionibꝰ, qui Ismaelem sub præputio genuit,Isaac verò iam circuncisus, ne quis electionem Isaac præ Ismaele meritis parentum transcriberet, attexit exemplum alterum,in quo nulla cogitari potest generationis discrepantia, duorum scilicet gemellorum,qui non tantùm iisdem parentibus,sed eodem prorsus temporis articulo geniti sunt,vbi non potuit diuersus affectus esse parentum.Et ideo ait.Ex eodem concubitu. Neque erat verbum adeò pudendum, quin deberet eo vti, vt fideliter mysterium expromeret. Nam præterquam, quòd naturę rei nihil repugnat semen vnius cõgressus in diuersas celullas matricis dispartiri,ex quo duo simul fœtus gignãtur, haud dubium quin & hoc mysterij gratia prouisum fuerit diuinitus:vt scilicet specimen diuinæ gratiæ esset expressus,qua gratia absque vlla meritorum differentia alios prę aliis elegit Deus ab æterno. Vnde Orige. Cùm Rebecca ex vno concubitu Isaac geminos concepisset, nondum partu æditi, neque vllis actibus puerorum boni, malive inter homines habiti, erga Iacob diuina habetur dilectio.Et ita legit Irenęus lib.3. aduersus hæreses.Et in cõmentariis Malachiæ Hierony.Et Augustin.ad Sixtum.Cuius,reliquis prætermissis, verba audiamus in lib. de prædestin. & grat. capitu. 7. Vbi de hoc Rebeccæ conceptu ex vno concubitu latè disserit. Verba sunt hæc inter alia. Sed hic quid egerit hæc Apostolicæ disputationis intẽtio satis adhuc dum claret. Non solùm enim fratres, sed & geminos,nec solùm geminos, sed vno etiam cõcubitu fusos in vtero comparauit, vt quoniam

Defensio interpretis.

Origę. Irenæus. Hierony. August.

niam in nondũ natis, nondũq; aliquid operatis,nulla esse poterant momẽta meritorũ, nec ex parentum quidem meritis,quæ diuerso tempore varia esse potuerunt,aliquod cõtra gratiã relinqueretur obstaculum. Hactenus Augu. Debuissent ergo censores isti explorare citiꝰ,an aliqua esset mutatio in Phrasi Græca,quàm sanctorum torrenti sese obiicere,Eò vel maximè quòd lectio eorum nullibi est Latinis recepta. Quid enim sensus prę se fert talis oratio,Cubile habẽs Isaac patris nostri.Et multò minus ad rem pertinet, Cubile habens ex vno Isaac patre nostro. Neque adeò haberi debet pro irrefragabili istorũ regula,ꝙ scriptura,quæ de Græca facta est Latina,sit ad amussim Grecę lectionis corrigenda & collimanda. Nam potuit & Greca lapsu tẽporis etiã vitiari,maximè cùm per tot retro annos fuerit res Greca à Turcis labefactata.Adeò vt posset iam nonnullis in locis per translationem Latinam emendari. Ad rem igitur, si duas literulas Græcas permutes,tota lectio nostra constabit.Nempe si dicamus,vbi nunc Grecè habetur,κοίτης, fuisse olim, κοίτος, qui est genitiuus masculi generis,ablatiuo seruiens,idem significans quod, cubile, & per figuram idem quod, concubitus, Est ergo sic litera ordinanda. Non solùm illa, scilicet Sara ex electione Dei peperit benedictionis prolem, sed & Rebecca ex vno concubitu Isaac patris nostri habens, id est,concipiens,nimirum peperit simili electione Iacob.Est enim Latina dictio, habere ex aliquo, pro, concipere ex illo, Similitudo autem inter Rebeccam & Saram patet, nam sicut Sara,sterilis fuit,ita & de Rebecca legitur Genes. 25. quòd deprecatus est Isaac Dominum pro vxore sua, eò quòd esset sterilis, qui exaudiuit eum,& dedit conceptum Rebeccæ: illa autem collidentibus in vtero paruulis,consuluit Dominum,qui respondens ait, duos populos ex vtero eius prodituros,sed quorum maior seruiturus esset minori. Et ideo hic Paul.exclusa ratione prorsus diuersitatis meritorum ex parte parentum,eandem etiam præscindit ex parte puerorum dicens. (*Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret.*)Id est, vt liquidò constaret, solùm diuinum propositum fuisse in causa,non autem opus aliquod vel parentum, vel natorum (*Non ex operibus.*) Hoc est, non ob meritum operum. (*Sed ex vocante.*) Quod est,ex gratuito eius beneplacito dictum est ei, scilicet Rebeccæ, quia maior seruiet minori. Ecce primum testimonium secundi exempli,quod est hic tertium in ordine.In cuius confirmationem subiungit & quartum ex Malachia. Vbi conferens Deus cum Idumæis Israelitas,ait, Iacob dilexi,Esau autem odio habui:cuius sensum paulò post explicabimus. ¶At subire hic quempiam posset cogitatio, cùm amor Dei erga nos, eternus sit, quidnam referebat in paruulis nondum natis exemplum statuere: siquidem & de adultis id pariter verissimum est, quòd antequàm quicquam boni operemur dilecti sumus à Deo, per cuius dilectionem boni efficimur. Responsum est autem, quòd voluit Deus, interprete hic Paulo, ad modum nostræ intelligentiæ arcana illa sua nobis pandere. Si enim exemplum in Cain & Abel,verbi gratia,posuisset, aut in Dauid, & Saul,autĩ Nabuchodonosor & Pharaone, cogitare quis forsan posset, præuisa eorum diuersa merita in causa fuisse, vt alterũ prędestinasset, alterum verò reprobasset.In his autem, nullo libertatis vsu pollentibus, rem oculatissimè patefacit.Nempe quòd cùm ante eorum merita alter fuerit electus, alter verò odio habitus,neq; vlla fuerit facta præuisionis mentio meritorum,in hac,ceu tabella, perspectum nobis sit prædestinationis mysterium:scilicet quòd neque meritorum momenta,neq; eorum præuisio fuerit causa huius diuersitatis,neq; adeò in adultis & ratione vtẽtibus hoĩbus,sed sola volũtas diligẽtis & vocãtis.Cui cõsonat illud ad Ephes. Elegit nos in Christo ante mundi constitutionẽ, vt essemus sancti:id est, non ob præuisam sanctitatẽ nos elegit, sed electio fuit sanctitatis causa: vt q̃ totius explicabimus. Tres ergo errores hoc vno verbo repulsi sunt. Primus vtiq; Manichęorũ,qui diuersitatẽ ingeniorũ hominum, & eorum quæ illis contingunt constellationi natiuitatis transscribebant. Contra illud Hieremiæ.A signis cœli nolite metuere, quæ gentes timen.Secundus qui tãquam Origenis circunfertur.Nempe quòd ob merita animarum,quę cum angelis simul creatæ extra corpora egissent, diuersitas in hominibꝰ proueniret. Et tertius Pelagianorum, quòd ex præcedentibus meritis alij essent dilecti,alij verò odio habiti. Contra Manichæos enim facit quòd ait Paulus. Quum nondum nati fuissent, & contra secundum errorem, id quod addit, Neque aliquid boni egissent aut mali. Sed contra Pelagium illud

Contra Græcos codices.

Similitudo inter Saram & Rebeccã. Gene.25.

Malach.1.

Dubitatio.

Ephe.1.

Tres errores.

Hiere.10.

lud subdit, Non ex operibus, sed ex vocãte.
Maior seruiet minori. Maiorem autem seruire minori duobus modis exponunt. Primò ad literam in propriis illorũ personis, vel populis inde ortis. Nam licet Esau nũquam fuerit seruus Iacob, gens tamen Idumæa, quæ genus erat Esau, seruiuit nonnunquam Israelitis: secundum illud
Psal.59. Psalmi, In Idumęam extendam calceamentum meum. Et huc alludit oraculum Gene-
Gen.25. sis, Duo populi ex ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Et Malachiæ.1. post illud suprà
Malac.1. citatũ testimoniũ, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, subsequitur, Et posui mõtes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones deserti. Et rursus isti (scilicet Idumæi) ædificabunt, & ego destruam, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsq; in æternum. Vel potest secundo modo spiritualiter exponi in typo, vt maior populus intelligatur esse Iudæorũ familia: quæ quidem, vt Apostolus paulò ante dixit, adoptionem primus accepit: iuxta
Exo.4. illud Exodi, Primogenitus meus Israel: minorem autem censeamus populum Gentiũ, qui fidem Christi prius suscepit, & cui tanquam serui famulantur modò Iudæi, circumferentes scripturas, vnde Christiani legitimos eruant sensus, quibus eos reuinciãt. Circa hoc quidem verbum de libero Dei discrimine inter Esau & Iacob enodanda est quęstio diuinæ, tam prædestinationis, quàm reprobationis. Sed condecet prius subsequentem textũ exponere, vbi Paulus duas quęstiones dissoluit, quę plurimùm ad rei euidẽtiam conferunt.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deũ? Absit. Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor: igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.

Tertia pars capituli. Est igitur hæc tertia sectio huius capituli, in qua Paul. obiectiones duas recutit ex proxima sententia emergentes. Prima est, quòd
Duæ quæstiones. prædicta sentẽtia videtur æquissimum Deũ iniquitatis arguere. Enimuero cùm Deus humanum genus ex nihilo creauerit, sicuti omnium parens: qui quidem quantum ad ea quæ ad naturam nostram spectant, æquales nos condidit, nempe potentiis & organis pariformiter præditos & ornatos, iniquum prima fronte videtur, quòd ita inter nos discriminauerit, vt absq; vllo nostro merito alios sempiternæ beatitudini destinauerit, alios verò in perpetuum exiliũ. Altera verò obiectio viceuersa est, quòd videtur ex eadem sententia consequens fieri, vt nulla sit in nobis iniquitas: quandoquidem in nostra non sit facultate voluntati Dei resistere. Interrogat ergo Paul. more suo id quod caro, diuinæ mẽtis ignara, obiectare ei posset. (*Quid ergo dicemus?*) Id est, quid ex superioribꝰ colligamus. (*Nunquid iniquitas apud Deum?*) Scilicet est. (*Absit.*) Familiaris responsio est Pauli summa confidentia freti. (*Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor.*) Cùm sententia superior bimembris fuerit, scilicet quòd Iacob gratis dilexerit, Esau autem odio habuerit, bipartitã quoq; subdit defensionẽ Dei, vt vtroq; eum modo vendicet ab iniquitate. Vnde quantũ ad gratuitam dilectionem, inducit oraculum quod
est Exod.33. apprimè pręsenti proposito congruens. Habetur enim illic sermo de impietate populi, qui vitulum in Deum cõflauerat. Cuius noxam cùm Deum Moses deprecaretur, respondit hæc verba, secundum trãslationem nostram, Miserebor cui voluero: & clemẽs ero in quem mihi placuerit: quę Apostolus paulò hic differẽter secundum septuaginta citat. Acsi dixisset, Remittere culpã & in gratiam meam quenquam euocare, nõ est in meritis hominum positum, neq; vlla esse potest illius causa, nisi meũ prorsus beneplacitum. In Græco duo sunt distincta verba, ἐλεῶ, & ἐλεήσω, Acsi dicas, Misereor, & commisereor, quorum prius internum designat affectum alienæ miseriæ: posterius verò externum effectum ad eandem eleuandam. Et vtrobiq; copulatur pręsens cum suo proprio futuro, scilicet, Miserebor cui misereor, & commiserabor cui commisereor. Sed interpres pro præsenti vertit præteritum, misertus sum. Et vt lucidius in secundo membro exprimeret exteriorẽ effectum, vertit, Misericordiam præstabo. Nec est cur reprehendatur affectatæ copiæ, cùm id fecerit explicationis gratia. August. verò & nonnulli legunt, Miserebor cui misertus fuero, & miseri cordiam præstabo cui pręstitero. Atqui sunt qui futurum ad vocationem referant, pręteritum verò, ad prędestinationem: hoc est, miserebor vocãdo, cuius sum in prędestinatione

Exod.33. *August.*

cinatio) videtur mihi Paul. hac vsus verborũ (vt sic dicam) identitate, vt significantissimè omnem pręrumperet causam prædestinationis, præter vnam Dei voluntatem: quemadmodum dialectici illius propositionis, quam appellant immediatam, nullam prorsus reddunt causam: Vt cur homo sit animal rationale, nulla est causa, nisi quia est animal rationale. Et in Metaphisicis Aristote. ridiculam existimat quæstionẽ, Cur homo est homo. Pari inquam modo si quæras, Cur Deus cuiuspiam pręaliis miseretur, nulla est causa, nisi quia illius miseretur. Seu, vt est in nostra
Exo.33. translatione Exo.33. quia illius vult misereri: & cur huic gratiam suam præstat, nulla est causa, nisi quia illi præstat, seu illi placet pręstare. Quanquam fortè interpres consultò vertit, Misericordiã præstabo cuius miserebor, vt circulationem faceret ad primum verbũ, hoc modo, Miserebor cuius animo meo misertus sum, & illi auxilia misericordiæ in tempore præstabo, cuius secundum meum internum affectum miserebor. Vide ergo, q̃ fuerint commentitiæ omnes causæ prædestinationis hoc vno verbo conuulsę, quòd scilicet nec natiuitatis sydera (vt Manichæi dicebant) neq; animarum merita extra corpora (vt in Origenis Periarchon legitur) neq; opera præcedentia (vt blasphemauit Peleg.) in causa sunt gratiæ Dei, sed sola eius voluntas. Imo neq; operũ præuisio, quę gratiam subsequũtur, seu bonus gratiæ vsus, aliàs illa adduxisset Paul. in causam, neq; dixisset ita nudè, Miserebor, cui misereor. Sed de hoc paulò post latius. Interim verò nota, quòd non solùm diuinum elogiũ citauit, sed Mosen, cui illud responsum est. Nam si prophetæ tantę authoritatis sic Deus pręcisè respondit, non est cur nos aliam perscrutemur suæ misericordiæ rationem & causam. (*Igitur non volentis neq; currentis, sed miserentis est Dei.*) Concludit vtiq; periodum: vtpote salutem nostram neq; volentis esse intrinsecus, neque forinsecus operantis. Congruè autem appellat cursum, exercitium operum. Vnde ad Corint.
1.Cor.9. Qui in stadio currũt omnes quidem currũt,
Militia nostra. &c. Est enim militia nostra, imago quædam currentium ad brauium. Potest autem conclusio hæc vel ad meritum referri nostrum, vel ad nostram facultatem. Primo scilicet modo contra Pelagium, quòd salus nostra nostris meritis nõ debetur, neq; animi, neq; cor
Deut.9. poris: iuxta illud. Ne dicas in corde tuo, propter iustitiam meã introduxit me Dominus, vt terram hanc possiderem. Sed tamen ad rem aptius exponitur de nostra operandi facultate: quòd scilicet rectè velle aut operari, non est in facultate volentis posita, aut operantis, sed in diuina gratia & beneplacito. Secundum illud, Deus est qui operatur in vo *Phil.2.* bis & velle & perficere. Et alibi, Non sumus *2.Cor.3.* sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis. Nemini autem censeatur hoc loco *Dubitatio.* Paul. omnem nobis concursum adimere in nostra iustificatione, cũ se res aliter habeat. Nam sicuti nos absq; Dei appulsu nihil possumus, ita neq; sine nostra assensione salutẽ nostram operaretur ipse in adultis. Sed caue in contrarium extremum relabaris, vt existimes hoc tantùm velle, quòd non est solius hoĩs volentis neq; currẽtis, sed simul Dei miserẽtis. Tunc enim pari ratione, versa oratione, diceres, q̃ non est solius Dei miserẽtis, sed hoĩs quoq; simul volẽtis. Quã blasphemiam retundit Augu. lib.2. de bo. perseuer. his ver- *August.* bis, Viuimus rectè, si totũ Deo demus, nõ illi ex parte, & nobis ex parte. Et in Enchirid. cap.32. Si propterea, inquit, dictũ est. Non est volentis neq; currẽtis, sed Dei miserẽtis, quia ex vtroq; fit, id est, ex volũtate hoĩs & misericordia Dei, cur non & econtrario rectè dicitur, non miserẽtis est Dei, sed volẽtis est hoĩs? Quia id misericordia Dei sola non implet. Quod tamen nullus Christianus dicere auderet. Hæc ille. Has veruntamen ambiguitates pro captu nostro expediuimus lib.1. de na. & *Lib.1. de natu. & grat. cap.16.* gra. Vbi certos ordines diuinarũ operationũ discreuimus. Sũt enim quidã actus erga nos Dei, quos sine nobis agit: vt prædestinatio, vocatio, admonitio, &c. De quibꝰ hic propriè loqui videtur Paul. sub figura nondũ natorũ Esau & Iacob. Quo ideo sensu absolutè verum est, nulla tenus esse volentis neq; currentis, sed omnino miserentis Dei, vtpote eligentis alios, alios verò reprobantis. Aliæ verò sunt diuine motiones ita nos præuenientes, vt noster requiratur assensus, sicuti conuersio, ad quam adulti mouentur fide, spe, & charitate, de quibus nihilo minus motionibus ita dicere debemus, non esse volentis neque currentis, vt minimè liceat conuersim dicere, non esse solius Dei miserentis. Nam quum Deus non solùm nobiscum operetur, sed sit causa quæ nos mouet ad agendum, illi tota debetur actio, veluti principali agenti. Non enim dicimus, Instrumentum ædificat, sed per instrumentũ artifex. Nihil autẽ vetat, quò minus dicamus cum eodem August.

Qui

Qui creauit nos sine nobis, non saluabit nos sine nobis. Neq; obstat, quin hominis iam iustificati voluntati, & operi debeatur premiũ tanquàm merito nostro, quod est donum Dei. Tametsi & ille meritorũ prouẽtus Deo sit quoq; adscribendus. Quoniam neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. At forsan scisciteris, quomodo hic Paul. Deũ defendit ab iniquitate, quia id non videtur clarè constituisse. Imo profectò id satis lucidè respondet. Nam si non ex debito, sed ex mera voluntate gratiam suam dispensat, & vbi non est debitum, sicuti nulla interuenit iustitia, ita neq; accidere potest iniquitas, nulla prædestinanti Deo potest impingi. Sed de hoc statim fusi?

1.Cor.3.

Dubitatio.

Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomẽ meum in vniuersa terra. Ergo cui vult miseretur, & quẽ vult indurat.

Transit ad alterum mẽbrum, quod ad reprobationem pertinet, vt ostendat, neq, illic vllam subesse iniustitiam. Nam cùm nemini fuerit Deus hominũ debitor, antequã quicquam per suam gratiam operetur, fit, vt sicuti mera eius est beneuolentia & liberalitas quorundam misereri, ita neq; vlla est iniquitas, si alios permittat voluntati suæ prauæ, quod hic appellat, indurare. Accersit autem testimonium Exodi de Pharaone, cui dixit Deus. Idem enim significat, dicit scriptura, quod, dicit Deus per scripturã, seu, referente scriptura. Meminit verò Paulus scripturę, vt significaret, non tãtùm dictum esse Pharaoni, vt illis tunc temporis præsentibus splenderet gloria Dei, sed vt absentibus etiam nobis per scripturam eluceret. Vnde duę sunt partes diuini huius elogij, videlicet, In hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutẽ meam (nimirum quantum ad præsentes) & vt annuncietur nomẽ meum in vniuersa terra, videlicet quantum ad absentes. Litera quidem nostra in Exodo sic habet, In hoc ipsum posui te. Et (vt notauit Ambros.) secundum aliam literam, seruaui te. Sed eundem omnes exhibent sensum. Est enim animaduertendum, sententiam hanc fuisse prolatam à Deo post facta illa stupenda signa, postq; terrificas quatuor plagas, ranarum vi delicet, scyniphum, muscarum & hulcerum, brutas animantes perimentium: quibus portentis commoueri debuisset Pharao, vt Deo obsecundaret, atque ideo dignus erat, vt per eius iustitiã absumptus iam fuisset propter inobedientiã. Ob idq; vbi iamiam percutere minaretur populũ ipsum cũ rege, ait, In hoc te hucusq; seruaui, etsi fueris tanta rebellione grauissimam commeritus mortem, seu, quasi à mortuis excitaui, seu, posui in exemplum, vt iam nunc ostendam, tum quanta sit hominum durities mihi renitentium, tum q̃ sit mea in eos expauescenda potestas. (*Igitur cui vult miseretur, & quem vult indurat.*) Peroratio est præfatæ defensionis. Obiecerat enim, Nunquid iniquitas est apud Deum, & insinuanter concludit negationem, quam tu ita colligas, Si nulla est in hominibus ratio debiti, respectu diuinæ gratiæ, sed sola eius est clementia quorumpiam misereri, fit, vt neq; vlla sit iniquitas, si aliis non impẽdat, quod naturæ ipsorum non debetur: quum scilicet gratia & gloria res sint supernaturales. Hunc autem locum prolixè tractauimus lib. primo de natu. & grat. aduersus Lutheranos. Quorum inter cætera dogmata absurdissimum & communi sensui repugnantissimum est, quòd Deus non solùm directè inclinat homines ad malum, verùm cogit, compellitque. Vbi inauditas eorum assertiones (vt peiori verbo abstineam) recitauimus. Videlicet, quòd non est in potestate nostra malas vias facere, sed mala opera in impiis solo Deo operatur. Et quòd sit Dei propriũ opus, non minus proditio Iudæ, q̃ vocatio Pauli, & quòd sit Deus efficax causa nostræ indurationis, nostriq; traditionis in desideria mala. Aliàs Deus inquiũt, non esset Deus: quoniã nõ esset potens facere, quicquid vellet, aliaq; id genus, quibus nõ solùm liberum nobis arbitrium eripiunt, verùm nefanda adscribunt Deo. At quia amplam illic habuimus de hac re disputationem, quam & supra cap. 1. super illud, Tradidit eos Deus, &c. summatim perstrinximus, nihil aliud nunc, quàm tædium commoueremus eius repetita iam repetitione. Idem ergo pollet hic indurare (vt illic apertissimis testimoniis & rationibus cõmonstrauimus) quod, permittere hominem, suam insequi naturalem inclinationẽ, qui abusus misericordia Dei, magis ac magis recrudescit: iuxta illud Pauli, Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitẽtiã te adducit? Secundum autẽ duritiam tuam & impœnitens cor thesau-

Notandum.

Lib.1. de nat. & gra. cap. 17.& 18.

thesaurizas tibi iram in die iræ. Et illud Iob Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia: Deus autẽ vtitur mala inclinatione naturali hominis, tũ ad alios bonos fines, tum etiam ad manifestandam iustitiam suam & potentiam, vt author est hic Paul. Vnde Orig. Vide inquit, quia non dixit. Ad hoc ipsum te feci, alioqui ad cõditorem referri videretur culpa: sed ait, Ad hoc ipsum te suscitaui: hoc est, vt per animi tui malitiã, quã tibi infrunitè & sine Dei timore viuendo quæsisti, & in alios irrogetur vtilis & fructuosa correctio, & in te ipsum ad posteritatis exẽplũ famosissimus cõferatur interitus. Multa alia in hãc sententiã superaddit.

Iob.24.

Orige.

Dicis itaque mihi, Quid adhuc quæritur? volũtati enim eius quis resistit?

Cùm quęstionẽ priorẽ expediuerit, videlicet, cùm à Deo iniquitatem omnem propulsauerit, gressum facit ad quæstionem secundam. (*Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur?*) Quidam & in hoc sensu locũ hunc glossant, vt, quæritur, idẽ sit quod, interrogatur, à verbo, quæro, hoc est, cùm tam proborũ, quàm reproborũ nulla sit causa præter vnam Dei voluntatem, quid præter hanc alia quęritur. At nulla potest ratione consistere interpretatio hæc, neque cum præcedenti verbo, Dicis itaq; mihi, quod est verbum cuiuspiã redarguentis Apostolum, neque cum subsequẽti, Voluntati eius quis resistit? Præterquam quòd verbum Græcum nõ id quod, quæro, significat, sed idẽ quod, conquæritur, seu reprehendit, seu accusat, vel culpat. Est ergo hic verbum, quęror, actiuè significationis, vt subintelligatur, Deus. Itaq; quæstio secunda est quæ à reprobatis proponitur, veluti ab Esau & Pharaone. Esto Paule Deum ab iniquitate tutatus fueris, propterea quòd citra debitum cui vult miseretur, & quem vult indurat, saltem hac tua postrema sententia, & nos quoq; protegis excusasq; ab iniquitate. Neq; est cur Deo cõqueratur de nobis. Nam si tales nos ipse fecit, cui potestati nemo potest resistere, & vbi nulla est libertas, nulla subesse potest culpa, nulla sumus reprehẽsione digni, magis quàm cœli rerumq; naturalium vniuersitas, in quibus necesse est id peragi quod de illis Deus statuerit. Atqui relatiuum, eius, vbi ait, Voluntati eius quis resistit, edocet verbo, conqueritur, Deum subiici, quem relatiuum refert: aliàs dixisset, Dei.

O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam.

Eneruat ac dissoluit quæstionẽ per aliam interrogationẽ, qua obturare cõtendit eorũ ora, qui ita insaniũt. Atqui verbũ Græcũ nõ est simplex, respõdeas, sed, compositum, contra, seu ex aduerso respondeas, hoc est, contradicis & aduersarius es. Id quod & Chrys. adnotauit. Et Orige. distinguit inter fidelem seruum, qui volens intelligere ea, quæ decẽt, Deum interrogat, sicuti vir desideriorũ Daniel, & eum qui causa disceptandi cum Deo submurmurat aduersus ipsum: ille enim dũ quærit, inuenit, iuxta diuinũ promissum, hic autem (quẽ subnotat hic Paul.) increpatione potius dignus est, quàm responsione. Igitur vt ad interpretem reuertamur, respondeas, dixit, pro eo quod est, responsare, id est, obmurmurare: vnde responsatores famuli dicuntur, qui contra dominorum iussa, sua remittunt responsa. (*Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic?*) Græcè non est pronomen, se, sed meritò adiectum est eluci dationis gratia. Attamen verba hæc nõ tam diluendæ præsenti quęstioni cõgruere videntur, quàm superioris responsum confirmare. Qua verò ratione ad huius quoque solutionem pertineant, dicemus protinus. Igitur quoniam inde iudicari Deus poterat à filiis huius seculi non esse custos æquitatis, quòd cùm pater esset omnium per creationem, alios destinasset ad regnum, alios ad exilium, respondet Paul. per aliam similitudinẽ sumptã ab arte figulina. Illic enim cùm ante operationẽ artificis massa illa lutea vna sit prorsus, eadẽq; informis, atq; eiusdẽ penitus qualitatis, tota ratio diuersarum formarũ in opere resoluitur in ingenium arbitriumq; artificis, qui pro libito suo aliud vas facit honorificum, aliud verò inhonorũ. Ob idq; nullum eorum conqueri de artifice potest, cur id tale finxerit: existeret enim in prõptu ab illo respõsio, quia nihil in te meriti fuerat, ob quod te aliter efformare debuissem. Et hoc est quod subdit Apostolus. (*An non habet potestatem*

Chrysost.

Orige.

Luc.11.

testatem figulus luti.) Hoc est, plenum ius & arbitrium: nam id possumus, quod iure possumus. (*Ex eadem massa.*) Hoc est, nullam in se habente meritorum discrepantiam. (*Facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?*) Quidam tanquam venustius sit pulchriusq; schema, vertunt, aliud quidem vas in decus, aliud verò in dedecus. Interpres verò maluit proprietatem seruare Latini sermonis, quàm affectare venustatem: atqui, decus & dedecus ad honorem & inhonorationem attinent, quæ ex rebus gestis comparãtur, id quod rei præsenti, in nondum natis, minimè quadrabat: honor verò & contumelia, etiam vbi nihil præcesserit meritorum, locum habet, transferturq; ad vasorum vsum. At verò quò lucidius patescat similitudo, non est referenda ad creationem hominum ex nihilo: nam quanuis & respectu talis creationis simus Deo, vt lutũ in manu figuli, vt habetur Iere. 18, nempe, vt possit nos dissipare, sicut vasa figulus. Attamen in naturalibus omnes Deus plasmauit æquales: sed contemplanda est hic natura iam creata, quæ nullum ius habet ad gratiam, eò quòd gratia & gloria supernaturalia sunt beneficia Dei. Hic itaque lucescit exemplum: nam sicuti in massa luti nihil est, cur ex hac particula hoc figulus informet vasculum, & ex alia diuersum, præter solam eius voluntatem, ita neq; in mera natura nostra, cur hunc approbet, illũ verò reprobet, aliquid existit. Quin verò si naturã tam angelicam, q̃ nostrã in sua primæua creatione meditemur, perspicacius erit exemplum. Destinauit enim Deus ab æterno totã angelicam naturam totamq; humanam, nisi per primos parentes stetisset, in gratia creare, quod semẽ est gloriæ: tales enim creauit tam angelos, q̃ primos parentes, talesq; omnes posteros condidisset. Vbi ergo parentũ culpa inde sumus filij deiecti, iam genus nostrũ nõ in puris naturalib⁹, sed tanq̃ infectũ lutũ cõsyderãdum est, & à diuina gratia reiectum. Quocirca si quos vult, in eandẽ gratiã restituit, eosdemq; ad gloriã perducit, alios verò in sua culpa relinquit, nõ est cur isti conquerãtur, potius q̃ vilis massa, cur non in vas decorum elaboratur. Si enim purissimũ aurũ in vas turpe conflaretur, haberet forsan vnde posset cõqueri. Quòd autem vile lutũ non efformetur in regiam phialã, nulla apparet iniurię ratio. Vnde postq̃ propheta deplanxit, quẽadmodum inquinatus esset populus, vti pãnus mẽstruatę, tunc subdit, Et nũc dñe pater noster es tu, nos verò lutũ, & fictor noster es tu, &c. Qua ergo de causa, etsi Apost. hic, vbi agit de natura nostra dum informis est, & carẽs supernaturali dono, totã cõparat massæ luteæ, tamen vbi ad Timo. de eadẽ loquitur, post præ destinationẽ & vocationẽ cõsyderata, diuersitatem vasorũ cõmemorat, In magna enim, inquit, domo nõ solùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. ¶ Sed restat hic tamẽ grauissimũ dubium, quòd Paul. nõ solùm consultò nihil ad præsentẽ quęstionẽ respondet, verùm astutè (si fas esset de Paul. sic fari) videtur ad superioris responsionẽ diuertere & subterfugere. Etenim, vt in suo persistamus exẽplo, licet vas in dedecus efficũ, nõ posset figulũ postulare & accusare de iniqtate, quod tale id finxisset, cui nihil debebat: tamẽ si figulus increparet figuram & vilitatem vasis, meritò posset seipsum excusare, imo culpam in artificem respergere, cui libitũ fuit, ita illud plasmare. Pari modo sensualis ac reprobus homo posset dicere Deo, Esto nihil in te sit iniquitatis, q̃ me ita condideris, tamẽ non est, cur me insimules, ac vituperes, quòd ego talis sim, qualẽ tu me fecisti. Debuisset ergo Paul. ad hoc secũdum respondere, & non elabi & refugere ad primũ. Bone Deus, quanta hic comminiscuntur isti Lutherani absurda & prorsus inopinabilia. Audi inter alios Bucerum hoc loco, vbi contendit obduratos hoies ac reprobos, authore Deo, imo cogẽte Deo, patrare mala, & nihilo minus peccare. Quod licet nobis, inquit, non sit intelligibile, est nihilo min⁹ verissimũ, ob idq; Paulũ ait, nescisse quid respõderet. Audi ergo Lutheranũ istum, quonã sensu legit hoc verbum, volũtati eius quis resistit? Voluntati Dei volentis Pharaonẽ, aut quemuis aliũ scelestum peccare, quis resistet? quasi dicat, necessariũ est vt peccet, vt ad id compulsus. Quocirca Deus ita, inquit, Pharaonẽ induruauit, vt voluerit ne iussui suo obtemperaret: imo Deus ipse fecit, vt nequam ille ei repugnaret: atq; adeò dum nõ obtemperabat, faciebat id quod volebat Deus, eum facere. Imo verò neq; permittere Pharao potuit exire populũ, Deo sic disponẽte. Neq; id de reprobo tãtũ Pharaone ausus est adstruere, sed & de Dauide idẽ pergit confirmare: scilicet quòd Deus immisit in cor eius, vt recenseret populum, quem ideo necessariò numerauit, aliàs Deus fuisset, inquit, frustratus in opere suo. Et nihilo minus tam pharao, q̃ Dauid grauiter peccauerunt. Quòd si hanc inhærentiam

Elucidatio similitudinis.

Iere. 18.

Esa. 64.

2. Timo. 2.

Dubitatio.

Lutherani.

tiã culpę in opere necessario intelligere nequimus, nihil inquit, miremur, dicẽte Paulo. O homo tu quis es? credere nihilo minus incunctanter tenemur. Vide istorum portẽta, & consydera, vt non eis desint patulæ aures, inquas talia euomãt. Nam, vt complura quę capitulis nuper citatis lib. 1. de nat. & grat. aduersus hęc mõstra coniecimus, interim prętermittamus, ecquis cogitare valeat, vt cùm Deus per Mosen Pharaoni tam instãter imperitaret dimittere populum, non id intẽderet, quod præcepto exprimebat? esset enim tunc præceptio illa fictitia, quæ Deum non decet. Iam si Deus volebat, vt Pharao non obtemperaret, tunc non obtẽperans pręcepto Dei, obtẽperasset nihilo minus eius voluntati, atq; adeò peccãs non peccasset, quod est contradictio. Ad hęc, si in eius potestate nõ erat populũ dimittere, cogente Deo, obstanteq; vt non dimitteret, tunc pręterquàm quòd non peccabat, respondeant isti nobis, ad quid Deus præcipiebat, vt dimitteret? Aiunt, vt Deus manifestam faceret potentiã suam. Sed profectò in prõptu est manifestũ inconueniens. Ita enim condecebat Deum ostendere suam virtutem & potentiã, vt non posset redargui iniquitatis, sed laudaretur de summa iustitia: at dominus, qui seruũ prius cathenis colligaret, moxq; incedere iuberet, & quia iussa non faceret, flagellis vsq; ad necem verberaret, non posset nõ iniquissimus haberi. Virtus ergo Dei in Pharaone ex eo fuit commendatissima, quòd summa erat iustitia, exterminare hominem vsq; adeò renitentem, non solùm iussui, sed voluntati eius & intẽtioni, cùm obedire potuisset. Quin verò, si nõ erat intentio Dei, Pharaonem emollire vt pareret, ad quid ita sensim & per gradus adhibebat flagella, dum eius iussa retrectabat, remittebatq; quoties obediebat, promittens dimittere populũ. Quinimo, vt optimè adnotauit Orige. adeò erat propositum Dei obduratum illum nequam emollire, vt quadantenus emolliuerit, cùm semel scilicet atq; iterum cõfessus peccatum suum, ire eos sinebat in desertum iter trium dierũ. Sed indurabat rursus, inquit eum Deus, dum largitate suę misericordiæ indulgebat ei, permittendo sequi suam pessimam inclinationem, vt ait Paul. Tu autem secundum duritiã tuã, &c. Et hoc ipsum est, quod Augu. in de gra. & libe. arbitr. cap. 21. significat, vbi ait, Deum quosdam inclinare ad mala pro suis meritis. Nam quòd non solùm non cogat, vt isti volunt, verùm neque directè inclinet, expressè ipse docet in lib. de prędest. & gra. cap. 14. his verbis, Si piè de Deo, sicut expedit, sentiam⁹, etiam Pharaoni datam misericordiam reperimus. Et cap. 15. Inter Nabuchodonosor & Pharaonẽ nihil aliud discriminis dignoscit, quàm quòd cùm ambo flagellis clementer fuissent admoniti, alter manum Dei sentiens in recordatione pprię iniquitatis ingemuit, alter libero contra Dei misericordissimã veritatem pugnauit arbitrio. Quocirca in libro ad Simplicianũ discretè adnotauit, quòd nõ sicut dictum est, non volentis neq; currentis, sed miserentis est Dei, ita etiam dictum est, Non volentis neq; currentis, sed obdurantis est Dei. Quòd si istorum vesaniam adhuc refricare lubet, nunquid non reprobi iussa Dei legitimè faciunt, quorum ideo opera sunt ei accepta? Quis dubitet? Tunc ergo intentio eius est, vt illi, quanuis reprobi, eius obsecundent voluntati: ergo quãdo obedire renuũt, eandem habuit Deus intentionem, cui planè resistunt. Ad hæc. cum prædestinatis aliquid Deus iubet quod non faciunt, nonne intẽtio præcipientis nihilo minus fuit, vt facerent? Quæ ergo apparentia est, vt non sit idem ei propositũ in reprobis. In summa, si aliquos Deus ita reprobat, vt eosdem ad malum cogat, neq, salutem eorum cupiat, neq; velit vt sibi obtemperẽt, tunc non erit verum, quòd Deus vult omnes homines saluos fieri, neq; vniuersis diceret. Cõuertimini ad me. Et, Venite ad me omnes. Neq; de vniuersis iniquis adeò per prophetas & apostolos in vtroque testamento cõquereretur, quò iussa sua excutiãt, negligantq; redire ad cor. Igitur cùm nos Iacõbus palam doceat, Deum intentatorem malorum esse, cõstitutissimum nobis sit Theologorum axioma, q̃ Deo authore nemo fit deterior, quãtò minus Deo coactore & compulsore. Quocirca licet sacris elogiis doceamur. Deum quosdam excęcasse & indurasse, haud tamen vsquam legitur, quòd Deus voluerit, vel intẽderit eorum peccatũ. Nam cùm peccatum nihil aliud sit, quàm dictum vel factum, vel cogitatum cõtra legem Dei, quæ regula est ęternæ mẽtis diuinę, tanta est repugnãtia, Deum velle peccatũ, quãta ipsum velle aliquid cõtra suam ipsius voluntatem & regulam. At his & pluribus dimissis, quę locis citatis aduersus Lutheranos de hac re cumulauimus, reuertamur ad secundam quæstionem Pauli, cur scilicet Deus conqueritur de iniquis, quos ab æterno ipse repro-

Orig.

August.

Iacob. 1.

reprobauit. Porrò autem legitima respõsio est, inde esse laudabiles qui bene agunt, & culpabiles iniquos, nempe omnes delinquentes, siue reprobi sint, siue prædestinati, quòd neque prædestinatio neq; reprobatio necessitatem nobis imponit, neq; tollit libertatem. Nam vbi nulla est libertas, nulla profectò, vt sæpenumero diximus, excogitari potest ratio vel meriti, vel culpæ. Et, vt existimo. ideo Pau. hoc tacitus præteriuit respõsum, quia non dubitauit, cõpertissimum esse omnibus naturali lumine. Tametsi neq; illud omnino subticuit: quin verò in proximo statim textu illud nobis suggerit. At quia libertas arbitrij sine speciali auxilio Dei nihil potest boni agere, qd' sit vitę æternæ meritorium, reuersus prius est per metaphorã figuli ad priorẽ quæstionem, cur alios iuuet, alios verò minimè. De qua quidem re hoc cumprimis consyderandũ est in præsentiarum, quòd licet prima causa, cur illos adiuuet, sit eius voluntas, tamen quòd alios deserat, causa est voluntas eorum propria: iuxta illud Oseę, Perditio, tua Israel: tantùm ex me auxilium tuum. Documentum enim hoc altissima mente obseruandum est in hac materia: in hoc siquidem pũcto, solutio posterioris huius quæstionis cõsistit: nẽpe quòd propterea reprob' accusandus venit corã Deo, quòd liberè delinquit, perq; eũ stat, quò minus ipsi opem Deus ferat, scilicet quia nõ auscultat eius monitis, neq; assentit inspiratì & auxilianti. Quæ quidem solutio ex subiũctis verbis Pauli liquidò colligitur.

Osee. 13.

Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiã suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam.

Concludit vtique Paul. vt sibi mos est, quæstionum solutionem. At verò trunca tibi & manca videatur oratio & pendula, alterius vtique appetens membri. Est enim cõditionale antecedens absque consequenti. Quamobrẽ nonnulli nõ transferunt, Quòd si, sed assertiuè, Siquidem volens Deus, &c. Attamen licet patentior fuisset tunc sententia & facilior, non tamen seruata fuisset fides interpretationis. Nam & Græcè oratio ipsa Paulina habet schema hoc mutilum: id quod Orig. etiã Græcus adnotauit. Quocirca vt lib. 1. ad Simplic. ait Aug. Ex superioribus desumendũ est membrum, ad quod hoc referatur, hoc pacto, Quòd si Deꝰ volẽs ostendere irã, &c. sustinuit vasa irę, &c. quis es tu ô homo qui respondeas Deo, seu, nunquid potẽs est figulꝰ, &c. Vel supplẽdũ, cur tu iniquitatẽ impingas Deo? Atqui etsi persistere videatur Paul. in sola priori quæstione terminanda, quod quidem facit prius quãtum ad reprobos, & posterius quantũ ad prędestinatos, subdit tamẽ aperta verba, per quæ & secunda etiam quæstio dilucidatur. (*Quod si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam.*) Ecce bimembrem finem Dei & propositum in reprobandis hominibus, inque eorum malis perferendis, scilicet primùm vt ostendat iram, hoc est, iustitiam vindicatiuã, quæ speciem habet irati iudicis. In Deo enim (vt super illud, Reuelatur ira Dei, adnotauimus) nec passio est vlla, nec passionis imago, sed tamẽ effectus vltricis iustitiæ similes sunt effectibus iræ nostræ. Sed nõ ait, vt exerceat iram, ne videretur Deum ita depingere, qui irasci cuperet, sed vt ostenderet, hoc est, patefaceret suam iustitiam. Finis nanq; Dei extra operãtis, manifestatio est suæ bonitatis, aliarumq; eius perfectionum. Bonitatis autẽ duplex est ratio, nimirum iustitia & misericordia: quarum vt primam ostenderet, reprobauit quosdam, alios verò prædestinauit, vt patefaceret misericordiã. At non solùm, inquit, volens ostendere iram, sed adiecit secundò, Et notam facere potentiã suam. Nam etsi in operibus misericordiæ, vt in creatione mundi, & in redemptione, latè pateat eius potentia, ait tamen, notam Deum potissimùm facere suam potẽtiam in malorum punitione, ob id, quòd eadem potentia videtur occultari. dum eosdem tolerat in hac vita. Dum enim conscelerati & impij tam nefandis facinoribus Deum irrident, qui altissimo id silentio dissimulat, cogitare possent filij huius seculi, causam dissimulationis esse, quòd non est in eo potentia, qua se posset vlcisci. Hanc ergo potẽtiam notissimam Deus faciet in die irę, vbi eosdem, veluti fauillam efflabit in ignem æternum. Nam licet in hac vita nonnunquã etiam animaduertat in malos diuersis flagellis, id tamen fit perquàm raro: neq; semper apertè constat, vindictam esse Dei, nisi rarissimè, vt in inundatione orbis, & in Sodomorum exustione, & huius generis quibusdam.

August.

(*Sustì-*

(*Sustinuit in multa patientia vasa iræ.*) Speculare hìc attentè lector discrimen inter prædestinationem & reprobationem, quod est primum respectu finis: finis enim reprobationis est, ostensio irę, prædestinationis verò, ostensio misericordiæ. Quapropter & vsus est quoq; diuersus: nam vtitur Deus ira in alteros, erga alteros verò, misericordia. Sed est tertiò discrepantia ex parte præparationis Dei. Quos enim prędestinat, eosdẽ & præparat ad finem, nempe vocando, iuuando, & per bona opera promouendo: quos verò reprobat, non item præparat ad damnationẽ. Nam opera mala ob quę dãnantur, sua ipsorum sunt propria. Et ideo non ait hìc, quòd volens ostendere iram, voluit reprobos facere vasa iræ, & aptare in interitũ: imo vt ostenderet illorum opera adeò esse proprij ipsorũ arbitrij, vt sint contra suam ipsius Dei voluntatem, ait, Sustinuit. Et alludit ad Pharaonẽ, in quo omnes pertinaces cumulantesq; peccata peccatis subnotat. Quos Deus non protinus de medio tollit, sed sustinet procrastinando vindictam. Et quãtum ad ipsum quidem spectat, vt sua benignitate (iuxta verbũ Pauli cap. 2.) & longanimitate ad pœnitentiam adducat, sed durities eorũ est in causa, vt per accidens Deus velit in ipsis ostendere cumulatius iram suam. Quos ideo vocat, vasa iræ, sicuti contraria ratione dicitur, vas electionis. Perseuerat enim in exemplo figuli, vt quos appellauerat vasa contumeliæ, cognominet nunc vasa iræ: id est, qui se capaces fecerunt, qui replerentur ira Dei. (*Apta in interitum.*) Hoc est, non quòd eos Deus aptauerit, sed quòd inuenit illos per se ipsos aptatos. Huc ergo si Lutherani liberius oculatiusque inspicerent, planè agnoscerẽ, quàm Deus neminem vult delinquere cõtra præceptiones suas, vt commentabantur superius in verbo, Voluntati eius, Quocirca neminem excæcat aut indurat, nisi eundẽ sustinendo in multa patientia. Atqui hisce verbis soluit Paul. secundam quęstionẽ, Quid adhuc quæritur? Quæritur enim Deus, eo quòd non ipse est causa nostrorũ criminum, sed nostra voluntas, quam ipse in multa patientia sustinet. (*vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam.*) Perspice diuersum finem, vsum & præparationem prædestinatorum. Finis enim est, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ, vsus autem, in vasa misericordiæ, hoc est, implendo illos misericordia: quos suprà appellauit, vasa honoris. Sed quantum ad præparationem, cùm de reprobis præmiserit, quòd sustinuit eos vt vasa aptata in interitum, de prædestinatis subnectit, q; ipse præparauit eos in gloriam. Ambro. autem quanuis ait hìc, quòd Deus, sicut malos præparat ad interitum, ita & bonos prępparat ad coronam, sanè audiendus est: non quòd Deus sit causa reprobis suorum scelerum, sed quòd eos destinauerit in interitũ ob sua ipsorum delicta. Conclude ergo pendulam orationẽ, vti diximus, Quod si volens Deus sustinuit, &c. Tu quis es ô homo qui respondeas Deo?

Discrimẽ inter prædes. & repro.

Lutherani.

Ambro.

¶ Verumenimuero cũ inter exponẽdũ nequiuerimus cõmodè grauiora discutere, non possumus non tantisper digredi, quò illa dilucidemus. Cõsistunt hęc autẽ in tribus punctis. Primùm circa illa verba, Cùm nondum nati fuissent, &c. Non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, dubitatio est, vtrum vera sentẽtia, indubitataq; sit, quam hic Paul. constabilire videtur. Nempe quòd sine aliquo meritorũ respectu quosdam Deus ab æterno prædestinauerit, alios verò reprobauerit. Alia duo pũcta sunt quę in duabus subiũctis quæstionibꝰ attigit Pau. videlicet, an vel Deus ab iniquitate excusetur, vel homo à culpa. Haud tamen est animus, omnia scholastica huc euocare, sed ea prorsus quæ pro ratione horũ temporum arbitror necessaria. Prodierũt nanq; multi sub hoc ętatis, non modò ab hæreticis, verùm & à nobis, noua quędam euulgantes de hac re, quæ sunt animaduersione digna. Exordiar ab iis igitur, quæ vsq; ad hęc tempora constitutissima fuere semper, ac receptissima inter Theologos, vt per illa, neotericorũ commenta examinẽtur. Et primùm omnium, vt à significatu verbi, prædestinatio, initium petãmus, illud iam & cap. 1. & cap. item. 8. aperuimus. Est enim prædestinatio pars quædam subiectiua, & species prouidentię. Nam cùm prouidentia ordinatio quędam generalis sit rerũ & ęterna in suos ipsarũ fines, siue naturalis finis sit, siue supernaturalis, prędestinatio (vt in vsu est inter sacrorũ mystas) est particularis destinatio rationalis creaturę in suũ supremum finem, ad quem supra naturam suã ductu & fauore Dei perducitur. Reprobatio verò est æterna quoque voluntas Dei permittendi quosdam per suum liberum arbitrium aberrare ab illo vltimo fine. Vnde prædestinationis finis (vt hic edocet Paul.) est ostensio gloriæ & misericordiæ Dei: re-

Digressio de prædestinatione.

Tria pũcta.

Prædestinatio quid sit.

probationis verò manifestatio iustitię ipsius & patientiæ. Quarũ neutra quicq̃ ponit in homine, sed tantũ in Deo: licet executio prędestinationis, vt iustificatio & glorificatio, aliquid ponat in prędestinatis. Et vt interim de reprobatione sileamus, quantum ad prædestinationem attinet, hoc semper rem hanc fecit dubiam: nępe quòd si Deus pro suo beneplacito absque vllo meritorum momento quosdã peculiariter prædestinaret præ allis, appareret tũc Deus personarum respector: & pręterea quòd non videtur stare posse libertas arbitrij vnà cum tali prędestinatione, vt quęstionib⁹ subsequẽtibus disputabimus.

Prædestinatio nil ponit in nobis.

Prima ergo quæstio est, an Deus ab ęterno quosdã gratis, hoc est, absq; operibus, vt causa, pręuisis, prædestinauerit, aliis prætermissis, de quorum reprobatione post habebitur sermo. Circa hanc quæstionem (ne altius, q̃ pro commentariorum ratione disputationẽ repetamus) post definitionẽ Ecclesiæ aduersus Pelagium, diffiteri nequit, qui fidem catholicam confitetur, prędestinatos fuisse homines absq; operibus, saltẽ pręcedẽtibus gratiam: hoc est, absque eo, q̃ præuisa illa opera, vera causa extiterint. Est enim in homine duo genera operum consyderare, scilicet gratiam præcedentium, & gratiam consequentium. Quàmobrem miror quosdam, quendã præsertim interpretem Chrysostomi, iam supra cap. 1. à nobis subnotatum, qui continenter per sua hic scholia in hac hæret sententia, in quam & Chrysostomum cogere pertẽdit, quod nulla sit prędestinatio, tali modo, quo eam scholastici cõstituunt, scilicet absq; operum pręuisione & causa: quin verò pręuisa bona opera fuerint, inquit, prędestinationis causa. Et quia video opinionem hanc sensim irrepere nunc tẽporis in quorundã animos, molior ostendere, q̃ si de operibus pręcedentibus gratiam intelligatur, vel de dispositionibus ipsis & assensu nostro, qui necessarius est in adultis cũ auxilio Dei ad iustificationẽ (in quo iste sensu palàm illam defendit) Pelagianus error sit manifestarius, cap. 1. & 8. dicebamus. Et primùm supponamus publicam Christianorũ confessionem, nimirũ q̃ diuino cõspectui in sua ipsius ęternitate pręsentes fuerint & pręuisæ creaturæ oẽs rationales cũ suis operib⁹: cognitio etenim illius, qui vocat ea quæ nõ sunt, tanq̃ ea quæ sunt, nihil pendet ex tẽpore, cùm in sua ęternitate nulla sit successio, sed omnia vti præsentia cõtuetur. Præteritũ nanq; & futurũ differẽtiæ sunt tẽporis nostri. Neq; vnq̃ quicq̃, vel nouit, quod nõ ab æterno nouerit, vel voluit, q̃ non semper voluerit: esset quippe aliâs naturę mutabilis: cũ tamẽ de se ipse enũciet, Ego Deus, & non mutor. At quia diximus, pręuisas illi fuisse creaturas, nõ solũ intelligimus, visas anteq̃ sint, sed visas etiam, anteq̃ ordinarẽtur in suos fines: visione autẽ simplicis intelligentię, vt cap. superiori exponebamus. Vidit, inq̃, Deus hoĩes & eorum finem atq; opera, anteq̃ eosdẽ ordinaret in talem finem, ad quem præuia eius gratia venturi erãt per talia opera: sed tamen cognitio enunciatiua qua iudicat, cõsecuturos nos esse tales fines, non pręsupponitur prædestinationi, sed effectus illius est. Etenim, si verum est, quod cap. superiori dicebamus, prius natura videt personas, post iudicat, bonum esse ad talem finẽ perducere, & post ideo easdẽ ad eundem finem prędestinat, iuxta verbum Pauli, Quos præsciuit, & prędestinauit. Post tandem iudicat obtenturas fore tales fines respectu tẽporis nostri, vel obtinere respectu suæ ęternitatis, vbi nihil est futurũ. Cùm hic tamẽ audis, ante, &, post, nullam in Deo suspiceris successionem actuum, sed signa tantũ agnosce naturæ. Secũdò supponamus, quòd illa præuisa opera non possunt esse causa prędestinationis, quãtum ad eius substantiã: hæc enim est diuina essentia, quę causam sui habere neqt. Quęstio ergo est, vtrum pręuisa opera bona, causa extiterint prædestinationis, quantũ ad effectum. Hoc est, Vtrum propter illa opera statuerit, illos ad gloriã perducere, gratiamq̃ suã & auxilia impartiri. At qui, vt distinctior fit, luculentiorq̃; disputatio, intelligi hoc potest, vel de operibus præcedẽtibus gratiam, vel de eandẽ subsequentibus. De præcedentibus inq̃ non tẽpore dum homo est in peccato: de illis enim, cùm vel mala sint, vel non Deo accepta, nulla est dubitatio. Sed intelligũt isti de illis, quas proximas dispositiones vocamus ad gratiam: quales sunt assensio nostra, motusq̃; fidei, spei & pœnitentię per inspirationem Dei: affirmãt, inquam, isti, quòd Deus statuit restituere in suam gratiam eos, quos præuidit assensuros ei⁹ monitis & pręmotrici voluntati. Ad horum autem impugnationem statuamus exemplum in conuersione Magdalenæ, de qua planius informabitur argumentum, hoc pacto, Aut nullam isti agnoscunt rationem veræ causæ prędestinationis in illis actibus cõuersionis Magdalenę, nisi hoc tantùm, quòd Deus constituit

Prima quæstio.

Cõtra Benedictinũ quẽdãpatrẽ aliis catholicum.

Mala. 3.

Secundum suppositum.

Primum suppositum.

tuit impendere gratiam suam eis tãtùm, qui non renuerent, sed annuentes præberent illi assensum: & hoc profectò nemo inficias iuit vnquam: neq; adeò esse quis potest ingenio obtusus, vt hoc neget: quandoquidem luce sit euidentius, eodem modo statuisse Deum reconciliare homines, quo re vera in tempore reconciliat: reconciliat autem adultorum neminem, nisi liberè assentientem & per suum auxilium dispositũ: ergo talibus pręcisè in sua æternitate statuit huiusmodi gratiam elargiri. De adultis siquidẽ loquimur. De hoc ergo nulla est disputatio, nisi quòd discerniculum fieri debuit inter infantes & adultos, nam illi absq; vlla suorum operum pręuisione prædestinati sunt. Aut verò vllam in illis actibus conuersionis agnoscunt verã causam prędestinationis, vt planè affirmant, in hoc enim versatur quæstio: & hoc proculdubio Pelagianũ dogma est: id quod sic manifestum fit. Qui diceret, quòd iustificamur ex huiusmodi operibus, quomodocunq;, seu tempore, seu natura pręcedentib⁹ gratiam, publicus esset Pelagianus, Cùm ergo Deus ab æterno destinauerit homines ad suscipiendum eo modo gratiam, quo suscepturi eam sunt, absq; vlla dubitatione fit consequens, quòd pręuisio operum quę in re nõ erant futura, causa gratię, non fuit causa prędestinationis ad eandem gratiam: atq; adeò subsequitur, vt quicunq; adstruxerit Deum prædestinasse hominem propter præuisa illa opera, sit ipse Pelagianus. Atqui hęc est ignorantia quę istos fefellit, videlicet quòd non consyderauerunt, vnam eandemq̃ esse rationem & prędestinationis & iustificationis: & per hanc quæ in tempore fit sumendum esse illius iudicium. Quapropter illi, qui defendunt meritum de congruo, antecedẽs gratiæ, sequenter opinantur, pręuisa merita suisse etiam illo modo causam prædestinationis: puta de congruo. Instruximus autem li. 2. de natura & grat. capitu. 4. copiosam disputationem aduersus hanc opinionem meriti congrui in peccatore, quam profectò egerrimè congruere censeo (ne peius dicam) non modò sanctis doctoribus, sed sacris literis & conciliis. Commonet enim Augustinus Hypog. lib. 3. super illud Ephes. 2. Cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, non esse in peccatore aliter meritum, quàm in mortuo. Et Paul. absolutè ait, Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Et, Si ex meritis gratia, iam non est gratia. Et in Concilio Arausicano cap. 25. Ipse Deus nobis, nullis præcedentibus bonis meritis, & fidem & amorem sui inspirat. Cui nunc decreto Concilium Tridentinum subscripsit. Adde, quòd in peccatore sicut nihil est condigni meriti, ita neq; congruitatis ad gratiã, sed Deo congruit misericordiam impendere auscultantibus vocationem suam: iuxta illud Psalmi, Misertus est dominus timẽtibus se. Et quod peius ab ista opinione audio est, quòd expressis verbis patronus eius confitetur, nisi ponatur hęc dispositio de congruo ex naturalibus, difficile esse saluare, quòd apud Deum non fit acceptio personarũ. Etenim ad hoc suum argumentum, quod faciebat Pelagius, non hoc sancti Patres respondebant, quod certè respõdissent, si tale agnoscerent meritum congrui: sed respondebant, acceptionem personarũ nullam esse, nisi vbi vlla est ratio debiti. Attamen, vt ad neotericos istos authores reuertamur, hi profectò, nihil distinguentes de congruo, verã causam prædestinationis adseuerant in operibus nostris pręuisis concurrentib⁹ cum auxilio Dei ad iustificationem: qui ideo fateri coguntur, eadem exhibita opera causam esse iustificationis: atque adeò ad scopulum Pelagianum adiguntur. Fatemur autem illa dispositoria opera concurrere in genere causæ materialis, à qua non mouetur Deus, neq; ad prędestinandum neq; ad iustificandũ. Sed est præterea argumentum efficax, quòd cum opera illa, quatenus pręparatoria sunt ad gratiam, effectus sint prędestinationis, quia fiunt per auxilium speciale Dei mouentis nos in prędestinationis finem, nequeunt, vel esse, vel dici causa ipsius. Quocirca quicquid isti offendissent, vel in Chrysostomo, vel in alio quouis Patrum, quod hanc sententiã auersari videretur, fateri potius deberent id se non percipere: quàm catholicam definitionem Ecclesiæ aduersus Pelagium diffiterentur. Quæ quidem Ecclesia consultis omnium Patrum scriptis dum pronunciauit, iuxta sententiam Pauli toties inculcatam, non iustificari nos ex operibus, ex consequenti sanciuit, neque ex eisdem prædestinari. In cuius testimonium hunc potissimum locum euocabant, vbi ait Paulus, Cùm nondũ nati fuissent, &c. cum aliis quę hic in eandem sentẽtiam profert. Sed vide quò hunc bonum patrem sua pertraxerit opinatio. Etenim in scholio ante hęc verba, Cũ nõdũ nati essent, &c. cõfitetur, quòd si Paul. ex proprio sensu cuncta hęc lo quere-

Cõtra meritum de congruo.

Lib. 2. de na. & gra. ca. 4

August.

Tit. 3.

Psal. 102.

Cauillus.

queretur, non essent absurda, quæ de prædestinatione dixerũt Theologi, sed necessaria viderentur. At verò Paul. inquit, nõ ex se, sed ex Iudæorum concessũ hæc disputat. Et facit Chysostomum eiusdem sententiæ authorem, vbi ait, quòd Paul. hic quæsita dissoluit ex illis, quæ Iudæi negare non poterant. Et subdit prænotatus interpres, quòd hoc non aduertẽtes Theologi, ita de prædestinatione loquuntur, vt arbitrium tollant, & diuinas literas diruãt, &c. Conglomerat enim infinita absurda, quæ ex prædestinationis opinione iudicio suo sequũtur. Ob idq; in subsequẽti scholio cõcludit, causam prędestinationis ex parte nostri esse probitatem futurorũ operũ cum ope diuina. Vide inquã, cùm negare nullo colore valeret verbis his Paulũ pro Theologis sententiã de prædestinatione palàm cõstituere, negare perrexit (quòd nemo ante ipsum autus vnquã est) ex se eadem affirmare, quod Theologi, ait, debuissent animaduertere. Ac si scholastici primi rationẽ prędestinationis hoc loco agnouerint, & non potius Patres omnes & ecclesiastica cõcilia per hæc Paulina verba stabilissent aduersus Pelagiũ, iustificationem nostrã nõ fieri ex operibus: vnde (vt sæpe diximus) planè cõsequẽs fit, neq; prædestinationem, causam ab eisdẽ traxisse. At quod ait Paul. Cùm nondum nati fuissent, nec aliquid boni egissent aut mali, non ex operib⁹, sed ex vocãte dictum est, &c. quisnam vel mutire ausit, non esse propriã eius sententiam. Sanè cùm nihil prorsus aliud in hac epistola & illis quæ sunt ad Galathas, & ad Ephesios cõtendat, quàm quod hic planè affirmat, videlicet quòd nõ ex operibus, sed gratis per fidem & per gratiam Christi iustificamur, atque adeò prędestinamur. Neq; vlla est apparentia in verbis Chrysostomi in contrarium. Nihil enim aliud ait, nisi quòd vtitur Paul. testimoniis, quæ Iudęi inficiari non poterant. Iam verò si vsq; adeò constitutum est opinatoribus istis, quòd si prædestinatio causam nõ habet ab operibus liberi arbitrij, tunc Deus esset acceptor personarum, non reddens vnicuiq; iuxta opera sua, quid nobis de paruulis respõdeant prædestinatis, qui sacro fonte abluti, aliis pereuntibus, absq; vllo meritorum dicerniculo seruantur: certè nihil habẽt quod sibi prętexãt, nisi suffugiãt ad suam Pythagoricã commigrationem animarũ: nempe quòd puerorũ animæ suscipiant alia corpora, in quibus bona exhibeant opera, quorum causa prædestinati sunt. Sed de hac absurditate satis iam superius. Aliorũ verò fuit olim opinio aliquantulò tolerabilior: nempe, quòd præuisa opera iustorum fuerint in causa suæ iustificationis, non illa quidem quæ in puncto iustificationis concurrunt, sed tamẽ ea quę per vsum gratiæ subsequũtur. Vt puta quòd Deus eisdem penitus constituisset gratiam suam communicare, quos præsciuit bene illa vsuros: sicuti rex quisq; prouidentissimus eum donaret equo in bello, quẽ nosset strenuè illo pręliatum ire, illiq; arcem concrederet, quẽ existimaret constanter propugnaturum. In qua quidem opinione complures olim fuisse antiquorum, vel illud testimonio est, quod refert Prosper in epistola ad Augustinum sub his verbis. Illud etiam qualiter diluatur quęsumus, patienter insipientiam nostram ferendo, demonstres, quòd retractatis priorum de hac re opinionib⁹ penè omniũ par inuenitur & vna sententia, qua propositum & prędestinationem Dei secundum præscientiam receperunt, vt ob hoc Deus alios vasa honoris, alios cõtumeliæ fecerit, quia finẽ vniuscuiusq; præuiderit, & sub ipso gratiæ adiutorio, in qua futurus esset voluntate & actione præscierit. Quin etiã video plerosq; multos iam nunc temporis hanc opinionẽ plausibiliter suscipere & fouere. Nam aliàs percipere nequeunt, quo modo non sit Deus personarũ acceptor, & præterea quo modo prædestinatio nõ tollat libertatẽ arbitrij. Præterquàm quòd Paul. affirmat reddendum vnicuique iuxta opera sua, vbi explicitũ à nobis est, gloriam reddi meritis, quæ effecta sunt gratiæ. Est nihilo minus opinio falsa, & sapiẽtum iudicio, sacræ scripturæ aduersa. Cuius ratio est illa, qua iam nũc refutabamus præcedentem opinionẽ. Opera, inquam, quæ effectus sunt prædestinationis, nequeunt esse ipsius causa motrix & efficiẽs, de qua isti loquuntur: opera autem illa effectus sunt prędestinationis: nõ igitur sunt causa. Prædestinatio enim (vti diximus) est destinatio ad illum supernaturalem finem, quem naturę viribus attingere non valemus. Et ideo quodcunque nos mediũ illuc perducit, effectus est ipsius prędestinationis, id quod Paul. sapienter nos admonet, vbi prędestinatos nuncupat vasa misericordię, quæ Deus præparauit in gloriã. Quò fit, vt illa qua reconciliamus gratia, effectus sit prædestinationis: iuxta illud, Quos prædestinauit, hos & vocauit, & eosdem iustificauit, id est, quia prædestinauit, iustificauit.

Secunda opinio.

Prosper.

Opinio falsa.

Cùm

Cùm ergo opera quæ gloriæ sunt merita, effectus sint & munera eiusdem gratiæ, qua re ctè vtimur, fit, vt & eadem opera effectus itidem sint eiusdem prædestinationis. Atq; hic proditur latens fallacia. Concedimus enim quòd inter effectus prędestinationis vn⁹ est alterius causa, at nullus esse potest causa prędestinationis. Etenim vti architectus prænoscens præstituensq; prius finem, materiam subinde adparat, ita Deus, Iacob, v.g. prius prædestinauit ad vitã: ob idq; cõtulit ei gratiam, adiuuitque eius arbitrium, vt exhiberet opera, per quæ illuc perduceretur. Quæ idcirco opera tum effectus sunt gratiæ, tum & causa gloriæ. Quò demum fit, vt gloria quæ supremus est finis, sit quidẽ in intẽtione Dei, prima, sed tamen in executione postrema. Atqui hac ratione cohærent Pauli asserta, vti cap. 2. declarauimus, qui vbicũq; loquitur de gratia, illam ait gratis, & absq; operibus impendi nobis: vbi autem de gloria, illã propositam nobis esse adstruit propter opera. Est ergo paralogismus, dũ sic infers. Opera quæ vsus sunt gratiæ, sunt causa gloriæ: ergo sunt causa prædestinationis ad gloriã: sed hoc consequitur, quòd Deus prædestinauit nos, vt per hanc gratiam ac talia opera promoueret nos ad gloriam. Atq; hinc prętera conficitur argumentũ secundum cõtra istos. Etenim idem telum, quod in nos contorquent, in ipsos retorquebimus. Aiunt quippe, nisi Deus ob præuisa opera iustorum eos prædestinauerit, acceptorem esse personarum: hoc autem nec ipsi profectò excutere valent, nisi ratione nostra. Nam si merita illa ob quæ homines prædestinantur, non nisi pręueniente ope Dei fiunt, respondeant, cur è duobus, v.g. crucifixis latronib⁹ alteri proposuerit efficaciter auxiliari, alteri verò minimè. Re vera nulla extitit alia causa, nisi quia neutri quicquã debebat. Sed tertio loco argumentum est hoc, Reprobis, ea malè vsuris, sæpenumero confert Deus gratiam: ergo & quam largitur prædestinatis nõ confert, præuidẽs tanquam causam, bonũ vsum eius: eadem nanq; est ratio ex parte Dei communicandi omnibus gratiam suam. Nisi ridiculus quis dixerit, quando duo paruuli baptizantur, quorum alter reprobus est, alter verò prædestinatus, diuersis eos rationibus abluisse Deum ab originis labe, recepisseq; in gratiam suam. Vnde tunc præterea consequeretur, quòd gratia, prædestinato collata propter præuisa opera, minorem haberet rationem gratiæ, quàm illa quæ donatur reprobo omnimodè gratis. Adde quòd cùm prædestinatis ipsis sæpe & sæpius impartiat quoq; Deus gratiam, qua malè vtuntur relabentes in culpam, falsum est, quòd prędestinatorum gratia conferatur semper ob pręuisa opera. Atque adeò fit, vt nec prædestinatio fiat propter huiusce modi opera. Prætera argumentum est ineluctabile, quod in epistola ad Sixtum facit August. Gratia qua paruuli in baptismo abluuntur, qui ante rationis vsum obeunt mortem, haud illis impenditur ob præuisa opera, quæ nunquam facturi sunt: ergo neq; si essent victuri illam reciperent tali ratione: vnius enim rationis est gratia illa baptismalis. Nisi in hoc forsan deliramentum cum illis hæreticis quis præcipitetur, qui aiebant, referente in eadem epistola Prospero, quòd ex paruulis tales perduntur, talesq; saluantur, quales futuros illos in annis maiorib⁹, si ad actiuam seruarentur ætatem, scientia diuina pręuiderit. Quam vesaniam argutè in eadem epistola ad Sixtum, & in libr. de prædest. sanct. refricat, refutatque August. Nempe quòd Deus opera quæ nusquam erunt, vel coronet, vel puniat. Si enim Deus ei qui futurus erat bonus, illa causa per baptismum consuluisset, seruasset tunc illum profectò quoadusque talia bona opera præstaret. Neque si Deus vindicaturus esset mala opera quæ iustus perpetraturus erat, si superuixisset, vera esset sententia Sapientis, quòd nonnunquam iustus raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius. Ex his ergo illic Augustin. & libr. 1. contra Iulianum & sæpe alibi concludit, quòd prædestinatio non fit ex operibus neq; pręcedentibus neque subsequentibus. Id quod planè, silente etiam Augustino, Paul. ipse vbique proclamat, quippe qui absque vlla operum discretione omnia excludit à causa gratiæ. Ait, inquam, Non ex operibus iustitiæ quę fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Et si non ex operibus, iam gratia nõ esset gratia: & talia quàm plurima. Neque verò satis isti quid dicant perpendunt: nam si Deus nos prædestinat propter futura opera quę gratiã subsequuntur, necessarium illis fit, vt dicant quòd propterea quòd præuidit nos Deus dilecturos ipsum, dilexit ipse nos: quod quàm sit diuinis elogiis aduersum, nemo non videat, qui Ioannem & Paulum auscultauerit. In hoc

Ex effectib⁹ prædestinationis vnus est alterius causa.

Paralogismus.

Secũdum argumentum.

Tertium argumentum.

Quartum argumentum.

Tit. 3.

Nõ perpẽdũt quid dicant.

S 4 quip-

1.Ioan.4. quippe, inquit Ioãnes, est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Et Paulus hic infra, Quis prior dedit illi, & retribuetur ei. Et ad Ephe.
Ephe.1. Elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti. Non ait, quia præuidit nos sanctos, sed, vt essemus sancti. Cui consonat dictum Christi, Non vos me elegistis,
Ioan.15. sed ego elegi vos. In summa, si hanc præuisorum operum efficientiã agnouisset Paulus in ratione prędestinationis, eorum sanè meminisset operum, vel hic pro discrimine inter Esau & Iacob, vel infra cap.11. vbi discriminat inter Israel & Gentes, antequam in illam admirationem prorumperet, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei. Enimuero si præuisa opera causa fuissent prædestinationis, cessaret omnino ratio dubitandi, aliquam esse in Deo personarũ acceptionem, atque adeò nulla superesset admirandi occasio. Colligamus ergo tum demum, quòd cùm ex ordine, qui est in executione, iudicari debeat ordo prædestinationis, nequit absque periculo adseuerari, prę-
Sanctorum dicta in contrarium. uisa opera nostra in causa ipsius fuisse. Sunt nihilo secius complura sanctorum patrum scripta, quæ ante ecclesiasticam censuram aduersus Pelagium potuissent legẽtium animos, in diuersam fortè opinionem propel-
Orig. lere. Etenim Orig. super illud, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat, sciens, inquit, & prænoscens vniuscuiusq; motibus & proposito vtitur ad ea opera perficienda, quæ vniuscuiusque animus ac voluntas eligit: veluti paterfamilias, qui sagaciter contemplatus seruorum ingenia, singulos illis muneribus & officiis deputat, ad quæ aptos prænouerit. Et post illud, An non habet potestatẽ figulus, &c. Iacob inquit, quia mundauit semetipsum, fecit vas ad honorem, Esau autem, cuius animam non ita puram vidit, fe-
Chrysost. cit vas ad contumeliam. Et Chrysostomus super illud, Cùm nondum nati fuissent, interrogans cuius rei gratia in nondum natis vnum prę altero elegerit. Respondet, causam esse, quòd Deus non expectat, quemadmodum homo, vt ex rerum fine bonum iudicet aut malum, sed antequam quicquam geratur, nouit quòd hic malus, iste verò nõ malus sit. Quam quidem sententiam perpetuò defensat. Atq; in prologo super Malachiam
Hiero. Hiero. Omnino, inquit, Iacob dilexit, Esau autem odio habuit, quia Iacob pium, Esau autem sciebat futurum iniquum. Et super eundem textum Ambro. Sciendo quid vnus-
Ambro. quisque illorum futurus esset, dixit, Minor erit dignus, & maior indignus. Et inferius super illud, Miserebor, &c. id est, ei misericordiam dabo, quem prę scij recto corde reuersurum ad me: cui inter glossas ordinarias additur, & permansurũ. Et subdit. Quòd eum Deus vocat, quem sciat obaudire, & eum non vocat, quem sciuit minimè obaudire. At verò ad hęc omnia respondendum
Respõsio ad sanctorũ authoritates. fortè est, sicuti S. Thom. respondit. 1. p. q. 23. ad hoc postremum Ambrosij: nimirũ quòd loquũtur isti Patres de operibus subsequẽtibus gratiam: cuius vsus causa fuit prædestinationis, non quidem quasi efficiens, sed finalis: elargitur enim nobis Deus gratiã propter eius bonum vsum: hoc est, non quia bene vsuri ea sumus, sed vt bene vtamur. Quãquam fortasse hoc prorsus sibi volunt, quòd prędestinauerit Deus inter adultos, eos peni tus quos præsciebat ei assensuros & cooperaturos. Non quòd illa preuisa opera essent prædestinationis causa, sed dispositiones in sensu supra nobis exposito ad eius effectum,
De August. in. scilicet ad gratiam. De Augustino autẽ hoc loco non meminerim. Nam illud eius dictum lib. 83. q. 68. super verbo Malachiæ, Iacob dilexi, &c. Cui vult miseretur Deus, & quem vult indurat: sed hæc voluntas Dei iniusta esse non potest: venit enim de occultissimis meritis, &c. non existimo (vt quidam autumant) sensum habere de meritis subsequentibus gratiam, sed loquebatur de precedentibus. Tenebatur enim illo tunc errore antequam esset antistes, vt in questionibus super hanc epistolam videre est apud ipm: de quo postea errore retractauit sese li. 1. Retract. cap. 23. vbi cum Ecclesia damnante Pelagium omnia hæc merita diffitetur.
2.Pet.1. Quod denique ait Petrus, Satagite vt per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis, nihil obstat: quia neque vult opera causam absolutè esse prædestinationis, sed tantùm esse causam, per quam Deus instituit ipsam exequi, scilicet qua vtitur, vt nos ad prędestinatum finem perducat. Fit ergo electio nostra & vocatio certa per nostra opera, sicuti per causas secundas certi fiunt Dei effectus, quos per illas perficere constituit. ¶ At verò de reprobatione, an causam habeat in reprobis, maioris est momenti definire. Quòd enim quospiam Deus ad suum, supernaturale nobis, regnum gratis admittat, nihil aliud quàm bonitas ei est,

est. Quòd verò gratis alios in exilium emittat non potest non quandam crudelitatis cogitationem offerre humanis mentibus. Quocirca ex scholasticis nonnulli (vt Scotus) qui prædestinationis nullam nobis causam adscribunt, contrarium magis probant de reprobatione. At S. Thom. vt prædestinationis, ita neque reprobationis causam videtur reddere in nobis. Tametsi magnum interstitium inter huius illiusq; effectus agnoscat. At quanta nunc bili nonnulli exardescant aduersus diram (vt aiunt) reprobationis opinionem, quamquè id immeritò, protinus perpende-
Inter prædest. & reprob. quo differt. mus. Igitur vt ad rem ambiguam per ea, quæ certissima sunt, aditum aperiamus, patentissima est inter prædestinationem reprobationẽ q; discrepantia. Enimuerò effectus prædestinationis non solùm est gloria, sed omnia media, quibus ipsam assequimur: ipse enim qui prædestinauit nos ad vitam, donauit nobis
Philip.2. per suam gratiam velle & perficere: reprobationis autem effectus est, exclusio à regno, non autem culpa, cuius demerito infligitur illa pœna. Hoc iam nuper adnotauimus super textu Pauli, vbi vasa misericordiæ ait præparari à Deo ad gloriam, vasa autem iræ aptata per se esse ad interitum. Et est expresa sen-
Osee.13. tentia fidei nostræ Oseæ, Perditio, tua Israel: tantum ex me auxilium tuum. Per hæc ergo
Reprobationis causa. rimari causam possumus reprobationis. Etenim primùm omnium considerandus Deus est ab æterno statuisse vtranq; naturam, tam angelicam, quàm humanam ad seipsum creare, ad sui scilicet imaginem, sueque ipsius beatitudinis capacem: quibus ideo decreuit leges ponere, ac suppetias ire, neque vllo modo quantum in se esset, illis deesse, quò minus eadem beatitudine potirentur omnes, nisi sua ipsorum culpa obstaculo illis esset. Qua de causa & angelos & primos parentes in gratia, vel creauit, vel antequàm peccarent constituit. Vidit autem casum Adæ, atq; per eius culpam infectum iri omnes mortales, quorũ alios nihilò minus pro suo beneplacito prædestinauit ad regnum, quos per suam misericordiam ad illud euexit, alios verò pro sua iustitia exclusit, quos nihilò minus nõ nisi propter suam ipsorum culpã punire statuit: quoniam pœna suapte natura non nisi ob culpã
1.Tim.2. debetur. Qua propter illud, Deus vult omnes homines saluos fieri, vniuersim de omnibus est mortalibus intelligendum. Sed est tamen animaduertenda duplicis in Deo voluntatis distinctio, consequentis scilicet & antecedentis: quam voluntatum differentiam theologi cum antiquo Damasceno meritò celebrant. Est enim voluntas consequens, ab-
Voluntas consequens et antecedens. soluta quidem, de qua scriptum est, Omnia quæcunque voluit dominus fecit. Et, Volun-
Psal.134. tati eius quis resistet? Voluntas autem antecedens, est illa, qua Deus vult aliquid, non in particulari, simpliciter & absolutè, sed secundum aliquam generalem rationem boni, & (vt more scholę loquamur) secundũ quid. In exemplum profertur voluntas iusti iudicis, qui malefactorem, quatenus homo est & amicus, vellet seruare, quem tamen iustè suspendit. Pariter enim Deus vult omnes homines, quatenus sua sunt ipsius creatura & imago, suæq; beatitudinis capaces, fieri saluos: licet vult iniquos supplicio affici perpetuo. Quocirca distinctio hęc nõ accipitur ex parte Dei, vbi nihil est prius posteriusue, sed ex parte obiecti, in quo ratio generalis boni prius consideratur, quàm ratio particularis
Aug. qualitatis. Est quidem August. qui alicubi au thoritatem hanc de voluntate consequenti interpretatur, quę cum sic intellecta, nequeat vniuersaliter ad omnes homines extendi, ait, distributionem illam non esse, nisi accommodam, in hoc sensu, quòd vult fieri saluos quotquot fiunt salui, de quouis hominum genere & conditione. Sed profectò, vt eximia eius semper authoritas illæsa permaneat, egrè accommodari potest glosamen hoc menti illic Pauli, vbi pro omnibus in vniuersum persuadebat discipulo vt oraret: qua de re plausibilius sequuntur doctores Damascenum, vt intelligatur omnino vniuersaliter, de antecedenti tamen voluntate, modo iam nunc ex posito. At verò de voluntate hac sæpe in
Voluntas cõditionalis. scholis mecum deliberaui, an affirmarem illam esse conditionalem: neque id tamen ausus sum, propterea quòd conditionalis volitio in hominibus, quam scholastici velleitatem appellant, imperfecta est: nempe quæ non habetur nisi vbi deest faciendi consequẽdiuè facultas: vt cum mercator in naufragio vellet seruare merces, quas tamen pro vita proiicit, & æquus iudex vellet seruare amicum, quem tamen condemnat sententia capitis: Deo igitur omnipotenti non videtur competens, vt quicquam condicionaliter velit, quod non est facturus. At nihilò minus non vsq; adeò pugnaciter renuerem, si quis diceret, vt quidam dicunt, illam esse conditionalem, eò quòd est de re, quam non ipse solus, sed nobis assentientibus facit. Saltem an-

nuerem, vt conditionaliter more loquēdi humano exprimeretur: nempe quòd Deus vult omnes homines, & eorum quemcunq;, quantum ad se attinet, saluos fieri, si modo ipsi voluerint, neque obstinauerint corda sua. Quæ idcirco voluntas non semper impletur, neq; suum sortitur effectum: eo quòd tali voluntati iniqui resistunt: vt patet in parabola vocatorum ad nuptias, qui renuerunt venire: & vbi ait Christus, Quoties volui congregare vt gallina filios tuos, & noluisti. De qua ideo resistentia sæpissimè cōqueritur Deus in scriptura sacra. Neque August. hunc receptissimū sensum dictę authoritatis ignorauit, imò aduersus articulos sibi falso impositos expressè illum probat: affirmans, Deum velle, vt omnes homines salui fiant: iuxta verbum, inquit, Apostoli præcipientis, vt Deo pro omnibus supplicetur, ex quibus quòd multi, ait, pereunt, pereuntium est meritum: quòd multi saluantur, saluantis est donum. Hęc ille. Idē fermè repetit in de spir. & lit. cap. 32. Et super Gene. contra Manichæos. Et quòd hic fuerit sensus Pauli, liquidum fit ex subiunctis illic verbis, Vnus est enim mediator, &c. qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Mortuus enim est Christus pro peccatis totius mundi, vt ait Ioan. Atq; in hoc sensu ait Chrysost. super hunc locum de Esau & Iacob, quòd quantum ad Deum attinet, saluæ fuissent omnes tribus Israel, atque adeò omnes mortales. Idemq; confirmat super illud Ioan. Erat lux vera quę illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc ergo sit nobis constitutissimum, quòd voluntate antecedenti vult totum mūdum seruatum iri, atq; adeò vniuersis paratus est auxiliis gratiæ, communibus saltem, succurrere. At volūtate absoluta quosdam prædestinauit, quosdam verò reprobauit, hoc est, quibusdam gloriam decreuit, quibusdam verò exilium. Id quod res ipsa in finali iudicio declarabit.

Volūtas antece. nō semper ēpletur. — Ma. 22. et. 23. — 1. Tim. 2. — 1. Ioan. 2. — Chrysost. — Ioan. 1.

¶ Percontaris ergo, his præhabitis, vtrum reprobatiōis sit vlla in nobis causa: hoc est vtrū Deus reprobauerit Esau propter eius præuisa mala opera, vel puerum absq; sacramento defunctum propter originalem culpam. Arbitror sub doctiorum iudicio sub distinctione respondendum inter causam meritoriam atq; finalem. Si enim de causa interroges meritoria, respondetur quòd culpa nostra præuisa siue originalis tantùm, vt in puero absq; baptismo pereunte, siue actualis tantùm, vt in Christiano cum mortali crimine decedente: siue vtraq;, vt in adultis fidelibus, vera causa fuit legitimaq; & directa reprobationis: nempe meritoria. Neq; hoc (nisi fallor) existimo S. Thom. negasse, sed concedit hic planè in fine secundę lectionis. Prædestinatio enim, vt dictum est, eò non potuit esse propter opera, quòd quatenus sunt meritoria, effectus sunt ipsius: cum ergo peccata nullatenus sunt effectus Dei, sed nostri, consequens fit, vt quo instanti naturæ Deus gratis destinauit Iacob in regnum, eodem propter eius pręuisam culpā constitueret inde Esau depellere. Atq; hęc est planissima sententia Augustini in epistola ad Sixtum, vbi ait, Querimus meritum indurationis, & inuenimus. Meritò nanq; peccati vniuersa massa damnata est. Querimus autem meritum misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est: ne gratia euacuetur, si non gratis donetur. At obuiam nobis fortè hoc argumēto occurris. Sicuti effectus prædestinationis, est gratia, quę causa est bonorum operum, ita & reprobationis effectus est permissio & obduratio, quę causa est finalis peccati: ergo qua ratione opera non sunt causa prædestinationis, fit vt nec sint reprobationis: sed peccata effectus potius sint reprobationis, quàm causa. Punctum sanè aperis, vbi tota latet discriminis ratio. Gratia, inquam, causa directa est bonorum operum, atq; adeò natura prior: permissio verò Dei non sic est causa delictorum, neq; obdurationis, sed causa per accidēs, scilicet ablatio misericordiæ, quæ peccatum vel impediret, vel remoueret. Quod quidem assertum est Augustini in eadem epistola, vbi ait, Non indurat Deus impartiendo malitiā, sed non impartiendo misericordiam. Quō fit vt cum Deus paratissimus sit subuenire cuicunq;, ad ostium pulsans, prius natura sit qd' homo nolit assentire, quàm quòd Deus eum durato suo permittat arbitrio. Nam qui audit & didicit, venit ad me. Id quod maximè contemplandum est in verbo Oseæ, Perditio, tua Israel: tantum ex me auxilium tuum, nempe vt tota causa bonorum operum in Deum resoluatur, malorum verò in nos. Ob idq; præuisa opera mala, causa sunt reprobationis, bona verò non item prædestinationis. Quæ quidem meditatio ad elucidationem posterioris quęstionis Pauli obseruāda est maximè. Sed superest alterum argumentum ex dictis eiusdem. Pari nanq; ratione ait, absq; vllis propriis operibus Iacob dilectum, Esau autem odio habitum: ergo sicuti prædestinationis, ita neq; reprobationis vlla est causa. Nulla est verumtamen

Vtrū reprobatio habeat causam. — S. Tho. — Aug. — *Argumētum elucidatoriū* — Ioan. 6. — Osee. 13.

runtamen consequentia, Nam Esau odio habitus est, nō tantùm propter actualia, sed propter originale, quod à parentibus in utero traxerat. Tametsi de actualibus pœnas luit sensus, quas non luisset propter originale. Et hęc de causa, quæ demeritum fuit reprobationis. Attamen si de causa scisciteris reprobationis, quæ finis fuit Dei reprobantis. Quod est dicere, Cum Deus sic omnes prædestinare potuisset, vt cumulatioribus auxiliis mutare potuisset iniquorum omnium mentes, vniuersosq; perducere ad beatitudinem, cur quosdam perire permisit. Hæc profectò causa est, quam hic edocet Paul. Nimirum vt Deus ostendat iram suam & potentiam. Sicuti finis prædestinationis est, vt suam ostendat misericordiam. Neq; aliud puto quicquam noui S. To. cōminisci in illa responsione ad tertium argumentum quinti articuli. 1. p. q. 23. Quapropter nec quod ipse ait, vllus negare valet, neq; meritò circūfertur, veluti author talis opiniōis, quòd sicut prędestinationis, ita neq; reprobationis vlla sit causa. ¶ Hæc igitur pro captu nostro dicta sint secūdum antiquos Patres, ac doctores hactenus scholasticos. Est varuntamen & præter illum bonum patrem, cuius meminimus, quidam reuerendus episcopus, cum quo nobis controuersia fuit super decreto Concilii de certitudine gratiæ, qui in suo lib. de prædestinatione hanc receptissimam sententiam prædestinationis & reprobationis obnixè demoliri contendit. Et primùm duplicem gratis ac sine vlla prorsus, vel authoritate, vel ratione comminiscitur prędestinationem: primam quidem singularem, eorum scilicet, quos egregiè Deus dilexit, nempe quos secundum certum propositum (vt ait) certaq; media statuit volitione absoluta ad gloriam perducere: & horum prædestinatorum numerum fatetur esse certum, neq; augeri posse neq; minui: reliquam verò mortalium vniuersitatem, quos nos reprobatos dicimus, ait nihilò minus ita esse destinatos ad gloriam conditionali volūtate, vt sint in numero saluandorum. Quocirca prædestinatorum numerus inquit, qui secundum propositum sunt prædestinati, non adæquat numerum saluandorum, quia non solum eiusmodi prędestinati possunt saluari, sed mortales oēs propterea quòd voluntate antecedenti (vti à nobis confessum est) Deus vult omnes homines saluos fieri, mediaq; adhibere, quantum in se est, quibus omnes si volunt, assequantur salutem. Ob idq; cum Paul. ait, Quos prædestinauit, hos & vocauit, iustificauit, & glorificauit, intelligit inquit, prę aliis singulari priuilegio destinatos. Hinc aduersus reprobationis opinionem colligit, nullos fuisse reprobatos, eo modo quo Aug. & scholastici volūt, id est, nullos ab ęterno odio Deo habitos, antequàm illi sua propria voluntate quidpiam mali egerint, Atqui contrariā opinionem, ait diram esse, & horribilem, & malè piam, & contra vniuersam scripturam militantem. In cuius confirmationem densissima argumenta consarcinat. Et quoniam opinio hæc plebæis auribus applaudit, operæpreciū duximus illam excutere. Primùm igitur, q̄ sit extorta expositio Paulini verbi, Quos prædestinauit, &c. vel inde palàm fit, quòd nemo hactenus illam cogitauit: omnes enim, tam Græci, q̄ Latini patres sub verbo, prædestinauit, vnicum genus prędestinationis percipiunt, in quo ideo respectum vnanimiter agnoscunt oppositionis ad verbum, reprobauit, & nō relationem ad alios comuniter destinatos. Nam prę, non id subnotat, quod præ aliis altius destinati, sed prędecessionem importat ęternitatis ad tempus gratię. Nescio ergo quomodo hic auferit reuerendus pater citra, non solùm Augustinum, verùm sanctos omnes noua inaudita; sua commentatione cōtemnere. Id quòd facit idem author, & super prędenti loco, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, quo loco predestinationis reprobationisq; discrimen oēs pariter confitentur, quotquot huc enarratores prodierunt. Vbi tamen ipse negat, vllā subesse reprobationis significationem: sed dicuntur inquit, odio illi haberi, qui communiter destinati sunt, & saluandi, non simpliciter sed respectu singulariter prędestinatorum, scilicet quòd non sunt electi ad gratiam tam excellentē. Perspiciat autē, perpendatq; sapiens lector, vbi ex æquo odium Esau oppositū est dilectioni Iacob, an nō tā propriè accipiatur nomen odii, q̄ nomē dilectionis. His autē prę termissis, arbitror (vt bona venia dixerim) demonstratione manifesta istius opinionē conuinci errores. Respōdeat enim quęso vtrū iniquos oēs in sua iniquitate vita decedētes Deo odio habeat absoluto in altero seculo, illos, in q̄, quos missurus est in ignē ęternū. Certè hoc negare non valet. Rursus vtrum ne illud absolutum odium, absolutaq; illa puniendi volūtas in tēpore aduenit Deo, an potius fuerit in ipso sempiterna, credo dabit hoc secundum: imò planè hoc ipse concedit, aliàs Deus esset mutabilis. Cōcedat ergo (ni fallor) necessum est, reprobationē, quę nihil aliud est, q̄ absoluta

Finalis causa reprobationis. — S. Tho. — Ambro. Catarinus. — *Duplex prædestinatio.* — *Nullos admittit fuisse reprobatos.* — *Opinionum confutatio.*

luta voluntas Dei & æterna excludendi quosdam à regno. Dico excludendi, vt generalem pœnam, quę communis est etiã decedẽtibus in solo originali complectar, qui nõ sunt passuri pœnas sensus. Et confirmatur hæc ratio. Illo tunc articulo (vt sic de æternitate loquamur, vbi signa naturæ distinguimus) illo, inq̃ articulo, quo Deus quosdã certa absolutaquè voluntate ordinauit ad gloriam, nunquid de reliquis aliquid etiã absolutè definiuit? Quis ambigat. Etenim author iste non negat, quin Deo futura omnia fuerint ab æterno præuisa. Cum ergo in finali iudicio duas tantũ hominum sortes discreturus sit Christus, eorum scilicet qui admittuntur in regnum, & aliorũ qui demittuntur in ignem (vbi & infantium absq; sacramento defunctorum exilium citra ignem comprehenditur) consequens fit, vt Deus in illa ęternitate quotquot absoluta voluntate non ordinauit ad gloriam, absoluta cõtrà destinauerit in exilium. Hoc autem est quod Patres intellexerunt nomine reprobationis. Non obstante quòd isti iidem reprobi antecedenti, & (vt hoc demus) conditionali voluntate fuerint dilecti, vtpote nisi se ipsi auersuri essent à diuina gratia. Fuit ergo manifestarius abusus, aliud genus prædestinatorũ vel saluandorum excogitare, q̃ eorum qui absoluto proposito & voluntate prædestinantur. Prædestinatio nanq; & reprobatio secundum absolutam voluntatem existimari debet, & non secundum conditionalem. Quapropter quanuis reprobi, vt inferius dicturi sumus, in sensu diuiso possint saluari, propterea quòd nulla illis libertas adempta est, non tamen sunt saluandi. Nam si gerundium: hoc sit, idem est, quòd, digni qui saluentur, si verò participium, idem quòd, illi qui saluabuntur: quarum neutra pars conuenit reprobis: quoniam aliòqui absoluta voluntate essent prædestinati. In summa scisciror ab istis, an illi quos vocant saluandos, & nõ prædestinatos absoluta voluntate, fuerint destinati ad gloriã, & tunc propriè sunt prædestinati, an verò non nisi conditionali & antecedenti, & tũc necesse est dicere, quòd nunq̃ peruenient ad gloriam: nam aliàs voluntas conferendę illis gloriæ ęterna fuisset in Deo & absoluta: si ergo non sunt peruenturi ad gloriam, ergo neq; sunt saluandi, & ex consequenti mittendi sunt foras, atq; adeò exiliũ absoluta volũtate decretum illis est ab ęterno, quod est, eosdem esse reprobos. Rursum si solum ob conditionalem voluntatem Dei dicuntur homines saluandi, fit, vt vniuersi mortales sint saluandi, vel declaretur præter illos, qui absoluto proposito sunt prędestinati, qui nam sunt saluãdi, & qui minimè: quòd si vniuersi concedantur esse saluandi, consequens fiet, vt damnandi, hoc est, qui verè damnabuntur, sint saluandi. At cum hanc opinionem tot subsequãtur absurda, patronus tamen eius adeò illam habet pro euidenti, vt plus quàm cęcos existimet, qui eam non ingenuè confitentur. Perstat nihilo minus communis Patrum sententia, nullos esse saluandos, nisi qui sunt prędestinati, hoc est, absoluto proposito & electione destinati: quorum numerus certus est, qui nec augeri potest, nec minui, vt in de cor. & grat. & alibi crebrò author est August. Inter quos tamen sunt nonnulli eximiè prędestinati, vt cum primis beata Virgo, & post apostoli, tum quòd ad excelsum gradum gloriæ ordinati sunt, tum quòd fuerint in gratia confirmati: sed hoc nihil ad rem. Ruit itaq; tota machina argumentorum, quę aduersus constitutissimam sententiam Patrum iste author instruxit. Primum enim est, quòd exhorret animus audire clementissimum Deum, vt ostenderet iustitiam suam, meditatũ fuisse pœnas ante peccatum, tantamq; multitudinem, quã creauit mortalium, odio habuisse, antequàm esset odio digna. Hoc autem argumentum, si aduersus Lutheranorum sensum dirigatur, lethaliter illos configit, vt qui aiunt, Deum pro sua voluntate odisse quosdam, atq; adeò ita indurasse, antequàm quicquam boni agerent vel mali, ne iussa sua capessere valeant, & salui fieri: qua vtiq; ratione Deum faciunt authorem mali: Patres autem & scholastici non sic impiè obloquuntur, sed hoc prorsus quod in tempore fit, aiunt æternum fuisse in voluntate Dei: vnde sicut neminem punit, nisi ob cõmissa delicta, ita neminem reprobauit, nisi ob preuisam eandem culpam. Quod ante diximus, id fecisse, vt ostenderet iustitiam suam, nemo profectò in sensu nostro negare potest. Nam quero ab isto authore cum quo disputamus, Cũ omnibus pueris prospicere Deus posset per sacramentum, cur aliquos perire sinit? Item cur illa signa quę fecit in Israel, non fecit inter Tyros & Sydonios: quos ait Christus credituros fuisse, si ea vidissent? Pręterea quàmobrem quum Pharaonem & reliquos obstinatos potuerit cumulatioribus auxiliis emolire, perditum eos ire permisit? Respõdet iste, quia nemini quicquam debet. At licet responsio satis sit, vt Deus ab iniquitate vendicetur,

Secundu argumentum.

Mat.25.

Aug.

Respondetur ad obiecta.

Luc.10,

Tertium argumentum.

cetur, non plenè satisfacit: nam cum neq; prædestinatis quicquam deberet, scrupulus restat cur efficax fuit in illos, non autem in istos. Et profectò nulla est causa finalis, nisi quam dat Paul. vt iustitia Dei appareret, quæ, si nullus esset infernus, non esset adeò illustris, Quam ergo causam finalem cernimus in tẽporariis effectibus, qui in æternitate Dei fuerunt præuisi, eandem tribuimus reprobationi: punit autem malos ad ostensionem gloriæ suæ, eadem ergo de causa permisit eos in culpa, atq; adeò eosdem reprobauit. Non quòd hic finis odium ingenerauerit Deo, sed quòd odium, quod habeat ob culpam, illo fine non deleuit per misericordiam. Sed ais, crudelem fuisse Deum, dum tantam multitudinem odio habuerit. Respondeat ipse quæso an sit crudelis propterea quòd tantam multitudinem permittit ire præcipitem in perditionem, quantam in die iudicii conspiciemus: quòd si non est ob hoc dirus, profectò nec fuit, si, quod facit in tempore, decreuit in æternitate. Obiicit & illud Petri, quòd Deus nolit aliquos perire. Et, Quòd nõ vult mortem impii, sed vt magis conuertatur, & sexcenta, vt inquit, huiusmodi talia. Sed respondeat ipse nobis, Nunquid Deus odio habet peccatores, & perfectò odio odit illos, qui in peccato decedunt, & odio est Deo iniquus & iniquitas eius? Profectò respondere non potest, nisi sub distinctione, scilicet quòd voluntate antecedenti nolit aliquos perire, consequenti tamen permittit pereuntes perire, & odio habet illos. Has ergo voluntatum differentias, quas per effectus Dei deprehendimus, concedimus esse illi sempiternas. Reliquam suorum argumentorum phalãgem per hæc pariter euanescere videas. Non erat ergo, cur iste reuerendus episcopus in proloquio sui libelli tot verbis pollicendo diceret, punctum se prędestinationis vera ratione attigisse, quæ Augustinum ac cęteros antea Patres cælata semper fuisset. His vtiq; dilucidatis & præstitutis liquet responsio ad priorem quæstionem Pauli, nullam scilicet restare in Deo iniquitatem, eò quòd in sua prędestinatione nulla sunt preuisa humana debita misericordiæ, sed tantum reprobationis demerita. Et ideo quòd bonus fuerit in aliquos, nemo aliorum iniquitati tribuere valet, nisi cuius oculus, iuxta euangelicam parabolam, nequam est. Et est sanè mirandum inficiatores istos prædestinationis hoc nõ animaduertisse, quemadmodum neq; ipsi aliter possunt respondere. Nam licet gratis donemus eis, prędestinatos propter sua præuisa bona opera electos fuisse, cum negare nequeant, eadẽ prę uisa opera nõ nisi Deo authore perfici, respõdere tenentur (vti supra dicebam[9]) cur his prę cæteris fauit, opemq; tulit, vt suę ipsius inspirationi assentirent. Ad quod respõdere aliud nequeunt, q̃ quod nos respondemus: ergo in operibus meræ gratię nulla potest esse personarũ acceptio, sed in operibus iustitię. Quod quidem perspiciens Paul. hic quidẽ non aliter liberat Deum hac iniquitatis macula, q̃ dicendo, quòd pro suo beneplacito cui vult misereatur, & quem vult indurat: sed tamen vbi ca. 2. de iudicio finali sermonẽ texit, quia in operibus iusti vera est iustitia, atq; adeò acceptio esse posset personarum, si non pro conditione operum redderetur pręmiũ, non recurrit ad beneplacitum Dei, sed ait, quòd vnicuiq; reddet iuxta opera sua. Ob idq; Dauid misericordiã & iudicium cantabat domino. Et Christus, Nõ, inquit, veni vt iudicem mundũ, sed vt saluificem mundũ, scilicet quia primus aduentus summa est misericordia: erit autem quãdo vẽturus est iudex. Igitur si in genere quæsieris, cur quosdam prædestinauerit, quosdã reprobauerit, respondemus, quòd prędestinationis quidem nulla est in nobis causa: reprobationis, verò, meritũ quidem est in nobis, finis autem in Deo. Si autẽ in particulari scrutari pergas, cur hos prædestinauit, vt Iacob & Paulũ, hos verò reprobauit, vt Esau & Iudam. Respõdet super Ioannem Augustinus cur hunc trahat, & illum non trahat, noli iudicare, si non vis errare. Quanuis tractionis alia rõ est, quia est prædestinationis effectus: ob idq; subdit, Nondum traheris, ora vt traharis. At non dixisset, Non est prædestinatus, ora vt prædestineris. Tametsi quia res nobis abdita est & recondita optare sibi quisque apud Deum potest. Vtinam & ego domine in numero sim prędestinatorum. ¶ Subsequitur tandẽ, vt de posteriori quæstione Pauli nonnihil explicemus, quam sanè fatemur difficilem semper explicatu fuisse, scilicet cur de peccatoribus cõqueritur Deus, quos ipse reprobauit: cũ eius volũtati nemo possit resistere. Est nihilò minus respõsio, quòd neq; prędestinatio neq; reprobatio quicq̃ nobis adimit libertatis: aliàs nulla esse posset ratio aut meriti aut culpæ. At verò hinc nobis offunduntur dubitationis tenebrę, nempe quòd cũ Dei, nec scientia seduci possit, nec voluntas mutari, iamq; Deus ab æterno nõ modò pręsciuerit, verùm certo proposito constituerit, quid nã cuiq; sit obuen

In operibus meræ gratiæ nõ est personarum acceptio.

Psal.110.

Ioan.12.

Epilogus.

2.Pet.3.

Ezec.18.

Respõsio ad priorem.

Ad posteriorẽ quæstionẽ Pauli.

Mat.20.

obuenturum, in cassum abire videntur nostri conatus: quoniam nulla nobis videtur superesse libertas: atq; adeo frustranea sunt præcepta, monitaq; Dei, consiliaq; prudentiæ nostrę. Diffiteri profectò nō possumus, quin angustię ingenii nostri ægrè hoc capiant, haud tamen ideo, vel omniscientiam Dei, vel eius ęternam voluntatem abnegare debemus, vel quam experimur libertatē nostram, per totā sacram scripturā explicatissimè assertam. At si aliud in re difficili præstare non valemus, facilè est ostendere, quòd eadem difficultas quoscunq; præmat, quomodocunq; sentiētes de prædestinatione & reprobatione. Donemus enim gratis (vt ablit blasphemia verbo) Deum nihil de rebus prænouisse aut præstituisse. Tunc nihilò minus (vt à liberis contingentibus proferamus exemplum) altera istarum vera est, concionabitur Pal. cras, non cōcionabitur Paul. cras, quoniam propositio de futuro nunquàm incipit esse vera nec falsa. Est enim communis omnium sensus, natura docente, quòd si modò Paul. concionatur, ab æterno verum fuit, concionaturum fore, contrariumq; falsum. Quocirca mirari satis nequeo authorem hunc, cum quo paulò prius disputabam, qui in fronte statim libelli sui, vbi scholasticos tanto stomacho despectui habet, audacter pernegat futura contingentia, vera esse aut falsa. Nam quis negabit, verum heri ab æternoq; fuisse, me modò dictaturum hæc verba. Adde quòd vnà concedit ibidem, Deum, cuncta futura veluti sibi præsentia cognoscere, ac ideo negare nequit, quin ea cognoscat nobis esse futura. Ecquis ergo coniūctim adseueret, vt quæ Deus vera esse cognoscit, ea non sint vera: & quæ iudicat esse falsa, illa nō sint falsa. Sed vide qua ratione in contingentibus futuris negat inesse aut veritatē aut falsitatem: quia nemo, inquit, sanæ mentis vel affirmare, vel negare potest, quòd erit post decennium nauale bellum. Profectò eadem ratione neutra istarum vera esset, Astra sunt paria, astra non sunt paria, in fundo maris sunt lapides sexcenti, non sunt sexcenti lapides, quia delirus esset qui alteram partem adstrueret. Est ergo quodcunq; futurum verum aut falsum, sed tamen indeterminatè. Et hoc est quod docuit Aristot. lib. 1. Peri. Nempe q; futurum contingens non est determinatè verum: quod est dicere, postquàm est verū, potest nunq; fuisse verum: porrò quia est mutabiliter verum: ita enim hoc est verum, Concionabitur Paulus cras, vt possit non ita fore.

Egregiū argumentum.

Catharinus.

Futurū indeterminatè verum.

Ad rem igitur, quanuis Deus vtranq; ignoraret, altera nihilò minus contradictionis pars est vera. Sit ergo hæc, Concionabitur. Paul. cras vtrum propterea priuetur Paul. libertate sua, vt necessariò concionetur? Minimè gentium: nihilò ergo plus eripit libertatis præscientia Dei. Sicuti si ego viderem sagittarium dirigentem flectentemq; arcum in scopum, quanuis certò iudicarem missurum spiculum, nihil illi libertatis adimerē: ergo quòd sciētia Dei certissima sit, nihil omnino mutat libertatis nostræ. Sed ais, non solùm Deus id præsciit, at constituit per suam voluntatem. Credo equidem, at hoc profectò omnium potissimum constituit, videlicet concurrere cum vnaquaq; re, iuxta eius ipsius naturam. Est enim ipse causis necessariis, necessitatis causa: contingentibus, contingentię, ac liberis, libertatis: ob idq; statuit alios præuia eius gratia, per sua ipsorum libera opera ad gloriam perducere, aliosq; propter sua itidem libera peccata extrudere: quinimò, nisi libera vtraq; essent, neq; merita quidem fuissent, quibus ad tales fines perducerentur. Adde quòd quanuis nullos ab æterno vel prædestinasset, vel reprobasset, hac nihilò minus admissa catholica veritate, quòd nihil, nisi præuio eius numine præstare possumus ei gratum, eandem vim haberet vulgare argumētum. Delirare, inquā tunc eadem frenesi quis posset hoc pacto. Sine auxilio Dei nihil possum, neq; ei⁹ auxiliū viribus meis demereri, nullam ergo mei curā geram: quicquid enim fecero, si ipse me adiuturus est, ipse faciet, sin minus, nihil ego possum. Huic autem responderet homo sapiens, q̄ nisi qui libertatis est cōpos suapte spōte assenserit diuino afflatui, non iustificabitur, neq; iustus factus proficiet. Idem igitur dicendum est vtriq; de hominibus statuisse ab æterno Deū: ob idq; ait Petrus, vt satagamus per bona opera, certam facere vocationē nostrā. Esset enim deridiculus qui diceret, Deus præscit nasciturum Oedipum Caio (vt Ciceronis exemplo vtar) ergo siue fuerit Caius cum muliere, siue non fuerit, verum erit. Hoc enim est quòd præsciit, quòd si mulierem noueris, suscipies prolem, sin minus, minimè. Et quòd si armatus inieris prælium, seruaberis, quòd si aggressus fuisses nudus, telo confixus cecidisses. Sed ais, non solùm finem prędestinationis constituit cuicunq;, verùm & media, per quæ illuc peruenturus est. Fateor equidem, sed tamen vt illa recipiamus media in nostro arbitrio reliquit: ad hunc sensum, quòd possum⁹

Exemplū.

2. Pet. 1.

Optimè rō quæ nos consolatur.

ea

ea renuere. Est prętera, & super omnia ratio quæ nos maximè consolatur, de qua meminit Aug. Nempè quòd argumentum vulgi pari gressu de Deo currit ac de nobis. Nouit enī, statuitq; ipse ab ęterno quicquid ipse fatur⁹ esset secundum tempus, & tamen quis nam dicere audeat, non liberè eum operari quicquid extra se operis efficit? Liberè creauit mū dum, liberè nos redemit, iustificat & beat. Eādem ergo nobis libertatem, non obstante sua præscientia, & prædestinatione, reliquit. Ad notandæ ergo, explicandæq; restabant, quæ præpositiones in hac materia affirmādę sunt, quæq; negandæ. Sed esset hoc commentarios ad operosam dialecticę prouinciam demittere. Concedimus etenim hunc sensum diuisum quòd qui prædestinatus est, potest damnari: sed in sensu composito non stat, prædestinatum esse, & damnari. Quocirca licet modalis illa diuisa vera sit, non est tamen admittendū quòd damnabitur, quia repugnat alteri, scilicet, prædestinatum esse. Sicuti eodem instanti, quo quis loquitur verum est, quòd potest non mouere linguam, siquidem contingēter & liberè mouet. At non cohærent, Petrus loquitur, & non mouet linguam. Quò fit, vt neq; necessitas huius hypothesis, Si quis est reprobatus, damnabitur, neq; huius. Si quis est prędestinatus, saluabitur, quæ ideo sunt necessariæ, quòd contrarium consequentis repugnat antecedenti, vllam à nobis aufert libertatem: sicuti non tollitur libertas motus, eò quòd, si quis currit, mouetur: tolleretur autē, si simpliciter esset verū absq; hypothesi, quòd ille qui prædestinatus est, non potest non saluari. Neq; econuerso, quòd Paul. qui prædestinatus est, possit in sensu diuiso, damnari, facit vel scientiam Dei fallibilem, vel eius volūtatem mutabilem: sed necessarium ad hoc esset, vt in sensu composito simul hęc ambo cōsisterent, Deus hoc præsciuit & statuit, quod tamen non erit. Atq; eadem cōpositionis veritate opus est, vt numerus prædestinatorum possit augeri: nēpè possibile esse, vt cum De⁹ tantum mille prædestinauerit, plures saluentur: quæ tamen compositio impossibilis est. Propter hoc autē quod, eadem fixa prædestinatione, verus sit sensus hic diuisus. Qui modò reprobus est, potest saluari, non fit consequens, vt possit numerus prędestinatorū augeri. At verò stant simul in sensu composito, hunc qui prędestinatus est, hoc vel illo modo delinquere, licet nō stet in peccato mori. Quocirca in singulis peccatis nulla est difficultas explicādæ libertatis: sed in hoc quòd, vel prędestinatus possit decedere in peccato, vel reprobus in gratia. In summa, qua res ad posteriorem Pauli quęstionē spectat de reprobis, cur scilicet cōqueratur de illis Deus, nullus superest scrupulus, si illius serues intellectū sententiæ, Perditio, tua Israel. Quippè quòd De⁹ nulla sit causa mali: quinimò propter mala puisa opa reprobauit iniquos. Nescio an vltrà cōmētariorū lineā fueri ad hāc disputationē digressus: reuertamur ergo ad aplicū cōtextū.

Aug. li. 3. de libe. arb. c. 3.

Adnotandæ propositiōes.

Ad posteriorē quæstionē Pauli.

Osee. 13.

Quos & vocauit, nos: non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus: sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutā. Et erit in loco vbi dictum est eis. Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei viui.

Quarta pars capituli.

Subsequitur ergo quarta quæ postrema est sectio huius capituli, in qua Apostolus postquàm prædestinationis causam, non in nobis, sed in diuina electione sitam edocuit, latissimā eius amplitudinem aperit, vt quæ nō ad Iudæos tantùm, sed ad Gentes quoq; cōmuni lege pateat. Primum ergo testimonio Oseæ adstruit ad Gentes protendi: mox teste Esaia idem confirmat de Iudæis, ac tertio illic, Quid ergo dicemus, conclusionem colligit vniuersalem. Repetit ergo verbum primę illius propositionis capitis superioris, Quos vocauit, acsi per parenthesin hactenus inter polata fuerit oratio, & arridet prętera ad verbum Oseę, Vocabo, Quos vocauit, inquit, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentib⁹. Vide pronomen, nos, licet nihil orationis demutet, tamen neq; est grecè, neq; hic opus erat. (*Sicut in Oseæ dicit.*) Puta Deus. Neq; existimo, Oseæ, datiuum esse verbi, dicit, sed genitiuum potius, id est, in Oseę vaticinio: vel, in Oseę, ablatiuo, vt alludat non solùm generatim ad prophetas in quibus Dominus loquebatur, verùm peculiariter ad id, quod habetur in eodem propheta. Principium loquēdi domini in Oseæ. (*Vocabo non plebem meam, plebem meā.*) Respicere hic mihi videtur prætera Paul. ad initium huius capitis, vbi priuilegia Iudęorū recensuit, vt similia propemodū cōmon-

Osee. 1.

monſtret cõmunicata eſſe per Chriſtum Gentilibus. Primum enim priuilegium erat, quòd eſſent peculiaris populꝰ Dei, & (vt eſt in Pſalmo) Oues paſcuæ eius: à quorum conuerſatione alienatæ erant Gentes, vt habetur ad Epheſios, quaſi hoſpites teſtamentorum: Chriſtus autem fecit vtraq; vnũ, vt qui nõ erant plebs Dei, aſciſcerentur in plebem. Vnde Ambro. & nonnulli Latini exiſtimant hanc prophetiam ad literam fuiſſe prænunciatam de gentilitate. Orig. autẽ Chryſ. & Græci arbitrãtur de Iſraelepotiꝰ literalẽ illic ſermonem haberi: id qd' veriſimiliꝰ fit per prophetiã ipſam. Nã cũ cap. 1. in odiũ peſsimi Iehu cõminatus ſic fuiſſet dominus, Voca nomẽ eius, ſcilicet Iſraelis, non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero veſter. Poſtmodum diuino ſuo more ad miſericordiã verſus ait ſub vaticinio venturi Chriſti, Sponſabo te mihi in fide, &c. Et dicam, Non populo meo, populus meus es tu, & ipſe dicet, Deus meus es tu. Eſt ergo mens Pauli ita colligere, Si tu Iſrael, qui tua culpa, non populus iam merito eras, in populum diuina miſericordia reuocatus es non mireris, quòd Gentes quæ non appellabantur Dei populus, fuerint in populum accerſitę. (*Et non dilectam, dilectam.*) In Oſea nõ eſt hęc particula, neq; propoſitum Pauli eſt precisa verba citare, ſed ſententiam. Eſt enim populo Dei peculiare, vt ſit & ipſi dilectus. (*Et non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.*) Tertium autem hoc membro non eſt græce apud Paulum. Tametſi Hieron. in commentariis Oſeæ varias meminerit fuiſſe lectiones apud. 70. & in aliis translationibus. Eſt autem in Oſea ſecundum translationem vulgarem, Miſerebor eius, quæ fuit abſq; miſericordia, & dicam nõ populo meo, populus meus es tu. Quocirca vel inde Paul. hoc citat, quod eſt credibilius, vel alii hoc adiecerunt, quod tamen nihil ſententiæ officit. (*Et erit in loco vbi dictum eſt eis, Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei viui.*) Acceſsio ſuprema ad priuilegia Iudęorum erat, vt illorum eſſet adoptio filiorũ: quemadmodum dixit Paul. in initio huius capitis: hoc ergo ait, communicatum eſſe per Chriſtum vniuerſis gentibus. In cuius figuram & teſtimoniũ citat verbum eiuſdem prophetę, atq; id quidem ſignificantiſsimè. Illic enim de infidis tunc Iudęis per opprobrium pronunciatum eſt verbum hoc, quod tamen tunc temporis propriè competebat in populum Gentium. Ait ergo Paul. quòd in ipſis eiſdem locis, nimirum Gentilium, in quibus verè tunc temporis dicebatur, Nõ populus meꝰ vos, propterea quòd falſos deos colebant, ibidem non ſolùm populus Dei, ſed, quod cumulatiſsimũ eſt beneficium, filii Dei vocabũtur. Et filii Dei viui. Ad differentiam mortuorũ, qui habebantur pro diis. Atq; id nimirum per Spiritum ſanctum, clamantem abba, pater. Et ait, ibi, hoc eſt, vbiq; terrarum abſq; vlla neceſsitate cõmigrãdi in Iudęã: ſicuti olim neceſſum erat proſelytis, qui volebant legem Dei ſuſcipere. Perinde ergo hoc eſt, atq; illud quod Chriſtꝰ ait Samaritanę, Venit hora quã do neq; in monte hoc, neq; in Hieroſolymis adorabitis patrem, ſed in ſpiritu & veritate.

Iudeorũ priuilegia communicata Gẽtilibus,

Epheſ. 2.

Ioan. 4.

Eſaias autem clamat pro Iſrael, Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquàm arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Verbum enim conſummans & abreuians in æquitate: quia verbum breuiatũ faciet Dominus ſuper terram.

Poſt vaticinia, quibus ſub figura Gẽtium prędeſtinatio pręcantata eſt, procedit ad duo alia Iudæorũ, quæ ſunt apud Eſaiam. Cõprimit aũt eorũ factum. Nã cum ſub figura Gentiliũ ſine vlla exceptione dixiſſet Oſeas, Vocabo non plebem meã, plebẽ meam, inducit Eſaiã proclamantẽ, id eſt, conſtanter & abſq; vlla hęſitatiõe clamantẽ, vt notum ſit vniuerſo orbi, hoc prædeſtinationis munus, nõ fuiſſe in vniuerſos Iudæos protenſum, ſed paucis impenſum: quã paucitatem, reliquias appellauit Eſaias, quo ideo nomine vtitur & Paul. infra etiam cap. 11. Ad huius aũt intellectũ perſpiciendus eſt penitius propheticus ſenſus. Eſt enim oraculũ hoc Eſaię. 10. Vbi ad literã, interprete Hieronymo, loquitur de obſidione Sennacherib, qui poſt translatas decẽ tribus Iſrael, regnante illic Oſea, inuaſit cæteras duas tribꝰ, eisq; penè abſumptis, obſedit Ezechiã in Hieruſalẽ, qui tũ demum diuino fauore per Eſaiæ conſolationẽ recreatus eſt, & per angelum à vi Aſsiriorũ liberatus, vt legitur. 4. Reg. 19. & Eſa. 36. Ob idq; ait propheta, Si fuerit numerus filiorum Iſrael, id eſt, omnes duodecim tribus, tanquàm arena maris (ita enim legitur Gene. 22.) reliquiæ ſaluæ fient, hoc eſt, particula reliqua, quę cum Ezechia ſeruata eſt Hieroſolymis, cęteris decem tribubus, plurimaq; duarum parte deperditis. Id quod in figura ſeruatoris Chriſti peractum

Oraculũ Eſaiæ.

ctum eſt, qui veluti angelus Dei redemit orbem à diabolica tyrannide, ſed duritia Iudæorum obſiſtente, non niſi particulam illorum lucrifecit. (*Verbum enim cõſummans & abbreuians in æquitate, quoniam verbum abbreuiatum faciet Dominus ſuper terram.*) In translatione noſtra non legitur, niſi hoc pacto, Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam. Conſummationẽ enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Paulus verò citat crebrius lectionẽ Græcã ſeptuaginta interpre. Ob id fortè, quòd conuerſis ſcribebat pro plurima parte ex Gentibus, quibus illa translatio celebratior erat: quam neq; Iudęi repellebant, eò quòd à ſuis fuiſſet facta. Id quod in ſubſequentibus ferè perpetuò facit. Igitur ſi ad limam illius veteris lectionis hanc Pauli intelligere debeamus, idem eſt, verbũ conſummans & abbreuians, acſi dixiſſet, ſalutem enim cõſummauit, abbreuiauitq; dominus, id eſt, in paucos coercuit, vt nomẽ, verbum, quod accuſatiui caſus eſt, vſurpetur pro re ipſa ſalutis: ſolet enim in ſacra ſcriptura, verbum, accipi pro re geſta: vt apud Lucã, Videamus verbum quod factum eſt. Et pariter quod ſequitur, Quia verbum abbreuiatũ faciet dominus, idem eſt, quòd, rem & ſalutẽ abbreuiatam, At nihilò minus Hierony. illic, quinimò Latini omnes & Græci nomine hic verbi, fidem Euangelicam intelligunt: Euangelica enim lex in pauca ſummat, & abbreuiat antiquum verbum, id eſt, legem veterẽ: quoniam his duobus mandatis pendet lex & prophetæ, Diliges Dominũ Deum tuum. &c. Item ſicut ait Chryſoſt. omnibus illis cerimonijs & operibus legalibus ſemotis, fides breuibus verbis pollicetur ſalutẽ. Nam, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Eſt ergo lex Euangelica, & verbum, hoc eſt, ſermonem abbreuians, & verbum abbreuiatum, quod fecit dominus. Quòd autem ait, In æquitate, propterea dictum eſt, quòd Euangelium ſuaueritate nullam intulit iniuriam legi, quin potius & figuras omnes illius re ipſa cõpleuit, & pręcepta naturalia retinuit. Vel ad rem fortè propinquius, quia fides noſtra citra iniuriam ſolas reliquias Iſraelis ſeruauit, licet longè fuerit patentior in nationes Gentium. Sunt qui interpretem culpant, quòd nõ tranſtulerit, ſermonem conſummans & abbreuians, vt caueret ab amphibologia nominis, verbum, quod poteſt eſſe nominatiui caſus, cùm hic ſit accuſatiui. Sed nil mirum ſi id fortè fecerit, vt ſub ampla ſignificatione verbi libertatem illis permitteret, qui vellent intelligere verbum incarnatum, quod Deus pro ſalute noſtra abbreuiauit, hoc eſt, ſub anguſtijs carnis exinanitum miſit. Cui non malè conſonat id quod addit, ſuper terram, neq; oratio continuò ſubtexta de ſemine.

Paul. citat. 70.

Luc. 2.

Latini & Græci.

Matth. 22.

Chryſoſt.

Mar. 10.

Defenſio interpretis.

Verbum incarnatum.

Et ſicut prædixit Eſaias, Niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus.

Inducit vaticinium aliud eiuſdem Eſaiæ in confirmationem ſuperioris. Ait autem, prædixit, vel ad generalitatẽ alludens, quòd prophetæ antiquiores fuere, vel quia oraculum hoc, quod eſt cap. 1. præceſsit illud, quod modò citatum eſt. Atqui licitum eſt nomen hic ſeminis, eiſdem vtiq; ſignificationibus vſurpari, quas tribuimus nomini, verbũ, Primùm vt reliquiæ ipſe ſeruatæ dicantur relictum ſemen, ne funditus aboleretur Iſraelis genus: vt ſenſus ſit, Niſi Dominus virtutum ac poteſtatum (hoc enim ſonat ſabaoth) cui cõuenit humana ſcelera vindicare, ſicuti Deo vltionum, hanc particulam ſeruaſſet, quæ veluti ſemen fructũ ferret, ſicut Sodoma & Gomorra fuiſſemus: quorum genus extinctum eſt prorſus deletumq; nomen. Nam licet Loth cum ſuis ſub figura fortè reliquiarum Iſrael ſeruatus fuerit, non tamen erat ex eorũ ſanguine. Atq; huc applaudit Chryſoſt. quinimò & Paul. infra cap. 11. Nunquid Deus repulit populum ſuum? Abſit. Nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abraham. Et ſecundum hoc ſimilitudo Iſraelitarum & Sodomorum non refertur ad culpam, ſed ad pœnam. Non inquam, ſenſus eſt, niſi fuiſſet ob relictum ſemen, ſimilia patrarẽt facinora: ſed quòd cùm omnes fuiſſent in crimine, ſimiliter fuiſſent prorſus abſumpti. Secundò accipi poteſt & ſemen pro verbo fidei: nam ſemen eſt verbum Dei. Et ſecundũ hoc cõparatio intelligi vtroq; modo poteſt, putà quò ad pœnam: nam niſi nos fides ſeruaſſet, perijſſemus omnes, & quò ad culpam: quoniam niſi prædicatio Euangelica nos ſuſtentaret, eadem maiora q; crimina, quàm Sodoma committeremus. Quinimò ſi ad populum Iſrael hoc referatur, peiora ipſi admiſerunt. Quandoquidem Sodomitæ (vt ait Orige.) contra angelos hoſpites ius naturæ violare tentarunt: Iſraelitæ verò parentem Deum abnegantes ad idòla defecerũt. Sed poteſt nihilò

Seminis nomen multiplex.

Chryſoſt.

Luc. 8.

Origę.

hilò fecius congruentissimè nomen feminis, de Christo hic enunciari: vti sancti interpretes enarrant. Quàm ob rem ad Gala. Paul. nõ dicit, inquit (scilicet Gen. 22.) Et feminibus, quasi in multis, sed quasi in vno. Et feminiuo, qui est Christus. Et tũc similitudo vtroq; modo cõtinetur: si q̃ aptius quadrat quantum ad pœnas. Nempè quòd nisi per Christum redempti, seruatiq; fuissemus, perijsset totum genus humanum ob culpam tum Adæ, tum cuiusq; propriã. Quòd si semẽ pro fide Euangelica hic accipiatur, tunc locum habet quod ait super Esaiam Hieron. porrò vt Dominus Sabaoth, hoc est, virtutũ, prædicetur de Christo iuxta illud, Attollite portas. &c. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ: nimirum cui data est omnis potestas in cœlo & in terra. Ipse enim est qui reliquit nobis huiusmodi semẽ. Sin verò noſe seminis Christus subnotetur, necesse est, vt Dñs Sabaoth accipiatur pro Deo vno ac trino, qui nobis eum misit.

Gal.3. Hieron. Psal.23. Matth.28.

Quid ergo dicemus? Quòd Gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiã: iustitiam autem quæ ex fide est: Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.

More sibi consueto sub interrogationis schemate concludit. (*Quid ergo dicemus?*) Id est, quid ex his quæ hactenus tractauimus, dicamus colligi. (*Quod gentes quæ non sectabantur iustitiam. &c.*) Id est, colligemus hanc expauescendam, nam mysterio plenam, discrepantiã inter Gentes atq; Iudæos, vtpotè quòd illi qui nõ sectabantur iustitiam, hos qui illam sectabantur, anteuerterũt, bratium videlicet præoccupantes ac præripientes. Vtitur enim mirifica, ad remq; accommodatissima metaphora duorum, quorum alter id quod sequitur nõ consequitur, eò quòd aliorsum respiciens ad lapidem in itinere offendit, vbi cõcidit: alter verò ostenso de repẽte scopo absq; vlla remora pertingit. Pari enim modo Iudæi per legem, quasi per vmbram futurorum bonorũ sectabantur veram iustitiam fidei, & tamen oblatum eis Christum, eiusdem fidei authorem, non agnouerunt: ob idq; in illum veluti in lapidem impingentes collapsi sunt. Gentes autem quæ (vt habetur ad Ephe.) erant sine Christo, hoc est, sine fide Christi, alienatæ à conuersatione Israel, atq; adeò non sectabantur eius iustitiam, eandem receperunt. Lucescit ergo iam totus contextus Pauli, si nomine iustitiæ in hac perpetua oratione, illam quæ fidei est, intelligamus. Ait igitur, Gentes quæ non sectabantur iustitiam, quoniam licet essent naturali iure Gentiles imbuti, in quo præstare poterant naturalem iustitiam operum, hoc est, opera moraliter bona, quin etiã illi qui diuina essent ope illustrati ac sustulti, Deo valerent reconciliari, officiaq; illi grata offerre, tamen quia legẽ scriptam futuri Christi præsagam, per modum doctrinæ non habebant, non sectabantur iustitiam fidei. Alludit enim ad philosophos, quorum dicuntur esse sectæ, propterea quòd in suis scholis sua singuli dogmata sectabantur. Apprehenderunt igitur Gentes quam nõ sectabantur iustitiam. (*Iustitiam scilicet, quæ ex fide est.*) Ne in dubium nos conijceret, de qua loqueretur iustitia: nam aliæ iustitiæ, non simpliciter censentur hoc nomine. (*Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.*) Legem antiquã appellant hic nõnulli legem iustitiæ: vel quia rectè intellecta, iusta erat: vel quia faciebat iustos, nõ amore, sed timore. At verò genuinus sensus, si in metaphora persistere volumus, neq; nomen iustitiæ diuersimodè vsurpare, id sanè est, vt lex iustitiæ dicatur hic lex Euangelica, quam per antiquã sectabantur, id est, inuestigabant Iudæi, quamq; modò appellauit iustitiam fidei. Et ideo ait, q̃ hanc legem iustitiæ, puta vbi vera iustitia est, præstolantes & inquirentes nõ inuenerunt. (*Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.*) Videlicet quærebant eam. Subdit enim causam, cur nõ in eam legem iustitiæ peruenerunt, quam sectabantur. Et arridet ad eum, qui propterea rem propositam nõ inuenit, q̃ nõ ad rem, sed aliorsum attentus est. Sic enim Iudæi quoniã iustitiam verã per literã legis consectabantur, arbitrati ex operibus iustificari, & non per fidem, nõ crediderunt in eum, qui iustificat impium: nam (vt protinus dicturus est Pau. cap. proximo) finis legis, Christus est, ad iustitiã omni credenti. Vide quàm fuerit populo illi deprauatus affectus, nempè quòd cum legem veluti lumẽ Deus illis irradiasset, in quo Christi fidem prospicerent, vt eum paratiores susciperent, eadem lege ita sese obtenebrarunt, vt veluti in caligine oberrantes ad ipsum pro maxima parte allisi, corruerint.

Ephe.2. Intellectus Pauli in textus. Sectabantur.

Heb.10.

Offen-

Offenderunt enim in lapidem offensionis. sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & oís qui credit in eum, non confundetur.

Subscribit rationem frustrationis Israel, & loquitur semper de Israele pro maxima parte, quæ abalienata est à fide Christi, prosequiturq; perpetuò cœptam metaphoram illius, qui in stadio offendit ad lapidem, cuius causa non venit ad metam. Impegerunt autem Iudæi in Christum, primum quòd velut pusillus aduenit, contectusq; vilitate humanitatis nostræ in similitudinem carnis peccati: & ideo non solùm non fuit ab illis prospectus, verum etiam despectus: iuxta illud, Quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde non reputauimus eum: deinde corticem literæ antiquæ legis respicientes spiritum nõ penitus scrutabantur, in quo Christum cernere poterant. Et quoniam lapidi Christum comparat, in quo viator pedem lædit, subscribit rei vaticinium trimembre. (*Sicut scriptum est.*) Puta apud Esaiam: apud quem tamen non est sub vno tenore totum hoc elogium: at cap. 28. sunt verba hæc, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum angularem. &c. Qui crediderit non festinet. Vnde desumptum est primum, postremumq; membrum citationis huius: medium autem ex cap. 8. vbi legitur, Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pauor vester. &c. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel. Est nanq; in diuinis eloquijs celeberrimum, vt dicatur Christus per metaphoram lapis. Qui excisus est de monte sine manibus, hunc enim descendentem de cœlo concepit Virgo sine semine. Et quantum ad diuinum propositum spectat, lapis dictus est propter allusionem ad ædificium Ecclesiæ, quæ fabrica eius est: figuratus est in lapide illo reprobato ab ædificatoribus templi, postea verò constituto in caput anguli. Compegit enim veluti angularis lapis duos populos in vnam Ecclesiæ vniuersitatem. Vnde alibi Paul. Fundamentum aliud nemo potest ponere prætér id quod positum est, quod est Christus Iesus. At verò diuersa hominum affectio in causa fuit, vt diuersis, diuersus fieret. Vnde ad Corinth. Paul. Prædicamus Christum crucifixum. Iudæis quidem scandalum, Gentibus verò stultitiam: ipsis autem vocatis. &c. Dei virtutem, & Dei sapientiam. Et Luc. 2. Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel, & in signũ cui contradicetur. En quid est offendere in Christum, ac veluti offendiculo cõfringi, nempè contradicere illi: nam si non venisset & locutus eis non fuisset, peccatum non haberẽt. Vnde Matth. Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, super quem verò ceciderit, conteret eum. Nam quando humilis apparuit, tunc qui se illi nõ subdiderunt, cadentes super illum, veluti vasa fictilia, fracti tantum sunt, quia poterant per misericordiam rursus consolidari: sed cùm in montem creuerit, puta cùm excelsus venerit ad iudicandum, corruet super illos tanquã suæ potestati subiectos, & tunc sicuti obduratos lapides vsque adeò conteret, vt nullus fiat reliquus reficiendi locus. (*Et omnis qui credit in eum non confundetur.*) In veteri translatione non est apud Esaiam, nisi, Qui crediderit non festinet, Paulus autem, citat translationes. 70. interpretũ, vbi pro, non festinet, habetur, non confundetur, quod idem est. Siquidem confusio innascitur credenti quando non ita accidit, vti credit, ob idq; sollicitus festinat, vt quod credit cernat, ne confundatur. Igitur, non festinet, idem est, quod qui in hunc lapidem crediderit, sedato sit animo, quia non confundetur. Nam licet moram fecerit (vt est apud alium vatem) non tardabit.

Esa.53. Christus lapis. Danie.2. Psal. 117. & Act.4. 1.Corin.3. 1.Corin.1. Luc.2. Ioan.15. Matth.21. Abac.2.

CAP. DECIMVM.

Fratres, voluntas quidẽ cordis mei & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem.

Postquam in genere Apostolus cap. præcedenti de origine gratiæ disseruit, nempè quòd ex mera Dei voluntate procedat, vniuersisq; promiscuè exposita sit tam Græcis, quàm Iudeis, quinimò reliquijs tantum Israel seruatis, Gentiles reliquæ multitudini prælati fuerint, persistit hoc capite de eadem Iudæorum cæcitate tractare. In quo quatuor agit. Explicat enim primùm ruinæ eorũ causam, quæ cùm ex ignorantia prodierit miseranda est. Secundò illic, Moyses enim, constituit discrimen inter legis iustitiam, & iustitiam fidei. Tertio illic, Om-

lic, Omnis qui credit, explicat eiusdem latitudinem fructuumq;, & promulgationis modum. Quarto illic demum, Sed dico, demonstrat, quòd eadem Iudęorum ignorantia non fuit vsq; adeò innocens, vt culpam prorsus diluerat. Igitur in fronte statim sanctam vrbanitatem Apostolici pectoris agnosce. Etenim (vt in initio præcedētis capitis adnotauimus) nullum vnquam locum accusationis, vel obiurgationis aggreditur, nisi amorem suum & beneuolentiam præfatus, qua lenitate acerbitatem futuræ orationis mitiget. Cùm ergo in conclusione superioris capitis eos per illam comparationem ad Gentes, rubore suffuderit, quòd fide illis Gentes anteissent, quam ipsi per legem sectabantur, lenit nunc verbi asperitatem, ne suspitionem illis faciat, quòd prę odio id dixerit. Ob idq; ait, (*Fratres.*) Nomen enim est amoris, quo indiscriminatim conuersos prosequebatur ex vtroq; populo.
Matth.23. Sicuti Christus admonet, Omnes vos, fratres estis. (*Voluntas quidem cordis mei.*) Verbum Grę cum quod hic transfertur, voluntas, idem pollet quod, bona voluntas, id quod alij transferunt, propensa voluntas, sed tamen, bona, plus dicit, & accommodatius est ad propositum. Et subintelligitur in hoc quod subditur, In salutem. Atqui, cordis mei, auxesis est, & exaggeratio amoris. (*Et obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.*) Vtrunq; membrum ad hoc referendum est, quod ait, pro illis, id est, voluntas mea: nam votum & desiderium fit pro illis. & obsecratio item mea ad Deum: nisi quòd, fit, congruentius refertur ad obsecrationem, & ideo alij vertunt, fit pro illis, vt, fit, referatur aptius ad voluntatem. Atqui loquitur de tertia persona, eò quòd loquitur cōuersis de alijs offendentibus in Christum. Tametsi in textu Græco non est nisi, pro Israel, quod idem est. Sed attende, quòd non ait, obsecratio mea, seu oris mei, sicut, voluntas cordis mei: nam obsecratio non solùm ab illo, sed pariter ab Ecclesia quæ cum ipso erat, fiebat, Sed ait, voluntas mea, vt cuius solius poterat conscientia sua testimonium ferre. Nam exterior obsecratio sine interna voluntate, futilis est. Tametsi parum referat si, cordis mei, ad obsecrationem quoque suam propriam referatur. Addit autem, in salutem,
Iaco.5. iuxta verbum Iacobi, Orate pro inuicem vt saluemini. Vbi probè adnotant enarratores, orandum esse ex intimo corde pro infidelibus, vt veniant in agnitionem fidei, quæ do-
Ephe.2. num Dei est.

Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem, Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.

Ecce nonnullam Iudæorū excusationem: est enim leuius delictum, quod ignorantia parit: quocirca eiusmodi culpa commiseratione digna est. (*Aemulationem.*) Alij vertunt, studiū, *Defensio interpretis.*
sed profectò incongruè: est enim græcè, ζῆλος, quod quidem nomen feruorem significat, siue in bonam, siue in malam partem. Zelare ergo pro Deo idem est, quòd feruēti amore aliquid in eius honorem persequi: iuxta illud,
Aemulor enim vos Dei æmulatione: vbi non 3.Corin.11.
quadraret, studeo vobis Dei studio. Neq; verò hìc tam cōmodè diceretur, studium Dei habere, q̄ æmulationem, hoc est, amorem feruidum. (*Sed non secundum scientiam.*) Huius quidē Paul. potuit certissimum testimonium perhibere, quippe qui in se ipse expertus id ipsum
fuerat, Ait enim ad Phil. secundum æmulatio *Philip.3.*
nem se fuisse persequutum Ecclesiam Dei: at quia non erat secundum scientiam, non fuit prorsus immunis à culpa: ob idq; se cōfitetur
fuisse blasphemū, persecutorem, contumelio- 1.Tim.1.
sum. &c. Veruntamen, quia ignorantia nōnihil adfert excusationis, alleuiantis culpā, subdit, misericordiā se consecutū, quia ignorans fecit. Quòd enim populus ille Iudaicus tanti æstimasset legem suam, vt eius operibus se crederent iustificari, à zelo Dei proficiscebatur, quem vtiq; authorē profitebantur eiusdem
legis. Eodemq; zelo Christum, facientem se *Matth.9.*
Deum peccatorū condonatorē, perdere procurarunt. Erat autem zelus cæcus, quia à lege ipsa, salutem per Christi doctrinā pollicente, erudiri poterant veritatē fidei. Porrò autē ad- *Adnotandū.*
notandum est hic, quòd cùm voluntas, bona non sit, nisi de obiecto, quod nō solùm apparenter, sed verè sit honestum, intellectus autē officium sit, cæcam voluntatem edocere, fit, vt voluntas, quæ non sequitur scientiam, bona
esse nequeat. Vnde Arist. inter conditiones *Ethic.2.*
iusti hanc præsertim constituit, vt sciens operetur. (*Ignorantes enim iustitiā Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.*) Graphicè sanè describit & ignorantiā Iudæorū, & culpam, & culpæ rursus nequā prolē. Internoscit enim

Iustitia Dei & iustitia nostra. enim primū inter duas iustitias, Dei scilicet alteram, atq; alterā Iudæorum propriā. Iustitiā Dei sępenumero diximus sic nuncupari, tum quòd proprius eius effectus ac donū est, tum quòd nos per eam, formaliter nobis inhærentem iustificat, hoc est, reconciliat remittendo culpam. Iustitia verò nostra est iustitia operum, putà opus moraliter bonū per vires naturales exhibitum, quod personam iustificare nō sufficit apud Deum, sed apud homines ciuili honestate: iuxta illud cap.4. Si Abrahā ex operibus iustificatus est, habet gloriam,
Heb.11. sed nō apud Deum. Ignorantia ergo Iudęorū erat de iustitia Dei sine cuius fide impossibile est illi placere. Indeq; prima hæc culpa promanabat, quòd propriam iustitiam in obseruatione legis, secundum substantiam operū positam, statuebant veluti quę ad salutem satis erat. Quo rursus tumore deturgentes iniquitatem alteram cumulabant, nolentes Christo authori iustitiæ Dei esse subiecti. Est ergo explicatio hæc illius quod dixerat, Offenderunt in lapidem offensionis.

Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.

Prodit, explanatq; hanc Iudæorum prauitatem, qua scilicet ratione nō fuerint subiecti iustitiæ Dei. Neq; id solū, sed alias etiam eorū tenebras luculenter fugat. Poterant enim for
Chrysost. san (vt Chrysost. perspectè disserit) duas iustitias Dei Iudæi confingere: scilicet legem veterem & nouā, atq; adeò respondere, quòd licet nō essent subiecti nouæ, fuissent tamē veteri: quin verò recipientes nouā, debere nihilò secius antiquam retinere: hoc enim erat quod pertinacissimè defendebant. Vult ergo Paulus patefacere, non esse has duas leges omnino diuersas nec discrepantes, sed illam Mosis viam esse ad hanc Christi: hanc autem illius finem & perfectionem: ob idq; qui hanc suscepérit, illam secundum virtutem custodire, qui verò hanc repulerit, eum neq; illam seruare.
Finis cuiusuis legis. Ad huius autem liquidam intelligentiam cōsideratius meditandum est, quòd finis cuiusuis legis (id quod & philosophi etiamnum profitebātur) est bonos facere ciues: quapropter & idem quoq; fuit finis Dei veterem edicentis legem. At quia bonitas apud ipsum supernaturalis est, quam ideò per se opera legis præstare nequiuerant, finis proprius illius legis fuit Christus, qui per eam prænunciatus ac delineatus, author erat per suam ipsius fidē eiusdē bonitatis & iustitiæ. Ergo sicuti ciues nō sunt subiecti iustitiæ à legislatore prospectæ, nisi legem colant intentione eiusdem legislatoris, scilicet vt tranquillus status in Republica perseueret, & honestas ciuilis, ita neq; Iudæi facientes opera legis quò ad substantiā operum, nō autem intendentes iustificari per fidem Christi, qui finis erat legis, erant subiecti iustitiæ Dei. Ecce ergo cur ait, Christum esse finem legis ad iustitiam, id est, ad consecutionem veræ iustitiæ, non quidem omni operanti, sed omni credenti: neq; verò ad assecutionem iustitiæ tantum, quæ est expiatio peccatorum, sed ad culturam iustitiæ: nam quod lex requirit, fides pręstat, hoc est, lex ad intentionē præcipientis non nisi per gratiam Christi impletur. Et hoc est quod ait Christus,
Non veni soluere legē, sed adimplere: & quod *Matth.5.*
dixit Paul. capit. octauo. Quod impossibile erat legi. &c. Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum, vt iustificatio legis inpleretur in nobis. Et quod ait ad Galat. Lex pęda- *Gal.3.*
gogus noster fuit.

Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est, Qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autē ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? Id est, Christum deducere. Aut, quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare.

Sequitur secūda pars huius capituli, illius *SECVNDA pars capituli* quidem differentię expositoria, quæ est inter iustitiam legis, seu operū, & iustitiā fidei: quæ quidem differentia, duplex est: videlicet & ex parte causæ: nam iustitia legis consistit in operibus legis faciendis: iustitia verò fidei, in credendo ex vero puroq; corde: & rursus ex parte finis & fructus: nam fructus iustitiæ legis est vita temporalis, fructus autē iustitiæ fidei, vita æterna. Vtitur autem duobus priscæ legis oraculis: altero quidem in sensu literali relato, altero verò per mysteriū allegoriæ exposito. Primum est Leuit.18. quod citat: attamen non ad literam, sed secundum sententiam. Sic enim habet secundum translationem nostrā. Custodite leges meas atq; iudicia, quæ faciēs homo viuet in eis. Et simile scriptum est in Ezech.20. Sed & text. hic Græcus apud Paulum sic

lum sic habet, Moses enim scripsit, Iustitiam quæ est ex lege: quoniam qui fecerit ea homo viuet in ipsis: vt, ea, referatur ad præcepta & iudicia. Sub quibus etiã verbis citatur idẽ locus ad Gal. Quapropter isti censores interpretis nostri cõnumerant hunc locũ inter manifestè deprauata: sed censura est nimiũ acerba, cũ nihil sententiæ demutetur: siue, dicas, qui fecerit iustitiam legis, siue, qui fecerit ea, puta præcepta. Et præsertim ꝙ oratio Græca videtur trunca: q̃ ob rem alij coacti sunt permutare accusatiuũ cũ ablatiuo, hoc modo, Scripsit de iustitia quę ex lege est. &c. Quancunq; ergo sequamur lectionem, vult Paul. admonere Iudæos, nosq; in ipsis ꝙ cultura legis quantũ ad substantiã operum præstat cultoribus per eadem opera vitam solummodò hanc temporariã. Id quod trifariam meditari possumus. Primùm quòd finis ciuilis legis est pax, per quam vita hæc humana protegitur, & cõseruatur. Secundò ꝙ cùm legislator non habeat iudicare de obseruantia legis, quæ iustitia est apud Deum, sed linguã tantùm cõpescere, & manus coluibere, in hunc tantùm finẽ pœnas mortis aliaq; supplicia decernit. Quin Deus externè delinquentibus similes pœnas inscripsit, vt in Leuit. Qui maledixerit. &c. morte morietur. Vnde Hebr. Paul. Irritam quis faciens legẽ Mosis absq; vlla misericordia morietur. Ob id igitur qui fecerit officia legis viuet in illis, hoc est, per illa. Sed tertiò id peculiariter cõpetit antiquæ legi, eò quòd temporaria bona pollicitabatur, quibus alitur humana vita. Ecce ergo quomodò iustitia legis consistit in operibus, id quod cap. 2. super illud, Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, explicuimus. Ad differentiam iustitiæ fidei quæ consistit in credendo ex corde. Et hoc est quod explicat Paulus hoc subiecto testimonio. (*Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit.*) Inducit verba Mosis, quæ considerate prælegenda sunt, vt perspectius enucleetur mysterium. Pollicetur enim illic primũ Dominus, quòd si dispersus fuerit Israel, captiuus inter Gentes, & fuerit pœnitudine cordis ductus, miserebitur eius: rursumq; de cunctis populis congregabit reducetq; in terram promissionis: quod quidem vaticinium erat venturi Messiæ ad congregandam Ecclesiam, inducendamq; in regnum cœleste. Protinus idcirco Moses subiungit cõmendationem scriptæ legis, & vt reuertatur populus ad Dominum in toto corde, & in tota anima. &c. Et continuò quasi ore Dei subdit, Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie nõ supra te est, neq; procul positum, neq; in cœlo situm, vt possis dicere, Quis nostrũ valet ad cœlũ ascendere, vt audiamus atq; opere compleamus. Quocirca Apost. hic non citat hanc sententiã in sensu literali, is enim erat de præceptis legis, quæ in promptu erant ob oculos posita, vt implerentur, sed in sensu mystico. Qui quidem sensus auctoritate Pauli canonicus est & fides catholica: sicuti allegoricus sensus, quẽ exponit ad Galat. de duobus filijs Abrahæ. Ob idq; non ait, Moses scripsit, sicuti proximè dixerat, sed facit loquentem iustitiã ipsam, quę abdebatur in mysterio illo, seu fidem intelligas, seu Christum ipsum (vti sentit Orige.) qui, authore ad Cor. Paulo, factus est nobis sapientia & iustitia. &c. Quocirca refellendus est ille grammaticus, qui accusatiuum vertit per ablatiuũ, putà, De ea autem quæ ex fide est iustitia, sic dicit, scilicet Moses. (*Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? Id est, Christum deducere.*) Mysterium vtiq; consistit in hoc, quòd mandatum, hoc est, lex, vt seruaretur quantum ad substantiã operum, haud opus habebat, vt quis, vel in cœlum transcenderet, vel mare trãsmitteret: erat quippè præsto in ore & in corde populi, vt illic subiungitur. Sed tamen, vt obseruaretur secundum intentionẽ præcipientis per opera Deo grata & ad vitam æternam accepta, præstolanda erat iustitia fidei quę supernaturalis est, cœlitusq; delata. Atq; huius fortè causa mysterij, mentio illic facta est cœli. Illud autem populus reputare poterat impossibile. Est autem phrasis hæc Paulina, forsan Hebræa magis, quàm, vel Græca, vel Latina, ob idq; duriuscula. Ut ne expositionum cõfusio intelligentiã interturbet, vnam tantum subijciam, quæ omniũ maximè videtur germana. Admonet inquã, iustitia mentem humanã, quæ sedes est eius. Ne dixeris in corde tuo, id est, nec cogitatione talem dubitationem admittas, quæ desperantis est. Quis ascendet in cœlum, nempè vt mandatũ hoc, putà iustitiæ fidei inde ad nos deferat. Hoc est enim, ait Paul. Christum deducere, putà ab alto, deorsum deferre: hoc enim græcè significat *κατεγαγεῖν*. Acsi dicat Pau. Qui enim sic loquitur, perinde habet acsi dixerit, Quis ascendet in cœlum, vt Christũ, qui author est talis iustitiæ ad nos deferat, quasi id reputans impossibile: veluti si necessarium esset, illuc quempiam ascendere, qui ad nos Christum deduceret, & nõ potius per suam ipse virtutem homo factus descenderit ac iustifi-

De sensu interpretis.

Gala. 4.

1. Corint. 1.

Leuit. 20.
Hebr. 10.

Deut. 30.

ac iustificantem fidem scripserit in cordibus nostris, opemq; adeò tulerit, ne opus sit, non modò in cœlum ascendere, verùm nec peragrare terram, nec pedem loco mouere, ad cõplendam perfectè legem. Ob idq; qui sic vel hæsitaret, vel desperaret, negaret vtiq; articulũ incarnationis. Quam ob rem nõ est ferendus alter grammaticus, qui mallet interpretẽ vertisse, Noli dicere, vt cõcinnè sequeretur illud, hoc est, Christũ deducere. Nam præterq̃ quòd græcè nõ est nisi, ne dixeris, error absurdus est, orationẽ illã, hoc est, Christum deducere, facere veluti accusatiuũ illius verbi, noli, cũ sit potius expositio Pauli. (*Aut, quis descendet in abyssum? Hoc est, Christũ à mortuis reuocare.*) In loco citato Deut. non est nisi sic. Neq; illud mandatũ est trans mare positũ, vt causeris & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos vsq; deferre. At quia abyssus (quod nomẽ propriè significat fundũ maris) transfertur & ad significandũ inferos, interpretatur illud Paul. de mysterio resurrectionis Christi, Ne dixeris quis descẽdet in abyssum, vt inde eandẽ iustitiã nobis referat, Hoc enim est, inquit, Paul. Christum à mortuis reuocare, nempè negare eum mortuũ fuisse, ad cõparandam nobis iustitiam. Vel aliter, vt simul atq; præcedẽs membrũ exponatur. Hoc enim est dicere, necessariũ esse, vt quis in abyssum descendat, vt Christum à mortuis reuocet: quasi nõ per seipse propria virtute deberet resurgere, & patres inde reuocare. Et per consequens qui hoc diceret, negaret mysterium mortis & resurrectionis. In summa, docet nos Paul. quòd illis verbis Deute. iustitia ipsa, putà Christus prædixit articulos incarnationis, mortis & resurrectionis, quibus parta est nobis salus, atq; adeò ora eorum occlusisse, qui de huiusmodi articulis veluti impossibilibus hæsitarent.

Sed quid dicit scriptura? Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est, verbum fidei quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Prosequitur suã luculentius expositionẽ. Subsequitur nãq; eodẽ citato loco Deut. Sed iuxta te est sermo valde in corde tuo & in ore tuo, vt facias illud. Pau. verò solũ citat, Propè est verbũ in corde tuo, & in ore tuo, vt ex parte causæ discriminet inter iustitiam legis, de qua dixerat, Qui fecerit homo, quia consistit in opere: & iustitiã fidei, quæ cõsistit in corde, atq; in oris cõfessione. Ait ergo Paul. (*Hoc est verbũ fidei quod prædicamus.*) Id est, hoc ipsum verbũ quod illic asseritur esse in corde, & in ore, est illud quod nos prędicamus, putà Euãgelica fides, quam nõ vtiq; nobis opus est, cœlũ quæsitũ euolare, aut tranare pelagus, quia scripta est in cordibus nostris. Iuxta illud, Dabo legem meã in visceribus eorũ, & in cordibus eorũ scribã eam. Vnde causa effulget patescitq; cur Iudæi, quam sectabantur iustitiã, nõ sunt adepti, Gentes verò de repente eã susceperũt: nempè ꝙ hæc iustitia nõ per longam scripturã aut exhaustos labores & sudores cõparatur, sed tantum promptitudine animi & assensione cordis suscipitur, scribente eam in nobis digito Dei. (*Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus eum suscitauit à mortuis, saluus eris.*) Expositio est breuissimi cõpendij, quo iustitiã per fidẽ nãciscimur, atq; adeò vitam æternã quæ fructus eius est. Et alludit Pau. tum ad illa duo membra Deut. In corde tuo, & in ore tuo, tum ad duos articulos fidei iam nunc expositos in descensu de cœlo, & recessu de abysso: quibus sub epilogo cõtinentur articuli redẽptionis. Ait ergo, licet nulla in te opera tua præcesserint (quandoquidẽ ex operibus nõ iustificamur) sed tantũ ore tuo cõfitearis Dominũ Iesum, hoc est, Deum factũ hominẽ: est enim Dominus nomẽ Dei, Iesus autem, hominis, & corde tuo credideris, ꝙ Deus illũ suscitauit à mortuis, saluus eris. Non dixit, Si credideris ꝙ mortuus est, quia vana esset confessio mortis Christi, nisi crederemus resurrexisse. Nam & pagani credunt, mortuũ fuisse illũ hominẽ: sed quia Deum in illo nõ agnoscũt, resurrexisse negant. Nos autẽ resurrectionẽ credentes, tum ipsum cõfitemur Deũ, tum & cũ ipso speramus resurgere, qui supremus est fructus iustitiæ fidei. Vnde Paulus supra, Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. In circulo enim illo perfecta est, cõsummataq; salus nostra, vt qui captiuorũ redemptor descendit de cœlo, illuc fuerit regressus captiuã ducens captiuitatem. Ecce aliam differentiam inter iustitiam

Hiere. 31.

Alia differentia inter iustitiam fidei & iustitiam operum.

stitiam legis, & iustitiam fidei, ratione finis. Est enim, illius finis (vt diximus) vita temporalis: huius autem, vita & salus æterna. Quòd si hic fortè hæreas, nõ satis esse credere & confiteri, absq; sacramenti susceptione. Nam, qui crediderit, inquit, & baptizatus fuerit saluus erit. Pete ab Augustino responsum super Ioã. tract. 77. super illud, Iam vos mundi estis propter verbum, quod loquutus sum vobis. Non enim inquit, mundi estis propter baptismũ, quo abluti estis, sed propter verbum. Nam detrahe, inquit verbum, & aqua, non est, nisi aqua: sed accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum. Nihil ergo vetat, quòd fide eiusq; confessione iustificemur, & tamen necessarius sit baptismus: quippè qui nihil aliud est, q̃ protestatio quædam ac confessio fidei. Tametsi in adultis altera sit etiam necessaria per charitatẽ cõfessio, per quã fides operatur. Quocirca vafricies fuit hæretica Lutheri, quã li. 2. de na. & gra. prodidimus, negare scilicet, sacramenta vllo esse pacto causam gratiæ, atq; asserere, q̃ solo assensu mentis, quo credimus Christo pollicenti nobis salutẽ, iustificamur. In cuius sententiã impendio q̃ subdolè citat hanc authoritatẽ Augustini: ac si loquatur hic August. de verbo, quod est pollicitatio Dei, & nõ planè de illo, quod profert baptizãs, Ego te baptizo. &c. per quod perficitur sacramentũ, quo gratia confertur, vnde palã fit, nõ sola fide quam verbis Dei præbemus, sed verbo, quod est sacramenti forma, quin verò toto sacramento fidei conferri nobis salutem. Quocirca subiungit protinus Aug. Vnde ista tanta virtus aquæ, vt corpus tãgat, & cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur. Quinimò hæresis hæc Lutheri secũ ipsa pugnat. Nam si iustificamur credẽtes verbis Christi, cum ipse dixerit, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, cõsequens fit, vt gratia ipsa virtusq; fidei suppeditetur nobis per baptismũ. (*Corde enim creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutẽ.*) Hic Pau. rationẽ reddit præcedentis sententiæ, illisq; satisfacit, qui redarguere eũ molirentur, pugnantia dixisse. Statuit enim hactenus ac perpetuò constabiliuit, quòd iustificamur per fidem sine operibus: fides autem solo corde suscipitur: quid ergo modò expostulat præterea iam nunc oris confessionem. Quinimò verba illa proximè antecedentia, Si cõfitearis. &c. videntur malè cohærere. Si enim requiritur vt cõfiteamur dñm Iesum, pariter exigitur vt eundẽ credamus resurrexisse à mortuis: similiter requiritur vt idem cõfiteamur: cur ego distinctim ac distributè in vno membro dixit, cõfitearis, & in altero, credideris. Respõdet. Quia corde creditur ad iustitiã, ore autẽ cõfessio fit ad salutẽ. At verò & in his verbis videtur subesse ambiguitas: nam cũ eadẽ res sint iustitia & salus, quicquid ad vnam est necessariũ, est etiam operæpreciũ ad alterã. Quid ergo ait, Corde credi ad priorem, cõfessionem autem fieri ad posteriorẽ. Est igitur mens Pauli, q̃ ad iustitiam, putà ad expianda piacula propiciandumq; Deum atq; ineundam gratiam amicitiamq; cum ipso, satis est, corde credere: nempè paruulis suscipere sacramentum fidei, adultis verò credere viua fide. At quia hæc spontanea voluntate suscipitur, adiecit, corde, iam enim supra exposuimus, cur nomine cordis voluntas designetur. Hoc enim differt inter scientiam & fidem, quòd scientia vi rationis demonstrantis ingignitur, fides autem quippè quæ non demonstratur, virtute suscipitur voluntatis, captiuantis intellectum in obsequium Christi, qui ipsam infundit. Vnde Aug. tract. 23. super Ioan. Cætera, inquit, potest homo nolens, credere autem non nisi volens. At tametsi iustitia hæc, salus quoq; dicatur, & sit, nõ tamen est perfecta, sed initiata salus vsq; ad perceptum fructum æternæ vitæ. Iuxta illud, Salus autem mea in æternum erit. Ob idq; ait Apostol. quòd quanuis fide constituamur iusti, deinceps tamen necessarium est iusto ad obtinendam vitam æternam, ore confiteri fidem, vbicunq; se obtulerit necessarium præcepti tempus. Est enim triplex confessio, scilicet, peccatorum, & beneficiorum Dei, ac præterea confessio veritatis diuinæ. Et de hac peculiariter loquitur hic Paul. Hæc siquidem necessaria est sub pœna amittendæ salutis: vel quando exigitur à persecutore fidei: quam porrò cõfessionem martyres proprio sanguine celebrarunt: vel quando necessaria est subditis imminente periculo hæreseos: quod munus propriè competit prælatis & doctoribus. Atqui hac ratione baptizatis delinitur chrismate in frõte signũ crucis, ne erubescant fidem publicitus confiteri. Vnde Paul. Non erubesco Euangelium, Et Christus redemptor noster, Qui me erubuerit coram hominibus erubescam & ego eum coram patre meo, qui in cœlis est. Extenditur veruntamen & confessio laudis Dei, ac veritatis fidei ad obseruantiam mandatorũ: quæ vtiq; post iustitiam, viua cordis fide susceptam, necessaria est ad salutem æternam. Igitur

Dubitatio.

Matth. vlt.

August.

Ioan. 13.

Lutbe. Lib. 2. de natu. & gratia cap. 10.

2. Corin. 10.

August.

Esa. 51.

Triplex cõfessio.

Matth. vlt.

Confessio fidei, obseruãtia mandatorum.

Igitur supra non pro eo distinxit inter, confitearis Dominum Iesum, & credideris resurrexisse, quod non sit in vtroq; necessarium vtrunq;, sed vt vtroq; alterum exprimeret: nempè vt admoneret, quòd sicut confessio oris, nisi ex corde proficiscatur, vana est, de qua Deus illic conqueritur, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me, ita & fides cordis sterilis & infructuosa: nisi, vbi ratio exegerit, florem, frugemq; proferat confessionis, non solùm oris, verum etiam operis. Etenim quanuis hic Paul. operum non meminerit, ne vltra lineam citati elogij cordis & oris progrederetur, & vt iustitiam fidei seiungeret à iustitia operum, haud tamen diffitetur, quin sint etiam iusto necessaria opera, per quæ fidem itidem cõfitemur, fructificantem in vitam æternam: secundum verbum dominicum, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Matth. 15.

Matth. 19.

Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omniũ, diues in omnes qui inuocãt illum. Omnis enim quicunq; inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

TERTIA *pars capituli*

Hic designari potest sectio tertia huius capitis, in qua Paul. explicando duos articulos de fide cordis, & oris confessione, tractat fidei, tum infinitam protensionem, tum ordinatissimam assecutionem. Igitur quia dixerat, Corde creditur ad iustitiam, repetit elogium Esaiæ. 28. quod iam supra explicatũ est. Omnis enim, inquit, qui crediderit (nempè viuida fide) nõ cõfundetur. Nam quanuis iusti in hac vita qui vero corde credunt, sine decore sint vllo, ac veluti vinea sub inclementia hyemis, nihil æstimati, atq; adeò apud iniquos, veluti cõfusione & rubore suffusi: vbi tamen in tremendo iudicio apparuerint eorum fructus, tunc omni abiecta confusione computabuntur inter filios Dei: quod ipsi etiã iniqui, præ confusione gementes, inuiti confitebuntur, vt est apud Sapientem. Hi nanq;, vt qui non puro, castoq; corde fidem colunt, tunc summa opplebuntur cõfusione, cum referentes Christo, quemadmodum in nomine eius prophetauerint, dæmonia eiecerint, ac talia fecerint signa, audituri sunt ab ore diuino, Nescio vos. (*Non enim est distinctio Iudæi & Græci.*) Id est, inter Iudæum & Græcum. Simile huic, illud est ad Col. vbi non est Gentilis & Iudæus, circuncisio, & præputium. &c. Exponit enim quod dixerat, Omnis, perseuerans in explicatione illius, quòd Christus est in salutem omni credenti. (*Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.*) Quòd autem nulla sit apud Deum, hominum distinctio, manifestum facit per duas perfectiones Dei: vtpote quòd Dominus sit omnium, & diues in omnes. Nam etsi illi tanquam vniuersorum Domino incumberet omnibus prouidere, opulentia eius tamen vllo esset modo limitata, nõ posset in omnes effundere, quicquid singuli expeterent. Et rursus quanuis immensa esset illius affluentia bonorũ, nisi dominus esset omnium, nõ esset eius muneris omnibus prospicere. Est autẽ sicuti immensus dñs, & immense diues, qui hoc idcirco impensissimè à nobis postulat, vt amplissimè ab illo beneficia efflagitemus, quę nobis cupit affatim elargiri, ob idq; nulla est apud ipsum personarũ exceptio. In hanc ergo sententiã alterũ adhibet testimoniũ quod est Iohel. 2. (*Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini saluus erit.*) Enimuerò postq̃ exposuit. quod dixerat, Si credideris. &c. Et, Corde creditur ad iustitiã, restabat illi vt ad expositionẽ respiceret illius, Si cõfitearis. &c. atq; illius, Confessio autẽ fit ad salutẽ. At verò, sicuti supra meditabar, nomẽ Domini bifariã hic dictũ audire possumus, nimirũ aut de Deo trino, aut de Christo. Et enim quod prædictũ est, Dñs vniuersorũ, Deo conuenit: tum ratione creationis, tum etiã ratione redemptionis. Redemit enim sufficienter quantũ in se fuit vniuersos quos creauerat, licet non oĩbus applicata fuerit redemptionis efficatia sua ipsorũ culpa, Dominatus attamẽ ratione priori, pprius est Dei, quatenus vnus est in trinitate: posteriori verò ratione peculiariter obuenit Christo, qui iure redẽptionis constitutus est hæres vniuersorũ rex regũ, & gloriæ Dñs. Ob idq; nihil mirũ si hęc Iohelis prophetia vaticiniũ sit Christi. Atq; adeò nõ incongruè Orig. inuocationẽ hic noĩs eiusdẽ Christi hoc loco agnouit: iuxta verbũ Pauli, Cum oĩbus ijs qui inuocant nomẽ Domini Iesu Christi. Est enim epitheton hoc Christianorũ, sicuti inter Gentes antiquitus singulæ religiones & sectæ suos inuocabãt proprios deos, quos proprijs sacrificijs colebant. Inde inquã forsan: nempe in idololatrarũ exprobrationẽ, honoremq; Christianismi vsurpatũ est ab

Iustorũ facies in hac vita.

Sapien. 5.

Matth. 7.

Col. 3.

Diues Dominus.

Nomen Domini.

1. Corin. 1.

Christiano rum epitheton.

est ab Ecclesia, pro eo quod est, Christiani, dicere, ij qui inuocant nomẽ Domini Iesu Christi. Quocirca subdit hic Paul. Quomodò inuocabunt, nisi credant, Iudæos subiudicans, qui nõ credebant in Christum. Est autem ea hic inuocatio intelligenda, quæ de legitima fide, affectuq; proficiscitur. Nam sunt de quibus ait Dauid, Qui clamauerunt, nec erat qui saluos faceret ad Dominum, neq; exaudiuit eos. Quapropter nõ abs re longè forsan dicamus, q̃ in Christũ fide prospiciebant antiqui patres, quando inuocabant nomen Domini: vti Enos, qui cœpit inuocare nomẽ Domini. Et Moses, & Aaron, & Samuel quos inter eos Propheta recenset, qui inuocabãt nomẽ eius. Est igitur inuocare nomẽ Domini, idẽ quod, Deum confiteri vnicũ salutis authorem, atq; adeò eundem adorare, ab eodemq; petere fauorem & auxilia, sine quibus nihil per nos possimus apud ipsum.

Psal.17.

Inuocare nomẽ Domini.

Quomodò ergo inuocabunt eum, in quem non crediderunt? Aut quomodò credent ei, quem non audierunt? Quomodò autẽ audient sine prædicante? Quomodò verò prædicabunt, nisi mittantur? Sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Haud tibi existimetur cathena hæc præter propositum fuisse ab Apostolo cõtexta, cùm sit hic maximè oportuna, pluribus de causis. Enimuerò quoniã dixerat, Qui inuocauerit, necessariũ fuit, inuocantiũ qualitatẽ subscribere, quæ est, vt credant: atq; inde suborta ratio est contexendi modum & ordinem vocationis populorũ ad fidem: Nempè vt cõmonstraret, primũ, neminẽ inuocare nomen Dñi, nisi qui legitimè vocatus prius fuerit diuinitus ad fidẽ, atq; hoc, vt ansam amputaret Iudæis amatoribus suæ legis vsurpandi sibi hãc gloriã, q̃ ipsi essent soli in orbe, qui nomẽ Domini iuxta verbũ Prophetæ inuocabant. Atqui hac de causa (quod hic oculatissimè est cõsiderandum) ab inuocatione hominũ assurgit vsq; ad missionẽ Dei, vt in eius diuinã beneuolentiã causas omnes salutis nostræ resoluat. Secundò hic declarare pergit, quod dixerat, Verbũ fidei propè esse in corde & in ore, haud enim cordi imprimitur à Deo, nisi prædicatoris ministerio, credibilia proponentis forinsecus. Ac tertiò demum intendit Iudæos venia priuare, q̃ non crediderint. Nam cùm fidem audierint, cui nõ fuerunt obsequentes, nequeunt sibi prorsus ignorantiã prætexere. Quinq; ergo ex ordine coorditur hic Paul. hac speciosissima gradatione: putà, inuocare, credere, audire, quę munera eorũ sunt, qui vocantur: prædicare, & mittere, quæ officia sunt vocantiũ. Et primũ demonstrat innexã istorũ dependentiã, scilicet q̃ nec primũ absq; secundo, neq; hoc sine superioribus inesse potest. Secundò illic, Sed nõ omnes, è conuerso cõmonstrat, q̃ superiora tria adesse possunt sine duobus, quæ sunt, credere, &, inuocare, quæ licet hic prima cõnumerentur, sunt tamẽ generationis ordine postrema. Vtitur autem schemate interrogationis, vti solet ad maiorẽ vehementiã. (*Quomodò inuocabunt eum, in quem non crediderunt?*) Hic videas sermonẽ haberi de inuocatione legitima, quã, iuxta verbũ Iohelis, subsequitur salus, quæ porrò fidẽ præsupponit. Etenim neq; inuocare homo potest, nisi eum vnde sperat salutẽ, neq; sperare vtiq;, nisi in eum, quẽ certo crediderit potentẽ succurrere. Quocirca iuxta qualitatẽ cognitionis est inuocatio. Gentiles inq̃, in lumine naturali inuocare eum poterãt, quẽ agnoscebãt esse primã causam: & licet inuocatio illa non esset meritoria, illustrasset veruntamen illos tunc Deus lumine fidei. Est igitur in hac, sicuti & singulis subnexis interrogationibus, inclusa responsoria negatio, putà. Minimè, sine fide inuocabũt. Insimulantur hic autẽ Iudæi, q̃ licet Deum inuocassent, iniquè id tamen & infructuosè: quoniã cùm in Christũ nõ crederent, nõ illum inuocabãt vt propitiatorẽ, per quẽ salus deriuanda esset omni credenti. Sed nunquid inuocatio fidẽ præsupponit formatã? Proculdubio præsupponit, vt meritoria sit. Possumus tamẽ laxius accipere inuocationẽ, id quod Orig. approbat, pro ea quę cõmunis est oĩbus Christianis, à fide scilicet suborta, etiã dum est informis. Vt dignoscamus inter eos, qui generaliter inuocãt Christũ dominũ, & eos quos inhabitans Spiritus sanctus facit clamare abba, pater. (*Quomodò autem credent ei, quem non audierunt?*) Hoc enim propriè nomen fidei designat, puta assensum, qui authoritate dicentis gignitur in audiente. Hac quippe ratione secernitur à scientia & opinione, quarũ altera per demonstrationẽ: altera verò probabili ratione ingenerantur. Ob idq; fides esse nequit, nisi ex auditu. Hac enim de re in Analecticis

Quinque ex ordine componuntur.

Iohel.2.

Dubitatio.

Orige.

lecticis posterioribus Aristoteles addiscentẽ admonet, quòd oporteat, eum credere authoritati, scilicet doctoris in initio, fidẽ præbere, anteq̃ ille demõstrando scientiã doceat. Subdit autẽ Pau. (*Quomodo autem audient sine prædicante?*) Neq; verò hic nos perturbet, duplicem esse auditum, scilicet internũ & externũ, atq; adeò audire quenq̃ posse intrinsecus fidem absq; ea, quæ forinsecus auditur prædicatio. Loquitur enim hic Apost. de lege communi, quæ generalis est: illa enim intrinseca auditio peculiariter nõnullis, ob singulare priuilegiũ accidit, veluti prophetis & quibusdã eximijs personis, iuxta illud, Audiã quid loquatur in me dñs Deus. At verò cõmunia dispensantur à Deo sapienter atq; suauiter, vtpote cum per superiores illa inferioribus impartitur. (*Quomodò verò prædicabunt, nisi mittantur?*) Ecce supremã radicẽ & fontẽ, vnde causę salutis nostræ promanãt, quę Deus est. Ipse nanq; olim Patribus in prophetis, post modũ verò locutus in filio, ac deinceps per apostolos, eiusq; successores lumine suæ fidei irradiauit orbẽ. Ob idq; ait Paul. Quomodò prædicabũt, videlicet mysteria fidei, nisi mittantur, à Deo scilicet, eius authore. Nam filiũ nemo nouit nisi pater, neq; patrẽ nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Mittit autem Deus prædicatores, aut per se ipse, vti olim prophetas: sicut ait Esaias, Dominus misit me & spiritus eius. Et tempore gratiæ proprium filiũ, tanq̃ architectũ, institutorem Ecclesiæ & prædicatorũ magistrũ: qui quidẽ sicuti legatus fuit à patre, ita & Apostolos subdelegauit. Etenim, Sicut misit me, inquit, viuens pater, & ego mitto vos. Cæteros autẽ Deus mittit Ecclesiæ authorita te & Prælatorum delectu. Vnde qui vos, inquit, audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit. Est veruntamen discriminis plurimũ. Nam quos per se Deus delegat, vt prophetas atq; apostolos, per se ipse edocet. Quibus idcircò præceptũ est, Cùm steteritis ante reges & præsides, nolite cogitare, quomodò aut quid loquimini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Vnde ad illã primã euulgationem fidei expediuit delectum fieri rusticorum hominum, vt mundo persuasum fieret, non esse illam, humanam sapientiam, sed diuinitus afflatã. Iã verò post apostolos haud licet, aut doctoribus, aut concionatoribus, nouas reuelationes expetere, sed ea tantùm elucidare, quæ prophetis & apostolis reuelata sunt, iuxta verbum Pauli, Edificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum. Quapropter præsumptio est, & superbia nefandissima ac pestilentissima, in hanc se quãpiam functionem immergere, sine longo, seduloq; & improbo studio theologiæ, & citra Ecclesiæ, maiorumq; authoritatẽ & iussum. Hæc enim vel pessima pestis Ecclesiam hoc ætatis deuastauit: nempè omni Ecclesiastico ordine deleto authoritateq; de medio sublata, ad ciuilemq; potestatẽ peruersissimè transmissa, quilibet, vt libitum est, iniussi prodeũt prædicatores, sua quisq; placita imperito vulgo in animos obtrudentes, & sacram scripturam de suo cerebro interpretantes, atq; adeò fidẽ vnam in sexcentas proscindentes sectas. Ecquam enim aliam Iernam edere potuit ille toties damnatus articulus Lutheri in prooemio suorum articulorũ, quòd scripturæ proprio sint spiritu interpretandæ, neq; standũ vlli conciliari vel Ecclesiasticæ authoritati, quam postmodũ authoritatẽ art. 28. de medio tolere proscribereq; conatur, vnicuiq; permittẽs suo sensu abundare. Quod, q̃ sit pestiferũ documentũ in propatulo est. Nam cũ Spiritus sanctus, quẽ ait Luth. præsentissimũ esse scripturæ sanctæ, nõ viua voce loquatur: & natura, ingeniumq; hominũ sit, vt tot sint capita quot sensus, fieri nequit minus, q̃ vt diuersi hoĩes quantocunq; policant ingenio diuersas sequantur sententias. Neq; fidendũ est internæ reuelationi, quandoquidem angelus Sathan transfigurare se cõfucuerit in angelũ lucis. Neq; vero vlli hominũ sanctitati. Nam videmus sanctissimos homines ignorantes, q̃ certè nunq̃ vsu veniret, si Spiritus sanctus panderet sese cuicunq; legenti scripturas. Quam ob causam cum eiusdẽ Spiritus sancti munus sit, scripturas quas ipse cõdidit exponere (nã in hoc promissus nobis est à Christo, atque adeò missus qui permaneret nobiscũ in æternum) nõ potuit sanè cõsultius prouidere Ecclesiæ, quam statuendo, sicut Christus per ipsum instituit, authoritatem vnam, eandemq; in terris summam, quę nobis viua voce loqueretur, cuiq; nos deberemus esse dicto audientes: etiã si rationes eius nõ intelligeremus, sed solũ quia verbo ita nos credere iuberet. Aliãs neq; inter doctos cõponi vnquã possent cõtrouersiæ de fide, neq; animi indoctæ plebis pacari. Nam cũ vulgus rationes & argumenta doctorũ nõ penitus calleat, imò nonnunq̃ vix intellectu capiat, quomodò conuinci potest ad credendũ, vbi nulla sit authoritas, quæ ius habeat cogendi. Hęc autẽ authoritas profectò residere non potest, neq; in priuata persona,

Psal.84.

Heb.1.

Matth.11.

Duobus modis mittit Deus prædicatores.

Esa.48.

Ioan.20.

Luc.10.

Matth.10.

Ephe.2.

Pestis Ecclesiæ.

Lerna Lutheri.

Spiritus non loquitur viua voce.

Ioan.14.

Authoritas Ecclesiæ.

sona, neq; verò in ciuili potestate, quæ iudex esse nequit spiritualiũ: necessè ergo fuerit, vt in capite & pleno corpore collocata sit totius Ecclesiæ. Cui nimirum cõgregatæ incumbat scripturã sacram rimari, & sanctorũ Patrum exploratis scriptis & cõsultis, cuncta definire dubia, in suamq; sententiã populũ cõpellere. Aliòqui profectò esse nõ valet vna fides, sicuti est vnũ baptisma. Siquidẽ vnitas hæc nõ in hoc tantũ consistit, quòd eosdẽ suscipiamus libros, sed ꝙ eodem sensu scripturas teneamus, colamus & veneremur. At citant isti Augustinum dicentẽ, quòd omnia quæ sunt ad salutẽ necessaria, tradita sunt expressè in sacra scriptura. At tamen hæc verba nusquã sanè sunt apud Aug. sed hoc penitus in epistola contra Vincentium Donatistã, ꝙ nihil sub spirituali sensu, hoc est, mystico continetur in scriptura, fidei necessarium, quod non alicubi per literalem sensum manifestè tradatur. Vbi non sentit quòd literalis sensus ita sit semper manifestus, vt nõ cõtaminari, corrumpiq; ab hæreticis possit, atq; adeò vt non indigeat Ecclesiæ censura. Articuli nanq; diuinitatis & humanitatis Christi necessarij planè sunt, ob idq; in sensu literali expressi: at nihilò minus quot olim laborauerunt hæreticorũ lacerationibus? Sed rursus aiũt, possunt esse in œcumenico Concilio, viri, neq; moribus, neq; doctrina illustres, quomodo ergo obtemperandum est eorum sanctionibus? Profectò, si vel sanctitatẽ, vel humanã doctrinam, iudicẽ statuamus, non possumus non sæpè fallitum ꝙ multi sanctimoniam mentiuntur, illudentes humanis sensibus. Nam de hæreticis dictum est, vestitos esse ouina pelle, cum sint tamen lupi rapaces: tum ꝙ & qui sanctissimi sunt, non protinus sunt doctissimi. Ad hæc, de doctrina varia sunt iudicia. Iam enim sub hoc ætatis illi habentur doctissimi, qui sunt eloquentissimi. Adde, ꝙ quantacunq; fuerint doctrina, non potest euitari, quin diuersi diuersa probent, & ex populo diuersi diuersos sequantur. Cuius quidẽ veritatis, vel ipsi modò hæretici in tot factiones discisi, documẽto nobis sunt ac ineluctabili testimonio: appellandum ergo nobis est ad Spiritum sanctum Ecclesiæ gubernatorẽ, atq; adeò illi constanter fidendũ, qui non permittet Ecclesiã legitimè congregatã errare in huiusmodi dubijs ac cõtrouersijs definiendis. Vnde Christus summus ac prouidentissimus pastor, intelligens, nõ posse Ecclesiã in hac vita internis inspirationibus satis gubernari, quippe quæ inspirationes sæpenumero ancipites nos habent, à quo nã spiritu oriantur, vicariũ instituit suũ, qui suas pasceret oues, pro quo singulariter pollicitus est orare, ne sua deficeret fides. Et, Vbicunq;, inquit, fuerint duo vel tres in nomine meo cõgregati, in medio eorũ sum. Igitur cũ multa sint alia signa, quibus dignoscere possumus inter oues & lupos, certissimum omniũ tamẽ, atq; infallibile est, authoritas Ecclesiæ. Qui enim per ipsam nõ mittuntur, ex illis censendi sunt & habendi, quos per Hieremiã Deus infamat. Falso enim, inquit, prophetæ vaticinãtur in nomine meo, Non misi eos, & non præcepi eis, neq; locutus sum ad eos: visionẽ mendacẽ, & diuinationẽ, & fraudulentiã, & seductionẽ cordis sui prophetant vobis. Et cap. 23. Non mittebam prophetas, & ipsi currebãt: nõ loquebar ad eos, & ipsi prophetabãt. Non potuit calamitas horũ temporum ab hoc verbo Pauli, Quomodo prædicabunt nisi mittantur, nõ deflectere nos in hoc diuerticulum. Tu autem pie lector tecum reputa, quemadmodũ initium malorum, quæ aquilonaris flatus in Christianos conflauit, illud fuerit, quòd Ecclesiasticã authoritatem turpiter proiecerunt. Ad rem igitur vt redeamus, pungit hic Paul. Iudæorũ hulcus: ex eo enim nõ rectè ingressi sunt ad fidem Christi, quòd Pharisæis prædicatoribus suis auscultabant, qui non fuerant à Deo missi: sicuti fuit Ioannes Baptista Christi prænuncius. (*Sicut scriptum est.*) Vtpote Esaiæ. 52. (*Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*) Vbi litera nostra sic habet, Quam pulchri super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutẽ. &c. Cuius simile habetur Nahum. 1. Loquitur enim illic Esaias de reuocatione populi à Babylone, sed est vaticinium venturi Messiæ. Ob idq; tam festiua congeminatione verborum, prædicantis pacem, annunciantis bonum, & prædicantis salutem, affectum exprimit hominis gestientis præstolantisq; faustum aduentum Christi. Species quidem & pulchritudo rei potissimũ in ordine cõsistit: quapropter pedes speciosi tribuuntur prophetis & prædicatoribus, vel propter ordinẽ progressus, quòd nõ se insinuant in talẽ prouinciã, sed maiorũ ordini & iudicio obsecundantes eam suscipiũt. Quam ob rem apostoli ordine & iussu distributi sunt per orbẽ. Vel forsan propter rectitudinẽ affectuum, iuxta illud, Pedes eorũ pedes recti, quòd non scilicet ob peculiare commodum, sed ob gloriam Dei &

Ephe. 4.

Præcè intelligitur Aug.

Matth. 8.

Prouidentia Christi.

Luc. 22.

Matth. 18.

Discrimẽ inter oues & lupos.

Hiere. 14.

Calamitas horum temporum.

Speciosi prædicantium pedes.

Ezech. 1.

Dei & animarum salutem discurrunt. Allusio autem facta est, non ad aliud membrum, q̃ ad pedes. Primùm ad significandũ, quòd debent prædicatores perambulare per orbem: mox quòd quocunq; peruenerint, gratus iucundusq; haberi debet eorum aduentus: deinde quòd cum pedes soleant puluere & luto sordescere, etiam si totum corpus munditie niteat: debent tamen prædicatores à leuissimis etiam cauere sordibus. Cuius mysterio Christus (quod probè adnotauit Orig.) cœna facta, antequam sacrosanctum mysterium vnitatis & pacis conficeret, pedes discipulorum lauit, vti qui legatione fidei functuri circumire debebant orbem, annunciantes pacẽ eandem. Quem pedum nitorem & pulchritudinem vt patulam circunferrent, nudis pedibus ire iubentur. Vnde sponsa, quæ Ecclesiã significat. Laui, inquit, pedes meos, quomodò inquinabo illos? Et rursus, Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis. (*Euangelizantium pacem.*) Triplex bellum diſidiumq; perspectum hic nobis fit, quòd inimicus serpens antiquus seminauit. Primum videlicet internum in homine inter spiritum & carnem, & secundum externum inter homines, ac supremum inter homines & Deum, quod aliorum est origo. Qui enim Deo non subditur, nulla frui valet vera pace. Trinam ergo composuit pacem rex noster pacificus Christus, quam angeli in suo aduentu decantarunt. Fuit enim cum primis Deus in illo (vt ait ad Corinth. Paul.) mundum reconcilians sibi, atq; adeò pacificans (vt ait ad Coll.) Per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt. Coniunxit præterea duos Gentium ac Iudæorum populos. Vnde ad Ephes. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. &c. De interna demũ pace ait propheta, Pax multa diligentibus legem tuam. (*Euangelizantium bona.*) De bonis hoc cœlestibus intelligitur, in quorũ possessione est pax, quæ exuperat omnem sensum: hæc etenim absoluta voce dicũtur bona. Illis nanq; vniuersa bona comprehenduntur. Vnde, petenti à Deo Mosi, vt ostenderet ei gloriam suam, respondit, Ego ostendam omne bonum tibi. Et Christus de fideli & vigilanti seruo. Super omnia, inquit, bona sua constituet eum. His ergo duobus nominibus pacis ac bonorũ vniuersam materiam Euangelicam complexus est Apostolus: tametsi propheta explicatius adiecerit, Prædicantis salutẽ, quam nimirum operatus est Christus in medio terræ.

Ioan. 13.

Cãt. 5. & 7. 7.

Triplex bellum.

Pax triplex.

2. Corin. 5.

Coll. 1.

Ephe. 2.

Psal. 118.

Exod. 33.

Matth. 24

Sed nõ omnes obediunt Euangelio. Esaias enim dicit, Domine: quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.

Prosequitur, vt demonstret, non conuerti dependentiam & nexum propositæ gradationis. Etenim quanuis nemo credat, nisi audiat, non illicò consequitur, vt quicunq; audierit, is continuò credat. Hic porrò in genere inobedientiam carpit, quam statim in particulari est in Iudæis reprehensurus. Et respondet argumento, quod illi possent Paulo ex suis ipsius dictis obmoliri, tale, Si ais Paule, non esse volentis neq; currentis, sed Dei miserentis, & missos inquis, verbi precones, qui iam promulgarũt fidem, quid causæ reliquũ est, cur non à nobis omnibus fuerit suscepta. Respondet inquam, Quia non omnes obediunt Euangelio. Quasi dicat, Ita fides donũ est Dei, vt à nostra etiam dependeat libertate, quam Deus non cogit. Atq; ideo vtitur obedientiæ verbo, quæ vltroneã significat assensionẽ. Et propterea quòd fides (vt diximus) non vigore rationis demonstratur, sed suscipitur obsequio voluntatis captiuantis intellectum. Atqui ne, ceu de re noua, demirarẽtur, adducit in testem Esaiam, vbi de Euangelica prædicatione vsq; adeò apertè vaticinatur, vt merito censeatur illic Euangelista. Ait enim raros forè qui credant annunciantibus Christũ, quia apparebit despectus ac nouissimus virorum, & quasi absconditus, ita vt non reputetur. Quanuis de præterito dixerit, Quis credidit, ad maiorem rei futuræ affirmationẽ more prophetico. Neq; est, Domine, in vulgari æditione, sed in illa septuaginta, quam citat continenter Paul. Igitur vbi ait, Quis credidit, non significat impossibilitatẽ, vt nemo sit crediturus, sicuti paulò ante dictũ est, hic, Quis ascendet in cœlum, vt Christum inde deducat, sed difficultatẽ, vt raritas prænuncietur credentium ex Israel: veluti in Psalmis, Quis ascendet in montẽ Domini, Quis est homo qui vult vitã. Id quod Latinis vsurpatissimũ est, Quis leget hæc? Vnus aut alter. At verò, Quis credidit auditui, phrasis hebraica est, pro eo quod est, Quis credidit auditis. Neq; verò est, cur veru tam amaro Latini isti huius temporis cõfoderent hanc phrasin interpretis, ceu solecismũ manifestariũ, vt aiũt, & inexcusabilẽ, auditui nostro, pro eo quod est, fer-

Fides ab humana pendet voluntate.

Esa. 53.

Psal. 23. & 33.

Quis credidit auditui.

est sermonibus nostris. Nam præterquam, quòd græcè plane extat, auditui, omnes hoc pacto legunt Patres, qui non infimo loco habentur inter Latinos, vt Ambro. & Hiero. nõ modò in his quæ suo nomine circunferuntur scholijs, verùm & super Esaiam lib. 15. & Aug. & id genus reliqui: quin etiã & Origenis interpres. Adde, quod huic phrasi concinnè & illa consonat, qua inferius ait, Fides ex auditu, Etenim qui vertisset hic, Quis credidit sermonibus nostris, posset post respõdenter vertere, Fides ex sermonibus. Neq; solùm apud Esaiam, verum in Abdia eadem dictio est, Auditum audiuimus à Domino. Auditum, autẽ hic Amb. accipit pro mysterijs, quæ Apostoli audierunt à Deo, vt, nostro, accipiatur passiuè, hoc est, Quis credet quæ audiuimus abs te, & loquimur. Sed forsan commodius vsurpatur pro auditu, quem populus audit à prædicatoribus, vt, nostro, accipiatur actiuè. Sic enim speciosius respondebit id quod sequitur, Fides ex auditu, nam fides ex auditione prædicatorum proximè generatur: tametsi eadem sint, quæ Apostoli internè audierunt à Deo, & quæ ab eorũ ore populus audit extrinsecus. (*Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.*) Nihil contradictionis conuoluit, fidẽ intrinseco appulsu afflatuq; suffundi diuino, & tamen ex auditu extrinsecus fieri. Duo enim necessaria sunt ad comparandam fidem. Primùm est inclinatio, qua quis appellitur ad credendum, & hanc per se Deus intus operatur. Sed requisitum est præterea, vt credibilia proponantur, exponanturq;: & hoc fit forinsecus per auditum: vt in Cornelio liquet, ad quem missus est Petrus, qui eum instrueret, & in Eunucho, quem informauit Philippus. At verò vtraq; ratione est donum Dei, vt habetur ad Phil. Nam & ista externa credibilium prædicatio munus quoq; diuinum est quod per Apostolos, ac subinde per authoritatem Ecclesiæ, quæ numine sancto gubernatur, defluxit. Atqui hoc Paul. tum supra tetigit, vbi dixit, Quomodo prædicabũt, nisi mittantur, tum hic apertius indicat dicẽs, Auditus autem per verbum Christi. Accipi enim hic potest casus hic gignendi, vel passiuè, pro eo quod est, verbum quod de Christo habetur: vel fortè actiuè, vt eius denotetur authoritas, prædicatores mittentis: aut (quòd eõdem cadit) suggestio per suum spiritum facta, qua sacra eloquia ad verum sensum enarrantur. Inspiratio etenim huiuscemodi vel absq; medio fit ipsi prædicanti, vel per legitima Patrum interpretamenta descendit. In Græcis modò codicibus non scribitur nisi, Verbum Dei, veruntamen coniecturam facit scriptum fuisse olim, verbum Christi, vel Græcus ipse Orige. qui nobiscum legit: attendens & ad Christi prædicationem, & ad eam, quæ de ipso fit.

Abdiæ. 1.
Ambro.
Duo ad fidẽ necessaria.
Act. 8. & 10
Fides donum Dei.
Philip.
Variat lectio

Sed dico, Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terrã exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

Subsequitur quarta postremaq; sectio huius capituli, in qua postquam Iudeos quadantenus excusauit, propterea quòd zelo cum ignorantia permixto fidem Christi repudiassent, priuat eos iam venia: quippè quos non ita multùm protexerat ignorantia, eò quòd non modò supina fuerat & crassa, verum & à Pharisaico in Christum liuore oculis eorum offusa. Igitur quoniam prolocutus est, neminem credere, nisi audiat, fidemq; ex auditu comparari, ne sibi obtenderent Iudæi propterea non dedisse fidem Christo, quòd non audierant, interrogãter, vt solet (qui affectus maximam præ se fert confidentiam) accusationem eorum init. (*Sed nunquid non audierunt?*) Descendit nanq; sensim per gradus ad suggillationem cæcitatis Iudaicæ: & ideo in genere eos prius in vitio ponit. Excusatione inquam nudat non Iudæos modò, sed quot quot non crediderunt, siue ex Iudæis illi fuissent, siue ex Gentibus, Ad vniuersos quippè refertur quod ait, Non audierunt, vt hinc statim descendat illic speciatim ad Iudæos, Sed dico, Nunquid Israel. Et ait, Non audierunt, quod generalius est, quàm, non cognouerũt: quod de Israele subiungit. (*Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*) Oratorio quidem artificio respondet, dum non simpliciter affirmat eos audisse, sed euocat à sua ipsorum lege testem, quo eos facit inexcusabiles, si audire renuerint: siquidem sonus verbaq; prædicationis quocunque terrarum peruenerint. Hoc veruntamen oraculum non vno sensu intelligi huc potest inductum: etenim literalis sensus apud prophetam de cœlis est, quos ait, enarrare gloriam Dei vniuerso orbi. Quocirca Hebraicè non est, sonus eorum, sed, regula eorum, hoc est, regularis eorum cursus, qui veluti publicus preco diuinam potentiã, sapientiamq; atq; in nos bonitatẽ proclamat, persuadetq; adeò,

QVARTA pars capituli
Mu'tiplex expositio.
Psal. 18.
Sonus eorũ.

adeò, q̃ debeat mundus vniuersus vnum Deũ adorare & colere. Quapropter forsan hic Paul. vbi ait, eorũ, cœlos ipsos ad literam intelligit: sed vtitur similitudine & analogia. Nempè quòd pari cursu & velocitate tuba Euangelica vniuersum orbem perlustrauit, quo cœli, enarratores eiusdẽ gloriæ Dei, eundem percurrunt. Vel (quod maiori consensu receptum est) inducit vaticinium hoc in sensu allegorico, vt per cœlos, apostolos ipsos eorumq; successores significatos velit. At verò nondum conuẽnit inter Augustinũ in epistola ad Euchi. Episcopum & Chrysostomum de intelligentia huius Paulinæ citationis. August. etenim negat sub id tunc temporis Pauli impletam ad literam fuisse prophetiã: quoniam multæ sunt gentes, quod certissimum, inquit, est nobis, in quibus nondũ cœpit impleri: ob idq; ait, verbum præteriti neq; apud Prophetam, neq; apud Apostolum significare rem iam completam, at more prophetico certitudinem, ac immutabilitatem rei perficiendæ. Chrysost. verò ait, impletã tunc fuisse, idq; affirmare Paulum. Pro Chrysostomo facit, quòd si tunc non fuisset completa prophetia, nihil euinceret Paul. hoc testimonio: contendit enim excusationem repellere quorumcunq; non credentium, propterea quòd iam exierit sonus verbi vsq; ad extremos fines terræ. Nihilò minus Augustino patrocinari videtur Euangelium vbi ait Christus, Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, & tunc veniet cõsummatio, videlicet, mundi. Vbi insinuatur, nõ fore implendum vaticinium hoc quoadusq; appropinquet cõsummatio rerum. Præterea vehementissimum est argumentum, quod ad remotissimas insulas, ac demũ vsq; ad antipodas tunc tempore Apostolorum non fuerit peruulgatum Euangelium. Hieron. super Matthæum videtur ratione aliqua litem dirimere. Ait enim, nullam remansisse gentem quæ Christi nomen ignoret. Et quanquam non habuerit, inquit, prædicatorem, tamen ex vicinis nationibus opinionem fidei non potest ignorare: opinionem inquit, hoc est, aliquem susurrum vel vocem. Vnde alij colligunt, q̃ fama tunc Euãgelij ad omnes permanauerat, puta à gente in gentẽ, & à natione in nationẽ delata: tamen consummatũ effectũ, videlicet vt vniuersus orbis fidem suscipiat, nõ obtinebit prædicatio vsq; ad appetentẽ iam finem mundi. Et hoc aiunt, est quod prænunciat Christus loco citato. Profectò nihil ego de re hac definire auserim. Haud tamẽ facilè crediderim Apostolum affirmare vsq; adeò intonuisse tunc Euangelicam vocem, vt ad singulas orbis particulas penetrasset, ita vt nulla esset iam tunc persona quæ excusari posset. Nam quanuis Deo hoc non solùm possibile, verùm & facillimum fuerit, non est tamen necessarium ad miraculum tam ingens suffugere: quoniam fides nõ est propalata per angelos, sed per Apostolos & discipulos per orbem dispersos: qui etiam si alati fuissent, non potuissent ita perniciter orbem peruolare: neq; verò eorum sermonem per manus, toto transmisso pelago vsq; ad extremos mundi angulos perferre. Neq; hoc erat necessarium ad conuincendũ, tum Iudæos, tum etiam cognitas Gentes, q̃ non essent excusabiles. Intelligit ergo Apost. quòd iam tunc exisset sonus Apostolorũ in omnes plagas mundi, in Asiam scilicet, Africam & Europam: nam fuerant iam dispersi: vt Petrus & Paulus occidentẽ versus, Matthæus verò ad Aethiopiam, & ad Indiam Thomas, atq; aliorsum alij: ita vt quarta saltem nostra habitabilis plena esset Euangelio: quæ quidẽ habitabilis pars in sacra etiam scriptura solet appellari, vniuersus orbis. Vbi enim ait Lucas, exisse edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis, non comprehendit, neu abditissimos insulares, neu extremos antipodas, vt quorum nomẽ ignotum tunc erat Romanis. Quo etiam pacto intelligitur & quod ait Apostol. veritatem Euangelij esse in vniuerso mundo. Erant ergo tunc inter Gentiles remotissimi plurimi, qui excusabantur ignorantia fidei Christi, hoc est, quos Euangelica prædicatio non constituebat in culpa. At verò nulli excusabantur ignorantia iuris naturæ: quod quidem si legitimè obseruassent, Deus illos irradiasset lumine fidei, vti cap. 1. prædictum à nobis est, mittendo illis, non dicam angelum, sed certè hominem, qui eos erudiret, sicuti misit Cornelio Petrum: & Macedonibus, Paulũ. Quanuis ante promulgationẽ sufficientem Euangelij non erat Gentibus necessaria expressior fides, quàm ante aduentum Christi.

Dissensus inter Aug. & Chrysos.
Matth. 24.
Hieron.
Mens Paulic
Vniuersus orbis.
Luc. 1.
Colloss. 1.
Excusabantur nonnulli per ignorantiam.

Sed dico, Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationem vos adducam in nõ gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.

Postquã in genere sustulit incredulis Paul. excusa-

excusationis obtendiculum, descendit particulariter ad Iudæos. Poterant quippe sic forsan suum velare crimen, quòd licet audissent Euangelium, haud tamen intellexissent. Ob idq; ait Apostl. (*Sed dico, Nunquid Israel non cognouit?*) Id est, Nunquid non ea erant lege eruditi, eisq; obseruationibus instructi, quibus præ Gentibus poterant mysterium Christi percipere? (*Primus Moyses dicit.*) Primus, vel quòd prophetarum princeps haberetur inter
Deut.34. Iudæos: iuxta illud, Non surrexit vltra propheta in Israel sicut Moyses. Vel prior respectu Esaiæ, quem confestim adhibere cogitat in testem. (*Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem. &c.*)
Deut.32. Sententia hæc legitur in cantico illo Mosis, cuius ore illic dominus conquestus de generatione illa praua atq; peruersa, quòd eum in dijs alienis prouocassent, & in abominationibus concitassent ad iram, quasi suum zelatus honorem, hanc subdit retaliationis figuram, Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos: sequitur tamẽ semper Paul. interpretationem septuaginta. Simile est apud Esaiã, Eo quòd appropinquat populus iste ore suo & labijs meis glorificat me, cor autẽ eius longè est à me. &c. Ideo ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi & stupendo. Peribit enim sapientia à sapientibus, & intellectus prudentium eius abscondetur. Tenendum hoc igitur mente primùm est, quemadmodum Deus in pœnam
Pœna Iudæorum de idololatria. Iudæos idololatriæ qua eum spreuerant, permisit, Christum verum Deum ignorare, quẽ Gentes veneratæ sunt: atq; adeò permisit, vt liuida contabescentes inuidia ad iram excitarentur, veluti & ipsi concitauerant ipsum. Igitur quod ait, in non gentem, idem est quod,
In non gentem. in non populum: idioma nanq; scripturę est, vt populus ille selectus dicatur populus: hoc est, populus Dei, sicuti & ipse peculiariter
Exod.5. nuncupatur, Deus Hebrẽorum & Abraham,
Matth.22. & Isaac. &c. Sic enim sæpenumero eodem libro legitur, Te elegit dominus, vt sis ei populus peculiaris. Atq; idcirco Gentilitas diceba
Error aliquorum interpretum. tur non populus. Quod quidem idioma parum attendentes transferunt hic nonnulli, per gentem quæ non est gens, secum enim pugnant, gens quæ non est gens. At, nõ gens, &, non populus, significanter dicitur. Nam sicut Gentilitas illum, qui verus erat Deus, habebat pro non Deo, ita & Deus habebat eam pro non populo: idemq; adeò cõminatus est populo ad idola conuerso. At peius isti hoc, quod interpres noster traduxit, Mittam vos *Mittam vos in iram.* in iram, vertunt, prouocabo vos, quod sanè verbum scrupulum offert, quòd Deus sit author irę: prouocare enim, idem est quod, commouere: sed, mittere, mollius est, vt quo significatur permissio. Modus autem quo eos Deus ad æmulationem, hoc est, ad inuidiam adduxit, & exurentẽ zelum, fuit, quòd Gentilitatem quę non reputabatur eius populus, sed gens stulta & insipiẽs, qua ideo nihil erat apud Iudęos abiectius, despectiusq; ac vilius, eo fuerit honore dignatus, vt, ipsis posthabitis, in suam ipsius cognitionem perduceret, in suamq;, hoc est, Christi familiam reciperet. Qua nimirum ratione factum est, vt ab illo *Iudeorum abiectio.* vsq; seculo populus ille, Deo pridem charissimus, omni sit vacuus honore & gloria, absq; regno & sedibus vagus, qui propriam legem, suis oculis occlusam, in alienorum manus traditam conspectat, à quibus veraciter intelligitur, reuelatisq; mysterijs colitur: iuxta prophetiam Esa. loco proximè citato. Dabitur liber nescienti literas, diceturq; ei, Lege: & respondebit, Nescio literas. In summa, id quod Gentibus illi olim exprobrabant, iam ipsi vt non populus Dei habentur. Per quam demũ inuidiam in iram eos misit. Nam in inuidiæ sobole vna proles est ira. Ecce quàm iusta talione pœnas populus ille pertulit spreti Dei. Græcè quidem in datiuo, qui ablatiuo quoq; seruit, legitur, in nõ gente. Interpres verò sensum intuitus, transtulit, in nõ gentem, id est, aduersus nõ gentem, puta Gentilitatem, quæ habebatur pro non populo, & quæ inuidere deberet potius Iudæis, quòd esset peculiaris populus. Vel, in non gentem. Hoc est, vt alios æmulemini, eò vos adducam, vt sitis nõ gens: nempe vt zelo Gentilitatis quæ tunc fiet gẽs mea tandem conuertamini. Ineptè ergo qui-
Error quorundam interpretu. dam transferunt, per non gentem, Nam præterquam, quòd datiuus græcus non fert ita traduci, consonantior sensus literæ est, quòd fuerint Iudęi adducti in inuidiam & iram aduersus Gentilitatem, quàm quòd per Gentilitatem fuerint adducti. Et præsertim versio hæc tolerari nequit, si, in non gentẽ, eum sensum redit, quem proximè exponebamus. Vi
Altissimum testimonium de ergo quàm ad rem aptè & commodè allatum fuerit huc ab Apostolo oraculum hoc: haud enim per reliqua tantum scripturæ loca debuisset illi populo Christus innotescere, verum & per hoc quoq; quòd viderent Gentes, quæ

tes, quæ veluti brutę despectui fuerãt semper habitę apud Deum, tanta alacritate præcurrere, eisq; ad ipm anteire. Debuissent enim tunc reminisci, an illa esset non gens, & gens insipiens, de qua fuerat eis Deus comminatus.
Nõ est Deus crudelis. Quocirca non est Deus hic censendus crudelis, dum illos in hanc permisit inuidiam & iram, sed benignus potius eorumque salutis appetens. Nam quos diuinus amor nõ adduxerat, debuisset inuidia saltem Gentium & æmulatio ad fidem Christi permouere, ne scilicet alienigenæ talem illis honorem præriperent, vt cum ipsi quem tam diu sectabantur non inuenissent, Gentes, quem non quærebant, subitò reperirent.

Esaias audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui iis, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.

Cõgeminat duo alia testimonia Esaiæ, quę ambo quasi eodẽ cõtextu copulantur Esa.65. Sed quoniã prius membrũ ad Gẽtes, posteri' verò ad Iudæos spectat, secuit in duo. Est autẽ ęquissima Dei querimonia, qua, nisi plusq; ęci fuissent, apertissimè, & veluti in speculo eis repræsentauit historiã, tã ingressus Gentilitatis, quàm Iudaicæ obstinationis. Atq; eam ob causam ait Paulus, Audet & dicit. Ambrosius legit, audit, puta à Deo, & dicit, sed tamen receptissima lectio est, audet, acsi dicat, audet
Inuictus Esaiæ animus. dicere. Commendat nanq; generosum inuictumq; animum Esaiæ, qui nullo mortis pauore conterritus (quam demum atrocissimã pertulit) propalàm crimina exulcerabat, & cuiusq; generis propalabat veritatem. Ille, inquit, imò per eũ Deus, ceu indignato animo exteras Gẽtes cum domestico populo cõfert, nempe quòd ab illis non quærentibus inuentus sit, ab his autẽ quos ipse anxiè auidissimęq; ad se vocabat alliciebatquè, fuerit repudiatus. Litera nostra sic habet, Quæsierunt me, qui ante non interrogabant: inuenerunt, qui non quęsierunt me. Ecce ego, ecce ego ad Gẽtem, quæ non inuocabat nomen meum. Sed Paul. citat septuaginta. De Iudęis autem cõtrà subdit. (*Tota die expandi manus meas ad populum nõ credentem & contradicentem.*) Emphasis est, Non credentem & contradicentem. Manus autem expandere, affectus illius est qui opem misero offert, si modò expandere, idẽ sit quod, porrigere: sin autem idem polleat, quod, aperire, amorem illius effert. qui vehemẽter cupit amplexu accipere alium in suam amicitiam: sicuti est & illud euangelicum, Quoties volui con
Mat.23. gregare filios tuos, quemadmodum gallina. Quin verò Orige. & Augu. etiam ad patibulũ
Crux Christi. crucis hoc referunt, vbi Christus expãsis manibus, tum genus vniuersum humanum ad se inuitauit, tum & peculiariter precatus Iudæis est apud patrem veniam, tanq; nescientibus quid facerent. Hoc igitur hic recolendum est, quod sæpè antea adnotauimus: nempe quòd vbicũq; Deus legitur, aliquos indurare & excæcare, nulla significatur eius intentio ad malum hominis, sed obstinatum humanum cor ad eius misericordiam. Hac quippe ratiõe hic Paul. sententiam Dei per Mosen, quòd adducturus esset Iudęos in inuidiam, missurusq; in irã, exponit per alterã, vbi affirmat, tota die, id est, perseueranter distentis brachiis Deum ad se eos illectasse, sed illi præ duritia cordis sui abusos fuisse diuina eius clementia.

CAP. XI.

Dico ergo, Nunquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Beniamin.

Obstendit Apostolus superiori capite Iudæorum ruinam, quaten' eorum causa & culpa id contigit. Puta quemadmodum in aduẽtu spectati Messiæ, non nisi exigua Iudęę gentis particula suscepisset eius fidem: quę quidẽ cęcitas licet nonnihil habuisset excusationis, non tamen vsq; adeò, vt esset extra crimen. Iam nunc verò capite præsenti de eadẽ ruina tractat, quatenus à Deo ob bonã causam permissa fuit. Vbi nonnulla eundem populum consolatione recreat, tum quòd neq; eorum aberratio & lapsus fuerit vniuersalis, tũ quòd neque sit irreparabilis: & vtrunq; ob diuinã clementiam. Addit nihilò minus & quædam alia. Quocirca dissecare capitulum hoc possu
Diuisio capituli. mus in quinq; vel membra, vel articulos. Primum enim demõstrat, quòd Iudæorum casus nõ fuit generalis. Secundò illic, dico ergo, do-

cet eundem lapsum, vt non fuit inutilis, sed à Deo permissus, vt Gentilitas ingrederetur ad fidem, ita, neq; esse irreparabilem. Tertiò illic, Quòd si aliqui, aufert Gentilibus ansam extollendi, efferendiquè se aduersus Iudæos, eò quod eorũ ingressus mera fuit gratia Dei. Quartò vbi ait, Nolo vos ignorare, patefacit, quoad rei cellitudo permittit, mysterium eiusdem Iudaicæ cæcitatis. Atq; adeò in fine, O altitudo, admiratione concludit capitulum. Igitur quoniam populum Israel testimonio legis in crimine constituerat incredulitatis & rebellionis, appellans eum non credentem & contradicentem, sedatos statim cõsolatione curauit eorum animos, qui amaritudine verbi perturbarentur. Reclamare nanq; possent, & cum Paulo sic expostulare. Nunquid qui populus Deo selectus ac dilectus sumus, cui facta est Messiæ promissio, in quo id circo fuit templum, lex, sacerdotium, circuncisio & reges, quorum est sanguine progenitus, tam turpem debuissemus perpeti à Deo repulsam, tantaq; ignominia Gentilitati poti haberi? Talem enim obiectionem quasi ab illorum ore præripit Paul. hac interrogatione, Dico ergo, Nunquid repulit Deus populum suũ? Similis pene interrogatio est apud Psalmistam, Vt quid Deus repulisti in finem? (*Absit.*) Responsio est execrantis, iuxta verbum Psalmistæ in alio psalmo, Quia non repellet dominus plebem suam, & veritatem suã non derelinquet. (*Nam & ego Israelita sum, &c.*) Tripliciter confirmat conclusionem. Primò per suum ipsius exẽplum. Acsi dicat, Si Deus concepto odio statuisset repellere populum suũ, nunquam me in hoc culmen fidei extulisset, qui sum nõ solum Israelita, verùm & ex semine Abrahæ: ad differentiam proselytorũ, qui ab exteris nationibus adunabantur ad populum Israel. Neq; ex vnaqualibet tribu, scilicet vel ancillarum, vel Liẹ minus dilectæ, sed ex Beniamin patri dilectissimo, quem ei nouissimum peperit charissima Rachel. Hanc sui sanguinis laudem, vel ob hanc commemorat caussam, quòd censebat necessariam hic esse sui cõmendationem: sicuti ad Cor. Israelitæ sunt, & ego. Semen Abrahẹ sunt, & ego. Et ad Philip. Ex genere Israel, de tribu Beniamin. Vel id forte fecit ad maiorem rei confirmationem, videlicet quòd cum ex visceribus Israel fuerit euocatus ad fidem, non gratis Deus ex suo odio repulit suam plebem.

Psal. 78.

Paulini generis commendatio.

1. Cor. 11.

Philip. 3.

Non repulit Deus plebem suã, quam prẹsciuit.

Explicatè subdit conclusionẽ abditam sub verbo, Absit. Quẹ quidem cõclusio secum adfert, tum suam restrictionem, tum pariter secũdam probationem. Etenim ne quis cogitaret in vno tantũ Paulo seruatũ fuisse populũ Israel, subnectit hac ratione, quòd Deus nõ repulit quos præsciuit, ex quocunq; populo ij fuerint, vel natione, vel conditione: quinimò illos esse prorsus plebem suã, propriumq; populum suũ: iuxta id quod supra dixerat ca. 9. Non omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ. Et hæc est secũda conclusionis ratio, qua & Deũ ostendit fidem suam liberasse, quam suis pridem obstrinxerat pollicitationibus seruandi populum suũ. Quoscunq; enim Deus præsciuit, illi prẹcise conscripti sunt in suũ populũ, eosdemq; adeò non repulit, quoniam Deus immutabilis est, nec falsus vnquam nec fallẽs: multos autem præsciuit ex Iudæa gente, eosdem ergo non repulit. Optima igitur est annotatio Augustini in lib. de bo. perseuer. super hoc loco, vbi sic colligit, Nullus ergo qui hæc intelligit, negare, vel dubitare permittitur, vbi ait Apost. Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit, prædestinationem significare voluisse. Hæc ille. Nam quanuis prẹscientia ad iniquos etiam extendatur, tamen de quibus præsciuit, bonum fore in gloriam ordinari (quemadmodum cap. 8. declarabamus) eosdem & prædestinauit. Ex quorum id circo numero, qui certus est, perditur nemo. De quibus ait Christus, Hẹc est voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi pater non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die, resurrectione videlicet illa, quẹ est in vitam æternam. Chry. autẽ hic quò & Ambro. tendit, glossat, quem & prẹsciuit, hoc est, quem certo sciebat idoneum, fidemq; recepturum. At nõ intelligunt diui isti, assensionem nostram in fidem, esse propriè caussam prædestinationis, sicut nec est iustificationis: aliàs initium fidei esset à nobis, sed ad sensum supra à nobis explicatum, puta quòd sit dispositio, eaquè prẹdestinationis opus. Quocirca non est cur transferatur (vt à quibusdam fit) quem prænouit, nimirum notitia approbationis, vt isti traductores volunt: hæc enim sequitur non solùm prædestinationem, sed collationem prẹuisam gratiẹ: approbat enim Deus, quos videt iustos.

August.

Ioan. 6.

An nescitis in Helia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat

pellat Deum aduersum Israel? Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui nõ curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiẹ secundum electionem gratiæ factæ sunt. Si autem gratia, iam nõ ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.

Tertiam eiusdem conclusionis confirmationem extruit per Homœosin, hoc est, collationem ad Heliã. Huius historia est. 3. Reg. 19. quam hic Paul. subindicat figuram fuisse huius veritatis. Ait ergo. (*In Helia.*) Id est, in historia Heliæ. Queritur enim illic cum Deo propheta de nefanda persecutione Achab & Iezabel sub verbis hic citatis. Ait autem prophetam interpellare aduersus Israel, non quidem ex tali odio, vt mala precetur populo sempiterna: est enim sanctum potius seruorum Dei pectus, vt pro populo iugiter interpellẽt, iuxta illud, Absit hoc peccatum à me in domino, vt cessem orare pro vobis. Sed hoc dicit secundum ingenium prophetarũ, qui ventura prædicunt nonnunquã stilo malè precãdi, vt Hiere. Confundantur qui me persequuntur, pro eo quod est, cõfundentur. Et tale est illud psalmi, Fac illis sicut Madian & Sysare, & cætera quẹ sequuntur: cuius figurẹ est totus psalm° centesimus octauus, Cõstitue super eum peccatorem & djabolus stet à dextris eius, & cætera. Tametsi nihil vetat, quò minus sancti odio prosequantur malignantium Ecclesiam, imprecantes defringi eorum potentiam, qui in Ecclesiam Dei hostiliter grassantur: siquidem in die iudicii lætabitur iustus cum viderit vindictam, vtpote æquissimẹ voluntati Dei concors. (*Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.*) Verba hæc non simpliciter in cõfirmationẽ propositẹ conclusionis adducit, verũ & in hoc quoq; , vt Iudæorum truculentissimam tyrannidẽ vituperet, adumbratamq; demonstret per suos ipsorum vates qui prẹdixerũt, quomodò non solùm repulsuri forent, verùm, & persequuturi Ecclesiam Christi. Pari nanq; iniuria ipsi & altaria eius quoq; diruere, & apostolos interimere conni tebantur. Iugulauit enim eorũ tyrannus Ioannem, qui venerant in spiritu Heliæ, & Iacobũ: & videns quod placeret eis, apposuit apprehẽdere & Petrum. Ipsi autem non modò Stephanum, quinimò & Christum ipsum occiderunt, Deum Heliẹ. Vnde Christus in Euangelio, Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapiẽtes, & scribas, & ex illis occidetis, &c. vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, &c. Hoc autẽ nec nos prætereat, quẽadmodũ quod vitio dat & crimini illic propheta iniquis illis, scilicet suffodisse altaria, id laudi apponitur pientissimo Ezechiẹ, qui videlicet zelo Dei sustulit excelsa & altaria. Nam ratione longè diuersa horũ opera censentur. Erat enim præceptum, vt solùm Hierosolymis offerrentur holocausta & victimẹ: sed ante templi ædificationem cõcessum erat, vt diuersis locis altaria construerentur: hẹc autem Achab & Iezabel abolere cupientes diuinum cultũ subuertebant, quẹ tamen ædificato templo religiosus Ezechias sanctè demolitus est. (*Et ego relictus sum solus.*) Relictus, inquit, sum solus, secũdum suam existimationem, quoniam celauerat illuc vsq; illum Deus alios fuisse superstites iustos, de quibus confestim ipse testatur, non incuruasse genua sua ad Baal. Vel ait, solus, qui zelo ita publico prædicet nomen tuũ. Nam delitescebant alii. (*Et quærunt animam meam.*) Optimè ad literam grẹcã transtulit interpres. Neq; opus fuerat (quòd alii faciunt) demutare literam, trãsferentes, Insidiantur vitæ meæ: nam idem latinè pollet, quærere animã, quod, insidiari vitæ. Sicuti, ponere animam pro amico, idem est, quod, ponere pro illo vitam. Miserat nanq; pessima Iezabel ei nunciũ cum huiusmodi cõminatione. Hæc mihi faciant dii, & hæc addant, nisi hac hora cras posuero animam tuam, sicut animam vnius ex illis, scilicet prophetis Baal, quos interfecerat Helias ad torrentem Cison. (*Sed quid dicit illi diuinum responsum?*) Neq; superfluit, diuinum, licet non sit expressum in Græco. Imò fuit operæ precium ad reddendam totam significationem nominis simplicis. χρηματισμὸς. (*Reliqui mihi septem millia virorum, qui non incuruauerunt genua sua ad Baal.*) Litera nostra futurum habet, derelinquam mihi. Respondit enim Domin°

1. Reg. 12.

Hiere. 17.

Psal. 82.

Act. 12.

Mat. 23.

Ezechias.

4. reg. 18.

Historia.

Deu. 12.

Helię, dum ita se afflictaret, vt reuerteretur ad vngendum Heliseum in prophetã: Hazael ve rò & Iehu in reges. Vnde subditur, Et derelin quã mihi in Israel septem millia virorum, qui non incuruauerunt genua sua ad Baal. Erat enim celebris inter deos illos, quos colebant Achab & Iezabel. Hoc est, Non perdã totum populum, sed illa septem milia seruabo: quoniam nõ incuruauerunt adorantes scilicet & colentes pro Deo Baal. Vel forsan, reliqui, id est, non permisi vt incuruarent genua sua, sed prẹseruaui eos, ne delinquerent: & tunc quadrat annotatio Augustini. s. quòd significanter dictũ est, reliqui, & non, relicta sunt, quoniã per gratiam Dei fuerũt seruata, Qui quidẽ sensus libentius applicabitur ad prædestinatiõis opus. Et accipitur certus numer⁹ pro incerto. Haud enim præcisus ille numerus seruatorum credendus est, sed aliqua multitudo solent enim septem, & mille, quoniã numeri sunt perfecti & celebres, pro incerta multitudine vsurpari. Neq; solos viros, cõiectura est, fuisse seruatos, sed promiscuè & mulieres, quæ comprehenduntur nominatione viri propter animi constantiam & robur. (*Sic ergo in hoc tẽpore reliquæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt.*) Applicat exemplum ad rem propositam. Eodem enim, inquit, pacto, & in hoc tempore reliquiẹ Israel, id est, perexiguus numerus respectu multitudinis, quẹ erat sicut arena maris (quemadmodum cap. 9. expositũ est) secundum electionem gratiẹ Dei saluæ factæ sunt. Sic, inquit, in hoc tẽpore, sicuti tunc olim, non solùm quantum ad paruam numeri quantitatem, sed quantum ad modum. Nã etiam illi tempore Heliæ misericordia Dei seruati sunt. Et dicuntur, reliquiæ, sicuti, contusis eiectisq; paleis, ait Theophyl. pura residẽt grana. Cẹterum, Dei, neque est grẹcè, neque plurimum à Patribus legitur. Imò neq;, saluæ, Sed sic extat, In hoc tempore reliquiæ Israel secundum gratiam factẹ sunt, At quicquid de genitiuo, Dei, concesserimus, qui nihil sententiæ officit, tamen, saluæ, ab omnib⁹ legitur, & ab græco Origene, quod certum est testimonium, fuisse olim talem particulã: eò cum primis, quòd absq; illa mutilat⁹ videtur sermo. Hoc itaque in præsentiarum consideratè meditandum restat, quòd non condecebat diuinam clementiam, vt populum illũ, cui vni per totum orbem celeberrimo promissiones factæ fuerãt, cousq; in aduẽtu Christi diuina sua ope destitueret, vt nullam eius haberet rationem. Quocirca, vt August. tract. psal. 87. luculenter edisserit, primitiæ fidei ex gente illa collectæ sunt. Etenim quando sola deipara Virgo inde fuisset electa, præclarissimè cum gente illa actum fuisset. Fuerunt nihilò minus eiusdem populi & sponsus eius iustus Ioseph, & cum suis parentibus Ioãnes baptista, Simeon, Anna, Nathanael ac deniq; apostoli: quibus & Stephanus martyrio coronat⁹ prẹiuit. Mox tria millia vno die sacro baptismate tincta, ac subinde (quod ante Augustinum Chrysost. etiam consideraueraẽt) quinq; millia, atq; iterum decem millia, quorum erat anima vna, & cor vnum in Deo. Præter aliam numerosam multitudinẽ, cuius mentio non habetur expressa in scriptura. (*Si autẽ gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.*) Gratia in primo loco, efficiendi casus est. Hoc est, si ex grã saluẹ factẹ sunt reliquiæ, non sunt saluæ ex operibus: alioqui quod dicitur, ex gratia, non esset vera gratia. Pugnãt quippe secum, gratis quicquam donari, & operibus reddi. Est enim hoc iustitiæ opus, vtpote merces vel præmium: quam quidẽ iustitiæ rationem gratia excludit, cuius opus est mera donatio: id quod iam supra satis superq; expositum est. Græcè in iis qui circunferũtur codicibus continuò attexitur conuersio, Sin verò ex operibus iam non est grã. Quòd eadem ratione liquidum fit, si modò additio hæc legitima est. Nam etsi Theophyl. illam legerit, haud tamẽ. Orig. vel Chry. vel Latini norunt, neq; verò Aldina, neq; Hispaniensis ẹditio habet, quòd indicium est esse adiectitiam. Prẹsertim quòd subnexa oratio, Alioquin gratia iam non est gratia, tantundem valet.

Aug.

Laus virginis.

Act. 2.

Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est: cæteri verò excæcati sunt.

Colligit tum demum ex his quẹ dicta sunt interrogationis cõclusionem. (*Quid ergo?*) Scilicet tandẽ concludamus. (*Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus.*) Hæc non interrogatio, sed negatiua est potius sententia, superiori cõcinnẽs, vbi dixerat, quòd Israel sectando legẽ iustitiẹ in legẽ iustitiæ non peruenit: quia scilicet non ex fide, sed quasi ex legis operibus suam statuentes iustitiam, legi Dei non sunt subiecti. Quapropter nomen hic, Israel, nõ de toto, sed de plurimo illo numero enunciatũ arbitreris, qui excæcatus periit. (*Electio autem cõsecuta est.*) Respõsio est per distinctionẽ. Hoc est,

Notãdum.

est, reliqua illa pars, quæ secundum electionẽ fuerat prẹdestinata, consecuta est, nempe iustitiam, quanuis illam non quæsiuisset, vt supra enarratum est, quoniam oblatam fidem prompto obsequio suscepit. (*Cæteri verò excæcati sunt.*) Nimirum, vt scopum non cernerẽt, quò sua ipsorum scripta lex per prophetarũ, cerimoniarumq; lucem rectã ducebat.

Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum cõpunctionis, oculos, vt non videant: & aures, vt nõ audiãt vsque in hodiernũ diem. Et Dauid dicit, Fiat mẽsa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua.

Verbum hoc, dedit illis spiritum compunctionis, nõ extat apud Esaiam cap. 6. vnde subsequentia verba citantur, neq; alibi vspiam.

Orig. Qua de re Orig. coniectat adiectum esse ab Apostolo, veluti interpretamentum subsequẽtium verborum prophetæ. At quia formam induit allegationis, alii volunt accersitum ex eodem vate cap. 29. vbi legitur, Inebriemini & non à vino, &c. quoniam miscuit vobis dominus spiritum soporis. Quasi compunctio in præsentia idem sit quod, abalienatio à sensu prẹdolore, sopori simillima. Huic veruntamẽ interpretationi licet supposita verba, oculos, vt non videant, &c. haud illi benter suffragentur. Attamen verbum grẹcum, κατάνυξις, non adeò patrocinatur. Idem enim pollet, quod, compunctio, quẹ est vel in bonam partem facti pœnitudo, vel in malam. Vtpote si dixeris, renitentia, & contra pungentem stimulũ recalcitratio: quæ quidem significatio ad rem hic proximè spectat. Ob idq; fortasse ex alio loco Esaiæ, puta cap. 19. desumptum hoc est, vbi ait propheta, Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis, & errare fecerunt Aegyptum, &c. Vt idem sit hic, compunctio, qd⁹ vertigo, hoc est, error, seu, seductio: sitq; allusio ad eum, qui mente consternatus circumambulans oberrat. Huic quidem simile illud est psalmi, Potasti nos vino compunctionis. Quò & spectare videtur Amb. vbi ait, compũtionem esse, habitum quendam animæ ad id quod peius est immutabiliter se habentem, vt compungi, sit incusso clauo ad aliquid infigi. (*Oculos vt non videant, & aures vt non audiant.*) In propheta cap. 6. prolixior est imprecatio, Excęca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, (*Vsq; in hodiernum diem.*) ab Apostolo adhibitũ fuit, vt doceret prophetiã illã de illo tunc præsenti tẽpore Christi ab illis ignoti fuisse prẹscriptam. Idẽ nobis litigiũ Lutherani, qd⁹ antea sæpè, & hoc loco offerũt, quippe quòd Deus consultò immittat hominibus hãc oculorum cæcitatẽ, surditatemq; aurium. Sed hãc istorũ enormẽ absurditatem iã satis supra depugnauimus, & latius lib. de nat. & gra. Vnde in prẹsentiarum Chry. causas, inquit, huius cẹcitatis in eorum ipsorum caput deduxit Paul. ostendens, quòd istud ex intempestiua contẽtione passi sunt. Et Aug. (prædestinationis aliãs reprobatiõisq; assertor) tract. 1. super Euãgelium Ioãnis, Istis, inquit, (puta Deũ facientibus authorem mali) respondemus prẹsciũ futurorum per prophetã prædixisse infidelitatẽ Iudẹorũ, prẹdixisse tamẽ, non fecisse. Nõ enim propterea quenquam Deus ad peccandum cogit, quia futura hominũ peccata iam nouit: ipsorũ enim prẹsciuit peccata, non sua. Vide quomodò si Deus author esset peccati, suũ ipsius esset peccatum. Et infra super hunc præsentem locum Esaiæ ad hoc argumentum videlicet quòd Iudẹi non poterãt credere, cò quòd (teste Esaia) excẹcauerat Deus eorum oculos: respõdet, quòd ex eo non poterãt, quia nolebant: excẹcat enim Deus, non adiuuãdo, sed deserendo. Hẹc Aug. Deserit aũt, quia nos nolumus vti eius subsidio, vt illuminemur. Quid autem opus est sanctorum testimoniis, Chrus palã, pfert hmõi cæcitatis causam, vbi ait apd Ioãnẽ, Quomodò potestis credere qui gliam ab inuicẽ accipitis, & gliã q̃ à solo Deo est nõ quẹritis? Ambitus ergo gliæ in inuidiã de Christo satrapas illos ac legis doctores cõiecit, Quẹ quidem inuidia obtutũ illis mentis atra caligine obduxit, ne Christi prẹsagia recto sensu inspicerẽt. Quocirca, vt agnouit hoc loco Chry. quod hic ait, Dedit illis, non operationem quandam Dei, sed concessionẽ, hoc est, permissionem significat. At nescio quid mihi contueri videor sub hac cæcitatis imagine, vbi non ait propheta, Eruit illis oculos, vt non videant, conuellitq; aures, vt non audiãt, sed dedit oculos, vt non videãt, & aures, vt nõ audiant. Si enim non erant visuri, quid opus habebant oculis? Discernere, inquàm, mihi videtur

Cõpunctio

Psal. 59.

Ambro.

Lutherani.

Chrysost.

Aug.

Ioan. 5.

Dedit oculos vt nõ videãt

detur propheta diuersos non videdi modos. Etenim qui orbi sunt prorsus oculorum, non possunt visu seduci, quia neque corpora vident: qui autem lippi sunt, caliginãtibusq; oculis, corpora quidem vident, minutas tamen linearum figuras minimè deprehẽdunt. Qua sepe hallucinatiõe seducũtur, aliud vtiq; pro alio iudicantes. Sic ergo Iudæi, legis quidem corticem cernebant, non autem ad medullã vsq; penetrabant, ob idq; detortis sensibus se ducebantur. Quò fortè refertur (vt paulò ante meditabamur) compunctionis verbum. (*Et Dauid dicit*) Puta in Psalmo. 68. (*Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueũ, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis.*) Mensa, in proposito vt (aliis prætermissis commentis) Origenem auscultemus, pagina est sacræ scripturæ: de qua meminit Sapiẽtia ipsa, vbi ait, immolasse victimas, miscuisse vinum, ac proposuisse mensam suam. Hanc enim Dauid nominauit locum pascuæ: reficitur enim spiritus verbo Dei, eodemque alitur & corroboratur in omni virtutum genere. Vnde Apostolus, Lac potum dedi vobis, non escam. At si rem penitissimè scrutari optas, verba in eodem psalmo antecedentia respice. Lamentatur enim illic per Prophetam Christus, quemadmodum sitiẽti in cruce, qua siti desiderium salutis vniuersi humani generis proferebat, fel fuerit illi à Iudæis porrectum, aceto mixtum: hoc est, vinum scripturæ in falsitatem & amaritudinem corruptum. Qua de re talionis illis pœnam imprecatus Propheta, quinimò prophetico more eandem definiens, exponensq; gustus eorum corruptionem, subiungit, Fiat mẽsa eorum coram ipsis, puta scripta lex quę ante eorum conspectum posita est, vt veris eius sensis pascantur et potẽtur, fiat illis in laqueũ & in captionem, hoc est, sinistra eius intelligentia extrangulentur & pereant. Acsi aperte futura prænunciando dixisset, Propterea Christum felle potabunt, quòd mensa eorum facta est illis in scandalum. Vel si conuersa ratio magis placet, Ab illo vsq; tempore quo fel acetumquè Deo suo propinauerint, erit illis vicissim mensa illorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum. (*In retributionẽ illis.*) Vt qui ad mensam Deo suo fel in escam, acetumq; in potum apposuerunt, eisdem fiat mẽsa in laqueum, Vnde August. super hunc psal. Fiat, inquit, non optantis est, sed prophetantis: non vt fiat, sed quia fiet. Est autem allusio ad muscipulam, vel ad plagas, aliauè illaqueandi ingenia, sub quibus abditur viscus ad

Prou.9.

Psal.22.

1.Cor.3.

Expositio.

Mat.27.

Aug.

Allusio ad muscipulã.

inescandum animalia. Pari siquidem modo Iudæi præ sua inuidia & supbia seducti sunt & irretiti per literam falso scripturæ intellectu. Nec satis duxit dicere, in laqueum, sed quo maiori affectu & vehementia rem deprometeret, adiecit. (*In captionem.*) Hoc est, vt re vera capiantur. (*Et in scandalum.*) Quod est, in offendiculum. Solent enim parari quoq; machinæ captandis feris, in quas machinas impingentes, occumbũt. Hoc igitur verbo illuc respicit, vbi dixerat, Offenderunt in lapidem offensionis. Origẽ. illam hic pręterea captionem Iudæorum agnouit, qua per suas scripturas reuinciri possunt. Veluti fuit illa, vbi scisciratus illos Christus, quid eis videretur de Christo, cuius scilicet esset filius, Responderunt, Dauid, quasi tendentes rete, quo inuoluerentur: subiungens enim confestim Christus, Quomodò ergo Dauid vocat eum, dominum? dicens, Dixit dominus domino meo, veluti complicati & victi obmutuerunt, Eodem deniq; pertinet quod subditur. (*Obscurentur oculi eorum ne videant.*) Nempe vt sic obtenebrati laqueo irretiantur, offendantq; in scandalum. ((*Et dorsum eorum semper incurua.*) Multa hic comminiscuntur interpretes. Existimo tamen id prorsus Prophetam edocere, quòd obscuratis mentis oculis, quibus cruitur spiritualis scripturæ intelligentia, illi, qui reliqui fiunt literales sensus, tam multiplicium cerimoniarum ac rituum, nihil aliud sunt, quàm grauissimum onus: quod Iudæi ceu dorsogestantes, incuruantur, hoc est, veluti baiuli deprimuntur, qui onusti succumbunt moli. Qua ex causa, vt pote quia intellectus circa superna cæcutit, consequens fit, vt & liberũ arbitriũ (quod appellatione quoq; dorsi venire potest, quo vitę negotia gerimus) ad terrena procliue, cœlestibus posthabitis, demittatur.

Origẽ.

Mat.22.

Dico ergo, Nunquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus Gentibus, vt illos æmulentur.

Secũda pars capituli.

Præfatus deniq; Apost. Iudęorum ruinam non fuisse generalem, ad secundum transit articulum huius capituli, vbi ostendit eandem ruinam neq; fuisse cassam, & inutilem, neque verò fore irreparabilem. Cum enim superiori oratione visus fuerit, tum Deo nõnullam notam crudelitatis inurere, qui tantam multitudinem perditum ire siuerit, tum Iudæos amarius increpasse, quòd sic de via deflexissent, iam

iam nunc & pro Dei honore respondet, & eos pariter consolatur. Prius ergo patefacit cõmoditatem eorum lapsus. (*Nunquid offenderũt vt caderent?*) Gręcanicis modò codicibus abest particula, sic, & sunt quibus illius adiectio videatur sensum peruertere. Apparet enim taliter pręposita, vt cui respondeat coniunctiua, vt, atq; adeò reddat hunc sensum, Nunquid vsq; adeò offenderunt, vt re vera conciderent? Acsi dicas, Vsq; adeò cæsus est, vt fuerit occisus? Cum tamen Paul. non vertat in dubium, an ceciderint, sed legitimus sensus sit huiusmodi. Nunquid eo tantum fine & intentione permissi à Deo sunt offendere, hoc est, cadere, vt caderent: vbi particula, vt, nulli respondet sed est finalis At verò & quanuis adiectitia fuisset, minimè hunc secundum sensum vitiat, quò minus legi quoq; possit. Et quanuis faciat priorem sensum, minimè aduersatur Paulinæ menti, quippe qui ambos prosequitur sensus. Duplici nanq; rationem negationem hanc confirmat, scilicet non illo tantùm fine eos offendisse: vna, quia offensio illa fuit vtilis ac frugifera: & secundum hanc rationẽ sequitur hunc sensum, quòd non illo fine permisit eos Deus offendere vt caderent, sed quò is lapsus vtilis esset. At altera pręterea ratione idem probat: nempe quia casus ille est reparabilis. Cui quidem rationi aptissimè seruit particula, sic. Vtpote, Nunquid sic offenderunt, hoc est, permissi sunt corruere, vt vniuersi perpetuò lapsi absq; remedio iacerent. Hoc enim pacto legit Ambro. Nunquid sic offenderunt, vt curari non possent: sicuti diabolum legimus ceciditse? Similiq; modo legit tam Chrysost. quàm Origẽ. (*Absit.*) Familiaris est Apostolo responsio, dum partem affirmatiuam per abominationem repellit. Subiungit igitur præfixæ negationis priorem causam ab vtili. (*Sed illorum delicto salus Gentibus, vt illos æmulentur.*) Fuit enim Iudęorum cæcitas, ex re cum primis Gentilitati, mox eisdem etiam ipsis Iudæis commoda. Veruntamen à duplici hic errore cauendum nobis est. Prima cautio est, ne putemus neutiquam potuisse Gentes viam salutis ingredi, nisi depulsis Iudæis: quasi adeò angustauerit, strinxeritq; Deus aditum ad se, vt non posset vniuersum humanum genus sinu infinitæ misericordiæ suæ excipere. Est enim sinistra ac impia talis de Deo cogitatio. Nam vtcunq; prędestinatorum numerus certus fuerit, vult tamen omnes saluos fieri, vt supra expositum est: ob idq; Christus salutis viam strauit, aperuitque omni credenti, Iudęo primùm ac Græco: ac ideo si nulli credere renuissent, omnes intrassent. Altera cautio est, ne vel suspitio nos tangat, consultò Deum excęcasse eiecissequè Iudæos, vt Gentes ingrederentur, ne eum constituamus authorẽ mali: malitia enim Iudęorum & cruditas cordis in causa fuit prorsus incredulitatis eorum. Quid ergo? Nimirum quòd Deꝰ qui nihil mali, nisi bona causa permittit in nobis, Iudæorũ malo, quod ab ipsis ortum habuit, bene vsus est: sicuti indurationẽ Pharaonis vsus est ad exaltationem nominis sui. Et ideo non ait Paul. quòd finis delicti fuit salus, sed quòd, delicto salus Gentibus cõparata est. Imò verò neque simpliciter (salua maiorum censura) confiterer, quòd illo fine permiserit Deus Iudęos in illam cæcitatem illabi: uti infra super verbo, cęcitas contigit in Israel, emunctius explicabitur. Trinam autẽ vtilitatis rationem meditantur hic Patres in delicto Iudæorum ad salutem Gentium. Prima est quò eorum delictum, fuit homicidium illud ac deicidium, de quo Christum affixerunt patibulo, vnde vniuersa promanauit salus. Nã nisi illi Chrm detulissent fecissẽtq; reũ mortis, mille in eum Gentes vsq; adeò impiè deliquissent: siquidem Pilatus subducere se nisus est tanto sceleri. Qua fortè de causa cum interpres, vt proximo verbo, caderent, arrideret, vertere potuisset, illorum casu, vel, lapsu, vt alii faciunt, maluit vertere, delicto, quod vox itidem græca significat: vt crimen lapsus, delicti nomine exaggeraret. Neque vllum est verbum, puta, fuit, aut, facta est salus, eò quòd plura huius figuræ possunt subintelligi. Et præterea, quoniam sunt Hebræi verborum auari, suas videlicet orationes verbo sępe orbantes substãtiuo. Secunda ratio vtilitatis est, quòd propter repulsam, quam ab illis apostoli passi sunt, reuersi sunt ad Gentes. Hęc autem causa non fuit, vt simpliciter Gentes intrarent, sed vt Iudæos anteuerterent, fidequé prius susciperent. Vnde Paulus, Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, conuertimur ad Gentes. Etenim (vt adnotauit Chrysostomus) non simpliciter Christus iniuit discipulos ire in viam Gentium, sed vt irent potius, id est, prius ad oues Israel. Id quod in parabola inuitatorum ad cœnam depictum est. Enimuerò quoniam illi conuiuium retrectarunt, euocati sunt alii, corrasiquè ex vicis & plateis. Per quod rursus liquidò patefit,

A duplici errore cauẽdũ.

Trina vtilitas.

Mat.27.

Secunda vtilitas.

Act.13.

Mat.10.

Luc.14.

tescit, quanta id polleat veritate, quod modò dicebamus: nempè quòd Deus non excluserit meditatò Iudæos, vt Gentibus locum cederent, sed eos fuerit potius paratissimus suscipere, eosdemq; priores, nisi ingredi abnuissent. Tertiam verò commoditatis rationem nacti sunt Gentiles ob Iudæorum lapsum, quam Augusti. edisserit in enarratione psalmi. 58. Nempe quòd ob suam impœnitentiam dispersi sunt inter Gentes, baiulantes legem, vetusq; testamentum: cuius testimonio fulciuntur Christiani, ac suam constabiliunt fidem. Est nanq; robustissimum testimonium, fidem nostram irroborans (vt ca. 1. narrabamus) quòd tot retrò seculis promissus, expectatusq; fuerit Christus, cuius historia incorruptis illibatisq; scripturis perpetuæ fuit memoriæ prodita. Si autem vniuersa statim Iudæa conuersa fuisset ad fidem, decursis tunc demum aliquot seculis, nationes reliquæ possent eam nobis inficiari, inquientes, commenta esse nostra. Vbi verò inimici ipsi nostri pernegantes adeuenisse Messiam, vniuersum mundum oberrent, confitentes ac prædicantes vetustissimam promissi fidem, suumq; offerentes testamentum, in quo signa perspiciuntur clarissima, testesq; inuictissimi, tum temporis, tum etiam qualitatum & conditionum eiusdem venturi Messię, maximo fides nostra stabilimento solidatur. Hoc ergo prophetabat Dauid, vbi aiebat, Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua, &c. (*Vt illos æmulentur.*) Diuus Thom. in hoc pro sua ingenii fœcunditate assuetus, vt nullam, quæ vel excogitari posit intelligentiam prætereat, vtroq; sensu particulam hanc enarrat, seu intelligas, vt Gentes, Iudæos æmulentur, seu conuersim, vt Gentes æmulentur Iudæi. Græcè tamen nulla est amphibologia: quippe vbi nomen, Gentium, neutrius est generis, Iudæorum, autem masculini: cui ideo soli coniungi potest masculinum relatiuum. Quinimò neq; Latinis vlla est. Siquidem, illos, masculinum est, Gētibus, verò fœmininum. Syncerus ergo intellectus est, Vt Iudæi æmulentur Gentes. Ad quam cauendam amphibologiam, transferunt quidam, vt eos ad æmulandum prouocaret, scilicet Deus. Est veruntamen hęc paraphrastica traductio: nam græcè non est, nisi, ad æmulare, hoc est, ad æmulandum. Edocet ergo Paulus cęcitatem Iudæorum non solùm Gentibus, verùm & Iudæis ipsis in rem fuisse: nempe vt zelo & inuidia Gentium ad fidem properantius festinarent: quemadmodum in calce superioris capitis expositum reliquimus. Experientia enim comperimus, Iudęorum plurimos æmulatione perculsos Christianorum, in nostram se conferre familiam. Cernunt nanq; aduenisse nobis omnia bona pariter cum illa: Christianam, inquàm, sapientiam, accessionem nobis fecisse rerum, quibus floret humana felicitas, vtpote regnorum, potentatum cum optima Reipublicę administratione, ac dignitate: adeò vt si ad Christianas leges syncerè & candidè vitam exigeremus nostram, Christiani sint inter mundi omnes nationes florentissimi, honoribusq; politicis, humanę congruentibus dignitati fulgentissimi. Sed ô nostrum Christianis indignissimum ingenium, adeò nos luxus & honorum ambitus exagitat, vt bellis nos continuis lacerātes Christianam pacem, profligatam iam exterminauerimus. Sed heu tempora luctuosissima. Quid pacem dixerim? Christianam iam propemodum Rempublicam habemus deploratam: adeò sub nomine libertatis velata exitiosissima carnis licentia scripturam peruertit, fidem dilaniat, religionem proscindit, apostasiam parit, rebellionem nutrit, hęreses fouet, fauetq; dissidiis. Ecquis ergo iam modò, vel Iudęorum, vel certè aliorum infidelium, qui nostri sunt nominis insectatores, æmulari nos cogitent, nisi Deus pro gloria nominis sui, suam instauret Ecclesiam?

Tertia vtilitas.

Aug.

Psal. 30.

Luctuosa tẽpora nostra.

Quòd si delictum illorum, diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum, diuitiæ Gentium, quantò magis plenitudo eorum.

Prosequitur Iudæorum solamen ratione secunda, ne animum despondeant, eò quòd eorum iactura, & ruina recuperabilis sit. Hoc autem infra sectione quarta locupletius explicat: sed hic interim triplici ratione premōstrat. Prima est hęc presens, ab vtili quoq; sumpta per hanc collectionem, Si Iudæorum delictum & culpa delitiæ sunt mundi (quoniam per mortem Christi illiusmodi crimine patratam mundus vniuersus opulentissima misericordia Dei ditatus est) & eorum diminutio, hoc est, quod pro plurima numerosissimaque parte reiecti, rarissimi ingressi sunt, diuitiæ fuit Gentium, quantò magis plenitudo eorum locupletabit mundum. Et est argu-

Triplex rō.

argumentum à maiori: nam si de malo, quod per se aduersatur bono, per accidentariam occasionem diuina sapientia tantùm eduxit bonum, quantò magis de bona ipsorum conuersione, quæ per se ordinatur in bonum, poterit mundum ad optimū perducere statum. Tunc enim vterq; conuersus populus absq; vlla æmulatione iustitiā Dei vnanimiter percolēt. Huic si addamus ratiocinationi, diuinum propositum ad optima semper ferri, colligitur, quòd tandem vniuersus Israel perducendus ad fidem sit, vt plenitudo salutis & gratiæ Christi ante finem mundi consummetur. Id quod paulò inferius Apostolus expressa sentētia pronunciat. Sunt qui inter delictum & diminutionem ita discernunt, sicuti inter culpam & pœnam: nempe vt diminutio accipiatur pro deiectione à celsitudine gloriæ, qua Iudæi refulgebant in orbe apud Deum. Planus veruntamē sensus non est, nisi quem tetigimus de diminutione numeri ingredientium ad fidem. Est enim secundum membrum, veluti prioris definitio & explanatio. Quod enim dixerat, delictum fuisse delitias mundi, exponit, subdens, eorum diminutionem fuisse diuitias Gētium. Nam (vt iā hactenus, & infra fusius explicabitur) quò pauciores ingressi sunt Iudæi, plures lucrifactæ sunt Gentes. Quæ quidem quoniā multò erant maiori numero, quàm Iudæorum populus, idēq; se centies multiplicatus, maiori lōgè accessione per eas ditatus est mūdus, q̄ fuerit Iudæorum iactura. At verò non dixit, conuersio eorum, sed, plenitudo, tum vt comparatio fieret ad diminutionem, tum maximè vt exprimeretur complementum, consummatio, & perfectio Christianæ salutis per reconciliationem mundi vniuersi, iuxta verbum domini, Prædicabitur Euangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio. Atq; adeò, qui (iuxta verbum Dei) si mādata eius seruassent, constituendi erant in caput, culpa sua constituentur in caudam.

Inter delictū & diminutionem.

Mat. 24.

Deut. 28.

Vobis enim dico Gentibus, Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministeriū meū honorificabo, si quo modo ad ęmulandum prouocē carnē meā, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?

Adhibet rationem secundam ad id quòd recuperatio Israel non sit desperata. Ratio autem est huiusmodi, Rerum desperatarum nulla est prudentia, vllam suscipere curam: secundum illud Ioan. Est peccatum ad mortem, nolo vt quis oret pro eo: ego verò (ait Paulus) etiam nunc connitor, si quos Iudæorum æmulatione vestri ad fidem prouocem, non ergo desperata mihi est deplorataq; eorum salus. Sapienter autem hanc iniit rationem per apostrophen ad Gentes. Ab initio enim statim epistolæ hucusque, vbi causam communem agit fidei, omnes simul conuersos alloquitur, Omnibus qui sunt Romæ, gratia vobis & pax, &c. Hic verò vbi peculiariter Iudæorum salutem procurare se meminit, singulariter ad Gentes sermonem conuertit, ne suspicarentur, quòd qui earum esset institutus Apostolus, transferret se ad Iudæos. Ait ergo. (*Vobis enim dico Gentibus, Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus.*) Alij transferunt, quatenus, id est, qua ratione Apostolus sum. Attamen cùm vox Græca vtrūq; permittat, aptius hic quadrat, quàmdiu, hoc est, quanto tempore fuerim vester Apostolus: nō quòd subindicauerit, aliquando se abdicaturum eiusmodi functione. Sed eo schemate fatur, quo dicimus, Quamdiu vixero. (*Ministerium meum honorificabo.*) Hoc est, quamdiu vestri curam gessero (geram autem vsq; ad mortem) in honorem huius muneris cessurum est, si prouocem, &c. vt subsequitur in textu. Alij in præsenti vertunt, honorifico, sed cùm futurum & præsens Græcè vnica litera discriminet, facilis est coniectura, interpretem legisse futurum. Et licet parui referat, tamen congruentius esse videtur aduerbio, quamdiu, si legamus, honorificabo. At non ait, honorifico vos, ne vitium illis vanæ gloriæ offerret, sed, ministeriū meum, quod in gloriam Dei cedit. Vel forsan vt eos haberet admonitos, non ea se causa meministe eiectionis æmulationisq; Iudæorum, vt inde Gentilitas insolesceret, sed vt tanquam fidelis minister mysterium diuinum panderet. Haud veruntamen ex eo quòd Paulus decretus fuerit Gentibus in Apostolū (vt compertū est in Act.) vlla consequentia elicitur, interdictum illi fuisse Israelitis prædicare. Legimus nanque in Actis ad Ananiam dictum, quòd esset vas electio-

1. Ioan. 5.

Act. 13.

Act. 9.

electionis, vt portaret nomen Dei corã Gentibus, & regibus, & filiis Israel. (*Si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis.*) Nempe vt Iudæi vos æmulentur. Duplici enim de causa per hunc suũ affectũ honestabat suũ ministerium. Prima quia fouebat propositum Dei, qui (vt paulò ante dixerat) eorum delictum in salutẽ Gentium vertit, vt easdem æmularentur: mox q̃ & hoc ad cumulum honoris Gentibus accresceret, quòd ita elucerent in orbe, vt vel Israelitæ ipsi, qui peculium fuerant Dei, illarum æmulatione reuocarẽtur in gregem. Vbi autem sermonem stringit angustiis illis, si quo modo saluos faciam aliquos, remordet (secũdum Chrysostomum) Iudæorum obstinationem & difficultatem, vt possent vel illa ratione adduci ad fidem. Sed tamen verbo, carnem meam, naturalem præcipuè affectum sanguinis profert, qui vsq; adeò est penitus homini ingenitus, vt in illo etiam epulone tartareis flammis tradito perduraret, qui reuocari in lucem exoptabat, vt quinque suos fratres admoneret. Qua de causa nihil mirũ, si in sanctissimis visceribus Pauli ardenter viget. Deinde eadem verbi teneritudine, & Iudæorum animos demulcet emollitque, vt fraterna sua monita amanter excipiant. At verò quod inquit, saluos faciam, non est arrogantiæ illi vertendum: nouerat enim proprium esse Dei munus saluos facere credentes: sed tamen faciam, inquit, tanquam fidei minister, colendo agrum dominicum: quemadmodum ait alibi, Ego plantaui: Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. (*Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?*) Videtur hæc veluti explicatior repetitio illius quod antea dixerat, Si delictũ illorum diuitiæ sunt mũdi, quanto magis plenitudo: nam & illud pariter vt hic, post verbum æmulationis subiunxit. Est nihilo secius & expositio huiꝰ quòd præmiserat, Saluos faciam. Cùm autem illic dixisset, delictum, hic non nominat, nisi, amissionem, quæ per delictum facta est. Dicitur enim casus eorum, amissio, propterea quod essent veluti serui familiares & domestici Dei. Sicuti per serui fugam iactura fit domino. Tametsi verbum Græcum emũctius redderetur fortè per, adiectio, vel, reiectio, nisi q̃ hoc ad reprobationem Dei referretur, amissio verò ad malam eorum voluntatem. Et ideo nihil interest ad rei veritatem. Ait ergo. (*Si amissio eorum reconciliatio est mundi.*) Alludens ad recompensationẽ amissionis vnius amici, quæ fit, dum vno deperdito, plures acquiruntur. (*Quæ assumptio, nisi vita ex mortuis.*) Est veruntamen mihi illatio hæc Pauli non ita multùm patens, neque vbi ait, vita ex mortuis, constitutum est inter interpretes, quid sibi velit. Orige. nanque atq; Chrysost. ad resurrectionem hoc referunt vniuersæ carnis in die iudicij. Quod si verũ est, possumus hoc pacto consequẽtiam Pauli interpretari. Si amissio Iudæorum reconciliatio fuit reliqui orbis, consequens fit, vt eorum assumptio (ait assumptio, quia Deo trahente facienda est) vita sit ex mortuis: hoc est, cõsequens fit, vt Iudaismo ad finem assumpto nihil amplius restet, vt resurrectio fiat vniuersalis: quippe quę tunc futura est, cũ euangelica buccina intonuerit, suumq; effectum obtinuerit in vniuersum mũdum. Vbi probè notauit Chrysost. quòd sicuti Iudæorum amissio non fuit causa, sed occasio reconciliandæ Gentilitatis, talis occasio erit resurrectionis, eorundẽ susceptio. Neq; incongruẽs hic sensus est ad explicandum quomodo honorificet Paul. ministerium suum: nam finis euangelici muneris illa est vniuersalis cõuersio. Attamen non ita tunc planè exponitur quod dixerat, Vt saluos faciã aliquos, quod procurare hic videtur. Potest ergo secundo modo hic locus intelligi de morte spirituali per peccatum Iudæorum, & de vita per gratiam Gentium. Et tunc collectio eius est huiusmodi, Si amissio illorum, hoc est, spiritualis mors, reconciliatio, hoc est, vita spiritualis fuit mundi, puta, occasio vitæ, susceptio illorum erit resuscitatio ab eadem morte in similem vitam: quod cùm ego procurẽ, opto eos saluos facere.

Chrysost. Luc.10. 1.Cor.3. Orige. Chrysost.

Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami.

Tertiam deniq; adhibet rationem, ad confirmandam spem instaurandæ salutis Iudęorum ex natura & conditione Iudaici generis. Græcè, ἀπαρχή, generaliter significat id, vnde principium ducitur alicuius rei: quod ideo interpres supra cap. 8. traduxit, primitias, Sed & ipsi primitias spiritus accepimus: sic enim nominantur fructus primi, qui offeruntur Deo. Alij transferunt, fermentum, vn de initium fit corruptionis massæ, quæ bonum est eius temperamẽtum. Hic autem interpreti visum est, accommodatius esse, delibatio, quæ est id, per quod iudicium rei sumitur.

Delibatio.

mitur. Parum ergo refert, si Origenis interpres legat, primitias, atque alij, fermentum, quod nescio cur Theophy. idem esse dixerit, quod, delibatio. Nam, delibatio, non est nisi degustatio fermentatæ massę, ad deprehendendum, optimum ne habeat temperamentum. Igitur, quanuis ad Corint. idem nomen Græcum, respectu fermenti transtulit, cõsperfionem, puta fermentatam massam, hic, quoniam, primitiarum, nomen incongruẽs erat, cui responderet, vel, massa, vel, consperfio, transtulit, delibatio & massa. Et est allusio ad legem illam pacificorum, qua iubebatur populus pro gratiarum actione collyridas offerre olei admistione consperſas, de quarum gustu sumebatur, inditium totius massæ, vt quales essent collyride, talis esset & tota massa. Est ergo argumentum Pauli per metaphoram huiusmodi efformatũ, Si delibatio Israelis, puta Abraham & cęteri Patres ac prophetæ, qui fuere sicuti primitiæ illius segetis, sancta re vera fuit, fit, vt massa quoque sancta sit aptitudine: hoc est, non sit omnino veluti inhabilis reiecta, quin posit, licet modò acescat, fermento prædicationis euangelicæ in sanctitatem restitui. Et si radix sancta, scilicet iidem Patres, à quibus fuit soboles illa Hebræa propagata, fit, vt & rami, etiam si nunc ad tempus arescant, repullulare valeant per culturam eiusdem apostolicæ prędicationis. Secundum hanc itaque expositionem repetitio est hæc, dum quos prius appellauit, delibationem, post nuncupat, radicem, & quos prius massam, postea nominat, ramos. Si autem aliorũ sententia magis probatur, vtrinq; ducit argumentum, puta & à prioribus ramis, & à primis radicibus: vt delibatio vsurpetur pro apostolis, insignibusq; conuersis ex Iudaismo: radix verò pro antiquis Patribus, in hoc sensu, Quòd si ex illo populo tales sunt primitię oblatæ Christo, quales sunt apostoli, non est massa adeò corrupta & inepta, quin posit fermentari: & si radix, &c. sicut prius. Et forsan diuersis fundamentis nituntur illationes istæ. Prior quidem de massa fundatur in sanctitate obseruatæ per gratiam legis. Videlicet, quòd si delibatio idonea erat culturæ illius legis, poterit & massa idonea esse per eandem gratiam. Posterior verò de ramis annititur conditioni naturę & sanguinis Iudæorũ: vt si natura radicis apta fuit suscipiendę gratię, erunt & rami: siquidẽ eiusdem naturæ sunt & sanguinis. Vnde Paulus ad Petrum, Nos natura Iudæi. Quod quidem in præsentiarum, in commendationem Iudæorum commemorat, ne Gentes, vel ratione, vel legis naturæ, vel sanguinis & generis cristas contra Iudæos erigerent. Orige. nomine vtroque, & primitiarum, & radicis, vnum dominum Iesum Christum concipit, qui est primitiæ resurgentium, & radix renascentium in eius membra. Vt argumentum Pauli sit, Quòd si ille fuit sanctus sine macula, & massa, & rami ei insiti eius fient participes sanctitatis. At forsan ita prope expositio hęc accedit ad metaphoram Pauli: vt vel ex subiunctis verbis compertius fiet.

1.Cor.5. Leui.7. Gal.2. 1.Cor.15.

Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Tertia pars capituli.

Subsequenter in hac tertia sectione præseruat Gentes à vitio superbię, quo turgidi insultare possent in Iudæos, quòd videlicet sua ipsorum gentiũ causa fuissent de via depulsi, vt Gentilitati locum darent. Vtitur autem elegantissima, reiq; propositæ apprimè genuina metaphora, de olea & oleastro. Hãc verò vt pluris æstimes, memineris propositi Pauli, quòd à capite vsq; quarto magis semper ac magis hucusque dilucidat. Nempe quòd quia promissio facta est Abrahæ, in cuius semine prænunciatæ sunt benedictum iri omnes Gentes, gratia Euangelij non est donata nisi filiis Abrahę: at non illis tantùm qui secundum carnem, sed cunctis qui secundum spiritum filij eius sunt, puta qui sectantur vestigia filij, etiam in præputio. Vnde ad Galat. Prouidens, inquit, scriptura, quia ex fide iustificat Gẽtes Deus, prænunciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes Gentes. Atque hac de causa capitu. 8. constituit, non omnes qui sunt ex semine Abrahæ, esse eius filios: neque verò eos tantùm, iuxta verbum Christi, Potens est Deus de lapidibus istis, puta Ethnicis suscitare Abrahæ, fidelium Patri, filios. Hac igitur de causa hic Paulus stirpem Abrahæ appellat oliuam, iuxta verbũ Hierem. Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit dominus nomẽ tuũ. Etenim q̃ significãtissimè germẽ, quod Spiritꝰ sancti succo alitur & fructificat, oliuę, inter

Aptissima metaphora. Gal.3. Mat.3. Hierc.11.

inter fertiles arbores cõparatur, propter lenitatẽ, suauitatemq; & pinguedinem olei, quibus vbertas repræsentatur diuinæ misericordiæ. Quod si populus ille, eo ꝓpeculiũ esset Dei, cum oliua conferebatur, cui nam potuit Gẽtilitas assimilari aptius, q̃ oleastro, qui cũ imaginẽ quãdam præ se ferat oliuæ, sterilis tamen est, & infructuosus? Nam & si Ethnicorum, vt sæpe diximus, nonnulli per gratiam Dei salui fiebant, erant tamen quàm rarissimi, maximè vbi iam vitiorum tempestas caliginem obduxerat naturali lumini. Igitur quoniam sic collegerat Paulus, Si radix sancta, & rami sancti, per eandem analogiam, subdit. (*Quod si aliqui ex ramis fracti sunt.*) Nempe de hac fructuosa oliua, quinimo pars maxima, vt præmonstrauit. Non quidem quòd Deus eos detruncauerit, sed quòd suo se ipsi vitio & crimine defregerint: & ideo abscidet eos Deus de terra viuentium, secundum verbum domini, Omnis arbor, quę non facit fructũ, excidetur. Vbi hoc interuallum haud nos prætereat, quòd à fide & gratia in hac vita non prorsus excidimur, sed frangimur: quoniam possibilitas nobis remanet, spesq; esse potest regerminandi: sicuti cùm fracti rami truncus restat in stipite. At verò in die iudicij excidentur stirpitus iniqui. Vnde Ioan. non ait, ꝓ arbor non ferẽs fructum abscinditur, sed ꝓ iam securis posita est ad radicem, & ꝓ abscidetur. (*Tu autem cùm oleaster esses.*) Scilicet syluestris olea, & mirica in deserto qui traditus in reprobum sensum, & in ignominiam carnis, vt suprà dixerat, plus quàm beluinis moribus, idolis addictus, viuebas. (*Insertus es in illis.*) insitus, elegantius dixisset: sed legunt nihilo secius, insertus, in eadem significatione, non solùm alij Latini, vt August. sæpe & Hieron. verùm & Origenis interpres & Theophyl. Sed hoc tamen non est ferendum, quod isti faciunt politi traductores, elegantiæ studentes: abiiciunt enim præpositionem, in, quæ extat Græcè, transferentes, Insitus illis. Vbi non animaduertunt peruerti tunc sententiam: Gentes enim non sunt insitæ truncatis ramis: quomodo nanq; inserentur defractis & absque succo aridis, sed certæ ipsi insitæ sunt oliuæ & radici. Igitur idem est, in illis, quod eorum loco subrogatus in eandem stirpem, vt veluti verus Israelita, eadem viuas oliuæ medula, qua ipsi priuati sunt. (*Et socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es.*) Non ita commodum est, vbertatis, quod alij transferunt, quàm, pinguedinis. Tum quòd vbertas fœcunditatem potius significat fructuum, pinguedo autem naturam arboris ex qua prouenit vbertas, tum quòd pinguedo qualitatem singularem olei præ se ferat: iuxta illud Iud. vbi de se ait oliua ipsa, Nunquid deserere possum pinguedinẽ meam? (*Noli gloriari aduersus ramos.*) Vide quanta eloquẽtia & Iudæis exprobrat quòd infracti sint, & Gentilibus vicissim amputat elationis ansam. Poterant enim insolescere, non solùm ob hoc quòd cadentibus Iudæis, ipsi starent, verùm quòd illa causa Iudæi essent abscisi, vt ipsi subrogarentur in eandem sobolem: quorum vtrunq; refutabit statim. Sed tamẽ interserit hunc prius textũ. (*Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.*) Non satis enim visus sibi est Paul. gloriationem Gentilium iugulasse, ob idq; alia ingreditur via. Si enim, inquit, non potes non gloriam inde aucupari, quòd tantò te fuerit Dedignatus honore, saltem ne Iudæi vsq; adeò tibi sint vituperio, eos existima, tanquã tuũ ipsius fundamentum, & qua sustentaris stirpem. Haud enim Iudæi à te vllam nacti sunt vnquam causam salutis, veluti tu ab illis. Vnde Christus, Salus, inquit, ex Iudæis est: vtpote tanquam ex illa sancta radice Abrahę, cui promissum est, quòd in ipso essent benedicẽdæ omnes Gentes. Quamobrem ad Ephes. Paul. Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorũ & domestici Dei, superedificati supra fundamentum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu.

Mat. 8.

Mat. 3.

Hiere. 17.

Cõtra neotericos interpretes.

Iud. 9.

Ioan. 4.

Ephe. 2.

Dicis ergo, Fracti sunt rami, vt ego inferar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.

Hactenus generalibus verbis deterruit Gentes à tumore superbiæ: iam nunc verò rem apertius expedit, obiectas eorum exceptiones refutando. Poterant enim, vt diximus, de duabus rebus efferre animos. Primùm quòd non ipsi, vt Iudæi, cecidissent, quod quidem constantiæ, & ingenuitati suæ attribuerent. Secundò quòd Deus Gentilitatem Iudaismo hoc honore antetulisset, quòd Iudæos proiecisset, vt Gentes seruaret.

Quemad-

Quemadmodum pluris facit caput, qui brachij dispendio saluti ipsius consulit. Ambas ergo insolentiæ fibras rescindit hic Paulus. (*Dicis ergo, Fracti sunt rami, vt ego inferar.*) Respondet Apostolus. (*Bene.*) Quod quidem verbum esse videtur annuentis. Non quòd hoc illis concedat iuxta eorum intẽtionem, sed fortasse fatetur, occasionem illos habuisse sic cogitandi. Nisi fortè renuentis, ridentisque sit interiectio. Acsi dicat, Probè, seu, pulchrè arguis. Vel cõcedit forsan, vti dixit, quòd Iudæorum delictum occasio fuerit salutis Gentium propter bonum vsum Dei. Sed tamen quòd illa non fuerit intenta à Deo causa, vt propter salutem Gentium spõte sua proiecerit Iudæos, subdit ostendere. *Propter incredulitatem fracti sunt.*) Deus nanque, quantum in se fuit, nullum non lapidem mouit, vt illos seruaret. Misit enim illis filium suum, qui illis prius tanquam domesticis prædicauit, dilucidauitque veritatem, tanquam lumen quod illuminat omnem hominem. Quamobrem conquerebatur, quòd cùm veritatem illis diceret, cur illi non crederent. Imo fecit inter eos signa, quæ si facta fuissent in Tyro & Sydone Gentiles illi credidissent. Et, vt ait alibi, Propter incredulitatem ipsorum non fecit in illis virtutes plures. (*Tu autem fide stas.*) Aufert Gentilibus, & alteram superbiæ ansam, ostendens, haud eos stetisse viribus suis naturalibus subnixos, sed fide: quia scilicet misericordia Dei insiti sunt in fide Abrahæ, à qua naturales filij defecerunt. Quinimo hoc post Origenẽ, tam Augustinus, quàm Ambrosius hic mirificè considerauerunt, quòd insitio hæc, facta non fuit secundum leges agriculturæ: non enim sterilis arbor fœcundæ preciosioriq; impingitur, sed surculus illius, quæ fœcũda est inseritur, sterili agrestiq; stipiti. Nã insertus ramus est, qui alimentum sterilis sua virtute vertit in suam ipsius bonam substantiam, vnde fert fructus. Deus autem vice versa, vt qui sit vniuersæ fons iustitiæ, sterilem oleastrum insæuit oliuæ, vnde fructuosum exugeret succum. (*Noli altum sapere.*) Concludit rationis consequentiam, non esse, vt elato sint animo, sed potius vt timeant. Prudenter autem dixit, Noli altum sapere, hoc est, reconditas rationes Dei perscrutari: nimirum cur Iudæos non vrgentioribus stimulis instigauerit, iuueritque, te autem adduxerit, hoc enim esset, altiora te quærere, eoque insolentiæ efferri, vnde præcipitatus interires. Quocirca, sapere, non hic ad intellectum tantùm refertur, sed ad voluntatem etiam, quæ inde afficitur. Et ideo interpres potius transtulit, sapere, quàm, sentire, vt alij faciunt, quod ad intellectum duntaxat spectat. (*Sed time.*) Veluti ille qui in fastigio est fidei. Nam etsi Deus prompta te voluntate custodiat, non te tamen compulsum retinet, sed potes libertate lubrici tui arbitrij corruere. (*Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.* Prhasis hæc quanuis sub eadem forma iaceat Græcè, neque Græcis tamen germana est, neque verò Latinis, sed vel perpetuanda fuisset vna hæc oratio, Sed time, ne fortè cùm Deus naturalibus ramis non pepercerit, nec tibi parcat. Aut si diuideretur in duas, transferenda sic tunc videbatur, Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, caue contingat, vt ne tibi parcat, & ita nonnulli transferunt. Est veruntamẽ hęc, non translatio, sed longa periphrasis: in qua multa sunt verba quæ non extant Græcè: atque ob id interpres maluit seruare hyperbaton Pauli, quandoquidem intellectui peruium est. Et quod dixit, fortè, licet non sit Græcè, nullatenus tamen mutat, sed illustrat potius sententiam. Haud enim dubitantis hoc loco particula est, sed quæ rebus contingentibus adaptatur. Est ergo argumentum Pauli à maiori ad minus negatiuè. Quòd autem ait, naturalibus ramis, nemini potest scrupulum iniicere: vt Paulus, qui tanto negotio extulit fidem, cui soli per charitatem operanti tribuit salutis causam, velit iam modo naturalibus viribus eandem causam transcribere, puta quòd natura sua Iudæi fuerint oliuæ rami. Sed vel dicit, naturalibus ramis, hoc est, illis qui natiuum genus & sanguinem ducebant ab Abraham, cui facta fuit promissio gratiæ: in quibus idcirco aliqua apparere posset causa, vt Deus illos in beneficio eiusdem gratiæ præferret reliquis. Vel (quod consentaneum magis est præsenti proposito) naturales vocat eos, quos domesticos & familiares, & qui perpetua serie, nõ tanquã forinsecus insiti in oliua floruissent, sed tanquam illius sanctæ radicis proles: quibus ideo Deus, quasi propriæ hęreditati, singulariter erat in Deũ. Sicuti natura filios irę, vocat nos alibi: non quòd peccatum sit naturale, vti oculi, sed quod generatione naturali contrahitur. Nam quanuis gratia non deriuetur successione naturali, speciẽ nihilo minus quandã habebat in illo populo, secũdũ huma-

Ioan. 8.

Mat. 11. & 13

Insitio contra naturã.

Naturales rami.

Ephe. 2.

humanum modum intelligendi hæreditariæ
successionis. Hac ergo de causa poterant Iu-
dæi quodam modo præ Gentibus, dici natu
Gal.2. rales rami. Vnde Paulus ad Petrum, Nos na-
tura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores.
Quòd autem ait, illis non pepercisse, hoc pe-
nitus sonat, quòd propter eorum obstinatã
perfidiam non pepercit illis, sed communi le
ge sine personarum acceptione, etiam si ca-
sum eorum præuidisset, siuit eos sua spõte &
arbitrio agere. Quòd cùm in vniuersum cum
omnibus obseruet, idem sibi metuere debẽt
Prouer.28. stantes per fidem Gentes. Vnde Sapiẽs, Bea-
tus homo qui semper est pauidus.

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excidêris. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potẽs est enim Deus iterum inserere illos. Nam si & tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quantò magis ii qui secundum naturam inserentur suæ oliuæ.

Concludit vtiq; documentum, quo inter
Seueritas. metũ & spem cõstituti recta ducantur. Seue-
ritas nihil vitij significat, sed censoriam iudi-
cis grauitatem, nihil de rigore iuris remitten
tis, quæ idcirco pars iustitiæ est. Iubet ergo
Gentibus, vt seueritatem Dei in Iudæis me-
ditantes non efferantur animis, sed sibi for-
midantes caueant: & Deo de eius bonitate
(quæ in præsentiarum idem significat, quod
benignitas vbertasq; diuinæ misericordiæ)
gratias referãt. Iudęos autem clanculum ad-
monet, vt à seueritatis metu, quam in se ex-
perti sunt, perculsi, & spe bonitatis, quam in
Gentibus contuentur allecti, gnauiter, sedu-
loq; satagant, vt reducantur in viam. Atqui
Saluberrimũ documentũ. & nobis id ipsum documẽtum saluberrimũ
Luc.18. est, vt qui sibi iustus videtur, non nimiũ sibi
placeat, vti pharisęus publicanum despiciẽs,
sed sibi idẽ metuat, quod in misero cernit, il-
liq; optet, quod se putat per misericordiam
Dei possidere. Iniquus autẽ non desperet, sed
de benignitate diuina, cuius alterũ potiri exi
stimat, spem concipiat, qua animetur ad vir-
tutem. (*Si permanseris in bonitate, alioquin & tu
excidêris.*) Perseuerat vtiq; apertissimè pate-
facere, ita salutem nostrã, munus esse Dei, vt
tamẽ in nostra sit positum libertate, tam opi
tulanti assentire, q̃ eius fauorẽ auersari. Quo-
circa quod ait, tu excidêris, licet ad popu-
lum ex Gentibus conuersum dictum sit, ea-
dem nihilo secius admonitio ad singulos no-
strum pertinet, contra quam hic docent Lu- Lutherani.
therani. Aiũt enim, quòd licet alicui populo
totum Euangelium nonnũquam auferatur,
sicuti Gręcis compluribus & Sarracenis, &
vtiq; hęreticorum Reipublicæ, tamen singu-
li homines, qui Euangelium verè receperũt,
excidere regno Dei non possunt. Volutan-
tur nanq; in illo errore, quòd ad solos præde
stinatos verè pertineat Euangeliũ, atq; eius
gratia. Cùm tamen orthodoxa veritas multô Orthodoxa
diuersè nos doceat: etenim tam reprobi, q̃ veritas.
prędestinati, & verè sunt sępenumero in gra
tia, à qua excidunt, & verè rursum in culpa, à
qua resurgũt. Vnde ad Cor. singuli admonẽ- 1.Cor.10.
tur, illo verbo, Qui stat, videat ne cadat. Et
ad Gal. Vide ne tu tẽteris. Ac demũ in Apo- Gal.6.
calypsi, Tene quod habes, vt nemo accipiat Apoc.3.
coronam tuam. (*Sed & illi, si non permanserint
in incredulitate, inserentur.*) Quanuis iniqui re
non vtantur auxilio Dei, veluti iusti, quoniã
tamen pręsto Deus illis est, qui nõ sese auer-
tunt, dicere possumus, quòd licet in faculta-
te peccatoris non sit salus immediatè posita,
hoc saltem in eius est arbitrio situm, vt suppe
tiis diuinis vtatur, quibus illam obtineat. Et
ideo ait, si non permanserint, hoc est, si non
sua pectoris obfirmata cruditate peruersum
sensum retineant, inserentur. (*Potens est enim
Deus iterũ inserere illos.*) Scifcitetur hic forsan Dubitatio.
quispiã, Ecquid sibi vult scripturarum mos,
quę potentiã Dei frequẽter solẽt nobis per-
suadere, vt est illud, Potens est Deus de lapi- Mat.3.
dibus istis suscitare filios Abrahæ, cùm tamẽ
homines, qui Deum semel cõfessi fuerint, de
eius omnipotentia nihil addubitent, sed hęsi
tare tantùm fortè aliqui possunt de eius vo-
luntate propter sua ipsorum crimina? In cau
sa est forsan, quòd de nulla re magis Deus
persuasos nos vult habere, quàm de sua ipsi9
bonitate ac beneficentia, quam est effunden
di cupientissimus, vsque adeò, vt de hoc se-
curissimos esse velint cũctos mortales. Quo-
circa diffidentiam nostram hoc mucrone iu-
gulat, quòd qui de sua promptissima volun-
tate

tate nullatenus deberemus esse dubij, de sua
omnipotentia videmur hæsitare. Igitur ad
vellicandum malam existimationem Ethni-
corum, si desperatam forsan habebãt Iudęo-
rum salutem, ait, Potens est Deus. Et adhi-
bet rationem firmissimam. (*Nam si & tu ex
naturali excisus es oleastro, & contra naturã, &c.*)
Vehementiorem nanq; exaggerationem ha-
bet collectio hæc, quàm superior, vbi colle
git, Si Deus naturalibus ramis non peper-
cit, &c. Vehementiorem, inquam, quantò
micantior est ac fulgẽtior misericordia Dei,
quàm eius iustitia. At verò quod ait, Con-
tra naturam, non crude, vt sonat, excipien-
dum est. Deus enim cui natura, veluti au-
thori suo, obedientissimè paret, nihil agit
contra naturam: quia neque vim vspiam in-
fert rebus. Sicuti fluxus ac refluxus maris,
tametsi esset aliquo pacto contra particula-
rem naturam, quia tamen fit ab influxu cœ
lorum, cui mare subditur, non est simplici-
ter cõtra naturam. Agit nihilo minus Deus
supra naturam, vt cùm visum cæco, mor-
tuoq; vitam restituit. Insitæ ergo sunt Gen-
tes contra naturam, eo significatu, quo Iu-
dæi dicti sunt naturales rami, id est, contra
quam naturalis ratio dictare poterat: nem-
pe vt abiectus populus agrestisq; oleaster,
familię Dei, hoc est, fidei sanctorum Patrum
(quod hic Paul. appellat suam ipsorum) in-
sererentur.

Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobisipsis sapientes, quia cæcitas ex parte cõtigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret: & sic omnis Israel saluus fieret.

Quarta pars capituli. Secundũ diuisionem nostram hæc quarta
est sectio huius capitis, in qua Paul. propo-
sitionem hanc de errore Israelitico ampliori,
quàm hactenus, luce edisserit. Vocat autem
mysterium rem hanc, tum quòd arcanum sit
sub altissimis Dei rationibus recõditum: vbi
summæ rerum causæ delitescunt, tum quòd
hactenus sub metaphoræ ęnigmate de olea
& oleastro, illud quodammodo occuluerit,
quod iam palàm profert. Sicuti ad Cor. Ecce
1.Cor.5. mysterium vobis dico. Apostolis nanq; ait
Christus, Vobis datum est nosse mysteria re
Luc.8. gni Dei. Cùm ergo Iudæorum sobolem, oli-
uam fecisset, Gentilitatem verò, oleastrum,
loco cadentium ramorum suffectum, admo-
nuisletq; adeò eundem Gentium populum,
ne altum saperet, subdit extẽplò, Nolo enim
vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non
sitis vobisinetipsis sapientes. Alij transferũt,
prudentes, sed iam diximus, sapientes, rei ma
gis præsenti conuenire, vt quo nomine affe-
ctio inflati animi subnotatur. Vnde cũ eade
causa potuissent insolescere, quòd Iudæi fuis-
sent prorsus absque vlla spe salutis in æter-
num proiecti, ait, se nolle, vt mysterij igno-
rantia obtenebrati sibimetipsis videantur sa
pientes, cùm reuera non essent. Et ideo dicit,
apud vosmetipsos. (*Quia cæcitas ex parte contigit in Israel.*) Sunt qui Ambrosij authoritate
vtuntur, vt asserant nomen hoc, ex parte, nõ
ad numerum referri Iudæorum, sed ad tem-
pus cæcitatis, quod non est perpetuum. At
profectò hoc non dicit Ambros. neque cogi- Ambros.
tauit, sed hoc penitus, quod ad tempus cæci-
tatis obtusio data est Iudæis, his qui dum æ-
muli legis sunt, non viderunt dñum venis-
se. Vbi hoc quod est, ex parte, ad numerum
referri: sicuti pleriq; faciunt enarratores, & fa
cere dubio procul debent omnes. Nam etsi
pars illa excæcata multò fuerit numerosior,
quàm saluæ reliquiæ, nõ est cur non designe
tur appellatione partis. Hic autem nihil vere
bor iterum atq; iterum repetere, quòd Deus
illius cęcitatis nullatenus fuerit effectrix cau
sa: cuius contrarium non solùm legi apud hæ
reticos, verùm & nõnunquam catholicos id
mussitantes audiui. Qui profectò Deum non
solùm tentatorem faciunt malorum, sed co-
angustant, vt non possit simul omnes visceri
bus suis capere: cùm tamen (vt ait alibi Pau- Epbe.2.
lus) diues sit in misericordia, & hic paulo an
te, Diues in omnes qui inuocãt illum. Quam
ob causam Iudæis tanta sedulitate prædica-
uit Christus, vt ad se omnes pertraheret.
Imo cùm tam iusta indignatione olim Deus,
post verò Christus de eorum huiusmodi cęci-
tate conqueratur, quis dicat eũdem Deum
fuisse eius authorem? Vnde quod Esaias di- Esa.6.
xerat, Excæca cor populi huius, Paul. veluti
expositor, ait, Cæcitas cõtigit, ne videlicet
cæcitatis causam Deo transcriberet, quitamẽ
nihil aliud fecit, quàm permittere. Neq; verò
ait, quòd, cęcitas cõtigit, vt plenitudo intra-
ret, ne quẽ suspitio irreperet, illo fine Deum
illos excæcasse, sed, donec plenitudo. Quin-
imo (vt paulò ante insinuabam) neq; simpli-
citer concedendum est, quòd Deus illo fine
talem permisit cæcitatẽ, in hoc videlicet sen-
su,

ſu,quòd cùm Iudæi non detrectaſſent, ſed parati eſſent ſuſcipere eius fauorem, ipſe tamẽ amplioris lucri cauſa eos, vel recuſauit, vel deſeruit: ſed ſecundum hunc potius intellectum,quòd cùm ipſi recuſaſſent eius auxiliũ, permiſit eos in manus ſui arbitrij:quod cùm ab æterno præſciſſet,inde conſtituit ſua permiſsione,quinimo eorum peccato vti ad illũ finem. Quocirca myſterium hoc non in hoc poſitum eſt, quòd cæcitas Iſrael illo fine facta eſt,ſed hoc vocat myſterium, quòd cæcitas illa non eſt perpetua, vt Gentes opinari poſſent, ſed temporaria. Quæquidem cęcitatis caligo,ingreſsis Gentibus, abſtergenda eſt Iudęorum oculis. Excęcauit ergo eos, vti diximus,inuidia ſua & legis zelus, vt ait hic Ambr. Et in ſermone de illuminatione cæcinati luculenter Aug. Illud quippe miraculoſum beneficium,myſterium illuminãdę Gentilitatis adumbrabat: & ideo ſubdit Chriſtus, In illud iudicium veniſſe in mundum, tanquam lumen quod illuminat omnem hominem,vt qui non vident,videant,id eſt, qui ſe non videre humiliter cõfitentur, vti Gentes, illuminentur: & qui vident, cęci fiant,id eſt,qui cæcitatem ſuam non confitentur, vti elati Iudæi,grauius obdurẽtur:& eò vſq; graiius,vt lumen ipſum ſuum crucifigant, quæ crucifixa lux cęcos illuminat. Tametſi Orig. Iudęorũ inuidiam in illam diaboli reſoluit, qua peccatum intrauit in mũdum. Ait enim, cęcitatẽ hanc ab illis ſine dubio angelis obtentu inuidię & ęmulationis illatam, qui cęterarum Gẽtium ſortiti fuerant principatũ. Quod quidem, inquit, paſſus eſt Deus. Ab angelis inquã malis. De quibus ſubdit, Aduertentes enim ad ſe per peccati illecebras Dei plebem,locum fecerunt Gentibus ingrediendi in hæreditatem. (*Donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret.*) Vide ordinem & ſeriem conuerſionis Iudęorũ ac Gentium. Primitię quidem Iudęorum primitias anteceſſerunt Gentiũ:in cuius ſignũ prius paſtores adorauerunt natum ſaluatorem, quàm Magi. Prius Baptiſta & Apoſtoli & Simeon & tales ſuſceperunt eius fidem, quàm Cornelius & Paulus Sergius, qui primitię fuerunt Gentium. Atq; id nimirum in honorem legis: Haud enim fieri aliter decebat, quin quę in hoc tot retro ſeculis poſita erat illi populo, vt viam, veluti dux fidei, ſterneret venturo Meſsię, eadem venięti primam faceret oblationem mundi. Sed tamen quia Iudæorum cęcitas per occaſionem via fuit, qua Gentes eſſent ingreſſuræ, duratura eſt quoaduſq; plenitudo Gentium, quę ſaluanda erat, fidem recipiat: & tunc(vt ſic loqui nobis liceat) perfuncta eadem cęcitas vices ſuas, per eiuſdem lucem fidei abſtergeretur, vt omnis intret Iſrael.

Ambro. Auguſt. Ioan.9. Orig.

Sicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatẽ à Iacob. Et hoc illis à me teſtamentum cùm abſtulero peccata eorum.

Cõfirmat aſſertam ſentẽtiam authoritate prophetica. Oraculũ autẽ hoc deſumptũ eſt à prophetia Eſaię. Quanuis neq; omnia illic ſint verba, neq; in ęditione Hebręa eodẽ contextu. Sic enim nos legimus. Et timebũt qui ab occidente, nomen Domini, & qui ab ortu ſolis, gloriam eius, cùm venerit quaſi fluuius violentus, quem ſpiritus Domini cogit, & venerit Sion redemptor. Vbi manifeſtum eſt, Sion, datiui eſſe caſus, vt ſubiuncta declarant verba, Et eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Quæ quidem verba punctim & quaſi digito indicant conuerſionem Iſraelis in verum Iacob. In ſeptuaginta verò, quos more ſuo citat Apoſtolus, legitur. Et veniet de Siõ, qui liberet & auertat impietates à Iacob. Tãetſi Orige. legiſſe videatur, propter Sion, & Hieron. propinquus Sion, vt, propter, idẽ ſit quod, prope. Et profectò huic ſenſui, quòd videlicet venerit, propter Sion, vel, Sion, in datiuo adſtipulatur concors Zacharias, vbi ait, Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem, Ecce rex tuus veniet tibi. Venit enim Chriſtus ad Saluandum Sion, puta Iudæos, quibus metropolis erat Hieruſalem, vbi erat arx Sion. Sed venit nihilominus etiam ex eodem populo. (*Et hoc illis à me teſtamentum cùm abſtulero peccata eorum.* Hoc neque in Hebræo habetur, neq; apud ſeptuaginta, ſed adiectio eſt Pauli, ad interpretandum quo modo eripuerit auerteritq; Deus impietatẽ Iacob: haud enim hoc fecit beneficio teſtamenti veteris. Nã (vt ait ad Heb.) impoſsibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferrei peccata. Quapropter Hiere. (vnde nõnulli autumant, petitum eſſe hoc teſtimonium à Paulo) Feriam, inquit, domui Iſrael & domui Iudę fœdus nouum. Dabo legem meam in viſceribus eorum, &c. Eſt enim Paul. in perpetua vigilia, nec vllam Iudæis anſam relinquat arrogandi ſuæ legi ſalutis beneficiũ.

Eſa.59. Orige. Zach.9. Heb.10. Hier.31.

¶Hęc

Dubitatio. ¶Hæc autem hic forſan dubitatio occupare cuiuſpiam animum poterit, an ne plenitudo hæc Gentium vniuerſitasq; ſaluandi Iſraelis ante extremum diem ita ſit prorſus auſcultãda, vt nullus fiat reliquus Iudæus aut Gentilis, aut Mahometus, qui non fidem Chriſti ſuſcipiat. Videtur enim hoc Paul. hic palàm adſeuerare, & tamen teſtimonium hoc ſubſcriptum non idem apparet euincere: at hoc ſolùm, quòd Chriſtus eſſet venturus vniuerſalis redemptor. Neque verò illud Matthæi, Prædicabitur Euangelium hoc vniuerſo orbi, & tunc erit conſummatio. Illic enim hoc penitus prædixit Chriſtus, quòd vox euangelica in vniuerſum ſit mundum perferenda: quò & illud ſpectat, Videbit omnis caro ſalutare Dei. Quòd autem vniuerſi ſint ei auſcultaturi, nõ definitur. Neq; verò illud Ioã. Alias oues oportet me adducere, quæ non ſunt ex hoc ouili, vt fiat vnum ouile & vnus paſtor, hoc omnino comprobat: quippe vbi Chriſtus de vocatione Gentium potius loquebatur in vnam Eccleſiam, extra quam non eſt ſalus, vti fuerat ante aduentum Chriſti. Quòd autem vniuerſi adſcribendi eſſent eidem Eccleſiæ, non affirmatur. Orige. ergo, Quiſnã, inquit, ſit iſte omnis Iſrael qui ſaluus fiet: vel quę erit iſta plenitudo etiã Gẽtium, Deus ſolus nouit & vnigenitus eius, & ſi qui fortè amici eiº ſunt. Vbi ad plenitudinẽ prędeſtinatorũ reſpicit: ita, vt illi ſint prorſus cõuertendi, qui ſunt prædeſtinati. At profectò Pau. aliud quidpiã magis egregiũ videtur docere: nã hoc, quod Orig. innuit, nulli poterat eſſe dubiũ. Et tamẽ Eſa. non ſolũ, eo capitulo, quo hic ab Apoſtolo citatº eſt, verũ à quadrageſimo vſq; ad finẽ, nõ tractat niſi de hac conuerſione. Et, Si ad cardines cœli fueris diſſipatus, inde retrahet te Dominº Deus tuus. Hierony. ſuper pſalmum.20. & in de ciuita. Dei Aug. authores ſunt, imo publicitus hoc Eccleſia amplexata eſt, quòd circa finẽ mundi dimittẽdi ſunt Helias & Enoch, qui ſuperſtites modò ſunt: Vti apud Malachiam pollicitus eſt Deus, quorum prędicatione conuocandus conuertendusq; eſt populus Iſrael in Eccleſiam Chriſti. Sic enim Malachias, Ego mittam vobis Heliam prophetam antequã veniet dies Domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Etenim aperiendo ſpiritualem ſenſum ſcripturæ efficiet, vt ſenſus populi tunc ſuperſtitis concors ſit ſenſui Patrum. Vbi & inſpectanda eſt illius populi tenacitas, qui Chriſtum cum apoſtolis repellentes, ſolis ſuis prophetis fidem dabũt. Tenendum ergo eſt inconcuſsè, plenitudinẽ Gentium omnemq; Iſraelem receptum iri in Eccleſiam Chriſti ante Diem Domini: ſiquidem irrefragabile eſt Pauli teſtimonium. At vtrum nomen, plenitudinis, eo vſq; ſit arctè intelligendum, vt nulla in vllo mũdi angulo perſona remãſura ſit in ſua perfidia, an verò, plenitudinem, vocat eum ſolum numerum, quem Deus decreuit adducere, vt ait Orige. vel (quod veriſimilius eſt) plenitudinem, cẽſet ferè omnem Gẽtilitatem (ſic enim vſurpari etiam poteſt plenitudinis nomen) aliorum eſto iudiciũ. Haud enim dubiũ eſt, quin dies illa, quã Antichriſti perſecutio anteibit, inuentura ſit pleroſq; in diuerſis criminibus: hac quippe de cauſa ventura prænunciatur, vt fur in nocte, & quòd ſit homines occupatura, vt ait Chriſtus, ſicuti in diebus Noẽ edentes & bibentes, & vxores ducentes. Si ergo aliorum ſcelerũ genera illuc vſq; durabunt, coniectura fit, vt & infidelitatis quoq; impietas ſit in aliquibus duratura.

Mat.24. Luc.3. Ioan.10. Orig. Deut.30. Hieronym. & Auguſt. Malach.4. Iudæorum tenacitas. Veritas tenenda. Orig. 1.Theſſ.5. Luc.17.

Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, ſecundum electionẽ autem, chariſsimi propter Patres. Sine pœnitentia enim ſunt dona & vocatio Dei.

Corellariũ eſt hoc proximæ concluſioni appenſum. Id quod Aug. in de prædeſ. ſanct. diligenter ait eſſe intelligendum. Intelligit hoc autem ipſe veluti expoſitionem eſſe ſuperiorum appendicem: nempe quòd Iudęi inimici facti ſunt noſtri ſecundum Euangelium, quia ſcilicet eorum delictum occidentium Chriſtum Euangelio profuit. (*Propter vos.*) Quod eſt, propter veſtrum commodũ, illo iam hactenus expoſito modo. Quod autẽ additur, Secũdũ electionẽ chariſsimi propter Patres, referẽdum eſt, inquit, ad electos, Nẽpe vt de quibus paulò ante dixerat, quod quærebat Iſrael, hoc non eſt conſecutus, eoſdem hic appellet inimicos. De quibus verò ſubiunxerat. Electio autem conſequuta eſt, eoſdem nuncupet amicos propter Patres. Neq; verò, eſt, cur hic à quibuſdam etiam catholicis, flagelletur Augu. quòd docuerit reprobationem Iudæorum meditatò fuiſſe factam à Deo ante eorum præuiſa peccata, vt illis Gentes anteferret. Hanc enim ſibi maculam Augu. ibidem diluit. Vbi ſubdit, Eſt ergo

Auguſt. Falſò accuſatur Auguſt.

X in

in malorum potestate peccare: vt autem peccando, hoc, vel hoc, illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei diuidentis tenebras. Vbi malitiæ bonũ vsum tribuit Deo, causam verò, nõ item, sed iniquis. At quãuis hoc Augustinianũ glossamen Amb. & theologorum pleriq; amplectantur, forsan alius est apostolicus sensus, quem Orige. & Hieronymiana scholia inspiciunt: nempe vt sit hæc præoccupatio & ad Gentes responsio, quæ sic possent disputare cum Paulo, Vtcunq; Iudæi excæcati fuerint, tamen cùm apertè Euãgelium oppugnent, nosque interdicere conentur ingressu ipsius, commerẽtur quidem, vt Christiani homines cum illis vicissim inimicitias geramus: atq; adeò tu ipse cum primis Paule, qui es Christianorũ informator. Colligit ergo ex dictis Pauli huiusmodi responsum, aduersus Gentes. Quanuis inimici nostri sint secundum Euangelium, hoc est, in causa & receptione Euãgelij, cui suas obmoliũtur machinas, & inimici quidem propter vos, eò quòd occludere vobis contendunt salutis viam: qua de re & repugnare nos illis obnitiq; tenemur: sunt nihilo secius diligẽdi secundum electionem, propter Patres. Secundum quem sensum nulla cogit necessitas, vt inimici & charissimi ad diuersos (vt vult Augustin. referatur: nam iidem diuersa ratione, & insectandi sunt veluti hostes, & diligendi merito Patrum: iniquos enim odio habemus propter iniquitatem: illis tamẽ optamus precamurq; salutem. Paul. ergo nihil distinguit de personis, sed in genere loquitur de illa prole & sobole Abrahæ: docens ita esse à nobis reprehẽdendos, vt tamen procuremus eorum salutẽ propter Patres. Quam ob rem quod ait, secundum electionem, nõ refertur ad illos qui venientem Christum acceperũt, sed vniuersaliter ad prædestinationẽ. Et quod ait, propter Patres, non tale designat meritũ Patrũ, quod dicitur de cõdigno, vt propter illud cõferenda sit filiis salutaris gratia, sicuti ob meritũ Christi cõfertur nobis (blasphema enim est talis cogitatio) sed ait, ꝓpter Patres, hoc est, propter promissiones factas Patribus. Eò enim miserabiliores sunt Iudæi reliquis totius orbis, ꝓ beneficio, suis maioribus ac parẽtibus promisso, sint orbati, eoq; sunt à nobis maiori ex charitate, tum orationib⁹ adiuuãdi, tum etiã instãtius exorandi & adducẽdi. (*Sine pœnitẽtia enim sunt dona & vocatio Dei.*) Interpretatio huius loci Ambrosiana, non vsque adeò amicè adhæret superiori textui: nẽpe, vt pœnitẽtia hic accipiatur pro sacramento pœnitentiæ, quod ante baptismum nõ est necessariũ, & ideo in hoc sensu, sine pœnitẽtia fiat vocatio per donũ baptismale. Est ergo sensus planus, vt Paulus hic respõdeat alteri argumentationi, quã potuissent Gẽtiles integrare. Videlicet, ꝓ etsi Deus electionem prídem fecisset illorum Patrum, qui essent radix sancti germinis, tamen iam pœnitudine ductus, totam illam prosapiam abdicasset hæreditate. Respondet ergo, non esse tale ingenium diuinũ, quinimo tum alia eius dona, tum maximè vocatio sine pœnitẽtia sunt, quoniã nunquàm eum propositi sui pœnitet: ob idq; paratissimus est complere in filiis, quod promisit eorum Patribus: in filiis videlicet, qui non detrectauerint eius fidẽ. Vnde Græcè vnum est adiectiuũ nomen, Impœnitibilia (vt sic loquamur) sunt dona Dei. Sed arguis, Nunquid nõ multos in suam recipit gratiam, qua eosdem rursus expoliat, vt Iudam & similes: iuxta illud, Tollite talentum ab eo, & date ei qui habet decem talẽta? ergo aliquando Deum pœnitet collati beneficij. Ob hoc argumentũ distinctione nonnulli vruntur: nempe quòd propositi prædestinationis nunquam eum pœnitet: sed tamẽ quantum ad gratiam, qua quis secundũ præsentem iustiam donatur, nonnunquam eum subit pœnitudo. Profectò nulla est necessitas quæ in talem nos cogat distinctionem: nunq; enim eum pœniret propositi sui in conferendis bonis, eo quòd semper propositũ est optimum: qua propter neq; deest ille vnquàm nobis, sed nos & nobis ipsis, & gratiæ eius: iuxta illud. Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei. Ob idq; propter mutationem nostram, & quia nos tædet amicitiæ, eamq; deponimus, priuat nos collatis beneficiis: vti illũ seruum talento, quod suffodit in terram. Eodemq; intellectu dixit, Pœnitet me fecisse hominem: nempe quia homines eum deseruerant: ita absq; pœnitudinis affectione animaduertit in illos, atq; animaduerteret in filium pater, quem genuisse pœniteret.

Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam cõsecuti estis propter incredulitatem illorum, ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi mise-

Mat.25.

Heb.10.

Gen.6.

misericordiam cõsequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur.

Adhibet tum demũ cõclusionis postremã cõfirmationem à simili per eum locũ, Ab eo quod minus videtur inesse ad id quod magis: vbi latè resplendet dispensatio Dei ordinantis in bonum mala. (*Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo.*) Initiũ inde ducit, vnde orbis in duos populos scissus fuit: videlicet quãdo Deus genus Abrahæ, cũ quo de fide vẽturi tractare cœpit, charactere circũcisionis insigniuit, quo esset à reliquo orbe internotus, eò ꝓ Iudæi verum Deum adorarent, & colerent. Ab illo enim tunc tempore vsq; ad Christum Gentes extra synagogam in incredulitate detinebantur. Non quod legem veterem tenerentur recipere, sed quòd plurimũ idòlis seruiebant, neque vnum venerabantur Deum: iuxta illud, Eratis illo tempore sine Christo in hoc mundo. Et tunc quidem Gentium incredulitas fidei Iudeorum seruiebat. Nam inde animos accipiebant, vt ingentiores Deo gratias referrent, qui eos ex toto orbe delegisset. Tametsi nonnunquã expemlo earundem Gentium peruertebantur ad idòla. At in aduentu Christi res conuersa fuit, vt Iudæi incredulitate excæcati aditum facerent Gentibus ad eandem fidem: & sic per occasionnem viceuersa incredulitas Iudæorũ seruit nunc Gẽtibus. Attamẽ sicuti non omnes olim Gentes perierunt in incredulitate: nam saluari per gratiam Dei poterant in lege naturæ, ita neque in aduentu Christi caligo infidelitatis Iudæis omnibus offusa est. Colligit ergo rationem ab vno ad alterum extremum per diuersa media, hoc modo, Sicut vos ab incredulitate ad fidem & misericordiam venistis, propter incredulitatẽ, hoc est, incredulitate, seu, per incredulitatem Iudæorum, ita & isti, scilicet Iudæi, nunc non crediderunt in vestram misericordiam, id est, in Euangelium, quod vestra est misericordia, non crediderunt, seu vt per occasionem, incredulitas eorum cederet vobis in misericordiam. Sed tamẽ ob hunc demum finem non crediderunt, vt ipsi consequantur misericordiam: nempè vt æmulatione vestri (quemadmodum iam dictum est) misericordiam etiã consequantur. Est ergo sedes argumenti hæc à minori ad maius. Si incredulitas ergo Iudæorum quæ de se perniciosa est, ita per beneficium facta est vobis commoda, puta medium vt euocaremini ab incredulitate, quæ vobis erat ceu natiua, ad fidem, multò erit maioris vigoris medium, vestra fides, vt quæ lux de se est mundi, vt ab incredulitate sua, quæ accidentaria illis fuit, reuocentur in suam, veluti natiuam, fidem. Appellamus natiuam incredulitatem Gentium, natiuam autem Iudæorum fidem, eo significatu, quo Gentes appellauit Paul. natura oleastrum, Iudæos autem, naturales ramos. (*Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur.*) Et hæc pariter responsio est ad tacitam interrogationem, quam obiicere posset admiratio humana. Quid enim opus erat Deo hac vicissitudine fidei & incredulitatis, vt alterna ope sibi mutuò seruirent duo populi ad consummationem & plenitudinem credentium? Hæc enim dubietas facilè quidẽ per hoc dissolui poterat, quòd Deus non fuit causa incredulitatis neu Iudæis, neu Gentibus: ita enim hic adnotauit Orige. scilicet quòd non eis ipse iniecerit incredulitatis propositum. Hactenus ille. At verò propterea quòd Deus non permittit mala, nisi vt prouentus fiat bonorum locupletius, respondet Paul. nempe quòd permissio hæc diuina, conclusio fuit totius humani generis in incredulitate, vt omnium misereretur, id est, vt patẽtissimum esset atq; illustrissimũ, quòd per solam misericordiam Dei exorta fuisset orbi salus. Etenim si totus Iudaicus populus de improuiso lumen suscepisset fidei, ansam perinde nãcisceretur dicendi, quòd meritò legis à se tandiu obseruatæ promeruisset salutem, quæ illi erat, veluti hæreditarium ius. Igitur vt omnes in vniuersum mortales exequarẽtur, permissi sunt in incredulitatem corruere. Simili ratione & schemate supra cap. 3. totum reum constituit Apostolus humanum genus, vt omne os, inquit, obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Et ad Gala. Cõclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. At præter hanc causam, aliam explicuimus in calce superioris capitis: nempe quòd fuerunt permissi Iudæi excæcari in pœnam suæ pristinæ idòlolatriæ.

Ephe.2.

Orige.

Alia bona causa cecitatis Israel.

Gal.3.

O altitudo diuitiarum sapiẽtię & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!

Quinta pars capituli.

Concludit vtiq; in hac quinta vltimaq; sectione huius capitis superiorem tractatum, prorumpens in admirationem. Quæ quidem conclusio pulcherrima est, eademq; appositissima, non modò huic postremæ sententiæ, verùm & rei toti prædestinationis, quam in hac tertia parte huius epistolæ, à calce scilicet octaui capitis hucusq; pertractauit: quippe quæ res, in abysso profundissimè, inaccessæq; lucis ac sapientiæ Dei sit recondita. At verò huic proximè orationi propriissimè coaptatur, qua constituit cæcitatem Israel contigisse, vt plenitudo Gentium intraret, qua ingressa, saluum tunc demum factum iri omnem Israelem. Vnde Orig. existimat: stupore hoc & pauore correptum fuisse Apostolum, quòd cùm ditissimum agnouisset Deum in misericordia, inq; omnes qui inuocãt ipsum propẽdissimum seruata vtriq; populo, quinimo singulis mortalium sua libertate, malitia Iudæorum, quæ perniciosa erat ipsis vtentibus, palmam cõferret Gentilibus. Sed profectò & inde quoq; poterat in eandem admirationem traduci, quòd vsq; adeò permittat Deus homines sua perfrui libertate: vt cum Gentibus & Iudæis idem prædicaretur Euãgelium, eisdemq; signis afferetur, Iudæi, qui Dei erant peculium, oculos occluderent: exteri verò mortales, nunquàm antea instructi, tanta obedientia susciperẽt lumen fidei. Imo verò inde etiam potuit eodem pauore affici, quòd cùm potuisset Iudæos multiplicatis forsan auxiliis & appulsibus pertrahere, non illos prædestinauerit, statueritq; seruare, sicuti Gentes. Id quod in vniuersum de discrimine inter prædestinatos & reprobos cogitare quisq; potest. Atq; ideo dixerim non solũ ad proximam clausulam, sed ad totam causam posse admirationem hanc referri. Qua quidem admiratione significare curauit Apostolus, ita se docuisse rem hanc, vt nemo tamen arbitraretur ad supremam causam, materiam resoluendo retulisse: cùm sit admiratione potius contegenda, quàm nimio adeunda eloquio. (*O altitudo.*) Hoc est, profunditas & impenetrabilis abyssus: sicuti & puteus dicitur altus, & altum mare. (*Diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei.*) In Græco bina est coniunctio, scilicet, diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei, & ita legit Orige. atq; Theop. qui ait, diuitias bonitatẽ appellari, quę à sapiẽtia, sciẽtiaq; ratione distinguitur. Veluti Apos. supra cap. 2. An diuitias bonitatis eius, &c. Neq; verò noster interpres vsq; adeò apertè auersatur hãc lectionem, quin posit in eodẽ sensu audiri: nam solet Latinus sermo subticere coniunctionẽ, quę virtute intelligitur: acsi diceret, immensitas bonitatis, sapientiæ & scientiæ, Tametsi forma substantiui, diuitiarum, aliũ nobis exerit intellectum, nempe vt sapiẽtię, &, scientiæ, sint genitiui recti, à, diuitiarum. Iuxta illud, In quo sunt omnes thesauri sapientię & scientiæ absconditi, eò vel maximè quòd, diuitias, nusquam sine suo profert genitiuo, Neq; verò lectio Græca hunc sensum respuit, quoniam geminata coniunctio non impedit, quin ambo genitiui regantur ab eodem nomine. Dicimus enim, Est mihi thesaurus & argenti, & auri. Suspexit autem ad sapientiam & scientiam Dei, per quam res inferiores gubernat & dispensat secundũ suas secretissimas regulas. Quidam autem non aliter disgnoscunt inter sapientiam & scientiã, q̃ inter speciẽ & genus: nempe quibus sciẽtia idem est, quod cognitio: sapientia verò, species illa scientiæ, per quam supremum fit de rebus iudicium, ordoque earum disponitur. At verò tunc non dixisset, Sapientiæ & scientiæ, sed viceuersa: quoniam genus non addit super speciem, sed species cõtra supra genus. Et ideo forsan sapientia refertur ad cognitionem diuinorũ. Est enim cognitio altissimarum causarum: scientia verò, ad cognitionem rerum creatarum, quas in sua essentia intuetur Deus. Atq; hanc forsan differentiam verbis proximè subiunctis iteratò subindicat. Neq; verò satis arbitratus dicere, sapientiam & scientiam, neq;, diuitias sapientiæ & scientiæ, duabus superlationis vocibus rem auxit, ó altitudo diuitiarum, hoc est, consummatio & sine vllo termino infinita opulentia & thesaurus sapientię & sciẽtię. Est enim Deus per se sapientia, atque adeò perennis fons luminum, vnde omnis promanat creata cognitio. Propter immensitatem ergo & infinitatẽ obiecti cogniti, quod est sua essentia, dixit, altitudo, sed propter afluentiã, qua in angelos & homines, reuelationes, tam sciẽtiarũ naturalium, q̃ supranaturalium mysteriorũ effundit, adiecit, diuitiarũ, vsus nanq; diuitiarum est earum magnifica dispensatio. (*Quàm incõprehensibilia sunt iudicia eius & inuestigabiles viæ eius.*) Explanatio est altitudinis. Possunt autem ambo hæc membra eodem referri, puta ad sapientiam, per quam iudicium initur, accipiturq; de rebus, vt vias, humano more appellauerit, rationes, quib' cõsultatio vtrinq; agitatur, vestiganturq; media, ad finem commodiora, de quibus feratur iudiciũ. Vel forsan, iudicium, respondet verbo, sapientiæ, cuius est de altissimis causis iudicare, viæ, verò nomini, scientiæ, per quam res condidit, vt vias nuncupaueri, rationes rerũ, quibus extra se Deus exit operando. At verò res bifariam dicitur comprehendi. Vno modo quando cognoscitur quantum secundum naturã suam cognoscibilis est. Quocirca cùm Deus infinitæ sit substãtiæ & essentię, infinito modo cognoscibilis est, atq; adeò à se solo comprehẽsibilis. Et quia quicquid est in ipso sua est simplicissima essentia, quicquid habet est simpliciter comprehẽsibile, quod hic de eius iudiciis affirmat Paul. Alio modo dicitur res comprehensibilis, eò quòd apprehenditur & tenetur: tenet nanq; prædam vertagus, licet non totam ambiat bestiolam, quo pacto beati comprehendunt Deum, cõprehensione nimirum illa qua terminatur spes: iuxta illud, Sic currite vt comprehendatis. Sed illa comprehẽsio nihil vetat, quominus Deus sit simpliciter incomprehensibilis, eiusq; pariter iudicia. Viæ autem dicuntur & verè sunt inuestigabiles, hoc est, imperscrutabiles, siue ad rationes iudicij id referas, siue ad rationes externarum rerum, quæ à Deo prodeunt. Alij transferũt, in inuestigabiles, ad cauendã amphibologiam: nam, inuestigabiles, si ab inuestigo deriuetur, affirmatoria vox est: at satis dilucidatur ambiguitas per negationẽ præcedentis vocis: qui enim dixit, incomprehensibilia, palàm est eundem dixisse, inuestigabiles, pro eo quod est, non vestigabiles. Dispositissimè autẽ distribuit nomina, dum iudicia appellauit incomprehensibilia, rationes autẽ iudiciorum, inuestigabiles vias. Ex eo enim iudicia nequeunt comprehendi, quòd rationes indagandæ rei non sunt nobis perscrutabiles. Quibus vtiq; vocibus altitudinem diuitiarũ sapientię & sciẽtię exposuit, easdẽ nihilominus elucidare adhuc pergit luculẽti'.

Causa admirationis Pauli.

Orig.

Col. 2.

Sapientia & scientia.

Duplex comprehensionis modus.

2. Cor. 9.

Viæ inuestigabiles.

Optima nominũ dispositio.

Quis enim cognouit sensum domini? Aut quis cõsiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Cõfirmat etenim, iudicia Dei incõprehensibilia esse, testimonio Esaię, cuius litera secũdum nostram trãslationem sic habet in cap. 40. Quis adiuuit spiritum domini? Aut quis cõsiliarius eius fuit? Septuaginta verò habẽt, Quis cognouit sensum. Etenim qui consiliũ ab alio petit, cuius prudẽtia adiuuetur, mentem suam ei retegit & patefacit: quapropter idẽ est, ab alio tuũ iuuari spiritum, quod, tuũ ab eo cognosci sensum. Ob idq; secundũ mẽbrum optimè potest accipi tanq; expositoria descriptio prioris. Vt idẽ sit. Quis nouit sensum Domini. Et, Quis consiliarius eius fuit. Sed tamen quia alia etiam via quis potest cognoscere alienum sensum, licet non sit adhibitus in consilium, propter acumè suũ & solertiam ingenij: veluti duo etiam distincta intelligi cõmodius possunt. quę simul ambo penitius enucleãt incomprehensibilitatẽ iudiciorum Dei. Quasi dicat. Quis vnq̃, non dicam cõprehendit, verùm (quod minus est) nouit sensum domini, per propriam scilicet sapientiam ac diligẽtiam absq; diuina reuelatione. Vnde Sapiens, Sensum tuum quis scire potest, nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis? (*Aut quis consiliarius eius fuit?*) Hoc est, Quis potuit eum perinde consilio iuuare, acsi non sit ipse omnisciens, atque ideo ob indigentiam alteri reuelauerit diuinam suam mentem. Vnde Hiere. Quis affuit in consilio domini. Quòd si neutra ratione vllus nouit eius sensum, imo neq; nosse potuit (huiusmodi nanq; interrogationes impossibilitatem præferunt) fit, vt incomprehensibilia sint eius iudicia, viæque ipsius inuestigabiles. Adiecit autem. (*Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?*) Eadẽ ferè verba sunt apud Iob, Quis antè dedit mihi, vt reddam ei, Nescio tamen an Iob citauerit hic Paul. Conferunt tamẽ ad rem præsentem plurimùm: nempe ad ostendendum, neminem vnquam à Deo affici iniuria. Verbi gratia, Quanuis Israelitas in sua cæcitate iacere permiserit, & Gẽtes illuminauerit, quia vbi nulla extat ratio iustitiæ, nulla subesse potest iniuriæ nota, cùm autẽ nullus prior dederit Deo, cui tanq̃ debitor teneatur iustum rependere, nemo aduersus illũ agere potest de iniustitia & iniquitate. Demonstratur præterea hac noua ratione altitudo diuitiarũ Dei, inexhaustusq; eius thesaurus: per hoc scilicet, quòd nostrorum bonorum nõ indiget. Nam hac de causa à nemine prior ipse recipit, sed prius ipse in omnes effluit largissimè, quę ei nos retribuam'. Iuxta illud, Tua sunt omnia, & quę de manu tua accepimus, dedim' tibi. Ecce ergo si à nullo Deus est, neu instructus sciẽtia, neu cõsilio adiutus, neu ditatus dono, altissima sanè ei' est ac profundissima sapiẽtiæ suæ & sciẽtię abyssus, secundũ quã dispẽsat

Sap. 9.

Hiere. 23.

Iob. 41.

1. Para. vlt.

sat vnicuiq;,citra iniuriã, quodcũq; vult. De cui⁹ idcirco rationib⁹ nihil nos aliud debem⁹ perscrutari,q̃ quod nobis ipse reuelauerit.

Quoniã ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Elegantissima profectò est non solùm cõprehensio totius clausulæ, verùm peroratio totius causæ de fide & gratia Christi, deque virtute Euangelij:de quibus à principio statum epistolę constituere proposuit, in illis propositam nobis esse nostrã salutẽ. Quam quidẽ causam hucusq; locupletissimè peregit. Hanc etenim veritatem sic concludit, vt postrema sententia sit, Deum esse optimum authorẽ,tam naturaliũ bonorũ, q̃ supernaturaliũ, eũdemq; absq; vlla vel dependentia, vel indigẽtia cuiusuis alius generis causę,quę sit illi vel materia,vel exemplar,vel minister, vel adiutoriũ,vel instrumẽtũ. Quatuor enim causarũ genera philosophis innotuerũt,putà finis,qui primũ mouet agentem: & materia, quæ recipit formã: & agens quę in materiam inducit formã: atq; adeo forma quę dat esse, speciẽq; rei. Quorũ vtiq; singula genera singulas habent peculiares prępositiones. Fit enim res propter finẽ, ex agente, per formã, & de materia. Igitur si mundi creationẽ spectem⁹,vbi nulla fuit materia, omnia sunt ex ipso efficiẽte,& p ipsum,in genere causę formalis,& in ipso,hoc est,propter ipsum in genere causę finalis. Vnde qui⁹ ait,ex ipso,initiũ significat motus,quod quidẽ in causis secundis triplex est. Fit enim res ex agẽte & de materia,& ex contrario:vt phiala ex aurifice, & de auro,& ex nõ phiala,vti ait philosophus: putà ex informi auri massa, vel ex alio vase. Deus autẽ neq; ex materia creauit orbẽ,neq; verò ex contrario, sed ex nihilo, iuxta illud, Ex nihilo nati sum⁹. Vnde eius arguitur infinita,potentia:nã si formã ex aliqua materiæ potẽtia educere,virtutẽ magnã arguit in agẽte,eandem formã de minori educere potentia, maioris erit virtutis indicium: atq; adeò fit, vt virtus, quæ de nulla subiecta materia creauit orbem,sit infinita. (*Et per ipsum.*) Hoc in primis quod ait,per ipsum,& formam cõpositionis excludit,& accidens,& exemplar, quæ res ab ipso Deo non distinguntur: agit enim ignis per suam formam perq; calorẽ, & instar exemplaris à natura propositi. Sicuti pictor de exemplari exprimit imaginẽ:Deus autem per suam simplicissimam essentiam, quæ virtus est infinita, atq; etiam exemplar in qua rationes lucent,ac ideę rerum vniuersarum.Sed excludit etiam alienam authoritatem & cõsortium,ac genus deniq; iuuaminis & instrumenti. Agit enim artifex per instrumẽtum & prætor per regem:hoc est, per eius authoritatem, & rex per consiliarios & per prætorem tanquam per ministros:Deus autẽ nullo vsus est instrumento in prima rerum conditione.Neq; ministro:saltem dum angelos primam,rudemq; materiam creauit: nã ipsis fuisse vsum administris in rerũ post dispositione nihil ꝓhibet.Neq; verò auscultauit superiorem potestatem,vt quæ nulla esse poterat:iam verò res cõditas per alios gubernat,non quibus ipse indigeat,sed quibus infundit virtutem:iuxta illud. Per me reges regnant. (*Et in ipso.*) Præpositio, in, non designat hic materiam,sed repetere potest habitudinem causæ efficientis:vt pote in cuius potestate, dispositione,& ditione, & arbitrio cũcta sunt posita:& vt est in psalmo,In cuius manu sunt omnes fines terræ. Et, In quo viuimus,mouemur & sumus. Sed potissimùm designat causam finalem:in ipsum enim referuntur omnia quæ ab ipso fiũt.Etenim peccata, vt emanare nequeunt ab ipso, ita neq; in ipsum referri. Est ergo Alpha & ω, principiũ & finis. Quinimo in Græco accusatiuus est, in ipsum, sed habet nihilominus apud ipsos & vim datiui,seruientis ablatiuo. Quo casu vsus est hic interpres,ne alios nũc cõmoratos sensus excluderet. Hæc autẽ secundum proprietatẽ de Deo dicta sunt, cui quatenus vni propriũ est extra se agere per virtutem,sapientiam,& bonitatem essentialem, tribus communem personis.Nam si per attributionem loquamur, authoritas & potestas tribuitur patri,qui est principiũ sine principio:ars verò & sapientia filio, qui est principium de principio,intellectione genitum:bonitas verò Spiritui sancto, per amorem spirato. Ob idq; secundum attributionem cõfitemur,ex patre esse omnia,per filium,in Spiritu sancto. (*Ipsi honor & gloria.*) De honore & gloria plura à nobis dicta sunt cap.2. Sũt autem laudum tituli.Deo propriè debiti,quatenus ex ipso,& per ipsum, & in ipso sint omnia. Hac enim ratione, quòd principium est omnium, debetur illi honor, puta subiectio & reuerentia:iuxta illud,Si ego pater,vbi est honor meus: sicuti Christo ratione redemptiõis debetur genuflexio: vt in nomine Iesu omne genu flectatur. Debeturque eidem Deo præterea gloria,quæ est clara cum laude notitia,atque inde maxima,quòd à nullo quicquam accepit,vel consilij, vel potestatis, vel virtutis,vel sapientiæ:debetur enim propriè gloria illi, qui de se habet quicquid habet. Vnde per contrarium ait Paul.Si accepisti,quid gloriaris,quasi nõ acceperis.Qua ratione de virtutibus,quæ in nobis sunt, Deo debetur honor & gloria:nobis autem id honoris atq; glorię,quod secundum suam mensuram & beneplacitũ donaturus est ipse nobis in regno suo. (*In secula seculorum.*) Seculum pro curriculo vsurpari solet centum annorũ, quo plurimùm tempore durare potest longissima vita hominis.Accipitur nihilominus & pro toto tempore huius mortalis vitæ: ita enim distinguimus inter hoc seculũ, & futurũ:ęternitas verò non dicitur propriè seculũ, si ad etimologiam spectes:quia neque sequitur,hoc est,neq; succedit,neq; reuoluitur,sed est perpetua,vnaq; & inuariata duratio. Dicitur autem,seculum seculorum,id est, duratio eminente virtute continẽs omnia secula. Sed tamen,quò comprehendantur felices illæ beatorum vitæ, gradu suo & ordinis pulchritudine dispositę,dicitur pluratiuè,secula seculorum. (*Amen.*) Vtrunque significat hoc Hebraicum nomẽ,scilicet,& ita est,vt,Amen dico vobis,& ita fiat:vt, Dicet omnis populus:Amen,amen,hoc est,fiat,fiat, Et vtroque etiam modo aptè hic vsurpari potest. Nam & ita est, quòd Deo est honor & gloria perpetua:& idem solemus nos illi precari, vt sit nomen domini benedictum in secula. Sicuti & vbi ait Paul.ipsi honor & gloria,subintelligi potest & verbum,est, & verbum, detur, seu,habeatur.

Quatuor causarũ genera.

Sap.2. *Infinita potentia Dei.*

Prou.8.

Psal 94.

Act.17.

Apoc.1.

1.Cor.4.

Mat.6.

Psal.105.

Malach.1.

Philip.2.

CAPVT. XII.

Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuẽtem,sanctam, Deo placentẽ, rationabile obsequium vestrum.

Expediuit ergo optimè Paul.hucusq; tractatũ fidei,quod hic negociũ potissimè suscepérat: hunc etenim tribus mẽbris dissecuit, dũ in quatuor primis capitulis de fidei necessitate,atq; in quatuor subsequẽtibus de eius facultate & potestate, in trib⁹ autẽ iam proximis de eius origine luculẽtissimè dixit. In hoc ergo iam quarto mẽbro,per quinq; capita protenso, de eius vsu sanctissima energia sermonẽ prosequtur. Nẽpe quos iusti iam gratis constituti debeamus animos accipere, ne huiusmodi ineffabilis gratia vacua in nobis, frustraneaq; fit,sed omnẽ ei percolẽdæ nauemus operã.Enimuero in capite hoc duodecimo constituit,quẽadmodũ vir iustus debeat se erga Deum gerere: debeat inquàm morũ sanctitatem in ordine ad Deum componere, quantamq; illi seruare fidem, ad perfectionẽ totis neruis connitendo. In tertiodecimo verò qualem se exhibere debeat inferior superioribus,scilicet per obediẽtiam. Et in quartodecimo qualem se vice versa præstare superior teneatur infirmis ac pusillis in fide,cauendo ne illis scandalum offerat: sed in quintodecimo,quemadmodum iidem superiores debeant pusillorum infirmitates ac molestias æquanimiter sustinere. Nam caput sextumdecimũ salutationibus expenditur. Quæ verò alia specialiter intermiscuerit, suis videbuntur locis. Quocirca membrum hoc postremum,non tam in disputationibus ad erudiendum intellectum versatur (vt præcedentia)quàm in doctrina instructioneq; morali ad afficiendos permouendosq; animos. At verò capitulũ præsens in quatuor possumus distinguere membra.In primo nanque præmittit in genere, vt debeãt iusti obsequia sua exhibere Deo:In secundo verò illinc scilicet, Dico enim, descẽdit ad singularia obsequia, quæ præeminentes personæ debent Deo in vsu gratiarũ,quę dicuntur gratis datę.Sed in tertio,quod incipit,Dilectio verò sine simulatione, agit de mutuo obsequio charitatis, quæ communis est omnibus amicis. Atq; in quarto deniq;,vbi ait,Benedicite persequentibus vos, adhibet officia, quæ etiam inimicis debemus. Exorditur autem in genere ad obsequium exhortari,vt inde ad speciem descendat:estq; bipartitum exordiũ,dum prius id quod corporis est, deinde id etiam quod animę,admonet exhibendum. Atqui cõiunctio,itaq;, non modò cum proximis verbis orationem copulat, sed & illationem quoq; designare videtur ex tota oratione,quam de gratia & misericordia Christi continenter habuit:quãuis ad postrema verba superioris capituli peculiarius arrideat. Etenim ne admiratio illa de incomprehẽsibilibus iudiciis Dei,

Distributio quinque capitulorum.

Diuisio capituli.

Dei, alios suæ cęcitati permittentis, alios verò ex suis tenebris euocantis, segniores redderet Romanos, vt qui inde colligerent, superuacanea esse charitatis officia, siquidem iam constitutum esset, firmumq; Deo, quos esset seruaturus, quosq; reiecturus, subdit. *Obsecro itaq; vos fratres.*) Tam, obsecro, quàm, fratres, verba sunt hominis non authoritate imperãtis, sed fraterna se charitate submittentis, vt hac sua humilitate tum Romanorũ beneuolentiã venaretur, tum adeò vehementius eos emolliret. Vnde ad Philemonem, Multam, inquit, fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet propter charitatem magis obsecro. (*Per misericordiam Dei.*) In Græcis modò pluraliter extat, miserationes, sed nihil sententiæ incolumitati incommodat. Est autem obsecratio, per sacra
Obsecratio. testatio. Ob idque Paul. Romanos obsecrat, per eandem ipsam misericordiã Dei, per quã hactenus ostendit iustitiæ salutisq; beneficiũ eis fuisse collatum: acsi Deum ipsum (vt ait Chryso.) supplicem eorum oculis obtulisset: perinde atq; si diues, qui postea q̃ fuerat inegenos beneficentissimus, supplicem se illis daret, perq; beneficia illis ab se collata, officiũ expostularet ab illis aliquod. Atqui cùm hæc misericordia in conferendis beneficiis gratiæ à prædestinatione deriuetur (de qua suprà, Cui vult miseretur, & quem vult indurat) admonet eos ne ea, quę de prędestinatione dicta sunt, animos eis torpore remittant: nihil enim sancti' in prędestinatione Dei est, q̃ quod coronabitur, qui legitimè certauerit. Per eandem ergo vos misericordiam hortor, per quam absq; vestra præcedenti iustitia iusti effecti estis, vt per eiusdem gratiæ culturam in officiis vos exerceatis iustitiæ, cuius fructus vobisipsis sunt prouenturi. (*Vt exhibeatis corpora vestra.*) A corporibus ob id arbitrandum est inchoasse, vt eos haberet commonitos, non satis esse, animo intus Deum colere spiritualiter, nisi & corpora etiam Deo litarent per operum sacrificia. Alij vertunt, vt præbeatis, Nam licet vtranque versionem dictio Græca permittat, exhibetur, inquiunt, id quod promissum est, præbetur autem illud, quod ad vsum subministratur: quod loco presenti cõgruentius censent. At verò vel nulla est differentia, vel maiorem aculeum habet, exibere, tam hic, quàm supra capitu. 6. Exhibete membra vestra arma iustitiæ: tum quod propterea debemus illa exhibere, quod illa promisimus sacramento baptismatis, tum quòd in hoc illa polliciti sumus, vt illa exponerem' periculo in prælium aduersus Satan, cui bellum indiximus pro Christo (*Hostiam viuentem.*) Hostia, ab hostis, dicitur: erat enim *Hostia.*
victima inter prophanas gentes, quæ in profectione ad bellum placandis diis pro victoria litabatur. In sacris autem antiquæ legis erat victima pacificorum & pro gratia- *Leu.3.&7.*
rum actione, quæ in partes diuidebatur, & sanguine circa altare effuso comburebatur extra castra, vel foris extra templum. Ait ergo, hostiam viuentem. Primùm quia viua animalia offerebantur, quæ postea sacrificus mactabat. Sed præterea mysterium hic prodit Apostolus abolitæ legis: nempè quòd hostiæ illæ oblationes, sacrificia & holocausta occisorum animalium non sint iam necessaria: erat quippe status ille status peccati, vt capitu. 5. expositum est, quia nondum facta erat redemptio: regnante autem peccato, regnabat & mors. Ita enim ait Paul. quòd regnabat peccatum in mortem. Et ideo victimæ illæ pro peccatis occidebantur in figuram occidendi Christi, qui morte sua mortem erat occisurus, hoc est, donaturus vitam, mortis nesciam. Quocirca, celebrata iam redemptione, quæ fuit figurarum veritas, cessauit hostiarum necessitas, quæ offerebantur viuæ in mortem. Et hoc est quod ait Paul. hostiam viuentem, hoc est, exhibete vosmetipsos veluti sacrificia, non quæ sacerdos debeat mactare, sed vice versa vos ipsi mortificate viuentia membra vestra, ne concupiscentiis carnis viuãt: Mortificate scilicet per operũ sacrificia, quæ summus sacerdos Christus moriens viuificauit, dum per proprium sanguinem vos iustificans, subministrauit vobis virtutem, qua viua sint opera vestra, & in conspectu Dei grata. Sunt qui meditentur Paulum dixisse, viuentem, ad differentiam martyrij, ad quod hic non exhortabatur Romanos, sed ad communem legis culturam per charitatis officia. At profectò nullum videtur excludere Christianum opus, sed in vniuersum vult, vt exhibeamus corpora nostra hostiam viuentem fide, quæ per charitatem operatur: iuxta illud, Quòd nunc viuo *Gala.2.*
in carne, in fide viuo filij Dei. Siue per communia opera, quibus iustitia colitur: qualia sunt mandata, Vnum cole Deum, Charos venerare parentes, & similia, de quibus supra dixit, Exhibete membra vestra seruire iustitiæ. Siue per alia quæ sunt pœnitentię fructus,

ctus, vt per vigilias & ieiunia & reliquas
1.Cor.9. carnis macerationes: de quibus ait, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Siue etiam per sacrificium martyrii, vbi ratio causam obtulerit. Vnde, Ego, inquit, iam
2.Tim.4. delibor, hoc est, immolor, & tempus meæ resolutionis instat. Quomodò autem membra fiãt viua hostia, habes apud Chrysostomum: nempè si occulus scortationi non seruiat, neq; rapinæ manus, neq; venter delitiis, neque cor iram foueat, neque turpia loquatur lingua. Et Origen. ad brutas illas hostias Leuit. spectans tunc, inquit, vnusquisq; vitulum immolat, cùm superbiam corporis vincit, tunc arietem iugulat, cùm superat iracundiam, tũ in holocaustum offert hircum, cùm libidinẽ vincit, tunc denique columbas aut turtures, cùm vagos & lubricos cogitationum volatus resecat (*Sanctam.*) Secunda conditio victimæ erat, vt esset sancta, hoc est, integra, pura, Deo vtiq; consecrata, incorrupta, incontaminata & sine macula. Sæpissimè nanq; in Le-
Leui.1.et.12. uitico legitur. Masculus immaculatus & agn' anniculus sine macula. Et capit. 22. iubetur ne id quod cæcum fuerit, vel fractum, vel cicatricem habens offeratur domino. Et alius va-
Mala.1. tes, Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile domino. Talem ergo se hostiam debet offerre iustus, vt scilicet per internam deuotionis sanctitatem & puritatem corporea membra integra, pura & immaculata mancipet di
Leui.20. uinis obsequiis: iuxta illud, Sanctificamini & estote sancti, &c. (*Deo placentem.*) Conditio hæc veluti conclusio est superiorum: hostia enim viua & sancta non potest, non Deo placere, sed adiecta est ad significandum discretionẽ operis, quæ Deũ maximè delectat. Est enim prudentia veluti sal, quo victima
Leui.2. iubebatur condiri, Quo quidem sale condi-
Mar.9. tum opus, dum igne charitatis adoletur, obseruatio quædam spiritualis est legis illius,
Leui.1. qua præceptum erat, vt oblata omnia adoleret sacerdos super altare in holocaustum, & in odorem suauissimum domino. (*Rationabile obsequium vestrum.*) Rationabile, hic interpretes, inter quos est diuus Thomas, in ea significatione audiunt, quæ est, vt obsequiũ sit ad rationis trutinam exactum ac moderatum. Sed tamen isti nimii censores tale interpretamentum ferre non possunt. Vnde
Erasmus cõtra S.Thom. coryphæus eorum Erasmus in illo indice, cui magnificum titulum fecit, nempè de locis obscuris, in quibus manifestè lapsi sunt magni nominis interpretes, hunc quoq; locum denotauit. Vbi addit, dandam esse veniam Thomæ quòd, rationabile, tali significatu vsurpauit, quippè qui ex inscitia linguæ Græcè hoc dixit: cùm tamen hic, inquit, non esset transferendum, rationabile obsequium, sed, rationalem cultum, hoc est, rationis participem. Iubet enim hic Paul. inquit, immolandam Deo esse victimam, non brutam (vti olim) sed rationis participem, puta hominem ipsum. At verò quantum ad vocem, cultum, attinet, quę græcè est, λατρεία, potest quidem & per, obsequium, verti: atq; hic ex eo congruentius, quòd agitur de externis seruitiis corporum: nam cultus ad animum propri' refertur. Quòd verò addit, de, rationabili, profectò non erat vt inter obscura loca scripturę hoc referret, in quo sunt lapsi interpretes magni nominis. Haud enim res adeò erat abstru *Rationabile obsequium.*
sa, λόγικον, vtrunq; significare, scilicet & rationale animal, quod est, rationis particeps, & rationabile, quod est rationis mensura moderatum, quin potuisset S. Thom. atq; alii inferioris nominis illud nouisse, maximè quòd non fuit adeò negligens in indagandis Græcis. At S. Thom. secutus est Ambrosium, cu- *Ambro.*
ius commẽtum sic habet, Vt autem obsequii nostri effectum habere possimus, seruata iustitia, pudorem custodiamus: nihil enim proficit pudor, nec rationabilis potest videri, neglecta iustitia. Et Augustinum haud græcè i- *August.*
gnarum, qui lib. 10. de ciuita. Dei, & vbiq; similiter intelligit. Sunt & scholia sub titulo Hieronymi, quæ ipsi fatentur ab optimo authore fuisse conscripta, qui locum hunc sic interpretantur, Omne opus bonum, quodcunq; facit homo, tunc placet Deo si rationabiliter fiat. Sed ad fert pro se ille author Origenem Græcum cuius verba sunt, Qui cultus, quoniam dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat, nunc in corpore rationalis hominis offeratur, & corpora magis vestra, quam pecudes fiant sacrificium Deo. Hęc autem verba nihil ad rem, quippè quibus nõ explicat Origen. particulam, rationabile obsequium, sed illam priorem, vt exhibeatis corpora vestra, hoc est, non animalium corpora irrationalium, vt olim: inferius autem vbi singulas exponit particulas, scilicet, sanctam, &, Deo placentem, subdit. Hæc autem omnia rationabilis cultus est Dei. Potest enim pro tali cultu reddi, vbi rationabile obsequium appellat, illud, quod est ratione præscriptum. Et Theophyl. apertissimè glossat rationabi-

le obſequium eſſe illud, quod ratione & iure optimo Deo impãditur, vt noſtra, inquit, omnia & ratio moderetur & æquitas. Sed aiunt iſti, Theophylactum receſsiſſe à ſimplicitate ſermonis apoſtolici. At non, vt credo, ob imperitiam linguæ Græcę, quod obiiciebãt Thomæ. Sed age præteriniſsis doctoribus in verbis ipſis apoſtolicis perſcrutemur, vtrũ nam ſenſum lubentius admittant. Profectò quanuis membra ipſa corporea, hoſtia dicãtur, ineptè tamen dici poſſunt rationalis cultus. Enimuero cultꝰ nõ eſt id, quod Deo offertur, ſed veneratio & reuerentia quæ actione ipſa fit Deo. Ob idq; licet membra per macerationẽ, vel aliud virtutis officium hoſtia fiant, non tamen dicere tam propriè poſſumus, quòd homo exhibet membra, vt rationalem cultum, quàm quòd exhibet rationabile obſequium: vocamus nãq; oblatum munus, obſequium. Quin verò hoc quòd ait, rationabile obſequium, expreſsior eſt deſcriptio illius, quod præceſſerat, Deo placentem, haud enim ſat eſt ad perfectionem operis, vt bonum ſit ex obiecto niſi fuerit loci & temporis aliisq; ſuis numeris circunſpectum & abſolutum: id quod paulò ante appellabamus, ſal virtutis: iuxta illud,
1.Cor.14. Omnia honeſtè & ſecundum ordinem fiant in vobis. Etenim ſi prælatus tẽpore, quo prædicare deberet aliis, ſe dederet exercitiis corporeis: vel quando neceſſarius eſſet infirmis procurandis, tunc contemplationi ſtudio vè mancipatus furriperet ſe ſe, non exhiberet rationabile obſequium. Adde quòd cùm opus externum, medium ſit ad alendam, augendãq; animi ſanctitatem & charitatem, fit, vt ſicuti ſanitas non operatur ſub pondere aut menſura, ſed ſimpliciter: pharmaci verò & medicaminum reliquorum certa eſſe debet, limitata q; doſis, quę ſit ſanitati conducentior, ita quãuis ſanctitas interius nullo ſit limite circunſcribenda: nam Deus (vt ait Bernardus) deamandus eſt ſine modo: tamen corporalia obſequia, prudentia ſunt, & rationis diſcretione liberanda & moderanda: qua ratione commodiora ſint conferriq; magis poſsint ad ſpirituales actiones perficiendas. Vnde qui in ediis ac ciliciis aliisq; id genus carnis afflictionib⁹ vires, vel exinaniret, vel extenuaret, quas commodius fructuoſiusq; in aliis ſpiritualibus actionibus poſſet collocare, eius profectò obſequium non eſſet rationabile. Vnde
1.Tim.4. ad Thimothæum Paul. Exerce teipſum ad pietatem: nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt, pietas autem ad omnia. Ad modicum, autem intelligas, habito reſpectu ad opera pietatis. Non ergo eſt cur iſti noſtri trilingues in Thomam & talem doctorum ordinem tam prodeant crebrò cenſores, ad captandam auram & fauorem vulgi, quòd omnem rerum cognitionem in linguarum peritia & politie arbitrantur eſſe recondita.

Exemplum à pharmacis.

Bernard.

Contra grãmaticos.

Et nolite cõformari huic ſeculo, ſed reformamini in nouitate ſenſus veſtri, vt probetis quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.

Adiungit & in genere corporeis obſequiis reformationem animi, vnde virtus emanat ad opus. Cõſtituit autem animi puritatem in ſequeſtratione à figura huius ſeculi, & conformatione ad formam alterius futuri. Etenim vbi ait, huic ſeculo, alterum futurum ſubindicat. Igitur cum ſupra cap.6. commortuos nos oſtenderit Chriſto in baptiſmate, vt cum eodem reſurgentes in nouitate vitæ ambulemꝰ, infert inde modò documentum, ne conformemur huic ſeculo, cuius vita caduca eſt cum eiuſdem ſeculi tempore, & mortalis, morte illa, quæ fuit peccati ſuppliciũ, à quo nos Chriſtus eripuit: ſed conformemur in nouitate ſenſus, immortali vitę. Vnde ad Cor. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis. Et ad Ephe. deponere nos iubet ſecundum priſtinam conuerſationem veterem hominem qui corrumpitur, & renouari ſpiritu mentis noſtræ, atq; induere nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt. (*Et nolite conformari huic ſeculo, ſed reformamini. &c.*) Græcę duo ſunt hoc loco verba diuerſæ compoſitionis, σχυματίζεσθε, & μεταμορφοῦσθε, quorum prius deducitur à, σχῆμα, quod eſt, figura, & poſterius à, φορφή, quod eſt, forma. Potuiſſet ergo traducere interpres, Et nolite cõfigurari huic ſeculo, ſed reformamini, &c. Quod enim quidam transferunt, ſed renouamini, forſan id faciunt, alludentes ad id quod ſequitur, in nouitate, traducentes huc verbũ, quod eſt ad Ephe.4. ἀνανεοῦσθαι, quod profectò diuerſæ eſt figuræ & ſignificationis. Hanc igitur ſpeculatus Chryſoſt. diſcrepantiam figuræ, & formę, ait commoneri nos hic, ne cõfiguremur figuræ huius ſeculi: figura enim ſignificat id quod non eſt ſtabile & firmum, ſed vile & inane. Vnde ad Corin. Præterit figura huius mundi. Sed reformemur per nouitatẽ ſenſus vera forma virtutis, Et ideo non dixit

1.Cor.15.

Ephe.4.

Chryſ.

1.Cor.7.

dixit Paul. configuramini, ſed, reformamini, forma enim ſolidum quid ſignificat. Figuram itaq; ſi proieceris, confeſtim ad formã venies. Hæc Chriſoſt. Nos autem vbi aiebat ſupra Paul. prædeſtinatos nos à Deo conformes fieri imagini filii ſui, hoc vtiq; cõtemplabamur, quàm debeamus ſtudere ipſi in hoc ſeculo conformari, ſi cupimus conformes illi fieri in cœlo. Et ait forſan, reformamini, ſpectans ad primum ſtatum hominis ſub originali iuſtitia. Quaſi dicat. Reſtituamini in illam formam. (*In nouitate ſenſus veſtri*) Alii transferunt, mentis, attamen, νοῦς, græcè idem quoque ſignificat, quod, ſenſus, putà, partem prudentię, per quam guſtum & judicium captamus de rebus. Et vocat, nouitatem ſenſus, ſpiritũ, quem nobis ingenuit Chriſtus, nouus Adam.

Configuramur.

Cõfiguramur igitur huic ſeculo, dũ voluptatib⁹ vanitatibuſquè ipſius amore defigimur. Tunc etenim viciſsim res ipſæ, veluti æneum ſigillum, in cordibus noſtris, quæ earum libidine, dulcedinequè vt cera molleſcunt, imprimuntur, in ſuam nos ipſarum vanitatem
Mat.6. transformantes. Vnde illud verum eſt, Vbi eſt theſaurus tuus, ibi & cor tuum. Quò vtique fit, vt quocunque nos ducunt, ſequamur & quomodocunq; permutentur, & nos pariter demutemur, atq; hac demum ratione (vt
Oſee.9. aiebat Oſeas) abominabiles efficimur, ſicut ea, quæ diligimus. (*Vt probetis quæ ſit voluntas Dei.*) Probare, non hoc loco ſimpliciter eſt tẽtare, ſed deliibando experiendoquè approbare: Deus nanq; non tam nuda ſpeculatione, quàm conuerſationis ſuauitate cognoſcitur:
Pſal.33. iuxta illud Pſalmi, Guſtate & videte, quàm ſuauis eſt dominus. Qua de re interpres prudenter tranſtulit, In nouitate ſenſus. Præfati enim ſumus cap.8. ſuperillud, de prudentia, carnis & ſpiritu: quemadmodum prudentia qua de agendis iudicamus, non eſt nuda cognitio, ſed illa quæ ex affectione appetitus ingignitur: quæ ideo conſiſtere nequit, niſi cõnexione omnium virtutum ſubnixa: qualiter
Ethic.3. enim vnuſquiſq; affectꝰ eſt, tale de rebus fert iudicium. Optimè ergo inſtituit nos Paul. vt reformemur in nouitate ſenſus, vt probemus quę ſit voluntas Dei. Nam qui vetuſtate carnis infecti ſunt, non magis diuinam poſſunt aprobare voluntatem, quàm qui vitio laborant linguę, dulcorem mellis. (*Bona & beneplacens & perfecta.*) In Græco nomen voluntatis, θέλημα, neutrum eſt: cuius itidem neutrius generis ſunt & tria hæc nomina, Quæ idcirco orationem reddunt amphibolam. Poſſunt enim omnia tria epitheta eſſe voluntatis Dei, quam lectionem ſecutus eſt vetus interpres: ſed tamen poſſunt, & ſubſtantiuè accipi, vt ſeorſum per zeugma regantur à verbo, probetis, hoc eſt, vt probetis quæ ſit voluntas Dei, quid bonum, quid placens (ſcilicet Deo) quid deniq; perfectum. Quo pacto legit hic Ambro. & Hierony. in ſcholiis, & lib.1. de ciuitate Dei Auguſt. quos meritò ſequi poſſumus. At verò Græci omnes patrocinantur lectioni noſtræ. Quinimò interpres Origenis lectionem Auguſtini cenſet eſſe Latinam traductionem, & hanc noſtram ait haberi apud Græcos interpretes. Sed nunquid põt volũtas Dei eſſe nõ bona, vel ſibi diſplicens, vel imperfecta? Nullo modo. Duplicem ergo interpretationem ſubſcribit Theophyla. Primam quæ eſt Chryſoſto. vt volũtas Dei accipiatur pro eius lege, quæ à theologis dicitur voluntas ſigni: & ſubnotetur hic differentia inter vetus teſtamentum & nouum: lex enim illa, voluntas Dei erat, verùm non principalis, ſed ob illorum infirmitatem ad tempus conceſſa, quę ideo non iuſtificabat: vt noua: atq; ideo nec perfecta erat, nec beneplacens, nec abſolutè bona. Vel aliter ſecundum Baſilium & Originem. Voluntas Dei, ſi accipiatur pro eius volitione & iuſſu, non poteſt non eſſe perfectiſsima: ſi autem pro permiſsione, vt quis eat ſecundum deſideria cordis, non eſt bona. Quinimò & inſtitutio Saulis in regem, ait Orig. fuit quidem voluntas Dei non tamen beneplacita neq; perfecta, quia iratus Deus, quòd ſe ipſum nollẽt Iudęi habere regẽ, inſtituit illum, neq; in bonum eius, neq; in rem populi. Prior forſan expoſitio aptius cohæret rei prę ſenti, vbi agit Paul. de inuocatione hominis per legẽ euangelicam: ſi tamẽ non ſimpliciter negemus, legem veterem fuiſſe bonam & ſanctam, quod ſupra affirmauit Paul. ſed hoc tantùm dicamꝰ quòd non iuſtificabat. At verò neq; poſterior interpretatio omnino videtur à propoſito diſsilire: qui enim vetuſtate peccati inueteratus eſt, id ſępenumero quod permiſsione Dei agit, falſus arbitratur eſſe voluntatem Dei, qui verò ſpũ Dei agit, qui (vt ſupra dictũ eſt) docet nos qd petamꝰ, nõ ita hallucinatur.

Bona & beneplacens & perfecta.

Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi, omnib⁹ qui ſunt inter vos. Non plus ſapere, quàm oportet ſapere. Sed ſapere ad ſobrietatẽ

&

& vnicuiq; sicut Deus diuisit mẽ suram fidei.

Secũda pars capituli. Sequitur secundum membrum huius capituli, in quo à generali exhortatione descẽdit ad obsequia particularia, quæ in Ecclesia maiores debent minoribus per gratiarum dona, quæ dicuntur gratis datæ. Premittit autẽ statim capitalem eandemq; saluberrimã præceptionem, donorum vsui maximè necessariam. *Virtus humilitatis.* Virtus nanq; humilitatis ac modestiæ cùm cunctis in vniuersum, veluti omnium virtutum parẽs, necessaria est, tum præsertim doctoribus, quos sciẽtia suapte natura inflat, atque aliis magistratibus, aut quauis præeminentia fungentibus in Ecclesia Dei. Vnde *Mat.5.* Christus inde orsus est leges ponere. Beati pauperes spiritu. Sed contundit hic peculiariter Iudæorum fastum, ac superbiam: qui (vt dixit cap.2.) duces cæcorum, insipientiumq; eruditores se iactabant. (*Dico enim per gratiam quæ data est mihi.*) Nullibi non effulget Paulina modestia. Supra vbi non iubebat, sed admonebat, Obsecro, inquit, nõ per mea in vos merita, sed per eam, qua in vos Deus vsus est, misericordiã: hic verò vbi præceptoris personam suscipit, neque ait, præcipio, neq;, iubeo, sed, dico: tametsi non idem est hic, dico, quod, loquor, sed idem modestè prolatum, quod, iubeo, vel exhortor, vel, edico, vt ait Theophyl. Neq; ait, per meam authoritatem, ne vilum sibi arrogaret honoris titulum, sed, per gratiam quæ data est mihi, hoc est, quę nullis meis meritis, sed in vestram vtilitatem donata est mihi. Gratiam enim hic non appellat, illam quę gratum facit, sed apostolicum munus. Et vide quot hic de causis, quamquè ad rem accommodatis, meminerit apostolicę functionis sub nomine gratię. Primùm vt se humiliter gereret. Secundò vt suam illis authoritatem, veluti à Deo receptam, commendaret. Et tertiò, vt necessitatem hoc in præsentia iubendi excusaret: poterant enim eum redarguere, quòd qui de humilitate præceptum daret, idem ipse insolentia præcipiendi superbiret. Hac igitur moderatiõe se purgat, Qui de gratiarum distributione, diuisioneq; functionũ dicere propero, hoc pro mea apostolatus gratia necessariũ duco vos habere præmonitos: puta non plus sapere, &c. Vbi acutè nec sine *Orige.* fructu adnotauit Orige. quantum interfit, dũ quid doces, aut præcipis, an id facias authoritate & eloquentia humana, an verò functione diuina. Sunt enim eloquentes uiri & eruditi, qui ingenti cum applausu cõcionantes audiũtur, tñ neminẽ auditorũ sua eloquẽtia, vel corde cõpungunt, vel afficiunt, vel ad religionis culturam stimulant, eò quòd re vera non spiritu Dei aguntur (*Omnibus qui sunt inter vos*) In Græco singularis numeri est, Omni qui est in vobis, sed nihil refert. Est autem paraphrasis potius. quàm versio, illa quorundam translatio, Omni qui versatur inter vos, & quæ forsan sententiam mutat. Nam versari etiam poterat inter Christianos alii, qui nõ essent Christiani, quibus tamen Paul. non loquitur, sed illis precise qui sunt in eorum numero, putà Christianis. Atq; Orige. putat cum conuersis *Orige.* ex Gẽtilitate habere hic Paulum sermonem, nimirum quos superius admonuerat, vt non essent sibimet ipsis sapientes. Sed est multò verisimilius omnibus loqui collectim Christianis. Quinimò cum antè per apostrophen ad Gentiles vertisset peculiariter orationem, ideo hic dixit, Omnibus qui sunt inter vos, videlicet, ne putarent singulariter illis, veluti supra, iubere, sed omnes intelligerẽt id quod supra Gentes specialiter admonuerat, generaliter iam vniuersos exhortari, nã à principio capitis, Obsecro itaq; vos, omnibus in commune loquitur. Et quanuis sacerdotibus & maioribus congruentior sit præceptio, edicitur lex tamen omnibus cuiuscunq; ætatis, sexus, sortis, & conditionis, vnicuiq; pro munere sibi iniuncto: nempè vt tam senes, q̃ iuuenes, pro ratione ætatis: tam masculus, q̃ fœmina, pro ratione sexus: tam magister, q̃ discipulus, pro ratione dignitatis: tã dominus, quàm seruus, tam persona itaq; publica, quã priuata, pro sua quisq; conditione infra lineas gratiæ sibi donatę se contineat. (*Non plus sapere, quàm oportet sapere.*) Præceptionem bipertitur in prohibitionem & affirmatiuã prescriptionem. Græcè vnicum est compositum verbum acsi dicas, non supersapere, seu, supersentire, vtrunq; enim significat, & (vt sæpè diximus) ad vsum prudentiæ refertur, siue bonum, siue malum, Interpres verò, quia de opinione hic potius intellectus, quàm de voluntatis sensus vè affectione fit sermo, trãstulit, plus sapere, q̃ oportet. Alii (vt more suo accersita elegantia orationem incrustẽt) paraphrasim potius pęstant. quàm versionem, his verbis, Ne quis arroganter de se sentiat, &c. Preterquã quòd & sententię veritatem vitiant. Nam sicut quis potest arroganter loqui, citra hoc quòd sapiat vltrà, quàm oportet, nimirum dum veritatem cum supercilio docet: ita viceuersa, citra

citra arrogantiam, alio infectus humore, docere potest quæ non oportet. Id quod etiam hic vetat Apost. Plus ergo sapere est, vel sibi quempiam illam scientiam arrogare, quæ nõ est pro captu suo, vel pro munere sibi iniuncto: aut quomodocunq; aliter lineas transili- *Orige.* re veritatis. Quod quidem vitium Origen. in omnium virtutum genere grassari autumat. Vt si quis sub specie iustitiæ erga vindictas nimius fiat, aut sub liberalitatis prætextu sua di- *In hereticos.* lapidet bona. Hæc ille. At verò peculiariter hoc competit in hæreticos, qui secundum intellectum errant. Verbi gratia, Illi quorum *1.Tim.4.* Apostolus meminit, qui habentes cauteriatam conscientiam prohibebant nubere, & à *Plus minus ve sapere.* cibis abstinere, quos Deus creauit, plus sapiebant, quàm oportet, tam de castitate, quàm de abstinentia, Sicuti econuerso, qui prædicaret, simplicem scortationem non esse peccatum, aut nulla ratione abstinendum à carnibus, eundem dicere quodam pacto possumus, minus de eisdem virtutibus sapere, quã oportet. Etenim quanuis reuera in alterutrũ quis erret extremũ, minus sapit, quàm oportet (vterque enim minus sapiebat de Christo, scilicet, tam Arrius, qui eum faciebat, essentia alium à patre, quàm Sabellius, qui eandem eum personã reputabat) tamen quando quis efferendo dignitatem rei, limites veritatis trãsmittit, peculiariter dicitur plus de illa re sapere, quàm oportet: qui verò contrà minus, quàm pro rei dignitate sentit, modo quodam dicitur minus de ea sapere, quàm oportet. Tametsi mens hic Pauli non sit nisi coercere vnumquemq; intra suam pelliculam, & præscriptum sibi munus: ob idq; subdit. (*Sed sapere ad sobrietatem.*) Hæc enim est pars altera præceptionis affirmatiua. Quæ quidem non solùm intelligenda est tanquã negatio extremi per excessum (tunc enim nihil aliud esset, quàm superioris repetitio) sed includit pariter condemnationem alterius contrarii extremi, qui est per defectum, vt sit affirmatoria exhorta- *Vitiũ pusillanimitatis.* tio. Solent enim meticulosi homines ac vecordes prętextu humilitatis sordes pusillanimitatis suæ atq; ignauię obtegere: subducentes se negotiis publicis, ac maximè fidei, vbi sua opus esset doctrina & diligentia. Ob idq; ita compescenda nobis est, infrenandaq; superbia, vt tamen non sit deserendum officium, sed sapiendum ad sobrietatem, hoc est, adeunda prouincia quæ nobis incumbit: ne abscondentes receptum talentum, pœnas in die iudicii pendamus iacturæ factæ in vsura Dei. Alii transferunt, ad modestiam, alii verò, ad temperantiam. Sed profectò optimè verbum Græcum tanslatum est, ad sobrietatem, quæ virtus, licet propriè circa luxus, vel victus vel vestitus exposita sit, transfertur tamen ad alia, quæ pondere & mensura moderata sunt: quam quidem modestiæ & temperantię virtutem Cicero frugalitatem appellat. (*Et vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei,*) Græcè non est coniunctio, &, sine qua lenius cohæret oratio. Alii autem transferunt, Sicut vnicuique Deus diuisit, vel, prout vnicuique. Quæ quidem ordinis facies concinnior apparet: attamen Græcè non est, nisi vt iacet apud nostrum interpretem. Qui sanè voluit eũdem seruare contextum, vt oratio Latina restaret anceps, sicut est Græca. Nam si dicas, sicut vnicuiq; diuisit, necesse est, vt datiuus seruiat verbo, diuisit. Si autem, vnicuique, præcedat, potest & eidem subiici verbo: & nihilò minus præcedenti, dico, hoc est, Dico vnicuiq; sapere ad sobrietatem, sicut Deus illi diuisit. Mensuram fidei vocat, donorum modum, quæ Deus impertit ministris fidei ad eã euulgandam & confirmandam. Quinimò & ipsa fides, quæ (iuxta sententiam Apostoli) *Ephe.2.* donum Dei est, datur quoq; ad mensuram. Cuius documentum est, quòd discipuli petierunt à Christo, vt augeret eis fidem. Vbi au- *Luc.17.* tem ait Ioan. Non ad mensuram dat Deus spi- *Ioan.3.* ritum, de capite nostro Christo peculiariter loquitur, in quo (vt est ad Colos.) habitat di- *Col.2.* uinitatis plenitudo. Ecce mensura, qua metiri quisq; debet existimationem sui, donum scilicet, quo donatus est diuinitus, & munus, ad quod est assumptus. Cognoscet autem vnusquisq;, an sit munus suũ legitimum, si via & ordine & maiorum authoritate, iuxta euan- *Mat.5.* gelicam sententiam, fuerit super candelabrũ erectus. Doctores verò magna opus habent prudentia atq; humilitate, sobrietateq; præcipua, aliorum iudicium de semetipsis explorãtes, sua semper verẽtes, alienaq;, omni procul liuore, sed discendi studio, perlustrantes. Hoc enim vitium quod hic proscribere curauit A- *Vitium superbiæ.* posto. atque ab Ecclesia Dei eliminare, est illud quod cũ aliàs semper, tum maximè his tẽporibus hac errorum turbulenta tempestate eam obnubilauit: neque tamen cessat, susquè, deq; iactare. Meam ego cùm primis ignorantiam confiteor, sed tamen neque hoc denuò lamentari hic desinam. Prodiere inquàm, qui *Cõtra temerarios in sacram scripturam.* solo instructi linguarum cognitione omnes theologiæ numeros profitentur: qui & vulgo per

go persuaserunt, non alia opus esse eruditione ad intelligendos doctores & eloquia sacra. Vnde vsu venit, vt quicunq;, non modò eorum qui latinè sciunt, sed opificum & plebeiorum iudex esse contendat sanctæ paginæ, neq; aliud credere & tenere velit, quàm quod planè intellexerit. Cum tamen mysteria scripturę improbiori opus habeant studio longioriq; tempore, antequàm medullitus eruãtur. Quin multò profectò longiori, quàm vel iurium facultas, vel philosophię, vel aliarum artium, in quibus tamen nemini fidem damus, antequàm in doctorum scholis impensissimo studio bonam ætatis partem expenderit.

Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnũ corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra: habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.

Dilucidare pergit tum id quod iusserat, ne quis plus sapiat quàm oportet, sed vnusquisq; ad sobrietatem, tum etiam diuersam charismatum administrationem, quã in hac sectione proposuit patefacere. Vtrunq; autem demonstrat solenni illo luculentissimoq; exẽplo membrorum vnius corporis: quod iterum ad Corin. atq; ad Ephe. denuò repetit. Si
1.Cor.12. Ephe.4. militudo autem consistit in tribus, nempè in corporis vnitate, membrorum multitudine & varietate, officiorumq; & vsuũ diuersitate. *Similitudo in tribus.* Etenim sicut vnius corporis vna est viuificatrix anima, ita & Christianis omnibus spiritualiter vnus est pro anima Deus: nempè qui sicuti anima, corpus, ita viuificat animã. Attamen Christus principium est huius spiritua
1.Cor.15. lis vitæ: iuxta illud, Primus Adam factus est in animam viuentem: nouissimus autem in spiritũ viuificantẽ. Tametsi propterea quòd eiusdem nobiscum est naturæ appellat eum,
Ephe.1. non animam, sed caput Ecclesiæ. Ipsum enim inquit, dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus eius. Vnde veluti in homine animalis virtus ex eodem victu spiritus generat, nutritq; diuersos, diuersis, scilicet, sensuũ organis attemperatos: putà alios, qui visui seruiant: alios, qui auditui: ita & Christus per suum viuificatorem spiritum (de quo supra cap. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic nõ est eius) aliis suppeditat spiritum prophetiæ, aliis linguarum donum, aliis autem gratiam doctrinæ, aliis prudentiam ad gubernãdum. Vt qui meditatione scripturæ sanctæ, & quæ illi ancillantur sciẽtiarum naturaliũ studio incumbunt, sint veluti oculi: vulgus autem, vt auditus, qui sensus est ad hauriendã disciplinam. Et qui miseris subleuandis mãcipantur, sint veluti manus & pedes: qui verò substantia abundant huius mundi, velut stomachus & inopũ alimonia. Liquet ergo exẽplum Pauli, (*Sicut in vno corpore multa membra habemus, ita multi, &c.*) Multi, hoc loco nõ acipiũtur vt opponãtur, paucis, ad significandum numerosam membrorum copiam (ne quis se illa meditatione fatiget, an sit in Ecclesia magnus paruusvè Christianorũ numerus,) sed accipitur vt opponitur, vni, ad significãdum pluralem numerum. (*In Christo.*) Hic non exprimitur exactissima similitudo: haud enim Christus est corpus ex pluribus compactum membris: sicuti in vno corpore multa sunt membra, sed est caput nostrum, & fons vitæ, cuius nos sumus reliquum corpus. (*Singuli autem alter alterius membra.*) Duo hic de membrorum natura veniunt animaduertenda. Primũ quòd ratio membrorum non consistit simpliciter in hoc quòd sit pars (partes enim lapidis non sunt membra) sed in hoc quòd singulare vnumquodq; habeat officium in corpore, ab alterius officio differens: sicuti oculus, manus & pes. Ob idq; dixit, multa nos habere membra in vno corpore, quæ non omnia eundem actum habent. Secundum est, quòd membrum non solùm relationem habet ad corpus, sed quatenus vnum alteri opitulatur, & omnia vicaria se opera mutuò iuuant, vnum dicitur alterius membrum. Videt nanq; oculus pedi, quem oculum pes reciproco obsequio portat: manusq; & os seruiunt stomacho, qui omnia nutrit membra. Hanc veruntamen speciosissimam membrorum varietatem in corpore mystico pluribus de cau sis institutam oportuit. Primum quòd humana non fert imbecillitas & capacitatis angustia, vt vnus pluribus præpoleat dignitatibus ac muneribus, ob idq; condecens fuit, vt (sicut in ciuili Republica) multitudine supplere tur, quod singuli prestare non valent. Secundò propter pulchritudinem, quæ ordinum varietate costat. Sed causa omnium potissima fuit, vt charitatis nexus indissolubilior fieret in Deum: decuit enim maximè, alios aliorum opera

Duo animaduertẽda mẽbrorũ genera.

opera indigere, vt propter mutuas necessitudines crescceret charitatis vinculum, palamq; adeò fieret, vnum esse omnium parẽtem, qui vniuersalem nostri curam gerit: siquidem tãta nos cõglutinauit amoris vicissitudine. Vnde hoc planum fit, quod sequitur. (*Habentes donationes, secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.*) Donationes, pro, donis, dixit, quæ græcè dicuntur charismata. Et, differentes, accusatiuus est, adiacens nomini, donationes. Etenim dona non solùm secundum gratiam conferuntur, sed secundum eandem distribuũtur differenter, prout Deus vult. Haud equidem prorsum negauerim, quin Deus in distributione munerum ac functionum, quæ dicũtur
Notandũ de naturæ dotibus. gratiæ gratis datæ, respectum habeat nonnũquàm ad ingenia & dotes naturales personarum, quæ sunt etiam dona & talenta Dei. Non quidem tanquam ad condigna merita: nam huiusmodi gratiæ dona non cadunt sub tali merito: sed tanquam author naturæ, qui vult bonis naturalibus vti ad commodiorem executionem munerum, quæ ad publicam salutem instituit. Haud inquàm diffitear, quin licet apostolos de media plebe accersiuerit, quos dignos ipse faceret tantæ legationis, in Petro nihilò minus, quem Ecclesiæ præfecit, inspexerit, tum alias qualitates, gubernatore dignas, tum fortè animi magnitudinem. Et in Paulo, quem Gentium conuersioni destinauit, & constantiam, & ad persuadendum vim, & indefessum animum ad superandum cuiusuis generis labores. Et quicquid sit de apostolis, dubitare non possumus, quin in eligendis iam nunc, assumendisq; Ecclesiæ ministris talis inter alios haberi debeat naturalium qualitatum respectus, etiam dum electioni Spiritussanctus suo interest numine. At tamẽ quia, hoc non obstante respectu, omnia id genus charismata, quæ, Deo authore, dispensantur, gratis ab ipso tribuuntur, bene ait Paulus, se-
1.Cor.7. cundum gratiam differentes. Quemadmodũ ait alibi, Vnusquisque proprium donum ha-
Mat.25. bet ex Deo, vnus quidem sic, alius verò sic. Et in parabola euangelica vni dantur quinq; talenta, alii duo, alii verò vnum. Perspectum id demum nobis sit, quomodò vtrũq; membrũ superioris sententię fit in hoc exemplo manifestum. Etenim quemadmodum nullum mẽbrorum officium alterius sibi vsurpat, sed suũ quodlibet propriũ seruat: ita neq; nos oportet sapere supra quàm oportet, arrogantes nobis superiorum scientiam, seu aliorum facultatem. Imò (quod ait ad Corin. Paul.) non potest dicere oculus manui, Opera tua non indigeo, id de se quisq; humiliter sentiat, vt scilicet qui vel doctrina, vel consilio eguerint, ab aliis petant, qui suppeditare valent. Sed rursus, vt membrum nunquàm officio suo deest: vel publico, ad seruitium corporis: vel particulari, in obsequium alius membri: ita & nos sapiamus ad sobrietatem, alter alterius onera portãtes: & vnusquisq;, veluti ait
1.Pet.4. Petrus, sicut accepit gratiam in alterutrum, illam administrantes. Nempe vt manus & pedes stomacho seruiant, à quo vicissim alãtur, & cæcus claudum baiulet, qui mutuo beneficio eum rectà ducat.

Siue prophetiam secundum rationem fidei, siue mysterium ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui prę est in solicitudine, qui miseretur in hilaritate,

Explicare prosequitur particularis gratiarum functiones, quas sub illa consultione incluserat, Habentes donationes differentes, vt singulatim dona suis veliiat ornamentis. Prolatat autem explicationem vsq; ad finem capitis: quam triginta sex mẽbris, ac præceptionibus speciosissimè articulat: quibus Christianum hominem instituit, armat, circumuallat, ac munit, vt ad omnia sit aduersa paratus, ad omniaq; promptus charitatis officia. Hãc ergo postremam particulam secundę sectionis septem membris articulisq; perstringit. Neq; verò sunt absq; ordinis pulchritudine disposita & colocata: Præponit enim duo, quę ad res diuinas pertinẽt, vt inde gradum faciat ad humana. (*Siue prophetiam.*) Prophetia idem est, 1.Reg.9.
quod visio, secundum illud, Qui propheta hodie dicitur, vocabatur olim videns. Procul, autem, vel ad tẽpus refertur, vel ad rei maiestatẽ & celsitudinem. Vnde propheta dicitur, qui vel de futuris contingentibus vaticinatur, vel cui Deus sua per se reuelat arcana, quę supra sensum hominis sunt. At verò qui futura prędicit, vsitatiꝰ dicitur ꝓpheta, propter eorũ cognitionẽ, quę de se no tũt cognoscibilia, quippe quę non existunt. Nam cui reuelãtur inuisibilia Dei, licet digniori perfundatur cognitionis luce, tũ quoniã per se ipsa maximè sunt cognoscibilia, non tam iuxta notionem nominis dicitur propheta, hoc est, procul videns.

Ob

Ob idquè antiqui vates futura mysteria Chri
sti præcinentes primò occurrunt intellectui
nostro sub prophetarũ appellatione. De qui
Ioan.1. bus Christus, Omnes, inquit, prophetæ &
lex vsq; ad Ioannem prophetauerunt. Vnde
Ephe.4. Apost. ad Ephe. inter apostolos discernit, ac
prophetas, vbi ait, Dedit quosdam apostolos
quosdam autem prophetas. Licet apostoli ve
2.Pet.1. rè sint prophetæ: iuxta verbum Petri, Habe-
mus firmiorem propheticum sermonem. De
Iohel.2. quibus apostolis Iohel. Effundam de spiritu
meo super omnem carnem, & prophetabunt
Apostol. & propheta differunt. filii vestri. Addit nihilò minus, apostolatus,
super, prophetiam, prouinciam promulgãdæ
fidei cum miraculorũ virtute, atq; adeo vni-
Prophetiæ ratio. uersalem Ecclesiæ gubernationem. Prophe-
tia ergo propriè in hoc consistit, quòd sit im-
mediata Dei reuelatio, quam, scilicet, per se
Nõ est nunc in Ecclesia prophetia. Deus facit. Nos etenim, quibus per Christi
& apostolorum prædicationem detecta sunt
arcana fidei, nõ sumus prophetę. Huius equi-
dem idcirco hic meminerim, vt admonerem,
munus hoc prophetandi iam non existere in
Ecclesia, neq; à defunctis apostolis extitisse:
quia nulla est in Ecclesia potestas condendi
sacram scripturam: sed hoc duntaxat est in
capite & in tota legitimè congregata stabili-
mentũ, vt in exponenda scriptura, puta in cõ-
dendo symbolo, colligendoq; illo ex sacra
scriptura errare non possit, præsidente illi af-
flantęq; Spiritu sanctõ. Hęc autem nõ est im-
mediata reuelatio, & ideo neque prophetica
sed est vsus reuelationis factæ prophetis & a-
Ephe.2. postolis. Vnde ad Ephe. Paul. Iam non estis,
inquit, hospites & aduenæ, sed estis ciues san-
ctorum, superædificati super fundamentum
apostolorum & pphetarum. Hoc enim pro-
phetiè donum tantùm fuit necessarium in pri
mordiis Ecclesię: sicuti & alia quædam gra-
1.Cor.12. tiarum dona, quæ ad Cor. commemorantur
putã, gratia sanitatum, operatio virtutum, &
linguarum genera. Hæc, inquàm, dum fides
erat in cunabulis, operę precium erant ad eius
irroborationem: qua ratione pollicitus est
Mar.vlt. Christus, vt eos qui crederent, hęc sequeren-
tur, vt dæmonia eiicerent, languores curarẽt,
&c. Illa autem cessante necessitate, iam non
sunt charismata hæc ordinaria in Ecclesia.
Igitur si propriè hic loquitur Apostol. de
prophetia, ad suum ipsius tempus referendũ
est: at verò maximam habet probabilitatem,
Prophetia aliter accipitur. vt non tam arctè vocem vsurpauerit. Accipi-
pitur ergo fortasse prophetia & pro scientia
theologiæ, qua sacra pagina spiritu propheti
co tradita elucidatur, ac populo declarata ꝓ-
ferturiuxta illud, Qui prophetat, omnibus 1.Cor.14.
loquitur ad ędificationem, exortationem, &
consolationem. Ad quam prophetiam adhi-
bere, studiũ, possibile nobis est (vt ait Orige.)
& in nostra potestate, Addiderim hic autem
sanctos Ecclesiæ Patres, vt Augustinum, Hie- *Patres Ecclesiæ.*
ronymum, Chrysostomum, & reliquos huius
classis speciali numine fuisse afflatos, altiori-
què lumine suffusos, q̃ sit naturale, ad inter-
pretandam sacram scripturã. Haud enim na-
turali acumine intellectus valuissent tanta
dexteritate, ac certitudine vera sensa scripturę
enucleare. Tametsi non eò vsq; fuerint illumi
nati, vt eorum dicta pro fidei decretis sint ha-
benda (sicuti Aug. ipse cõfitetur) quo gradu
sanctiones habẽtur vniuersalis Ecclesiæ. Quin *Doctores scholastici.*
verò & ex scholasticis doctoribus nihil mirũ
si nonnulli, & eiusmodi subsidia & illumina-
tiones susceperint: dico S. Thomam, Bonauẽ.
& si qui sunt alii: adeò fuit tum difficile, tum
necessariũ, sacra eloquia, Patrumq; sententias
stylo scholastico digerere, in suaq; principia
resoluere, atq; adeò per certas cõclusiones di-
spensare atq; disponere, vt doctrina, siue quę
ad res diuinas & sacramenta, siue quę ad hu-
manos mores, quoquo pacto pertinet, para-
tior esset, & perspectior. Neq; ideo nõ sunt hu
iusmodi scholasticę lucubrationes, æstimãdę,
quòd nõnulli eas sophismatibus ac nęniarũ
tricis indignè obnubilauerint, sed, illis ampu-
tatis, repurgandæ sunt. Hanc nobis meditatio
nẽ obtulit prophetię rõ. (*Secundũ rationẽ fidei.*)
Græcè est, secundũ analogiam fidei, quod in-
terpres Origenis cẽset transferẽdum fuisse, se-
cundum cõpetentem mensuram fidei. Et Am
bro. legit, secundum operationẽ fidei. Quam
quidẽ mensurã ita interpretatur Orige. quòd *Orige.*
prophetia datur vnicuiq; iuxta mensurã, quã
habet fidei. Itaq; quanta est in aliquo fides, tã
tundẽ illi conferatur prophetię. Vnde infert
quòd vnusquilibet multũ valet ad augmentũ
suæ fidei operari, vt iuxta eandẽ mensurã do-
netur postea dono prophetiæ. Ex quo infert,
verbũ illud ad Cor. Vnicuiq; datur manifesta 1.Cor.12.
tio spiritus ad vtilitatem, intelligendum esse,
ad vtilitatẽ illi⁹ cui datur: licet nõnũq ipse abu
tatur dono Dei. At verò aliud est, quod hic vi
detur Paul, sentire: nempe quod prophetia &
datur, & tractari debet secundũ mensuram &
rationem fidei, non quidem secundum quan
titatem fidei, quã habet propheta, sed secun-
dum generalem rationẽ fidei. Est nanq; pro-
phetia, veritas quædam: regula autem veritatis

petenda est ab obiecto: est enim veritas ad-
æquatio quædam cognitionis ad obiectum:
nam ab eo quod res est vel nõ est, propositio
est vera vel falsa. Hanc ergo ob causam sta-
tuit Apost. mensuram & rationẽ veritatis pro
phetiæ, sumendam esse à ratione fidei, cui elu-
cidandæ deseruit. Quocirca optimè traduxit
interpres, secundum rationem fidei, nam, ra-
tio, plus dicit & explicat, q̃, mensura, quæ tan
tùm refertur ad quantitatẽ. Ratio quippè ad-
dit, & qualitatem, & modum. Vnde prophe-
tia apostolorum lucidior fuit & explicatior,
q̃ prophetia antiquorũ prophetarum, secun-
dum rationẽ fidei, quæ in noua lege apertior
est. Neq; verò prophetia datur tam ad parti-
cularẽ vtilitatẽ recipientis, q̃ ad publicã Eccle
siæ: ob idq; nonnunq̃ homines vel aliâs ne-
quam, vel multò minoris sanctimoniæ altiori
pollent dono theologiæ, q̃ alij sanctitate pro-
Regula prophetiæ. uectiores. Regulã ergo hic præscribit Apost.
ad quã examinanda, perpendendaq; est pro-
phetia: nempe vt qui infra lineas fidei prophe
tauerint, veri habeantur prophetę: qui verò il
las violauerint, proscribantur vt pseudopro-
phetæ. At verò de cõstructione orationis nõ
omnino liquet: videtur enim textus verbo ali
quo orbatus. Sunt ergo qui arbitrãtur, in his
omnibus subsequẽtibus articulis eclipses es-
se, propter neglectum Paulini sermonis, ita vt
in singulis subaudiẽda sint verba, hoc pacto:
Siue quis prophetiam habet iuxta rationẽ fi-
dei, in ea maneat: siue ministerium habet in
ministrando, in eo maneat. &c. At profectò
non sunt vsq; adeò vitiosæ eclipses, quin repe
titione superiorum verborum facilè reficiantur.
Est enim hæc, explanatio (vti diximus)
proximè præcedentium verborum, Haben-
tes donationes. & cæt. Hæc autem verba, si ad
proximam duntaxat sententiam referantur,
hunc sensum faciunt, quòd in corpore mysti-
co singuli sumus alter alterius membra, ha-
bentes differentes donationes: siue prophe-
tiam secundum rationem fidei, siue minis-
terium in ministrando. &c. vbi nullius opus est
suppletione verbi, cum subintelligatur parti-
cipium, habentes. Sed tamen tunc præcisè ex-
plicatur quo modo sumus alter alterius mem
bra. Si verò referantur eadem verba ad supe-
riorem sententiam, sapere ad sobrietatem, cui
famulari potius videtur stylus orationis, tunc
aliter dispensanda est lectio, schemate scilicet
præceptorio, quod maiorem habet ener-
giam: vt sit hic sensus, Qui veluti alter alte-
rius membra, differentes habemus donatio-
nes, sapiamus ad sobrietatem: siue prophe-
tiam (videlicet habens) secundum rationem
fidei (scilicet sapiat) & ita in cæteris: sic videli-
cet vt in quolibet membro discernas inter do
num nobis collatum, & modum, quo eo de-
bemus fungi. (*Siue ministerium in ministrando.*)
Hoc est, qui donum ministerij suscepit, intra
eandem se functionem contineat. Hoc enim
secundũ est munus, quod ad res diuinas per-
tinet, nimirum administratio sacramentorũ,
aliorumq; ministeriorũ: iuxta verbum Apo-
stoli, Sic nos existimet homo, vt ministros 1.Cor.4.
Christi, & dispensatores ministeriorum eius.
Ad has ergo duas potissimum curas assum- *Antistites cura.*
ptum se arbitretur vnusquisq; antistes, nem-
pe ad interpretationem scripturæ sacræ, & ad
administrandũ. Vnde Christus, Qui maior, Matth.20.
inquit, est inter vos, sit sicut minister vester:
quia nec filius hominis venit ministrari, sed
administrare. Et est legendũ eodẽ supplemen
to, quo præcedens membrum: puta, siue mini
steriũ (scilicet susceperis) in ministrando (ni-
mirum modestiam & sobrietatẽ serues) neq;
te sublimius efferas, vt maiora tibi vsurpes.
(*Siue qui docet in doctrina.*) Hæc quinq; subse-
quentia, non verba, sed participia sunt græcè:
quæ ideo in hunc relatiuorum faciem verten-
da erant. Pertinent autem omnia ad humana
munera & beneficia. Quorum duo priora ad
intellectum pertinent, speculatiuum & practi
cum. Quapropter, doctrina, latius patet, q̃,
prophetia, extenditur nanq; & ad humanas
scientias & facultates: per quod etiam munus
frugi esse quis potest proximo suo. Admo-
net ergo, vt qui munus accepit docendi, illo
penitus fungatur, intraq; illius limites coercí-
tus, se exerceat. Est nanq; legendum sicuti su
perius membrum, Qui docet (hoc est, qui ta-
li gratia donatus est) in doctrina, scilicet præ-
stet officium membri. (*Qui exhortatur in exhor-
tando.*) En munus alterum ad scientiam pra-
cticam spectans. Atqui græcè nomen est, in
exhortatione, sed tantundem valet. Distinxit
exhortationem à doctrina: nam duo sunt per
se officia: licet in concionatore, qui admini-
ster est verbi, coniuncta sint. Suggillat hic au-
tem Apost. & condemnat plurimorum vitiũ, *Qui nõ sunt sua sorte contenti.*
quod proles est superbiæ: nempe eorum, qui
nunquam illo vitæ instituto contenti sunt,
ad quod sunt aptissimè nati, & in quo pos-
sent maximè vel Ecclesiæ, vel Reipublicæ es-
se emolumento, sed satietate nauseantes, alias
ambiunt rationes viuendi, in quibus vel mul-
tòminus, vel certè nihil, aut prodesse possunt,

aut proficere. (*Qui tribuit in simplicitate.*) Hæc iam exteriora sunt beneficia. Neq; tibi videatur inepta coniunctio simplicitatis cum donatione: est nanq; pulcherrima. Instituit nos enim his verbis Paul. ad beneficentiam, quæ vt est in Republica maximè necessaria, ac subinde Deo gratissima, ita esse debet simplicissima, & à liberalitatis virtute syncerissimè proficiscens, vt puta, quæ nihil commixtũ habeat, non solùm iniquitatis, verùm neque respectus ad retributionem, sed sit, tum purissima, tum etiã castissima. Sunt etenim qui personatis donationibus circumueniunt fratres: vtpote qui sub imagine magnificentiæ, eos qui in crimine fauere possunt, aut quomodolibet in rebus turpibus deseruire, seducunt & illectant, quod sanè abominabile est scelus. Sunt & alij, minus quidẽ iniqui, sed tamen virtutem liberalitatis corrumpentes, qui scilicet intuitu aucupandi beneficium maius, beneficos se mentiuntur. Cùm tamen Christus redemptor noster, non solùm vsuram in beneficijs collocandis vetuerit, verùm & intentionẽ repetendi gratiam pro gratia, Cùm facis enim, inquit, prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neq; vicinos & diuites, ne fortè & ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio: sed voca pauperes & debiles. &c. & beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorũ. Inter naturales quidem philosophos hac penitus ratione malè audiebant, qui non syncera liberalitate beneficia conferebant, sed fœnerabant potius, quòd inde efficiebantur ingrati, qui recipiebant. Vnde Seneca, Demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret: Christianis autem longè speciosior excellentiorq; esse debet puritas in largiendo miseris: nempe vt neq; gratitudinem (quanuis virtus hęc sit in recipiente) expectemus ab illo: quippe cum Christus ipse constitutus sit pro ipsis fideiussor. Sed quid fideiussor dixerim? debitorem se perinde constituit, acsi ipse reciperet. Etenim quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et in die iudicij, Esuriui, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis mihi bibere. Graue igitur vitium est ingratitudinis, sed grauissimum inter Christianos, non tribuere in simplicitate, cum quicquid in pauperes profundimus, Deo nostro erogamus, qui sanguinem pro nobis effudit suum. (*Qui præest in solicitudine.*) Quanuis spiritualis præsidentis munia prima fronte proposuit, scilicet prophetiam, & ministerium, tamen quia præsidentiæ vox magistratus omnes, etiam seculares, complectitur, hîc inter beneficos meminit præsidentium: quasi beneficiorum genus, quæ tribuuntur, in duas personarum species distinguens, scilicet publicas & priuatas. Tribuit enim solertiam suam, & curam subditis suis, quicunque præses. Sed vide cum aliæ sint virtutes aliaq; præfecturæ munia, in vna solicitudine posuit huiusmodi officium. Etenim qui in functione episcopatus, seu magistratus cuiuscunque solicitudinem præstat, reliquos numeros dignitatis suæ facilè explebit. Acerrimo igitur hoc spiculo vulnerantur præsidentes, potissimùm Ecclesiastici, qui vel gregi suo quauis de causa absunt, vel eius curæ indormiunt, vel, quod detestabilius est, quam Ecclesiæ debent solicitudinem, eandem seculo mancipant. Et cùm seculares quoq; prohibiti sint verbis Christi soliciti esse in crastinum, spiritualibus ipsi rebus præsidentes, ea deuexantur mundana solicitudine, vt per vanos honores, vanaq; huius seculi nomina suum satagant illustrare sanguinem, non Christi. Obedite, inquit Paulus, præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationẽ reddituri pro animabus vestris. Quod quidẽ exhortamentum dum meditatius mecum reputo, nõ aliud video ius prælatos habere exigendi subditorum obedientiam, quàm quòd talem illorum habeant vigilantiam & solertiam, qualem habere debent, qui reddituri sunt rationem effusi cruoris Iesu Christi, in animarum precium. Quocirca iudicium Dei existimo, ac iustam vltionem & vindictam, quòd postquàm neglexere ciecereq; prorsus prælati solicitudinem Ecclesiarum, fuerit plebes in eam abire rebellionem aduersus summas Ecclesiæ dignitates, qualem aliàs nunquam viderunt orthodoxorum oculi. Et, quod indolendum est maximè, nullus est in Ecclesia, vel dolor, vel sensus tam ingentis calamitatis. Pau. quidem, qui instantia quotidiana, solicitudineq; omnium Ecclesiarum angebatur, Quis, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Nos autem, quos nulla tangit solicitudo, dicere tam impudenter possumus, quàm verè. Plurimi perditissimis erroribus iugulantur, & nos non sentimus. Plurimi scandalis exuruntur, & nulla nos charitate calescimus. (*Qui miseretur in hilaritate.*) Post misericordiam eorum propriam, qui præsunt, dicit in genere

Personata donatio.

Luc.14.

Seneca.

Matth.25.

Prælatorum solicitudo.

Matth.6.

Heb.13.

Iudicium in tempora nostra.

2. Corint.11.

nere de misericordia, quæ omnibus est communis. Et est luculentior repetitio ac explanatio illius, quod dixerat, Qui tribuit in simplicitate. Tribuere enim, qui actus est liberalitatis, & magnificentiæ, Paul. Christiano more appellat officiũ misericordiæ, quod absq; vllo intuitu humano ad subleuandam miserorum inopiam exhibendũ est propter Deũ. Est autẽ misericordiæ splendor & fulgor hilaritas & alacritas, quæ tam est miserenti necessaria, quàm est misero grata. Etenim cùm dare & abalienare à te quod tuum est, tristitiam suapte natura inferat, nunquam habitus misericordiæ rem gradumq; virtutis obtinebit, quoadusq;, huiusmodi ægritudine depulsa, officio hilarescat miserentis animus. Atqui cùm egestas & calamitas mœrore semper affligat miserum cor, tunc maximè illud eleuatur, recreaturq;, quando receptum beneficium, fuerit cum alacritatis gratia collatum. Qui enim illud, subductis supercilijs, corrugataq; fronte, parturit, gratiam virtutis perdidit: quoniã (authore Seneca) nemo libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Et Chry. Quomodò eum, qui in tristitia est, refocillabis, si tu doles. Nam quoniã nihil adeò videtur hominibus turpe, ac ab alijs accipere, nisi excellenti hilaritate suspitionem illam sustuleris, ostenderisq; quòd magis accipias, quàm des, magis deijcies accipientem, quàm refocillabis. Sic & vidua multa talenta, duobus obolis superauit: larga siquidem mente dedit. Potest enim quis & in paupertate, magni, & in diuitijs, pusilli animi esse. Hæc ille. Adde quòd cùm ornamentum huiusce virtutis misericordiæ, potissimũ sit celeritas: iuxta illud prouerbium, Qui cito dat, bis dat: fit, vt sit maximè necessaria hilaritas, sine qua esse promptitudo animi nequit: qui enim tardè fecit, diu noluit. Adeò vt alacritas, pro ipsa etiam voluntatis celeritate vsurpari soleat. Vnde Seneca, Gratus aduersus eum quisnam esse potest, qui beneficium, aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit. Simile documentum inculcat Apost. Non ex tristitia, neq; ex necessitate. Hilarem enim datorẽ diligit Deus. Et Sapiens, In omni dato hilarem fac vultum tuũ.

Misericordiæ hilaritas.

Seneca.

Luc.21.

Celeritas necessaria.

Seneca.

2. Corint. 9.

Eccli.35.

Dilectio sine simulatione, odiẽtes malum, adhærentes bono.

TERTIA *pars capituli*

Tertiam (vti diximus) possumus hic sectionem huius capituli designare, pro eo quòd ad officia charitatis fit transitus, quæ communia sunt & mutua inter membra vniuersi Ecclesiæ Christianæ, quinimò inter vniuersos mortales. Tametsi & hoc loco radicem quoq; aperit Paul. & fundamentum officiorum omnium, quæ hactenus præmemorauit, vt puta charitatem: quam qui habuerit, neq; segnis erit in ministrando, neq; in docendo negligens, neq; in exhortando remissus, neq; duplex in distribuendo, neq; deses dum præest, neq; dum miseretur mæstus, sed omnia affatim præstabit: si tamen vera sit eius dilectio, & non simulata. Nam charitas, patiens est, benigna est, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, omnia sufferet, omnia sustinet. Circumscribit ergo dilectionem, quę vera, puraq; est, eandemq; veluti mundo suo muliebri circumamicit: idq; luculentissima oratione, quã per tredecim membra distribuit. Tribus his igitur primis, subsistantiam charitatis statuit. Et quia verum contra falsum & simulatum distinguitur, veluti aurum contra aurichalcũ, & vera persona contra illam, quæ assumitur in comœdia, ait primùm omnium. (*Dilectio sine simulatione.*) Frequentissimũ est Hebrẽis verba subticere: supplendum ergo est hic, sit vobis. Habẽt enim articuli isti omnes præceptionis formã. Igitur simulata dilectio est illa, quę externè verbis & gestibus effigiatur, intus autem re caret. Vnde Ioan. Non diligamus verbo, neq; lingua, sed opere, & veritate. Nam (teste Gregorio) inditium amoris, exhibitio est operis. Et Sap. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum. Imò, cùm fictio aliòqui omnis, & mendacium, res sint Deo inuisissimæ, nihil potest illi offensius excogitari, q̃ simulatio fucatę charitatis: propterea, quòd ipse, ipsissima est charitas. Adde nihil esse exitiosius in Republica ficto amicorum vbi te securus illi credideris, facilè in insidias incidas palliati hostis. (*Odientes malum, adhærentes bono.*) Damnata simulatione falsæ charitatis, graphicam diffinitionem illius, quæ vera est, subiungit duobus his subiectis membris. Etenim cũ habitus ab obiecto cõtrahat speciem: obiectũ autem dilectionis sit bonũ (sicuti & odij, contrarium malũ) optimè describit veritatẽ charitatis, per hoc, quod ait, Odientes malum, adhærentes bono. Planum est autẽ de eo quod verè malum est, deq; eo quod verè est bonum, sententiam hanc esse prolatam. Est enim vsq; adeò verum, quòd proprium obiectum amoris est bonum, vt nullus vnquam amor, cuiuscunq; sit generis, ferri in rem possit, nisi sub ratione aliqua, vel veri, vel apparentis boni.

Charitatis facultates.

1. Corint. 13.

i. Ioan. 3.

Sapien. 1.

Obiectũ voluntatis bonum.

Quò fit, vt ille quoq;, qui turpi adactus est volupcati, eiidem adhæreat bono: nempe secundum sensum, vel secundum sictam rationem. At verò in bonum legitimum, nõ, nisi per virtutem ferimur. Quin verò, cum tria sint bonorum genera, scilicet, vtile, delectabile, & honestum. De hoc postremo loquitur hic Apost. Est enim bonum honestum, idem quod honorificũ; vtpote cui propriè debetur honor, ceu genuino virtutis obiecto. Vtili autem bono haud vtiq; fas est adhærescere: quanuis illud obiter, & in transitu liceat, propter aliud cõcupiscere. Dicitur enim vtile, quod condecens est & commodum ad consecutionem finis, qui est bonum honestũ. Qualia sunt hæc temporaria & lubrica bona. Ob idq;, veluti medicinis, ita sub certo pondere & mensura vtendum nobis est illis, quantum par est ad vitæ necessarium subsidium, per quam tendimus in bonum honestum. Delectabile autem bonum haud per se habet bonitatis rationẽ, sed ab alio bono eam trahit, ex quo innascitur. Quocirca (authore Aristotele) talis est delectatio, qualis res illa cuius possessione captatur. Est enim voluptas de re illicita, lætifera: de re autem vtili, vtilis: sed illa quę à virtute experitur, vera est & legitima: at illa denique optima, quam beatorũ chori de diuina præsentia suscipiunt. In summa bonum cui adhærendũ est, solus est Deus: siquidẽ nihil amandum verè est, nisi, vel ipse, vel tandem propter ipsum. Meritissimo ergo Paul. non dixit simpliciter, diligentes bonũ, sicuti dixerat, odientes malum, sed, adhærentes bono, hoc est, confixi, & veluti adglutinati, & compacti in id quod honestum est: sicuti de se dixerat, Quis nos separabit à charitate Christi? Nempe vt quicquid in vita tractemus, ad illius normam exigamus. Est ergo saluificum hoc documentum apostolicum, vt sic semper inter bonum & malum vigilanter discernamus, vt neque odium mali amorem lædat boni, neq; amor, malum vllum permisceat cum bono, sed sit syncerus ac purus. Nimirum vt ita odio habeamus peccatum in proximo, vt tamen personæ bene precemur, opitulemur, & subueniamus. Rursus, vt amicũ eatenus diligamus, quatenus lex honestatis permittit. Videlicet ne amor eius & necessitudo in aliquod nos propellat facinus, quod sit contra diuinã voluntatem. Is enim legitimus est sensus illius, Qui non reliquerit patrem, aut matrem, aut vxorem, propter me, non est me dignus. Sensus, inquam, est, Qui aliqua carnis necessitudine inductus vt meam violet amicitiam, non omnia tunc potius fœdera, ac sanguinis coniunctionem, & vincula abruperit, nõ est mea gratia dignus.

Triplex bonum.

Simile de medicinis.

Delectabile bonum.

Ecclesi. 10.

Soli Deo adhærendum.

Saluiferum documentũ.

Matth. 10.

Charitate fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenientes, solicitudine non pigri, spiritu feruentes.

Tribus iam ergo mẽbris de substantia charitatis prefixis ad alia descendit, quibus qualitates, conditiones, numeros & ornamenta eiusdem patefacit. Quorum hæc quatuor respectum habent ad proximos. Et primò proponit æqualitatẽ interni amoris, quo debent esse inter se Christiani. Etenim cùm in Republica diuersæ sint necessitudines & amoris respectus, puta superiorum ad inferiores, & inferiorum ad superiores, præcipit nihilò minus, vt tanquam fratres nos omnes æqualitate quadã amoris mutuò prosequamur. Non quod gradus, qui inter homines extant, velit permiscere & confundere, sed quòd respectu Dei omnes sumus fratres. Nam si naturam spectes, omnes ab eodem opifice conditi sumus, eodem orbis domicilio cohabitantes, eodemq; aẽre refocillamur, & alimur & victu, eandem vtiq; imaginem creatoris gestamus. Si verò gratiam suspicias, eodem nos Christus redemit sanguine, eodemq; idcirco Christiani omnes baptismo sumus regeniti sub gremio vnius matris Ecclesiæ, eodemq; pascimur, ac potamur sacramento corporis & sanguinis Christi. In summa vnus Deus omnibus, vna fides, vnum baptisma, atq; adeò vna colligati religione, quin etiam vnius corporis membra. (*Charitate fraternitatis inuicem diligentes.*) Nonnulli textus habent, charitatem, in accusatiuo. Sed tamen græcè non est, nisi, charitate. Et est impendio quàm probabile, sic prorsus scripsisse Paulum. Id quod patet per subiunctam vocalem, inuicẽ, haud enim inuicem diligimus charitatem, sed nos mutuò per charitatem. Et præterea, quia eandem pre se ferunt effigiem subsequentia membra, honore inuicem præuenientes. &c. Tametsi nonnulli superlationis gratia ad maiorem vehementiam dictum esse existimant, charitatem, per accusatiuum, eò quòd non solùm nos ipsos, sed & charitatem quoq; debeamus diligere. At profectò non videtur huc Paul. respexisse. Ambro. enim non legit, nisi, fraternitatis amore inuicem benigni, quò & omnes ferè

Eph. 4.

Variatio lectionis.

Ambro.

ferè enarratores, tam Græci, quàm Latini propendent. Quin & verbum adiectum græcè id demonstrat: haud enim est participium, diligentes, sed nomen φιλόστοργοι, quod est, ad mutuum amorem propensi. Imò verò quãuis ad omnem amicitiam & beneuolentiam se se hoc nomen expandat, eum tamen proprius significat eximium amorem, quo sunt parentes in filios. Itaq; vtroq; nomine curauit iubendum nobis maximè commendandumq; nostrum inter nos amorem, vt scilicet sit ea æqualitate, quę est inter fratres, eo tamen ardoris affectu, qui est parentum ad filios. Hac enim de causa in Ecclesia nullo se alio nomine salutabant olim Christiani, quàm fratris. Qui mos iam nunc inter solos est monachos: reliqui autem dicuntur proximi: nempe quòd in vno parente nostro Deo debemus nos diligere, cuius nexu, plusquam propinqui sumus. Vnde illud Ioan. Si quis non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt quomodò potest diligere? Et, Si quis habuerit substãtiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessè habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodò charitas Dei manet in illo? Attamen quantum ad culmen, caloremq; dilectionis imitari debemus caput nostrum, cuius præceptum est, vt diligamus inuicem, sicut ipse dilexit nos. *Honore inuicem præuenientes.*) Interea terna amoris officia meritò primo loco honorem collocat, primum φ hic virtutis est præmium: mox φ cum eum ipsum plurimi faciãt mortales, plurimum quoq; refert ad pandendas amicitiæ fores, ad easdemq; cõtrahendas, instaurandas, retinendasq; & percolendas. Et præterea φ cum honor, quẽ frater defert fratri, referatur in patrem, honor habitus proximo, Deo ipsi exhibetur. Nomen græcum, προηγούμενοι, ancipitem facit orationem, scilicet, honore inuicem præcellentes, &, honore preuenientes, at nulla est suspitio, φ Pau. incitaret gloriosos Romanos ad ambiendam honoris excellentiã. Quocirca vniuersi citra discrimen enarratores subscribunt interpreti nostro, præuenientes. Sed vide non ait, honorẽ inuicẽ reddentes, sed, honore præuenientes, vt paritatem fraternitatis exponat. In Republica quippe ciuili maiores non præueniunt honore subditos, sed ab illis eum expectant exiguntq;: at inter Christianos non sic, sed exemplo illius, qui pedes discipulorũ primus lauit, quò quisq; superior est, eò debet officijs inferioribus anteire. Nam hoc est, inquit, præceptum meum, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis. At neq; ijdem sunt, neq; verò pares honores, quos sibi inuicem debent Christiani, sed sub honoris nominatione omnia munera, beneficiaq; & obsequia audiamus oportet, quæ suo quisq; gradu & ordine alteri debet. Præueniat igitur filius patrẽ obsequio & reuerentia, & vbi necessitas ciderit, re etiam & subsidio: pater verò, filium educatione, correctione, consilio, & necessario victu. Præueniat dominum subditus veneratione & obedientia: subditum autem dominus, munificentia & fauore. Profectò si Paulum attenta mente intonantem audieris, Honore inuicem præuenientes, audire tibi hominem videaris, omni nos cura solicitantem, feruentiq; pectore instigantem ac perurgentem, ne vlla nos prætereat occasio, sed simus peruigiles ad conglutinandas aggregandasq; species omnes amicitiæ, quibus fouetur Christiana familia. Ob idq; subdit (*Solicitudine non pigri.*) Etenim quoniam, præuenientes, idem est quod, impigrè, soliciteq; percurrentes, subdit, solicitudine non pigri, hoc est, nõ desides, non somnolenti ac socordes, sed illa solertia & vigilantia culturæ charitatis instantes, vt mutuis officijs alter alterum præueniatis. (*Spiritu feruentes.*) Quemadmodum anima causa est corpori, tum membrorum compaginis, tum vt singula sua promptè munia expediãt, ita & in anima est spiritus ad compingendos Christianos charitatis glutino, excutiendumq; omnem torporem ac teporem, vt presto sit quisq; subleuandis fratrum indigentijs. Et ideo postquam adhortatus est Romanos ad officia charitatis impigrè præstanda, subdit, spiritu feruentes. Et est allusio ad ebullientem aquam, cui internus calor requietem non permittit, sed eam motitat cõcitatissimè. Huius enim instar nos exercent affectiones nostræ: tum prauæ, vt ira & turpis amor: tum honestæ, & maximè illæ, quæ spiritu Dei suscitantur. Quamobrem (vt August. serm. de blasphe. author est) Spiritu sancto & igne baptizãdos aiebat Ioan. Christianos. Et Christus, Ignem, inquit, veni mittere in mundũ: & alibi, Refrigescet charitas multorũ. Hucusq; August. Hoc ergo qui carent spiritu, veluti lethargo indormiunt, & turgescunt hydropisi, paralysiq; dissoluuntur. Confestim nanque Christiani, diuino abeunte spiritu, gelati, somno capiuntur rerũ huius seculi, indeq; superbiæ tumore inflati, dissociari à se inuicẽ pergunt. Nam vnusquisq; quæ sua sunt quęrentes, suaq; singuli defensantes placita, Christiana

Commendatio fraterni amoris.

Christianorũ salutatio.

1. Ioan. 4.

1. Ioan. 3.

Ioan. 15.

Honoris cõmendatio.

Honore præue.

Ioan. 13.

Honores diuersi.

August.

Luc. 12.

Matth. 24.

Qui carent spiritu sancto.

Philip. 2.

Inconsutilis Christi tunica.

Matth.27.

ſtiana fœdera rumpunt, vnitatemq; fidei, inconſutilem Ieſu Chriſti tunicam, diſcindunt, peiores militibus illis, qui eatenus ſunt illam venerati, vt potius quàm diuiderent, ſortirentur de illa. Identidem imago præſentium temporũ huiuſmodi nobis offert meditationes.

Domino ſeruiẽtes, ſpe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi inſtantes.

Domino ſeruientes.

Hæc iam quatuor præceptorum membra ordinem proximè habent ad Deum. Tametſi affinitas græcorum nominum, καιρῷ, κυρίῳ, tempori, domino, amphibologiam creauerit, vtrum dixerit Paul. tempori ſeruiẽtes, an, domino ſeruientes. Sed nota, vt iſti neoterici quancunq; captent nouitatis anſam. Quoniã vnus Ambro. legit, tempori, hæc illis magis arridet lectio, contra doctorum, tam Græcorum, quàm Latinorum vniuerſitatem. At verò alij, ſeruire tempori, Ambroſium imitati, pro eo vſurpant, quod eſt, aptis locis & temporibus, penſitatq; perſonarum qualitate, de fide & religione loqui, ac cætera præſtare charitatis officia. Alij verò, tempus, pro occaſione accipiunt, vt ſecundum antiquum philoſophorum prouerbiũ, nullam permittamus occaſionem elabi ad bene agendum, ſed omnem obſeruemus opportunitatem, vbi poſſimus ſiue beneficia noſtra, ſiue officia collocare. Attamen profectò nulla, vel q̃ tenuiſsima eſt, huius lectionis probabilitas, ſed eſt conſtantiſsimum, Paulinam eſſe, Deo ſeruientes. Nam præterq̃ quòd hæc lectio iam vniuerſim extat, tam græcè, q̃ latinè, argumentũ firmiſſimum eſt, ſemper ſic extitiſſe apud Græcos, tum quòd vniuerſi eiuſdem linguæ ita incunctanter legunt, tum quòd & ipſe idem Amb. qui latinè reperit, tempori ſeruientes, fatetur græcè exiſtere, domino ſeruientes. Et vice verſa cum Orig. legat, domino ſeruiẽtes, vel ipſe, vel eius interpres affirmat, id quod in nõnullis Latinorum exemplaribus ponitur, tempori ſeruientes, inconuenienter eſſet inſertum.

Hieronũ.

Et ad Marcellam Hiero. in eos profectò acriter inuehitur, qui tali vtuntur lectione. Et quod ait Ambr. huic loco nõ competere, domino ſeruientes, eò quòd cum ſingula obſequia & ſeruitia Dei ſint hactenus commemorata, non opus erat ſubiungere, veluti in ſumma, Deo ſeruiẽtes, hoc, inquam, profectò (ſaluã grauiſsima eius authoritate) vſq; adeo parùm mouet, vt contraria ratio ſit congruentiſsima. Nam cùm hæc ſuperiora opera & ſeruitia diuerſa intentione & propoſito præſtari ab homine poſſint, commodiſsima vtique fuit, & opportunè adiecta doctrina, vt ſic ſimus ſolicitudine non pigri, & ſpiritu feruentes, vt in diligendis honorandisq; fratribus arbitremur, nos non mundo, nec carni, ſed vni Deo ſeruire. Nam quicquid (vt ait Chry.) in fratrem feceris, in dominum tuum pertingit, & quaſi ipſe bene abs te affectus eſſet, ita tibi mercedem rependet. Hæc ille. Itaq; inſtituit nos Paul. quemadmodum in Deum omnis referenda ſit virtus noſtra. Nam aliter perpetuò durare nequit, vel ſolicitudo charitatis, vel feruens ſpiritus. Sed quando nulla alia eſſet coniectura, legendum eſſe, domino ſeruientes, ſubſequens particula id facit manifeſtum. (*Spe gaudentes.*) Seruit enim quiſq; domino ſuo ſpe mercedis: quæ quidem ſpes, licet ratione dilationis affligat: iuxta illud, Spes quę differtur affligit animam, tamen ratione certitudinis gaudium parit: tum præſertim quando certitudo authoritate Dei innititur. Quam ob cauſam cap. 1. dixit, iuſtum ex fide viuere, & cap. 5. iuſtificatos ex fide gloriari in ſpe gloriæ filiorum Dei: neq; id ſolùm, ſed in tribulationibus: quoniam tribulatio patientiam operatur, &c. Eademq; rurſus ratione, & in preſentia cum gaudio ſpei componit, & patientiam in tribulationibus: ſubdens. (*In tribulatione patientes.*) Etenim (vt illic adnotabamus) tametſi ſpes ſecundum philoſophos, nõ ſit, niſi de futuris bonis, gaudium autem de præſentibus (ſicuti triſtitia de præſentibus malis) tanta eſt tamen firmitas ſpei noſtræ, vt longè ſuperet propellatq; triſtitiam præſentium malorum. Vnde ſancti, non ſolùm ſunt tribulationum patientes, verumetiam atrociſſimis ipſis tribulationibus delectãtur. Virtus enim non eſt hoc nomine digna, quoaduſq; ſit cum alacritate cõiuncta: nam quandiu cũ mœſtitia fit, nõ poteſt eſſe in opere promptitudo: vnde illud, Hilarem datorem diligit Deus. At verò ne nobiſmetipſis gloriam vſurpemus victoriæ aduerſus tentamenta, appoſitiſsimè ſubdit. (*Orationi inſtantes.*) Hoc eſt, ab eodem Deo noſtro, cui ſeruimus, vires ipſas efflagitantes, quibus in obſequio ſuſtentemur. Plurima enim nobis, eademq; præclara emolumenta confert orationis ſedulitas. Primùm ſiquidẽ nobis nos ipſos repræſentat, vt noſtram ipſorum tenuitatem infirmitatemq; & indigentiã cognoſcentes, abiectiores nos reputemus, atque adeò à nobis ipſis deſpecti ſubmittamus nos ſupplices deo. Secundò per orationem

Chryſoſt.

Prouer.13.

2. Corint.9.

Orationis vtilitas.

orationẽ Deum pluris eſtimamus, eundemq; religioſius ſuſpicimus, vtpote à quo tum ſuppetias petimus, tum deniq; ſperamus prẽmia. Et tertiò eiſdem precationibus, pro quanto à charitate proficiſcuntur, eadem meremur, quæ petimus: ac deniq; quatenus eius gratia & fauore oramus, ſanè qui ad orandum nos tantopere inſtigat, orationibus ipſis tribuit, ea quæ ad gratiæ cultum & incrementum cõferunt. Poſtremò per orationem ei cuncta noſtra beneficia accepta referimus. Ob idq; nõ ait ſolùm, orantes, ſed, orationi inſtantes, hoc eſt, iugiter ac ſedulò improbeq; orantes: iuxta verbum Chriſti, Oportet ſemper orare, & nunquam deficere. Haud enim ſolo Chriſti teſtimonio tam crebrò nos ad orandum inſtigantis, verùm longiſsimo vſu & more cõpertum habuere ſemper viri ſancti, fruſtra Chriſtianos accingi ad colendam religionem ſine aſsiduitate orationis: neq; vllum vnquam altius fuiſſe ſanctimonia promotum, quàm fuerit in oratione perſeuerans.

Luc.18.

Neceſsitatibus ſanctorum cõmunicantes, hoſpitalitatem ſectantes.

Ambro.

Poſt generalia officia beneuolentiæ deſcẽdit ad illa quæ in quaſdam ſingulares perſonas amicorum conferuntur, quales ſunt & ſancti & hoſpites. Ambr. pro ablatiuo, neceſſitatibus, legit, memorijs. Et ita vel Orige. vel eius interpres ait, meminiſſe habere in exemplaribus Latinis. Et potuit ſimilitudo vocum græcarum, μνείαις, memorijs, χρείαις, neceſsitatibus in cauſa fuiſſe, vt alterum pro altero trãſcriberetur. Sed neq; ſenſus vſq; adeò differunt, quin ſint magis affines, quàm voces. Ambro. enim duobus modis hoc interpretatur. Priori, vt illi dicantur ſanctorum memorijs communicantes, qui æmuli ſunt vitæ ſanctorum, quaſi ipſorum ſemper memores. Poſteriori, vt illi ſint ſanctorum memores, qui in ſanctorũ ſumptus bona ſua erogant: nam & iſto maximè modo in memoria habemus ſanctos. Quo quidẽ ſecundo ſenſu ad lectionẽ alludit noſtrã, qua legimus, vſibus, ſeu, neceſsitatibus, quam ferè Patres in vniuerſum ſequũtur. Vnde Orig. & Chry. & Theophyl. verbum obſeruant, communicantes, nempe quòd non eſt Paul. contentus dicere, ſubuenientes, ſed ait, cõmunicantes. Nam dum neceſsitatibus vſibusq; ſanctorũ ſuccurrimus, quaſi mercimonium exercemus. Etenim ſi ſtipem præbemus, ſpem remunerationis concipimus, atq; adeò cenſum cum illis habemus communem. Atqui quod ait, ſanctorum, bifariam interpretari poſſumus. Vno ſcilicet modo, vt ordo hic deſignetur charitatis: nam in eleemoſynarum diſpenſatione ſancti & iuſti cæteris paribus præferendi ſunt: tum quòd ratione ſuæ probitatis digniores ſint, tum etiã quòd ſint ſuis orationibus fructuoſiores. Vnde Chriſtus, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, accipiant vos in æterna tabernacula. Haud tamen cogitauit Paul. pauperes, qui extra gratiam Dei viuunt, iure expoliare petendi recipiendiq; eleemoſynas. Illud nanq; Sapientis, Da iuſto, & non recipias peccatorem, haud ſic audiendum eſt, quòd peccatoribus non ſit etiam largiendum, ſed ſecundum interpretamentum Auguſtini, quòd nõ eſt illis opitulandum in perniciem eorũm, puta ad fouendum eorum peccata. Poteſt nihilò minus altera eſſe intelligentia huius Paulini verbi de ſanctis peculiariter, qui erant Hieroſolymis, vel alibi etiã forſan cultui diuino dicati: qui, cùm nõ eſſent tunc decimarum prouentus, alendi erant piorum eleemoſynis. Nam de beneficentia in genere iam ſupra dixerat, Qui miſeretur in hilaritate. Harum etenim eleemoſynarum, quæ colligebantur pro ſanctis, meminit infra cap. 15. Vbi ait, quòd Macedonia & Achaia probauerunt collationem aliquam facere in pauperes ſanctos, qui ſunt in Hieruſalem. Et ad Gal. ait, ſibi & Barnabæ negocium eſſe datũ pauperum. Et ad Cor. De collectis autẽ quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui Eccleſijs Galatiæ, ita & vos facite. (*Hoſpitalitatem ſectantes.*) Ne per omnia pietatis officia ſermonem protraheret, vnius meminit hoſpitalitatis, quę eſt omnium, tum ampliſsimum, tum ideo clariſsimum. Enimuerò qui hoſpitalis eſt, ad hoc pauperes ſub tectum recipit, vt famelicum refocillet, nudum induat, infirmum recreet, & quauis alia re indigenti proſpiciat. Hac enim de cauſa nõ ſolùm apud ſanctos patriarchas veteris teſtamenti, vt Abraham & Loth, & reliquos tanto fuit ſemper in precio hoſpitalitas, verùm & apud Gentes nullum fuit preclarius beneuolentiæ, vel inditiũ, vel munus. Adeò vt Ioui ipſi hoc hoſpitalitatis epithetõ fuerit inter alia celeberrimũ. Qua de re in primordijs Eccleſiæ ſumma impendebatur opera varijs xenodochiorum generibus extruendis, aduenisq;, & peregrinis conſolandis. Etenim quod nam eſſe poteſt, vel inter Chriſtianos præſertim, euidẽtius charitatis documentum,

Luc.16.

Eccl.12.

Gal.2.

1. Corint.16.

Laus hoſpitalitatis.

tum, quàm illos qui non parentibus modò, ſed patria orbati, omniq; præſidio deſtituti in alienis regionibus oberrant, illis viſceribus tractare, quibus Deus ipſe factus eſt pro nobis peregrinus in terra, neq; foueam cum vulpibus habens, neq; cum auibus nidum, neq; verò præter crucem locum alium, vbi moriens reclinaret caput? Hac ergo de re hic Paul. non ſatis arbitratus eſt dicere, hoſpitalitatem exercentes, ſed ait, ſectantes, nimirum quoniam neq; ſatis exiſtimare deberet Chriſtianus, aduentantibus ad ſe oſtium pandere: at deberet, exemplo Abrahæ & Loth, in vias & campos prodire, vt obuios quoſq;, pro facultate ſua, domum adduceret, qua charitate aliquando mereretur angelos Dei hoſpitio ſuſcipere. Tractauimus autem hunc locum locupletius in deliberatione noſtra de pauperibus ad Principem Hiſpaniarum. Vbi pro tenuitate inſtitutum illud taxare & proſcribere conatus ſum, nonnullis locis receptum, vt peregrini pauperes tempore neceſsitatis nō niſi in triduum recipiantur ac tolerentur. Enimuerò licet ordo charitatis hoc poſtulet, vt noſtris citius, quàm alienis ſuccurramus, & qui non poteſt, non teneatur alienigenis prouidere, tamen nō poſſunt pauperes iure, quod habent, naturali & euangelico, priuari, quocunq; diſcurrendi, & vbicunq; manendi, & cuicunq; exponendi miſerias ſuas & calamitates, niſi eſſent forſan, vel ſine neceſsitate vagabundi, vel inſidiatores, vel quomodocunq; aliter criminoſi: id quod copioſius illic, vrgentiusq; perſtrinximus.

Matth.8.

Gen.18. & 19.

Non ſunt peregrini eliminandi.

Benedicite perſequētibus vos, benedicite, & nolite maledicere.

QVARTA *pars capituli*

Hic fecimus ſectionem quartam huius capituli, ob id quòd digreſsio fit ad officia, quę præſtanda ſunt inimicis: quæ ſexdecim membris ab Apoſtolo diſtinguuntur. Cùm enim tribus maximè demereri poſsimus inimicos, ſcilicet, beneuolentia, concordia, & beneficentia, duo hæc prima pertinent ad beneuolentiam, ac ſex deinde proxima ad concordiam: ſed octo poſtrema ab illo verbo, Nulli malum pro malo, ſpectant ad beneficentiam. Hic autē locus de fonte illius doctrinæ Chriſti promanat, Niſi abundauerit iuſtitia veſtra pluſquàm Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. At recentiores illi traductores, deſpicientes verbum, benedicere, aut vertunt, bene loquamini de his qui vos inſectantur, aut, bene precemini ijs. Sed profectò dum verborum nitorem affectant, veritatem ſententiæ vitiant: nam bene loqui de aliquo, nō niſi ad laudes eius prædicandas attinet. Bene autem precari, idē eſt, quod, bona alijs optare vel poſtulare: at verò, benedicere, vtrumq; comprehendit. Quocirca, licet Chryſoſt. & Orig. benedicere, exponant, pro hoc quod eſt, bene precari, textus tamen ſimpliciter & ſyncerè tranſcribendus eſt vt iacet græcè. Eſt enim græcè, εὐλογεῖτε, quod eſt, benedicite. &c. vt ſua generalitate omnes ambiat modos benedicendi. Et certè multò minus conueniebat transferre, bene loquamini de his. &c. Nam vt ipſe, qui ſic tranſfert, in ſuis annotationibus, confitetur, nō iubet hic Paul. vt laudemus inſectatores noſtros: bene autem loqui de aliquo, nihil aliud eſt, q̄ ipſum laudare. Tria ergo nos in genere admonet Pau. verbo benedicendi, ſcilicet, vt corde & ore bona optemus & precemur inimicis noſtris, puta reſipiſcentiā, & ſalutē aīæ. Deinde vt blandē & leniter eos admoneam⁹, dulciq; reſpōſo eorū irā reſtinguamus, ac deniq; eorū, ſi quas habēt virtutes, laudibus cōmendemus. Hac enim ratione (vt ait Chry.) multa acquirimus lucra. Primū enim multū erga Chriſtū demōſtramus amorē, dum eius cauſa nihili iniurias facimus: deinde fidē alterius vitæ profitemur, pro eo q̄ reſpectu illius pro nihilo ducimus humana bona: ac tertiò inimicos ipſos euincere, ac nobis deuincire curamus. Sed perſpice quanta ſit in Paulo exaggerationis vehementia: nō enim cōtentus fuit docere ſic nos cū philoſophis, Nolite iniuriarū meminiſſe, ſed ſit vobis earū obliuio. Neq; verò ſatis habuit dicere, benedicite maledicentibus, aut, bene precamini malè precantibus, ſed exigit, vt ſi qui non ſolū dictis, verū factis nos extremisq; iniurijs inſectātur, eis nos cōtrà, nō modò nullum referamus nocumentū, verùm, benedicamus, hoc eſt, honorē, vti beneuoli deferamus. Hæc autē affirmatoria admonitio duobus modis eſt in precepto, extra quos caſus relinquitur ſub conſilio. Eſt enim præceptum, ne inimicos à dilectione & oratione generali excipiamus. Si enim, dum quis petit quotidianū panē, aut aduentū regni in oratione dominica, excluderet inimicos, delictum eſſet: multoq; grauius, ſi id faceret ſacerdos in ſacris: nam à dilectione proximorum nemo excipitur. Vnde in tempore neceſsitatis, qui ſecundus eſt caſus, tenemur quoq; inimico ſuccurrere: ſecundū illud, Si occurreris boui aut aſino inimici tui erranti, reducas eū, Deum

Tribus bene mereamur de aliquo.

Matth.5.

Chryſo.

Exod.23.

Deum quidē imitātes, qui generali prouidentia naturæ, ſolē ſuū oriri facit ſuper bonos & malos. In orationibus autē & ſubuentionibus peculiaribus ac liberis, nō quidē eſt præceptū, ſed tamē eſt conſiliū, inimicorū quoq; meminiſſe: exemplo Chriſti, qui pro inimicis exorauit. Dum autē inimicus reſipiſcit, miſericordiā petens cū ſatisfactione, præceptū eſt, in amicitiā eū recipere, ita nos enim Chriſtus orare patrē inſtituit, vt dimitteret nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitorib⁹ noſtris. Hæc autē inimicorū dilectio, ſic expoſita, quanuis fuerit Chriſti verbis in Euangelio expreſsior, latebat tamē in iure naturæ, ſicuti reliqua moralia præcepta. Quod enim ait, dictū eſſe antiquis, Odio habebis inimicū tuum, nō ſic intelligendū eſt, vt illud eſſet in lege, ſed q̄ cum precisē habeatur, Diliges amicum tuum ſicut teipſum, Phariſæi interpretabantur, odio habēdos inimicos. Vnde quod ſubiungit, Ego autē dico vobis, diligite inimicos veſtros. Et, Orate pro perſequētibus vos, quod hic Pau. ait, benedicite, reuelatio eſt preceptionis, quæ delitеſcebat in iure naturæ, nondū ſatis philoſophis cognito. (*Benedicite, & nolite maledicere.*) Sicuti ſupra dixit, Odiētes malum, adhærentes bono, ita & hic non ſatis duxit, cōmendare nobis benedicentiā, ſed deterret nos etiā à maledicentia: nēpe vt benedictio & beneuolētia noſtra ſyncera caſtaq; ſit. Sunt ēn qui impuro ſunt, dupliciq; animo, qui videlicet, vel iuxta dictū Pſal. ore loquuntur pacē cū proximo ſuo, mala autē in cordibus eorū: vel nō ſecundū rationis normā, ſed prout ſibi, vel cōducit, vel libet, nunc benedicūt, ſtatimq; maledicunt: iuxta illud, Ex ipſo ore pcedit benedictio & maledictio. Et ſubdit, Nō oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons de eodē foramine emanat dulcē & amarā aquā. Contra hoc autē documentū videntur viri ſancti ſępē maledixiſſe, tam hominibus, q̄ inſenſatis rebus. Maledixit enim Heliſeus in noīe domini pueris qui ei illudebāt, quos ideo vrſi lacerauerūt. Maledixit & Iob diei natiuitatis ſuæ. Quinimò & Pau. ipſi ſacerdoti, Percutiet te Deus paries dealbate. Reſpōſio autē eſt facillima, q̄ maledicere alteri, optādo illi, precādóue malē, formaliter (quod aiūt) hoc eſt, ea penitus intētione, quæ in malū illius ſertur, nō licet: ſed tamē optare alteri malū, quod philoſophi vocant, materialiter, intētione boni, quando via & ordine fit, tunc legitimū eſt & bonū. Siue id fiat enunciando veritatē, quæ neceſſariò adiacet rei: veluti Iob enunciauit malignitatem præſentis vitæ: ſiue proferendo ſententiā cōtra iniquos, vt, Maledictus, qui nō permanet in ſermonibus legis huius: ſiue eorū pœnā in honorē Dei prophetando, vt fecit Eſa. ſiue corripiendo, vti fecit Paul. Quanuis ſi ſciuiſſet eſſe ſacerdotem, abſtinuiſſet. Quinimò ad defenſionē noſtram optare etiam poſſumus hoſtium exitium, vt quos & bello quoq; petere licet. Mala autem culpæ & ſupplicia inferni nemini optare poſſumus. Eſſet enim hoc, optare, vt quis eſſet inimicus Deo, quod charitati repugnat, qua eſt à nobis diligendus. Haud tamen inde colligas (vt quidā nimiū boni arbitrantur (neutiquam licere nobis inuaſorē occidere, quem credimus in peccato eſſe: nam aliàs neq; Turcas ius permitteret nobis debellare, neq; obduratos hæreticos comburere.

Luc.23.

Matth.6.

Leu.19.

Matth.5.

Pſal.27.

Iaco.3.

4.reg.2.

Iob.3.

Act.23.

Maledicere, qua ratione liceat.

Deut.27.

Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipſum inuicem ſentientes.

Poſt monita beneuolentiæ ſubſcribit tria alia, quibus cōcordia cōſtat, vigetq; inter fratres, & quæ maxima ſunt charitatis teſtimonia. In græco infinitiuus eſt, gaudere, ſed quia ſolent Græci infinitiuo vti loco imperatiui, transferūt nōnulli per imperatiuū, gaudete, & alij per gerundiū, gaudendū. At ſimplicior tranſlatio eſt per infinitiuum, vt ſicui græcē, ita & latinē ſuppleatur alterum verbum, ſcilicet, gaudere oportet. Pateſcit enim manifeſtiſsimè membrorum colligantia in vno corpore, quando affectione vnius afficiuntur & reliqua omnia: vt de proſperitate amici vnà cum illo gaudeamus, contriſtemurq; illi de ſua aduerſitate. In ſumma, hoc docet hic Pau. quod prædicabant philoſophi, Amicus alter ego. Niſi quòd ſale Chriſtianæ ſapientiæ condienda eſt hęc ſententia. Haud enim lætandū nobis eſt, vbicunq; lætatur proximus, neque quocunq; mœrore cōmunicandū nobis eſt cum illo, ſed iuxta charitatis præſcriptū, quæ non congaudet ſuper iniquitate, congaudet autē veritati. Si enim eorū quiſpiā, qui (iuxta prouerbiū) lætantur cùm malè fecerint, exultat de vana huius ſeculi proſperitate, per iniquitatē parta, aut de vindicta per iniuriā obtenta, aut de quouis alio malorū genere, potius nobis indolenda eſt eius miſeria, q̄ illo turpi gaudio aſpergamur. At dū quis de opere virtutis delectatur, vel de aliquo admiſſo flagitio triſtatur, tunc maximè, vt imaginem præferant membrorum Chriſti, afficiendus eſt ſimi-

De cōcordia.

Sana intelligentia.

1.Corinth.13

Prouerb.2.

est similiter proximus quisq; . Tametsi & de rebus quoq; tam prosperis, q̃ aduersis huius seculi gaudere nonnunq̃ modestè liceat, & modica tristitia tangi, quatenus bona sunt naturæ, vel mala: vt contristari de morte amici, congratulariq; de eius fœlicitate. Nihil enim ita dilectionem conciliat (ait Chrys.) q̃ quòd gaudiũ & tristitiã inuicẽ inter nos cõmuniter habemus. Neq; Paul. subueniri semper calamitati proximi iubet, quia id sæpenumero nõ est possibile: sed si tollere non potes, produc lachrymas, & maiorem partem sustulisti. Et si prosperitatẽ illius augere nõ vales, congaude, & multũ augmenti attulisti. Hęc Chry. Quocirca hic præcipuè locum habet documentũ Pauli, vt alter alterius onera portemus: qui enim flet cũ flentibus, dum partẽ oneris suscipit, mœstitiã eleuat amici. Sed hoc præterea cum eodẽ S. Chry. obseruandũ est nobis, longè nimirum esse difficilius, gaudere cum gaudentibus, multoq; clarius charitatis inditũ, q̃ flere cum flentibus. Hoc enim posterius ipsa natura vltrò facit. Nam cùm in calamitatibus proximi nulla sit inuidiæ materia, nemo est adeò saxeus, qui illic nõ defleat: at quòd quis nõ solùm nõ inuideat ei, qui clarus est ac celebris, sed & congaudeat, generosæ mentis est. Lachrymando ergo, misericordẽ te facis: gaudendo verò, liuore teipsum liberas. Hæc ferè Chry. (*Id ipsum inuicem sentientes.*) Hæc est concordiæ cõsummatio, Idẽ velle atq; idẽ nolle. Quanq̃ Orige. quidem atq; Chry. hoc verbũ ita prorsus interpretentur, vt idem quisq; de seipso, quod de proximo suo, sentiat. Verbi gratia, Si magnum te esse putas, si bonũ. &c. talem & proximum existimes: si illum exilẽ & fragilem suspicaris, talem te quoq; recognoscas. Quod quidem dictum ab Apost. putant ad edomandam superbiam, quæ inimica est cõcordiæ, & qua maximè laborabant Romani. At forsan alia est mẽs Pauli. Nam phrasis hæc, id ipsum sentientes, potius significare vnitatem videtur sententiæ, in quam fratres debent cõuenire: quæ quidem radix est & fomentũ pacis. Etenim licet quantũ ad intellectum speculatiuũ, nihil officiat charitati, quæ est in voluntate, sententiarũ diuersitas, quæ prouenit ex vigore rationis, vti in Geometria & philosophia, tamẽ secundũ intellectũ practicum, vt in agendorũ consilijs & iudicijs, dũ Ecclesiæ, vel collegij discinduntur ingenia in diuersas sententias, facilè subsequitur animorum diuortium, quo extinguitur charitas.

Expositio.

Gal. 6.

Pacilius tristari.

Mens Pauli.

Dubitatio.

¶ Addubitare veruntamen hic quis posset. Nunquid & in cõsultationibus ipsis & cõfessionibus fratrũ & patrũ esse potest? Imò debet esse nonnunq̃ dissensio. Etenim neq; oẽs sunt eiusdẽ, vel ingenij, vel scientię, vel prudẽtiæ. Et sunt nonnunq̃ viri sancti, qui sua simplicitate à veritate declinãt, quibus nõ est cõsentiendũ. Quid ergo hic sibi vult Paul? Forsan quis facilè respõdeat, nihil aliud sibi velle, q̃ quod simus idipsum inuicẽ sentiẽtes, dũ id quod sentitur, verũ sit. At profectò excelsum ingeniũ Pauli altius euolat, dum ait: Id ipsum aliàs exposuisset se ipse dicens, Idipsum, vt verum & bonum omnes sentientes. Adde quòd cùm veritas crebrò & plurimùm lateat, parùm conduceret hoc eius documentum: nam sæpe, dum quisq; quod verum putat, sentiret, non id ipsum sentirent omnes. Instituit ergo hic Paul. (quantum iudico) nihil aliud, quàm Christianorum intentionem & propositũ, vt videlicet vnusquisq;, q̃ fieri possit maximè, intendat semper & proponat cõuenire in sensu cum fratre suo. Condemnat, inquam, illos, qui in disciplinis & consilijs, siue scripto, siue verbo, nihil magis præ se ferunt, q̃ singulares haberi, aliena scilicet, impugnare: & aliquid stabilire quod egregium, singulareq; sit, quæ quidẽ insolentia mater est schismatis. Paulinum ergo documentum est, vt quicquid in aliena sententia, veritatis, vel cerninus, vel olfacimus, probemus & elucidemus: quicquid verò suspicamur falsitatis, blandissimè ad veritatis lineas reducamus, neq; nostra retineamus mordicus, sed faciles nos præbeamus correctoribus nostris: ita enim facilè coire possumus in eundẽ sensum fidei, coalescereq; inter nos poterit sancta charitatis concordia.

Sententia salutaris Pauli

Non alta sapientes, sed humilibus cõsentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.

Diuellit deniq; ex animis nostris impedimenta, quæ obstare nobis possunt, quò minus simus vnanimiter id ipsum sentientes, quæ licet triformem habeant effigiem, in vnum tamen propemodum coincidunt. Inde enim primùm quis ægrè ac duriter alienæ fœlicitati congratulatur, miserisq; commiserescit, ac deniq; in sententiam aliorum venit, quòd altè de se sapit, ac magnis inhiat: inde nanq; reliquos despicit, indignosq; iudicat prosperis, neq; eorum calamitates pro malis ducit, atque adeò neminem talem existimat, cuius iudicio debeat auscultare. Est autẽ hæc repetitio illius, quod capite superiori dixerat, Noli

rat, Noli altũ sapere. Meritissimò enim Paul. identidem inculcat malignitatem huius vitij: non solũ quòd neophitis Romanis ex vtroq; populo conuersis curatione talis morbi opus erat, verùm quòd (vt ait Chrysost.) nihil adeò corpus Ecclesiæ scindit, atque superbia. Alta ergo sapere (quod nos hic Paul. dehortatur) vel est arduum quidpiam comminisci, vt esse videamur extra gregem, vel plurimum nobis sapientiæ tribuere: vtraque enim insolentiæ species pacem conturbat. (*Sed humilibus consentientes.*) Humilis hic (vt bene adnotauit Chrysost. & verbum ipsum græcum sonat) non eos denotat solos, qui virtute humilitatis præstant, sed eos qui humili sunt loco, seu nati, seu habiti: puta, plebeios, pauperes & abiectos. Deijcit enim superborum fastum & supercilia, adhortans eos, ne dedignentur infimis quibuscunque consentire, vbi veritatẽ agnoscunt. Ne vlla scilicet disparilitas, vel sanguinis, vel officij, vel sortis deniq;, vel conditionis obstaculo sit, quò minus sanum sensum, consilium & documentum à quocunq; proferatur, veneremur, & osculemur. Vnde quod interpres transtulit, consentientes, potest & ad verbum græcum traduci, obsecundantes & obtemperantes, quod vehementiorem hic habet significationem. (*Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.*) Quasi citationem arbitratur hanc Ambr. ab Esaia, vbi habetur, Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobisinetipsis prudentes. Et est forsan explicatio primi membri, Non alta sapientes, si accipiatur in secũdo sensu expositionis nostrę. Etẽ enim nihil magis in perniciem hominis, quàm cùm de se ipse iudicium profert. Nam amor proprius libertatem adimit, & arbitriũ rectè iudicandi, & maximè de æstimatione proprij ingenij & scientiæ. Est quippe homini, quatenus rationale est animal, is à natura infixus, tum appetitus sciendi, tum subinde amor propriæ sapientiæ, vt cum sint qui alijs in rebus cedant facilè alteri, hac verò parte vix vllum inuenias mortalium, qui seipsum penitus agnoscat, alteriue concedat. Cui vesaniæ proximũ est, vt homo plenus opinione sui, sibi ipsi arbitretur (vt ait Chry.) sufficere, neq; alius, vel ope, vel opera indigere: homini autem sic adfecto nulla inesse potest charitas in proximos. Qua igitur de causa nos contrà Deus constituit alterum alterius membra, vt nullus sit adeò sapiens, prudens, diues, sanus, potens deniq; & excelsus, qui non in eadem etiam re qua pollet, egeat alterius iuuamine & officio. Id quod summum est humanæ societatis vinculum.

Chrysost.

Esa. 5.

Hominis pernicies alta sapere.

Ephe. 4.

Nulli malum pro malo reddentes.

Præmonitis, quę ad beneuolentiã & cõcordiam attinẽt, prosequitur de beneficentia erga eosdẽ inimicos dicere. Primùm hoc autem membrũ, licet ea generalitate ab aliquo posset audiri, vt formam præferat consilij: existimo tamen, verbis legitimè perpensis, & libratis, vi pollere præcepti. Etenim in primis neq; inhibet hic Pau. neq; verò consulit publicæ potestati, ne malefactoribus rependat supplicium pro crimine: hoc enim si formaliter (vt cum philosophis loquamur) verba accipiantur, non est, reddere malum pro malo, sed bono iustitiæ vindicare malum, refarcireq; acceptum damnum. Sed neq; præcipit priuatis personis iniuriã passis, vt quod acceperũt detrimentum, remittant: licet nonnunquam cadere id posset sub consilium. Nam ius habẽt, quininò obligantur nonnunquam illi, qui, vel honore, vel bonis expoliati sunt, illa repetere, maximè vbi eis, vel pro sua familia, vel pro Repub. indigent (dummodò id ordine iuris faciant) quoniã neq; hoc est, reddere malum pro malo, sed recuperare sublatũ bonũ. At verò tunc prorsus quis reddit malum pro malo (quod prohibitione hac Paulina cauetur) quando inimico suo, à quo lacessitus est, damnum dat, siue in bonis, siue in fama, vel honore, quod vel non est necessarium ad restituendum sibi amissum bonum, vel id non facit ordine iuris. Vti si quis palma percussus, percussorem repercutiat: vel qui in bonis læsus est, honorem alterius lædat: vel quoniã quis falsum testimonium in me dixit, falsum egovicissim reijcio aduersus illum: vel si postquam mihi iam plenè satisfactum est, nocere offensori adhuc persisto. Quæ quidem omnes retaliationes ex odio proficiscuntur, peccatoq; sunt adeo iniustitiæ aduersus hãc Pauli præceptionem. Quamobrem absq; vlla exceptione amici, vel inimici, Christiani, Iudæi, vel Pagani, nulli reddendum est malum pro malo. Tametsi quantùm ad satisfactionem, recompensatio fieri possit inter datum, acceptumq; detrimentum. Posset autem audiri hoc, tanquam consilium, si reddere malum vsq; ad illud extendas, quod est, priuatio beneficentiæ: vt si quis beneficijs adfectus, iniurius esset in suum benefactorem: subtrahere tunc quidem benefactori liceret.

De beneficentia.

Prouidentes

Prouidentes bona, nõ tantùm corã Deo, sed etiam corã omnibus hominibus, si fieri potest.

In exemplaribus Græcis quæ modò extant, non sunt hæc verba, Non solùm coram Deo, sed etiam, sed hæc prorsus, Prouidentes bona coram omnibus hominibus. Dubium autem est, an desint Græcis, adiecta ne sint Latinis. Nam Græci interpretes illa non legunt, legit ea tamen Ambro. in textu, interpretaturq; in commento. Et Hieron. in epistola de vitando suspecto contubernio, & alij Latini. Et quanuis, licet non essent verba Pauli, manifestum sit, subintelligenda esse, est tamẽ verisimile, non fuisse ab illo prætermissa: quoniam non admonuisset Romanos, vt coram hominibus prouiderent bona, quin præmonuisset, vt cum primis Deo studerẽt placere: siquidem vbi vtrunq; obseruari non potest, potius permittere debemus, vt homines scandalum accipiant de opere nostro, quàm vel minimum faciamus opus, quod Deo displiceat. Vnde non absq; optima ratione, particula illa, si fieri potest, ab aliquibus adsuitur his præcedentibus verbis: quorum nos ideo lectionem sequimur. Nam cũ perdifficile sit, Deo semper, hominibusq; omnibus placere, ait, quòd si fieri potest, non solùm corã Deo, sed corã omnibus hominibus prouideamus bona. Et quanuis parùm videatur congruere superiori clausulę, congruit tamen. Hortatur enim nos, vt non modo nulli reddamus malum pro malo, sed vt illis qui nos iniuria lacessunt, rependamus amicorum officia. Quanq; græcè accusatiuus ille pluralis, τὰ καλά, vim habere consueuit aduerbij, bene, ob idq; alij legunt, bene prouideamus. Quod si aliquando petenda est nobis vindicta, admonemur hic, vt ea prudẽtia id faciamus, vt nemini esse possimus offendiculo. Instruimur deniq; talibus semper actiones nostras circunstantijs vestiri, vt dignæ sint apud omnes commendatione & laude. At verò bene obseruauit Orige. non exhortari nos Paulum, vt prouideamus placere hominibus, quasi hunc præstituentes finem actionibus nostris, cùm ipse contrà ad Gal. confiteatur, quòd si hominibus placere vellet Christi seruus non esset, sed commonefacit vt bona prouideamus coram hominibus ad gloriam Dei: iuxta illud, Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.

Orig. *Gal.1.* *Matth.5.*

Quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.

Alij sunt qui particulam, si fieri potest, cũ hac præsenti oratione coordiuntur, videlicet, Si fieri potest quod in vobis est. Sed profectò aptius cohæret (vt diximus) superiori: non solùm propter rationem à nobis allatam, sed quia hic redundare videtur. Satis enim est dicere, Quod in vobis est. Hoc nanq; certũ est fieri posse, vt quantum in nobis sit, seruemus pacem: ob idq; nihil opus erat illud adijcere. Tametsi parũ referat, alterutriparti adiaceat. Ait autem, Quod in vobis est, hoc est, quantum in vobis est, propterea quòd cùm pax ab vtraq; parte dependeat, nõ semper in nostra est facultate. Instituimur ergo, vt nemini vel causam præbeamus, vel ansam, seu belli, seu litis: neq; vllum, quod in nobis sit, prætermittamus officium ad afferendam retinendamq; pacem. Hac enim ratione iuxta verba Psal. consequi possumus, vt, etiam cũ his qui oderunt pacem, simus pacifici. Quod si quis fortè odio nos habeat gratis, bello nos, inquam, per iniuriam petat, aut lite molestet, tunc secundum verbum Christi pax nostra reuertetur ad nos. Neq; verò priuamur per hanc exhortationem Pauli iure defendendi nos. Quanquam salutare consilium sit, idq; Christianis cùm primis, vt si quis voluerit nobiscum contendere in iudicio, & tunicam nostram tollere, dimittamus ei & pallium, ad redimendum tempus: atq; hoc quàm maximè ad declinanda, propellendaq; publica bella, quæ, vt nos longa experimenta malo nostro docuerunt, neq; geri neq; patrari possunt, sine illis incommodis ac detrimentis, cladibus ac pestibus, quibus in Christianorum perniciem esse nequeũt acerbiora. Nam vt agrorum populationes, compilatasq; villas, incendia vrbium, adulteria, stupra, innocentium strages, filios patribus, virisq; matres orbatas, euersas aras, sacra prophanaq; omnia diruta, aliaq; id genus violata iura fleamus, quæ fari horret animus, nullum post se bellum, vbi gestum est, virtutis, pietatisve, aut Christianæ religionis vestigiũ relinquit: sed siluescere illic videas, efferariq; protinus humanos animos. In vna quidem fidei ac religionis causa, vbi aliud nullum remediũ tentandum restat, pium, sanctumq; est bellũ: in cæteris autem, vt non in eorum opinionẽ inclino, qui nullatenus fas esse autumãt, vt bellis reges se suaq; iura defendãt, illatasq; propulsent

Psal.119 *Matth.10.* *Matth.5.* *Deportatio à suscipendo bello.*

pulsent iniurias, tamen non dubito, quin sit prius summa adhibenda Christiano principi cura & solertia explorandi examinandiq;, an iustam habeat causam suscipiendi bellum, tantum abest, vt temerè debeat inferre. Est enim quàm rarissimus casus, in quo nõ vtraq; pars est in culpa, & vix vllus, in quo illa quæ iustior est, non sit in dubio. Ecquis autẽ Christianus, dubia causa, in tantum se se malorum barathrum ingurgitet, de quibus est Deo responsurus in die iræ? Sed quid ego verba prodigo, alia instructus esse deberet eloquentia, vel alio certè diuinitus spiritu donatus, qui monarchis potens esset persuadere, vt hanc rabidam bellandi insaniã, pestilentissimamq; furiam, & immanissimam pestem suis, imò Christi populis cauerent: vel his maximè temporibus, dum tam est inter Christianos pax necessaria ad erigendam fidem, Ecclesiæq; religionem, quam, tum alia nostra peccata, tum bella quoq; prostrauere.

Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim, Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus.

Si, defendentes, secundum suam publicam significationem in præsentiarum vsurparetur, non præ se ferrent verba hæc vigorem præcepti. Suppetit nanque vnicuiq; ius priuata authoritate, si bona id fide faciat, vim vi repellendi, tutandiq; se, honoremq; suum & bona: quin etiam suos. Imò Apostolus quoq; procurauit se defendere à coniuratione Iudæorum per milites Tribuni. Sed esset nonnunquã forsan cuipiam consilium, idq; perrarum, non se defendere: iuxta illud, Si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei & alteram: quod quidem in præparatione animi obseruandum est, vt executioni mandetur, dum est necessarium. Nam Christus alapa percussus, quia id necessarium non erat, non parauit alteram maxillam, sed, Si malè, inquit, loquutus sum, testimonium perhibe de malo: sin autem bene, cur me cædis? Vbi autem opus fuit, non solum faciem, verũ corpus exhibuit cruci. At verò liquidum est, defendentes, nõ accipi in præsentia, nisi pro eo, quod est, vindicantes, id enim prorsus significat participium græcum ἀμυνόμενοι. Idq; confirmatur ex subiuncto verbo, sed date locum iræ, defensio quippe absq; vitio iræ fieri potest, vindicatio autem minimè, priuata authoritate. Sed confirmatur euidentius ex supposito testimonio, Mihi vindictam. Quod quidem nomen græcum, ἀμύνεσθαι, ab eodem verbo cadit. Itaq; textus est, Non vos vindicantes charissimi, scriptum enim est, Mihi vindictam. Hoc autem inter vindictam & defensionem interest, quòd defensio fit in ipso aggressu ad cauendam propulsandamq; oblatam iniuriam: vindicatio autem est repensio ac retaliatio post iniuriam acceptam. Non est autem cur acri censura insimuletur interpres, q; transtulerit, defendentes, nam solet etiã hoc verbum nonnunquam in scripturis pro eo accipi, quod est, vindicare, vt quidam optimè adnotarunt in Apocalypsi. Nam quod vulgata lectio habet, Vsquequo non vindicas sanguinem nostrum, in Ecclesijs canitur, Vsquequo non defendis. Et legitur de Nabuchodonosor, quòd iurauit defendere se de regionibus illis, quę repulerant nuncios suos. Et cap. quòd factum est verbum in domo eius, vt defenderet se, id est, vt vlisceretur, vindicaretq; se de accepta iniuria. Neq; vero Pau. simpliciter inhibet vindictam: nam licet cuicunq; vindicare se per legem & publicam potestatem: sed prudenter ait, Non vosmetipsos, hoc est, manu vestra defendentes, id est, vindicantes charissimi. Adiecit enim suauè hoc charitatis nomen, vt præceptionem edulcaret, quæ huiusmodi sensui amara videri poterat. Quorsum exhortari? hæc Pauli authoritatem habet præcepti, & eiusdem omnino præcepti, quo supra iusserat, ne cui redderemus malum pro malo. Idem enim est prorsus odium, idemq; crimẽ post acceptam damnum vel iniuriam, vindicare se hominẽ proprio brachio, quod, reddere malam pro malo: quod quia fieri non potest absq; odio & ira, subdit. (*Sed date locum iræ.*) Et possumus hoc quidem de triplici ira interpretari. Primum de ira ipsius iniuria affecti, sanè qui cum vltione abstinet, locũ dat, id est, cedit propriæ iræ, deferuereq; eam, abireq; sinit. Et hic est planus sensus, cui consonat vltimum verbum capitali, Noli vinci à malo. Qui enim iræ non parcit, ab eadem vincitur. Orige. autẽ & ad iram hoc refert illius, qui iniuriã irrogat: quippe cui iræ, ille qui læsus est, locum dat, vt transeat. Cùm enim quis videt sibi nõ resistì, tunc lenitate alterius confusus, remittit, deponitq; irã. Veruntamen & idem quoq; Orig. & Chry. & Theo. iram etiã hic Dei meditantur. Etenim cùm quis nõ vlciscitur se se, sed irã abstergit propriam, relinquit lo-

Affl.23. *Matth.5.* *Ioan.18.* *Differt inter vindictã & defensionẽ.* *Habet vim præcepti.* *Triplex ira.* *Origen.*

quit locum irę Dei, qui est Deus vltionum, vt de ira iudicet sumatq; suppliciũ. Quod quidem interpretamẽtum eliciunt ex subiuncta authoritate. (*Scriptum est enim, Mihi vindictam, ego retribuam.*) Quasi dicat, Date locum iræ illius, cui cõpetit propriè vindicta. Tametsi nihilò incongruentius coaptabitur testimoniũ hoc primæ expositioni: nam propterea debet quis dare locum proprię iræ, quòd proprium Dei munus est vindicare, atque eorum quos ipse instituit iustitiæ ministros. Quam ob causam, qui propria se potestate vlciscitur, & sibi malus est, dum peccat, & alteri iniquus, quia propria eũ lædit authoritate, imò hac ratione iniquior, q̃ in se expertus est, q̃ sit atrox malum, iniuriam pati, quod forsan nõ fuerat expertus, qui prior iniuriã fecerat. Et est præterea in Deum iniurias: non solũ, q̃ in ipsum delinquit, sed quòd ipsius officium & authoritatẽ sibi vsurpat publicorumq; iudicũ, quos ipse vindices iustitiæ constituit. Elogium hoc est in cantico Mosis, vbi, vindictam, non est in accusatiuo, sed in casu nominandi. Mea est vltio, & ego retribuam in tempore. In quo etiam casu est hoc loco græcè. Legentibus autem, vindictam, ex verbo, date, supplendum est aliud, puta, reseruate, vel quid simile. (*Dicit dominus.*) Hoc non expressum est apud Mosen in Deut. sed quoniam verba sunt illa Dei, adiecit hoc Paul. vt maius esset authoramentum ac pondus testimonij. ¶ Verum enimuerò respondere hoc loco operæpreciũ duxerim, si qui sunt forsan reclamãtes, cur his qui iniurijs lacerati sunt, non liceat iniuriam ab se reuellere, parem in hostem reijciendo. Hoc enim potissimũ ius sibi arrogãt nobiles, quibus vix diffuadendo persuadeas, quin liceat acceptam iniuriam proprio marte vindicare: nam aliàs existimant honori suo nõ fore satis cõsultum. Quinimò blasphemos hac parte audias, qui dicãt, Deũ nõ licitè potuisse eos priuare hoc iure protegendi honorẽ suũ. At est nihilò minus nõ solũ diuino iure, sed ratione optima naturali sic sanctissimè prouisum, prospectumq; humano generi, vt iniuriam, anteq̃ accipias, propulsare tibi liceat, sicuti vna quæq; res resistit suo contrario: quoniam nõ vbiq; præsto est authoritas publica, quę possit aggressores arcere: sed vbi iam accepta est iniuria, hoc etiam est consultissimũ, vt illam persequi non liceat, nisi per certos, eosdemq; publicos ministros. Primùm, quia executio iustitiæ vim exigit coercendi, quæ non esse semper potest in priuata persona: ob idq; si vltio priuato iure facienda esset, non æqua paretur omnibus iustitia: nam potentes vlciscerentur se: debiles verò ac tenues minimè. Præterea crudeles ac truces homines vindictam sumerent, mansueti autem facilè remitterent, & sic mali impunè peccarent in perniciem bonorum. Adde, quòd si cuiuis licitum esset, arbitratu suo iniuriam compensare, cùm nullus sit æquus iudex in propria causa, pro minimo accepto damno maximũ redderet: idq; pars rursus læsa resarcire procuraret: & sic omnia susq; deq; pertraherentur: neq; vlla posset cõstare pax. Igitur si vis Deum pro tanto beneficio (vti decet) diligere, non solùm consideres, quod te prohibuit vindictam tuo nutu de alio sumere, sed quòd alios vniuersos coercuit, ne de te ipsi sumerent, cùm delinqueres: tunc etenim certò perpendes, quàm fuerit lex sancta. Ad nobiles autem vt descendamus, in quorum gratiam, hanc fecimus digressionẽ, non vetuit eos Deus, iacturam honoris resicere, sed ordinem in bonum suum ipsorum illis præscripsit. Hoc autem attentissimè considerandum illis esset, quòd cùm honos præmium sit virtutis, nullum est ius defendendi honorem, nisi vbi propugnatur virtus: cuius virtutis patrocinium potissimùm nobilitati incumbit. Cùm ergo facultate propria pœnas ab inimico deposcere, non sit virtus, (vt ratione iam monstratũ est) fit, vt neq; legitimè ratione illa defendatur honor. Sed aiunt, saltem duello, quod principis authoritate initur, id facere licet. Prolixam quidem disputationem duelli angustia huc commentariorum non admittit, sed vt gratis duella, quæ nusquam licita sunt, cõcederemus nobilibus, qua nunc tamen temeritate permittuntur, nullo colore fucari possunt. Prima nanq; conditio antiqui duelli erat, vt crimen, de quo decertaretur, dignum esset morte, si comprobari posset: deinde quòd ita esset occultum, vt non posset per publicam authoritatem cõperiri. Vt si quis alterius dictum negaret ac refutaret in re occulta, quæ capitalis esset: modò autem eò absurditatis peruentum est, vt licet crimen palàm sit, cognosciuè legitimè à iudice possit, publicoq; iudicio puniri, nihilò minus contra omne ius conceditur, duello id decerni. Præterea in quauis leuissima re quis alteri dicat, Mentiris, libertum est iam alteri, iinò teneatur, vt aiunt, secundum ius nobilitatis in duellum eum euocare: quo profectò nihil pugnatius nobilitati contradicit. Nam etsi, conuitium, illud sit, est tamen leue, cui prin-

Deut.32.

Dubitatio.

De nobilitatis iure.

Cur nõ sibi citè vindicta priuata authoritate.

De nobilibus.

Quaratione defendendus est honor.

De duello.

ceps non posset decernere capitale supplicium: pro culpa autem, de qua authoritas publica non posset exigere supplicium capitis, etiam si esset publica, nulla est virtus, imò summa est iniuria, offerre intentareq; delinquenti mortem: si autem non est virtus, profectò neq; est honos, sed maximum nobilitatis dedecus. Nihil enim ex diametro magis cum nobilitate pugnat, quàm iniuriam facere: quòd si virtus non est, duellum offerre, fit porrò, vt neq; suscipere: atq; adeò si in vno non est honos, neq; in altero est, nisi dedecus. Hæc autem adeò sunt manifesta, vt respõdere aliter nequeant, q̃ quòd alia sit habenda ratio secundum Euangelium, alia verò secundum nobilitatis morem: quo quid dici potest maiori cũ blasphemia & absurditate? Etenim cùm nobilitas, decus sit & splendor Reipub. quæ nam quæso iura consonare magis debẽt Euangelio, naturaliq; æquitati, quàm leges nobilitatis? Quòd si nobilitas cum Euangelio non cõsentiret, nihil habendum esset in Christiana Repub. vilius abiectiusq;. Sed redeamus ad textum.

Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.

Dixerat benedicendum esse inimicis: sed ne quis putaret in officio oris sistendam fore charitatem, adiecit partes ambas beneficentiæ, videlicet, non solùm nulli reddendum malum pro malo, verùm & benefaciendum esse inimicis: iuxta præceptum Christi, Benefacite his qui vos oderunt, vt sitis filij patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Et videtur Paul. totam hanc authoritatem ex Prouerb. desumpsisse. Vbi legitur, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere: prunas enim congregabis super caput eius, & dominus reddet tibi. Cuius præcepti vis & forma solùm ad tempus necessitatis extenditur. Vbi enim, seu extrema, seu graui necessitate inimicus perurgetur, tenemur ei suppeditare necessaria ad vitam. Extra illos autem casus non est, nisi consilium (vt supra expositum est) & propterea tantùm meminit cibi & potus, qui sunt ad vitæ necessaria. (*Hoc enim faciens, carbones ignis cõgeres super caput eius.*) De hisce quidem carbonibus bina circunfertur tum Origenis, tum aliorum enarratorum interpretatio: nam carbones ignis in malam inq; bonã partẽ vsurpantur in scriptura. Sunt enim carbones, qui maiorem vim ignis retinent, atq; adeò vehementius exurunt, quàm flamma: quibus ideo significantur supplicia damnatorum: iuxta illud, Carbones succensi sunt ab eo. Et, Cadent super eos carbones. Vnde secundum priorẽ expositionem, quæ Chrysostomo nimiùm probatur, videtur hic Paul. alludere ad illud superius verbum, Mihi vindictam, quasi respondeat his, quibus iussit, vt darent locum iræ, reclamantibus, cur debeant inimici impunè fecisse eis iniuriam. Ait scilicet, vestrum est benefacere illis: nam isto modo si non resipuerint, cumulatior erit Deo causa succendendi carbones in illos. Non quòd Paul. illos admoneat, vt tale, dum benefaciunt, habeant propositum & finem: esset enim hoc contra charitatem, sed quòd hoc dicat, quasi per modum prophetiæ, & prænunciationis futuri iudicij. Congruentior autem expositio est, vt, carbones, in bonam partem intelligamus: cõgruentior, inquam, non solùm Paulino pectori, verum & verbis eius. Non enim admoneret nos ad officia charitatis, nisi propter bonum, ipsorum etiam inimicorum, quos tali arte subdit statim vincendos esse à nobis in bono. Maximè cum à Salomone adiectũ sit. Et dominus reddet tibi. Edocet ergo quòd hac benefacendi ratione carbones charitatis congeremus super caput inimici. Ait, super caput, quia inde totũ corpus gubernatur. Est ergo sensus, quòd charitate mentẽ eius inflammabimus, vt intentionem, & sibi inde officia erga nos mutet. Nam etsi saxeus ferreusq; esset quis ad beneuolentiam, nõ posset amore præuentus, & ab illo maximè, cui causam potius odiendi dedit, non emolliri & liquefieri, vt veluti carbones ignem, ita deinde perpetuò conseruet charitatem aduersus eiusmodi suum benefactorem.

Psal.17. ℣.139.

Matth.5.

Prouerb.25.

Carbones ignis.

Noli vinci à malo. Sed vince in bono malum.

Egregia est explicatio conclusioq; omniũ quæ de beneuolentia, beneficentiaq; erga inimicos disseruit. Videns enim adeò esse innatum hominibus à natura appetitum victoriæ, vt nemini possit persuaderi, non esse bonum vincere inimicum, id quod omnium naturam conari experimur, ait, Non contendi tibi hactenus persuadere, ne vincere procures, sed hoc tantùm, ne à malo sinas te vinci, quod turpissimũ est: coneris autem vt malũ bono

bono vincas, quod est pulcherrimum. Speciosa enim est antithesis, inter vinci à malo, & vincere in bono malum. Hoc veruntamen quod ait, bonum & malum, non vno duntaxat modo possumus intelligere. Etenim si dum qui iniuria adficitur, tunc ira percitus in hostem resurgit, quanto feruentius in ipsum vel conuitijs debacchatur, vel inflammatur cæde, tanto peius turpiusq; succumbit furori & iræ, quæ illum, veluti bestiam calcaribus stimulat. Neq; verò ab illo solo malo, sed à dæmone ipso superatur: qui nimirum hoc fine spiritũ furoris immiserat in cor illius, per quem iniuriam conflauit, vt ambos hostes eodem crimine conuolueret. Quocirca neq; solummodo tu, qui bonus eras, à malo iræ, maloq; dæmone victus es, verùm spiritus Christi, qui te, dũ Christi eras membrum, agebat, extinctus per te est. Atq; huius te admonet Paul. Vbi ait, Noli vinci à malo. Sed tamen vbi ab ira abstines, aggressoremq; despicis, mansuetudine tua & magnanimitate, quæ bonum est virtutis, multa mala debellas. Iram quippè propriã in te primùm interficis: mox hostem tuũ rubore perfundis & pudore: atq; adeò spiritus in te Christi spiritum Sathanę deuictum tibi tradit, triumphosq; ac palmam defert, trophæaq; statuit triumphanti.

CAP. XIII.

OMNIS anima potestatibus sublimioribus subdita sit.

In his quinq; postremis capitulis (vti dictum est) tractat Apost. de vsu gratiæ. Postquàm ergo in superiore præmonuit, quemadmodum se homo habere debeat in ordine ad Deum, informans videlicet vniuersos Christianos, veluti vnius corporis membra, quemadmodum Deo debeant inseruire, dona illa & munera inferioribus dispensando, quę ab ipso ad publicam vtilitatem receperunt, hoc iam capite instruere nos incipit, quales nos debeamus exhibere proximis. Tres igitur sunt partes huius capituli. In priori nanq; agit de obedientia, quam populus debet maioribus, præfectisq; suis. In secunda verò quæ incipit, Nemini quicquam debeatis, prosequitur de iustitia dicere, quæ est inter pares. In tertia deniq; ab illo verbo, Et hoc

Diuisio capituli.

scientes, tandem concludit, quemadmodum se quisq;, suosq; mores componere debeat. Vt cùm in superiori capite ordinem elucidauerit superiorum ad inferiores, tres hic alios respectus hominis constituat, scilicet ad superiorem, ad æqualem, & ad seipsum. Et quia obedientia, initium est & caput totius disciplinæ, quę in moribus instituendis posita est, inde exorditur. Atqui subnotare forsan, refutareq; hic proposuit Paul. hęresim illam Gaulonitarum, de qua lib. 18. meminit Iosephus à Iuda quodam Gaulonita oborta, qui negabat censum & obedientiam deberi Cæsari, aut prophanis vllis principibus à Iudæis propter libertatem legis, quam à Deo receperãt: cui idcirco soli aiebat, eos esse subiectos. Ob quem errorem Pharisæi conuenerunt Christum, sciscitantes, an liceret censum dare Cęsari. Atq; inde fortasse error idem serpere perrexerat in Christianorum Ecclesiam, ob libertatem euangelicam: iuxta illud, Si filius vos liberauit, verè liberi eritis. Et alibi significauit Iesus Petro, liberos esse filios à solutione didrachmatis: licet ad vitandum scandalum pręceperit illud exolui. Error hic veruntamẽ inde vel maximè cõuincitur, quòd fides nostra naturalem iustitiæ ordinem non subuertit, sed perfecit: est autem naturalis ordo, vt subditi sint inferiores superioribus magistratibus: nam hæc mortalis vita aliter tranigi, gubernariq; nequit. Vnde etsi Christus animas nobis liberauerit à seruitute peccati: (vt patet ex verborum contextu Ioan. 8. & supra hic cap. 8. Lex spiritus in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis) corpora tamen semper manent defectibus molestijsq; carnis subdita: secundum autem corpus, homo subditur homini: postquam autem Christus tradiderit regnum Deo & patri, tunc euacuabit omnem principatum & potestatem, quibus opus iam tunc non erit, vbi corpus fuerit liberũ à seruitute mortis huius. Igitur cùm Paul. cap. 8. multa de Christiana libertate dixisset, necessarium hic duxit, erudire Christianos, ne inde in errorem laberentur nimiæ libertatis. (*Omnis anima.*) Hebræorum more, hominẽ appellat animam, secundum illud, Delebitur anima illa de populo suo. Quanquã non abs re Orige. adnotauerit, dixisse, animam, ad differentiam spiritus: nam quandiu domino cõiuncti sumus, vnus spiritus sumus cum illo, atq; illa ratione illi soli subditi. Anima autem dicitur per respectũ ad corpus, quod actuat: secundum quam rationem subiectus est homini

Hęresis Gaulonitarum. *Cap. 1. & 2.*

Matth. 22.

Ioan. 8.

Matth. 17.

1. Corin. 15.

Gene. 17.

mini homo. Et dixit propterea forsan, anima quę humana intelligitur, ad significandũ nõ tanq; brutas nos pecudes debere obedire, sed ratione & prudẽtia, quæ viget in anima: neq; ad oculum seruientes, sed ex animo & voluntate. Dicitq;, omnis, vt neminẽ excipiat, nec sacerdotes, (vt ait Chrys.) neq; monachos, neq; seculares, neq; verò apostolos, neq; euãgelistas, neq; prophetas: suum enim quisq; habet prelatũ. Per hanc ergo sententiam illa Begardorum hęresis proscribitur, qui aiebant, eò perfectionis posse hominem peruenire, vt nemini iam sit subditus. Nõ est hic tamen disputandi locus, an Ecclesiastici, exempti sint à secularibus aliquo iure: neq; verò decernẽdi, an Papa, seu Cõciliũ superiorẽ habeãt, nec ne: sed hoc tantũ credendi, quòd lege cõmuni omnis anima sit sub potestate aliqua humana. De hac. n. potestate loquitur hic Paul. non quæ in domino Deo est, sed quæ à domino Deo est. (*Potestatibus sublimioribus.*) In Græco non est comparatiuum nomen, sed participium, ὑπερεχούσαις, præcellentibus. Et ita illud interpres ipse vertit Petri, tanquã pręcellenti, sed idem pollet, sublimioribus. Nam, ὑπερέχειν, comparationis quoq; præpositio est. Et quãuis ad Titum, non dixerit, nisi, Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, adiecit hic tamen, sublimioribus, pro eo quòd est, legitimis, & iure creatis: vt excluderet illegitimos & tyrannos, qui per iniuriam præsunt. Et præterea id forsan apposuit, ad denotandum rationem, qua debent subditi obedire magistratibus: quę quidem fundatur in iure publicæ authoritatis. Quocirca licet prelat⁹ aut princeps, inferior sit, vel scientia, vel virtute, parendum illi nihilò minus est, quatenus sublimiori. Id quòd generalius explicatiusq; est apud Petrũ, Subditi estote in omni timore dominis nõ tantũ bonis & modestis, sed etiam discolis. Vbi & infideles ipsos subindicauit, quibus, si sint aliàs legitimi, saluaq; id religione fieri potest, tenentur etiam Christiani parere: contrà quã in ortu Ecclesiæ, opinabantur nõnulli Christiani. (*Subdita sit.*) Vt scilicet dicto sit audiẽs per omnia: iuxta illud, Obedite per omnia dominis carnalibus. Intelligitur autẽ (nisi aliquid iusserit contrà q̃ fas est, & religio) nam tunc, Obedire oportet Deo, magis q̃ hoibus.

Ephe. 6.

Begardorum hęresis.

1. Pet. 2.

Tit. 3.

1. Pet. 2.

Col. 3.

Act. 5.

Nõ est enim potestas nisi à Deo quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.

Subdit rationes plures præceptionis propositæ. Sex nanq; elicere possum⁹. Prima sumitur à causa efficiente, parendũ scilicet esse potestatibus, quia nulla est potestas, nisi à domino Deo, cui subdita est omnis creatura. Secunda deducitur à bono ordinis: cùm enim bonum vniuscuiusq; rei sit, suum tenere ordinem, & potestates quæ à Deo sunt, ordinatæ sint, cõdecens est, vt vnusquisq; obtemperet potestati. Et tertia colligitur à terrore culpæ. Qui enim resistit potestati, ille resistit Deo: à cuius obediẽtia resilire peccatũ est. At verò quanuis si membratim textũ hunc legas, tres illas possis rationes discernere: vnicum tamẽ syllogismum extruere videtur hic Paul. quo illis forsan respondet, qui conqueri possent apud ipsum, cur cùm regno cęlorum essent adscripti per obedientiam Christi, eosdem ipse vellet subiicere humanis potestatibus. Ratiocinatur ergo sic, Nulla est potestas nisi à Deo, potestates autem, quæ à Deo sunt, ordinatæ sunt (duplici scilicet ordine, tã inter se vt aliæ sint aliis subordinatę, q̃ in ordine ad ipsum Deũ, vt scilicet oẽs voluntati eⁱ seruiãt) ergo quicunq; potestati humanæ resistit, ordinationi Dei resistit. Vnde fit consequens, vt quo iure teneamur subdi Deo, teneamur subdi hominibus. (*Nam est potestas nisi à Deo.*) Vide quò euaserit pertinax illa Lutheranorum vesania, quòd Deus sit causa peccati. Putant enim vsq; adeò hoc certum esse, vt quomodocunq;, vel iure, vel iniuria fuerit quis in potestatem & magistratum, siue ad scitus, siue intrusus, parendum illi sit, quoniã siue bonus in bonũ populi, siue malus in pœnam ciusdẽ, vterq;, aiunt, est institutus à Deo, cui ideo obtemperare tenemur. Vnde Bucer. super hunc locum, Cùm quęritur, inquit, cui parendum, non est spectãdum, qualis sit qui potestatem exercet, nec quo iure, vel iniuria quis potestatem inuaserit, qua verò ratione eã administret, sed tãtum, si potestatem habeat. Si enim quis potestate pollet, iã indubitatũ est, illum à Deo eam potestatem accepisse: vnde fine omni exceptiõe illi te permittas oportet, & pareas ex animo, sed secundum Deum. Hęc ille. Ecquid autem potest incredibilius execrabiliusq; proferri, quàm quòd qui per apertam vel tyrannidem, vel seditionem, vel vim aliam, vel nefas, principatum inuasit, ille fuerit nutu & voluntate Dei assumptus, illiq; sit pręcepto Dei obtemperandum. Tunc pro

Sex rationes

Bucerus.

fectò verùm esset, ius esse in armis. At talis est istorum constantia. Ex vna parte negant vicario Christi obedientiam, & ex altera iubent cuicunq; tyranno obsequendum. Sed non est, cur hic nos isti demorentur. Quantũ autem ad hunc locũ attinet, quãuis potestas pro potente non nunquam vsurpetur, hic tamen nõ asserit Paul. Quòd omnis potẽs, hoc est, omnis præfectus, aut princeps sit à Deo institu⁹, sed quòd omnis potestas per abstractionem à quauis persona, est à dominoDeo.

Nota regulã Quicquid enim de Deo & nobis dicitur, ab ipso, tanquam à primo fonte in nos deriuatur, putà, omnis substantia, sapientia, & vir-

Ephe.3. tus, &c. iuxta illud, Ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur. Et ideo ab eo est omnis potestas, ordo, & Hierarchia: vt ius mariti in vxorẽ, patris in filium, regis in regnum, &c. Assumptio autem & vsus potestatis, vbi legitimè fiũt, tũc sunt à Deo, siue immediatè, sicuti Saul, & Dauid, quos ipse creauit: siue per impresionem naturalis luminis, quo illustratæ Respublicæ regem creant, vel alios magistratus. Quando verò per nefas quis surripit dominatũ, vt illi qui aiunt

Amos.6. apud Amos, Nunquid in fortitudine nostra assumpsim⁹ nobis cornua: tũc absit blasphemia, vt dicamus, Deum esse authorem: conqueritur enim per Oseam, Ipsi regnauerunt

Ose.8. & non ex me: principes extiterunt & nõ cognoui. De quo cap. 10. super verbo, Quomodo prædicabunt, nisi mittantur, plura scripsimus. Tametsi hoc fatendũ sit, quòd sicuti cætera peccata, ita & tyrãnos, corruptosq; principes & antistites permittat sæpè & sæpius Deus ad vindictam scelerum populi: secundum illud, Qui regnare fecit hominem hypo

Tob.34. critam propter peccata populi. Et, Dedi eis

Ose.13. regem in ira mea. Sicuti & diabolo (vt August. in lib. de nat. boni disserit) permisit potestatem tendandi Iob, & colaphizandi Paulum, nihilò minus pro iniqua ipsorum principum voluntate nocendi, mittentur in ignem æternum cum diabolo & angelis eius, Idem censendum est & de potestatis vsu: quandiu enim iuxta præscripta legis qs imperat, Deo id faciat authore: secundum illud, Per me re-

Prouer.8. ges regnant: peruersus autem vsus non est à Deo: aliàs conuentus ille regũ, de quo est in Psalmo, Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduersus dominum, ope quoq; & opera Dei fuisset celebratus: quod ingẽs esset blasphemia, si affirmaretur. Hoc autem non est in præsentiarum silendũ, quòd non quilibet principis aut prælati abusus, facultatem faciet subditis detrectandi illi obedientiam: sed vbi esset aperta, vel tyrannis, vel iniquitas. Hinc fit, vt neq; potentia ad peccandum à domino Deo sit, nisi naturalẽ intellexeris, vt oculum, vel manum: neq; potestas hostis ad irrogandam iniuriã, cui ideo obsecundare non debemus, sed obsistere. Neq; vtiq; quẽuis alia iniqua potẽtia. (*Quæ autem sunt a Deo, ordinata sunt.*) Textus Græcus sic habet, Quæ autem sunt potestates à Deo, ordinatæ sunt. Et sententia quidem eadẽ omnino est, nisi quòd translatio veteris interpretis, paulò rem profert generalius. Et forsan ipse ita legit ĩ neutro genere, suppressò nomine, potestates. Sed quantum ad comma, citra controuersiam, figendum est post ablatiuũ, à Deo. Nam si illud prẽponas, tunc frigida restat oratio, videlicet, Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Et præterea non cohæret proximè prẽcedenti: cùm enim secundũ virtutem dixisset, omnem potestatem esse à Deo, subdit, ea autẽ quæcunq; à Deo procedunt, ordinatè procedere, (*Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.*) Hoc iam expositum est, sed caue à quorundam errore, qui ex his verbis Pauli colligunt, nullam esse proprie legem humanam, neq; vim vllam esse in homine obligandi sub peccato mortali, sed legem ipsam humanam esse à Deo, cui resistit, qui potestati resistit. Isti enim non videẽ quomodò aliud sit, Deum ipsum legem per se immediatè ponere, sicuti legem tulit antiquo populo, quam, Mosi promulgandam dedit, & Christus nobis: quẽ ideo dicitur lex diuina, aliud verò, potestatem dare hominibus, per quam ipsi leges ferãt humanas, quæ vim habent obligandi sub peccato mortali, etiam si latè sint à principib⁹ secularibus propter facultatem, quẽ ipsis est diuinitus collata. Vnde quãdo hic dicit Paul. quod, qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit, nõ ait, quòd qui legi hominis resistit, legi tunc Dei resistit: quasi eadem sit lex humana & diuina, sed quòd ordinationi Dei resistit, qui scilicet potestates humanas & inter seipsas, & ad seipsum ordinatas esse voluit.

Qui autem resistunt, ipsi sibi dã nationem acquirunt: nam principes non sunt timori boni operis, sed mali.

Subdit rationẽ quartam (si sic diuidere iuuat)

uat) à terrore pœnę. Qui enim amore filiali seruiunt, metu culpæ sunt maioribus obediẽtes: quę culpa committitur, dum resistitur ordinationi Dei: qui autem timore aguntur seruili, si non culpam, saltem damnationem exhorreant, Et quod ait, acquiritur, Alii transferunt, accipitur, vel, adciscũt, quod idem est prorsus. Vult enim dicere Paul. (& id verbũ Græcum significat) quòd non fortuitò incurrunt damnationem, quasi aliunde obortam, sed ipsi sunt ipsius causa iudicii, quod in se prouocant, tam supplicii scilicet temporalis inflicti ab humana potestate, quàm æterni, quod est inexorabile: vtriq; enim iudici pœnas dabunt. (*Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali,*) Græca litera sic habet, Principes non sunt terror bonorum operũ, sed malorum. Phrasis autem illa in nominatiuo nõ est tam Latina, q̃ Hebraica: dicimus enim latinã, infernus est mihi terrori, non terror. Et ideo interpres permutauit casum: & forsan legit, operis, in singulari: quod quidẽ nomẽ, ne faceret potius parapraſin, quàm translationem, non ausus est mutare in participiũ: tametsi fuisset venustior ac significãtior oratio, Non sunt timori bene operanti, sed malè operanti. Quocirca in hoc sensu accipiendũ est, timori boni operis, quoniã princeps non est terrori operi, sed operanti. Quanuis dicamus etiam latinè, quòd princeps punit & vlciscitur malefacta, pro eo quod est, supplicio afficit malefactorẽ. Est veruntamen animadu-

Laconismus Pauli. ertendus laconismus Pauli: sua enim sermonis breuitate multa comprehẽdit. Etenim vt causam redderet, cur resistentes potestati incurrant damnationẽ, satis fuisset dicere, quòd princeps est timori malefactoribus, adiecit nihilò minus, non esse timori bene agentibus, vt studiosos strenuos ac milites Christi confirmaret, consolidaretq; in bono virtutis. Re-

1.Ioan.4. clamare enim possent eiusmodi iusti, Quid nos instituis, timore pœnæ seruire, quẽ timorem charitas foras mittit? Respondet ergo, principes non esse positos ad terrorem bonis, sicuti nec lex posita est iusto, sed rebellibus. Quocirca vbi tyrannus sua abusus potestate, minis ac territamentis, iustos persequitur, quo eos à sancto proposito dimoueat, nõ est cur eum metuant, sed potius cur contem-

11. q. 3. cap. Qui resistit. nant. Vnde Aug. Si potius obediendum est maiori prælato, quàm minori, vt Imperatori, quàm proconsuli, multò æquius obediendũ est Deo, quàm hominibus. In summa, quod ait Paul. principem non esse bonis ad terrorem, id præclarissimis exẽplis docuerunt nos Christi martyres, nihil teterrimis mortibus absterriti, fide illius oraculi edocti, Beati qui pesecutionem patiuntur propter iustitiam. Mat.5.

Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum.

Tradit consequenter bimembre, idemq; salutiferum documẽtum, quod suæ doctrinæ appẽdix est. Enimuerò si princeps delinquẽtibus est in timorem, iustis verò minimè, consequens fit, vt si quis voluerit timorem excutere publicæ potestatis, bonũ faciat: tũc enim non modò nõ reportabit vituperium ex illa, verũ & laudem. Atq; id non tunc tantummodò, quando potestas legitima est, sanctęq; ac legitimè administrata, verùm etiam dum est tyrannica. Principi enim, cuius mun⁹ est, bonos facere ciues, atque adeò cuiuis legitimo magistratui, vtroq; ĩcumbit modo, subditos retinere in pace & iustitia, scilicet, suppliciis arcendo à malo, beneficiisq; & præmiis, alliciendo ad bonum. Vnde Petr. Siue ducibus, 1.Pet.2.

tanquàm ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum. Quocirca nomine hic, laudis, non solùm præconium intelligit, quo Respublica debet studiosos commendare & animare, verùm præmia etiã & dignitates publicas, quæ propositę sunt sectatoribus virtutis. Debent enim digniores promoueri ad publicas administrationes, nõ solùm quia sanctius illis fungentur, verùm etiam in laudem & præmium virtutis, quæ honoribus alitur. Quinimò & punitio ipsa iniquorum in laudem cedit iustis. Quòd si tyrannus est, qui Rempub. occupat, quiq; adeò probos, sanctosq; & benemeritos nõ laudat, sed odiis & iniuriis insectatur, nihilò minus, imò multò plus laudis sua patientia reportabunt: vt Augu. in sermo. de beato Laurentio concionatur. Quò enim martyres peiori sunt ludibrio & vituperio trucidati, maiori sunt honore habiti in Ecclesia. Et quando laude omni fraudarentur humana, erit iustis abundè laus in altera vita, qua Christus eos ho- Ioan.12.

norificabit in conspectu patris & sanctorum angelorum. Quamobrem de vtraq; potestate, iusta scilicet & iniqua intelligere quoq; & hanc causam possumus, quã subdit Paul. (*Dei enim minister est tibi in bonũ.*) Illum enim principẽ, qui ęqu⁹ est & bon⁹, manifestũ est, admini

ſtrum eſſe Dei, eodem fine & ſcopo ab eo inſtitutum, quē ipſe propoſitum ſibi habet in gubernatiōe orbis: putà propter bonum noſtrum & gloriam ſuam. Quò & miniſter ipſe omnia refert: nam agentium ſubordinatorū idem eſt finis. Ob idq; ſicuti Deus, ita & talis miniſter, tam reprehenſione malorum, q̄ laude bonorum, bonū vtriſq; procurat. Sed & tyranni etiam principes, tametſi non ſint diuinitus aſſumpti, quatenus tamen permiſſi ſunt in correptionem populi, miniſtri etiam Dei ſunt in bonum quoq; noſtrum, ſecundū illud, Aſſur virga furoris mei & baculus ipſe eſt. Tametſi ipſi bonum noſtrum non procurent. Quin verò & dæmones miniſteriū Dei exercent in bonum noſtrum: vt in Iob compertum habemus. Nam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonū. Vnde per hoc quod ait, Tibi in bonum, quintam rationem inſinuat obediēdi poteſtatibus, quæ quidem ſumitur à fine, ſicuti prima ſumpta eſt à cauſa efficiente. Sunt veruntamen qui adnotāt, transferendū fuiſſe, non, miniſter, ſed, miniſtra, vt accommodaretur nomini, poteſtas, præcedenti: nam Græcè, διάκονος, vtriuſque eſt generis. At verò congruentius translatum eſt, miniſter, vt referatur ad hominem: qui ſignificatur etiam nomine, poteſtatis, de quo infrà, Non ſine cauſa gladium portat.

Eſa.10.

Quintarō.

Si autem malum feceris, time: non enim ſine cauſa gladiū portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram, ei qui malum agit.

Alterum membrum eiuſdem documenti ex eiſdem pariter verbis ſuperioribus colligit. Si enim poteſtas timori eſt malis, fit, vt qui malè fecerint, non eſſe debeant extra metum. Nam etſi quandoq; elabantur manibus temporalium iudicum, non tamē euadent vltionem Dei. Quanquàm hic de timore propriè loquitur, qui debetur prīcipibus ſeculaibus, tanquā à Deo præfectis: eis enim propriè conuenit poteſtas gladii. (*Non enim ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram, &c.*) Hoc eſt, non fruſtra portat gladium, ſed vt eum timeamus, veluti miniſtrū, per quem Deus ſuam exerit exequiturq; irā. Hæc enim ſupplicia, quæ humanis legib⁹ decreta ſunt malefactoribus, licet nō ſint in euāgelio propoſita, tamen, quatenus naturali lumine, diuinitus principibus irradiato, conſtituūtur, executio ſunt in parte iræ Dei, quę in die iudicii conſummabitur. Ideoq; ſi cum patientia & æquanimitate ſuſcipiantur ab his, qui in gratia Dei moriuntur, in ſortem illis computātur eorum cruciatuum, qui ſunt in purgatorio: ſin verò qui ſupplicio plectitur, maculam culpæ per pœnitentiam non abſtergit, is in hac vita incipit pœnas pendere, quas laturus eſt in inferno perpetuas. Hac ergo inquit, de cauſa princeps gladium portat. Nomine gladii, coercitiua poteſtas ſignificatur, quam iuriſprudentes appellāt merū imperium, poteſtatem ſcilicet vitę & mortis. Aiunt enim, merum eſſe imperium, poteſtatē habere gladii. Nam (vt alibi diximus) omnia capitalia ſupplicia appellatione gladii nuncupantur, eò quòd capitis detruncatio vſitatiſsima eſt ſceleratorum mors. In cuius ſignū principibus habentibus merū imperium nudus gladius pręfertur. Tametſi & magiſtratū portare gladiū, pro eo quoq; accipiatur, qd' eſt, terrifico ſatellitio ſtipatum incedere, lictoresquè ſecum afferre, ſecuribus armatos, faſcibusq; inſtructos ad adminiſtrandam iuſtitiam.

Gladium.

Ideoq; neceſsitate ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter conſcientiam.

Concludit deniq; propoſitā præceptionē: nempè neceſſarium eſſe, vt obediam⁹ prælatis. Græcis idē caſus eſt, pro datiuo & effectiuo: ob idq; Latini quidā codices habent hic, Neceſsitati ſubditi eſtote. Sed abſq; dubio nō ē legendū niſi, neceſsitate. Acſi cōcluſiſſet, Igitur ob neceſsitatē ſubditi eſtote. (*Non ſolū propter iram, ſed etiam propter conſcientiā.*) Duas enim inter alias ſubſignauimus rationes obedientię: alterā pro his qui amore ſeruiant, ſcilicet, ne reſiſtant ordinationi Dei, in quo eſt culpa: alterā pro illis qui timore in officio cōtinentur, putà ne ſibi damnationē cōciſcant. Et quia ſecundum hoc obſequium, non eſt filiorū, ſed ſeruorum, ait, obediendum eſſe nō ſolùm propter irā, ſcilicet vltionis metu, ſed propter conſcientiam, nimirum quia conſciiſumus, hanc eſſe ordinationē Dei, cui ex charitate obtemperādum eſt. Ambro. autem ſic interpretatur, Nō ſolū timore pręſentis pœnæ, ſed propter conſcientiam futuri iudicii. Chryſ. autem (quod in priorem recidit expoſitionem) ait, Non ſolū metu pœnę obedias, ſed propter bona, quorum conſcius es prouenire ex huiuſmodi obediētia: qualia ſunt, vindicatio

Ambro.

Chryſoſt.

dicatio malefactorum, promotio bonorum, pax deniq; & tranquillitas Reipub. quæ ſi ſuſtuleris, neq; vita præſens conſiſtere poteſt.

Ideo enim & tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruientes.

Sexta ratio.

Hanc poſſumus veluti ſextam rationem interpretari, præcipuæ concluſionis, quę ſumitur à ſigno. Etenim tributorum penſio ſignum eſt obedientiæ: cui ergo tributum ſoluimus, obedire tenemur. Sed ne quis exiſtimaret tributa per tyrannidem eſſe impoſita, adiecit, hanc eſſe ordinationem Dei, vt qui veluti eius miniſtri, curam noſtri gerunt, rebusq; publicis proſpiciunt, cui intenti muneri, vacare nequeunt (neq; verò id decet) ſeu agriculturæ, ſeu negociationi, aliiuè ſeruili arti, eiſdem nos partem noſtrorum prouētuum pendamus, quibus alantur, pro ſua in nos impenſa opera. Hæc enim ratio eſt & iuſtitia exigendi, perſoluendiq; tributa. Quam ob rem ſubdit. (*In hoc ipſum ſeruientes.*) Quod quidem bifariam poteſt exponi, Vno modo in hoc ipſum, id eſt, ob hanc ipſam mercedem: iuxta illud, Quis paſcit gregem & de lacte eius non edet? Et in Euāgelio, Dignus eſt operarius mercede ſua, Non quòd finis optimi principis debet eſſe merces, ſed bonū publicum: at quòd ob ſuum officium rependendum eſt ei tale ſeruitium. Sed forſan, in hoc ipſum, non refertur niſi ad proximum verbum, Miniſtri Dei ſunt, in hoc ipſum, ſcilicet miniſterium, ſeu finem ſeruientes, & incūbentes. Vnde quando nulla eſſet alia ratio tributorum, ſatis eſſet, quòd cùm Deus ſit dominus noſtrorum bonorum, illiq; ſint eius miniſtri, potuit nos per idem ius naturę, quo principes ſeculares inſtituuntur, obligare ad tributa: ſicuti per ius diuinum, quo inſtituta eſt poteſtas Hierarchiæ eccleſiaſticæ, potuit etiam populum adſtringere, vt eis qui altari ſeruiunt, temporalia ſubminiſtraret.

Tributorum ius.

1.Cor.9.

Luc.10.

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Premiſſo tributorum iure appendit præceptum ſoluendi. (*Reddite ergo omnibus debita.*) Non ait, date, ſeu donate munera, quia tributum non eſt gratioſa donatio, ſed redditte debita, quia opus eſt iuſtitiæ. (*Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal.*) Hoc eſt, cui debetis tributū, reddite tributum, &c. Tria ſunt genera ſub quibus quicquid penditur principi, comprehēditur: ſcilicet tributum, vectigal & cenſus. Tributum, quod ſoluitur ex bonis ciuium propter adminiſtrationem Reipubl. quam ſcilicet princeps armis tueri debet, moribus ornare, in pace deniq; & tranquillitate cuſtodire: atq; hoc (exceptis his qui priuilegio ſunt exempti) deberet exigi, pro ratione ſubſtantiæ cuiusq; ciuis, vt eſſet legitimum. Vnde tributum à tribuendo dicitur, ſeu potius à contribuendo. Vectigal autem à vehendo dicitur: & penditur ex iis mercibus quæ vehuntur, ad ſuſtentationem murorum, pontium, aliorumq; ædificiorum Reipub. Sed cē ſus ſoluitur de capite, in ſignum ſubiectionis id eſt, ſecundum numerum perſonarum, quę recenſentur: iuxta illud, Exiit edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis: hoc autem tertium, quia non tātum præſe fert honeſtatis, ſubticuit hic Paul. (*Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.*) Non compoſuit amorem cum timore: quoniam amor vniuerſis debetur: hic autē propriè loquitur de his, quę debentur ſuperiori: princeps autē qui in hoc imaginem Dei gerit, & dominus eſt, ratione cuius debetur ei timor ſecundum illud, Nonne dominū & patrem vocatis me? Et, Si dominus ſum ego, vbi eſt timor meus? &, ſi pater ſum, vbi eſt honor meus? Et reſpicit hic forſan ad illa duo genera obedientiū, quos antehac adnotauimus, quorum alteri timore damnationis obſequentes ſunt, alteri verò amore, ne reſiſtant ordinationi Dei: in quo maximè honorem deferunt principi. Quocirca non præcipit ſimpliciter, timorem reddi, quaſi hoc ſit optimum virtutis officiū, ſed ex ſuppoſitione, vt commonuerat ſupra, Si malum feceris, time. Honor quippè eſt, qui ſecundum Ariſtotel. præcipuum eſt præmium, quod debetur legum cuſtodi, & inter Chriſtianos debetur, vt pro illis iuges fundamus preces, iuxta illud, Obſecro primùm omnium fieri obſecrationes pro Regibus & omnibus, qui in ſublimitate ſunt conſtituti, vt trāquillam & quietam vitam agamus. Sed & hoc demum animaduertendum eſt in præſentiarum, quòd non diſtribuit hęc quatuor, quaſi diuerſis perſonis debita. Nam eidem principi omnia debentur: at hoc tantùm cōſtituit, quòd quiſq; cuiq; id ſoluat, quod illi debet. Eſt nanq; qui vectigal

Vectigal.

Cenſus.

Luc.1.

Malach.1.

Honor.

Ethic.3.

1.Tim.2.

gal debet, & non tributum: & est cui honor debetur, & non timor: & cui honor & timor, vt patri: non autem aut tributum, aut vectigal: sed hæc minima sunt. Non est hic autem disputandi locus, exempti ne sint tributorum onere sacerdotes, vel iure diuino, vel saltem principum, non solùm pro eo quod vncti sunt domini, verum & propterea quòd sunt obsequio publico spirituali mancipati. Qua ratione etiam & prophanis olim Gentibus mos erat & religio, sacerdotes liberare tributis, vt memoriæ proditum est in Gene. de Aegyptiorum sacerdotibus. Neq; verò locus est disserēdi, quibus modis ius & æquum transgredi principibus cōtingat in exactione tributorum: nempè dū, vel non pro ratione necessitatis, vel non in publicam vtilitatem, sed ad proprium luxū illa distorquent: hæc siquidem hic Paul. non tangit.

Gen.47.

Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit.

Hic secuimus textum, vt breuiloquiū hoc de dilectione, sit secunda pars capituli, in qua Paul. postquàm de officiis, quę superioribus peculiariter debentur, præcepta dedit, dilatat sermonē vniuersaliter ad omnes proximos: explicando charitatis mandatum, quod vna causa est sufficiens implendi omnia, quę iussa sunt. Igitur cùm affirmando iussisset, Reddite omnibus debita, iam nunc negatiuam partem, quæ inde sequitur, subiunxit. (*Nemini quicquam debeatis.*) Hoc est, non solùm superioribus (vti admonitum est) verùm neq; inferioribus, neq; æqualibus in mora sitis soluendi debita, sed stato tempore reddite: secundū illud, Non morabitur opus mercenarii tui apud te, vsq; mane. Est enim retentio alieni, inuito domino, species furti, obnoxia etiam restitutioni si dilatione temporis damnum detur creditori. (*Nisi vt inuicem diligatis.*) Oratio hęc syncerè & simpliciter audienti forsan non ingigneret exceptiuum sensum, sed hunc, Nemini quicquàm debeatis, sed inuicem diligatis. Vt, quoniam duo sunt contraria, quicquàm alicui deberi, &, inuicem omnes diligi, edoceat nos, quòd cùm nemini quicquàm debuerimus, tunc inuicem diligemus. Acsi dixisset, Neminem lædatis, sed satagite vt inuicem diligatis, Non enim est Paul. ita multùm amator compti sermonis. Et profectò qui hunc sensum ex his verbis conciperet, non longè forsan distaret à mente Pauli. At verò Chrysostom. primus, post verò August. in epistola ad Seuerum, & in alia ad Celestinum, ac subinde pleriq; expositorum, verbum hoc audiunt in sensu, vti iacet, exceptiuo, qui ideò reuerenter auscultandi sunt & tenendi. Secundùm quos sensus est Pauli, vt nemini quicquàm debeamus, præter vnam dilectionem: quod quidem debitum, cùm semper soluitur, nusquàm vsque adeò persoluitur, vt non debeatur. Deo enim & parentibus ideo nunquàm satis obsequia rependimus pro beneficiis, quia non potest inter nos & ipsos reperiri æquale: iuxta illud psalmi, Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Cæteris proximis nunquam non debemus amorem, propterea quòd (vt ait loco citato August. ad Celestinum) cùm redditur, nō amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: imò hoc est charitatem habere erga aliquem, quod, charitatē illi reddere: &, reddere, quod, habere. Contrà quàm in pecunia contingit: hæc enim nō habetur nisi dum non redditur: & quò plus illius redditur, minus habetur. Vnde non præcipit Paul. Vt donemus charitatem gratis, quasi indebitam, sed vt semper reddamus, quasi semper debitam: quia nullum est tempus, in quo non possit occurrere vel necessitas consilium præstandi officium vè vllum, aut signum charitatis. (*Qui enim diligit proximum, legem impleuit.*) In Græco codice est, qui diligit alterum, & ita aiunt quidam transferendum fuisse, vt non solùm proximus, sed Deus comprehenderetur. Sed est satis inept', qui propterea existimet, dictum esse, alterum, vt Deus cum homine nominaretur. Haud enim scriptura tali vocula Deum commiscet cum hominibus. Vnde quanuis Aug. alicubi, alterum, legat, nihilò minus & ipse frequētius, & authores omnes, tam Græci, quàm Latini, nō legunt, nisi, proximum, vti est crebro in vtroq; testamento: vel quòd forsan olim in Græco hic etiam erat πλησίον, proximum, vel quod, ἕτερον, idem etiam significat, quod proximus: putà, illum qui nobis conuiuit, necessitudine scilicet aliqua nobiscum coniunctus: vtpote, vel sanguine, vel ciuitatis vicinitate, vel Christianismo: vel certè quòd omnes homines sumus sub cura vnius parentis Dei. ¶ Sed est quæstio, quā mouet Aug. in expositiōe ad Gal. Cùm duo sint

Secunda pars capituli.

Leuit.19.

Chrys.

Psal.115.

Proximus.

Dubitatio.

sint mandata (vt ait Christus) in quibus vniuersa lex pendet & prophetæ, Diliges dominum Deum tuū, quod est primum: & deinde proximum sicut teipsum, quomodò hic ait Paul. Qui diligit proximum, vniuersam eundem implere legem. Forsan ad quæstionem quis (neq; verò abs re longè) respōdeat, quòd Paul. in prēsentia non meminit, nisi de lege quæ est in secunda tabula, vbi officia continentur, quæ sunt exhibenda proximo. Nam neq; hactenus sermonem duxit, nisi de huius modi præceptis: neq; in subiuncto exemplo mentionem facit aliorum, sed, Non adulterabis, Non occides, &c. Secundum formā quæ est in Leuiti. vbi prætermissis præceptis primæ tabulæ, connumeratisq; vniuersis, quib' vincula societatis humanæ cōtinentur, nihil de dilectione Dei subiungitur, sed hoc tantū, Diliges amicum tuum sicut teipsum, dicit dominus. Itaq; Paul. non loquitur nisi secundū præsentē sermonem, scilicet, quòd qui proximum diligit, omnia præcepta complet, quæ sunt erga ipsum: sicuti qui Deum diligit, oīa quoq; implet, quę erga ipsum existunt. Neq; de modo implēdi quicq̄ affirmat, an legē impleat, quò ad intentionē præcipiētis, ex charitate infusa, nec ne. At verò si impletio hæc intelligatur quò ad intentionem præcipiētis, tunc quia sic impleri nequit absq; vera dilectione Dei, necesse est descendere in alteram expositionem: nempè quòd subticuit de dilectione Dei, eò quòd tunc verum habet altera expositio, propter nexum dilectionis Dei & proximi, qui diligit proximum, Diligit Deū & vice versa: nam in dilectione proximi abditur dilectio Dei, tanq̄ vera eius causa, & in dilectione Dei dilectio proximi, tanq̄ inseparabilis eius effectus. Quā ob causam (vt lib. 8. de Trin. adnotauit Aug.) solet in scriptura alterū mandatum, sine alterius mentione proferri. Vt in Deut. Quid dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas dominum, & ambules in viis eius, & diligas eum. Et conuersa vice in Euange. Hoc vobis mando, vt diligatis inuicem. Addit autē idem Augu. loco citato super Galat. propterea meminisse hic citius Paulum dilectionis proximi, q̄ Dei, ad impletionem legis, quòd Deum quis facilè mentiri potest à se diligi, quia rariores tentationes id probant: in dilectione autē proximi facilius conuincimur eam nō habere, quia plures occurrunt casus, quibus id probatur. Vnde sapienter Ioan. per dilectionem proximi rimatur dilectionem Dei, vbi ait, Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt, quomodò potest diligere? At re vera meminit solius dilectionis proximi, quia de officiis inter proximos mutuis sermonē præcise instituerat. Expositioni autem Origenis, quòd accipiatur hic, proximus, pro Christo, qui in euang. talem se inducit, vt sit sensus, quòd qui diligit Christum, facilè omnia complet, non vsq; adeò libenter applaudit Paulinus textus.

Mat.22.

Leui.19.

Aug.

Deut.10.

Ioan.15.

1.Ioan.4.

Luc.10.

Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Non est hic, quòd exponenda sit ratio horū præceptorum, sicuti in proprio loco: quia tantū exempli gratia allata sunt huc. Hoc autē satis fuerit adnotasse, quòd idcirco nō meminit præceptorum primę tabulę, quòd de sola charitate proximi (vti modò dicebam') dicere proposuerat. Neq; verò quartum affirmatiuum præceptum de honore parentū cōmemorandum duxit, eò quòd neq; est adeò vniuersale, cū neq; omnes habeant parentes, vel consanguineos, vel facultatē subueniendi: neq; ita est pro quouis tempore obligans, vti negatiua hęc quinq;, quę vt vniuersos, ita & pro semper (vt aiunt) obligant. Quorum tria priora ad iniuria spectant, quę opere inferū tur, siue in personam propriā alterius, siue in personam ei cōiunctam, siue in exteriora bona. Quartū verò attinet ad iniurias, quę verbo fiunt. Et quintum, ad peccatum cordis. (*Et si quod est aliud mandatum.*) Adiecit more illorum, qui inductione vtuntur, quibus non opus est per omnia singularia progredi, sed, quibusdam recensitis, reliqua eiusdem rationis sub genere comprehendere, (*In hoc verbo instauratur, Diliges, &c.*) Verbum hic Græcum, ἀνακεφαλαιοῦται, complures permittit versiones: Vnde aliqui transferunt, In summam huius verbi rediguntur, alii, hoc sermone summatim comprehenditur, & posset ad literam transferri, hoc verbo recapitulatur. Et Ambro. legit, consummatur. Nam, instauari, aiunt (quod est instar prioris exemplaris restitui) non videtur ad rem proximè accedere: nam præceptum non restituitur, seu

gal debet, & non tributum: & est cui honor debetur, & non timor: & cui honor & timor, vt patri: non autem aut tributum, aut vectigal: sed hæc minima sunt. Non est hic autem disputandi locus, exempti ne sint tributorum onere sacerdotes, vel iure diuino, vel saltem principum, non solùm pro eo quod vnẽti sunt domini, verum & propterea quòd sunt obsequio publico spirituali mancipati. Qua ratione etiam & prophanis olim Gentibus mos erat & religio, sacerdotes liberare tributis, vt memoriæ proditum est in Gene. de Aegyptiorum sacerdotibus. Neq; verò locus est disserẽdi, quibus modis ius & æquum transgredi principibus cõtingat in exactione tributorum: nempè dũ, vel non pro ratione necessitatis, vel non in publicam vtilitatem, sed ad proprium luxũ illa distorquent: hæc siquidem hic Paul. non tangit. Gen.47.

Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit.

Hic secuimus textum, vt breuiloquiũ hoc de dilectione, sit secunda pars capituli, in qua Paul. postquàm de officiis, quę superioribus peculiariter debentur, præcepta dedit, dilatat sermonẽ vniuersaliter ad omnes proximos: explicando charitatis mandatum, quod vna causa est sufficiens implendi omnia, quę iussa sunt. Igitur cùm affirmando iussisset, Reddite omnibus debita, iam nunc negatiuam partem, quæ inde sequitur, subiunxit. (*Nemini quicquam debeatis.*) Hoc est, non solùm superioribus (vti admonitum est) verùm neq; inferioribus, neq; æqualibus in mora sitis soluendi debita, sed stato tempore reddite: secundũ illud, Non morabitur opus mercenarii tui apud te, vsq; mane. Est enim retentio alieni, inuito domino, species furti, obnoxia etiam restitutioni si dilatione temporis damnum detur creditori. (*Nisi vt inuicem diligatis.*) Oratio hęc syncerè & simpliciter audienti forsan non ingigneret exceptiuum sensum, sed hunc, Nemini quicquàm debeatis, sed inuicem diligatis. Vt, quoniam duo sunt contraria, quicquàm alicui deberi, &, inuicem omnes diligi, edoceat nos, quòd cùm nemini quicquam debuerimus, tunc inuicem diligemus. Acsi dixisset, Neminem lædatis, sed satagite vt inuicem diligatis, Non enim est Paul. ita multùm amator compti sermonis. Et profectò qui hunc sensum ex his verbis conciperet, non longè forsan distaret à mente Pauli. At verò Chrysostom. primus, post verò August. in epistola ad Seuerum, & in alia ad Celestinum, ac subinde pleriq; expositorum, verbum hoc audiunt in sensu, vti iacet, exceptiuo, qui ideò reuerenter auscultandi sunt & tenendi. Secundùm quos sensus est Pauli, vt nemini quicquàm debeamus, præter vnam dilectionem: quod quidem debitum, cùm semper soluitur, nusquàm vsque adeò persoluitur, vt non debeatur. Deo enim & parentibus ideo nunquàm satis obsequia rependimus pro beneficiis, quia non potest inter nos & ipsos reperiri æquale: iuxta illud psalmi, Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Cæteris proximis nunquam non debemus amorem, propterea quòd (vt ait loco citato August. ad Celestinum) cùm redditur, nõ amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: imò hoc est charitatem habere erga aliquem, quod, charitatẽ illi reddere: &, reddere, quod, habere. Contrà quàm in pecunia contingit: hæc enim nõ habetur nisi dum non redditur: & quò plus illius redditur, minus habetur. Vnde non præcipit Paul. Vt donemus charitatem gratis, quasi indebitam, sed vt semper reddamus, quasi semper debitam: quia nullum est tempus, in quo non possit occurrere vel necessitas consilium præstandi officium vè vllum, aut signum charitatis. (*Qui enim diligit proximum, legem impleuit.*) In Græco codice est, qui diligit alterum, & ita aiunt quidam transferendum fuisse, vt non solùm proximus, sed Deus comprehenderetur. Sed est satis inept°, qui propterea existimet, dictum esse, alterum, vt Deus cum homine nominaretur. Haud enim scriptura tali vocula Deum commiscet cum hominibus. Vnde quanuis Aug. alicubi, alterum, legat, nihilò minus & ipse frequẽtius, & authores omnes, tam Græci, quàm Latini, nõ legunt, nisi, proximum, vti est crebro in vtroq; testamento: vel quòd forsan olim in Græco hic etiam erat πλησίον, proximum, vel quod, ἕτερον, idem etiam significat, quod proximus: putà, illum qui nobis conuiuit, necessitudine scilicet aliqua nobiscum coniunctus: vtpote, vel sanguine, vel ciuitatis vicinitate, vel Christianismo: vel certè quòd omnes homines sumus sub cura vnius parentis Dei. ¶ Sed est quæstio, quã mouet Aug. in expositiõe ad Gal. Cùm duo sint

Secũda pars capituli. Levit.19. *Chrys.* Psal.115. *Proximus.* *Dubitatio.*

sint mandata (vt ait Christus) in quibus vniuersa lex pendet & prophetæ, Diliges dominum Deum tuũ, quod est primum: & deinde proximum sicut teipsum, quomodò hic ait Paul. Qui diligit proximum, vniuersam eundem implere legem. Forsan ad quæstionem quis (neq; verò abs re longè) respõdeat, quòd Paul. in prẽsentia non meminit, nisi de lege quæ est in secunda tabula, vbi officia continentur, quæ sunt exhibenda proximo. Nam neq; hactenus sermonem duxit, nisi de huiusmodi præceptis: neq; in subiuncto exemplo mentionem facit aliorum, sed, Non adulterabis, Non occides, &c. Secundum formã quæ est in Leuiti. vbi prætermissis præceptis primæ tabulæ, connumeratisq; vniuersis, quib° vincula societatis humanæ cõtinentur, nihil de dilectione Dei subiungitur, sed hoc tantũ, Diliges amicum tuum sicut teipsum, dicit dominus. Itaq; Paul. non loquitur nisi secundũ præsentẽ sermonem, scilicet, quòd qui proximum diligit, omnia præcepta complet, quæ sunt erga ipsum: sicuti qui Deum diligit, oĩa quoq; implet, quę erga ipsum existunt. Neq; de modo implẽdi quicq̃ affirmat, an legẽ impleat, quò ad intentionẽ præcipiẽtis, ex charitate infusa, nec ne. At verò si impletio hæc intelligatur quò ad intentionem præcipiẽtis, tunc quia sic impleri nequit absq; vera dilectione Dei, necesse est descendere in alteram expositionem: nempè quòd subticuit de dilectione Dei, eò quòd tunc verum habet altera expositio, propter nexum dilectionis Dei & proximi, qui diligit proximum, Diligit Deũ & vice versa: nam in dilectione proximi abditur dilectio Dei, tanq̃ vera eius causa, & in dilectione Dei dilectio proximi, tanq̃ inseparabilis eius effectus. Quã ob causam (vt lib. 8. de Trin. adnotauit Aug.) solet in scriptura alterũ mandatum, sine alterius mentione proferri. Vt in Deut. Quid dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas dominum, & ambules in viis eius, & diligas eum. Et conuersa vice in Euange. Hoc vobis mando, vt diligatis inuicem. Addit autẽ idem Augu. loco citato super Galat. propterea meminisse hic citius Paulum dilectionis proximi, q̃ Dei, ad impletionem legis, quòd Deum quis facilè mentiri potest à se diligi, quia rariores tentationes id probant: in dilectione autẽ proximi facilius conuincimur eam nõ habere, quia plures occurrunt casus, quibus id probatur. Vnde sapienter Ioan. per dilectionem proximi rimatur dilectionem Dei, vbi ait, Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt, quomodò potest diligere? At re vera meminit solius dilectionis proximi, quia de officiis inter proximos mutuis sermonẽ præcise instituerat. Expositioni autem Origenis, quòd accipiatur hic, proximus, pro Christo, qui in euang. talem se inducit, vt sit sensus, quòd qui diligit Christum, facilè omnia complet, non vsq; adeò libenter applaudit Paulinus textus. Mat.22. Leui.19. Aug. Deut.10. Ioan.15. 1.Ioan.4. Luc.10.

Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Non est hic, quòd exponenda sit ratio horũ pręceptorum, sicuti in proprio loco: quia tantũ exempli gratia allata sunt huc. Hoc autẽ satis fuerit adnotasse, quòd idcirco nõ meminit præceptorum primę tabulę, quòd de sola charitate proximi (vti modò dicebam°) dicere proposuerat. Neq; verò quartum affirmatiuum pręceptum de honore parentũ cõmemorandum duxit, eò quòd neq; est adeò vniuersale, cũ neq; omnes habeant parentes, vel consaguineos, vel facultatẽ subueniendi: neq; ita est pro quouis tempore obligans, vti negatiua hęc quinq;, quę vt vniuersos, ita & pro semper (vt aiunt) obligant. Quorum tria priora ad iniurias spectant, quę opere inferũtur, siue in personam propriã alterius, siue in personam ei cõiunctam, siue in exteriora bona. Quartũ verò attinet ad iniurias, quę verbo fiunt. Et quintum, ad peccatum cordis. (*Et si quod est aliud mandatum.*) Adiecit more illorum, qui inductione vtuntur, quibus non opus est per omnia singularia progredi, sed, quibusdam recensitis, reliqua eiusdem rationis sub genere comprehendere, (*In hoc verbo instauratur, Diliges, &c.*) Verbum hic Græcum, ἀνακεφαλαιοῦται, complures permittit versiones: Vnde aliqui transferunt, In summam huius verbi rediguntur, alii, hoc sermone summatim comprehenditur, & posset ad literam transferri, hoc verbo recapitulatur. Et Ambro. legit, consummatur. Nam, instaurari, aiunt (quod est instar prioris exemplaris restitui) non videtur ad rem proximè accedere: nam præceptum non restituitur, seu

reædificatur, quod sonat verbum, instauratur. At verò interpres non illum forsan secutus est sensum, qui istis probatur: videlicet quòd omnia simul præcepta comprehensim cõtineantur sub isto, sicut particularia præcepta sub generali: quanquàm hoc verissimum sit, sed hunc potius, quòd aliorum quodlibet particularium non est secundum virtutẽ nisi quædam dilectio proximi: & ideo in vnoquolibet illorum hoc generale virtute repetitur. Quem sensum præ se fert Cyrillus, lib. 9. super Ioannem: atq; idem significanter exprimitur per verbum instaurandi, quod vox ipsa Græca non fert illibenter. Quasi dixisset, Qui iubet proximum diligere, iubet non mœchari, &, non occidere, & reliqua. Itaque hoc verbum, Diliges proximum, singula aliorum instaurat, hoc est, fundat, corroborat & consolidat, veluti causa & stabilimentum omniũ. Neq; opus est, vt vsq; adeò adamussim etymologiæ verba vsurpentur. Neq; verò omnes Grammatici admittunt, quòd instaurare sit instar prioris staurare, vt sic dicamus, sed est in statum suum rem quamlibet redigere, Quamobrem non ineptè, instauratur, pro eo accipitur, quod est, confirmatur, & roboratur. Atque huc pertinet Origenia interpretatio, quæ exponit dilectionẽ, causam esse implendi oia mandata. Per hoc qd' qui proximum diligit, is neq; adulterium cõmittit, neq; homicidium, aut furtum, &c. (*Diliges proximum tuum sicut teipsum.*) Hoc est, ad eundem finem, qui Deus est. Vel quod idem poslet, sicut te, non propter alium diligis, sed omnia alia bona propter teipsum, referẽdo te in solum Deum, ita, & proximum non diligas, nisi propter seipsum, hoc est, non propter tuum commodum, tuam vè voluptatẽ, sicuti diligis equum tuum amore concupiscẽtiæ, sed bene illi velis, bonaq; precator propter seipsum, acsi esset alter tu: hic enim syncerus, Christianusq; adeò sensus est illius inter philosophos celebratæ sentẽtiæ, Amicus, alter ego. Qui enim sic diligit amicum, nullatenus illi erit, vel iniurius, vel nocuus, atque adeò totam erga eum legem impleuit. Quod si alterum propter te, remq; tuã diligas, neq; eum tunc diligis sicut teipsum, neq; in tuto ille est, ne cessante tuo cõmodo, eum lædas.

Cyril.

Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

Cõclusio est superiorũ dilucidatoria. Probat enim, quòd qui proximum diligit, legem impleat: quoniam dilectio malum non operatur. Quo pacto ait alibi, dilectio non agit perperam. Et qua ratione subticuit affirmatoria præcepta, eadem quoq; silet officia positiua charitatis. Nam charitas non solũ non agit malum, verùm agit bonum, quod pertinet ad affirmatiuum præceptum. Sed quoniã sola negatiua commemorauerat, quibus dũtaxat prohibetur malum, ait, Dilectio proximi, malum non operatur. Alii transferunt, proximo. Nam Græcum aduerbium, πλησίον, solo articulo, τῷ, vel, τῶ, variato, potest transferri, dilectio illius qui proximè est, id est, proximi, vel, dilectio illi q̃ proximè est, malũ non operatur. At verò licet parum referat, præcedentibus tamen multò congruẽtior est genitiuus, qui adiaceat nomini, dilectio. Atq; inde infert. (*Plenitudo ergo legis est dilectio.*) Et perspice quòd cùm in specie id tantùm proposuisset, quòd dilectio proximi esset impletio legis, concludit tamen, quòd plenitudo legis est dilectio, in genere, vt tam Dei q̃ proximi intelligamus. Vel quia in dilectione proximi (vti diximus) includitur dilectio Dei: vel quia (vti per priorem expositionem insinuauimus) nihil vult aliud constituere, quàm quòd, sicut dilectio proximi plenitudo est legis positæ erga proximum, ita dilectio Dei plenitudo est legis, & præceptorum erga Deum. Et potest conclusio, vel in ratione causæ intelligi, scilicet, quòd per dilectionem impletur tota lex (sicuti modò dicebamus) vel certè formaliter, quoniã plenitudo, hoc est, impletio legis, perfectioq;, & complementum, & cõsummatio eius, nihil aliud est, quàm dilectio in opere. Vnde ad Col. Charitatẽ habete, quod est vinculum perfectionis. Quod si placet plenitudinẽ legis, finẽ ipsum legis appellare, & tũc quoq; plenitudo legis est dilectio: nam finis præcepti, charitas.

Col. 3.

Et hoc, sciẽtes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus.

Tertia pars capituli.

In hac tertia parte capituli post institutionem hominis in ordine ad maiores, ac deinde in ordine ad æquales, efformat eum in ordine ad seipsum. Fit autem partis huius cum superiori colligantia sub exaggeratione figura, à temporis congruentia & opportunitate, Quo-

Quocirca non est continuatio consideranda cum proximis verbis, sed cum illis superioribus exhortationibus, Necessitate subditi estote, Reddite omnibus debita, &c. Illas enim vt altius imprimat Romanorũ mentibus, ait, (*Et hoc,*) Quasi dicat, atque id maximè. Haud enim legendum est. Et hoc scientes tempus, Vt pronomen, hoc, adiectiuum sit dic, tẽpus, Nullum enim phrasis Græca permittit locum huic amphibologiẽ, quippe vbi pronomẽ neutrius est generis, tẽporis autem nomen masculini. (*Scientes tempus,*) Hoc est, temporis opportunitatem & decentiam. Etenim inter reliquas circũstantias, illa quæ temporis est præcipuè mouet. Quam ob rem Ecclesiastes sua singulis negotiis accommodat tempora. Nam vt ait rursus cap. 8. omni negotio tempus est & opportunitas. Quæ autem sit hæc temporis decens occasio, declarat, (*Quia hora est nos iam de somno surgere.*) Alij transferunt, quia opportunum est. Sed profectò cùm Græcè expresè sit, hora, non erat causa quur aliud nomen affectaretur. Atq; ob id minus, quòd, hora, presius denotat momentum surgendi, quàm si dicas, tempestiuum, quod esse potest, etiam dum non instat punctum. Et vt nihil non sua eloquentia commaculent, pro, à somno surgere, transferunt, à somno expergisci: cùm Græcè non sit nisi verbum, quod propriè significat surgere: idem scilicet quod est apud Matthæum, Surge & accipe puerum. Et de socru Petri, Surrexit & ministrauit eis, & vbicunq; Latinè est surgere. Atqui vt alij scientissimè obseruarunt, plus est surgere, quàm expergisci: sunt enim quos expergefactos à somno pigritia remoratur ne exurgant. Imo si ad animã id referas, sunt quidem qui expergefacti à peccato, hoc est, illustrati, & per veritatis lumen à cæcitate liberati, adhuc vel ignauia, vel malitia decumbunt in sua prauitate. Paulus autem non solùm nos contẽdit à somno excitare, sed vrgere quoque, vt neque segnitie & ignauia teneamur, quo minus festini exurgamus à somno ignorantiæ, & culpæ, & negligentiẽ. Est enim somnus gloriæ, de quo in Psalmo, In pace in idipsum dormiam, à quo nunquàm deturbabimur: & somnus contemplationis: de quo in Canticis, Dilectus admonet ne excitetur dilecta: & est somnus naturæ, putà, vel mors, de qua ad Thessal. Nolo vos ignorare de dormientibus, à qua suscitabimur postrema hora mundi: vel requies à vigilia, cuius hic similitudine vtitur Paul. ac denique culpę, ignorantię, & desidię, à quo commonefiunt Romani vt surgant. De qua hic autem hora nos admoneat Paul. exponere progreditur. (*Nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus.*) Græcè non est, propior, sed, propius, genere neutro, quod quidem amphibolam reddit orationẽ apud Græcos. Potest siquidem verti, Nunc propius nobis est salus, vel, Nunc propius est nostra salus: nam, ἡμῖν, vtraque hic potest transferri voce, scilicet, &, nobis, &, nostra. Et ideo secundam lectionem secutus interpres, mutauit neutrum comparatiuum nomen in masculinum, quod sententiæ nihil prorsus incommodat. Subscribit ergo Paul. duas causas, ob quas hora sit iam de somno surgere. Vnam, quia propior est nostra salus: alteram in subsequenti textu, Quia iam aduentat dies. Variæ autem circunscribuntur glossæ huic textui, secundum quod tempus credendi, salusq; atq; appropinquatio salutis pluribus modis exponitur. At primum omnium salutis nomen in confesso est significare hic salutem æternam: nempè iustificationem, quæ in hoc seculo fit per gratiam, & possessionem vitæ in altero, quæ fit per gloriam. Vnde tam Origen. quàm Chrysost. salutis tempus appellant articulũ illum, quo in futuro seculo consummabitur hæc salus: siue vniuersalem consummationem intelligas in die iudicij, siue singulorũ proprias in cuiusq; obitu. Quocirca Chrysost. appropinquare salutem existimat tractu tẽporis præsentis vitæ. Haud veruntamẽ ita adamussim explicãt quid hoc sit quod ait Paulus, quàm cùm credidimus. Alij verò nomine salutis, intelligunt, redemptionem factam per Christũ Sed hoc quod est, propius accedere, quàm cùm credidimus, non omnes vno modo glossant. Sed alij sic, quòd, cùm ad salutem per opera charitatis progrediamur, propior est sua cuique salus, dum prouectior est studiosis operib', quàm dum credere cœpit, & maximè, quàm dum fides est informis. Atq; idcirco admonet (inquiunt) Romanos Paul. propinquiores iam tunc factos, dum illis scribebat, quàm dum primùm fidem susceperũt. Ait enim Chrysost. quòd forsan tractu temporis cœperant iam languescere in operibus charitatis: & ideo eos admonet, quòd potius deberent vigilantiores esse, quantò longius tempus egissent in Christianismo. Vt autem sensum, qui penitissimus est menti Pauli, exeramus, id quod cap. 7. in verbis eius consy-

Ecclés. 3. & 8.

Mat. 2. & 8.

Sõn' triplex.

Psal. 4.

Cant. 2.

1. Thess. 4.

Orig. & Chrysost.

Sensus syncerus Pauli.

derabam, hic etiam meditãdum est, hic siquidem & qui subsequitur sermo, per illud maximè capitulũ dilucidatur. Repræsentat inquàm hoc loco personam publicam totius humani generis, à tempore, quo in Abraham primordia suscepit fidei Christi, vsque ad Christum passum: cuius passione apertum est regnum cœlorum, ac iustis omnibus factum est peruium: per huius namque possessionem regni, cõsummatio fit salutis nostræ: à qua possessione Patres antiqui arcebantur expectantes salutis pretium. Paul. igitur veluti publicus eiusdem salutis præco, exhortatur hic Romanos, atq; in ipsis vniuersum orbem, instigatque per hoc ad virtutis officia, quòd iam nunc, patrata redemptione, multò sit propinquior salus hominibus, quàm cùm crediderũt: nempe dum per Abraham mundus recepit ab ore Dei fidem. Veluti si Parisiensis modò doctor in cathedra nomine totius vniuersitatis: quæ cœpit ante mille annos: diceret, Nunc illustriores sumus literis, quàm cùm primas scholas instituimus: aut si in suo Senatu diceret dux Venetus, Potentiores sumus quàm cùm prima iecimus fundamenta vrbis. Idem in summa videtur concionari hic Paul. quod Ioannes, vbi clamabat, Pœnitentiam agite, appropinquabit regnum cœlorum. ¶ At dubium tunc nihilo minus restat, an salus hic pro redemptione ad iustificandum, regnumq; aperiendum accipiatur, an verò pro glorię possessione. Nã si prius dederis membrum, tunc non debuisset dicere, proprior est, sed iam venit. Ioãnes quidem rectè dicit, appropinquabit, quia Christus, nec regni valuas reseruerat, nec de illo cœperat prædicare. Paul. autem scribebat, post gratiã iam redemptionis exhibitã. Quòd aũt accipiatur p adeptiõe vitæ æternę in futuro seculo nõ adeò apparet consonũ in statuto hic Pauli, vbi tantùm videtur cõferre statum nascentis fidei sub vmbra Christi, per Abraham ad statum eiusdem per Christum explicitæ: etenim cùm fides, via sit ad salutẽ, quò explicatior est fides, eò propinquior est salus. Respondendum est forsan, quòd non accipitur hoc loco præcisè salus, aut pro iustificatione, aut pro possessione cœlestis vitæ, sed comprehensim pro ambabus. Et vult sibi Apostolus, quòd aperto iam regno cœlorum, quod ante redẽptum orbem non patebat, explicataq; fide per Euangelium, suffectisq; diuinitus tot sacramentis & auxiliis ad facienda opera, quæ fides per charitatem operatur, propior est nostra salus, hoc est, paratior & promptior: vtpote quòd planior est via, faciliorq;, vt quisq; valeat, tum ad fidem venire, per quam applicatur facta redẽptio, tum maximè fide imbutus, officia præstare, ad quæ nos eadem erigit fides, allicitq; & impellit, quàm dum fides in incunabilis erat sub lege, ac veluti sub nubilo delitescebat: nec tot erant nobis auxilia suppeditata ad promouendum per salutis tramites.

Exemplum.

Mat.3.

Dubitatio.

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honestè ambulemus.

Hęc est persuasio secunda, cur debeamus studiosis operibus incumbere, tam in proximos, vti iam denarrauit, quàm in nosipsos, vt mox dicturus properat: nempe quoniã nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Videntur autem duo hæc membra non valdè spontaneè cohærere. Nã vbi nox p̃cessit, tunc dies non appropinquat, sed iam eluxit. Ad hoc autem respondetur, quòd secundum binam interpretationem superioris textus de appropinquante salute, bipartita quoq; est & huius expositio. Authores enim Græci, Origen. Chrysost. & planissimè Theophyla. qui, appropinquare salutem, ad aduentum gloriæ spectare putant, totam præsentem vitam appellant noctem, illamq; supernam inaccessibili luce Dei, sanctorumq; splendoribus rutilantem, censent diei appellatione. Quocirca non legunt, Nox præcessit, sed, processit, seu progressa est, ad diluculum properans, etsi nondum sit peracta. Cui quidem expositioni fauorabile est verbum Græcum, προεκοψε, Nam præpositio, προ, Græcè idem significat quod pro, Latinè, Et phrasis præterea hæc Pauli tali lectione videtur gaudere: nocte enim procedente, tunc appetit aurora, diesque appropinquat. Neque illiberter res ipsa talem lectionem suscipit: nam tota hæc vita, tum peccatorum, tum etiam ignorantię tenebris obscuratur, plus scilicet sub lege veteri, minus autem sub euangelica. Et hoc est, noctem processisse, nimirum quasi vsque ad crepuscula diei esse iam promotam. At verò Hieronym. Ambros. & Latini omnes nõ legunt nisi, præcessit. Quapropter non est cur dicamus librariorum vitio pro, processit, scriptũ esse, præcessit, imo est credibilius ita vertisse interpretem. Nam, προ, Græcè nonunquam etiam vsurpatur pro eo quod Latinis est, præ. Atque hæc quidem lectio multò grauius fideliusq; seruit proposito Pauli, qui tum in tota hac epistola, tũ maximè tam. cap. 7. quàm hoc loco, qui illi confinis est conferre persistit statum veteris legis cum euangelico. Quem quidem priscum statum illic appellat statum peccati, in quo passiones peccatorum per legem viuebant: atque hanc maximè ob causam vocat illum hic, noctem. Et præterea quia fides tunc nubila erat, & cerimoniæ illæ omnino futurorum vmbræ, atque adeò homines somnolenti, desidiaque & torpore sopiti. Statum verò euangelicum producit hic, ceu diem, in quo Christus, veluti solis iubar per iustificantem gratiam cœpit orbem irradiare, iuxta illud, Vobis timẽtibus nomen meum orietur sol iustitiæ. Et Christus ipse, Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. Et infrà, Quandiu in mundo sum, lux sum mundi. Fides nanq; sole splendidius refulget, iuxta illud, Habetis propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, id est, quæ caliginem fugauit antiquã. Eandem similitudinẽ diei & noctis persequitur, ad Thess. Vbi ait, Non estis in tenebris, sed filij lucis: igitur non dormiamus, sicuti & cęteri, sed vigilemus & sobrij simus. Vnde Ambrosio hoc noctis nomine vetus homo significatur, qui per baptismum innouatus est. Argumentum autem suprà obiectum de verbo, appropinquauit, facile quis posset sic eludere. Quòd qui dixit, appropinquauit, tali præterito significauit, diem iam esse, vt, dies appropinquauit, idem sit quod, accessit. Attamen, licet non taliter vsurpetur, sed pro eo, quod dicimus, proximè est, nihilominus respõdetur, quòd non dixit, dies venit, sed, proximus est. Primùm quia lux hęc nõdum erat omnibus applicata, sed iustis. Et ideo ait, appropinquauit, sicuti de salute dixerat, proprior est, nempe quia paratissima est lux hæc illuminare omnẽ hominẽ venientem in hunc mundũ, nisi quis propria culpa suos cõtegat mẽtis oculos. Et pręterea quoniam lux gratię semper progreditur & augescit, quoadusq; lumine gloriæ cõsummetur: sicuti & de salute pręnotauimus. Ob idq; ait, appropinquauit, id est, cœpit iã quasi in crepusculo lucescere. Haud enim ineptè gratiam respectu gloriæ crepusculum diei nuncupaueris. (*Abiiciamus ergo opera tenebrarum.*) Applicatio est hæc, exempli diei & noctis. Etenim morale est, vilibus obsoletisque homines noctu indui, negligentiusq; curare ea, quę ad cultum pertinent, eò quòd, offusis tunc tenebris, nemo videat habitum nostrum: interdiu verò cum omni decoro vnusquisque studet prodire. Ait ergo Paulus, qui hactenus sub frigore & nubilo legis iacuim̃, vbi nec fides adeò elucebat, neq; auxilia suppetebant, vt charitatis calore accenderemur, nunc, aduentante die (quam horam esse dixerat surgendi à somno) abiiciamus opera tenebrarum. Loquitur in prima persona, ne aliis videatur, non sibi cum aliis legem ponere. Appellat autem opera tenebrarum, peccata: quoniam, & deficiente rationis luce concipiuntur: nam omnis peccans est ignorãs: & non nisi in tenebris exercentur: quoniam qui malè agit odit lucem: & ad tenebras illas exteriores nos extrahunt, in quas (iuxta verbum euangelici domini, qui fecit nuptias filio suo) proiici iubebitur quisquis aderit absque veste nuptiali. (*Et induamur arma lucis.*) Contrariis omnino de causis virtutum opera, non solùm ornamenta sunt lucis, verùm & arma, quibus spiritus pugnat aduersus carnem. Gignuntur enim, vegetanturq; rationis radio, diuinitus micãte, dignaq; sunt, quę in meridie fiant, & in conspectu hominum, qui videntes glorificent patrem, qui in cœlis est. Et præterea ad illã nos lucem prouehunt, quàm Deus habitat inaccessibilem. De his ergo ait Apostol. Induite vos armaturã Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli. Et infrà. State & succingite lumbos vestros in veritate, & induite loricã iustitię, &c. (*Sicut in die honestè ambulemus.*) Forsan quis particulã, sicut, diuidat in duas. Sic induamur, vt honestè ambulemus: tamẽ Græcè vnica simplex est, vt, vel si dicas, quasi, hoc est, armemur arma lucis tanquam honestè, putà cum decoro & decenter ambulantes: quod est, incedentes & prodeuntes in lucem diei, quando circunquaque ab omnibus conspicimur ac iudicamur.

Latini.

Malac. vlt.

Ioan.9.

1.Pet.1.

1.Thes.5.

Ambro.

Gratia crepusculum.

Opera tenebrarum.

Eph.3.

Ioan.3.

Mat.22.

Arma lucis.

Mat.5.

Eph.vlt.

Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in cõtentione, & æmulatione: sed induimini dominum Iesum Christũ, & carnis curam ne feceritis in desideriis.

Expli-

Explicationem subiicit vtriusq; mẽbri superioris præceptionis, tã illius scilicet, quod est, abiicere tenebrarũ opera, quàm alterius, quod est, induere arma lucis. At quãuis vniuersa delictorum, flagitiorumq; genera, opera sint tenebrarum, rationibus modò scriptis sex tamẽ peculiariter hic commemorat. Haud enim per trãsgressiones omnes discurrit, quarum prohibitiones iam modò exempli gratia, recensuit. Et quamuis omne quod est in mundo, sit vel concupiscentia carnis, vel concupiscentia oculorum, vel superbia vitæ, nihil tamen de concupiscentia oculorũ, hoc est, de auaritiæ criminibus commeminit, quæ ad iniuriam pertinent aduersus proximos: quoniam hic tantùm hominem informare, componereque instituit erga seipsum. Ob idq; ea penitus refert, quibus vtrãq; partem sensitiui appetitus reformet, scilicet, concupiscibilem, & irascibilem. Concupiscibilis autem in eas fertur voluptates, quæ ad cõseruandum, vel indiuiduum per cibum & potũ: vel speciem per concubitum attinent. Quinimo videre hic mihi videtur Paul. vt decorũ exempli & similitudinis seruaret diei & noctis, illa prorsus vitia subnotare, quæ ad literam noctu plurimùm perpetrãtur. Comessationes enim, etsi apud antiquos conuiuia generaliter dicãtur, vbi singuli sua symbola cõferunt, vsurpatur tamẽ propriè nomen hoc pro illis intempestis cõuiuiis, quæ post cœnã fiũt: veluti ientaculum, epulum est, quod fit ante prandium, & merenda, quæ ante cœnam. Dnde, κῶμος, quod hic ponitur Græcè, Deum significat infamem, qui illis præsidebat nocturnis comessationibus. Hæc enim conuiuia ad multam noctem protrahi solita, luxu lasciuiisq; instructa, plurimã parturiũt, proferuntq; flagitiorum ac scelerum segetẽ: interq; maximè sunt crapulæ, ac temulentiæ, impudicitiæq;, ac deniq; lites & iurgia. Quocirca talia conuenticula, non tam conuiuia, à conuiuendo dicenda sunt, quàm combibia, hoc est, compotationes, quas Græci, συμπόσια, dicunt. Est veruntamen adnotandum, quòd si nomen gulæ solùm dicat vitium ordinis, ad suum peculiare obiectum & finem: scilicet, nimium appetere delectationes cibi & potus, genere suo, non est mortale peccatum, sed veniale: at quatenus importat corruptum ordinem ad supremum finem, putà ad Deum: nimirum quando cibo & potu ita fruitur homo, vt paratus ob hoc sit transgredi præcepta Dei, tunc est lethiferum. Hanc enim voluptatis fruitionem, tanquã summi finis, subnotauit Apostol. ad Philipp. in illis quorum Deus venter est. At verò ebrietas, quia non solùm nimium potum significat, sed rationis priuationem, genere suo dicit lethale flagitium. Est autem præterea vitium hoc, ea ratione capitale, qua caput, radixq; & mater est aliorum flagitiorum: vel quinq; maximè quæ. 31. Moralium refert Gregorius: putà, ineptæ lętitię, scurrilitatis, immunditię, multiloquij, atq; hebetudinis mentis. Qua de re Apostol. ebriosos connumerans cum idôlis seruiẽtibus, prędcipit cum huiusmodi infamibus nec cibum sumendum esse. Conferamus ergo cum huius enormitate vitij, vsum & morem, qui magna iam ex parte orbem Christianum inuasit. Non enim eò tantùm res processit, vt pro nulla ducatur impudentia talium gregi commisceri, verùm eò vsque, vt pro magno ducatur honore, huiusmodi crapulis ingurgitari, propinationibus conuiuas prouocare, feritatemq; ipsam gulæ stimulare & irritare, ad prosternendam, iugulandamq; rationem, vnde homo & rem sortitur & nomen. Quo reuera nihil esse potest naturæ nostręę repugnantius. Irrationale quippe animal, nulla, vel vi, vel arte euinci potest, vt vltra naturæ necessitatem pabulum insumat: homo verò, in hoc ratione dotatus, vt frugalius parciusq; viueret, eo ipso, quòd rationalis est, brutorum metas transgreditur, vimq; vsq; ad rationis ipsius interniciem infert naturæ suæ. (Nõ *in cubilibus & impudicitiis.*) Post comessationes & ebrietates quid nam cõiunctius subiungeret, quàm cubilia & impudicitias? Ecquid enim aliud ignis, structis lignis, faciat, quàm ardere? Hęc autem duo ad diuersa nonnulli referunt, vt cubilis nomine tantùm delicias, molliciemq; lecti intelligant, ad captandam voluptatem somni, quod genere suo non esset mortale, nisi sicut de gula diximus. At forsan cubilium appellatione, scortationes ipsas spurcosq; complexus significat, quos explicatius cognominat impudicitias. Nam, cubile, Latinè, sicuti & Græcè, κοίτη, & si lectum quoq; significet, vsitatius tamen est, vt accipiatur pro ferarum lustris, à luto dictis: hoc est, pro paludibus & cœnosis locis, in quibus feræ cubãt: quapropter cubilis nomine, infamiam & dedecus subnotat Pau. spurciciæ hominum, qui veluti pecora volutantur in stercore & luto. Acerrima hinc ergo colligitur accusatio in eos, quos hæc opera tenebrarum non depudet in publico perpetrare.

1. Ioan. 3.

Cõcupiscibilis & irascibilis.

Nocturna delicta.

Gulæ vitiũ.

Phil. 3.

Ebrietas.

Grego.

1. Cor. 5.

Enormitas gulæ.

Contra magnifestarios peccatores.

Quos enim tenebrarum nomen non absterret arcetq; à crimine, conterritos saltem habeat, ne nocturna luculentaque tenebrarum opera luci offundãt, atq; illos offendant, qui induti sunt armis lucis. Deus nanq; qui nihil optatius à nobis desiderat, quàm vt luceant opera nostra bona, vt glorificetur ab hominibus, nihil ideo fert grauius, quàm eum (iuxta verbum psalmi) gloriari in malitia, qui potens est in iniquitate. (*Non in contentione & æmulatione.*) Hęc iam vitia ad appetitum irascibilem attinẽt. Sed tamen ex temulentia ipsa & calore vini in comessationibus plurimùm suboriuntur inter cõpotores. Quam ob rem cùm calor potus silẽtium rumpit, facilè colloquium prorumpit in clamores & contentiones, extenditur nihilo minus præceptio ad omnes cuiusuis generis contentiones, vt initio subsequentis capitis patebit. Sunt autẽ cum contentionibus, ęmulatio & inuidia arctissima affinitate coniunctæ. Est inquàm, in primis inuidia contentionis mater: inuidus nanq; cùm ferre nequeat aliorum sentẽtias, promptissimus est, vt contradictionibus contendat. Et sæpe cõtentione ipsa æmulatio crescit & inuidia. Optimè ergo sunt hic ab Apostolo composita post, comessationes. (*Sed induamini dominum Iesum Christum.*) Explicuit opera tenebrarum, quæ abiicienda nobis sunt: declarat ergo iam, quid sit arma induere lucis, idque cum maxima orationis sublimitate & vehementia. Etenim quoniam arma lucis, virtutes sunt vniuersæ, quibus Christo in hac vita aduersus Sathanam militamus, fons autem earum ac robur idem ipse sit, cuius merito, fides cum virtutibus cęteris infusa nobis est, non satis arbitratus est, obsecrasse, vt nos virtutibus adornemus, sed adhortatur, vt Christum ipsum induamus, hoc est, ita per virtutum exercitiũ Christũ imitemur, vt nihil in nobis, nisi eius appareat imago, ad modũ indumenti, quod solũ se repræsentat in homine. Itaq; induere Christum idem sit, quod, ipsum imitari. Vel, si mauis, idẽ quod, demutari in ipsum, suscipiendo eius figuram: sicuti qui creatur in regem, induit personam regis, & qui assumitur ad functionem episcopatus, induit personam episcopi. Per hanc etenim metaphoram dixit ad Gal. Quicunq; in Christo baptizati estis, Christum induistis. Qua etiam ratione ad Ephes. ait, Christum habitare per fidem in cordibus nostris. Contendit nos ergo Apostol. tam extrinsecus, quàm intrinsecus Christo implere & perornare: nempe, vt qui per fidem in baptismo merita eius participamus, postmodum per imitationem eundem foris referamus, vt non nos in nobis, sed Christus semper viuat. Ob idque subiungit. (*Et carnis curam ne feceritis in desideriis.*) Haud enim (vt cap. 8. diximus) interdixit nobis omnem curam carnis vsque adeò, vt non debeamus ei in necessariis prouidere: quandoquidem iuxta eius testimonium, Nemo carnem suam odio habet, sed nutrit & fouet: sed hoc tantùm à nobis deposcit, quòd non geramus eius curam in desideriis, hoc est, in inexplebili auiditate, acsi hæc corporea vita esset finis noster, cui deberemus studia nostra referre: hoc enim est, quod supra cap. 8. nos prohibuit, vbi ait, Debitores sumus, non carni, vt secundum carnem viuamus, sed spiritui, cui vita ipsa carnis referenda est, & secundum eius leges transigenda.

Mat. 5.

Psal. 51.

Inuidia.

Induere Christũ.

Gal. 3.

Epes. 3.

Ephe. 5.

CAPVT. XIIII.

INfirmum autem in fide, assumite, non in disceptationib⁹ cogitationũ.

Cùm capite. 12. perfectorum officia docuerit, & capite proximo obedientiam peculiariter demonstrauerit, quam inferiores superioribus debent, in hoc iam & subsequenti demonstrat officia, quæ perfecti & robusti in fide debent debilioribus, in hoc quidem, quomodo non debent eos spernere, nec scandalizare. In quinto decimo vero, quomodo debent eorum imbecillitatem ac infirmitatem sustinere. Hæc enim opera ad vsum gratiæ pertinent, de quo tractat in his quatuor capitulis. In duo ergo partiamur capitulum præsens. In altera enim parte prohibet, firmos ne infirmos spernant, infirmosq; vicissim ne alios iudicent. Et in altera, Sed hoc iudicate magis, inhibet scandalum: nempe vt nemo illis offendiculum ponat. Attamen licet in vniuersum de quouis genere infirmitatis doctrina hæc sit intelligenda, præsertim spiritualis, ad peculiarem tamen eius intellectum prænotare opus est, quòd tunc dũ Ecclesia veluti infans erat, quidam conuersorum ex Iudaismo (quod iam alibi suprà tetigi-

Distributio capituli.

Infirmitas.

tigimus) credebant, contendebantque, per Euangelium non fuisse antiquatam legem, sed cum illo potius obseruandam. Id quod latè patet Actuum. 15. Et hoc appellat infirmos in fide, quasi nondum satis progressos confirmatosq; in cognitione fidei. Præfigit ergo statim capitalem propositionem, quam continuò declarat, ac subinde probat. (*Infirmum autem in fide assumite.*) Græcè non habetur præpositio, in. At verò sententiam non modò non variat, verùm elucidat: nam cùm nomen fidei, quandam per se significet cognitionis infirmitatem, quam Apostolus ad Corinth. appellat cognitionem ex parte, si tantùm dixisset, infirmum fide, amphibolum esset, an tantùm vellet dicere, infirmum ob hoc quòd non claram, sed obscuram cognitionem habet: id quod omnibus Christianis commune est. Cùm autem ait, Infirmum in fide, languorem quendam infirmitatemq; & imbecillitatem intelligit illius, qui nō admodum fide proiectus est, & irroboratus. De hac nanq; infirmitate sermonem hic instituit, non de corporea. Eadem enim ratione & cap. 4. de Abraham dictum est, quòd non infirmatus est in fide. Sed & pro, assumite, alij transferūt, adiuuate. Solemus enim adiuuare infirmos. At præterquàm quòd verbi Græci, προσλαμβάνω, propriissima significatio est, accipio, & assumo, idemq; verbum sit paulò inferius, Deus illum assumpsit, congruentius etiam est proposito: iubet enim vt talem infirmum non protinus à nostro cōtubernio proiiciamus, sed illum, vt recuperemus, benignè suscipiamus: exemplo Dei, qui nostras infirmitates assumpsit. (*Non in disceptationibus cogitationum.*) Græcè accusatiuus est, disceptationes, ob idq; alij transferunt, Nō ad disceptationes cogitationum, seu, ad iudicationes. At frequētissimum Græcis est, sub hac figura accusatiuo vti pro ablatiuo: qua ratione vltimum verbum Græcum superioris capitis est, in desideria, pro, in desideriis. Haud enim hic Pau. finem assumptionis exprimere cogitauit, scilicet ne eo fine quis assumeret infirmum, vt disceptationibus cum illo ageret, siue, vt de illis ambo diiudicarent: sed explicat modum, quo eū debemus suscipere: scilicet ne disceptationibus cum illo contendamus, sed leniter & blandè amplexemur & informemus. Disceptatio, enim nō idem est, quod, disputatio, sed idem, quod, cōtentio, quod in malum sonat. Alludit enim ad id, quod in calce superioris capitis admonuerat, Non in contentione & æmulatione. Quinimo hic est nodus cōtinuationis capituli huius cum superiori. Quum enim dehortaretur Romanos à contentione, appositissimè subdit, Infirmū in fide assumite absq; cōtentione & disceptatione. Tametsi & transferri potuit, Non in iudicationibus

1.Cor.13.

Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet.

Tres sunt in hoc textu propositiones. Prima videlicet bimembris, quę est velut descriptio horum, quę sunt, Infirmus in fide, & firmus in fide, duæ autem, quæ habent præceptionum vim. Etenim inter legis cerimonias, quædam erant de delectu ciborum, quę scriptæ sunt in Leuitico. Vbi interdicebatur populus ille esu animalium plurium, nō solùm terrestrium, verùm & aquatilium & volatilium, tum ob rationes alias, quas hic non est locus enarrare, tum etiam ob mysteria & figuras rerum, quæ futuræ erant tempore gratiæ: quæ ideo cerimoniæ non erant duraturæ, nisi vsq; ad veritatis præsentiam. Distinguit autem Augustin. contra Hieronymum tria tempora. Primum ante Christi passionem, quo pręcepta illa viuebant, vigebantq; & obligabant: secundum à passionis articulo vsq; ad sufficientem promulgationē Euangelij, quo quidem mortua erant, quia neminem obligabant: nec quicquam proderant: at nondū erāt mortifera, sed illis licita, qui ex Iudaismo conuertebantur: dum modò nemo in illis spem sic firmaret, vt crederet absq; illis fidem & gratiam Christi non iustificare. Fuit quippe prouidenter ignorātia illa permissa aliquantulo tēporis tractu, vt synagoga, non veluti Gentilitas proscriberetur, sed sepeliretur cum honore. De quo secūdo tempore intelligendus est hoc loco Paulus. Tertium verò tēpus est post sufficientē promulgationem Euangelij, quando lethifera sunt, veluti falsa signa futuræ rei, quæ iam est pręterita. Igitur Romani, non solùm ex Gentilitate conuersi, verùm & quidā ex Iudaismo, prouectiores in fide, credebant cessasse legalia, atq; adeò per veritatem euāgelicam factā fuisse facultatem edēdi quælibet: sicuti Petro ostendisum fuit in linteo animalium pleno, atq; hos cēset firmioris fidei. Sed erant alij pusilli ex Iudaismo cæcutientes ignorātia, quòd nō licebat immundis vesci: quos appellat infirmos in fide. Vnde illos firmiores admonet, vt hos assumant. Ait ergo. (*Alius.*) Nempe doctior per fidem. (*Credit se manducare omnia.*) Hoc est, licitum esse omnium ciborum esum citra delectum. Et ait, credit, quasi per fidem, ad quē gradū fidei alij nondum erant progressi. At pronomen, se, nō extat Græcè. Sed tamen nihil remvitiat. Sunt autem, qui paraphrasin hic faciunt potius, quàm translationem transferentes, Alius quidem credit vescendum esse quibuslibet, cùm tamen Græcè nihil aliud sit, quàm, manducare omnia, qui quidem hebraismus est eundem reddens sensum. Sed vide quàm de nihilo taxare hic isti pergunt interpretem. Aiunt quòd nō debuisset vertere, omnia, sed, quæuis, seu, quælibet, hoc est, sine delectu. Nam quis posset inquiunt, edere omnia? Vide inquàm cauillum. Græcè enim in primis est, πάντα, quod est, omnia. Sed præterea, quis nam posset suspicari, hoc insinuari per hanc orationem, φ ad perfectionem fidei pertineat, deuorare simul omnes, ac singulas escas? Præsertim cū, omnia (nisi apud nimiùm grammaticos) consueuit quoq; nonnunquàm accipi in eodem sensu, pro eo quod est, quælibet. Alioqui cur non simile illud corrigunt, Omne quod in macello vænit, Et, Omne quod vobis apponitur manducate. Haud enim hortari illic nos cogitat, vt omnia veluti helluones deglutiamus, sed quòd absq; discrimine quolibet vtamur cibo, pro sua quisque necessitate & indigentia. (*Qui autem infirmus est.*) Nimirum qui arbitratur non licere communibus vti. (*Olus manducet.*) Hoc est, ab omnibus abstineat, quę sunt lege prohibita, in quib' putat periculū existere peccandi. Quanuis nondū planè constet, an interpres transscripserit de præsenti, manducat, sicuti modò est in codice Græco, respondenter ad verbum prioris membri, alius credit. Etenim forsan legit Græcè, manducet, Nam quod ei quidem obiiciunt, nemini præcipere hic Apostolum olus manducare, nullius est momenti: quoniam verbum, manducet, non pręceptorium est in præsentiarum, sed permissorium. Enim verò quoniam non solùm ex omni genere animalium (vti diximus) interdicta essent Iudæis plurima, verùm & licitas carnes certo præscripto modo deberent occidere, euiscerare, & mundare, antequàm comederēt: quanunc de causa carnibus abstinent, quę à Christianis mactatæ sunt, ideo superstitiosi illi adeò sese alienabant ab aliorum conuictu, vt solis oleribus victitarent: simulantes forsan (vt vult Chrysosto. id non legis obseruandæ gratia facere, sed propter ieiunium. Ex oleribus nanq;, sicuti neq; ex fructibus, nihil lege prohibebatur: eò quòd simplicissima essent hominum alimenta, in ipso statim orbis exordio primis mortalium concessa, Ecce dedi vobis omnem herbam adferētem semen super terram, & vniuersa ligna, &c. vt sint vobis in escam. Et quāuis in paradiso interdicta fuit arbor vna, tamen cùm prohibitionem illam fuissent primi parētes transgressi, noluit postmodum Deus Mosaicū populū interdicto cuiuspiam, vel oleris, vel arboris deterrere. Debemus hic tamē illud recolere. quod præfati sumus, putà quòd quādo Paul. permittebat Iudæis conuersis abstinere ab immundis, durabat tempus, quo ignorantia cessationis legalium nò erat peccatum: tunc enim licitum erat sic ignorantibus abstinere propter existimatum periculum culpę in esu illorum: secus verò nunc. Quin verò apostolus ipse Petrus in eadem fuit aliquando ignorantia, quoad vsq; properans ad Cornelium, vbi iam commercium cum Gentibus inibatur, per linteum cōmunibus animalibus plenum admonitus fuit, licere iam deinde promiscuum communemq; ciborum vsum. Adde igitur, quòd non valentibus ignorantiam euincere, necessarium erat, ne cōtra conscientiam agerent: nam qui amat periculum, peribit in illo. Haud tamen sic intelligendus est in præsentiarum Paul. vt qui legales illas obseruantias probet, sed veritus (vt ait Chrys.) ne perfectiores minuta illa nimio rigore emēdare volentes, infirmos illos abalienarent à fide, præcipit, ne illos contemnant. Quò fit, (vt in prologo prenotauimus.) Epistolā hanc in qua has tolerat obseruantias legis, prius fuisse scriptam, quàm ad Colossin qua veluti Christianos solidioris iam fidei admonet, sicuti radicatos iam in ipsa & confirmatos, ne qs eos decipiat per philosophiā & inanē fallaciā, secundū traditionē hominū, & secundū elemēta mūdi, & non secundū Christum. Et infra, Nemo ergo vos iudicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quę sunt vmbra futurorū. Et, Dies obseruatis, & mēses, & tempora, & annos: timeo ne sine causa laborauerim in vobis.

Aug. distinguit tria tempora.

1.Cor.10.

Leuit.11.

Act.10.

Act.10.

Eccli.3.

Col.2.

Gal.4.

bis. Veruntamẽ quãuis hic qui expositus est genuinus sit, syncerusq; sensus Pauli, haud tamen aspernenda est alia glossa Augustini, quæ inter ordinarias extat, nempe vt infirmus quoque censeatur in præsentia ille, qui licet omnia credat, est tamen infirmus in operibus fidei: vtpote qui acrem cum carne pugnam sustinet: huic etenim salubre est, à carnibus & huius generis solidioribus, calidioribusq; alimentis abstinere, oleribusq; & tenuioribus sustentari: non propter legalẽ immunditiam, sed vt per inediam escam fomentumque vitiorum indomitæ carni subducat. Huiusmodi enim infirmũ, nil mirum, si etiã hic Paul. assumendum, hoc est, tolerãdum iubet ab illis, qui cùm sint validiores, edere absque periculo possunt omnia. (*Is qui manducat, non manducantem non spernat.*) Haud intelligas, Is qui manducat olus, sed, is qui manducat omnia, puta, infirmus in fide, non manducantem, scilicet infirmum, &c. (*Et qui non manducat.*) Puta infirmus non manducans omnia. (*Manducantem non iudicet.*) Nota sermonem hunc de manducantibus & non manducantibus, inde originem, ordinemq; ducere, vbi admonuit. Curam carnis ne feceritis in desideriis. Congruentissima autem profectò dispensatione distribuit duo hæc verba, suum vtriq; proprium tribuens, vtpote firmo, & infirmo. Est enim periculum quod propriè excellentioribus, & quanuis dote præstantibus, siue spirituali, siue seculari, imminet, inferiores humiliores q; despicere, & contemptui habere: quandoquidem excellentia superbiã parturit. Ob idq; admonet, ne illi robustiores Christiani, imbecilliores aspernẽtur, veluti obseruatores illarum minutiarũ legis, quæ non erant, nisi quędam puerorum elementa, agentium sub pædagogia, quę quidẽ elementa iam non conueniebant hæredibus in legitima ætate. Est enim forsan allusio ad homines, quibus, viris iam factis puerorum rudimenta ludibrio sunt. Quocirca isti in præsentiarum non censentur firmiores in fide, eò quòd prouectiores essent operibus fidei, puta charitate, per quam fides operatur. Nam tales perfecti neminẽ despicerent: sed dicuntur firmiores in cognitione fidei, eiusq; intelligentia. Quæ quidem, vbi nõ adest charitas, inflare etiam solet hominem, sicuti aliæ scientiæ. Infirmioribus autem & imbecillioribus, quibus non congruit superiores spernere, eò quòd materiã non habent superbię, alterum genuinum est vitium inuidiæ, ex quo nascitur illa ægritudo animi, vt de superiorib⁹ malè apud seipsos incipiant iudicare. Hanc igitur ob rem dehortatur vicissim pusillos, ne firmiores in fide iudicent, quòd videlicet, vti ventri seruientes, cibis vniuersis Gentilium vterentur, in præiudicium & ignominiam legis. Iudicare, hic ergo pro, condemnare, vsurpatur: nam nisi sentẽtiam apud nos feramus de fratre, non est mortale peccatum. Et discussio, citra suspitionem, de aliena vita nulla est culpa: in suspitione verò, est venialis. Sed est præterea perpendenda hic humana peruersio. Infirmiores, inquàm, quo nomine indoctiores subnotat, qui peritiorum iudicio stare deberent, ij sunt quos citius inuadit iudicandi libido: sapientiores verò, quibus maximè incumbit humiliores blandè corripere & instruere, procliuiores sunt ad contemnendum, quàm ad corrigendum. Quocirca (vt ait Chry.) Apost. nõ prohibet in priori membro, ne qui manducat, non manducantẽ corrigat, aut doceat, sed ne contemnat. Neq; in secundo vetat, quominus infirmo, qui scandalum accipit, conuenire illum liceat, qui dare videtur, & interrogare, cur ita faciat, sed hoc tantùm iubet, ne inaudita causa, temerè sententiam ferat de opere, nempe de quo latet, qua intẽtione, quáve causa, rationeq; fiat. Facile applicari hoc etiam potest ad alium sensum, si nomine infirmi, pugnantẽ cum carne intelligas, vel eum qui fructibus pœnitentiæ carnem affligit parsimonia victus. ¶ Operosum esset hic, & præter commentariorum legem, multis verbis cum Lutheranis concertare de ciborum delectu, quem tum per alia loca scripturę, tum etiã per hunc proscribere moliti sunt, & à Christianorum familia turpiter profligare. Id nimirum nobis calumniantes, quòd Iudaismum his cerimoniis profitemur, in quo huiusmodi delectus iussus erat. Neque id solùm, sed quòd cum illis hæreticis cõspiramus, quos Paul. futuros pronũciauit, prohibẽtes nubere, & abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: cùm tamen Christus commonitos nos fecerit, nõ quod intrat per os coinquinare animã, sed cogitationes quæ exeunt à corde. At verò, vt de multis pauca dicamus, non vident, quantò ipsi apertius in illorum militẽt castris, de quibus idẽ Apost. ait, sæpe se & flentem meminisse, inimicis crucis Christi, quorũ Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Vbi Helluonem Cherintũ designauit, eiusq; assecla

Superbia excellentioribus insidiatur.

Gal.4.

Pusillorum morbus inuidia.

Humana peruersio.

Lutherani de delectu ciborum.

1.Tim.4.

Mat.15.

Philip.3.

Iouiniani. assecla Iouinianum, quem Hiero. Christianorum Epicurũ appellat. Huius quippe hæresis inter alias fuit (referente id Augustino, lib. de hæres. cap. 82.) nullum habendum esse Christianis ciborum delectum. Eandemque post hæresim Vualdenses & Husitę suscitarunt, quorum scholæ lubentissimus sese Lutherus fatetur addictum. Igitur ciborum delectus, abstinentiaq; à carnibus, tribus potest fieri de causis. Prima, quasi sua sint natura malę & immũdę: vti Taciani, Priscillianistæ, & alij eiusdem sectę prędicabant, infamantes cum Manichęis creaturas Dei: de quibus tamen ipse testatur, quòd vidit cuncta, quę fecerat, & erant valde bona. Tametsi Iouinianus inde maximè collapsus est in hunc errorem, quòd coitum animalium putabat esse rem fœdam & execrabilem, inde enim tam nuptias vituperabat, quàm esum carnium ex animalium congressu nascentium. Hos ergo hæreticos atq; hanc abstinentiæ causam condemnat Paul. loco citato ad Timothęum, vt patet ex subiunctis eius verbis, Quia omnis creatura Dei bona est. Quasi illi inde improbassent carnium cibũ, quòd eas reputassent natura sua sordidas. Atq; idẽ significat aliis suppositis verbis, Nihil reiciẽdum, quod cũ gratiarum actione suscipitur. Secunda causa huiusmodi delectus esse potest, Mosaica, vtpote si ea ratione, qua à Iudæis, in fieret, quæ itidem causa absurda esset. Multis veruntamen interuallis delectus ciborum apud Iudæos diuersus erat à nostro. Primùm, quòd illi non omnes in vniuersum carnes abiiciebant, neque certis temporibus, sed vice versa, quasdam certas perpetuo tempore, vt illorũ animalium, quę vngulam non findunt, neq; ruminant, atq; aliorum aliis de causis. Neque verò tantùm carnes erant illis interdictæ, verùm & pisces cõplures. In summa, illi ob immunditiem corporalem, quę inde contrahebatur, & potissimùm veluti in signum mysteriumq; futurorũ abstinebant. Nos verò contrà non in perpetuum (nisi quis ex voto, tali sese consecrauerit religioni) sed statis temporibus ab omni carniũ genere abstinemus: nõ vtiq;, veluti cerimoniã obseruãtes, quæ sit futurorum vmbra, sed primũ, vt (secundũ Ioannis exhortationẽ) delictorum debita fructib⁹ pœnitentiæ compensemus: mox vt corpora, exẽplo Pauli, tali inedia castigantes, in seruitutem redigamus: nẽpe vt, tum rationi ad reliqua virtutũ officia libẽtius promptiusq; obsequantur, tum vt animũ sinant liberius spiritualium contemplationi & exercitio vacare. Adde q̃ per ieiunium (vt ait Grego.) decimas Deo soluimus vitæ, quã nobis ipse donauit. Nam cũ vita in victu consistat, hoc modo genium nostrũ defraudãtes, particulam vitę authori nostro offerimus. Ad hæc deniq;, & hoc quoq; modo (iuxta monitũ dñi) animã nostrã odimus in hoc mũdo, quã custodimus in vitã ęternã. His autẽ rationibus adeò delectus carniũ nõ est superstitiosus, vt qui negãt eum esse ad vitã Christianã, tum necessariũ, tũ ideo cõsultissimè ac sanctissimè institutũ, sint planè hæretici: quemadmodũ in Cõciliis Gangrẽsi, Toletano, & aliis sancitũ est. Neq; id profectò temerè, sed explorata prius venerandæ abstinẽtiæ antiquitate, quæ ab ipsa statim terrestri paradiso, vbi vnicũ fuit tantùm abstinẽtię prędceptũ, ortum ducit. Id quod nobis documẽto est, q̃ sit mater vitiorũ oĩm gula, quamq; per abstinentiã resecentur vniuersorũ fibrę. Quod rursus, & Mosaicũ ieiuniũ in susceptione legis, & syluester locustarũ victus præcursoris, & abstinẽtia legislatoris nostri Christi quadraginta dierum, & pugna dæmonis, qui primos parẽtes gulę mucrone iugulauit, quo primùm spiculo aggressus est Christum, maximè contestantur. Esset hic autem prælongum, perq; graue, vtriusque testamenti exempla de abstinentia & ieiunio perlustrare: in quibus videas q̃ nemo vnquã, vel priorum, vel posteriorũ Patrum vllum q̃ egregiũ facinus attentauerit, nisi sanẽto abstinentiæ fulcimento præmunitus. Fuere nanq; semper sanctorũ proceres, tã sacris elogiis, q̃ experimẽto edocti, quòd sicut corporeis, ita & spiritualib⁹ morbis medẽdis, nullũ, q̃ dieta, prę̃senti⁹ est remediũ, nullaq; ad bonã valetudinẽ vtriusq; hoĩs salubrior medicina. Alij verò sunt qui in suis propugnaculis Ecclesiæ aduersus Lutherũ iustos de hac re tractatus instruxere, vt longissimos, ita profectò erudito & pietate conspersos maximè. ¶ Sed aiunt, Qui hæc ad interdictũ carnium, & ad demonstrandũ talẽ Ecclesię authoritatem, vt possit ad genus hoc abstinẽtię, prę̃cepto cogere Christianã libertatẽ? Satis enim esset, si vnusquilibet sua spõte, pro sua valetudine & necessitate, modo suo abstineret. Sũt enim, inquiunt, & pisces, & inter herbas nõnullę, & præsertim vinum, quæ corpus peius inflammant, quàm carnes, quorum ideo vsui parcere, esset consultius, Ad hãc quidem obiectionem, quatenus Ecclesiæ authoritem suggillat, nullus est hic respondendi locus: quippe

Triplex abstinentiæ causa.

Gen.1.

Delectus ciborum apud nos diuersus ab illo Iudeorum.

Mat.3.

1.Cor.9.

Iouan.12.

Conciliorũ decreta.

Exo.24.

Mat.3.&4.

Greg.

De carnium interdicto.

Authoritas Ecclesiæ.

cùm Paul. de illa in præsentiarum nihil meminerit: attamen illam pro constitutissima supponamus ex verbis Euãgelij, vbi Petrus constitutus est pastor, & Ecclesiæ gubernator: & vbi ait illi Christus, Quod qui Ecclesiam non audierit, sit ei sicut Ethnicus & publicanus: & vbi ait, Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: & vbi præcipit Paul. Vt omnis anima potestatib⁹ superiorib⁹ subiiciatur: quia talis potestas nõ sine causa gladium portat, aut spiritualem videlicet, aut secularem: quas duas potestates comprobauit Christus, vbi offerentibus ei discipulis duos gladios, respondit satis esse. Hac igitur ecclesiastica authoritate supposita, quòd eius vsus in delectu ciborũ sanctissimus fuerit, negare nemo potest spiritualis homo. Cũ enim in antiqua lege tot fuissent sancita iciunia, nõ solùm veluti cerimonię ad corporalẽ mũditiem, sed veluti leges morum, repurgandis animis conducentes, & lex nostra multò sit, quàm illa spiritualior, vt quæ non Scribarũ tantùm more, & Pharisæorum, sed abundantius nobis iubet iustitiam colere, prauasq; cogitationes repurgare, æquissimum profectò fuit & consultissimum, vt abstinentiæ nobis præcepta cumularentur: nempe vt corpus liberius spiritui seruiret. Libertas etenim Christiana hæc est, vt spiritus liber sit à tyrannide corporis: cui natiuum nimirum est, vt quò ciborum lautitia lasciuierit magis, ferocire peius soleat. His ideo ecclesiasticis legibus emacerandi corporis iugum domini suaui⁹ sit, & onus leui⁹. Etenim, si arbitrio & libertati hominum, frugalitas & parsimonia victus permitteretur, vix esset qui illã obseruaret, quę tamen necessaria est ad expeditius seruanda præcepta domini. At verò quãtùm ad interdictum attinet carnium, licet sint alij in piscibus & fructibus cibi, quibus ad horã seruentius incalescit, irretiturq; libido, tamẽ carnes suo genere, sunt solidioris alimenti, per quas ideo plus viriũ accrescit carni nostræ ad debellãdum spiritum, quàm per esum piscium, vel per potum vini. Quam ob causam cùm per leges non tam particulares casus prouideri possint, quàm ea caueri debeãt, quæ plurimùm contingunt, Ecclesia in iciuniis vsum carnium interdixit, numerumq; coercuit refectionum: quãtitatem verò, aliorumq; ciborum qualitatẽ reliquit arbitrio nostro, quibus ratione, & naturæ lege salutarem modũ imponamus. Ad duas ergo obiectiones ex Paulo ad Timotheũ, & ex Iudaico ritu iam

Ioan. vlt.
Mat. 18.
Luc. 10.
Luc. 22.
Mat. 5.
Libertas Christiana.
Mat. 11.
Ad obiecta Lutheranorum.

responsum est, ad tertiam verò ex dicto Christi, Nõ quod intrat per os coinquinat hominem: vix est qui absq; stomacho respondere valeat. adeò est vafra & impudens intelligentia, quam nobis opponunt. Haud enim illic vlla erat mẽtio de ciborũ discrimine, sed cum superstitiosi illi Pharisæi in lotione manuum & vasorum, & ciborum, sanctitatem collocassent, reprehendit eos Christus, dicens, quòd ciborum sordes, siue carnes sint, siue pisces, siue ali⁹ cuiusq; generis: sordes, inquàm, quas ab immunditie manuum, vel vasorum contrahunt, non coinquinant hominem, sed cogitationes quæ exeunt de corde. Vel si inquinationem aliam ciborũ subnotauit, fuit legalis illa: de qua censebantur enim pollui Iudæi tactu immundorum ciborum, qui lege iudicabãtur polluti: quas cerimonias, tanquam iam cessassent, damnat illic Christus. Quodnam ergo quæso obmoliri quis potest ab hoc loco argumentum contra delectum ciborum? Eadem profectò leuitate hoc ipso testimonio posset dicere, quòd vinum intrãs per os vsque ad ebrietatem, & ingluuies ciborum, quocunq; fiat excessu non coinquinat hominem: cùm tamen in hoc committatur peccatum gulæ. Imò liceret venenum sumere, si tam laxus esset intellectus huius, Nõ quod intrat per os. Quòd si tu dicas peccatũ consistere in consensu culpæ, quæ tali crapula committitur, ita nos dicimus, quòd cùm esus carnium vires subministret corpori aduersus spiritum, vnde periculum existit mali cõsensus, & prauas cogitationes foueat, quæ exeunt de corde, salutaris est huiusmodi abstinentia: quam ideo sanctè indixit Ecclesia, cui non parere crimen est. Huius farinæ sunt sensus omnes, quibus alia scripturæ loca nobis opponunt: quapropter molestius esset respondere, quàm est ad rem operæ precium.

Leui. 11.

Deus enim illum assumpsit.

Corroborat ea, quę posuit precepta rationib⁹ trib⁹. Prima est, quoniã dñs illum assumpsit. Hoc autẽ relatiuũ ferè ab enarratoribus eum, quem firmum hactenus perfectioremq; appellauimus, referre censetur, vt ratio hæc ad proxima verba spectet, quib⁹ admonebat infirmum, ne firmiorem iudicaret, ne Deo irrogaret iniuriã, quippe qui illum, scilicet firmum, assumpsit ad suum diuinum iudiciũ, vt qui solus sit scrutator cordiũ. At verò qui consyderatius discrimen Pauli perpenderit inter, infirmũ, &, firmum, secus forsan iudicabit:

cabit: nempe quòd relatiuum referat, infirmum. Nam cùm de illo priorem sermonem proposuisset, exhortãs quidem perfectiores, vt illum assumerent, hoc est, blandis correctionibus recuperarẽt, interiecto hucusq; hyperbato, quod ei frequens est, reddit hic tandem rationem, quia scilicet Deus assumpsit talem infirmum: puta dum in humana natura infirmitates nostras tulit, & lãguores portauit. Assumpsit scilicet, non ad iudicandum, sed ad eius gratiam (vt ait Amb.) & vt diuinis eum fauoribus sanaret ac refocillaret. Itaque ratio hæc referenda est non ad proxima verba, sed ad illa prima, Infirmum assumite, vt consonet verbum verbo, & ratio sumatur ab exemplo: videlicet, quòd sicut se Christus submisit, accommodauitq; infirmitatibus nostris, ita inter nos, qui membra eius sumus, valentior pars imbecilliori condoleat, & succurrat. Aliàs, si aliter senseris, fateri teneris, quòd cũ Paul. diuisim admonuerit pri⁹ firmiorem, ne contemneret infirmum, post verò infirmũ, ne iudicaret firmum, illius prioris membri nullam subscripserit rationem. Accedit huc, quòd Deus non assumpsit homines ad iudicium, sed hoc illi natura sua cõuenit, quatenus Deus est: sicuti assumpsit humanam naturã, quam sanaret. Quapropter, si illud sibi Paul. voluisset, non dixisset, Deus illum assumpsit, sed, Deus iudex illius est. Id quod tanquam per se notum in secunda ratione supponit, vt videbimus. Vnde August. in quodam sermone de Apostolo Paulo, vbi huius meminit Paulini loci, subiungit, Sic, venit Christus ægros sanare, de quo per Euangelium audiuimus, quia non est opus valentibus medicus, sed malè habẽtibus. Et Chry. (quanuis verba eius non sint adeò clara) huc quoq; videtur annuere, vbi nihil meminit de assumptione ad iudicium, sed ad gratiam.

Ratio secunda.
August.
Chrysost.

Tu quis es, qui iudicas alienum seruum?

Secundũ opinionem inter doctores vulgatam, qui superiorem textum priori sensu interpretantur, præsens litera cũ superiori proxima cõtinuatur, tanquam pars primę rationis, hoc modo. Si Deus homines ad suum ipsius tribunal assumpsit, tu, scilicet infirme, quis es, qui iudicas alienum seruum? Itaq; secundum istos prima hic ratio finitur, initium verò secundæ fit à proximo textu, domino suo stat, vel cadit. At verò si alter sensus placeat superioris text⁹, quẽ sensum magis probabam, illic finitur prima ratio ad firmiores pertinens, ne contemnant, sed assumant infirmum, quoniam Deus illum assumpsit: & hic initur ratio secunda, qua fit transitus ad admonitionẽ infirmi, ne iudicet firmiores: quæ quidem diuisio placet Chrysostomo. Est ergo secundum virtutem ratio hæc secunda talis, Iudicare alterum est iurisdictionis actio, illi nimirum competens, qui, veluti dominus, ius habet authoritatemq; cognoscendi subditorum causas & merita: nemo autem mortalium talem habet authoritatẽ in alios homines: cognoscendi scilicet, suorum factorum causas radicitus, quæ intus in corde delitescunt, sed solus Deus: ergo nemini præter ipsum, fas est alterũ iudicare. At quia ambæ antecedentes propositiones lumine naturali notissimæ erant, illis subtractis, breuissima obiurgatione ait, Tu quis es, qui alienum seruum iudicas? Quòd si te hic fortè scrupulus pungit, quòd videatur Pau. contra publicam veritatem omne humanũ iudicium condemnare, facillimè tibi ipse respondeas, omnem authoritatẽ iudicandi, quę in hominibus est, diuinitus esse conceissam: iuxta illud superius verbum, Non est potestas nisi à Deo. Et, Per me reges regnant. Tradidit autem nobis huiusmodi iudiciariam potestatẽ certis limitibus circunscriptam, vt videlicet iudiciũ coactiuum in publicis magistratibus resideret, ad coercendum malefactores, legitimis testibus patentes. Id quod Paul. supra comprobauit, vbi iussit omni animæ, vt sit potestati subiecta: scrutari autẽ renes & corda, ex quibus infallibile sumitur iudicium operũ, sibi soli reseruauit. Vnde sicut præter authoritatem violat sibi à principe indultam, si eam supergreditur: ita & nostrũ quilibet delinquit, dum temerè iudicat fratrem, cuius cor non patet. Et hic est in præsentia sensus Pauli.

Prou. 8.

Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.

Hęc (vt dicebamus) est secũda ratio secundum illos, quib⁹ prior probatur sensus illius verbi, Deus assumpsit illum, nimirũ vt Paul. absterreat, secundum istos, infirmũ ne alium iudicet: tum quia Deus assumpsit illum, tum quia homo ipsi Deo stat, aut cadit. At verò persequẽdo posteriorẽ sensum, quem priori prætulimus, hæc non est noua ratio capitalis conclusionis, sed cõfirmatio rationis proxi-

mę. Ex eo nanq; nefas est, alienũ seruum iudicare, quòd quicunq; sub cura est alterius, soli proprio domino stat, aut cadit: hoc est, si probè agit, in emolumẽtũ honoremq; illius cedit, & si prauè, in eius quoq; dedecus & incommodum. Quapropter illi incumbit, veluti rei suę cura proprij seruiscui ideo ius vsurpat qui alienum iudicat, stet ne, an cadat: hoc est, opus quod facit, quo animo, vel causa faciat, vnde habet, vt vel casus sit, vel virtus. Potest hæc veruntamen litera duplici sensu legi. Vno modo, vt sit locus ab exemplo. Videlicet, quòd sicut inter homines, quoniã seruus domino suo stat, vel cadit, haud licet alienum iudicare, ita sit respectu Dei. Secundum quem sensum non cogimur dicere, quòd qui peccat, domino Deo cadat, hoc est, noceat: vel qui rectè agit, illi stet, hoc est, quidpiam emolumenti, illi adferat: contra illud, Si peccaueris, quid ei nocebis: porrò si iustè egeris, quid ei donabis. Sed potest nihilo secius legi etiam, veluti de Deo ipso dictum: nam licet bonorum nostrorum non egeat, tamẽ ob nostra bona opera (vt ipse testatur) glorificatur ab hominibus, & ob nostra delicta blasphematur eius nomen, vt supra cap. 2. dixit Apostolus. Tametsi & hoc quod ait, domino suo stat, vel cadit, perinde esse potest, acsi dixisset, In conspectu domini sui, hoc est, iudicio eius id agit: secundum illud, Qui iudicat me, dominus est. (*Stabit autem.*) Prouidenter moderatur quod dixerat, stat aut cadit, non solùm ob id quòd citius existimare debemus, fratrem stare, q̃ cadere, sed vt noua ratione inhibeat nobis temerariũ iudicium. Duobus enim potissimũ nominibus (vt in lib. de serdo. in monte, author est Aug.) temerariè fertur de occultis iudicium, tum quod incertum est, quo animo quis quid faciat, tum maximè, quòd qualis futurus tandem sit, qui malus modò apparet, iudicare non possumus. Priorẽ ergo rationẽ tetigit in præcedentibus Paul. quia tale iudicium nobis non est à Deo cõmissum: posteriorem autẽ subdit cùm ait, stabit autẽ, hoc est, statuetur, & stabilietur, si fortè ceciderit. At verò ne quis cogitaret suis se viribus posse quenquã fulcire, & in gratiã restituere, vt resurgat, subdit. (*Potens est enim Deus statuere illum.*) Suo scilicet fauore & ope, absque eius meritis. Hoc enim ipse differt ab humanis dominis, in quorum non est potestate emendare semper familiam suam.

Iob. 35.

1. Cor. 4.

Duobus modis fertur temerarium iudicium.

Nam alius iudicat diẽ inter diẽ, alius autem iudicat omnẽ diem.

Ambr. quẽ nõnulli sequuntur, arbitratur perseuerare hic Paulum in sermone de delectu ciborum. Nam erant in lege certis diebus decreta ieiunia, vt patet in Leuitic. Decimo die mensis septimi, dies expiationum erit celeberrimus, affligetisq; animas vestras in eo, &c. Quæ ideo stata ieiunia pusilli seruabant, iudicantes inter diem quo erat ieiunandum, & alios: alij verò progressiores in fide, illis abiectis cerimoniis, omnem diem citra discrimen existimabãt aptum, vt vnusquilibet pro sua necessitate abstineret. Vel secundum Theophylactum quidam, licet non abstinerent carne suilla perpetuò, id tamẽ quibusdã diebus faciebant. At verò facilius crederem, vt Paul. peracto sermone de ieiuniis & abstinentia carniũ, ad alteram iam nunc cerimoniam diei festi transierit. Erant enim in lege festi dies, in quibus necesse erat feriari, vacareq; ab opere, vt paschata, & sabbata, & neomeniæ. Ob idq; sicuti de abstinentia proposuit, quod alius credit se manducare omnia, alius verò manducat olus, ita & seorsum de festis subdit, quòd alius iudicat diem inter diẽ, alius verò iudicat omnẽ diem. Pari nanque modo distinxit loco supra citato, Nemo vos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi. At verò quanuis Græcè idem sit hic verbum, putà, κρίνω, quod superius illic, manducantem non iudicet, Et, Tu quis es, qui iudicas, potuisset hic tamen luculentius verti, discernit, quàm, iudicat, vtrunq; enim vox Græca significat: & in hac posteriori significatione accipitur hoc loco, alius scilicet, discernit, & diiudicat inter diem & diẽ, putà, festũ, & non festum. Quanuis Hiero. lib. 2. ad Iouinianum legat, alius iudicat diem plusquam diem, hoc est, supra aliũ diem, vt maiori honore habeat vnum, quàm alterum, scilicet ille qui infirmus est: alius verò, putà, prouectior in fide, omnes dies facit æquales, hoc est, antiqua sabbata non custodit. Quocirca qui seruat illas neomenias, non debet aliũ iudicare. Absit tamẽ, vt quis hic existimet Paulum dies festos Christianorum improbare. Neq; enim supra delectum ciborum nostrũ, neq; hic celebritates nostras condemnat, sed illas tantùm cerimonias antiquas subnotat, pro illo tempore, quo licet inanes erãt, haud tamen erant condemnatę. Nam Galatas postea acriter obiurgat, quòd menses, & tempora, & annos obseruent.

Leui. 23.

Col. 2.

Hiero.

Gal. 4.

Vnus-

Vnusquisq; in suo sensu abũdet.

Sententia hęc graui est cẽsura & circunspectione expendenda. In primis vbi lex adest, nemini licet sensu suo & capite abũdare, præter prescriptum legis. Præterea vt Theophy. sanctissimè admonet, cum de dogmatibus agitur, nemo debet suo sensu duci, sed ea reuerẽter auscultare, quæ à maioribus tradita sunt. In his ergo tantùm in quibus infra lineas legis, & honestatis, diuersum possumus sequi tramitẽ, vnusquisq; sequi potest sensum suũ: tum quia nemini contra propriam conscientiam licet facere, tum quia vnusquisq; in his præsertim, quæ ad domandam carnem pertinẽt, melius nouit quid sibi expediat, quodq; sibi institutum vitæ magis cõgruat, q̃ alij qui alienum ingeniũ & inclinationes callere nequeũt. Debemus enim omnes, vt nos ad Cor. exhortatur Paul. ad ædificationem Ecclesiæ procurare, vt abundemus: sed tamen in hac via Dei (vt ait Augu.) alius sic, alius sic ibat. Tametsi in omnibus admonemur Sapientis prouerbio, Habe fiduciam in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. Quocirca non hic omnino videtur Paul. vel præcipere, vel consulere, vt suo quisq; innitatur sensu: quinimo salutare consilium est, vt cordatos semper cõsulamus probos amicos, sed commonefacit exploratores, censoresq; alienæ vitæ, vt in his quę dextrè, sinistreq; interpretari possunt, suũ quenq; sensum sequi sinant, potius quàm ob res exigui momenti fratrem cõturbent. Nisi forsan alius haud displicet sensus, vt videlicet proprio sensu abundare, in præsentiarum idem sit, quod proprio sensu certũ esse quemlibet, seu proprię menti satisfacere, in iis quę agit. Itaque admonet neophitos illos, atq; in illis nos omnes, nõ vt de nostro proprio sensu sentẽtiam capiamus in agibilibus, sed vt nihil aggrediamur, antequam simus apud nos certi, habeamusq; persuasum, id quòd incœptamus, vel decere, vel salte licere, ne propriæ conscientiæ contraueniamus. At prior, est legitimus sensus.

Theo.

2. Cor. 4.

Prouer. 3.

Qui sapit diẽ, domino sapit. Et qui manducat, domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non mãducat, domino non manducat: & gratias agit Deo.

In Græcis codicibus additur priori affirmationi sua contraria negatio, scilicet, Qui sapit diem, domino sapit: & qui nõ sapit, domino non sapit. Et sic legit Theoph. At verò probabilius est, adiectionem esse alicuius interpretis, propter hanc coniecturã, quod de manducantibus vtrunq; subdit, qui manducat, &, qui non manducat. Nam est verisimilius, ambas affirmationes simul cõposuisse, Qui sapit diem, domino sapit. Et qui manducat, domino manducat. Sed postea ex negationibus, cum eadem esset vtriusq; ratio, satis duxit, vnam non manducantiũ in exemplum adferre. Confirmat igitur sententiam proximam, scilicet, vt vnusquisq; suo permittatur abundare sensu, eò quòd domino suo stat, aut cadit, siue in ciborum delectu, siue in festorum obseruantiamam vtriq; communis est ratio. Eademq; triplex. Arguit enim primò ex actione Christiana, secundò ex intentione, & tertio ex conditione. Ait ergo. (*Qui sapit diem.*) De quo suprà dixerat, Qui iudicat inter diem & diem. Vnde etsi Ambros. sapere diem, pro eo interpretetur quod est, semper abstinere, quod perfectorum est, tamẽ si perpetuam ab initio dictionem Paul. speculeris, refertur hoc potius ad infirmũ in fide, dignoscentem inter diem & diem. Est ergo sensus, qui curat, seu obseruat diem præ alio die (*Domino sapit.*) Alludit ad superius verbũ, domino suo stat, aut cadit, quod in subsequentibus explicatius edisserit, id est, putãs se obsequium præstare domino suo, id facit in honorẽ ipsius. (*Et qui manducat, domino manducat.*) Caue hic existimes & hanc affirmationem ad infirmum in fide pertinere: nam vt discernere dies, sicuti & cibos, infirmorum erat, ita manducare, scilicet indiscriminatim omnia, ad valentiores in fide pertinebat: de quibus ait suprà, Alius credit se manducare omnia. Vnde sciens profectò, & prudens sic affirmationes has composuit, vt tamẽ firmio res infirmis opponeret. (*Gratias enim agit Deo.*) Causa hęc ad vtrunq; superius mẽbrum refertur. Nam siue infirmus, dierũ, ciborumq; discretor sit, siue firmus, manducans omnia, neque sabbata obseruans, vtrq; agit gratias Deo, id est, facit. vt per obseruantiam legis Dei gratias illi referat de receptis beneficiis. Licet ratione diuersa ille nimirum, quia putat obseruandas esse antiquas cerimonias cũ noua lege: hic verò, quia illas credit esse antiquatas & abolitas. Sed spectat forsan hoc verbum gratiarum actionis, ad ritus, tam obseruandi festi, quàm sumendi cibi. Nam ideo tam ille populus, q̃ nos, diebus festis feriamur,

cessamusq; ab opere, vt deo vacantes, gratias illi referamus. Et pariter dum ad mensam sedemus, instituto non modo Apostolorum annuentissimo, verùm ipsius Christi, & prius esca benedicimus, & post gratias agimus. Id quod Paul. veluti incitiũ profert, & quod inhærimus domino suo sapiendo diem, & quod robustus in fide domino suo manducabat omnia. *Et qui non manducat, domino suo non manducat, & gratias agit Deo.* Sunt qui, non manducare, de illis dictum putant, qui abstinent omni die, sed tamen non huc spectat Apostolus, vt huiusmodi laudabiles abstinentias commendet, sed vt illas permittat antiquis: vnde, qui non manducat, idem est ei quod, infirmus cibos obseruans, de quo supra dixit, Olus manducet. Sed quod hic quoq; domino suo non manducet, probat, quia vt gratias quoq; Deo agat, legem iuxta suã conuenium colerans.

Mat. 26.

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur.

Monstratum ex humanis actionibus, quomodo quisque domino suo stet aut cadat, ob id quo nolunt sit iudicandus, sed suo sensui permittendus: prosequitur iam modo idem commonstrare ex humana intentione, quæ dirimant actiones. Viuere enim quemquã alteri, est vitam propriã in alterum tota intentione referre, tanquam in eum propter quem viuit, atq; adeò illi obsequi. Et pari ratione alicui quempiam mori, est quod mors in illius aut honorem vel lucrum cedat: sicuti iumentum, vel mancipium, quod quis propria pecunia emit, domino viuit, & moritur. Ait ergo Paul. quòd Christiani à Christo redempti, non sibipsis viuimus, nec nobisipsis morimur, quoniamo siue viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur. Si autem, viuimus, non solùm debitũ, sed æstum dicat, intelligendum præcipit est de iustis, quasi esset Paul. qui in prima persona loquitur. His namq; vitam suam totam Deo cõsecrãt, viuunt iãm non ipsi, sed viuit in eis Christus. Vt autem Christiani omnes comprehendantur, idem est, non nobis viuimus, quod, non nobis debemus viuere: hoc est, non debemus propriæ voluntati obtemperare: nam qui amat animã suam in hoc mundo, perdet eam: sed id quod oratione dominica precamur, Fiat voluntas tua, moribus debemus præstare. Tametsi cùm ait, neminem sibi viuere, sed domino, forsan neq; ad actum spectat, neque ad nostrum debitum, sed ad ius, quod Deus in nos habet, vnde debitum nostrum manat. Acsi dicat, vita nostra non est nostra, sed dominicuius idcirco proprium est iudicare intentiones nostras & opera. Ob idq; duorum hic reddit rationes: nempe cur tam qui sapit diem, quam qui manducat, & qui non manducat, omnes id faciũt domino, quoniam scilicet in eum referunt intentionem: & præterea cur si stant, vel cadunt, non sint ab hominibus iudicandi, sed à domino, cui stant, vel cadunt. At vero quod ait, neminem sibi mori, sed domino, quidam referunt ad spiritualem mortem, quæ fit per peccatum: vt idem sit, neminem sibi, sed domino viuere & mori, quod ei ipsi stare, vel cadere. Alij verò id applicant ad mortem quæ fit per gratiam in baptismo, vbi domino mancipamur. Attamen syncerior planiorq; sensus esse videtur de vita & morte temporali. Etenim sicuti de vita, ita & de morte verum est, quòd qualiscunq; ipsa fuerit, domino fit, vel iactura, vel lucrum. Cùm enim nos (vt sæpe diximus) in hoc Deus rũ creauerit, rũ redemerit, vt gloriã suæ diuinitatis in nos effunderet, quo ipsa esset quodãmodo exaltior, fit, vt vbi quis in iniquitate sua moritur, non solùm sibi, sed Deo quoq; iacturã faciat vitę, tam naturalis, q̃ gratię, quã Deus ei donauerat illo fine, quo frustratur: licut & contraria ratione Deo quoq; fit lucrũ, qui moritur iustus. Quapropter non est ventus cõparare se pastori, qui perditam ouem quæsitum de monte descendit.

Vitæ diuin.

Luc. 15.

Siue ergo viuimus, siue morimur, domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur.

Declarare hic pergit conditionẽ nostram, vtpote quãadmodum sumus serui & mancipia domini, vt sicut actiones per intentionẽ peterecit, quoniã Deo viuimus, ita intentionem & vitam, qualis sit, commonstret ex conditione & statu nostro. Id autem pronũciat, veluti superiorum conclusionẽ. *Siue ergo viuimus, siue morimur, domini sumus.* Hoc est, vsque adeò creatura sumus, ngmẽtumq; Dei, vt nõ solũ viuẽtes, sicuti serui, ciuiliũ dñorum, qui per mortẽ à seruitute liberãtur, verũ & mortui,

tui, etiã dñi sum⁹, siue miseros illos cõsideres, qui tãquam mastigię apud inferos perpetuis suppliciis adacti sunt, siue felices cœlicolas, qui, ceu liberi sempiternè fruuntur conspectu domini, ac patris sui. (*In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt viuorum & mortuorum dominetur.*) Subiicit causam cur, tam mortui, quàm viui, domini simus. At in nonnullis Græcorũ textibus, post verbum, resurrexit, additur, & reuixit. Orige. autem in commento non legit, resurrexit, sed tantùm, mortuus est, & reuixit. Ambro. autem legit alio ordine, scilicet, In hoc Christus vixit, & mortuus est, & resurrexit, hoc est, in hoc vitam assumpsit, secundũ quam mortuus est, & reuixit. Hæc autem varietas, lectionumq; discrepantia certitudinem aufert, quæ nam sit legitima lectio Pauli: ob idq; cum resurrexit, &, reuixit, idem polleant, cõiectura fit, adiectionem illam fuisse alicuius interpretis. Sed hoc indignum responsione est: quod quidam carpit in interprete, nempe quòd participium præteriti temporis nõ debuit transferri, mortuus est, sed, mortuus fuit. Nam cũ modò viuat, non cohæret, vt simul sit mortuus. Quod quidem iste adnotamentum subticuisset, si cõsuluisset Ecclesiæ symbola, in quibus pariter confitemur, quòd mortuus est. Et præterea si in regulis, tam Grãmaticæ, q̃ Dialectícæ animaduertisset, quòd præteritũ quando habet vim participii, absq; discrimine exprimitur per, est, vel, fuit, vt amatus est, vel fuit. Haud ergo repugnat, quòd Christus viuit, & tamen mortuus est, id est, obiit. Repugnaret autem, si, mortuus, haberet vim nominis. Est autẽ hic præterea facillima dubitatio, quæ Originẽ nõ præteriit. Nunquid non Deus, etiam si Christus non induisset carnẽ, dominus est viuorum & mortuorum? Ecquis hoc diffiteatur, cùm sit ipse dominus vitæ & mortis? Quid ergo ait Paul. in hoc mortuum esse Christum, & resurrexisse vt esset dominus? Breuissima est responsio, quòd vno modo creaturis omnib⁹ dominatur De⁹ iure creationis: sicuti omnipotens, qui omnia ex nihilo condidit. At verò quantum ad dominium spirituale, quod est per gratiã, nõ solùm Deus, inquantum Deus, verùm Dei filius, inquantũ homo dominium habet regni cœlestis: qui ideo constitutus est iudex viuorum & mortuorum, eò quòd morte sua redemit nos, comparauitq; nobis recõciliationis gratiam: ad quem ideo pertinet & viuis in hoc seculo charismata dispensare, & in altero mortuos, vel ad sedes admittere regni, vel in tartara inde demittere. Vnde ad Philip. Quia humiliauit, inquit, se vsq; ad mortem, exaltauit illũ Deus, deditq; illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Et de se ipse dominus, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Optimè ergo ait Paul. In hoc mortuum esse & resurrexisse, vt viuorum dominaretur & mortuorum: vt mors Christi mortuis responderet, & resurrectio, viuis. Morte enim sua redemit nos, iusq; in nos acquisiuit, veluti in seruos: sed tamen resurrectio terminus fuit mortis: nam per mortem destruxit mortem nostram, vt resurgeremus in nouam vitam: quoniam si nõ resurrexisset, neq; corpora nostra resurgerent: quæ tamen resurrectio nostra effectus est ipsius mortis. Quã ob causam, sicuti supra cap. 4. simul ambo copulauit, Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram, ita & coniunctim hic ait, In hoc, mortuus est, & resurrexit, vt viuorũ dominaretur & mortuorum. Nõnullis autem placet, mortuos hic tantùm designari, qui in domino moriuntur Quasi dicat, In hoc mortuus est, vt mortẽ nostram spiritualem destrueret, atque adeò qui corporaliter moriuntur, non simpliciter moriantur, sed sub dominio Christi, cœlestis hæreditatis perpetuò potiãtur. At verò quantis refragari non debemus, quin huiusmodi mortuis peculiari prærogatiua dominetur: si quidem peculiariter dicuntur mortui eius, vt capite primo clucidauimus super verbo, mortuorum Iesu Christi, tamen verisimilius est, vt in vniuersum mortuos hic oẽs complexim significauerit: dominatur enim & illis qui iussu suo in infernũ detrusi pœnas illi pendunt violatę fidei seruorum. Atq; hac ratione optimè cõcludit id, quod supra proposuerat: nimirũ vt nemo iudicet alienũ seruum, eò quòd domino suo stet, aut cadat.

Orig.

Defenditur interpres.

Dubitatio.

Philip. 2.

Mat. vl.

Tu autem quid iudicas fratrẽ tuum? aut tu quare spernis fratrẽ tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.

Postq̃ rationibus singulis singula conclusionis membra confirmauit, videlicet, ne maiores, pusillos spernant, quia dominus assumpsit eos, & ne pusilli, doctiores in fide iudicẽt tanquàm alienos seruos, tertiam nunc ratio-

Tertia ratio nem adhibet vtrisq; communem. Qua quidē bifarmi ratiōe vtrosq;,& amore lenit, & terrore percellit. Ait ergo. (*Tu autem.*) Nempe infirme,quem etiā superius antepoluit.(*Quid iudicas fratrem tuum?*)Nomine fratris,quod est necessitudinis & amoris,illum cōfundit, qui alterum iudicat:cum ambo sint filii eiusdem patris,cui soli deferendum est liberorum iudicium. (*Aut tu.*) Nimirum firmior. (*Quare spernis fratrem tuum?*) Est enim frater æqualitatis quoq; nomen,& eorum qui pari sunt dignitate in cōspectu Dei: quorum ideo nemo debet alios spernere & despicere, quasi excellentior. (*Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.*) Tribunal, à tribu dicitur: est enim excelsius locus,vnde iudex ius tribubus dicebat:indeq; & tribuni nomen. Speciose ergo tribunalis appellatio trāsfertur ad diuinam, eandemque terrificam maiestatem Christi, sedentis ad iudicium: ante quod sistendi omnes sumus, statuendiquè, responsuri rationē de minimo etiam verbo ocioso. Quod quidem Christi tribunal (vt obseruauit Orige.) idem est cum Dei tribunali: testante ipso Christo, Pater omnia mea, tua sunt, & tua,mea. Quod quidem expauescendum tribunal graphicè delineat illic Daniel, Aspiciebam donec throni positi sunt:& antiquus dierum sedit, & indumentum eius sicut nix candidum, & capilli capitis eius sicuti lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotę eiꝰ ignis accensus,fluuius igneus rapidusq; egrediebatur à facie eius. Millia millia ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei. Ad iudicium sedit, & libri aperti sunt. Atqui Orige.vnius tantum censet superiorum membri,altero prætermisso, reddere hic Paulum rationem:nempe cur pusillus nō habeat instructiores iudicare, quippe quòd hoc tale iudicium Deo sit reseruandum. Sed tamen forsan & vtrunq; attingit hæc ratio. Territat enim firmiores in fide, ne imbecillos despiciant, eò quòd nullam habeant respectu Dei præcellentiam, quandoquidē omnes ex æquo stabunt, veluti subiecti & serui, inter quos nulla est prēeminentia,spectantes iudiciū Dei, per quod qui in hoc seculo aliis præferuntur,maioriq; habētur honore,iudicabuntur forsan minori digni,vel fortè honore nullo, sed vituperio. Pusillos autem cohibet,ne alios ante tempus sic præiudicent, ac si non essent à Deo iudicandi, sed spectent diuinum iudicium,neq; illud sibi præsumāt. At verò quod ait, Omnes stabimus, neque

Mat.25.cit.12

Io.vn.17.

Dan.7.

Prophetæ contradicit,vbi inquit, quòd non resurgēt impii in iudicio,neq; iudici ipsi,vbi pollicetur discipulis suis, quòd cùm ipse venerit in sede maiestatis suæ, sedebunt secum super sedes iudicantes: sed referuntur hæc ad diuersas rationes iudicii. Nam quantum ad meritorum discussionem, neq; infideles, qui nunquam fuerunt in Republica Christi,iudicabuntur, neq; verò Apostoli quorum patentissima merita nō indigēt discussione, sed assidebūt iudici. At verò vt seniam auscultēt, vel prēmii, vel supplicii vniuersi stabunt ante tribunal Christi:veluti in humano iudicio stantes rei,sententiam audiunt. Vnde ad Cor. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi,vt referat vnusquisq; propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum.

Psal.1.

Mat.25.

2.Cor.5.

Scriptum est enim, Viuo ego dicit dominus,quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Corroborat assertionem suam testimonio Esaiæ.45.capite, quò vehementiori pauore concutiat eorum animos. Sunt enim tria in hoc elogio,quibus eos exterret. Primum,iuramentum Dei. Etenim licet Deus,qui summa est veritas, nil opus habeat iuramento, vel stabilimento alio, vt ei quicquid affirmauerit, habeatur fides,tamen in rebus quę nostra maximè referunt, ad maiorem commendationem firmitatis, immutabilitatisq; suæ iuramento vtitur.Nam Iurauit dominus (inquit Dauid) & non pœnitebit eum. At quoniam testis, nisi oculatus fuerit, non est legitimus: & de rebus longè à nobis tempore distantibus, mortui citari in testes non possunt, mos antiquitus solennis iurandi fuit, Viuit dominus, hoc est,viuit qui mori non potest, sed omni tempore & loco oculatus est omnium testis. Hanc enim existimo conuenire magis expositionem iurationis huius,q̄ si dicas, Viuit dominus,id est, per vitam domini, Dei autem iuramentum est, Viuo ego, indeq; forsan forma prædicta iurandi ad homines deriuata est. Vnde ad Hebræos Paul. Homines per maiorem se iurant: Deus quoniam neminē habuit, per quem iuraret maiorē, per semetipsum iurauit. Atqui iuramentum hoc non solum ad Deum secundum diuinitatem, verùm ad Christum secundum huminitatem (vt ait Ambro.) refertur. Cui propheticum illud oraculum cōgruit, & ait,

Psal.5.

Mos iurādi.

Viuit dīus.

Heb.6.

Ambro.

ait, Viuo ego, quasi dicat, quāuis fuerim peccato mortuus semel, viuo iam tamen Deo, iuxta sententiā Pauli cap.8. (*Quoniam mihi flectetur omne genu.*) Ecce territamentum secundū, id quod non solū de trino Deo, verùm & de Christo intelligendum est, inquantū redemptore:secundū verbū nuper citatū ad Philip. Quo verbo peculiariter concutit elatos neophytos, pusillorum despectores. Si enim omnes flexuri sunt genua in conspectu Dei, non est, cur eius paruulos contemnant. In Græco actiuum est verbū, omne genu flectet se, Sed tamen sunt phrases nonnunquam, quæ in diuersis linguis licitè mutantur in diuersas facies: maximè quādo sola est differentia in voce actiua & passiua:sicuti & verbū proximè præcedens, stabimꝰ, græcè est passiuum, sistemur, vel, statuemur, tamen absq; vitio proferri latinè potuit, stabimus. Quanuis, flectetur, nescio quid coactionis designet, quod nō est in verbo actiuo, flectet se. Iusti enim qui resurgent in vitam æternam, sua se sponte inclinabunt, & adorabunt iudicem: sed iniqui resurgētes in condēnationē, quasi vi quadā flectentur. Neq; ita genuflexio intelligenda est corporalis(vt ait Orig.) nā nō solū de hominibꝰ in corporibꝰ, verū & de animis in suo cuiusq; particulari iudicio, & spiritibꝰ angelicis hoc Pau. affirmat, qui non habēt corpora, sed significat more humano subiectionē & adorationē vniuersæ creaturę: sicuti in Apocalypsi seniores dicuntur adorare viuētē in secula demittētes coronas suas. Ita enim supplices genua flectunt, & capita nudāt corā principibus. Tametsi haud est cur negemus, quin in resumptis corporibus gloriosis sanēti genua flectant coram Deo. (*Et omnis lingua cōfitebitur Deo.*)Non solum trino, sed Deo homini Christo:vt est eadē authoritate ad Phili. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei patris. Confiteri autem Deo vbi simpliciter & absolutè dicitur, idem est, quod confessionem fidei, & laudis obedientiam illi præstare, & creaturam recognoscere, eius se ipsius esse figmentum. Quanuis haud esset à re præsenti alienum, si intelligeretur de confessione peccatorum, quæ illic fiet apertè, nisi quòd hęc nō competet sanctis angelis. Omnis autem lingua non solum id pollet quod, omnis natio, cuiuscunq; sit idiomatis, vt vniuersus comprehendatur mundus, sed omnis pariter cognitionis expressio & significatio, nō modo hominum, verùm & angelorum: qui per metaphorā loqui existimātur:iuxta verbū Pauli ad Hebr.2. In eo enim quod oīa ei subiecit, nihil dimisit non subiectū ei. Et licet nunc, vt ibidē subditur, nondū videamus oīa subiecta ei, tū verò cū tradiderit regnum patri, oīa vel vltro, vel vi prostrata erunt ipsi: secundū Dauidis oraculū, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Philip.2.

Flectetur.

Orig.

Apoc.4.

Cōfiteri Deo

Omnis lingua.

Psal.109.

Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo inuicem amplius iudicemus.

Concludit ergo ex his,quæ tanta copia & energia disseruit,quòd postq̄ reddituri singuli sumus Deo rationem propriarum actionū, non amplius inuicem iudicemus. Colligamꝰ igitur & nos,quantæ sit prauitatis,crimē hoc temerarii iudicii, siue ex causis quibus procedit illud perpendamus, siue ex iniuria, qua iudicatus afficitur, siue ex cura, quam Deus gerit boni nominis nostri. Qui enim alterū iudicat,id quidem faciet,aut quòd ex sua propria qualitate,quia paruus est, sinistrè de fratre iudicat,aut quòd odio ipsum habet, & ideo facile de illo suspicatur mala. Est autem iniuria,haud sanè leuis,iudicium huiusmodi: potissimè cū id,quòd temerè iudicamꝰ, malū graue est:etiā si citra infamiā apud nos ipsos malè de altero sentiamus: nā statim venit nobis in cōtemptū. Quocirca licet diuersis vsus sit hic Pau.verbis,neu firmꝰ infirmū spernat, neu infirmus firmū iudicet,tamen & infirmo annexus est quoq; cōtemptus fratris,de quo sinistrè iudicat. Igitur vel in hoc Deus suū erga nos eximium amorem patefecit, maximè quòd non modo nos coercuit, ne quis in fratrē,vel re,vel verbo iniurius esset, verū ne cogitatione illū lęderet,vbi ait,Nolite iudicare, & nō iudicabimini. Qua quidē præceptione cōmonemur,quāti sit habēda bona existimatio proximi,quanq; idcirco Deo sit curæ honor noster,cui tamē & nos adeò segniter honorē repēdimus,tā multis illi nominibus debitū. Fuerit hoc ergo hic nobis documentū, vt vbi ex leuibus factis coniecturis cohibere ingeniū nostrū humanū à sinistra suspitione proximi nequimus,in qua venialis est culpa, saltem à iudicio,puta à ferenda sententia nos cōtineamus,in qua si de re graui fertur, inest mortale crimen. Imò verò licet indicia adeò sint aperta,vt iudiciū non sit temerariū, neq;

Tria capita cōdēnantē temerarium iudicium.

Mat.7.

perinde vitiosum, metuēda est nihilo minus culpa, ne vllo modo simus vel nimii iudices, vel fratrum iniqui osores.

Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scādalum.

Secūda pars capituli. *Scādalū peccatū, & peccati causa.*

Sequitur secūda pars capituli, in qua Pau. post deiectum in prouectioribus tumorem, quo alios spernebāt. condemnatumq; in pusillis temerariū iudiciū, accusationē instruit scandali: quod non modo peccatum est, vti duo superiora, sed causa etiam peccati in proximum, atq; adeo è regione pugnās cum charitate proximi, quà toto hoc capite intendit Paul. constabilire, consolidareq; inter fratres. Connexuit autē pulchrè verbum verbo, vt continuatio fieret sermonis. Cū enim conclusisset, Nō ergo amplius inuicē iudicemus, subdit. (*Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.*) At licet videatur exhortatio perpetuari præcise aduersus pusillos, qui firmiores iudicabāt, tamē (vt in processiū statim apparebit) apostrophen hic facit ad firmiores: quos vtiq; potissimum commonefacit, vt pusillos, nō solum non spernāt, verùm neq;, vt leuiculam cerimoniam depellant, concertationum acrimonia exasperent. Quin verò, vbi illos scādalizari nouerint esu immundorum ciborū, ab illis abstineāt, ne illis obiiciant offendiculū. Nam etsi præceptio vitandi scandali oēs comprehendat, directius tamen respicit prouectiores, ne languidis sint scandalo. Atq; hinc fit, vt, iudicate, non in ea prorsus significatione, qua hactenus, accipiatur, pro eo scilicet, quod est, condemnate fratrem, sed pro eo quod est, iudicio statuite: aesi dicat, Sed hoc potius rectum salutareq;, & ideo necessariū iudicate & existimate. Cæterum quamuis Latini idem omnino appellent offendiculum, quod Græcis scandalum, non nullam hic tamen videtur Paul, auxesim hac geminatione insinuare. Etenim suspicari non licet, alterum horum nominū adiectum esse ab aliquo interprete, quandoquidem inferi? tria iple Apost. connumerat, offenditur, aut scādalizatur, aut infirmatur. Igitur cum scandalum græcè à ruina dicatur, offendiculum autē Latinis nihil aliud sonet, q̄ impedimentum, seu peculiariter lapidē, in quem quis offendit & impingit, nonnihil videtur explicatius connotare Pau. appellatione scandali, q̄ nomine offendiculi, puta, impactionē quæ causa est ruinæ. Tametsi iam in vsu sit pro eodem vtrunq;. Est ergo scandalum secundum Hieronymū super Matth. cap. 15. dictum vel factum, minus rectum, præbēs occasionē ruinæ: nā sola quæ intus latet cogitatione, nemo dare potest scandalū alteri. Dicitur autē minus rectum id cui deest aliquid rectitudinis: nempe quod vel peccatū per se est, vel speciē habēs mali: vt recumbere in idolo, quod est exēplum Pauli, ex quo potest suspitio gigni, id fieri adorationis causa. Vel cum quis secretò loquitur cū fœmina, vnde potest in malā suspitionē venire. Quamobrē præcipit Paul. Ab omni specie mali abstinete vos. Etenim vt in via corporali, & præsertim debilibus, ita & in spirituali opponere quis potest alteri obicē. Atq; id dupliciter. Vno modo, si illum directè & ex intentione contendit, vel seductione, vel inductione, vel exemplo, vel alia via labefactare: quod quidem peculiare peccatū est, in propria per se specie scandali constitutum, idq; virtuti correctionis fraternæ suapte forma contrarium: quæ virtus in hoc exposita est, vt bonum spirituale fratris promoueamus. Altero verò modo cōtingit scandalum per accidens, vt cum quis vel peccatum, vel quod illius figuram habere potest, alia intentione faciat, q̄ vt fratrem præcipitet vnde tamen imbecillus scandalizatur. Tunc enim negligētia incautè id facientis, generalem sortitur per accidens rationem scandali. At quia nemo vi compellitur, sufficienteruē propellitur ad peccandum, sed liberè quisq; delinquit, nō ait Hiero. quòd scandalum det causam peccandi, sed occasionem. Quo fit, vt cum dictum vel factum, nec peccatū sit, neq; imaginem illius præferat, nullam rationem habet scādali dati. Potest verò inde scādalum quis accipere, quod dicitur scandalū acceptū Pharisæorum: illi enim audito verbo Christi scandalizati sunt. Est ergo duplex scandalum, scilicet, pusillorum, & Pharisæorum. Perfecti nanq;, vti qui soli immutabili Deo inhærent, non submutantur dictis, factisuè aliorum. Vnde Hiero. super illud, Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis. Nota inquit, quòd qui scādalizatur, paruulus est, maiores verò non scandalizantur. Quocirca nullum dicitur scandalum perfectorū. Quinimò neq; qui in statu sunt perfectionis, vllum dant scādalum, vtpote qui ea sunt circūspectione & prospicientia, vt nihil admittant, quod vlli fratrum offensioni esse possit. Tametsi cum perfectioni viē haud repugnēt venialia peccata,

Scādalū et offendiculum.

Diffinitio scandali.

1.Cor.8.

1.Thes.vlt.

Scādalū vel perse, vel per accidens.

Mat.15.

Scādalū pharisæorum.

Mat.18

cata, non video cur non accidere perfecto viro posit leue scandalum, vel accipere, vel dare. Quocirca haud plenè intelligo sanctum Thomam grauissimum perspicatissimumq; horum examinatorem. 1.2. q. 43. vbi concedens cum Augustino, Petrum dum se subducebat, ne conuersi ex Iudaismo sentirent illum vesci communibus cum Gentibus, venialiter peccasse, negat tamen vllum dedisse scandalum. Nam si incauta illa inconsideratio vllo fuit pacto reprehensibilis (vt ait Paulus) non fuit ob aliud, quàm quod in suam simulationem trahebat alios Iudæos, leuemque ideo saltem offerebat occasionem Gentibus, vnde possent meritò nonnullum incurrere offendiculum: quod cauere procurabat Iudæis conuersis. ¶Sed tamen forsan non cesset lectoris solertia percunctari, in quo hæc consistat ratio scandali. Vtrum ne quicunq; vel peccatum citra secreti cautionem committit, vel quidpiam aliud, quod tale censeri posit, det scandalum. Sunt enim homines publici ac manifestari scelerosi, vt meretrices, lenones, & latrones, de quorum flagitiis & sceleribus nemo scandalizatur: quoniam adeò infectos habent hominum oculos, habenturq; ideo vsq; adeò corrupti & perditi, vt nemo, vel miretur, vel commoueatur, quicquid perpetrent. Quinimò & sunt alia criminum genera, de quibus nemo scandalum accipit, eò quòd vulgò nulla notantur infamia: vt duellum, aulicorumq; adolescentium leues amores, & alia id genus, quę propter frequentissimum vsum nemini sunt dedecori, neq; inde vllus offenditur, quasi malo exemplo. Et præterea quoniam perfecti (vt dictum est) nulli subsunt periculo passiui scandali, videtur, nullum esse scandalum, coram ipsis peccare. Respondetur nihilo minus, nullam rem esse, vel peccatum, vel peccati similem, quæ, si ita fiat, vt in notitiam venire posit aliorum, non habet vnam, aut alteram rationem scandali. Vbi adnotandum est, quòd scandalum passiuum esse nō potest, nisi peccatum: hoc est enim scandalizari, quod peccare exemplo vel causa alterius. Primum autem peccatum quod progignit qui dat scandalum proximo, suapte natura est, temerarium iudicium: ob idq; appositissimè hic Paul. post accusationem temerè iudicantium commigrauit ad condemnandum scandalum. Propterea enim pusilli malè iudicant de illis quæ præ se ferunt speciem mali, quia offenduntur scādalo. Et ideo post admonitionem pusillorum ne malè iudicarent, qui est primus gradus passiui scandali admonentur vicissim promotiores in fide, ne debiliores scandalizarent, præbendo illis ansam iudicandi. Hæc autem species passiui scandali non crebrò suboritur, vbi crimina sunt omnino publica. Et minimè, si qui illa perpetrant, sunt in conspectu hominum habiti, vt perditissimi. Publica enim crimina iudicare esse mala, nō est peccatum: Tametsi quia omnes procliues sumus ad iudicandum peiora, semper est periculum, ne iudicemus illos peiores, quàm sunt. Secundus effectus scandali est, exemplo summouere alios, excitareque ad malum. Et effectum hunc habere possunt etiam publici criminosi, & illæ præcipuè malorum species, quæ non habēt adiunctam infamiam. Est enim naturæ nostræ, imitare citius peiora, ad quæ prouior est nostra natura. Quo pacto vehementius præbent scandalum, quorum vitæ institutū maiorem præ se fert sanctimoniam. Dum enim in huiusmodi præstantioribus crimina conspicimus, leuiora reputamus nostra. Sunt & alii effectus scandali: vt contemnere legem Dei, sinistreq; de Deo sentire: cum enim crebescere videmus mala, tunc vel legem iudicamus acerbam, quæ prohibuit difficilima, vel Deum alii suspicantur non ita grauiter offendi, postquàm hæc tolerat. In summa ratio scandali actiui non consistit in hoc quod alii actu accipiant scandalum, puta, delinquant, sed in hoc, quòd offeratur, vel causa, vel occasio. Differunt enim offendiculum in habitu, & offensio in actu, seu impactio, qua quis per passiuum scandalum corruit, esseq; potest prius absque posteriori: & vice versa, vt in scandalo Pharisæorum. Quocirca & delinquere in conspectu perfectorum, circunstantia est noui peccati. Non solum quod & ipsi leuiusculè offendi possunt, & venialiter peccare, sed quia maiorem virtuti irrogat iniuriam, qui virtutis cultoribus, puritatisq; amatoribus vitiorum sordes ob oculos obiicit, vnde afficiantur contumelia.

In quo cōsistit rō scāda.

Responsio.

De grauitate peccati scandali.

¶De grauitate autem peccati scandali nosse restat, quod cum genere suo non sit mortale, quia tantum dicit dispositionem ad ruinam, esse potest veniale: putà, cum vel inductio nō fit, nisi ad veniale peccatum, vel quis ex veniali negligentia & inconsideratione quid facit, vnde alter scandalizatur: esse tamen potest mortale, vbi quis vel ad mortale peccatum alterum inducit, vel per grauem negligentiam

S.Tho.

Gala.2.

gentiam talem præbet occasionem. Aliàs nõ
Matth. dixisset Christus, Væ homini illi per quem scandalum venit. Neq; quicquam contra facit præcedens verbum, Necesse est vt veniant scandala. Haud enim illic significatur, quempiam necessitate coactum scandalum dare: aliàs non esset peccatum. Sed significatur, vel necessitas consequentiæ, quòd illa, quæ per Prophetas prænunciata sunt scandala, necesse est, vt veniant. Vel necessitas finis: nempe quòd expedit permitti scandala, vt probati, iuxta verbum Apostoli. 1. ad Corinth. 11. manifesti fiant. Vel, quod probabilius est, subnotatur necessitas conditionis humanæ: quoniam pro fragilitate generis nostri vitari non potest, quin aliquando oriantur scãdala, sicuti alia scelerum genera. Quin verò subscripta pœna scandalizantis, vt suspensa mola asinaria, hoc est, ingentissimo lapide asinarij molendini, ad collum eius, proiiciatur in profundum maris, indicium est, quàm sit graue hoc genus criminis, nempe cui non solùm capitale supplicium inscriptũ sit, verùm illud, per quod à terra etiam, quæ hominibus est in sepulchrum, eiiciatur qui scandalum dederit.

Scio & confido in domino Iesu, quia nihil cõmune per ipsum, nisi ei qui existimat quid cõmune esse, illi commune est.

Proposita præceptione exponit rationem scãdali in præsenti materia. Etenim cùm tam acriter coercuerit neophytos illos prouectiores in fide, ne paruulos despicerent, suspitionem illis potuisset iniicere, quòd in eadem esset ipse infirmorum opinione, de obseruatione legalium: hanc ergo suspitionis labem abstergendã hic curat. (*Scio & confido*) Confido, non dicit hic confidentiam, quæ est de futuro, vel de occulto, sed est auxesis, scio & confido, hoc est, scio, & certo certius habeo absq; vlla hæsitatione persuasissimum. (*In domino Iesu.*) Hoc est, testimonio Iesu Christi, qui fallere nescit. Vel, in Christo Iesu, puta, in æquitate & veritate Christi Iesu, qui per suauitatem euangelicæ suæ legis antiquis illis nos exoneruit cerimoniis. (*Quia nihil commune per ipsum.*) Communes appellat eosdem cibos, quos Iudæi appellabant immundos:
Orig. nam commune (inquit Orige.) non erat vox celebris inter Iudæos, sicut in nouo testa-
Act. 10. mento. Tametsi cùm Petrus illam vsurpauerit, coniicere licet in vsu fuisse Iudæis, Dicitur autem commune, id quod vniuersis mortalibus in vsu erat, præterquàm Iudæis. Vel forsan (vt ait Orig) ad exemplum vasorum, nam illa quę diuino cultui consecrabantur, dicebantur sacra, reliqua verò communia, id est, prophana. Simili ergo modo cibos sibi concessos appellabant Iudæi puros & mundos, reliquos verò immũdos & prophanos: commune ergo idem arbitror esse quod prophanum & irreligiosum, eò quòd non sit lege & benedictione Dei destinatum victui. Et pari ratione tempus quoque, vtputa dies profestos, dici potest commune, hoc est, non dicatum quieti & vacationi diuinorum, vt ambo superiora membra, de delectu, tam ciborum, quàm dierum hic subnotentur. Ait ergo Paulus nihil esse commune per ipsum. Alij transferunt, per se, siue, per seipsum, vt non referatur Christus, sed communis cibus, hoc est, nihil est per se natura sua immundum. Et forsan hoc bene habet: nam Græcè, διὰ νοῦ, per ipsum, & ,διὰ νοῦ, per se ipsum solo differunt apiculo aspirationis. Attamen probabilius est, dixisse Apostolum, per ipsum, scilicet Iesum, quẽ proximè nominarat, hoc est, nihil per Christũ, qui nos à vetustis cerimoniis liberauit, cõmune est in Euãgelio. (*Nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.*) Id est, iliis ex Iudaismo cõuersis, existimantibus perdurare legẽ, prohibentem cõmmune, fit, vt cibus existimatus cõmunis, sit propter errantẽ eorũ conscientiam cõmunis, hoc est, illicitus. Nam conscientia non facit cibum esse communem: sed existimatio facit vsum, esse peccatum, quia sumitur tanquam illicitus. Per hunc ergo locum Pauli cõfirmatur theologicum dogma, quòd conscientia erronea ligat. Huius autem ratio in promptu est patẽtissima: nam actio speciem sortitur ab obiecto, secundum rationem qua apprehenditur. Etenim cùm nihil sit volitum, nisi præcognitum, voluntas insequitur apprehensionem. Vnde qui rem accipit suam, putãs eam esse alienam, furtum secundum virtutem coram Deo committit. Et qui feram sagitta configit, existimans esse hominem, homicidium perpetrat. In summa, Qui opus suum, mortalem putat habere culpam, mortaliter peccat: & qui venialem, venialiter. Nisi casu, quo teneretur scire tale opus esse mortale. Nam qui ratus, simplicem fornicationem esse venialem culpam, fornicaretur, mortaliter nihilo minus delinqueret. Quocirca facere contra con-

Commune.

Cõscientia erronea obligat.

scientiam, non est speciale peccatum, sed reducitur ad eandem speciem, acsi fieret ex scientia. Sicuti econuersõ illa quæ sunt genere suo mala per excusantem ignorantiam in ea sunt virtutis specie, acsi à sciente fierent & prudente. Fuit enim accessus Iacob ad Lyam, coniugalis virtus. At verò illa erroris con scientia, quæ post factum subsequitur, non ligat: vt si postquam quis spiculum iactauit in feram, arbitratur fuisse hominem, actio illa præterita nõ fit ideo peccatum. Adde quòd & vice versa dũ quis id quod crimẽ est mortale, necessariũ esse censet ad salutẽ, etiã talis obligat conscientia. Vt qui existimaret præceptum esse Dei, occidere puerum existentẽ in gratia, quem credens, post adultum decessurum in peccato, nisi durante illa conscientia illum occideret, peccatum esset illi: nam cum diuina præcepta per conscientiã nostram applicentur ad vsum, id quod arbitratur esse præceptum, fit nobis obligatorium: neque tamen vlla inde simpliciter sequitur perplexitas, sed solum sequitur ex culpa nostra. Durante inquam, illo errore conscientię siue occidas, siue non occidas, vtroq; modo peccas. Sicuti sacerdos iniqui propositi pertinax, die qua sacrum tenetur facere, vtroq; modo inficitur criminis labe, seu faciat, seu abstineat. Potest tamen & debet propositũ prauum abiicere, sicuti & qui corrupto iudicio laborat, tenetur illud mutare. Vulgaria sunt hæc, sed tamen in præsentiarum memoratu necessaria. Illi nanq; neophyti infirmi, qui illas cerimonias iudicabant retinendas esse cum Euangelio, eo modo quo legitimè seruabantur antiquitus (quod quidem iudicium, licet falsum, erat tamen illo tempore licitum) & si qui eò vsq; iudicarent illas necessarias, vt sine illis fides non posset iustificare (quod quidem iudicium, graue fuit semper peccatum) in vtroq; casu, durante corrupta illa conscientia, tenebantur illas seruare, etiam si seruare hoc secundo modo peccatum esset. Tenebantur tamen à iudicio illo repurgari. Quanuis forsan Paul. non subnotet eos, nisi tanquam habentes iudicium illud falsum, licitum pro tunc tamen,

Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.

Proposita ergo, expositaq; iussione de vitando scandalo, persuadet nobis illam quatuor rationibus, scilicet ab officio, quod ex charitate debemus proximo: à reuerẽtia, quã ob religionem debemus Christo: à cura, quã debemus habere boni publici: ab obligatione, qua tenemur seruare pacem. Est verùntamen operę pretium, vt energia harum rationum fiat perspicatior, præfigere ante oculos faciem illorum neotericorũ. Fit enim ex hoc loco coniectura, quòd multi ex Iudaismo cõuersi forsan sese plus ęquo oblectabant ciborum lasciuia, qui permissi erant Christianis: erant quippe multi delicati cibi Iudæis prohibiti, vt suillæ carnes, lepores, & alia venationis genera: & in piscibus anguilla, & alii precioli: de quã re scandalum alii pusillanimes accipiebant, credentes cerimonias antiquas illos abiecisse, non eò quòd cessassent, sed vt lautitia illa ciborum, genio, ventriq; seruirẽt. Quã ob causam de Christiana religione non ita castè sentiebant, eò quòd tam licentiosam facultatem faceret hominibus. Imò quid si cogitemus nonnullos etiam forsan conuerti tunc illius libertatis gratia. Quemadmodum si modo prouincia quæpiam Saracenorum, qui potu vini interdicuntur, audita prædicatione Euangelii conuerteretur ad fidem, videntes autem aliqui eorum alios per libertatem euangelicam crapulæ se dedere, & ebrietatibus, scandalum acciperent, & à religione ideo Christiana abterrerentur. Perinde ergo atq; tunc, Saracenis conuersis, catholicus concionatur prædicaret, ne prætextu libertatis Christianæ vino se ingurgitãtes, scandalo essent neophytis aliis, prodit nunc Pau. Romanorum admonitor. Sed queris. Num conuersos omnes, tam ex Gentibus, quàm ex Iudęis carpit hoc sermone? Videtur enim nõ omnes reprehendere, tum quia recentes illi ac tenelli Christiani ex Iudæis, non nisi de conuersis ex sua gente deberent accipere tale scandalum, quòd suam legem desererent, tum quia difficile erat, venientes à gentilitate, priuare tot ciborum generibus, propter aliorum ignorantiam. At verò quanuis potissimum ad conuersos ex Iudaismo spectet fraterna hæc correptio, tangit nihilò minus & conuersos ex gentilitate: siquidem & ab illis prodibat quoq; scandalum: arbitrantibus Iudæis, quòd etiam illi tenebantur iugũ subire antiquæ legis. Nam, gratia sedandi huiusmodi turbas & rixas, celebratum fuit concilium illud Act. 15. vbi exposita fuit lex decessatione horum legalium. Siquidem, permissis in vniuersum aliis cibis, iussi sunt, in gratiam

Quatuor rationes.

gratiam Iudæorũ, Christiani vniuersi, à contaminationibus simulachrorũ, ab edendis scilicet animalium carnibus, quæ idolis immolabantur, cauere: de quibus idolotytis loquitur Paul. Corinth. (nam sacerdotes Gentiliũ, carnes vendebant immolatas idolis) & à suffocatis & sanguine, quæ maximè exhorrebant Iudæi, vt posset conuictus coalescere inter omnes promiscuè Christianos. Quod quidem decretum cessante necessitate, cessauit. Secus autem de fornicatione illic in perpetuum prohibita, eò quòd Ethnicorum plerique pro licita illam habebant. (*Si enim propter cibum, &c.*) Prima ergo ratio sumitur ab ingenio charitatis. Vide ergo quàm sit charitas ingenua, officiosaq; & morigera virtus, quippe quæ non solum non permittit, vt grauioribus iniuriis lædas fratrem, verum neque vt vlla eum afficias tristitia. Neque verò tantum prohibet, ne ius violemus alienum, vnde contristetur frater, verùm, vt quo tristitiam illi caueamus, iuri nonnunquam cedamus nostro. Sic enim arguit Paul. Si propter cibum, scilicet, communem, quo tu indifferẽter vteris, frater tuus, puta, infirmus, videns legem, quam vigere arbitratur, à te pessundari, contristatur, non secundum charitatem ambulas, sed eius leges transgrederis. Hic præterea nota primũ damnum, quod illi pusilli contrahebant per datum scandalum, puta, tristitiam, quæ licet non esset per se peccatum, erat tamen causa temerariè iudicandi de illis, qui cibos non discernebant, quod (vt diximus) erat primum passiuum scandalum. ¶Sed meritò hic dubius scisciteris, an iubeamur sub obligatione, cuius transgressio sit mortalis, dimittere temporalia nostra, quorum plenum, planumq; habemus ius, ne fratri demus scandalum: nam de spiritualibus in subsequenti ratione tertia faciemus mentionem: videtur nanq;, si ita est, iugum suaue Christi ad graue nos onus obligare. Ad hãc quæstionem sub distinctione respondendũ est. Si enim ille qui scandalum accipit, id facit ex malitia: nempe quòd vel nulla offuscatur ignorantia, vel illa penitus, cuius potest facile conuinci, sed aut per vafriciem, aut per obstinationem scãdalizatur, neutiquam tenemur morem gerere nequitiæ eius: aliàs teneremur conniuere hæreticis, puta, abstinere à carnibus, ne Iouiniani scandalizentur, & remittere furtum manifestario latroni, ne scãdalo afficiatur, quòd est absurdũ. Ideo quippe hanc quæstiunculam hic mouimus, quòd sunt nonnulli vsq; adeò rigidè regulam illam charitatis intelligentes, spiritualia scilicet proximi præ nostris propriis temporalibus esse diligenda, vt quotiescunq; bona nostra, causa esse vllo pacto possint euitandi peccatum in proximo, teneamur illa dispendere: quod profectò non est credibile. Illa enim regula charitatis solummodo constringimur porrigere temporalia bona, vbicunq; sunt necessaria ad salutem proximi spiritualem: dum autem impudens quis sponte sua scandalizatur vel iurat se commissurum peccatum, nisi ego illi erogauero bona mea, vt si debitor qui soluere, potest, non vult mihi soluere, nisi furando: vel peruicax muliercula dicit se corpꝰ expofituram, nisi ei quis donauerit certam pecuniam, nemo tenetur donare: quia licet possit donatio esse causa vitandi huiusmodi mala, non tamen sunt necessaria causa, quia illi sua sponte peccant sine necessitate. Tenentur enim potius mori, quam peccare. Secundo ergo modo quis scandalizatur, vel subest periculo alius peccati, nõ quidem ex malitia, sed vel ex ignorantia, vel ex alio quocunq; defectu, cui non potest succurri, nisi subuentione proximi, & tunc tenemur nostra illi suppeditare, vel iuri aliàs nostro cedere: haud tamen in his quæ sunt nobis omnino necessaria. Atq; hic est casus præsentis loci. Illi etenim pusilli ignorantia tenebantur illius rei, quam non poterant pro tunc doceri, & ideo vel secretò debebant alii Christiani vti cibis communibus, sicuti fecit Petrus, qui clàm Iudæis, vescebatur cõmunibus inter gentes: vel abstinendum esset ab illis, ad vitandum scandalum: ab illis inquam cibis, qui non erant necessarii ad vitam: nam præceptum hoc vitandi scandali, præceptum est misericordiæ, sicuti præceptũ correctionis fraternæ: cui virtuti opponitur scandalum: ob idq; ad vitandum scandalum non tenetur quis vitam ponere: licet aliquãdo esse posset consilium. Vnde Apostolus ad Corinth. eandem tractans materiam, licet præmisisset, Si esca scandalizat fratrem meum, tamen non subiunxit, non manducabo escas in æternum, sed, non manducabo carnes: vt sine quibus sustentari potest vita. Quin verò si ille qui scandalum accipit, vel quoduis aliud detrimentum ex ignorantia, fuerit eò vsq; admonitus, vt non possit iure & meritò ignorãtiam obtendere, iam ex malitia censetur scãdalizari. Hinc veruntamen suboritur dubiũ in præsenti materia tale. Quando hanc Paulus scribebat epistolam, iam fuerat Petro in linteo

1. Cor. 8.

Prima rõ.

Dubitatio.

Responsio.

1. Cor. 8.

linteo reuelatio facta, quòd cessaret cerimonia de ciborũ discerniculo: erat ergo iam sufficienter totus Christianismus eandem rem edoctus. Atq; adeò nemini esse deberet scandalo, promiscuus ciborum vsus, Respondetur, quòd illud mysterium Petri non erat tũc Romanis propalatum, vel saltem non erat plenè intellectum: vnde colligitur, quòd nõ erat tunc celebratum concilium Act. 15. memoratum, vbi publicitus de hac re promulgata fuit lex.

Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.

Secũda rõ.

Secunda ratio sumitur à reuerentia, quam Christo authori nostro debemꝰ, & obsequio quę quidem ratio energiam habet, efficacem q; persuadẽdi vigorem. Nempe vbi sunt quatuor luculentissimæ antitheses, inter nos, & Christum, inter cibum nostrũ, & mortem ipsius, inter fratrẽ nostrum, & eius inimicos: inter, perdere, &, lucrari. (*Noli cibo tuo.*) Tu scilicet homuncio, communi tuo cibo & lauto, qui minimè tibi est ad vitam necessarius. (*Illum perdere.*) Puta, fratrem tuum, cum quo es mutua charitate cõglutinatꝰ. (*Pro quo Christus.*) Tanta intercapedine te superior, quanta est inter homuncionem & Deum: pro quo scilicet lucrando, qui non tunc frater, sed inimicus illi erat. (*Mortuus est.*) Hoc est, non cibo tãtum, eodemq; vitæ superfluo, sese priuauit, sed vitam ipsam, & per mortem crucis tradidit. De quo inæstimabili sumptu, dispẽdioq; vitæ Dei perpendi potest, quàm sit preciosa spiritualis vita fratris, quam tu perdis. Perditio enim hæc fratris nõ huc tantum refertur, quòd tenelli illi tali occasione impingebãt vel temerè iudicantes, vel de lege Christiana obloquentes, sed ad hoc etiã forsan, quòd nonnulli retrocedebãt à fide: alii verò remorabantur, ne illam susciperẽt, atq; adeò mors Christi frustrabatur per illos suo fructu.

Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritusancto: qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.

Tertia rõ.

Tertia ratio sumitur à cura, quam gerere tenemur boni publici nostri, & præsertim Christianorum nominis. Græcè legitur, vestrum, sed tamen cum non sit differentia nisi in vna sola litera, sicuti latinè non est nisi in duabus, haud certum est, quid Paul. scripserit. Theophyl. legit, vestrum, Orige. verò & Latini, nostrum, & sententia eadem est. Et vocat, bonum nostrum, fidem & religionẽ nostram, qua liberati sumus ab illis cerimoniis: quæ quidem fides per abusum talis libertatis in nimio ciborum excessu & luxu vituperabatur ab illis infirmis. Eò enim vsq; prorumpebat scandalum illud infirmorum (vt supra denotauimus) vt Christianismi religio apud illos malè audiret: nimirũ quòd lex euangelica nimis esset laxa, nimiumq; animis obsequens subditorum, quod quidẽ redundabat in blasphemiam legislatoris. Quandoquidem ille non eo fine eripuit nos ab illo cerimoniarum grauamine, delectuq; ciborum, vt cunctorum ingluuie onusti, voluptatibus, præ antiquis Patribus indulgeremus, sed ob id, quòd illa quæ figura erant & vmbra futurorum, veritate ipsa cõpleuit, abegitq;, vt nos, veluti liberi, grandiori iam ætate ab illis puerorum rudimentis exempti, spõte nostra frugaliores essemus in victu, in aliis q; omnibus obsequentiores, (*Non est regnum Dei esca & potus.*) Respondet per hæc verba, cogitatibus illorum, qui sic possent insilire in Paulum. Lex nobis euangelica hanc fecit libertatẽ: quid nos ergo sancte Apostole, & ex lege nos nostra abducere moliris, & in antiquam retrudere? Respondet inquam, illis, quòd regnum Dei non est esca & potus. Regnum enim Dei appellat legem euangelicã, tum propter diuinam, quæ in eo floret, libertatem, tum quòd per illam panduntur nobis valuæ regni cœlorum: sic enim appellauit eam Præcursor, Pœnitentiã agite, appropinquabit enim regnum cœlorum: ac post Christus sæpissimè promiscuè, vel regnum cœlorum, vel regnum Dei. Responsio autem est huiusmodi, Si substãtia, essentiaq; regni Dei in esca consisteret & potu, nequaquam à vobis exigeretur, vt huiusmodi libertati renunciaretis: nam legem regni Dei nemo debet pro bono fratris violare: substantia autem ac neruus legis non est esca & potus, id est, non consistit in vsu communium ciborum, qui polluti reputabãtur: sicuti eiusdem regni fructus in cœlo, vbi neque nubent, neq; vxores ducent, non captatur per fruitionem harum carnalium delitiarum. (*Sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritusancto.*) Cui quidem iustitiæ & pac

Mat. 3.
Mat. 11.
Luc. 11. et. 19

paci accidentaria est ciborum libertas. Per iustitiam enim spiritualem & pacem ad cœlum progredimur: easdemq; illuc valemus nobiscum rapere ad perfectum gaudium: per carnales verò voluptates non item. Quoniã, neq; si comederimus, abundabimus: neq; si non comederimus, deficiemus. Arguit igitur
1.Cor.8. Paul. Cum ab esca & potu non ita pendeat regnum Dei, vt putemus absq; esu carnium suillarum, aliarumq; id genus indifferentium salutem haberi non posse, non est curtam tenaciter vsu & more, escarum libertatem defendatis, cum periculo spiritualium bonorũ, & non potius quidpiam iuris vestri hac parte remittatis, vt iustitia, pace, & gaudio perfruamini in vnum cum fratribus. Perspice ergo quanto artificio illa componit ac comprehẽdit, in quibus custodiendis tum regnũ Dei positum est, tum ideo versari debet Christianorum studium & religio. Initium enim regni cœlorum est iustificatio per Spiritum sanctum, progressus verò, cultura deinde eiusdem iustitiæ: effectus autem iustitiæ, est pax:
Esa.32. opus enim iustitiæ, pax, inquit, Esaias: nam tunc pax vera est, cum vnusquisq; ius suum tranquillè possidet: quam quidem pacẽ propriè consequitur gaudium. Addit autem, In Spiritu sancto, quod ad singula trium præcedentium adiunctum est. Nam est altera naturalis iustitia operum, alteraq; iniquorum carnalis pax, quam Christus non venit mittere in terra, sed contrarium bellum: alterũq; eorum sensuale gaudium. In regno autem Dei, Spiritussanctus per quem charitas effunditur, author est cœlestis iustitiæ, veræq; pa-
Gal.5. cis ac gaudii spiritualis. Iuxta illud, Fructus spiritus, charitas, gaudium, pax. Hæc veruntamen perditum eunt scandalizatores fratrũ. Primùm enim iustitiam corrumpunt, cùm nec charitatis debita soluunt, & fratribus offendiculo sunt, vt à gratia & iustitia decidant mox pacem perturbant, ac deinde gaudium. Et alludit ad verbum primæ rationis, Si frater tuus propter cibum contristatur. Adnotari præterea in præsentiarum debet veritas illa theologica, quòd spiritualia, quæ necessaria sunt ad salutem, non sunt dimittenda, obtollendum scandalum. Hoc etenim insinuat hic Paul. quòd si in regno, hoc est, ĩ lege Dei, præciperetur communis ciborum vsus, tanquàm ad salutem necessarius, non esset vtiq; per transgressionem illius mos gerendus infirmis, sed necessariò esset omnibus vtẽdum. At quia potest quis abstinere citra culpam, dummodò id non fiat obseruandæ antiquę legis gratia, indulgere hac parte possumus, ac debemus infirmorum imbecillitati. Non ergo licet vel furtum facere, vel homicidium, imò neq; minimũ mendacium iocosum dicere, ad vitandum, vel maximum scandalum.

Theologica veritas.

Alia verò spiritualia quæ sunt citra necessitatem salutis, vel differre ad tempus licet, vel dissimulare, vel occultare, ad vitandum scandalum pusillorum, haud tamen ad euitandũ scandalum Pharisæorum: cuius farinę sunt heretici omnes. (*Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.*) Sed neq; hic satis liquet, an legendum sit, in his, vti est græcè, putà, iustitia, pace, & gaudio: quẽadmodũ legit Chrys. & eius imitator Theop. an, in hoc, vt legit Origen. nimirum in hoc Spiritu
1.Cor.10. sancto: quoniam, Nemo dicit dominum Iesum, nisi in Spiritu sancto. Pręterquã quòd singulare pronomen extare hic potest pro plurali, vt sit demonstratio præcedentis sententiæ. Nempè quòd regnum Dei est iustitia, pax, & gaudium: in quibus seruire quisq; iustus debet. Nam proprium est filiorum regni, placere Deo, & hominibus: vtpote cum radix meritorum sit diligere Deum & homines: cõsummatio autem premiorum, vt sis dilectus Deo, & hominibus. Qui ergo Christo in illis seruit, placet Deo, probaturq; hominibus: in quibus idcirco consistit regnũ Dei, Sed expende verborum differentiam. Non dicit, Qui in his seruit Deo, sed, Christo: licet idem sit, Neq; qui placet Christo, sed Deo: quànuis nil differant. Et ratio differentiæ est, quòd Christus constitutus est rex huius regni à Deo, qui eiusdem regni est author: secũdum illud, Transtulit nos in regnum filii dilectionis suæ, Quod quidem regnum traditurus ipse est deo & patri, Seruire autem debẽt
Col.1. subditi regi, placere autem illi, qui regnum instituit, quiq; offensus erat. Et præterea for
1.Cor.15. san, in hoc, scilicet munere iustitiæ & pacis, peculiariter ait, seruire nos Christo, eò quod illas virtutes colimus, quas ipse tanto precio comparauit nobis. At verò licet non omnis qui seruit Christo & placet Deo, idem probetur omnibus hominibus (est enim perdifficile, etiam iusto, prudentiq; viro, placere Deo & hominibus) probatur tamen saltem filiis eiusdem regni, qui per eundem Spiritumsanctum iudicant opera fratrum. Et his ait Paul. probatum esse, qui seruit Christo. Quànuis, qui has potissimùm virtutes iustitiæ & pacis protegit, illis etiam nequàm, discolisq; homi-

nibus

nibus gratus est. Vel forsan probatũ esse ait hominibus, respiciendo ad illos pusillos: nã qui iustitiam & pacem, excusando scandala, colit, ille placendo hominibus placet Deo.

Itaq; quę pacis sunt, sectemur, & quæ ædificationis sunt, inuicẽ custodiamus. Noli propter escam destruere opus Dei.

Quarta rõ. Quarta demum ratio est proximè pręcedẽti appendẽs. Et sumitur à veneratione, in qua habere debemus pacem, quę opus est Dei, & à diligẽtia, qua ideo illã debemus protegere & fouere. Et ideo per modum conclusionis ait. (*Itaq; ea quæ pacis sunt, sectemur.*) Veluti illud charitatis opus, per quod vnitas Christiani corporis maximè, tum continetur, tum etiam effulget. Perspectè autem obseruauit
Orig. verbum Origen. videlicet quòd non dixerit, teneamus, aut simpliciter, sequamur, sed, sectemur. Sicuti & Dauid non ait simpliciter, Inquire pacem, & sequere, sed, persequere eam. Acsi dicat, Etiam si osores, perturbatoresq; pacis de medio eam sustulerint, quocũq; eam fugauerint, tu illam persequere, etiã cum labore tuo, cum damno, cum opprobrio quoq;. Hæc fermè Origen. Quod est, si inimicus noster nihil de iure suo vult remittere, quinimò in nostrum conatur irrumpere cedamus illi. Verbi gratia, si quis voluerit tunicam nostram tollere, dimittamus ei & pallium, vt expeditiores sectemur pacem: quæ margarita est Christianis preciosissima: quã nobis Christus moriens dedit, testamentoq; reliquit, & signum esse voluit, quo sui dis-
Ioan.13. cernantur discipuli. Nam in hoc, inquit, cognoscent homines, quòd mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. (*Et quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus.*) In Græcis modò non est, custodiamus, sed, quæ ædificationis, vt ex superiori oratione suppleatur, & sunt, & sectemur, sed nihil refert. Optimè autem adiunxit paci, ædificationem: nam vbi non est pax, nullatenus potest ędificatio spiritualis proficere. Persistit præterea scitè in exhortatione vitandi scandali: nimirum per contrariam virtutem fraternæ correctionis, cuius officium est, bonum fratrum ædificare, iuuare, augere, & promouere. Ob idq; ait, inuicem, nempè vt infirmi, videntes eos qui perfectiores sunt & doctiores in fide, lautiori ciborum vsui parcere, vt eorum se infirmitati accõmodent, per illorũ charitatem ædificentur. Et vice versa firmiores, cernentes, quòd infirmi cum humilitate disciplinam amplectantur, permittunt què se erudiri mysteria fidei, ædificentur quoq; per talem humilitatem. (*Noli propter escam destruere opus Dei.*) Verbum adhibet, cuius vigore impendiò corroborat rationem proximam. Sunt enim & escæ quoq; opus Dei per creationem, & naturalem concursum ad sustentationem naturalis vitæ: sed tamen charitas, iustitia, & pax, peculiari, supernaturaliq; cõcursu comparata nobis sunt per redemptionem Christi, ad vitam nanciscendam spiritualem: quę ideo hic dicitur propriè opus Dei, eiusq; ædificatio, cuius fundamentum est Christus: iuxta illud, Dei ædificatio estis. Et, Super- 1.Cor.3.
ædificati super fundamentum Apostolorum Ephe.2.
& Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio cõstructa crescit in templum sanctum in domino. Ex quo vtiq; scripturam sermone in morem venit Christianis, vt per bonum exemplum fratris, dicantur alii ædificari. Est ergo adhortatio, obiurgarionem adferens vehementem, ne propter eduliorum lautitiam & luxum, quæ corporalia vitę nõ sunt necessaria, destruatur spirituale opus dei, quòd nõ Christus minori sumptu ædificauit, q̃ precio fissimi sui sanguinis effusione.

Mos Christi amorii loquẽdi ædificari.

Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & nõ bibere vinum, neq; in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.

Quànuis videtur hęc superiorũ repetitio, non est tã omnino superflua, sed est materiæ epilogatio necessaria, eademq; bipertita, tam infirmos porrò comprehendens, q̃ firmiores. Nã cũ in hoc sermone de scãdalo solos firmiores visus fuerit suggillare, vellicat nunc pariter & infirmos. Colligit enim ex dictis, quòd licet omnia sint natura sua pura & munda, bifariam tamen fieri possunt impura & illicita, nempè vel propter scandalum, quod prouectiores in fide dant opere suo fragilioribus manducando, vel propter conscientiam, si contra eam, infirmus edat. (*Omnia quidem sunt munda.*) Idem supra dixit, sed adiecit, per ipsum, scilicet, Christum, quia mundata per

ipsum sunt à pollutione illa & inquinamẽto legalium. Nunc autem vbi absolutè vocat, mũda intelligit, natura sua: in qua natura relicta sunt beneficio euangelicæ libertatis. Ex-
Tit.1. plicatius rem aperuit ad Titum, Omnia mũda mundis, vbi spectauit & ad legales sordes ciborum, & ad munditiem baptismi, per quem subducti sumus iugo legis. Hoc est, illis qui baptismate abluti sunt, nihil est amplius à lege immundum: sed infidelibus, qui inquinatam gerunt conscientiam, non solum legales cibi, sed omnia sunt impura & sordida, quæ scilicet ex falsa sua fide faciunt, vt quàm proximè expositurí sumus. (*Sed malum est homini, qui per offendiculum manducat.*) Hic firmiores carpit, quos hacten⁹ culpauit. Propter quos & subdit. (*Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum.*) Adiecit, non bibere vinum, quò vigorosior esset oratio. Quasi diceret, Non solum carnes, quę antiquis pollutæ habebantur, verùm nullas carnes comedere, quin, verò & vinum non bibere, bonum est. (*Neq; in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.*) Hoc est, & quodlibet aliud non comedere, nec bibere, nec loqui, nec facere, in quo frater tuus offenditur, &c. Nescio tamen, an tria hæc coaceruauerit Paul. non quòd diuersa sint, sed quòd rem eãdem ad maiorem vehementiam inculcaret. Tametsi (vt supra dicebamus) offendi, solum significare videtur, in virtutis obstaculum occurrere: scandalizari verò, corruere. Quòd si dicere iuuat, tria hæc incommoda, vt distincta composuisse, dicere subinde tunc possumus, quòd respondẽt ad illa tria quibus dixerat constare regnum cœlorum. Offenditur enim quis, dum læditur in his quæ pertinent ad iustitiam: quia non redditur ei ius suum: cum tamen tenearis præcepto charitatis, non opponere illi offendiculum. (*Aut scandalizatur.*) Hoc est, impingit in idem offendiculum, collabiturq; in culpam, vtpotè, aut temere iudicando, aut illud patrando crimen, quod est effectus positi offendiculi: per quam quidem scandalizationem pax perturbatur, & prostigatur, (*aut infirmatur.*) Putà in fide, in qua scilicet languere incipit, debilitariq; & vacillare, reputãdo illam minus honestam, vt suprà expositum est: vnde gaudio priuatur quod secum adfert fides. At ne salubrem adnotatiũ
Orig. culã Origenis prętereamus, cum tam comedere, & vinum potare aliquando necessariũ sit ad vitandum scandalum, quàm non comedere: vt cum quis eduliis & ferculis olim vetitis abstineret, vel forsan vino, qui suspectus esset id facere, vel iudaizando, vel legem seruando Saracenorum, tamen affirmatiuæ partis non meminit, sed duntaxat negatiuæ, ad commendandam abstinentiæ virtutem, quæ à carnibus & vino, tum congruentissima est, tum vtilissima, tum etiam inter sanctos cõsuetissima, ac celebratissima.

Tu fidem habes: penes temetipsum habe coram Deo.

Quemadmodum superius vbi aiebat, Regnũ Dei nõ est esca, nec potus, ita & hic diluere studet obiectiunculã perfectiorum in fide. Opposuissent enim ei hanc exceptionem. Fides euangelica est, licere vti cõmunibus: hãc ergo necesse est Christianis protestari suis moribꝰ: hac ergo de causa, ne iudaizare videamur, nullũ abiicimur cibũ: nã aliàs vergeret nobis in detrimentum spirituale, quod nulla ratione incurrendum est. Ad hoc ergo respõdet Paul. Quapropter post membrum illud, Tu fidem habes, alii signant comma, alii verò interrogationis notam, vt habeat quæstionis formã, Tu fidem habes? habe penes teipsum coram Deo. Et nihil omnino refert, alterutro legas modo, nisi quòd in interrogatiõe inest nescio quid acuminis. Et alludit ad illud verbum in initio capitis, Alius quidem credit manducare omnia. Quasi dicat, Si tu fide tenes, cessasse iam immũdorum pręceptiones, retine penes temetipsum hanc veritatem coram Deo, qui inspector est cordium, & vbi clanculò tibi licuerit, fruere hoc iure: at noli veritatem huiusmodi foris opere exerere, & prodere per scandalum aliorum. Sunt autem qui claritatis gratia legunt cum relatiuo, sine interrogatione, Tu fidem quam habes, græcè tamẽ nullum est relatiuum: licet sit in multis latinarum versionũ. Alii nihilo minus pũctum nõ collocant, nisi post illud relatiuum, ipsum, Tu fidem habes penes teipsum: habe coram Deo: sed tunc non est tam congruens interrogationis schema: & prętera mutatur sensus in hunc, Si fidem habes apud teipsum, habe & simul coram Deo: hoc est, nõ ita vtaris illa fide, vt per offensionem fratris displiceas Deo. Sed prior sensus accommodatior apparet rei propositæ. At si illi adhuc instantius agerent, quòd superius ipse docuisset, nõ sat esse, corde credere ad iustitiam, nisi ore (& pari ratione opere) confessio fiat ad salutem, duplici responsione potuisset facere illis satis. Vna, quòd non semper necessaria est cõ-

est confessio, re ipsa, & opere. Qui enim credit licitum esse matrimonium, non protinus tenetur vxorem ducere. Altera verò responsio est ad rem propior, quòd vbi veritas est, vel in sacra scriptura expressa, vel per publicam Ecclesiæ authoritatem definita, tunc necessaria est vocalis confessio, vbicunq; casus rationem obtulerit confitendi: dum autem neq; plana est in scriptura sacra, neq; per Ecclesiam inde deducta, nemo constringitur illam confiteri, licet eam scienti negare non liceat. Haud enim fuisset fas, firmioribus in fide, ad tollendum pusillorum scandalum, de illa falsitate cum illis consentire, quòd legalia illa vim etiam tunc obligandi post mortẽ Christi retinerent,

Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide peccatum est.

Post documentũ quod ad perfectiores attinebat, transfert se ad infirmos: docẽs, quẽadmodũ & illis quoq; fiat impurũ id quod natura sua & euangelica lege purũ est. Ait enim (*Beatus est qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.*) Hoc est secundum plerosq; omnes enarratores, beatus est, quem sua conscientia non remordet in eo quod probat: vt faciat, sed quicquid facit, quieta, pacataq; conscientia facit.
Orig. & Chrys. Vnde & Orig. & Chrys. & alii non agnoscũt sententiã hanc veritatem habere vniuersalẽ, sed de his tantũ proferri, qui id quod faciunt recta fide & lege faciunt. Nã vbi quod quis facit, malum est & illicitum, multò est peius si securus id faciat: præsertim quando ignorantia non omnino excusat: longeq; esset illi salubrius & commodius, si conscientiæ stimulo agitaretur. Siquidem hac via posset induci, vt peritioribus cõsultis lumẽ reciperet, quo reuocaretur in viã. Atq; hic sensus haud prorsus grauatè quadrat infirmis, de quibus hic agit Paul. Nam etsi corrupto iudicio tenerentur, quòd seruãda essent legalia, nõ erant forsan absq; graui remorsu conscientię: cum plerosq; Christianorum diuersum cernerent docere & facere. Qua de causa Paul. eos denotat, non peruenisse ad beatitudinem & gloriam Christianorum. Nam gloria nostra hęc
2.Cor.1. est, inquit, alibi, testimoniũ cõscientię nostrę. Atque adeò eos instigat, vt peritiores obaudiant, à quibus instrũtur: neq; illis sint vicissim scandalo, nolentes eos auscultare. At verò sensus hic, vt proposito præsenti cõgruat, præsupponit illos infirmos præsentiscere remorsum conscientiæ: quod non est certum. Et prętera nõ esset tã efficax hæc ratio apud illos infirmos, si non intelligeretur vniuersaliter, sed tunc præcise quando quis sequitur veram fidem & rectum iudicium. Nam respõderent illi, tallem se habere fidem & iudiciũ rectum, & ideo beatos esse, quia nullo pacto seipsos iudicabãt. Ideo forsan non desint, quibus alius secundus sensus simplicior videatur, probatioq; sit: in eandem ferè tamen sententiam, Beatus qui semetipsum non iudicat in eo quod probat, hoc est, qui iudicium illiꝰ rei quam approbat, non sumit de suo capite: veluti sensus sui tenax: sed alios gratanter audit, & absque amara disceptatione consulit. Hæc enim sententia vniuersalis est, qua infirmorũ tenacitas vellicatur, obtunditurq;, per quam pariter ipsi scandalum dabant firmioribus. At verò legitimum, necessariumq; sensum huius particulę, ea quæ subsequitur, enodabit. (*Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est.*) Iam hoc supra enarratum est. Si enim quis iudicat, siue rectè, siue prauè, siue iustè, siue iniustè, habendum esse ciborum discriminis, is si manducat communia, damnatus est, videlicet à seipso, & sua propria conscientia. Atq; hinc planissimus sensus eruitur superioris membri, Beatus qui semetipsum nõ iudicat in eo quod probat, id est, nõ condẽnat seipsum in eo quod approbat, vt faciat. Itaq; docet hoc loco Christianam beatitudinem non in hoc solo consummari, quòd id quod probas, non sit per legẽ natura sua condẽnatum, sed in hoc, quòd nec lex te condemnet ex parte obiecti, neq; verò tua propria conscientia, cõtra quam facis. Sub qua quidem præmissa subsumit alteram. Ille autẽ qui contra suam conscientiam manducat omnia, licet rem faciat genere suo legitimam, non tamen ideo beatus est, quoniam seipsum, hoc est, per suam contrariam conscientiam iudicat, hoc est, condemnat se. (*Quia non ex fide.*) Nempè operatur. Etenim fieri aliquid ex fide bifariam vsu venit: nimirum, vel in genere, hoc est, secundum veritatem & sententiã fidei: & hoc non sufficit ad rectitudinẽ actionis humanę, sed requiritur prętera, vt in particulari fiat ex fide applicata ad opus per cõscientiam. Nam veritates fidei & leges per

conscientiam applicamus ad opus: ille ergo qui operatur id quod fides præcipit, contrarium tamen dictante conscientia, ideo peccat, quia non facit ex fide in particulari. Et ideo subdit maiorem præmissam, ad conficiendum totum syllogismum. (*Omne autem quod nõ est ex fide peccatum est.*) Resultat ergo syllogismus hic & iusta ratiocinatio. Omne opus quod non est ex fide, peccatum est, opus autem quod quis facit contra dictamen conscientiæ suæ, est opus non ex fide, ergo est peccatum: atq; idcirco qui sic operatur, seipsum cõdemnat: vnde fit, vt non sit beatus, cum seipsum iudicet in eo quod probat. ¶ At verò quãuis prospectius penetranti hic sensum Pauli, non est vnde reliquus fiat scrupulus, sunt tamen qui hanc vltimam sententiã, Omne quod non est ex fide, latius protendant, quãm fuerit eius intentio. Sunt inquãm Lutherani in hoc errore, qui existimant, vniuersa opera, qualiacunq; sint, illius qui est in peccato, peccata esse simpliciter, & damnatione digna. In cuius cõfirmationẽ, præter alia euanida argumenta, & hunc quoq; locũ distortè pertrahũt. Id quidẽ arbitrati, quòd talia opera non fiant ex fide: secundum sensum (vt putant) Pauli, hoc est, non referantur in Deum: iuxta eius alterum documentum, Omnia in gloriã Dei facite. Persuaserunt enim sibi, nul latenus opus referri in Deum, nisi ab eo qui est in gratia, citra quam relationem prauum est aiunt, quicquid homo facit. Quinimò & conueni Catholicos, qui ita censent, sequẽtes hac parte pientissimum ac meritò celebratissimum Rossensem. Imò censent in ea fuisse opinione non modò Gregorium Ariminensem, verùm & S. Thomã. Contra quã opinionem, latissimam habuimus disputationẽ, pluribus capitulis distinctam, circa finem primi libri de natura & gratia, vbi inter alia primũ dilucidauimus, quemadmodũ nõ fuerit opinio Gregorii, vt quãm plurimi arbitrantur: nam ille duntaxat sustinet, omne opus esse peccatum, quod actu (vt ait) non refertur in Deum: excogitauit tamen nescio quid specialis auxilii citra gratiam in infidelibus, ad referendum nonnulla opera in Deum, relatione quæ sufficit, vt opus sit, saltem moraliter bonum. Patefecimus præterea, q̃ longè S. Thomas fuerit non solum à Lutheranorum errore, verũ & ab opinione Gregorii. Constituimus deniq; pluribus rationibus & sanctorũ testimoniis, ad hoc vt opus fiat absq; vlla culpa & labe, satis esse, si fiat propter bonum honestũ, neq; proponatur illi iniquus finis, neu apponatur circunstãtia praua. Nam cùm res honestæ suapte primæua conditione & natura sint in Deum relatæ, vt quas propter seipsum cõdidit, fit, vt quodcunq; opus, factum propter honestum finem naturalem sufficiẽter referatur in Deum, vt sic moraliter bonũ: atq; adeo tunc gradu suo fiat in gloriam Dei. Neq; alio opus est speciali eius succursu: sed sicuti creaturas alias ad fines suos naturales, ita & hominem, qui animal est rationale, naturali influentia summouet ad suum naturalem, ciuilemq; finem, qui est operari secundũ rationem: quod ad moralem actionis probitatem sat est. Sententia apertissima est Augustini, tum alibi sæpe, tum Hypog. lib. 3. vbi fatetur de homine lapso in peccatum, libero vigere arbitrio, iudicioq; rationis, nõ per quod sit idoneus, quæ ad deum pertinẽt, sine Deo, aut inchoare aut certè peragere, sed tantùm in operibus vitę præsentis, tam bonis, quãm etiam malis. Bonis dico, quæ de bono naturæ oriuntur, id est, velle laborare in agro, velle manducare, & bibere, velle habere amicũ, & huius generis complura. Hæc ille. Vbi bona appellat opera, hæc ciuilia, quæ etiã à peccatore honesto sine exhibentur. Et de spiritu & litera capit. 28. Nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillimè vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur. Ecce vocat bona opera impii, quæ tamen ad vitã æternam nihil prosunt. Atqui sententia hæc nostra constabilita est decreto Tridentinæ Synodi, can. 7. Ex hoc autem decepti sunt tã Grego. qui cogitur in peccatoribus adseuerare auxilium speciale, ad opus moraliter bonum necessarium, q̃ alii asserentes omnia delictoris opera esse delicta, quòd Augu. & Patres omnes hæc opera moraliter bona, quæ non procedunt ex charitate, meritissimò excludunt ab officiis, quæ simpliciter cẽsentur virtutis nomine. Nam reuera, nisi cum moderamine restrictè dixeris, bona moraliter, non sunt digna opera quæ dicantur absolutè bona, nisi illa prorsus quæ à charitate procedũt quę omnium est virtutum forma: iuxta documentum illud Augustini in de grat. & libe. arbit. cap. 18. Quicquid se putauerit homo facere bene, si fiat sine charitate, nullo modo fit bene. Ex huius ergo rei inconsideratione vbicunq; apud ipsum vel apud alios Patres legunt, opera extra charitatem non esse bona, aut non esse virtutis officia, inferunt esse mala, & peccata: cum tamen sit medium inter

Omne quod nõ est ex fide Lutherani.

1. Cor. 10.

Augu.

Tridentina Synodus.

Deceptio cõtrariæ opinionis.

Documentũ Augustini.

ter hæc extrema, Solum enim intelligũt, non esse bona apud Deũ, nec simpliciter. In quo sensu & lib. 4. contra Iulianum cap. 3. disertè confirmat, non esse verè iustum, nisi qui ex fide viuit: neq; esse veram iustitiam, nisi vbi est regnum Dei: neq; veras virtutes, nisi vbi est vera sapientia & charitas Dei. Qua de re inquit, neq; apud Romanos, neq; apud Græcos Gentiles verè erãt sapiẽtes, neq; verè studiosi. Atqui secũdum hãc vtiq; intelligentiã audiẽdũ & illud est, quod ait in lib. sentẽ. Prosperi, super hunc locũ præsentem Pauli, Oĩm infidelium vita peccatum est. Aliàs, si intelligeret, singula eorũ opera, quacunq; ratione fiãt esse peccata, sibi ipsi aduersaretur in locis supra citatis: vbi confessus est, aliqua esse iniquorum opera, eò vsq; saltem bona, vt non sint peccata. Ait ergo, Omnis vita, quia penè omnia opera referũt in falsam religionẽ. Vnde & quod subdit. Et nihil bonum sine summo bono, intelligit de bonitate simpliciter dicta, quæ est apud Deũ. Id quòd ex subiunctis continuò verbis eius liquet. Vbi enim deest agnitio æternæ & incommutabilis veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus. Perspice quòd citra cognitionem incõmutabilis veritatis non ait, omnia esse peccata, sed ait, nõ esse nisi falsam virtutem, etiam in optimis moribus. Nunq̃ enim peccata appellasset falsam virtutem, neq; optimos mores, sed id sentit de operib⁹ moraliter bonis. Igitur vt in digressum reuertamur, quòd ait, Paul. Omne quod non est ex fide, peccatum esse, affirmatiuè intelligit, secundũ virtutem: id quod palam supra fecimus, hoc suo consulto præsenti proposito. Adducit enim hoc ad probandum, quòd ille qui contra conscientiam manducat omnia, seipsum condemnat, quia contrauenit fidei, quæ per conscientiam applicatur ad op⁹. Quocirca infidelium opera, non solum illa, quæ falsa fides sua præcipit, verùm & quæ genere suo sunt bona: vt venerari parentes, debita soluere, subuenire pauperibus, & similia: quia plurimum ea præstant, referendo illa in suam falsam religionẽ, omnia sunt peccata. Ob idq; ait Augustin. in loco proximè citato, omnem eorum vitã esse peccatum. Et ad Titum (vt supra retulimus) ait Paul. Infidelibus nihil est mundum: nempè eorum quæ agunt ex sua infedilitate. Si hæc tamen commemorata opera genere suo bona, faciant solo fine, à natura eis præscripto, sũt planè moraliter bona. Sed arguis contra, Cuncta opera, quę homo facit in gratia, genere suo bona, quibus, nec finis, nec circunstantia adiacet, quę secum adferant veniam lem culpam, referuntur in Deum, sine alia actuali relatione, eò quòd omnia virtualiter (vt aiunt) procedunt ex gratia: ergo pari ratione omnia illa quæ fiũt in peccato, referũtur in malum finem, & quę fiunt in infidelitate, secundum virtutem referuntur in falsum deum, seu in falsum cultum: quia ęqua ratione videntur omnia ex peccato, vel ex infidelitate promanare. Haud quidem est par ratio, nam cum honesta opera natura sua & genere, sint in Deum verum ordinata, non autẽ in deum falsum, neq; in malum finem, quoties fiant sine aliquo peruerso fine, secũdum virtutem referuntur in verum Deum: in falsum autem, non item, neq; in malum finem: nisi per aliquam actualem intentionem & propositum referantur in ipsum. Sunt nihilominus qui volunt restringere hanc Pauli sententiam, vt etiam in sensu negatiuo sit vera. Nempè quod illa quæ sunt propriè opera fidei, scilicet, quæ nata sunt, debentq; genere suo, ex fide procedere, illa inquiunt, nisi fiant ex fide, peccata sunt. Et talia sunt, cibos decernere, vel promiscuè omnes manducare. Sed reuera hoc nõ planè percipio: nam si intelligant per hæc cerimonias illas quas fides supra ius naturæ instituit, non video cur in illis non posit quoq; contingere opus moraliter bonum, etiam si nõ referretur in Deum, per supernaturalem fidem, & gratiam. Ob id q; si in sensu negatiuo defendere essem ego compulsus, omne quod non est ex fide, peccatũ esse, libentius extenderem hoc quod est, procedere ex fide, ad illa etiam opera, quæ procedunt ex naturali iudicio rectę rationis: nã illa quoq; præcipit fides: ĩ quo ideo sensu, nisi op⁹ processerit ex fide, peccatũ erit, quia neq; erit bonũ morale. Per hæc tandem & ad illud quoq; Oĩa in gloriã Dei facite, respondetur, vt in calce libri primi de natu. & grat. respondebamus: nempè quòd si, referre in gloriam Dei, idem sit quod ex charitate facere, & verba sint præceptoria, tunc non obligant pro semper, vt aiunt, sicuti nec precepta reliqua affirmatiua, sed quando occurrit necessarius casus singularis pręcepti charitatis, vt cap. 22. explicuimus: & præterea libro. 3. ca. 3. Si verò sit consilium neutiquãm euincit, vt opus quod non sic refertur, sit protinus peccatum. At forsan illic, gloria, in alio sensu euãgelico accipitur. Iubemur illic nãq; hoc prorsus, vt talia sint opera nostra, quæ natura sua referan-

Bonum argumentum.

In sensu negatiuo.

1. Cor. 10.

referantur in Deum (qualia non ſunt peccata) vt videntes glorificent patrem noſtrum, qui in cœlis eſt. Qua quidem ratione & opera quoque moraliter bona (vt ſupra commõſtrabam) per vires etiam naturales ſuo modo & gradu referuntur in gloriam Dei.

CAPVT. XV.

DEbemus autẽ nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem.

Cœpit in ſuperiori capite officia eorum qui præſtantiores ſunt in fide, tractare: nimirum quæ inualidis & imbecillis debent. Quorum duo expediunt: nempè vt tum benignè eos ac dulciter debeant ſuſcipere, tum etiam nullo eis eſſe offendiculo. Nunc in hoc præſenti adiicit & de tertio dicere, quẽadmodum ſcilicet debeant eos ſtrenuè, & cũ omni manſuetudine perferre. Poſſumus autem particulas quinq; huiꝰ capituli diſcernere. In prima nanq; proponit ac corroborat capitalem cõcluſionem, nempè quòd debeãt firmiores infirmorũ imbecillitates ſuſtinere. In ſecunda, propter quod ſuſcipite, maioris explicatiõis ac roborationis cauſa explicat munus functionemq; Chriſti in carne. In tertia, Certus ſum autẽ, quaſi ad cõcluſionẽ epiſtolę vergẽs purgat, excuſatq; ſe humaniſsimè apud Romanos, quòd eos omni dilectione & ſcientia plenos, tã lõga epiſtola, tãtaq; cũ libertate curaverit inſtruere, & admonere. In quarta, Propter quod in pediebat, defendit dilationem ſuam, vt qui æquiſsimis obſitus impedimentis, tã diu diſtuliſſet eos inuiſere. In poſtrema deniq;, Obſecro ergo vos, depoſcit eorum ſuffragia apud Deũ, vt confectis, quæ apud Gentes, & erga Hieroſolymitanos incũbebant ei negotiis, daretur ei otiũ, vt poſſet eos viſitare. Atqui capitulũ hoc, vt citra ſalutationes, poſtremũ eſt, ita profecto & beneuolentiã redolet ſanctiſsimam. Vt ſicubi in decurſu epiſtolæ aliquam fuerit viſus ſpargere amarulẽtiã, hac in calce ſuauitate & dulcedine eos afficiat, relinquatq; adeò recõciliatos, (*Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere.*) Bipertita eſt concluſio: in partem videlicet affirmatiuã, & partẽ negatiuã, Eſtq; veluti reſumptio initii ſuperioris capitis. Quod enim illic dixerat, Infirmum in fide aſſumite, hic quaſi repetendo proponit latius exponere: porrò perſiſtens in tolerantia cõmendanda infirmorum, diiudicantium inter cibos ac inter dies. Ait verò, Debemus, ne quis arbitretur patientiam in tolerandis fratribus, officium eſſe gratis præſtitum. Eſt enim debitum ex lege fraternę charitatis. Et quidem græcè non eſt cõparatiuũ, firmiores, ſed poſitiuũ, firmi, ſeu, validi & potentes. Interpres autem modeſtiæ fortè cõſulens, quoniam abſolutè, firmi, potentes, & robuſti, neſcio quid inſolentiæ præ ſe fert, tranſtulit, firmiores, quod tantum dicit comparationem ad infirmos: quæ quidẽ comparatio moderatior eſt. Neq; verò (vt adnotauit Origen.) cenſendus eſt hic Paul. cõtraueniſſe Sapientis documẽto, Laudet te proximus tuus, & non os tuum: haud enim laudis gratia, in prima perſona dixit, firmiores debemus, ſed humilitatis potius: vt cum aliis fateretur obſequium debitum ſuſtinendi infirmos. Qua etiam de cauſa etſi non ſe ſimpliciter pronunciet infirmum, ait tamẽ factus ſum, infirmus infirmis, vt infirmos lucrifacerem. Perſpectum ergo nobis hic ſit diſcrimen inter vigorem corporalium virium, fortitudinemq; ſecularium militum, & illud robur ſpirituale virtutum, quod nobis obuenit ab ingenio fidei, quodq; à nobis idcirco hic exigit Paulus. Validi enim & fortes, illi habentur in bello, qui hoſtes ſupprimunt & conterunt: firmitas autem virtutum, & maximè in familia Chriſtiana, in hoc ſe contrario demonſtrat, quòd inualidos ſubleuet, eorum langores ſuſtineat & comportet. In hoc inquam, Deus vult homines ſubſtantia huius mundi abundare, non vt pauperes, ſi quid habent bonorum reliquum deglubãt, ſed vt eorum inopiam eleuent. Et eo fine, alios qui vel ingenio, vel ſcientia & prudentia valerent inſtituit, non vt ignorantes, vel aſpernentur, vel decipiant, ſed vt clementer eorum ignorantiam ferant, doctrinaq; eos & conſilio iuuent. In ſumma per hoc maximè oſtendas, quo vſq; per virtutum gradus fueris progreſſus, ſi eos qui contrariis vitiis ſuccũbunt, neq; fugaueris, neq; fugeris, ſed toleraueris, ſed cõſolidaueris, ſed correxeris, ſed alio quouis pacto iuueris, illos lucrifaciens Deo, vniuerſorũ paſtori, patri, ac domino. Sunt enim in ſpirituali

Distributio capituli.

Variat lectio

Orig.

Prouer. 27.

1.Cor.9.

Diſcrimẽ inter roburcorporalium, ac firmitatẽ ſpiritualium.

Exemplum.

tuali ſtructura Eccleſiæ firmiores, ac ſanctorum proceres, ſicuti in materialibus ædificiis robuſtiores lapides, qui firmamento ſubſident, ærectęq; columnę, quibus põdus ac moles innititur, ſolidioraq; ligna, quibꝰ totũ ædificium illaqueatur. Quin verò neq; ſatis eſt, vt firmiores infirmorum imbecillitates ſuſtineant, hoc eſt, tolerent cum patientia, ſed neceſſe eſt, vt illas importent, hoc eſt, humeris propriis ſuſcipiant, ad alleuandum eorum onus: iuxta præſcriptum Pauli, Alter alterius onera portate: imò inſtar Chriſti, qui languores noſtros ſpõtè tulit, & infirmitates portauit. (*Et non nobis placere*) Ecce alteram concluſionis partem negatiuam. Submonet nãq; impedimentum quod nobis obſtat, quo minus fratrum moleſtias feramus ęquo animo: hoc enim obſtaculũ eſt proprius amor. Cum tamen virtutes, vel illæ maximè, quæ beneficio Dei nobis ſuppeditantur, non vt nobis in hac vita placeamus, donantur nobis, ſed vt fratribus per earum officia placentes, Deum promereamur, qui nobis ſempiternum gaudium rependat. Ob hoc enim Paul. ſciens ſcilicet, quòd charitas patiẽs eſt, neq; æmulatur, neq; quærit quę ſua ſunt, Ego, inquit, per oĩa omnibus placeo, nõ quęrẽs, quod mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiãt. (*Vnuſquiſq; veſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationẽ*) Explicatio eſt propoſitæ exhortationis. Etenim quoniam vetuerat, ne nobis placeremus vt nemini videretur licentiam indulgere applaudendi per omnia amicis modum præſcribit. (*Vnuſquiſq; veſtrum.*) Græcè non eſt, niſi, noſtrũ. quod videtur reſpondere primæ perſonæ ſuperioris verbi, debemus. Sed tamen cũ in illa lingua, perexigua diſtãtia vnius literulæ differãt hæc duo pronomina, nondum certum eſt, vtrum dixerit Paul. noſtrum, an, veſtrum. Maximè quòd crebrò vtitur huiuſmodi apoſtrophe. Et videtur congruentius, veſtrũ, vt referatur ad verberandum lites & iurgia Romanorum, inter quos neutra pars alteri, ſed ſibi placere vtraq; ſtudebat, Debemus ergo placere fratribus, non quidem eorum animis obſequẽtes, quocunq; eos corruptæ affectiones propulerint (vt iam ſupra dictũ eſt) ſed ((*In bonum.*) Scilicet ſpirituale ipſorum (*Ad ædificationem.*) Quod verbum iam paulò ante præmiſſum eſt. Sunt nanq; iuſti, veluti viui lapides, quibus ſuper Chriſtum eiusq; fidei robur, fundatis extruitur ſpirituale ædificium Eccleſię, quod habitaculum eſt Spirituſſanctì: iuxta illud, Neſcitis quia templum Dei eſtis. Diſtinguũtur autem horum lapidum ſtatus duo. Alter eſt in hac militanti Eccleſia, vbi virtutum exercitio & cultura excuduntur, quadrantur, poliuntur, peronãturq;, deniq; & & adparantur: iuxta verbũ Apoſtoli, In in Chriſto omnis ædificatio cõſtructa, creſcit in templum ſanctum in domino. Alter verò eſt in Eccleſia triumphanti, quando vnuſquiſq; in parte ædificii, ſublimiori ſcilicet, aut inferiori, dignioriq;, aut minus digna collocabitur, prout quiſq; vſu diuinę gratię efformauerit ſe in hac militia. In cuius figuram legitur, quòd cùm templum ędificaretur, neq; malleus audiebatur, neq; ſeuris, neq; vllum aliud ferramentum, ſed foris omnia cudebãtur & dolabantur: nẽpè quòd in cæleſti beatitudine non erit amplius, neq; luctus, neq; clamor, ſed hic omnia ſunt peragenda, perq; ferenda. Quocirca hic quiſq; ſibi proſpiciat per momentaneos iſtos ſudores, & agones huius vitæ, qualis eſſe velit in illa ſempiterna requie. Optimè ergo ait Paul. vt placeamus fratribus ad ædificationem: nẽpe vt nos omnes vicaria opera ad hoc vnum ædificium magis ac magis promoueamur.

Gal.6.

1.Cor.10.

Exemplum 1.Pet.2.

1.Cor.3.

Ephe.2.

3.Reg.6.

Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt, improperia improperantium tibi, ceciderunt ſuper me.

Ex partibus propoſitæ pręceptionis, ſcilicet, quòd debemus ſuſtinere infirmos, neque nobis placere, probat prius poſteriorem, vt priorem poſt concludat. Probat inquàm, exẽplo Chriſti, qui exemplar eſt vnicum vitæ noſtrę, cuius ſcilicet imagini (vt cap. 8. meditabar) prædeſtinauit nos Deus fieri conformes, per merita quidem in hac vita, & in altera per gloriam. At verò Paul. in quo Chriſtus pluſquàm ipſe in ſe, viuebat, cuiuſcunq; nos admoneat virtutis (vt Chryſoſt. adnotauit) Chriſtum in exemplum proponit. Hortatur nos etenim, vt diligamus inuicem, ſicut Chriſtus dilexit nos. Et vt eleemoſinas faciamus, ſicuti Chriſtus egenus factus eſt pro nobis, cum diues eſſet. Admonet hic ergo, ne nobis ipſis ſtudeamus placere, ſed fratribus: exemplo Chriſti, qui ſibi non placuit. Haud tamen intelligas, non placuit, ſimpliciter: nam placuit ei ſeruare nos per crucem, cui oblatus eſt, quia ipſe voluit: ſed tamen ait, non placuit, tum reſpectu naturę diuinę: ſecundum quam non compe-

Ioan.13.

2.Cor.8.

tebat Deo mortalem assumere ad suũ perficiendum diuinum gaudium, tum etiam respectu humanæ, cuius naturæ aduersabãtur supplicia, & mors: vnde illa oratio diuanauit, Pater si possibile est. Tametsi tandem adiecerit, Non mea voluntas, sed tua fiat. Et quia difficile erat creditu, quòd Deus nõ sibi placeret, subscripsit ꝓpheticũ testimoniũ ex psalmo. 68. (*Sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.*) In translatione nostra habetur, opprobria exprobrantium tibi: sed idẽ est. Verba sunt filii ad patrem: quorũ cũ sit eadem voluntas, qui glorificat vnum, glorificat alterum, vt ait filius ipse: atq; adeò opprobria quæ iaciuntur in patrẽ, iaciuntur in filium. Haud veruntamen, cadere, seu incidere in hoc sensu accipitur in præsentia, vt qui improperat patri, improperet filio. Nã licet hoc suam habeat veritatẽ, nõ tamen per id exprimitur, quemadmodum Christus non sibi placuerit. Sed referendum est ad pœnam, in altero duorum sensuum. Vno modo, si improperium generale sit nomen omnium peccatorum. Nam per quodcunq; peccatum derelinquitur Deus, quod est improperii genus & opprobrii. Et tunc est sensus, quòd persolutio omnium peccatorum, quæ sunt improperia improperantium patri, incidit in Christum: in quo posuit Deus iniquitatem omnium nostrum. Et Petrus, Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. Vel altero modo ad rem forsan propius, si improperiũ accipiatur singulariter, ꝑ blasphemiis & opprobriis quæ in Christum coniecerunt eius crucifixores. Tunc enim est sensus talis, Supplicia eorum & tormenta qui tibi tunc improperabant, cum filium tuum afficerent ignominia crucis, ceciderũt in me: qui quidẽ illa sensibus ipsis percepi & pertuli: secundũ quos sensus mihi displicebãt: sed sustinui vt fide & constantia negotiũ trãsigerem humani generis. Addit & alium sensum Chrys. nẽpe quòd cum iidem ipsi, putã Iudæi, qui in veteri testamento Deo improperabant, insanierint & aduersus Christum, ideo ait Christus, Improperia improperantium tibi ceciderũt, seu inciderunt super me. Neq; Orig. ad crucifixores tantum hæc improperia refert, sed ad eos quoq; qui facta Christi carpebant & taxabant. Siue enim cum publicanis & peccatoribus mãducabat, siue eorum obsequia acceptabat, vt Magdalenæ vnguentum, & lachrymas, hæc omnia Christo exprobrabant, ac, veiut crimina improperabant.

Mat. 26.

Duo sensus

Esa. 53.

1. Pet. 2.

Chrys.

Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarũ spem habeamus.

Nequi rem nimis arduam arbitrarentur, exemplum Christi imitandum fore, responderentq; adeò non fuisse perpessum illa opprobria per modum exempli, quod nos imitaremur, sed veluti meritum, quo nos redimeret, subdit documentum hoc Paul. omnia scilicet quę scripta sunt, etiam de Christo, ad nostram doctrinam & institutionem scripta esse. Quod quidem documentum in hoc maximè loco, prope finẽ epistolæ posuit, vt rationem redderet, cur tam crebrò per totam vsus fuerit scripturæ testimoniis. Græcè autem nõ est simplex verbum, scripta, sed, præscripta, in vtroq; loco. Qua de re neoterici interpretem insimulant, quòd nõ transcripserit, Quęcunq; prę scripta sunt, ad nostram doctrinã præscripta sunt. Nã, præscripta, duo inquiũt, denotare potest, vel quòd mysteria Christi scripta sunt anteq̃ exhibita: vt patet in oraculo hoc citato: & quòd promissiones antea fuerint etiam scripto mandatæ, quàm cõpletæ. At verò interpres non est necessarium arbitratus transferre, præscripta, siquidẽ simplex præteritum abundè exprimit illa iã antea fuisse scripta. Quin verò lucidius censuit, scripta, ac minus amphibolum: nam, præscripta, accipi potest in alio sensu, pro his quæ sunt prę ordinata. Neq; verò Paul. arctare cogitauit nomen ad mysteria sola venturi Messiæ, quæ scripta sunt anteq̃ peracta, vel ad pollicitationes, quę scriptę sunt prius q̃ solutæ, sed in vniuersum oĩa quæ scripta sunt, ait, ad nostram eruditionẽ esse scripta. Sicuti supra cap. 4. ait, Historiam fidei Abrahę non tantũ propter ipsum, verùm propter nos scriptam esse, vt per illam edoceremur iustificationis modum & ordinem. Et de duobus eius liberis affirmat per allegoriam significasse duo testamenta, & tamen res illæ antea fuere gestę, q̃ per Mosen literis exaratę. Vnde q̃uis propositum, cuius gratia admonitos hic nos voluit Paul. sacra elogia ad nostram doctrinam esse scripta, hoc fuerit propriè de oraculo hoc Dauidis, Christi mysterium prophetantis, tamen legitimus sensus eiꝰ est, legẽ vniuersim antiquam ad nostram, qui sub gratia sumus euangelica, informationem memoriæ pro-

Gal. 4.

proditam fuisse: sicuti cap. 1. adnotauimus super verbo, in scripturis sanctis, & cap. 11. vbi dicebamus, Iudæos inimicos nostros circunferre modo scripta testimonia Christi, ad illuminationem Gentiũ: qua inter alias, ratione, cæcitas contigit in Israel, vt plenitudo Gẽtium intraret. Veruntamẽ iam nunc post scriptum testamẽtum nouum, & ad illud quoq; protenditur assertum hoc. Nam, Omnis doctrina diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, ad arguendum, &c. Sunt autẽ inter scripturas sacras genera cõplura. Quædam enim scripta sunt propter cognitionem fidei, vt scilicet vnus Deus, eiusq; virtus & voluntas nobis innotesceret. Vt, Audi Israel, dominus Deus tuus vnꝰ est. In principio creauit Deus, &c. cum historia tota conditi orbis, rerumq; dispositionis, nẽpe quòd reliqua ex nihilo, homo de limo terrę, mulier de viri costa, fuerint effecta. Alia verò sunt scripta, eademque plurima, ad mysteria Christi pertinentia: quę recensere non est opus. Sed alia deinde sunt tradita ad morum nostrorum institutionem: veluti præcepta, & consilia, & reliqua per quæ informamur: Vt, Non obstruas os boui trituranti: vnde (expositore Paulo) instruimur, vt qui spiritualia seminant, possint & temporalia metere. Huc accedunt exempla eorum qui virtute aliqua præcelluerunt: vt fides Abrahę, castitas Ioseph, animus Iudith, & id genus alia. Atqui ad hæc directius spectat hic Paul. sed proximè ad exempla eorũ, qui post patientiam, tolerantiamque malorum, consolationem receperunt diuinitus. Veluti Dauid, qui aiebat, Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerũt animã meã. Et Iob, de quo Iacõbus, Patientiam Iob audistis, & finem domini vidistis. Inter quos princeps est Christus, cuius hic producit exẽplũ: & de quo Pau. Qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem. Ob hoc ergo explicãs fructum, qui nobis de scripturarum agro prouenit, subdit, (*Vt per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus.*) Genitiuus, scripturarum, binum potest reddere sensum. Priorem de spe, quam per patientiam & consolationes, quę scriptę sunt in sacra scriptura, concipiunt studiosi ipsius: eos scilicet meditati, quos post patientiam in aduersis, rerum prosperitate cõsolatus est Deus: quorum exemplo spes nostra firmatur, & erigitur, certioresq; efficimur, quod si eorum patiẽtiam fuerimus imitati, pari quoq; remuneratione, & consolatione potiemur, vel in hoc seculo, vel in futuro. Potest forsan accipi genitiuus actiuè, in hoc sensu, vt per cõsolationes, quas per lectionem & contemplationem, dulcedinemq; sacræ scripturæ recipimus spem habeamus. Sed hæc intelligentia non est tam affinis præsenti proposito: maximè quòd patientia scripturarum in hoc sensu non tam propriè dicitur.

2. Tim. 3.

Plura genera scripturæ sacræ.

Deu. 6.

Deu. 25.

1. Cor. 9.

Psal. 93.

Iaco. 5.

Heb. 12.

Deus autem patientiæ & solatii, det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum, & patrem domini nostri Iesu Christi.

Pulcherrimo hic ordine Paul. procedit, proposito enim exẽplo Christi, subiunctoq; testimonio scripturę, admonuit, deinde illud scriptum esse ob nostram imitationẽ, iamq; modò, vt nemo suspicaretur, vires sufficere naturales, vt quis affecta sit Christi, eiusque sequatur vestigia, subiũgit precationis suffragium apud Deum, qui illis huiusmodi suppeditet vires. Sed vide quàm id pulchrè & ex arte. Etenim quoniam propositum præceptũ biforme erat, vt scilicet debeamus, & tolerare infirmos, & nobis non placere, ad cuius partem affirmatiuam necessaria est patiẽtia, ad negatiuam autẽ consolatio, quę nobis reficiat neglectũ gaudiũ: ob hanc causam suppo sito Christi exemplo subiunxit, vt per patiẽtiã & cõsolationẽ scripturarũ, spẽ habeamus. Et eadẽ ratione ait modo, Deus aũt patiẽtiæ, & solatij, &c. Et videtur iam hic Pau. quasi receptui canere, finemq; dicẽdi appetere: huiusmodi enim benedictionibꝰ ac precationibꝰ in vsu christianis est, ab illo tũc seculo epistolas cõcludere. Igitur cũ ꝑ patientiã & cõsolationẽ, dixerat foueri spẽ, subdit. (*Deus autẽ patientiæ & solatii.*) Idem verbum qd' proximè transtulit per, consolationem, id iam nũc trãsfert per, solatij, nihil est hic tamen vitiosæ affectationis. Est autẽ Deus, Deus patientiæ & solatij, eò quòd author est omniũ virtutũ. In quo sensu Psalmista ipsam eum patiẽtiã appellauit, Quoniã tu es patiẽtia mea. Neq; opus est supplere hic nomen, author, nam cũ nomen ipsum, Deus, primam rerũ causam significet, optima est connexio, Deus patientiæ & solatij. Vnde & ad Cor. appellat eum patrẽ misericordiarũ, & Deũ totius consolationis. (*Deus vobis*

Psal. 70.

2. Cor. 1.

Receptui canit.

vobis id ipsum sapere in alterutrũ.) Alij transferunt, idem sentire mutuò, sed profectò, id ipsum, vehemẽtiorẽ habet significationẽ, tantùm abest, vt sit vitiosa translatio: &, sapere, quoq; in presentia, idẽ est quod, sentire. Nam ex vnitate iudicij, eò scilicet, q̃ omnes idem iudicant, eademq; intelligentia fidem interpretãtur, emanat animorum cõcordia, vt oẽs idem sentientes, vno subinde affectu sint in singulos singuli: quod ait hic Apos. in alterutrum, hoc est, inuicẽ. Vnde alibi, Optimè conIunxit causam cum suo effectu, Idem sapite, pacem habete. Sed quia potest etiam esse cõcordia inter iniquos, ad perpetrãdum malũ, adiecit. (*Secundum Iesum Christum.*) De quo ad Ephe. Ipse est pax nostra, q̃ fecit vtraq; vnũ: porrò per vnã fidẽ & legem. (*Vt vn. ore.*) Intus scilicet, per vnam fidẽ in intellectu, vnde charitas etiam vna in voluntatem deriuatur. (*Vno ore.*) Hoc est, vna eiusdẽ fidei cõfessione. Nam (vt supra dictũ est) Corde creditur ad iustitiã, ore autẽ confessio fit ad salutẽ. (*Honorificetis Deum*) Potuit trãsferri, glorificetis: sed idem est prorsus. Etenim quãuis per reliqua etiam iusta opera gloriã & honorem deferamus Deo, per nullũ tamẽ æquè, atq; per vnitatẽ & pacẽ. Vnde Christus id maximè precatus nobis est apud patrem, vt sicut ipsi vnũ sunt, ita & nos vnum simus. Et subdit, Et sint consummati in vnũ, vt cognoscat mundus, quia tu me misisti. Ob idq; forsan interpres non transtulit, glorificetis, sed, honorificetis, quod cùm propriũ sit liberorũ, honorare parẽtes: iuxta illud, Si pater ego sum, vbi est honor meus, nulla re habere possunt maiorẽ honorem patri, q̃ si in concordia, vnitate, & fraterna pace, sub iure paterno perseuerauerint. (*Et patrem domini nostri Iesu Christi.*) Officium Christi eiusque obsequium fuit, patrem honorificare. Quapropter admonebat, vt talia essent opera nostra, vt videntes glorificarent patrem. Et aiebat. Ego honorifico patrem meum. Et in mortis articulo, Ego te inquit, clarificaui super terram. Ob hanc ergo causam adiecit hic Paul. memoriam patris domini nostri, &c. Acsi dixisset, Vt glorificantes Deum, honor idem refundatur in dominum nostrum Iesum Christũ, qui in hoc missus est à patre, vt gloriã ipsius exaltaret.

2. Cor. vli.
Ephe. 1.
Ioan. 17.
Mal. 1.
Ioã. 8. & 17

Propter quod suscipite inuicẽ, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

Secundam hîc partem capitis diuisimus propter singularem materiam. Nam expedita posteriori parte conclusionis, quòd nõ debeamus nobis placere, reprehẽso inquàm amore proprio placendi nobisipsis, qui impedimento esse solet, ne simus fratribus morigeri, concludit partem priorem affirmatiuam, vt scilicet obsequio mutuo suscipiamus nos inuicem. In cuius confirmationem eluci datur, commendaturq; propositum aduẽtus Christi (*Propter quod*) Propter exemplum scilicet Christi, quod ad nostram doctrinã scriptum, est & propter vnanimitatẽ quã in gloriam Dei & pectore gestare, & ore atque opere repræsentare tenemur. (*Suscipite inuicem.*) Plus concludit q̃ in capite admonuerat. Proposuit enim, quòd debent firmiores infirmorum imbecillitates substinere: sed quia de vnitate animorum post meminit, iubet in cõclusione, vt mutuis obsequiis suscipiamꝰ nos inuicem. Nemo enim est vsque adeò firmus, qui non in aliqua sit, vel infirmitate, vel inopia, atq; adeò qui non alterius ope indigeat, quia alia ex parte infirmus est. (*Sicut & Christus suscepit vos.*) Nonnulli textus habent, nos, sed iam diximus propter vicinitatem pronominum, non satis constare, quid Paul. scripserit. Hac autem similitudine vtraq; mihi pars confirmari videtur. & quæ ad firmio res pertinet, quos superiori capite, & hic admonet, vt infirmiores suscipiant, & quæ ad infirmos, quos hortatus est, ne firmiores iudicent. Illam enim priorẽ corroborat, per hoc Paul. quòd Christus neminem aspernatus, omnium infirmitates suscepit & languores, errantem quidem ouem queritans, quam humeris reportaret in cœlum: hanc autem posteriorem per hoc, quòd non suscepit genus nostrum, ad iudicandum mundum, sed vt saluus fieret per ipsum: quo exẽplo interdictũ est nobis iudicare de fratribus, quo adusque ipse ueniat iudex. (*In honorem Dei.*) Alij transferunt, in gloriam, sicuti diximus super, honorificetis. At verò, *εἰς*, tam honorem significat, quàm gloriam, & absque vlla affectionis lasciuia, quam quidam hic reprehendũt, potuit transferri vtrinq;. Suscepit ergo Christus nos in honorem Dei, vt iam suprà proximè dicebamus, & ipse illic testatur, Ego honorifico patrem meum.

Secũda pars capituli.

Luc. 15.
1. Cor. 4.

Dico enim Christum Iesum ministrũ fuisse circũcisionis, propter

pter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia honorare Deum.

Dico, verbũ est hic doctoris exponẽtis sententiã suã, et mentẽ. Etenim cũ simul omnibꝰ cõuersis, tam ex Gẽtilitate, q̃ ex Iudaismo, dixisset, Christus suscepit vos, obiurgandi inde ansam vterq; populus nãcisci poterat, an vna ratione & causa, eodemq; modo, vniuersis mortalibus aduenisset, Iudei enim contendissent, se solos propriè ab illo fuisse susceptos, vt quibus promissus fuerat, & de quorum genere carnem assumpsit. Gentiles verò contrà reclamassent, sui potius causa aduenisse, vt in quos, repulsis ob suã cæcitatem Iudæis, profusior fuit eius misericordia. Vt ergo hãc litẽ dirimeret, explicat se apertius Pau. ostendẽs, qd' secundũ duas virtutes Dei, putà veritatẽ & misericordiã diuersis quodãmodo rationibus susceperit Christus illos duos populos, Iudæorum scilicet, tanq̃ veritatis minister, Gẽtiũ verò, ceu largitor misericordiæ. (*Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis.*) Circuncisionẽ appellat populum ipsum circuncisum: non solùm ex eò, quòd illo characẽtere secernebatur populus ille à reliquo orbe, sed quòd illum suscepit Abraham in testimonium ac robur promissionũ, quas Deus illi fecerat, quorunq; minister venit Christus vt Dei fidẽ persolueret. Sed attende, Non ait, dominũ fuisse, aut patronũ, aut quid simile, licet & dominus fuerit, & patronus, & legislator, sed ministrũ fuisse: hoc enim noĩe semper gauisus est Christus: non ob id tantũ, vt suã nobis humilitatẽ cõmẽdaret, quã nobis iusserat vt discerem⁹ ab ipso: sed quod mysteriorũ Dei veritas exigebat, vt veniret (quemadmodũ ipse fatetur) nõ vt mũdꝰ ei ministraret, sed vt ipse ministraret nobis: minister enim est, q̃ nihil sui gratia facit, sed aliorũ negotia gerit, quibus ministrat. Deus ergo vt mũdus ministraret illi, non opus habebat carnẽ induere, sed in rẽ nostrã factus est homo, vt nostram perageret causam: nos scilicet redimeret, doceret, sacramẽtis expiaret, legibus institueret, documẽtis, exẽplisq; instrueret, monitis instigaret, cõminationibusq; & pollicitationibus reuocaret in viam salutis æternæ. Venit autẽ propriè minister Iudæorũ, ad liberandã fidẽ Dei, quã p suas liberas spõsiones quodã modo (si p fas dicitur) Abrahę & semini eius impignorauerat. Atq; adeò ad cõplendã (vt ipse testatur) eorum legẽ, Vnde ad Ethnicã illam, Non sum, inquit, missus, nisi ad oues q̃ perierũt domꝰ Israel. Enimuero sicuti rex, q̃ aliqd fuisset pollicitꝰ regno, legatũ mitteret, qui veluti eiꝰ minister promissa solueret, ita Deꝰ, cũ vnigenitũ filiũ ad id perficiendũ legasset, noluit, vt dedignaretur ministri noĩe: tãta est in nos misericordia, tantoq; nos dignatur honore. (*Propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrũ.*) Ecce ministerij rationem & causam, vt immutabilis Dei veritas immota consisteret, ac subinde eius promissiones Patribꝰ factas, firmas esse ostenderet. Cõposuit enim effectũ cũ causa: firmitas quippe sempiternæ veritatis Dei in causa est, vt eius quoq; promissiones sint firmissimæ. At recolẽda hic nobis est consideratio, quã habuimus cap. 3. super verbo, Quid si quidã illorũ non crediderunt, nẽpe quòd Paul. attẽtus est vbiq;, ne Iudæi suspicarentur promissiones illas vim habuisse cuiusdã stipulationis, sub cõditione, si legẽ seruassent, atq; ideo fuisse per Christum ipsis impletas, quia legẽ seruarunt. Hac. n. de causa refricatissimè exprobrauit illis, quoties legẽ preuaricati fuissent ad idola etiã nõnũq̃ peruersi. Vnde qua ratione illic subiũxit, Est Deus homo verax: oĩs autẽ homo mendax, & hic modo ait, Propter veritatẽ Dei, ad confirmãdas promissiones Patrum, Quasi dicat, Non ideo venit Christus, quòd filij promissiones Patrũ, obseruatiõe legis, cõfirmassent, sed ob solã veritatẽ Dei. Nã sicut sola misericordia fuit ratio largiter promittẽdi, ita & sola veritas fuit causa firmiter adimplẽdi. (*Gẽtes autẽ super misericordia honorare Deũ.*) Aliqui Latini textꝰ habẽt, honorate, in imperatiuo, vt fiat apostrophe ad Gẽtes: & esset profectò cõpositior oratio. Nã si dicas, honorare, nõ ita lucidè cohęret superiori mẽbro. At verò Grękè infinitiuus est. Quod quidẽ verbum nonnulli arbitrati copulandum esse, cũ illo quod dixit, ministrum fuisse, transferunt sic, Dico Christum ministrum fuisse circuncisionis, ad confirmandas, &c. & vt Gẽtes pro misericordia glorificent Deũ. At verò probabilius est, vt non referatur, nisi ad verbum, dico, in hoc sensu, dico & Christum ministrũ fuisse, &c. & Gẽtes honorare, seu glorificare Deũ. Fuisset forsan fluentior oratio, si dixisset Christum ministrum fuisse circuncisionis, & authorem misericordiæ Gentium, super qua Deũ debent honorare, attamen beneficium hoc Christi breuissimo laconismo complectitur, vbi

Mat. 5. et. 15.
Mat. 11. et. 12

vbi ait, ſuper miſericordia Dei (nimirum per Chriſtum exhibita) honorem eſſe habendum Deo. Et ait, Gentes honorare, ſeu glorificare Deum, non ſolùm quòd honorẽ illi deferrent, & gloriã, ſed quòd opus ipſum conuerſionis ipſarum, in maximũ Dei honorẽ cedit, & gloriã, qui tam inſignẽ earũ rationem habuerit. At verò merito hic ſciſcitaris, quid nam ſibi voluerit Paul. per hanc diſtributionem veritatis & miſericordiæ. Nam & Iudæi, ſicuti & Gentes, per miſericordiam redempti ſunt. De vniuerſis ſiquidẽ ait, quòd ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Et rurſus, Gentes per Dei quoque veritatem idem beneficium ſuſcepere: non ſolùm quòd vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas, verũ quòd promiſsiones illæ, ad Gentes quoque attinebant, vt patet, tum ex Prophetis ab Apoſtolo ſubſcriptis, tum ex verbis precipuè promiſsionis ipſius factæ Abrahæ, In ſemine tuo benedicentur omnes Gentes. Reſpondetur, nonnullum eſſe ſemper interſtitium inter Iudæos & Gentes: nam licet promiſſum beneficium redẽptionis ad vniuerſum mundum eſſet dilatandum, & extendendum, tamen promiſsio facta eſt peculiariter Abrahæ, & ſemini eius: in cuius teſtimonium ipſe ſolus cum ſuo ſemine obſignatus fuit charactere circũcisionis. Qua ratione cõparatus eſt oliuæ, proleſq; eius ſecũdum carnem appellatæ ſunt ab Apoſtolo, naturales rami. Ob idq; licet per miſericordiam factæ fuerint promiſsiones, tamen poſtquam factę ſunt, erant propter veritatem Dei, per iuſtitiam quandam confirmandæ & exhibendæ: qua ratione dictus eſt Chriſtus miniſter Iudeorũ, ad id delegatus. Gẽtibus verò licet & prophetiarũ veritas, quę de ea re præcantatę fuerãt, expoſceret, vt in familiam Chriſti recipterentur, tamẽ quia illis nõ fuit peculiariter facta promiſsio, ſed tanquam inſititiis ramis beneficium oliuæ communicatum eſt, ea carebant veritate iuſtitiæ, quæ in Iudæis erat. Quoniam licet Deus nulli creaturarum propriè obligetur, ſit tamen modo noſtro concipiendi, illi obligatus, cui promittit: per prophetias verò, nulli extra ſe. Atque hac ratione Gentes per meram miſericordiam cenſentur euocatæ. Et hoc eſt, quod ait, ſuper miſericordia, id eſt, non propter veritatem, promiſsionis ſcilicet illis factæ, honorare Deum, qui illos, cùm non eſſent naturales, fecit tamẽ aſcititios filios Abrahæ: id quod magnificentiam, atque adeò honorem maximè & gloriam Dei commendat.

Dubitatio.

Tit.3.

Sicut ſcriptum eſt, Propterea cõfitebor tibi in Gentibus domine, & nomini tuo cantabo. Et iterũ dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes Gentes dominum, & mãgnificate eum omnes populi. Et rurſus Eſaias ait, Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere Gentes, in eo Gentes ſperabunt.

Poſtremum illud aſſertum de Gentibus, quatuor oraculis confirmat, ob multas cauſas. Primùm, ne Iudæis res noua cenſeretur, attuliſſe Chriſtum ſalutem Gentibus. Oſtendit nanque quod licet non fuerit promiſsio Gentibus facta, Deus tamen ab illo tempore per ſuos prophetas eam prænunciauit. Qua ratione inſolentiam Iudæorum reprimit, ne ex hoc quod dixerat, miniſtrum circunciſionis, efferrent animos, dicentes, nullatenus venniſſe Chriſtum in gratiam Gẽtium, ſed quòd ſibi, ſuoq; parenti Abrahæ illud beneficium deberent. Secundò & Gentes ad maiorẽ Dei amorem per hoc etiam allicit, quòd non tantùm beneficus illis eſſet, ſed quod ſempiternum ſuum propoſitum, tam antiquis vaticiniis iam multò antiquius ſignificaſſet. Ac tertiò demũ amborum populorum animos inuicem conciliat, dum oſtẽdit amborum Deũ, vnam eandemq; geſsiſſe curam. Et poterat quidem Paul. multò huc plura adſciſcere veteſta teſtimonia in fauorem Gentiũ: vt illud, In ſemine tuo benedicentur omnes Gentes. Et euidentiſsimum illud, Parũ eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, &c. Dedite in lucem Gentium. Et multa talia. Attamẽ quoniam dixerat, Gentes honorare, ſeu glorificare Deum ſuper eius miſericordia, adducit illa præciſè, in quibus aliqua fit mẽtio honoris & laudis Dei. Incipit ergo à confeſsione xpi, in cui⁹ pſona ait Dauid (*Propterea confitebor tibi in Gentibus domine, & nomini tuo cantabo.*) In Græco nõ eſt hic, domine, extat tamẽ in pſalmo, & in Cãtico. In quo expreſsè ſunt verba hęc Pauli. Nã in pſal. ſecundũ ẽditionẽ vulgarẽ, non habetur niſi, in nationibus, &, pſalmum dicã. Eſt autẽ cõfeſsio hæc gratiarũ actio, quam Chriſtus in perſona ſua agit patri, quòd tantã ei, inquãtum homini, contulit facul-

Gen.22.
Eſa.49.
Pſal.17. & 2.Reg.22.
Confeſsio.

facultatem, tantoq; eum fuerit honore dignatus, vt fuerint per ipſum omnes Gentes ſeruatæ. Vel forſan, confitebor, idẽ eſt, quod, confiteri faciã Gentes. Sicuti ait Paul. Spiritũ ſanctum clamare abba, pater, eò quòd facit nos clamare. Niſi fortè loquitur caput pro corpore myſtico. (*Et iterum dicit, Lætamini Gentes cũ plebe eius.*) Hoc (vt ait Orig.) deſumptũ eſt ex Cantico Moſis. Tametſi in æditione vulgari non legamus niſi, Laudate Gentes populum eius. Quocirca non eſt cur S. Tho. reprehendatur, vt à quibuſdã reprehẽditur, quòd hoc citatum putauerat ex Eſaia cap. 35. Nõ enim hoc fecit (vt credo) memoria lapſus, ſed quòd verba Cãtici parum cõſentiunt cum his apoſtolicis: & illo loco apud Eſaiã expreſsè hoc argumentũ tractatur de lætitia Gentium receptarum in cœtum fidelium. Sic enim capitulum incipit, Lætabitur deſerta, & inuia. Et infrà, Et exultabit lætabunda & laudans, gloria libani data ei. Niſi dicamus cum Origene, quòd Paul. non tam verbis interpretũ, quàm ſenſibus ſcripturæ ſæpe vtitur. Et ideo quod eſt in Cantico, Laudate Gentes populũ eius, vel in alia tranſlatione erat, Lætamini cum plebe eius, vel hunc facit ſenſum: nẽpe quòd lætarentur Gentes, eò quòd iam eſſent in numero populi Dei. (*Et iterum, Laudate omnes Gentes dominũ, & magnificate eum omnes populi.*) Hoc in pſal. eſt. 116. Quanuis quod nos habemus, Laudate eum omnes populi, citat Paul. magnificate. Neque hoc exiſtimetur interpres hic permutaſſe: non eſt hic Græcè apud Paulum aliud verbum quàm in pſalm. Id quod & Orig. adnotauit. Et diſtinctè Ambr. interpretatur, laudare, & magnificare. (*Et rurſus Eſaias ait, Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere Gentes, in eo Gentes ſperabunt.*) Neque oraculum hoc ſub eiſdem verbis extat apud Eſaiam, ſed ſub his, Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. Quanuis per totum capitulũ extendatur prophetia aduentus Chriſti, ad recuperandas, gubernandasq; omnes nationes ex diuerſis orbis angulis, in ſuam familiam reuocatas. Sed vide quo ordine contexuit quatuor hæc elogia: cœpit enim à gratiarum actione Chriſti, & ſtatim ſubiunxit, lætitiam Gentium, eò quòd annumeratę eſſent populo Dei: ac deinde collegit vniuerſitatẽ Gentiũ laudes debere deo pro tanto beneficio: ſed poſtremo quaſi circulum orationis orbemque perficiens, reuertitur ad Chriſtum, qui ex radice pullulans Ieſſe, de Iudaico populo exurrexit, ad regendum nationes Gentium, in quo ſita eſt omnium ſpes cùm fecerit vtraque vnum. Ac per hæc: denique concludit vtrunque membrum ſuprà propoſitum: quemadmodum ſcilicet & Chriſtus fuerit miniſter circunciſionis, & Gentes honorent Deum ſuper eius miſericordia. At verò, Erit radix Ieſſe, vtroque modo interpretari poſſumus: nempe vt Patriarcha ipſe Ieſſe, qui fuit pater Dauid, intelligatur ſuppoſitus verbo, erit. Acſi dicas. Erit Ieſſe tanquam radix, & qui ex illo exurget, &c. Qui quidem ſenſus natiuus eſſe videtur verborum prophetiæ. Sed tamen nil vetat, ſi Chriſtus ipſe appelletur à Propheta, vera radix Ieſſe, ſecundum vitam ſpiritualem, quã Ieſſe ipſe, & omnes qui cenſentur filij Abrahæ, per fidem à Chriſto receperunt. Et tunc perinde eſt, Et qui exurget, acſi diXiſſet, Et radix ipſa ſpiritualis Ieſſe, quæ exurget.

Gal.4.
Deut.32.

Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt abundetis in ſpe, in virtute Spiritus ſancti.

Quemadmodum ſuperius poſt præceptũ de tolerandis infirmis, negligẽdoq; proprio gaudio, precationem adiecit, vt Deus patientiæ & ſolatij firmaret illos ſancta concordia, ita & modo, quoniam immenſi beneficij vtrique populo per Chriſtum impenſi meminerat, ſimile ſubdit ſuffragium, idq; præſertim eò quòd iam verbum hoc, veluti concluſio eſt argumenti totius epiſtolæ. Nã ea quæ ſequuntur ad purgationem iam ſuã & ſalutationes attinet. (*Deus ſpei.*) Alludit ad id quod paulò ante dixerat, Spẽ habeamus. Dicitur autem Deus, eſtq; Deus ſpei noſtræ, tum quòd author eſt, non ſolùm ipſius habitus ſpei, quẽ nobis infundit cum fide, verum omniũ bonorũ quę ſperare poſſumus: tum maximè, quod ipſe eſt obiectũ ſpei noſtręid enim quod poſſidere ſperamus, eſt idẽ ipſe: ſecundum illud pſalmi, Spes mea Deus. (*Repleat vos omni gaudio.*) Quoniam ſpes quæ differtur (vt eſt inter Prouerbia) affligit animã, optimè poſt ſpem, adiecit gaudiũ. Hoc enim erit in patria, effectus poſſeſsionis eorũ, quæ ſperamus. Quanquam hic non de gaudio illo cõſummato loquitur, ſed de hoc quod in hac vita poſſumus habere per cõſolationem Dei, cõpoſuit enim gaudiũ cũ pace in credendo. Neq; obſtat quod ait, repleat, nã eſt repletio

Pſal.90.
Prou.13.

tio quoq; in via:non quidē cōsummata, sicut in patria, sed tamen pro qualitate et ratione fidei. Quemadmodum dixit capit.5. gloriari sanctos in tribulationibus.Nā quod ait Christus,Beati qui lugent,quoniam ipsi consolabuntur, de consolatione quoq; intelligitur, quam secum adfert in hoc seculo, firma spes, (*Et pace in credendo.*) Perspice quanta congruētia & decore collocata sit hæc particula in calce epistolæ. Fuit enim eius argumentum (vt in proloquio dicebamus)de substantia fidei, de cuius mysteriis,sanoq; intellectu, discepta tiones indies succrescebant inter Romanos, atq; adeò lites & iurgia:qua ratione hic de infirmorum tolerantia eos admonuit,à temerarioq; iudicio deterruit,quę causa erant abigēdi pacem,afficiendiq; eos tristitia & merore: nam gaudium durare nequit, vbi pax non viget. Deprecatur ergo Deum spei, vt repleat eos gaudio,& pace in credendo,hoc est, consensu & cōcordia,in intellectu fidei, quæ vna est,sicuti vnus Deus,& vnum baptisma(*Vt abundetis in spe.*) Spes quidem ex fide nascitur, quæ substantia est rerum sperandarum: fouetur autē,irroboraturq; vigore operum, quæ eadem fides per charitatem operatur: ob idq; scientissimè deprecatur ac prudentissimè, vt Deus spei per pacem in credēdo adaugeat eis eandem spem, quam genuerat fides, sed discordia in fide attenuauerat. (*Et virtute spiritus sancti.*)Alii legunt, in virtute Spiritussanctī,& alii, per potestatem Spiritussanctī vt sit,sensus.Et pace,q̄ vigore Spiritussanctī gignitur & fouetur. At verò non solum Ambr. & Latini,verum & Græcus Orig.legit,& virtute Spiritussanctī. Haud tamen nomen hic virtutis,si verbum græcum consulas, significat virtutem theologicam, vel moralem,sed potestatem,seu vim,& fortitudinem, seu numen Spiritussanctī.Sūt etenim græcè distinctæ voces,δύναμις,quod est potentia, & ἀρετὴ, quod est moralis virtus, quorū prius est hic, Sed nihilo minus forsan Apost.optabat Romanos repleri virtute,hoc est,potentia & robore Spiritussanctī,seu muniri, vt ait Orige. Quapropter haud quidem ab re longè virtutem hic charitatis insinuari existimemus: nō quòd nomen græcum per se idem significet, sed quòd charitas sit, quæ propriè attribuitur Spiritusanctō, atq; adeò per quam eius virtus præcipuè patefit: hanc enim effundit in nos abundè. Igitur maximo cum decoro tres hic diuinas virtutes salutis nostræ composuit,fidem scilicet,vnde spes nacitur,& charitatem, per quam eadem fides opera facit, quæ sunt copiosioris beatitudinis merita,

Mat.5.

Ephe.4.

Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis,quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.

Tertia pars capituli.

Sequitur tertia pars huius capituli,in qua pertractato iam & absoluto argumēto,quod proposuerat de fide & gratia euangelica,iam quasi in peroratione,epistolari more & stylo purgat se ab offensione quam Romani sumpsisse poterant,quòd asperius, grauioriq; cēsura q̄ par esset, eos tum per totam epistolā, tum maximè hic circa finem reprehendisset, nimiumq; sibi ipsi vsurpasset authoritatis in ipsis erudiendis: acsi nulla fuissent instructi doctrina fidei. Hanc igitur notam sibi abstergit,vt sūma cum lenitate & dulcedine,valete, illis dicat. Assumpsit autem excusationis huius ansam ex proximo verbo, Deus autem spei repleat vos,&c. Vbi subnotasse eos visus est,carere illis virtutibus. Ait ergo,(*Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis.*)Hoc est,persuasum habeo ex his quæ de vobis audiui. Et ait, fratres mei, ad maiorem expressionem charitatis.Sed & quod ait,ego ipse, auxesim suam habet, putà, ego ipse qui vestra vobis obiicio crimina. (*Quoniam & ipsi pleni estis dilectione,repleti omni scientia.*) Pari modestia exorditur priorem ad Corin. In omnibus diuites facti estis in illo,in omni verbo,& in omni scientia. Hoc autem quod ait, pleni dilectione, non modò ad verbum,repleat,superioris deprecationis respondere putes, verum & ad exordium epistolæ, vbi dixerat, gratias ago Deo meo, quòd fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.Etenim vt probè adnotauit Chrysost.tota hæc peroratio respectādo procedit ad procœmium epistolæ, vt finis procœmio eadem vrbanitate & suauitate consonet: neq; ei obiectent Romani,quòd cum eorum fidem laudauerit in exordio, illius fuerit per totum epistolæ textum oblitus. Alii verunta men transferunt,non,dilectione,sed,bonitate,veluti modò habet textus græcus.Et ita legunt Græci interpretes Orig.& Chryf. At verò cum duæ voces Græce, ἀγαθωσύνη, bonitate, ἀγαπωσύνη, dilectione, sola vna litera differant, forsan reperit interpres noster secundam. Et perparum differunt.Accipitur enim hic, bonitas,non pro eo quod est,benignitas,seu fer

tilitas,sed (vt ait Chrysostom.) pro vniuersa virtute.Id quod & nomine dilectionis, planè significatur, eò quòd charitas initium est & forma virtutum omnium. Quinimo ad rem præsentem pertinatior est dilectionis vox. Etenim cùm docere,admonereq; alios, opus sit misericordiæ,duo sunt huic exercēdo muneri requisita:nēpe,& charitas in volūtate,& in intellectu scientia: quas ideo virtutes duas hic cōmemorat Apost. Quod verò ait,repleti,nō simpliciter intelligas:Iesu Christi enim redemptoris nostri propriū fuit,vt esset simpliciter plenus gratia & veritate, repletusq; timore domini. Neq; verò, repleti, idem est quod,cōsummati,sicuti erimꝰ in patria:neq; omnino idē quod perfecti summa perfectione viæ:fuisset enim palpatio verius, q̄ laudatio:quoniā nondum ascenderant ad tantū fastigium.Sed,repleti,idē est, quod sufficienti præditi dilectionis virtute,iustaq; referti sciētia,atq; idonea,vt possitis inuicē vos ipsi instituere. (*Ita vt possitis alterutrum monere.*) Alij textus nō habēt,alterutrū,sed,alios. At sunt Græcè etiam simillimæ voces, ἄλλους, alios, ἀλλήλους,alterutrum.Et ideo in exēplari interpretis nostri forsan erat hæc posterior. Et est hic multò congruentior. Quemadmodum enim suprà dixit,Propter quod suscipite inuicem,eò quòd nemo tam est firmus, tamq; instructus, qui non aliena egeat ope & opera,ita & hic ait,alterutrum, non quòd deneget inter eos alios aliis doctrina longè præstare,sed quòd tali æqualitate expediebat lo qui cū gente honoris ambitiosa. At verò non ait, Vt possitis alterutrum docere, eò quòd neophyti nō poterāt sciētia tunc tāta pollere mysteriorū fidei, sed admonere qd'minꝰ est.

Ioan.1.
Esa7.

Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte,tanquā in memoriam vos reducens,propter gratiā quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentiū accepta & sanctificata in spiritu sancto.

Postquam exclusit falsam scribendi causam, deleuit scilicet illam notam, quòd inde motus fuerit ad scribendum,& illos existimaret,seu corruptos omnino moribus, seu doctrina vacuos,subscribit veras tres: quarum primam adfert ab ipsorū nihilominus indigentia.Est autē præsens senno omni humanitate affluēs,arteq; diuina instructus,ac maxima elegantia conspicuus. (*Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte.*)Perpende eximiam humilitatem.Apostolus Christi,diuina scientia suffusus,& tanq̄ vas electionis, diuino inductus spiritu,nō veretur dicere audaciꝰ scripsisse.Quanuis nullum hic confitetur temeritatis vitiū.Nam etsi Apostolorū confirmationi minimè repugnaret venialis culpa, tamē inter scribendū, fungēdumq; apostolico munere,neq; leuissimè labi poterant,quippe qui tunc organa agebant Spiritus sancti.Sed ait,audacius, hoc est, securius & confidentius,quasi fretus vestra humanitate & humilitate. Seu maiori cū rigore & acrimonia, q̄ quę vestro iudicio appareat fortè necessaria.Et ait,fratres, nō autē discipuli, aut qd simile,ne videretur quasi de trhono doctoris, aut præceptoris loqui,sed tanquam par illis. (*Ex parte.*)Hæc particula non subsequēti orationi copulatur, vt quidam arbitratur, scilicet,ex parte in memoriam vos reducens, sed est præcedētis moderatio. Et quidem Orige. ad illud eam refert quod ait, scripsi. Quēadmodū dicit alibi Paul. ex parte se cognoscere,& ex parte prophetare. Quasi non omnia mysteria enucleauerit, sed celauerit eos aliqua,quę latēt sub reuelatione fidei:vnde alibi,Lac vobis dedi, non escam. Et Theophyl. ex parte scripsisse interpretatur,id est, placidè & breuiter. Alij hoc adiungunt aduerbio, audacius. Quasi diceret, audacius scripsisse ex parte,hoc est,respectu peritiorum ac prouectiorum in fide:non tamen omnino respectu omniū. Vel audacius in aliqua parte epistolæ.Cōmodius autem refertur ad verbum, scripsi, vel si referatur ad aduerbium, audacius,idem est,audacius ex parte, quod audacius aliquo modo,seu paulò audacius. (*Tanquam in memoriam vos reducens.*)Ecce primā causam ex eorum necessitate.Quod quidem verbū eximiā quoq; præ se fert comitatē & moderātiam.Non enim ait,docens vos, vt quos iam dixerat repletos esse omni scientia, sed reducēs vos in memoriam:nam & doctissimi quiq; obliuiosi nihilo minus esse possunt,& illis qui sunt circūspectissimi opus nonnunq̄ est,vt in memoriam reuocētur alicuius oblitū officij. At verò non est ideo legitima versio quorundam transferentium, vt vestri reminiscens:siquidem participiū Græcum, ὑπομιμνήσκων, non simpliciter significat id quod, remi-

Humilitas eximia Pauli

1.Cor.13.

1.Cor.3.

Prima scribēdi causa.

Tres causæ scribendi.

reminiscens, sed id quod, commonefaciens: & in hoc sensu ait interpres, In memoriam reducens. Hac enim vtuntur oratiuncula illi qui vrbanè volunt alios admonere. Et præsenti loco probatur inter Christianos mos iste admonendi, Volo tibi hoc in memoriam reducere. Qui enim sic admonet, nequaquam alterum subnotat, vel ignorantiæ, vel malignitatis, sed obliuionis tantùm. Quanquam hoc quod ait, In memoriam reducens, sunt qui arbitrentur dixisse, propter frequentia oracula testamenti veteris, quæ huc accersita exposuit: sed tunc verbum hoc ad solos conuersos ex Iudaismo spectaret, in quorum memoriã reuocabantur: cùm autem ad omnes loquatur, probatior est expositio præcedens. Atqui (vt quemadmodum cœpimus) ad prologum & hinc respiciamus, hæc est illa spiritualis gratia, quam illic aiebat optare se imparti Romanis: nempe, vt illos instrueret, institueretq; in fide, Vnde & subdit, (*Propter gratiam quæ data est mihi à Deo.*) Respondenter ad id quod illic dixerat, Per quem accepimus gratiam & apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus gentibus. Quapropter definiẽs hoc genus gratiæ, adiiecit. (*Vt sim minister Christi Iesu, in Gentibus.*) Quemadmodum suprà dixerat, Quandiu sum Gentium Apostolus, ministeriũ meũ honorificabo. Et rursus explicans actionẽ & functionem eiusdẽ ministerij, subiũgit, (*Sanctificans Euangelium Dei.*) Atqui hic adhibetur secunda causa scribendi à suo ipsius officio & ministerio. Quasi dixisset, Ne vlla vos suspitio de me tãgat, quòd vel loquendi libidine, vel gratia aucupandę humanæ auræ in animum induxerim, vt ad vos scriberẽ, pẽsate ad id me Dei iussu cõpulsum, qui ad hoc me tali gratia donauit, & authoritate muniuit, vt Euãgelium sanctificarẽ, hoc est sanctè administrarem. Vide ergo quanta symmetria concinat cum prima propositione epistolæ, vbi ait, Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei. Quocirca hoc quod ait, sanctificãs Euãgelium, non perinde audiendum nobis est, acsi dixisset, sanctum faciens: quemadmodum Ezechielis. 20. Ego dominus sanctificãs eos. Et Christus, Sãctifica eos in veritate. Sed idem est quod, sanctum ostendens, secũdum Hieronymiana scholia. Apostoli enim verbo, opere, & exemplo sanctum esse demonstrabant Euangelium. Quãuis interpres Origenis, qui fertur ipse fuisse Hieronymus, ait id quod nos dicimus, sanctificans Euangeliũ Dei, magnificentius à Græcis dici, ἁγιαζοντα, quod licet non plene, dici tamen à nobis potest, significans Euangelium Dei, per quod ostenditur, sanctificale opus esse, annunciare Euangelium. Hæc ille. Quamobrem alij non transferunt, sanctificans, sed, vel celebrãs, vel administrans Euangelium. Sed profectò neutro modo exprimitur medullitus energiaverbi Græci: quippe quod non simpliciter significet, administrare, sed rem sacrã administrare, seu quod ait Chryso. hostiam sacram, veluti sacerdos offerre. Vt sanctificans, non à sanctitate, sed à sacro, idem sit, quod sacrificans. Et hoc propriè est Euangelium prædicare, scilicet sacrificare illud Deo, hoc est, offerre illi homines per illud mortuos peccatis, veluti hostiam viuam. Cui quidem apprimè congruit subnexũ verbũ. (*Vt fiat oblatio Gẽtium accepta.*) Vbi & tertia causa superadditur, quæ fuit Paulo scribẽdi, à fine ipso sumpta, qui & finis est eiusdẽ gratiæ apostolatus: nempe vt oblatio Gẽtium esset Deo accepta: quoniam nihil Deo acceptũ est, nisi per fidẽ Euãgelij. Atqui nomine hic Gentium, vniuersum orbem intelligit Chry. vt respõdeat ei quod dixerat in exordio, Vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris Gentibus. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Et re vera hoc est apprimè verò simile: siquidem cõuersis ex vtroq; populo scribit, & vtrorumq; defectus carpit in hac epistola. At tunc necessum esset, vt pari modo acciperetur nomen, Gentibus, paulò superius positum, vbi dixit, Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus. Nam non est censendus vti homonymia in eadem oratione: illic autem videtur vsurpasse nomen pro gentilitate: nam vbicunque se nominat Gentium ministrum, vel apostolum, existimatur de illis Gentibus loqui, ad quas fuit segregatus. Dicere ergo possumus, quòd quẽadmodum cap. II. dixit, se ministeriũ apostolatus Gentiũ honorificare, vbi tamen Iudaismum ait se contendere in salutem reuocare, ita & hic, vbi vtrunq; populum instituit, peculiariter nihilo secius ait, vt oblatio Gentium accepta sit. Quanquam hoc forsan nõ referat ad oblationem quæ facta est per hanc epistolã, sed ad illam quam iam fecerat in nationibus Gentium ab Hierusalem per circuitum vsq; ad Illyricum, vt quàm primũ commemoratus est. (*Et sanctificata in spiritu sancto.*) Aliqui textus non habent coniunctionẽm, &, quod nõnullis probatius est. vt sit sensus, Vt oblatio Gentium sanctificata in Spiritu sancto, accepta fiat Deo. Quam quidem lectionem ita non respuo, vt tamen vulgarem citius admittam. Ad hoc enim velut rem sacram Euãgelium propalabat Gentibus Paul. vt & per fidem accepta esset eius oblatio, & per Spiritum sanctum, cuius charitas vnà cum fide effunditur in nos abundè, esset sanctificata. Et alludit, secundum Origenem, ad sacrificia vetustæ legis. Nam sicut pontifices tunc oblaturi hostiã, prouidere debebãt, ne quidpiam in ea esset, aut maculæ, aut vitij, vt accepta fieret Deo, ita & sacerdos, qui verbum Dei enunciando, Euangelium sanctificat, curare debet, ne qua in prædicando macula, ne quod in docendo vitium nascatur, sed semetipsum primò immolet, vt quos docet, ceu immaculatam etiam hostiam, offerat Deo.

Vrbana admonitio.

Tertia causa.

Secunda causa.

Sanctificans Euãgelium.

Ioan. 17.

Orig.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorũ, quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentiũ verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.

Attẽta cõsyderatione opus est semp apud Paulum: vigilanti enim hic prudentia & sapientia inter humilitatis virtutem, & sui muneris deiectionem velificat. Etenim quoniam superiori sermone adeò se per humilitatem submisisse visus est, vt minoris apud Romanos haberi posset eius epistola quàm deceret, hic rursus sancta commendatione suam attollit functionẽ. Atq; id vel maximè propterea, quòd nimia humiliatio præiudicare poterat dignitati Christi: cuius virtute Euangelium cum signis & prodigiis sacrificauerat. Et potissimùm apud eius æmulos pseudoapostolos. Commẽdat ergo primùm omnium, officium suum ab authoritate qua polet Christi. (*Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.*) Schema ipsum loquendi per illationem, consyderandum est. Quasi dixisset. Haud cogitetis idcirco me ita gessisse humiliter, quòd non fuerit officium erga vos meũ dignum gloria, sed id feci, vt concluderem, quicquid habeo gloriæ, id esse situm in Christo Iesu: cuius fungor authoritate: sed hęc tandem gloria refertur in Deum, qui eum nobis donauit, vt eius gloria profunderetur. Et alludit hoc verbo ad illud prologi, Non enim erubesco Euangelium. Atqui verbum Græcũ, καύχησις, magis propriè significat gloriationem, quàm gloriam, quæ est, δόξα. Accipitur tamen Latinè &, gloria, pro gloriatione: nempe pro ea re de qua quis gloriatur: vt, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientię nostræ. Et talis est hic eius significatus: vt interpres Origenis adnotauit. Qua de re Ambrosi. & alij Latini, gloriam, legunt. Item Græcè scriptum est, τὰ πρὸς τὸν θεὸν, quod ad literam transscribendum esset, in iis quæ ad Deum (scilicet) pertinent: vt significaretur materia gloriationis. Et ita legit, exponitq; Theophy. gloriã scilicet non collocasse Paulum in vanis his momẽtaneis, sed in spiritualibus, quę ad Deum attinent. At verò forsan interpres noster non legit primam syllabam τὰ, qua quidem expuncta, non fuit transferendum nisi, ad Deum, vt denotetur finis, ad quem est gloria traducẽda, tanquam in eum à quo tradita sunt Christo omnia, & de quo ipse confitebatur, Pater in me manens, ipse facit opera. Et ita legunt, non solùm Ambros. & Hieron. & reliqui Latini, verùm & Orig. etiam inter commẽtandum. Et respondet hoc verbum illi prooemij, Non erubesco Euangelium, virtus enim Dei est. (*Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus.*) Excusatio est superbiæ & arrogantiæ, quam liuidi, captantes verba Pauli, possent illi inscribere. Est autem phrasis non ita multùm lucida: fuisset enim illustrior, si dixisset, Non audeo loqui, nisi ea quæ per me fecit Christus. In hoc enim affirmatiuo, exceptiuoq; sensu audienda est. Quasi dicat, Si audeo illa commemorare, quę gessi, non auserim tamen aliquid iactare, quod nõ per me Christus effecerit: id est, non glorior de aliquibus meis rebus gestis, tanquam meis propriis? tunc enim in eam impingerem sentẽtiã dñi, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Sed tamen tum ea prorsus commendo, quæ per me fecit Christus, in eum ipsum refero gloriam. Erat quippe sancta modestia Pauli, vbi uis dicere aliquid adornaret, quod in suam vergeret laudem, excusare se prius & præpurgare, veluti. 2. ad Cor. II. Vtinam sustineretis modicũ quid insipientiæ meę, &c. Quãquam haud prorsus repellerem sensum alterum, quẽ Orig. haurit ex his verbis: nempe vt velit Paul. dicere, quòd non vult commemorare aliena opera, quæ non per ipsum fecit Christus, sed per alios Apostolos: quasi cupiens de alienis laboribus gloriam au-

Mat. II.

cupari, sed illa propriè, quæ per ipsum fecit. Concinit enim huic sensui id quod paulò inferius subiungit, prædicasse, videlicet se, vbi non erat nominatus Christus, ne super alienum fundamentum ædificaret. (*In obedientiam Gentium.*) Ecce fructum, de quo gloriatur, vbi Gentium (vt suprà) pro Gentilibus vsurpat, quorum erat propriè Apostolus. Et est sensus, Ea quæ Christus per me operatus est, in hoc ordinata sunt, vt Gentes obedirent Euangelio, & oblatio eius esset accepta Deo, & per Spiritũ sanctũ sanctificata. Quæ quidem particula ad illam spectat prologi, vbi aiebat, Per quem accepimus gratiam & apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus Gentibus, in quibus estis & vos vocati. (*Verbo.*) Scilicet prædicationis Euangelij. Quod quidem verbum virtute Spiritus sancti sug-
Psal.67. gerebatur: iuxta illud Psalmi, Dominus dabit verbum euangelizantibus. Et Christus,
Mat.10. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. (*Et factis.*) Hoc est, sanctis, incorruptisq; moribus, puraq; & admiranda conuersatione, per eandem Spiritus sancti opem à me præstitis. Exemplo nanque vitæ plurimùm fidei arrogabant Apostoli suæ prædicationi. (*In virtute signorum & prodigiorum.*) Hoc est, in virtute miraculorum. Quam quidem virtutem,
Mat.10. veluti ad confirmationem Euangelij neces-
Luc.10. sariam, tradidit eis Christus, vt patet. Inter signa autem & prodigia, sunt qui non aliter dignoscant, quàm inter minora & maiora miracula. Quo paulò explicati⁹ applaudit Theophylactus dicens, quòd signum sit illud insolitum, quod fit in rebus naturalib⁹: vt repentina salus socrus Petri à febri, quam longiori tempore potuisset sanare natura: prodigium autem sit illud, quod omnino fit præter naturam: vt restitutio visus cæco nato. Et re vera ita est, quòd prodigium portentosum quidpiam, demirandumq; significat: quasi porrò dictum. Orige. autem applau
Orig. dens ad nomen signi, ait, signum esse illud, quod simul cum miraculo futurũ aliquid significat: vt curatio populi à morsibus serpentium per inspectionem illius æneci, qui pende
Num.11. bat in ligno: prodigium autem nil aliud inquit, quàm miraculũ designat. (*In virtute Spiritus sancti.*) Hæc particula ad singula superiorum membra refertur, scilicet, verbo & factis, &c. Quanuis codices, qui modò circunferuntur Græci, non habeant, Spiritus sancti, sed, spiritus Dei, quod idem pollet. Neq; verò constat, quid Paul. scripserit: nam etiã inter Græcos est differentia. Chrysost. nanq; & Theophy. legunt, Dei, Orige. autem in commentis legit, sancti.

Ita vt ab Hierusalem per circũitum vsq; ad Illyricũ repleuerim Euangelium Christi.

Post laudem functionis suæ ab authoritate Christi, commendat eam secundò ab amplitudine effectus, quæ fuit mirè eximia, ita vt ab Hierusalem, inquit, per circumitũ vsq; ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Quatuor sunt hic verba excellẽtis superlationis, ab Hierusalem ad Illyricum, quæ q̃ maxima est distãtia ab oriẽte ad occidẽtem septentrionalẽ. Est enim Illyricũ idem, quod Adriaticũ mare. At nõ recta quidẽ tractũ illum emensus est, sed per longas ambages circũquaq;, nũc ad septẽtrionẽ, nũc versus meridiem obambulans. Et si consulas cosmographos, qui ex Actis Apostolorum, aliisq; probatissimis historiis, itinera Pauli, & nauigationes optima fide collegerunt, comperias, peragrasse eum Arabiam. Syriã, Phœnicen, Samariam, Ciliciã, Lydiam, Pamphiliam, Lycaoniam, Ioniam, in qua Ephesus est, Phrygiam, Galatiam, Bithyniam, ac totam penè Asiã minorẽ: atq; hinc Aegeo mari traiecto in Macedoniã, in qua Thessalonica est, peruenisse, & Atticã, Achaiã, in qua Corinthus est, ac meliorem Græciæ partem percurrisse: in Cyprum, Rhodum, Coum, Chion, & Cretam adnauigasse. Fulmen dixeris cœlo delapsum, quod in angulos omnes ferè mũdi insiliuit, igne euangelico omnia replens. Post demum captus Hierosolymis à Iudæis, appellauit, tanquam Romanus ciuis, ad Neronem Cæsarẽ, vnde idcirco ereptus à militibus Romanis, per mare & per terras delatus est ad mare Adriaticum, cuius hic meminit, ac deinde naufragus reiectus est in Meliten, quæ est Malta, vnde in Siciliam, ac demum in Italiam nauigauit. (*Repleuerim Euangelium Christi.*) Græcè quidem accusatiuus est, Euangelium, sed sunt qui transferunt per ablatiuũ: existimantes sensum Pauli fuisse, quòd repleuerit nationes illas euangelica veritate. Attamen, tam Latini, quãm Græci legunt, Euangelium. Quocirca non censeturi ille fuisse sensus Pauli, sed hic quem eruit Theoph. Nempe non dixisse, prædicaui, sed, compleui Euãgelium, vt argueret, se non inanem habuisse sermonẽ,

Latissimæ peregrinationes Pauli.

sermonem, sed vtilem plurimis & perfectum. Hactenus ille. Igitur & verbum etiam hoc laudi apponitur Paulinæ functioni, quòd nõ incassum tam multis nationibus Euangeliũ prędicauerit, sed ea eloquentia, energia & spiritu, eaq; signorum prodigiorumq; virtute munus euangelicum omnibus suis numeris compleuerit, vt euocatis, conuersisq; Gentibus, quibus fuerat destinatus Apostolus, metam eius & scopum attigerit. Atq; hac de causa toties hic Gentium meminit, videlicet, Vt sim minister Christi in Gentibus, Vt fiat oblatio Gentiũ: nempe quòd fructus suæ prædicationis inter Gẽtes prouenerit. Quocirca dixerat in proloquio, Vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut in cæteris Gentibus.

Sic autem prędicaui Euangeliũ hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut scriptũ est, Quibus non est annunciatum de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent.

Tertiò deniq; cõmendat, effertq; munus prædicationis suæ, à difficultate & exhaustis laboribus, quibus desudauit. Plures autem intellect⁹ attribui possunt huic textui. Vn⁹, qui Ambrosianus est, quòd non prædicauerit, vbi per pseudoapostolos nominatus fuerat Christus, ne super alienum fundamentum, hoc est, corruptum & deprauatum, ædificaret, sed illos anteuerterit, ne negotium ei facesserent reuellendi falsa eorum dogmata. Sed tamen hæc intelligentia non adeò liberter seruit in præsentia menti Pauli: tum quia nullum hic notat falsum fundamentũ, quod destruendum esset, sed alienum super quod esset ædificandum: tum etiam quòd vaticinium citatum Esaiæ ægrè admittit talem sensum. Secũdus intellectus esse posset, quẽ enarratores sequuntur, quòd non prædicauit vbi alij integri, legitimiq; discipuli Euangelium seminauerant, super quorum ipse fundamentum ædificaret. Cuius contrarium contigit ei postea Romæ, vbi tum alij, tum etiam Petrus antecesserant. Qui quidem sensus bene quadrat superiori verbo, Non audeo aliquid loqui, quæ per me non effecit Christus, si tamen probabilis est secundus sensus, quẽ illi subscripsimus. Et quanuis videatur intelligẽtia hęc nonnihil secum adferre inanis glorię, quòd scilicet ipse solus iesserit prima fundamẽta, struxeritq; totum ædificium, tamen (vt ait Origen.) contrario sensu hoc dixit Paul. nempe, ne Romani putarent, quòd ad illos scriberet, huius gloriolæ causa, quòd vellet emendare & perficere tanquam architectus illam doctrinam, quam ab aliis receperant. Poterant enim illi dicere, Habemus nostros doctores, quisnã te illis præfecit? ob idq; ait, Non soleo ab alienis laboribus gloriam aucupari: illos videlicet, vel mihi adscribendo, vel, vbi nõ opus est, collimando, & corrigendo, sed illas semper assumpsi prouincias, in quibus Christus, non solùm non fuit creditus, verùm neque auditus, neque vllo modo nominatus. Tametsi nihil vetet, vt per hoc etiam voluerit cõmendare labores suos (vt dicebamus) & pericula, superatasque difficultates: erat enim ei talis commendatio necessaria, vt fidem suam & authoritatẽ constabiliret, irroboraretq; apud Romanos, quã pseudoapostoli labefactare moliebantur. At verò dũ vim oraculi Esaiæ hic citati mecum reputo, aliud præterea quidpiam dicere hic mihi videtur Paul. vtpote quòd prędicauerit solis Gentibus, inter quas non fuit nominatus Christus, per legem veterem, neque prænunciatus, neq; prẽfiguratus, neq; expectatus. In hoc enim semper versatur, vt adstruat se Gẽtium apostolum, à tempore quo cum Barnaba segregatus est in Gentes. Atq; hic sensus est, quem subscriptum oraculm sibi vendicat. Sed ait, prædicaui, pro eo quod est, procuraui semper, & pręme tuli prędicare, vti habet phrasis Græca: quoniam aliquãdo etiam prædicauit in Antiochia, vbi alij prędicauerant, vti patet Act. 11. (*Sicut scriptum est.*) Porrò Esaiæ. 2. vbi palàm de Gentiũ vocatione & obedientia vaticinabatur. Quoniã quibus non est annunciatum de eo, scilicet, Christo, videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Et alludit ad alterum vaticinium eiusdem Prophetæ, quod supra cap. 11. citauit de Iudæis, Dedit eis Deus oculos, vt non videãt, & aures, vt non audiant. Etenim quoniam duo ista sensoria organa ancillantur nobis ad comparandam rerum cognitionem, puta oculi, via inuentionis: aures autem, per viam disciplinæ, occlusa sunt Iudęis, aperta verò Ethnicis, vt illi qui per legem signa viderant, mysteriaq; audierant Christi, venientem postmodum, nec visu deprehenderent, nec auditu. Gẽtes autem quę antea nihil de illo vel viderant, vel audierant,

Tres intellectus.

Sensus verus.

præsentem extemplò ac de repente auscultarent, & adorarent.

Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos: & prohibitus sum vsq; adhuc.

Quarta pars capituli. Sequitur quarta pars capituli, in qua postquam se purgauerit de stylo scribendi, qui paulò audacior iustò apparere poterat Romanis, excusat impedimenta, quibus inhibitus est, illos antea visum ire, vt maiori cum beneuolentia finem faciat, exponatq; adeò id quod in exordio dixerat, Sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsq; adhuc. (*Propter quod*) Hoc est, propter has meas tam longas peregrinationes. (*Impediebar plurimùm venire ad vos.*) Alij transferunt, Præpeditus sum sæpe, sed idem est, Impediebar, &, præpeditus. Atqui & aduerbium Græcum, πολλά, vtrunque habet significatum, sæpe, &, plurimùm: & vtrunque contingebat Paulo, scilicet, vt identidem proponens descendere in Italiam, impediretur, & etiam plurimùm, hoc est, arduis negotiis, Spiritu sancto aliter disponente: de quo plura diximus cap. 10. loco iam proximè citato. At verò, vsque adhuc, non est Græcè: & forsan aliquis interpres illud inseruit, propterea quòd talia aduerbia sunt capite primo.

Nunc verò vlterius locum nõ habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cùm in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriẽs videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primũ ex parte fruitus fuero.

Premisso obstaculo ne videretur illis verba dare, subdit, quòd illo iam cessante, expletbit, desiderium suum. Ait ergo (*Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus.*) Videlicet quem iam non visitauerim, & in quo non compleuerim Euangelium, secundum voluntatem Dei. (*Cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis.*) Codices Græci non habent, præcedentibus, sed, ex multis annis. Et forsan quispiam claritatem nimium affectans, hanc particulam adiecit, quæ tamen nihil prorsus veritati sententia adfert detrimenti. (*Cùm in Hispaniam proficisci cœpero.*) In Græcis modò codicibus est, ὡς ἰδ, quod transferendum erat conditionaliter, puta, Vt si proficiscar in Hispaniam, vel, quandocunque instituero proficisci. At verò forsan in codice interpretis non erat, ὡς ἰδ, sed, ἵνα ὅτ, quod probè transtulit assertiuè, Cùm in Hispaniam proficisci cœpero. Et licet videatur nonnullo pacto variari sententia, est tamen hæc interpretis probabilior: quoniam verisimile est, constituisse iam tunc apud se, vbi primùm expeditus esset, iter arripere in Hispaniã: nam assertiuè ait inferius, Hoc cùm cõsummauero per vos, proficiscar in Hispaniam. (*Spero quòd præteriens videam vos.*) Igitur non ex principali instituto, sed obiter, & in transitu pollicetur eos salutare. Nam quanuis Romani in numero essent Gẽtium, quorum erat ipse Apostolus, tamen quoniam institutum eius erat, vt proximè iam dixit, non prædicare vbi Christus fuisset nominatus, & Romam iam aduentassent discipuli, qui forsan per Italiam dispersi erant, destinauerat potius in Hispaniam penetrare, quo nondum fuerat Euangelium perlatum, vt orbem propemodũ tunc cognitum, puta ab Arabia & Syria ad Gades vsq; perlustrare. Quæ quidem sors forsan illi obtigit in distributione prouinciarũ, quando alij ad Indos, alij ad Aethiopes: alij verò aliorsum dimissi sunt. Vt vel in hoc Christo famularetur. De quo propheta, Dedi te in lucem Gentium, vt sis mihi salus mea vsque ad extremum terræ. *Esa. 49.* Quamobrem ne videretur in aliam prouinciam, quàm in eam quam animo susceperat, intentionem dirigere, ait, Spero quòd præteriens, &c. Eò præsertim quòd iam sciebat Petrum illuc antecessurũ, veluti proprius eorum apostolus, & pastor. (*Et à vobis adducar illuc.*) Quoniam Hispani in Romanorum erant ditione, quibus ideo Romanis nota erãt itinera in Hispaniã, quibusq; & Galli, & prouinciæ omnes intermediæ parebãt, tutò ab illis poterat conduci in Hispaniam. Nam etsi nullus Paulum tangeret metus mortis, vbi esset pro Christo necessaria, erat tamen sancta prudentia, incolumen se pro viribus seruare, vt vtilior esset, fructuosiorq; Ecclesiæ Dei. Qua de causa & *Act. 9.* Damasci in sporta demissus est de muro. Et in fine prioris ad Corinth. Apud vos, inquit, forsitan hyemabo, vt vos me deducatis quocunq; iero. (*Si vobis primùm ex parte fruitus fuero.*)

Nunquam sui obliuiscitur Paul. aut beneuoli animi quem erga Romanos gerebat. Dixerat in exordio, se vehementer cupere, Romanos visere, vt aliquid eis impartiretur gratiæ spiritualis, & vt aliquam mutuò consolationem acciperent, & vt aliquem in eis haberet fructum: nũc autem, quasi promissi sui oblitus, dixit, Non nisi in trãsitu eos visurum. Corrigit ergo verbum, Ne ita putassent properè transiturum, quin cum eis esset aliquandiu commoraturus. Ob idq; ait, Si vobis primùm ex parte fruitus fuero. Alij transferunt, si vobis tamen impletus fuero, quem significatum præ se fert vox Græca. Attamen interpres noster sensum potiꝰ inspexit, quàm vocis faciem. Nam, impletus vobis, ineptè dicitur, nisi per circumloquium, vt alij transferunt, verteretur, Si tamen vestra consuetudine prius expletus fuero. Interpres autem ne faceret paraphrasin, transtulit sensum verbi. Quod autem ait, ex parte, alij referunt, ad tempus, nempe vt aliquo tempore fruar vobis: alij verò ad iustos: hoc est, fruar vobis, non quidem cunctis, sed probis & sanctis. Nam cùm iuxta doctrinam Augustini in lib. de doct. Christ. non liceat frui nisi solo Deo, creaturis autem nõ nisi in ipso, iuxta verbũ Pauli ad Philemonem, Te frater fruar in domino, iniquis & peccatoribus non poterat frui Paulus, sed condolere eorum sorti. At verò congruẽtius est longè, vt referatur ad verbum ipsum fruendi. Est nanq; amoris exaggeratio, & cupidinis, qua tenebatur oblectandi se cum illis. Acsi dixisset. Nõ possum vsq; adeò præsentia frui vestra, vt pro votis animum expleam meum: fruar tamen ex parte, quantum itineris ac negotiorũ ratio permiserit. ¶ Colligere autẽ forsan quis posset ex his verbis Pauli, ad Hispanias perrexisse, aliâs falsò dixisset, illuc se profecturum. Attamen citra controuersiam est, nunquam illuc penetrasse, licet ita proposuisset. Nam cùm hęc scribebat, agebat in Achaia, vt ait hic Origę. vbi est Corinthus. Pergebat autem tunc ire Hierosolymas, quo asportabat eleemosynas pauperum, quas Macedonia & Achaia subministrauerant: vt patet in subiũcto hoc textu. Quod quidẽ secundum fuit iter, quod illi Hierosolymas contigit, post illud à Damasco, quando mansit in vrbe tantùm dies quindecim. Post hãc autem quàm plurimas cõfecit alias peregrinationes: ac demum Hierosolymis captus (vt dicebamus) à Iudæis fuit: & quoniam appellauit ad Neronem, inde deuectus est à militibus Cæsarianis Romam. Vnde palàm fit, non ea de causa commeasse Romam, qua apud se cõstituerat, sed vinctum catena fuisse perlatum: vt insinuatur Act. vlt. vel saltem in custodia. Sunt autẽ qui aiunt, in illo biennio, quo (vt ibidem legitur) permissus fuit permanere sibimet cũ custodiente se milite, in Hispaniã commigrasse: at re vera nulla hæc opinio probabilitate fulcitur. Si enim custodiebatur à milite, quomodo permitteretur tam longè abscedere ab vrbe? Eò vel maximè quòd expressè illic subiungitur, mansisse biennio toto in suo cõducto: & suscipiebat (inquit Lucas) omnes qui *Act. 28.* ingrediebantur ad ipsum, prędicans regnum Dei. Vnde cõstat, toto illo tempore fuisse reclusum, vel saltem non permissum excedere Roma. In fine autem biẽnij fuit martyrio coronatus cũ Petro. Accedit huc, quod si vsq; ad Hispaniã fuisset peregrinatus, Lucas ipse, qui tanto studio omnia naufragia & stationes sigillatim sua est historia persequutꝰ, hãc tam insignem apostolicam functionem non prætermisisset. Constituerat enim (vt videtur) Apostolorum Actus vsq; ad postremos carceres Pauli percensere. Vel si non Lucas, saltẽ non defuisset, qui rem tam memorabilem memoriæ proderet: sicuti de Iacobo factum est. Vnde concors est doctorum sententia, epistolas illas sex aut septẽ, quas in prologo dicebamus à Roma destinasse ad diuersas Ecclesias, in vinculis dictasse. Igitur sicuti Corinthiis pollicitus fuerat, se ad illos concessurum, apud quos nihilominus posteriori se epistola purgat, dicens, non fuisse vsum leuitate, licet nõ soluisset promissum: eò quòd nõ esset in sua facultate situm, est, &, non, sed in diuina voluntate, ita & in proposito dicendum est, quòd ipse proposuit itinerare in Hispaniam, sed Deus aliter disposuit. Et talis est sententia ac responsio apud Gelasium papã, *22. q. 2. cap. beatus Paul.* quòd Apost. non fefellit, nec fuit sibi contrarius, eò quòd cùm ad Hispaniã se promisisset iturũ, dispositione diuina, maioribus occupatus causis, implere nõ potuit quod promisit. Quod si quis obiecerit, Cùm esset propheta, *Argumentũ.* quomodo nõ præuidit obstitura impedimẽta anteq̃ polliceretur. Respondetur, quòd in his quæ nõ erant ad salutem necessaria, nempe vbi non cõdebant, neq; exponebant scripturam sacram, non erat necesse, vt omnia Apostolis futura reuelarentur diuinitus spiritu prophetico. Confiteur enim Helisæus *4. Reg. 4.* quòd Deus celauerat eum mortẽ filij Sum-

Non adiuit Paul. Hispaniam.

namitidis. Quin verò & Paulo ipsi Agabus propheta prenunciauit, quemadmodum alligandus esset à Iudæis Hierosolymis, tradendusq; in manus Gētiū, quod ipse ignorabat. Act.11.et.20

Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Acaia collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem.

Quoniā pollicitus est, inuisurū se illos, ne videatur tēpus sine causa protrahere, subiūgit necessitatē, per quā non sibi licebat eò statim properare. Ob idq; ait ((*Hinc statim proficiscar in Hierusalem.*) Textus Græcus habet de præsenti, proficiscor ministrās. Sed cùm futurum à præsenti sola vna litera distet, non est certū an olim fuerit futurum. Et ad sententiā nihil omnino refert, iam enim sese accingebat ad iter (*Ministrare sanctis.*) August. post alios super epistolam ad Gal. & in lib. de catechizandis rudibus hanc eleemosynarū rationem deducit ab illo Christianorum instituto, quòd cōfluentes ad baptisma, quibus erat cor vnū, & anima vna, nihil suum dicebant, sed ponebāt sua quisq; propria ad pedes Apostolorū, quę singulis, prout cuiq; opus erat, distribuerētur. Hoc autem non fiebat nisi tantùm Hierosolymis, & in circumiacente Iudæa. Neq; verò compellebātur Christiani vniuersi id facere, sed in suo cuiusq; erat arbitrio: vt colligitur ex capitulo statim quinto. Vbi Ananię, qui fraudauerat de pretio agri, ait Petrus, Nonne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat potestate? Quocirca nō omnes Christiani erāt in tali paupertate, sed tamē cōplures: & præcipuè sacerdotes, & Ecclesiarum ministri, quibus tunc nō erant decretæ decimæ. Neq; omni tempore laborabant inopia, sed tunc maximè ingruente illa fame: quam cùm Agabus propheta significasset per spiritum famem magnam futuram, quæ fuit sub Claudio, discipuli proposuerūt in ministeriū mittere habitantibus in Iudæa fratribus per manus Barnabæ & Pauli. Quapropter ait ad Gal. quòd cùm ipsi segregarentur ad prædicādum Gentibus, hoc insuper negotium acceptarūt, vt memores essent pauperum: illorum nimirum qui erant in Iudæa. De quibus quidē eleemosynis meminit in vtraq; epistola ad Cor. Et quanuis dum priorem ad illos daret, nondum certò statuisset, an ipse per se delaturus esset easdem eleemosynas, an per alios missurus (vti legitur cap. vlt.) tandē ipse negotium suscepit. Vbi dignissimum adnotatur esse munus dispensandi eleemosynas, vt cui præcipui Ecclesiæ prælati destinentur. Neq; ait tantū, asportare, sed, ministrare: ibat enim vt ipse illas distribueret pro cuiusq; necessitate. (*Probauerūt enim Macedonia & Achaia.*) Propinquæ erāt regiones (*Collationem aliquam facere.*) Harum collationum formam præscribit Corinthiis loco modò citato. Alij autem vertunt, communionem, seu communicationem, propterea quòd diuites communicabant pauperibus bona sua. (*In pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalē.*) Hoc est, in subsidiū, & ad subleuandandam egestatem pauperū. Non enim ait, in totam vrbem, vel, in omnes sanctos, sed, In pauperes sanctorum. Hoc est, in eos qui ex numero sanctorū pauperie premuntur. Atqui hac quidē collectarum commemoratione allicere cōtendit & Romanos, vt aliorum exēplo adducti, simili beneficio eandē beneuolentiā proferāt in eosdē Hierosolymitanos, quibus vtroq; nomine & iure tenentur: nempe & naturali lege, quia pauperes erant: & Christiana pietate, quia sancti. Simili enim modo & Corinthios loco iam dudum citato allexit Galatarum exemplo. Quin & Galatas ipsos, Macedones & Acheos vehementer extimulat, vt maiora ac maiora faciāt: dum eos in exemplū profert talis enim debet esse antistitis prudentia in laudandis subditorum officiis. August. Act.4. Act.11. Gal.2.

Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis.

Subdit causam ac debitū collectarū eleemosynarū. (*Placuit enim eis, & debitores sunt eorum.*) Idē verbū Græcū quod suprà retulerit per, probauerūt, vertit hic per, placuit, id qd nō est illi dandū affectationis vitio: quandoquidem id fecit propterea, quòd cùm eiusdē sint ambo significatus, vnum per alterū elucidatur. Et præterea quia optimè cohærent, placuit, &, debitores sunt. Est enim auxesis. Acsi dixisset, Non solùm voluntate beneuola, sed iusto id debito fecerunt. Similia enim misericordię officia penè connexas habēt rationes consilij & debiti. Est enim debita eleemosyna *Eleemosynarū debitum.*

mosyna de superfluo iis qui in extrema sunt, vel graui necessitate: extra illos autem casus, opus est consilij. At quoniā neq; liquidò sem per constat, quando adsit tam grauis necessitas, neq; ęqui sumus iudices, quid nobis sufficiat, quidq; redundet: neq; verò sit lege semper definitum, quatū debeas erogare, nemo debet Christianus tā graues spectare necessitates, nec tam rigidè seruare statum suū, nec tam parcus esse in operibus misericordiæ, siquidem illi hæc rependuntur, qui pro nobis propriam dispendit vitam. Vnde Apost. vbi animare contēdit Corinthios ad huiusmodi eleemosynas, Vnusquisq;, inquit, prout destinauit in corde suo, & non ex tristitia, & necessitate, &c. (*Nam si spiritualium participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis.*) Subnectit causam illius quod dixit, debitores, nam qui recipiunt spiritualia, debent eos alere qui illa ministrant. Hinc nonnulla capitur coniectura, quòd vbi suprà dixit, In sanctos, peculiariter intellexerit ecclesiasticos, sacramentorum scilicet & verbi administros. Nam isti erant propriè, per quos, Gentiles participabāt spiritualia. Tametsi licet ad pauperes omnes referatur, quod probabilius est, stat etiā tunc ratio. Nam Hierusalem, quò missus est ad Iudæos peculiariter Christus, vbi & patrata sunt salutis mysteria, & illustrator spiritus linguis donauit promulgatores verbi, censetur ab Apostolo, sicuti emporium, vnde diuulgata, deriuataq; est fides in orbem, atque adeò tota Hierusalem existimata est communicasse spiritualia per Apostolos & discipulos, inde per orbem dimissos. Vnde supra cap. 9. de Iudæis aiebat, Quorum adoptio est filiorum, & gloria, &c. Et cap. 11. iudicauit Gentes vti ramos insertos oliuæ, adscitosq; in socios pinguedinis. Sed vide nō ait spirituales ministros debitores esse spiritualium. Nam licet prędicatores, dispensatoresq; sacramentorum, antea etiam quàm vllas recipiant eleemosynas, ex officio teneātur disseminare verbum, aliaq; præstare spiritualium munia, & maximè Apostoli & discipuli, legatione fungentes Christi, sunt tamen beneficia hæc Dei, nihil debentis hominibus, atque adeò gratis illis impēsa: quæ ideo gratis etiam administranda sunt. Attamen populus verè debitor est illos sustentandi. Non quidem ratione iustitiæ commutatiuæ, sicuti ex emptione & conductione contrahitur debitum: non enim venduntur spiritualia: sed tamē illo iure, quo tēporalia sunt propter spiritualia, ceu est propter animam corpus. Et ideo non ait, quòd sicuti Gentiles emerunt, sed, sicuti participes facti sunt spiritualiū. Neq; ait, quòd debēt soluere id quod receperūt, quippe quod nullo est pretio ęstimandum, sed quòd debent ministrare: nempe sicut illi ministrāt in spiritualibus. Vt sint in summa ecclesiastici (quemadmodum hic ait August.) tanquam milites Christi, plebes autem, tanquā stipendiarij prouinciales. Appellatione autē carnaliū, omnia veniunt temporalia, quæ carni famulantur. Sed dixit, In carnalib⁹, tum ęp carnalia & spiritualia, sicut spiritus & caro, recta ex diametro opponuntur, tum etiā quòd satis deberent esse contenti ecclesiastici viri subsidio necessario, ad sustentationē vitę, quę noīe carnis designatur. 2.Cor.9. *Spiritualia nō debētur, sed tēporalia* August. *Carnalia.*

Hoc igitur cùm consummauero, & assignauero eis fructū hūc, per vos proficiscar in Hispaniam: scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelii Christi veniam.

Præmisso negotio quod eū remorabatur, repetit pollicitationē suā, ęp cùm id consummauerit, statim demigratur⁹ sit in Hispaniā. (*Hoc igitur cū consummauero, & assignauero.*) Seu cōsignauero, & obsignauero (*Ex fructū hūc.*) Vide quanta cū dignitate de eleemosynis loquatur. Nō enim eas sic simpliciter appellat, sed fructū. Vel eorū scilicet pauperū qui eas recipiebāt, veluti subsidia, quę ob recepta spiritualia munera Gentes illis rependebāt pro suis laboribus: secundum illud, Si nos vobis spiritualia seminamus, magnū est, si nos temporalia vestra metamus? In quo sensu, assignauero, idem est quod, in ærariū pauperū, quasi communē eorum fructum sibi debitū reposuero. Vel forsan appellat fructum eorundem ipsorum qui eleemosynas erogabāt, thesaurizantes, iuxta verbum Euangelij, thesauros suos in cœlis, vbi ab ærugine & tinea non corroduntur. Vnde secundum hunc sensum, assignauero, idem est quod, recondidero in cœlestem thesaurū, quo in ęterna beatitudine largitores ipsi perfruentur. (*Per vos proficiscar in Hispaniam.*) Id est, per vos transibo. Et, per vos, id est, adiutus opera vestra, per quorum auxilia à vobis (vt nuper dixit) illuc deducar. (*Scio autem.*) Hoc est, confido in misericordia Christi. (*Quoniam veniens ad* *Eleemosynarū dignitas.* 1.Cor.9. Mat.6.

vos, in abundatia benedictionis Christi veniam.) Codices qui nunc habentur Græci, habent alium genitiuum, In abundantia benedictionis Euangelij Christi. Et ita legit consultò in commento Chrysost. dicens, quòd hic adiecit, Euangelij. Origen. autem non legit: vnde fit verisimile, non extitisse in exemplari, quo vsus est noster interpres, Neq; quidpiam momenti vel adfert, vel aufert sententiæ. Et quanuis id quod interpres trãstulit, In abundantia, transferre potuisset, In plenitudine, tamen cùm nomẽ vtranq; ferat significationem, vsus est moderatiori verbo. Nam, In plenitudine, quandam præ se videtur ferre insolentiæ notam: quasi allaturus esset ipse benedictionis plenitudinem, complemẽtumq; & perfectionem. Abundantia, autem solùm significat maiorem copiam, quàm tunc habebant. Erat enim mos vetus (vt ait Chryso.) eleemosynas omnes, benedictionem appellare, hoc est, benignitatem ac largitatem. Vnde ad Corinth. Et præparent promissam benedictionem, scilicet, eleemosynam, tanquã benedictionem, id est, affluentiam, non tãquam auaritiam: nam, Qui parcè seminat, parcè & metet. Vnde ad vtrunq; eleemosynarum genus potest hoc referri, spiritualium scilicet & temporalium. Sunt autẽ, qui non intelligãt dixisse hic Paulum, allaturum se illam benedictionis abundantiam, sed inuenturum illic multiplicatam iam gratiã Euãgelij per alios. At verò phrasis alium suggerit intellectum: nẽpe quòd vel ipse esset allaturus, vel quòd cum eius aduentu prouectura esset illa abundantia. Id quod congruenter respondet propositioni exordij, vbi dixit, sæpe proposuisse venire ad eos, vt aliquem fructum haberet in eis. Neque verò hoc Paulo attribuendum est arrogantiæ, siquidem nõ suis viribus subnixus, hoc pollicetur, sed virtute Christi. Atque hoc potius adiecit in laudem & commendationem ipsorum, quàm quòd seipsum extulerit. Acsi dixisset, Spero adeo vos esse paratos in Euangelium Christi, adeoque auidos eius doctrinæ, vt per me quoq; abundantius vobis Christus, affluentiusq;, & locupletius benedicat, tam in spirituali cognitione fidei, quàm etiam in eleemosynis cõtribuendis. Nisi forsan præsagium, hoc erat Spiritus sancti, quòd venturus illuc foret in catenis, & vinculis, martyriũ pro Christo perpessurus, quod p summa ducebat benedictione Christi. Ex qua post Romanis tam ingentes prouenere sanctitatis culmi.

In plenitudine.

1.Cor.9.

Obsecro ergo vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Sancti spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio, per volũtatem Dei, vt refrigerer vobiscũ. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

Sequitur tandẽ quinta postremaq; particula huius capituli, quæ cõclusio est totius epistolæ, eadẽq; cõgruentissima. Etenim quoniam à precationibus exordiũ sumpsit, quas ipse pro Romanis fundebat: nam sine intermissione, inquit, memoriam vestri facio semper in orationibus meis, iure optimo in calce easdem vicissim ab illis repetit preces, à quibus & ipse adiuuetur, tanquã eorũ Apostolus, qui illam sustinebat prouinciã, in eorum rem & commodum. Vnde meritò Christianis in morem abiit, tali facie postulationis orationum, epistolas suas concludere. Vbi & consyderatè præterea animaduertendum est, quanti facienda sint fratrum suffragia, & maximè vbi duo vel tres congregantur in nomine Christi, quando vas electionis Paul. tot muneribus, gratiarumq; priuilegiis ditatus diuinitus, tanta cum obsecratione à Romanis, tunc in fide nouitiis, illa efflagitat. Quod si viuentium in hac militia tanti æstimandæ sunt huiusmodi orationes, quantò sunt maiori pretio habẽdę illę triumphantium in conspectu Dei, qui cum ipso absoluta sunt charitate coniuncti, qua & nos maximè prosequuntur. Quo fit, vt si Deo gloria est, vt viuentes in hoc seculo mutuis nos adiuuemus precationibus, quas alij ab aliis vicissim petam⁹ apud ipsum, multò erit maior, vt easdem ab illis triumphantibus cœlicolis expostulemus. Vnde & liquidò cõsequitur, vt ipse illis preces repræsentet nostras, contra quam suis Lutherani persuadere pertendunt. Igitur Paul. in sua profectione ad Hierosolymas, vbi & insidiæ illi à Iudæis nectebantur, & acceptum optabat fieri officium suum & munus, sanctas orationes deposcit, quibus

Quinta pars capituli.

Suffragia plurimi facienda.

quibus in vtroq; adiuuetur. Sunt autẽ in hoc textu particulæ quatuor: nam primum premittit obsecrationem per duo sacra, mox subdit duo, in quibus cupit orationum presidiũ: deinde supponit, quo fine illa desideret: ac postremò bene illis ipse vicissim precatur. (*Obsecro ergo vos fratres.*) Obsecratio, est obtestatio per sacra: quæ duo idcirco maxima subnectit. (*Per dominum nostrum Iesum Christum.*) Cuius & legatione fungimur, & negotia gerimus, causamq; agimus, pro qua factus homo non recusauit ipse mori. (*Et per charitatem sancti spiritus.*) Quam ipse tanquam spiritus Dei, & Christi, & virtute eius redemptionis effudit in nos abundè, vt vno teneremur vinculo, vnumq; essemus in Deo, sicuti & pater, & filius, vnum sunt. Haud veruntamẽ hic meminit patris, quoniam in hac epistola nullam iniuit de Trinitate disputationem, sed de Christo redemptore, deq; satisfactore spiritu sancto: per quas relatiuè personas & pater quoq;, ipsarum origo insinuatur. (*Vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum.*) Obsecrationi appendit petitionẽ. Quod autem hic ait, adiuuetis, vehementiorem habet græcè significationẽ, puta, adiuuetis periclitantem in pugna: hoc est, simul mecum vestris orationibus pro me fusis ad Deum, pugnetis, seu agonem sustineatis. Et quanuis Origen. vel eius interpres hoc referat ad pugnam, qua Paul. per orationes etiam pugnabat, vt sit tandem sensus, Vt adiuuetis me in agone & certamine orationum persistẽtem. At forsan tamen congruentius refertur ad alios eius labores & pericula: vt palam fit ex subiuncto continuo textu. (*Vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa.*) Ecce vnum in quo prius suppetias exoptat. Haud te vlla tamen attingat cogitatio, quòd qui supra dixerit, neque per vllum periculum, per persecutionẽ, aut gladium potuisse dimoueri à charitate Christi, optet modo liberari à Iudæis, ob metum aliquem persecutionis aut mortis, quam paratissimus erat oppetere pro Christo: sed tamẽ quò in agro dñi vberiorem posset ferre frugem, procurat sanctissimis mediis iuxta voluntatẽ Dei, prolongare vitam. Coactabatur enim è duobus desideriis: cupiebat inquam, vna parte dissolui, & esse cum Christo, sed ex alia tanquam meliori, permanere propter fratres. Atqui iam ei animus forsan præsagiebat periculum mortis, quã post pertulit. Vnde in illo postremo itinere, quo capi endus festinabat Hyerosolymas, Et nũc ecce inquit, ego alligatus spiritu vado in Hierusalem, quæ in ea vẽtura sunt mihi, ignorãs: nisi quòd spiritus sanctus per oẽs ciuitates mihi protestatur, dicẽs, quoniam vincula & tribulationes Hierosolymis me manent. Ecce quomodo in confuso, & successu temporis reuelabat Paulo spiritus sanctus vincula: non autem qualiter esset tradendus in manus Gentium, quod post prædixit ei Agabus. Quocirca forsan hic nõ appellat infideles, eos solos Iudæos, qui nondum susceperant Euangeliũ, verum & pseudo apostolos, qui etiamsi credi derant, æmulatores tamen erant legis, obiicientes Paulo, quòd discessionẽ doceret à Mose eorum qui per Gentes erant Iudæorum, dicens, non debere eos circuncidere filios suos, &c. Hac enim de causa, & quia Gentiles induxerat in templum, coniectus est in vincula, vt ibidem refertur. (*Et vt obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis.*) Alterum ob quod fauorẽ petit, est, vt acceptabile fiat munus suum sanctis, quibus eleemosynas deferebat. Et qudẽ græcè non est, nisi, Vt ministerium meum acceptum fiat. Et videtur aptius conuenire rei veritati: nam Paul. nõ erat, qui tale eleemosynarum obsequium offerebat, sed tantũ minister, cuius solicitudine cõfectæ erant, & ministerio mittebantur. At reuera idem pollet traslatio interpretis. Vbi enim ait, obsequii mei oblatio, non significat, eleemosynas esse Pauli, sed offerri per obsequium & ministerium Pauli. Imò Ambro. legit, munerum meorum oblatio, id est, quæ per me offeruntur. Neque verò particula, In Hierusalem, certum est, vel græcè, vel latinè, cum qua dictione coniungatur, an scilicet, cũ præcedenti, oblatio, an cum, fiat, an cum, sanctis. Vnde quidam primam coniunctionẽ probantes, transferunt, supplendo aliud verbum, Vt ministerium, quod exhibebo in Hierusalem, acceptum fiat, &c. At verò cum græcè amphibola sit oratio, deberet absq; vllo supplemẽto cum sua amphibologia verti, vt fecit interpres noster. Nihil enim refert, an dicas, oblatio quam faciam in Hierusalem, an, accepta fiat in Hierusalem sanctis, an, accepta fiat sanctis, qui sunt in Hierusalẽ. Quanq; secunda lectio sit probabilior. At forsan dubium est, an intelligendum sit, vt accepta fiat sanctis, an verò, accepta Deo in sanctis: vt, sanctis, sit ablatiuus. Nam quòd accepta foret sanctis, nulla esse poterat dubitatio. Et præterea Paul. qui in Deum omnia refert, id videtur hic optare, vt obsequium suum acceptum

Philip.1.

Act.20.

Act.21.

Ambro.

Dubitatio.

ptum ei sit:nempe vt eleemosynę nō fuerint, vel ex rapina,vel per vim extortæ, &c. Nihilo minus phrasis,In Hierusalem sanctis,egerrimè ferret, vt esset ablatiuus: legendum est ergo in datiuo, vt accepta sit sanctis. Nectit enim membrum cum membro:nempe cupit liberari ab infidelibus qui sunt in Iudæa, ne ab illis prępeditus,eleemosynas, vel nunquā perferat vsq; ad Hierusalem, vel nimiū sero, quando gratiā temporis non habeant. Ait ergo, Et vt oblatio accepta illis fiat, & grata, tanquā optatissima. Ac si dixisset, & vt sanctis qui sunt in Hierusalem,hanc adferam cōsolationem,& recreationem, qua animos eorum exhilarē:vnde gratias Deo mecum referant de charitate & benignitate Gentilium, qui non ex tristitia,vel coactu,vel alia prauitate,aut vanitate ducti, sed pro eleemosynarum dignitate hilarib⁹ animis gratiosum hoc munus illis offerunt: quasi profitentes ac remunerantes spiritualia bona,quę per eorum delegatos concionatores susceperunt. (*Vt veniam ad vos in gaudio, per voluntatē Dei.*) Adest finis prior,cur tā liberari percuperet à Iudæis,& falsis fratribus,q̄ gratum haberi obsequium suum apud sanctos:nempe vt vtrinq; gaudio perfunderetur,quod Romanis, dum ad illos perueniret,cōmunicaret. Et respondet illi verbo exordii,Osecrans, si quomodo prosperum iter habeā veniendi ad vos in voluntate Dei. Eadē enim ratione & hic apposuit,per voluntatem dei,extra cuius ordinem nihil,aut tractabat vnq̄,aut animo proponebat. Et forsan quod ait, in gaudio, perculso id iam animo dicebat:futurū enim erat,vt nō cum gaudio,quod per hoc verbum intelligerent Romani, venturus esset ad illos, sed in compedibus, & cum catena: de qua, pertractus Romam, ait, Propter spem Israel catena hac circundatus sum. Tametsi illud erat ei summum gaudium, cui nulla erat gloria,nisi in cruce domini. (*Vt refrigerer vobiscum.*) Hic est finis alter prioris,ob quem,videlicet cum gaudio,optabat Romā progredi. Alii transferunt, vt refociller, & alii, vt requiescam. Sed idem est,refrigerer: nam quid est refrigerium,nisi requies quędā,& refocillatio. Quo verbo respondet exordio,vbi aiebat, ad confirmandum vos, id est, simul confirmari in vobis. Et ait, refrigerer, conspectu vestro ab æstu laborum, anfractuum,periculorum, & aduersitatum, quæ perpessus sum inter Gentes. Quo etiam refrigerationis verbo videtur, licet futurorum hac parte nescius, carceres suos prædicere,Romæ futuros,quorum refrigerio qui fuerat peregrinationibus fatigatus prædicationibus attritus, iactatus pelago,laboribus deniq; confectus, recreandus erat. (*Deus autem pacis sit cum omnibus vobis.*) Prius quidem dixerat, Deus autem patientię & solatii det vobis id ipsum sapere, hoc est, animorum concordiam. Deinde, Deus autem spei, repleat vos omni gaudio: nimirū quod concordiæ prouentus est: iam nunc vero in epistolæ conclusione, Deus inquit, pacis sit cum omnibus vobis. Quo quidē verbo ostēdit, totum epistolæ argumentum huc instituisse,vt in pace eos,& concordia, & ynanimitate confirmaret,qui proprius effectus est atque adeo irrefragabile testimonium susceptæ fidei. Optimè ergo concludit,quod cap. 5.iubere proposuerat illis verbis, Iustificati ergo ex fide,pacem habeamus ad Deum,per dominum nostrum Iesum Christum (*Amen.*) Sic fiat.

CAPVT. XVI.

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchreis, vt eam suscipiatis in domino dignè sanctis, & assistatis ei, in quocunq; negotio vestri indiguerit etenim ipsa quo que astitit multis,& mihi ipsi.

Capitulum hoc postremum salutationibus totum expensum est. Id autem quinq; particulis distribuitur. In hac enim prima breuissima commendat Romanis Phœben Cenchrensem,latricem huius epistolę,quam misit(vt diximus ab initio) à Corintho, cui⁹ portus est Cenchrę. In secunda, Salutate Priscam,saluere iubet plurimos Christianorum qui agebant Romæ. In tertia verò, Rogo autem vos,iubet illos cauere ab pseudo apostolis. Sed in quarta, Salutat vos, salutes mittit Romanis, eorum qui in Achaia erant cum ipso. Ac deniq; in quinta, Et aiunt, epistolam absoluit per gratiarum actionem,quas refert Deo. Solennè quidem erat Paulo,vt in omnibus suis epistolis cernere est, finem epistolæ salutationibus occupare. Id quod apud Marcionem (vt infra videbimus) & alios hæreticos nonnihil eius authoritatis deterebat,& extenuabat:nempè quòd tātam in salutationibus haberet rationem priuatarum personarum,& maximè muliercularum. At profectò qui ebullientem tunc Christi sanguinem feruentemq; adeò charitatem inter fratres pusillæ tunc Ecclesiæ fuerit contēplatus,lōgè aliter sentiat. Erat enim tūc maximè operę pretium,ad incitandam,fouendamq; nascentem religionē,insignes personas omnibus esse notas, vt mutuis virtutis exemplis, sese omnes extimularent & promouerent:inter quos vel hac ratione sanctitas coalesceret inter gentes Christiani nominis iniuicas. Erat quoq; ad rem decentissimum,suis quemq; laudib⁹ prosequi,qui aliquid emolumenti,suis,vel fauoribus vel sudoribus attulissent Ecclesiæ, vt alii ad similia excitarentur. Qua quidem de causa Apost. neminem ferè huiusmodi salutationibus nominat,quem non suis titulis & virtutibus efferat,& exornet. Erant enim tūc personę illæ(vt Chrisosto. luculentur disseruit)digniores multo, quæ in pretio haberentur, quàm ditissimi modo homines, & inter seculares clarissimi. (*Commendo vobis Phœben.*) Proprium nomen est insignis mulieris: acsi dicas, Lunam, quæ hospitio suscipiebat discipulos, ac pauperes Christi: quam ideo appellat sororem nostram, sicuti & viros appellat fratres. (*Quæ in ministerio est Ecclesiæ quæ est Cenchreis.*) Id est, quæ victum ministrat,& necessaria Ecclesiæ, vtputa, sanctorum congregationi,qui commorantur Cenchris: pauperibus scilicet,& illis pręsertim,qui ministri erant verbi, & sacramentorum dispensatores. Alii transferunt, Cenchreis, vt sit nomen trisyllabum. Sed tamen de ortographia propriorum nominum vix esse potest certa notitia,neq; apud Latinos,neque apud Grecos. Quocirca neq; de hoc, neq; de cæteris nominibus,quæ hic subscribuntur,magna nos vexabit solicitudo, quibus sint characteribus exaranda. Igitur,quæ est Cenchris, idem est, quod Cenchrensis. Et refertur, non tam ad Phœben,quàm ad Ecclesiam. (*Vt eam suscipiatis in domino dignè sanctis.*) Quoniam, dignè sanctis, non adeò redolet latinam phrasim, quàm græcam, sunt qui legant, dignè satis, sed profectò frigidior tunc esset oratio. Neq; dubiū est,quin legendū sit,dignè sanctis. Maximè cū græcè tam sit magna distātia talium vocum. Et est forsan hebraismus,acsi dixisset pro sanctorum dignitate: hoc est, prout sanctos decet. Siue illud referas ad Phœben, puta, prout condecens est, & dignum, suscipi, tractariq; sanctos:siue referatur ad ipsos, qui hospitio debent recipere peregrinos, videlicet,prout decet sanctos,vt recipiant,tum exteros omnes,tùm maximè probos. (*Vt assistatis ei.*) Quanuis (vt Paul. instituit Timotheum) nemo militans Deo, implicare se debeat secularibus negotiis, ea ratione qua secula res homines sese illis immergunt, neu ad aucupandum fauorem populi,neu ambitus,vel lucri gratia, tamen pietatis officia & misericordiæ in negotiis bebent collocari,pupillorum maximè ac viduarum: quorum causæ sunt in sacra scriptura tanta inculcatione cōmendatæ: idq; præsertim quando tales personæ frugi sunt, vtilesque Ecclesię. Enimuero sicuti(vt docebat paulò ante Paul.) illi, qui spiritualia suscipiunt, refundere debent tēporalia sua, ita & vice versa viri religiosi non se debent subducere, si, quatenus metæ suæ religionis negotia illis secularia limittant,& circunscribunt,fauere vllo modo in temporalibus possunt suis benefactoribus:vel eatenus saltem quatenus non fiat illis iniuria, vsque adeò est iustitia,digna virtus, quam vniuersi tueantur mortales. Cum ergo Phœbe esset Ecclesię fructuosa, rogat Romanos Paul. vt ei asistant,hoc est,opitulentur & patrocinētur. Cum enim Achei, prouinciales essent Romanorum, & Phœbe matrona esset illustris (vt coniectare inde vel maximè licet, quòd per ipsam Apost. scripserit, & Romanis, & de re tam egregii momenti) vsu venerat, vt negotia haberet Romæ, in quibus fauore indigebat & patrocinio: ob idque ait (*In quocunq; negotio vestri indiguerit.*) Seu, vobis indiguerit. Dicimus enim,te,&, tui indigeo. (*Etenim ipsa quoq; astitit multis,& mihi ipsi.*) Et ex his quoq; verbis argumentum sumitur quòd esset fœmina prępuæ authoritatis Cēchris. Atqui ex ista commendationis forma collectum est,per hanc matronā, missam esse hanc epistolam. Neq; verò est cur debeat id vllus miraculum reputare, quòd negotium tanti ponderis & authoritatis committeret sapientissimus Apost. vni fœminæ. Haud enim iudicanda est Ecclesia in sua infantia, de maiestate quā modo in tēporalibus habet. Tunc enim cū nō esset tāta personarū copia, vt posset vir aliquis maioris authoritatis, tanto maris,terrarumq; tractu mitti Romā ex Achaia, nil mirū si sanctę fœminæ, Ecclesiæq; Cenchrensis

Distributio capituli.

De nominib⁹ propriis

2.Tim.2.

Iustitia.

Epistolā per Phœbē missa

chrēsis fautrici & hospitæ, & quæ nō erat plebeia, sed, quæ creditur cum comitatu & commeatu adnauigasse Romam, epistolam concrederet Paul. Cui quidem epistolæ nihil inde apud Romanos deperibat vel fidei, vel maiestatis.

Salutate Priscam, & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium: & domesticam Ecclesiam eorum.

Secūda pars capituli. In hac secunda parte capituli, saluationes intexit, quas ad personas mittit, tunc Romæ degentes, numero vigintiocto. Etenim Romam scribens, quo vndiq; terrarum Christiani concurrebant, multo plures mittit salutationes, quàm in aliqua cæterarum epistolarum. Neq; numeri prolixitatem fastidit, dū modo officium præstet christiani pectoris. Primi ergo sunt Aquila, & Prisca, eius vxor. Quanuis vxorem prænominauerit, eò forsan quod ob insignem probitatem præclari esset nominis. Atqui secundum Origenem & *Orig.* Chrisostomum, hi sunt illi duo ciues Corinthii, quorum hospitio exceptus est Paul. dū Athenis veniret Corinthum. Quiquidem Aquila professione Iudæus, genere fuit Ponticus, cuius vxor illic non Prisca, sed Priscilla vocatur. nisi forsan diminutiuū sit ab eo qd' est, Prisca. Eratque eiusdem artis cum Paulo, puta, scēnifactoriæ, hoc est, consuendorum tabernaculorum. Qua de causa dicitur Act. 18. ad illum diuertisse, cum applicaret Corinthum. Neque Corinthi modo, sed & Ephesi prius constat habitasse. Ex quo loco cum Paul. misisset ad Chorinthios priorem epistolam, quæ hanc antecessit, ait cap. vltimo inter alias salutationes, Salutant vos in domino multùm, Aquila, & Priscilla, cum domestica sua Ecclesia, apud quos & hospitor *Adiutores meos in Christo Iesu.*) Non quidem adiutores in prædicta arte mechanica, sed vel in præsidiis, subsidiisq; sufficiendis euangelicis viris: vel forsan in persuasione ipsa euangelica: erat enim fortè personæ potentes, non modo facultatibus huius mundi verùm & opere & sermone. (*Qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt.*) Hoc credibile est contigisse in periculo, quod eodem capite, Act. 18. legitur subiisse Corinthi. Quanuis nonnulli hæreāt hoc loco, eò quòd non videntur illis tempora conuenire: nam (vt illic scribitur) coniuges isti receperant se Corinthum, pulsi Roma edicto Claudii, qui inde ppulit Iudæos. Hęc autem epistola videtur missa Romanis, antequam isti Roma decederent, aliàs non iuberet eos saluere, quasi Romæ habitantes, ob id q; aiunt, de alio hic periculo meminisse Paulum. Sed tamen dicendum, quòd isti bis fuerunt Romę, vnde semel per Claudium relegati, aduentarunt Ephesum, & post, Corinthū, quando & Paulum tecto donarunt, suoq; ipsorum periculo, illum eripuerunt à furore populi: post verò cessante persecutione Claudii, reuersi fuerunt Romam. Et fortè tanquā discipuli, ad propalādum Euangelium: siquidem eos appellat Paul. adiutores in Christo Iesu. Moram ergo illic trahebant, quādo hāc epistolam scripsit Paul. reduces ab Achaia. (*Quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium,*) Hinc constat, graue obiuisse periculum illustres hos Christianos, vt Paulū seruarent siquidem ipse contestatur, de eorum beneficio gratias illis haberi à cunctis Gentium Ecclesiis, tanquam de salute seruata sui proprii Apostoli. ¶Haud tamen quispiam decipiatur, opinatus, hunc fuisse Aquilam, qui secundus fuit interpres veteris testamenti: nam licet & ille fuerit genere Ponticus fuit tamen) vt Epiphanius in lib. de mensuris & de scripturę interpretibus, author est) post Christi passionem annis ferè ducentis: nempe sub adriano, qui abnegato, cui crediderat, christianismo, proselytus fuit, & circuncisus Iudęus, atq; adeo Christiani nominis infestissimus osor. Quem ideo Hierony. in prologo super Iob. inter iudaizantes hæreticos connumerat. Hic scripsit sub Sixto pōtifice octauo à Petro. (*Et domesticam Ecclesiam eorum.*) Videlicet Salutate. Domesticam Ecclesiam appellat familiam suam ob probatam religionem, & fortè celebrem inter christianos: propterea (vt ait Chrysost.) quòd biennio habuerāt Paulum hospitio: à quo ideo fuere sanctè instituti. Et fit coniectura, hominem fuisse præditum, qui egentes Christianos in domum reciperet, quam veluti collegium instrueret, & gubernaret: similibus enim verbis vtitur ad Corinth. Quocirca cum in græco expresse sit, Ecclesiam, gratiam, & energiā verbo detrahunt, illi, qui transferunt, congregationem: quod nomen & de quauis seculari vulgariquè congregatione prædicatur: cum tamen

Hic non fuit Aquila interpres.

Paul.

Paul. ob claritudinem sanctitatis, appellauerit Ecclesiam: & quia hospitio credentes admitteret: vt post Origenem, Chrysost. quoque & Theophyl. adnotarunt,

Salutate Epænetum dilectum mihi: qui est primitiuus Asiæ in Christo Iesu.

Tertio loco collocat Epænetum, sibi dilectum. Alii scribunt sine diphtongo, & alii cum aspiratione, Ephænetum: sicuti Aquila, alii scribunt, Acyla. Sed nihil de hoc certi (vt diximus) venari possumus. Attamen si Græcus hic erat, verisimile est, scribendum esse, per diphtongum, sine aspiratione: vt Epænetus idem sit quòd laudatus, vel, laudabilis. (*Qui est primitiuus Ecclesiæ Asiæ in Christo Iesu.*) Alii textus habent, non, Asiæ, sed, Achaiæ. Neq; habent, primitiuus, sed, primitiæ, quod germanius esse videtur verbo græco. Et, primitiæ Achaiæ, idem est quod, prima fruges christianismi in Achaia: puta, qui primus illic suscepit fidem. At eiusdem significationis esse potest &, primitiuus. Nisi quòd potest & pro eo quoque accipi, quod est, præcipuus inter fideles, vel Asiæ, vel Achaiæ. Sed tamen quantum ad prouinciam, licet Chrysost. cū suo Theophylacto legant, Achaiæ, non ideo fit inde compertum, ita scripsisse Paulum: non solum quòd Latini legunt, Asiæ, verùm quòd antiquissimus etiam Orige. idē tidem, & crebrò ita legit, & ita constat extitisse in antiquissimo codice græco. Sed & argumentum Origenis magnum est. Nam in priori epistola ad Corinthios, vocat Apost. Stephanum, fortunatum, & Achaicum, primitias Achaiæ: inter quos non ponit Epęnetum. Vnde idem Orige. 11. Homilia, super Numeros, Alios inquit, appellat Apost. primitias Asiæ, alios verò primitias Achaiæ. Probabile ergo fit, vt aliqui textum hunc græcū mutauerint, scribentes, Achaiæ, pro, Asiæ, eò quòd sic erat in epistola ad Corinth. cum tamen illic non connumeretur iste Epænetus. Colligitur hinc autem, fuisse Achaicum, vel Asiaticum, qui in obsequium etiam fidei trā smigrauerat Romam.

Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in nobis.

Interserit fœminas viris: & est Mariæ cōmendatio, quòd multùm laborauit erga Ecclesiam. Est veruntamen dubium, an legendum sit, laborauit in nobis, sicut est in textu græco, an verò, in vobis, quod non caret probabilitate. Nam de fœmina non est adeò verisimile, vt de viris, quod prius fuerit in Achaia, vel in alio loco, vbi multùm laborasset erga Paulum, & inde postea commeauerit Romam. Sed apparet probabilius, fuisse ciuem Romam, quæ operam nauasset nascenti Ecclesię Romanæ, fortè vt inter diuersos populos pacem componeret, aliauere opitularetur. Quanuis nihil vetet, vt, sicuti Phœbe ita & hæc aliundè venisset Romam, essetque Paulo de facie nota.

Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.

Alii legunt, Iuliam, inde adducti, quòd nomen est Romanum. Acsi, Iulia, fœmina esset, & forsan Andronici vxor. Sed multò est probabilius, legendum esse, Iuniam, vt sit nomen viri, Iunias. Secus autē de Iulia fœmina, quā inferius nominat. Haud enim fuerant Romani, sed conuersi ex Iudaismo: vt patet ex subiunctis verbis. (*Cognatos meos.*) Hoc est, eiusdē mecum generis, puta, Iudæos: sicuti cap. 9. dixerat, Qui sunt cognati mei secundum carnem. Quanuis cum inter has salutationes nō omnes Iudęos appellet cognatos, forsan de alia cognatione loquitur magis peculiari, puta baptismali, vel spirituali quauis alia: vt infra ex Origene adnotauimus. (*Et concaptiuos.*) Non legitur de hac captiuitate, vbinam fuerit: quo ideo nomine Chrysost. non peculiares vllos carceres, sed vniuersos Pauli labores intelligit. Orig. autem, captiuitatem, quę erat sub culpa & sub lege. Sed est verisimilius, qd' fuerint alicubi cum paulo à persecutoribus comprehensi. (*Qui sunt nobiles in Apostolis*) Magno hic nomine illos honestat, appellans eos non modo Apostolos, sed, in Apostolis nobiles. Vnde coniecturam facit Origen. fuisse ex numero septuaginta duorum discipulorum. (*Qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.*) Id est, Qui antequam ego, susceperunt fidem. Ex quo etiam colligitur non infimum argumentum pro sententia Origenis: nempe quòd fuerint tempore Christi, inter discipulos, atq; adeò Romam adiuissent, fungentes euangelico munere.

Salutate

Salutate Ampliatũ, dilectum mihi in domino. Salutate Vrbanum, adiutorẽ nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem, probum in Christo. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino. Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multùm laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius, & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Subscribit viginti duas preterea salutationes. (*Salutate ampliatum dilectum, &c.*) Græcè nõ est nisi, Ampliam, cuius rectus, Amplias, sicuti, Iunias. Sed interpres ex græco nomine, vel hebreo, fecit latinum. Sicut si ab Amynthas, dixisses, Amynthatus, vel à Iosyas, Iosyatus. Neq; est dilectissimum, vt aliqui textus latini habent, sed, dilectum. Id quod & Origen. adnotauit, dicens, quòd quanuis nihil huic egregium videatur adscribere, tamen hoc ipso quòd dilectus erat Paul. laudabilis est. (*Salutate vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu.*) Forsan erat & minister verbi. (*Et Stachyn dilectum meum.*) Fortasse erant sodales, vel alia necessitudine coniuncti: quos ideo eadem salutatione complexus est. Et quando aliũ nõ addit honoris titulum, saltem appellat eos dilectos, quod inditium est eorũ sanctimoniæ. (*Salutate Apellem, probum in Christo.*) Alii transferunt, probatum, Græcè tamen non est participium, sed nomen, probum, eiusdem tamẽ significationis. Et sunt qui putent) referente Theophylacto) dictum, Probum, ad differentiam alterius Apellis iniqui. Sed vide quanta cum fide dispensat sua singulis encomia. Non enim ad captandam gratiam, sed iudicio suum cuiq; ius tribuit. Hunc ergo non ab officio, vel adiutorio, sed inde laudat, quòd esset probatæ virtutis. Hæc nãq; eximia erat comendatio, maximè ab ore Pauli, nescientis blandiri hominibus. Neq; (vt Chrysosto. adnotauit) quenquam appellat, vel dominũ, vel quid simile, quòd tantum ad honoris titulum spectet, sed illa penitus de singulis profert, quæ sunt virtutis. (*Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo.*) Hunc Aristobolum, ait Ambro. congregatorem fuisse fidelium: & quia ille forsan, vel mortuus erat, vel absens, domum eius, veluti scholam fidei, & morum, salutat: citra quemcunque tamen titulum, tanquam religionis tyrones. (*Salutate Herodionem, cognatum meum.*) Probabile est, fuisse Iudæum, nisi alia illi erat ratione cognatus: sicuti & de Andronico & Iunia prænotauimus. (*Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino.*) Hunc Ambro. ait fuisse presbyterum, officio functum peregrini, qui exhortationibus firmabat credentes. Et quia nondum compertum erat Apostolo, an tota, quam collegerat familiam, firma esset in fide, non omnes salutat, sed eos inquit, qui sunt in domino. Nemini enim salutẽ dicere consueuerat, nisi ei, quem charitate cẽsebat Deo coniunctum. Eum, quippe qui nõ amat dominum nostrũ Iesum Christum, anathema esse iubet in alia epistola. (*Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in domino.*) Eò scilicet modo, quo de Maria dictum est. Idemq; sentiendum & de Perside, de qua subdit, (*Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in domino.*) Nisi quòd hanc superioribus prætulit, tum quòd eam charissimam compellat: quanuis græcè non sit nisi, dilectam, tum quòd multum ait laborasse in domino, exhortationibus scilicet, & subsidiis. (*Salutate Rufum electum in domino.*) Sicuti de Apelle diximus, ita & hunc non à ministerio vllo commendat, sed quòd esset electus in domino. Id quod maximũ encomiũ erat. Non enim de illa tantum electione intelligit generali, qua sunt omnes electi ante mundi constitutionem, sed significat, virum fuisse,

1.Cor.vlt.

Epbe.8.

fuisse, selectę rareq; sanctitatis. (*Et matrem eius*) Scilicet, secundum carnem. (*Et meam.*) Vt quæ eum maternis visceribꝰ tractasset. Quod quidem verbum, & altam humilitatẽ Pauli profert, & egregiam adfert laudem illi sanctæ fœminæ. (*Salutate Asyncritum, & Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eo sunt fratres.*) Hos quinq; vna eademq; simplici salutatione comprehendit, cum suis sodalibus: erant enim forsan in eadem familia. Hermam prio ri loco ab Hermas: posteriori verò Hermen ab Hermes, quod est Mercurius. Illum autẽ Hermam putat Orig. fuisse authorem libelli, qui inscribitur, Pastor. (*Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius: & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt sanctos.*) Et hos quoq; ex eadem ratione citra vllum titulum salutat eò quòd nihil præstantius agnoscebat in illis, nisi quòd digni erant salutatione. Aliqui verò textus pro, Olympiadem, habẽt, Olympam, ab, Olympas. (*Salutate inuicem in osculo sancto.*) Ne illi qui præteriti erant absq; salutatione, aliis nominatis inuiderent, neu qui nominati erant, alios despicerent, subdit hoc pacis & concordię verbum, vt se inuicem salutẽt in osculo sancto, hoc est, non libidinoso: de quo vt in Prou. est, Apprehensum deosculatur iuuenem: neq; sub dolo, de quo ibidem, Meliora sunt vulnera diligentis, q̃ fraudulenti oscula inimici: sed sancto & honesto. Et alludit (vt ait Oorig. ad osculũ pacis, quo Christiani inter sacra se inuicem suscipiebant. (*Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.*) Percunctatur hic Origen. quo modo cum in vna esset Ecclesia Achaiæ, omnium nomine salutabat Romanos, et respõdet quòd id faciebat, eò quòd vnus erat spiritus Pauli, & omnium Ecclesiarum, quæ orationibus communibus pro omnium salutate precabantur. Sed forsan hoc affirmat de omnibus Ecclesiis, quas ipse perlustrauerat. Nam apud omnes mentionem habebat Romanorum, omnesq; illum forsan rogabant, vt communi nomine salutaret eos Christianos, qui erãt Romę: ad quam vrbem vndiq; confluebatur.

Prou.7. & 27.

Orig.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis.

Tertia pars capituli.

Cum probos & sanctimonia precellentes diuersis salutationibus honestauerit, suisque extulerit honoris nominibus, in hac tertia parte capituli admonitionem subtexit, vt à prauis, falsisq; discipulis caueant. Habet autem pars hæc quatuor, quinqueuè membra. Proponit ergo exhortationem maxima cũ dulcedine & suauitate sermonis. (*Rogo autem vos fratres.*) Siue, obsecro, dixeris, siue, oro per parui refert: induit enim personam, non vel præceptoris, vel accusatoris, sed æqualis fratris, placidè consulentis, & cohortantis. (*Vt obseruetis.*) Hoc est, vt impẽdiò q̃ solertissimè cõsideretis & perpendatis. Obseruat enim quis alterum, vel insidias ei tendendo ad nocendũ iuxta verbum Psal. Obseruat peccator iustũ, vel ad imitandum: secundum illud, Obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formã nostram, vel ad fugiendum, quod hic precando admonet Paulus. (*Eos qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt.*) Hoc verbo, secundum omnes enarratores, pseudo apostolos subnotat, qui legalia pertendebant Christianis obtrudere: vnde disidia primùm ac lites promanabant, quibus Ecclesia in sectas dissindebatur: mox scãdala & offendicula: quę (vt cap.14. visum est) prouectiores, neq; inter cibos, neq; inter dies discernentes, obiiciebant infirmis. Sed vide quemadmodum, veluti propriam ac peculiarẽ Christianorum, eam doctrinã censeat, quæ his per omnia repugnat dissensionibus, seditionibus, ac offendiculis: non solum quòd apud Esaiã ita cautum est, Auferte offendicula de medio populi mei, verùm quòd in Euangelio nihil inculcatius, maioriq; cum vehemẽtia & exaggeratione docemur Christiani, quàm charitatem & pacem. In hoc enim, inquit Christus, cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. Et alibi, Beati pacifici: quoniã filii Dei vocabuntur. Nempe tanquam rex pacificus coadunans vtrunq; populum in vnum ouile, & pacificans quæ in cœlis, & quæ in terra sunt. (*Et declinate ab illis.*) Non ait, Patienter ferte, tolerateq; illos, neq;: Docete, aut, informate, sed, declinate ab illis. Quandiu enim apperentia vlla est & probabilitas, quòd hæreticus, schismaticus, vel seditiosus, cæteriq; in bonum publicum pestilentes, ignorantia laborant, salutare est, & charitatis officium, illos blandè ferre, veritatisquè admonere. Nam ignorantia medicabile est vitium: sed vbi primùm constat, proteruia iam, studioq;, & animositate hęrere suis sectis, statim declinandi sunt: secundum aliud etiam Apostoli

Psal.36.

Prouerb.3.

Ioan.13.

Mat.5.

Col.1.

pręce-

præceptum, Hæreticum hominem post primam & secundam correptionem, deuita. Et, Subtrahatis vos ab omni fratre inordinatè ambulante. Declinandi inquam, sunt, vel certè extirpandi, de medioq; tollendi: ne quorũ salus membrorum deplorata est, eorum contagio reliquum inficiat corpus.

Tit.3. 2.Thes.3.

Huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri: & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.

Subscribit secundo loco causam, cur debeãt Romani fugere talem hominum pestẽ. Huiusmodi enim inquit: nimirum homines, non seruiunt, Christo, sed ventri. Haud verũtamen existimes hic illos subindicare, qui nõ discernentes cibos, sed omnia manducantes, scandalo erant pusillis. Perpetuat nanq; orationem de pseudo apostolis, legalium patronis, ac propugnatoribus: in quibus describit hæreticos omnes & schismaticos, & eos qui tumultus excitant. Id enim omnes faciunt vẽtris causa, hoc est, vt suo genio indulgeant, suisq; fruantur cupiditatibus, & vt per quæstus auramq; populi ad maiores prouecti dignitates, nomina sibi faciant ampliora. Hęc enim omnia corporalia ac temporalia intelligit nomine ventris, quo significatur corporea hæc vita temporalis. Eadem quippe ratione ait ad Philippẽ. eorum eis ventrem esse pro Deo. Et ad Titum iactauit in istos illud Epimenidis, de Cretensibus, Malæ bestiæ, vẽtres pigri. Et Christus de eodem illos vitio criminatur, nempe qui amant salutationes in foro, & primas cathedras, & primos accubitus, quiẽ deuorant domos viduarum (*Et per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.*) Benedictiones, idem est quod, bona verba: quasi assentationes & palpationes, per quas vafri homines seducunt corda innocentium. Appellat innocentes, simplices, & eos qui syncerè ambulant, sed sunt faciles, ob idq; sequaces cuiusq; doctrinæ. Sic enim illi falli fratres sub ouina pelle (vt ait Christus) rapaces lupi, per talem blandiloquentiam in escabant plebem.

Phelip.3. Tit.1. Luc.20. Mat.8.

Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

Tertiò subdit etiamnum causam, cur eos duxerit sic admonendos. Eam autem causam inducit vrbanissimè, captata eorum beneuolentia, ab obedientia & obsequio. Est enim obedientia ita laudi danda, & commendanda, vt tamen cautio fiat, ne facilitas adsit cuicunq; credendi spiritui. Ait ergo. (*Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.*) Alii transferunt, In omnes permanauit, sed profectò nõ nihil versio hæc mutat sententiæ: significat enim quòd Romani docuerint, omnes Gentes obedire. Vbi enim dicimus, cuiuspiam doctrinam permanasse in alios, id intelligimus, quòd ab illo, ceu à fonte, fuerit talis doctrina deriuata. Paul. autem non vult dicere, nisi quòd eorum obedictia adeò est celebris, vt omnibus fuerit nationibus diuulgata, & nota. Respiciens ad illud prooemii, Fides vestra annunciatur in vniuerso mundo: quod hic ait, In omni loco. Vnde sicut illic dixit, Primùm gratias ago, quòd fides vestra, &c. ita & hic subdit. (*Gaudeo igitur in vobis.*) Eò videlicet, quòd tam prompti sitis ad parendũ Euangelio. (*Sed volo vos sapientes quidem esse in bono, & simplices in malo.*) En vertex quo totus Christianæ disciplinæ vsus versatur, si sapiẽs sis ac prudens in bonum, simplex autem, rudisq; adeò ac syncerus in malum. Contrà quã de aliis ait Iere. Qui sapientes sunt, vt faciant mala: bene autem facere nesciunt. Nempe si quemadmodum solertissimus quisq; artifex nihil studii sui in aliis collocat, sed ea satagit perscrutari & callere, quæ ad propriam artẽ attinent, illi soli inuigilat, & incumbit, vt nouis eam inuentionibus locupletet, ita & tu te præstiteris in omni virtutum cultura, cuius te proprium opificem Deus constituit. Puta si vbicunq; se materia obtulerit virtutis, illic summopere studeas, qua maximè ratiõe possis, illam suis numeris explere. Sed vbi materia se dederit, virtuti contraria, illic technas, & quæ ad sapientiam attinent secularem, vel ignores, vel dissimules, vel prsus abhorreas. Verbi gratia. Vt ab Origene petamus exemplum, Si vbi pulsamur iniuria, non simus callidi, non versuti, artes & argumenta quærentes, ad vindicandum nos, sed in hoc potius vires ingenii intendamus, vt propriam reprimamus iram, & (vt Paul. supra nos docuit) vincamꝰ in bono malum, stultiq; habeamur huius mundi, non reddentes malum pro malo, vt

Vertex Christianæ militiæ.

Iere.4.

lo, vt sapientes simus apud Deum, qui ait, Mihi vindictam, & ego retribuam. Pari ratione si reliquis virtutibus, humilitatis scilicet, iustitiæ & temperantię cognoscendis, compa randisq;, operam nauemus omnẽ & studiũ. Enimuerò in seculari disciplina, qua superbia gignitur, nutriunturq; reliqua vitia, quò minus fueris progressus, magis te arbitrare profecisse. Sed heu miseram sortem nostri humani ingenii. Quoniam affectio animi, acumen intellectus exacuit: & prę sentia hęc sensualia vrgentius affectum permouent, quàm spiritualia, comparatum mortalibus est, vt filii huius seculi prudentiores sint filiis lucis: nempe vt plures modos, viasq; excogitent explendi animum suum, quàm filii lucis complendi voluntatem Dei. Atque inde adeò iubemur sapientes esse, vti serpentes, simplices verò sicut columbæ. Quò enim prudentia, vbi cum simplicitate columbina coniungitur, preciosior est, eò est perniciosior, si adiungitur malignitati serpentis. Vnde malignus spiritus, quò nos in culpam proiiceret, callidi serpentis induit formam: paracletus autem spiritus, qui nos restituit in gratiam, sub effigie apparuit simplicis columbæ. Vt ad Paulum igitur redeamus, Optat Romanos sapientes fieri in bonum, simplices autem in malum. Nempe ne pro sapientia ducant, cuius præstare obedientiam, sed sapienter momẽta doctrinæ, doctorumq;, liberent & expendant. Et vnde veritas eluxerit, illuc sapienter propendeant: sed à quibus prodierint humanæ fallaciæ, ab illis astutè & prudenter fugiant.

Misera hominum sors. Sapientes vt serpẽtes, &c. Mat.10. Gen.3. Mat.3.

Deus autem pacis conterat Sathanam sub pedibus vestris velociter. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.

Quarto loco imprecatur illis pacem & gratiam Dei, cuius fauore liberari queant à nequitia illorum, qui falsa illi dogmata prædicabant. Est autem cunsideranda antithesis inter Deum pacis, & Sathanam. Idem enim est, Sathanas, quod, aduersarius. Secundum illud Petri, Aduersarius vester diabolus, &c. & ille quidem aduersarius qui discordias serit, & conserit bella. Vnde, vbi nos legimus, Suscitauit dominus aduersarium Salomoni, græcè est, Sathanam, qui aduersatur Salomoni, hoc est, pacifico. Ait ergo Paul. Deus autem pacis conterat Sathanã sub pedibus vestris velociter. Sathanam, hoc est, perturbatorẽ pacis. Alii textus Græci habent, conteret, de futuro: & ita habent Græci: & sic legit Orig. & Chrys. in cõmento: quanuis de Chrysostomo nihil comperti habeam. Ait enim quòd non dixit, subdet, sed quod magis est, conteret, sed hęc tamen verba referens Theophyl. ait, Neq;, subdat, intulit, sed quod acriꝰ est, cõterat, dixit. Est autẽ certum, Theophylactum retulisse verba Chrysostomi. Quòd autem Theophyl. optatiuum legerit, ipse testatur, subiungens, Conterat verò, & optãtis est, & prędicẽtis futurum. Atqui & per idem contestatur, nihil referre: nam verbum optatiui, per modum prophetiæ, vim quoq; habet indicatiui futuri. Neq; verò ait tantum, conteret, sed, conteret sub pedibus vestris, atq; id fiet velociter, hoc est, breui & celeriter. Et forsan spectat ad tempus sui aduentus. Poterat enim id citra iactantiam polliceri in virtute Christi, qui, referente id Luca, Apostolis potestatem contulit calcandi supra serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici. Sicuti Malachias prædixerat illo vaticinio, Calcabitis impios, cum fuerint sicut cinis, sub planta pedum vestrorum. At verò non ait, Conteram ego, neq;, Vos conteretis, sed, Deus conterat. Ad cuius maiorem explicationem subdit, (*Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.*) Vbi probè adnotauit Orig. gratiam Dei, & gratiam domini nostri Iesu Christi, eandem esse. Nam eam ob causam, cùm dixisset, Deus pacis conterat, vt significaret quicquid ad nostram redemptionem pertinet, per gratiam id Christi perfici, subiunxit. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.

Inter Deum pacis & Sathanam. 1.Pet.vlt. 3.Reg.11. Luc.10. Mala.4.

Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto ego vos Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Salutat vos Caius hospes meus & vniuersæ Ecclesiæ. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

In hac breuissima quarta sectione mittit Romanis salutes, quorundam nomine, qui socii illi aderant in re euangelica. Sunt autem numero octo. (*Salutat vos Timotheus, adiu-*

Quarta pars capituli.

tor meus.) Hoc est, collega & socius, & coepiscopus, & (vt ait Ambr.) consors laborum meorum. Hic (vt habetur Act.16.) fuit Derbæus natione, patre gentili natus, sed matre Iudæa. Qua ratione fuit à Paulo circuncisus, ad sedandum Iudæorum tumultum. Fuit deniq; inclytus eius discipulus. (*Et Lucius.*) Hunc subopinatur Orig. fuisse Lucam Euangelistam, iuxta latinam declinationem. De quo ad Colossen. Salutat vos Lucas medicus carissimus, (*Et Iason.*) Hic Cyprius fuit genere, antiquus discipulus, qui Thessalonicæ sese pro Paulo & Sylla obiecit populari furori: vt Actuum.17. scribitur. (*Et Sosipater.*) Et hic quoq; Actu.20. cõmemoratur Sosipater Pyrrhi Berrhœensis. (*Cognati mei.*) Hic sciscitatur Orig. quomodo Paulo, qui Tharsi Ciliciæ natus erat, & Hebræus genere, cognatus fuerit vel Derbensis Timotheus, vel Iason Thessalonicensis, vel Berrhœensis Sosipater. Nam si ob id appellauerit cognatos, quòd erant Iudæi, omnes sic debuisset appellare Iudæos. Respondet ergo quòd aliam forsan cognationem commemorat ex baptismo contractam. Nam licet non fuerit Paul. missus baptizare (vt eius vtamur verbis) sed euangelizare, baptizabat nihilo minus nonnullos, vt eodem loco ad Corinth. testatur. Sed de hac Origenis sententia illi iudices sunto. (*Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino.*) Alii codices habent, Terentius, sed legendum est, Tertius, cum Origene, & Chrysostomo, & Ambrosio, qui ait, Tertius, nomine, non numero. Nam sicut apud Romanos prænomina erant, vel nomina, Quintus, & Sextus, ita & hic amanuẽsis Pauli appellabatur Tertius: & alius hic statim nũcupatur Quartus. Scribebat quidem sæpe Paul. manu propria totas epistolas: vt patet ad Galat. & ad Philemonem: vtebatur nihilo secius aliquando manu alterius: sed tunc salutationẽ propria subsignabat: vt videre est in.2. ad Thessa. ne à suis æmulis eius epistolæ adulterarentur. Fuit autem antiquus mos amanuensium, de facultate patroni, nomine proprio salutem dicere. (*Salutat vos Caius hospes meus.*) Quando Aquila erat Corinthi, apd' ipsũ hospitabatur Paul. sed illo absente, qui tunc erat Romæ, diuersabatur apud Caium, quem ipse baptizauerat: vt testatur.1. ad Corinth.1. (*Et vniuersa Ecclesia.*) In lingua latina, vbi genitiuus singularis similis est plurali nominatiuo, dubiũ fit, an intelligat, quòd salutãt simul, & Caius, & vniuersæ Ecclesiæ, sicuti legit Amb. Sed quia verbum singulare non quadrat plurali nomini, aliqui legunt, Et vniuersa Ecclesia. At verò Græcè nullus datur locus amphibologiæ, sed est genitiuus singularis numeri: vt sit sensus, Caius qui est hospes meus, ac totius Ecclesiæ, nempè qui non me solum, sed totam Ecclesiam, hoc est, pauperes & peregrinos communi hospitio excipit, salutat vos. Fuit enim inter Christianos tunc illustrissimus, nempè dignus, vt de cuius charitatis ac pietatis commendatione ac laude, scriberet Ioannes tertiam Canonicam. (*Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis*) Quod est, publico ærario præfectus, quem dicebant, Quæstorem. Et quanq; nõ nominet cuius ciuitatis, verisimile est, fuisse quæstorẽ Corinthi. Neq; verò officii eius & magistratus meminit, eò quòd eiusmodi amplitudinem dignitatum magnificaret, sed quia tunc tenera Ecclesia nonnihil splendoris inde accipiebat, quòd fidem, personæ etiam illustres susciperent. Qua ratione & de Cornelio Centurione mẽtio fit in Actibus Apostolorum. Et ad Philip. Paul. ipse, Salutant vos, inquit, omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt, (*Et Quartus frater.*) Nomen erat proprium illius, quem octauum ac postremum huc producit, (*Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*) Salutatio est quam Paul. post alienas, veluti propriam, subscribit. Est nihilo minus apud aliquos sub iudice, vtrum cũ paulò ante eadem ferè verba præmiserit, vtroq; ne loco eadem scripserit Paul. an verò seu in superiori, seu in hoc, adiecta sint ab aliquo interpretum. Amb. enim atq; Orige. superius quidem legunt, hic verò minimè. Chrysosto. verò contrà superiori loco ea præteriit, hoc verò legit. Sed Theophylact. vtrobiq; ea commentatur. Quod si altero loco redundant, facilius crederem redundare superius, quàm hic, pro eo quòd mos sit Pauli, vbique ei obseruatissimus, calcem epistolæ per huiusmodi salutationem finire: tutius autem crediderimus, vtrobiq; fuisse à Paulò conscripta.

Timotheus.

Col.vlt.

1.Cor.1.

Ei autem qui potens est vos conformare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum, secundum

cundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei, in cunctis Gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorũ, Amen.

Particulam hanc quintam huius capituli, postremamq; totius epistolæ, Marcion hæreticus interpolator euangelicæ, Apostolicæquè doctrinæ, vt author est Origen. de hac epistola abstulit. Quinimò cum in calce capit.14. eam suo tempore reperisset, inde vsque ad finem, putà, quintum decimum, ac sextum decimum capitulum deleuit: vt finis epistolæ concluderetur illo verbo, Omne quod non est ex fide, peccatum est. Vtraque enim duo hæc postrema capitula indigna reputabat, quæ Paulo inscriberentur: hoc præsertim sextum decimum, eò quòd totum sit salutationibus expensum, quæ (vt dicebat) apostolicam non referunt authoritatem. Huic autem blasphemiæ iam supra responsum est. Neq; de his duobus capitulis dubitatum inter orthodoxos vnquàm fuit, quin sint pro canonicis habita. At verò particula hæc, multi sunt codices græci, in quibus nõ legitur, licet plures sint in quibus extat: de qua iam nunc hæsitare non licet. At verò nondum satis constat inter catholicos interpretes, vtro in loco collocata fuerit ab Apostolo, hoc scilicet, an in fine quarti decimi capitis. Chrysosto. nanq; non hic, sed illic eam interpretatur. Cui consentit Theophyl. licet eius interpres non eã transtulerit latinè. Orig. autẽ & Ambr. & reliqui legunt hoc loco. Nec profectò probabilitate caret opinio Chrysostomi, tum quòd verba hæc de fideliũ confirmatione (vt considerare est in commentario Chrysostomi) congruentissimè adaptantur tractatui illius capituli, de litibus & iurgiis Romanorum, fide vacillantium, dum infirmi firmiores iudicabant, illi autem contemnebant, scandalizabantq; infirmos: tum etiam quòd hic post salutationes non adeò ad rem propriè appenditur. Tametsi, honor & gloria in secula seculorum, non ineptus sit finis. Adde quòd (vt supra dicebamus) solennissimum est Paulo, epistolas omnes precatione illa concludere, Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen. Adeò vt Ambr. licet hanc particulam hic interserta legerit, illam nihilo minus precationem huic postposuit, quę esset epistolæ finis. At sequamur regiam interpretum viam. Sed offundit præterea obscuritatis nonnihil tum prolixum hyperbaton, tum præsertim relatiuum, cui, in fine adiectum, quod reddit totam præsentem orationem truncam, & verbi appetentem. Sententia ergo est, vt honor & gloria habeatur omnipotenti Deo, qui potẽs est Romanos confirmare in fide. Sed eam tamen nonnullis aliis confercit membris. (*Ei autem.*) Scilicet, Deo vni in Trinitate. Haud enim de Patre seorsum dictum existimes (*Qui potens est vos confirmare.*) Videlicet, ne disceptationibus & simultatib⁹ litigantes, nature pergatis in fide: hoc enim est quod per totã epistolam proposuerat illis dissuadendo persuadere, ne de fidei sensis tanta eũ pertinacia digladiaretur, (*Iuxta Euangelium meum & prædicationem Iesu Christi.*) Existimauerim, secundum membrum, appositionem esse, & declarationem prioris. Per Christum enim dominum (vt habetur ad Heb.2.) initium accepit enarrari salus euangelica. De quo ait Matthæus, quòd circuibat prædicans Euangelium regni, sed per illum deriuata est prædicatio ad Apostolos. Vnde idem sunt, iuxta Euangelium meum, id est, quod ego prædico, &, per prædicationem Iesu Christi, qui illud & prædicare cœpit, & reuelauit nobis: quibus idem iussit prædicare. Ne putarẽt ideo dixisse, meum, quòd ab eo esset inuentum. Ait ergo, confirmare vos iuxta Euangelium meum, &c. acsi dixisset, Potẽs est Deus eo vsque vos promouere, vt sitis confirmati, & solidati in fide, iuxta veram intelligẽtiam euangelicam. (*Secundum reuelationem mysterii, temporibus æternis taciti.*) Mysterium hoc, illud esse arbitrantur interpretum quipiam, quòd Gentes forent ad fidem euangelicam, vna cum Iudæis, euocandæ: hoc enim ait fuisse tacitum, propterea quòd non fuerunt illis factæ promissiones. Et secundum hunc sensum induxit hoc Paul. tum ne discederet à sua functione, quæ propriè versabatur erga Gentes, tum etiam ad pacandum Iudęorum tumultus, contendentium, non esse Ethnicos admittendos, saltem pari cum eis iure, in familiam Christi. Fauet huic sensui, quòd ad Ephe. hoc vocat sacramentum absconditum, Gentes esse cohæredes, & incorporales, & comparticipes promissionis Dei in Christo Iesu per euangelium. Alii verò esse putant mysteriũ redemptionis incarnati Dei: & quidem

Quarta pars capituli.

Mysterium

Ephe.3.

multò probabilius. Nã hic nõ loquitur Pau-
peculiariter Gentilibus, sed ex vtroq; popu-
lo conuersis. Quamobrem subdit, Ad obedi-
tionem fidei in cunctis Gentibus cogniti. Tã
etsi reuera vtrunq; vno verbo comprehendi
tur, putà, & mysterium redemptionis, & eius
vniuersalis fructus participandus Gentibus.
Col.1. Vnde ad Col. Deus inquit, voluit notas face-
re diuitias sacramẽti huius in Gẽtibus, quod
est Christus. Hoc autem mysterium ait taci-
Aeterna tem pora. tum fuisse temporibus æternis. Vel quòd ę-
ternitatem ipsam, quæ vniuerse continet vir-
tute tempora, appellat ęterna tempora: quẽ-
admodum Iob immensitatem diuinæ substã-
tiæ dimensionibus quantitatis corporeæ de-
scribit, vbi ait, Longior terra mensura eius, &
latior mari. Vel (quod certius credi potest) tẽ
pora æterna appellat secula omnia, à creatio-
ne mundi. Acsi dixisset, perpetuis tempori-
bus. Nam etsi mysteriũ hoc in æternitate deli
tuerit, tamen cum ante mundi creationẽ non
fuissent quibus denunciaretur, nõ dicitur tã
propriè tunc, vel tacitũ, vel occultum fuisse.
Tacitum. Tacitum, autem idem est quod, occultum.
Sed quia innotescere nõ potuit, nisi per diui-
nam reuelationem, quę quædam propalatio
est, quasi per loquelam, ait, tacitum, hoc est,
silentio contectũ. Optimè ergo dixit, confir-
mandos fore Christianos, iuxta præscriptum
Euangelii, & prædicationis Christi, secundũ
reuelationẽ mysterii vniuersalis redemptio-
nis: id est, per hoc quòd sano, legitimoquè
intellectu reuelaretur, quemadmodum Chri
stus vniuersalis est redemptor, perfectorquè
& consummator antiquæ legis, qui abolitis
omnibus eius cerimoniis in vnam familiam
& legem adunaturus esset cunctarum Gen-
tium vniuersitatem. Vellicat enim semper cõ
tentiones Iudæorum, de retinendis priscis ce-
Dubitatio. rimoniis. (*Quod nunc patefactum est per scriptu-
ras prophetarum.*) Videri hic sciolis ac rudiori
bus posset Paul. nõ solùm veritati contrarius
sed suis sibi dictis repugnare. Ait enim myste
riũ hoc tacitum fuisse tẽporibus ęternis, vsq;
nũc, hoc est, vsq; ad tẽpus euangelicũ. Id autẽ
in primis videtur falsum. Nã fuit innumeris
Prophetarũ oraculis prædictũ, Imò per totã
legem præfiguratum. Neq; id solùm, verùm
& ab orbe statim condito, sub illo mysterio
Aeuæ, de costa viri efformatæ, Adę prę uisum
vt concors Patrũ asserit sententia. Quinimò
& Iob, aliisq; ex gẽtilitate subindicatũ. Neq;
solum incarnationis mysterium, sed quòd be
neficium hoc esset etiam ad Gentes proferẽ-
dũ, erat prophleticis oraculis decantatum: vti
capite præcedenti ex professò ipse demõstra
uit Aposto. Adde quòd cùm dicat hic Paul.
patefactum fuisse per scripturas Prophetarũ
nimirum antiquę legis, contradicere videtur
sibi, qui ait, tacitum fuisse æternis temporib⁹.
Ad hoc autem facillima est responsio, quam *Responsio.*
cap. iam. 3. dilucidauimus super verbo, Nunc
autem sine lege iustitia Dei manifestata est,
testificata à lege & prophetis. Haud enim
hic negat Paul. quin fuerit mysteriũ hoc prę-
figuratum & prenunciatum: sed hoc tantum
quòd fuerit lucidè patefactum, hoc est, expo
situm, amotisq; figurarum, prophetarumq;
velaminibus, apertè reuelatum. Fuit enim an
tiquitus sub vmbraculis præcognitum popu
lo, licet prophetis ipsis (vt ait Orige.) maiori
luce præuisum: manifestatum verò (vt dixit
capit. 3. & patefactum (vt ait hic) nunquam,
nisi per Euangelium. Vnde quòd hic subdit,
patefactum esse per scripturas prophetarum
intelligit, per patentem, dilucidamq; earum
intelligentiam, quam Christus & eius Apo
stoli per Euangelium expositam prædicaue-
runt. Quod capit. 3. dixerat, Testificata à lege
& prophetis. Vnde ad Gal. Priusquàm veni- Gal.3.
ret fides, sub lege custodiebamur conclusi in
eam fidem quę reuelanda erat. Et loco ad
Ephesios citato. Aliis inquit generationibus
non est agnitum filiis hominum, sicuti nunc
manifestũ est sanctis Apostolis eius & Pro-
phetis in spiritu, esse Gentes coheredes. (*Secũ-
dum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei in cũ-
ctis Gentibus cogniti.*) Ait Paul. Dei, secundum
suum hebraismum, pro eo quod latinus dice
ret, eius, vel eiusdem æterni Dei, vt referret si-
gnificatum pronominis, ei. Sed ait, æterni
Dei, sicuti dixerat, æternis temporibus, vt
exprimeret, mysterium hoc, nõ fuisse reuela-
tum, vel fortuitò, vel ob temporalia morta-
lium merita, sed per gratiam & prę ceptum
Dei, qui quod in tempore exequitur, in ęter-
nitate prę ordinauit. Quòd vero ait, præce-
ptum, nescio an ad præceptum Christo à
Patre impositum, de redimendo humano ge
nere, fundandaq; Ecclesia in fide referatur:
iuxta illud, Sicut mandatum dedit mihi pa- Ioan.24.
ter, sic facio. Quãuis vt in nostris scholasticis
prę lectionibus solebam pro captu meo opi-
nari, id non fuerit propriè prę ceptum, quòd
secum adferret obligationem ad culpam, si
violaretur: quandoquidem illud non erat
Christo necessarium, vt qui transgredi vo-
luntatem patris non poterat. Sed idem est, Si
cut man-

cut mandatum dedit mihi Pater, quod, Sicut
mihi commendauit Pater, seu, Iuxta nego-
Ioan.17. tium quod mihi demãdauit. Sicuti ait Euan-
gelista. Opus consummaui, quod dedisti mi-
hi, vt faciam. Vel ait hic Paul. secundum prę
ceptum æterni Dei, datũ Apostolis, & disci-
pulis, & vniuersali Ecclesiæ, de prædicanda
fide. Vel idem est, præceptum, quod, ordina-
tio Dei. Nisi hoc magis placeat, vt dicamus,
id quod ait, secundum prę ceptum, non solũ
huc pertinere, quòd sit mysterium secundum
prę ceptum Dei diuulgatum, sed ad hoc po-
tius (vt verba sonant) quòd sit secundũ præ-
ceptum, etiam cognitum ad obedientiam fi-
dei: vt significetur præceptum, quo vniuer-
sus mũdus tenetur, vbi in notitiam peruene-
rit Euangelium, obedire fidei. Et ideo perpe-
tuo contextu ait, Secundum præceptum, ad
obeditionem fidei in cũctis Gentibus cogni-
ti. Sicuti dixerat in exordio, Ad obediendum
fidei in omnibus Gentibus. Vnde, Gẽtibus,
hic cum signo vniuersali, cunctis, non pro
Ethnicis tantùm, sed pro vniuersis mortali-
bus accipitur. (*Soli sapienti Deo.*) Adiectiuum
est superioris pronominis, ei. Meminit autẽ
consultò sapientiæ diuinæ, propterea quòd
dixerat, Reuelationem mysterij taciti, vt si-
gnificaret, in sempiterna eius sapientia fuisse
mysterium hoc absconditum, & per eandem
solam reuelatum. Nam quæ sunt Dei (vt in-
1.Cor.2. quit ad Cor. Paul.) nemo nouit, nisi spiritus
Dei. Et vt Sapientia ipsa testatur. Filiũ nemo
Mat.11. nouit, nisi Pater, neq; Patrẽ nisi Filius, & cui
Filius voluit reuelare. Quod autem ait, soli,
vel adiacere potest tantùm, Deo, vt sit sen-
sus, Soli Deo, qui est sapiens, honor & glo-
1.Tim.1. ria: sicuti alibi dixit, Soli Deo. Vel potest ad-
hærere adiectiuo, sapienti, vt sit sensus, Deo,
qui solus est sapiens. Nam sicuti ex eo quod
per se habet esse, & non aliundè, absolutè &
simpliciter dicitur esse: secundum illud, Ego
Exod.3. sum qui sum. Et, Qui est, misit me ad vos, ita
& quia est ipsa per se sapientia, dicitur solus
sapiens: creaturæ verò, eiusdem sapientiæ par
ticipatione, fiunt sapientes. Qua figura lo-
Marc.10. quendi ait Christus, Nemo bonus, nisi solus
Deus: Et hic sensus melius seruit proposito.
Nam designat, mysteriũ hoc, de quo agitur,
esse per se sola sapientia Dei cognitum. (*Per
Iesum Christum, Cui honor & gloria.*) Accusati-
Relatiuũcui. uus, per Iesum Christum, non potest adiun-
gi orationi præcedenti, soli sapiẽti Deo. Nam
si Pater (vt ait August.) non est sapiens, sapi-
ẽtia genita, cò quòd Pater nihil recipit à Fi
lio, sed Filius à Patre, multo minus est sapiẽs
per Christum, in quantum homo. Nisi dicas,
sapienti per Christum, hoc est, cuius sapien-
tia manifestata est per Christum: quæ esset
interpretatio valde peregrina. Adiungitur
ergo subsequenti orationi, honor & gloria.
At verò hoc relatiuum, cui, negotium exhi-
bet cunctis interpretibus, eò quòd totam o-
rationem obnubilat: illo enim expuncto, cla
rissimus est sensus. Ei scilicet, qui potens est,
&c. soli sapienti, per Iesum Christum, honor
& gloria, supple sit: hoc est, propter hoc q̃
nobis donauit Iesum Christum redempto-
rem, atque ideo dominum nostrum. Vel, per
Iesum Christum, qui Patrem glorificauit, &
honorauit, per hoc quòd eius gloriam, &
honorem mundo patefecit, vt iam suprà ex-
posuimus: iuxta verbum eiusdem Saluato-
ris, Ego te clarificaui super terram. At verò Ioan.17.
vbi ait, cui, refertur Christus: si autem Chri
sto intelligitur dici honor & gloria, tota prę-
cedens oratio manet trunca, suoque orbata
verbo. Quamobrem Augustin. libr. 3. contra August.
Maximinum cap. 13. arbitratur, reficiendam
esse sic orationem. Ei soli sapienti, sit scilicet,
gloria, cui per Iesum Christũ est gloria. Qua-
si dicat, Nulli est vera gloria, nisi cui per Chri
stum est gloria. Græcè enim solùm habetur,
gloria, & forsan vox, honor, adiecta est ex
epistola ad Timoth. Ille autem cui violentũ
apparuerit supplementum hoc, aliud excogi-
tet, vel glossamen, vel respõsum. Nam abii
cere relatiuum, quod vniuersim & Græcè
& Latinè est in omnibus exẽplaribus, non-
nulla videretur temeritas. Et quòd aliquid
desideretur quod Paul. scripsit, nõ esset adeò
assertu securum. (*In secula seculorum. Amen.*)
Hæc iam adiectio suprà exposita est in calce.
11. cap. ¶ In Græcis autem codicibus ex-
tra textum subscribitur in pede. (*Ad Romanos
scripta, à Corintho, per Phœben, Ecclesiæ, quæ est
in Cenchris, ministram.*) De hoc autem satis su
perq; à nobis dictum est in prologo. Peruen
tum igitur nobis est ad finem destinati ope-
ris. Nescio an me Paul. sua tum sensuum ob-
scuritate, tum maximè mysteriorum vberta-
te prolixiorẽ iusto fecerit. Et habebor talis,
si multa hic sunt quæ demi possint. Cęterum
sicubi, vel negligentia, vel certè inscitia colla-
psus sum, imo quia crebrò me collapsum ve-
reor, quicunq; orthodoxus admoneat,
Ecclesia iudicet, ignoscat Deus, qui est
benedictus in secula.

FINIS.

RERVM, AC SENTENTIARVM, QVAE IN HOC OPERE TRACTANTVR INDEX Locupletissimus.

ABRAHAM Pater omniũ corde circuncisorũ. 126.
Abraham exemplum nostrum. 136. typus fidei nostræ. 138
Abrahæ sinus iustorum omnium locus in Euangelio nuncupatur. 131
Abraham cur circuncisus. 124 316
Abrahæ dignitas. 125
Abrahæ fidei encomium. 133
Abrahæ filij, qui dicantur. 126
Abrahæ stirpem vocat Paulus oliuam. 309
Abstinentiæ causa triplex. 365
Abusus Principis, aut prælati non facit subditis facultatem detrectandi obedientiam 349
Acceptum ferre, quid. 123
Adæ inobediẽtiæ,& Chri obediẽtiæ discrimen. 163
Adam fuit peccati originalis causa. 149
Aedificari,mos loquendi Christianorum. 381
Aeditio vulgata defenditur. 24
Aenæ tentatio. 195
Aduentus Christi dignitas. 115
Adultorum neminem reconciliat Deus, nisi liberè assentientem. 273
Affectus naturalis etiam in dãnatis perdurat. 309
Alta sapere quid sit, explicatur. 342
Amico ficto nihil in Republica exitiosius. 335
Amor Dei in nos infinitus. 146
Amoris fraterni commendatio. 336
Amor proprius obstaculum est, ne fratrum molestias æquo feramus animo. 386
Angeli cur pœnitere nequeant. 64
Angeli subiecti vanitati humanæ. 227
Angelorum expectatio. 226
Angustia vnde dicatur. 77
Anima vt viuificatrix est vnius corporis,ita & Christianis omnibus spiritualiter vnus est pro anima Deus. 330
Anima media est inter spiritum,& carnem. 174
Animal omne diligit sui simile. 59
Animarum transmigratio pythagorica. 80
Animorum immortalitas. 46
Antichristi persequutio,vẽtura,vt fur in nocte. 318
Antistitis curæ. 333
Apostolatus vox explicatur. 25
Apostoli nomenclatura. 14
Apostoli tria sunt officia. 15
Apostoli,& Prophetæ discrepantia. 332
Apostolorum gratia. 25
Aquila,& Prisca ciues Corinthij. 408
Arma lucis,quæ. 359 361
Auditum esse duplicem describitur. 294
Auxilio suo priuatur à Deo quispiam duobus modis. 52
BAptismi sacramentum. 168
Baptismus cur paruulis indultus. 127
Baptizatis cur in fronte delinitur chrismate signum crucis. 291
Barbari vnde dicti. 34
Beatitudo in quo actu consistit. 182
Beatus ob quam causam quis dicatur. 46
Begardorum hæresis proscribitur. 349
Bellum, nullum virturis, pietatisùe vestigium post se relinquit. 346
Benè loqui,& bene precari in quo differant. 340
Beneficentia Reipub.maximè necessaria. 334
Beneficia danda non fœneranda. 334
Beneficiis cur nos priuat Deus. 318
Beneficium summum, quod in nos contulit Christus, cuiusmodi sit. 111
Bibliis sacris quanta debeatur veneratio. 10
Blasphemia Spiritussancti duplex. 67
Bonitas Dei idem est,quòd benignitas. 63
Bonitatis diuinæ ratio duplex. 268
Bonorum genera tria describuntur. 336
Bonum,obiectum amoris. 336
Bonus,& iustus in quo differant. 146
CAecitatis Iudaicæ causa. 305 319
Cæcitatis Iudaicæ causa effectrix non fuit Deus. 314
Caius inter Christianos fuit illustrissimus. 415
Carbones ignis in vtranq; partem vsurpantur in sacra scriptura. 347
Carnium delectus non est superstitiosus. 365
Carnis appellatione hoies intelligit Paulus. 102
Causarum genera quatuor. 322
Celeritas misericordiæ ornamentũ potissimũ. 335
Certitudinis gratię assertores cõfutant. 236 255
Charitas Dei,& amicitia idem. 143
Charitas initiũ,& forma est omniũ virtutum. 395
Charitas Chri immẽsa. 146 143 diffusa. 143
Charitatẽ habere erga aliquẽ,& reddere quid. 354
Charitatis facultates. 335
Charitatis diuinæ excellentia. 165 224
Christianorum epitheton. 293
Christiani inter omnes mundi nationes florentissimi. 308
Christiani antiquitus sancti dictitabantur. 27
Christi benignitas. 220
Christi cum Adam collatio. 22 158
Christus primitiæ resurgentium, & radix renascentium in eius membra. 311
Christus non est filius adoptiuus. 220
Christus quomodo mediator. 29. quo sensu prædestinatus. 21. peccato mortuus. 173. spiritualis vitæ principium. 330. non persoluit diabolo. 111. lapis. 287. cur ex semine Dauidis factus. 19
Circuncisio non pertinebat ad legem Mosis. 119
Circũcisio,protestatio quedam legis erat,sicut nunc baptismus

baptismus. 91
Circũcisio pro populo circuncisio vsurpatur. 391
Circuncisio an conferebat gratiam. 79
Ciues non minus honorant Principem reuerendo, quàm Princeps ciues præmiando. 74
Ciuium Romanorum priuilegium. 2
Clementia Dei inæstimabilis. 146
Cognoscendi Deum triplex est via. 44
Comessatio quid 360
Commune quid Paulo dicatur. 376
Comos, Deus, qui præerat nocturnis comessationibus. 360
Comprahentionis modus duplex. 321
Compunctio quid sit. 305 306
Concupiscentia quomodo sit peccatum 151
Concupiscibilis ad quas feratur voluptates. 360
Confessio fidei, obseruantia mandatorum. 293
Cõfessio oris, nisi ex corde ꝓficiscaẽ, vana est. 293
Confessio oris triplici modo fit. ibidem.
Configurari huic seculo, quid. 326
Confiteri Deo, quid. 373
Conscientia erronea obligat. 376
Conscientiæ diffinitio. 86
Contentio pro reluctantia contra fidem. 75
Concilij, non ad malũ, sed ad bonum refertur. 97
Contumeliosius quis dicatur. 58
Creationis humanæ causa. 117
Creatura irrationalis vanitati subiecta non volens. 228
Creaturæ vanitas. 227
Crimina publica iudicare esse mala non est peccatum. 375
Criminum nostrorum causa non est Deus, sed Prauua voluntas. 271
Cubilis nomine quid Paulus significet. 361
Culpa nulla in Deum refunditur. 192
Culpa vbi nulla est, nulla potest esse remissio. 81

DAemones ministerium Dei exercẽt in bonum nostrum. 351
Debitores sumus Deo. 216
Deitatis, & diuinitatis differentia. 45
Dilectus ciborum apud nos diuersus ab illo Iudæorum. 365
Delibatio quid sit. 310
Delicti, & diminutionis discrimen. 309
Delicti, & gratiæ comparatio. 159
Destinari, ac prædestinari in quo differunt. 23
Dei nomine quid enunciatur. 44
Dei finis, & propositum in reprobandis hominibus bimembre. 270
Dei virtus sempiterna quomodo philosophis innotuit. 45
Deo non credere, quid. 159
Deo, & parentibus cur non satis rependimus pro beneficiis. 354
Deo authore nemo fit deterior. 269
Deo soli adhærendum. 356
Deus cur Deus spei nostræ dicatur. 403
Deus mentiri nescit. 94
Deus quãdo dicitur recordari nostræ iustitiæ, quando item iniquitatis. 123
Deus erit iudex, & testis. 62
Deus cur post Adæ casum statim operatus non est redemptionem nostram. 114
Deus nihil agit contra naturam. 315
Deus, quib' nos adducit modis ad pœnitentiã 65
Deus nihil facit ad malum nostrũ respiciẽs. 47
Deus quomodo in reprobos animaduertit. 41
Deus neminem cogit, vel ad bonum, vel ad malum. 65
Deus finis omnium. 45
Deus vnus est. 44
Deus non est crudelis. 301
Deus quàm offensus Adæ inobedientia. 163
Deus quomodo per creaturas repræsentatur. 43
Deorum turba vnde oborta. 150
Diei extremę an iræ nomen potius indutũ sit, quàm misericordiæ. 67
Dies iræ accipitur pro die finali, & cuiuscunq; particularis iudicij. 67
Dieta pręsens remedium ad bonam hominis valetudinem. 365
Dilectio simulata, quæ dicatur. 335
Dilectionis debitum nunquã adeò soluitur, vt non debeatur. 356
Discipuli vbi primũ cognominati Christiani. 27
Doctori, quæ virtutes maximè necessariæ. 329
Dogmatum sacrorum antiquitas. 58
Dominium iustorum. 245
Dona non solùm confert Deus secundum gratiam, sed secundum laudem etiam distribuit. 331
Duellum nusquam est licitum. 346

EBrietatis vitium. 360
Ecclesia errare non potest. 330
Ecclesia quid contra Pelagianos sanxerit. 110
Ecclesia cur in ieiuniis vsum carnium interdixerit. 365
Ecclesiæ pestis. 294
Ecclesiæ authoritati standum est. 294
Ecclesiæ circa scripturã sacrã authoritas. 17 365
Ecclesiæ corpus nil adeò scindit, ac superbia. 342
Ecclesiæ vnitas in quo consistit. 295
Eleemosynarum dignitas, & debitum. 402
Eleemosynæ antiquitas bẽdictio appellabaẽ. 403
Ἑλλὴν græcè significa Græcum, & Gentilem. 37
Eloquentia trilinguis bona, & mala. 9
Emortuum, quid. 136
Epistola ad Romanos Cenchris scripta. 4
Epistola ad Romanos argumentum est cæterarum omnium. 4
Esaiæ animus inuictus. 299
Euangelica prædicatio omni nationi debetur. 34
Euangelij definitio. 36. amplitudo. 27
Euangelij nomine quid Paulus intelligat. 18
Euangelij dignitates quinq;. 15
Euangelium, qui verè receperũt excidere regno Dei non posse confutatur. 315
Euangelium an Iudæis venerit propter merita operum legis. 8
Euangelium trifariam diuiditur. 18
Excæcat Deus non adiuuãdo, sed deferendo. 305
Excellentia superbiam parturit. 364
Expandere manus quid sit. 301

FAmæ alienæ denigratores notantur. 99
Felicitas huius vitę in honore non cõsistit. 74
Felicitas nostra in quo posita sit. 74
Felicitas nusquam nobis promissa est, nisi sub conditionibus operum. 69

Festis

Festis diebus cur ab opere feriamur. 370
Fide iustificari, & gratis iustificari no est idẽ. 121
Fides assensione nostra fit. 106. ab humana pendet voluntate. 297. non accipiẽ pro Euangelio. 105. esse nequit, nisi ex auditu. 294. ex obedientia nascitur voluntatis. 76. datur ad mensuram. 329. prima causa est iustificationis. 110. non iustificat, nisi dum per charitatem operatur. 109. non est ipsa, quæ operatur, sed nos per ipsam. 70
Fides non operanti, quomodo reputatur ad iustitiam. 121
Fides vna. 39. donum Dei. 298
Ad fidem duo necessaria. 16 298
Fide sola non iustificamur. 5 84 107
Fidei significatio duplex. 106. beneficia. 144
Fidei primitiæ prius à Iudæis susceptæ, quam à gentibus. 316
Fidei obedire quid. 25
Fides, & humanæ disciplinæ in quibus differãt. 25
A fide, & gratia in hac vita non excidimur, sed frangimur. 311
Fides, & gratia Euãgelica cunctis mortalibus necessaria est ad salutem. 35
In sola fide non est collocanda nostra fiducia. 73
Fides, & gratia necessaria prius sunt, quàm legis opera iusta habeantur apud Deum. 92
Fides mortua Christianum hominem efficere potest absq; charitate. 109
Filij Dei sub lege erant. 218
Finis hominis duplex. 38
Fœminarum pudor. 55
Fragilia quæ sunt, vocat Paulus infirma. 146
Frater non temerè iudicandus. 368
Fratres respectu Dei sumus omnes. 337
Figura quid. 326
Futurum omne indeterminatè verum est, vel falsum. 282

GAudendũ quomodo cum gaudentibus. 482
Gaudiũ durare nequit, vbi pax non viget. 392
Gaulonitarum hæresis. 348
Gentes contra Iudæos. 7
Gentes insitas esse contra naturam, quo significatu capi debeat. 314
Gentium plenitudo, & vniuersitas saluandi Israelis num ante extremum diem futura sit. 316
Gentium nomine orbis vniuersus intelligitur. 395
Gladij nomine quid Paulus significet. 352
Gloria quemadmodum dicatur gratia. 69
Gloria triplex. 143
Gloriæ, & honoris inte se discrimen. 74
Gloriam, & honorem inter mortales qui consectantur, procurant existimationem consequi probitatis. 74
Gloriandum cur sit in afflictionibus, & hostilibus pugnis. 144
Gloriari nos in Deo de spe hæreditatis ęternę in hac mortali vita licet. 143
Gloriari in Deo, quid sit. 148
Glorificatione diuina indigent omnes. 111
Græci exteras oẽs nationes barbaras vocabãt. 34
Græci, & Romani soli sub legibus viuebant. 60
Gratia, & pax in quibus differunt. 18
Gratia Dei, & gratia domini nostri Iesu Christi eadem. 413
Gratia, non operũ meritis, sed gratuito donaẽ. 88
Gratia fuit ante Christi aduentum. 114
Gratiæ, & gloriæ discrimen. 70
Gratiæ regnum. 167
Gratiæ suæ nemo certus fieri potest per certitudinẽ fidei absq; speciali reuelatione. 131
Gratiæ nostræ certitudo. 223
Gratiã pro apostolico munere vsurpat Paulus. 327
Gratiarum diuersæ mensuræ. 24
Gula omnium vitiorum mater. 365
Gulæ vitium, & enormitas. 60

HElias, & Enoch circa finem mundi mittendi. 317
Hæreditas filiorum est vita æterna. 216
Hæreditas nostra Deus. 223
Hæresis negantium imagines recensentur. 50
Hæretici sunt veluti arena sine calce. 135
Hæreticus, ignorantia laborans, blande ferendus, ac veritatis admonendus. 410
Hierusalem emporium: vnde diuulgata est fides in orbem. 402
Homicidium, primò inuidia patratũ est. 58
Hominem lapsum expediebat esse mortalem. 159
Hominis pernitiesest alta sapere. 343
Homo se vendit peccando. 197
Homo nullus est, qui non mentiatur. 94
Homo cur conditus. 45
Homo duabus constat portionibus. 197
Honor non est in honorato, sed in honorante. 75
Honor humanæ naturę pensandus secundum suam excellentiam. 54
Honor, qua ratione defendendus. 346
Honoris definitio. 353
Honoris commendatio. 337
Hospitalitatis laus. 340
Hostia vnde dicta. 324
Humilitas omnium virtutum parens. 327

IDololatria, & peccatum contra naturam coæua. 56
Idolum idem, quòd simulachrum. 50
Ignorantia quomodo excusat. 293
Ignorantia est medicabile vitium. 410
Immortalitas cur nobis ad futurum vsq; seculũ differatur 224
Immundum quid dicatur. 54
Impij, qui sine lege, & fide Dei vixerũt, sine iudicio peribunt. 82
Inclinare quosdam ad mala Deus pro suis meritis, quomodo intelligatur. 52 168
Induere Christum, quid. 361
Iudurare, quomodo dicatur Deus. 52 65
Indurare, & excæcare, quomodo intelligi debeant. 301
Infantes absq; vlla operum suorum præuisione prædestinati. 273
Inferni supplicia nemini optare possumus. 341
Infidelibus omnia sunt impura, & sordida. 380
Infidelitas in extremis etiam temporibus in aliquibus duratura. 317
Infidelium opera etiam bona, quæ ad suam falsam religionem referuntur, sunt peccata. 385
Ingratitudinis crimen quis committit. 63
Inimicos trib' maxiè modis nobis demeremur. 340
Iniqui odio habendi propter iniquitatem, eorum

tamen salus procuranda. 317
Iniquitas nulla est, quã Deus non odio habeat. 84
Iniquitas in se comprehendit omne vitium. 57
Iniuria à Deo nemo vnquam affixitur. 322
Iniustitia nostra nõ est effect' iræ Dei, sed causa. 41
Insitio contra naturam. 313
Insitionis similitudo. 170
Inuidia contentionis mater. 361
Inuidia morbus puillorum. 364
Inuidia in quo ab indignatione differat. 76
Inuocare nomen Domini, quid. 293
Inuocatio an fidem præsupponat formatam 294
Iouinianus Christianorum Epicurus D. Hieronymo nuncupatur. 364
Ira, triplex. 345
Ira Dei dicitur iustissima Dei vindicatio. 41
Ira Dei omnium est suppliciorum causa. 76
Iræ nomine quid Paulus intelligat. 130
Iræ reuelatio explicatio est iustitiæ. 41
Iudæi triplici honorabantur nomine. 88
Iudæi de tribus gloriabantur. 60
Iudæi legis corticem cernebant quidem, non autem ad medullam vsq; penetrabant. 305
Iudæi cur non adepti iustitiam. 291
Iudæi cur cæteris miserabiliores. 319
Iudæi sapientes. 35
Iudæi scriniarij nostri. 16
Iudæorum Deus. 11. 8. incredulitas. 94. priuilegia. 92. crimina. 87. incredulitatis causa. 307. abiectio. 298. tenacitas. 315 pœna de idololatria. 300. error de iustificatione. 6. 109. tres errores 6. priuilegia cõmunicata Gentibus. 284
Iudæorum casus non fuit generalis. 300
Iudæorum error. 93 129 130
Iudæorum, & Pelagianorum error idem. 110
Iudicare pro condemnare vsurpatur. 363
Iudicij diuini necessitas. 62
Iudicij diuini ex quinq; commendatio. 61
Iudicis summi clementia. 62
Iudicium rerũ ex earundẽ causis sumendũ est. 61
Iudicium temerarium fertur duobus modis. 358
Iudicium humanum tripliciter fallax. 61
Iudicium mortis permutatum. 111
Iudicium Dei in vlciscenda idololatriæ impietate legitimum. 56
Iuramenti circunstantiæ. 31
Iuramenti comites. ibidem
Iuramentum quando licitum. ibidem
Iurationis Paulinæ ornatus. ibidem
Iustificandi modus est duplex. 101
Iustificari citra legis opera, quid sit. 120
Iustificatio non solũ fidei in scriptura, sed aliis etiã virtutibus adscribitur. 108
Iustificatio, duplex. 40
Iustificatio non est opus naturæ, sed gratiæ. 47
Iustificationis ratio explicatur. 109
Iustificationis causa nulla, quàm diuina, æternaq; prædestinatio. 20
Iustificatorum gradus quatuor. 122
Iustitia Dei Hinc redditur illustrior, quòd promissum misericordiã, neq; iniquis abnegat. 95
Iustitia, & misericordia Dei infinita. 208
Iustitia Dei per infernũ redditur illustrior. 280
Iustitia operũ, duplici ratione dicitur iustitia apud homines. 120
Iustitia Dei vnde dicatur. 39 104
Iustitia, altera est operum, altera fidei. 84
Iustitia legis, & iustitia fidei, in quo consistat, explicatur. 289
Iustitia hominis duplex. 38
Iustitia supernaturalis, quæ dicatur. 38
Iustitiam Dei nobis obuenire non ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi explicatur. 110
Iustitia legis, & iustitia operũ in quo differunt. 84
Iustitia in duas secatur partes. 41
Iustitiæ operũ, & iustitiẽ fidei discrimẽ. 116 290
Iustitiæ liberi, qui dicantur. 181
Iustitia fidei, sola existimatione iustitia apud Deum. 120
Iustitia operũ duplici ratione dicitur iustitia apud homines. 120
Iustitiæ fidei fructus supremus, quis. 292
Iustitiæ Dei, & nostræ discrimen. 289
Iustitiam qui colit, placendo hominibus, placet Deo. 379
Iustitiam apprehendere est iustum fieri recipiendo iustitiam. 108
Ius scriptum, maioris est authoritatis, quàm quod solo vsu tenetur. 86
Iusti sunt veluti viui lapides. 387
Iustorum facies in hac vita. 293
Iustum ex fide viuere, quo sensu interpretari debeat. 106
Iustum ex fide viuere, quomodo intelligi debeat, explicatur. 40
Iustum pro impio mori, res demiranda est. 146
Iustus, qui sibi videtur, idem sibi metuat, quod in misero cernit. 314
Legem audire idem est, quod recipere. 83
Legem facere est viuere ad præscriptum legis. ibidem
Legem iram operari quid sit, explicatur. 130
Legem factorum quam vocet Paulus. 116
Legis, & fidei discrimen. 41 131
Legis diffinitio. 103
Legis factorum, & legis fidei discrimen. 115
Legis Mosis, & nostræ discrimen. 206
Legis notitia absq; operibus, euanida est. 87
Legis opera quo pacto iustificent. 83
Legis opera nulla ponenda in causa iustificationis, quomodo intelligi debeat, explicatur. 119
Legis cognitio neutiquã sufficit ad augendam, vel acquirendam iustitiam. 40
Legis cuiuscunq; finis, quis. 289
Legislatoris intentio est, vt per legem bonos faciat ciues. 138
Lex nostra, efficacius spiritu persuadetur, quàm verbis. 8
Lux Christi onus leue est, & iugum suaue. 99
Lex Euangelica dicitur lex gratiæ. 118
Lex Mosaica voluntas Dei erat, sed non principalis. 327
Lex vetus donum timoris. 218
Lex nra significantissimè dicitur lex gratiæ. 177
Lex humana quomodo sit ferenda. 192
Lex, vaticinium Christi erat. 16
Lex vetus, theatrum. 105
Lex Euangelica dicitur lex gratiæ. 118

Lex fi-

Lex fidei, quæ sit. 116
Liberum arbitriũ cur Deus homini dederit. 107
Libertas Christiana, quæ. 366
Libertas vbi nulla est, nulla excogitari potest ratio meriti, vel culpæ. 269
Libertas vera, in quibus posita est. 181
Libertati tria obstant. 46
Linguarum donum quale. 8
Literales sensus varij. 10
Longanimitas Dei. 65
Longanimitatis, & patientiæ inter se discrimen. 63
Lucis æterni radij duo. 43
Lutherani in tribus à nobis dissentiunt. 5
Lutherani contra meritum operum. 68
Lutheranorum controuersiæ status. 38
Lutheranorũ cõtrouersia de certitudine fidei. 132
Lutheranorum inconstantia. 349. de satisfactione error. 247. contra sanctorum orationes error. 248. de ciborum delectu caluaniæ. 364. error de iustificatione. 105
Lutheri lerna. 294. hæretica vafricies. 292
Magistratus aptis, idoneisq; committendi. 25
Malitia est, vbi quis data opera sciens, & prudens malè agit. 57
Mala non permittit Deus: nisi, vt prouentus fiat bonorum locupletius. 319
Mala non sunt facienda. 97
Mala duo hæreditaria. 149
Maledicere qua ratione liceat. 341
Malorum tolerantia infracti animi indicium. 143
Malum bono vincere est pulcherrimum. 346
Malum pro malo nulli reddendum. 343
Malum minus consulere est licitum. 97
Manichæorum hæresis. 41. blasphemia. 189
Membra quomodo viua fiant hostia. 324
Membrorum genera duo. 330
Mendacium quid sit. 53
Mensa pro scripturæ sacræ pagina accipitur. 305
Mensura fidei quæ sit, explicatur. 329
Merita in operibus nostris, vt sunt suppliciorum, ita & præmiorum. 71
Meriti definitio. 70
Meritorum radix, quæ sit. ibidem.
Meritorum radix, & præmiorũ consummatio. 380
Militia huius vitæ nobis inter spem, ac metum est proposita. 78
Militia nostra describitur. 265
Militiæ Christianæ vertex. 412
Minister quis sit. 391
Ministri nuncupatione semper gauisus est Christus. 391
Misericordia Dei, an plus demiranda, quàm iustitia. 114
Misericordia dei inenarrabilis. 64
Misericordia Dei gratis iustificamur. 35
Misericordiæ hilaritas. 335
Mors pœna peccati. 155
A mortalitate cur hic non liberamur. 214
Mortis, & resurrectionis Christi discrimen. 140
Mortui Christi, qui vocentur. 24
Mundus propter hominem conditus. 45
Munus vniuscuiusq; an sit legitimum quomodo cognoscendum. 330
Mysterium, quid vocet Paulus 315
Natura humana diuina indiget gratia. 106
Naturalis Dei cognitio an sufficiens illis erat ad salutem, qui sub lege agebant naturali 47
Nequitia, & iniquitas, idem pollent. 57
Numinis præsentia solet in scripturis gloria Domini appellari. 111
Nutui diuino parent omnia. 133
Obedientia, vt commendanda. 412
Obedientia, initium, & caput totius disciplinæ. 548
Obedientia non cuiuis præstantia. 413
Obedientiæ rationes duæ. 352
Obedire quomodo debemus. 348
Obsechrare, quid. 31
Obsecratio, quid. 323 405
Obsecratio exterior sine ĩterna voce futilis est. 287
Obtrectator homo, & conuitiator, est sepulchro pestilentior. 99
Oculus impudicus, impudici cordis est nuntius. 59
Obnoxius alteri, quis dicatur. 100
Offendere in Christum quid sit, explicatur. 287
Offendiculum in habitu, & offensio in actu differunt. 374
Officium omne in tribus collocatur. 49
Oleæ, & oleastri metaphora explicatur. 311
Opera mala præuisa causa sunt reprobationis, bona verò non prædestinationis. 277
Opera tenebrarum peccata. 358
Opera etiam iusto sunt necessaria. 292
Operum nostrorum legitima intentio in Deum esse debet. 72
Opus nostrum dupliciter consideratum. 70
Oracula diuina, cur Iudæorum genti credita. 93
Orationis sedulitas plurima nobis confert emolumenta. 338
Orationis vtilitas. 338
Orationum genera quatuor. 31
Originalis culpæ ratio, & causa. 151
Originalis iustitiæ recompensatio. 167
Originalis labis diffinitionis explicatio. 156
Originalis remissio an in circũcisione fiebat. 126
Os obtrectatoris, ac maledici hianti sepulchro adsimilatur. 99
Ouium, & luporum discrimen. 296
Pacis definitio. 28
Pacis voce, quid intelligendum est. 142
Pagani, Christum resurrexisse negant. 291
Palma, cur decreta victorum triumphis. 143
Parcimonia victus necessaria ad expeditius seruanda præcepta. 365
Paruuli dum baptizanẽ, credunt aliquo modo. 127
Paruuli decedentes originis labe, cur ingressu regni cœlorum arceantur. 68
Passiones dicuntur animi morbi, & libidines. 54
Patientia, infracti animi indicium. 142
Patientiam pro tolerantia Dei vsurpat Paulus. 73
Patientiæ diuinæ causa. 64
Patientiæ munera. 73
Patientiæ duplex genus. 233
Patres Ecclesiæ speciali numine afflati, ad interpretandam sacram scripturam. 350
Patres non erant liberi à damnatione. 205
Pauli vita, & conuersio. 2. laudes. 213. humilitas eximia. 395. latissimæ peregrinationes. 398.

laconismus. 351. magnificum ingenium. 261. breuiloquentia. 2. 12. nominis etymologia. 12. modestia. 7. obscuritas. 9. phrasis, & stylus. 8. sermo Hebræo Græcus. 8. de gratia, & gloria mysterium. 69. mens acutissima. 150. vocatio dignissima. 14. diuina mutatio. 12. modestia, & eloquentia. 32. Euangelium. 87. sapientia. 30. diuinus intellectus. 143
Paulini generis commendatio. 302
Paulus Apostolorum disertissimus. 8. non adiuit Hispaniam. 401. induit personam humani generis. 190. quo pacto loquatur de Christo. 173. an vxorem habuerit dubium. 2. cur ad Romanos scripserit? 5. iudex. 7. opifex artis scenefactoriæ. 2. cur epistolas scripserit? 2. confertur cum Ioanne. 8. ciuis fuit Romanus. 1 in quibus gloriam collocauit. 397. an fuerit binominis, necne. 11. nomen est Latinum. 11. nil aliud, quàm pusillum significat. 12. non est vulgo committendus. 9
Pauperibus non opitulandum ad fouendũ eorum peccata. 340
Pax vera est, cùm vnusquisq; ius suum tranquillè possidet. 379
Pax sectanda etiam cum labore nostro, damno, & opprobrio. 380
Pax margarita Christianis preciosissima. ibidem.
Pax mundana diuersa à Christi pace. 142
Pax primum fidei munus. 141
Peccandi per legem occasiones. 164
Peccatorum inter se comparatio. 54
Peccatorum infidelium, ac fidelium inter se comparatio. 78
Peccatorum genera tredecim. 98
Peccata, sub diuersa figura materia sunt, tam iustitiæ, quam misericordiæ. 96
Peccata quomodo tecta. 123
Peccatũ contra naturã dicitur duobus modis. 55
Peccati appellatio. 191. pœna. 51. effectus. 153. diffinitio. 51. 189. regnũ. 166. ante, & post legem discrimen. 155. cognitio apud Ethnicos. 190
In peccatis nos remorantur tres causæ. 64
Peccato viuere quid. 168
Peccatum esse omne, quod non est ex fide, quomodo
Paulus intelligat, latissimè explicatur. 385
Peccatum damnauit Deus. 210
Peccatum vt appareat peccatum. 196. quando existimatur mortuum. 193. idem, quod res illicita. 97. nisi voluntarium esset, peccatum non esset. 46. 107. cedit in bonum. 238
Peccatum quando remittitur, deletur de memoria Dei. 123
Peccatum, & iustitia duo domini. 177
Pedes, & gressus spiritualiter sunt voluntatis affectus. 99
Peierare sacrilegium. 31
Pelagiana hæresis. 273
Pelliculæ circuncisiæ significatio. 92
Peregrini non sunt eliminandi. 340
Personarum acceptio non est in operibus meræ gratiæ. 281
Petendum confidenter. 236
Petitionis conditiones quatuor. ibidem.
Pharisæi vnde dicti. 15
Philosophi, quibus viis ad inuestigationem Dei ingressi. 44
Philosophorum errores. 49
Phœbes fœmina præcipuæ authoritatis in Cenchris. 408
Pœna non est voluntaria, vt culpa. 228
Pœna suapte natura nõ nisi ob culpã debetur. 277
Pœna damni inæqualis quo pacto dici possit. 71
Pœnam damni, & pœnam sensus, quomodo theologi discernunt. 71
Pontificis sanctitas. 27
Potentia Dei infinita. 322
Potentia diuina, nota potissimum in malorum punitione. 270
Potestatem non esse nisi à Deo, qua ratione intelligi debeat, explicatur. 349
Prædestinatio quid sit. 271
Prædestinatio non fit ex operibus, neq; præcedentibus, neq; subsequentibus. 275
Prædestinatio, & reprobatio nihil nobis adimunt libertatis. 281
Prædestinatio nil ponit in nobis. 272
Prædestinationem inter & reprobationem quomodo differt. 278
Prædestinationis nomen immerito inuisum. 241
Prædestinatorũ finis, vsus, & ꝓparatio diuersa. 271
Prædicatio miraculis confirmata. 26
Prædicantium pedes speciosi. 296
Prædicatores mittit Deus duobus modis. 294
Prælatorum officium. 32. sollicitudo. 334
Prælatorum erga subditos munus. 255
Præmiare vltra condignũ cur Deus dicatur. 72
Præscientia, an fuerit causa prædestinationis. 240
Præsciẽtia diuina nihil eripit nostræ libertati. 284
Præuaricatio esse nequit, nisi vbi nulla est lex. 130
Probare quid. 326
Probitas obiectum est charitatis. 146
Promissio stulta, & infidelis displicet Deo. 91
Promissionum sensus spiritualis. 261
Propheta quis dicatur. 332
Prophetia quid sit. 332
Prophetia, idem est quod visio. 333
Prophetia ad quam regulam perpendenda. 332
Prophetia pro theologiæ scientia accipitur. 333
Prophetia nunc non est in ecclesia. 332
Prophetiæ duo sunt genera. 94
Propositum pro decreto, quod Deus statuit, vsurpatur. 122
Prouidentia Christi. 296
Prouocare in iram quid sit. 302
Proximi bona existimatio, quanti sit habenda. 374
A sententia in proximum ferenda, summoperè cauendum. 374
Proximis quales nos exhibere debemus. 348
Proximos plus tenemur diligere, quàm proprium corpus. 54
Prudentiæ munus triplex. 211
Punire citra condignum Deus cur dicitur. 72
Punitio iquicorum, in laudem cedit iustis. 351
Pusillanimitatis vitium. 329
RAmi naturales qui vocentur. 313
Rationabile obsequium quid sit. 325
Reddere aliquem malum pro malo quando dicatur. 343

Redemptio

Redemptio Christi per mortem suam, & cur fuerit nostra iustificatio. 112
Redemptionis mysterium duplex. 136
Redemptoris nostri munus. 142
Regni cœlorum in hac vita initia. 162
Regni cœlestis pulchritudo. 166
Regnum peccati absurdum. 174
Regnum Dei lex est euangelica. 377
Religionis encomium. 132
Religiosi vnde dicti. 15
Reprobatio, an causam habeat in reprobis. 276 278
Reprobationis causa finalis, quæ. 277
Reputare, & imputare differunt. 122
Res cunctæ aguntur propter finem. 45
Resurrectio Christi exemplar nostræ à peccatis resipiscentiæ. 140
Robur corporale, & firmitas spiritualis in quo discrepant. 386
Romanorum gloria. 36
SAcerdotis in prædicatione officium. 396
Saluatoris nomine in antiqua lege, qui cognominabantur. 37
Salus per fidem Christi nobis promissa est, si fecerimus, quæ fides iubet. 38
Salus exhibita omnibus in vniuersum credentibus in Christum. 110
Salus nemini contingere potest nisi per virtutem Euangelij. 37
Salus nostra non fide sola, sed spe, & charitate fundata est. 108
Ad salutem humanam necessaria fuit semper homini Dei cognitio. 47
Salutem nostram Dei esse munus, quomodo intelligendum. 314
Salutis viam omni credenti strauit, aperuitq; Christus. 307
Salutis nostræ causæ tres. 111
Salus, & sanitas in quo differunt. 37
Sanctificare Euangelium quid. 396
Sanctorum memores qui dicantur. 238
Sanctos apud Deum adhibemus, tanquam aduocatos, ac intercessores. 51
Sanguinis Christi fructus fuit vniuersalis redẽptio totius humani generis. 114
Sanguis Christi semel effusus precium fuit æternæ redemptionis. 113
Sapere plus, quàm oportet, quis dicatur. 319
Ad sobrietatem sapere quid. 330
Sapere diem quid. 369
Sapientia nulla alia est, quàm Deum nosse. 89
Sapientia, & scientia in quo differunt. 320
Saræ, & Rebeccæ similitu. 263
Satisfactio Christi. 111
Saul primum nomen Pauli. 11
Scandalizari, & offendi in quo differunt. 381
Scandalizari quid sit. 374
Scandali ratio in quo consistit. 374
Scandali diffinitio. 374
Scandali, & offendiculi discrepantia. 375
Scandalum Pharisæorum. 374
Scandalum persuadetur vitari quatuor rationibus. 377
Scientia, & fides in quo differunt, explicatur. 291
Scripturæ sacræ genera diuersa. 389
Scripturę sensũ quatenus populo à sacerdotibus docenda. 9
Scripturæ custodia in lege veteri. 16
Scripturam sacram absq; ecclesiæ decreto fide certa tenere non possumus. 17
Scripturarum dignitas. 16
Scripturarum ex noua lege certitudo. 16
Seculi futuri, ac præsentis perfectiones. 98
Seculi significatio duplex. 322
Seminis nomen multiplex. 285
Sensu proprio abundare quid. 368
Sepulchrum patens quis dicatur. 99
Seruire Deo regnare est. 162
Seruitus, duplicem habet significationem. 13
Seruitutis peccati primus effectus. 181
Seruorum, & filiorum discrimen. 220
Seueritas non est vitium, sed censoria iudicis grauitas. 314
Signaculum iustitiæ fidei quid sit. 79
Signum, & prodigium in quo differant. 398
Somnus triplex. 354
Sors hominum misera. 413
Sorte sua non contenti notantur. 333
Spei cum fide connexio. 133
Spem non confundere, bifariam intelligitur. 142
Spes ex fide nascitur, & fouetur vigore operũ. 393
Spes nostra alitur per probationẽ, & experimentum operum fidei. 142
Spes non confundit, bifariam interpretari quis potest. 143
Spes in cœlo nulla. 233
Spiritualia non debentur, sed temporalia. 403
Spiritualia, quæ necessaria sunt ad salutẽ, non sunt dimittenda ob tollendum scandalum. 379
Spiritusancto qui quarent. 337
Spiritus non loquitur viua voce. 294
Spiritussancti diuinitas. 28
Spiritus Dei, & Christi idem. 215
Spiritussancti munus est, scripturas, quas ipse condidit, exponere. 296
Stoicorum dogma. 356
Subdimur eodem iure hominibus, quo Deo. 349
Subditi naturali ordine inferiores sunt superioribus magistratibus. 348
Suffragia plurimi facienda 404
Superbia peccati initium. 49 58
Superbia excelentioribus insidiatur. 364
Surgere à somno, & expergisci, in quod differãt. 54
TEmporum nostrorum calamitas. 90
Tertius, Pauli amanuensis. 4 414
Testamenti veteris, & noui discrimen. 118
Testamẽtum vetus partitum legimus in legem, Psalmos, & prophetas. 100
Theologi nimium Latinitatis studiosi, taxantur. 8
Thesaurus triplex. 66
Timor filialis, & castus quis. 118
Timorem Domini abiicere præcipitiũ est omnium malorum. 99
Timoris seruilis gradus diuersi. 118
Timoris obiectum est malum. 117
Tradere Deum homines in sua desideria quomodo intelligi debeat. 52
Tria de Deo cognoscibilia. 44

Tribu-

Tribulatio vnde dicatur. 77
Tribulatio operatur patientiam. 142
Tribunal vnde dicatur. 371
Tributorum ius. 353
Tributorum genera tria. ibidem.
Trinitatis notiones. 18
Trinitatis notitia non est nobis naturalis. 47
Tunicam Christi inconsutilẽ, qui discindunt. 338
Tyrannos, & corruptos Principes sæpe permittit Deus ad vindictam scelerum populi. 347

VAnitas à peccato ortum habuit. 229
Vaticinia Christi. 113
Vbertas, & pinguedo, in quo differunt. 312
Vecordia humana. 173
Ventris nomine intelliguntur corporalia ac temporalia. 412
Verbum in sacra scriptura solet accipi pro re gesta. 285
Veritatem Dei iniustitia, & impietate detinere, quid. 41
Veritas Dei, pro diuina natura accipitur. 53
Viæ Dei quomodo dicantur inuestigabiles. 318
Vim vi repellere an liceat. 345
Vindicare proprium Dei munus. 345
Vindicta, cur non licita authoritate priuata. 345
Vindictæ, & dissentionis discrimen. 344
Virginis intemeratę dignitas. 25
Virginis Deiparæ laus. 304
Virtus alitur honoribus. 352
Minus de Virtutibus, quàm oportet, qui sapiant, & conuerso. 318
Virtus nostra omnis in Deum referenda. 340
Virtus ancipitem habet significationem. 36
Virtutum, vitiorũq; opera quomodo infinita. 71
Viuere Deo secundum carnem, quid. 216
Viuere alteri quid. 370
Vita æterna gratia Dei nuncupatur. 69
Vita æterna quomodo consistat in perceptione fructuum. 182
Vitam nouam nemo potest inchoare, nisi quem præteritæ pœnituerit. 108
Vitam longam nusquam promisit nobis scriptura. 66
Voluntas antecedens non semper impletur. 277
Voluntas Dei pro eius lege accipitur. 328
Voluntas conditionalis. 276 198
Vtile quid dicatur. 336
Vuiclef hæresis insanissima. 17

ZElare pro Deo quid sit. 288

FINIS.